Augustinus de ciuitate dei

Augustinus de Civitate dei Jacobi de Schadek decretorum doctoris Canonici Crac legata maiori Collegio artistarum ·1477 obiit 1487 xxviii octobris

S. Augustini de Civitate Dei

N. Inv. 1219

AA II 23.

liber beati augustini de ciuitate dei magistri Jacobi de Scheldeh decretorum doctoris Canonici et Cracouien. 1

Incipiunt capitula in primo libro sancti augustini de ciuitate dei contra paganos Capitulum primum

De adversariis nominis christi quibus in vastatione urbis propter christum barbari pepercerunt. ij Quod nulla umquam bella gesta sint ut victores propter deos eorum quos vicerant parcerent victis. iij Quam imprudenter romani deos penates qui troiam custodire non potuerant sibi crediderint profuturos. iiij De silo iunonis in troya quod neminem liberauit a grecis et de basilicis apostolorum que omnes ad se confugientes a barbaris defenderunt. v De generali consuetudine hostium victas ciuitates euertentium quid cato senserit. vj Quod nec romani quidem ita ullas ceperint ciuitates ut in templis earum parcerent victis. vij Quod in euersione urbis que aspere gesta sunt de consuetudine acciderint belli que vero clementer de potentia prouenerint nominis christi. viij De comodis atque incomodis que bonis ac malis plerumque communia sunt. ix De causis correptionum propter quas boni et mali pariter flagellantur. x Quod sanctis in amissione rerum temporalium nichil pereat. xj De fine temporalis vite siue longioris siue breuioris. xij De sepultura humanorum corporum que christianis etiam si fuerit negata nichil adimit. xiij Que sit ratio sanctorum corpora sepeliendi. xiiij De captiuitate sanctorum quibus numquam diuina solacia defuerunt. xv De regulo in quo captiuitatis ob religionem sponte tollerate

exemplum extat quod tamen illi deos colenti prodesse non potuit. xvj An stupris que etiam sanctarum virginum forte passa est captiuitas contaminari potuit virtus animi sine voluntatis assensu. xvij De morte voluntaria ob metum pene siue dedecoris. xviij De aliena violentia et libidine quam in oppresso corpore mens perpetitur inuita. xix De lucrecia que se ob illatum sibi stuprum peremit. xx Quod nullam sibi auctoritatem que christianis in qualibet causa ius voluntarie necis attribuat. xxi De interfectionibus hominum que ab homicidii crimine excipiuntur. xxij Quod numquam possit voluntaria mors ad magnitudinem animi pertinere. xxiij Quale exemplum sit cathonis qui se victoriam cesaris non ferens interemit. xxiiij Quod in ea virtute qua regulus cathone prestantior fuit multo magis emineant christiani. xxv Quod peccatum non peccato debeat declinari. xxvj De hiis que fieri non licent cum a sanctis facta noscuntur qua ratione facta credenda sint. xxvij An propter declinationem peccati mors spontanea appetenda sit. xxviij Quo iudicio dei in corpora continentium libido hostilis peccare permissa sit. xxix Quid familia christi respondere debeat infidelibus cum exprobrant quod eam a furore hostium non liberauerit christus. xxx Quam pudendis prosperitatibus affluere velint qui de christianis temporibus conqueruntur. xxxi Quibus vitiorum gradibus aucta sit in romanis cupido regnandi. xxxij De scenicorum ludorum institutione. xxxiij De vitiis romanorum quos patrie non correxit

euersio xxxii De clementia dei
que urbis excidium temperauit xxxiii
De latentibus inter impios ecclesie
filiis et de falsis intra ecclesiam
christianis xxxiiii De quibus causis
sequenti disputatione sit disserendum

Aurelii augustini doctoris ypo-
nensis episcopi de ciuitate
dei liber primus incipit
contra paganos

Gloriosissimam ciuita-
tem dei. siue in hoc
temporum cursu cum inter
impios peregrinatur
ex fide uiuens. siue in illa sta-
bilitate sedis eterne quam nunc
expectat per patientiam quoadusque
iustitia conuertatur in iudicium
deinceps adeptura per excellentiam
victoria ultima et pace perfecta. hoc
opere ad te instituto et mea pro-
missione debito defendere aduersus
eos qui conditori eius deos suos
preferunt. fili karissime marcelline
suscepi magnum opus et arduum
sed deus adiutor noster est. Nam
scio quibus viribus opus sit ut
persuadeatur superbis quanta sit
uirtus humilitatis. qua fit ut omnia
terrena cacumina temporali nobilitate
nutantia non humano usurpata
fastu sed diuina gratia donata celsitu-
do transcendat. Rex enim et condi-
tor ciuitatis huius de qua loqui
instituimus in scriptura populi sui
sententiam diuine legis aperuit qua
dictum est. Deus superbis resistit
humilibus autem dat gratiam. Hoc uero quod
dei est superbe quoque anime spiritus
inflatus affectat amatque sibi
in laudibus dici. parcere subiectis
et debellare superbos. Unde etiam
de terrena ciuitate que cum dominari
appetit et si populi seruiant ipsa
ei dominandi libido dominatur Non est

libido

pretereundum silentio quidquid dicere
suscepti huius operis ratio postulat
et facultas datur ii

Ex hac namque existunt inimici
aduersus quos defendenda est
dei ciuitas. quorum tamen multi correc-
to impietatis errore ciues in ea
fiunt satis idonei. Multi vero
in eam tantis exardescunt ignibus
odiorum. tamque manifestis benefi-
ciis redemptoris eius ingrati sunt
ut hodie contra eam linguas non
mouerent. nisi ferrum hostile fu-
gientes in sacratis eius locis
uitam de qua superbiunt inuenirent.
An non etiam illi romani christi nomini
infesti sunt quibus propter christum bar-
bari pepercerunt. Testantur hoc
martirum loca et basilice apostolorum
que in illa uastitate urbis ad se
confugientes suos alienosque
receperunt. huc usque cruentus
seuiebat inimicus. ibi accipiebat
limitem trucidatoris furor. illo
ducebantur a miserantibus hostibus
quibus etiam extra ipsa loca pepere-
rant ne in eos incurrerent qui
similem misericordiam non habebant
qui tamen etiam alibi truces atque
hostili more seuientes. Postea
quam ad loca illa ueniebant ubi
fuerat interdictum quod alibi iure belli
licuisset tota feriendi refrena-
batur immanitas et captiuandi
cupiditas frangebatur. Sic euase-
runt multi qui nunc christianis temporibus
detrahunt et mala que illa
ciuitas pertulit christo imputant.
Bona uero que in eos ut uiui-
rent propter christum honorem facta sunt
non imputant christo nostro sed suo
fato cum potius debeant si quid
recte saperent illa que ab hostibus
aspera et dura perpessi sunt

illi divine providentie tribuere que
solet corruptos hominum mores
bellis emendare atque conterere
Itemque vitam mortalium iustam atque
laudabilem talibus afflictionibus
exercere probatamque vel ad meli-
ora transferre vel in hiis adhuc
terris propter usus alios detinere
Illud vero quod eis vel ubique propter
Christi nomen vel in locis Christi nomini
dicatissimis et amplissimis ac
pro largiore misericordia ad capacitatem
multitudinis electis preter bellorum
morem truculenti barbari pe-
percerunt hoc tribuere temporibus christianis
hinc deo agere gratias hinc ad eius
nomen veraciter currere ut effu-
giant penas ignis eterni quod
nomen multi eorum mendaciter
usurparunt ut effugerent penas
presentis exitii Nam quos vides
petulanter et procaciter in-
sultare famulis Christi sunt in eis
plurimi qui illum interitum cladem
que non evasissent nisi famulos
Christi se esse finxissent Et nunc
ingrata superbia atque impiissima
insania eius nomini resistunt
corde perverso ut sempiternis te-
nebris puniantur ad quod nomen
ore vel subdolo confugerunt ut
temporali luce fruerentur ij

Quot Tot bella gesta que con-
scripta sunt vel ante con-
ditam romam vel ab eius exortu
et imperio legant et proferant
sic ab alienigenis aliquam captam
esse civitatem ut hostes qui
ceperant parcerent eis quos ad deorum
suorum templa confugisse comperissent
aut aliquid ducem barbarorum precepis-
se ut irrupto oppido nullus
feriretur qui in illo vel illo templo
fuisset inventus Nonne vidit e-
neas priamum per aras sanguine
fedantem quos ipse sacraverat
ignes Nonne dyomedes et ulix-
es cesis summe custodibus arcis
corripuere sacram effigiem
manibus que cruentis virgineas ausi
dive contingere vittas Nec tamen
quod sequitur verum est ex illo flu-
ere ac retro sublapsa referri
spes danaum Postea quippe
vicerunt postea troyam ferro
ignibus deleverunt Postea con-
fugientem ad aras priamum obtrunca-
verunt Nec ideo troya periit quia
minervam perdidit Quid enim
prius ipsa minerva perdiderat ut
periret an forte custodes suos
Hoc sane verum est illis quippe
interemptis potuit auferri Neque
enim homines a simulacro sed si-
mulacrum ab hominibus servaba-
tur Quomodo ergo colebatur ut patriam
custodiret et cives que suos
non valuit custodire custodes iij

Ecce qualibus diis urbem
romani servandam se com-
mendasse gaudebant O nimium
miserabilem errorem et nobis
succensent cum de diis eorum talia
dicimus nec succensuissent auctoribus
suis quos ut ediscerent merce-
dem dederunt doctores que ipsos
insuper et salario publico et
honoribus dignissimos habue-
runt Nempe apud virgilium
quem propterea parvuli legunt ut vi-
delicet poeta magnus omnium que
preclarissimus atque optimus tene-
ris ebibitus animis non facile
possit oblivione aboleri
secundum illud Oracii Quo semel
est imbuta recens servabit
odorem testa diu Apud ergo
virgilium nempe Iuno inducitur
infesta troyanis eolo ventorum

Virgilium adversus eos irritando dicentem: Gens inimica michi tyrrenum navigat aequor, ylium in ytaliam portans victosque penates. Itane istis penatibus victis romam ne vinceretur prudentes commendare debuerunt? Sed hoc iuno dicebat velud irata mulier quid loqueretur ignorans. Quid eneas ipse pius totiens appellatus nonne ita narrat: Panthus otriades arcis phebique sacerdos sacra manu victosque deos parvumque nepotem ipse trahit cursuque amens ad limina tendit. Nonne deos ipsos quos victos non dubitat dicere sibi potius quam se illis perhibet commendatos cum ei dicitur: sacra suosque tibi commendat troya penates? Si igitur virgilius tales deos et victos dicit et ut vel victi quoquo modo evaderent homini commendatos, que dementia est existimare hiis tutoribus romam sapienter fuisse commissam et nisi eos amisisset non potuisse vastari? Ymo vero victos deos tamquam presides ac defensores colere quid est aliud quam tenere non numina bona sed demonia mala? Quanto enim sapientius creditur non romam ad istam cladem non fuisse venturam nisi illi prius perissent, sed illos potius olim fuisse perituros nisi eos quantum potuisset roma servasset. Nam quis non cum adverterit videat quanta sit vanitate presumptum non posse vinci sub defensoribus victis et ideo perisse quia custodes perdidit suos deos, cum vel sola potuerit esse causa pereundi custodes habere voluisse perituros? Non itaque cum de diis victis illa conscriberent et canerent poetas libebat mentiri, sed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Verum ista oportunius alio loco diligenter copioseque tractanda sunt. Nunc quod institueram de ingratis hominibus dicere parumper expediam ut possum, qui ea mala que pro suorum morum perversitate merito patiuntur blasphemantes christo imputant. Quod autem illis et tamen talibus propter christum parcitur ne dignantur attendere et eandem linguam adversus eius nomen dementia sacrilege perversitatis exercent, qua lingua usurpaverunt mendaciter eius nomen ut viverent, vel quas linguas in locis eius sacratis metuendo presserunt ut illic tuti atque muniti ubi propter eum illesi ab hostibus fuerunt inde in eum maledictis hostilibus prosilirent.

Ipsa ut dixi troya mater populi romani sacratis in locis deorum suorum munire non potuit cives suos ab ignibus ferroque grecorum eosdem deos colentium, quin etiam iunonis asylo custodes lecti fenix et dirus ulixes predam asservabant. Huc undique troya gaza incensis erepta aditis mensaeque deorum crateresque auro solidi captivaque vestis congeritur; pueri et pavide longo ordine matres stant circum. Electus est videlicet locus tante

dee sanctitas non unde captiuos
non liceret educere sed ubi captiuos
asilum liberet includere. Compara nunc illud
non cuiuslibet dei gregalis vel de turba
plebis, sed iouis ipsius sororis et
coniugis et regine omnium deorum cum
memoriis nostrorum apostolorum. Illuc in-
censis templis et diis erepta
spolia portabantur non reddenda
victis sed diuidenda victoribus
huc autem et quod alibi ad ea loca
pertinere compertum est cum honore et
obsequio religiosissimo repor-
tatum est. Ibi amissa, hic serua-
ta libertas, ibi clausa hic inter-
dicta captiuitas, ibi possidendi
a dominantibus hostibus premebantur
huc liberandi a miserantibus
hostibus ducebantur. vi

Postremo illud iunonis
templum sibi elegerat aua-
ricia et superbia leuium grecorum
istas xpo basilicas misericordia et humi-
litas eciam immanium barbarorum.
Nisi forte greci quidem in illa
sua victoria templis deorum
communium pepercerunt atque illo
confugientes miseros victos-
que troyanos ferire vel captiuare
non ausi sunt sed virgilius po-
etarum more illa mentitus est.
Immo vero morem hostium ciuita-
tes euertentium ille descripsit.
Quem morem et cato sicut scribit
salustius nobilitate veritatis
historicus sententia sua quam de
coniuratis in senatu habuit com-
memorare non pretermittit. Rapi
virgines pueros diuelli libe-
ros a parentum complexu ma-
tres familiarum pati

que victoribus collibuisset, phana
atque domos spoliari cedem
incendia fieri. postremo armis
atque cadaueribus cruore atque
luctu omnia repleri. Hic si phana
tacuisset deorum sedibus
solere hostes parcere putaremus.
Et hec non ab alienigenis
hostibus sed a catilina et sociis
eius nobilissimis senatoribus
et romanis ciuibus romana templa
metuebant. Sed hii videlicet
perditi et patrie parricide. vii parricide

Quid ergo per multas gen-
tes que inter se bella
gesserunt et nusquam victis in
deorum suorum sedibus pepercerunt
noster sermo discurrit. Romanos
ipsos videamus ipsos inquam
recolamus respiciamusque romanos
de quorum precipua laude dictum
est parcere subiectis et debellare
superbos et quod accepta iniuria ignoscere
quam persequi malebant. Quando tot
tantasque urbes ut late domina-
rentur expugnatas captasque
euerterunt legatur nobis que
templa excipere solebant ut
ad ea quisquis confugisset libera-
retur. An illa faciebant et scrip-
tores earundem rerum gestarum
ista reticebant. Itane vero qui ea
que laudarent maxime require-
bant ista preclarissima secundum ipsos
pietatis indicia preterirent. Egregius
romani nominis marcus mar- nominis
cellus qui siracusas urbem
ornatissimam cepit refertur
eam prius fleuisse ruituram
et ante eius sanguinem suas
illi lacrimas effudisse.

Gessit et curam pudicitie etiam in hoste servande. Nam priusquam oppidum victor iussisset invadi, constituit edicto ne quis corpus liberum violaret. Eversa est tamen civitas more bellorum, nec usquam legitur ab imperatore tam casto atque clementi fuisse preceptum ut quisquis ad illud vel illud templum fugisset haberetur illesus. Quod utique nullo modo preteriretur, quando nec eius fletus nec quod edixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius tarentine eversor urbis a simulacrorum depredatione abstinuisse laudatur. Nam cum ei scriba suggessisset quid de signis deorum que multa capta fuerant fieri iuberet, continentiam suam etiam iocando condivit. Quesivit enim cuiusmodi fuissent essent, et cum ei non solum multa grandia verum etiam renuntiarentur armata: relinquamus, inquit, tarentinis deos iratos. Cum igitur nec illius fletum nec huius risum, nec illius castam misericordiam nec huius facetam continentiam romanarum rerum gestarum scriptores tacere potuerint, quando pretermitterent si aliquibus hominibus in honorem cuiuspiam deorum suorum sic pepercissent ut in quoquam templo [caedem] vel captivitatem fieri prohiberent. viij

Quidquid igitur vastationis trucidationis depredationis concremationis afflictionis in ista recentissima romana clade commissum est, fecit hoc consuetudo bellorum. Quod autem novo more factum est, quod inusitata rerum facie inmanitas barbara tam mitis apparuit ut amplissime basilice implende populo cui parceretur eligerentur et decernerentur, [ubi nemo feriretur, ubi nemo raperetur,] quo liberandi multi a miserantibus hostibus ducerentur, unde captivandi nulli nec a crudelibus hostibus abducerentur: hoc Christi nomini, hoc christiano tempori tribuendum quisquis non videt cecus, quisquis videt nec laudat ingratus, quisquis laudanti reluctatur insanus est. Absit ut prudens quisquam hoc feritati imputet barbarorum. Truculentissimas et sevissimas mentes ille terruit, ille frenavit, ille mirabiliter temperavit qui per prophetam tanto ante predixit: Visitabo in virga iniquitates eorum et in flagellis peccata eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis.

Dicet aliquis: Cur ergo ista divina misericordia et ad impios ingratosque pervenit? Cur putamus nisi quia eam ille prebuit qui cotidie facit oriri solem suum super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos? Quamvis enim quidam eorum ista cogitantes penitendo ab impietate se corrigant, quidam vero sicut apostolus dicit divitias bonitatis et longanimitatis dei contempnentes secundum duritiam cordis sui et cor impenitens thesaurizent sibi iram in die ire et revelationis iusti iudicii dei qui reddet unicuique secundum opera eius, tamen patientia dei ad penitentiam invitat malos sicut flagellum dei ad patientiam erudit bonos. Itemque misericordia dei fovendos amplectitur bonos, [sicut severitas dei puniendos corripit malos. placuit quippe] placuit divine providentie preparare bona iustis in posterum quibus non fruentur iniusti, et mala impiis quibus

non excruciabuntur boni. ix

Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, que mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus et boni plerumque afficiuntur. Interest autem plurimum qualis sit usus vel earum rerum que prospere vel earum que dicuntur adverse. Nam bonus temporalibus nec bonis extollitur nec malis frangitur; malus autem ideo huiusmodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Ostendit tamen deus sepe et in hiis distribuendis evidencius operacionem suam. Nam si omne nunc peccatum manifesta plecteret pena, nichil ultimo iudicio reservari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniret aperta divinitas, nulla esse divina providencia crederetur. Similiter in rebus secundis, si non eas deus quibusdam petentibus evidentissima largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus. Itemque si omnibus eas petentibus daret, non nisi propter talia premia serviendum illi esse arbitraremur. Nec pios nos faceret talis servitus, sed pocius cupidos et avaros. Hec cum ita sint, quicumque boni et mali pariter afflicti sunt, non ideo ipsi distincti non sunt, quia distinctum non est quod utrique perpessi sunt. Manet enim dissimilitudo passorum et in similitudine passionum. Et licet sub eodem tormento non est idem virtus et vicium. Nam sicut sub uno igne aurum rutilat, palea fumat, et sub eadem tribula stipule comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur quia eodem preli pondere exprimitur, ita una eademque vis irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos dampnat, vastat, exterminat. Unde in eadem afflictione mali deum detestantur atque blasphemant, boni autem precantur et laudant. Tantum interest non qualia sed qualis quisque paciatur. Nam pari motu exagitatum et exalat horribiliter cenum et suaviter fraglat unguentum.

x

Quid igitur in illa rerum vastitate xpiani passi sunt, quod non eis magis fideliter ista considerantibus ad profectum valeret. Primo quod ipsa peccata quibus deus indignatus implevit tantis calamitatibus mundum humiliter cogitantes, quamvis longe absint a facinorosis, flagiciosis atque impiis, tamen non usque adeo se a delictis deputant alienos, ut non et temporalia pro eis mala perpeti se iudicent dignos. Excepto enim quod unusquisque quamlibet laudabiliter vivens cedit in quibusdam carnali concupiscencie, et si non ad facinorum immanitatem et gurgitem flagiciorum atque impietatis abhominacionem, ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora quanto minora. Hoc ergo excepto quis tandem facile reperitur, qui eosdem ipsos propter quorum horrendam superbiam, luxuriam et avariciam atque execrabiles iniquitates et impietates deus sicut minando predixit conterit terras, sic habeat ut habendi sunt, et sic cum eis vivat ut cum talibus vivendum est. Plerumque enim ab eis docendis, admonendis, aliquando eciam obiurgandis et corri-

piendis male dissimulat vel cum laborem piget vel cum os eorum verecundantur offendere vel cum eorum inimicitias devitant ne impediant et noceant in istis temporalibus rebus sive quas adipisci adhuc appetit nostra cupiditas sive quas amittere formidat infirmitas. ita ut quamvis bonis malorum vita displiceat et ideo cum eis non incidant in illam dampnationem que post hanc vitam talibus preparatur tamen quia propterea peccatis eorum dampnabilibus parcunt dum eos in suis licet levibus et venialibus metuunt iure cum eis temporaliter flagellantur quamvis in eternum minime puniantur iure istam vitam cum divinitus affliguntur cum eis amaram sentiunt cuius amando dulcedinem peccantibus eis amari esse noluerunt.

Nam si propterea quisque obiurgandis et corripiendis male agentibus parcit quia oportunum tempus inquirit vel eisdem ipsis metuit ne deteriores ex hoc efficiantur vel ad bonam vitam et piam erudiendos impediant alios infirmos et premant atque evertant a fide. Non videtur esse cupiditatis occasio sed consilium caritatis.

Illud est culpabile quod hii qui dissimiliter vivunt et a malorum factis abhorrent parcunt tamen peccatis alienis que dedocere aut obiurgare deberent dum eorum offensiones cavent ne sibi noceant in hiis rebus quibus licite boni atque innocenter utuntur sed cupidius quam oportebat eos qui in hoc mundo peregrinantur et spem superne patrie pre se gerunt.

Non solum quippe infirmiores vitam ducentes coniugalem filios habentes vel habere cupientes domos ac ~~familias~~ familiis possidentes quos apostolus in ecclesiis alloquitur docens et monens quemadmodum vivere debeant et uxores cum maritis et mariti cum uxoribus et filii cum parentibus et parentes cum filiis et servi cum dominis et domini cum servis multa temporalia multa terrena libenter adipiscuntur et moleste amittunt propter que non audent offendere homines quorum sibi contaminatissima et consceleratissima displicet vita verum etiam hii qui superiorem vite gradum tenent nec coniugalibus vinculis irretiti sunt et victu parvo et tegumento utuntur plerumque sue fame ac saluti dum insidias atque impetus malorum timent ab eorum reprehensione sese abstinent et quamvis non in tantum eos metuant ut ad similia perpetranda quibuslibet eorum terroribus atque improbitatibus cedant ea ipsa tamen que cum ipsis non perpetrant nolunt plerumque corripere cum fortasse possint aliquos corripiendo corrigere ne si non potuerint sua salus ac fama in periculum exitiumque perveniat. nec ea consideratione qua suam famam ac salutem vident esse necessariam utilitati erudiendorum hominum sed ea potius infirmitate qua delectat lingua blandiens et humanus dies et reformidatur vulgi iudicium et carnis excruciatio vel peremptio hoc est propter quedam cupiditatis vincula non propter officia

civitatis nostre. Ita itaque videtur
michi una esse causa quare cum
malis flagellentur et boni, cum
deo placet perditos mores etiam
temporalium penarum afflictione punire.
Flagellantur simul, non quia simul
agunt malam vitam, sed quia simul
amant temporalem vitam, non quidem
equaliter, sed tamen simul, quam boni con-
temnere deberent, ut illi cor-
repti atque correcti consequerentur
eternam, ad quam consequendam
si nollent esse socii, ferrentur
et diligerentur inimici, quia donec
vivunt semper incertum est utrum
voluntatem sint in melius muta-
turi. Qua in re non utique parem
sed longe graviorem habent causam
quibus per prophetam dicitur: Ille
quidem in suo peccato morietur,
sanguinem autem eius de manu
speculatoris requiram. Ad hoc
enim speculatores, hoc est populorum
prepositi constituti sunt in ecclesiis,
ut non parcant obiurgando
peccata. Nec ideo tamen ab huiusmodi
culpa penitus alienus est,
qui licet prepositus non sit, in eis
tamen quibus vite huius necessitate
coniungitur multa monenda vel
arguenda novit et negligit,
devitans eorum offensiones propter
illa quibus in hac vita non inde-
bitis utitur, sed plus quam debuit
delectatur. Deinde habent aliam
causam boni, quare temporalibus
affligantur malis, qualem habuit
Iob, ut sibi ipsi humanus animus sit
probatus et cognitus, quanta vir-
tute pietatis gratis deum
diligat. xi

Quibus rite consideratis atque
perspectis attende utrum aliquid
mali acciderit fidelibus et piis
quod eis in bonum non verteretur, nisi
forte putandum est apostolicam illam
vacare sententiam ubi ait: Scimus
quoniam diligentibus deum omnia co-
operantur in bonum. Amiserunt omnia
que habebant. Numquid fidem? numquid
pietatem? numquid interioris hominis bona,
qui est ante deum dives? Hee sunt
opes christianorum quibus opulentus
dicebat apostolus: Est autem questus
magnus pietas cum sufficientia. Nichil
enim intulimus in hunc mundum, sed
nec auferre possumus. Habentes autem
victum et vestitum, his contenti
simus. Nam qui volunt divites
fieri incidunt in temptationem et
laqueum dyaboli, et desideria
multa et noxia que mergunt
homines in interitum et perditionem. Radix
enim est omnium malorum avaritia,
quam quidam appetentes a fide
pererraverunt et inseruerunt
se doloribus multis. Quibus ergo
terrene divitie illa vastatione
perierunt, si eas sic habebant
quemadmodum ab isto foris paupe-
re intus divite audierant, id est si mun-
do utebantur tamquam non utentes,
potuerunt dicere quod ille graviter
temptatus et minime superatus:
Nudus exivi de utero matris mee,
nudus revertar in terram. Dominus
dedit, dominus abstulit; sicut domino
placuit ita factum est; sit nomen
domini benedictum. Ut bonus servus
magnas facultates haberet
ipsam sui domini voluntatem, cui
pedisequus mente ditesceret

nec contristentur eis ubi vivunt relictis quas cito fuerant morientes relicturi. Illi autem qui infringerentur qui tenentur his terrenis bonis quamvis ea non preponerent Christo aliquantula tamen cupiditate coherebant quantum hec amando peccaverint perdendo senserunt. Tantum quippe doluerunt quantum se doloribus inseruerant sicut supra apostolum dixisse commemoravi. Oportebat enim ut eis adderetur etiam experimentorum disciplina a quibus fuerat tam diu neglecta verborum. Nam cum dicit apostolus: Qui volunt divites fieri incidunt in temptationes et cetera. Profecto in divitiis cupiditatem reprehendit non facultatem cum precepit alibi dicens: Precipe divitibus huius mundi non superbe sapere neque sperare in incerto divitiarum sed in deo vivo qui prestat vobis omnia habundanter ad fruendum. Bene faciant divites sint in operibus bonis, facile tribuant communicent thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum ut apprehendant veram vitam. Hec qui de suis divitiis faciebant magnis sunt lucris levia dampna consolati plusque letati ex hiis que facile tribuendo tutius servaverunt quam contristati ex hiis que timide retinendo facilius amiserunt. Hoc enim potuit in terra perire quod piguit inde transferre. Nam qui receperunt consilium domini dei sui dicentis: Nolite condere vobis thesauros in terra ubi tinea et rubigo exterminant et ubi fures effodiunt et furantur, sed thesaurizate vobis thesauros in celo quo fur non accedit neque tinea corrumpit. Ubi enim est thesaurus tuus ibi erit et cor tuum, tribulationis tempore probaverunt quam recte sapuerint non contempnendo veracissimum preceptorem thesaurique sui fidelissimum invictissimumque custodem. Nam si multi gavisi sunt ibi se habuisse divitias suas quo contigit ut hostis non accederet quanto certius et securius gaudere potuerunt qui monitu dei sui illuc migraverunt quo accedere omnino non posset. Unde Paulinus noster Nolensis episcopus ex opulentissimo divite voluntate pauperrimus et copiosissime sanctus cum et ipsam Nolam barbari vastaverunt cum ab eis teneretur sic in corde suo ut ab eo postea cognovimus precabatur: Domine non excrucier propter aurum et argentum. Ubi enim sint omnia mea tu scis. Ibi enim habebat omnia sua ubi eum condere et thesaurizare ille monuerat qui hec mala mundo ventura predixerat. Ac per hoc qui domino suo monenti obedierunt ubi et quo thesaurizare deberent nec ipsas terrenas divitias barbaris incursantibus amiserunt. Quos autem non obedisse penituit quid de talibus rebus faciendum esset si non precedente sapientia certe consequente experientia didicerunt. At enim quidam boni etiam christiani tormentis excruciati sunt ut bona sua hostibus proderent. Illi vero nec prodere nec perdere potuerunt bonum quo ipsi boni erant. Si autem torqueri quam mammona [iniquitatis] prodere noluerunt maluerunt boni non erant. Admonendi autem fuerant qui tanta patiebantur pro auro quanta essent sustinenda pro Christo ut eum potius diligere discerent qui pro se passos eterna felicitate ditaret non aurum et

argenti pro quo pati inservitum sunt. seu mentiendo occultare seu verum dicendo prodere. Et utique inter tormenta nemo christum confitendo amisit. nemo aurum nisi negando servavit. Ergo certa utiliora erant fortasse tormenta que bonum incorruptibile amandum docebant quam illa bona que sine ullo utili fructu dominos suo amore torquebant. Sed quidam etiam non habentes quod proderent dum non creduntur torti sunt (habere) et hii forte habere cupiebant nec sancta voluntate pauperes erant quibus demonstrandum fuit non facultates sed ipsas cupiditates talibus dignas esse cruciatibus. Si vero vite melioris proposito reconditum aurum argentum non habebant. nescio quidem utrum cuiquam talium accidit ut dum habere creditur torqueretur. Quapropter et si non meruit ab hostibus credi. non potuit tamen sancte paupertatis confessor sine celesti mercede torqueri. Multos inquiunt et christianos fames diuturna vastavit. Hoc quoque in usus suos fideles boni pie tolerando verterunt. Quos enim fames necavit malis vite huius sicut corporis morbus eripuit. Quos autem non necavit docuit parcius vivere. docuit productius ieiunare.

& verum et si accidit profecto qui inter illa tormenta paupertatem sanctam confitebatur christum confitebatur. Qua re ut sup

XI

Sed enim multi etiam christiani interfecti sunt multi multarum mortium feda varietate consumpti. Hoc si egre ferendum est omnibus qui in hac vita generati sunt utique commune est. hoc scio neminem fuisse mortuum qui non fuerat aliquando moriturus. Finis autem vite tam longam quam brevem vitam hoc idem facit. Neque enim aliud melius et aliud deterius aut aliud maius et aliud brevius est quod iam pariter non est. Quid autem interest quo mortis genere vita ista finiatur quando ille cui finitur iterum mori non cogitur. Cum autem unicuique mortalium sub cotidianis huius vite casibus innumerabiles mortes quodammodo comminentur quamdiu incertum est quenam earum ventura sit. Quero utrum satius sit unam perpeti moriendo an omnes timere vivendo. Nec ignoro quam citius eligatur diu vivere sub timore tot mortium quam semel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud est quod carnis sensus infirmiter pavidus refugit aliud quod mentis ratio diligenter enucleata convincit. Mala mors putanda non est quam bona vita precesserit. Neque enim facit malam mortem nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est eis qui necessario morituri sunt quid accidat ut moriantur sed moriendo quo ire cogantur. Cum igitur christiani noverint longe meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas quam impii divitis in purpura et bysso horrenda illa genera mortium quid mortuis offecerunt qui bene vixerunt.

XII

At enim in tanta strage cadaverum nec sepeliri potuerunt. Neque enim istud pia fides nimium reformidat tenens predictum nec absumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas quorum capillus capitis non peribit

enim

Nullo modo diceret veritas nolite timere eos qui corpus occidunt animam autem non possunt occidere, si quidquid obesset futurae vite quicquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Nisi forte quispiam sic absurdus est ut contendat eos qui corpus occidunt non debere timeri ante mortem ne corpus occidant et timeri debere post mortem ne corpus occisi sepeliri non sinant. Falsum est ergo quod ait Christus qui corpus occidunt et postea non habent quid faciant quia nullus sensus est in corpore occisi. Multa itaque corpora christianorum terra non texit, sed nullum eorum quisquam a celo et terra separavit quam totam implet presentia sui qui novit unde resuscitet quod creavit. Dicitur quidem in psalmo Posuerunt mortalia servorum tuorum escam volatilibus celi carnes sanctorum tuorum bestiis terre. Effundebant sanguinem eorum in circuitu Iherusalem et non erat qui sepeliret, sed magis ad exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt non ad eorum infelicitatem qui ista perpessi sunt. Quamvis enim hec in conspectu hominum dura et dira videantur, sed preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Deinde ista omnia, id est curatio funeris, conditio sepulture, pompa exequiarum magis sunt vivorum solacia quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura preciosa oberit pio vilis aut nulla. Preclaras exequias in conspectu hominum purpurato illi diviti turba famulorum exhibuit, sed multo clariores in conspectu domini ulceroso illi pauperi ministerium prebuit angelorum qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum sed in Abrahe gremium sustulerunt. Rident hec illi contra quos defendendam suscepimus civitatem dei, verumtamen sepulture curam etiam eorum philosophi contempserunt et sepe universi exercitus dum pro terrena patria morerentur ubi postea iacerent vel quibus bestiis esca fierent non curaverunt, licuitque de hac re poetis plausibiliter dicere celo tegitur qui non habet urnam. Quanto minus debent de corporibus insepultis insultare christianis quibus et ipsius carnis membrorumque omnium reformatio non solum ex terra verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu quo dilapsa cadavera recesserunt in temporis puncto et redintegranda reddenda promittitur.

XIIII

Nec ideo tamen contempnenda et abicienda sunt corpora mortuorum maximeque eorum iustorum atque fidelium quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera sanctus usus est spiritus. Si enim paterna vestis et anulus ac si quid huiusmodi tanto carius est posteris quanto erga parentes maior affectus, nullo modo illa spernenda sunt corpora que utique multo familiarius atque coniunctius quam quelibet indumenta gestamus. Hec enim non ad ornamentum vel adiutorium quod adhibetur extrinsecus sed ad ipsam naturam hominis pertinet. Unde et antiquorum iustorum funera officiosa pietate curata et exequie celebrate et sepultura provisa, ipsique cum viverent de sepeliendis vel etiam transferendis suis corporibus filiis mandaverunt. Et Thobias sepeliendo

Si habent tanta que de cadaveribus faciant, absit quod falsum sit quod veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt quia in corpore sensus est occidendo, postea vero nichil habere quid faciant quia nullus sensus inde (?)

mortuos dei providentie pertinuisse teste
angelo commendatur, ipse quoque
dominus die tertio resurrectionis glo-
riose unctionis bonum opus predicari
predicandumque commendat quod unguen-
tum preciosum super membra eius
effuderit atque hoc ad eum sepeli-
endum fecerit et laudabiliter
commemorantur in evangelio qui
corpus eius de cruce acceptum
diligenter atque honorifice tegen-
dum sepeliendumque curarunt.
Verum iste auctoritates non hoc
admonent quod insit ullus cadave-
ribus sensus sed ad dei provide-
ntiam cui placent etiam talia pie-
tatis officia corpora quoque mortuorum
pertinere significant propter fidem
resurrectionis astruendam ubi et
illud salubriter discitur quanta
possit esse remuneratio pro
elemosinis quas viventibus
et sentientibus exhibemus
si neque hoc apud deum perit quod
exanimis hominis membris offi-
cii diligentie quoque persolvitur.
Sunt quidem et alia que sancti
patriarche de corporibus suis
vel condendis vel transferendis
prophetico spiritu dicta intelligi vo-
luerunt. Non autem hic locus est
ut eas pertractemus cum sufficiant
ista que diximus. Sed si ea que sus-
tentandis viventibus sunt neccessa-
ria sicut victus et amictus
quamvis cum gravi afflictione desint
non frangunt in bonis perferen-
di tollerandique virtutem nec
eradicant ex animo pietatem
sed exercitatam faciunt fecundio-
rem, quanto magis cum desunt
ea que curandis funeribus condendisque
corporibus defunctorum
adhiberi solent non efficiunt

miseros in occultis piorum se-
dibus iam quietos. Ac per hoc
quando ista cadaveribus christiano-
rum in illa vastatione magne urbis
vel etiam aliorum oppidorum vas-
tatorie defuerunt, nec vivorum
culpa est qui non potuerunt
ista prebere nec pena mortuo-
rum qui non possunt ista sentire. XV
Sed multi inquiunt christiani
etiam captivi ducti sunt.
Hoc sane miserrimum est si
aliquo duci potuerunt ubi de-
um suum non invenerunt. Sunt
in scripturis sanctis huius etiam cladis
magna solacia. Fuerunt in cap-
tivitate tres pueri, fuit da-
niel, fuerunt alii prophete, nec
deus defuit consolator. Sic
ergo non deseruit fideles
suos sub dominatione gentis licet
barbare tamen humane qui prophetam
non deseruit nec in visceribus
belue. Hoc quoque illi cum quibus
agimus malunt irridere quam credere
qui tamen in suis litteris credunt
arionem methymneum nobilis-
simum citharistam cum esset de-
iectus e navi exceptum del-
phini dorso et ad terram esse
pervectum. Verum illud nostrum de
Iona propheta incredibilius est
plane quia incredibilius quia pote- mirabilius
Habent tamen // tius XVI et mirabilius
isti de captivitate religionis quia potentius
causa etiam sponte tolerande
et in suis preclaris viris no-
bilissimum exemplum. Marcus regulus
imperator populi romani captivus
apud carthaginenses fuit. Qui
cum sibi mallent a romanis suos
reddi quam eorum tenere captivos
ad hoc impetrandum etiam istum
precipue regulum cum legatis suis
Romam miserunt prius iuratione

constrictum, sicut idem volebant, minime perisset, reditum esse Carthaginem. Vicit ille atque in senatu contraria persuasit, quoniam non arbitrabatur utile esse romane rei publice mutare captivos. Nec post hanc persuasionem a suis ad hostes redire compulsus est, sed quod iuraverat id sponte complevit. At illi eum excogitatis atque horrendis cruciatibus necaverunt. Inclusum quippe angusto ligno ubi stare cogeretur clavisque acutissimis confixo, ut se in nullam eius partem sine penis atrocissimis inclinaret, etiam vigilando peremerunt. Merito certe laudant virtutem tam magna infelicitate maiorem. Et per deos ille iuraverat, quorum pro cultu prohibito has generi humano clades isti opinantur infligi. Qui ergo propterea colebantur ut istam vitam prosperam redderent, si verum iuranti has irrogare penas seu noluerint seu permiserint, quid periuro propitii facere potuerunt? Sed cur non ratiocinationem meam potius ad utrumque concludam? Deos certe sic ille coluit, ut propter iurisiurandi fidem nec remaneret in patria nec inde quolibet ire, sed ad suos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc si huic vite utile existimabat, cuius tam horrendum exitum meruit, procul dubio fallebatur. Suo quippe docuit exemplo nihil deos ad istam temporalem felicitatem suis prodesse cultoribus, quandoquidem eorum deditus cultui et victus et captivus abductus, et quia noluit aliter quam per eos iuraverat facere, novo ac prius inaudito nimiumque horribili supplicii genere cruciatus et extinctus est. Si autem deorum cultus post hanc vitam velut mercedem reddit felicitatem, cur calumniantur temporibus christianis, ideo dicentes urbi accidisse illam calamitatem, quia deos suos colere destitit, cum potuerit etiam alios diligentissime colens tam infelix fieri quam ille Regulus fuit? Nisi forte contra clarissimam veritatem tanta quisque dementia mire cecitatis obnititur, ut contendere audeat universam civitatem deos colentem infelicem esse non posse, unum vero hominem posse, quod videlicet potentia deorum suorum multos potius sit ydonea conservare quam singulos, cum multitudo constat ex singulis. Si autem dicunt Marcum Regulum etiam in illa captivitate illisque cruciatibus corporis animi virtute beatum esse potuisse, virtus potius vera queratur, qua beata esse possit et civitas. Neque enim aliunde beata civitas, aliunde homo, cum aliud civitas non sit quam concors hominum multitudo. Quam ob rem nondum interim disputo qualis in Regulo virtus fuerit; sufficit nunc quod iste nobilissimo exemplo coguntur fateri non propter corporis bona vel earum rerum que extrinsecus homini accidunt colendos deos, quandoquidem ille carere his omnibus maluit quam deos per quos iuraverat offendere. Sed quid faciamus hominibus qui gloriantur se talem habuisse

tantae qualem timet habere civitatem eorum si non timet tale ergo aliquid quale accidit Regulo et civitati tam diligenter quam ille deos colenti accidere potuisse fateantur et christianis temporibus non calumnientur. Verum quidem de illis christianis orta est quaestio qui etiam captivi ducti sunt hoc intueantur et taceant qui saluberrimae religioni hinc imprudenter atque impudenter illudunt quia si diis eorum probro non fuit quod attentissimus cultor illorum dum eis iurisiurandi fidem servaret propria patria caruit cum aliam non haberet captivusque apud hostes per longam mortem supplicio novae crudelitatis occisus est multo minus nomen criminandum est christianum in captivitate sacratorum suorum qui supernam patriam veraci fide expectantes etiam in suis sedibus peregrinos se esse noverunt.

Magnum sane crimen se putant obicere christianis cum eorum exaggerantes captivitatem addunt etiam stupra commissa non solum in alienas matronas et virgines verum etiam in quasdam sanctimoniales. xvij Hic vero non fides non pietas non ipsa virtus quae castitas dicitur sed nostra potius disputatio inter pudorem atque rationem quibusdam coartatur angustiis. nec tantum curamus alienis responsionem reddere quantum ipsis nostris consolationem. Sit igitur in primis positum atque confirmatum virtutem qua recte vivitur ab animi sede membris corporis imperare sanctumque corpus usu fieri sanctae voluntatis qua inconcussa ac stabili permanente quidquid alius de corpore vel in corpore fecerit quod sine peccato proprio non valeat evitari praeter culpam esse patientis. Sed quia non solum quod ad dolorem verum etiam quod ad libidinem pertinet in corpore alieno perpetrari potest quidquid tale factum fuerit etsi retentam ex constantissimo animo pudicitiam non excutit pudorem tamen incutit ne credatur factum cum mentis etiam voluntate quod fieri fortasse sine carnis aliqua voluptate non potuit.

Ac per hoc et quae se xviij occiderunt ne quicquam huiusmodi paterentur quis humanus affectus eis nolit ignosci. Et quae se occidere noluerunt ne suo facinore alienum flagitium devitarent quisquis eis hoc crimini dederit ipse crimine insipientiae non carebit. Nam utique si non licet privata potestate hominem occidere vel nocentem cuius occidendi licentiam lex nulla concedit profecto etiam homicida est [qui se ipsum occidit] et tanto fit nocentior cum se occiderit quanto innocentior in ea causa qua se occidendum putavit. Nam si Iudae factum merito detestamur eumque veritas iudicat cum se laqueo suspendit sceleratae illius traditionis auxisse potius quam expiasse commissum quoniam dei misericordiam desperando exitiabiliter paenitens nullum sibi salubris paenitentiae locum reliquit quanto magis a sua nece se abstinere debet qui tali supplicio quod in se puniat non habet. Iudas enim cum se occidit sceleratum hominem occidit. Et tamen non solum Christi verum etiam suae mortis reus finivit hanc vitam quia licet propter suum scelus alio scelere suo occisus est. Cur

autem homo qui mali nihil fecit sibi male faciat et se ipsum interficiendo hominem interficiat innocentem ne alium faciat nocentem, atque in se perpetrat peccatum proprium ne in eo perpetret alienum ne // xix // enim

Non aliena polluat libido metuitur. Non polluat si aliena erit, si autem pudicitia sit virtus animi comitemque habeat fortitudinem qua potius quelibet mala tolerare quam malo consentire decernit. Nullus autem magnanimus et pudicus in potestate habeat quid de sua carne fiat, sed tantum quid annuat mente vel renuat. quis eadem sana mente putaverit se perdere pudicitiam, si forte in apprehensa et oppressa carne sua exerceatur ut expleatur libido non sua. Si enim hoc modo pudicitia perit profecto pudicitia virtus animi non erit nec pertinebit ad ea bona quibus bene vivitur, sed in bonis corporeis numerabitur qualia sunt vires pulchritudo sana integraque valitudo. ac si quid huiusmodi est que bona et si minuantur bonam iustamque vitam omnino non minuunt. Quod si tale aliquid est pudicitia ut quid pugnant ne amittant etiam cum periculo corporis laborant. Si autem animi bonum est etiam oppresso corpore non amittitur. quin etiam sancte continentie bonum cum immunditie carnalium concupiscentiarum non cedit et ipsum corpus sanctificatur et ideo cum eis non cedere intentione persistit nec de ipso corpore perit sanctitas quia eo sancte utendi perseverat voluntas et quantum in ipso est

si ante polluat aliena non erit sed tamen

etiam facultas. neque enim eo sanctum corpus est quod eius membra sunt integra aut eo quod nullo contrectantur tactu cum possint diversis etiam casibus vulnerata vim perpeti et medici aliquando saluti opitulantes hec ibi faciant que horret aspectus. obstetrix virginis cuiusdam integritatem manu velut explorans sive malivolentia sive inscitia sive casu dum inspicit perdidit. quoddam Non opinor quemquam tam stulte sapere ut huic perisse aliquid existimet etiam de ipsius corporis sanctitate quamvis membri illius integritate iam perdita. Quocirca proposito animi permanente per quod etiam corpus sanctificari meruit. nec ipsi corpori aufert sanctitatem violentia libidinis aliene quam servat perseverantia continentie sue. an vero si aliqua femina mente corrupta violatoque proposito quod deo voverat pergat vitianda ad deceptorem suum adhuc eam pergentem sanctam vel corpore dicimus ea sanctitate animi per quam corpus sanctificabatur amissa atque destructa absit hic error et hinc potius admoneamur ita non amitti corporis sanctitatem manente animi sanctitate in corpore oppresso sicut amittitur et corporis sanctitas violata animi sanctitate etiam corpore intacto. quam ob rem non habet quod in se morte spontanea puniat femina sine ulla consensione sua violenter oppressa et alieno compressa peccato. quanto minus antequam fiat hoc ne admittant homicidium certum cum ipsum flagitium alienum quamvis adhuc pendeat incertum xx

Ne forte huic perspicue rationi qua dicimus corporis oppressione quod proposito castitatis nulla

in malam consensionem mutato
illius tamen esse flagitium qui oppri-
mens concubuerit non illius que
oppressa concumbenti nulla volun-
tate consenserit contradicere audebunt hii
contra quos feminarum christianarum
in captivitate oppressarum non tan-
tum mentes verum etiam corpora sancta
defendimus? Lucretiam certe matro-
nam nobilem veteremque ro-
manam pudicitie magnis efferunt
laudibus. Huius corpore cum violenter
oppresso Tarquinii regis filius li-
bidinose potitus esset, illa scelus
improbissimi iuvenis marito
Collatino et propinquo Bruto vi-
ris clarissimis et fortissimis
indicavit, eosque ad vindictam
constrinxit. Deinde fedi in se commissi
egra atque impatiens se peremit.
Unde dicemus? adultera hec an
casta iudicanda est? Quis in hac
controversia laborandum putaverit?
Egregie quidem ex hoc veraciter declamans
ait: Mirabile dictu, duo fuerunt
et adulterium unus admisit. Splen-
dide atque verissime. Intuens enim in duorum
corporum commixtione unius inquina-
tissimam cupiditatem, alterius castissimam
voluntatem, et non quid coniunctione mem-
brorum sed quid membrorum animorum di-
versitate ageretur attendens: Duo
inquit fuerunt et adulterium unus admisit.
Sed quid est hoc quod in eam gravius
vindicatur que adulterium non admisit?
Ille patria cum patre pulsus est, hec
summo mactata est supplicio. Si
non est illa inpudicitia qua invita
opprimitur, non est hec iustitia qua
casta punitur. Vos appello leges iu-
dicesque romani. Nempe post
perpetrata facinora nec quemquam scelestum
indempnatum inpune voluistis
occidi. Si ergo ad vestrum iu-
dicium quisquam deferret hoc crimen
vobisque probaretur non solum
indempnatam verum etiam castam et
innocentem interfectam esse mulierem,
nonne eum qui id fecisset severitate
congrua plecteretis? Hoc fecit illa Lu-
cretia, illa sic predicata Lucretia
innocentem castam vim perpessam
Lucretiam insuper interemit. Proferte
sententiam. Quod si propterea non potestis
quia non adstat quam punire possi-
tis, cur interfectricem innocentis
et caste tanta predicatione laudatis?
Quam certe apud infernos iudices
etiam tales quales poetarum vestrorum
carminibus cantitantur nulla ratione defe-
nditis, constitutam scilicet inter illos qui sibi
letum insontes peperere manu
lucemque perosi proiecere animas, cui ad su-
perna redire cupienti fas obstat,
tristisque palus inamabilis unde
alligat. An forte ideo ibi non est
quia non insontem sed male sibi consciam
se peremit? Unde si enim quod ipsa
tantummodo nosse poterat quamvis iuvenem iuvenem
violenter irruenti etiam sua libidine
illecta consensit, idque in se puniens
ita doluit ut morte putaret expiandum?
Quamquam nec sic quidem occidere se debuit
si fructuosam posset apud deos
falsos agere penitentiam. Verumtamen si forte
ita est falsumque est illud quod duo
fuerunt et adulterium unus admisit,
sed potius ambo adulterium commiserunt,
unus manifesta invasione, altera
latente consensione, non se occidit
insontem, et ideo potest a litteratis
eius defensoribus dici non esse apud
inferos inter illos qui sibi letum insontes
peperere manum. Sed ita hec
causa ex utroque latere coartatur ut
si extenuatur homicidium adulterium
confirmetur, si purgatur adulterium homicidium
cumuletur. Nec omnino invenitur
exitus ubi dicitur: Si adultera cur
laudata, si pudica cur occisa.

Nobis tamen in hoc tam nobili femine hoc exemplo ad istos refellendos qui christianas feminas in captivitate compressas alienas ab omni contagione sanctitatis insultant. Sufficit quod in preclaris eius laudibus dictum est. Duo fuerunt et adulterium unus admisit. Talis enim ab eis Lucretia magis credita est que se nullo adulterino potuit maculare consensu. Quod ergo se ipsam quia adulterum pertulit etiam non adulteram occidit non est pudicitie caritas sed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis aliene in se commisse etiam si non secum et romana mulier laudis avida nimium verita est ne putaretur quod violenter est passa [margin: cum viveret libenter passa] si viveret. Unde ad oculos hominum mentis sue testem illam penam adhibendam putavit quibus conscientiam demonstrare non potuit. Sociam quippe facti se credi erubuit si quod alius in ea fecerat turpiter ferret ipsa patienter. Non hoc femine christiane fecerunt que passe similia vivunt tamen nec in se ulte sunt crimen alienum ne aliorum sceleribus adderent sua si quia hostes in eis concupiscendo stupra commiserant ille in se ipsis homicidia erubescendo committerent. Habent quippe intus gloriam castitatis testimonium conscientie. Habent autem coram oculis dei sui nec requirunt amplius ubi quid recte faciant non habent amplius ne devient ab auctoritate legis divine cum male devitant offensionem suspicionis humane.

xx

Neque enim frustra in sanctis canonicis libris nusquam nobis divinitus preceptum permissumve reperiri potest ut vel ipsius adipiscende immortalitatis vel ullius carendi cavendive mali causam nobismetipsis necem inferamus. Nam et prohibitos nos esse intelligendum est ubi lex ait Non occides presertim quia non addidit proximum tuum sicut falsum testimonium cum vetaret falsum inquit testimonium non dices adversus proximum tuum. Nec ideo tamen si adversus se ipsum quisquam falsum testimonium dixerit ab hoc crimine se putaverit alienum quia regulam diligendi proximum a semetipso dilector accepit. quandoquidem scriptum est diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Porro si falsi testimonii non minus reus est qui de se ipso falsum fatetur quam si adversus proximum hoc faceret cum in eo precepto quo falsum testimonium prohibetur adversus proximum prohibeatur possitque non recte intelligentibus [margin: videri non esse] prohibitum ut adversus se ipsum quisque falsus testis existat quanto magis intelligendum est non licere homini se ipsum occidere cum in eo quod scriptum est non occides. Deinde addito nullus nec ipse utique cui precipitur intelligitur exceptus. Unde quidam hoc preceptum etiam in bestias et pecora conantur extendere ut ex hoc nullum etiam illorum liceat occidere. Cur non ergo et herbas et quicquid humo radicitus alitur ac figitur. Nam et hoc genus rerum quamvis non sentiat dicitur vivere ac per hoc potest et mori. Proinde etiam cum vis adhibetur occidi. Unde et paulus cum de huiusmodi seminibus loqueretur. Tu inquid quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur. Et in psalmo scriptum est Occidit vineas eorum in grandine. Non igitur ob hoc cum audimus non occides virgultum vellere nephas ducimus et manicheorum errori insanissime acquiescimus. His ergo deliramentis [margin: remotis] cum audimus non occides si propterea non accipimus hoc dictum esse de fructetis quia nullus eis sensus est nec de irrationabilibus animantibus volatilibus natatilibus ambulantibus rep-

tilibus quia nulla nobis iure so-
ciantur. quod non eis datum est nobiscum
habere commune. Unde iustissima ordi-
natione creatoris et vita et mors
eorum nostris usibus subditur. Restat
ut de homine intelligamus quod scriptum
est Non occides nec alterum ergo
nec te. neque enim qui se occidit
aliud quam hominem occidit. xxi

Quasdam vero exceptiones
eadem ipsa divina fecit auctori-
tas ut liceat hominem occidi. sed
his exceptis quos deus occidi
iubet sive data lege sive ad personam
pro tempore expressa iussione. Nec
autem ipse occidit qui ministerium
debet iubenti sicut adminiculum gla-
dius utenti. Et ideo nequaquam
contra hoc preceptum fecerunt quo dic-
tum est. (non occides) qui deo auctore bella ges-
serunt aut personam gerentes publice
potestatis secundum eius leges hoc est iustis-
sime rationis imperio sceleratos
morte punierunt. Et abraham non
solum est culpatus crudelitatis
crimine verum etiam laudatus est nomine
pietatis quod voluit filium nequaquam
scelerate sed obedienter occidere. Et
merito queritur utrum pro iussu dei sit
habendum quod iepte filiam que patri
occurrit occidit cum se id vovisset
ymolaturum deo quod ei redeunti de
prelio victori primitus occurrisset.
Nec sampson aliter excusatur quod
seipsum cum hostibus ruina domus
oppressit nisi quia latenter spiritus hoc
iusserat qui per illum miracula facie-
bat. xxii

His ergo exceptis quos vel lex iusta
generaliter vel ipse fons iustitie deus
specialiter occidi iubet. quisquis
hominem vel seipsum vel quemlibet
occiderit. homicidii crimine innectitur.
Et quicumque hoc in se ipsos perpetrarunt
animi magnitudine fortasse mirandi
non sapientie sanitate laudandi sunt.
quamquam si rationem diligentius
consulas ne ipsa quidem magnitudo
animi recte nominatur ubi quisque non valen-
do tollerare vel quecumque aspera vel
aliena peccata se ipse interemerit. magis
enim mens infirma deprehenditur
que ferre non potest vel duram sui cor-
poris servitutem. vel stultam vulgi
opinionem. maiorque animus merito eius
dicendus est qui vitam erumnosam
magis potest ferre quam fugere et humanum
iudicium maximeque vulgare quod
plerumque caligine erroris involvitur
pre conscientie luce ac puritate
contempnere. Quapropter si magno
animo fieri putandum est cum sibi
homo ingerit mortem ille potius
theombrotus in hac animi
magnitudine reperitur quem ferunt
lecto platonis libro ubi de im-
mortalitate anime disputavit se
precipitem dedisse de muro atque
ita exisse de vita ad eam
quam credidit esse meliorem.
Nichil enim urgebat aut calamitatis aut criminis
seu verum seu falsum quod non valendo ferre
se auferret. sed ad capessendam
mortem atque ad huius vite suavia
vincula rumpenda sola affuit animi
magnitudo. Quod tamen magne potius
factum esse quam bene testis ei potuit
esse plato ipse quem legerat. qui pro-
fecto id precipue potissimumque fecisset
vel etiam precepisset nisi ea mente
qua immortalitatem anime vidit.
nequaquam faciendum immo etiam
prohibendum esse iudicasset. At
enim multi se interemerunt ne in
manus hostium pervenirent. Non modo
querimus utrum sit factum sed utrum fuerit fa-
ciendum. sana quippe ratio etiam ex-
emplis anteponenda est. Cui
quidem et exempla concordant.
sed illa que tanto digniora sunt
imitatione quanto excellentiora pie-
tate. Non fecerunt patriarche non
prophete non apostoli. quia et ipse dominus
christus cum eos si persecutionem

patiantur. Fugere admonuit de civitate in civitatem, potuit admonere ut sibi manus inferrent ne in manus persequentium devenirent. Porro si hoc ille non iussit aut monuit ut hoc modo sui ex hac vita emigrarent, quibus migrantibus se mansiones eternas preparaturum esse promisit, quelibet exempla opponant gentes que ignorant deum, manifestum est hoc non licere colentibus unum verum deum. xxiii

Sed tamen etiam illi preter Lucretiam, de qua supra satis quod videbatur diximus, non facile reperiunt de cuius auctoritate prescribant nisi illum Cathonem qui se Utice occidit. Non quia solus id fecit, sed quia vir doctus et probus habebatur, ut merito putaretur etiam recte fieri potuisse et posse quod fecit. De cuius facto quid potissimum dicam, nisi quod amici eius docti et quidam viri, qui hoc fieri prudentius dissuadebant, imbecillioris quam fortioris animi facinus esse censuerunt, quo demonstraretur non honestas turpia precavens, sed infirmitas adversa non sustinens. Hoc et ipse Catho in suo carissimo filio iudicavit. Nam si turpe erat sub victoria Cesaris vivere, cur auctor huius turpitudinis filio fuit, quem de Cesaris benignitate omnia sperare precepit? Cur non et illum secum coegit ad mortem? Nam si eum filium, qui contra imperium in hostem pugnaverat, etiam victorem laudabiliter Torquatus occidit, cur victus victo filio pepercit Catho, qui non pepercit sibi? An turpius erat contra imperium esse victorem? Nullo modo igitur Catho turpe esse iudicavit sub victore Cesare vivere; alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid ergo est nisi quod filium quantum amavit, cui parci et a Cesare speravit et voluit, tantum glorie ipsius Cesaris, ne ab illo etiam sibi parceretur, ut ipse Cesar dixisse fertur, invidit, aut ut aliquid nos mitius dicamus, erubuit. xxv

Nolunt autem isti contra quos agimus ut sanctum virum Iob, qui tam horrenda mala in sua carne perpeti maluit quam illata sibi morte omnibus carere cruciatibus, vel alios sanctos ex litteris nostris summa auctoritate celsissimis, qui captivitatem dominationemque hostium ferre quam sibi necem inferre maluerunt, Cathoni preferamus. Sed ex litteris eorum eundem illum Marco Cathoni Marcum Regulum preferam. Catho enim numquam Cesarem vicerat, cui victus dedignatus est subici, et ne subiceretur a se ipso elegit occidi. Regulus autem Penos iam vicerat imperioque Romano Romanus imperator non ex civibus dolendam, sed ex hostibus laudandam victoriam reportaverat; ab eis tamen postea victus maluit ferre eos serviendo quam eis se auferre moriendo. Proinde servavit et sub Carthaginensium dominatione patientiam et in Romanorum dilectione constantiam, nec victum auferens corpus ab hostibus nec invictum animum a civibus. Nec quod se occidere noluit vite huius amore fecit. Hoc probavit, cum causa promissi iurisque iurandi ad eosdem hostes quos gravius in senatu verbis quam in bello armis offenderat sine ulla dubitatione remeavit. Tantus itaque vite huius contemptor, cum sevientibus hostibus per quaslibet penas eam finire quam se ipsum perimere maluit, magnum scelus esse si se homo interimat procul dubio iudicavit. Inter omnes suos laudabiles et virtutis insignibus illustres viros non proferunt Romani meliorem

que neque felicitas corrupit nam
in tanta victoria permansit paupe-
rrimus nec infelicitas fregerit
nam ad tanta exitia reuerti-
intrepidus. Porro si fortissimi
et clarissimi viri terrene patrie
defensores deorum licet falsorum
non tamen fallaces cultores sed
verissimi etiam iuratores qui hos-
tes victos more ac iure belli
ferire noluerunt et cum mortem
minime formidarent victores tamen
dominos ferre quam eam sibi inferre
maluerunt quanto magis christiani
verum deum colentes et superne
patrie suspirantes ab hoc faci-
nore temperabunt si eos divina
dispositio vel probandos vel emen-
dandos ad tempus hostibus subiu-
gavit quos in illa humilitate non
deserit qui propter eos humiliter altis-
simus venit presertim quos nullius
militaris potestatis vel talis mi-
litie iura constringunt ipsum hostem
ferire superatum. Quis ergo tam
malus error obrepit ut homo
se occidat vel quia in eum peccavit
vel ne in eum peccet inimicus
cum vel peccatorem vel peccaturum ipsum
occidere non audeat XXV inimicum

At enim timendum est et cave-
ndum ne libidini hostili
subditum corpus illecebrosissima
voluptate animum alliciat consentire
peccato inquiunt non iam propter
alienum sed propter suum peccatum antequam
hoc quisque committat se debet occi-
dere. Nullo modo quidem hoc fa-
ciet animus ut consentiat libidini
carnis sue aliena libidine con-
citate qui deo potius eiusque
sapientie quam corpori eiusque concupiscentie sub-
iectus est verumptamen si detestabile
facinus et dampnabile scelus
est etiam se ipsum hominem occidere
sicut veritas manifesta proclama-
t quis ita desipiat ut dicat iam nunc peccemus postea ne forte peccemus iam nunc perpetremus
iam nunc perpetremus homicidium
ne postea incidamus forte in ad-
ulterium. Nonne si tantum dominatur ini-
quitas ut non innocentia sed
peccata potius eligantur satius est
incertum de futuro adulterium
quam certum de presenti homicidium. Non-
ne satius est flagitium commit-
tere quod penitendo sanetur
quam tale facinus ubi locus salu-
bris penitentie non relinquitur. Hec
dixi propter eos vel eas qui non
alieni sed proprii peccati devitandi
causa ne sub alterius libidine exci-
tate sue forte consentiant vim
sibi qua moriantur inferendam
putant. Ceterum absit a mente
christiana que deo suo fidit in eo-
que spe posita eius adiutorio
nititur absit inquam ut mens
talis quibuslibet carnis volupta-
tibus ad consensum turpitudinis
cedat quod si illa concupiscentialis
inobediencia que adhuc in membris
moribundis habitat preter nostre vo-
luntatis legem quasi lege sua mo-
vetur quanto magis absque culpa est
in corpore non consentientis si absque
culpa est in corpore dormientis

Sed quedam inquiunt sancte
femine tempore persecutionis XXVI
ut insectatores sue pudicitie
devitarent in rapturum atque neca-
turum se fluvium proiecerunt eoque
modo defuncte sunt earumque martyria in
katholica ecclesia veneratione celeb-
errima frequentantur. De hiis nihil
temere audeo iudicare utrum enim ec-
clesie aliquibus fidedignis testi-
ficationibus ut earum memoriam sic
honoret divina persuaserit auctoritas
nescio et fieri potest ut ita sit. Quid
si enim hoc fecerunt non humanitus
decepte sed divinitus iusse nec erra-
ntes sed obedientes. Sicut de Sampsone

Margin notes: "potuerunt hii ab hostibus victi se ipsos ferire noluerunt"; "satius"; "sicut"

aliud nobis fas non est credere. Cum
autem deus iubet seque iubere
sine ullis ambagibus intimat quis
obedienciam in crimen vocet, quis
obsequium pietatis accuset. Sed non
ideo sine scelere facit quisquis
deo filium ymolare decreverit quia
hoc eciam abraham laudabiliter
fecit. Nam et miles cum obediens
potestati sub qua legittime constitutus
est hominem occidit, nulla civitatis
sue lege reus est homicidii, ymo
nisi fecerit reus est imperii deserti
atque contempti. Quod si sua sponte atque
auctoritate fecisset crimine effusi
humani sanguinis incidisset. Itaque unde
punitur si fecit iniussus inde
punietur nisi fecerit iussus. Quod si ita
est iubente imperatore quanto magis
iubente creatore. Qui ergo audit
se licere non occidere faciat si iussit
cuius non licet iussa contempnere tantummodo
videat utrum divina iussio nullo
nutet incerto. Nos per aurem con-
scienciam convenimus, occultorum nobis
iudicium non usurpamus. Nemo
scit quid agatur in homine nisi
spiritus hominis qui in ipso est. Hoc dicimus
hoc asserimus hoc modis omnibus
approbamus, neminem spontaneam
mortem sibi inferre debere velud
fugiendo molestias temporales ne
incidat in perpetuas. Neminem
propter aliena peccata propter quae
magis hac vita opus est ut
possint penitendo sanari. Neminem
velud desiderio vite melioris que
post mortem speratur, quia reus
sue mortis melior post mortem
vita non suscipit. xxvii

Restat una causa de qua dicere
ceperam qua utile putatur
ut se quisque interficiat scilicet ne in
peccatum irruat vel blandiente vo-
luptate vel dolore seviente. Quam
causam si voluerimus admittere
eo usque progressa perveniat ut hor-
tandi sint homines tunc se potius
interimere cum lavacro sancte regeneracionis
abluti universorum remissionem acce-
perint peccatorum. Tunc enim tempus est
cavendi omnia futura peccata cum sunt
omnia deleta preterita. Quod si morte spon-
tanea recte fit cur non tunc potissime
fit. Cur baptizatus quisque sibi
parcit. Cur liberatum caput tot rursus
huius vite periculis inserit cum sit facillime
potestatis illata sibi nece omnia devitare
scriptumque sit. Qui amat periculum
incidit in illud. Cur ergo amantur
~~suscipiuntur. Cur manet in hac vita~~
tot et tanta pericula vel certe eciam
si non amantur suscipiuntur. Cur
manet in hac vita cui abscedere
licitum est. An vero tam insulsa per-
versitas cor evertit ut si se quisque
interimere debeat ne unius
captivantis dominatu corruat in peccatum
et vivendum sibi existimet ut ipsum per-
ferat mundum per omnes horas temptacionibus
plenum et talibus quales sub uno
domino formidatur et innumerabilibus ceteris
sine quibus hec vita non ducitur.
Quid igitur causae est cur in eis exhor-
tacionibus tempus consumamus quibus bapti-
zatos alloquendo studemus accendere
sive ad virginalem sive ad ipsam
thori coniugalis fidem cum habeamus
meliora et ab omnibus peccandi
periculis remota compendia ut quibuscumque
post remissionem recentissima peccatorum
arripiendam mortem sibi et in-
gerendam persuadere poterimus eos
ad dominum saniores puriores mittamus.
Porro si quisquis hoc aggrediendum
et suadendum putat non dico de-
sipit sed insanit. Qua tandem
fronte homini interfice te ne parvis
tuis addas aliquid gravius dum
vivis sub domino barbaris moribus

Marginal notes:

ne incipiat habere gravissimum proprium quem non polluebat alienum. Neminem propter sua peccata preterita

et a consideratione veritatis avertit

integritatem sive ad continentiam vidualem sive

dicit

impendio quam non potest nisi sceleratissime dicere interficite vos peccatis omnibus absolutis, ne iterum talia vel etiam peiora committatis dum vivitis in mundo tot impuris voluptatibus illecebroso, tot nephandis crudelitatibus furioso, erroribus et terroribus infesto. Hoc quia nephas est dicere, nephas est profecto se occidere. Nam si hoc sponte faciendi nulla iusta causa esse posset, procul dubio iustior quam ista non esset; quia vero nec ista est, ergo nulla est. Non itaque vobis o fideles Christi sit tedio vita vestra, si ludibrio fuit hostibus castitas vestra. xxix

Habetis magnam veritatis consolationem si fidam conscientiam retinetis non vos consensisse peccatis eorum qui in vos peccare permissi sunt, queritis alta quidem est providentia creatoris mundi atque rectoris et inscrutabilia sunt iudicia eius et investigabiles vie eius. Verumptamen interrogate animas vestras fideliter ne forte de isto integritatis et continentie vel pudicitie bono vos inflatius extulistis et humanis laudibus delectate in hoc etiam aliquibus invidistis. Non accuso quod nescio nec audio quod vobis interrogata corda vestra respondent. Tamen si ita esse responderint, nolite mirari vos hoc amisisse unde hominibus placere gestistis, illud vobis remansisse quod ostendi hominibus non potest. Si peccantibus non consensistis, divine gratie ne amitteretur divinum accessit auxilium, humane glorie ne amaretur humanum successit opprobrium. In utroque consolamini pusillanimes, illinc probate hinc castigate, illinc iustificate hinc emendate. Quarum vero corda interrogata respondent numquam se de bono virginitatis vel viduitatis vel coniugalis pudicitie superbisse, sed humilibus consentiendo de dono dei cum tremore exultasse, nec invidisse cuiquam paris excellentiam sanctitatis et castitatis, sed humana laude postposita, que tanto maior deferri solet quanto est bonum rarius quod exigit laudem, optasse se potius ut earum amplior numerus esset quam ut ipse in paucitate amplius eminerent: nec iste quidem que tales sunt, si earum quoque aliquas barbarica libido compresserit, permissum hoc esse causentur, nec ideo credant deum ista negligere quia permittit quod nemo impune committit. Quedam enim velut pondera malarum cupiditatum et per occultum presens divinum iudicium relaxantur, quedam autem et manifesto ultimo reservantur. Fortassis autem iste que bene sibi conscie sunt non se ex isto castitatis bono cor inflatum extulisse, et tamen vim hostilem in carne perpesse sunt, habebant aliquid latentis infirmitatis que posset in superbie fastum, si hanc humilitatem in vastatione illa evasissent, extolli. Sicut ergo quidam morte rapti sunt ne malitia mutaret intellectum eorum, ita quiddam ab istis vi raptum est ne prosperitas mutaret modestiam earum. Utrisque igitur que de carne sua, quod turpe nullius esset perpesse contactum, vel iam superbiebant vel superbire, si nec hostium violentia contrectate essent, fortassis poterant, non ablata est castitas sed humilitas persuasa. Illarum

Quod si forte cur permissi sint

hominibus

tumori occultissimum est maneti
istarum occultissimum e in mente quippe
et illud non sit tacendum quod qui-
busdam que ista perpesse sunt po-
tuit videri continentie bonum in
bonis corporalibus deputandum
et tunc manere si nullius libidine
corpus attrectaretur. nunc autem
esse positum in solo adiuto divinitus
robore voluntatis ut sit sanctum
et corpus et spiritus nec tale bonum
esse quod invito animo non possit
auferri qui error eis forte sub-
latus est. Cum enim cogitant quam
conscientia deo servierint et fide in-
concussa non de illo senserint quod
ita sibi servientes eumque ita invoca-
tes deserere ullo modo potuerint
quantumque illi castitas placeat du-
bitare non possunt videt esse consequens
nequaquam illum fuisse permissurum ut
hec acciderent sanctis suis si eo modo
perire posset sanctitas quam contulit
eis et diligit in eis. Habet itaque
omnis familia summi et veri dei
consolationem suam non fallacem
nec in spe rerum nutantium vel
labentium constitutam vitamque etiam
istam temporalem minime penitenda
in qua eruditur ad eternam. bonisque
terrenis tamquam peregrina utitur
nec capitur. malis autem aut
probatur aut emendatur. xxx

Illi vero qui probitati eius in-
sultant eique dicunt cum forte
in aliqua temporalia mala devenit
ubi est deus tuus. ipsi dicant
ubi sunt dii eorum cum talia pati-
untur pro quibus evitandis eos
esse contendunt. Nam ista respondet — colit vel co lendos esse
deus meus ubique presens est ubique
totus nusquam inclusus qui possit
adesse secretus abesse non motus
Ille enim adversis rebus exagi-
tat aut merita examinat aut
peccata castigat mercedemque in
eternam pro tolleratis pie malis
temporalibus servat. Vos autem qui estis
quibus loqui dignum sit saltem
de diis vestris quanto minus de deo
meo qui terribilis est super omnes
deos quoniam dii gentium demonia omnes
dominus autem celos fecit. Renuntiabat
ille scipio vester quondam ponti-
fex vivet que tempore belli pu-
nici in suscipiendis frigiis sacris
cum vir optimus quereretur. universus
senatus elegit cuius os fortasse
non auderetis aspicere. ipse vos
ab hac impudentia cohiberet et

Cur enim afflicti xxxi
rebus adversis de temporibus
conqueremini christianis nisi quia vestram
luxuriam cupitis habere securam
et perditissimis moribus remota
omni molestiarum asperitate diffluere
Neque enim propterea cupitis pacem
habere et omnium generum copiarum ab-
undare ut his bonis honeste ut-
amini hoc est modeste sobrie temperanter
pie. sed ut infinita varietas vo-
luptatum insanis effusionibus
exquiratur. secundisque rebus ea ma-
la oriantur in moribus que sevi-
entibus peiora sunt hostibus.
At ille scipio pontifex vester ille maximus
iudicio totius senatus vir op-
timus ista vobis metuens cala-
mitatem nolebat emulam tunc imperii
romani carthaginem dirui et decernenti
ut dirueretur contradicebat catho-
nes infirmis animis hostem secu-
ritatem et tamquam pupillis civibus
ydoneum tutorem necessarium videns esse
timorem. nec eum sententia fefellit re ipsa
probatum est quam verum diceret. deleta
quippe carthagine magno scilicet
terrore rei publice depulso et ex- Rome
tincto tanti de rebus prosperis orta
mala continuo subsecuta sunt ut
corrupta dirupta que concordia
prius sevis cruentis que seditionibus

ambitio preualeret. mire nunc autem preualeret ambitio nisi in populo auaricia

deinde mox malarum crescente successu bellis etiam ciuilibus tante strages ederentur, tantus sanguis effunderetur, tanta cupiditate proscriptionum ac rapinarum ferueret ciuitas, ut romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hostibus, perdita integritate vite crudeliora paterentur a ciuibus. Et que ipsa libido dominandi que inter alia vitia generis humani meracior inerat vniuerso populo romano, postquam in paucis potentioribus vicit, obtritos fatigatosque ceteros etiam iugo seruitutis oppressit. xxxii

Dum enim quando illa acquiesceret in superbissimis mentibus donec continuatis honoribus ad potestatem regiam perueniret? Honorum porro continuandorum facultas non esset, nisi in populo auaricia luxuriaque corrupto. Auarus vero luxuriosusque populus secundis rebus effectus est, quas Nasica ille prudentissime cauendas esse censebat, qui ciuitatem hostium maximam fortissimam opulentissimam nolebat auferri, ut timore libido premeretur, pressa non luxuriaretur, luxuriaque cohibita nec auaricia grassaretur; quibus vitiis obseratis ciuitati vtilis virtus floreret et cresceret eique virtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiam erat quod ex hac prudentissima patrie caritate veniebat, quod idem noster pontifex maximus a senatu illius temporis quod sepe dicendum est electus sine ulla sententiarum discretione vir optimus caueam theatri senatum construere molientem ab hac dispositione et cupiditate compescuit persuasitque oratione grauissima ne grecam luxuriam virilibus patrie moribus paterentur obrepere et ad virtutem labefactandam eneruandamque romanam peregrine consentire nequitie. Tantumque valuit, ut verbis eius commota senatoria prudentia etiam subsellia quibus ad horam congestis ludorum spectaculo iam uti ciuitas ceperat deinceps prohiberet apponi. Quanto studio iste ab urbe Roma ludos ipsos scenicos abstulisset, si auctoritati eorum quos deos putabat resistere auderet, quos esse noxios demones non intelligebat, aut si intelligebat, placandos etiam ipse potius quam contempnendos estimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus superna doctrina, que fide corda mundans ad celestia uel supercelestia capessenda humili pietate humanum mutaret affectum et a dominatu superborum demonum liberaret. xxxiii

Verumtamen scitote qui ista nescitis et qui vos scire ista dissimulatis aduertite, o aduersus liberatorem a talibus dominis murmuratis: ludi scenici, spectacula turpitudinum et licentia vanitatum non hominum vitiis sed deorum vestrorum iussis Rome instituti sunt. Tolerabilius diuinos honores deferretis illi Scipioni quam deos huiusmodi coleretis; neque enim erant illi dii suo pontifice meliores. Ecce attendite si mens potatis tandem erroribus ebria vos aliquid sanum considerare permittit. Dii propter sedandam corporum pestilentiam ludos sibi scenicos exhiberi iubebant. Pontifex autem noster propter animorum cauendam pestilentiam ipsam scenam construi prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori preponitis, eligite quem colatis. Neque enim et illa corporum pestilentia ideo conquieuit quia populo

bellicoso et solis antea ludis circensibus assueto ludorum scenicorum delicata subintravit insania. Sed astutia nephandorum spirituum providens illam pestilentiam iam fine debito cessaturam, aliam longe graviorem qua plurimum gaudet et ex hac occasione non corporibus sed moribus curavit immittere, que animos miserorum tantis obcecavit tenebris, tanta deformitate fedavit, ut etiam modo, quod incredibile forsitan erit si a nostris posteris audiatur, Romana urbe vastata, quos pestilentia ista possedit atque fugientes Carthaginem pervenire potuerunt, in theatris cotidie certatim pro histrionibus insanirent. xxxiiii

O mentes amentes, quis est hic tantus non error sed furor, ut exitium vestrum, sicut audivimus, plangentibus orientalibus populis et maxime civitatibus in remotissimis terris publicum luctum merore ducentibus, vos theatra quereretis, intraretis, impleretis et multo insaniora quam fuerant antea faceretis. Hanc animorum pestem et labem, hanc probitatis et honestatis eversionem vobis Scipio ille metuebat, qui construi theatra prohibebat, qui rebus prosperis vos facile corrumpi atque everti posse cernebat, qui vos ab hostili terrore securos esse nolebat. Neque enim censebat ille felicem esse rem publicam stantibus menibus ruentibus moribus. Sed in vobis plus valuit quod demones impii seduxerunt quam quod homines providi precaverunt. Hinc est quod mala que facitis vobis imputari non vultis, mala vero que patimini christianis temporibus imputatis. Neque enim in vestra securitate pacatam rem publicam sed luxuriam queritis impunitam, qui depravati rebus prosperis nec corrigi potuistis adversis. Volebat vos ille Scipio terreri ab hoste, ne in luxuriam flueretis; vos nec contriti ab hostibus luxuriam repressistis, perdidistis utilitatem calamitatis et miserrimi facti estis et pessimi permansistis. Et tamen quod vivitis dei e

Et tamen quod vivitis xxxv dei est, qui vobis parcendo admonet ut corrigamini penitendo, qui vobis ingratis prestitit ut vel sub nomine suorum eius vel in locis martyrum eius hostiles manus evaderetis. Romulus et Remus asilum constituisse perhibentur, quo quisquis confugeret ab omni noxa liber esset, augere querentes creande multitudinem civitatis. Mirandum in honorem Christi precessit exemplum. Hoc constituerunt eversores urbis quod constituerant antea conditores. Quid autem magnum si hoc fecerunt illi ut civium suorum numerus suppleretur, quod fecerunt isti ut suorum hostium numerositas servaretur. Hec et alia, si qua uberius et commodius potuerit, respondeat inimicis suis redempta familia domini nostri et peregrina civitas regis Christi. xxxvi

Meminerit sane in ipsis inimicis latere cives futuros, ne infructuosum vel apud ipsos putet, quod donec perveniat ad confessos portat infensos, sicut ex illorum numero etiam dei civitas habet secum quamdiu peregrinatur in mundo connexos communione sacramentorum nec secum futuros in eterna sorte sanctorum, qui partim in occulto partim in aperto sunt, qui etiam cum ipsis inimicis adversus deum cuius sacramentum gerunt murmurare non dubitant, modo cum illis theatra, modo ecclesias nobiscum replentes. De correctione autem quorundam etiam talium multo minus est desperandum, si apud

apertissimos adversarios predestinati civium latitant adhuc ignoti etiam sibi. Perplexe [quippe] sunt iste due civitates in hoc seculo invicemque permixte donec ultimo iudicio dirimantur. De quarum exortu et procursu et debitis finibus quod dicendum arbitror quantum divinitus adiuvabor expediam propter gloriam civitatis dei que alienis a contrario comparata clarius eminebit.

XXXVI

Sed adhuc quedam mihi dicenda sunt adversus eos qui romane rei publice clades in religionem nostram referunt quia diis suis sacrificare prohibentur. Commemoranda sunt enim que et quanta occurrere potuerint vel satis esse videbuntur mala que illa civitas pertulit vel ad eius imperium pertinentes provincie antequam eorum sacrificia prohibita fuissent que omnia procul dubio nobis tribuerent si iam vel illis clareret nostra religio vel ita eos a sacris sacrilegis prohiberet. Deinde monstrandum est quos eorum mores et quam ob causam deus verus ad augendum imperium adiuvare dignatus est in cuius potestate sunt regna omnia quamque nichil eos adiuverint hii quos deos putant sed potius quantum decipiendo et fallendo nocuerint. Postremo adversus eos dicam qui manifestissimis documentis confutati atque convicti conantur asserere non propter vite presentis utilitatem sed propter eam que post mortem futura est colendos deos. Que nisi fallor questio multo erit operosior et subtiliori disputatione dignior ut et contra philosophos in ea disseratur non quoslibet sed apud illos excellentissima gloria claros et nobiscum multa sentientes et de anime immortalitate et quod deus verus mundum condidit, igitur sed quia et ipsi in illis que contra nos sentiunt refellendi sunt deesse huic officio non debemus ut refutatis impiis contradictionibus pro viribus quas deus impertiet

et de providentia eius qua universum quod regit condidit sed quia

asserimus civitate dei veramque pietatem et dei cultum in quo vera beatitudo sempiterna promittitur. Hic itaque modus sit huius voluminis ut deinceps disposita ab alio sumamus exordio. XXXVI

De modo qui necessitati disputationis adhibendus est. ij De hiis que primo volumine expedita sunt. iij De assumenda historia que ostendat que mala acciderint romanis cum deos colerent antequam religio christiana obcresceret. iiij Quod cultores deorum nulla umquam a diis suis precepta probitatis acceperint et in sacris eorum turpia queque celebraverint. v De obscenitatibus quibus mater deorum a cultoribus suis honorabatur. vj Quod deos paganorum numquam bene vivendi sanxisse. vij An utilia esse inventa philosophica sine divina auctoritate ubi quemque ad vitia pronum magis movet quod dii fecerunt quam quod homines disputaverunt. viij De ludis scenicis in quibus dii non offenduntur de divorum turpitudinum suarum editione placantur. ix Quid romani veteres de cohibenda poetica licentia senserint quam greci deorum secuti iudicium liberam esse voluerunt. x Qua nocendi arte demones velint vel falsa de se crimina vel vera narrari. xj De scenicis apud grecos in rei publice administratione receptis eo quod placatores deorum iniuste ab hominibus spernerentur. xij Quod romani auferendo libertatem poetis in homines quam dederunt in deos melius de se quam de diis suis senserint. xiij Debuisse intelligere romanos quod dii eorum qui se turpibus ludis coli appetebant indigni essent honore divino. xiiij Meliorem fuisse platonem qui poetis locum in bene morata urbe non dederit quam hos deos qui se ludis scenicis honorari voluerunt. xv Quod romani quosdam sibi deos non

ros sed adulatores instituerint
xvi Quod si diis ulla cura esset iustitie ab eis romani accipere debuerunt precepta vivendi potius quam leges ab aliis mutuari
xvii De raptu sabinarum aliisque iniquitatibus que in civitate romana etiam laudatis viguere temporibus
xviii Que de moribus romanorum aut metu compressis aut securitate resolutis salustii prodat hystoria
xix De corruptione romane rei publice priusquam cultum deorum christus auferret
xx Quali velint felicitate gaudere et quibus moribus vivere qui tempora christiane religionis incusant
xxi Que sententia fuerit ciceronis de romana re publica
xxii Quod diis romanorum nulla umquam cura fuit ne malis moribus res publica deperiret. varietate temporalium non ex favore aut impugnatione demonum sed ex veri dei pendere iudicio
xxiii De sillanis actibus quorum se demones ostentaverunt adiutores
xxiiii Quanti maligni spiritus ad flagitia incitent homines cum committendis sceleribus quasi divinam exempli sui interponant auctoritatem
xxv De secretis demonum monitis que pertinebant ad bonos mores cum palam in sacris eorum omnis nequitia disceretur
xxvi Quanta sit ... eversione publice discipline romani diis suis placandis sanxerunt obscena ludorum
xxvii De christiane religionis salubritate
xxviii De abiciendo cultu deorum exhortatio ad romanos

Tituli secundi libri expliciunt

Si rationi perspicue veritatis infirmus humane consuetudinis sensus non auderet obsistere, sed doctrine salubri languorem suum tamquam medicine subderet, donec divino adiutorio fide pietatis impetrante sanaretur, non multo sermone opus esset ad convincendum quemlibet vane opinationis errorem his qui recte sentiunt et sensa congruis sufficientibus explicant. Nunc vero quia ille est maior et tetrior insipientium morbus quo irrationabiles motus suos etiam post rationem plene redditam quanta homini ab homine sive nimia cecitate qua nec aperta cernuntur sive obstinatissima pervicacia qua et ea que cernuntur non feruntur, tamquam ipsam rationem veritatemque defendunt, fit necessitas copiosius dicendi plerumque res claras velut eas non spectantibus intuendas sed quodammodo tangendas palpantibus et conniventibus offeramus. Et tamen quis disceptandi finis erit et loquendi modus si respondendum esse respondentibus semper existimemus. Nam qui vel non possunt intelligere quod dicitur vel tam duri sunt adversitate mentis ut etiam si intellexerint non obediant, respondent ut scriptum est et loquuntur iniquitatem atque infatigabiliter vani sunt. Quorum dicta contraria si totiens velimus refellere quotiens obnixa fronte statuerint non curare quid dicant dum quocumque modo nostris disputationibus contradicant, quam sit infinitum et erumpnosum et infructuosum vides. Quapropter nec teipsum mi fili marcelline nec alios quibus labor hic noster in christi caritate utiliter ac liberaliter servit tales meorum scriptorum volo iudices qui responsionem semper desiderent cum his que leguntur audierint aliquid contradici, ne fiant similes earum mulierularum quas commemorat apostolus semper discentes et ad veritatis scientiam numquam pervenientes.

Superiori itaque libro cum de civitate dei instituissem dicere, unde hoc universum opus illo adiuvante in manibus sumptum est

verbis

glosa

statuerit

est · occurrit michi respondendum
esse primitus eis qui hec bella
quibus mundus iste conteritur max-
ime quod romane (urbis) recentem a bar-
baris vastationem christiane reli-
gioni tribuunt quia prohibentur
nephandis sacrificiis fieri de-
monibus tamen potius hoc deberet
tribuere christo quod propter eius nomen
contra institutum morem quod bellorum
eis quo fingerent religiosa et am-
plissima tota barbari libera
prebuerunt atque in multis et fa-
mulatum debitum christo non solum veris
sed etiam timore conficitum sic ho-
norauerunt · ut quod in eos iure
belli licuisset · licitum esse non puta-
rent · Unde incidit (questio) cur hec divina
beneficia et ad impios ingratos
quoque pervenerint et cur illa itidem
dura que hostiliter facta sunt pios
cum impiis pariter afflixerint Circa
questionem permixta diffusam
in omnibus enim cottidianis vel dei
muneribus vel hominum cladibus
quorum utraque bene ac male viuen-
tibus permixte atque indiscrete se-
pe accidunt solet inuitos mouere
ut pro suscepti operis necessitate dis-
soluerem aliquantulum immoratus
sum maxime ad consolandas sanctas
feminas et pie castas in quibus
ab hoste aliquid perpetratum est quod
intulit verecundie dolorem et si non
abstulit pudicitie firmitatem
ne peniteat eas vite quas non
est unde possit penitere nequicie
deinde pauca dixi in eos qui
christianos aduersis illis rebus
affectos etiam precipue pudorem
humiliatarum feminarum quamuis castarum
atque sanctarum protinus impudentissi-
me exagitant cum sint nequissimi
et irreuerentissimi longe ab eis
prorsus romanis degeneres · quorum preclara
multum laudatur et litterarum memo-
ria celebratur · immo illorum glorie
vehementer aduersi Romanum ·

quippe portam veterum auctorumque
laboribus fediorem stante fecerat
quam ruentem qui quidem in ruina
eius lapides et ligna in istorum autem
vita omnia non murorum sed morum mo-
nimenta atque ornamenta ceciderunt
cum funestioribus eorum corda cupidi-
tatibus quam ignibus tecta illius ur-
bis arderent Quibus dictis primum
terminaui librum deinceps itaque dicere
institui · quanta mala ciuitas illa
perpessa sit ab origine sua siue apud
se ipsam siue in prouinciis sibi sub-
iectis Quando omnia christiane reli-
gioni tribueret · si iam tunc euan-
gelica doctrina aduersus falsos
fallaces quoque eorum deos testificatione
liberrima personaret ‖

Memento autem me ista contra
memoriam adhuc impios (tota)
tos age · Exemplorum impietati ·
quoque exortum est vulgare proverbium
Pluuia defit causa christiani · Sunt namque
qui eorum studiis liberalibus
instituti · amat hystoria qui fa-
cillime ista nouerint sed ut nobis ut
meriditorum turbas infestissimas
reddant se nosse dissimulant atque
hec apud vulgus affirmare mi-
rabiles quibus per certa interualla
locorum et temporum genus humanum
oportet affligi tamen accidere nostris causa
christianam quod contra deos suos
ingenti fama et per clarissima
celebritate preuicta diffunditur
Reuoluant ergo nobiscum antequam
christus venisset in carne antequam
eius nomen ea cum frustra inui-
dent gloria populis innotesceret
quibus calamitatibus res humane
multipliciter varieque contrite
sint et in hiis defendant si
potuissent · deos suos si propterea
coluntur ne illa mala paciantur
cultores eorum · si quid mali passi (quorum)
fuerint imputanda esse contendunt
Cum ergo eum ista que damus ·

sum permiserunt. deinde cultoribus
suis iniquitatem eos declarantium opi-
nione offenderent eorum quam sacrificia
prohiberent. Primo ipsos mores ne
pessimos haberent cultores dii eorum
curare noluerunt. Deus enim verus
eos a quibus non colebatur merito
neglexit. Dii autem illi a quorum
cultu se prohiberi homines ingratissimi
conqueruntur cultores suos ad bene
vivendum quare nullis legibus
adiuverunt. utique dignum erat ut
quomodo isti illorum sacra. ita illi istorum
facta curarent. Sed videtur quod
voluntate propria quisque malus est.
Quis hoc negaverit. verumtamen pertine-
bat ad consultores suos vite
bone precepta non occultare propriis
suis cultoribus sed clara predicatione
prebere. per vates etiam convenire atque
arguere peccantes. palam minari
penas male agentibus. premia
recte viventibus polliceri. Quid
unquam tale in deorum illorum templis
prompta et eminenti voce concrepuit.
Veniebamus nos etiam aliquando ado-
lescentes ad spectacula ludibriaque
sacrilegorum. spectabamus arrep-
ticios. audiebamus symphoniacos.
ludis turpissimis qui diis deabus-
que exhibebantur. oblectabamur
celesti virgini et berecinthie
matri omnium ante cuius lecticam die
solempni lavationis eius talia
per publicum cantitabantur a nequis-
simis scenicis. qualia non dico
matrem deorum sed matrem qualium-
cumque senatorum vel quorumlibet
honestorum virorum ymo vero
qualia nec matrem ipsorum scenicorum
deceret audire. habet enim quiddam
erga parentes humana verecundia
quod nec ipsa nequitia possit
auferre. Illam proinde turpitudi-
nem obscenorum dictorum atque
factorum scenicos ipsos domi sue

proludendi causa coram matribus
suis agere puderet quam per publicum
agebant coram deorum matre spectante
et audiente utriusque sexus frequen-
tissima multitudine. que si illecta
curiositate adesse potuit circumfu-
sa saltem offensa castitate debuit
abire confusa. Que sunt sacrile-
gia si illa erant sacra aut que
inquinatio si illa lavatio. et hec
fercula appellabantur quasi cele-
braretur convivium quo velud suis
epulis immunda demonia pascerentur.
Quis enim non sentiat cuiusmodi
spiritualibus obscenitatibus de-
lectentur. Nisi vel nesciens utrum
omnino sint ulli immundi spiritus deorum
nomine decipientes vel talem
habens vitam in qua istos potius
quam deum verum et optet propitios et
formidet iratos

v

Nequaquam istos qui flagitio-
sissime consuetudinis viciis
oblectari potius quam obluctari student
sed ipsum illum nasicam scipionem
qui vir optimus a senatu electus
est cuius manibus eiusdem demonis
simulacrum susceptum est in urbe-
mque provectum habere de hac re iudi-
cem vellem. Diceret nobis utrum
matrem suam tam optime de re-
publica vellet mereri ut ei
divini honores decernerentur. sicut
et grecos et romanos alias que
gentes constat quibusdam de-
crevisse mortalibus quorum erga
se beneficia magni penderant
eosque immortales factos
atque in deorum numerum receptos
esse crediderant. Profecto ille
tantam felicitatem sue matri si fieri
posset optaret. Porro si ab
illo deinde quereremus utrum inter
eius divinos honores vellet illa
turpia celebrari. Nonne se
malle clamaret ut sua mater

sine ullo sensu mortua iacet quia
ad hanc deam veniet ut illa libenter
audiet absit ut senator populi
q̄ romani ea mente preditus qui thea-
trum edificari in urbe fortium vi-
rorum prohibuit sic vellet coli ma-
trem suam ut talibus dea sancta
propiciaretur qualibus mens bona
offenderetur. Nec ullo modo crederet
verecundiam laudabilis femine ita
in contrarium divinitate mutari ut
honoribus eam talibus advoca-
rent cultores sui qualibus conviciis
in quempiam iaculatis inter homines
veniret nisi aures clauderet seseque
subtraheret erubescerent pro illa
et propinqui et liberi. Proinde
et ma-ritus talis mater deorum quale habere virorum
puderet quemlibet etiam pessimum
virorum romanas occupaturas
mentes quesivit optimum virum
non quem monendo et adiuvando
faceret sed quem fallendo de-
ciperet ei similis de qua scriptum
est. Mulier autem virorum precio-
sas animas captat ut ille
magne indolis animus hoc velud
divino testimonio sublimatus et
vere se optimum existimans
veram pietatem religionemque
non quereret sine qua omne quamvis
laudabile ingenium superbia
vanescit et decidit. Quomodo
igitur nisi insidiose quereret
dea illa optimum virum cum talia
querat in suis sacris qualia
viri optimi abhorrent suis
adhibere conviviis [illegible]

Hinc est quod de vita et
moribus civitatum atque
populorum a quibus colebantur illa
numina non curarunt ut tam
horrendis eos et detestabili-
bus malis non in agro et vitibus
non in domo et pecunia. Non
denique de ipso corpore quod menti
subditur sed in ipsa mente in ipso
rectore carnis animo impleri
ac pessimos fieri sine ulla sua ter-
ribili prohibitione permitterent aut
si prohibebant hoc ostendatur potius
hoc probetur. Nec nobis nescio
quos susurros paucissimorum au-
ribus anhelatos et archana
velud religione traditos iactent
quibus vite probitas castitasque
discatur sed demonstrentur vel commemo-
rentur loca talibus aliquando con-
venticulis consecrata non ubi ludi
agerentur obscenis vocibus et
motibus hystrionum nec ubi fu-
galia celebrarentur effusa omni
licentia turpitudinum et vere
fugalia sed pudoris et honestatis.
Sed ubi populi audirent quid dii
preciperent de cohibenda avari-
cia ambitione frangenda luxu-
ria refrenanda ubi discerent
miseri quod discendum Persius in-
crepat dicens. Discite o miseri
et causas cognoscite rerum.
quid sumus et quid nam victuri
gignimur ordo quis datus aut
mete quis flexus et unde mollis
quis modus argenti quid fas
optare quid asper utile nummus
habet patrie carisque propinquis
quantum largiri deceat te deus quem
esse iussit et humana qua parte
locatus es in re dicatur in quibus
locis hec docentium deorum sole-
bant precepta recitari et a cul-
toribus eorum populis frequenter
audiri sicut nos ostendimus ecclesias
ad hoc institutas quaqua ver-
sum religio christiana dif-
funditur.

vij

An nobis forte philosophorum
scolas disputationesque
memorabunt. Primo hee non
romana sed greca sunt aut
si propterea iam romana
quia et grecia facta est romana
provincia non deorum precepta

sed sit hominum inventa qui utique
tonati sunt ingeniis acutissimis
proditi coniectandos vestigare quid
in rerum natura latitaret quid in
moribus appetendum esset atque
fugiendum quid in ipsis ratiocinandi
regulis certa conexione traheretur
aut quid non esset consequens
vel etiam repugnaret et quidam
eorum quedam magna quantum divinitus
adiuti sunt invenerunt quantum
autem humanitus impediti sunt
erraverunt maxime cum eorum super-
bie iuste providentia divina re-
sisteret ut viam pietatis ab
humilitate in superna surgentem
etiam istorum comparatione monstraret.
Unde postea nobis erit in dei
veri domini voluntate disquirendi
ac differendi locus. Verumptamen si
philosophi aliquid invenerunt quod agen-
de bone vite adipiscendeque beatitudini satis
esse possit quanto iustius talibus
divini honores decernerentur
quanto melius et honestius in pla-
tonis templo libri eius legerentur
quam in templis demonum galli ab-
sciderentur molles consecrarentur
insani secarentur et quicquid aliud
vel crudele vel turpe aut turpiter
crudele vel turpiter crudele cru-
deliter turpe in sacris deorum talium
celebrari solet quanto satius
erat ad erudiendam iustitia iuve-
tutem publice recitari leges deorum
quam laudari inaniter leges atque
instituta maiorum. Omnes enim cultores
talium deorum mox ut eos libido perculerit
ferventi ut ait persius tincta ve-
neno magis intuentur quid iupi-
ter fecerit quam quid docuerit plato
vel censuerit cato. Hinc apud
therentium flagiciosus adolescens
spectat tabulam quandam pictam
in pariete ubi inerat pictura ine-
rat pictura hec iovem quo pacto
danae misisse aiunt in gremium
quondam ymbrem aureum. Atque
ab hac tanta auctoritate adhibet pa-
trocinium turpitudini sue cum in ea se
iactat imitari deum. At quem deum
inquid qui templa celi summo so-
nitu concutit. Ego homuncio id
non facerem ego vero illud feci ac libens
VII
At enim non traduntur ista sacris deorum
sed fabulis poetarum. Nolo dicere
ista mistica quam ista theatrica
esse turpiora hoc dico quod negantes
convincit historia eosdem ipsos
ludos in quibus regnant figmenta
poetarum non per imperitum obsequium
sacris deorum suorum intulisse ro-
manos sed ipsos deos ut sibi
solempniter ederentur et honori
suo consecrarentur acerbe impe-
rando et quodammodo extorquendo
fecisse quod in primo libro brevi
commemoratione perstrinxi. Nam
ingravescente pestilentia ludi
scenici auctoritate pontificum rome
primitus instituti sunt. Quis
igitur in agenda vita non ea sibi
potius sectanda arbitretur que
aguntur ludis auctoritate divina in-
stitutis quam ea que scripta sunt
legibus humano consilio promul-
gatis adulterum iovem si poete
fallaciter prodiderunt dii utique casti
quia tantum nephas per humanos ludos histriones
confictum est non quia neglectum
irasci ac vindicare debuerunt.
Et hec sunt scenicorum tollerabili-
ora ludorum comedie scilicet et
tragedie. Hoc est fabule poe-
tarum agende in spectaculis multa
rerum turpitudine sed nulla saltem
sicut alia multa verborum obsceni-
tate composite quas etiam inter studia
que honesta ac liberalia
vocantur pueri legere et discere co-
guntur a senibus
VIII
Quid autem hinc senserint
romani veteres cicero testatur

in libris quos de re publica scrip-
sit ubi scipio disputans ait Num-
quam comedie nisi consuetudo
vite pateretur probare sua theatris
flagicia potuissent. Et greci
quidem antiquiores viciose sue
opinionis quandam convenienciam
servaverunt apud quod etiam fuit [marg.: quos]
lege concessum ut quod vellet come-
dia nominatim de quo vellet diceret
Itaque sicut in eisdem libris
loquitur affricanus quem illa non
attigit vel potius quem non vex-
avit cui pepercit. Esto populares
homines improbos in re publica se-
diciosos cleonem cleofontem hyperbo-
lum lesit. Patiamur inquit et
si huiusmodi cives a censore me-
lius est quam a poeta notari. Sed
periclem cum iam sue civitati max-
ima auctoritate plurimis annis domi
et belli prefuisset violari versibus
et eos agi in scena non plus de-
cuit quam si plautus inquit noster
voluisset aut nevius publio
et gneo scipioni aut cecilius
marco cathoni maledicere deinde
paulo post. Nostre inquit contra
xii tabule cum perpaucas res capi-
te sanxissent in hijs questione [marg.: hanc]
sanciendam putaverunt si quis
occentavisset sive carmen con-
didisset quod infamiam faceret
flagicium ve alteri. Preclare iu-
diciis enim magistratuum discep-
tacionibus legittimis propositam
vitam non poetarum ingeniis habere
debemus nec probrum audire
nisi ea lege ut respondere liceat et
iudicio defendere. Hec ex ciceronis
quarto de re publica ad verbum
excerpenda arbitratus sum non-
nullis propter faciliorem intellectum vel
pretermissis vel paululum commutatis
Multum enim ad rem pertinet quam
molior explicare si potero. dicit
deinde alia et sic concludit hunc
locum ut ostendat veteribus

displicuisse romanis vel laudari
quemquam in scena vivum hominem vel
vituperari. Sed ut dixi hoc greci quamquam
inverecundius tamen convenienc-
ius licere voluerunt cum viderent diis
suis accepta et grata esse oppro-
bria non tantum hominum verum et ipsorum
deorum in scenicis fabulis sive a
poetis essent illa conficta sive
flagicia eorum vera commemorarentur
et agerentur in theatris atque ab
eorum cultoribus utinam solo risu
ac non imitacione digna viderentur
Nimis enim superbum fuit fame pre-
cipuum civitatis et civium ubi
sue fame parci numina noluerunt
Nam quod affertur pro defensione
non illa vera in deos dici sed falsa
atque conficta idipsum est sceles-
cius si pietatem consulas reli-
gionis Si autem maliciam demonum
cogites quid astucius ad decipi-
endum atque callidius Cum enim pro-
brum iacitur in principem patrie bonum
atque utile tanto est indignius quanto [marg.: none]
a veritate remotius et a vita
illius alienius. Que igitur sup-
plicia sufficiunt cum deo fit ista
tam nefaria tam insignis iniu-
ria. Sed maligni spiritus etiam
flagicia que non admiserunt de
se dici volunt volunt dum tamen huma-
nas mentes hiis opinionibus
velud retibus induant et ad
predestinatum supplicium secum
trahant sive homines ista commiserint
quos deos haberi gaudent qui
humanis erroribus gaudent pro
quibus etiam se colendos mille
nocendi fallendique artibus inter-
ponunt sive etiam nullorum hominum
illa crimina vera sint que tamen de
numinibus fingi libenter accipiunt
fallacissimi spiritus ut ad scelesta
ac turpia perpetranda velud ab
ipso celo traducta in terra satis ydo-
nea videatur auctoritas Cum
igitur talium numinum servos se

[marg.: greci] [marg.: numinum]

esse sentiret in tot et tanta
eorum theatrica obprobria parendo
sibi a poetis nullo modo putaverunt
vel dijs suis etiam sic consimilari
appetentes vel metuentes bene
honestiorem famam ipsi requirendo
et eis hoc modo se preferendo illos
ad iracundiam provocaret. x

Ad hanc convenientiam pertinet
quod etiam scenicos actores
earundem fabularum non parvo ci-
vitatis sue honore dignos exis-
timaverunt. sicut quod in eo quoque
de re publica libro commemoratur
et eschines atheniensis vir elo-
quentissimus cum adolescens tragedi-
as actitavisset rem publicam
capessivit et aristodemum tragicum
item actorem maximis de rebus
pacis et belli legatum ad philippum
athenienses sepe miserunt. non
enim consentaneum putabatur cum
easdem artes eosdem scenicos
ludos etiam dijs suis acceptos
viderent illos per quos agerentur
in infamium loco ac numero deputare.
hec greci turpiter quidem sed sane
dijs suis omnino congruenter. quippe
vitam civium lacerandam linguis
poetarum et hystrionum subtrahere
ausi non fuerant quibus cernebant deorum
vitam eisdem ipsis dijs volentibus
et libentibus carpi et ipsos homines
per quos ista in theatris agebantur
que numinibus quibus subditi erant
grata esse cognoverant non solum
minime spernendos in civitate verum
etiam maxime honorandos putave-
runt. Quid enim cause reperire
possent cur sacerdotes honorarent
quia per eos victimas dijs accepta-
biles offerebant. et scenicos pro-
brosos haberent per quos illam vo-
luptatem sive honorem dijs ex-
hiberi petentibus et nisi fieret
irascentibus eorum admonitione didi-
cerant. cum presertim labeo quem

labeo

predicant
huiuscemodi rerum peritissimum nu-
mina bona a numinibus malis ista
etiam cultus diversitate distinguit ma-
los deos propitiari cedibus et tristi-
bus supplicationibus asserat. bonos autem
obsequiis letis atque iocundis qualia
sunt ut ipse ait ludi convivia
lectisternia. Quod totum quale sit
postea si deus iuverit disseremus.
Nunc ad rem quantum attinet
sive omnibus omnia tamquam bonis
permixte tribuantur. Neque enim
esse decet deos malos cum potius
isti qui inmundi sunt spiritus omnes
sunt mali. sive certa discretione
sicut labeoni visum est. illis illa
istis ista distribuantur obsequia
competentissime greci utrosque honore dignos
ducunt et sacerdotes per quos vic-
time ministrantur et scenicos per
quos ludi exhibentur ne vel
omnibus dijs suis si et ludi omnibus
grati sunt vel quod est indignius
hijs quos bonos putant si ludi
ab eis solis amantur facere con-
vincantur iniuriam. x

At romani sicut in illa de
re publica disputatione
scipio gloriatur probris et iniuriis
poetarum subiectam vitam famamque
habere noluerunt capite etiam san-
cientes tale carmen condere si
quis auderet. Quod erga se qui-
dem satis honeste constituerunt
sed erga deos suos superbe et
irreligiose quos cum scirent non
solum patienter verum etiam libenter
poetarum probris maledictisque
lacerari se potius quam illos
illos huiuscemodi indignos esse iniuriis
duxerunt seque ab eis etiam
lege muniverunt. Illorum autem ista
etiam sacris solempnitatibus miscu-
erunt. Ita ne tandem scipio lau-
das hanc poetis romanis ne-
gatam esse licentiam ut cuiquam ob-
probrium infligerent romanorum

ni videas eos nulli deorum pep-
percisse moribus. Ista ne plurimi tibi
habenda visa est existimatio
curie vestre quam capitolii, ymo
rome unius quam celi totius ut
linguam maledicam in cives tuos
exercere poete etiam lege prohiberentur
ut in deos suos securi tanta
convicia nullo senatore nullo cen-
sore nullo principe nullo pon-
tifice prohibente iacularentur.
Indignum videlicet fuit ut plautus
aut nevius publio et gneo sci-
pioni aut cecilius marco catoni
marco catoni malediceret. et
dignum fuit ut terentius cum flagi-
cio iovis optimi maximi ado-
lescentium nequiciam concitaret. xi

Sed responderet michi fortasse
si viveret quomodo nos ista im-
punita esse nollemus que ipsi dii
sacra esse voluerunt cum ludos
scenicos ubi talia celebrantur
dicuntur actitantur et romanis mo-
ribus invexerunt et suis honori-
bus dicari exhiberi quod iusserunt.
Cur ergo non hinc magis ipsi in-
tellecti sunt ipsi non esse dii veri
nec omnino digni quibus divinos ho-
nores deferret illa res publica.
Quos enim coli minime deceret me-
que oporteret si ludos expeteret agendos
contumeliis romanorum quomodo queso cole-
di putati sunt quomodo non detestandi
spiritus intellecti qui cupiditate fal-
lendi inter suos honores sua cele-
brari crimina poposcerunt. Itemque
romani quamvis iam superstitione nox-
ia premerentur ut illos deos colerent
quos videbant sibi voluisse scenicas
turpitudines consecrari. sue tamen
dignitatis memores ac pudoris
actores talium fabularum nequaquam
honoraverunt more grecorum. sed sicut
apud ciceronem idem scipio loquitur
cum artem ludicram scenamque totam
in probro ducerent genus id ho-
minum non modo honore civium
reliquorum carere sed etiam tribu
moveri notatione censoria volu-
erunt. preclara sane et romanis
laudibus annumeranda prudentia
sed vellem se ipsa sequeretur se imita-
retur. Ecce enim recte quisquis civium
romanorum esse scenicus elegisset
non solum ei nullus ad honorem
dabatur locus verum etiam censoris
nota tribum tenere propriam minime
sinebatur. O animum civitatis laudis
avidum germaneque romanum. Sed
respondeatur michi qua consentanea
ratione homines scenici ab omni ho-
nore pelluntur et ludi scenici
deorum honoribus admiscentur. Illas
theatricas artes diu virtus ro-
mana non noverat que si ad ob-
lectamentum voluptatis humane que-
rerentur vitio morum irreperent
humanorum. Dii eas sibi exhiberi
petiverunt. Quomodo ergo
abicitur scenicus per quem colitur
deus et theatrice illius turpitu-
dinis qua fronte notatur actor
si adoratur exactor. In hac con-
troversia greci romanique concertant.
Greci putant recte se honorare homines
scenicos cum colant ludorum scenicorum
flagitatores deos. Romani vero
hominibus scenicis nec plebeiam
tribum quanto minus senatoriam cu-
riam dehonestari sinunt. In hac
disceptatione huiuscemodi ratio-
cinatio summam totius absolvit.
Proponunt greci dii tales colendi si
sunt profecto etiam tales homines
honorandi sunt. Assumunt romani
sed nullo modo tales homines honoran-
di sunt. Concludunt christiani nullo
modo igitur dii tales colendi sunt.
Deinde que xii

Deinde querimus ipsi poete
talium fabularum composito-
res qui xii tabularum lege pro-
hibentur famam ledere civium tam
probrosa in deos convicia iacula-
tes cur non ut scenici habeantur
inhonesti. Qua ratione rectum est

ut poeticorum figmentorum et igno
miniosorum deorum infamie auc
tores honorentur exactores [an] forte
greco platoni potius palma
danda est qui cum ratione formaret
et qualis esse civitas debeat
tamquam adversarios civitatis poe
tas censuit urbe pellendos.
Iste vero et deorum iniurias in
digne tulit et fucari corrumpi
que figmentis animos civium noluit
Confer nunc platonis humanitatem
a civibus decipiendis poetas
urbe pellentem cum deorum divinitate
honori suo ludos scenicos expe
tente. ille ne talia vel scriberentur
et si non persuasit disputando tamen
suasit levitati [lascivieque] grecorum. isti
ut talia etiam agerentur iubendo
extorserunt gravitati et modes
tie romanorum. nec tamen hec agi
voluerunt sed sibi dicari sibi sa
crari sibi solempniter exhiberi
. cui tandem honestius divinos ho
nores decerneret civitas. utrum pla
toni hec turpia et nephanda
prohibenti. an demonibus hac
hominum deceptione gaudentibus quibus
ille vera persuadere non potuit.
Hunc platonem labeo inter semide
os commemorandum putavit sicut
herculem sicut romulum. Se
mideos autem heroibus antepo
nit sed utrosque inter numina
collocat. verum tamen istum quem appel
lat semideum non heroibus tantum
sed diis ipsis preferendum non dubito
Propinquant autem romanorum leges
disputationibus platonis. quando ille
cuncta poetica figmenta condempnat
isti autem poetis adimunt saltem
in homines maledicendi licentiam
ille poetas ab urbis ipsius habi
tatione. isti saltem auctores poeti
carum fabularum removent a socie
tate civitatis. et si contra deos
ludorum scenicorum expetitores aliquid
auderent forte undique removerent
Nequaquam igitur leges ad instituen
dos bonos aut corrigendos ma
los mores a diis suis possent
accipere seu sperare romani quos
legibus suis vincunt atque convincunt
Illi enim honori suo deposcunt
ludos scenicos. isti ab honoribus
omnibus repellunt homines sceni
cos. illi celebrari sibi iubent
figmentis poeticis obprobria
deorum. isti ab opprobriis hominum
deterrent impudentiam poetarum
Semideus autem ille plato et ta
lium deorum libidini restitit
et ab indole romanorum quid
perficiendum esset ostendit qui poe
tas ipsos vel pro arbitrio menti
entes vel hominibus miseris quasi
deorum facta pessima imitanda
proponentes omnino in civitate bene
instituta vivere noluit. Nos
quidem platonem nec deum
nec semideum perhibemus
nec ulli sancto angelo summi dei
nec veridico prophete nec apostolo
alicui nec cuilibet christi martyri
nec cuiquam christiano homini com
paramus. Cuius nostre sententie ratio deo
prosperante suo loco explicabitur
. sed eum tamen quandoquidem ipsi volunt
fuisse semideum preferendum esse
censemus si non romulo et her
culi quamvis istum nec fratrem occi
disse nec aliquod perpetrasse fla
gitium quisquam historicorum vel
poetarum dixit aut finxit certe
vel priapo vel alicui cinocepha
lo postremo vel febri que
romani numina partim peregrina
receperunt partim sua propria sa
craverunt. Quo igitur modo tanta
animi et morum mala bonis
preceptis et legibus vel imminen
tia prohiberet vel insita extirpan
da curarent dii tales qui etiam
seminanda et augenda flagitia

quam timuerint. talia uel ficta
uel quasi sua facta per theatri-
cas ineptias celebritatibus po-
pulis innotescere accipientes ut
tamquam auctoritate diuina sua
sponte nequissima libido ac-
cenderetur. vnde frustra hoc
exclamante cicerone qui cum de
poetis ageret ad quos cum
accessit inquit clamor et
approbatio populi quasi magni
cuiusdam et sapientis magi-
stri quas illi obducunt tenebras
quos inuehunt metus. quas
inflammant cupiditates xiii

Que autem illic eligendorum
deorum etiam ipsorum falso-
rum ac non potius adulatio
est. cum istum platonem quem
semideum uolunt tantis dispu-
tationibus laborantem ne ani-
malis que precipue cauenda
sunt mores corrumperentur hunc nulla
edicula sacri dignum putarunt
et romulum suum dijs multis
pretulerunt quamuis et ipsum se-
mideum potius quam deum velud
secretior eorum doctrina commendet
nam etiam flaminem illi instituerunt
quod sacerdotii genus adeo in-
romanis sacris testante apice ex-
cellit ut tres solos flamines
haberent tribus numinibus insti-
tutos. dyalem. ioui. marcialem
marti. quirinalem romulo. nam
beniuolencia ciuium velud recep-
tus in celum. quirinus est postea
nominatus. ac per hoc et neptuno
et plutoni fratribus iouis et ipsi
saturno patri eorum isto romulus
honore prelatus est ut pro magno
sacerdocium quod ioui tribuerant
huic etiam hoc tribuerent et marti
tamquam patri eius forsitan propter ipsum

Si autem a dijs suis xiiii
romani viuendi leges acci-
pere potuissent non aliquot
annos post romam conditam ab a-
theniensibus mutuarent leges
solonis. quas tamen non ut acceperunt
sed meliores et emendatiores
facere conati sunt. quamuis ligurgus
lacedomoniis leges ex appol-
linis auctoritate se instituisse con-
finxerit. Quod prudenter ro-
mani credere noluerunt propterea
non inde acceperunt. Numa pompi-
lius qui romulo successit in reg-
no. quasdam leges que quidem
regende ciuitati nequaquam suf-
ficerent condidisse fertur. qui eis
multa etiam sacra constituit. non
tamen perhibetur easdem leges a nu-
minibus accepisse. mala igitur animi
mala vite. mala morum que ita
magna sunt ut his doctissimi
eorum viri etiam stantibus ur-
bibus res publicas perire confirment
dii eorum ne suis cultoribus acciderent
minime curarunt. ymmo vero ut au-
gerentur sicut superius disputatum
est omnino curauerunt xv

An forte populo romano propterea
leges non sunt a numinibus
constitute quia sicut salustius
ait ius bonumque apud eos non
legibus magis quam natura valebat. Et
hoc iure ac bono credo raptas
sabinas. Quid enim iustius ac
melius quam filias alienas fraude
spectaculi inductas non a parentibus
accipi sed ut quisque poterat ui au- xvi
ferri. nam si inique sabini fecerunt
negare postulatas quanto fuit
iniquius rapere non datas. Iustius
autem bellum cum ea gente geri
potuit que filias suas ad matrimo-
nium conregionalibus et confinalibus
suis negasset petitas quam cum
ea que repetebat ablatas. Illud
ergo potius fieret. ubi mars fi-
lium suum pugnantem iuuaret ut
coniugiorum propugnatorum armis ulcis- negatarum
ceretur iniuriam et eo modo

ad feminas quas voluerat
perveniret aliquo enim fortasse
iure belli iniuste vexatas iuste
victor auferret. Nullo autem iure
pacis non datas rapuit et in-
iustum bellum cum earum parentibus iuste
succensentibus gessit. Hec sane
utilius feliciusque successit quod
et si admonitioni facinoris illius
circensium spectaculum mansit fa-
cinoris tamen in illa civitate et
imperio non placuit exemplum.
facilius que romani hinc erravere-
runt ut post illam iniquitatem deum
sibi romulum consecrarent quam ut
in feminis rapiendis factum eius
imitandum lege ulla vel more
permitterent. Ex hoc iam et bono
post expulsum cum liberis suis
regem tarquinium cuius filius lu-
cretiam stupro violenter oppresserat
iunius brutus consul lucium
tarquinium collatinum maritum
eiusdem lucretie collegam suum
virum bonum atque innocentem virum propter
nomen et propinquitatem tarquiniorum
coegit magistratum se abdicare
nec vivere in civitate permisit.
Quod scelus favente vel pati-
ente populo fecit a quo populo con-
sulatum idem collatinus si-
cut etiam ipse brutus acceperat. exsti-
mare ac bono marcus camillus
illius temporis vir egregius qui
veientes gravissimos hostes
populi romani post decennale
bellum quo romanus exercitus
totiens male pugnando graviter
afflictus est iam ipsa roma de
salute dubitante atque trepida-
te facillime superavit eorumque
urbem opulentissimam cepit
invidia obtrectatorum virtutis
sue et insolentia tribunorum
plebis reus factus est tamque
ingratam sensit quam liberaverat
civitatem ut de sua dampnatione
certissimus in exilium sponte
discederet et decem milibus eris

absens etiam dampnaretur mox
iterum a gallis vindex patrie fu-
turus ingrate multa commemorare
iam piget feda et iniusta
quibus agitabatur illa civitas cum
potentes plebem sibi subdere
conarentur plebsque illis subdi
recusaret et utriusque partis de-
fensores magis studiis agerent
amore vincendi quam equum quicquam
et bonum cogitarent. xvi

Itaque habebo modum et ipsum salustium
testem potius adhibebo. Qui cum
tum in laude romanorum dixisset Un-
de nobis iste sermo exortus ius
bonumque apud eos non legibus
magis quam natura valebat predicans
illud tempus quo expulsis regibus
incredibiliter civitas brevi etatis
spacio plurimum crevit. Idem
tamen in primo historie sue libro atque
eius exordio fatetur et iam
tunc ad consules a regibus esset
translata res publica post parvum
intervallum iniurias validiorum et
ob eas discessionem plebis a
patribus alias que in urbe disse-
nsiones fuisse. Ita tamen optimis
moribus et maxima concordia
populum romanum inter secundum et
postremum bellum carthaginense
se egisse commemorasset causamque
huius boni non amorem iustitie
sed stante carthagine metum
pacis infide fuisse dixisset
Unde et nasica ille ad reprimen- nequitiam
dam servandosque istos mores
optimos ut metu vitia cohi-
berentur carthaginem nolebat everti
continuo subiecit idem salustius
et ait at discordia et avaritia
atque ambitio et cetera secundis rebus
oriri sueta mala post cartha-
ginis excidium maxime aucta sunt
ut intelligeremus etiam antea et
oriri solere et augeri. Unde sub-
nectens cur hoc dixerit nam
iniurie inquit validiorum et
ob eas discessio plebis a patribus

aliaeque dissensiones domi fue-
Jam inde a principio neque amplius
quam regibus exactis dum metus
a tarquinio et bellum grave cum
etruria positum est equo et mo-
desto iure agitatum. Vides que-
admodum etiam illo brevi tempore ut
regibus exactis i. eiectis aliqu-
tum equo et modesto iure agere-
metum dixit fuisse causam quoniam me-
tuebatur bellum quod rex tarquinius
regno atque urbe pulsus etrus-
cis sociatus contra romanos
gerebat. attende itaque quid de-
inde contexat deinde inquit
servili imperio patres plebem ex-
ercere de vita atque tergo regio
more consulere agro pellere
et ceteris expertibus soli in imperio
agere quibus sevitiis et maxime
fenore oppressa plebes cum assi-
duis bellis tributum simul
et miliciam toleraret armata
montem sacrum atque aventinum
insedit tuncque tribunos pleb(is)
et alia sibi iura paravit. discor-
diarum et certaminis utrimque
finis fuit secundum bellum punicum
Cernis ex quo tempore i. parvo inter-
vallo post reges exactos qua-
les romani fuerint de quibus
ait ius bonumque apud eos
non legibus magis quam natura
valebat. Porro si illa tempora
talia reperiuntur quibus pulcherrima
atque optima fuisse predicatur
romana res publica. Quid
iam de consequenti etate dicend-
um aut cogitandum arbitramur cum
paulatim mutata ut eiusdem
historici verbis utar expul-
cherrima atque optima pessima
ac flagiciosissima facta est post
carthaginis videlicet ut comme-
moravit excidium que tempora ipse
salustius quemadmodum breviter
recolat et describat in eius
historia legi potest quantis malis
morumque secundis rebus ex-
orta sunt usque ad bella civilia
demonstret esse perventum ex quo
tempore ut ait maiorum mores non
paulatim ut antea sed torrentis
modo precipitati adeo iuventus luxu
atque avaricia corrupta est
ut dicatur merito genitos esse qui
neque ipsi habere possent res fa-
miliares neque alios pati. dicit
deinde plura salustius de sylle
viciis ceteraque feditate rei pub-
lice et alii scriptores in hec con-
sentiunt quamvis eloquio multum
impari. cernis tamen ut opinor et
quisquis advertit facillime
perspicit colluvione morum pessimorum
quo illa civitas prolapsa fuerit
ante nostri superni regis adventum
Hec enim gesta sunt non solum
antequam christus in carne presens
docere cepisset verum etiam antequam
de virgine natus esset Cum igitur
tot et tanta tempore illorum vel
tollerabiliora superius vel post
eversam carthaginem intolleran-
da et horrenda diis suis
imputare non audeant opinio-
nes humanis mentibus unde
talia vitia silvescerent malig-
nissima astucia inserentibus cur mala
presentia christo imputant qui doc-
trina saluberrima et falsos et
fallaces deos coli vetat et
istas hominum noxias et cupidi-
tates divina auctoritate detestans
atque condempnans his malis
tabescenti ac labenti mundo
ubique familiam suam sensim
subtrahit qua condat eternam
et non plausu vanitatis sed
non secundum iudicio veritatis glorio-
sissimam civitatem

xviij

Ecce romana res publica
quod non ego primus dico sed
auctores eorum unde hec mer-
cede didicimus tanto ante dixerunt
ante christi adventum paulatim
mutata ex pulcherrima atque

optima pessima atque flagiti-
osissima facta est. Ecce ante Christi
adventum post deletam Cartha-
ginem maiorum mores non pau-
latim ut antea, sed torrentis
modo precipitati adeo iuventus luxu-
ria atque avaricia corrupta est.
Legant nobis contra luxuriam et ava-
riciam precepta deorum suorum populo
romano data. Cui utinam tan-
tum casta ac modesta reticerent
ac non etiam ab illo probrosa
et ignominiosa deposcerent, quibus
per falsam divinitatem perniciosam
conciliaret auctoritatem. Legant
nostra et per prophetas et per sanctum evangelium
et per apostolicos actus et epistolas
tam multa contra avariciam atque
luxuriam ubique populis ad hoc
congregatis quam excellenter quam divine
non tamquam ex philosophorum concertationi-
bus strepere, sed tamquam ex oraculis
et dei nubibus intonare. Et tamen
luxum atque avariciam seviciamque
turpibus moribus ante adventum
Christi rem publicam ac flagiti- pessimam
osissimam factam non imputant
diis suis; afflictionem vero eius
quamcumque isto tempore superbia delicie-
que eorum perpesse fuerint religioni
increpitant christiane. Cuius pre-
cepta de iustis probisque moribus
si simul audirent atque curarent
reges terre et omnes populi principes
et omnes iudices terre, iuvenes
et virgines seniores cum iuni-
oribus, etas omnis capax et
utriusque sexus et quos baptis-
ta Iohannes alloquitur, exactores
ipsi atque milites, et terras vite
presentis ornaret sua felicitate
res publica et vite eterne
culmine beatissime regnatura con-
scenderet. Sed quia iste audit, ille
contempnit, pluresque viciis
male blandientibus quam utili
virtutum asperitati sunt amiciores,

tolerare Christi famuli iubentur,
sive sint reges sive sint princi-
pes sive iudices sive milites
sive provinciales sive divites sive
pauperes sive liberi sive servi
utriuslibet sexus, etiam pessimam
si ita necesse est flagitiosissimam
rem publicam et in illa ange-
lorum quadam sanctissima atque augus-
tissima curia celestique re pub-
lica, ubi dei voluntas lex est,
clarissimum sibi locum etiam ista
tolerancia comparare. xviii

Verum tales cultores et
dilectores deorum istorum, quorum
etiam imitatores in sceleribus et
flagiciis se esse letantur, pessimam
ac flagitiosissimam non esse re-
publicam curant. Tantum stet, inquiunt,
tantum floreat copiis referta,
victoriis gloriosa vel, quod est
felicius, pace secura sit. Et
quid ad nos? ymmo ad magis
pertinet si divitias quisque
semper augeat, que cottidianis
effusionibus suppetant, per
quas sibi etiam infirmiores
subdat quisque potencior; obse-
quantur divitibus pauperes causa sa-
turitatis ut eorum patrociniis qui-
eta inertia perfruantur, divites
pauperibus ad clientelas et ad
ministerium sui fastus abutantur;
populi plaudant non consultoribus
utilitatum suarum sed largitoribus
voluptatum. Non dura iubeantur,
non prohibeantur impura. Re-
ges non curent quam bonis sed quam
subditis regnent. Provincie regi-
bus non tamquam rectoribus morum
sed tamquam rerum dominatoribus et
deliciarum suarum provisoribus
serviant eosque non sinceriter honorent, sed
nequiter ac serviliter timeant.
Quid aliene vinee potius quam
quid sue vite quisque noceat
legibus advertatur. Nullus
ducatur ad iudices nisi qui

alienę in domum saluti vel cuiquam invito fuit importunus vel nocuit vel nocivus. Ceterum de suis vel cum suis vel cum quibuscumque volentibus faciat quisquis quod libet. Abundent publica scorta vel propter omnes quibus frui placuerit, vel propter eos maxime qui habere privata non possunt. Exstruantur amplissime atque ornatissime domus, opipara convivia frequententur, ubi cuique libuerit et potuerit die noctuque ludatur, bibatur, vomatur, diffluatur. Saltationes undique concrepent, theatra inhoneste letitie vocibus atque omni genere vel crudelissime vel turpissime voluptatis exestuent. Iste sit publicus inimicus cui hec felicitas displicet. Quisquis eam mutare vel auferre temptaverit, eum libera multitudo avertat ab auribus, evertat a sedibus, auferat a viventibus. Illi habeantur dii veri qui hanc adipiscendam populis prestiterint adeptamque servaverint. Colantur ut voluerint, ludos exposcant quales voluerint, quos cum suis vel de suis possint exhibere cultoribus; tantum efficiant ut hanc felicitatem nihil ab hoste, nihil a peste, nihil ab ulla clade timeat. Quis hanc rem publicam sanus non dicam romano imperio sed domui Sardanapalli comparaverit? Qui quondam rex ita fuit voluptatibus deditus ut in sepulchro suo scribi fecerit ea sola se habere mortuum que libido eius etiam cum viveret hauriendo consumpserat. Quem regem isti si haberent, sibi in talibus indulgentem nec in eos ulla severitate adversantem, huic libentius quam romani veteres Romulo templum et flaminem consecrarent.

Sed si contemnitur qui romanam rem publicam pessimam ac flagitiosissimam dixit, nec curant isti quam morum pessimorum ac flagitiosorum labe ac dedecore impleatur, sed tantummodo ut consistat et maneat, audiant eam non, ut Salustius narrat, pessimam ac flagitiosissimam factam, sed sicut apud Ciceronem disputatur, iam tunc prorsus perisse et nullam omnino remansisse rem publicam. Inducit enim Scipionem, eum ipsum qui Carthaginem extinxerat, de re publica disputantem, quando presentiebatur ea corruptione quam describit Salustius iamiam peritura. Eo quippe tempore disputatur quo iam unus Gracchorum occisus fuit, a quo scribit seditiones graves cepisse Salustius. Nam mortis eius fit in eisdem libris commemoratio. Cum autem Scipio in secundi libri fine dixisset, ut in fidibus ac tibiis atque cantu ipso ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, quem inmutatum aut discrepantem aures erudite ferre non possunt, isque concentus ex dissimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur et congruens, sic ex summis et mediis et infimis interiectis ordinibus, ut sonis, moderatam ratione civitatem consensu dissimillimorum concinere; et que harmonia a musicis dicitur in cantu, eam esse in civitate concordiam, artissimum atque optimum omni in re publica vinculum incolumitatis, eamque nullo pacto sine iustitia esse posse; ac deinde cum aliquanto latius et uberius disseruisset quantum prodesset iustitia civitati quantumque obesset si abfuisset, suscepit deinde Pilus, unus eorum qui disputationi aderant, et poposcit ut hec ipsa questio diligentius tractaretur

ac de iustitia plura dicerentur, quoniam illud quod in vulgo ferebatur rem publicam regi sine iniuria non posse, hanc maxime questionem discutiendam et enodandam esse assensus est Scipio. Respondit nihil esse quod adhuc de re publica dictum putaret et quo possent longius progredi nisi esset confirmatum non modo falsum esse illud sine iniuria non posse, sed hoc verissimum esse sine summa iustitia rem publicam regi non posse. Cuius questionis explicatio cum in diem consequentem dilata esset, in tertio libro magna conflictatione res acta esset. Suscepit enim Philus ipse disputationem eorum qui sentirent sine iniustitia regi non posse rem publicam, purgans precipue ne hoc ipse sentire crederet. Egitque sedulo in pro iniustitia contra iustitiam, ut hanc esse utilem rei publice, illam vero inutilem verisimilibus rationibus et exemplis velud conaretur ostendere. Tunc Lelius rogantibus omnibus iustitiam defendere aggressus est, asseruitque quantum potuit nihil tam inimicum quam iniustitiam civitati, nec omnino nisi magna iustitia geri aut stare posse rem publicam. Qua questione quantum satis visum est pertractata, Scipio ad intermissa revertitur, recolitque suam atque commendat brevem rei publice diffinitionem, qua dixerat eam esse rem populi. Populum autem non omnem cetum multitudinis, sed cetum iuris consensu et utilitatis communione sociatum esse definiat. Docet deinde quanta sit in disputando diffinitionis utilitas, atque ex illis suis diffinitionibus colligit tunc esse rem publicam,

id est rem populi, cum bene ac iuste geritur, sive ab uno rege sive a paucis optimatibus sive ab universo populo. Cum vero iniustus est rex, quem tyrannum more greco appellavit, aut optimates iniusti, quorum consensum dixit esse factionem, aut iniustus ipse populus, cui nomen usitatum non repperit nisi ut etiam ipsum tyrannum vocaret, non iam vitiosam sicut pridie fuerat disputatum, sed sicut ratio ex illis diffinitionibus conexa docuisset, omnino nullam esse rem publicam, quoniam non esset res populi, cum tyrannus eam factione capesseret, nec ipse populus iam populus esset si esset iniustus, quoniam non esset multitudo iuris consensu et utilitatis communione sociata, sicut populus fuerat diffinitus. Quando ergo res publica romana talis erat quale illam describit Salustius, non iam pessima ac flagitiosissima sicut ipse ait, sed omnino nulla erat secundum istam rationem quam disputatio de re publica inter magnos eius tunc principes habita patefecit. Sicut etiam ipse Tullius non de Scipionis nec cuiusque alterius, sed suo sermone loquens in principio quinti libri, commemorato prius Ennii poete versu quo dixerat: Moribus antiquis res stat romana virisque. Quem quidem versum ille inquit vel brevitate vel veritate tamquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur. Nam neque viri nisi ita morata civitas fuisset, neque mores nisi hi viri prefuissent, aut fundare aut tam diu tenere potuissent tantam et tam iuste lateque imperantem rem publicam. Itaque ante nostram memoriam

et mos ipse patrius prestantes viros adhibebat et veterem morem ac maiorum instituta retinebat excellentes viri. Nostra vero etas cum rem publicam sicut picturam accepisset egregiam sed evanescentem vetustate. Non modo eam coloribus hiisdem quibus fuerat renovare neglexit sed ne id quidem curavit ut formam saltem eius et extrema tamquam lineamenta servaret. Quid enim manet ex antiquis moribus quibus ille dixit rem stare romanam quos ita oblivione obsoletos videmus ut non [modo] colantur sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam. Mores enim ipsi interierunt virorum penuria. Cuius tanti mali non modo reddenda ratio nobis sed etiam tamquam reis capitis quodammodo dicenda causa est. Nostris enim vitiis non casu aliquo rem publicam verbo retinemus re ipsa vero iam pridem amisimus. Hec cicero fatebatur longe quidem post mortem affricani quem in suis [libris] fecit de re publica disputare adhuc tamen ante adventum christi que si diffamata et prevalescente religione christiana sentirentur atque dicerentur quis non istorum ea christianis imputanda esse censeret. Quam ob rem cur non curarunt dii eorum ne tunc periret atque amitteretur illa res publica quam cicero longe antequam christus in carne venisset tam lugubriter deplorat amissam. Viderint laudatores eius etiam illis antiquis viris et moribus qualis fuerit utrum in ea viguerit vera iusticia an forte nec tunc fuerit viva moribus sed picta coloribus quod et ipse cicero nesciens eam preferret expressit. Sed alias si deus voluerit.

Sicut videbimus. Enitar enim suo loco ut ostendam secundum diffinitiones ipsius ciceronis quibus quid sit res publica et quid sit populus loquente scipione breviter posuit attestantibus etiam multis sive ipsius sive eorum quos loqui fecit in eadem disputatione sententiis numquam illam fuisse rem publicam quia numquam in ea fuit vera iusticia. Secundum probabiliores autem diffiniciones pro suo modo quodam res publica fuit et melius ab antiquioribus romanis quam a posterioribus administrata est. Vera autem iusticia non est nisi in ea re publica cuius conditor rectorque christus est. Si et ipsam rem publicam placet dicere quoniam eam rem populi esse negare non possumus. Si autem hoc nomen [quod] alibi aliterque vulgatum est ab usu nostre locutionis est forte remotius in ea certe civitate est vera iusticia de qua scriptura sancta dicit Gloriosissima de te dicta sunt civitas dei.

Sed quod // xx // dei pertinet ad presentem questionem quamlibet laudabilem dicant istam fuisse vel esse rem publicam secundum eorum doctores auctores doctissimos iam longe ante christi adventum pessima ac flagitiosissima pessima erat facta atque omnino periit [perditissimis moribus]. Ut ergo non periret dii custodes eius populo cultori suo dare precepta vite ac morum precipue debuerunt a quo tot templis tot sacerdotibus et sacrificiorum generibus tam multiplicibus variisque sacris tot sollempnitatibus tot tantorumque ludorum celebritatibus colebantur ubi nichil demones nisi negotium suum egerunt non curantes quemadmodum illi viverent immo curantes ut etiam perdite viverent dum tamen honori suo illa omnia metu

subditi ministrarent aut si dederunt profuit ostendatur. Legatur quas deorum leges illi ciuitati datas contempserint gracchi ut seditionibus cuncta turbarent. quas marius et cinna et carbo ut in bella etiam progrederent ciuilia causis iniquissimis suscepta et crudeliter gesta crudeliusque finita. quas denique silla ipse cuius vitam mores facta describente salustio aliisque scriptoribus historie quis non exhorreat. quis illam rem publicam non tunc perisse fateatur. an forte propter huiuscemodi ciuium mores virgilianam illam sententiam sicut solent pro defensione suorum deorum opponere audebunt discessere omnes adytis arisque relictis dii quibus imperium hoc steterat. Primum si ita est non habent cur querantur de religione christiana quod hac offensi eos dii sui deseruerint. quoniam quidem maiores eorum iam pridem moribus suis ab urbis altaribus tam multos ac minutos deos tanquam muscas abegerunt. Sed tamen hec numinum turba ubi erat cum longe antequam mores corrumperentur antiqui a gallis roma capta et incensa est. an presentes forte dormiebant. Tunc enim tota urbe in hostium potestatem redacta solus collis capitolinus remanserat qui etiam ipse caperetur nisi saltem anseres diis dormientibus vigilarent. Unde pene in superstitionem egyptiorum bestias aves que colentium roma deciderat cum anseri solempnia celebrabant. Uerum de hiis aduenticiis et corporis potius quam animi malis que vel ab hostibus vel alia clade accidunt nondum interim disputo. Nunc ago de labe morum quibus primum paulatim decoloratis deinde torrentis modo precipitatis tanta quamuis integris tectis menibus facta est ruina rei publice ut magni auctores eorum eam tunc amissam non dubitent dicere. Recte autem abscesserant ut amitteretur omnes adytis arisque relictis dii si eorum de bona vita atque iusticia ciuitas precepta contempserat. Nunc vero quales queso dii si noluerunt cum populo [fuerit] cultore suo viuere quem male viuentem non docuerant bene viuere.

Quid quod etiam videtur xvi eorum affuisse cupiditatibus implendis et ostenduntur non prefuisse refrenandis. Qui enim marium nouum hominem et ignobilem cruentissimum auctorem bellorum ciuilium atque gestorem ut septies consul fieret adiuuerunt ut quod ut in septimo suo consulatu moreretur senex ne in manus sille futuri mox victoris irrueret non iuuerunt. Non parum est quod fatetur etiam non propiciis diis suis posse accidere homini istam temporalem quam nimis diligunt tantam felicitatem et posse homines sicut fuit marius salute viribus opibus honoribus dignitate longeuitate cumulari et perfrui diis iratis posse etiam homines sicut fuit regulus captiuitate seruitute inopia vigiliis doloribus excruciari et emori diis amicis. Quod si ita esse concedunt compendio nihil eos prodesse et coli superfluo confitentur. Nam si virtutibus animi et probitati vite cuius premia post mortem speranda sunt magis contraria ut populus disceret instituerunt si nihil etiam in hiis transeuntibus et temporalibus bonis vel eis quos oderunt nocent vel eis quos diligunt prosunt ut quid coluntur ut quid tanto studio colendi requiruntur. Cur laboriosis

Si enim ad hoc eum dii eorum non iuuerunt non parum est

tristibus quam prosperis temporibus offensi
abscesserint cum inimicitiam et quod
christiana religio contra eos indignissi-
mis leditur. Si autem sunt in hiis
rebus vel beneficii vel maleficii
potestatem cur in eis affuerunt
pessimo viro Mario et optimo
Regulo defuerunt. An ex hoc
ipsi intelliguntur iniustissimi et
pessimi. Quod si propterea magis timen-
di et colendi putantur, neque hoc
putentur. neque enim minus eos in-
venitur Regulus coluisse quam
Marius. nec ideo vita pessima
eligenda videatur, quia magis
Mario quam Regulo dii favisse
existimantur. Metellus enim Ro-
manorum laudatissimus qui habuit
quinque filios consulares etiam rerum
temporalium felix fuit. et Catilina
pessimus oppressus inopia
et in bello sui sceleris prostratus
infelix. et verissima atque cer-
tissima felicitate prepollent boni
deum colentes a quo solo confer-
ri potest. Illa igitur res publica
malis moribus cum periret nihil
dii eorum dirigendis vel
corrigendis egerunt moribus
ne periret. immo depravandis
et corrumpendis addiderunt mori-
bus ut periret. nec se bonos fin-
gant quasi velut offensi civium
iniquitate discesserint. prorsus
ibi erant. produntur, convincuntur.
nec subvenire precipiendo nec
latere tacendo potuerunt. Omitto
quod Marius a miserantibus Min-
turnensibus Marice dee in luco
eius commendatus est ut ei omnia
prosperaret et ex summa desperatione
reversus incolumis in urbem
duxit crudelem crudelis exercitum.
ubi quam cruenta quam incivilis
hostilibusque immanior eius vic-
toria fuit, eos qui noverunt
legant qui volunt. Sed hoc
ut dixi omitto nec Marice nes-
cio cui tribuo Marii sanguineam
felicitatem, sed occulte potius pro-
videntie dei ad istorum ora clauden-
da, eosque ab erroribus liberandos
qui non studiis agunt sed hec pru-
denter advertunt. quia et si ali-
quid in hiis rebus demones [tantum]
possunt quantum secreto omnipotentis
arbitrio permittuntur, ne magni
pendamus terrenam felicitatem que
sicut Mario malis etiam plerumque
conceditur. nec eam rursus quasi
malam arbitremur cum etiam ea
multos pios ac bonos unius
dei veri cultores invitis demo-
nibus prepolluisse videamus.
Nec eosdem immundissimos spiritus
vel propter hec ipsa bona mala ve
terrena propiciandos aut timendos
existimemus. quia sicut ipsi mali
homines in terra sic etiam ipsi non
omnia que volunt facere possunt
nisi quantum illius ordinatione sinun-
tur cuius plena iudicia nemo compre-
hendit, iuste nemo reprehendit.
Sylla certe ipse cuius tempora
talia fuerunt ut xxiiij
superiora quorum vindex esse vi-
debatur illius comparatione quererentur
cum primum ad urbem contra Mari-
um castra movisset adeo leta exta
immolanti fuisse scribit Livius,
ut custodiri se Postumius voluerit [aruspex]
capitis supplicium subiturus [supplicium]
nisi ea que in animo Sylla haberet diis
iuvantibus implevisset. Ecce
non discesserant aditis aris re-
lictis dii quando de rerum eventu
predicebant. nihilque de ipsius
Sylle correctione curabant. per-
mittebant presagiendo felicitatem
magnam, nec malam cupiditatem
minando frangendo frangebant.
Deinde cum esset in Asia
bellum Mithridaticum gerens per
Lucium Titium ei mandatum est

a Jove quod esset Mithridatem superaturus. Et factum est. Ac postea molienti redire ad urbem et suas amicorumque iniurias civili sanguine ulcisci, iterum mandatum est ab eodem Jove per militem quendam legionis sexte prius se de Mithridate nuntiasse victoriam et tunc promittere se daturum se potestatem qua reciperaret ab inimicis rem publicam non sine multo sanguine. Tunc percunctatus Sylla que forma militis visa fuit cum ille indicasset eam recordatus est quam prius ab illo audierat qui de Mithridatica victoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic videri potest quare dii curaverint velud felicia ista nuntiare et nullus eorum curaverit Syllam monendo corrigere tanta mala facturum scelestis armis civilibus que non fedarent sed auferrent omnino rem publicam. Nempe intelliguntur demones sicut sepe iam dixi notumque nobis est in litteris sacris resque ipsa satis indicat negotium suum agere ut pro diis habeantur et colantur et ea illis exhibeantur quibus hii qui exhibent sociati unam pessimam causam habeant in iudicio dei. Deinde cum venisset Tarentum Sylla atque ibi sacrificasset vidit in capite vitulini iecoris similitudinem corone auree. Tunc Postumius aruspex ille respondit preclaram ei victoriam significari iussitque ut ex extis illis solus vesceretur. Postea parvo intervallo servus cuiusdam Lucii Pontii vaticinando clamavit: A Bellona nuntius venio, victoria tua est Sylla. Deinde adiecit arsurum esse capitolium. Hoc cum dixisset continuo egressus est castris. Postera die concitatior regressus est et capitolium arsisse clamavit. Arserat autem revera capitolium quod quidem demoni et providere facile fuit et celerrime nuntiare. Illud sane multum attende quod ad causam maxime pertinet sub qualibus diis esse cupiant qui blasphemant salvatorem voluntates fidelium a dominatu demonum liberantem. Clamavit homo vaticinando: Victoria tua est Sylla. Atque ut id divino spiritu clamasse videretur, nuntiavit etiam aliquid et prope futurum et mox factum unde longe aberat per quem spiritus ille loquebatur. Non tamen clamavit: Ab sceleribus parce Sylla, que illic victor tam horrenda commisit, cui corona aurea parvus victore illustrissimum signum in vitulino iecore apparuit. Qualia signa si dii iusti dare solent ac non demones impii, profecto illis extis nepharia potius et ipsi Sylle graviter noxia mala futura monstrarent. Neque enim eius dignitati tantum profuit illa victoria quantum cupiditati nocuit, qua factum est ut immoderatis inhians et secundis rebus elatus ac precipitatus magis ipse periret in moribus quam inimicos in corporibus perderet. Hec illi dii vere tristia vereque lugenda non extis non auguriis non cuiusquam sompnio vel vaticinio pronuntiabant. Magis enim timebant ne corrigeretur quam ut vinceretur. Immo vero satis agebat ut victor civium gloriosus victus atque captivus nephandis viciis et per hoc etiam ipsis demonibus multo constrictius subderetur. xxv

Illud vero quis non intelligat, quis non videat, nisi qui tales deos imitari magis eligit quam divina gratia ab eorum societate separari, quanta moliantur maligni isti

spiritus ex proprio velud divinam auc-
toritatem prebere sceleribus. Quod enim
in quadam Campanie lata plani-
tie ubi non multo post civiles
acies nephario prelio conflixerunt
ipsi inter se prius pugnare visi
sunt. Namque ibi auditi sunt primum
ingentes fragores. Moxque multi
se vidisse nuntiaverunt per aliquot
dies duas acies preliari. Que
pugna ubi destitit vestigia quoque
velut hominum et equorum quanta de
illa conflictione exprimi poterant
peacat invenerunt. Si ergo veraciter inter se nu-
mina pugnaverunt iam bella civi-
lia excusantur humana. Conside-
retur tamen que sit talium deorum vel ma-
litia vel miseria. Si autem se
pugnasse finxerunt quid
aliud egerunt nisi ut sibi ro-
mani bellando civiliter tamquam
deorum exemplo nullum
nephas admittere viderentur.
Iam enim ceperant bella civilia
aliquot nephandorum preliorum stra-
ges execrande precesserant. Ia-
multos moverat quod miles quidam
dum occiso spolia detrahe-
ret fratrem nudato cadavere agno-
vit ac detestatus bella civi-
lia se ipsum ibi perimens fra-
terno corpori adiunxit. Ut ergo tanti
huius mali minime tederet sed
magis armorum scelestorum magis magisque ar-
dor incresceret noxii demones
quos illi deos putantes et co-
lendos ac placandos arbi-
trantur inter se pugnantes
hominibus apparere voluerunt
ne imitari tales pugnas civi-
tatis trepidaret affectio. Sed
potius humanum scelus divino
excusaretur exemplo. Hac as-
tutia malignus spiritus etiam ludos
unde multa iam dixi scenicos
sibi dicari sacrarique iussit

ubi tanta deorum flagitia thea-
tricis canticis atque fabularum acti-
onibus celebrata sunt ut quisquis
eos talia fecisse crederet et quisquis
non crederet sed tamen illos libentissime
sibi talia exhiberi cerneret se-
curus imitaretur. Potius quam eis ne quis itaque exi-
dignum aliquid scriptitasse ubicumque stimaret in
illos inter se pugnasse poete deos conviciandi
commemorarunt ipsi ad decipiendos homi- ad
nes poetarum carmina firmaverunt
pugnas videlicet suas non solum
per scenicos in theatris verum etiam
per se ipsos in campo humanis oculis
exhibentes. Hec dicere compulsi sumus
quoniam pessimis moribus civium Romanam
rem publicam iam antea perdi-
tam fuisse nullamque remansisse
ante adventum domini nostri Ihesu Christi
auctores eorum dicere et scribere mi-
nime dubitarunt. Quam perditionem
diis suis non imputant qui ma-
la transitoria quibus boni seu
vivant seu moriantur perire non possunt
Christo nostro imputant. Cum Christus noster
tanta frequentet pro moribus
optimis precepta contra perditos
mores. Dii vero ipsorum nullis ta-
libus preceptis egerint aliquid
cum suo cultore populo pro illa re
publica ne periret. Ymo eosdem
mores velud suis exemplis
auctoritate noxia corrumpendo egerint
potius ut periret. Quam non ideo
tunc periisse quisquam iam
dicere audebit quia discessere omnes
adytis arisque relictis dii velud
amici virtutibus cum vitiis hominum
offenderentur. Quia tot signis ex-
torum auguriorum vaticiniorum quibus
se tamquam prescios futurorum adiu-
toresque preliorum iactare et commen-
dare gestiebant convincuntur fuisse
presentes. Qui si vere abscessissent
mitius Romani in bella civilia suis
cupiditatibus quam illorum in-

in figurationibus exarsissent. xxvi

Quae cum ita sint cum palam atque aperte turpitudines crudelitatibus mixte sint obprobria numinum et crimina sive prodita sive conficta ipsis exposcentibus et nisi fierent irascentibus etiam (margin: et nisi fierent irascentibus etiam) fictis et statutis solempnitatibus consecrata illis et dicata claruerint atque omnium oculis ut imitanda proponerentur spectanda prestiterint quid est quod idem ipsi demones qui se huiuscemodi voluptatibus immundos spiritus confitentur qui suis flagitiis et facinoribus sive indicatis sive simulatis eorumque sibi celebrationem petitam ab impudentibus (margin: extorta ab impudentibus) auctores se vite scelerate immundeque testantur perhibent tamen in abditis suis secretisque penetralibus dare quedam bona precepta demonibus quibusdam velud electis sacratis suis. quod si ita est hoc ipso callidior advertenda est et convincenda malicia spirituum noxiorum. Tanta enim vis est probitatis et castitatis ut omnis vel (margin: omnis) pene eius laude moveatur humana natura. nec usque adeo sit turpitudine viciosa ut totum amittat sensum honestatis. Unde malignitas demonum nisi alicubi se quemadmodum scriptum in nostris libris novimus transfiguret in angelos lucis non implet negocium deceptionis. foris ipsis celeberrimo strepitu (margin: [illegible]) impietas impura circumsonat et intus paucis castitas simulata vix sonat. Prebentur spatia pudendis et secreta laudabilibus. decus latet et dedecus patet. Quod malum gerit omnes convocat spectatores. quod bonum dicit vix aliquos invenit auditores. tamquam honesta erubescenda sint et inhonesta glorianda. Sed ubi hoc nisi in demonum templis. ubi nisi in fallacie diversoriis. Illud enim fit ut honestiores qui pauci sunt capiantur. hoc autem ne plures qui sunt turpissimi corrigantur.

Ubi et quando sacrati celestis audiebant castitatis precepta nescimus. ante ipsum tamen delubrum ubi simulacrum illud locatum conspiciebamus universi undique confluentes et ubi quisque poterat stantes ludos qui agebantur intentissime spectabamus. intuentes alternante conspicientes hinc meretricum pompam. illinc virgineam deam. Illam suppliciter adorari. ante illam turpia celebrari. Non ibi pudibundos mimos. nullam verecundiorem scenicam vidimus. Cuncta obscenitatis implebantur officia. Sciebant virginali numini quid placeret et exhibebatur quod de templo domum matrona doctior reportaret. Nonnulle pudentiores avertebant faciem ab impuris motibus scenicorum et artem flagiciorum furtiva intentione discebant. hominibus namque verebantur ne auderent impudicos gestus ore libero cernere. sed multo minus audebant sacra eius quam venerabantur casto corde dampnare. hoc tamen palam discendum prebebatur in templo ad quod perpetrandum saltem secretum querebatur in domo. Mirum nimium si illuc ibi erat pudor mortalium quo humana flagitia non libere homines committerent que apud eos etiam religiose discerent. iratos habituri nisi etiam exhibere curarent. Quis enim alius spiritus occulto instinctu nequissimas agitans mentes et instat faciendis adulteriis et pascitur factis (margin: [illegible]) nisi qui etiam sacris talibus oblectatur constituens in templis simulachra demonum amans in ludis simulachra viciorum susurrans in occulto verba iusticie ad decipiendos etiam paucos bonos frequentans in aperto invitamenta nequitie

ad possidendos inimicabiles malos

xxv

Vir gravis et phylozophus tertullius edilis futurus clamabat in auribus civitatis inter cetera sui magistratus officia sibi Floram matrem ludorum celebritate placandam. Qui ludi tanto devotius quanto turpius celebrari solent. Dicit alio loco iam consul in extremis periculis civitatis et ludos per decem dies factos neque rem ullam que ad placandos deos pertinet pretermissam. Quasi non satius erat tales deos irritare temperantia quam placare luxuria et eos honestate etiam ad inimicicias provocare quam tanta deformitate lenire. Neque enim gravius fuerant quamlibet crudelissima inmanitate nocituri homines propter quos placabantur quam nocebant ipsi cum vitiositate fedissima placarentur. Quandoquidem ut averteretur quod metuebatur ab hoste in corporibus eo modo dii conciliabantur quo virtus debellaretur in mentibus. Qui non opponerent defensores oppugnatoribus menium nisi prius fierent expugnatores bonorum morum. Hanc talium numinum placationem petulantissimam impurissimam inpudentissimam nequissimam cuius actores laudanda romane virtutis indoles honore privavit tribu amovit et notavit turpes fecit infames. Hanc inquam pudendam vere que religioni adversandam et detestandam talium numinum placationem has fabulas in deos illecebrosas atque criminosas deorum facta vel scelerate turpiterque commissa vel sceleratius turpiusque conficta oculis et auribus publicis civitas tota discebat. Hec commissa numinibus placere cernebat et ideo non solum illis exhibenda sed sibi quoque imitanda credebat. Non illud nescio quid velud bonum et honestum quod tam paucis et tam occulte dicebatur si tamen dicebatur ut magis ne innotesceret quam ne non fieret timeretur.

hec ignominiosa deorum

xxvi

Ab istarum inmundissimarum potestatum tartareo iugo et societate penali erui homines per Christi nomen et in lucem celeberrime pietatis ab illa perniciosissime impietatis nocte transferri queruntur iniqui et ingrati et illo nefario spiritu altius obstrictiusque oppressi quia populi confluunt ad ecclesias casta celebritate honesta utriusque sexus discretione. Ubi audiunt quam bene hic ad tempus vivere debeant ut post hanc vitam semper beate que vivere mereantur. Ubi sancta scriptura iusticieque doctrina de superiore loco in conspectu omnium personante et qui faciunt audiunt ad premium et qui non faciunt audiunt ad iudicium. Quo et si veniunt quidam talium preceptorum irrisores omnis eorum petulantia aut repentina inmutatione deponitur aut timore vel pudore comprimitur. Nichil enim eis turpe ac flagitiosum spectandum imitandumque proponitur ubi veri dei aut precepta insinuantur aut miracula narrantur aut dona laudantur aut beneficia postulantur.

xxvii

Hec potius concupisce o indoles romana laudabilis o progenies regulorum scevolarum scipionum fabriciorum. Hec potius concupisce hec ab illa turpissima vanitate et fallacissima demonum malignitate discerne. Si quid in te laudabile naturaliter eminet non nisi vera pietate purgatur atque perficitur impietate autem disperditur et punitur. Nunc iam elige quid sequaris ut non in te sed in deo vero sine ullo errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis affuit sed occulto iudicio divine providencie vera religio quam eligeres defuit. Expergiscere dies est sicut experrecta es in quibusdam de quorum virtute perfecta et pro fide vera

etiam passionibus gloriam quinimmo qui adversus pietates immanissimas confligentes eisque fortiter moriendo vincentes sanguine nobis hanc patriam peperere suo. ad hanc patriam te invitamus et exhortamur ut eius adiciaris numero civium cuius quodammodo asilum est vera remissio peccatorum. Non audias degeneres tuos christo christianisve detrahentes et accusantes velut tempora mala cum querant tempora quibus non sit quieta vita sed potius secura nequitia. Hec tibi numquam nec pro terrena patria placuerunt. Nunc iam celestem arripe celestem arripe pro qua minimum laborabis et in ea veraciter semperque regnabis. Illic enim tibi non vestalis focus non lapis capitolinus sed deus unus et verus. nec metas rerum nec tempora ponit imperium sine fine dabit. Noli deos falsos fallacesque requirere abice potius atque contemne in veram emicans libertatem. Non sunt dii maligni sunt spiritus quibus eterna tua felicitas pena est. Non tam Iuno troyanis a quibus carnalem originem ducis arces videtur invidisse romanas quam isti demones quos adhuc deos putas omni generi hominum sedes invident sempiternas. Et tu ipsa non parva ex parte de talibus spiritibus iudicasti qui ludis eos placasti et per quos homines eosdem ludos fecisti infames esse voluisti. Patere asseri libertatem tuam adversus immundos spiritus qui tuis cervicibus imposuerant sacrandam sibi et celebrandam ignominiam suam. Auctores criminum divinorum removisti ab honoribus tuis. Supplica deo vero ut a te removeat illos deos qui delectantur criminibus suis seu veris quod ignominiosissimum est seu falsis quod maliciosissimum est. Bene quod tua sponte histrionibus et scenicis societatem civitatis patere noluisti. Evigila plenius nullo modo hiis artibus placatur divina maiestas quibus humana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obsequiis haberi putas in numero sanctarum celestium potestatum cum homines per quos eadem aguntur obsequia non putasti habendos in numero quorumlibet civium romanorum. Incomparabiliter superna est civitas clarior ubi victoria veritas ubi dignitas sanctitas ubi pax felicitas ubi vita eternitas. Multo minus habet in sua societate tales deos si tu in tua tales homines habere erubuisti. Proinde si ad beatam pervenire desideras civitatem devita demonum societatem. Indigne ab honestis coluntur qui per turpes placantur. Sic isti a tua societate removeantur purgatione christiana quomodo illi a tua dignitate removebantur notatione censoria. De bonis carnalibus quibus solis mali perfrui volunt et de malis carnalibus que sola perpeti nolunt quod neque in hiis habeant quam putatur hii demones potestatem quamquam si haberent deberemus potius ista contempnere quam propter ista illos colere et eos colendo ad ea que nobis invident pervenire non posse tamen nec in istis eos hoc valere quod hii putant qui propter hec eos coli oportere contendunt deinceps videbimus ut hic sit voluminis huius modus.

Titulus tertii libri

De adversitatibus quas soli mali metuunt et quas semper passus est mundus cum deos coleret. ij An diis qui et a romanis et grecis similiter

colebantur cum sat habuerint quibus
alii paterentur exscindi .iii. Non potuisse
offendi deos paridis adulterio
quod inter ipsos creditur frequentatum .iiii. De sententia varronis qua
utile esse dixit ut se homines
diis genitos mentiantur .v.
Non probari quod dii adulterium
paridis puniuerint quod in matre
romuli non ulti sunt .vi. De parricidio romuli quod dii non vindicauerunt .vii. De euersione ilii
quam dux marii fimbria excidit
.viii. An debuerint diis iliacis
roma committi .ix. An illam
pacem que sub nume regno fuit deos
prestitisse credendum sit an .x.
An optandum fuit ut tanta bellorum rabie romanum augeretur
imperium cum eo studio quo sub
numa actum est et quietum
esse potuisset et tutum .xi.
De simulachro cumani apollinis cuius fletus creditus est
cladem grecorum quibus opitulari
non poterat indicare .xii. Quantos
sibi deos romani preter constitutionem
nume adiecerint quorum eos
nichil nimia copia iuuerit .xiii. Quo
iure quo federe romani intulerunt
obtinuit prima coniugia
et de victoria de inuadendi libidine
.xv. Quales romanorum regum
vite atque exitus .xvi. De primis
apud romanos consulibus quorum
alter alterum patria pepulit mox
post atrocissima parricidia a
vulnerato hoste vulneratus interiit
.xvii. Post initia consularis
imperii quibus malis vexata
fuit romana res publica diis
non opitulantibus quos colebat
.xviii. Quante clades romanos
sub bellis punicis triuerint frustra
deorum presidiis expetitis .xix.
De afflictione belli punici secundi
qua vires partis utriusque consumpte
sunt .xx. De exitu saguntinorum
quibus propter romanorum amicitiam pereuntibus dii romani

xiiii c de impietate belli quod romani albanis intulerunt et victoria dominandi libidine

auxilium non tulerunt .xxi. Quam
ingrata fuerit romana ciuitas
scipioni liberatori suo et in quibus
moribus egerit cum eam salustius
optimam fuisse describit .xxii.
De mitridatis edicto quo omnes ciues
romanos qui intra asiam inuenirentur iussit occidi .xxiii. De
interioribus malis quibus romana res publica exagitata est precedente prodigio quod in rabie omnium
animalium que hominibus seruiunt
.xxiiii. De discordia ciuili quam gracchane seditiones excitauerunt .xxv.
De ede concordie ex senatus consulto in loco seditionum et cedium
condita .xxvi. De diuersis generibus belli que post conditam
edem fuit .xxvii. De bello ciuili
mariano atque syllano .xxviii.
Qualis fuerit syllana victoria
vindex mariane crudelitatis
.xxix. De comparatione gothice
incursionis cum eis cladibus quas
romani vel a gallis vel a bellorum
ciuilium auctoribus exceperunt .xxx.
De connexione bellorum que aduentum
christi plurima et grauissima precesserunt .xxxi. Qua impudentia
presentia incommoda christo imputent
qui deos colere non sinuntur cum
tante clades eo tempore quo colebantur
extiterint. Capitulum primum

Iam satis dictum arbitror de
morum malis et animorum que
precipue cauenda sunt nichil
deos falsos populo conditori
suo quo minus eorum malorum aggere
premeretur subuenire curasse. sed
potius ut maxime premeretur
egisse. Nunc de illis malis video
dicendum que sola isti perpeti noluit
qualia sunt fames morbus bellum
expoliatio captiuitas trucidatio
et si qua similia iam in primo
libro commemoraui. Hec enim sola
mala deputant mala que [que non faciunt malos nec erubescunt inter bona que]
ipsi mali esse qui laudant magis
stomachantur si villam

malam habeant qui si vitam quod hoc sit hominis maximum bonum haberent bona omnia preter se ipsum. Sed neque talia mala que isti sola formidant dii eorum cum ab eis libere colebantur ne illis acciderent obstiterunt. Cum enim variis per diversa temporibus ante adventum redemptoris innumerabilibus et quibusdam etiam incredibilibus cladibus genus contereretur humanum, quos alios quam istos deos mundus colebat excepto uno populo hebreo et quibusdam extra eundem populum ubicumque gratia divina digni occultissimo atque iustissimo dei iudicio fuerunt. Verum ne nimium longum faciam tacebo aliarum usquequaque gentium mala gravissima (mala) quod ad romam pertinet romanumque imperium tantum eloquar id est ad ipsam proprie civitatem et quecumque illi terrarum vel societate coniuncte vel condicione subiecte sunt que sint perpesse ante adventum christi cum iam ad eius quasi corpus rei publice pertinerent.

II

Primum ipsa troya vel ilium unde origo est populi romani, neque enim pretereundum aut dissimulandum est quod et in primo libro attigi, eosdem habens deos et colens cur a grecis victum captum atque deletum est. Priamo inquiunt sunt reddita laomedontea paterna periuria. Ergo verum est quod apollo atque neptunus eidem laomedonti mercennariis operibus servierunt. Illis quippe promisisse mercedem falsumque iurasse perhibetur. Miror apollinem nominatum divinatorem in tanto opificio laborasse nescientem quod laomedon fuerat promissa negaturus. Quamquam nec ipsum neptunum (patruum) eius fratrem iovis regem maris vel (decuit) decuit ignarum esse futurorum. Nam hunc homerus de stirpe enee a cuius posteris roma (est) cum ante illam urbem conditam idem poeta fuisse dicatur inducit magnum aliquid divinantem, quem etiam nube rapuit ut dicat ne ab achille occideretur, cupiens quod apud virgilium legitur evertere ab imo structa suis manibus periure menia troye. Nescientes igitur tanti dii neptunus et apollo laomedontem sibi negaturum esse mercedem structores menium troyanorum gratis et ingratis fuit. Videant ne gravius sit tales deos credere quam diis talibus peierare. Hoc enim nec ipse homerus facile credidit qui neptunum quidem contra troyanos apollinem autem pro troyanis pugnantem facit cum illos ambos fabula narret offensos. Si igitur fabulis credunt erubescant talia colere numina si fabulis non credunt non obtendant troyana periuria aut mirentur deos periuria punisse troyana amasse romana. Unde enim coniuratio catiline in tanta tamque corrupta civitate habuit etiam eorum grandem copiam quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat. Quid enim aliud totiens senatores corrupti in iudiciis totiens populus in suffragiis vel in quibusque causis que apud eum contionibus agebantur nisi etiam peierando peccabant. Nam corruptissimis moribus ad hoc mos iurandi servabatur antiquitus non ut ab sceleribus metu religionis prohiberentur sed ut periuria quoque sceleribus ceteris adderentur. Nulla itaque causa est quare dii quibus ut dicunt steterat illud imperium cum a grecis prevalentibus perhibentur victi troyanis peierantibus fingantur irati. Nec adulterio paridis ut rursus a quibusdam defenduntur troyanos deseruerunt sicut ferunt. Auctores enim doctoresque peccatorum esse assolent non ultores.

III

Urbem romam inquit salustius sicut ego accepi

condiderit atque habuerit in imagine troiam. qui etiam dum cum frigiis sedibus in terris vagabantur. Si ergo adulterium paridis vindicandum numina censuerunt. adulterium veneris in troianis (romanis) vel maxime puniri debuit. vel certe in romanis etiam puniendum fuit quod enee mater hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitium oderant qui in sua socia venere non oderant ut alia omittam. quod cum anchisa commiserat ex quo eneam pepererat. an quia illud factum est indignante menelao. illud autem concedente vulcano. Dii enim ut credo non zelant coniuges suas usque adeo ut eas etiam cum hominibus dignentur habere communes. Irridere fabulas fortassis existimor nec graviter agere tanti ponderis causam. Non ergo credamus si placet eneam esse veneris filium. Ecce concedo si nec romulus martis. Si autem illud cur non et illud. an deos fas est hominibus feminis. mares autem hominibus deabus commisceri nephas. dura vel potius non credenda condicio quod ex iure veneris in concubitu martis licuit. hoc in iure suo ipsi veneri non licere. At utrumque firmatum est auctoritate romana. neque enim minus credidit recentior cesar aviam venerem quam antiquior romulus patrem martem.

IIII

Dixerit aliquis itane tu ista credis. Ego vero ista non credo. Nam et vir doctissimus eorum varro falsa hec esse quamvis non audenter neque fidenter pene tamen fatetur. sed utile esse civitatibus dicit ut se viri fortes etiam si falsum sit diis genitos esse credant. ut eo modo animus humanus velud divine stirpis fiduciam gerens res magnas aggrediendas presumat audacius agat vehementius et ob hoc impleat ipsa securitate felicius. Que varronis sententia expressa ut potui meis verbis quam late aperiat falsitati. ubi intelligimus plurima iam sacra et quasi religiosa potuisse confingi. ubi putata sunt civibus etiam de diis ipsis prodesse mendacia.

V

Sed utrum potuerit venus ex concubitu anchise eneam parere. vel mars ex concubitu filie numitoris romulum gignere in medio relinquamus. Nam pene talis questio etiam in scripturis nostris oboritur. qua queritur utrum prevaricatores angeli cum filiabus hominum concubuerint. Unde nati gigantibus viris tunc terra completa est. (ac fortibus) Proinde ad utrumque modo nostra disputatio referatur. Si enim verum est quod apud illos de matre enee et de patre romuli legitur. quomodo possunt diis adulteria displicere hominum que in se ipsis concorditer ferunt. Si autem falsa sunt. nec sic possunt irasci vera adulteria humana qui etiam falsis delectantur suis. Huc accedit quia si illud de marte non creditur ut hoc quoque de venere non credatur. nullo divini concubitus obtentu matris romuli causa defenditur. (Fuit autem sacerdos illa vestalis et ideo dii magis) et ideo magis in romanos sacrilegium illud flagitium quam in troianos paridis adulterium vindicare debuerunt. Nam et ipsi romani antiqui in stupro detectas vestales sacerdotes vivas etiam defodiebant. adulteras autem feminas quamvis aliqua dampnatione nulla tamen morte plectebant. usque adeo gravius que putabant adita divina quam humana cubilia vindicabant.

VI

Aliud adicio quia si peccata hominum illis numinibus ita displicerent ut offensi paridis facto desererent troiam ferro ignibusque donarent. magis eos

contra romanos mouet romuli-
tatem commissum quam contra troyanos
grecos maritus illusus. Mariti
irritaret parricidium nascentis
quam regnantis adulterium ciuitatis.
Nec ad causam quod nunc agimus
utrum interest hoc fieri romulus iusserit
ante romulus fecerit quod quam multi inpudentia negant multi
pudore dubitant multi dolore
dissimulant. Nec nos itaque in ea
re diligentius inquirenda per multorum
scriptorum pensa testimonia demo-
remur. Romulum fratrem palam constat
occisum non ab hostibus non ab alienis.
Si autem perpetrauit aut imperauit hoc
romulus magis ipse fuit romanorum
quam paris troyanorum caput. Cur
igitur troyanis iram deorum pro-
uocauit ille aliene coniugis rap-
tor et eorundem deorum tutelam
romanis inuitauit iste sui fratris
extinctor. Si autem illud scelus a
facto imperio quam romuli alienum est
quod debuit utique uindicari hoc tota
vel contempsit illa ciuitas fecit quam tota consensit
et non iam fratrem sed patrem quod
peyus est occidit. utique enim fuit
conditor. ubi alter scelere ablatus
non permissus est esse regnator. non
est ut arbitror quod dicatur quid
mali troya meruerit ut eam
dii desererent quo posset ex-
tingui et quid boni roma ut eam
dii inhabitarent quo posset augeri
nisi quod inde uicti fugerunt et se
ad istos quos pariter deciperent contu-
lerunt. Immo uero et illic manserunt
adeo more suo decipiendos qui
rursus easdem terras habitarent
et hic easdem artes fallacie sue
magis etiam exercendo maioribus
honoribus gloriati sunt. vii

Certe enim ciuilibus iam bellis
scatentibus quid miserum
commiserat ilium ut a fimbria ma-
rianarum partium homine pessimo euer-
teretur multo ferocius atque crude-
lius quam olim a grecis. Nam tunc
et multi inde fugerunt et multi
captiuati saltem in seruitute vix-
erunt. Porro autem fimbria
prius de edicto posuit ne cui par-
ceretur atque urbem totam totos quam in ea
homines incendio concremauit. Sic
meruit ilium non a grecis quos
sua irritauerat iniquitate sed a
romanis quos sua calamitate
propagauerat. diis illis quibus ad-
hec repellenda nichil iuuantibus
seu quod uerum est nichil ualentibus.
Numquid et tunc abscesserunt omnes
aditis arisque relictis dii quibus
illud oppidum steterat post an-
tiquos grecorum ignes quam ruinas
reparatum. Si autem abscesserant
causam requiro et oppidanorum quidem
quanto inuenio meliorem tanto de-
teriorem deorum. Illi enim contra
fimbriam clauserunt ut sylle portas
seruarent integram ciuitatem.
hinc eos iratus incendit uel
potius penitus extinxit. adhuc
autem meliore partium ciuilium sylla
dux fuit. adhuc armis rem-
publicam recipere moliebatur.
horum bonorum initiorum nondum
malos euentus habuit. Quid
ergo melius ciues illius urbis
facere potuerunt. Quid honestius
quid fidelius. quid romana paren-
tela dignius quam meliori cause ro-
manorum ciuitatem seruare. et
contra parricidam romane rei
publice portas claudere. At hoc
eis in quantum exitium uerterit atten-
dant defensores deorum. Deserue-
rint dii adulteros ilium quam flammis
grecorum reliquerunt ut ex eius
cineribus castior roma nasceretur.
Cur et postea deseruerunt eandem
ciuitatem romanis cognatam non
rebellantem aduersus romam
nobilem filiam. sed iustiori suis
eius partibus fidem constantissimam
piissimamque seruantem. eamque

defendendam reliquerunt urbe pretoris viris fortioribus sed vindice sponsorum tissimo romanorum. aut si displicebat diis causa partium syllanarum qui servantes in bellum nisi portas clauserant tunc eius sylla tantum bo promittebat et promittebant. an et hinc agnoscimus adulteros felicium potius quam infelicium defensores. Non ergo ilium etiam tunc ab eis in desertum. enim si est. Nam demones ad decipiendum semper vigilantissimi quod potuerunt fecerunt. Eversis quippe et incensis omnibus in oppido simulacris solum minerve simulacrum sub tanta ruina templi illius ut scribit livius integrum stetisse perhibetur. Non ut diceretur dii patrii quorum sub numine troya est ad eorum laude sed ne diceretur excessere omnes aditis arisque relictis dii ad eorum defensionem. Illud enim posse permissi sunt non unde probarentur potentes sed unde presentes convincerentur.

Diis itaque iliacis viij

Post troye ipsius documentum quanta tandem prudentia roma custodienda commissa est. dixerit quispiam iam eos rome habitare solitos quando expugnante fimbria cecidit ilium. unde ergo stetit minerve simulacrum. Deinde si apud romam erant quando fimbria delevit ilium. fortasse apud ilium erant quando a gallis ipsa roma capta et incensa est. Sed ut sunt auditu acutissimi motu celerrimi ad vocem anseris cito redierunt ut saltem capitolinum collem qui remanserat tuerentur. Ceterum alia defendenda serius sunt redire commoniti. Sed ix

Hi etiam numam pompilium successorem romuli adiuvisse credunt ut toto sui regni tempore pacem haberet et iani portas que bellis patere assolent clauderent eo merito scilicet quia romanis multa sacra constituit. Illi vero homini pro tanto otio gratulandum fuit si modo id rebus salubribus scisset impendere et perniciosissima curiositate neglecta deum verum pietate perquirere. Nunc autem non ei dii contulerunt illud otium. sed eum minus fortasse decepissent si otiosum minime repperissent. quanto enim minus occupatum invenerunt tanto magis ipsi occupaverunt. Nam quid ille molitus sit et quibus artibus tales deos sibi vel illi civitati consociare potuerit suo diligentius disseretur loco. Modo autem de beneficiis eorum quo est magnum beneficium esse pax. sed dei veri beneficium est plerumque etiam sicut sol sicut pluvia vite que alia subsidia super ingratos et nequam. Sed si hoc tantum magnum bonum dii illi rome vel pompilio contulerunt cur imperio romano per ipsa tempora laudabilia id numquam postea prestiterunt. an utiliora erant sacra cum instituerentur quam cum instituta celebrarentur. atqui tunc nondum erant sed ut essent addebantur. postea vero iam erant que ut prodessent custodiebantur. quid ergo est quod illi quadraginta tres vel ut alii volunt triginta et novem anni in tanta pace transacti sunt regnante numa. et postea sacris institutis diisque ipsis qui eisdem sacris fuerant invitati iam presidibus atque tutoribus vix post tam multos annos ab urbe condita usque ad augustum unus pro magno miraculo commemoratur annus post primum bellum punicum quo belli portas romani claudere potuerunt. x

An respondent quod nisi assiduis sibi quod continuo succedentibus

neglecta

varro prodit quod si domino placuerit suo diligentius

malis romanum imperium tam longe
lateque non posset augeri et tam
grandi gloria diffamari? Quomodo enim
vero causa ut magnum esset im-
«cnt perium quietum esse deberet inquieti
Nonne in corporibus hominum satius
est modicam staturam cum sanitate
habere quam ad molem gyganteam
perpetuis afflictionibus pervenire nec
cum perveneris requiescere sed quan-
to grandioribus membris tanto
maioribus agitari malis? Quid
autem mali esset ut non potius
plurimum boni si ea tempora perdu-
rarent que perstrinxit Salustius
ł igitur in ubi ayt: initio reges nam in terris
nomen imperii id primum fuit
diversi pars ingenium alii corpus
exercebant etiam tunc vita hominum
sine cupiditate agitabatur sua
cuique satis placebat. An ut
tam multum augeretur imperium
debuit fieri quod Virgilius de-
testatur dicens: Deterior donec
paulatim ac decolor etas et
belli rabies et amor successit
habendi. Sed plane pro tantis
bellis susceptis et gestis de-
« iusta fensio romanorum est quod irrue-
tibus sibi importune inimicis
resistere sibi cogebat non avi-
ditas adipiscende laudis humane
sed necessitas tuende salutis et liber-
tatis. Ita sit plane. Nam post-
quam res eorum sicut scribit ipse
Salustius legibus moribus a-
gris aucta satis prospera satisque
pollens videbatur sicuti ple-
raque mortalium invidia ex opu-
lentia orta est. Igitur reges
populi que finitimi bello eos temptare
pauci ex amicis auxilio esse.
Nam ceteri metu perculsi longe
a periculis aberant. At romani
domi militie que intenti festina-
re parare alius alium hortari
hostibus obviam ire libertatem pa-
triam parentes que armis tegere. Post
ubi pericula virtute propulerant so-
ciis atque amicis auxilia porta-
bant magisque dandis quam accipi-
endis beneficiis amicicias parabant.
Decenter hiis artibus roma crevit.
Sed regnante numa ut tam longa
pax esset utrum irruebant improbi
bello et temptabant an nichil
eorum fiebat ut posset pax illa
persistere? Si enim bellis etiam tunc
roma lacessebatur nec armis
arma obvia ferebantur quibus
modis agebatur ut nulla pugna
superati nullo martis impetu
territi sedarentur inimici hiis mo-
dis semper ageretur ut semper
Roma clausis Iani portis pacata
regnaret. Quod si in potestate non fuit
non ergo roma pacem habuit
quamdiu dii eorum sed quamdiu ho-
mines finitimi circumquaque no-
luerunt qui eam nullo bello pro-
vocaverunt nisi forte dii tales etiam
id homini vendere audebant quod
alius homo volunt sive nolunt.
Interest quidem iam vicio proprio
malas mentes quatenus sinantur
isti demones terrere et excitare
sed si semper hoc possent nec aliud
secretiore ac superiori potestate contra
eorum conatum sepe aliter ageret
semper in potestate haberent paces bel-
licas que victorias que semper fere
per humanorum animorum motus acci-
dunt. Quas tamen plerumque contra
eorum fieri voluntatem non solum
fabule multa mentientes et vix et
veri aliquid indicantes vel
significantes sed etiam ipsa romana
confitetur historia.

Neque enim aliunde appollo
ille cumanus cum adversus
atheos regem que aristonicum
bellaretur quadriduano fle-

fuisse nuntiatus est. quo prodigio
aruspices territi cum id simulacrum
in mare proiciendum putavissent esse proiciendum
tunc senes intercesserunt atque
retulerunt tale prodigium et anti-
ochi et persis in eodem apparuisse
figmento Et quia romanis feliciter (bello)
provenisset ex senatus consulto eidem
apollini sua dona esse missa
testatum sit. Tunc velut peritiores
acciti aruspices responderunt simula-
crum apollinis fletum ideo prosperum
esse romanis quoniam cumana colonia
greca esset suisque terris unde accitus
esset id est ipsi grecie luctum et cla-
dem apollinem significasse plo-
rantem. deinde mox regem
aristonicum victum et captum esse
nuntiatum est quem vinci utique
apollo nolebat et dolebat et
hoc sui lapidis etiam lacrimis indi-
cabat. Unde non incongrue
a poetis quamvis fabulosis tamen
veritati similibus mores de-
monum describuntur carminibus
poetarum. Nam camillam dyana
doluit apud virgilium et pallantem
moriturum hercules flevit. Hinc
fortassis et numa pompilius
pace habundans sed quo donante
nesciens nec requirens cum cogitar-
et otiosus quibusnam diis tue-
dam romanam salutem regnumque
committeret nec verum illum atque
omnipotentem summum deum curare
opinaretur ista terrena atque
recoleret troyanos deos quos
eneas advexerat neque troyanum
neque laviniense ab ipso enea con-
ditum regnum diu conservare po-
tuisse alios providendos existimavit
quos illis prioribus sive qui
cum romulo iam romam transie-
rant sive quandoque alba eversa
fuerant transituri vel tamquam
fugitivis custodes adhiberet
vel tamquam invalidis adiutores

Nec his sacris tamen roma dig- vij
nata est esse contenta
que tam multa illic pompilius
constituerat. nam ipsius summi templum
nondum habebat iovis. rex quippe
tarquinius ibi capitolium fabricavit.
Esculapius autem ab epidauro ab-
iuit romam ut peritissimus medicus
in urbe nobilissima arte gloriosius
exerceret. Mater etiam deorum
nescio unde a pessinunte. Indignum
enim erat ut cum eius filius iam
colli capitolino presideret. adhuc
ipsa in loco ignobili latitaret.
Que tamen si omnium deorum mater est
non solum secuta est romam quosdam
filios suos. verum et alios precessit
etiam secuturos. Miror sane si
ipsa peperit cinocephalum qui longe
postea venit ex egypto. Utrum etiam
dea febris ex illa nata sit viderit
esculapius pronepos eius. Sed unde
cumque nata sit non opinor audebunt
eam ignobilem dicere dii peregrini
deam civem romanam. Sub hoc tot
deorum presidio quos numerare quis
potest indigenas et alienigenas
celestes terrestres infernos marinos
fontanos fluviales et ut varro
dicit certos atque incertos in omnibus
generibus deorum sicut in animalibus
mares et feminas. Sub hoc igitur
tot deorum presidio constituta roma
non tam magnis et horrendis
quales ex multis cladibus pau-
cas commemoro agitari affligique
debuit. nimis enim multos deos
grandi fumo suo tamquam signo dato
ad tuitionem congregaverat. quibus
templa altaria sacrificia sacerdotes
instituendo atque prebendo summum verum
deum cui uni hec rite gesta debentur
offenderet. et felicior cum
paucioribus vixit. Sed quanto ma-
ior facta est sicut navis nautas
tanto plures adhibendos putavit.
Credo desperans pauciores

illos sub quibus in comparatione pey-
oris vite melius viveret non
sufficere ad opitulandum grandini-
tati sue. Primo enim sub ipsis
regibus excepto numa pompilio
de quo iam supra locutus sum quantum
mali discordiosi certaminis fuit
quod fratrem romulum coegit occidi

Quo modo nec iuno que xiij
cum ioue suo iam fouebat
romanos rerum dominos gentemque
togatam nec venus ipsa enea-
des suos potuit adiuvare ut
bono et equo more coniugia me-
rerentur clades que tanta [inopia] irruit
huius inopia ut ea dolo raperent
moxque compellerentur pugnare
cum socerus et misere femine non-
dum ex iniuria maritis conciliate
iam parentum sanguine dotarentur
At enim vicerunt in hac conflictatione
romani vicinos suos. Quantis
et quam multis utrimque vulneribus
ac funeribus tam propinquorum et
confinium iste victorie constiterunt
propter unum cesarem socerum et unum
generum eius pompeium iam mor-
tua cesaris filia uxore pompey
quanto et quam iusto doloris instinctu
lucanus exclamat. Bella per
emathios plus quam civilia cam-
pos iusque datum sceleri [canimus] vice-
runt ergo romani ut strage
socerorum manibus cruentis ab
eorum filiabus amplexus mise-
rabiles extorquerent. nec ille
auderent flere patres occisos ne
offenderent victores maritos
que adhuc illis pugnantibus
pro quibus vota facerent nescie-
bant. Talibus nuptiis populum
romanum non venus sed bellona
donavit. aut fortassis allecto
illa infernalis furia iam eis
favente iunone plus in illos
habuit licentie quam cum eius pre-
cibus contra eneam fuerat ex-
citata. andromacha felicius cap-
tivata est quam illa coniugia romana
nupserunt. licet serviles tamen post
eius amplexus nullum troianorum
pirrus occidit. Romani autem soce-
ros interficiebant in preliis quorum [iam]
filias in thalamis [amplexabantur]. Illa victori sub-
dita dolere tantum suorum mortem potuit
non timere. Ille sociate bellantibus
parentum suorum mortes procedentibus
viris timebant. redeuntibus dole-
bant. nec timorem habebant liberum
nec dolorem. nam propter interitum civium
propinquorum fratrum parentum aut pie
cruciabantur aut crudeliter leta-
bantur victoriis maritorum. Huc
accedebat quod ut sunt alterna bellorum
alique parentum ferro amiserunt viros. [aliquae utrorumque ferro et parentes et viros]
Neque enim et apud romanos parva
fuerunt illa discrimina. Siquidem
ad obsidionem quoque perventum est
civitatis clausisque portis se tue-
bantur. Quibus dolo apertis ad-
missisque hostibus intra menia
in ipso foro scelerata et nimis
atrox inter generos soceros que
pugna commissa est. et raptores
illi etiam superabantur. et crebro
fugientes intra domos suas
gravius fedabant pristinas quamvis
et ipsas pudendas lugendasque
victorias. hic enim romulus de
suorum iam virtute desperans
Iovem rogavit ut starent. atque
ille hac occasione statoris nomen
invenit. nec finis esset tanti
mali nisi rapte ille laceratis
crinibus emicarent et provolute
parentibus iram eorum iustissimam
non armis victricibus sed supplici
pietate sedarent. Deinde titum
tatium regem sabinorum socium regni
romulus ferre compulsus est.
germani consortis impatiens
sed quando et istum diu toleraret qui
fratrem geminum non toleravit. unde et
ipso interfecto ut maior deus es-
set regnum solus optinuit. Qua-
sit ista iura nuptiarum que

irritamenta bellorum · que federa
germanitatis affinitatis societatis
diuinitatis que postremo sub tot
vita dijs tutoribus ciuitatis &c. quanta videt
hinc dici et quanta uitia possent
nisi que super se uita curaret interno
et sermo in alia festinaret

Quid deinde post numam sub
aliis regibus quanto malo
non solum suo sed etiam romanorum
in bellum albani prouocati sunt,
quia videlicet pax nume tam longe
viluerat quam crebre strages
romani albanique exercitus fuerunt
et utriusque comminuto ciuitatis.
alba namque illa quam filius enee
creauit ascanius rome mater propior
ipsa quam troya a tullio hostilio
rege prouocata conflixit. Con-
fligens autem et afflicta est et
afflixit donec multorum taederet
pari defectione certaminum. Tunc
euentum belli de ter geminis
hinc atque inde fratribus placuit
experiri a romanis tres oratij
ab albanis autem tres curiatij curiatij
processerunt a curiatijs tribus horatij
duo ab uno autem horatio tres cu-
riatij superati et extincti sunt.
Ita roma extitit victrix ea clade
etiam in certamine extremo ut de
sex unus rediret domum. Cui dam-
num in utrisque cui luctus nisi enee
stirpi nisi ascanij posteris nisi
proli veneris nisi nepotibus iouis
Nam et hoc plus quam ciuile bellum
fuit quando filia ciuitatis cum ciuitate
matre pugnauit. Accessit aliud
huic tergeminorum pugne ultime
atrox atque horrendum malum. Nam
ut erant ambo populi prius amici
vicini quippe atque cognati vni
curiatiorum desponsata fuerat
horatiorum soror. Hec postea quam
sponsi spolia in victore fratre
conspexit ab eodem fratre quoniam
fleuit occisa est. Humanior huius

unius femine quam uniuersi populi romani
mihi videtur fuisse affectus. Illa
quem virum iam fide media retine-
bat aut forte etiam quem fratrem
dolens qui eum occiderat cui sororem
promiserat puto quod non culpabiliter
fleuit. Unde enim apud virgilium
pius eneas laudabiliter dolet
hostem etiam sua peremptum manu.
Unde marcellus syracusanam
ciuitatem recolens eius paulo
ante culmine et gloriam sub manus sua
subito concidisse communem cogi-
tans conditionem flendo mise-
ratus est. queso ab humano impe-
tremus affectu ut femina sponsum
suum a fratre suo peremptum sine crimine
fleuerit si viri hostes a se victos
etiam cum laude fleuerunt. Ergo
sponso a fratre illata morte quando
illa femina flebat. Tunc se contra
quem tanta strage bellasse et
tanta hinc et inde cognati cru-
oris effusione vicisse roma gau-
debat. Quid mihi obtenditur
nomen laudis nomenque victorie
remotis obstaculis insane opi-
nionis · facinora nuda cernuntur
nuda pensentur nuda iudicentur
Causa dicatur albe sicut troye
adulterium dicebatur, nulla
talis nulla similis inuenitur
tantum ut desides mouerit · tullius
in arma viros et iam desueta
triumphis agmina. Illo itaque
vitio tantum scelus perpetratum
est socialis belli atque cognati
quod vitium salustius magnum
transeunter attingit. Cum enim
laudans breuiter antiquiora
commemorasset tempora quando vita hominum
sine cupiditate agitabatur et sua
cuique satis placebant postea
vero inquit quam in asya cyrus
in grecia lacedemonij et athe-
nienses cepere urbes atque natio-
nes subigere, libidine dominandi

cum belli habent maximam gloriam in maximo imperio putant. et cetera que ipse instituerat dicere mihi huiusque satis sit eius verba posuisse. Libido ista dominandi magnis malis agitat et conterit genus humanum. Hac libidine Roma tunc victa Albam se vicisse triumphabat et sui sceleris laudem gloriam nominabat. Quoniam laudatur inquit scriptura peccator in desideriis anime sue et qui iniqua gerit benedicitur. Fallacia igitur tegmina et deceptorie dealbationes auferantur a rebus ut sincero inspiciantur examine. Nemo mihi dicat magnus ille atque ille, quia cum illo et illo pugnavit et vicit. Pugnant etiam gladiatores, vincunt et ipsi, habent premia laudis et illa crudelitas. Sed puto esse satius cuiusque inertie penas luere quam illorum armorum gloriam querere. Et tamen si in arenam procederent pugnaturi inter se gladiatores quorum alter esset filius alter pater, tale spectaculum quis ferret? quis non auferret? Quomodo ergo gloriosum alterius matris alterius filie civitatis inter se armorum potuit esse certamen? An ideo diversum fuit, quia harena illa non fuit et latiores campi non duorum gladiatorum sed in duobus populis multorum funeribus implebantur, nec amphitheatro cingebantur illa certamina sed universo orbi et tunc vivis et posteris quousque ista fama porrigitur impium spectaculum prebebatur? Vim tamen patiebantur studii sui illi dii presides imperii romani et talium certaminum tamquam theatrici spectatores, donec horatiorum soror propter curiatios tres

ut discederet omnes aditus arisque relictis quibus imperium illud steterat discesserant sane

peremptos et iam ipsa tertia exaltaretur fratrio suo duobus fratribus addere ne minus haberet mortuum etiam Roma que vicerat. Deinde ad fructum victorie Alba subversa est, ubi post Ilium quod Greci everterunt et post Lavinium ubi Eneas regnum peregrinum atque fugitivum constituerat tertio loco habitaverant numina illa troiana. Sed more suo etiam inde iam fortasse migraverant, ideo deleta est. discesserat sane ecce iam tertio ut eis quarta Roma prudentissime crederetur. Displicuerat enim et Alba ubi Amulius expulso fratre et Roma placuerat ubi Romulus occiso fratre regnaverat. Sed antequam Alba dirueretur, transfusus est inquiunt populus eius in Romam ut ex utraque una civitas fieret. Esto, ita factum sit; urbs tamen illa Ascanii regnum et tertium domicilium troianorum deorum ab urbe filia mater eversa est. Ut autem belli reliquie ex duobus populis unum facerent miserabile coagulum, multus ante fusus utriusque sanguis fuit. Quid iam singillatim dicam sub ceteris regibus totiens eadem bella renovata que victoriis finita videbantur et tantis stragibus iterum iterumque confecta, iterum iterumque post fedus et pacem inter generos et soceros eorum stirpem posterosque repetita? Non parvum indicium calamitatis huius fuit quod portas belli nullus clausit illorum. Nullus ergo illorum sub tot diis presidibus in pace regnavit.

XV

Ipsorum autem regum qui exitus fuit? De Romulo viderit adulatio fabulosa qua perhibetur receptus in celum. Viderint quidam scriptores eorum qui eum propter ferocitatem a senatu discerptum esse dixerunt subornatumque

nescio quem iulium proculum qui eum
sibi apparuisse diceret, eumque per se populo
mandasse romano ut inter numina
coleretur, eoque modo populum qui contra
senatum intumuisset repressum
atque sedatum. Acciderat enim et solis
defectio, quam certa ratione sui cur-
sus effectam imperita nesciens mul-
titudo meritis romuli tribuebat.
Quasi vero si luctus ille solis
fuisset, non magis ideo credi de-
beret occisus ipsum quod sceleris aver-
sione etiam diurni luminis indicatum,
sicut revera factum est, cum dominus cruci-
fixus est crudelitate atque impietate
iudeorum. Quam solis obscurationem
non ex canonico syderum cursu acci-
disse satis ostendit quod tunc erat
pascha iudeorum, quod plena luna
solempniter agitur. Regularis autem
solis defectio non nisi lune fine
contingit. Satis et tyceo illam inter
deos romuli receptionem putatam
magis significat esse quam factam, qui et
laudans eum in libris de re publi-
ca scipionis quod sermone: tantum est
inquit consecutus ut cum subito sole
obscurato non comparuisset deorum
in numero collocatus putaretur. [a] Quod
autem dicit eum subito non compa-
ruisse, profecto ibi intelligitur aut vio-
lentia tempestatis aut cedis faci-
norisque secretum. Nam et alii scripto-
res eorum defectioni solis addunt
tempe etiam subitam tempestatem, que profecto aut
occasionem sceleri prebuit aut ro-
mulum ipsa consumpsit. De tullo quippe
etiam hostilio qui et ipse fulmine
assumptus est dicit in eisdem libris
idem tyceo propterea et istum non creditum non
inter deos receptum tali morte, quia
fortassis quod erat in romulo probatum
id est persuasum romani vulgare
noluerunt, id est malefacere, si hoc et
alteri facile tribueretur. Dicit etiam aperte in invectivis:
Illum qui hanc urbem condidit romu-
lum ad deos immortales benivole-
ntia fama que sustulimus, ut non ve-
rum sed propter merita virtutis eius
benivolentia iactatum diffamatum.

[a] quam opinionem nemo umquam mortalis
assequi potuit sine eximia virtutis
gloria. quod autem dicit enim

quod monstraret. In hortensio vero dya-
logo cum de solis ~~ramnis~~ canonicis defectionibus
loqueretur, ut easdem inquit te-
nebras efficiat quas effecit in
interitu romuli qui obscuratione
solis est factus. Certe hic minime
timuit interitum hominis dicere, quia
disputator magis quam laudator fuit.
Ceteri autem reges populi romani
excepto numa pompilio et anco
marcio qui morbo interierunt, quam
horrendos exitus habuerunt.
Tullius ut dixi hostilius victor
et eversor albe cum tota domo
sua fulmine concrematus. Priscus
tarquinius per sui decessoris filios
interemptus est. Servius tullius
generi sui tarquinii superbi qui
ei successit in regnum nefario
scelere occisus est. Nec discessere
aditis arisque relictis dii tanto
in optimum illius populi regem par-
ricidio perpetrato, quos dicunt
ut hoc misere troye facerent
eamque grecis diruendam concreman-
damque relinquerent adulterio
paridis fuisse commotos. Sed insuper
interfecto a se socero tarquinius ipse
successit. Hunc illi dii nepharium
parricidam soceri interfectione
regnantem insuper multis bellis
victoriisque gloriantem et de manu-
biis capitolium fabricantem non
abscedentes et presentes manentes
viderunt, et regem suum iovem in
illo altissimo templo, hoc est in opere
parricide, sibi presidere atque
regnare perpessi sunt. Neque enim ad-
huc innocens capitolium instruxit
et postea malis meritis urbe pul-
sus est, sed ad ipsum regnum in quo
capitolium fabricaret immanissimi
sceleris perpetratione pervenit. Quod vero
eum romani regno postea depulerunt
ac secluserunt menibus civitatis,
non ipsius de lucretie stupro, sed
filii peccatum fuit illo non solum nesci-
ente sed etiam absente commissum.
Ardeam civitatem tunc oppugnabat,
pro populo romano bellum gerebat

nescimus quid faceret si ad eius
notitiam flagitium filii deferret.
Et tum in explorato eius iudicio
et inexperto eius arbitrio ademit
imperium. et recepto exercitu a quo
deseri iussus est. clausis deinde
portis non sinit intrare rede-
untem. at ille post bella gravissi-
ma. quibus eosdem romanos
concitatis finitimis attrivit.
postea quam desertus ab eis quorum
fidebat auxilio regnum recipere
non evaluit in oppido tusculo
rome vicino quattuordecim ut fer-
tur annos privatam vitam quie-
tus habuit et cum uxore consenuit
optabiliore fortassis exitu quam
socer eius genero suo facinore
nec ignorante filia sicut per-
hibetur extinctus. nec tamen istum tar-
quinium romani crudelem aut scelera-
tum sed superbum appellaverunt fortassis
regios eius fastus alia superbia
non ferentes nam scelus occisi
ab eo soceri optimi regis sui
usque adeo contempserunt ut eum
regem suum facerent. ubi miror
si non scelere graviore mercede
tantum tanto sceleri reddiderunt.
nec discesserunt adytis arisque relictis
dii nisi forte quispiam sic defen-
dat istos deos. ut dicat eos ideo
quo possent mansisse romae magis punire sup-
pliciis quam beneficiis adiuvare
seducentes eos vanis victoriis et
bellis gravissimis conterentes. hec
fuit romanorum vita sub regibus
quot annis romani fuerunt sub regibus laudabili tempore illius rei publice
usque ad expulsionem tarquinii superbi
per ducentos ferme et quadraginta
et tres annos. cum ille omnes vic-
torie tam multo sanguine et
tantis empte calamitatibus vix
illud imperium intra viginti ab
urbe milia dilataverint. quan-
tum spatium absit ut saltem
alicuius getule civitatis nunc
territorio comparetur. XVI

Hinc tempori adiciamus etiam
tempus illud quousque dicit sa-
lustius equo et modesto iure
agitatum dum metus a tarquinio et
bellum grave cum etruria positum est.
Quamdiu enim etrusci tarquinio
redire in regnum conanti opitulati
sunt bello gravi roma concussa est. ideo
dicit equo et modesto iure gestam
rem publicam metu premente non
persuadente iustitia. In quo brevis-
simo tempore quam funestus ille annus
consules primi creati sunt fuit quo primi consules creati sunt
expulsa regia potestate. annum quippe
suum non compleverunt. nam iunius
brutus exhonoratum eiecit urbe
collegam lucium tarquinium collatinum
nome deinde mox ipse in bello cecidit
mutuis cum hoste vulneribus. occisis
a se ipso primitus filiis suis. et uxoris
sue fratribus quod eos pro restituendo
tarquinio coniurasse cognoverat. quod
factum virgilius postea quam laudabiliter
commemoravit continuo clementer
exhorruit. Cum enim dixisset natosque
pater nova bella moventes ad penam
pulchra pro libertate vocabit. mox
deinde exclamavit et ait. Infe-
lix utcumque ferent ea facta minores.
quomodolibet inquit ea facta posteri
ferant id est preferant et extollant
qui filios occidit infelix est. et
tamquam ad consolandum infelicem
subiunxit. Vincit amor patrie
laudumque immensa cupido. No-
ne in hoc bruto qui et filios
occidit et a se ipso percusso hosti fi-
lio tarquinii mutuo percussus super-
vivere non potuit eique potius ipse
tarquinius supervixit collatini col-
lege videtur innocentia vindicata
qui bonus civis hoc tarquinio
pulso passus est quod tyrannus
ipse tarquinius. Nam et idem brutus
consanguineus tarquinii fuisse per-
hibetur. Sed collatinum videlicet
similitudo nominis pressit quia etiam
tarquinius vocabatur. Mutare

cognitum nomine non propriam cognomini-
. postremo in eius nomine hoc vocabu-
lum minus esset . si Lucius Collati-
nus tantummodo vocaretur. Sed ideo non ami-
sit quod sine ullo detrimento posset
amittere. ut et honore primus consul
et civitate bonus civis carere videre-
tur. Etiamne ista est gloria Iunii Bruti
detestanda iniquitas et nichilo
utilis rei publice. Etiamne ad hanc
perpetrandam vicit amor patrie lau-
dumque immensa cupido. Iam expul-
so utique Tarquinio tyranno maritus (consul cum Bruto creatus est)
Lucretie Lucius Tarquinius Collatinus
Quam iuste populus mores in cive
non nomen attendit. Quam impie
Brutus collegam prime ac nove
illius potestatis quem posset si
hoc offenderet tantum nomine tantum pri- (nomine)
vare et patria privavit et honore.
Hec mala facta sunt hec adversa
acciderunt cum in illa re publica
equo et modesto iure agitatum
est. Lucretius quoque qui in locum
Bruti fuerat subrogatus morbo
antequam idem annus terminaretur ab-
sumptus est. Ita Publius Vale-
rius qui successerat Collatino
et Marcus Oratius qui pro defuncto
Lucretio suffectus fuerat annum
illum funereum atque tarta-
reum qui consules quinque habuit
compleverunt. Quo anno consulatus
novus honorem aut potestatem
auspicata est Romana res pub-
lica. Tunc iam diminuto paululu-
metu non quia bella conquieverant
sed quia non tam gravi ponde-
re urgebant. XVII

Finito scilicet tempore quo equo et
modesto iure agitatum est
secuta sunt que idem Sa-
lustius breviter explicat. Dein ser-
vili imperio patres plebem exercere
de vita atque tergo regio more
consulere et ceteris expertibus
soli in imperio agere quibus se vi-
tiis et maxime fenore oppressa
plebes cum assiduis bellis tributum
et militiam simul toleraret arma-
ta montem Sacrum atque Aventinum in-
sedit. Tuncque tribunos plebis
et alia iura sibi paravit. Discor-
diarum et certaminis utrorumque finis
fuit secundum bellum punicum. Quid
ergo ego tantas moras vel
scribens patiar vel lecturis affe-
ram. Quam misera fuerit illa
res publica tam longa etate
per tot annos usque ad secundum bellum
punicum bellis forinsecus inquie-
tare non desistentibus et intus
discordiis seditionibusque civilibus
a Salustio breviter intimatum est (scribente)
Proinde victorie ille non solida
beatorum gaudia fuerunt sed inania
solatia miserorum et ad alia atque
alia terribilia mala subeunda
illecebrosa incitamenta minime
quietorum. Nec nobis quia hoc
dicimus boni Romani prudentesque
succenseant quamquam de hac re
nec petendi sint nec monendi
qui eos minime successuros esse
certissimum est. neque enim gravius
vel graviora dicimus auctoribus
eorum et stilo et ocio multum impa-
res quibus tamen ediscendis et ipsi
elaboraverunt et filios suos e-
laborare compellunt. Qui autem
succensent quando me ferrent si
ego dicerem quod Salustius ait
plurime turbe seditiones et ad
postremum bella civilia orta sunt
dum pauci potentes quorum in gratiam
plerique concesserant sub honesto
patrum aut plebis nomine dominatio-
nes affectabant bonique et mali
cives appellati non ob merita in
rem publicam omnibus pariter
corruptis sed uti quisque locuple-
tissimus et iniuria validior
quia presentia dabat pro bono du- (defendebat)
cebatur. Porro si illi scripto-
res historie ad honestam liber-
tatem pertinere arbitrati sunt.

mala · civitatis proprie non tacere
quia multis locis magno preconio
laudare compulsi sunt in aliam
veriorem cuius cives eterni lege
dei sunt non habebunt. quid nos
facere convenit quorum spes quanto
in deo melior et certior tanto
maior debet esse libertas cum
mala presentia Christo nostro imputant
ut infirmiores imperitioresque
mentes alienent ab ea civita-
te in qua sola iugiter feliciter-
que vivendum est. Nec in deos eorum
horribiliora nos dicimus quam eorum
identidem auctores quos legunt
et predicant. quippe de quibus et ea
que dicimus accepimus et nullo
modo dicere vel talia sufficimus.
Ubi erant ergo illi dii qui propter
exiguam fallacemque huius mundi
felicitatem colendi sunt existima-
ti Romani quibus se colendos
mendacissima astutia vendita-
bant tantis calamitatibus vex-
arentur. Ubi erant Valerius
consul et ab exulibus et servis
incensum capitolium cum defen-
saret occisus est faciliusque
ipse prodesse potuit edi Iovis
quam illi turba tot numinum cum
suo maximo atque optimo rege
cuius templum liberaverat sub-
venire. Ubi erant quando den-
sissimis fatigata civitas sedi-
tionum malis cum legatos Athenas
missos ad leges mutuandas
paululum quieta opperiretur
gravi fame pestilentiaque vas-
tata est. Ubi erant quando rursus
populus cum fame laboraret
prefectum annone primum creavit
atque illa fame invalescente
Spurius Emilius qui esurienti
multitudini frumenta largitus
est regni affectati crimen in-
currit et eiusdem prefecti in-
stantia per dictatorem Lucium Quin-
tium etate decrepitum a Quinto
Servilio magistro equitum cum maximo
et periculosissimo tumultu occisus est.
Ubi erant quando pestilentia maxima
exorta diis inutilibus sine reme-
dio populus diu multumque fatigatus
nova lectisternia quod nunquam
antea fecerat exhibenda arbi-
tratus est. lecti autem sternebantur
in honorem deorum. Unde hoc sacrum
vel potius sacrilegium nomen
accepit. Ubi erant quando per decem
continuos annos male pugnando
crebras et magnas clades apud
Veios exercitus Romanus acceperat
nisi per Furium Camillum tandem
subveniretur quem postea civitas
ingrata damnavit. Ubi erant
quando Galli Romam ceperunt spolia-
verunt incenderunt cedibus im-
pleverunt. Ubi erant cum illa in-
signis pestilentia tam ingentem
stragem dedit qua et ille Furius
Camillus extinctus est qui rem
publicam ingratam et a Veienti-
bus ante defendit et de Gallis
postea vindicavit. In hac
pestilentia scenicos ludos aliam
novam pestem non corporibus Ro-
manorum sed quod est multo perniciosius
suis moribus intulerunt. Ubi erat
cum alia pestilentia gravis de-
venenis matronarum exorta cre-
dita est quarum supra fidem mul-
tarum atque nobilium mores dep-
rehensi omni pestilentia gravio-
res. vel cum in Caudinis furcu-
lis a Samnitibus obsessi sunt
ambo cum exercitu consules fedus
cum eis facere coacti sunt ita ut e-
quitibus Romanis sexcentis
obsidibus datis ceteri amissis
armis aliisque spoliati privatique
tegminibus sub iugum hostium cum
vestimentis singulis mitterentur.
vel cum gravi pestilentia ceteris
laborantibus multi etiam in exercitu
ictu fulminis perierunt. vel quando
item aliam intolerabilem

pestilentiam esculapium ab epidauro
quasi medicum deum roma advocare
atque adhibere compulsa est quoniam regi
omnium ioui qui iam diu in capito-
lio sedebat multa stupra qui-
bus adolescens vacaverat non per-
miserant fortasse discere medici-
nam. ut tunc conspirantibus uno
tempore hostibus lucanis b[rutiis] sa[m]- [illegible]
nitibus etruscis et senonibus
gallis primo ab eis legati perempti
sunt. deinde cum pretore oppressus
exercitus cum septem tribunis cum
illo pereuntibus et militum tredecim
milibus. vel cum post longas
et graves rome sediciones quibus
ad ultimum plebs in ianiculum hos-
tili diremptione secesserat. huius
mali tam dira calamitas erat ut
eius rei causa quod in extremis periculis
fieri solebat. dictator crearetur
ortensius qui plebe revocata in
eodem magistratu expiravit. quod
nulli dictatori ante contigerat
et quod illis diis iam presente escu-
lapio gravius fuit crimen. Tum
vero tam multa bella ubique
crebruerunt ut in opia militum
proletarii illi qui eo quod proli gig-
nende vacabant ob egestatem
militare non valentes hoc nomen
acceperant militie conscriberentur
accitus etiam a tarentinis pyrrus
rex grecie tunc ingenti gloria
celebratus. romanorum hostis
effectus. cui sane de rerum futuro
eventu consulenti satis urbane
apollo sic ambiguum oraculum
edidit ut e duobus quidquid
accidisset ipse divinus haberetur. divinus
ayt enim dico te pyrre vincere
posse romanos. atque ita sive pyr-
rus a romanis sive romani a pyrro vincerentur
securus fatidicus utrumlibet ex-
spectaret eventum. Que tunc et
quam horrenda utriusque exercitus
clades in qua tamen superior pyrrus
extitit ut iam posset apollinem
pro suo intellectu predicare divinum
nisi proxime alio prelio romani absce-
derent superiores atque in tanta

strage bellorum etiam pestilentia
mulierum exorta est. nam
priusquam maturos partus ederent
gravide moriebantur. ubi se credo
esculapius excusabat quod archia-
trum se non obstetricem profitebatur.
Pecudes quoque similiter interibant
ita ut iam defecturum genus ani-
malium crederetur. Quid hiems illa
memorabilis tam incredibili imma-
nitate seviens ut nivibus horrenda nivibus
altitudine etiam in foro per dies qua-
draginta manentibus tyberis quoque
glacie duraretur. Si nostris tempori-
bus accidisset que isti et quanta
dixissent. illa idem pestilentia quid illa itidem
quamdiu seviit quam multos peremit ingens
que cum in annum multo gravius
tenderetur frustra presente esculapio
aditum est ad libros sibillinos.
In quo genere oraculorum sicut tulius
in libris de divinatione commemorat
magis interpretibus ut possunt seu volunt seu
dubia coniectantibus credi solet.
Tunc ergo dictum est eam esse causam
pestilentie quod plurimas edes sa-
cras multi occupatas privatim
tenerent. sic interim a magno
imperitie vel desidie crimine escu-
lapius liberatus est. Unde autem
a multis edes ille fuerant occupate
nemine prohibente nisi quia tante
numinum turbe diu frustra fuerat
supplicatum atque ita paulatim
loca deserebantur a cultoribus ut
tamquam vacua sine ullius offensi-
one possent humanis saltem usibus
vindicari. Nam que tunc velud ad-
sedandam pestilentiam diligenter
repetita atque reparata nisi postea
eodem modo neglecta atque usurpata
latitarent non utique magne peritie
varroni tribueretur quod scribens
de edibus sacris tam multa
ignorata commemorat. Sed tunc
interim elegans non pestilentie de-
pulsio sed deorum excusatio pro-
curata est. xviii

Iam vero punicis bellis cum
inter utrumque imperium victoria
diu anceps atque incerta pe-

det ipsi duo prevalidi impetus in-
alterutrum fortissimos et opulentissi-
mos agerent · quot minutiora regna
contrita sunt · que urbes ample
nobiles que delete · quot afflicte
quot perdite civitates · quam longe
lateque tot regiones terre que vas-
tate sunt · quotiens victi sunt
atque inde victores · quid hominum con- ne
sumptum est · vel pugnantium militum
vel ab armis vacantium populorum
quanta vis navium marinis etiam
preliis oppressa et diversarum tempes-
tatum varietate submersa est
si enarrare vel commemorare cone-
mur · Nichil aliud quam scriptores
etiam nos erimus hystorie · Tunc
magno metu perturbata civitas
romana ad remedia vana et
ridenda currebat · instaurati
sunt ex auctoritate librorum sibillinorum
ludi seculares quorum celebritas
inter centum annos fuerat insti-
|| tribus tuta · felicioribus que memoria
negligente perierat · renovarunt
etiam pontifices ludos sacros
inferis et ipsos abolitos annis
retrorsum melioribus · Nimirum
enim quando renovati sunt tanta
copia morientium ditatos in-
feros etiam ludere delectabat ·
tunc profecto miseri homines ipsa
rabida bella et cruentas animo-
sitates funerasque hinc atque
inde victorias magnas agebant
ludos demonum et opimas epu-
las inferorum · nichil sane mise-
rabilius primo punico bello ac-
cidit quam quod ita romani victi sunt
ut etiam regulus ille caperetur
cuius in primo et in altero libro
mentionem fecimus · vir plane
magnus et victor antea do-
mitor que penorum · qui etiam ipsum
primum bellum punicum confecisset
nisi aviditate nimia laudis
et glorie duriores condiciones
quam ferre possent · fessis cartha-
ginensibus imposuisset · illius viri
et captivitas inopinatissima
et servitus indignissima et

iuratio fidelissima et mors crude-
lissima si deos illos non cogit
erubescere verum est quod erei sunt
et non habent sanguinem nec mala illo
tempore gravissima intra menia
defuerunt · Nam exundante nimis
ultra morem fluvio tyberino
pene omnia urbis plana sunt
subversa aliis velud stagno
diuturno madefactis atque sublap-
sis · Istam deinde pestem ignis
perniciosior subsecutus est · qui cor-
reptis circa forum quibusque celsi-
oribus etiam templo veste suo
familiarissimo non pepercit · ubi ei
veluti vita perpetua diligentissima
substitutione lignorum non tam honora-
te quam dampnate virgines damp-
nare consueverant · Tunc vero
illic ignis non tantum vivebat sed
etiam seviebat · cuius impetu exter-
rite virgines sacra illa fatalia
que iam tres in quibus fuerant
presserant civitates · Cum ab
illo incendio liberare non possent
metellus pontifex sue quoda-
modo salutis oblitus irruens
ea semiustulatus arripuit · neque
enim vel ipsum ignis agnovit · aut
vero erat ibi numen quod non etiam
si fuisset fugisset · homo igitur
potius sacris veste quam illa
homini prodesse potuerunt · Si autem
a semetipsis ignem non repellebat
civitatem cuius salutem tueri puta-
bant · quid contra illas aquas
flammasque poterant adiuvare ·
sicut etiam res ipsa nichil ea
prorsus potuisse patefecit · Hec
istis nequaquam obicerentur a nobis
si illa sacra dicerent non tuendis
hiis bonis temporalibus instituta sed
significandis eternis et ideo cum ea
quod corporalia visibiliaque essent
perire contingeret · nichil hiis
rebus minui propter quas fuerant
instituta · et posse ad eosdem
usus denuo reparari · Nunc vero
cecitate mirabili eis sacris
que perire possent fieri potuisse
existimant ut salus terrena

et temporalis felicitas civitatis perire
non posset. Proinde tunc illis etiam
imminentibus fatis vel salutis
conditio vel infelicitas irruisse merito
imputare fatum quia defendere ne-
quiverint erubescunt. xix

Secundo autem bello punico
nimis longum est commemorare
clades duorum populorum tam longe
secum lateque pugnantium ita ut hiis
quoque fatentibus qui non tam
narrare bella romana quam roma-
num imperium laudare instituerunt.
similior victo fuerit ille qui vicit.
Annibale quippe ab hyspania sur-
gente et pyreneis montibus supera-
tis galliam transcurrente alpibusque
disruptis tam longo circuitu auctis
viribus cuncta vastando et subigen-
do torrentis modo ytalie faucibus
irruente quam cruenta prelia gesta sunt
quotiens romani superati quam mul-
ta ad hostem oppida defecerunt
quam multa capta et oppressa quam
dire pugne et totiens annibali
romana clade gloriose. de cannensi
autem mirabiliter horrendo malo
quid dicam. Ubi annibal cum
tanta esset crudelissimus tamen inimicorum
atrocissimorum cede saciatus parci
iussisse perhibetur. Unde tres
modios anulorum aureorum kartha-
ginem misit quo intelligerent
tantam in illo prelio dignitatem
cecidisse romanam ut facilius eam
caperet mensura quam numerus atque
hinc strages turbe cetere tanto
utique numerosiores quanto infirmiores
qui sine anulis iacebat conicienda
nunciãda potius quam inveniunda putaretur.
denique tanta militum inopia secu-
ta est ut romani reos facinorum
proposita impunitate colligerent
servitia libertate donarent atque
illis pudendus non tam supple-
retur quam institueretur exercitus. Ser-
vis itaque immo ne faciamus in-
iuriam iam libertis pro romana
re publica pugnaturis arma
defuerunt. detracta sunt templis
tamquam romanus diis suis di-
cerent. Ponite que tam diu habuistis
inutiliter si forte aliquid utile
inde facere possint nostri mancipia unde
vos numina nichil facere potuistis.
Tunc etiam stipendiis sufficiendis
cum defecisset erarium in usus
publicos opes venere private a-
deo unoquoque id quod habuit co-
ferente ut preter singulos anulos
aureos singulasque bullas mi-
serabilia dignitatis insignia
nichil sibi auri senatus ipse quanto
magis ceteri ordines tribusque
relinquerent. Quis ferret illos
si nostris temporibus ad hanc inopiam
cogerentur cum eos modo vix feramus
cum pro superflua voluptate plura
donentur hystrionibus quam tunc
legionibus pro extrema salute col-
lata sunt etc. xx

Sed in hiis omnibus belli
punici secundi malis nichil
miserabilius ac miserabili
querela dignius quam exitium
saguntinorum fuit. Hec quippe civi- hyspanie
tas amicissima populi romani dum
eidem populo fidem servat eversa
est. Hinc enim annibal fracto
federe romanorum causas quesivit
quibus eos irritaret ad bellum.
Saguntum ergo ferociter obsidebat
quod ubi rome auditum est missi
ad legati annibalem ut ab eius
obsidione discederet. Contempti
karthaginem pergunt querimoniamque
deponunt federis rupti in-
fectoque negocio romam redeunt.
Dum hee more aguntur misera illa
civitas opulentissima sue rei
publice romaneque carissima octo vel. nono a pe
vel a penis mense deleta est.
Cuius interitum legere quanto magis
scribere horroris est. Breviter
tamen eum commemorabo. ad rem quippe
que agitur multum pertinet. Primo
fame contabuit. Nam etiam
suorum cadaveribus a nonnullis
pasta perhibetur. Deinde omnium
fessa rerum ne saltem captiva

annibalis perimeret inferente
rogum publice struxit in quem
ardentem ferro etiam trucidatos
omnes se suosque miserunt. Hic
aliquid agerent dii belluones
atque nebulones sacrificiorum a
dapibus inhiantes et fallaciarum
divinationum caligine decipientes
hic aliquid agerent ut civitati populi
romani amicissime subvenirent
et fidei conservatione pereuntem perire
non sinerent. Ipsi utique medii pre
fuerunt cum rome rei publice
interiecto federe copulata est.
Custodiens itaque fideliter quod
ipsis presidibus placito iunxerat
iunxerat iuratione constrinxerat
a perfido obsessa oppressa consump
ta est. Si ipsi dii tempestate
atque fulminibus annibalem post
ea romanis proximum menibus
terruerunt longeque miserunt
tunc primum tale aliquid facerent.
Audeo quippe dicere honestius
illos pro amicis romanorum
ideo periclitantibus ne romanis
frangerent fidem et nullam ope
tunc habentibus quam pro ipsis
romanis qui pro se pugnabant
atque adversus annibalem opu
lenti erant potuisse tempestate
sevire. Si ergo tutores essent
romane felicitatis et glorie
tam grave ab ea crimen sa
guntine calamitatis averterent.
Nunc vero quam stulte creditur
diis illis defensoribus romam
victorie annibale non perisse qui
saguntine urbi non potuerunt
ne pro eis periret amicitia sub
venire. Si saguntinorum christia
nus populus esset et huiusmodi
aliquid pro fide evangelica pate
retur quamquam se ipse nec ferro nec
ignibus corrupisset. Sed tamen
si pro fide evangelica excidium
pateretur. ea spe pateretur

qua in christum crediderat non mercede
brevissimi temporis sed eternitatis inter
mine. Pro istis autem diis qui propterea
coli perhibentur propterea colendi
requiruntur ut harum labentium atque
transeuntium rerum felicitas tuta sit
quid nobis defensatores ac excusa
tores eorum de saguntinis pereuntibus
respondebunt nisi quod de illo regulo
extincto. Hoc quippe interest quod ille
unus homo. hec tota civitas utriusque
tamen interitus causa conservatio fidei fuit.
Propter hanc enim ad hostes et redire
ille voluit et noluit ista transire.
Conservata ergo provocat deorum iram
fides. An possunt et diis propitiis perire
non solum quippe homines verum etiam
integre civitates. Utrum volunt eli
gant. Si enim fidei servate irascun
tur illi dii quaerant perfidos a quibus
colantur. Si autem illis propitiis multis
cruciatibus gravibusque cruciatibus afflicti inte
rire homines civitatesque possunt nullo
fructu felicitatis huius coluntur.
Desinant igitur succensere qui sacris
deorum suorum perditis se infelices
esse factos putant. Possent enim
illis non solum manentibus verum
etiam faventibus non sicut modo
de miseria murmurare. sed sicut tunc
regulus et saguntini excruciati
horribiliter etiam penitus interire.

Porro inter secundum XXI
et postremum bellum cartha
giniense quando salustius optimis
moribus et maxima concordia
dixit egisse romanos. multa
enim pretereo suscepti operis modum
cogitans. eodem ergo ipso tempore
morum optimorum maximeque con
cordie scipio ille rome ytalieque
liberator eiusdemque belli punici secundi
tam horrendi tam exitiosi tam
periculosi preclarus mirabilisque
que confector victor annibalis
domitorque carthaginis cuius ab
adolescentia vita describitur

diis dedicatis templis quam continuo amissam
a vastatoribus texit Tarentique patria
quia sua virtute salva et liberata
reddit. in oppido Liturnensi egit re-
liquam complevitque vitam post insig-
nem suum triumphum nullo illius
urbis captus desiderio ita ut ius-
sisse perhibeatur ne saltem mortuo
in ingrata patria funus fieret. Deinde
tunc primum per Gneum Mallium proconsulem
de Gallogrecis triumphantem a-
siatica luxuria Romam omni hoste
peior irrepsit. Tunc enim primum
lecti herati et preciosa stragula
visa perhibentur. Tunc inducte in
convivia psaltrie et alia licenciosa
nequicia. Sed nunc de hiis malis
que intollerabiliter homines paciuntur
non de hiis que libenter faciunt
dicere institui. Unde illud magis quod
de Scipione commemoravi quod cedens
inimicis extra patriam quam liberavit
mortuus est ad presentem pertinet
disputacionem quod ei Romana
numina a quorum templis avertit
Annibalem non reddiderunt vicem
que propter istam tantummodo co-
luntur felicitatem. Sed quia Sed
Salustius eo tempore ibi dixit mores
optimos fuisse propterea hoc de asi-
atica luxuria commemorandum putavi
ut intelligatur etiam illud a Sa-
lustio in comparacione aliorum temporum
dictum quibus temporibus peiores
utique gravissimis discordiis
mores fuerunt. Nam tunc inter
secundum et postremum bellum car-
thaginiense lata est etiam illa
lex Voconia ne quis heredem femi-
naret nec unicam filiam. Qua
lege quid iniquius dici aut co-
gitari possit ignoro. Verumptamen
toto intervallo duorum bellorum pu-
nicorum tollerabilior infelicitas
fuit. Bellis tantum foris conterebatur
exercitus sed victoriis consolabatur
domi autem nulle sicut alias

discordie seviebant. Sed ultimo
bello punico uno impetu alterius
Scipionis qui ab hoc etiam ipse af-
fricani cognomen invenit. emula
imperii Romani abstirpe deleta est.
ac deinde tantis malorum aggeribus
oppressa Romana res publica ut pros-
peritate ac securitate rerum unde
nimium corruptis moribus mala
illa congesta sunt plus nocuisse
monstretur tam cito eversa quam prius
nocuerat quam diu adversa Carthago.
Hoc toto tempore usque ad Cesarem au-
gustum qui videtur non adhuc vel
ipsorum opinione gloriosam sed
contenciosam et exiciosam et
plane iam enervem ac langu-
idam libertatem omnino extor-
sisse Romanis et ad regale ar-
bitrium cuncta revocasse et quasi
morbida vetustate collapsam
veluti instaurasse ac renovasse
rem publicam toto ergo isto tempore
omitto ex aliis atque aliis causis
et iam atque etiam bellicas clades
et numantini federis horrendam
ignominiam maculosam. Volaverant
enim pulli de cavea et Mancino
consuli ut aiunt augurium mali
fecerant quasi per tot annos
quibus illa exigua civitas Romanum
circumsessa exercitum afflixerat ipsique
Romane rei publice terrori esse
iam ceperat. alii contra eam malo
auspicio processerint. Sed hec inquam o-
[initial] namus illo //xxii mitto
nequaquam tacuerim quod
Mitridates rex Asie ubique in
Asya peregrinantes cives Romanos
atque innumerabili copia suis nego-
ciis intentos uno die occidi
iussit et factum est. Quam illa
miserabilis rerum facies erat.
subito quemque ubique fuisset inventus
in agro in via in oppido in domo
in vico in foro in templo in lecto
in convivio inopinate atque impie
fuisse trucidatum. Quis gemitus

c vt ita

morientium, que lacrime spectantium, fortasse etiam ferientium fuerunt? Quam dura necessitas hospitum non solum videndi nepharias illas cedes domi sue, verum etiam perpetrandi ab illa blanda comitate humanitatis repente mutatis vultibus ad hostile negotium in pace peragendum mutuis repente dicam omnino vulneribus, cum percussus in corpore et percussor in animo feriretur. Numquid deos et domesticos et publicos cum de sedibus suis ad illam inremeabilem peregrinationem profecti sunt quos consulerent non habebant? Hoc si ita est, non habent cur isti in hac causa de nostris temporibus conquerantur. Olim romani hec vana contempnunt. Si autem consuluerunt, respondeatur quid ista profuerint, quando per humanas dumtaxat leges nemine prohibente talia licuerunt. xxiii

Sed iam alia mala quantum possumus breviter commemoremus, que quanto interiora tanto miseriora extiterunt, discordie civiles vel potius inciviles, nec iam sediciones sed etiam ipsa bella urbana, ubi tantus sanguis effusus est, ubi partium studia non concionalibus dissensionibus variisque vocibus in alterutrum, sed plane iam ferro armisque seviebant. Bella socialia, bella servilia, bella civilia quantum romanum cruorem fuderunt, quantam ytalie vastationem desertionemque fecerunt. Namque antequam se adversum romam sociale latium commoveret, cuncta animalia humanis usibus subdita, canes, equi, asini, boves et queque alia pecora sub hominum dominio fuerunt, subito efferata et domestice lenitatis oblita, relictis tectis libera vagabantur et omnem non solum aliorum verum etiam dominorum aversabantur accessum, non sine exitio vel periculo audentis, si quis de proximo urgeret. Quanti mali signum fuit, si hoc signum fuit, quod tantum malum fuit, si etiam signum non fuit? Hoc si nostris temporibus accidisset, rabidiores illos quam illi sua animalia pateremur. Gregis. xxiiii

Initium autem civilium malorum fuit sediciones graccorum agrariis legibus excitate. Volebant enim agros populo dividere, quos nobilitas perperam possidebat. Sed eam iam vetustam iniquitatem audere convellere periculosissimum, ymo vero ut res ipsa docuit perniciosissimum fuit. Que funera facta sunt, cum prior graccus occisus est, que etiam cum alius frater eius non longo interposito tempore. Neque enim legibus et ordine potestatum, sed turbis armorumque conflictibus nobiles ignobilesque necabantur. Post gracchi alterius interfectionem lucius opimius consul, qui adversus eum intra urbem arma commoverat, eoque cum sociis oppressione extincto ingentem civium stragem fecerat, cum questionem haberet iam iudiciaria inquisitione ceteros persequens, tria milia hominum occidisse perhibetur. Ex quo intelligi potest quantam multitudinem mortium habere potuerit turbidus conflictus armorum, quando tantam habuit iudiciorum velud examinata cognitio. Percussor gracchi ipsius caput quantum grave erat tanto auri pondere consuli vendidit. Hec enim pactio cedem precesserat, in qua etiam occisus est cum liberis marcus fulvius consularis vir. xxv

Eleganti sane senatus consulto eo ipso loco ubi funereus tumultus ille commissus est, ubi tot cives ordinis cuiusque ceciderunt, edes concordie facta est, ut gracchorum pene

testis coniunctarum oculos feriret
intentio quam compingeret. sed hoc quid
aliud fuit quam irrisio deorum illi
dee templum constitue(re) que si esset
in civitate non tantis dissensioni-
bus dilacerata corrueret. nisi
forte scelerum huius rea concordia
quia deseruerat animos civium
meruit in illa die tamquam mar-
tyre includi. Cur enim si rebus
gestis congruere voluerunt non
ibi potius edem discordie fabri-
caverunt. An illa ratio redditur
cum concordia dea sit et discordia
dea non sit. ut secundum labeonis
distinctionem bona sit ista. illa
vero mala. Nec ipse aliud secutus
videtur quam quod advertit. Rome
etiam febri sicut saluti templum
constitutum. Eo igitur modo non
tantum concordie verum etiam discordie
constitui debuit. Periculose itaque
romani tam mala dea irata nolu-
erunt vivere. nec troyanum excidium
recoluerunt originem ab eius
offensione sumpsisse. Ipsa quippe
quia inter deos non fuerat invi-
tata trium dearum lite aurei ma-
li suppositione commentata est. Unde
rixa numinum et venus victrix
et rapta helena et troya deleta
est. Quapropter si forte indig-
nata quod inter deos nullum habere meruit
templum hic invenit. ideo iam tur-
bata tantis tumultibus civitatem
quanto acrius potuit irritari
cum in loco illius edis hoc est in loco
sui operis adversarie sue constitu-
tam edem videret. Hec vana ri-
dentibus nobis illi docti sapientes-
que stomachantur. et tamen numinum bo-
norum malorumque cultores de hac
questione concordie discordieque non
exeunt. sive pretermiserunt harum
dearum cultum easque febri bellona-
que pretulerunt. quibus antiqua fana
fecerunt. sive et istas coluerunt
cum sic eos discedente concordia
discordia seviens usque ad civilia

bella perduxerit. Speciosum vero sedi- xxvi
tionibus obstaculum edem concor-
die teste cedis suppliciique gracchorum contionantibus
sed superponi. Lucius satur- putaverunt
ninus tribunus et gaius servilius ecutrz ex h
pretor et post multo marcus dru- perfecerunt
sus. Quorum omnium seditionibus ce- indicant
des primo gravissime deinde so- secunda pe
cialia bella exarserunt quibus iora labo
ytalia vehementer afflicta et ravit enim
ad vastitatem mirabilem desertionem- demum propter
que perducta est. Bellum deinde concertato
servile successit et bella civilia res non
que prelia commissa sunt. quid exemplum
sanguinis fusum est ut omnes ytalie devitare
gentes quibus romanum maxime sed comparare
pollebat imperium tamquam seva gratia x
barbaries domarentur. Iam ex sed comparare
paucissimis hoc est minus quam
septuaginta gladiatoribus que-
admodum bellum servile contractum
sit ad quantum numerum et quam acrem
ferocemque pervenerit. quos illes
ims imperatores populi romani su-
peraverit. et quos et quomodo civita-
tes regionesque vastaverit. vix
qui historiam conscripserunt satis
explicare potuerunt. Neque id
solum fuit servile bellum. sed et ma-
cedoniam provinciam prius similia
depopulata sunt. Deinde siciliam
oramque maritimam. Quanta etiam
et quam horrenda commiserunt la-
trocinia primo deinde valida
bella piratarum quis pro magnitu-
dine rerum valeat eloqui. XXVII

Cum vero marius civili
sanguine iam cruentus
multis adversarum sibi partium pe-
remptis victus urbe profugisset
vix paululum respirante civitate
ut verbis tullianis utar. superavit
postea cinnam cum mario. Tum
vero clarissimis viris interfectis
lumina civitatis extincta sunt.
ultus est huius victorie crudeli-
tatem postea sylla ne dicam

opus est quanta diminutione
ciuium et quanta calamitate rei pub-
lice. De hac enim vindicta que
priuatorum fuit qui scelera puni-
ebant impunita relinquentium
ayt et Lucanus. Excessit medi-
cina modum nimiumque secuta est
Qua morbi duxere manus pe-
riere nocentes sed cum iam soli possent
no superesse nocentes. illo bello ma-
riano atque syllano exceptis hiis
qui foris marte ceciderunt in ipsa
quoque urbe cadaueribus vici pla-
tee. fora theatra templa con-
pleta sunt ut difficile iudicantur
quando victores plus funeris ediderunt
utrum prius ut vincerent an quia vi-
cissent. cum primum victoria mariana
qui de exilio se ipse restituit excep-
tis hiis passim quaque versum cede-
bus factis caput octauii consulis
poneretur in rostris. cesar et
Fimbria domibus trucidarentur
suis. duo crassi pater et filius
in conspectu mutuo mactarentur.
bebius et numitorius unco tracti
sparsis visceribus interierunt
catulus hausto veneno se mani-
bus inimicorum subtraxit. merula
flamen dyalis precisis venis
Ioui etiam suo sanguine litauit. in-
super ante marii oculis continuo
feriebantur quibus salutantibus
dextram porrigere noluisset

Syllana vero // xxviii
victoria secuta hinc quem
videlicet vindex crudelitatis
post tantum sanguinem ciuium quo
fusa fuerat comparata finito iam
bello inimicitiis cunctibus
crudelibus in pace grassata
est. Iam enim post marii
minoris proximas ac recentissi-
mas cedes addite fuerunt.
alie grauiores a mario iuue-
ne atque carbone eiusdem par-
tium mariarum que sylla in-
minente non solum victoria

sed etiam propriis desperantes salute
cuncta suis aliisque cedibus imple-
uerunt. nam preter stragem late
per diuersa dispersam obsesso etiam
senatu de ipsa curia tamquam de
carcere producebantur ad gladium
mucius screuola pontifex. qui
nichil apud romanos templo
veste sanctius habebat aram
ipsam amplexus occisus est
ignemque illum qui perpetua cura
virginum semper ardebat suo pene
sanguine extinxit urbem. De-
inde sylla victor intrauit qui
in viam publicam non in bello
sed ipsa pace seuiente septem milia
deditorum inermiaque sed iubendo
non pugnando prostrauerat in urbe
erat tota quem vellet syllanus
quisque feriebat unde tot funera
imagini omnino non poterat donec
sylle suggereretur superstites esse
aliquos vivere ut essent quibus
possent imperare qui vicerunt
Tunc tabula que hac atque hac
passim furibunda ferebatur
licentia iugulandi. tabula illa
cum magna gratulatione proposita
est que hominum ex utroque ordine
splendidissimo equestri scilicet atque
senatorio occidendorum ac proscri-
bendorum duo milia continebat
contristabat vires sed consolabatur
modus nec quia tot credebant
tantum erat meroris quantum letitie
quia ceteri non timebant. Sed
in quibusdam qui mori sunt iussi
erat ipsa licet crudelis ceterorum
securitas quia mortium exquisitam
ingemuit. quendam enim sine ferro
laniatum manus diripuerunt
in manibus homines hominem viuum quam
bestie solent discerpere cadauer
abiectum. alius oculis effossis et
particulatim membris amputatis
in tantis cruciatibus diu viuere
vel potius diu mori coactus est

Sub vastitate fuit etiam tamquam mille quedam nobiles civitates. Una vero velud unus reus duci iuberetur sic tota est iussa civitas trucidari. Hec facta sunt in pace post bellum non ut acceleraretur optinenda victoria sed ne contempneretur obtenta. Pax cum bello cum crudelitate certavit et vicit. Illud enim prostravit armatos. ista nudatos. Bellum erat ut qui feriebatur si posset feriret. pax autem erat non ut qui evaserat viveret sed ut moriens non repugnaret. xxviii

Que rabies exterarum gentium que sevicia barbarorum huic de civibus victorie civium comparari potest. Quid Roma funestius tetrius amariusque vidit. utrum olym Gallorum et paulo ante Gothorum irruptionem an Marii et Sylle aliorumque in eorum partibus virorum clarissimorum tamquam suorum luminum in sua membra ferocitatem. Galli vero trucidaverunt senatum quicquid eius in urbe tota preter arcem Capitolinam que sola utcumque defensa est reperire potuerunt. Sed in illo colle constitutis auro vitam saltem vendiderunt quam etsi ferro rapere non possent possent tamen obsidione consumere. Gothi vero tam multis senatoribus pepercerunt ut magis mirum sit quod aliquos peremerunt. At vero Sylla vivo adhuc Mario ipsum Capitolium quod a Gallis tutum fuit ad decernendas cedes victor insedit. Et cum fuga Marius lapsus esset ferocior cruentiorque rediturus iste in Capitolio per senatus etiam consultum multos vita rebusque privavit. Marianis autem partibus Sylla absente quid sanctum cui pepercit fuit. quando Mucio civi senatori pontifici aram ipsam ubi erant ut aiunt fata Romana miseris amplexibus non pepercerunt.

ut magis mirum

Syllana porro tabula illa postrema ut omittamus alias innumerabiles mortes plures iugularunt senatores quam Gothi vel expoliare potuerunt. Qua igitur fronte quo corde qua impudentia qua insipientia vel potius amentia illa diis suis non imputant et hec nostro imputant Christo. c xxx

Crudelia bella civilia xxx omnibus bellis hostilibus auctoribus etiam eorum fatentibus amariora quibus illa res publica nec afflicta sed perdita omnino iudicata est longe ante adventum Christi exorta sunt et scelerum concatenatione causarum a bello Mariano atque Syllano ad bella Sertorii et Catiline quorum a Sylla fuerat ille proscriptus ille nutritus inde ad Lepidi et Catuli bellum quorum alter gesta Syllana rescindere alter defendere cupiebat. inde et ad Pompey et Cesaris quorum Pompeyus sectator Sylle fuerat eiusque potentiam vel equaverat vel iam etiam superaverat. Cesar autem Pompeii potentiam non ferebat sed quia non habebat quam tamen illo victo interfectoque transcendit. Hinc ad alium Cesarem qui post Augustus appellatus est pervenerunt quo imperante natus est Christus. Nam et ipse Augustus cum multis gessit bella civilia et in eis etiam multi clarissimi viri perierunt inter quos et Cycero disertus ille regende artifex rei publice. Pompeyum quippe victorem Gayum Cesarem qui victoriam civilem clementer exercuit suisque adversariis vitam dignitatemque donavit tamquam regni appetitorem quorundam nobilium coniuratio senatorum velud pro rei publice libertate in ipsa curia trucidavit. Huius deinde potentiam multum moribus dispar viciisque omnibus inquinatus

atque corruptis affectae videbantur
antonius cui vehementer pro eadem
illa velud pro libertate cycero
resistebat. tunc emerserat mirabilis
indolis adolescens ille alius ce-
sar illius gaii cesaris filius ad-
optivus qui ut dixi postea est
appellatus augustus. huic ado-
lescenti cesari ut eius potencia
contra antonium nutriretur cycero
favebat sperans eum depulsa
et oppressa antonii dominacione
instauraturum rei publice libertatem
usque adeo cecus atque improvidus
futurorum ut ille ipse iuvenis cuius
dignitatem atque potestatem fovebat
et eundem cyceronem occidendum
antonio quadam quasi concordie
pactione permitteret et ipsam li-
bertatem rei publice pro qua
ille multum clamaverat dicioni
proprie subiugaret. deos suos accu-
sent de tantis. xxxi

Deos suos accusent de tantis
malis qui modo christo ingrati
sunt de tantis bonis. Certe quando
illa mala fiebant calebant ar-
re numinum sabeo thure sertis-
que recentibus halabant clarebant
sacerdocia fana renidebant.
sacrificabatur ludebatur furebatur
in templis quando passim tantus
sanguis civium a civibus
non modo in ceteris locis verum
inter ipsa quoque deorum altaria
fundebatur. non elegit templum
quo confugeret tullius quia frustra
elegerat mucius. hii vero qui multo
indignius insultant temporibus christia-
nis aut ad loca christo dicatissima
confugerunt aut illuc eos ut
viverent etiam ipsi barbari deduxerunt.
Istud scio et hoc mecum quisquis sine
studio partium iudicat facillime ag-
noscit ut omittam cetera que multa
commemoravi et alia multo plura
que commemorare longum putavi si
humanum genus ante bella punica
reciperet disciplinam christianam et consequeretur
rerum tanta vastacio quanta illis
bellis europam affricamque contrivit
nullus talium quales nunc patimur
nisi religioni christiane illa tribueret
mala. multo autem minus eorum
voces tollerarentur quantum attinet
ad romanos si christiane religionis
receptionem et diffamacionem vel
irrupcio illa gallorum vel tybe-
rini fluminis ignium que illa depo-
pulacio vel quod cuncta mala precedit
bella illa civilia sequerentur. mala
etiam alia que usque adeo incredi-
biliter acciderunt ut inter prodigia
numerarentur si christianis accidissent temporibus
quibus ea nisi christianis hominibus
tamquam crimina obicerent. omitto quippe
illa que magis fuerunt mira quam noxia.
boves locutos infantes nondum
natos de uteris matrum quedam verba
clamasse volasse serpentes et feminas
et gallinas et homines in masculinum
sexum fuisse conversas et cetera
huiusmodi que in eorum libris
non fabulosis sed hystoricis seu
vera seu falsa sint non inferunt
hominibus perniciem sed stuporem.
Sed cum pluit terra cum pluit creta
cum pluit lapidibus non ut grando
appellari solet hoc nomine sed omnino
lapidibus. hoc profecto etiam graviter
ledere potuerunt. legimus apud eos
ethneis ignibus ab ipso montis
vertice usque ad litus proximum de-
currentibus ita mare ferbuisse
ut rupes exurerentur et pices na-
vium solverentur. hoc utique non leviter
noxium fuit quamvis incredibiliter
mirum. eodem rursus estu ignium tanta
vi faville scripserunt oppletam esse
siciliam ut cathinensis urbis tecta
obruta et oppressa diruerit qua
calamitate permoti misericorditer
eiusdem anni tributum ei relaxa-
vere romani. locustarum etiam in affrica
multitudinem prodigii similem fuisse
cum iam esset provincia populi romani litteris
mandaverunt consumptis enim fruc-
tibus foliis que lignorum ingenti
atque inestimabili nube in mare
dicunt esse deiectam qua mortua
redditaque littoribus atque hinc
aere corrupto tantam ortam pesti-

legionum ut in solo certamine maximi
fisse octingenta milia hominum pe-
risse referunt et multo amplius
mitis littoribus proximis. Que utique
extinctam militibus in vivorum que
ibi erant decem remansisse con-
firmat talis namque vanitas quale
patiuntur eisque inde querelamur.
Quid horum non christiane religioni
tribueret si temporibus christianis videret
et tamen diis suis ista non tribu-
unt quorum cultum ideo requirunt
ne ista vel minora patiantur cum
ea maiora pertulerint a quibus
antea colebantur. Tituli quarti libri

De his que primo volumine
disputata sunt ij De his
que libro secundo et tertio con-
tinentur iij An latitudo imperii
que non nisi bellis acquiritur
in bonis sive sapientium habenda
sit sive felicium iiij Quam simi-
lia sint latrociniis regna absque
iustitia v De fugitivis gladia-
toribus quorum potentia similis
fuerit regie dignitati vj De
cupiditate Nini regis qui ut la-
tius dominaretur primus intulit bella
finitimis vij An regna terre-
na inter profectus suos atque defectus de-
orum iuventur vel deserantur auxi-
lio viij Quos deos presidio
putent romani imperii sibi incremen-
tum atque servatum qui singulis
vix singularum rerum tuitionem
committendam esse crediderunt
ix An imperii romani amplitudo
et diuturnitas Iovi sit ascri-
benda quem summum deum cultores
ipsius opinantur x Quas opi-
niones secuti sunt qui diver-
sos deos diversis mundi partibus
prefecerunt xj De multis diis quos
doctores paganorum unum eundemque
Iovem esse defendunt xij De
opinione eorum qui deum animam mundi
deum et mundum corpus dei esse
putaverunt xiij De his qui so-
la rationalia animalia partes esse unius
dei asserunt xiiij Argumentum.

regnorum Iovi in conquirendis ascribi
cum si ut volunt dea est victoria
ipsa huic negotio sola sufficeret
xv An congruat bonis latius
velle regnare xvj Quid fuerit
quod romani omnibus rebus et
omnibus motibus deos singulos
deputantes edem quietis extra
portas esse voluerunt xvij
An si Iovis summa potestas est
etiam victoria dea debuerit esti-
mari xviij Felicitatem et fortunam
qui deas putant qua ratione se-
cernunt xix De fortuna muli-
ebri xx De virtute et fide
quas pagani templis et sacris
honoraverunt pretermittentes alia
bona que similiter colenda fue-
runt si recte aliis divinitas tribue-
batur xxi Quod vim non in-
telligentes dei virtute saltem
felicitate debuerunt esse con-
tenti xxij De scientia colendorum
deorum quam a se Varro glori-
atur collatam esse romanis xxiij
De felicitate quam romani mul-
torum veneratores deorum diu
non coluerunt honore divino
cum pro omnibus sola sufficeret
xxiiij Qua ratione defendant pa-
gani quod inter deos colant ipsa
dona divina xxv De uno tan-
tum colendo deo qui licet nomine
ignoretur tamen felicitatis dator
esse sentitur xxvj De ludis
scenicis quos sibi dii celebrari
ex suis cultoribus exegerunt
xxvij De tribus generibus deorum
de quibus Scevola pontifex
disputavit xxviij An ad obti-
nendum dilatandumque regnum pro-
fuerit romanis cultus deorum
xix De falsitate auspicii
quo romani regni fortitudo stabi-
litas visa est indicari xxx
Qualia de diis gentium etiam
cultores eorum se sentire fateantur
xxxi De opinionibus Varro-
nis qui reprobata persuasione
popularium licet ad notitiam veri dei

non pervenit unum tamen deum esse colen-
dum censuerint xxxii Ob quam
spem utilitatis principes gentium
apud subiectos sibi populos falsas
religiones voluerint permanere
xxxiii Quod iudicio et potestate
dei veri et omnium regum atque
regnorum ordinata sint tempora
xxxiiii De regno iudeorum quod ab
uno et vero deo institutum atque
servatum est donec in vera re-
ligione manserunt / Incipit
quartus liber Capitulum primum

De civitate dei dicere
exorsus prius respondendum
putavi eius inimicis
qui terrena gaudia
consectantes rebusque fugien-
tibus inhiantes quidquid
in eis triste misericordia potius ad
monentis dei quam punientis severi-
tate patiuntur religioni increpitant
christiane que una est veri et
salubris religio. Et quia cum
sit in eis et vulgus indoctum
velut doctorum auctoritate in odium
nostrum gravius irritantur existiman-
tibus imperitis ea que suis temporibus
insolite acciderint per alia retro
tempora accidere non solere eorumque
opinionem etiam his qui eam
falsam esse noverunt ut ad-
versum nos iusta murmura ha-
bere videantur sue scientie dissimu-
latione firmantibus de libris quos
auctores eorum ad cognoscendam
preteritorum temporum hystoriam memorie
mandaverunt longe aliter esse
quam putant demonstrandum fuit et
simul docendum deos falsos quos
vel palam colebant vel occulte
adhuc colunt eos esse inmundissi-
mos spiritus et malignissimos
demones usque adeo ut aut veris
aut fictis etiam suis crimini-
bus delectentur que sibi celebrari
per sua voluerint ut a perpetrandis festa
dampnabilibus factis humana re-
vocari non possit infirmitas
dum ad hec imitanda velud di-
vina prebetur auctoritas. Hec non
ex nostra coniectura probavimus, sed
partim ex recenti memoria quia
et ipsi vidimus talia ac talibus
numinibus exhiberi, partim ex litteris
eorum qui non tamquam in contumeliam
sed tamquam in honore deorum suorum
ista conscripta posteris reliquerunt
Ista ita ut vir doctissimus apud
eos Varro et gravissime auctori-
tatis cum rerum humanarum atque divinarum
dispertitos faceret libros alios huma-
nis alios divinis pro sua cuiusque
rei dignitate distribuens non saltem
in rebus humanis sed in rebus divinis
ludos scenicos poneret. cum utique
si tantummodo boni et honesti homines
in civitate essent nec in rebus
humanis ludi scenici esse debuissent
quod profecto non auctoritate sua fecit
sed quia eos rome natus et educa-
tus in divinis rebus invenit Et
quoniam in fine primi libri que dein-
ceps dicenda essent breviter
posuimus et ex his quedam in duo-
bus sequentibus diximus expectationi
legentium que restant reddenda
cognoscimus Capitulum ii

Promiseramus ergo quedam nos
esse dicturos adversus eos qui romane rei pub-
lice clades in religionem nostram
referunt / Et commemoraturos quecumque
et quanta occurrere potuissent
vel satis esse viderentur mala que
illa civitas pertulit / vel ad eius
imperium provincie pertinentes antequam
eorum sacrificia prohibita fuissent
que omnia procul dubio nobis tri-
buerent si iam vel illis claret nostra
religio vel ita eos a sacris sacrilegiis
prohiberet. Hec in secundo et tertio
libro satis quantum existimo absolvimus
In secundo agentes de malis morum
que mala vel sola vel maxima
deputanda sunt / In tertio autem de his
malis que stulti sola perpeti exhorrent
corporis videlicet externarumque rerum
que plerumque patiuntur et boni

Illa vero mala non dico patientur
sed libenter habent quibus ipsi fiunt
mali et que pauca dixi de sola
illa civitate atque eius imperio nec
inde omnia usque ad cesarem augustum
quid si commemorare voluissem et
exaggerare illa mala que non sibi
invicem homines faciunt sicut sunt
vastationes eversionesque bellan-
tium sed ex mundi elementis ter-
renis accidunt rebus que uno loco
apuleius distringit in eo libro
quem de mundo scripsit terrena omnia
dicens mutationes conversiones
et interitus habere. Namque inmodicis
terre motibus terrarum ut verbis
eius utar dissiluisse humum et
interceptas urbes cum populis dicit
abruptis etiam imbribus prolutas
esse totas regiones illas etiam
que prius fuerint continentes
hospitibus atque advenis fluctibus
insulatas aliasque desidia maris
pedestri accessu pervias factas ventis
ac procellis eversas esse civitates
incendia de nubibus emicuisse quibus
orientis regiones conflagrate pe-
rierint et in occidentis plagis scat-
turigines quasdam ac proluviones
easdem strages dedisse sicut ex-
ethne verticibus quondam effusis cra-
teribus divina incendia per declivia
torrentis vice flammarum flumina
cucurrisse. Si hec atque huiusmodi que habet
hystoria unde possem colligere
voluissem quando finissem que illis temporibus
evenerunt antequam christi nomen illa
istorum vana et vere saluti pernicio-
sa comprimeret. Promiseram me etiam
demonstraturum quos eorum mores
et quam ob causam deus verus ad au-
gendum imperium adiuvare dignatus
est in cuius potestate sunt regna omnia
quamque eos nichil adiuverint hii
quos deos putant et potius quantum
decipiendo et fallendo nocuerint.
Unde nunc michi video esse dicendum
et magis de incrementis imperii roma-
ni. Nam de noxia fallacia demonum
quos velut deos colebant quantum
malorum invexerit moribus eorum in
secundo maxime libro non parum
iam dictum fuit. Per omnes autem absolutos
tres libros ubi oportunum visum
est commendavimus etiam in ipsis bellicis
malis quantum solaciorum deus per christi
nomen cui tantum honoris barbari de-
tulerunt preter bellorum morem bonis
malisque contulerit qui facit solem
suum oriri super bonos et malos et
pluit super iustos et iniustos. Iam
itaque videamus quale sit quod tantam
latitudinem ac diuturnitatem imperii
romani illis diis audent tribuere
quos etiam per turpium ludorum obsequia
et per turpium hominum ministeria se hones-
te coluisse contendunt. iij

Quamquam prius vellem paulu-
lum inquirere que sit ratio que
prudentia cum hominum felicitatem non
possis ostendere semper in bellicis cla-
dibus et in sanguine civili vel
hostili tamen humano tenebroso ti-
more et cruenta cupiditate versa-
tium ut vitrea letitia comparetur fra-
gilitas splendida cuius timeatur hor-
ribilius ne repente frangatur de
imperii magnitudine ac latitudine
velle gloriari. Hoc ut facilius di-
iudicetur non vanescamus inani ven-
tositate iactati atque obtundamus
intentionis aciem altisonis vocabu-
lis rerum cum audimus populos regna
provincias sed duos constituamus homines
nam singulus quisque homo ut in sermone
una littera ita quasi elementum est
civitatis et regni quantalibet terrarum
occupatione latissimi quorum duorum
hominum unum pauperem vel potius
mediocrem alium predivitem cogitemus
sed divitem timoribus anxium mero-
ribus tabescentem cupiditate fla-
grantem numquam securum semper inquie-
tum perpetuis inimicitiarum contentionibus
anhelantem augentem sane hiis
miseriis patrimonium suum in imme-
sum modum atque illis augmentis curas
quoque amarissimas aggerantem me-
diocrem vero illum re familiari
parva atque succincta sibi sufficientem

carissimum suis coniunctis virtutibus
amicis dulcissima pace gaudentem
pietate religiosum benignum mente
sanum corpore vita parcum moribus
castum conscientia securum. Nescio utrum
quisquam ita desipiat ut audeat
dubitare quem preferat. Ut ergo
in hiis duobus hominibus ita in
duabus familiis ita in duabus
populis ita in duobus regnis re-
sequitur gula equitatis qua vigilanter
adhibita si nostra intentio corrigatur
facillime videbimus ubi habitet
vanitas et ubi felicitas. Quapropter
si deus verus colatur eique sa-
cris veracibus et bonis moribus
serviatur utile est ut boni longe
lateque diu regnent neque hoc tam
ipsis quam illis utile est quibus
regnant. Nam quantum ad ipsos per-
tinet pietas et probitas eorum
que magna dona dei sunt suffi-
cit eis ad veram felicitatem qua
et ista vita bene agatur et
postea percipiatur eterna. In hac
ergo terra regnum bonorum non
tam illis prestatur quam rebus huma-
nis. Malorum vero regnum magis
regnantibus nocet qui suos animos
vastant scelerum maiore licentia
hiis autem qui eis serviendo
subduntur non nocet nisi iniquitas
propria. Nam iustis quidquid malorum
ab iniquis dominis irrogatur
non est pena criminis sed virtutis
examen. Proinde bonus etiam
si serviat liber est. Malus autem
etiam si regnet servus est. Nec
unius hominis sed quod est gravius tot
dominorum quot vitiorum. De quibus
vitiis cum ageret scriptura divina.
A quo enim quis devictus est
huic et servus addictus est. [illegible]

Remota itaque iustitia quid
sunt regna nisi magna la-
trocinia. Quia et latrocinia quid
sunt nisi parva regna. Manus et
ipsa hominum imperio principis regitur
pacto societatis astringitur placiti
lege preda dividitur. Hoc malum
si in tantum perditorum hominum accessibus
crescat ut et loca teneat sedes
constituat civitates occupat populos
subiuget evidentius regni nomen
assumit quod ei iam in manifesto
confert non dempta cupiditas sed
addita impunitas. Eleganter enim
et veraciter alexandro illi magno
quidam comprehensus pirata
respondit. Nam cum idem rex hominem
interrogasset quid ei videretur ut mare
haberet infestum ille libera contu-
macia quod tibi inquit ut orbem
terrarum sed quia id ego exiguo na-
vigio facio latro vocor quia tu
magna classe imperator.

V

Proinde omitto querere quales
Romulus congregaverit quoniam
multum eis consultum est ut ex
illa vita dato sibi consortio
civitatis penas debitas cogitare
desisterent quarum metus eos in
maiora facinora compellebat ut de-
inceps pacatiores essent rebus
humanis. Hoc dico quod ipsum romanum
imperium iam magnum multis gentibus
subiugatis ceterisque terribile a-
cerbe sensit graviter timuit non
parvo negotio devitande ingentis
cladis oppressit quando paucissimi
gladiatores in campania de ludo
fugientes exercitum magnum
compararunt tres duces habuerunt
ytaliam latissime et crudelissime
vastaverunt. Dicant quis istos deus
adiuverit ut ex parvo et contemp-
tibili latrocinio pervenirent ad
regnum tantis iam romanis vi-
ribus arcibusque metuendum.
An quia non diu fuerunt ideo divinitus
negabuntur adiuti quasi vero
ipsa cuiuslibet hominis vita diutur-
na est. Isto ergo pacto neminem
dii adiuvant ad regnandum quoniam
singuli quique cito moriuntur. Nec
beneficium deputandum est quod exiguo
tempore in unoquoque homine ac per hoc
singillatim utique in omnibus vice
vaporis evanescit. Quid enim interest

ipsa

eorum qui sub romulo deos colue-
runt et olim sunt mortui quod post
eorum mortem romanum in tantum crevit
imperium tamen illi apud inferos cau-
sas suas agunt utrum bonas
an malas ad rem presentem non
pertinet. Hoc autem de omnibus intelli-
gendum est qui per romanum imperium
quamvis decedentibus succedentibusque
mortalibus in longa spatia
se extendat paucis diebus vite
sue cursim raptimque transierunt
actuum suorum sarcinas baiulantes.
ipa Si vero etiam brevissimi temporis
beneficia deorum adiutorio tribu-
enda sunt non parum adiuti sunt
illi gladiatores qui servilis con-
dicionis vincula ruperunt evase-
runt exercitum magnum et fortissimum
collegerunt obedientes regum
suorum consiliis et iussis multum
romane celsitudini metuendi et
aliquot romanis imperatoribus in-
superabiles multa ceperunt poti-
ti sunt victoriis plurimis usi volup-
tatibus quibus voluerunt quod sug-
gessit libido fecerunt. postremo
donec vincerentur quod difficillime
factum est sublimes regnantesque
vixerunt. Sed ad maiora veniamus.

Iustinus qui grecam vel vi
potius peregrinam trogum pompe-
ium secutus non latine tantum sicut
ille verum etiam breviter scripsit
historiam opus librorum suorum sic
incipit. Principio rerum gentium
nationumque imperium penes reges
erat quos ad fastigium huius maies-
tatis non ambitio popularis sed spec-
tata inter bonos moderatio provehe-
bat. Populus nullis legibus tenebatur.
arbitria principum pro legibus erant.
fines imperii tueri magis quam proferre
mos erat. intra suam cuique patriam
regna finiebantur. Primus omnium Ninus
rex assyriorum veterem et quasi avi-
tum gentibus morem nova imperii
cupiditate mutavit. Hic primus in-
tulit bella finitimis et rudes ad-
huc ad resistendum populos ad terminos
usque perdomuit. Et paulo post

Ninus inquit magnitudinem quesite
dominationis continua possessione firmavit.
domitis ergo proximis cum accessione
virium fortior ad alios transiret et
proxima queque victoria instrumentum
sequentis esset totius orientis populos
subegit. Qualibet autem fide rerum vel
iste vel trogus scripserit nam quedam
illos fuisse mentitos alie fideliores
littere ostendunt. Constat tamen et inter
alios scriptores regnum assyriorum a Nino
rege fuisse longe lateque porrectum.
Tam diu autem perseveravit ut romanum
nondum sit eius etatis. Nam sicut
scribunt qui cronicam hystoriam
persecuti sunt mille ducentos et
quadraginta annos ab anno primo
quo Ninus regnare cepit permansit
hoc regnum donec transferretur ad me-
dos. Inferre autem bella finitimis et
inde in cetera procedere ac populos sibi
non molestos sola regni cupidi-
tate conterere et subdere quid aliud
quam grande latrocinium nominandum est.

Duratio regni assiriorum

Si nullo deorum adiutorio vii
tam magnum hoc regnum et prolixum
fuit. quare dis romanis romanum tribuitur
regnum locis amplum temporibus diuturnum.
Quecumque enim causa est illa eadem etiam est
isti. Si autem et illud deorum adiuto-
rio tribuendum esse contendunt quero
quorum. Non enim alie gentes quas
Ninus domuit et subegit alios
tunc colebant deos. aut si proprios
habuerunt assyrii quasi peritiores fabros
imperii construendi atque servandi.
Numquid nam mortui sunt quando et ipsi
imperium perdiderunt aut mercede
non sibi reddita vel alia maiore
promissa ad medos transire maluerunt
atque inde rursus ad persas Cyro
invitante et aliquid commodius pol-
licente. que gens non angustis ori-
entis finibus post alexandri ma-
cedonis regnum magnum locis sed bre-
vissimum tempore in suo regno adhuc
usque perdurat. Hoc si ita est aut
infideles dii sunt qui suos dese-
runt et ad hostes transeunt quod
nec homo fecit camillus cum victor
et expugnator adversissime.

civitatis romane tunc viderat sen-
sit infirmitatem quia et postea oblitus
iniurie maiorum patrie Aquillius iam libe-
ravit. aut non ita fortes sunt ut
deos esse fortes decet qui prius huma-
nis vel consiliis vel viribus vinca-
ntur si tamen inter se belligerent non dii
ab hominibus, sed dii ab aliis diis forte
vincuntur qui sunt quarumque propriarum civi-
tatum. Sunt ergo et ipsi inter se
inimicitias quas pro sua quisque parte
susceperunt. Non itaque deos suos
debuit colere civitas nisi quia
alios a quibus adiuvarentur sui.
Postremo quomodo se habeat
deorum iste vel transitus vel fuga
vel migratio vel in pugna de-
fectio. Nondum illis temporibus atque
in illis terrarum partibus christi nomen
fuerat predicatum, quando illa regna per
ingentes bellicas clades amissa
atque translata sunt. Nam si post
mille ducentos et quod excurrit
annos quando regnum Assyriis abla-
tum est, iam ibi religio christiana
aliud regnum predicaret eternum
et deorum falsorum cultus sacrilegos
inhiberet, quid aliud illius gentis
vani homines dicerent nisi regnum
quod tam diu conservatum est nulla
alia causa nisi suis religionibus
desertis et illa recepta perire
potuisse. In qua voce vanitatis
que poterat esse isti attendant
speculum suum et similia conqueri
si ullus in eis pudor est eru-
bescant. quamquam romanum imperium af-
flictum est potius quam mutatum
quod et aliis ante christi nomen
temporibus ei contigit, et ab illa est
afflictione recreatum quod nec istis
temporibus desperandum est. viii

Q
uis enim de hac re novit
nisi voluntate dei. deinde queramus
si placet ex tanta deorum turba
quam romani colebant quem po-
tissimum vel quos deos credant
illud imperium dilatasse atque servasse
Neque enim in hoc tam preclaro opere
et tante plenissime dignitatis
audent aliquas partes dee Cloa-
cine tribuere, aut volupie que
a voluptate appellata est, aut
Libentine cui nomen est a libidine
aut Vaticano qui infantium
vagitibus presidet, aut Cunine que
cunas eorum administrat. Qui autem
possit uno loco libri huius commemorare
omnia nomina deorum aut dearum que
illi grandibus voluminibus vix com-
prehendere potuerunt, singulis rebus
propria dispertientes officia numinum.
Nec agrorum munus alicui deo commit-
tendum arbitrati sunt sed rura dee viii
Rusine. dea montium iuga montium
deo Iugatino, collibus deam Collatinam.
vallibus Valloniam prefecerunt
nec saltem potuerunt unam Segetiam
talem invenire cui semel segetes
commendarent. Sed sata frumenta
quamdiu sub terra essent prepositam
voluerunt habere deam Seiam. Cum
vero iam essent super terram et
segetem facerent deam Segetiam.
frumentis vero collectis atque reco-
ditis ut tuto servarentur deam
Tutilinam posuerunt. Cui non
sufficere videretur illa Segetia quamdiu
seges ab initiis herbidis usque
ad aristas aridas perveniret. Non
tamen satis fuit hominibus deorum mul-
titudinem amantibus ut anima misera
demoniorum turbe prostitueretur
unius dei veri castum dedignata
complexum. Prefecerunt ergo Proser-
pinam frumentis germinantibus
Geniculis nodisque culmorum deum
Nodotum, involumentis folliculorum
deam Volutinam. Cum folliculi pa-
tescunt ut spica exeat deam Pate-
lanam. Cum segetes novis aristis
equantur quia veteres equare hostire
dixerunt deam Hostilinam. Florentibus
frumentis deam Floram. Lactescen-
tibus deum Lacturnum. maturescen-
tibus deam Maturam. Cum runcantur
id est a terra auferuntur deam Runcinam.
Nec omnia commemoro quia me piget
quod illos non pudet. Hec autem
paucissima ideo dixi ut intelligeretur
nullo modo eos dicere audere ista numin-

Nam sicut inferiorem celi partem id est aerem inquiunt Iuno tenet, ita inferiora maris Salacia et terre inferiorem Proserpina. Querit

imperium constituisse, auxisse, conservasse Romanum, que ita suis quecumque adhiberentur officiis ut nichil vnusquisque vni alicui crederetur. Quando ergo Segetia curaret imperium, cui curam simul et segetibus et arboribus non licebat? Quando de armis Cunina cogitaret, cui cura posita parvulorum cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuvaret in bello, qui nec ad folliculum spice sed tantum ad nodum geniculi? Vnusquisque domui sue ponit hostiarium, et quia homo est omnino sufficit. Tres deos isti posuerunt: Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus simul et cardinem limenque servare. Omissa igitur turba minutorum deorum vel aliquantum intermissa, officia maiorum deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna facta est ut tam diu tot gentibus imperaret.

Nempe ergo Iovis hoc opus est. Ipsum enim deorum omnium dearumque regem volunt. Hoc eius indicat sceptrum, hoc in alto colle Capitolium. De isto deo quamvis a poeta dictum convenientissime predicatur: Iovis omnia plena. Hunc Varro credit etiam ab hiis coli qui unum deum solum sine simulacro colunt, sed alio nomine nuncupari. Quod si ita est, cur tam male tractatus est Rome, sicut quidem et in ceteris gentibus, ut ei fieret simulacrum? Quod ipsi etiam Varroni ita displicet ut, cum tante civitatis perversa consuetudine premeretur, nequaquam tamen dicere et scribere dubitaret quod hii qui populis instituerunt simulacra et metum dempserunt et errorem addiderunt.

Cur illi etiam Iuno uxor adiungitur, que dicatur soror et coniux? Quia Iovem inquiunt in ethere accipimus, in aere Iunonem. Et hec duo elementa coniuncta sunt, alterum superius, alterum inferius. Non est ergo ille de quo dictum est Iovis omnia plena, si aliquam partem implet et Iuno. An uterque utrumque implet, et ambo isti coniuges et in duobus istis elementis et in singulis simul sunt? Cur ergo ether datur Iovi, aer Iunoni? Postremo ipsi duo satis essent. Quid est quod mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni? Et ne ipsi quoque sine coniugibus remanerent, additur Neptuno Salacia, Plutoni Proserpina. Querunt quo sarciant fabulas nec inveniunt. Si enim hec ita essent, tria potius elementa mundi esse, non quattuor, eorum veteres proderent, ut singula deorum coniugia singulis dividerentur elementis. Nunc vero uno affirmaverunt (omnimodo) aliud esse etherem, aliud aerem. Aqua vero sive superior sive inferior utique aqua est. Puta quia dissimilis, numquid in tantum ut aqua non sit? Et inferior terra quid aliud potest esse quam terra, quantalibet diversitate distincta? Deinde ecce iam totus in hiis quattuor vel tribus elementis corporeus completus est mundus. Minerva ubi erit? Quid tenebit? Quid implebit? Simul enim cum hiis in capitolio constituta est, cum ista filia non sit amborum. Nam si etheris partem superiorem Minervam tenere dicunt et hac occasione fingere poetas quod de Iovis capite nata sit, cur non ergo potius ipsa deorum regina deputatur, quod sit Iove superior? An quia indignum erat preponi patri filiam? Cur non de Iove ipso erga Saturnum iustitia ista servata est? An quia victus est? Ergo pugnaverunt? Absit inquiunt, fabularum est ista garrulitas. Ecce fabulis non credatur et de diis meliora sentiantur. Cur ergo non data est patri Iovis, et si non sublimior, equalis certe sedes honoris? Quia Saturnus inquiunt temporis longitudo est. Tempus igitur colunt qui Saturnum colunt, et rex deorum Iupiter insinuatur natus ex tempore. Quid enim

dicatur in dignum cum iupiter et immo nati dum
ex ipse. si celum est ille et illa terra
nam hec quoque in libris suis habent eorum
docti atque sapientes. Neque de fig-
mentis poeticis sed de philosophorum libris
et virgilio dictum est. Tum pater
omnipotens fecundis ymbribus ether
coniugis in gremium lete descendit
i. in gremium telluris aut terre quia
et hic aliquas differentias volunt
esse atque in ipsa terra. aliud terram
aliud tellurem aliud tellumonem
putant. et hos omnes deos habent
suis nominibus appellatos. suis officiis
distinctos. suis aris sacrisque vene-
ratos. Eandem terram etiam matrem
deorum vocant ut iam poete tolle-
rabiliora confingant. si secundum istorum
non poeticos sed sacrorum libros
non solum iuno soror et coniux sed
etiam mater est iovis. Eandem ce-
rerem. eandem etiam vestam volunt
cum tamen sepius vestam non nisi
ignem esse perhibeant pertinentem
ad focos sine quibus civitas esse
non potest. et ideo illi virgines so-
lere servire. quod sicut ex virgine
ita nil ex igne nascatur. quam to-
tam vanitatem aboleri et extingui
utique in illo oportuit qui est natus
ex virgine. Quis enim ferat quod cum
tantum honoris et quasi castitatis
igni tribuerint. aliquando vestam non
erubescunt etiam venerem dicere ut
vanescat in ancillis eius honora-
ta virginitas. Si enim vesta est (venus)
quomodo ei rite virgines a venereis
operibus abstinendo serviunt. an
veneres due sunt. una virgo altera
non. an potius tres una virginum
que etiam vesta est. alia coniuga-
tarum alia meretricum. cui etiam phe-
nices donum dabant de prostitutione
filiarum antequam eas iungerent viris
que illarum matrona est vulcani non
utique virgo. quia habet maritum
absit autem ut meretrix ne filio iuno-
nis et cooperario minerve facere
videamur iniuriam. ergo hec ad
coniugatas intelligitur pertinere. sed eam
nolumus imitentur in eo quod fecit
illa cum marte. Rursus inquiunt

quod talia dicimus de diis eorum et sibi non
succenseat quod hec in theatris libentissime
spectat crimina deorum suorum et que esset [illegible]

ad fabulas redis que ista mistica
vobis est succensere quam hec in
theatris libentissime expectat
crimina deorum in honorem instituta sit
deorum eorundem. xi
Quodlibet ergo phisicis rationi-
bus et disputationibus asserit
modo sit iupiter corporis huius
mundi animus qui universam istam
molem ex quatuor vel quot eis pla-
cet elementis constructam implet
et movet modo in suas partes sorori
et fratribus reddat modo sit ether
ut aerem iunonem subterfusam
desuper amplectatur modo totum simul cum
aere sit ipsum celum terram non tamen quoque
coniugem eandem que matrem quia hoc
in divinis turpe est non fecundis
ymbribus et seminibus fetet modo
autem ne sit nimis per cuncta discurrere
deus unus de quo multi et poeta
nobilissimo dictum putaverunt. Iovem
namque ire per omnes terras tractusque
maris celumque profundum.
Ipse in ethere sit iupiter ipse in
aere sit iuno ipse in mari neptunus
in inferioribus etiam maris ipse sa-
lacia. in terra pluto. in terra inferiori
proserpina. in focis domesticis
vesta. in fabrorum fornace vulcanus
in syderibus sol luna et stelle
in divinantibus appollo. in merce
mercurius. in iano initiator. in
termino terminator. saturnus in tempore
mars et bellona in bellis. liber
in vineis. ceres in frumentis. dya-
na in silvis. minerva in in-
geniis. Ipse sit etiam postremo in
illa turba quasi plebeiorum deorum
ipse presit nomine liberi virorum semi-
nibus et nomine libere feminarum. ipse (liber)
est diespater et diespiter qui partum
perducat ad diem. Ipse dea mena
Ipse dea mena quam prefecerunt
menstruis feminarum. Ipse lucina que
a parturientibus invocatur. Ipse
opem ferat nascentibus excipi-
ens eos sinu terre. et vocetur
opis. Ipse in vagitu os aperiat
et vocetur deus vagitanus. ipse
levet de terra et vocetur dea
levana. Ipse cunas tueatur-

et vocetur dea Cunina. Non sit
alius quam ipse in illis diebus que
fari nascentibus annuit et vocetur
Farinus. Presit fortitudini vo-
ceturque Fortuna. In diua Ruminia
mamma paruulis immulgeat, quia
rumam dixerunt veteres mammam.
In diua Potina potionem ministret,
in diua Educa escam prebeat.
De pauore infantium Pauentia
nuncupetur. De spe que venit Ve-
nilia. De voluptate Volupia.
De actu Agenoria. De stimulis quibus
ad nimium actum homo impellitur
dea Stimula nominetur. Strenua dea
sit strenuum faciendo. Numeria
que numerare doceat. Camena que
canere. Ipse sit et deus Consus
prebendo consilia et dea Sentia sententias
inspirando. Ipsa dea Iuuentas
que post pretextam excipiat iuuenalis
etatis exordia. Ipse sit Fortuna
Barbata que adultos barba in-
duat, quos honorare noluerunt
etiam hoc qualecumque numen saltem
masculum deum vel a barba Barba-
tum sicut et a nodis Nodotum vel certe
non Fortunam sed quia barbas habet
Fortunium nominarent. Ipse in Iugatino
deos coniuges iungat, et cum virgini
uxori zona soluitur ipse inuocetur
siue virtutes eius et dea Virgi-
niensis vocetur. Ipse sit Mutunus
vel Tutunus qui est apud Grecos
Priapus, si non pudet. Hec omnia
que dixi et quecumque non dixi (non
enim omnia dicenda arbitratus sum)
hii omnes dii deeque sit vnus Iupiter,
siue sint ut quidam volunt omnia ista
partes eius siue virtutes eius, sicut
eis videtur quibus eum placet esse
mundi animum, que sententia velut
magnorum multorumque doctorum est.
Hec si ita est, hec si ita sint, quod
quale sit nondum quero, quid perderent
si vnum deum colerent prudentiore
compendio? Quid enim eius contempne-
retur cum ipse coleretur? Si autem metuendum
fuit ne pretermisse siue neglecte
partes eius irascerentur, non ergo ut
volunt vnius animantis hec tota
vita est que omnes continet deos

quasi suas virtutes vel membra
vel partes, sed sua quecumque pars habet vita
a ceteris separata, si preter alteram irasci
altera potest et alia placari, alia conci-
tari. Si autem dicitur omnes simul, id est
ipsum totum Iouem, potuisse offendi
si partes eius non et sigillatim mi-
nutatimque colerentur. Ita ut ipsi
alia omittam que sunt innumerabilia,
cum dicunt omnia sidera partes Iouis
esse et omnia viuere atque rationales
animas habere et ideo sine controuersia
deos esse, non vident quam multos
non colant, quam multis edes non
construant, aras non statuant,
quas tamen paucissimis siderum sta-
tuendas esse putauerunt et sigilla-
tim sacrificandum. Si igitur irascuntur
qui non sigillatim coluntur,
non metuunt paucis placatis
toto celo irato viuere? Si autem
stellis omnibus ideo colunt quia in
Ioue sunt quem colunt, isto compen-
dio possent in illo vno omnibus
supplicare. Si enim nemo irasceretur
cum in illo vno nemo contempneretur,
potius quam cultis quibusdam iusta
irascendi causa illis qui pretermissi
essent multo numerosioribus preberetur.
Presertim cum eis de superna sede
fulgentibus turpi nuditate dis-
tentus preponeretur et Priapus. xii
Quid illud nonne debet moue-
re acutos homines vel qualescumque
homines? Non enim ad hoc ingenii opus
est excellentia, ut deposito studio
contentionis attendant, si mundi
animus deus est eique anima mundus
ut corpus est, ut sit vnum animal con-
stans ex animo et corpore, atque iste
deus est sinu quodam nature
in se ipso continens omnia, ut ex ipsius
anima qua viuificatur tota ista mo-
les vite atque anime cunctorum viuen-
tium pro cuiusque nascentis sorte
sumantur, nichil omnino remanere pre-
ter quod non sit pars dei. Quod si ita
est, quis non videat quanta impie-
tas et irreligiositas consequatur,
ut quod calcauerit quisque partem dei
calcet et in omni animante occidendo
pars dei trucidetur? Nolo omnia

stulte dicitur. Nulla quippe earum pretermitteretur, cum ipse vnus qui haberet omnia coleretur. Nam

dicere que possunt occurrere cogitationibus
dici cum sine verecundia non possunt
Si enim sola animalia xiii rationalia
sicut sunt homines partes dei
esse contendunt non video quidem
si totus mundus est deus quo bes-
tias ab eius partibus separent. Sed
obluctari quid opus est de ipso
rationali animante id est homine quid in-
felicius credi potest quam dei partem va-
pulare cum puer vapulat. Iam
vero partes dei fieri lascivas iniquas
damnabiles quis ferre impias atque omnino laudabiles ferre
possit nisi prorsus insanit. Pos-
tremo quid irascitur eis a quibus
non colitur cum a suis partibus non
colatur. Restat ergo ut dicant
omnes deos suas habere vitas
sibi quemque vivere nullum eorum esse
partem cuiusquam sed omnes colendos
qui cognosci et coli possunt quia tam
multi sunt ut omnes non possint
quorum Iupiter quia rex presidet ipsum
credo ab eis putari regnum con-
stituisse vel auxisse romanum. Nam si hoc
ipse non fecit quem alium deum opus
tam magnum potuisse aggredi cre-
dant cum omnes occupati sint offi-
ciis et operibus propriis nisi alter
irruat in alterius. A rege igitur
deorum regnum hominum potuit et pro-
pagari et augeri xiiii

Hic primum quero cur non etiam
regnum aliquis deus est. Cur
enim non ita sit si victoria dea est.
Aut quid ipso Iove in hac causa
opus est si victoria faveat sitque
propicia et semper eat ad illos quos vo-
luit esse victores. Hac dea faven-
te et propicia etiam Iove vacante
vel aliud agente que gentes sub-
dite remanerent que regna non
cederent. An forte displicet bonis
iniquissima improbitate pugnare
et finitimos quietos nullamque
iniuriam facientes ad dilatandum
regnum bello spontaneo provocare
plane si ita sentiat approbo et laudo.

Videant ergo ne forte non
pertineat ad viros bonos xv
gaudere de regni latitudine. Iniqui-
tas enim eorum cum quibus iusta
bella gesta sunt regnum adiuvit ut
cresceret. Quod utique parvum esset si
quies et iusticia finitimorum contra
se bellum geri nulla provocaret iniu-
ria ac sic felicioribus rebus huma-
nis omnia regna parva essent con-
cordi vicinitate letancia et ita essent
in mundo regna plurima gentium ut
sunt in urbe domus plurime civium
Proinde belligerare et perdomitis
gentibus dilatare regnum malis
videtur felicitas bonis necessitas
Sed quia peius esset ut iniuriosi
iustioribus dominarentur ideo non
incongrue dicitur etiam ista felicitas
sed procul dubio felicitas maior
est vicinum bonum habere concordem
quam vicinum malum subiugare bella-
tem. Mala vota sunt optare habere
quem oderis vel quem timeas. Si
ergo iusta gerendo bella non im-
pia non iniqua romani imperium tam
magnum acquirere potuerunt numquid
tamquam aliqua dea colenda est eis a
multum enim ad istam latitudinem imperii
eam cooperatam videmus que facie-
bat iniuriosos ut essent cum quibus
iusta bella gererentur et augeretur
imperium. Cur autem et iniquitas
dea non sit vel externarum gentium
si pavor et pallor et febris
dii romani esse meruerunt. His
igitur duabus id est aliena in-
iquitate et dea victoria dum
bellorum causas iniquitas excitat
victoria eadem bella feliciter
finiat etiam feriato Iove crevit
imperium. Quas enim hic partes Iupiter
haberet cum ea que possent beneficia
eius putari dii habentur dii vocantur
dii coluntur ipsi pro suis partibus in-
vocantur. Haberet hic autem etiam ille
aliquam partem si regnum etiam ipse
appellaretur sicut appellatur illa
victoria. Aut si regnum munus
est Iovis cur non et victoria munus
eius habeatur. Quod profecto ha-
beretur si non lapis in capitolio
sed verus rex regum et dominus

deam stimulam que ad agendum
ultra modum excitaret

dominantium comprobarentur atque colerentur

XVI

Nam cum deos singulos singulis
motibus attribuerent vocave-
runt deam agenoriam que ad
agendum excitaret deam murceam
que preter modum non moveret ac fa-
ceret hominem ut ait pomponius
murcidum id est nimis desidiosum
et inactuosum deam strenuam que
faceret strenuum hiis omnibus diis
et deabus publica sacra facere
susceperunt Quietem vero appellantes
que faceret quietum cum edem haberet
extra portam collinam publice
illam suscipere noluerunt utrum in-
dicium fuit animi inquieti an
potius ita significatum est qui
illam turbam colere perseveraret
non plane deorum sed demoniorum eum
quietem habere non posse ad quam
vocat verus medicus dicens
Discite a me quia mitis sum et
humilis corde et invenietis requiem
animabus vestris

XVII

An forte dicunt quod deabus vic-
toriam iupiter mittat atque
illa tamquam regi deorum obtemperans
ad quos iusserit veniat et in eorum
parte considat Hoc vero dicitur non
de illo iove quem deorum regem pro
sua opinione confingunt sed de illo
vero rege seculorum quod mittat non
vero victoriam que nulla substantia est
sed angelum suum et faciat vincere
quem voluerit cuius consilium occul-
tum esse potest iniquum non potest Nam si
victoria dea est cur non deus
est triumphus et victorie iungitur
vel maritus vel frater vel filius
Talia quippe isti de diis opi-
nati sunt qualia si poete fin-
gerent atque a nobis exagitarentur
responderent isti ridenda esse figmen-
ta poetarum non veris attribuenda
numinibus Et tamen se ipsi non ridebant
cum talia deliramenta non apud poe-
tas legebant sed in templis colebant
Iovem igitur de omnibus rogarent
ei uni tantummodo supplicarent non enim
quo misissent victoriam si dea si
est et sub illo rege est posset
ei audere resistere et suam potius fa-
cere voluntatem

XVIII

Quid quod et felicitas dea est
edem accepit aram meruit
sacra ei congrua persoluta sunt Ipsa
ergo sola coleretur ubi enim ipsa esset
quid boni non esset Sed quid
sibi vult quod et fortuna dea pu-
tatur et colitur an aliud est
felicitas aliud fortuna quia
fortuna potest esse et mala felici-
tas autem si mala fuerit felicitas
non erit Certe omnes deos utriusque sexus
si et sexus habent non nisi bonos
existimare debemus hoc plato dicit
hoc alii philosophi hoc excellentes rei
publice populorum que rectores Quomodo
ergo dea fortuna aliquando bona
aliquando mala An forte quando mala
dea non est sed in malignum
demonem repente convertitur
Quot sunt ergo dee iste profecto
quotquot homines fortunati hoc est
bone fortune Nam cum sint et alii
plurimi simul hoc est uno tempore
male fortune numquid si ipsa esset
simul et bona esset et mala hiis
aliud illis aliud An illa que dea
est semper est bona Ipsa est ergo
felicitas que dea ipsa est bona cur adhibentur diversa nomina ipsa est ergo felicitas cur duo nomina sed et hoc ferendum est
tur adhibentur diversa nomina
sed et hoc ferendum est solet enim
et una res diversis nominibus appellari
Quid diverse edes diverse are
diversa sacra Est causa inquiunt quia
felicitas illa de illa est quam boni
habent precedentibus meritis fortuna
vero que dicitur bona sine ullo
examine meritorum fortuito accidit
hominibus et bonis et malis unde
etiam fortuna nominatur Quomodo ergo
bona est que sine ullo iudicio
venit et ad bonos et ad malos
Ut quid autem colitur que ita ceca
est passim in quoslibet incurrens
et suos cultores plerumque preterat
et suis contemptoribus hereat
Aut si aliquid proficiunt cultores eius
ut ab illa videantur et ametur iam
merita sequitur non fortuito venit

ubi est diffinitio illa fortune ubi e[st] que a fortuitis etiam nomen accepit. Nichil enim prodest eam colere si fortuna est. Si autem suos discernit [*margin:* cultores] ut prosit, fortuna non est. An et ipsam quo voluerit Iupiter mittit? Colatur ergo ipse solus. Non enim potest ei iubenti et eam quo voluerit mittenti fortuna resistere. Aut certe isti eam colant qui nolunt habere merita [*margin:* nos] quibus dea possit felicitas invitari.

xix

Tantum sane huic velut numini tribuunt quam fortunam vocant, et simulacrum eius quod a matronis dedicatum est et appellata est fortuna muliebris, etiam locuta esse memorie commendaverunt atque dixisse non semel sed iterum quod eam rite matrone dedicaverint. Quod quidem si verum sit mirari nos non oportet. Non enim malignis demonibus etiam sic difficile est fallere, quorum artes atque versutias hinc potius isti advertere debuerint quod illa dea locuta est que fortuitu accidit, non que meritis venit. Fuit enim fortuna loquax et muta felicitas, ut quid aliud nisi ut homines recte vivere non curarent conciliata sibi fortuna que illos sine ullis bonis meritis faceret fortunatos? Et certe si fortuna loquitur, non saltem muliebris sed virilis potius [*margin:* possit] loqueretur, ut non ipse que simulacrum dedicaverant putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxisse. Sequitur

xx

Virtutem quoque deam fecerunt que quidem si dea esset multis fuerat preferenda. Et nunc quia dea non est sed donum dei, ipsa ab illo impetretur a quo solo dari potest, et omnis falsorum deorum turba vanescat. Sed cur et fides dea credita est et accepit etiam ipsa templum et altare? Quam quisquis prudenter agnoscit habitaculum illi seipsum facit. Unde autem sciunt illi quid sit fides, cuius primum et maximum officium est ut in verum credatur deum? Sed cur non sufficeret virtus? Nonne ibi est et fides? Quandoquidem virtutem in quatuor species distribuendam esse viderunt: prudentiam, fortitudinem, iusticiam, temperantiam. Et quoniam iste singule suas species habent, in partibus iusticie fides est maximumque locum apud [*margin:* nos] habet quicumque scimus quid sit et quod iustus ex fide vivit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum, si fides dea est, quare [*margin:* dea] aliis tam multis deabus iniuriam fecerunt pretermittendo eas quibus similiter edes et aras dedicare potuerunt. Cur temperantia dea esse non meruit, cum eius nomine nulli romani principes non parvam gloriam compererint? Cur denique fortitudo dea non est, que affuit Mucio cum dexteram porrexit in flammas, que affuit Curtio cum se pro patria in abruptum terre precipitem dedit, que affuit Decio patri et Decio filio cum pro exercitu se voverunt? si tamen his omnibus vera inerat fortitudo, unde modo non agitur. Quare prudentia, quare sapientia nulla numinum loca meruerunt? An quia in nomine generali ipsius virtutis omnes coluntur? Sic ergo et unus deus coli posset cuius partes ceteri dii putantur. Sed in illa una virtute et fides et pru-dentia, que tamen extra in edibus altaria meruerunt. Deas non veritas sed vanitas fecit.

xxi

Hec enim veri dei munera sunt [*margin:* non ipse dee]. Ubi est virtus et felicitas, quid aliud queritur? Quid ei sufficit cui virtus felicitasque non sufficit? Omnia quippe agenda complectitur virtus, omnia optanda felicitas. Si Iupiter ut hec daret ideo colebatur, quia si bonum aliquid est latitudo regni atque diuturnitas, ad eandem pertinet felicitatem, cur non intellectum

est dona dei esse non deas. Si
autem putare sunt deae saltem aliquanta
tanta deorum turba non quereretur.
Considerantes enim officia deorum
dearumque omnium quae sicut volue-
runt pro sua opinione finxerunt
inveniant si possunt aliquid quod
ab aliquo deo praestari possit homini
habenti virtutem habenti felicitatem. Quid
doctrinae vel a Mercurio vel a Miner-
va petendum esset cum virtus omnia
secum haberet. Ars quippe ipsa bene
recteque vivendi virtus a veteribus
diffinita est. Unde ab eo quod grece
arete dicitur virtus nomen artis
latinos traduxisse putaverunt. Sed
si virtus non nisi ad ingeniosum
posset venire quid opus erat
deo Catio patre qui catos id est acutos
faceret cum hoc posset conferre fe-
licitas. Ingeniosum quippe nasci
felicitatis est. Unde etiam si non
potuit a nondum nato coli dea fe-
licitas ut hoc ei conciliata dona-
ret conferret hoc parentibus eius cul-
toribus suis ut eis ingeniosi
filii nascerentur. Quid opus erat
parturientibus invocare Lucinam
cum si adesset felicitas non solum
bene parerent sed etiam bonos. Quid
necesse erat Opi deae commendare nas-
centes deo Vagitano vagientes
deae Cunine iacentes deae Rumine
sugentes deo Statilino adeuntes
deae Menti ut bonam haberent mentem
deo Volumno et deae Volumne
ut bona vellent diis nuptialibus
ut bene coniugarentur diis agrestibus
ut fructus uberrimos caperent et maxime
ipsi divae Fructesee, Marti et Bellone
ut bene belligerarent, deae Victorie
ut vincerent, deo Honorino ut
honorarentur, deae Pecunie ut pe-
cuniosi essent, deo Esculano et
filio eius Argentino ut haberent
eream argenteamque pecuniam.
Nam ideo patrem Argentini Escu-
lanum posuerunt quia prius erea
pecunia in usu esse cepit et postea
argentea. Miror autem quod Argen-
tinus non genuit Aurinum

[margin: ut ei hec gratuita donare]

quia et aurea subsecuta est.
Quem et patri Argentino et avo Es-
culano Aurinum preponerent. Quid
ergo erat necesse propter hec bona
vel animi vel corporis vel externa
tantam deorum turbam colere et in-
vocare, quos neque omnes commemoravi
nec ipsi potuerunt omnibus bonis
humanis minutatim singillatimque
digestis deos minutos et singulos
providere, cum posset magno facilique
compendio una dea Felicitas cuncta
conferre, nec solum ad bona capien-
da quisquam alius sed neque ad de-
pellenda mala quereretur. Cur enim
esset invocanda propter fessos Fesso-
nia, propter hostes depel-
lendos dea Pellonia, propter egros
medicus vel Apollo vel Esculapius
vel ambo simul quando esset grande
periculum, nec deus Spiniensis ut spi-
nas ex agris eradicaret, nec dea
Rubigo ut non accederet rogaretur.
Una Felicitate presente et manente
aut vel nulla mala exorirentur
vel facillime pellerentur. Postremo
quoniam de duabus istis deabus vir-
tute et felicitate presenti tractatus
si felicitas virtutis est virtutis
est premium non dea sed dei donum est.
Si autem dea est cur non dicatur
et virtutem ipsa conferre quandoquidem
etiam virtutem consequi felicitatis
magnum est. xvii

[margin: isti si haberet prout saturno iovem ita et patri]

Quid ergo est quod pro ingenti
beneficio Varro iactat prestare
se civibus suis quia non solum
commemorat deos quos coli opor-
teat a Romanis verum etiam dicit quid
ad quemque pertineat. Quoniam nihil pro-
dest, inquit, hominis alicuius medici
nomen formamque nosse et quod
sit medicus ignorare. Ita dicit
nihil prodesse scire deum esse Escula-
pium si nescias eum valitudini opitu-
lari atque ita ignores cur ei debe-
as supplicare. Hoc etiam alia
similitudine affirmat dicens
non modo bene vivere sed vivere omnino
neminem posse si ignoret quis-
nam sit faber quis pistor

qui rector aliquo quid utensile petere possit quem adiutorem assumere quem ducem quem doctorem eo modo nulli dubium esse asserens ita esse utilem cognitionem deorum si sciatur quam quisque deus vim et facultatem ac potestatem cuiusque rei habeat Ex eo enim poterimus inquit scire quem cuiusque causa deum advocare atque invocare debeamus ne faciamus ut mimi solent et optemus a libero aquam a lymphis vinum magna sane utilitas quis non huic gratias ageret si vera monstraret et si unum verum deum a quo essent bona omnia hominibus colendum doceret xiiii

xa Sed unde inquit agitur si libri et sacra eorum vera sunt et felicitas est cur non ipsa una que coleretur constituta est que posset universa conferre et compendio facere felicem Quis enim optat aliquid propter aliud quam ut felix fiat Cur denique tam sero huic tante dee post tot romanos principes lucullus edem constituit Cur ipse romulus felicem cupiens condere civitatem non huic templum potissimum struxit nec propter aliquid diis ceteris supplicavit quando nichil deesset si hec adesset Nam et ipse nec prius rex nec ut putant postea deus fieret si hanc deam propitiam non haberet ut quid ergo constituit romanis deos ianum iovem martem picum faunum tyberinum herculem et si quos alios ut quid titus tatius addidit saturnum opem solem lunam vulcanum lucem et quoscumque alios addidit inter quos etiam deam cloacinam felicitate neglecta ut quid numa tot deos et tot deas sine ista An eam forte in tanta turba videre non potuit hostilius certe rex deos et ipse novos pavorem atque pallorem propitiandos non introduceret si deam istam nosset aut coleret presente quippe felicitate omnis pavor et pallor non propitiatus abscederet sed pulsus aufugeret

Deinde quid est hoc quod iam romanum imperium longe lateque crescebat et adhuc nemo felicitatem colebat an ideo grandius imperium quam felicius fuit Nam quomodo ibi esset vera felicitas ubi vera non erat pietas pietas est enim verax veri dei cultus non cultus falsorum tot deorum quot demoniorum Sed et postea iam in deorum numerum felicitate suscepta magna bellorum civilium infelicitas subsecuta est an forte iuste est indignata felicitas quod et tam sero et non ad honorem sed ad contumeliam potius invitata est ut cum ea coleretur priapus et cloacina et pavor et pallor et febris et cetera non numina colendorum sed crimina colentium ad extremum si cum turba indignissima tanta dea colenda visa est cur non vel illustrius ceteris colebatur Quis enim ferat quod neque inter deos consentientes quos dicunt in consilium iovis adhiberi nec inter deos quos selectos vocant felicitas constituta est ut templum aliquod ei fieret quod et loci sublimitate et operis dignitate preemineret Cur enim non aliquid melius quam ipsi iovi Nam quis etiam iovi regnum nisi felicitas dedit Si tamen cum regnaret felix fuit et potior est felicitas regno Nemo enim dubitat facile inveniri hominem qui se timeat fieri regem Nullus autem invenitur qui se nolit esse felicem Ipsi ergo dii si per auguria vel quolibet modo eos posse consuli putant de hac re consulerentur utrum vellent felicitati loco cedere si forte aliorum edibus vel altaribus iam fuisset locus occupatus ubi edes maior atque sublimior felicitati constitueretur Cederet etiam ipse iupiter ut ipsum verticem collis capitolini felicitas potius optineret Non enim quispiam resisteret felicitati nisi quod fieri non potest qui esse vellet infelix Nullo modo omnino si consuleretur faceret iupiter quod ei fecerunt tres dii

consentes

romani nec eciam romani regni

Mars terminus et iuuentus qui maiori et regi suo nullo modo cedere loco voluerunt. Nam sicut habent eorum littere cum rex tarquinius capitolium fabricare vellet eumque locum qui ei dignior aptiorque videbatur ab diis alienis cerneret preoccupatum non audens aliquid contra eorum facere arbitrium et credens eos tanto numini suoque principi voluntate cessuros quia multi erant illic ubi capitolium constitutum est per augurium quesiuit utrum concedere locum vellent ioui atque ipsi inde cedere omnes voluerunt preter illos quos commemoraui marte terminum iuuentatem atque ideo capitolium ita constitutum est ut etiam isti tres intus essent tam obscuris signis ut hoc vix homines doctissimi scirent. Nullo modo igitur felicitatem iuppiter ipse contempneret sicut a termino marte iuuentate contemptus est. Sed ipsi etiam qui non cesserant ioui profecto cederent felicitati que illis regem fecerat iouem. Aut si non cederent non id contemptu eius facerent sed quod in felicitatis domo uel obscuri esse mallent quam sine illa in locis propriis eminere. Ita dea felicitate in loco amplissimo et celsissimo constituta discerent ciues vnde omnis boni uoti petendum esset auxilium ac si ipsa suadente natura aliorum deorum superflua multitudine derelicta coleretur una felicitas uni supplicaretur unius templum frequentaretur a ciuibus qui felices esse vellent quorum esset nemo qui nollet atque ita ipsa a se ipsa peteretur que ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo nisi felicitatem velit accipere uel quod ad felicitatem existimat pertinere. Proinde si felicitas habet in potestate cum quo homine sit habet autem si dea est que tandem stultitia est ab aliquo deo eam deam petere quam possis a se ipsa impetrare. Hanc ergo super deos ceteros honorare etiam loci dignitate debuerunt sicut enim apud ipsos legitur romani veteres nescio quem summanum cui nocturna fulmina tribuebant coluerunt magis quam iouem ad quem diurna fulmina pertinerent. Sed postquam ioui templum insigne ac sublime constructum est propter edis dignitatem sic ad eum multitudo confluxit ut vix inueniatur qui summani nomen quod audire iam non potest se saltem legisse meminerit. Si autem felicitas dea non est quoniam quod verum est munus est dei ille deus queratur qui eam dare possit et falsorum deorum multitudo noxia relinquatur quam stultorum hominum multitudo vana sectatur dei dona deos sibi faciens et ipsum cuius ea dona sunt obstinatione superbe voluntatis offendens. Sic enim carere non potest infelicitate qui tamquam deam felicitatem colit et deum datorem felicitatis relinquit sicut carere non potest fame qui panem pictum lingit et ab homine qui verum habet non petit.

Libet autem eorum considerare rationes. xxiiii. Usque adeone inquiunt maiores nostros insipientes fuisse credendum est ut hec nescirent munera diuina esse non deos. Sed quia sciebant nemini talia nisi aliquo deo largiente concedi quorum deorum nomina non inueniebant earum rerum nominibus appellabant deos quas ab eis sentiebant dari aliqua vocabula inde flectentes sicut a bello bellonam nuncupauerunt non bellum sicut a cunis cuninam non cunam sicut a segetibus segetiam nec segetem sicut a pomis pomonam non pomum sicut a bubus bobonam non bouem aut certe nulla vocabuli declinatione sicut res ipse nominantur ut pecunia dicta est dea que dat pecuniam non omnino pecunia dea ipsa putata est ita virtus que dat virtutem honor qui honorem

concordia que concordie, victoria que
que victorie. Ista inquiunt enim feli-
citas dea divinitati dicatur. Non illa
que datur sed numen illud attendi-
tur a quo felicitas datur. Ista nobis
reddita ratione multo facilius eis
quorum cor non nimis obduruit per-
suadebimus fortasse quod volumus.
Si enim iam humana xxv
infirmitas sensit non nisi ab-
aliquo deo dari posse felicitatem
et hoc senserunt homines qui tam
multos colebant deos in quibus
et ipsum eorum regem Iovem quia non
eius a quo daretur felicitas igno-
rabant. Ideo ipsius rei nomine quem
credebant ab illo dari eum appel-
lare voluerunt. Satis ergo indicant
nec ab ipso Iove dari posse feli-
citatem quem iam colebant, sed utique
ab ipso quem nomine ipsius felicitatis
colendum esse censebant. Confir-
mo prorsus a quodam deo quem nes-
ciebant eos credidisse dari feli-
citatem. Ipse ergo queratur, ipse
colatur et sufficit. Repudietur
strepitus innumerabilium demoniorum.
Illi non sufficiat hic deus cui
non sufficit munus eius. Illi inquam
non sufficiat ad colendum deos deus
dator felicitatis cui non sufficit
ad accipiendum ipsa felicitas. Cui
autem sufficit, non enim habet homo
quid amplius optare debeat,
serviat uni deo datori felicitatis.
Non est ipse quem nominant Iovem. //
Nam si eum datorem felicitatis ag-
noscerent, non utique alium vel aliam
// nomine ipsius felicitatis inquireret — a quo daretur felicitas. Cui autem
sufficit. Non enim habeat homo
quid amplius optare debeat ser-
viat uni deo datori felicitatis
inquireret. Nec ipsum Iovem cum
tantis iniuriis colendum putarent.
Iste alienarum dicitur adulterator
uxorum. Iste pueri pulchri impudi-
cus amator et raptor. xxvi
Sed fingebat hec omerus
ait Tullius et humana ad-
deos transferebat, divina mallem ad
nos. Merito displicuit viro gra-
vi divinorum criminum poeta confic-
tor. Cur ergo ludi scenici ubi hec
dictitant, cantitant, actitantur,
deorum honoribus exhibentur, inter
res divinas a doctissimis conscribun-
tur? Exclamet Cicero non contra
figmenta poetarum sed contra instituta
maiorum. An non exclamaret et illi:
quid nos fecimus? Ipsi dii ista suis
honoribus exhibenda flagitaverunt,
atrociter imperaverunt, cladem nisi fieret
prenuntiaverunt, quia neglectum est
aliquid se severissime vindicaverunt,
quia id quod neglectum fuerat factum
est placatos se esse monstraverunt.
Inter eorum commemorantur virtutes
et miranda facta quod dicam. Tito
Latinio rustico romano patrifamilias
dictum est in somnis ut in senatum
nuntiaret ut ludi romani instaurarentur,
quod primo eorum die in quodam
scelerato qui populo spectante ad
supplicium duci iussus est numinibus
videlicet ex ludis hylaritatem
querentibus triste displicuisset im-
perium. Cum ergo ille qui somnio
commonitus erat postea die iussa
facere non ausus esset, secunda
nocte hoc idem rursus severius
imperatum est. Amisit filium quia
non fecit. Tertia nocte dictum est
homini quod maior ei pena si non
faceret immineret. Cum etiam sic non — sic
auderet, in morbum incidit acrem et
horribilem. Tum vero ex amicorum sententia
ad magistratus rem detulit atque
in lectica allatus est in senatum
expositoque somnio recepta continuo
valitudine pedibus suis sanus ab- — nosse expedit
scessit. Tanto stupefactus miraculo
senatus quadruplicata pecunia
ludos censuit instaurari. Quis
non videat si sanum sapit subditos
homines malignis demonibus a quorum
dominatione non liberat nisi gratia dei
per Ihesum Christum dominum nostrum in compulsos
esse exhibere talibus diis que recto

consilio potuit turpia indicari. In illis terre ludis poetica numinum crimina frequentantur, qui ludi cogentibus numinibus iussu senatus instaurabantur. In illis ludis corruptore pudicitie Iove turpissimi hystriones cantabant agebant placebant. Si illud fingebatur, ille irasceretur. Si autem suis criminibus etiam fictis delectabatur, quis coleret nisi diabolo serviret? Itane iste Romanum conderet dilataret conservaret imperium qui quovis Romano cui talia displicebant homine abiectior? Iste daret felicitatem qui tam infeliciter colebatur et nisi ita coleretur infelicius irascebatur?

XXVII

Relatum est in litteris doctissimum pontificem Scevolam disputasse tria genera tradita deorum: unum a poetis, alterum a philosophis, tertium a principibus civitatis. Primum genus nugatorium dicit esse, quod multa de diis fingantur indigna. Secundum non congruere civitatibus, quod habeat aliqua supervacua, etiam quedam que obsit populis nosse. De supervacuis non magna causa est. Solet enim et a iuris peritis dici: Superflua non nocent. Que sunt autem illa que prolata in multitudinem nocent? Hec, inquit, non esse deos Herculem Esculapium Castorem Pollucem. Proditur enim a doctis quod homines fuerint et humana condicione defecerint. Quid aliud? Quod eorum qui sint dii non habeant civitates vera simulacra, quod verus deus nec sexum habeat nec etatem nec definita corporis membra. Hec pontifex nosse populos non vult. Nam falsa esse non putat. Expedire igitur existimat falli in religione civitates. Quod dicere etiam in libris rerum divinarum Varro ipse non dubitat. Preclara religio quo confugiat liberandus infirmus! Et cum veritatem qua liberetur inquirat, credatur ei expedire quod fallitur. Poeticum sane deorum genus cur Scevola respuat, eisdem litteris non tacetur: quia sic videlicet deos deformant ut nec bonis hominibus comparentur, cum alium faciant furari, alium adulterare. Sic item inquit aliud turpiter atque inepte dicere aut facere; tres inter se deas certasse de premio pulchritudinis, victas duas a Venere Troiam evertisse; Iovem ipsum converti in bovem aut cygnum ut cum aliqua concumbat; deam homini nubere, Saturnum filios devorare. Nichil denique posse confingi miraculorum atque viciorum quod non ibi reperiatur, atque ab deorum natura longe absit. O Scevola pontifex maxime, ludos tolle si potes; precipe populis ne tales honores diis immortalibus deferant, ubi crimina deorum libeat mirari et que fieri possunt placeat imitari. Si autem tibi responderit populus: vos nobis importastis ista pontifices, deos ipsos roga quibus instigantibus ista iussistis, ne talia sibi iubeant exhiberi. Que si mala sunt et propterea nullo modo de deorum maiestate credenda, maior est deorum iniuria de quibus impune finguntur. Sed non te audiunt; demones sunt, prava docent, turpibus gaudent. Non solum non deputant iniuriam si de illis ista finguntur, sed eam potius iniuriam ferre non possunt si per eorum solempnia non agantur. Iam vero si adversus eos Iovem interpelles, maxime ob eam causam quia eius plura crimina ludis scenicis actitantur, nonne etiam si deum Iovem nuncupatis, a quo regitur totus atque administratur hic mundus, eo illi fit a vobis maxima iniuria quod eum cum istis colendum putatis eorumque regem esse perhibetis?

XXVIII

Nullo igitur modo dii tales, qui talibus placantur vel potius accusantur honoribus, ut maius sit crimen quod falsis oblectantur, quam si de illis vera dicerentur, Romanum imperium augere et con-

servare potuissent. Hoc enim si
possent, grecis potius dona tam
grandia conferrent qui eos in hu-
iusmodi rebus divinis hoc est ludis
scenicis honorabilius dignissime
coluerunt, qui et a morsibus poe-
tarum quibus eos dilacerari vide-
bant se non subtraxerunt dando
eis licentiam male tractandi homines
quos liberet et ipsos scenicos non
turpes iudicaverunt sed dignos etiam
preclaris honoribus habuerunt. Sicut autem
potuerunt aurum habere
romani quamvis deum aurinum non co-
lerent, sic et argentum habere po-
tuerunt et eramen si nec argen-
colerent tinum nec eius patrem esculanum.
Et sic omnia que retexere piget.
Sic ergo et regnum invito quidem
deo vero nullo modo habere possent.
diis vero istis falsis et multis
ignotis sive contemptis atque illo
uno cognito et fide sincera ac
moribus culto et melius hic regnum
quam haberent, quantumcumque haberent et post
hoc acciperent sempiternum sive
hic haberent sive non haberent. xxix

Nam illud quale est quod
pulcherrimum auspicium fuisse
dixerunt quod paulo ante comme-
moravi martem et terminum et iuventatem
et iovi regi deorum loco cedere no-
luisse. Sic enim inquiunt significatum
est martiam gentem id est romanam
nemini locum quem teneret daturam
Romanos quoque terminos propter deum
terminum neminem commoturum. Iuven-
tutem etiam romanam propter deam iuven-
tatem nemini esse cessuram. Videant
ergo quomodo habeant istum regem de-
orum suorum et datorem regni sui
ut ei auspicia ista pro adversario
ponerent cui non cedere pulchrum esset.
Quamquam hec si vera sunt non habent
omnino quid timeant. Non enim confes-
suri sunt quod dii cesserint Christo qui
Iovi cedere noluerunt. Salvis

quippe imperii finibus Christo cedere
potuerunt et de sedibus locorum
et maxime de corde credentium.
Sed antequam Christus veniret in car-
ne, antequam denique ista scriberentur
que de libris eorum proferimus, sed tamen
postea quam factum est sub rege
tarquinio id auspicium aliquotiens
romanus exercitus fusus est, hoc est
versus in fugam, falsumque ostendit
auspicium quo iuventas illa non
cesserat iovi et gens martia su-
perantibus atque irrumpentibus gallis
in ipsa urbe contrita est. Termini im-
perii deficientibus multis ab
annibale civitatibus in angustum
fuerant coartati. Ita evacuata est
pulchritudo auspiciorum. Remansit
contra iovem contumacia non deorum
sed demoniorum. Aliud est enim non
cessisse, aliud unde cesseras redisse.
Quamquam et postea in orientalibus
partibus adriani voluntate mutati
sunt termini imperii romani. Ille namque
tres provincias nobiles armeniam
mesopotamiam assyriam persarum
concessit imperio ut deus ille terminus
qui romanos terminos secundum istos tue-
batur et per illud pulcherrimum auspicium
loco non cesserat iovi plus quam
adrianum regem hominum quam regem
deorum timuisse videbatur. Receptis
quoque alio tempore provinciis memoratis
nostra pene memoria retrorsus terminus
cessit, quando iulianus deorum suorum
illorum oraculis deditus immoderato
ausu naves iussit incendi quibus
alimonia portabatur. Qua exercitus
destitutus mox etiam ipso hoste
vulnere extincto in tantam est redac-
tus inopiam ut inde nullus evaderet
undique hostibus incursantibus
militem imperatoris morte turbatum
nisi placito pacis illic imperii
fines constituerentur, ubi hodieque
persistunt non quanto detrimento
quanto concesserat adrianus sed

media in compositione defixi. Vanitate
igitur augurii deus terminus non cessit
Iovi qui cessit Adriani voluntati
cessit eam insaniam temeritati et
Ioviani necessitati viderunt hec
intelligentiores quam Ro-
mani. sed tantam consuetudinem
civitatis que demonicis ritibus
fuerat alligata pares valebant
nimia et ipsi etiam si illa vana esse
sentiebant nature tamen rerum sub unius
veri dei regimine atque imperio con-
stitute religiosum cultum qui deo
debetur exhibendum putabant ser-
vientes ut ait apostolus creature
potius quam creatori qui est benedictus
deus in secula. huius veri dei erat
auxilium necessarium quo mitterentur
sancti viri et veraces qui pro
vera religione morerentur ut fal-
sa ea viventibus tollerent. XXX

Cicero augur irridet augu-
ria et reprehendit homines
corvi et cornicule vocibus vite
consilia moderantes. sed iste acha-
demicus qui omnia esse contendit
incerta indignus est qui habeat
ullam in hiis rebus auctoritatem. dis-
putat apud eum quintus lucilius
balbus in secundo de deorum na-
tura velud phisicas et philozo-
phicas inserit indignatur tamen
institucioni simulacrorum et opini-
onibus fabulosis ita loquens //
videtis ne igitur ut a phisicis
rebus bene atque utiliter inventis
racio sit tracta ad commenticios et
fictos deos. que res genuit
falsas opiniones errores que turbu-
lentos et supersticiones pene aniles.
Et forme enim nobis deorum et
etates et vestitus ornatus que
noti sunt genera preterea coniugia
cognaciones omnia que traducta ad
similitudinem imbecillitatis humane
nam et perturbatis animis inducuntur
accipimus enim deorum cupiditates
egritudines iracundias. Nec vero
ut fabule ferunt dii bellis preliis
que caruerunt. nec solum ut apud
homerum cum duos exercitus contrarios
alii dii ex alia parte defenderent.
sed eciam ut cum tytanis ut cum gyganti-
bus sua propria bella gesserunt
hec et dicuntur et creduntur
stultissime et plena sunt vanita-
tis summeque levitatis. Ecce interim que
confitentur qui defendunt deos
gentium. Deinde cum hec ad supersticionem
pertinere dicat ad religionem vero
que ipse secundum stoycos videtur
docere. non enim philosophi solum inquit
verum eciam maiores nostri supersticionem
a religione separaverunt. nam qui
totos dies precabantur inquit et
immolabant ut sui sibi liberi
superstites essent superstitiosi sunt
appellati. superstitiosi qui totos dies
quis non intelligat eum conari
dum consuetudinem civitatis timet
religionem laudare maiorum eamque
a supersticione velle seiungere sed quomodo
id possit non invenire. Si enim
a maioribus illi sunt appellati
superstitiosi qui totos dies precaban-
tur et immolabant. numquid et illi
qui instituerunt quod iste repre-
hendit deorum simulacra diver-
sa etate et veste distincta deorum
genera coniugia cognaciones. hec utique
cum tamquam superstitiosa culpantur
implicat ista culpa maiores talium
simulacrorum institutores atque culto-
res implicat et ipsum qui quantolibet
eloquio se in libertatem nitatur
evolvere necesse habebat ista venera-
ri. nec quod in hac disputacione di-
sertus insonat mutire auderet
in populi contione. nos itaque christia-
ni domino deo nostro gratias non celo et
terre. sicut iste disputat sed ei qui
fecit celum et terram qui has super-
sticiones quas iste balbus velut
balbuciens vix reprehendit

castissima xpi humilitatem per-
apostolos predicationem per fidem marti-
rum pro veritate morientium et cum ve-
ritate viventium non solum in cordibus
religiosis verum etiam in edibus
superstitiosis libera suorum servi-
tute subvertit / xxxi

Quid ipse varro quem dolemus
in rebus divinis ludos sce-
nicos quamvis non iudicio proprio
posuisse tamen ad deos colendos
multis locis velud religiosis
hortetur / Nonne ita confitetur
non se illa iudicio suo sequi que
civitatem romanam instituisse com-
memorat ut si eam civitatem
novam constitueret ex nature potius
formula deos nominaque eorum se
fuisse dedicaturum non dubitet
quoniam confiteri · Sed iam quoniam in vetere
populo esset acceptam ab antiquis
nominum et cognominum historiam tene-
re ut tradita est debere se dicit
et ad eum finem illa scribere
ac perscrutari ut potius eos
magis colere quam despicere vulgus
velit · Quibus verbis homo
acutissimus satis indicat non se
aperire omnia que non sibi tantum con-
temptui essent sed etiam ipsi vulgo
despicienda viderentur nisi tacerentur
conicere Ego ista conicere putari debui
nisi evidenter alio loco ipse dice-
ret de religionibus loquens multa
esse vera que non modo vulgo scire
non sit utile sed etiam tamen et si fal-
sa sunt aliter existimare populum
expediat · Et ideo grecos tele-
hec tas ac mysteria taciturnitate pa-
rietibus clausisse · Hic certe totum
consilium prodidit velut sapientum
per quos civitates et populi regeren-
hac tur tamen fallacia miris modis
maligni demones delectantur qui
et deceptores et deceptos
pariter possident a quorum dominatione
non liberat nisi gratia dei per ihesum
xpm dominum nostrum · Dicit etiam idem
auctor acutissimus atque doctissimus
quod hi soli ei videantur animadver-
tisse quid esset deus qui crediderunt
eum esse animam motu ac ratione mundum
gubernantem · ac per hoc si nondum
tenebat quod veritas habet deus
enim verus non anima sed anime quoque est
effector et conditor tamen si contra
preiudicia consuetudinis liber esse
posset unum deum colendum fateretur
atque suaderet motu ac ratione mundum
gubernantem ut ea cum illo de
hac re questio remaneret quod eam di-
ceret esse animam non potius et anime
creatorem · Dicit etiam antiquos ro-
manos plus annos centum et sep-
tuaginta deos sine simulachro
coluisse · Quod si adhuc inquit mansisset
castius dii observarentur /
Cuius sue sententie testem adhiberet
inter cetera etiam gentem iudeam nec
dubitat eum locum ita concludere ut di-
cat qui primi simulachra deorum
populis posuerunt eos civitatibus
suis et metum dempsisse et errorem
addidisse prudenter existimans
deos facile posse in simulachrorum
stoliditate contempni quod vero
non ait errorem tradiderunt sed
addiderunt iam utique fuisse etiam
sine simulachris intelligi vult
errorem · quapropter cum solos dicit
animadvertisse quid esset deus
qui eum crederent animam mundum
gubernantem castiusque existimat
sine simulachris observari re-
ligionem quis non videat quantum
propinquaverit veritati · Si enim ali-
quid contra vetustatem tantum posset
erroris profecto et unum deum a quo
mundum crederet gubernari et sine
simulachro colendum esse censeret
atque in tam proximo inventus facile
fortasse de anime mutabilitate co-
moneretur ut naturam potius in co-
mutabilem que ipsam quoque animam
condidisset deum verum esse senti-
ret / Hec tamen ita sint quo tales

veri pri sius sub multorum deorum
ludibria posuerunt confiteri
ea potius occulta dei voluntate
compulsi sunt quam persuadere conati.
Si qua igitur inde nobis testi-
monia proferuntur qui nolunt ad-
venire de gratia et quia maligna
demonum potestate nos liberet sin-
gulare sacrificium tam sancti sanguinis
fusi et doni spiritus impertiti xxxii

Dicit etiam de generationibus deorum
magis ad poetas quam ad phisicos
fuisse populos inclinatos, ideo et
sexum et generationes deorum maiores
suos id est veteres credidisse romanos
et eorum constituisse coniugia. Quod
utique non aliam ob causam factum videtur
nisi quia hominum velud prudentium
et sapientium negotium fuit populum
in religionibus fallere et in eo
ipso non solum colere sed imitari etiam
demones quibus maxima est
fallendi cupiditas. Sicut enim demo-
nes nisi eos quos fallendo dece-
perint possidere non possunt, sic et
homines principes non sane iusti sed
demonum similes ea que vana
esse noverant religionis nomine
suadebant populis tamquam vera, hoc
modo eos civili societati arctius alli-
gantes quo similiter subditos pos-
siderent. Quis autem infirmus et in-
doctus evaderet simul fallaces et
principes civitatis et demones.

Deus igitur ille xxxiii
felicitatis auctor et dator
quia solus est verus deus ipse
dat terrena et bonis et malis
neque hoc temere et quasi fortuitu
quia deus est non fortuna sed pro
rerum ordine ac temporum occulto nobis
notissimo sibi cui tamen ordini temporum
non subditus servit sed eum ipse tamquam
dominus regit moderatorque disponit
felicitatem vero non dat nisi bonis
hanc enim non possunt et habere et non
habere servientes possunt et non habere et
habere regnantes que tamen plena

in ea vita erit ubi nemo iam serviet
et illi et ideo regna terrena et
bonis ab illo dantur et malis ne
eius cultores adhuc in provectu animi
parvuli hec ab eo munera quasi
magnum aliquid concupiscant et
hoc est sacramentum veteris testamenti
ubi occultum erat novum quod illic
promissa et dona terrena sunt in-
telligentibus et tunc spiritualibus
non dum in manifestatione predica-
tibus et que illis temporalibus rebus
significaretur eternitas et in quibus
dei donis esset vera felicitas

Itaque ut cognosceretur etiam illa terrena
bona quibus solis inhiant xxxiiii
qui meliora cogitare non possunt in
ipsius unius dei esse posita potestate non
in multorum falsorum quos colendos
romani ante crediderunt populum suum
in egipto de paucissimis multipli-
cavit et inde signis mirabilibus
liberavit nec lucinam mulieres ille libe- invocaverunt
ravit quarum partus miris modis
multiplicarentur et gens incredibi-
liter crediliter cresceret ab egip-
tiorum persequentium et infantes omnes
necare volentium manibus ipse li-
beravit sine dea rumina suxer-
erunt sine cunina in cunis fue-
runt sine educa et potina escam
potumque sumpserunt sine tot diis
puerilibus educati sunt sine diis
coniugalibus coniugati sine cultu pri-
api coniugibus mixti sine invocatione
neptuni mare transeuntibus divisum
patuit et sequentes eorum inimicos
fluctibus in se redeuntibus obruit
nec consecraverunt aliquam deam
manniam quando de celo manna sumpse-
runt nec quando sitientibus aquam
percussa petra profudit nymphas co-
luerunt sine insanis martis sa-
cris et bellona bella gesserunt
et sine victoria quidem non vice-
runt non esse tamen deam sed dei sui
munus habuerunt sine segetia se-
getes sine bobona boues melli

sine mellonia · pomona · sine pomo-
na et prorsus omnia contribus
tante falsorum deorum turbe romani
simplicitatis putarunt ab uno vero
deo multo felicius acceperunt
et si non in eum pertulissent impia
curiositate tanquam magicis arti-
bus seducti et ad alienos deos
et ydola deffluenda et pos-
tremo xpistum occidendo in eodem
regno et si non spaciosiore tum
felitiore mansissent / Et nunc
quod per omnes fere terras gentesque
dispersi sunt illius unius veri dei
providentia est ut deorum falsorum
istorum quorum simulachra are luci
templa euertuntur et sacrificia
prohibentur de codicibus eorum pro-
betur quemadmodum hoc fuerit
tanto ante prophetatum ne forte cum
legeretur in nostris a nobis putaretur
esse confictum / Jam quod sequi-
tur in volumine sequenti videndum est
et hic dandus huius prolixitatis
modus Tituli quinti libri j

Causam romani imperij omni-
um regnorum nec fortuitam
esse nec stellarum impositione a deo non
consistere ij De geminorum simili
dissimilique valitudine iij De
argumento quo rota figuli nigi-
dius mathematicus assumpsit
cxiii
in questione geminorum iiij De esau et
iacob geminis multum inter se
morum et actionum qualitate dis-
paribus v Quibus modis ma-
thematici conuincantur vanam scientiam
profiteri vj De geminis dispa-
ris sexus vij De electione diei
quo uxor ducitur quo ve in agro
aliquid plantatur aut seritur
viij De his qui non astrorum
positione sed conexione causarum
ex dei voluntate pendente fati
nomine appellant ix De prescientia
dei et libera hominis voluntate
contra ciceronis diffinitionem
x An voluntatibus hominum ali-
qua dominetur necessitas xj De vni-
uersali providentia dei cuius legibus
omnia continentur xij Quibus mori-
bus antiqui romani meruerint
ut deus verus quamuis non eum
colerent eorum augeret imperium xiij
De amore laudis qui cum sit vi-
tium ex hoc virtus putatur quia
per ipsum maiora vitia cohibentur
xiiij De resecando amore lau-
dis humane quia iustorum gloria
omnis deo sit xv De mercede
temporali quam deus reddidit bonis
moribus romanorum xvj De mercede
sanctorum ciuium ciuitatis eterne qui-
bus utilia sunt romanorum exempla
virtutum xvij Quo fructu romani
bella gesserunt et quantum his
quos vicere contulerint xviij
Quam alieni a iactantia debeant
esse xpistiani si aliquid fecerint
pro dilectione patrie eterne cum tanta
romani gesserint pro humana gloria
et ciuitate terrena xix Quo
inter se differant cupiditas glorie
et cupiditas dominationis xx Tam
turpiter servire virtutes humane
glorie quam corporis voluptati
xxj Romani regni a deo vero
esse dispositum a quo est omnis potestas
et cuius providentia reguntur vniuersa
xxij Tempora exitusque bellorum ex dei
pendere iudicio xxiij De bello in
quo radagaisus rex gothorum de-
monum cultor vno die cum ingenti
ingentibus copijs suis victus est
xxiiij Que sit xpistianorum impera-
torum et quanta vera felicitas xxv
De prosperitatibus constantino im-
peratori xpistiano deus contulit xxvj
De fide et pietate theodosij augusti

Incipit liber quintus Capitulum j

Quoniam constat omnium rerum
optandarum plenitudinem
esse felicitatem que non est dea
sed donum dei et ideo nullum
deum colendum esse ab hominibus
nisi qui potest eos facere felices · vn-
de si illa dea esset sola colenda me-
rito diceretur · iam consequens videre
quia causa deus qui potest et illi

bona dare que hec putant etiam
non boni ut per hoc etiam non felices
romanum imperium tam magnum tamque
diuturnum esse voluerit. quia enim
hoc falsorum deorum illa quam
colebat multitudo non fecit et
multa iam diximus et ubi visum
fuerit oportunum esse dicemus. ij

[C]ausa ergo magnitudinis
imperii romani nec fortuita
est nec fatalis secundum eorum sententiam
sive opinionem qui ea dicunt esse
fortuita que vel nullas causas ha-
bent vel non ex aliquo racionabili
ordine venientes et ea fatalia
que preter dei et hominum voluntate-
tem cuiusdam ordinis necessitate
contingunt. Prorsus divina providentia
regna constituuntur humana. que si
propterea quisque fato tribuit quia
ipsam dei voluntatem vel potestatem
fati nomine appellat sententiam tene-
at linguam corrigat. Cur enim non
hoc primum dicit quod postea dictu-
rus est cum ab illo quisque quesi-
erit quid dixerit fatum nam id
homines quando audiunt usitata loquen-
di consuetudine non intelligunt
nisi vim posicionis siderum qualis
est quando quis nascitur sive concipitur
quod aliqui alienant a dei volun-
tate. aliqui ex illa etiam hoc pen-
dere confirmant. sed illi qui sine
dei voluntate decernere opinantur
sydera. quid agamus. vel quid
bonorum habeamus bonorum malorum
ve patiamur ab auribus omnium
repellendi sunt. non solum eorum qui
veram religionem tenent. sed qui
deorum qualiumcumque licet falsorum vo-
lunt esse cultores. hec enim opinio
quid agit aliud nisi ut nullus
omnino colatur aut rogetur deus.
Contra quos modo nobis disputati-
o non est instituta sed contra eos
qui pro defensione eorum quos deos
putant religioni christiane adver-
santur. Illi vero qui positionem
stellarum quodammodo decernentium
qualis quisque sit et quid ei pro-
veniat boni quidve mali accidat
ex dei voluntate suspendunt si
easdem stellas putant habere hanc
potestatem traditam sibi a summa illius
potestate ut volentes ista decernant
magnam celo faciunt iniuriam in cuius
velud clarissimo senatu ac sple-
ndidissima curia opinantur scelera
facienda decerni qualia si aliqua
terrena civitas decrevisset genere
humano decernente fuerat everten-
da. Quale deinde iudicium de ho- deinde
minum factis deo relinquitur quibus
celestis necessitas adhibetur cum dominus
ille sit et syderum et hominum. aut si
non dicunt stellas accepta quidem
potestate a summo deo arbitrio suo
ista decernere sed in talibus necessita-
tibus ingerendis illius omnino iussa
complere itane de ipso deo senti-
endum est quod indignissimum visum
est de stellarum voluntate sentire.
Quod si dicuntur significare potius
ista quam facere ut quasi locucio quedam
sit illa posicio predicens futura non
agens mediocriter doctorum hominum non enim
fuit ista sententia. non quidem
ita solent loqui mathematici. ut
verbi gratia dicant. mars ita posi-
tus homicidam significat sed homi-
cidam facit. verumtamen ut concedamus
non eos ut debent loqui et a philosophis
accipere oportere sermonis regulam
et ea pronuncianda pronuncianda que
in syderum posicione reperire se pu-
tant quid fit quod nihil umquam dicere
potuerunt. cur in vita geminorum
in actionibus in eventis in professionibus
artibus honoribus ceterisque rebus
ad humanam vitam pertinentibus
atque in ipsa morte sit plerumque
tanta diversitas ut similiores
eis sint quantum ad hec attinet mul-
ti extranei quam ipsi inter se gemini
perexiguo temporis intervallo in nas-
cendo separati in conceptu autem per unum
concubitum uno etiam momento se-
minati. Sequitur. iij

[C]ycero dicit ypocratem nobi-
lissimum medicum scriptum
reliquisse quosdam fratres cum

simul egrotare cepissent et eorum morbus eodem tempore ingravesceret eodemque levaretur, geminos suspicatur. Quos possidonius stoycus multum astrologie deditus eadem constitutione astrorum natos eademque conceptos solebat asserere. Ita quod medicus pertinere credebat ad simillimam temperiem valitudinis, hoc philosophus astrologus ad vim constitutionemque siderum que fuerant quo tempore concepti natique sunt. In hac causa multo est acceptabilior et de proximo credibilior coniectura medicinalis, quoniam parentes ut erant corpore affecti dum concumberent, ita primordia conceptorum affici potuerunt, ut consecutis ex materno corpore prioribus incrementis paris valitudinis nascerentur; deinde in una domo eisdem alimentis nutriti, ubi aerem et loci positionem et vim aquarum plurimum valere ad corpus vel bene vel male accipiendum medicina testatur, eisdem etiam exercitationibus assuefacti tam similia corpora gererent, ut etiam ad egrotandum uno tempore eisdemque causis similiter moverentur. Constitutionem vero celi ac siderum que fuit cum concepti sive nati sunt velle trahere ad istam egrotandi parilitatem, cum tam multa diversissimi generis diversissimos effectus atque eventus eodem tempore in unius regionis terra eidem celo subdita potuerint concipi et nasci, nescio cuius sit insolentie. Nos agnovimus geminos non solum actus et peregrinationes habere diversas, verum etiam dispares egritudines perpeti. De qua re facillimam quantum michi videtur rationem redderet ypocras, diversis alimentis et exercitationibus que non de corporis temperatione sed de animi voluntate veniunt dissimiles eis accidere potuisse valitudines. Porro autem possidonius vel quilibet fatalium siderum assertor mirum si potest hic invenire quid dicat, si velit imperitorum mentibus in eis quas nesciunt rebus illudere. Quod enim conantur efficere de intervallo exigui temporis quod inter se gemini dum nascerentur habuerunt propter celi particulam ubi ponitur hore notatio, quem horoscopum vocant, aut non tantum valet quanta invenitur in geminorum voluntatibus actibus moribus casibusque diversitas, aut plus etiam valet quam est geminorum vel humilitas generis eadem vel nobilitas, cuius maximam diversitatem non nisi in hora qua quisque nascitur ponunt. Ac per hoc si tam celeriter alter post alterum nascitur ut eadem pars horoscopi maneat, paria cuncta quero que in nullis geminis possunt inveniri. Si autem sequentis tarditas horoscopum mutat, parentes diversos quero quos gemini habere non possunt.

Frustra itaque affertur nobile illud commentum de figuli rota, quod respondisse ferunt nigidium hac questione turbatum, unde et figulus appellatus est. Dum enim rotam figuli vi quanta potuit intorsisset, currente illa bis numero de atramento tamquam uno eius loco summa celeritate percussit. Deinde inventa sunt signa que fixerat desistente motu non parvo intervallo in rote illius extremitate distantia. Sic inquit in tanta rapacitate celi, etiam si alter post alterum tanta celeritate nascatur quanta rotam bis ipse percussi, in celi spacio plurimum est. Hinc sunt inquit quecumque dissimillima perhibentur in moribus casibusque geminorum. Hoc figmentum fragilius est quam vasa que illa rotatione finguntur. Nam si tam multum in celo interest quod constellationibus comprehendi non potest, ut alteri geminorum hereditas obveniat, alteri non obveniat, cur audent

retis qui gemini non sunt tamen inspex-
erint eorum constellationes tamen pro-
ximitate que ad illud semen[?] per-
tinet quod nemo potest comprehendere et
momentis annotare nascentium.
Si autem propterea talia dicunt in aliorum
genituris quia hec ad prolixiora
spacia temporum pertinent momenta vero
illa parvarum minutiarum que inter se
gemini possunt habere nascentes rebus
minimis tribuuntur de quibus ma-
thematici non solent consuli quis
enim consulat quando sedeat quando deam-
bulet quando vel quid prandeat numquid
ista dicimus quando in moribus operibus
casibus que geminorum plurima plurimum
que diversa monstramus. v

Nati sunt duo gemini antiqua
patrum memoria ut de insigni-
bus loquar sic alter post alterum ut
posterior plantam prioris teneret. Tanta
in eorum vita fuerunt moribus que
diversa tanta in actibus dispari-
tas tanta in parentum amore dissi-
militudo ut etiam inimicos eos inter
se faceret ipsa distantia. Numquid
hoc dicitur quia uno ambulante
alius sedebat et alio dormiente
alius vigilabat alio loquente ta-
cebat alius que pertinent ad illas
minutias que non possunt ab eis
comprehendi qui constitutionem siderum
qua quisque nascitur scribunt unde
mathematici consulantur. Unus
duxit mercennariam servitutem
alius non servivit. Unus a matre
diligebatur alius non diligebatur.
Unus honorem qui magnus apud
eos habebatur amisit alter adeptus
est. Quid de uxoribus quid de
filiis quid de rebus quanta diver-
sitas. Si ergo hec ad illas pertinent
minutias temporum que inter se habent
gemini et constellationibus non ascri-
buntur quare aliorum constellationibus
inspectis ista dicuntur? quia non ad
minuta incomprehensibilia sed ad
temporum spacia pertinent que observari
notarique possunt. Quid hic agit rota
illa figuli nisi ut homines luteum

Si autem ideo dicuntur quia non ad

cor habentes in gyrum mittantur ne ma-
thematicorum vaniloquia convincantur.
Quid idem ipsi quorum morbos vi
quod eodem tempore gravior leviorque
apparebat ambobus medicinaliter
inspiciens Ypocrates geminos suspi-
catus est. Nonne satis redarguunt qui
volunt sideribus dare quod de corporum
similitudine veniebat? Cur enim si-
militer eodemque tempore non alter prior non
alter posterior egrotabat sicut nati
fuerant quia utique simul nasci
ambo non poterant. Aut si nichil
momenti attulit ut diversis temporibus
egrotarent quia diversis temporibus
nati sunt quare tempus in nascendo
diversum ad aliarum rerum diversita-
tes valere contendunt? Cur potue-
runt diversis temporibus peregrinari
diversis temporibus ducere uxores di-
versis temporibus filios procreare et
multa alia propterea quia diversis
temporibus nati sunt et non potuerunt
eadem causa diversis egrotare.
Si enim dispar nascendi mora mu-
tavit horoscopum et disparilitatem
intulit ceteris rebus cur illud in
egritudinibus mansit quod habe-
bat in temporis equalitate conceptus.
Aut si fata valitudinis in conceptu
sunt aliarum vero rerum in ortu esse dicuntur
non deberent inspectis natalium con-
stellationibus de valitudine aliquid
dicere quando eis inspicienda conceptiona-
lis hora non datur. Si autem ideo pre-
nunciant egritudines non inspecto
conceptionis horoscopo quia in-
dicant eas momenta nascentium quomodo
diceret cuilibet eorum geminorum ex na-
tivitatis hora quando egrotaturus esset
cum et alter qui habebat eandem
horam nativitatis necesse haberet pariter
egrotare. Deinde quero si tanta
distantia temporis est in nativitate
geminorum ut oporteat eis constella-
tiones fieri diversas propter diver-
sum horoscopum et ob hoc diver-
sos omnes cardines ubi tanta vis
ponitur ut hinc etiam diversa sint
fata unde hoc accidere potuit

Cur non et duorum momento temporis
natorum possunt esse ad vivendum atque
moriendum fata disparia nasci

tur eorum conceptus diversum tempus habere non
possit. aut si duorum uno momento
temporis conceptorum potuerunt esse ad nas-
cendum fata disparia. Nam si unum
momentum quo ambo concepti sunt
non impediuit ut alter prior alter
posterior nasceretur. cur uno momen-
to si duo nascantur impedit aliquid
ut alter prior alter posterior moriatur.
Si conceptio unius diversos in utero
geminos habere permittit. cur nativitas
momenti unius non etiam quoslibet
duos in terra diversos casus habere
permittat. ac sic omnis huius artis
vel potius vanitatis commenta tollantur.
Quid est hoc quod uno tempore momento
uno sub una eademque celi posi-
tione concepti diversa habent fata
que illos perducunt ad diversarum ho-
rarum nativitatem. et uno momento
temporis sub una eademque celi posi-
tione de duabus matribus duo pariter
nati diversa fata habere non possunt que
illos perducant ad diversam vivendi
vel moriendi necessitatem. an concepti
non dum habent fata que nisi nascantur
habere non poterunt. Quid est ergo
quod dicunt si hora conceptionalis
inveniatur multa ab istis dici posse
divinitus. Unde et iam illud a non-
nullis predicatur quod quidam sapiens
horam elegit qua cum uxore concum-
beret unde filium mirabilem gigneret.
Unde postremo et hoc est quod de — quoque
illis pariter egrotantibus geminis
possidonius astrologus idemque
philosophus respondebat ideo fieri quod eodem
tempore fuissent nati eodem quod concepti — omnino
Nam utique propter hoc addebat con-
ceptionem ne diceretur ei non ad liqui-
dum eodem tempore potuisse nasci
quos constabat omnino tempore fuisse — eodem
conceptos. ut hoc similiter pariterque — quod
egrotabant non daret de proximo
pari temporis consideratione sed etiam
quoque valitudinis paritatem syde-
reis nexibus alligaret. Si igitur
in conceptu tanta vis est ad equa-
litatem fatorum non debuerunt
eadem fata mutari. aut si propterea
mutantur fata geminorum quia temporibus
diversis nascuntur cur non potius in- — tur
telligamus iam fuisse mutata ut
diversis temporibus nascerentur. Ita ne non
mutat fata nativitatis voluntas
viventium cum mutet fata conceptionis
ordo nascentium. Quamquam et in ipsis
geminorum conceptibus ubi certe ambo-
rum unum idemque momentum sit temporis.
unde fit ut sub eadem constella-
tione fatali alter concipiatur mas-
culus altera femina. VI.

Novimus geminos diversi sexus
ambo adhuc vivunt. ambo
etate adhuc vigent quorum cum
sint inter se similes corporum species quan-
tum in diverso sexu potest. instituto tamen
et proposito vite ita sunt dispares
ut preter actus quos necesse est a viri-
libus distare femineos quod ille in officio
comitis militat et a sua domo pe-
ne semper peregrinatur. illa de solo
patrio et de rure proprio non recedit.
Insuper quod est incredibilius si
astrorum fata credantur non est autem mirum
si voluntates hominum et dei munera
cogitentur. Ille coniugatus illa virgo
sacrata est. ille numerosam prolem
genuit. illa nec nupsit. At enim plu-
rimum vis horoscopi valet. hoc quam
nichil sit iam satis disserui. Sed
qualecumque sit in ortu valere dicunt.
numquid et in conceptu ubi et unum
concubitum esse manifestum est et tanta
nature vis est. ut cum conceperit
femina. deinde alterum concipere non possit
unde necesse est eadem esse in geminis
momenta conceptus. an forte quia
diverso horoscopo nati sunt aut ille
in masculum dum nasceretur aut illa
in feminam commutata est. Cum igitur
non usquequaque absurde dici posset
ad solas corporum differentias afla-
tus quosdam valere sydereos
sicut in solaribus accessibus et
decessibus videmus. Etiam ipsius

et cum quo habebat eadem constellationem
sexum diversum a fratre non habet
et positionem siderum que fuit ad horam na-
scentium facere potuisse ut ab eo tam multum

anni tempora variari et lunaribus
incrementis atque detrimentis au-
geri et minui quedam genera rerum
sicut echinos et conchas et mira-
biles estus oceani. non autem
et animi voluntates positionibus
ante sydera subdi. nunc isti cum etiam
nostros actus inde religare conan-
tur admonent ut queramus. unde ne in
psib ipsis quidem corporibus eis possit
ratio ista constare. Quid enim
tam ad corpus pertinens quam corporis
sub sexus. Et tamen sub eadem positione syderum
diversi sexus gemini concipi potue-
runt. unde quid insipientius
dici aut credi potest quam syderum po-
sitionem. que conceptionis ad ho-
ram eandem ambobus fuit facere
non potuisse. ut ab eo tam multum
virginali sanctitate distaret viii

Nam illud quam in-
eligendis diebus nova
quedam suis actibus fata mo-
liuntur. Non erat videlicet ille ita
natus ut haberet admirabilem
filium. sed ita potius ut contemp-
tibilem gigneret et ideo vir
doctus eligit horam qua misce-
atur uxori. Fecit ergo fatum quod non
habebat et ipsius facto cepit
esse fatale quod in eius nativitate
non fuerat. O stultitiam singula-
rem. Eligitur dies ut ducatur
uxor. Credo propterea quia potest in
diem non bonum nisi eligatur in-
incur acit curri et infeliciter duci. Ubi est ergo quod
nascenti iam sydera decreverunt
An potest homo quod ei iam constitutum
est diei electione mutare. et quod ipse
in eligendo die constituerit non
poterit ab alia potestate mutari. De-
inde si soli homines non autem
omnia que sub celo sunt constella-
tionibus subiacent. cur alios
eligunt dies accomodatos ponen-
dis vitibus vel arboribus vel
segetibus alios dies pecoribus
vel domandis vel admittendis
maritis quibus equarum vel.

bonum faciunt armenta et cetera
huiusmodi. Si autem propterea ad has
res dies valent eligendi quia
omnibus corporibus sive animantibus
secundum diversitates temporalium momentorum
syderea positio dominatur. considerent
quam innumerabilia sub uno temporis
puncto vel nascantur vel oriantur
vel inchoentur et tam diversos
exitus habeant ut istas obser-
vationes cuivis puero ridendas nimis
esse persuadeant. Quis enim est
tam excors ut audeat dicere
omnes arbores. omnes herbas omnes
bestias serpentes aves pisces
vermiculos momenta nascendi sin-
gillatim habere diversa. Solent tamen
homines ad temptandam peritiam
mathematicorum afferre ad eos con-
stellationes mutorum animalium quorum
ortus propter hanc explorationem
domi sue diligenter observant
eosque mathematicos preferunt
ceteris qui constellatione inspec-
ta. dicunt non esse hominem natum
sed pecus. audent etiam dicere
quale pecus utrum lanicio aptum
an vectationi an aratro an custo-
die domus. Nam et ad canina
fata temptantur et cum magnis admi-
rantium clamoribus ista respon-
dent. Sic desipiunt homines ut
estiment cum homo nascitur ceteros
rerum ortus ita inhiberi ut cum
illo sub eadem celi plaga nec
musca nascatur. Nam si hanc ad-
miserint procedit ratiocinatio que
gradatim accessibus modicis
eos a muscis ad camelos eleph-
antes perducat. nec illud vo-
lunt advertere. quod electo ad semi-
nandum agrum die tam multa grana
in terram simul veniunt et exorta
segete simul herbescunt pubes-
cunt flavescunt et tamen inde spicas
ceteris coevas atque ut ita dixerim
congerminales alias rubigo interi-
mit. alias aves depopulantur alias
homines avellunt. Quo istis

alias constellationes fuisse dicturi
sunt quas tamen diversos exitus
habere conspiciunt. cum eos penitebit
his rebus dies eligere eas quam ad-
colescere necessitabunt continere decreti
et solis syderibus subdere homines
quibus solis nisi deus dedit li-
beras voluntates. his omnibus con-
sideratis non immerito creditur cum
astrologi mirabiliter multa vera
respondent occulto instinctu fieri spi-
rituum non bonorum. quorum est cura
has falsas et noxias opiniones
de astralibus fatis inserere humanis
mentibus atque firmare non horo-
scopi notati et inspecti aliqua
arte que nulla est IX

Qui vero non astrorum constitutionem
sicuti est cum quodque concipitur
vel nascitur vel inchoatur sed omnium
connexionem seriemque causarum qua
fit omne quod fit fati nomine appel-
lant non multum cum eis de verbi
controversia laborandum atque cer-
tandum est. quandoquidem ipsum cau-
sarum ordinem et quandam connex-
ionem dei summi tribuunt volun-
tati et potestati qui optime et ve-
rissime creditur et cuncta scire
antequam fiant et nichil inordi-
natum relinquere a quo sunt omnes
potestates. Ipsam itaque precipue dei
summi voluntatem cuius potestas insu-
perabiliter per cuncta porrigitur eos
appellare fatum sic probatur. Annei que
sententie sit nisi fallor hii versus
Duc me summe pater altique dominator
poli quocumque placuit. nulla parendi   carmo quodam
mora est. assum impiger fac nolle
comitabor gemens. malusque
patiar facere quod licuit bono. du-
cunt volentem fata nolentem
trahunt. Nempe evidentissime
hoc ultimo versu ea fata ap-
pellavit que supra dixerat summi
patris voluntatem cui se parati
obedire dicit ut volens ducatur
ne nolens trahatur. quoniam scilicet
nolentem ducunt nolentem

trahunt. Illi quoque versus home-
rici huic sunt sententie suffragantur. quos
Cicero in latinum vertit. tales sunt
hominum mentes qualis pater ipse iuppiter
auctiferas lustravit lumine terras. nec
in hac questione auctoritatem haberet poetica sententia
sed quoniam stoycus dicit vim fati asse-
rentes istos ex homero versus
solere usurpare non de illius po-
ete sed de istorum philosophorum opinione
tractatur cum per istos versus quos
disputationi adhibent quam de fato
habent quid sentiant esse fati
apertissime declaratur. quoniam iovem
appellant quem summum deum putant
a quo connexionem dicit pendere
fatorum. Decimum X

Hos Cicero ita redarguere cona-
tur ut non existimet aliquid se
adversus eos valere nisi aufe-
rat divinationem. quam sic conatur aufer-
re ut neget esse scientiam futurorum eam-
que viribus omnibus nullam esse omnino
contendat vel in deo vel in homine
nullamque rerum predictionem. Ita et
dei prescientiam negat et omnem prophe-
tiam luce clariorem conatur evertere
vanis argumentationibus et oppone-
do sibi quedam oracula que facile
possunt refelli que tamen nec ipsa convincit.
at In his mathematicorum coniecturis
refutandis eius regnat oratio
quia vere tales sunt ut se ipse
destruant et refellant. multo sunt
autem tolerabiliores qui vel siderea
fata constituunt quam iste qui tollit
prescientiam futurorum. Nam et confiteri
deum esse et negare prescium futurorum ap-
ertissima insania est. Quod et
ipse cum videret etiam illud temptavit
asserere quod scriptum est. Dixit insipi-
ens in corde suo non est deus.
sed non ex sua persona. vidit enim quam
esset invidiosum et molestum. ideo
quod Cottam fecit disputantem de hac
re adversum stoycos in libris de deorum
natura et pro Lucilio Balbo cui stoy-
corum partes defendendas dedit

maluit ferre sententiam quia prescium
qui nullam divinationem nullam esse
contendit In libris vero de divinacione
ex se ipso apertissime oppugnat prescienciam
futurorum. Hoc autem totum facere videtur
ne fatum esse consentiat et perdat
liberam voluntatem Putat enim
concessa sciencia futurorum ita esse consequens
fatum ut negari omnino non possit
sed quoquomodo se habeant tor-
tuosissime concertaciones et dispu-
taciones philosophorum Nos ut confitemur
summum et verum deum Ita voluntatem
summamque potestatem ac prescienciam eius
confitemur nec timemus ne ideo noli- no
tate faciamus quod voluntate facimus
quia illud nos facturos ille prescivit
cuius presciencia falli non potest quod cicero
timuit ut oppugnaret prescienciam et
stoyci ut non omnia necessitate fieri
contendent Quid ergo est quod
cicero timuit in presciencia futurorum ut
eam labefactata disputacione de-
testabili niteretur videlicet quia si pres-
cita sunt futura nam hoc ordine
venient quo ventura esse prescita
sunt et si hoc ordine venissent
certus est ordo rerum certus est
ordo causarum Non enim fieri aliquid
potest quod non aliqua efficiens causa
precesserit. si autem certus est ordo
causarum quo fit omne quod fit fato
inquit fiunt omnia que fiunt. quod
si ita est nichil est in nostra potestate nullum-
que est arbitrium voluntatis quod
si concedimus inquit omnis humana
vita subvertitur frustra leges dantur
frustra obiurgaciones laudes vi-
tuperaciones exhortaciones adhibentur
neque ulla iusticia bonis premia et
malis supplicia constituta sunt
Hec ergo ne consequantur indigna
et absurda et perniciosa rebus huma-
nis non vult esse prescienciam futurorum atque
in has angustias coartat animum re-
ligiosum ut unum eligat e duobus
no aut esse aliquid in nostra voluntate
aut esse prescienciam futurorum quoniam utrumque

arbitratur non posse. Sed si alterum
confirmatur alterum tolli Si elegerimus
prescienciam futurorum tolli voluntatis
arbitrium Si autem elegerimus voluntatis
arbitrium tolli prescienciam futurorum
Ipse itaque ut vir magnus et doctus
et vite humane plurimum ac peritissime
consulens. ex hiis duobus elegit
liberum voluntatis arbitrium Quod
ut confirmaretur negavit prescienciam
futurorum. atque ita dum vult facere li-
beros sacrilegos Religiosus autem fecit
animus utrumque elegit utrumque confitetur
et fide pietatis utrumque confirmat
no Quo modo inquit nam si est presciencia fu-
turorum sequentur illa omnia que con-
nexa sunt donec eo perveniatur
ut nichil sit in nostra voluntate
eisdem recursis gradibus eo per-
venitur ut non sit presciencia futurorum
Nam per illa omnia sic recurritur
si est voluntatis arbitrium non
omnia fato fiunt non est omnium certus
ordo causarum. si certus ordo causarum
non est. nec rerum certus est
ordo prescienti deo que fieri non
possunt nisi precedentibus et efficienti-
bus causis. Si rerum ordo presci-
enti deo certus non est non omnia
sic veniunt ut ea eventura sic pre-
scivit Porro si non omnia sic veniunt
ut ab illo ventura prescita sunt
non est inquit in deo presciencia omnium
futurorum Nos adversus istos sa-
crilegos ausus atque impios
et deum dicimus omnia scire antequam
fiant et voluntate nos facere
quidquid a nobis non nisi vole-
ntibus fieri sentimus et novimus
omnia vero fato fieri non dicimus
immo nulla fato fieri dicimus
quoniam fati nomen ubi solet a lo-
quentibus poni id est in constitucione
syderum cum quisque conceptus
aut natus est quoniam res ipsa ina-
niter asseritur nichil valere
monstramus Ordinem autem causarum
ubi voluntas dei plurimum potest

neque nostri neque fati vocabulo nuncupemus nisi forte ut fatum a fando dictum intelligamus id est a loquendo. Non enim abnuere possumus esse scriptum in libris sanctis Semel locutus est deus duo hec audivi quoniam potestas dei est et tibi domine misericordia qui reddis unicuique secundum opera eius. Quod enim dictum est semel locutus est intelligitur immobiliter hoc est incommutabiliter omnia que futura sunt et que ipse facturus est. Hac itaque ratione possemus a fando fatum appellare nisi hoc nomen iam in alia re soleret intelligi quo corda hominum nolumus inclinari. Non est autem consequens ut si deo certus est omnium ordo causarum ideo nichil sit in nostre voluntatis arbitrio. Et ipse quippe nostre voluntates in causarum ordine sunt qui certus est deo eiusque prescientia continetur quoniam et humane voluntates humanorum operum cause sunt atque ita qui omnes rerum causas prescivit Nam et illud idem profecto in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit quas nostrorum operum causas esse prescivit. Nam et illud idem Cicero concedit nichil fieri si causa efficiens non precedat. Satis est ad eum in hac questione redarguendum. Quid enim eum adiuvat quod dicit nichil quidem fieri sine causa sed non omnem causam esse fatalem quia est causa fortuita est naturalis est voluntaria. Sufficit quia omne quod fit non nisi causa precedente fieri confitetur. Nos enim eas causas que dicuntur fortuite non esse dicimus nullas sed latentes easque tribuimus vel dei veri vel quorumlibet hominum spirituum voluntati ipsasque naturales nequaquam ab illius voluntate seiungimus qui est auctor

63

omnis conditorque nature. Iam vero cause voluntarie aut dei sunt aut angelorum aut hominum aut quorumque animalium si tamen voluntates appellande sunt animarum rationis expertium motus illi quibus aliqua faciunt secundum naturam suam cum quid boni mali vel appetunt vel evitant. Angelorum autem voluntates dico seu bonorum quos angelos dei dicimus seu malorum quos angelos dyaboli vel etiam demones appellamus sic et hominum bonorum scilicet et malorum. Ac per hoc colligitur non esse causas efficientes omnium que fiunt nisi voluntarias illius nature scilicet que spiritus vite est. Nam et aer iste seu ventus dicitur spiritus Sed quoniam corpus est non est spiritus vite. Spiritus ergo vite qui vivificat omnia creatorque est corporis omnis et omnis creatus spiritus utique non est creatus. In eius voluntate summa potestas est que creatorum spirituum bonas voluntates adiuvat malas iudicat omnes ordinat et quibusdam tribuit (potestates quibusdam non tribuit) Sicut enim omnium naturarum creator est ita omnium potestatum dator non voluntatum. Male quippe voluntates ab illo non sunt quoniam contra naturam sunt que ab illo est. Corpora igitur magis subiacent voluntatibus. Quedam nostris id est omnium animantium mortalium et magis hominum quam bestiarum quedam vero angelorum. Sed omnia maxime dei voluntati subdita sunt cui etiam voluntates omnes subiciuntur quia non habent potestatem nisi quam ille concedit. Causa itaque rerum que facit nec fit deus est. alie vero cause et faciunt et fiunt sicut omnes creati spiritus maxime racionales. Corporales autem cause que magis fiunt quam faciunt non sunt inter causas efficientes annumerande quoniam hoc possunt quod ex ipsis faciunt spirituum

voluntates. Quo igitur ordo causarum qui praescienti certus est deo id efficit ut nichil sit in nostra voluntate cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostrae voluntates. Contendat ergo Cicero cum eis qui hunc causarum ordinem dicunt esse fatalem vel potius ipsum fati nomine appellant quod nos abhorremus praecipue propter vocabulum quod non in re vera consuevit intelligi. Quod vero negat ordinem omnium causarum esse certissimum et dei praescientiae notissimum plus eum quam stoyci detestamur. Aut enim esse deum negat quod quidem inducta alterius persona in libris de deorum natura facere molitus est aut si esse confitetur deum quem negat praescium futurorum etiam sic nichil dicit aliud quam quod ille dixit insipiens in corde suo non est deus. Qui enim non est praescius futurorum non est utique deus. Quapropter et voluntates nostrae tantum valent quantum deus eas valere voluit atque praescivit. Et ideo quidquid valent certissime valent. Et quod facturae sunt ipsae omnino facturae sunt quia valituras atque facturas ipse praescivit cuius praescientia falli non potest. Quapropter si mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret magis dicerem fatum esse infirmioris potentioris voluntatem qui eum habet in potestate quam illo causarum ordine quem non usitato sed suo more stoyci fatum appellant arbitrium nostrae voluntatis auferri.

xi

Unde nec illa necessitas formidanda est quam formidando stoyci laboraverunt causas rerum ita distinguere ut quasdam subtraherent necessitati quasdam subderent atque in his quas esse sub necessitate noluerunt posuerunt etiam nostras voluntates ne videlicet non essent liberae si subderentur necessitati. Si enim necessitas nostra illa dicenda est quae non est in nostra potestate sed etiam si nolimus efficit quod potest sicut est necessitas mortis manifestum est voluntates nostras quibus recte vel perperam vivitur sub tali necessitate non esse. Multa enim facimus quae si nollemus utique non faceremus. Quo primitus pertinet ipsum velle. Nam si volumus est si nolumus non est. Non enim vellemus si nollemus. Si autem illa diffinitur esse necessitas secundum quam dicimus necesse esse ut ita sit aliquid vel ita fiat nescio cur eam timeamus ne nobis libertatem auferat voluntatis. Neque enim et vitam dei et praescientiam dei sub necessitate ponimus si dicimus necesse esse deum semper vivere et cuncta praescire. Sicut nec potestas eius minuitur cum dicitur mori fallique non posse. Sic enim hoc non potest ut potius si possit minoris [esset potestatis]. Recte quippe omnipotens dicitur qui tamen mori et falli non potest. Dicitur enim omnipotens faciendo quod vult non patiendo quod non vult. Quod si ei accideret nequaquam esset omnipotens. Unde propterea quaedam non potest quia omnipotens est. Sic enim etiam cum dicimus necesse esse ut cum volumus libero velimus arbitrio et verum procul dubio dicimus et ideo non ipsum liberum arbitrium necessitati subicimus quae adimit libertatem. Sunt igitur nostrae voluntates et ipsae faciunt quidquid volendo facimus quod non fieret si nollemus. Quidquid autem aliorum hominum voluntate nolens quisque patitur etiam sic voluntas valet et si non illius tamen illius hominis voluntas sed potestas dei. Nam si voluntas tantum esset nec posset quod vellet potentiore voluntate impediretur. Nec sic tamen voluntas [nisi voluntas esset] esset nec alterius sed eius esset qui vellet et si non posset implere quod vellet. Unde quidquid praeter suam voluntatem patitur homo non debet tribuere humanis vel angelicis vel cuiuslibet creati spiritus voluntatibus sed potius illi

dat potestatem volentibus volendo. Nostrum itaque nichil est in nostra voluntate quam deus prescivit quod futurum esset in nostra voluntate. Non enim qui hoc prescivit nichil prescivit. Porro si ille qui prescivit quicquid futurum esset in nostra voluntate non utique nichil sed aliquid prescivit, profecto et illo presciente est aliquid in nostra voluntate. Quocirca nullo modo cogimur aut retenta prescientia dei tollere voluntatis arbitrium, aut retento voluntatis arbitrio deum quod nefas est negare prescium futurorum. Sed utrumque amplectimur utrumque fideliter et veraciter confitemur. Illud ut bene credamus, hoc ut bene vivamus. Male autem vivitur si de deo non bene creditur. Unde absit a nobis eius negare prescientiam ut libere velimus, quo adiuvante sumus liberi vel erimus. Proinde non frustra sunt leges obiurgationes exhortationes laudes et vituperationes, quia et ipsas futuras esse prescivit, et plurimum valent ad ea impetranda, que se precantibus concessurum esse prescivit, et iuste et iuste premia bonis factis et peccatis supplicia constituta sunt. Neque enim ideo non peccat homo quia deus illum peccaturum esse prescivit. Immo ideo non dubitatur ipsum peccare cum peccat, quia ille cuius prescientia falli non potest non fatum non fortunam non aliquid aliud sed ipsum peccaturum esse prescivit. Qui si nolit utique non peccat. Sed si peccare noluerit etiam hoc ille prescivit. XI.

Deus itaque summus et verus cum verbo suo et spiritu sancto que tria unum sunt, deus unus omnipotens creator et factor omnis anime atque omnis corporis cuius sunt participatione felices quicumque sunt veritate non vanitate felices qui fecit hominem rationale animal ex anima et corpore, qui eum peccantem nec impunitum esse permisit nec sine misericordia dereliquit, qui bonis et malis essentiam etiam cum lapidibus, vitam seminalem etiam cum arboribus, vitam sensualem cum solis angelis dedit, a quo est omnis modus, omnis species, omnis ordo, a quo est mensura numerus pondus, a quo est quicquid naturaliter est, cuiuscumque generis est, cuiuslibet estimationis est, a quo sunt semina formarum, forme seminum, motus seminum atque formarum, qui dedit et carni originem pulchritudinem valitudinem propagationis fecunditatem membrorum dispositionem salutem concordiam, qui et anime irrationabili dedit memoriam sensum appetitum, rationali autem insuper mentem intelligentiam voluntatem, qui non solum celum et terram nec solum angelum et hominem, sed nec contemptibilis exigui animantis visceram nec avis pennulam nec herbe flosculum nec arboris folium sine suarum partium convenientia et quadam veluti pace dereliquit, nullo modo est credendus regna hominum eorumque dominationes et servitutes a sue providentie legibus alienas esse voluisse.

quicquid

// utrumque

Proinde videamus quos XII.

Romanorum mores et quam ob causam deus verus ad augendum imperium adiuvare dignatus est, in cuius potestate sunt etiam regna terrena. // Quod ut absolutius disserere possemus, ad hoc pertinentem et superiorem librum conscripsimus, quod in hac re potestas nulla sit eorum deorum quos etiam rebus nugatoriis colendos putaverunt, et partes voluminis presentis superiores quas huc usque perduximus de fati questione tollenda, ne quisquam cui iam persuasum esset non illorum deorum cultu romanum imperium propagatum atque servatum nescio cui fato potius potius id tribueret quam dei summi potentissime volun-

tum · vetus illa primique romani quantum eorum docet et commendat historia quamvis ut alie gentes excepta una populi hebreorum deos falsos coluerint et non deo victimas sed demoniis ymolaverint · tamen laudis avidi pecunie liberales erant · gloriam ingentem divitias honestas volebant · hanc ardentissime dilexerunt · propter hanc vivere voluerunt · pro hac et mori non dubitaverunt · Ceteras cupiditates huius unius ingenti cupiditate presserunt ·

Ipsam denique patriam suam quoniam servire videbatur inglorium · dominari vero atque imperare gloriosum · prius omni studio liberam · deinde dominam esse concupiverunt · Hinc est quod regalem dominationem non ferentes annua imperia binosque imperatores sibi fecerunt · qui consules appellati sunt a consulendo · non reges aut domini a regnando atque regendo cum et reges utique a regendo dicti melius videantur ut regnum a regibus reges autem ut dictum est a regendo sed fastus regius non disciplina putata est regentis vel benivolentia consulentis sed superbia dominantis · Expulso itaque rege tarquinio et consulibus institutis secutum est quod idem auctor in romanorum laudibus posuit quod civitas incredibile memoratu adepta libertate quantum brevi creverit tanta cupido glorie incesserat · Ista ergo laudis aviditas et cupido glorie multa illa miranda fecit laudabilia atque gloriosa secundum hominum estimationem · Laudat idem salustius temporibus suis magnos et preclaros viros marcum catonem et gaium cesarem dicens quod diu illa res publica non habuit quemquam virtute magnum sed sua memoria fuisse illos duos ingenti virtute diversis moribus · In laudibus autem cesaris posuit quod sibi magnum imperium exercitum bellum novum exoptabat ubi virtus enitescere posset · Ita fiebat in votis virorum virtute magnorum ut excitaret in bellum miseras gentes et flagello agitaret bellona sanguineo ut esset ubi virtus eorum enitesceret · Hoc illa profecto laudis aviditas et cupido glorie faciebat · Amore itaque primitus libertatis · Post etiam dominationis et cupiditate laudis et glorie multa magna fecerunt · Reddit eis utriusque rei testimonium · Etiam poeta insignis eorum · inde quippe ait · Nec non tarquinium eiectum [por] porsennam iubebat accipere ingentique urbem obsidione premebat · Eneade in ferrum pro libertate ruebant · Tunc itaque magnum illis fuit aut fortiter emori aut liberos vivere · Sed cum esset adepta libertas tanta cupido glorie incesserat ut parum esset sola libertas nisi et dominatio quereretur · dum pro magno haberetur quod velut loquente iove idem poeta dicit · Quin aspera iuno que mare nunc terrasque metu celumque fatigat consilia in melius referet mecumque fovebit · Romanos rerum dominos gentemque togatam · Sic placitum veniet lustris labentibus etas · Cum domus assaraci [phthiam] clarasque mycenas servitio premet ac victis dominabitur argis · Que quidem virgilius iovem inducens tamquam futura predicentem ipse iam facta recolebat cernebatque presentia · Verum propterea

concordie illa volui ut ostenderem duntaxat post libertatem sic sitisse romanos ut in eorum magnis laudibus poneretur. Hinc est et illud eiusdem poete quod cum aliarum gentium artibus eas ipsas proprias romanorum artes regendi atque imperandi subiugandi ac debellandi populos vinceret ponit ait Excudent alii spirantia mollius era. Credo equidem vivos ducent de marmore vultus. Orabunt causas melius celique meatus Describent radio surgentia sydera dicent. Tu regere imperio populos romane memento Hee tibi erunt artes pacique imponere mores. Parcere subiectis et debellare superbos. Has artes illi tanto peritius exercebant quanto minus voluptatibus se dabant et enervationi animi et corporis in concupiscendis et augendis divitiis et per illas moribus corrumpendis rapiendo miseris civibus largiendo scenicis turpibus. Unde qui tales iam moribus labe superabant atque habundabant quando scribebat ista Salustius canebat Virgilius non illis artibus ad honorem et ad gloriam sed dolis atque fallaciis ambiebant. Unde idem dicit Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat. Quod tamen vitium propius virtuti erat. Nam gloriam honorem imperium bonus et ignavus eque sibi exoptant. Sed ille inquit vera via nititur. Huic quia bone artes desunt dolis atque fallaciis contendit. Hec sunt bone artes per virtutem scilicet non per fallaciam ambitionem ad honorem et gloriam et imperium pervenire que tamen bonus et ignavus eque sibi exoptant. Sed ille id est bonus vera via nititur. Via vero est qua nititur tamquam ad possessionis finem id est ad gloriam et honorem imperium. Hoc insitum habuisse romanos etiam deorum apud illos edes indicant quas coniunctissimas constituerunt Virtutis et Honoris pro diis habentes que dantur a deo. Unde intelligi potest quem finem volebant esse virtutis et quo eam referebant qui boni erant ad honorem scilicet. Nam mali nec habebant eam quamvis honorem habere cuperent quem malis artibus conabantur adipisci id est dolis atque fallaciis. Melius laudatus est Cato. De illo quippe ait Quo minus petebat gloriam eo magis illum sequebatur. Quandoquidem gloria est cuius illi cupiditate flagrabant iudicium hominum bene de hominibus opinantium. Et ideo melior est virtus que humano testimonio contenta non est nisi conscientie sue. Unde dicit apostolus Nam gloria nostra hec est testimonium conscientie nostre. Et alio loco Opus autem suum probet unusquisque et tunc in semetipso tantum gloriam habebit et non in altero. Gloriam ergo et honorem et imperium que sibi exoptabant et quo bonis artibus pervenire nitebantur boni non debet sequi virtus sed ipsa virtutem. Neque enim est vera virtus nisi que ad eum finem tendit ubi est bonum hominis quo melius non est. Unde et honores quos expetiuit Cato petere non debuit sed civitas ob eius virtutem non petenti dare. Sed cum illa memoria duo romani essent virtute magni Cesar et Catho longe virtus Cathonis veritati videtur

pinquior fuisse quam Cesaris.
Proinde qualis esset illo tempore civi-
tas et antea qualis fuisset vi-
deamus in ipsa sua Cathonis. Nol-
ite inquit existimare maiores
nostros armis rem publicam ex parva
magnam fecisse. si ita esset multo
pulcherrimam eam nos haberemus.
quippe sociorum atque civium, pre-
terea armorum et equorum maior
copia nobis quam illis est. Sed alia
fuere que illos viros magnos
fecerunt que nobis nulla sunt.
domi industria foris iustum imperium
animus in consulendo liber neque de-
licto neque libidini obnoxius. pro-
his nos habemus luxuriam atque
avariciam publice egestatem
privatim opulenciam laudamus divi-
tias sequimur inerciam. Inter bo-
nos et malos discrimen nullum
omnia virtutis premia ambicio possi-
det. Neque mirum ubi vos separatim
sibi quisque consilia capitis. ubi
domi voluptatibus hic pecunie
aut gracie servitis. Eo fit ut
impetus fiat in vacuam rem publi-
cam. Qui audit hec Cathonis
verba sive Salustii putat qua-
les laudantur Romani veteres omnes
eos tales tunc vel fuisse vel plu-
res. Non ~~ita~~ est alioquin vera
non essent que ipse item scribit
ea que commemoravi in secundo libro
huius operis ubi dicit iniurias.
validiorum et ob eas discessionem
plebis a patribus alias quoque dissensi-
ones domi fuisse iam inde a
principio neque amplius equo et modes-
to iure actum quam expulsis re-
gibus quamdiu metus a Tarquinio
fuit donec bellum grave quod
propter ipsum cum Etruria susceptum fuerat
finiretur. Postea vero servili imperio
patres exercuisse plebem regio more
verberasse agro pepulisse et

ceteris expertibus solos egisse im-
perio. quarum discordiarum dum illi
dominari vellent. illi servire nollent
finem fuisse bello punico secundo
quia rursus gravis cepit urgere
metus atque ab illis perturbacionibus
alia maiore cura cohibere animos
inquietos et ad concordiam revocare
civilem. Sed per quosdam paucos
qui pro suo modo boni erant magna
administrabantur atque illis tolera-
tis ac temperatis malis paucorum
bonorum providencia res illa cres-
cebat sicut idem historicus dicit
multa sibi legenti et audienti que
populus romanus domi militieque
mari atque terra preclara facinora
fecit libuisse attendere que res
maxime tanta negocia sustinu-
isset. quoniam sciebat sepe numero parva
manu cum magnis legionibus
hostium contendisse romanos. nove-
rat parvis copiis bella gesta cu-
m opulentis regibus. sibique
multa agitanti constare dixit
paucorum civium egregiam virtu-
tem cuncta patravisse. eoque factum
ut divicias paupertas multitudi-
nem paucitas superaret. Sed post-
quam atque desidia civitas luxuria
corrupta est rursus res publi-
ca magnitudine sui imperatorum
atque magistratuum vicia sustentabat.
Paucorum igitur virtus ad gloriam
honorem imperium vera via id est ipsa
virtute nitencium eciam a Cathone
laudata est. Hinc erat domi in-
dustria quam commemoravit Catho
ut erarium esset opulentum tenu-
es res private. Unde corruptis
moribus vicium e contrario posuit
publice egestatem privatim opulen-
ciam. Sequitur. ~~xiii~~

Quam obrem cum diu fuisset
regna orientis illustria
voluit deus et occidentale

fieri quod ipse esset potius.
sed imperii latitudine et magni-
tudine illustrius. ad quod talibus
potissimum congessit hominibus ad
mala domanda gravia multarum gentium
laudis qui causa honoris et glorie consulue-
runt patrie in qua ipsam gloriam
requirebant salutemque eius saluti
sue preponere non dubitaverunt pro
isto uno vicio, id est amore laudis, pe-
cunie cupiditatem et multa alia
c. xiiii vitia comprimentes. Sanius vi-
det qui et amorem laudis vitium
esse cognoscit. quod nec poetam
fugit oracium qui ait. laudis amo-
re tumes sunt certa piacula que
te ter pure lecto poterunt re-
Invidus iracundus iners vinosus amator creare libello. Idemque in car-
mine lirico ad reprimendam domi-
nandi libidinem latius regnes
avidum domando spiritum quam si libiam
libiam remotis gadibus iungas et
uterque penus serviat uni. verumtamen
qui libidines turpiores fide
pietatis impetrato spiritu sancto et
amore intelligibilis pulchri-
tudinis non refrenant melius
saltem cupiditate humane laudis
et glorie non quidem iam sancti sed
minus turpes sunt. Etiam tullius
hinc dissimulare non potuit in
libris eisdem libris quos de re publica
scripsit ubi loquitur de instituendo
principe civitatis quem dicit
alendum esse gloria et consequenter
commemorat maiores suos multa
mira atque preclara glorie cupidi-
tate fecisse. huic igitur vicio non
solum non resistebant verum etiam
ad excitandum et accendendum
esse censebant putantes puta-
tes hoc utile esse rei publice.
quamquam nec in ipsis philosophie libris
tullius ab hac peste dissimulat
ubi eam luce clarius confitetur.
Cum enim de studiis talibus loque-
retur que utique sectanda sunt fine

[sitate]
veri boni non vento sic tullio
laudis humane. hanc intulit uni-
versalem generalemque sententiam. Ho-
nos alit artes. omnesque accen-
duntur ad studia gloria. Iacentque
ea semper que apud quosque improba-
ntur. xiiii
Huic igitur cupiditati
melius resistitur sine dubita-
tione quam ceditur. Tanto enim quisque
est deo similior quanto ab hac in-
mundicia mundior. que in hac vita
etsi non funditus eradicatur
ex corde quia etiam bene proficientes
animos temptare non cessat. saltem
glorie cupiditas superetur dilectione iusticie
ut si alicubi iacent que apud
eos quosque improbantur si bona si
recta sunt etiam ipse amor humane
laudis erubescat et cedat amori
ita cecinit veritatis. Tam enim est hoc vitium
inimicum pie fidei si maior in corde
sit cupiditas glorie quam dei timor
vel amor ut dominus diceret. Quomodo po-
vos testis credere gloriam ab invicem
expectantes et gloriam que a solo
deo est non querentes. Item de qui-
busdam qui in eum crediderant
et verebantur palam confiteri ait
evangelista. Dilexerunt gloriam
hominum magis quam dei. quod sancti apostoli
non fecerunt qui cum in hiis locis
predicarent christi nomen ubi non
solum improbabatur sicut ille ait
Iacentque ea semper que apud quosque
improbantur. verum etiam summe de-
testationis habebatur. tenentes quod au-
dierant a bono magistro eodemque medico mentium.
Si quis me negaverit coram hominibus
negabo eum coram patre meo qui
in celis est vel coram angelis dei
inter maledicta et obprobria inter
vehementissimas persecutiones crudelesque
penas non sunt deterriti a pre-
dicatione salutis humane tanto fre-
mitu offensionis humane. et quod
eos divina facientes atque dicentes
divine que viventes debellatis

quodammodo cordibus diuis atque
introductam pacem iusticie in secus
in ecclesia xpi gloria consecuta est
non mica tamquam iusticie virtutis
fine quieuerint sed eam quoque
ipsam ad dei gloriam referentes
tamquam talis erant Isto quoque
fomite eos quibus consulebat
ad amorem illius a quo et ipsi
tales fieri attendebant. Namque
ne per humanam gloriam boni essent
docuerat eos magister illorum dicens.
Cauete facere iusticiam vestram coram
hominibus ut videamini ab eis alio-
qui mercedem non habebitis apud
patrem vestrum qui in celis est. Sed
rursus ne hoc peruerse intelligen-
tes hominibus placere metuerent
minusque prodessent latendo quod boni
sunt demonstrans quo fine inno-
tescere debeant. Luceat inquit opera
vestra coram hominibus ut videant
bona facta vestra et glorificent pa-
trem vestrum qui in celis est. Non
ergo ut videamini ab eis id est hac
intencione ut eos ad vos conuerti velit
quia non per vos aliquid estis
sed ut glorificent patrem vestrum
qui in celis est ad quem conuersi
fiant quod estis. Hoc secuti sunt
martires qui scevolas et curcios
et decios non sibi inferendo penas
sed illatas ferendo et virtute vera
quia vera pietate et innumera multi-
tudine superarunt. Sed cum illi essent
in ciuitate terrena quibus propo-
situs erat omnium pro illa officiorum
finis et columitas eius et regnum
non in celo sed in terra. non in vita
eterna sed in decessione morien-
tium successione moriturorum quid
aliud amarent quam gloriam qua
volebant etiam post mortem tamquam
viuere in ore laudancium xvi

Quibus ergo non erat daturus
deus vitam eternam cum sanctis an-
gelis suis in ciuitate sua celesti
ad cuius societatem pietas vera
perducit que non exhibet serui-
tutem religionis quam latria greci
vocant nisi uni vero deo si neque
hanc eis terrenam gloriam excelle-
tissimi imperii concederet non red-
deretur merces bonis artibus
eorum id est virtutibus quibus ad tan-
tam gloriam peruenire nitebantur.
De talibus enim qui propterea hoc boni
aliquid facere videntur ut glori-
ficentur ab hominibus dominus dicit
amen dico vobis perceperunt mer-
cedem suam. Sic et isti priuatas
res suas pro re communi hoc est re pub-
lica et pro eius erario contemp-
serunt auaricie restiterunt consu-
luerunt patrie consilio libero neque
delicto secundum suas leges neque
libidini obnoxii. hiis omnibus
artibus tamquam vera via nisi
sunt ad honores imperium gloriam.
honorati in omnibus fere genti-
bus. hodieque litteris et histo-
ria gloriosi sicut pene in omnibus
gentibus. Non est quod de summi
ac veri dei iusticia conquerantur
perceperunt mercedem suam xvii

Mercedes autem sanctorum longe xix
Alia est eciam obprobria hic
sustinencium pro veritate dei que
mundi huius dilectoribus odiosa
est. Illa ciuitas sempiterna est
ibi nullus oritur quia nullus
moritur. Ibi est plena et vera
felicitas non dea sed donum dei
Inde fidei pignus accepimus quamdiu
peregrinantes eius pulchritu-
dinem suspiramus. Ibi non oritur ibi
sol super bonos et malos sed
sol iusticie protegit Ibi non erit solos bonos
magna industria ditare erarium
publicum priuatis rebus angustis
ubi thesaurus communis veritatis
Proinde non ut talis merces ta- solum
libus hominibus redderetur tantum
romani imperii ad humanam gloriam

Si illi qui impe
rant ad impia
et iniqua non
cogant. Aut non
aliquid nocuerit
Romanam gentibus
quibus subiugatis
imposuerit leges
suas, nisi quod id
factum est ingenti
strage bellorum.
Quod si concorditer fieret
id ipsum fieret meli
ore successu nulla
esset gloria trium
phantium. Neque
enim et Romani
non vivebant sub
legibus suis quas
ceteris imponebant.
Hoc si fieret sine
Marte et Bello
na ut nec vi
ctoria locum ha
beret nemine vin
cente ubi nemo
pugnaverat, non
ne Romanis atque ceteris
gentibus una
esset eademque con
dicio, presertim
si mox fieret quod
postea gratissime
atque humanissime
factum est ut omnes
ad Romanum impe
rium pertinentes
societatem acci
perent civitatis
et Romani cives
essent. Vide sine
sub supra ubi
imperium pertinen
tes

dilatatum est. Verum etiam ut cives
eterne civitatis quamdiu hic pere-
grinantur, diligenter et sobrie illa
intueantur exempla et videant
quanta dilectio debeatur superne patrie
propter vitam eternam, si tantum a suis civi-
bus terrena dilecta est propter homi-
num gloriam. Quantum enim pertinet ad hanc
vitam mortalium, que paucis diebus
ducitur et finitur, quid interest
sub cuius imperio vivat homo moriturus
~~Si illi qui imperant~~ Romani pertinentes soci-
etatem acciperent civitatis et Romani
cives essent. Ac si esset omnium quod
erat ante paucorum, tantum quod plebs
illa que suos agros non haberet
de publico viveret, qui pastus eius
per bonos administratores rei pub-
lice gratius a concordibus prestaretur
quam victis extorqueretur. XVIII

Nam quid intersit ad inco-
lumitatem bonosque mores,
ipsas certe hominum dignitates, quod
alii vicerunt, alii victi sunt, omnino
non video, preter illum humane
glorie inanissimum fastum in quo
perceperunt mercedem suam, qui
eius ingenti cupidine arserunt
et ingentia bella gesserunt. Numquid
enim illorum agri tributa non solvunt?
Numquid eis licet discere quod aliis
non licet? Numquid non multi sena-
tores sunt in aliis terris qui
Romam ne facie quidem noverunt?
Tolle iactantiam, et omnes homines quid
sunt nisi homines? Quod si
perversitas seculi admitteret ut
honoratiores essent quique melio-
res, nec sic pro magno haberi
debuit honor humanus, quia
nullius est ponderis fumus. Sed
utamur etiam in hijs rebus benefi-
cio domini dei nostri. Consideremus
quanta contempserint, que pertulerint,
quas cupiditates subegerint
pro humana gloria, qui eam tamquam
mercedem talium virtutum accipe-

re meruerunt, et valeat nobis etiam
hoc ad opprimendam superbiam, ut cum
illa civitas in qua nobis regnare
promissum est tantum ab hac distet
quantum distat celum a terra, a temporali
letitia vita eterna, ab inanibus
laudibus solida gloria, a societate
mortalium societas angelorum, a
lumine solis et lune lumen eius
qui fecit solem et lunam, nichil
sibi magnum fecisse videantur tante
patrie cives, si pro illa adipiscenda
fecerint boni operis aliquid vel
mala aliqua sustinuerint, cum illi
pro hac terrena iam adepta tanta
fecerint, tanta perpessi sint. Prese-
rtim quia remissio peccatorum, que ci-
ves ad eternam colligit patriam, habet
aliquid cui per umbram quandam si-
mile fuit asilum illud Romuleum,
quo multitudinem qua illa civi-
tas conderetur quorumlibet delictorum
congregavit impunitas. XIX
Quid ergo magnum est pro
illa eterna celestique patria
cuncta seculi huius quamlibet iocun-
da blandimenta contemnere, si pro
hac temporali atque terrena filios Bru-
tus potuit et occidere, quod illa
facere neminem cogit? Sed certe
difficilius est filios interimere
quam quod pro ista faciendum est, ea
que filiis congreganda videbantur
atque servanda, vel donare pauperibus,
vel si existit temptatio que id
pro fide atque iustitia fieri com-
pellat, amittere. Felices enim nec fi-
lios nos nec divitie terrene fa-
ciunt, cum aut nobis viventibus amit-
tende aut nobis mortuis a quibus
nescimus vel forte a quibus nolumus
possidende, sed deus felices facit,
qui est mentium vera opulentia.
Bruto autem quia filios occidit

infelicitatis perhibet testimonium. cui poeta laudator est, ait enim: Natosque pater nova bella moventes ad penam pulchra pro libertate vocabit. Infelix ut cumque ferent ea facta minores. Sed versu sequenti consolatus est infelicem: Vincit amor patrie laudumque immensa cupido. Hec sunt duo illa libertas et cupiditas laudis humane que ad facta compulit miranda romanos. Si ergo pro libertate moriturorum et pro cupiditate laudum que a mortalibus expetitur a patre occidi filii potuerunt, quid magnum est si pro vera libertate que nos ab iniquitatis et mortis et dyaboli dominatu liberos facit, nec pro cupiditate humanarum laudum sed caritate liberandorum, non a tarquinio rege sed a demonibus et demonum principe, non filii occiduntur sed xpi pauperes inter filios computantur. Si alius etiam romanus princeps cognomine torquatus filium non quia contra patriam sed etiam pro patria, tamen contra imperium suum id est contra quod imperaverat pater imperator ab hoste provocatus iuvenali ardore pugnaverat, licet vicisset occidit, ne plus mali esset in exemplo imperii contempti quam boni in gloria hostis occisi, ut quid se iactent qui pro immortalis patrie legibus omnia que multo minus quam filii diliguntur bona terrena contempnunt. Si furius camillus etiam ingratam patriam a cervicibus acerrimorum hostium veientium iugum depulerat, dampnatus ab emulis fuerat, a gallis iterum liberavit, quia non habebat potiorem ubi posset vivere gloriosius, cur extollatur velut ingentia aliquid fecerit qui forte in ecclesia domini ab inimicis carnalibus gravissimam ex honoratoribus perpessus est iniuriam, non se ad eius hostes hereticos transtulit aut aliquid contra illam ipse heresim condidit, sed eam potius quantum valuit ab hereticorum perniciosissima pravitate defendit, cum alia non sit non ubi vivatur in hominum gloria sed ubi vita acquiratur eterna. Si mutius ut cum porsenna rege pax fieret qui gravissimo bello romanos premebat, quia porsennam ipsum occidere non potuit et pro eo alterum deceptus occidit, in ardentem aram ante eius oculos dexteram extendit, dicens multos tales qualem illum esse videret in eius exitium coniurasse, cuius ille fortitudinem et coniurationem talium perhorrescens sine ulla dilatione se ab illo bello facta pace compescuit, quis regno celorum imputaturus est merita sua si pro illo non unam manum neque hoc sibi ultro faciens, sed persequente aliquo patiens totum corpus flammis impenderit. Si curtius armatus concito in abruptum hyatum terre se precipitem dedit, deorum suorum oraculis serviens qui iusserant ut illuc id quod romani haberent optimum mitteretur, nec aliud intelligere potuerunt quam viris armisque se excellere, unde videlicet oportebat ut deorum iussis in illum interitum vir precipitaretur armatus, quid se magnum pro eterna patria fecisse dicturus est qui aliquem fidei sue passus inimicum non se ultro in talem mortem mittens sed ab illo missus obierit, qui quidem a domino suo eodem quoque rege patrie sue certius oraculum accepit: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Si se occidendos quodammodo consecrantes certis verbis decii devoverunt ut illis cadentibus et iram deorum sanguine suo placantibus romanus liberaretur

exitus. nullo modo superbiant sancti martyres tamquam dignum aliquid pro illius participatione patrie fecerunt ubi etiam est vera felicitas usque ad sui sanguinis effusionem non solum suos cives pro quibus fundebatur verum et ipsos inimicos a quibus fundebatur sicut preceptum est diligentes caritatis fide et fidei caritate certantes. Si marcus pulvillus dedicans edem Jovis Junonis minerve falso sibi ab invidis morte filii nunciata ut illo nuncio perturbatus abscederet atque ita dedicationis gloriam collega eius consequeretur ita contempsit ut eum proici etiam insepultum iuberet et sic in eius corde orbitatis dolorem glorie cupiditas vicerat quid magnum se pro evangelii sancti predicatione qua cives superne patrie liberantur et colliguntur de diversis erroribus fecisse dicturus est cui dominus de sepultura patris sui sollicito ait Sequere me et sine mortuos sepelire mortuos suos. Si marcus regulus ne crudelissimos hostes iurando falleret ad eos ab ipsa roma reversus est quia sicut romanis eum tenere volentibus respondisse fertur postea quam affris servierat dignitatem illic honesti civis habere non posset eumque carthaginienses quia contra eos in romano senatu egerat gravissimis suppliciis necaverunt qui cruciatus non sunt pro fide illius patrie contempnendi ad cuius beatitudinem fides ipsa perducit. aut quid retribuet domino pro omnibus que retribuit si pro fide que illi debetur talia fuerit homo passus qualia pro fide quam perniciosissimis inimicis debebat passus est regulus. quid autem se audebit extollere de voluntaria paupertate christianus ut in huius vite peregrinatione expeditior ambulet viam que ducit ad patriam ubi vere divitie ipse deus est cum audiat vel legat lucium valerium qui in suo defunctus est consulatu usque adeo fuisse pauperem ut nummis a populo collatis eius sepultura curaretur. Audiat vel legat quintium cincinnatum cum quatuor iugera possideret et ea suis manibus coleret ab aratro esse abductum ut dictator fieret maior utique honore quam consul victisque omnibus hostibus ingentem gloriam consecutum in eadem paupertate mansisse. aut quid fecisse magnum predicabit qui nullo premio mundi huius fuerit ab eterne illius patrie societate seductus cum fabricium didicerit tantis muneribus pyrri regis epyrotarum promissa etiam quarta parte regni a romana civitate non potuisse divelli ibique in sua paupertate privatum manere voluisse. Nam illud quod rem publicam id est rem populi rem patrie rem communem habebant opulentissimam atque ditissimam sic ipsi in suis domibus pauperes erant ut quidam eorum qui iam bis consul fuisset ex illo senatu hominum pauperum pelleretur notatione censoria quod decem pondo argenti in vasis habere compertus est. Ita idem ipsi pauperes erant quorum triumphis publicum ditabatur erarium. nonne omnes christiani qui excellentiore proposito divitias suas communes faciunt sicut quod scriptum est in actibus apostolorum ut distribuatur sicut cuique opus est. et nemo dicit aliquid proprium sed sint illis omnia communia intelligunt se nulla ob hoc ventilari oportere iactantia id faciendo pro obtinenda societate angelorum cum pene tale aliquid illi fecerint pro conservanda gloria romanorum. Hec et alia si qua reperiuntur in litteris eorum qui sic innotes

cerit/ qui tanta fama praedicarent
nisi Romani imperii longe lateque
porrecti magnificatis successibus
innotescerent/ Proinde per illud imperi-
um tam magnum tamque diuturnum vi-
rorumque tantorum virtutibus praeclarum
atque gloriosum et illorum intentioni
merces quam quaerebant est reddita
et nobis proposita necessariae commonitio-
nis exempla ut si virtutes quarum
istae utcumque sunt similes quas
isti pro civitatis terrenae gloria te-
nuerunt pro dei gloriosissima ci-
vitate non tenuerimus pudore pun-
gamur/ si tenuerimus superbia non
extollamur. Quoniam sicut dicit apostolus
indignae sunt passiones huius temporis
ad futuram gloriam quae revelabitur
in nobis. Ad humanam vero gloriam
praesentis temporis satis digna vita
aestimabatur illorum. Unde etiam iudei
qui christum occiderunt revelante tes-
timonio novo quod in vetere vela-
tum fuit ut non pro terrenis et tempora-
libus beneficiis quae divina providentia
permixte bonis malisque concedit
sed pro aeterna vita muneribus com-
petentibus et ipsius supernae civitatis
societate colatur deus unus et/
verus rectissime istorum gloriae dona-
ti sunt ut hii qui qualibus vir-
tutibus terrenam gloriam quaesierunt
et acquisierunt vincerent eos qui
magnis vitiis datorem verae gloriae
et civitatis aeternae occiderunt atque
respuerunt/ XX.

Interest sane inter cupiditatem
humanae gloriae et cupiditatem
dominationis. Nam licet proclive sit ut
qui humana gloria nimium delectatur/
etiam dominari ardenter affectet. Tamen
qui verum licet humanarum laudum
gloriam concupiscunt. dant opera bene
iudicantibus non displicere. Dominari
atque imperare desiderat etiam per aper-
tissima scelera quaerit plerumque
obtinere quod diligit. Unde qui gloriam
concupiscit aut vera via nititur aut
certe dolis atque fallaciis contendit
volens bonus videri esse quod non
est/ Et ideo virtutes habenti magna
virtus est/ contemnere gloriam quia con-
temptus eius in conspectu dei est/ In-
dicio autem non aperitur humano. Quicquid
enim fecerit ad oculos hominum quo gloriae
contemptor appareat. ad maiorem
gloriam facere si credatur non est. Unde
se suspicantium sensibus aliter esse
quam suspicantur ostendat/ Sed qui con-
temnit etiam hoc suspicantium teme-
ritatem quorum tamen si vere bonus
est/ non contempnit salutem. Qui tante
iustitiae est/ qui de spiritu dei virtutes habet [eius]
ut etiam ipsos diligat ini-
micos. Et ita diligat/ ut suos
osores vel detractores velit cor-
rectos habere consortes. non in terrena
patria sed superna. In laudatoribus
autem suis quamvis parvipendat.
quod eum laudant/ non tamen parvipendit
quod amant. Nec eos vult fallere
laudantes ne decipiat diligentes
Ideoque instat ardenter ut potius
ille laudetur a quo habet homo quicquid
in eo iure laudatur. Qui autem con-
temptor gloriae. dominationis est avidus
bestias superat sive crudelitatis
vitiis sive luxuriae. Tales quidam
Romani fuerunt. Non enim cura existi-
mationis amissa dominationis cupidita-
te caruerunt. Multos tales fuis-
se prodit historia. Sed huius vitii
summitatem et quasi arcem quandam
Nero cesar/ primus obtinuit cuius
fuit tanta luxuries ut ut nichil
ab eo putaretur virile metuendum
tanta crudelitas ut nichil molle
habere crederetur si nesciretur. Etiam
talibus tamen dominandi potestas non
datur nisi summi dei providentia quan-
do res humanas iudicat/ talibus dominis
dignas. Aperta de hac re vox divina

Sunt multa enim in moribus bona de quibus multi bene iudicant. quamvis ea multi non
habeant. per ea bona morum nituntur ad gloriam et imperium. vel dominationem de
quibus ait Salustius. sed ille vera via nititur. quisquis autem sine cupiditate
gloriae qua veretur homo bene iudicantibus displicere. dominari atque imperare desiderat

est loquente dei sapientia: Per me
reges ~~regnant~~ regnant et tyranni
per me tenent terram. Sed ne
tyrannos non pessimos atque improbos
reges, sed vetere nomine fortes
dici existimet, unde ait Vir-
gilius: Pars mihi pacis erit
dextram tetigisse tyranni, apertissime
alio loco de deo dictum est: Qui
regnare facit hominem ypocritam
propter perversitatem populi. Quamobre
quamvis ut potui satis exposue-
rim, qua causa deus unus verus
et iustus Romanos secundum quandam
formam terrene civitatis bonos
adiuverit ad tanti imperii gloriam con-
sequendam, potest tamen et alia causa
esse latentior propter diversa merita
generis humani, deo magis nota quam
nobis, dum illud constet inter omnes
veraciter pios, neminem sine vera
pietate et veri dei cultu veram
posse habere virtutem, nec veram esse
quando glorie servit humane. Eos tamen
qui cives non sunt civitatis eterne,
que in sacris litteris dicitur civitas
dei, utiliores esse terrene civitati
quando habent virtutem vel ipsam quam
si nec ipsam. Illi autem qui vera
pietate prediti vivunt, si habent scientiam
regendi populos consecutam, sunt ni-
chil est felicius rebus humanis
si deo miserante habeant potestatem.
Tales autem homines virtutes su-
as quantascumque in hac vita possunt
habere non tribuunt nisi gratie dei, quod
eas volentibus credentibus pete-
ntibus dederit, simul quod intelli-
gunt quantum sibi desit ad perfectio-
nem iustitie, qualis est in illorum
sanctorum angelorum societate, cui se
nituntur aptare. Quantumlibet autem
laudetur atque predicetur virtus
que sine vera pietate servit homi-
num glorie, nequaquam sanctorum exiguis
initiis comparanda est, quorum spes
posita est in gratia et miseri-
cordia veri dei. XX

Solent philosophi qui finem boni humani
in ipsa virtute constituunt ad in-
gerendum pudorem quibusdam philosophis
qui virtutes quidem probant, sed eas vo-
luptatis corporalis fine metiuntur et
illam per se ipsam putant appetendam,
istas propter ipsam, tabulam quandam
verbis pingere, ubi voluptas in sella
regali quasi delicata quedam regina
considat, eique virtutes famule subi-
ciantur, observantes eius nutum, ut
faciant quod illa imperaverit. Que
prudentie iubeat ut diligenter
inquirat quomodo voluptas regnet
et salva sit. Iustitie iubeat ut
prestet beneficia que potest ad comparandas
amicitias corporalibus commodis necessari-
as, nulli faciat iniuriam, ne offensis
legibus voluptas vivere secura non
possit. Fortitudini iubeat ut si
dolor corpori acciderit qui non compel-
lat in mortem, teneat dominam suam,
id est voluptatem, fortiter in animi cogita-
tione, ut per pristinarum suarum recor-
dationem mitiget presentis doloris
aculeos. Temperantie iubeat
ut tantum capiat alimentorum et si qua
delectant, ne per immoderationem noxium
aliquid valitudinem turbet, et
voluptas, quam etiam in corporis
sanitate epycurei maximam ponunt,
graviter offendatur. Ita virtutes cum
tota glorie sue dignitate tamquam im-
periose cuidam et inhoneste mulier-
cule servient voluptati. Nichil
hac pictura dicunt esse ignominiosius
et deformius et quod minus bonorum ferre
possit aspectus, et verum dicunt. Sed
non existimo satis debiti decoris
esse picturam, si etiam talis fingatur,
ubi virtutes humane glorie serviant.
Licet enim ista gloria delicata ista
mulier non sit, inflata tamen est et
multum vanitatis habet. Unde non
ei digne servit soliditas quedam
firmitasque virtutum, ut nichil pro-
videat prudentia, nichil distribuat
iustitia, nichil toleret fortitudo

virgilius

bene

do nichil tanti moderetur nisi unde placeatur hominibus et velut se ipse servatur nec illi se ab istius feditate defenderint qui non aliena probant iudicia velut glorie contemptores sibi sapientes videntur et sibi placent. nam eorum virtus si tamen ulla est. alio modo quodam humane subditur laudi. neque enim ipse qui sibi placet homo non est. qui autem vera pietate in deum quem diligit credit et sperat et plus intendit in ea in quibus sibi displicet quam in ea si qua in illo sunt que non tam ipsi quam veritati placent. neque id tribuit unde iam placere potest nisi eius misericordie cui metuit displicere. de hiis sanatis gratias agens de illis sanandis preces fundens. xxi

Que cum ita sint non tribuamus dandi regni atque imperii potestatem nisi deo vero qui dat felicitatem in regno celorum solis piis. regnum vero terrenum et piis et impiis sicut ei placet cui nichil iniuste placet. Quamvis enim aliquid dixerimus quod apertum nobis esse voluit tamen multum est ad nos et valde superat vires nostras hominum occulta discutere et liquido examine merita diiudicare regnorum. Ille igitur unus verus deus qui nec iudicio nec adiutorio deserit genus humanum quando voluit et quantum voluit romanis regnum dedit. qui dedit assyriis vel etiam persis a quibus solis duos deos coli. unum bonum alterum malum continent littere istorum. ut taceam de populo hebreo de quo iam dixi quantum satis visum est qui preter unum deum non coluit et quando regnavit. Qui ergo persis dedit segetes sine cultu dee segetie. qui alia dona terrarum sine cultu tot deorum quos isti rebus singulis singulos vel etiam rebus singulis plures apposuerunt ipse etiam regnum dedit sine cultu eorum per quorum cultum se isti regnasse crediderunt. sic etiam hominibus qui mario ipse gaio cesari qui augusto ipse et neroni. qui vespasianis vel patri vel filio suavissimis imperatoribus ipse et domitiano crudelissimo. Et ne per singulos ire necesse sit. qui constantino christiano ipse apostate iuliano cuius egregiam indolem decepit amore dominandi. sacrilega et detestanda curiositas. cuius vanis deditus oraculis erat. quando fretus securitate victorie naves quibus victus necessarius portabatur incendit. deinde fervide instans immodicis ausibus et mox merito temeritatis occisus in locis hostilibus egenum reliquid exercitum ut aliter inde non posset evadi nisi contra illud auspicium dei termini de quo superiore libro diximus romani imperii termini moverentur. Cessit enim terminus deus necessitati qui non cesserat iovi. Hec plane deus unus et verus regit et gubernat ut placet et si occultis causis numquid iniustis. xxii

Sic etiam tempora ipsa bellorum sicut in eius arbitrio est iustoque iudicio et misericordia vel atterere vel consolari genus humanum ut alia citius alia tardius finiantur. Bellum piratarum a pompeio. bellum punicum tertium a scipione incredibili celeritate et temporis brevitate confecta sunt. Bellum quoque fugitivorum gladiatorum quamvis multis romanis ducibus et duobus consulibus victis ytalia sit horribiliter contrita atque vastata. tertio tamen anno post multa consumpta consummatum est. Picentes marsi et peligni gentes non extranee ytalice post diuturnam et devotissimam sub romano iugo servitutem in libertatem caput erigere temptaverunt iam multis nationibus romano imperio subiugatis de-

letaque Karthagine iniquo bello
Italico Romanus sepissime victus
ubi et duo consules perierunt et
alii nobilissimi senatores non
diuturno tamen tempore tractum est sed
mansit. Nam quintus ei annus finem
dedit. Sed bellum punicum secundum
cum maximis detrimentis et ca-
lamitate rei publice per annos
decem et octo vires extenua-
vit et pene consumpsit duobus
preliis ferme lxx Romanorum
milia ceciderunt. Bellum punicum
per xx et tres annos peractum est.
Bellum mitridaticum xl. ac ne
quisquam arbitretur rudimenta
Romanorum fuisse fortiora citius
peragenda superioribus temporibus
multum in omni virtute laudatis
Bellum samniticum annis tractum
est ferme l. in quo bello
ita Romani victi sunt ut sub iugum
etiam mitterentur. Sed quia non dili-
gebant gloriam propter iustitiam
sed iustitiam propter gloriam diligere
videbantur pacem factam fedusque
ruperunt. Hec ideo commemoro
quoniam multi preteritarum rerum ignari
quidam etiam dissimulatores sue
scientie si temporibus christianis aliquod
bellum paulo diutius trahi
vident illico in nostram religio-
nem protervissime insiliunt excla-
mantes quod si illa non esset
et vetere ritu numina colerentur
Iam Romana illa virtute que
adiuvante marte et bellona
tanta celeriter bella confecit
id quoque celerrime finiretur. Reco-
lant igitur qui legerunt quam
diuturna quam variis eventibus
quam luctuosis cladibus a veteri-
bus sint gesta Romanis sicut solet
orbis terrarum velud procellosis-
simum pelagus talia varia talium
malorum tempestate iactari et quod
nolunt aliquando fateantur nec in-

sanis adversus deum linguis se
interimant et decipiant imperitos.

Quod tamen nostra memoria xxv
recentissimo tempore deus mi-
rabiliter et misericorditer fecit non
cum gratiarum actione commemorant sed
quantum in ipsis est omnium si fieri
potest hominum oblivione sepelire co-
nantur. Quod a nobis si tacebitur
similiter erimus ingrati. Cum Ra-
dagaysus rex Gothorum agmine
ingenti et immani in urbis vicinia
constitutus Romanis cervicibus immi-
neret uno die tanta celeritate
sic victus est ut ne uno quidem
non dicam extincto sed vulnerato
Romanorum multo amplius quam centum
milium eius prostratus exercitus
atque ipse mox captus pena debita
necaretur. Nam si ille tam impius
cum tantis et tam impiis copiis
Romam fuisset ingressus cui pep-
percisset quibus honorem locis martyrum
detulisset in qua persona deum timeret
Cuius non sanguinem fusum cuius
pudicitiam vellet intactam. Quas
autem isti pro diis suis voces haberent
quanta insultatione iactarent quod
ideo ille vicisset ideo tanta po-
tuisset quia cotidianis sacrificiis
placabat atque invitabat deos quod
Romanos facere christiana religio non
sinebat. Nam propinquante iam illo
his locis ubi nutu summe ma-
iestatis oppressus est cum eius
fama crebresceret nobis Carthagini apud
nem dicebatur hoc credere spera-
re iactare paganos quod ille diis
amicis protegentibus et opitula-
tibus quibus immolare cotidie
ferebatur vinci omnino non posset
ab eis qui talia diis Romanis sacra
non facerent nec fieri a quoquam per-
mitterent. Et non agunt miseri
gratias tante misericordie dei qui cum sta-
tuisset irruptione barbarica gra-
viore dignos mores hominum cas-

iustitie in dispensatione sua tenuit
mansuetudine temperavit ut illa
primo fieret incredibiliter victa ne
ad infirmorum animos evertendos
gloria daretur demonibus quibus
eum supplicare constabat. deinde
ab hiis barbaris roma caperetur
qui contra omnem consuetudi-
nem bellorum ante gestorum ad
loca sancta confugientes christiane re-
ligionis reverentia tuerentur
ipsisque demonibus atque impi-
orum sacrificiorum ritibus de quibus
ille presumpserat sic adversaretur
nomini christiano ut longe atrocius
bellum cum eis quam cum
hominibus gerere viderentur. Ita
verus dominus gubernatorque rerum
et romanos cum misericordia flagellavit
et tam incredibiliter victis sup-
plicatoribus deorum nec saluti
rerum presentium necessaria esse sacrificia
illa monstravit ut ab hiis qui
pervicaciter sed prudenter attendunt
nec propter presentes necessitates vera re-
ligio deseratur et magis eterne vite
fidelissima expectatione teneatur.

Neque enim nos christia- # XXVI
nos quosdam imperatores ideo
felices dicimus quia vel diutius
imperarunt vel imperantes filios
morte placida reliquerunt vel
hostes rei publice domuerunt
vel inimicos cives adversus se
insurgentes et cavere et opprimere
potuerunt. Hec et alia vite huius
erumpnose vel munera vel solacia
quidam etiam cultores demonum
accipere meruerunt qui non pertinent
ad regnum dei quo pertinent isti et hoc
ipsius misericordia factum est ne ab illo ista
qui in eum crederent velud summa
bona desiderarent. sed felices eos
dicimus si iuste imperant si inter
linguas sublimiter honorantium
et obsequia nimis humiliter salutantium
non extolluntur sed se homines esse
meminerint si suam potestatem ad dei
cultum maxime dilatandum maies-
tati eius famulam faciunt si deum
timent diligunt colunt. si plus
amant illud regnum ubi non timent
habere consortes. si tardius vindi-
cant facile ignoscunt. si eandem
vindictam pro necessitate regende
tuendeque rei publice non pro
saturandis inimicitiarum odiis
exerunt si eandem veniam non
ad impunitatem iniquitatis sed
ad spem correctionis indulgent.
si quod aspere coguntur plerumque
decernere misericordie lenitate et beneficiorum
largitate compensant si luxuria
tanto eis est castigatior quanto
posset esse liberior si malunt cu-
piditatibus pravis quam quibuslibet
gentibus imperare et si hec omnia
faciunt non propter ardorem inanis
glorie sed propter caritatem felicitatis
eterne. si pro suis peccatis humilitatis pi-
etatis et miserationis et orationis
sacrificium deo suo vero immo-
lare non negligunt tales christia-
nos imperatores dicimus esse feli-
ces interim spe postea re ipsa
futuros cum id quod expectamus ad-
venerit. Capitulum XXVII

Nam bonus deus ne homines qui eum
crederent propter eternam vitam colen-
dum has sublimitates et regna
terrena existimarent posse
neminem consequi nisi demonibus
supplicet quod hii spiritus in talibus multum
valerent constantinum imperatorem
non supplicantem demonibus sed
ipsum verum deum colentem tantis
terrenis implevit muneribus
quanta optare nullus auderet.
cui etiam condere civitatem romano
imperio sociam velud ipsius rome
filiam sed sine aliquo templo
demonum simulacrorumque concessit

diu imperavit universum orbem
romanum unus augustus tenuit et
defendit in administrandis et
gerendis bellis victoriosissimus
fuit in tyrannis opprimendis per
omnia prosperatus est grandevus
egritudine et senectute defunctus
est filios imperantes reliquit.
Sed rursus ne imperator quisquam ideo
christianus esset ut felicitatem
constantini mereretur cum propter vitam
eternam quisque debeat esse christianus
[Iovinianum] multo citius quam iulianum abstu-
lit gratianum ferro tyrannico per-
misit interimi longe quidem mitius
quam magnum pompeium colentem
velud romanos deos. Nam ille
vindicari a cathone non potuit
quem civilis belli quodammodo he-
redem reliquerat [iste autem quamvis pie anime solacia non requirant a theodosio]
vindicatus est quem regni partici-
pem fecerat cum parvulum haberet
fratrem avidior fide societatis
quam nimie potestatis. xxvIII

Unde et ille non solum [vivus] serva-
vit quam debebat fide(m)
verum etiam post eius mortem
pulso ab eius interfectore maximo
valentinianum eius parvulum fratrem
in sui partes imperii tamquam christianus
excepit pupillum paterno custodivit
affectu quem destitutum omnibus opibus
nullo negotio posset auferre si
latius regnandi cupiditate magis
quam benefaciendi caritate flagraret
sed potius eum servata imperato-
ria dignitate susceptum ipsa
humanitate et gratia consolatus est.
Deinde cum maximum terribilem
faceret ipse successus hic in angus-
tiis curarum suarum non est lapsus
ad curiositates sacrilegas atque
illicitas sed ad iohannem in egipti
heremo constitutum quem dei servum
prophetandi spiritu preditum fama cre-
brescente didicerat misit atque
ab eo nuntium victorie certissimum

accepit. mox tyranni maximi ex-
stinctor valentinianum puerum imperii
sui partibus unde fugatus fuerat
cum misericordissima veneratione
restituit eoque sive per insidias
sive quo alio pacto sive casu proxime
extincto alium tyrannum eugenium
qui in illius imperatoris locum non
legittime fuerat substitutus ac-
cepto rursus prophetico responso fide
certus oppressit contra cuius ro-
bustissimum exercitum magis orando quam
feriendo pugnavit. milites nobis
qui aderant retulerunt extorta
sibi esse de manibus quecumque iacula-
bantur cum a theodosii partibus in ad-
versarios vehemens ventus iret
et non solum quecumque in eos iaciebantur
concitatissime raperet verum etiam
ipsorum tela in eorum corpora retorqueret.
Unde et poeta claudianus quamvis
a christi nomine alienus in eius tamen
laudibus dixit. O nimium dilecte
deo cui militat ether. Et coniura-
ti veniunt ad classica venti. Victor
autem sicut crediderat et predixerat
iovis simulacra que adversus
eum fuerant nescio quibus ritibus
velud consecrata et in alpibus
constituta deposuit. eorumque ful-
mina quod aurea fuissent iocanti-
bus quod illa letitia permittebat cur-
soribus et se ab eis fulminari
velle dicentibus hylariter be-
nigneque donavit. Inimicorum
suorum filios quos non ipsius
iussio sed belli abstulerat impe-
tus etiam nondum christianos [ad eccle-
siam confugientes] hac
occasione fieri voluit et christiana
caritate dilexit nec privavit re-
bus sed auxit honoribus. in neminem
post victoriam privatas inimici-
tias valere permisit. bella civilia
non sicut cinna et marius et
sylla et alii tales nec finita
finire voluerunt sed magis doluit
exorta quam cuiquam nocere voluit

[...]rinatu inter hec omnia ex ipso initio imperii sui non quievit iustissimis et misericordissimis legibus adversus impios laboranti ecclesie subvenire quam valens hereticus favens arrianis vehementer afflixerat cuius ecclesie se membrum esse magis quam in terris regnare gaudebat. Simulacra gentium ubique evertenda precepit satis intelligens nec terrena munera in demonum sed in dei veri posita esse potestate. Quid autem fuit eius religiosa humilitate mirabilius quando in thessalonicensium gravissimum scelus cui iam episcopis intercedentibus promiserat indulgentiam tumultu quorundam qui ei coherebant vindicare compulsus est et ecclesiastica cohercitus disciplina sic egit penitentiam ut imperatoriam celsitudinem pro illo populus orans magis fleret videndo prostratam quam peccando timeret iratam. Hec ille secum et si qua similia que commemorare longum est bona opera tulit ex isto vapore temporali cuiuslibet culminis et sublimitatis humane quorum operum merces est eterna felicitas cuius dator est deus solis veraciter piis. Cetera vero bona vite huius vel fastigia vel subsidia sicut ipsum mundum lucem auras terras aquas fructus ipsiusque hominis animam corpus sensus mentem vitam bonis malisque largitur in quibus est etiam quelibet imperii magnitudo quam pro temporum gubernatione dispensat. Proinde iam etiam illis respondendum esse video qui manifestissimis documentis quibus ostenditur quod ad ista temporalia que sola stulti habere concupiscunt nichil falsorum deorum multitudo possit conferre confutati atque convicti conantur asserere non vite presentis utilitatem sed propter eam que post mortem futura est esse colendos deos. In istis enim qui propter amicitias mundi huius volunt vana colere et non se permitti puerilibus sensibus conqueruntur his quinque libris satis arbitror esse responsum quos tres cum edidissem priores et multorum manibus esse cepissent audivi quosdam nescio quam adversus eos responsionem scribendo preparare. Deinde ad me perlatum est quod iam scripserint sed tempus querant quo sine periculo possint edere. Quos admoneo ut non optent quod eis non expedit. Facile est enim cuiquam videri respondisse qui tacere noluerit. Aut quid est loquacius vanitate que non ideo potest quod veritas quia si voluerit etiam plus potest clamare quam veritas. Sed considerent omnia diligenter et si forte sine studio partium iudicantes talia esse perspexerint que potius exagitari quam convelli possint garrulitate impudentissima et quasi satirica vel mimica levitate cohibeant suas nugas et potius a prudentibus emendari quam laudari ab imprudentibus eligant. Nam si non ad libertatem veri dicendi sed ad licentiam maledicendi tempus expectant absit ut eis eveniat quod ait tullius de quodam qui peccandi licentia felix appellabatur. O miserum cui peccare licebat. Unde quisquis est qui maledicendi licentia felicem se putat multo erit felicior si hoc illi omnino non liceat cum possit deposita inanitate iactantie etiam isto tempore tamquam studio consulendi quidquid voluerit contradicere et quantum potest ab eis quos consulit amica disputatione honeste graviter libere quod oportet audire.

Tituli sexti libri Cap[itulum] i

De hijs qui dicunt deos a se non propter presentem vitam coli

ii Quid varronem de dijs gentium sensisse credendum sit

quorum talia et genera et sacra de-
texit ut reverentius cum eis ageret
si de illis omnino taceret iii Quae
sit partitio varronis librorum suorum
quos de antiquitatibus rerum
humanarum divinarumque composuit iiii
Quod ex disputatione varronis
librorum suorum quos apud culto-
res deorum antiquiores res
humanae quam divinae reperiantur divinae
reperiantur v De tribus generibus
theologiae secundum varronem id est
uno fabuloso altero naturali
tertio civili vi De theologia my-
thica id est fabulosa et de civili
contra varronem vii De fabu-
losae et civilis theologiae simi-
litudine atque concordia viii
De interpretationibus naturalium ratio-
num quas doctores pagani pro diis
suis conantur ostendere ix De
officiis singulorum deorum x
De libertate senecae qui vehe-
mentius civilem theologiam
reprehendit quam varro fabulo-
sam xi Quid de iudeis seneca
senserit xii Quod gentilium
deorum vanitate detecta nequit
ac dubitari etiam eos vitam
aeternam praestare posse qui nec
ipsam adiuvent temporalem Capitulum i

Quinque superioribus li-
bris satis mihi vi-
deor disputasse ad-
versus eos qui multos deos
et falsos quos esse inutilia
simulacra vel inmundos spiritus
et perniciosa daemonia vel certe
creaturas non creatorem veritas
christiana convincit propter vitae huius
mortalis rerumque terrenarum uti-
litatem eo ritu ac servitute quae
graece latria dicitur et uni vero
deo debetur venerandos et co-
lendos putant et nimiae quidem

e ee quis nesciat nec istos

stultitiae vel pertinaciae nec istos
quinque nec ullos alios quantoslibet
numeri libros satis esse posse
quis nesciat quando ea putatur gloria
vanitatis nullis cedere viribus
veritatis in perniciem
utique eius cui vitium tam immane
dominatur. Nam et contra omnem
curantis industriam non malo
medici sed aegroti insanabilis
morbus invictus est. Hii vero
qui ea quae legunt vel sine ulla
vel non cum magna atque nimia ve-
teris erroris obstinatione intellecta
et considerata perpendunt facilius
nos isto numero terminatorum quinque vo-
luminum plus quam quaestionis ipsius
necessitas postulabat satis fecisse
quam minus disseruisse iudicabunt
totamque invidiam quam christi-
anae religioni de huius vitae cla-
dibus terrenarumque contritione
ac mutatione rerum imperiti facere
conantur non solum dissimulantibus
sed contra suam conscientiam faventibus
etiam doctis quos impietas ve-
sana possedit omnino esse inanem
rectae cogitationis atque rationis plenam
levissimae temeritatis et perni-
ciosissimae animositatis dubitare
non poterunt Capitulum ii

Nunc ergo deinceps ut pro-
missus ordo expetit etiam
hii refellendi et docendi sunt
qui non propter istam vitam sed propter
illam quae post mortem futura
est deos gentium quos christia-
na religio destruit colendos
esse contendunt. Placet autem veridi-
co oraculo sancti psalmi sumere
exordium disputationis meae Bea-
tus est cuius est dominus deus spes ipsius et
non respexit in vanitates et in-
sanias mendaces. Verumptamen in omnibus
vanitatibus insaniisque men-

danibus longe tollerabilius philosophi audiendi sunt quibus displicuerunt iste opiniones erroresque populorum qui populi constituerunt simulacra numinibus multaque de hiis quos deos inmortales vocant falsa atque indigna sive finxerunt sive fictis crediderunt et credita eorum cultui sacrorumque ritibus miscuerunt. Cum hiis ergo hominibus qui et si non libere predicando saltem utcumque in disputationibus mussitando talia se inprobare testati sunt non usque adeo inconvenienter questio ista tractatur utrum non unum deum qui fecit omnem spiritualem corporalemque creaturam propter vitam que post mortem futura est coli oporteat. Sed multos deos quos ab illo uno factos et sublimiter collocatos quidam eorum philosophorum ceteris excellentiores nobilioresque senserunt. Ceterum quis ferat dici atque contendi deos illos quorum in quarto libro quosdam commemoravi quibus rerum exiguarum singulis singula distribuuntur officia vitam eternam cuiquam prestare. An vero peritissimi illi et acutissimi viri qui se pro magno beneficio conscripta docuisse gloriantur ut sciretur quare cuique deo supplicandum esset quid a quoque petendum ne absurditate turpissima qualis ioculariter in mimo fieri solet peteretur a libero aqua a nymphis vinum auctores erunt cuipiam hominum diis inmortalibus supplicanti ut cum a nymphis petierint vinum eique responderint nos aquam habemus hoc a libero pete possit recte dicere si vinum non habetis saltem date michi vitam eternam. Quid hac absurditate monstrosius. Nonne ille cachinnantes solent enim esse ad risum faciles si non affectent fallere ut demones

supplici respondebunt. O homo putas in potestate nos habere vitam quas audis non habere vitem. Impudentissime igitur stulticie est vitam eternam a talibus diis petere vel sperare qui vite huius erumpnosissime atque brevissime et si qua ad eam pertinent adminicula atque fulcienda ita singulas particulas tueri asseruntur ut si id quod sub alterius tutela ac potestate est petatur ab alio tam sit inconveniens et absurdum ut mimice scurrilitati videatur esse simillimum. Quod cum fit ab scientibus mimis digne rideantur in theatro. Cum vero a nescientibus stultis dignius irridentur in mundo. Cum ergo deo vel dee propter quid supplicaretur quantum ad illos deos attinet quos instituerunt civitates a doctis sollerter inventum memorieque mandatum est. Quid a libero verbi gratia quid a nymphis quid a vulcano et sic a ceteris quos partim partim commemoravi in quarto libro partim pretereundos putavi. Porro si a cerere vinum a libero panem a vulcano aquam a nymphis ignem petere erroris est quanto maioris deliramenti esse intelligi debet si cuiquam istorum pro vita supplicetur eterna. Quam ob rem si de regno terreno querentes quosnam illud deos vel deas hominibus credendum esset posse conferre discussis omnibus longe alienum a veritate monstratum est a quoquam istorum multorum numinum vel falsorum saltem regna terrena existimare constitui. Nonne insanissime impietatis est si etiam vita que terrenis omnibus regnis sine ulla dubitatione incomparabiliter preferenda est ab istorum quoquam dari cuiquam posse credatur. Neque enim propterea dii tales vel terrenum regnum dare non posse visi sunt quia illi magni et excelsi sunt hoc quiddam parvum et abiectum quod

commemoravi in quarto libro partim pretereundos

non dignaretur in tanta sublimitate
tueri. Sed quantumlibet consideratione
fragilitatis humane videntur ap-
tenentes tes regni nullo tempusque contempserit
Illi dii tales apparuerint ut in-
dignissimum videretur quibus data mala
utique servanda debebant ut ista com-
mitti. ac per hoc si ad superiora
primis duobus libris pertractata
docuerint nullus deus ex illa tur-
ba vel quasi plebeiorum vel prin-
cipum deorum ydoneus est regna
mortalia mortalibus dare. quanto
minus potest immortales ex morta-
libus facere. Huc accedit quia
si iam cum illis agimus qui non
propter istam sed propter vitam que post
mortem futura est existimant
colendos deos. Iam nec propter
illa saltem que deorum talium potestati
tamquam dispartita et propria non ratione
veritatis sed vanitatis opinione
tribuuntur omnibus colendi sunt sicut
credunt hii qui cultum eorum vite
huius mortalis utilitatibus necessarium
esse contendunt contra quos iam
quinque precedentibus voluminibus
satis quantum potui disputavi. Que
cum ita sint si eorum qui colerent
deam iuventatem etas ipsa floreret
insignius. contemptores autem eius
annos vel intra occumberent iuventutis vel
in ea tamquam seniles frigescerent. si
malas cultores suos speciosius
et festivius fortuna barbata
vestiret. a quibus autem sperneretur
glabros aut male barbatos
videremus. etiam sic rectissime diceremus
hucusque istas deas singulas pos-
se suis officiis quodammodo limi-
tatas. ac per hoc nec a iuven-
tute oportere peti vitam eternam que
non daret barbam nec a fortuna
barbata boni aliquid post hanc
vitam esse sperandum cuius in hac vita
potestas nulla esset ut eandem
saltem etatem que barba indui-
ipsa prestaret. Nunc vero cum earum
cultus nec propter ista ipsa que putant
eis subdita sit necessarius. quia
et multi colentes iuventatem deam
minime in illa etate viguerunt et
multi non eam colentes gaudent
robore iuventutis. Itemque multi
fortune barbate supplices ad nul-
lam vel deformem barbam perve-
nire potuerunt. et si qui eam pro
barba impetranda venerantur
a barbatis eius contemptoribus
irridentur. ita ne desipit cor humanum
ut quorum deorum cultum propter ista
temporalia et cito pretereuntia munera
quibus singulis singuli preesse
perhibentur inane ludibriosumque
cognoscit. propter vitam etiam
credat esse fructuosum. Hanc dare
illos posse nec hii dicere ausi sunt
qui eis ut ab insipientibus populis
colerentur ista opera temporalia quo-
niam nimis multos putaverunt ne quisquam
eorum sederet ociosus minutatim
divisa tribuerunt. ii

Quis marco varrone curi-
osius ista quesivit. quis
invenit doctius. quis consideravit
attentius. quis distinxit acutius
quis diligentius pleniusque conscrip-
sit. qui tametsi minus est suavis
eloquio doctrina tamen atque
sententiis ita refertus est ut
in omni eruditione quam nos secula-
rem illi autem liberalem vocant
studiosum verborum cycero delectat.
Denique et ipse tullius huic ta-
le testimonium perhibet ut in libris
achademicis dicat eam que ibi
versatur disputationem se habuisse
cum marco varrone. homine inquit
omnium facile acutissimo et sine
ulla dubitatione doctissimo. non
ait eloquentissimo et facundis-
simo. quoniam re vera in hac facul-
tate multum impar est. Sed omnium
inquit facile acutissimo ac in-

eis libris i. achademicis ubi cuncta dubitanda esse contendit addidit sine ulla dubitatione doctissimo. Profecto de hac re sic erat certus ut auferret dubitationem quam solet in omnibus adhibere tamquam de hoc uno etiam pro achademicorum disputatione dubitatione disputaturus se achademicum fuisset oblitus. In primo autem libro cum eiusdem Varronis litteraria opera predicaret Nos inquit in nostra urbe peregrinantes errantesque tamquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt ut possemus aliquando qui et ubi essemus agnoscere. Tu etatem patrie. Tu descriptiones temporum tu sacrorum iura tu sacerdotum tu domesticam tu publicam disciplinam tu sedem regionum locorum tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina genera officia causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritie et quod de illo etiam terentianus elegantissimo versiculo breviter ait vir doctissimus undecumque varro qui tam multa legit ut aliquid ei scribere vacasse miremur tam multa scripsit quam multa vix quemquam legere potuisse credamus. Iste inquam vir tantus ingenio tantusque doctrina si rerum velud divinarum de quibus scribit oppugnator esset atque destructor easque non ad religionem sed ad superstitionem diceret pertinere nescio utrum tam multa in eis ridenda contempnenda detestanda conscriberet. Cum vero deos eosdem ita coluerit colendosque censuerit ut in eo ipso opere litterarum suarum dicat se timere ne pereant non incursu hostili sed civium negligentia de qua illos velut ruina liberari a se dicit et in memoria bonorum per eiusmodi libros recondi atque servari utiliore cura quam metellus de incendio sacra vestalia et eneas de troyano excidio penates liberasse predicatur et tamen ea legenda seculis prodit que a sapientibus et insipientibus merito abicienda et veritati religionis inimicissima iudicentur quid estimare debemus nisi hominem acerrimum ac peritissimum non tamen sancto spiritu liberatum oppressum fuisse sue civitatis consuetudine ac legibus et tamen ea quibus movebatur sub specie commendande religionis tacere noluisse. iii

Quadraginta et unum libros scripsit antiquitatum hos in res humanas divinasque divisit. Rebus humanis xxv. divinis sedecim tribuit istam secutus in ea partitione rationem ut rerum humanarum libros senos quatuor partibus daret. Intendit enim qui agant ubi agant quando agant quid agant. In sex itaque primis de hominibus scripsit in secundis sex de locis sex tertios de temporibus sex quartos eosdem quoque postremos de rebus absolvit. Quater autem seni xx et quatuor fiunt. Sed unum singularem qui communiter prius de omnibus loqueretur in capite posuit. In divinis identidem rebus eadem ab illo divisionis forma servata est quantum attinet ad ea que diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis et temporibus sacra. Hec quatuor que dixit libris complexus est ternis. Nam qua tres priores de hominibus scripsit sequentes de locis tertios de temporibus quartos de sacris. etiam hic qui exhibebant ubi exhibebant quid exhibebant sub quando exhibebant tilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere et maxime id expectabatur quibus exhibebant de ipsis quoque diis tres conscripsit extremos ut

ut quinques terni quindecim fierent
Sunt aut omnes ut dixi quindecim
quia in istorum exordio unum sin-
gularem qui prius de omnibus
loqueretur imposuit. Etenim abso-
luto consequenter ex illa quinquepartita
distributione tres precedentes qui
ad homines pertinet ita subdivisit
ut primus sit de pontificibus. se-
cundus de auguribus. tercius de quin-
decim viris sacrorum. secundos
tres ad loca pertinentes ita ut in
uno eorum de sacellis. altero de
sacris edibus diceret. tercio de locis
religiosis. tres porro qui istos
sequuntur ad tempora pertinet id est ad dies
festos ita ut unum faceret de feriis
alterum de ludis circensibus. de sce-
nicis tercium. quartorum trium ad
sacra pertinentium uni dedit con-
secrationes. alteri sacra privata.
ultimo publica. Hanc velut pom-
pam obsequiorum in tribus qui
restant dii ipsi sequuntur extremi
quibus iste universus cultus im-
pensus est. In primo dii certi.
in secundo incerti. in tercio cunctorum
novissimo dii precipui atque selecti.
In hac tota serie pulcherrime
ac subtilissime distributionis et
distinctionis vitam eternam frustra
queri et sperari impudentissime
vel optari. Ex hiis que iam
diximus et que inceps dicenda
sunt cuivis nisi homini qui corde ob-
stinato sibi non fuerit inimicus
facillime apparet. Vel hominum enim sunt
ista instituta vel demonum non
quales vocant illi demones
bonos. sed ut loquatur apertius in-
mundorum spirituum et sine contro-
versia malignorum. qui noxias
opiniones quibus anima humana
magis magisque vanescit et in-
commutabili eterneque veritati co-
aptari atque inherere non possit in-
videntia mirabili et occulte in-
serunt cogitationibus impiorum
et aperte aliquando sensibus ingerunt
et qua possunt fallaci attestatione
confirmant. Iste ergo Varro propterea
se prius de rebus humanis de divinis
aut postea scripsisse testatur quod prius
extiterint civitates deinde ab
eis hec instituta sint. Vera aut
religio non a terrena aliqua civi-
tate instituta est. sed plane ce-
lestem ipsa instituit civitatem.
Eam vero inspirat et docet ve-
rus deus dator vite eterne veris
cultoribus suis.

Varronis igitur confitentis
ideo se prius de rebus
humanis scripsisse postea de divinis
quia divine iste ab hominibus insti-
tute sunt. hec ratio est. Sicut prior
est inquit pictor quam tabula
picta. prior faber quam edificium.
ita priores sunt civitates quam ea
que a civitatibus instituta sunt.
Dicit autem se prius scripturum fuisse
de diis postea de hominibus. si de
omni natura deorum scriberet quasi hic
de aliqua scribat et non de omni.
aut vero etiam aliqua sed non
omnis deorum natura non prior debe-
at esse quam hominum. Quid quod in illis
tribus novissimis libris deos
certos et incertos et selectos
diligenter explicans nullam deorum
naturam pretermittere videtur. Quid est
ergo quod ait si de omni natura
deorum et hominum scriberemus prius
divina absolvissemus quam humana
attigissemus. Aut enim de omni natura
deorum scribit aut de aliqua aut
omnino de nulla. si de omni preponen-
da est utique rebus humanis si de
aliqua cur non etiam ipsa res pre-
cedat humanas an indigna est
preferri etiam universe nature homi-
num pars aliqua deorum. quod si nimium
est ut aliqua pars divina preponatur
universis rebus humanis saltem

dignum est ut Romanis. Res quippe humanas libros non quantum in orbe terrarum sed quantum ad solam Romam pertinet scripsit. Quos tamen rerum divinarum libris se dixit scribendi ordine pretulisse sicut pictorem tabule picte, sicut fabrum edificio, apertissime confitens quod etiam iste divine res sicut pictura, sicut structura ab hominibus institute sint. Restat ut de nulla deorum natura scripsisse intelligatur neque hoc aperte dicere voluisse sed intelligentibus reliquisse. Ubi enim non dicitur omnis usitate quidem intelligitur aliqua, sed potest intelligi et nulla, quoniam que nulla est nec omnis nec aliqua est. Nam ut ipse dicit si omnis esset natura deorum de qua scriberet scribendi ordine rebus humanis preponenda esset. Ut autem et ipso tacente veritas clamat, preponenda esset certe rebus Romanis etiam si non omnis sed saltem aliqua esset. Recte autem postponitur; ergo nulla est. Non itaque rebus divinis anteferre voluit res humanas, sed rebus veris noluit anteferre res falsas. In his enim que scripsit de rebus humanis secutus est hystoriam rerum gestarum; que autem de his quas divinas vocat, quid nisi opiniones rerum vanarum? Hoc est nimirum quod voluit sub tali significatione monstrare, non solum scribens de his posterius quam de illis, sed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quod si tacuisset, aliter hoc factum eius ab aliis fortasse defenderetur. In ea vero ipsa ratione quam reddidit nec aliis quicquam reliquit pro arbitrio suspicandi, et satis probavit homines se preposuisse institutis hominum, non naturam hominum nature deorum. Ita se libros rerum divinarum non de veritate que pertinet ad naturam sed de falsitate que pertinet ad errorem scripsisse confessus est. Quod apertius alibi posuit, sicut in quarto libro commemoravi, ex nature formula se scripturum fuisse si novam ipse conderet civitatem; quia vero iam veterem inveniebat, non se potuisse nisi eius consuetudinem sequi.

VI

Deinde illud quale est quod tria genera theologie dicit esse, id est rationis que de diis explicatur, eorumque unum mythicon appellari, alterum phisicon, tertium civilem? Latine si usus admitteret, genus quod primum posuit fabulare appellaremus, sed fabulosum dicamus; a fabulis enim mythicon dictum est, quoniam mythos grece fabula dicitur. Secundum ut naturale dicatur iam et consuetudo locutionis admittit. Tertium etiam ipse latine enuntiavit quod civile appellatur. Deinde ait: mythicon appellant quo maxime utuntur poete, phisicon quo philosophi, civilem quo populi. Primum, inquit, quod dixi in eo sunt multa contra dignitatem et naturam immortalium ficta. In hoc enim est ut deus alius ex capite, alius ex femore sit, alius ex guttis sanguinis natus. In hoc ut dii furati sint, ut adulterarint, ut servierint homini. Denique in hoc omnia diis attribuuntur que non modo in hominem sed etiam que in contemptissimum hominem cadere possunt. Hic certe ubi potuit, ubi ausus est, ubi impunitum putavit, quanta mendacissimis fabulis nature deorum fieret iniuria sine caligine ullius ambiguitatis expressit. Loquebatur enim non de naturali theologia, non de civili, sed de fabulosa, quam libere a se putavit esse culpandam. Videamus quid de altera dicat. Secundum genus est, inquit, quod demonstravi de-

quo multos philosophos reliquerunt in quibus est dii qui sint, ubi sint, quod genus, quale, ex quo tempore an a sempiterno fuerint dii, an ex igne sint, ut credit Heraclitus, an ex numeris, ut Pytagoras, an ex athomis, ut ayt Epycurus. Sic alia que facilius intra parietes in scola quam extra in foro ferre possunt aures. Nichil in hoc genere culpavit quod physicon vocant et ad philosophos pertinet. Tantum eorum inter se controversias commemoravit, per quos facta est dissidentium multitudo sectarum. Removit tamen hoc genus a foro, id est a populis, scolis vero et parietibus clausit. Illud autem primum mendacissimum atque turpissimum a civitatibus non removit. O religiositas aures populares atque in his etiam Romanas. Quod de diis immortalibus philosophi disputant ferre non possunt; quod vero poete canunt et histriones agunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalium ficta sunt, quia non modo in hominem sed etiam in contemptissimum hominem cadere non possunt, non solum ferunt sed etiam libenter audiunt. Neque id tantum, sed diis quoque ista placere et per eos placandos esse decernunt. Dixerit aliquis: hec duo genera mythicon et physicon, id est fabulosum atque naturale, discernamus ab hoc civili de quo nunc agitur, unde et illa ipse discrevit, iamque ipsum civilem videamus qualiter explicet. Video quidem cur debeat discerni fabulosum: quia falsum, quia turpe, quia indignum est. Naturale autem a civili velle discernere quid est aliud quam etiam ipsum civilem fateri esse mendosum? Si enim illud naturale est, quid habet reprehensionis ut excludatur? Si autem hoc

in — civitatibus — hec — qualiter

quod civile dicitur naturale non est, quid habet meriti ut admittatur? Hec nempe illa causa est quare prius scripserit de rebus humanis, posterius de divinis, quoniam in divinis rebus non naturam deorum sed hominum instituta secutus est. Intueamur sane et civilem theologiam. Tertium genus est, inquit, quod in urbibus cives maxime sacerdotes nosse atque administrare debent. In quo est quos deos publice sacra ac sacrificia colere et facere cuique par sit. Adhuc quod sequitur attendamus. Prima, inquit, theologia maxime accommodata est ad theatrum, secunda ad mundum, tertia ad urbem. Quis non videat cui palmam dederit? Utique secunde, quam supra dixit esse physicorum. Hanc enim pertinere testatur ad mundum, quo isti nichil esse excellentius opinantur in rebus. Duas vero theologias, primam et secundam [tertiam], theatri scilicet atque urbis, distinxit an iunxit? Videmus enim non continuo quod est urbis pertinere posse et ad mundum, quamvis urbes esse videamus in mundo. Fieri enim potest ut in urbe secundum falsas opiniones ea colantur et ea credantur quorum in mundo vel extra mundum natura sit nusquam. Theatrum vero ubi est nisi in urbe? Quis theatrum instituit nisi civitas? Propter quid instituit nisi propter ludos scenicos? Ubi sunt ludi scenici nisi in rebus divinis, de quibus hii libri tanta sollertia conscribuntur?

Vn

O Marce Varro, cum sis homo omnium acutissimus et sine ulla dubitatione doctissimus, sed tamen homo, non deus, nec spiritu dei ad videnda et annuntianda divina in veritate libertateque subvectus, cernis quidem quam sint res divine ab humanis nugis atque mendaciis dirimende, sed vitiosissimas populorum opiniones et consuetudi-

theatrum vero ubi est nisi in urbe quis theatrum instituit

nes in superstitionibus publicatis vereris
offendere quas ab deorum natura ab-
horrere vel talium quales in huius
mundi elementis humani animi suspi-
catur infirmitas. Et sentis ipse un-
dique et omnis vestra litteratura circumsonat. Quid
hic agit humanum quamvis excellen-
tissimum ingenium. Quid tibi huma-
na licet multiplex ac magna
doctrina in his angustiis suffra-
gatur. Naturales deos colere
cupis, Civiles cogeris. Invenisti
alios fabulosos in quos liberius
quod sentis evomas. Unde et istos
civiles velis nolis perfundas.
Dicis quippe fabulosos accommo-
datos ad theatrum, naturales ad mundum,
civiles ad urbem. Cum mundus
opus sit divinum, urbes vero et theatra
opera sint hominum, nec alii dii rideantur
in theatris quam qui adorantur in templis,
nec aliis ludos exhibeatis quam
quibus victimas ymmolatis. Quanto
liberius subtiliusque ista di-
videres dicens alios esse deos
naturales alios ab hominibus insti-
tutos sed de institutis aliud
habere litteras poetarum aliud sacer-
dotum, utrasque tamen ita esse inter se
amicitia consortio falsitatis ut grate
sint utreque demonibus quibus
doctrina est inimica veritatis. Se-
questrata igitur paululum theologia
quam naturalem vocant de qua post-
ea disserendum est, placetne tamen
vitam eternam peti aut sperari ab
diis poeticis theatricis ludicris
scenicis. Absit, ymmo avertat deus tam
immanem sacrilegamque
dementiam. Quid ab eis diis
quibus hec placent et quos hec
placant, cum eorum illic crimina fre-
quententur, vita eterna poscenda
est. Nemo ut arbitror usque

ad tantum precipitium furiosissime
impietatis insanit. Nec fabu-
losa igitur nec civili theologia sem-
piternam quisquam adipiscitur
vitam. Illa enim de diis turpia
fingendo seminat, hec fauendo
metit. Illa mendacia spargit,
hec colligit. Illa res divinas
falsis criminibus insectatur, hec
eorum criminum ludos in divinis rebus
amplectitur. Illa de diis nefan-
da figmenta hominum carminibus
personat, hec deorum ipsorum festi-
vitatibus consecrat. Facinora et
flagitia numinum illa cantat, hec
amat. Illa prodit aut fingit, hec
autem aut veris attestatur aut ob-
lectatur et falsis. Ambe turpes
ambeque dampnabiles. Sed illa
que theatrica est publicam turpi-
tudinem profitetur, ista que urba-
na est illius turpitudine ornatur.
Hincine vita eterna sperabitur, un-
de ista brevis temporalisque polluitur.
An vero vitam polluit consortium
nefariorum hominum si se inserant
affectionibus et assensionibus nostris,
et vitam non
polluit societas demonum qui
coluntur criminibus suis, si veris
quam mali, si falsis quam male. Hec
cum dicimus videri fortasse cuipiam
nimis harum rerum ignaro potest ea
sola de diis talibus indigna
maiestati divine et ridicula de-
testabilia celebrari que poetica
canuntur carminibus et ludis sceni-
cis actitantur, sacra vero illa que
non histriones sed sacerdotes agunt
ab omni esse dedecore purgata
et aliena. Hoc si ita esset num-
quam theatricas turpitudines
in eorum honore quisquam celebran-
das esse censeret, numquam eas
ipsi dii preciperent sibimet exhiberi

Sed ideo nichil pudet ad ob-
sequium deorum talia conferre in the-
atris quia similia conferuntur in
templis. Denique et in eo discernens
auctor eiusdem theologie a fabulo-
sa et naturali tertiam quandam sui generis
distinctiue conatur magis eam
ex utraque temperatam quam ab utraque
separatam intelligi voluit. Ait
enim ea que scribunt poete minus
esse quam ut populi sequi debeant
que autem philosophi plus quam ut ea
vulgus scrutari expediat. Que
sic abhorrent inquit ut tamen
genere — ex utroque ad ciuiles rationes assump-
ta sint non pauca. Quare que
cum ciuilibus — erunt communia cum propriis una scri-
bemus e quibus maior societas
debet esse nobis cum philosophis quam
cum poetis. Non ergo nulla cum
poetis. Et tamen alio loco dicit
de generationibus deorum magis ad po-
etas quam ad physicos fuisse populos
inclinatos. Hic enim dixit quid fieri
debeat ibi quid fiat. Physicos
dixit utilitatis causa scripsisse
poetas delectationis. Ac per hoc
ea que a poetis conscripta populi
sequi non debent crimina sunt
deorum que tamen delectant et populos
et deos. Delectationis enim causa
sicut dicit scribunt poete non
utilitatis. Ea tamen scribunt que dii
expetant populi exhibeant. viij — fuisse

Deuocauit igitur ad theatricam
ciuilem theologiam fabulosa the-
atricam scenicam indignitatis et
turpitudinis plenam et hec tota
que merito culpanda et respuen-
da iudicatur pars huius est que co-
lenda et obseruanda censetur.
Non sane pars incongrua sicut
ostendere institui et que ab uniuerso
corpore aliena importune illi
connexa atque suspensa sit sed
omnino consona et tamquam eiusdem
corporis membrum conuenientissime co-
pulata. Quid enim aliud ostendunt
illa simulachra forme sexus e-
tates habitus deorum. Numquid barba-
tum Iouem imberbem Mercuri-
um poete habent pontifices non habent.
Numquid Priapo nimia non etiam
sacerdotes enormia pudenda
fecerunt. An aliter stat adorandus
in locis sacris quam procedit ridendus
in theatris. Numquid Saturnus se-
nex Apollo ephebus ita persone
sunt histrionum ut non sint sta-
tue delubrorum. Cur Forculus
qui foribus preest et Limentinus
qui limini dii sunt masculi atque
inter hos Cardea femina est que
etiam cardinem seruat. Nonne
ista in diuinarum rerum libris reperi-
untur que graues po-
ete suis carminibus indigna
duxerunt. Numquid Dyana the-
atrica portat arma et urba-
na simpliciter virgo est. Numquid
scenicus Apollo cytharista est
et ab hac arte Delphicus va-
cat. Sed hec honestiora sunt
in comparatione turpiorum. Quid de
ipso Ioue senserunt qui eius
nutricem in capitolio posuerunt.
Nonne attestati sunt Euhemero
qui omnes tales deos non fa-
bulosa garrulitate sed histori-
ca diligentia homines mortalesque
conscripsit. Epulones etiam deos
parasitos Iouis ad eius mensam
qui constituerunt quid aliud quam
mimica sacra esse voluerunt.
Nam parasitos Iouis ad eius
conuiuium adhibitos si mimus dix-
isset risum utique quesisse videre-
tur. Varro dixit non cum irrideret de-
os sed cum commendaret hoc dixit
diuinarum non humanarum rerum libri
hoc eum scripsisse testantur.

Nec ubi ludos scenicos exponebat sed ubi templa numini pandebant. denique in talibus vincitur et fatetur. sicut turba humana forma deos fecerunt ita eos delectari humanis voluptatibus credidisse non malignorum spirituum necessitate defuerit ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. unde etiam illud est quod herculis edituus ociosus atque feriatus lusit tesseris secum utraque manu alternante in una constituens herculem in altera se ipsum sub ea condicione ut si ipse vicisset de stipendio templi sibi cenam pararet amicamque conduceret. Si autem victoria herculis fieret hoc idem de pecunia sua voluptati herculis exhiberet. deinde cum a se ipso tamquam ab hercule victus esset debitam cenam et nobilissimam meretricem larentinam deo herculi dedit. At illa cum dormisset in templo vidit in sompnis herculem sibi esse commixtum sibique dixisse quod inde discendens cui primum iuveni obvia fieret apud illum esset inventura mercedem quam sibi credere deberet ab hercule persolutam. ac sic abeunti cum primus iuvenis ditissimus taruntius occurrisset eamque dilectam secum diu habuisset illa herede defunctus est. que amplissimam adepta pecuniam ne divine mercedi videretur ingrata quod acceptissimum putavit numinibus populum romanum etiam ipsa scripsit heredem atque illa non comparente inventum est testamentum quibus meritis eam ferunt etiam honores meruisse divinos. hec si poete fingerent si mimi agerent ad fabulosam theologiam

dicerentur procul dubio pertinere et a civilis theologie dignitate separanda iudicarentur. Cum vero hec dedecora non poetarum sed populorum non mimorum sed sacrorum non theatrorum sed templorum id est non fabulose sed civilis theologie tanti auctor prodit non frustra histriones ludicris artibus fingunt deorum que tanta est turpitudine sed plane frustra sacerdotes velud sacris ritibus conantur fingere deorum que nulla est honestatem. Sacra sunt iunonis et hec in eius dilecta insula samo celebrabantur ubi nuptui data est iovi. Sacra sunt cereris ubi a plutone rapta proserpina queritur. Sacra sunt veneris ubi amatus eius adon aprino dente extinctus iuvenis formosissimus plangitur. Sacra sunt matris deum ubi athis pulcher adolescens ab ea dilectus et muliebri zelo abscisus etiam hominum abscisorum quos gallos vocant infelicitate deploratur. hec cum deformiora sint omni scenica feditate quid est quod fabulosa de diis figmenta poetarum ad theatrum videlicet pertinentia velut secernere nituntur a civili theologia quam pertinere ad urbem volunt quasi ab honestis digna indigna et turpia. Itaque potius est unde gratie debeantur histrionibus qui oculis hominum pepercerunt nec omnia spectaculis nudaverunt que sacrarum edibus edium parietibus occultantur. Quid de sacris eorum boni sentiendum est que tenebris operiuntur cum tam sint detestabilia que proferuntur in lucem. Et certe quid in occulto agant per abscisos et molles ipsi viderint. eosdem tamen homines infeliciter ac turpiter enervatos atque corruptos occultare minime potuerunt

nuptura

Actis

persuadeant cum putent se aliquid simi-
le perpetrare? Tales autem homines quos intue-
ri in scena imitari atque versari verecundia
non permittit. Nescimus quid agant, sed
scimus per quales agant. Novimus
enim quae agantur in scena, quo
numquam vel in choro meretricum
abscisus et mollis intravit. Et
tamen etiam ipsa turpes et infames
agunt; neque enim ab honestis agi
debuerunt. Quae sunt ergo illa
sacra quibus agendis tales elegit
sanctitas quales nec thimelica in se ad-
mittit obscenitas? VIII

At enim habent ista physiologicas
quasdam sicut aiunt, id est natura-
lium interpretationes. Quasi vero nos
in hac disputatione physiologiam
quaeramus et non theologiam, id est rationem non
naturae sed dei. Quamvis enim qui
verus deus est non opinione sed
natura deus sit, non tamen omnis natura
deus est, quia et hominis et pecoris
et arboris et lapidis utique natura
est, quorum nihil est deus. Si-
autem interpretationis huius cum agitur
de sacris matris deum caput est certe
quod mater deum terra est, quid ulte-
rius quaerimus, quid cetera perscrutamur? Quid
evidentius suffragatur eis qui
dicunt omnes istos deos homines
fuisse? Sic enim sunt terrigene sicut
eis mater est terra. Sed in vera
theologia opus dei est terra, non ma-
ter. Verumptamen quoquo modo sacra eius
interpretentur et referant ad rerum
naturam, viros muliebria pati non
est secundum naturam sed contra naturam.
Hic morbus, hoc crimen, hoc de-
decus habet inter illa sacra pro-
fessionem, quod in vitiosis hominum mori-
bus vix habet inter tormenta confessi-
onem. Deinde si ista sacra quae
scenicis turpitudinibus convincuntur esse fe-
diora hinc excusantur atque pur-
gantur, quod habent interpretationes suas

quibus ostendantur rerum significatrice
naturam, cur non etiam poetica similiter
excusentur atque purgentur? Multa
enim et ipsi ad eundem modum
interpretati sunt, usque adeo ut quod
aiunt immanissimum et infandissimum
dicitur, Saturnum filios devorasse,
ita nonnulli interpretentur, quod longin-
quitas temporis quae Saturni nomine
significatur, quidquid gignit ipsa
consumat; vel sicut idem opinatur
Varro, quod pertineat Saturnus ad se-
mina quae in terram, de qua oriun-
tur, iterum recidunt. Itemque alii alio modo
et similiter cetera. Et tamen theologia fabu-
losa dicitur et cum omnibus huius-
cemodi interpretationibus suis reprehen-
ditur, abicitur, improbatur, nec solum
a naturali quae philosophorum est, verum etiam
ab ista civili de qua agimus, quae
ad urbes populosque asseritur pertinere,
eo quod de diis indigna confinxerit,
merito repudianda discernitur;
eo nimirum consilio ut, quoniam acutis-
simi homines atque doctissimi a quibus
ista conscripta sunt ambas improban-
das intelligebant, et illam scilicet fa-
bulosam et istam civilem, illam
vero audebant improbare, hanc
non audebant, illam culpandam
proposuerunt, hanc ei similem comparan-
dam exposuerunt, non ut haec prae
illa tenenda eligeretur, sed ut
cum illa respuenda intelligeretur,
atque ita sine periculo eorum qui civi-
lem theologiam reprehendere metuebant,
utraque contempta, ea quam naturalem
vocant apud meliores animos
inveniret locum. Nam et civilis et
fabulosa ambae fabulosae sunt ambae-
que civiles; ambas inveniet fabulo-
sas qui vanitates et obscenitates
ambarum prudenter inspexerit, am-
bas civiles qui ludos scenicos
pertinentes ad fabulosam in deorum ci-
vilium festivitatibus et in urbium

diuinis rebus addiderit. Certe isti-
viri etiam quidem peritis cuiusque de-
orum istorum tribuunt quos sua simula-
chra et sacra congruit diis fabu-
losis aptissime exhibentibus esse
simillimos formis etatibus sexu
habitu coniugiis generationibus ritibus
in quibus omnibus aut homines
fuisse intelligunt et pro uniuscuiusque
vita vel morte sacra eis et so-
lempnia constituta. hunc errorem
insinuantibus firmantibusque de-
monibus aut certe ex qualibet
occasione inmundissimi spiritus fal-
lendis humanis mentibus irrepsisse
Quid ipsa numinum officia
tam viliter minutatimque concis-
sa propter que eis dicunt pro uniuscuiusque
proprio munere supplicari oportere vide-
mus quidem omnia sed multa iam diximus
nonne scurrilitati mimice quam divine
conveniunt dignitati. Si duas
quisque nutrices adhiberet infanti
quarum una nichil nisi pani daret
sicut isti ad hoc duas adhibuerunt
deas Educam et Potinam nempe
desipere et aliquid mimo simile
in sua domo agere videretur. Liberum
a liberamento appellari volunt
quod mares in coeundo per eius
beneficium emissis seminibus liberen-
tur. hoc idem in feminis agere Liberam
quam etiam Venerem putant quod
et ipsam perhibeant semina emittere
et ob hoc eidem virilem cor-
poris partem in templo poni femine-
am Libere. Ad hec addunt muli-
eres attributas Libero et vinum
propter libidinem concitandam. Sic
bachanalia summa celebrantur
insania. ubi Varro ipse confite-
tur a bachantibus talia fieri non
potuisse nisi mente commota. hec
tamen postea displicuerunt senatui
saniori et ea iussit auferri.
Saltem hic tandem forsitan sen-

serunt quid inmundi spiritus dum pro diis
habentur in hominum mentibus possint
hec certe non fierent in theatris ludunt
quippe ibi non furiunt quamvis deos
habere qui etiam ludis talibus delec-
tentur simile sit furoris. Quale autem
illud est quod cum religiosum a super-
sticioso dicat timeri deos a religi- ei distinctione
oso autem tantum vereri ut parentes discernat a
non ut hostes timeri atque omnes ita superstitioso dicat
bonos dicat ut facilius sit eos
nocentibus parcere quam ledere quemquam in-
nocentem tamen mulieri fete post
partum tres deos custodes commemorat
adhiberi ne Silvanus deus per
noctem ingrediatur et vexet eorumque
custodum significandorum causa tres
homines noctu circuire limina domus
et primo limen securi ferire postea
pilo tercio verrere scopis ut his
datis culture signis deus Silva-
nus prohibeatur intrare quod neque
arbores ceduntur ac putantur sine
ferro neque far conficitur sine pilo
neque fruges coacervantur sine
scopis. Ab his autem tribus rebus
tres nuncupatos Intercidonam a se-
curis intercisione Pilumnum a pilo pilumnium
Deverram a scopis quibus diis
custodibus contra vim dei Silvani
sacra feta conservaretur. Ita contra
dei nocentis seviciam custodia bo-
norum non valeret nisi plures essent
adversus unum eique aspero horrendo
inculto utpote silvestri signis
culture tamquam contrariis repugnarent.
Itane ista est innocencia deorum
ista concordia. vel concretive sunt hecine
numina salubria urbium magis ride-
nda quam ludibria theatrorum. Cum mas-
culus et femina iunguntur adhibetur
deus Iugatinus sit hoc ferendum.
Sed domum est ducenda que nubit
adhibetur deus Domiducus. ut
in domo sit adhibetur deus Domi-
cius. ut maneat cum viro adhibe-

dea Manturna. Quid ultra que-
ritur? parcatur humane verecundie; pa-
gat cetera concupiscentia carnis et san-
guinis procurato secreto pudoris.
Quid impletur cubiculum turba
numinum quando et paranymphi inde
descendunt? et ad hoc impletur,
non ut eorum presentia cogitata ma-
ior sit cura pudicitie, sed ut femine
sexu infirme novitate pavide
illis cooperantibus sine ulla diffi-
cultate virginitas auferatur. Ad-
est enim dea Virginensis et deus
pater Subigus et dea mater Prema
et dea Pertunda et Venus et
Priapus. Quid est hoc? si omnino
laborantem in illo opere virum ab
diis adiuvari oportebat, non
sufficeret aliquis unus aut aliqua
una? Numquid Venus sola parum
esset, que ab hoc etiam dicitur nun-
cupata quod sine eius vi femina
virgo esse non desinat? Si est
ulla frons in hominibus que
non est in numinibus, nonne cum
credunt coniugati tot deos utriusque
sexus esse presentes et huic operi
instantes, ita pudore afficiuntur
ut et ille minus moveatur et illa
plus reluctetur? Et si adest Vir-
ginensis dea ut virgini zona
solvatur, si adest deus Subigus
ut viro subigatur, si adest dea
Prema ut subacta ne se commove-
at comprimatur, dea Pertunda ibi quid
facit? Erubescat, eat foras, agat
aliquid et maritus. Valde inhones-
tum est ut quod vocatur illa impleat
quisquam nisi ille. Sed forte ideo tole-
ratur quia dea dicitur esse non
deus. Nam si masculus crederetur
et Pertundus vocaretur, magis contra
eum pro uxoris pudicitia posceret
maritus auxilium quam feta contra
Silvanum. Sed quid hoc dicam cum
ibi sit et Priapus nimius mas-
culus, super cuius immanissimum et fa-
turpissimum

nimb sedere nova nupta videbitur
more honestissimo et religio-
sissimo matronarum. Eant adhuc
et theologiam civilem a theologia fabulosa,
urbes a theatris, templa a scenis,
sacra pontificum a carminibus poe-
tarum, velut res honestas a turpi-
bus, veraces a fallacibus, graves a
levibus, serias a ludicris, appeten-
das a respuendis, qua possunt quasi
subtilitate discernant. Intelli-
gimus quid agant: illam theatri-
cam et fabulosam theologiam ab ista
civili pendere noverunt et ei de
carminibus poetarum tamquam de spe-
culo resultare. Et ideo ista ex-
posita, quam damnare non audent,
illam eius ymaginem liberius ar-
guunt et reprehendunt, ut qui agno-
scunt quid velint et hanc potius
faciem cuius illa ymago est de-
testentur. Quam tamen dii ipsi tamquam
in eodem speculo se intuentes
ita diligunt ut qui qualesque
sint in utraque melius videantur.
Unde etiam cultores suos terribili-
bus imperiis compulerunt ut immun-
ditiam theologie fabulose sibi di-
carent, in suis solempnitatibus
ponerent, in rebus divinis haberent,
atque ita et se ipsos immundissimos
spiritus manifestius esse docuerunt,
et huius urbane theologie velut
electe et probate illam theatricam
abiectam atque reprobatam membrum
partemque fecerunt, ut cum sit uni-
versa turpis et fallax atque
in se contineat commenticios deos,
una pars eius sit in litteris sacer-
dotum, altera in carminibus po-
etarum. Utrum habeat et alias
partes alia questio est. Nunc propter divi-
sionem Varronis et urbanam
et theatricam theologiam ad unam
civilem pertinere satis ut opinor
ostendi. Unde quia sunt ambe
similis turpitudinis absurditatis

indignitatis falsitatis absit ut religiosis ut sine ab hac sine ab illa vita speretur eterna. Denique et ipse Varro commemorare et enumerare deos cepit a conceptione hominis quorum numerum est exorsus a iano eamque seriem perduxit usque ad decrepiti hominis ad mortem et deos ad ipsum hominem sed ad ea que sunt pertinentes clausit ad neniam deam que in funeribus senum cantatur. Deinde cepit deos alios ostendere qui pertinent non ad ipsum hominem sed ad ea que sunt hominis sicuti est victus atque vestitus et quecumque alia que huic vite sunt necessaria ostendens in omnibus quod sit cuiusque munus et propter quid cuique debeat supplicari in qua universa diligentia nullos demonstravit vel nominavit deos a quibus vita eterna poscenda sit propter quam unam proprie christiani sumus. Quis ergo usque adeo tardus sit ut non intelligat istum hominem civilem theologiam tam diligenter exponendo et aperiendo eamque illi fabulose indigne atque probrose similem demonstrando atque ipsam fabulosam partem esse huius satis evidenter docendo non nisi illi naturali quam dicit ad philosophos pertinere in animis hominum moliri locum ea subtilitate ut fabulosam reprehendat civilem vero reprehendere quidem non audeat sed prodendo reprehensibilem ostendat atque ita utraque iudicio recte intelligentium reprobata sola naturalis remaneat eligenda. De qua suo loco in adiutorio dei veri diligentius disserendum est.

Libertas sane que huic defuit ne istam urbanam theologiam theatrice simillimam aperte sicut illam reprehendere auderet anneo Senece quem nonnullis indiciis invenimus apostolorum nostrorum claruisse temporibus non quidem ex toto verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti viventi defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit multo copiosius atque vehementius reprehendit ipse civilem istam et urbanam theologiam quam varro theatricam atque fabulosam. Cum enim de simulacris ageret sacros inquit immortales inviolabiles in materia vilissima atque inmobili dedicant habitus illis hominum ferarumque et piscium quidam vero mixto sexu diversis corporibus induunt numina vocant que si spiritu accepto subito occurrerent monstra haberentur. Deinde aliquanto post cum theologiam naturalem predicans quorundam philosophorum sententias digessisset opposuit sibi questionem et ait hoc loco dicit aliquis Credam ego celum et terram deos esse et supra lunam alios infra alios. Ego feram aut platonem aut peripateticum stratonem quorum alter fecit deum sine corpore alter sine animo. Et ad hoc respondens quid ergo tandem inquit veriora videntur tibi tatii aut romuli aut tulli hostilii somnia. Cloacinam tatius dedicavit deam picum tyberinumque romulus hostilius pavorem atque pallorem teterrimos hominum affectus quorum alter mentis territe motus alter corporis nec morbus quidem sed color. Hec numina potius credes et celo recipies. De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere scripsit. Ille inquit viriles sibi partes amputat ille lacertos secat ubi iratos deos timent qui sic propitios merentur. Dii autem nullo debent coli genere si et hoc volunt. Tantus est perturbate mentis et sedibus suis pulse furor ut sic dii placentur quemadmodum ne homines quidem seviunt teterrime et in fabulas tradite crudelitatis tyranni laceraverunt aliquorum membra neminem sua lacerare

uiserunt regie libidinis volupta-
tem castrati sunt quidem sed nemo sibi
vir ne esset iubente deo manus
intulit se ipsi in templis con-
trucidant et vulneribus suis ac
sanguine supplicant. Si cui intueri
vacet que faciunt quecumque patiuntur
inveniet tam indecora honestis
tam indigna liberis tam dissi-
milia sanis ut nemo fuerit dubi-
taturus furere eos si cum paucioribus
furerent. Nunc sanitatis patrocinium
est insanientium turba. Iam ipsa
illa que in ipso capitolio fieri
solere commemorat et intrepide
omnino coarguit quis credat nisi
ab irridentibus aut furentibus
fieri. Nam cum in sacris egiptiis
osirim lugeri perditum. Mox autem
inventum magno esse gaudio
derisisset cum perditio eius inventio-
que fingatur dolor tamen ille atque
leticia ab eis qui nichil perdide-
runt nichil que invenerunt veraciter
exprimatur. Huic tamen inquit furori
certum tempus est. Tollerabile est
semel in anno insanire. In capi-
tolium perveni pudebit publicate de-
mentie quod sibi vanus furor attri-
buit officii. Alius nomina deo
subicit alius horas Iovi nunciat
alius lictor est alius victor qui
vano motu brachiorum imitatur
ungentem. Sunt que Iunoni atque
minerve capillos disponant
longe a templo non tantum a si-
mulachro stantes digitos mo-
vent ornantium modo. Sunt que spe-
culum teneant. Sunt qui ad vadi-
monia sua deos advocent. Sunt
qui libellos offerunt et illos
causam suam doceant. Doctus
archimimus senex iam decrepi-
tus cotidie in capitolio mimum
agebat quasi dii libenter expect-
arent quem illi homines desierant.
Omne illic artificum genus operati-
dis immortalibus desidet. Et
paulo post. Hii tamen inquit etiam
si supervacuum usum non turpem
nec infamem deo promittunt. Sedent
quedam in capitolio que se a Iove
amari putant. Ne Iunonis quidem
si credere poetis velis iracundis-
sime respectu terrentur. Hanc liber-
tatem varro non habuit tantummodo
poeticam theologiam reprehendere ausus
est civilem non ausus quam iste
concidit. Sed si verum attendamus de-
teriora sunt templa ubi hec aguntur
quam theatra ubi finguntur. Unde
in hiis sacris civilis theologie has
partes potius elegit seneca sapien-
ti ut eas in animi religione non habe-
at sed in actibus fingat. Ait enim
que omnia sapiens servabit tamquam
legibus iussa non tamquam diis gra-
ta. Et paulo post. Quid quod et
matrimonia inquit deorum iungimus
et ne pie quidem fratrum ac sororum.
Bellonam marti collocamus vulcano
venerem neptuno salaciam.
Quosdam tamen celibes relinquimus
quasi condicio defecerit presertim cum
quedam vidue sint ut populonia
vel fulgura et diva rumina
quibus non miror petitorem defuisse.
Omnem istam ignobilem deorum
turbam quam longo evo longa
superstitio congessit. Sic inquit
adorabimus ut meminimus cultum
eius magis ad morem quam ad rem
pertinere. Nec leges ergo ille nec
mos in civili theologia illud institu-
erunt quod diis gratum esset vel
ad rem pertineret. Sed iste quem philosophi
quasi liberum fecerunt tamen quia
illustris populi romani sena-
tor erat colebat quod reprehende-
bat agebat quod arguebat quod

victor

culpabat adorabat quia videlicet magnum aliquid eum philosophia docuerat ne superstitiosus esset in mundo sed propter leges civium moresque hominum non quidem ageret fingentem scenicum in theatro sed imitaretur in templo eo dampnabilius quo illa que mendaciter agebat sic ageret ut eum populus veraciter agere existimaret scenicos autem ludendo potius delectaret quam fallendo deciperet. XII

Hic inter alias civilis theologie superstitiones reprehendit etiam sacramenta iudeorum et maxime sabbata inutiliter eos facere affirmans quod per illos singulos septenos interpositos dies septimam fere partem etatis sue perdant vacando et multa in tempore urgentia non agendo ledantur. christianos tamen iam tunc iudeis inimicissimos in neutram partem commemorare ausus est ne vel laudaret contra sue patrie veterem consuetudinem vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem. de illis sane iudeis cum loqueretur ait. Cum interim usque eo sceleratissime gentis consuetudo convaluit ut per omnes iam terras recepta sit victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hec dicens et quid divinitus ageretur ignorans subiecit plane sententiam qua significaret quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. ait enim illi tamen causas ritus sui noverunt et maior pars populi facit quod cur faciat ignorat. Sed de sacramentis iudeorum vel cur vel quatenus instituta sint auctoritate divina ac postmodum a populo dei cui vite eterne misterium revelatum est tempore quo oportuit eadem auctoritate sublata sint et alias diximus maxime cum adversus manicheos ageremus et in hoc opere loco opportuniore dicendum est. XIII

Nunc propter tres theologias quas greci dicunt mithicen phisicen politicen latine autem possunt dici fabulosa naturalis civilis quod neque de fabulosa quam et ipsi multorum ac falsorum deorum cultores liberrime reprehenderunt neque de civili cuius illa pars esse convincitur eiusque et ista simillima vel etiam deterior invenitur speranda est eterna vita si cui satis non sunt que in hoc volumine dicta sunt adiungat etiam illa que in superioribus libris et maxime quarto de felicitatis datore deo plurima disputata sunt. nam cui nisi felicitati propter eternam vitam consecrandi homines essent si dea felicitas esset. quia vero non dea sed munus est dei cui deo nisi datori felicitatis consecrandi sumus qui eternam vitam ubi vera est et plena felicitas pia caritate diligimus. Non autem esse datorem felicitatis quemquam istorum deorum qui tanta turpitudine coluntur et nisi ita colantur multo turpius irascuntur atque ob hoc se spiritus immundissimos confitentur puto ex hiis que dicta sunt neminem dubitare oportere. Porro qui non dat felicitatem vitam quomodo dare possit eternam. Eam quippe vitam eternam dicimus ubi est sine fine felicitas. Nam si anima in penis vivit eternis quibus et ipsi spiritus cruciabuntur immundi mors est illa potius eterna quam vita. nulla quippe maior et peior est mors quam ubi non moritur mors. Sed quia anime natura per illud quod immortalis creata est sine qualicumque vita esse non potest summa mors est eius alienatio a vita dei in eternitate supplicii. vitam igitur eternam id est sine fine ullo felicem solus ille dat qui dat veram felicitatem

Quia illi quos colit theologia ista civilis dare non posse convicti sunt non solum propter ista temporalia atque terrena quod superioribus quinque libris condidimus multo magis propter vitam eternam post mortem futuram

que

est. quia isto uno etiam illis cooperantibus eternis colendi non sunt. Sed quoniam ille tenebrose consuetudinis magis in alto radices habet

scilicet sexto etiam

si cui de ista civili theologia respuenda atque vitanda parum videor disputasse in aliud volumen quod huic opitulante deo subiungendum est animum intendat.

nimis

Incipiunt capitula septimi libri

Utrum cum in theologia civili deitatem esse constiterit in selectis diis eam inveniri posse credendum sit. ii. Qui sint dii selecti et an ab officiis viliorum deorum habeantur excepti. iii. Quam nulla sit ratio que de selectione quorundam deorum possit ostendi cum multis inferioribus excellentior administratio deputetur. iiii. Melius actum cum diis inferioribus qui nullis infamentur opprobriis quam cum selectis quorum tante turpitudines celebrentur. v. De paganorum secretiore doctrina physicisque rationibus. vi. De opinione Varronis qua arbitratus est deum animam esse mundi qui tamen in partibus suis habeat animas multas quarum divina natura sit. vii. An rationale sit Ianum et Terminum in duo numina separari. viii. Ob quam causam cultores Iani bifrontem ymaginem ipsius finxerint quam tamen etiam quadriformem videri voluerint. ix. De Iovis potestate atque eiusdem cum Iano comparatione. x. An Iani et Iovis recta discretio sit. xi. De cognominibus Iovis que non ad multos deos sed ad unum eundemque referuntur. xii. Quod Iovis etiam Pecunia nuncupatur. xiii. Quod dum exponitur quid Saturnus quidve sit Genius utrumque unum Iovem esse doceat. xiiii. De Mercurii et Martis officiis. xv. De stellis quibusdam quas pagani deorum suorum nominibus nuncupaverunt. xvi. De Apolline et Diana ceterisque selectis diis quos partes mundi esse voluerunt. xvii. Quod etiam ipse Varro opiniones suas de diis pronunciaverit ambiguas. xviii. Que credibilior causa sit qua error paganismi inoleverit. xix. De interpretationibus quibus colendi Saturni ratio concinnatur. xx. De sacris Cereris Eleusine. xxi. De turpitudine sacrorum que Libero celebrabant. xxii. De Neptuno et Salacia ac Venilia. xxiii. De terra quam Varro deam esse confirmat eo quod ille animus mundi quem opinatur deum etiam hanc corporis sui infimam partem permeet eique vim divinam impertiat. xxiiii. De Telluris cognominibus eorumque significationibus que etiam si fuerint multarum rerum indices non debuerunt multorum deorum firmare opiniones. xxv. Quam interpretationem de abscisione Attidis Grecorum sapientium doctrina repperit. xxvi. De turpitudine sacrorum matris magne. xxvii. De figmentis physiologorum qui nec veram divinitatem colunt nec eo cultu quo colenda est vera divinitas. xxviii. Quod doctrina Varronis de theologia in nulla sibi parte concordet. xxix. Quod omnia que physiologi ad mundum partesque ipsius retulerunt ad unum verum deum referre debuerunt. xxx. Qua pietate discernatur a creaturis creator ne pro uno tot dii colantur. xxxi. Quod non sit opera unius auctoris. xxxii. Quibus beneficiis dei excepta generali largitate sectatores veritatis utuntur. xxxiii. Quod sacramentum redemptionis Christi

nullis rebus quibus defuerit spiritus quod sit diversis singularibus proditatum XXXIIII Ex per solam xpianam religionem manifestari potuerit fallaciam spirituum malignorum deorum errore gaudentium XXXV De libris nume pompilii quos senatus ne sacrorum cause quales in eis habebantur innotescerent iussit incendi XXXVI De ydromantia per quam numa visis quibusdam demonum ymaginibus illudebatur. Incipit liber septimus. Capitulum

Diligentius me pravas et veteres opiniones veritati pietatis inimicas quas tenebrosis animis altius et tenacius diuturnus humani generis error infixit evellere et exstirpare conantem et illius gratie qui hoc ut verus deus potest pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem ingenia celeriora atque meliora quibus ad hanc rem superiores libri satis superque sufficiunt patienter et equanimiter ferre debent et propter alios non putare superfluum quod iam sibi sentiunt non necessarium. Multum magna res agitur cum vera et vere sancta divinitas quamvis ab ea nobis etiam huic quam nunc gerimus fragilitati necessaria subsidia prebeantur non tamen propter mortalis vite transitorium vaporem sed propter vitam beatam que non nisi eterna est querenda et colenda predicatur.

Hanc divinitatem vel sic ut dicerim deitatem nam et hoc verbo uti iam nostros non piget ut de greco expressius transferant id quod illi theotetam appellant. Hanc ergo divinitatem non esse in ea theologia quam civilem vocant que a marco varrone XVI voluminibus explicata est id est non perveniri ad eterne vite felicitatem talium deorum cultu quales a civitatibus qualiterque colendi instituti sunt cui non dum persuasit sextus liber quem proxime absolvimus cum istum forsitan legerit quid de hac questione expedienda ulterius desideret non habebit. Fieri enim potest ut saltem deos selectos atque precipuos quos varro volumine complexus est ultimo de quibus parum diximus quisquam colendos propter vitam beatam que non nisi eterna est opinetur. Qua in re non dico quod facius Tertullianus for- facetius ait
tasse quam verius si dii seliguntur ut bulbi utique ceteri reprobi iudicantur. Non hoc dico video enim ex electis seligi aliquos ad aliquid maius atque prestantius sicut in militia cum tirones electi fuerint ex hiis quoque eliguntur ad opus aliquid maius armorum et cum eliguntur in ecclesia qui fiant prepositi non utique ceteri reprobantur cum omnes boni fideles electi merito nuncupentur. Eliguntur uve alie quas Eligitur in edificio lapides angulares non reprobatis ceteris qui structure partibus aliis deputantur. Eliguntur uve alie ad vescendum non reprobantur alie quas relinquimus ad bibendum
relinquimus ad bibendum. Non opus est multa percurrere cum res in aperto sit. Quam ob rem non ex hoc quod dii ex multis quidam selecti sunt vel is qui scripsit vel eorum cultores vel dii ipsi vituperandi sunt sed advertendum potius qui nam isti sint et ad quam rem selecti videantur. II

Hos certe deos selectos varro unius libri contextione commendat. Ianum Iovem Saturnum Genium Mercurium Apollinem Martem Vulcanum Neptunum Solem Orcum Liberum patrem Tellurem Cererem Iunonem Lunam Dianam Minervam Venerem Vestam in quibus omnibus ferme XX duodecim mares VIII sunt femine. Hec numina utrum propterea dicuntur selecta quia maiores in mundo administrationes gerunt an quia populis magis innotuerunt maiorque est eis cultus exhibitus. Si propterea quia opera maiora ab hiis administrantur in mundo non eos invenire debuimus inter illam quasi plebeiam numinum multitudinem minutis opusculis deputatam. Nam et ipse primum Ianus cum puerperium concipitur un-

illa cuncta opera sumunt exordium
minutatim minutis distributa nu-
minibus addito capite recipiendo se-
minis ibi est et saturnus propter
ipsum semen. Ibi liber qui marem
femine effuso semine liberat. Ibi libera
quam et venerem volunt que hoc idem
beneficium conferat femine ut etiam ipsa emisso
semine liberetur. Omnes hii ex illis sunt
qui selecti appellantur. Sed ibi est
fluoribus et dea mena que menstruis fluoribus
preest quamvis iovis filia tamen ignobilis.
Et hanc provinciam fluorum menstruorum
menstruorum in libris selectorum deorum
ipsi iunoni idem auctor assignat
que in diis selectis etiam regina
est. Et hic tamquam iuno lucina cum
eadem mena privigna sua eidem
cruori presidet. Ibi sunt et duo
nescio qui obscurissimi vitumnus
et sentinus quorum alter vitam alter
sensus puerperio largiuntur. Et
nimirum multo plus prestant cum
sint ignobilissimi quam illi tot pro-
ceres et selecti. Nam profecto sine
vita et sensu quid est illud totum
quod muliebri utero geritur nisi nes-
cio quid abiectissimum limo ac
pulveri comparandum.

Que igitur causa tot selectos
ad hec opera minima compulit
ubi a vitumno et sentino quos fama
obscura recondit in huius munificentie
partitione superentur. Confert enim selec-
tus ianus aditum et quasi ianuam
semini confert selectus liber eiusdem
seminis emissionem viris confert hoc
idem libera que ceres seu venus
est feminis confert selecta iuno et hoc
non sola sed cum mena filia iovis fluo-
res menstruos ad eius quod conceptum
est incrementum et confert vitu-
mnus obscurus et ignobilis vitam
confert sentinus obscurus et ignobi-
lis sensum. Que duo tanto illis
rebus prestantiora sunt quanto et ipsa
intellectu ac ratione vincuntur. Sicut enim
que ratiocinantur et intelligunt profecto

potiora sunt hiis que sine intellectu
atque ratione ut pecora vivunt et illa que
vita sensuque sunt prodita hiis qui nec
vivunt nec sentiunt merito preferuntur.
Inter selectos itaque deos vitumnus
vivificator et sentinus sensificator
magis haberi debuerunt quam ianus
seminis admissor et saturnus
seminis dator vel sator et liber et
libera seminum commotores commotores vel
emissores que semina cogitare indignum
est nisi ad vitam sensumque pervene-
rint. Que munera selecta non
dant dii selecti sed quidam incogniti
et pre istorum dignitate ne-
glectis. Quod si respondetur omnium ini-
tiorum potestatem habere ianum et ideo illi etiam
hominis quod aperitur conceptui non inmerito attri-
bui et omnium seminum emittendorum
liberum et liberam et ideo hiis etiam
preesse que ad substituendos homines
pertinent omnium purgandorum et pari-
endorum iunonem et ideo etiam non
deesse purgationibus feminarum et
partubus hominum quaerant quid respon-
deant de vitumno et sentino utrum
et ipsos velint habere omnium que vivunt
et sentiunt potestatem. Quod si conce-
dunt attendant quam eos sublimius
locaturi sint. Nam seminibus
nasci in terra et ex terra est.
vivere autem atque sentire etiam de-
os sidereos opinantur. Si autem
dicunt vitumno atque sentino hec
sola attributa que in carne vi-
vescunt et sensibus adminicu-
lantur cur non deus ille qui
facit omnia vivere atque sentire
etiam carni vitam prebet et sensum
universali opere hoc munus etiam
partubus tribuens et quid opus est
vitumno atque sentino. Quod si ab illo
qui vite ac sensibus universaliter
presidet hiis quasi famulis ista
carnalia velut extrema et
yma commissa sunt itane sunt
illi selecti destituti familia ut
non invenirent quibus etiam

ipsi ista contulerint. sed in tota sua
nobilitate qua usi sunt seligendi
opus facere cum ignobilibus coguntur.
Immo selecta et regina Iuno Iovis
soror et coniux. hec tamen Iterduca
est pueris et opus facit cum
deabus ignobilissimis Abeona
et Adeona. Ibi posuerunt et Mente
deam que faciat pueris bonam me-
tem Et inter selectos ista non
ponitur quasi quicquam maius pre-
stari homini possit ponitur autem Iuno
que Iterduca est et Domiduca
est quasi quicquam possit iter carpere
et domum duci si mens non est
bona. cuius muneris deam selecto-
res isti inter selecta numina
minime posuerunt. Que profecto
et Minerve fuerat preferenda cui
per ista minuta opera puerorum memori-
am tribuerunt. Quis enim dubi-
tet multo esse melius habere bonam
mentem quam memoriam quantumlibet in-
gentem. Nemo enim malus est
qui bonam habet mentem. quidam vero
enim pessimi memoria sunt mira-
bili tanto peiores quanto minus possunt
que male cogitant oblivisci. Et tamen
Minerva est inter selectos deos. men-
tem autem deam turba vilis operuit.
Quid de virtute dicam quid de
felicitate de quibus in quarto libro
plura iam diximus. quas cum deas
haberent nullum eis locum inter selec-
tos deos dare voluerunt ubi de-
derunt Marti et Orco uni effectori
mortium alteri receptori. Cum igitur
in his minutis operibus que mi-
nutatim diis pluribus distributa
sunt etiam ipsos selectos videamus
tamquam senatum cum plebe pariter opera-
ri et inveniamus a quibusdam
diis qui nequaquam seligendi de-
putandi sunt multo maiora
atque meliora administrari quam
ab illis qui selecti vocantur. Re-
stat arbitrari non propter prestan-

tiores in mundo administrationes
sed quia provenit eis ut magis populis
innotescerent selectos deos et pre-
cipuos nuncupatos. unde dicit etiam
ipse Varro quod diis quibusdam patribus
et deabus matribus sicut hominibus
ignobilitas accessisset. Si ergo feli-
citas ideo fortasse inter selectos
deos esse non debuit quod ad istam
nobilitatem non merito sed fortuitu per-
venerunt. saltem inter illos sed potius vel
pre illis fortuna poneretur quam dicunt
deam non rationabili dispositione sed ut temere
acciderit sua cuique dona conferre.
Hec in diis selectis tenere apicem
debuit in quibus maxime quid
posset ostendit quando eos videmus non
precipua virtute non rationabili felicitate
sed temeraria sicut eorum cultores
de illa sentiunt fortune potestate se-
lectos. Nam et vir disertissimus
Salustius etiam ipsos deos fortasse
attendit cum diceret sed profecto for-
tuna in omni re dominatur. Ea res
cunctas ex libidine magis quam ex vero
celebrat obscuratque. Non enim possunt
invenire causam cur celebrata sit
Venus et obscurata sit virtus
cum ambarum ab istis consecrata sint
numina nec comparanda sint merita
aut si hoc nobilitari meruit quod plu-
res appetunt plures enim Venerem
quam virtutem celebrata sit Venus petunt
et obscurata sit virtus. cur
celebrata est dea Minerva et
obscurata est dea Pecunia cum
in genere humano plures alliciat
avaritia quam peritia et in eis
ipsis qui sunt artificiosi raro i-
nvenias hominem qui non habeat
artem suam pecuniaria merce-
de venalem. pluris que pendatur
semper propter quod aliquid fit quam id
quod propter aliud fit. Si ergo
insipientis iudicio multitudinis
facta est deorum ista selectio cur
dea Pecunia Minerve prelata

non est tamen quod pecuniam sumant artifices
multi Si autem paucorum sapientium
est ista diuisio tamen non placuit est
veneri virtus tamen eam longe pre-
ferat iusto Saltem certe ut dixi
ipsa fortuna que sicut putant
qui ei plurimum tribuunt in omni re
dominatur et res quasque ex libidine
magis quam ex vero celebrat obscuratque
si tantum etiam in deos valuit ut teme-
rario iudicio suo quos vellet
celebraret obscuraretque quos
vellet precipuum locum haberet in selec-
tis que in ipsos quoque deos tam
precipue est potestatis An ut illic esse
non posset nichil aliud etiam ipsa
fortuna nisi aduersam putanda
est que alios nobiles faciens
nobilitatem nacta non est v

Gratularetur autem diis istis
selectis quisquam nobilitatis
et claritudinis appetitor et eos diceret
fortunatos si non eos magis ad in-
iurias quam honores selectos
videret Nam illam infirmita-
tem ipsa ignobilitas texit
ne obrueretur obprobriis Ridemus
quidem cum eos videmus figmentis
humanarum opinionum partitis inter se
operibus distributos tamquam minu-
uscularios vectigalium conductores
vel tamquam in vico argentario ubi
unum vasculum ut perfectum exeat per
multos artifices transit cum ab
uno perfecto perfici posset Sed aliter
non putatum est operantium multitu-
dini consulendum nisi ut singu-
las artis partes cito ac facile co-
gnoscerent esse perfecti Verum tamen vix quisquam
reperitur deorum non selectorum qui
aliquo crimine famam traxerit
infamem vix autem selectorum quispiam
qui non in se notam contumelie
insignis acceperit Illi ad istorum
humilia opera descenderunt Isti
in illorum sublimia crimina non vene-
runt De Iano quidem non michi
facile quicquam occurrit quod
ad probrum pertineat Et fortasse talis
fuit ut innocentius vixit et a faci-
noribus flagitiisque remotius
Saturnum fugientem benignus ex-
cepit cum hospite partitus est regnum
ut etiam ciuitates singulas con-
deret iste Ianiculum ille Saturniam
Sed isti in cultu deorum omnis deco-
ris appetitores eius vitam minus
turpem inuenerunt eius simulacrum
monstruosa deformitate turpa-
runt nunc eum bifrontem nunc etiam
quadrifrontem tamquam geminum
facientes an forte voluerunt ut
quoniam plurimi dii selecti erubescenda
committendo amiserant frontem quanto
iste innocentior esset tanto fronto-
sior appareret Sed vj

Sed ipsorum potius interpretationes
physicas audiamus quibus
turpitudinem miserrimi erroris ve-
lud altioris doctrine specie colo-
rare conantur Primum eas interpreta-
tiones sic Varro commendat ut dicat an-
tiquos simulachra deorum et in-
signia ornatusque finxisse que
cum oculis animaduertissent hii qui
adissent doctrine misteria possent
animam mundi ac partes eius id est
veros deos animo videre Quorum
qui simulachra specie hominis fecerunt
hoc videri secutos quod mortalium
animus qui est in corpore humano
simillimus est inmortalis animi
tamquam si vasa ponerentur causa notan-
dorum deorum et in liberi ede eno-
phorum sisteretur quod significaret vi-
num per illud quod continet id quod continetur
ita per simulachrum quod formam haberet humanam
significari animam rationalem quod
eo velut vase natura ista
soleat contineri cuius nature
deum volunt esse vel deos Hec
sunt misteria doctrine que iste
vir doctissimus penetrauerat
unde in lucem ista proferret.
Sed o homo acutissime num
in istis doctrine misteriis illam

"Ymmo se fortuna sibi ergo aduersata est que alios"

"Ad discerent singuli omnes in arte una tarde ac difficile coge-rentur"

prudentiam perdidisti, qua tibi sobrie visum est, quod qui primi populis simulacra constituerunt, et metum dempserunt civibus suis et errorem addiderunt, castiusque deos sine simulacris veteres observasse Romanos. Hi tibi fuerunt auctores, ut hec contra posteriores Romanos dicere auderes. Nam si et illi antiquissimi simulacra coluissent, fortassis totum istum sensum de simulacris non constituendis, veracem licet, timoris silentio premeres, et in huiuscemodi perniciosis vanisque figmentis misteria ista doctrine loquacius et elatius predicares. Anima tua tam docta et ingeniosa, ubi te multum dolemus, per hec misteria doctrine ad deum suum, id est a quo facta est, non cum quo facta est, nec cuius portio, sed cuius opus est, nec eum qui est omnium anima, sed qui fecit omnem animam, quo solo illustrante anima fit beata, si eius gratie non sit ingrata, nullo modo potuit pervenire. Verum ista misteria doctrine qualia sint quantique pendenda, que sequuntur ostendent. Fatetur interim vir iste doctissimus animam mundi ac partes eius esse veros deos. Unde intelligitur totam eius theologiam, eam scilicet naturalem cui plurimum tribuit, usque ad anime rationalis naturam se extendere potuisse. De naturali enim paucissima preloquitur in hoc libro, in quo videbimus utrum per interpretationes physiologicas ad hanc naturalem possit referre civilem, quam de diis selectis ultimam scripsit. Quod si potuit, tota naturalis est. Et quid opus erat ab ea civilem tanta cura distinctionis separare? Si autem recta distinctione separata est, quando nec ista vera est, que illi placet naturalis, pervenit enim usque ad animam, non usque ad verum deum qui fecit et animam, quanto est abiectior et falsior ista civilis, que maxime circa corporalem est occupata naturam, sicut ipse interpretationes eius, ex quibus quedam necessaria commemorare me oportet, tanta ab ipsis exquisite et enucleate diligentia demonstrabunt. vii

Dicit ergo idem Varro adhuc de naturali theologia preloquens deum se arbitrari esse animam mundi, quem Greci vocant cosmon, et hunc ipsum mundum esse deum; sed sicut hominem sapientem, cum sit ex corpore et animo, tamen ab animo dici sapientem, ita mundum deum dici ab animo, cum sit ex corpore et animo. Hic videtur quoquo modo unum confiteri deum. Sed ut plures etiam introducat, adiungit mundum dividi in duas partes, celum et terram, et celum bifariam in ethera et aera, terram vero in aquam et humum; e quibus summum esse ethera, secundum aera, tertiam aquam, infimam terram; quas omnes quattuor partes animarum esse plenas, in ethere et aere immortalium, in aqua et terra mortalium; ab summo autem circuitu celi usque ad circulum lune ethereas animas esse astra ac stellas, eos celestes deos non modo intelligi esse, sed etiam videri; inter lune vero gyrum et nimborum ac ventorum cacumina aereas esse animas, sed eas animo, non oculis videri, et vocari heroas et lares et genios. Hec est videlicet breviter in ista prelocutione proposita theologia naturalis, que non huic tantum, sed multis philosophis placuit; de qua tunc diligentius disserendum est, cum de civili, quantum ad eos selectos attinet, opitulante deo, vero quod restat implevero. Ianus igitur, a quo sumpsit exordium, quero quis sit. viii c.

Respondetur: Mundus est. Brevis hec plane est atque aperta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere, fines vero

tamen ab animo dici sapientem, ita mundum deum dici ab animo, cum sit ex corpore et animo. Hic videtur a quo

ad altum que ianuam vocant Nam
primitias et fines duobus istis
diis duos menses prohibent de-
dicatos preter istos decem quibus
usque ad decembrem caput est
martius Januarium ianuo febru-
arium termino Jdem ideo terminalia
eodem mense februario cele-
brari dicit cum fit sacrum purga-
torium quod vocant febr. unde
mensis nomen accepit Numquid
ergo ad mundum qui Janus est
initia rerum pertinet ut ille illius
deus preficiatur Nonne omnia que
in hoc mundo fieri dicit in hoc
etiam mundo terminari fatentur Que
est ista vanitas in opere illi dare
potestatem dimidiam in simulacro
faciem duplicem Nonne istum bi-
frontem multo elegantius inter-
pretarentur si eundem et ianum et
terminum dicerent atque introitus unam faciem
finibus alteram darent Quoniam qui
operatur utrosque debent intendere Jn
omni enim motu actionis sue qui non
respicit initium non prospicit finem
unde necesse est a memoria respiciente
prospiciens conectatur intentio Nam
cui exciderit quod ceperit quomodo finiat
non inveniat si vitam beatam in hoc
mundo inchoari putarent extra
mundum perfici et ideo iano i. mundo
solam initiorum tribuerent potestatem
profecto ei preponerent terminum Cuique ab diis
selectis non alienarent Quamquam
etiam nunc cum in istis duobus diis in-
itia rerum temporalium finesque tractantur
termino dari debuit plus plus hono-
ris Maior enim letitia est cum res
quaeque perficitur Sollicitudinis autem
plena sunt cepta donec perducantur
ad finem Quem qui aliquid in-
cipit maxime appetit intendit
expectat exoptat nec de re inchoata
nisi terminetur exultat xx
Sed iam bifrontis simulacri
interpretatio proferatur Duas enim
facies ante et retro habere
dicunt quod hyatus noster cum os aperimus mun-
do similis videatur ut et palatum
greci uranon appellant et nonnulli
inquit poete latini celum vocaverunt
palatum a quo hyatu oris et foras
esse additum addentes versus et in-
trorsus ad fauces Ecce quo perductus
est mundus propter palatum nostrum vocab-
ulum vel grecum vel poeticum Quid au-
tem hoc ad animam quid ad vitam
eternam propter solas salivas colat
hic deus quibus partim glutiendis
partim expuendis sub celo palati
utraque panditur ianua Quid est
porro absurdius quam in ipso mundo
non invenire duas ianuas ex ad-
verso sitas per quas vel admittat
sed se aliquid intro vel emittat
a se foras et de nostro ore et gutture
quorum similitudinem mundus non habet
velle mundi simulacrum componere iano
propter solum palatum cuius similitudinem
ianus non habet Cum vero eum faciunt
quadrifrontem et ianum geminum
appellant ad quatuor mundi partes
hoc interpretantur quasi aliquid ex-
pectet mundus foras sicut per
omnes facies ianus Deinde si ia-
nus est mundus et mundus quatuor
partibus constat falsum est simulacrum
iani aut si propterea verum est quia
etiam nomine occidentis et orien-
tis totus solet mundus intellegi numquid
cum duas partes alias nominamus
septentrionis et austri sicut illum
quadrifrontem dicunt geminum ianum
ita quisquam geminum dicturus est
mundum Non habent omnino unde qua-
tuor ianuas que intrantibus et
exeuntibus pateant interpretentur
ad mundi similitudinem sicut de bi-
fronte quod dicerent saltem in ore
hominis invenerunt nisi neptunus forte
subveniat et porrigatur piscem cui
preter hyatum oris et gutturis etiam
dextra et sinistra fauces patent
et tamen hanc vanitatem per tot
ianuas nulla effugit anima nisi

que audit veritatem dicentem ·
Ego sum ianua
Iouem autem qui etiam iupiter dicitur
quem velint intelligi ponunt
deus est inquiunt habens potestatem
causarum quibus aliquid fit in mundo
hoc quam magnum sit nobilissimus vir-
gilii versus ille testatur Felix
qui potuit rerum cognoscere causas
cur Sed cur ei preponitur ianus hoc nobis
vir iste acutissimus doctissimus-
que respondeat quia penes ianum
inquit sunt prima penes iouem
summa summa merito ergo omnium iupiter rex
habetur prima enim vincuntur
a summis quia licet prima precedunt
tempore summa superant dignitate
Sed iste hoc diceret si factorum prima
discernerentur et summa sicut initium
facti est proficisci summum pervenire
initium facti inceptio discendi summum
perceptio doctrine ac sic in omnibus
prima sunt initia summique fines
Sed hoc negotium inter ianum terminum-
que discussum est. Cause autem que
dantur Ioui efficientia sunt non
effecta neque ullo modo fieri potest
ut vel tempore preveniantur a factis
initiis vel factorum. Semper enim prior
est res que facit quam illa que
fit Ergo quapropter si ad ianum pertinet
initia factorum non ideo priora sunt
efficientibus causis quas ioui tribuunt
Sicut enim nichil fit ita nichil
inchoatur ut fiat quod non causa fa-
ciens causa precesserit. Hunc sane
deum penes quem sunt omnes cause
factarum omnium naturarum naturaliumque rerum
si iouem populi appellant et tantis co-
tumeliis tamque scelestis criminationibus
colunt et eo de sacrilegio sese ob-
stringunt quia si prorsus nullum pu-
tarent deum unde satius esset eis
eis alium aliquem iouis nomine nuncu-
pare turpibus et flagitiosis ho-
noribus supposito vano figmento
quo potius blasphemarent sicut

saturno dicitur supposito lapide quem
pro filio devoraret et quod isti deum dicere
et tonantem et adulterantem et totum
mundum regentem et per tot stupra
defluentem et naturarum omnium na-
turaliumque rerum summas habentem
et suas causas bonas non habentem.
Deinde quero quem iam locum inter
deos habeat ioui tribuunt si ianus
est mundus. deos veros animam enim
mundi ac partes eius iste diffini-
uit ac per hoc quidquid hoc non est
non est utique secundum istos verus
deus. Num igitur ita dicturi sunt
iouem ut ianus sit corpus eius animam mundi
id est iste visibilis mundus hoc si di-
cunt non erit quemadmodum ianum
deum dicant quia mundi corpus non
est deus vel secundum ipsos sed anima
mundi ac partes eius. unde apertissime
idem dicit deum se arbitrari esse
animam mundi et hunc ipsum mundum
esse deum sed sicut hominem sapientem
cum sit ex animo et corpore Solum
itaque mundi corpus non est deus
sed aut sola anima eius aut simul
corpus et animus ita tamen ut non sit
a corpore sed ab animo deus. Si ergo
ianus est mundus et deus est
ianus numquid iouem ut deus esse
possit aliquam partem iani esse dictu-
ri sunt. Magis enim ioui universum so-
lent tribuere unde est iouis
omnia plena. ergo et iouem ut deus
sit et maxime ut rex deorum non
alium possunt existimare quam mun-
dum ut diis ceteris secundum istos suis
partibus regnet. In hanc sententiam
etiam quosdam versus valerii so-
rani exponit idem varro in eo
libro quem seorsum ab istis de cultu
deorum scripsit qui versus hii sunt
Iupiter omnipotens regum rerumque deumque
Progenitor genitrixque deum deus unus
et omnes. Exponuntur autem in eodem
libro ita ut eum marem existimarent
qui semen emitteret feminam que

tamen ex animo
dici sapientem
ita mundum
dici ab animo
cum sit ex animo
et corpore
solum

accipit Iovemque esse mundum et eum omnia semina ex se emittere et in se recipere. Qua causa nuncupatur scripsit Soranus Iupiter progenitor genitrixque nec mundum tamen unum et omnia idem esse contendens cum unus et in eo uno omnia.

xi Cum ergo et Ianus sit mundus et Iupiter mundus sit, unusque sit mundus, quare duo dii sunt Ianus et Iupiter? Quare seorsum habent templa, seorsum aras, diversa sacra, dissimilia simulacra? Si propterea quia alia vis est primordiorum alia causarum et illa Iani illa Iovis nomen accepit, numquid si unus homo in diversis rebus duas habeat potestates aut duas artes quia singularum diversa vis est, ideo duo iudices aut duo dicuntur artifices? Sic ergo et unus deus cum ipse habeat potestatem primordiorum ipse causarum, unde propterea illum duos deos necesse est putari quia primordia causeque res due sunt? Quod si hoc iustum putant, etiam ipsum Iovem tot deos esse dicant quot cognomina ei cognomina propter multas potestates dederunt, quoniam res omnes ex quibus illa cognomina sunt adhibita multe atque diverse sunt ex quibus pauca commemoro. xii

Dixerunt eum Victorem, Invictum, Opitulum, Impulsorem, Statorem, Centipedam, Supinalem, Tigillum, Almum, Ruminum et alia que persequi longum est. Hec autem cognomina imposuerunt uni deo propter causas potestatesque diversas, non tamen propter tot res etiam propter tot deos eum esse coegerunt: quod omnia vinceret, quod a nemine vinceretur, quod opem indigentibus ferret, quod haberet impellendi, statuendi, stabiliendi, resupinandi potestatem, quod tamquam in tigillis mundum contineret ac sustineret, quod aleret omnia, quod ruma, id est mamma, aleret animalia. In hiis ut advertimus quedam magna sunt quedam exigua, et tamen unus utrumque facere perhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerum atque primordia propter quas unum mundum duos deos esse voluerunt Iovem atque Ianum, quam continere mundum et mammam dare animalibus; nec tamen propter hec opera duo tam longe inter se vi et dignitate diversa duo dii esse compulsi sunt, sed unus Iupiter propter illud Tigillus, propter hoc Ruminus appellatus est. Nolo dicere quod animalibus mammam prebere sugentibus magis Iunonem potuit decere quam Iovem, presertim cum esset etiam diva Rumina que in hoc opus adiutorium illi famulatum vel preberet. Cogito enim posse et ipsam Iunonem nichil aliud esse quam Iovem secundum illos Valerii Sorani versus ubi dictum est: Iupiter omnipotens regum rerumque deumque progenitor genitrixque deum. Quare ergo dictus est et Ruminus, cum diligentius fortasse querentibus ipse inveniatur esse etiam illa diva Rumina? Si enim maiestate deorum recte videbatur indignum ut in una spica alius ad curam geniculi alius ad folliculum pertineret, quanto est indignius unam rem infimam, id est ut mammis alantur animalia, duorum deorum potestate curari, quorum sit unus Iupiter rex ipse cunctorum, et hoc agat non saltem cum coniuge sua sed cum ignobili nescio qua Rumina, nisi quia ipse est etiam ipsa Rumina: Ruminus fortasse pro sugentibus maribus, Rumina pro feminis. Dicerem quippe voluisse Iovi femininum nomen imponere, nisi et in illis versibus progenitor genitrixque diceretur, et inter eius alia cognomina legerem quod etiam Pecunia vocaretur, quam deam inter illos minusculos invenimus et in quarto

libro iam commemoravimus Sed cum
et mares et femine habeant pecuni-
am non et pecunia et pecunius
appellatus sit sicut rumina et
ruminus ipsi viderint xiii

Quam non eleganter rationem huius
nominis reddiderunt et pecunia
inquit vocatur quod eius sunt omnia
o magnam rationem divini nominis immo
vero ille cuius sunt omnia vilissime
et contumeliosissime pecunia
nuncupatur ad omnia enim que celo
et terra continentur quid est pecunia
in omnibus omnino rebus que ab
hominibus nomine pecunie possiden-
tur sed nimirum hoc avaricia iovi no-
men imposuit ut quisquis amat
pecuniam non quemlibet deum sed ipsum
regem omnium sibi amare videatur
longe autem aliud esset si divicie
vocaretur aliud namque sunt divicie
aliud pecunia Nam dicimus divites
sapientes iustos bonos quibus
pecunia vel nulla vel parva est
magis enim sunt virtutibus divi-
tes per quas eis etiam in ipsis corpo-
ralium rerum necessitatibus satis est
quod adest pauperes vero avaros semper
inhyantes et egentes quamlibet
enim magnas pecunias habere possunt
sed in earum quantacumque habundanciam
non egere non possunt Et deum ipsum ve-
rum recte dicimus divitem non tamen pecunia
sed omnipotencia dicuntur itaque et divi-
tes pecuniosi sed interius egentes si
cupidi Item dicuntur pauperes pecunia
carentes sed interius divites si
sapientes Qualis ergo istis
theologia debet esse sapienti ubi
rex deorum eius rei nomen accepit
quam nemo sapiens concupivit
Quanto enim facilius si aliquid
hac doctrina quod ad vitam pertineret
eternam salubriter disceretur deus
mundi rector non ab eis pecunia
sed sapiencia vocaretur cuius amor

purgat a sordibus avaricie hoc
est ab amore pecunie xiiii

Sed quid de hoc Iove plura dicamus
ad quem fortasse ceteri referen-
di sunt ut inanis remaneat deo-
rum opinio plurimorum cum hic
ipse sit omnes sive cum partes eius
vel potestates existimantur sive cum
vis anime quam putant per cuncta diffu-
sam ex partibus molis huius in quas
visibilis mundus iste consurgit et
multiplici administratione nature
quasi plurium deorum nomina accepit
Quid est et saturnus unus
inquit de principibus deus pe-
nes quem sationum omnium dominatus
est Nonne expositio versuum
illorum valerii sorani sic se habet
Iovem esse mundum et eum omnia semina
ex se emittere et in se recipere Ipse
est igitur penes quem sationum
omnium dominatus Quid est genius
deus inquit qui prepositus est
ac vim habet rerum omnium gignen-
darum quem alium hanc vim habere
credunt quam mundum cui dictum est
Iupiter progenitor genitrixque Et
cum alio loco genium dicit esse
uniuscuiusque animum racionalem et
ideo esse singulos singulorum talem
autem mundi animum deum esse ad hoc
idem utique revocat ut tamquam
universalis genius ipse mundi animus
esse credatur hic est igitur quem
appellant Iovem Nam si omnis
genius deus et omnis viri animus
deus quod si et ipsos abhorrere
absurditas ipsa compellit restat
ut eum singulariter et excellenter
dicant deum genium quem dicunt mundi
animum ac per hoc Iovem xv

Mercurium vero et martem
quo referrent ad aliquas
partes mundi et opera dei que sunt
in elementis non invenerunt et
ideo eos saltem operibus homi-

posuerint sermocinandi et belli-
gerendi administros. Quorum mer-
curius si sermonis etiam deorum po-
tentem gerit, ipsi quoque regi deorum
dominatur, si secundum eius arbitrium
Iuppiter loquitur aut loquendi
ab illo accipit facultatem. Quod
utique absurdum est. Si autem illi tantum
in tantum sermonis potestas tributa per-
hibetur, non est credibile ad cu-
randos mammas non solum pueros
sed etiam et pecora, unde Rumi-
nus cognominatus est, Iovem des-
cendere voluisse, et tamen curam
sermonis, qua pecoribus antecel-
limus, ad se pertinere noluisse. Ac
per hoc idem ipse est Iovis atque
Mercurius. Quod si sermo ipse di-
citur esse Mercurius, sicut ea
que de ipso dicuntur interpretantur. Unde
nam ideo Mercurius quasi me-
dius currens dicitur appellatus,
quod sermo currat inter homines
medius. Ideo Hermes grece, quod
sermo vel interpretatio, que ad sermo-
nem utique pertinet, hermeneia dici-
tur. Ideo et mercibus preesse, quia
inter vendentes et ementes sermo
fit medius. Alas eius in capite
et pedibus significare volunt
ferri per aerem sermonem, nuntium dic-
tum, quoniam per sermonem omnia cogitata
enuntiantur. Si ergo Mercurius
ipse sermo est, etiam ipsis confitentibus
deus non est. Sed cum sibi deos
faciunt eos, qui demones sunt, in-
mundis supplicando spiritibus
possidentur ab eis qui non dii
sed demones sunt. Item quia nec
Marti aliquod elementum vel
partem mundi invenire potuerunt,
ubi agerent opera qualiacumque nature,
deum belli esse dixerunt, quod opus
est hominum et optabile eis non
est. Si ergo pacem perpetuam Fe-
licitas daret, Mars quid ageret
non haberet. Si autem ipsum bellum est
Mars, sicut sermo Mercurius,

utinam quam manifestum est quod non sit
deus, tam non sit et bellum quod
vel falso vocetur deus. XVI

Nisi forte ille stelle sint hii
dii quas eorum appellavere nomi-
nibus. Nam stellam quandam vocant
Mercurium, quandam itidem Martem.
Sed ibi est et illa quam vocant
Iovem, et tamen eis mundus est Io-
vis; ibi illa quam vocant Saturnum,
et tamen ei preterea dant non parvam substantiam,
omnium videlicet seminum. Ibi est et
illa omnium clarissima, que ab eis
appellatur Venus, et tamen eandem
Venerem esse etiam lunam volunt.
Quamvis de illo fulgentissimo sydere
apud eos tamquam de malo aureo
Iuno Venusque contendant. Luciferum
quidam Veneris, quidam dicunt esse
Iunonis. Sed ut solet, Venus
vincit. Nam multo plures eam
stellam Veneri tribuunt, ita ut
vix eorum quisquam reperiatur qui aliud
opinetur. Quis autem non rideat
cum regem omnium Iovem dicant, quod
stella eius ab stella Veneris tanta
vincatur claritate? Tanto enim esse
debuit ceteris illa fulgentior, quanto
est ipse potentior. Respondent ideo sic
videri, quia illa que putatur ob-
scurior superior est atque a terris
longe remotior. Si ergo superiorem
locum maior dignitas me-
ruit, quare Saturnus ibi est Iove
superior? An vanitas fabule que regem
Iovem facit non potuit usque ad
sydera pervenire? Et quod non valuit
Saturnus in regno suo neque in Capi-
tolio saltem obtinere est permissus
in celo? Quare autem Ianus non acce-
pit aliquam stellam? Si propterea quia
mundus est et omnes in illo sunt,
et Iovis mundus est, et habet tamen. An iste
cum suam composuit, ut potius pro
una stella quam non habet inter sydera
tot facies accipit in terra? De-
inde si propter solas stellas Mer-
curium et Martem partes mundi

putavit ut eos deos dicere possit
quia utique summo et bello non sunt
partes mundi sed actus hominum. Cur Ari-
eti et Tauro et Cancro et Scor-
pioni ceterisque huiusmodi que celes-
tia signa numerantur et stellis non
singulis sed singula pluribus
constant superiusque istis in summo
celo perhibent collocatis ubi con-
stantior motus inerrabilem mea-
tum sideribus prebet nullas aras
nulla sacra nulla templa fecerunt
nec deos non dico inter hos selec-
tos sed ne inter illos quidem quasi
plebeios habuerunt XVII

Apollinem quamvis divinatorem
et medicum velint tamen ut in
aliqua parte mundi statuerent ipsum
etiam solem esse dixerunt Dianamque
germanam eius similiter et
lunam et viarum presidem unde et
virginem volunt quod via nichil pa-
riat et ideo ambos sagittas
habere quod ipsa duo sydera radios de celo
radios terras usque pertendant Vul-
canum volunt ignem mundi Neptunum
aquas mundi Ditem patrem hoc est
Orcum terrenam et infimam partem
mundi Liberum et Cererem preponunt
seminibus vel illum masculinis illam
feminis vel illum liquori illam vero
ariditati seminum et hoc utique totum
refertur ad mundum id est ad Iovem qui
propterea dictus est progenitor geni-
trixque quod omnia semina ex se emitteret
et in se reciperet quandoque etiam
Magnam Matrem eandem Cererem volunt
quam nichil aliud dicunt esse quam
terram eamque perhibent et Iunonem
et ideo ei secundas causas rerum
tribuunt cum tamen Iovi sit dictum pro-
genitor genitrixque quia secundum eos
totus mundus ipse est Iovis Mi-
nervam etiam quia eam humanis ar-
tibus preposuerunt nec invenerunt
vel stellam ubi eam ponerent ean-
dem vel summum etherem vel etiam lunam

esse dixerunt Vestam quoque ipsam
propterea dearum maximam putaverunt
quod ipsa sit terra quamvis ignem mundi
leviorem qui pertinet ad usus
hominum faciles non violentiorem
qualis Vulcani est ei deputandum
esse crediderit ac per hoc omnes
istos selectos deos hunc esse mundum
volunt in quibusdam universum
in quibusdam partes eius universum
sicut Iovem partes eius Genium ut
Matrem Magnam ut Solem ut Lunam
vel potius Apollinem et Dyanam
Et aliquando unum deum res plures
aliquando unam rem deos plures fa-
ciunt Nam unus deus res plures
sunt sicut ipse Iupiter et mundus
enim totus Iupiter et solum celum Iupi-
ter et sola stella Iupiter et ha-
betur et dicitur Itemque Iuno se-
cundarum causarum domina et Iuno aer
et Iuno terra et si Venerem vinceret
Iuno stella Similiter Minerva sum-
mus ether et Minerva itidem luna
quam esse in etheris infimo limite
existimant unam vero rem deos
plures ita faciunt et Ianus est
mundus et Iupiter sic et Iuno est
terra et Mater Magna et Ceres
Et sicut hec que exempli commemoravi gratia
ita cetera non explicant sed potius
implicant sicut impetus errabun-
de opinionis impulerit ita huc
atque illuc hinc atque illinc insiliunt
et resiliunt ut ipse Varro de omni-
bus dubitare quam aliquid affir-
mare voluerit XVIII

Dum trium extremorum primum
de diis certis absolvisset
librum in altero de diis incertis
dicere ingressus ait Cum in hoc libello
de diis dubias opiniones posu-
ero reprehendi non debeo Qui
enim iudicabit oportere et posse cum
audierit faciet ipse Ego citius
perduci possum ut in primo libro que
dixi in dubitationem revocare

quia nihil horum que perscribam omnia
ut ad aliquam diuinam summam. Ita
non solum ista istum de diis incertis
sed etiam illum de certis fecit incertum.
Interito porro isto de diis selectis
postea quam prolocutus est quod ex
naturali theologia prelocquendum putauit
ingressurus huius ciuilis theologie
uanitates et insanias mendaces
ubi enim non solum non ducebat
rerum ueritas sed etiam maiorum
premebat auctoritas de diis inquit
populi romani publicis quibus edes
dedicauerunt eosque pluribus
signis ornatos notauerunt
in hoc libro scribam. sed ut Xe-
nophanes colophonius scri-
bit quid putem non quid con-
tendam ponam. hominis enim hec
opinari dei scire. Rerum igitur
non comprehensarum nec firmissime
creditarum sed opinatarum et dubi-
tatarum sermone trepidus polli-
dicturus cetur dicturus ea que ab hominibus
instituta sunt. Rerum enim sicut
sciebat mundum esse celum et terram
celum syderibus fulgidum terram
seminibus fertilem atque huiusmodi
cetera sicut hanc totam molem
atque naturam ui quadam inuisibili
et prepotenti regi atque
administrari certa animi stabilitate
credebat. ita poterat affirmare
de iano quod ipse mundus esset
aut de saturno quomodo inueniret quo
et Iouis pater esset et Iouis reg-
nante subditus factus esset et
cetera talia. xv[illegible]

De quibus credibilior redditur
ratio cum perhibentur homines
fuisse et uniuscuiusque eorum ab his
qui eos adulando deos esse uo-
luerunt et eorum ingenio mori-
bus actibus casibus sacra et
solempnia constituta atque hec
paulatim per animas demonibus
similes et ludicrarum rerum
auidas irrependo longe lateque
uulgata ornantibus ea menda-
ciis poetarum et ad ea fallacibus
spiritibus seducentibus. Facilius enim
fieri potuit ut iuuenis impius
uel ab impio patre interfici metuens
et auidus regni patrem pelleret
regno quam id quod iste interpretatur
id est saturnum patrem a ione filio
superatum quod ante est causa que
pertinet ad ionem quam semen quod
pertinet ad saturnum. Si enim hoc
ita esset nunquam saturnus prior
fuisset nec pater iouis esset. Semper
enim semen causam precedit nec unquam
generatur ex semine. Sed cum conantur
uanissimas fabulas siue hominum res
gestas uelud naturalibus interpretationibus
honorare etiam homines acutissimi tan-
tas patiuntur angustias ut eorum
quoque uanitatis doleamus.

Saturnum inquit dixerunt xx
que nata ex eo essent solitum
deuorare quod eo semina unde nas-
cerentur redirent. Et quod illi pro ione
gleba obiecta est deuoranda signifi-
cat inquit manibus humanis obrui
ceptas serendo fruges antequam
utilitas arandi esset inuenta. Sa-
turnus ergo dici debuit ipsa terra
non semina. Ipsa enim quodammodo
deuorat que genuerit cum ex ea na-
ta semina in eam rursus recipienda
redierint et quod pro Ione accepisse
dicitur glebam quid hoc ad id ualet
quod manibus hominum semen gleba
coopertum est. Numquid ideo non est
ut cetera deuoratum quod gleba coopertum
hoc est. Ita enim dictum est quasi qui gleb-
am opposuit semen abstulerit
sicut saturno perhibent oblata gle-
ba ablatum ionem. ac non potius
gleba semen operiendo fecit illud
diligentius deuorari. Deinde isto
modo semen est iupiter non seminis
causa quod paulo ante dicebatur.

Sed quid faciant homines qui cum
res stultas interpretantur non in-
veniunt quid sapienter dicant saltem
in quid competat agricultura
Certe illo regnante nondum erat
agricultura et ideo priora eius
tempora perhibentur sicut ipse fabellas
interpretatur quia primi homines
ex hiis vivebant seminibus que
terra sponte gignebat An falcem
sceptro perdito accepit ut qui
primis temporibus rex fuerat ociosus
fieret operarius laboriosus de-
inde ideo dicit a quibusdam
pueros ei solitos inmolari sicut
a penis et a quibusdam eciam
maiores sicut a gallis quia
omnium seminum optimum est genus huma-
num de hac crudelissima va-
nitate quid opus est plura
dicere hoc potius advertamus
atque teneamus has interpretaciones
non referri ad deum verum vivam
incorpoream incommutabilem
que naturam a quo vita in eternum beata
poscenda est sed earum esse fines
in rebus temporalibus mutabilibus
que Celum inquiunt patrem saturnus
castrasse in fabulis dicitur hoc
significat penes saturnum non
penes celum semen esse divinum
hoc propterea quantum intelligi datur
quia nichil in celo de seminibus
nascitur Sed ecce saturnus si celi
est filius Iovis est filius Celum
enim esse iovem innumerabiliter
et diligenter affirmant Ita ista
que a veritate non veniunt plerumque
et nullo impellente se ipsa subver-
tunt Chronon appellatum dicit
quod greco vocabulo significat temporis
spacium sine quo semen non
potest esse fecundum hec et alia
de saturno multa dicuntur et ad semen
omnia referuntur Sed saltem saturnus
seminibus cum tanta ista potestate suffi-
ceret quid ad hec dii alii
requiruntur maxime liber et libera
id est ceres de quibus rursus quod ad
semen attinet tanta dicit quasi
de saturno nichil dixerit xvi

Inter cereris autem sacra predicantur illa
eleusinia que apud athenienses
nobilissima fuerunt de quibus iste
nichil interpretatur nisi quod attinet ad
frumentum quod ceres invenit et ad
proserpinam quam rapiente orco
perdidit Et hanc ipsam dicit sig-
nificare fecunditatem seminum que cum
defuisset quodam tempore eademque
sterilitate terra mereret exortam esse
opinionem quod filiam cereris id est
ipsam fecunditatem que a proserpendo
proserpina dicta esset orcus
abstulerat et apud inferos deti-
nuerat que res cum fuisset luctu
publico celebrata quia rursus
eadem fecunditas rediit proser-
pina reddita exortam esse leticiam
et ex hoc ei solempnia instituta
dicit deinde multa in misteriis eius
tradi que nisi ad frugum invencionem
pertineant &c. xvii

Iam vero liberi sacra quem liquidis
seminibus ac per hoc non solum liquo-
ribus fructuum quorum quodammodo
primatum vinum tenet verum eciam seminibus
animalium prefecerunt ad quantam turpitu-
dinem pervenerint piget quidem dicere
propter sermonis longitudinem sed propter
superbam istorum hebitudinem non piget
inter cetera que pretermittere quoniam multa
sunt cogor in ytalie compitis quedam
dicit sacra liberi celebrata cum
tanta licencia turpitudinis ut
in eius honorem pudenda virilia
colerentur non saltem aliquantum ve-
recundiore secreto sed in propatulo ex-
sultante nequicia Nam hoc tur-
pe membrum per liberi dies festos cum
honore magno plostellis impositum
prius rure in compitis et usque in urbem
postea vectabatur In oppido autem
lavinio unus libero totus mensis

tribuebatur cuius diebus omnes
verbis flagitiosissimis uterentur
donec illud membrum per forum transv-
ectum esset atque in loco suo qui-
esceret Cui membro inhonesto matrem
familias honestissimam palam co-
ronam necesse erat imponere Sic vide-
licet liber deus placandus fuerat
pro eventibus seminum sic ab agris
fascinatio repellenda ut matrona
facere cogeretur in publico quod nec
meretrix si matrone spectarent
permitti debuit in theatro Propter
hec saturnus solus creditus non est
posse sufficere seminibus ut occasiones
multiplicandorum deorum immunda
anima reperiret et ab uno vero deo
merito immundicie destituta ac
per multos falsos aviditate maio-
ris et immundicie prostituta ista
sacrilegia sacra nominaret seseque
spurcorum demonum turbis violan-
dam que preberet xxiij polluendamque

Iam utique habebat salaciam neptunus quam
inferiorem aquam maris esse dix-
erunt ut quid illi adiuncta est
et venilia nisi ut sine ulla sacrorum
necessariorum causa sola libidine
prostitute multiplicaretur invocatio
demoniorum Sed proferatur interpretatio
preclare theologie que nos ab ista re-
prehensione reddita ratione com-
pescat Venilia inquit unda est
que ad litus venit salacia que
in salum redit Cur ergo dee
fiunt due cum sit una que venit
et redit nempe ipsa est exestu-
ans in multa numina libido vesa-
na Quamvis enim aqua non gemi-
netur que it et redit huius tamen
occasione vanitatis duobus de-
moniis invitatis amplius contami-
natur anima que it et non redit
Quero te varro vel vos qui
tantorum doctorum hominum talia scripta
legistis et aliquid magnum

vos didicisse iactatis interpreta-
mini hoc nolo dicere pro illa incom-
mutabilem eternam naturam qui
solus est deus sed saltem pro
animam mundi et partes eius quos
deos esse veros existimatis partem
anime mundi que mare permeat deum
vobis deum vobis fecisse neptunum
utcumque tolerabilioris erroris est
Ita ne unda ad litus veniens
et in salum rediens due sunt partes
mundi aut due partes anime mundi
Quis vestrum ita desipiat ut hoc
sapiat Cur ergo vobis duas deas
fecerunt nisi quia provisum est a sa-
pientibus maioribus vestris et
non ut dii plures vos regerent sed
ut ea que istis vanitatibus et
falsitatibus gaudent plura vos
demonia possiderent Cur autem
illa salacia per hanc interpretationem
inferiorem maris partem qua
viro erat subdita amisit Nam illa
modo eam refluentem fluctum esse
perhibetis in superficie posuistis
An quia veniliam pelicem accepit irata
suum maritum de superiore
maris exclusit xxiiij

Nempe una est terra quam
plenam quidem videmus
animalibus suis verum tamen ipsam
magnum corpus in elementis mundique
infimam partem cur eam volunt
deam an quia fecunda est
Cur ergo non magis homines dii sunt
qui eam fecundiorem faciunt ex-
colendo sed cum arant non cum adorant
Sed pars anime mundi inquiunt que
per illam permeat deam facit quasi
non evidentior sit in hominibus
anima que utrum sit nulla fit questio
et tamen homines dii non habentur
et quod est graviter dolendum his
qui dii non sunt et quibus ipsi
meliores sunt colendis et ado-
randis mirabili et miserabili

eiusdem subdidit. Et certe idem
Varro in eodem de diis selectis
libro tres esse affirmat anime
gradus in omni universaque natu-
ra: unum quod omnes partes corporis que
vivunt transit et non habet sensum
sed tantum ad vivendum valitudinem
hanc vim in nostro corpore permanare
dicit in ossa ungues capillos
sicut in mundo arbores sine
sensu aluntur et crescunt et modo
quodam suo vivunt. Secundum gradum
anime in quo sensus est hanc vim
pervenire in oculos aures nares
os tactum. Tertium gradum esse anime
summum quod vocatur animus in quo
intelligentia preminet hoc preter
hominem omnes carere mortales
hanc partem anime mundi esse dicit
deum in nobis autem genium vocari
Esse autem in mundo lapides ac
terram quam videmus quo non
permaneat sensus ut ossa et ungues
dei. Solem vero lunam
stellas que sentimus quibus ipse
sensit sensus esse eius. Ethera
porro animum eius ex cuius vi que
pervenit in astra ea quoque
facere deos et per ea que in terram permanat
deam Tellurem. Quod autem
inde permaneat in mare atque
occeanum deum esse Neptunum.
Redeat ergo ab hac quam theologiam
naturalem putat quo velud req-
uiescendi causa ambagibus atque
anfractibus fatigatus e-
gressus est. Redeat ad civilem
hic eum adhuc teneo tantisper
de hoc ago. Non dum dico si terra
et lapides nostris sunt ossibus et etiam
unguibus similes similiter
eos intelligentiam non habere
sicut sensu carent aut si id
circo habere dicuntur
ossa et ungues nostri intelligentiam
quia in homine sunt qui hominis sunt

qui habet intelligentiam tam stultum esse
qui hos in mundo deos dicit quam
stultus est qui in nobis ossa et
ungues homines dicit. Sed hec cum
philosophis fortassis agenda sunt. Nunc
autem istum adhuc politicum volo. Fieri
enim potest ut licet in naturalis theologie illam
velut libertatem caput erigere
paululum voluisse videatur adhuc
tamen hunc librum versans et se in eo
versari cogitans eum etiam inde re-
spexerit et hoc propterea dixerit
ne maiores eius sive alie civi-
tates Tellurem atque Neptunum
inaniter coluisse credantur. Sed hoc
dico: pars anime mundane que per terram
permeat sicut una est terra cur
non etiam unam fecit deam quam
dicit esse Tellurem. Quod si ita fecit
ubi erit Orcus frater Iovis atque
Neptuni quem Ditem patrem vocant
ubi eius coniux Proserpina que secundum
aliam in eisdem libris positam
opinionem non terre fecunditas
sed pars inferior perhibetur. Quod
si dicunt anime mundane partem cum
permeat terre superiorem Ditem partem
patrem facere deum cum vero in-
feriorem Proserpinam deam Tellus
illa quid erit. Ita enim totum
quod ipsa erat in duas istas partes
deosque divisum est ut ipsa tertia
que sit aut ubi sit inveniri non
possit nisi quis dicat simul istos
deos Orcum atque Proserpinam unam
deam esse Tellurem et non esse
iam tres sed aut unam aut duos
et tamen tres dicuntur tres habentur tres
coluntur aris suis delubris suis sacris
simulacris sacerdotibus suis et
per hec fallacibus prostitutam animam
contaminantibus demonibus suis
adhuc respondeatur quam partem terre
permeet pars mundani animi ut deum
faciat Tellumonem. Non inquit
sed una eademque habet geminam naturam
vim et masculinam quod semina

produceret et femina quod reciperet
atque nutriret. Inde a feminae dictam
esse tellurem, a masculino tellumo-
nem. Cur ergo pontifices, ut ipse
indicat, additis quoque aliis duo-
bus quattuor diis faciunt rem di-
vinam, Telluri, Tellumoni, Altori, Ru-
sori? De Tellure et Tellumone iam
dictum est. Altori quare? quod ex terra,
inquit, aluntur omnia que nata sunt.
Rusori quare? quod rursus inquit
cuncta eodem revolvuntur. XXV

Debuit ergo una terra propter
istam quadrigeminam vim quattuor
habere nomina, non quattuor
facere deos, sicut tot cognominibus
unus Iupiter et tot cognominibus
una Iuno, in quibus omnibus vis
multiplex esse dicitur ad unum deum
vel ad unam deam pertinens, non mul-
titudo cognominum deorum etiam mul-
titudinem faciens. Sed profecto sicut
aliquando etiam ipsas vilissimas
feminas earum quas libidine quesi-
erunt tedet penitetque turbarum,
sic animam vilem factam et immundis
spiritibus prostitutam deos sibi
multiplicare, quibus prosterneretur,
sicut plurimum libuit, sic aliquando
et piguit. Nam et ipse Varro
quasi de ipsa turba verecundatus
unam deam vult esse Tellurem.
Eandem, inquit, dicunt Matrem
magnam; quod tympanum habeat,
significari esse orbem terre; quod
turres in capite, oppida; quod
sedes fingantur circa eam, cum omnia
moveantur, ipsam non moveri.
Quod Gallos huic dee ut servirent
fecerunt, significat qui semine
indigeant terram sequi oportere;
in ea quippe omnia reperiri. Quod
se apud eam iactant, precipitur,
inquit, qui terram colunt ne sedeant;
semper enim esse quod agant. Cymbalorum
sonitus ferramentorum iactandorum

magni quod cibum pariat

quod

esse

ac manuum et eius rei crepitus
in colendo agro quid sit significat.
Ideo ere, quod eam antiqui co-
lebant ere antequam ferrum esset
inventum. Leonem, inquit, adiungunt
solutum ac mansuetum, ut ostendant
nullum genus esse terre tam remotum
ac vehementer ferum quod non subigi
colique conveniat. Deinde adiungit
et dicit Tellurem matrem et nominibus
pluribus et cognominibus quod nomina-
runt deos existimatos esse com-
plures. Tellurem, inquit, putant
esse Opem, quod opera fiat melior; Matrem,
quod plurima pariat; Proserpinam,
quod ex ea proserpant fruges; Vestam,
quod vestiatur herbis. Sic alias deas
inquit non absurde ad hanc
revocant. Si ergo una dea
est, que quidem consulta veri-
tate nec ipsa est, interim quid
itur in multas? Unius sint ista
multa nomina, non tam multe de-
e quam nomina. Sed errantium maiorum auc-
toritas deprimit et eundem Var-
ronem post hanc sententiam
trepidare compellit. Adiungit enim
et dicit: Cum quibus opinio
maiorum de his deabus, quod plu-
res eas putarunt esse, non
pugnat. Cum valde aliud sit
unam deam nomina habere plura,
aliud esse deas multas.
Sed potest, inquit, fieri ut eadem
res et una sit et in ea quedam
res et una sit et in ea quedam
res sint plures. Concedo ut in
uno homine esse res plures; num-
quid ideo et homines plures? Numquid et
ideo et deas plures? Verum sicut
volunt dividant, conflent, multi-
plicent, replicent, implicent.
Hec sunt Telluris et Matris Ma-
gne preclara misteria, unde omnia ref-
eruntur ad mortalia semina et
exercendam agriculturam. Ita

potest et in una dea esse res plures

Ad hec relata et hic finez tympanum turres galli iactatio insana
membrorum crepitus cymbalorum confictio
leonum vitam cuiquam polliceretur eternam ita
ne postea galli

ne postea galli abscisi huic magne
dee serviunt ut significent qui se-
mine indigeant terram sequi
oportere quasi non eos ipsa potius
servitus semine faciat indigere
utrum enim sequendo hanc deam cum
non habeant semen amittant hoc
interpretari est an detestari nec
attenditur quantum malignum demo-
nes prevaluerint qui nec aliqua
magna hiis sacris polliceri ausi
sunt et tam crudelia exigere
potuerunt Si dea terra non
esset manus ei homines operando
inferrent ut semina consequerentur per
illam non sibi seviendo ut
semina perderent propter illam si dea
non esset tam fecunda fieret
manibus alienis ut non cogeret
hominem sterilem fieri manibus
suis Iam quod in liberis sacris ho-
nesta matrona pudenda virilia
coronabat spectante multitudine
ubi rubens et sudans si est ulla
frons in hominibus astabat for-
sitan et maritus et quod in celebra-
tione nuptiarum super priapi sca-
pum nova nupta sedere videbatur
longe contemptibiliora atque levio-
ra sunt pre ista turpitudine cru-
delissima vel crudelitate tur-
pissima Ibi demoniacis artibus
sic uterque sexus illuditur ut
neuter suo vulnere perimatur Ibi
fascinatio timetur agrorum hic am-
putatio membrorum non timetur
Ibi sic dehonestatur nove nupte
verecundia ut non solum fecunditas
sed nec virginitas adimatur
hic ita amputatur virilitas ut
nec convertatur in feminam nec
vir relinquatur

(margin: cum non habeat semen acquirit an potius sequendo [illegible] cum habeant)

XXV

Hic attis non est ille commemoratus
nec eius abscisio interpretatio
requisita est cuius dilectionis me-
moriam gallus absciditur Sed
docti greci atque sapientes ne-
quaquam rationem tam sanctam preclaram-
que tacuerunt propter vernalem quippe
faciem terre que ceteris est temporibus
pulchrior porphirius phylosophus nobilis
attin flores significare perhibuit
Et ideo abscisum quia flos de-
cidit ante fructum non ergo ipsum
hominem vel quasi hominem qui
est vocatus attis sed virilia eius
flori comparaverunt Ipsa quippe illo
vivente deciderunt Immo vero
non deciderunt neque decerpta
sed plane discerpta sunt Nec
illo flore amisso quisque postea
fructus sed potius sterilitas con-
secuta est Quid ipse ergo reliquus
et quidquid remansit abscisso quid
eo significari dicitur quo refertur
que interpretatio inde profertur An
hec frustra moliendo nichilque
inveniendo persuadent illud po-
tius esse credendum quod de homine
castrato fama iactavit litteris-
que mandatum est Merito hinc
aversatus est varro noster hoc
dicere voluit non enim hominem
doctissimum latuit Itemque de mol-
libus eidem matri magne contra
omnem virorum mulierumque vere-
cundiam consecratis qui usque in hes-
ternum diem madidis capillis
facie dealbata fluentibus me-
mbris incessu femineo per plateas
vicos que carthaginis etiam a populis
unde turpiter viverent exigebant
nichil varro dicere voluit nec
uspiam me legisse commemini
defecit interpretatio erubuit ratio
conticuit oratio vicit matris magne
magne omnes deos filios non
numinis magnitudo sed criminis
huic monstro nec iani monstro-
sitas comparatur Ille in simulacris
habebat solam deformitatem
Ista in sacris deformem crude-
litatem Ille membra in lapi-
dibus addita habet in hominibus

(margin: quo)

prodita hoc deus tot Jovis stu-
pris et tantis stupris non vicit
ille nunc feminas corruptelas
uno Ganimede celum infamavit.
iste tot mollibus professis
et inpublicis inquinavit terram
et celo fecit iniuriam Saturni
fortasse possemus huic in isto
genere turpissime crudelitatis sive
conferre sive preferre qui patrem
castrasse perhibetur Sed in Satur-
ni sacris homines alienis manibus
potius occidi quam suis abscidi
potuerunt Devoravit ille filios
suos ut poete ferunt et phisici
ex hoc interpretantur quod volunt
necavit — ut autem hystoria prodit necavit.
sed quod ei peni filios suos sac-
rificaverunt non recepere romani
quid — At vero ista deorum etiam ma-
ter romanis templis castratos intulit
atque istam sevitiam moremque
servavit credita vires adiu-
vare romanorum exsecando viri-
lia virorum quid sunt ad hoc ma-
lum furta mercurii veneris
lascivia stupra ac turpitudines
que — ceterorum que proferremus de libris nisi
cotidie cantarentur et saltarentur
in theatris Sed hec quid sunt
ad tantum malum cuius magnitudo
magne matri tantummodo competebat
presertim quod illa dicuntur a poe-
tis conficta · quasi poete illud
etiam finxerint quod ea sint diis
grata et accepta · ut ergo
canerent — canentur vel scribantur sit au-
dacia vel petulantia poetarum
ut vero divinis rebus et ho-
noribus eisdem imperantibus
et extorquentibus numinibus
addantur quid est nisi cri-
men deorum immo vero confessio de-
moniorum et deceptio miserorum
verum — Verum illud quod de abscisorum con-
secratione mater deum coli meruit
non poete finxerunt sed horrere

quam canere maluerunt hiis ne diis
selectis quisquam consecrandus
est ut post mortem vivat beate
quibus consecratus ante mor-
tem honeste non potest vivere tam
fedis superstitionibus subditus
et inmundis demonibus obli-
gatus Sed hec omnia inquit refe-
runtur ad mundum videat ne po-
tius ad inmundum Quid autem non
potest referri ad mundum quod esse de-
monstratur in mundo Nos autem
animum querimus qui vera religione
confisus non tamquam deum suum
adoret mundum · sed tamquam opus
dei propter deum laudet mundum
et mundanis sordibus expia-
tus mundus perveniat ad deum
qui condidit mundum Istos vero
deos selectos videmus quidem clarius in-
notuisse quam ceteros · non tamen ut eorum
illustrarentur merita sed ne occul-
tarentur obprobria · unde magis eos
homines fuisse credibile est sicut
non solum poetice littere verum
etiam historice tradiderunt Ita
quod Virgilius ait Primus ab ethe-
reo venit Saturnus olympo
Arma Jovis fugiens et regnis
exul ademptis · et que ad hanc
rem pertinentia subsequuntur totam
de hoc Euemerus pandit histo-
riam quam Ennius in latinum vertit
eloquium unde quia plurima po-
suerunt qui contra huiusmodi
errores ante nos vel greco ser-
mone vel latino scripserunt
non in eo michi placuit immorari

Ipsas physiologias cum considero
quibus docti et acuti homines
has res humanas conantur vertere in
res divinas nichil video nisi
ad temporalia terrenaque opera
naturamque corpoream vel etiam
si invisibilem tamen mutabilem
potuisse revocari quod nullo modo
est verus deus hoc autem

si saltem religiositati congruis sig-
nificationibus asseruntur esset quidem
dolendum non huius veri dei ani-
mam atque conscientiam tamen aliquo-
modo ferendum tam feda et turpia
non fieri nec iuberi. At nunc pro
deo vero quo solo anima se inha-
bitante fit felix nefas sit cole-
re corpus aut animam quanto magis
nefarium est ista sic colere ut
nec salutem nec decus humanum
corpus aut animam colentis ob-
tineat. Quamobrem si templo
sacerdote sacrificio quod vero deo
debetur colatur aliquod elementum
mundi vel creatus aliquis spiritus
etiam si non immundus et malus
non ideo malum quia illa mala
sunt quibus colitur. Sed quia
talia sunt quibus solus ille
colendus sit cui talis cultus
servitusque debetur. Si autem vel
monstruositate simulacrorum
sacrificiis homicidiorum coronatione
virium pudendorum mercede stu-
prorum sectione membrorum ab-
scisione genitalium consecratione
mollium festis impurorum ob-
scenorumque ludorum unum verum deum
id est omnis anime corporisque creatorem
colere se quisque contendat non
ideo peccat quia non est colendus
quem colit sed quia colendum non
ut colendus est colit. Qui vero
et rebus talibus id est turpibus
et scelestis et non deum verum id est
anime corporisque factorem sed crea-
turam quamvis non viciosam colit
sive illa sit anima sive corpus
sive anima simul et corpus bis
peccat in deum quod et pro ipso
colit quod non est ipse et talibus
rebus colit qualibus nec ipse
colendus est nec non ipse. Sed
hi quonam modo id est quam turpiter
nefarieque coluerint in promptu
est. Quid autem vel quos

coluerint esset obscurum nisi eorum
testaretur historia eaque ipsa que feda
et turpia confitentur numinibus
terribiliter exigentibus reddita un-
de remotis constat ambagibus
quod nefarios demones atque immun-
dissimos spiritus hac omni civili
theologia invisendis stolidis imagi-
nibus et per eas possidendis etiam
stultis cordibus invitatos. XXVIII

Quid igitur valet quod vir doc-
tissimus et acutissimus Varro
velud subtili disputatione hos
omnes deos in celum et terram
redigere ac referre conatur et
non potest. Exeunt de manibus resi-
liunt labuntur decidunt. Dicturus
enim de feminis hoc est deabus
quoniam inquit ut primo libro dixi
de locis duo sunt principia de-
orum adversa de celo et terra
a quo dii partim terrestres ut [dicuntur partim celestes]
in superioribus initium fecimus
a celo cum diximus de iano quem
alii celum alii dixerunt esse mundum
Sic de feminis scribendi facimus
initium a tellure. Sentio quantam
molestiam tale ac tantum patia-
tur ingenium. Ducitur enim quadam ratione
verisimili celum esse quod faciat
terram que patiatur et ideo illi
masculinam vim tribuit huic femi-
ninam et non attendit eum potius
esse qui hec faciat qui utrumque
fecit. Hinc etiam samothracum
nobilia misteria in superiore libro
sic interpretatur eaque nec suis [se que]
nota sunt scribendo exposi-
turum eis quod missurum quasi reli-
giosissime pollicetur. Dicit enim
se ibi multis indiciis collegisse
in simulacris aliud significare
celum aliud terram aliud exem-
pla rerum quas plato appellat ide-
as. Celum iovem terram iunonem
ydeas minervam vult intelligi. Ce-
lum a quo fiat aliquid terram

de quo fiat ex ipsis secundum quod fiat quod
in re omitto dicere quod plato illas
ydeas tantam vim habere dicit ut secundum
eas non celum aliquid fecerit sed etiam
factum sit. Hoc dico istum in his libris
deorum selectorum quibus quasi cuncta com-
plexus est perdidisse. Celo enim
tribuit masculos deos feminas
terre. inter quas minervam
quam supra ipsum celum ante posue-
rat. deinde masculus deus nep-
tunus in mari est quod ad terram
potius quam ad celum pertinet. Dispa-
ter postremo qui grece pluto
dicitur etiam ipse masculus frater
amborum terrenus deus esse per-
hibetur superiorem terram tenens
in inferioribus habens proserpinam
coniugem. Quomodo ergo deos ad celum
deas ad terram referre conantur.
Quid solidum quid constans
quid sobrium quid definitum
habet hec disputatio. Illa est
autem tellus initium dearum scilicet
mater magna apud quam mollium et
abscisorum seseque secantium atque
iactantium insania perstrepit turpi-
tudo. Quid est ergo quod dicitur
caput deorum ianus caput dearum
tellus. nec ibi facit unum caput
error nec hic sanum furor. Cur
hec frustra referre nituntur ad mun-
dum. Quod et si possent pro deo
vero mundum nemo pius colit
hoc Et tamen eos nec hoc posse veri-
tas aperta convincit. Referant hec
potius ad homines mortuos et
ad demones pessimos et nulla
questio remanebit. xxix

Nam omnia que ab eis ex istorum
deorum theologia velut physicis
rationibus referuntur admodum
sine ullo scrupulo sacrilege
opinionis religionis deo potius vero qui
fecit mundum omnis anime et omnis
corporis conditori tribuantur.

advertamus hoc modo nos deum
colimus non celum et terram quibus
duabus partibus mundus hic con-
stat nec animam vel animas per viventia
quecumque diffusas sed deum qui
fecit celum et terram et omnia
que in eis sunt. Qui fecit omnem
animam sive quomodocumque viven-
tem et sensus ac rationis expertem sive
etiam sentientem sive etiam intel-
ligentem. Et ut iam incipiam
illa unius et veri dei opera per-
currere propter que isti sibi dum quasi
dum quasi honeste conantur sacra
turpissima et scelestissima inter-
pretari deos multos falsosque fecerunt. xxx

Illum deum colimus qui naturis a se
creatis et subsistendi et movendi initia
finesque constituit qui rerum causas
novit atque disponit qui vim
seminum condidit qui rationalem
animam quod dicitur animus quibus
voluit viventibus indidit qui
sermonis facultatem usumque do-
navit qui munus futura dicendi
quibus placuit spiritibus im-
pertivit et per quos placet ipse fu-
tura predicit et per quos placet
malas valitudines pellit qui
bellorum quoque ipsorum cum sic emen-
dandum et castigandum est genus
humanum exordiis progressibus fi-
nibusque moderatur qui mundi huius
ignem vehementissimum et vio-
lentissimum pro immense nature tempera-
mento et creavit et regit qui uni-
versarum aquarum creator et guber-
nator est qui solem fecit cor-
poralium clarissimum luminum eique
congruam et motum dedit qui ipsis
etiam inferis dominationem suam potesta-
temque non subtrahit qui semina et
alimenta mortalium sive arida sive
liquida naturis competentibus
attributa substituit qui terram

fundat atque fecundat qui fructus
eius animalibus hominibus largitur ter
qui causas non solum principales
sed etiam sequentes novit atque
ordinat· qui lune statuit modum
qui vias celestes atque terrestres
locorum mutacionibus prebet qui hu-
manis ingeniis que creavit·
scientias artium variarum adiuvanda
vitam naturamque concessit qui coniunctio-
nem maris ac femine ad adiutorium
propagande prolis instituit· qui
hominum cetibus quem focis et luminibus adhi-
ad facillimos usus terreni ignis bent
indulsit Ista sunt certe que
diis selectis sed nescio quas phy-
sicas interpretaciones vir acutissimus
atque doctissimus varro sive que
aliunde accepit sive que ipse
coniecit distribuere laboravit
Hec autem fecit facit atque agit
unus verus deus idem ubique
totus nullis inclusus locis nullis
vinculis alligatus in nullas par-
tes sectilis ex nulla parte muta-
bilis implens celum et terram
presente potentia non indigente
natura· Sic itaque administrat omnia
que creavit ut etiam ipsa proprios
exercere et agere motus sinat
Quamvis enim nichil esse possint
sine ipso· non tamen sunt quod ipse Agit
autem multa etiam per angelos sed
non nisi ex se ipso beatificat angelos
Ita quamvis propter aliquas causas
hominibus angelos mittat non
tamen ex angelis homines sed ex ipso
sicut angelos beatificat Ab hoc uno
et vero deo vitam speramus eternam

Habemus enim ab illo xxxi
preter huiuscemodi beneficia que
secundum istam de qua nonnulla diximus
administracionem nature bonis malisque
largitur magnum et bonorum
proprium magne dilectionis indicium
Quamquam enim quod sumus quod vivimus quod
celum terramque conspicimus quod mentem
atque racionem habemus qua eum ipsum
qui hec omnia condidit inquiramus
nequaquam valeamus actionis suf-
ficere graciarum tamen quod nos oneratos·
obrutosque peccatis et a contemplacione
sue lucis aversos ac tenebrarum
id est iniquitatis dilectione cecatos
non omnino deseruit misitque nobis
verbum suum qui est eius unicus
filius quo pro nobis assumpta carne
nato atque passo quanti deus
hominem penderet nosceremus atque
illo sacrificio singulari a peccatis
omnibus mundaremur atque eius spiritu
in cordibus nostris dilectione diffu-
sa omnibus difficultatibus supera-
tis in eternam requiem et con-
templacionis eius ineffabilem
dulcedinem veniremus que corda
que lingue ad agendas ei gratias
satis esse contenderint xxxii

Hoc misterium vite eterne iam
inde ab exordio generis humani
per quedam signa et sacramenta temporibus
congrua quibus oportuit per ange-
los predicatum est· deinde populus
hebreorum in unam quandam rem
publicam que hoc sacramentum ageret
congregatus est ubi per quosdam
scientes per quosdam nescientes
id quod ex adventu christi usque nunc
et deinceps agitur prenunciaretur
esse venturum· sparsa etiam postea
eadem gente per gentes propter
testimonium scripturarum quibus
eterna salus in christo futura pre-
dicta est omnes enim non solum
prophetie que in verbis sunt nec
tantum precepta vite que mores

pietatemque confirmat atque illis sint continentur. Unde etiam sancta sacerdotum tabernaculum sive templum altaria sacrificia ceremonias dies festos et quicquid aliud ad eam servitutem pertinet que deo debetur et grece proprie latria dicitur ea significaverunt et prenuntiaverunt que propter eternam vitam fidelium in Christo et impleta credimus et impleta cernimus et implenda confidimus. xxxiii

Per hanc ergo religionem unam et veram potuit aperiri deos gentium esse immundissimos demones sub defunctorum occasionibus animarum vel creaturarum specie mundanarum deos se putari cupientes et quasi divinis honoribus eisdem quidem scelestis et turpibus rebus superba impuritate letantes atque ad deum conversionem humanis animis invidentes. Ex quorum immanissimo et impiissimo dominatu homo liberatur cum credit in eum qui tradidit prebuit ad exurgendum tante humilitatis exemplum quanta illi superbia ceciderunt. Hinc sunt non solum illi de quibus multa iam diximus et alii atque alii similes ceterarum gentium atque terrarum sed etiam hi de quibus nunc agimus tamquam in senatum deorum selecti. Sed plane selecti nobilitate criminum non dignitate virtutum. Quorum sacra Varro dum quasi ad naturales rationes referre conatur querens honestare res turpes quo modo his quadret et consonet non potest invenire quoniam non sunt ipse istorum sacrorum cause quas putat vel potius vult putari. Nam si non solum ipse illorum sacrorum cause verum etiam quelibet alie huius generis essent quamvis nihil

ad deum verum vitamque eternam que in religione querenda est pertinerent tamen qualicumque de rerum natura reddita ratione aliquantum mitigarent offensionem quam non intellecta in sacris aliqua velut turpitudo aut absurditas fecerat sicut in quibusdam theatrorum fabulis vel delubrorum misteriis facere conatus est ubi non theatra delubrorum similitudine absolvit sed theatrorum potius similitudine delubra dampnavit. Tamen utcumque conatus est ut sensum horribilibus rebus offensum velud naturalium causarum reddita ratio deliniret.

Sed contra xxxiiii invenimus sicut ipse vir doctissimus prodidit de Nume Pompilii libris redditas sacrorum causas nullo modo potuisse tolerari nec dignas habitas que non solum lecte innotescerent religiosis sed saltem scripte reconderentur in tenebris. Iam enim dicam quod in tertio huius operis libro suo loco dicturum esse promiseram. Nam sicut apud eundem Varronem legitur in libro de cultu deorum Terentius quidam cum haberet ad Ianiculum fundum et bubulcus eius iuxta sepulcrum Nume Pompilii traiciens aratrum eruisset ex terra libros eius ubi sacrorum institutorum scripte erant cause in urbem pertulit ad pretorem. At ille cum inspexisset principia rem tantam detulit ad senatum. Ubi cum primores quasdam causas legissent cur quidque in sacris fuerit institutum Nume mortuo senatus assensus est eosque libros tamquam religiosi patres conscripti pretor ut combureret censuerunt. Credat quisque quod putat immo vero dicat quod dicendum suggesserit vesana contentionis

impietatis defensor egregius
me admonere sufficiat sacrorum
causas a rege pompilio romanorum
sacrorum institutore conscriptas nec
ipso nec senatui nec saltem ipsis
sacerdotibus innotescere debuisse
ipsumque numam pompilium curio-
sitate illicita ad ea demonum per-
venisse secreta que ipse quidem
scriberet ut haberet unde legendo
commoneretur. sed ea tamen cum rex esset
qui minime quemquam metueret
nec aliquem docere nec delendo
vel quoquo modo consumendo perdere
auderet. ita quod scire neminem voluit
ne homines nefaria doceret. vio-
lare autem timuit ne demones
iratos haberet obruit ubi tutum
putavit sepulchro suo propinquare
aratrum posse non credens. Sena-
tus autem cum religiones formi-
daret dampnare maiorum et ideo
nume assentiri cogeretur. illos
tamen libros tam perniciosos esse iudi-
cavit ut nec obrui rursus iube-
ret ne humana curiositas multo
vehementius rem iam proditam
quereret sed flammis aboleri nefanda
monimenta ut quia iam necesse esse
existimabat sacra illa facere tole-
rabilius erraretur causis eorum ig-
noratis quam cognitis civitas turbaretur.

Nam et ipse numa ad **xxxv**
quem nullus dei propheta
nullus sanctus angelus
mittebatur ydromantiam facere com-
pulsus est ut in aqua videret
imagines deorum vel potius lu-
dificationes demonum a quibus au-
diret quid in sacris constituere
atque observare deberet. Quod genus
divinationis idem varro a persis di-
cit allatum quo et ipsum numam
et postea pytagoram philosophum usum
fuisse commemorat. ubi adhibito
sanguine etiam inferos perhibet sisci-
tari et nigromantiam grece dicit vo-
cari. Que sive nigromantia vocatur
id ipsum est ubi videntur mortui
divinare. quibus hec artibus fiant
ipsi viderint nolo enim dicere has
artes etiam ante nostri salvatoris
adventum in ipsis civitatibus gentium
legibus solere prohiberi et pena
severissima vindicari. Nolo in-
quam hoc dicere fortassis enim talia
tunc licebant. his tamen artibus didi-
cit sacra illa pompilius quorum
sacrorum facta prodidit causas obruit
ita timuit et ipse quod didicit. quarum
causarum proditos senatus libros
incendit. Quid mihi ergo varro
sacrorum istorum alias nescio quas
causas velud physicas interpreta-
tur. quales si isti libri habuissent
non utique arsissent aut et istos
varronis ad cesarem pontificem
scriptos atque editos patres conscripti
similiter incendissent. Quod ergo
aquam egesserit et exportaverit
numa pompilius unde ydroman-
tiam faceret ideo nympham egeriam
coniugem dicitur habuisse quemadmo-
dum in supradicto libro varronis
exponitur. Ita enim solent res ge-
ste aspersione mendaciorum in fa-
bulas verti. In illa igitur y-
dromantia curiosissimus rex ille
romanus et sacra didicit que in
libris suis pontifices haberent et
eorum causas quas preter se neminem
scire voluit. Itaque eas seorsum
scriptas secum quodammodo mori
fecit qui ita subtrahendas homi-
num notitie sepeliendasque curavit.
aut ergo demonum illic tam sor-
dide et noxie cupiditates erant
conscripte ut ex hiis tota illa
theologia civilis etiam apud tales
homines execrabilis appareret

qui tam multa in ipsis sacris erubescenda susceperint. aut illic omnes nichil aliud quod homines mortui plerique credebant quos tam prolixa temporis vetustate fere omnes populi gentium deos inmortales esse crediderant. cum et talibus sacris illi demones oblectarentur qui se colendos pro ipsis mortuis quos deos putari fecerant quibusdam fallacium miraculorum attestationibus supponebant. Sed occulta dei veri providencia factum est ut et Pompilio amico suo illis conciliatricibus quibus ydromantia fieri potuit cuncta illa confiteri permitterent et tamen ut moriturus incenderet ea pocius quam obrueret admonere non permitterentur. qui ne innotescerent nec aratrum quo sunt eruta obsistere potuerunt nec stilo Varronis quo ea que de hac re gesta sunt in memoriam pervenerunt. non enim possunt quod non sinuntur efficere. sinuntur autem alto dei summi iusto quidem iudicio pro meritis eorum quos ab eis vel affligi tantum vel etiam subici ac decipi iustum est. Quam vero perniciose vel a cultu vere divinitatis aliene ille littere iudicate sint hinc intelligi potest quod eas maluit senatus incendere quas Pompilius occultavit quam timere quod timuit qui hoc audere non potuit. Qui ergo vitam nec modo vult habere piam talibus sacris querat eternam. Qui autem cum malignis demonibus non vult habere piam talibus sacris queat eternam. Qui autem cum malignis demonibus non vult habere societatem non superstitionem qua coluntur noxiam pertimescat sed veram religionem qua produntur et vincuntur agnoscat. XXXVI

Capitula libri octavi

De questione naturalis theologie cum philosophis excellentioris sciencie discutienda. II. De duobus philosophorum generibus id est ytalico et ionico eorumque auctoribus. III. De socratica disciplina. IIII. De Platone precipuo inter discipulos Socratis qui omnem philosophiam triplici particione divisit. V. Quod de theologia cum platonicis potissimum disceptandum sit quorum opinioni omnium philosophorum postponenda sint dogmata. VI. De platonicorum sensu in ea parte philosophie que physica nominatur. VII. Quanto excellenciores ceteris in loyca id est racionabili philosophia platonici sint habendi. VIII. Quod etiam in morali philosophia platonici optineant principatum. De ea philosophia que ad veritatem fidei christiane propius accessit. IX. Que sit inter philosophicas artes religiosi excellencia christiani. X. Unde Plato eam intelligentiam potuit acquirere qua christiane sciencie propinquavit. XI. Quod etiam platonici de uno vero deo bene senserint multis tamen diis sacra facienda censuerint. XII. De sententia Platonis qua definivit deos non esse nisi bonos amicos quidem virtutum. XIII. De opinione eorum qui racionales animas trium generum esse dixerunt id est in diis celestibus in demonibus aeriis et in demonibus terrenis. XIIII. Quod neque propter aeria corpora neque propter superiora habitacula demones hominibus antecellunt. XV. Quid de moribus demonum Apuleius platonicus senserit. XVI. An dignum sit eos spiritus ab homine coli a quorum viciis etiam oporteat liberari. XVII. Qualis sit religio in qua docetur quod homines ut commendentur diis bonis demonibus uti debeant advocatis. XVIII. De impietate

artis magice que privatio vitat
maliciosorum spiritum xix An cre-
dendum sit quod dii boni libentius
demonibus quam hominibus misceantur
xx An demonibus nunciis et
interpretatoribus dii utantur falli-
bilis aut ignorent aut velint
xxi De abiciendo cultu demonum
contra apuleium xxii Quid her-
mestri megistrus de ydolatria
censerit et unde scire potuerit
superstitiones egiptias auferendas
xxiii Quod hermes parum suorum
sit confessus horrorem doluerit
destruendum xxiiii De his que sanctis (ob eam)
angelis et hominibus parum esse quia
xxv Quod omnis religio paganorum
circa homines mortuos fuerit imple-
ta xxvi De modo honoris que
christiani martiribus impendunt
Incipit liber viii. i
Nunc intentione opus est nobis (nobis)
animo multo quam erat
in superiorum solutione ques-
tionum et explicatione
librorum de theologia quippe quam naturale
vocant cum quibusque hominibus
non enim fabulosa est vel civilis
hoc est vel theatrica vel urbana
quarum altera iactitat deorum crimina
altera indicat deorum desideria
criminosiora ac per hoc malignorum
potius demonum quam deorum Sed
cum philosophis est habenda collatio quorum
ipsum nomen si latine interpretemur
amorem sapientie profitetur Sed
si philosophus est habenda Porro si sapientia
deus est per quem facta sunt omnia
sicut divina auctoritas veritasque
monstravit verus philosophus est
amator dei Sed quia res ipsa
cuius hoc nomen est in omnibus non est (non est)
qui hoc nomine gloriantur neque
enim continuo vere sapientie sunt ama-
tores quicumque appellantur philo-
sophi profecto ex omnibus quorum sententias
litteris nosse potuimus eligendi sunt
(nosse)

cum quibus non indigne questio
ista tractetur Neque enim hoc opere
omnes philosophorum vanas opiniones
refutare suscepi Sed eas tantum
que ad theologiam pertinent quo verbo
greco significari intelligimus
de divinitate sive rationem nec eas (sine sermone)
omnium sed eorum tantum qui cum et esse
divinitatem et humana curare con-
sentiant non tamen sufficere unius
incommutabilis dei cultum ad
vitam adipiscendam etiam post
mortem beatam sed multos ab illo
sane uno conditos atque institu-
tos tamen colendos putant (ob eam)
Hii iam etiam varronis opinionem
veritatis propinquitate transcendunt
Siquidem ille totam theologiam na-
turalem usque ad mundum istum
vel animam eius extendere potuit
isti vero supra omnem anime naturam
confitentur deum qui non solum mun-
dum istum visibilem qui sepe celi
et terre nomine nuncupatur sed etiam
hic omnem omnino animam fecerit
et qui rationalem et intellec-
tualem cuius generis anima humana
est participatione sui luminis incommuta-
bilis et incorporei beatam faciat
hos philosophos platonicos appella-
tos a doctore platone voca-
bulo derivato nullus qui hec
vel tenuiter audierit parum notum
existimo audivit ignorerit de
hoc ipsum platone que necessaria
parum notum existimo breviter at-
tingam prius eos commemorans
qui eum in eodem genere litterarum
tempore precesserunt ii
Quantum enim attinet ad litteras
grecas que lingua inter
ceteras gentium clarior habetur duo
philosophorum genera traduntur unum ytalicum
ex parte ytalie que quondam
magna grecia nuncupata est
alterum yonicum in eis terris ubi

ubi et nunc grecia vocatur. Italici
generis auctorem habuit pythagoram py-
thagoram samium a quo etiam ferunt
ipsum philosophie nomen exortum. Nam cum
antea sapientes appellarentur
qui modo quodam laudabilis vite
aliis prestare videbantur. iste interro-
gatus quid profiteretur philosophum se
esse respondit i. studiosum vel ama-
torem sapientie quoniam sapientem pro-
fiteri arrogantissimum videbatur.
Ionici vero generis princeps fuit
thales milesius unus istorum
septem qui sunt appellati sa-
pientes. Sed illi ex vite genere disti-
gue bant et quibusdam preceptis
ad bene vivendum accommodatis
Iste autem thales et successores
etiam propagaret rerum naturam scruta-
tus suasque disputationes litteris
mandans eminuit maximeque
admirabilis extitit quod astrolo-
gie numeris comprehensis defectus
solis et lune etiam predicere potuit
Aquam tamen putavit rerum esse prin-
cipium et hinc omnia elementa mundi
ipsumque mundum et que in eo gignun-
tur existere. Nichil autem huic
operi quod mundo considerato tam
mirabile aspicimus ex divina mente
preposuit. Huic successit anaximan-
der eius auditor mutavitque
de rerum natura opinionem. non enim
ex una re sicut thales ex humore
sed ex suis propriis principiis quasque
res nasci putavit. Que rerum
principia singularum esse credidit
infinita et innumerabiles mundos
gignere et quecumque in eis oriuntur
eosque mundos modo dissolvi modo
iterum gigni existimavit quanta
quisque etate sua manere potuit
Nec ipse aliquid divine menti
in hiis rerum operibus tribuens
Iste anaximenem discipulum et
successorem reliquit qui omnes

rerum causas aeri infinito dedit nec
deos negavit aut tacuit. Non
tamen ab ipsis aerem factum sed ipsos ex
aere ortos credidit. Anaxagoras
vero eius auditor harum rerum om-
nium quas videmus effectorem divinum animum
sensit et dixit et ex infinita ma-
teria que constaret similibus
inter se particulis rerum omnium quibus con-
stant singula fieri sed
animo faciente divino. Diogenes
quoque anaximenis alter auditor
aerem quidem dixit rerum esse ma-
teriam de qua omnia fierent sed esse
compotem divine rationis sine qua
nichil ex eo fieri posset. Anaxago-
re successit auditor eius arche-
laus. et ipse de particulis inter se
similibus quibus singula queque
fierent ita putavit constare omnia
ut inesse etiam mentem diceret que corpo-
ra eterna i. illas particulas coniun-
gendo et dissipando ageret omnia. So-
crates huius discipulus fuisse
perhibetur magister platonis
propter quem breviter cuncta ista re-
colui

Socrates ergo iii
primus universam philosophiam
ad corrigendos componendosque
mores flexisse memoratur
cum ante illum omnes magis phy-
sicis i. naturalibus rebus perscrutandis
operam maximam impenderint
non mihi autem videtur posse
ad liquidum colligi utrum socrates
ut hoc faceret tedio rerum obscurarum
et incertarum ad aliquid apertum
et certum reperiendum animum intenderit
quod esset beate vite necessarium propter quam
unam omnium philosophorum invigilasse ac
laborasse videtur industria.
an vero sicut de illo quidam
benivolentius suspicantur nole-
bat immundis terrenis cupidi-
tatibus animos extendere moliri
conari quandoquidem ab eis causas

rerum videbat exquiri quas primas atque summas non nisi in unius veri ac summi dei voluntate esse credebat unde non eas putabat nisi mundata mente posse comprehendi et ideo purgande bonis moribus vite censebat instandum ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturali vigore in eterna se attolleret naturamque incorporei et incommutabilis luminis ubi cause omnium factarum naturarum stabiliter vivunt intelligentie puritate conspiceret. Constat eum tamen imperitorum stulticiam scire se aliquid opinantium etiam in ipsis moralibus questionibus quo totum animum intendisse videbatur vel confessa ignorantia sua vel dissimulata scientia lepore mirabili disserendi et acutissima urbanitate agitasse atque versasse unde et concitatis inimicitiis calumniosa criminatione dampnatus morte multatus est. Sed eum postea illa ipsa que publice dampnaverat atheniensium civitas publice luxit in duos accusatores eius usque adeo populi indignatione conversa ut unus eorum oppressus vi multitudinis interiret exilio autem voluntario atque perpetuo simili pena alter evaderet. Tam preclara igitur vite mortisque fama socrates reliquit plurimos sue philosophie sectatores. Quorum certatim studium fuit in questionum moralium disceptatione versari ubi agitur de summo bono quo fieri homo beatus potest. Quod in socratis disputationibus dum omnia movet asserit destruit quoniam non evidenter apparuit quod cuique placuit inde sumpserunt et ubi cuique visum est constituerunt finem boni. Finis autem boni appellatur quo quisque cum pervenerit beatus est. Sic autem diversas inter se socratici de isto fine sententias habuerunt ut quod vix credibile est unius magistri potuisse facere sectatores quidam summum bonum esse dicerent voluptatem sicut aristippus quidam virtutem sicut anthistenes. Sic alii atque alii aliud atque aliud opinati sunt quos commemorare longum est. iiii

Sed inter discipulos socratis non quidem inmerito excellentissima gloria claruit qua omnino ceteros obscuraret plato qui cum esset atheniensis honesto apud suos loco natus et ingenio mirabili longe suos condiscipulos anteiret tamen parum putans perficiende philosophie sufficere seipsum ac socraticam disciplinam quam longe lateque potuit peregrinatus est quaquaversum eum alicuius nobilitande scientie percipiende fama rapiebat. Itaque et in egipto didicit quecumque magna illic habebantur atque docebantur et inde in eas ytalie partes veniens ubi pythagoreorum fama celebrabatur quicquid ytalice philosophie tunc florebat auditis eminentioribus in ea doctoribus facillime comprehendit. Et quia magistrum socratem singulariter diligebat eum loquentem fere in omnibus sermonibus suis faciens etiam illa que vel ab aliis didicerat vel ipse quanta potuerat intelligentia viderat cum illius lepore et moralibus disputationibus temperavit. Itaque cum studium sapientie in actione et contemplatione versetur unde una pars eius activa altera contemplativa dici potest quarum activa ad agendam vitam id est ad mores instituendos pertinet contemplativa autem ad conspiciendas nature causas et sincerissimam veritatem socrates in activa excelluisse memoratur pythagoras vero magis contemplative quibus potuit intelligentie viribus institisse. Proinde plato

Studium sapientie in actione et contemplatione versatur

utramque iungendo phylosophiam perfecisse
laudatur quam in tres distribuit
unam moralem que maxime
in accione versatur alteram naturalem
que contemplacioni deputata
est. tertiam racionalem qua verum dis-
terminat a falso. Que licet utrique
id est accioni et contemplacioni sit necessaria
maxime tamen contemplacio per-
speculacionem sibi vendicat veritatis
Ideo hec tripticio non est contraria
illi divisioni qua intelligitur
omne studium sapientie in accione et
contemplacione consistere. Quid autem
in hys vel de hys singulis partibus
plato senserit. id est. ubi finem
omnium accionum ubi causam omnium natura-
rum. ubi lumen omnium racionum esse
cognoverit vel crediderit disserendo
explicare longum esse arbitror et
temere affirmandum esse non arbi-
tror. Cum enim magistri sui socratis
quem facit in suis voluminibus
disputantem notissimum morem
dissimulande sciencie vel opinionis
sue servare affectat quia et
illi ipse mos placuit. factum est
ut eciam ipsius platonis de rebus
magnis sentencie non facile perspici
possint. Ex hys tamen que apud eum
leguntur sive que ab alys dicta
esse narravit atque conscripsit
que sibi placita viderentur quedam
commemorari et huic operi inseri
oportet a nobis. vel ubi suffra-
gatur religioni vere quam
fides nostra suscepit ac defendit
vel ubi ei videtur esse contrarius
quantum ad istam de uno deo et
pluribus pertinet questionem propter vitam
que post mortem futura est
veraciter beatam. Fortassis
enim qui platonem ceteris phylosophis gen-
tium longe recteque platonem acutius
atque veracius intellexisse ac
secuti esse fama celebriore
laudantur aliquid tale de deo
sentiunt ut in illo inveniatur et
causa subsistendi et racio intelli-
gendi et ordo vivendi. Quorum
trium unum ad naturalem alterum ad ro-
nalem tertium ad moralem partem
intelligitur pertinere. Si enim ho-
mo ita creatus est ut per id quod in eo
precellit attingat ad illud quod
cuncta precellit. et unum verum optimum
deum sine quo nulla natura sub-
sistit. nulla doctrina instruit nul-
lus usus expedit ipse queratur ubi
nobis secura sunt omnia ipse cer-
natur ubi nobis certa sunt omnia
ipse diligatur ubi nobis recta sunt omnia

Si ergo plato dei huius imitatorem cognitorem
amatorem dixit esse sapientem
cuius participacione sit beatus. quid
opus est excutere ceteros. Nulli
nobis quam isti propius accesserunt.
Cedat eis igitur non solum theologia
illa fabulosa deorum criminibus
oblectans animos impiorum. nec
solum eciam illa civilis ubi impuri
demones terrestribus gaudiis
deditos populos deorum nomine sedu-
centes humanos errores tamquam
suos divinos honores habere volue-
runt. ad spectandos suorum crimi-
num ludos cultores suos tamquam ad cul-
tum suum studiis inmundissimis ex-
citantes et sibi delectabiliores
ludos de suis spectatoribus ex-
hibentes. ubi si qua velut honesta
geruntur in templis coniuncta sibi
theatrorum obscenitate turpantur
et quecumque turpia geruntur in theatris
comparacione sibi templorum feditate
laudantur et ea eciam que varro
ex hys sacris quasi ad celum et
terram rerumque mortalium semina
et actus interpretatus est quia nec
ipsa illis ritibus significantur que
ipse insinuare conatur. Et ideo
veritas conatum non sequitur.
et si ipsa essent tamen anime racionali

ea que iusta illarum nature ordine
constituta sunt a deo suo tolle-
da non essent, nec sibi preferre
debuit tamquam deos eas res quibus
ipsum pretulit verus deus. Et ea
que Numa Pompilius venera-
ta sacra huiuscemodi p[er]nicaa
secum sepeliendo curavit abscondi
et aratro eruta senatus iussit
incendi. In eo genere sunt etiam illa
ut aliquid de Numa mitius suspi-
cemur, que Alexander macedo
scripsit ad matrem sibi a magno
antistite sacrorum egiptiorum quodam
Leone patefacta, ubi non Picus et
Faunus et Eneas et Romulus
vel etiam Hercules et Esculapius
et Liber Semele natus et Tyndari-
des et si quos alios ex morta-
libus pro diis habent, sicut etiam ipsi
maiores gentium quos Cycero
in Tusculano tacitis nominibus vi-
detur attingere, Iupiter, Iuno, Saturnus,
Vulcanus, Vesta et alii plurimi
quos Varro conatur ad mundi par-
tes sive elementa transferre, ho-
mines prod[untur] fuisse prodidit. Timens
et ille quasi revelata misteria
petens admonet Alexandrum ut
cum ea matri conscripta insinuaverit
flammis iubeat concremari. Non
solum ergo iste que due theologie fa-
bulosa continet et civilis Platoni-
cis philosophis cedat, qui verum deum
rerum auctorem et veritatis illu-
stratorem et beatitudinis largitorem
esse dixerunt. Sed alii quoque phy-
sici corporeis nature principiis cor-
pori deditis mentibus opinati
sunt, cedant hiis tantis et tanti
dei cognitoribus viris, ut Thales
in humore, Anaximenes in aere,
Stoyci in igne, Epycurus in atho-
mis, hoc est minutissimis corpuscu-
lis, que nec dividi nec sentiri
queunt, et quicumque alii quorum

enumerare i morari non est necesse,
sive simplicia sive coniuncta corpora
sive vita carentia sive viventia
sed tamen corpora causam principiumque rerum
esse dixerunt. Nam quidam eorum a
rebus non vivis res vivas
fieri posse crediderunt, sicut Epy-
curei; quidam vero a vivente quidem
et viventia et non viventia, sed
tamen a corpore corpora. Nam Stoyci
ignem, id est corpus unum ex hiis qua-
tuor elementis quibus visibilis
mundus hic constat, et viventem et
sapientem huius mundi et ipsius
mundi fabricatorem atque omnium
que in eo sunt, eumque omnino ignem
deum esse putaverunt. Hii et ceteri
similes eorum id solum cogitare
potuerunt quod cum eis corda obstric-
ta carnis sensibus fabulata
sunt. In se quippe habebant quod
non videbant et apud se yma-
ginabantur quod foris viderant
etiam cum non videbant sed tantummodo cogi-
tabant. Hoc autem in conspectu talis
cogitationis iam non est corpus
sed similitudo corporis. Illud autem
unde videtur in animo hec simili-
tudo corporis nec corpus est nec
similitudo corporis. Et unde
videtur in animo hec similitudo
corporis atque utrum pulchra an de-
formis sit iudicatur, profecto est
melius quam ipsa que iudicatur.
Hec mens hominis et rationalis anime
natura est, que utique non est si iam corpus
illa corporis similitudo cum in animo
cogitantis aspicitur atque iudicatur
nec ipsa corpus est. Non est
ergo nec terra nec aqua nec aer
nec ignis, quibus quatuor cor-
poribus que dicuntur quatuor
elementa mundum corporeum videmus
esse compactum. Porro si animus noster
corpus non est, quomodo deus crea-
tor animi corpus est? Cedant

ergo et isti ut dictum est platonicis
cedant et illi quos quidem puduit
dicere deum corpus esse verumptamen
eiusdem nature cuius ille est animos
nostros esse putaverunt ita non eos
movit tanta mutabilitas anime
quam dei nature tribuere nephas
est sed dicunt corpore mutari ani-
me naturam nam per se ipsam in-
commutabilis est. poterant isti
dicere corpore aliquo vulneratur
caro namque per se ipsam invulnerabilis
est prorsus quod mutari non potest
nulla re potest ac per hoc quod
corpore mutari potest aliqua re
potest et ideo incommutabile recte
dici non potest VI

quos Viderunt ergo isti philosophi quos ce-
teris non inmerito fama
atque gloria platonis videmus nullum
corpus esse deum et ideo cuncta
corpora transcenderunt queren-
tes summum deum viderunt quic-
quid mutabile est non esse summum
deum et ideo animam omnem mu- posset
tabilesque omnes spiritus transcen-
derunt querentes summum deum
deinde viderunt omnem speciem
in re quacumque mutabili qua est
quidquid illud est quoquo modo et qua-
liscumque natura est non esse
posse nisi ab illo qui vere est
quia incommutabiliter est atque per hoc
sive universi mundi corpus figu-
ras qualitates ordinatum que
motum et elementa disposita a celo usque
ad terram — et quecumque corpora in eis sunt
sive omnem vitam vel que
nutrit et continet qualis est
in arboribus vel que et hoc
habet et sentit qualis est in pe-
coribus vel que et hec habet
et intelligentiam qualis est
in hominibus vel que nutritorio
subsidio non indiget sed tantum con-
tinet sentit intelligit qualis
est in angelis nisi ab illo esse
non posse qui simpliciter

quasi possit vivere non intelligens nec
aliud illi est intelligere ac beatum esse quasi
possit intelligere non beatus

est quia non aliud illi esse est
aliud vivere quasi possit esse
non vivens nec aliud illi est vi
aliud intelligere quasi possit in-
telligere non beatus sed quod est illi
vivere intelligere beatum esse hoc est
illi esse propter hanc incommutabi-
litatem et simplicitatem dilexerunt
eum intellexerunt eum et omnia ista
fecisse et ipsum a nullo fieri potui
Consideraverunt enim quidquid est ve
corpus esse vel vitam meliusque
atque aliquid vitam esse quam cor
speciem que corporis esse sensibile
intelligibilem vite proinde in-
telligibilem speciem sensibili p
tulerunt Sensibilia dicimus q
visu tactuque corporis sentiri queu
Intelligibilia que in conspectu me
intelligi Nulla est enim pulchri-
tudo corporalis sive in statu corp
sicut est figura sive in motu
est cantilena de qua non anim
iudicet. Quod profecto non potest nec
melior in illo esset hec species si
tumore molis sine strepitu voc
sine spatio vel loci vel temporis Se
ibi quoque nisi mutabilis e
non alius alio melius de spe
sensibili iudicaret et melius in
geniosior quam tardior melius p
ritior quam imperitior meliu
exercitatior quam minus exercitatu
Et idem ipse unus cum proficit m
lius utique postea quam prius Qu
autem recipit minus aut min
sine dubitatione mutabile est U
ingeniosi et docti et in his e
tati homines facile collegerunt
non esse in eis rebus primam
speciem ubi mutabilis esse convi
Cum igitur in eorum conspectu et corp
et animus magis minusque specio
essent si autem omni specie care
possent omnino nulla essent vid
runt esse aliquid ubi prima esse
et incommutabilis species et ide
nec comparabilis atque ibi rerum esse

principium rectissime crediderunt quod factum non esset et ex quo facta cuncta essent. Ita quod notum est dei manifestavit eis ipse cum ab eis invisibilia eius per ea que facta sunt intellecta conspecta sunt, sempiterna quoque virtus eius et divinitas. A quo etiam visibilia et temporalia cuncta creata sunt. Hec de illa parte quam physicam id est naturalem nuncupant dicta sunt. vij

Quod autem attinet ad doctrinam ubi versatur pars altera que ab eis logica id est rationalis vocatur absit ut his comparandi videantur qui posuerunt iudicium veritatis in sensibus corporis eorumque infidis et fallacibus regulis omnia que discuntur metienda esse censuerunt ut epycurei et quicumque alii tales, ut etiam ipsi stoyci. Qui cum vehementer amaverint solertiam disputandi quam dyalecticam nominant a corporis sensibus eam ducendam putaverunt hinc asseverantes animum concipere notiones quas appellant ennoeas, rerum earum scilicet quas diffiniendo diffiniendo explicant hinc propagari atque conecti totam discendi docendique rationem. Ubi ego multum mirari soleo cum pulchros non dicunt esse nisi sapientes quibus sensibus corporis istam pulchritudinem viderint, qualibus oculis carnis formam sapientie decusque conspexerint. Hii vero quos merito ceteris anteponimus distinxerunt ea que mente conspiciuntur ab hiis que sensibus attinguntur nec sensibus adimentes quod possunt nec eis dantes ultra quam possunt. Lumen autem mentium esse dixerunt addiscenda omnia eundem ipsum deum a quo facta sunt omnia. viij

Reliqua est pars moralis quam greco vocabulo dicunt ethycam ubi queritur de summo bono quo referentes omnia que agimus et quod non propter aliud sed propter se ipsum appetentes idque adipiscentes nichil quo beati simus ulterius requiramus. Ideo quippe et finis est dictus quia propter hunc cetera volumus ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc autem beatificum bonum alii a corpore alii ab animo alii ab utroque homini esse dixerunt. Videbant quippe ipsum hominem constare ex animo et corpore. Et ab alterutro istorum duorum aut ab utroque bene sibi esse posse credebant finali quodam bono quo beati essent quo cuncta que agebant referrent atque illud quo referendum esset ultra non quererent. Unde illi qui dicuntur addidisse tercium genus bonorum quod appellatur extrinsecus sicuti est honor gloria pecunia et si quid huiusmodi non sic addiderunt ut finale esset id est propter se ipsum appetendum sed propter aliud bonumque esset hoc genus bonis bonum malum autem malis. Ita bonum hominis qui vel ab animo vel a corpore vel ab utroque expetiverunt nichil aliud quam ab homine expetendum esse putaverunt. Sed qui id appetiverunt a corpore a parte hominis deteriore qui vero ab animo a parte meliore qui autem ab utroque a toto homine. Sive ergo a parte qualibet sive a toto homine non nisi ab homine. Nec iste differentie quoniam tres sunt ideo tres sed multas dissensiones phylosophorum sectasque fecerunt quia et de bono corporis et de bono animi et de bono utriusque diversi diversa opinati sunt. Cedant igitur hii omnes illis phylosophis qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore vel fruentem animo sed fruentem deo, non sicut corpore animus aut sicut se ipso animus aut sicut amico amicus sed sicut luce oculus si aliquid ab hiis ad illa similitudinis afferendum est. Quod quale sit si deus adiuverit alio loco quantum fieri per nos fieri potest appa-//rebit. Nunc satis sit. ix

Nunc satis sit commemorare platonem determinasse finem boni esse secundum virtutem vivere et ei soli evenire posse qui notitiam

dei habeat et imitatorem nec esse
alium beatum ideo quod non dubi- secundum
tat hoc esse philosophum amatorem dei. Deinde
tamquam natura sit incorporalis unde
utique colligitur tunc fore beatum stu-
diosum sapientie id enim est philosophus cum deo
frui ceperit. Quamvis enim non continuo
beatus sit qui eo fruitur quod amat
multi enim amando ea que aman-
da non sunt miseri sunt et mise-
riores cum fruuntur nemo tamen beatus
est qui eo quod amat non fruitur.
Nam et ipsi qui res non amandas
amant non se beatos putant aman-
do sed fruendo. Quisquis ergo fruitur
eo quod amat verumque et summum bonum
amat quis eum beatum nisi miserrimus
negat? Ipsum autem verum ac summum
bonum Plato dicit deum. Unde vult esse
philosophum amatorem dei ut quoniam philosophia
ad beatam vitam tendit fruens deo
sit beatus qui deum amaverit. Quicumque
ergo philosophi de deo summo et vero
ista senserunt quod et rerum creatarum
sit effector et lumen cognoscenda-
rum et bonum agendarum quod ab illo
nobis sit et principium nature et
veritas doctrine et felicitas vite
sive Platonici accommodatius nuncupentur
sive quodlibet aliud secte sue nomen
imponant sive tantummodo Ionici
generis qui in eis precipui fuerunt
ista senserunt sicut idem Plato et
qui eum bene intellexerunt sive
etiam Italici propter Pytagoreos et
si qui forte alii eiusdem sive
identidem fuerint sive aliarum
quoque gentium qui sapientes aut
philosophi habiti sunt Athlantici Libies
Egyptii Indi Perse Chaldei Scite Galli
Hyspani aliique reperiuntur qui hoc
viderunt et docuerunt eos omnes
ceteris anteponimus eosque nobis propin-
quiores fatemur. Quamvis enim homo
christianus litteris tantum ecclesiasticis
eruditus Platonicorum forte nomen
ignoret nec utrum duo genera philosophorum

extiterint Grecorum lingua Ionicorum
et Ytalicorum sciat non tamen ita surdus
est in rebus humanis ut nesciat
philosophos vel studium sapientie vel ipsam
sapientiam profiteri. Cavet eos tamen qui
secundum elementa huius mundi phylosophantur
non secundum deum a quo ipse factus est
mundus. Admonetur enim precepto
apostolico fideliterque audit quod dictum
est. Cavete ne quis vos decipiat
per phylosophiam et inanem seductionem
secundum elementa mundi. Deinde ne
omnes tales esse arbitretur audit
ab eodem apostolo dici de quibusdam
quia quod notum est dei manifestum
est in illis deus enim illis manifes-
tavit. Invisibilia enim eius a constitu-
tione mundi per ea que facta sunt in-
tellecta conspiciuntur sempiterna quoque
virtus eius et divinitas. Et ubi Athe-
niensibus loquens cum rem magnam
de deo dixisset et que a paucis
posset intelligi quod in illo vivimus move-
mur et sumus adiecit et ait et
ut quidam dixerunt. Novit sane
etiam ipsos in quibus errant cave-
re. Ubi enim dictum est quod per ea que facta
sunt deus illis manifestavit
intellectu conspicienda invisibilia
sua ibi etiam dictum est non illos
ipsum deum recte coluisse quia et aliis
rebus quibus non oportebat
divinos honores illi uni tantum debitos
detulerunt. Quia cognoscentes deum
non sicut deum glorificaverunt aut
gratias egerunt sed evanuerunt in
cogitationibus suis et obscuratum
est insipiens cor eorum. Dicentes
enim se esse sapientes stulti fa-
cti sunt et mutaverunt gloriam incor-
ruptibilis dei in similitudinem
ymaginis corruptibilis hominis
et volucrum et quadrupedum
et serpentium. Ubi et Romanos et Gre-
cos et Egyptios qui de sapientie nomine
gloriati sunt fecit intelligi. Sed
de hoc cum istis postmodum dis-

putabimus quicumque principio aut nobis consentiunt de uno deo huius universitatis auctore, qui non solum super omnia corpora est incorporeus, verum etiam super omnes animas incorruptibilis, principium nostrum, lumen nostrum, bonum nostrum, in eos ceteris anteponimus.

Et si litteris ignorantibus eorum Christiani verbis quae non didicerunt in disputatione non utuntur, ut vel naturalem Latine vel physicam Graece appellent eam partem in qua de naturae inquisitione tractatur, et rationalem sive logicam in qua quaeritur quonam modo veritas percipi possit, et moralem vel ethicam in qua de moribus agitur bonorumque finibus appetendis malorumque vitandis, ideo nesciunt ab uno vero deo atque optimo naturam nobis esse qua facti ad ymaginem eius sumus, et doctrinam qua eum nosque novimus, et gratiam qua illi cohaerendo beati sumus. Haec itaque causa est cur istos ceteris anteponamus, quia cum alii philosophi ingenia sua studiaque contriverint in requirendis rerum causis, et quinam esset modus discendi atque vivendi, isti deo cognito reperiunt ubi esset et causa constitutae universitatis et lux percipiendae veritatis et fons bibendae felicitatis. Sive ergo isti Platonici sive quicumque alii quarumlibet gentium philosophi de deo ista sentiunt, nobiscum sentiunt. Sed ideo cum Platonicis magis agere placuit hanc causam, quia eorum sunt litterae notiores. Nam et Graeci, quorum lingua in gentibus praeminet, eas magna praedicatione celebrarunt, et Latini permoti earum vel excellentia vel gloria ipsas libentius didicerunt atque in nostrum eloquium transferendo nobiliores clarioresque fecerunt.

XI

Mirantur autem quidam nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt vel legunt Platonem de deo ista sensisse, quae multum congruere veritati nostrae religionis agnoscunt. Unde nonnulli putaverunt eum, quando perrexit in Aegyptum, Ieremiam audisse prophetam vel scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse. Quorum quidem opinionem in quibusdam libris meis posui. Sed diligenter supputata temporum ratio, quae chronica historia continetur, Platonem indicat a tempore quo prophetavit Ieremias centum ferme annos postea natum fuisse; qui cum octoginta et unum vixisset, ab anno mortis eius usque ad id tempus quo Ptolomaeus rex Aegypti scripturas propheticas gentis Hebraeorum de Iudaea poposcit et per septuaginta viros Hebraeos, qui etiam Graecam linguam noverant, interpretandas habendasque curavit, anni reperiuntur ferme sexaginta. Quapropter in illa peregrinatione sua Plato nec Ieremiam videre potuit tanto ante defunctum, nec easdem scripturas legere quae nondum fuerant in Graecam linguam translatae, qua ille pollebat; nisi forte quia fuit acerrimi studii, sicut Aegyptias, ita et istas per interpretem didicit, non ut scribendo transferret, quod Ptolomaeus pro ingenti beneficio, qui regia potestate etiam timeri poterat, meruisse perhibetur, sed ut colloquendo quid continerent, quantum capere posset, addisceret. Hoc ut existimetur, illa suadere videntur indicia, quod liber Geneseos sic incipit: In principio fecit deus caelum et terram. Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et spiritus domini ferebatur super aquam. In Thymaeo autem Plato, quem librum de mundi constitutione conscripsit, deum dicit in illo opere terram primo ignemque iunxisse. Mani-

Pot[est] opiniones quorundam de Platone quam reprobando ponit

factum est ante quam istum tribuit celi locum. Habet ergo hec fama quandam illius similitudinem sententiam qua dicitur In principio fecit deus celum et terram. Deinde ille duo media quibus interpositis sibimet hec extrema copularentur, aquam dicit et aerem, unde putatur sic intellexisse quod scriptum est Spiritus dei ferebatur super aquam. Parum quippe attendens quo more soleat illa scriptura appellare spiritum dei, quoniam et aer spiritus dicitur, quatuor opinatus elementa illo loco commemorata videri potest. Deinde quod Plato dicit amatorem dei esse philosophum, nichil sic illis sacris litteris flagrat, et maxime illud quod et me plurimum adducit ut pene assentiar Platonem illorum librorum expertem non fuisse, quod cum ad sanctum Moysen ita verba dei per angelum perferantur ut querenti quod sit nomen eius qui eum pergere precipiebat ad populum Hebreum ex Egipto liberandum respondeatur Ego sum qui sum, et dices filiis Israel Qui est misit me ad vos, tamquam in eius comparatione qui vere est, quia incommutabilis est, ea que mutabilia facta sunt non sint, vehementer hoc Plato tenuit et diligentissime commendavit. Et nescio utrum hoc uspiam reperiatur in libris eorum qui ante Platonem fuerunt nisi ubi dictum est Ego sum qui sum et dices eis Qui est misit me ad vos. Sed undecumque ista ille didicerit, sive precedentibus eorum veteribus libris sive potius quo dicit apostolus quia quod notum est dei manifestum est in illis, deus enim illis manifestavit, invisibilia enim eius a constitutione mundi per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur,

nunc

sempiterna quoque virtus eius et divinitas. Unde non immerito me Platonicos philosophos elegisse cum quibus agam quod in ista questione quam modo suscepimus agitur de naturali theologia, utrum propter felicitatem que post mortem futura est uni deo an pluribus sacra facere oporteat, satis ut estimo exposui. xii

Ideo quippe hos potissimum elegi quoniam de uno deo qui fecit celum et terram quanto melius senserunt tanto ceteris gloriosiores et illustriores habentur, in tantum aliis prelati iudicio posterorum ut cum Aristoteles Platonis discipulus vir excellentis ingenii et eloquio Platoni quidem impar sed multos facile superans sectam Peripateticam condidisset, quod deambulans disputare consueverat, plurimosque discipulos preclara fama excellens vivo adhuc preceptore in suam heresim congregasset, post mortem vero Platonis Speusippus sororis eius filius et Xenocrates dilectus eius discipulus in scolam eius que Achademia vocabatur eidem successissent atque ab hoc et ipsi et eorum successores Achademici appellarentur, recentiores tamen philosophi nobilissimi quibus Plato sectandus placuit noluerunt se dici Peripateticos aut Achademicos sed Platonicos. Ex quibus sunt valde nobiles Greci Plotinus, Iamblicus, Porphyrius, in utraque autem lingua id est Greca et Latina Apuleius Afer extitit Platonicus nobilis. Sed hii omnes et ceteri huiusmodi et ipse Plato diis plurimis sacrificandum esse putaverunt. xiii

Quamquam ergo a nobis et in aliis multis rebus magnisque dissentiant, in hoc tamen quod modo posui, quia neque parva res est et inde nunc questio est, primum ab eis quero

quibus deus iste cultum exhibendum
arbitretur utrum bonis an malis
an et bonis et malis. Sed de hoc
habemus sententiam platonis dicentis
omnes deos bonos esse nec esse
omnino ullum deorum malum. Consequens est
igitur ut bonis hec exhibenda
intelligantur. Tunc enim diis ex-
hibentur quoniam nec dii erunt si
boni non erunt. Hoc si ita est
nam de diis quid aliud decet
credere, illa profecto vacatur opinio
qua nonnulli putant deos ma-
los sacris placandos esse ne
ledant, bonos autem ut adiuvent
invocandos. Mali enim non sunt
dii, bonis porro debitus ut dicunt
honor sacrorum est deferendus.
Qui sunt ergo illi qui ludos sce-
nicos amant eosque divinis rebus
admisceri et suis honoribus flagitant
exhiberi? Quorum vis non eos indi-
cat nullos sed iste affectus nimirum
indicat malos. Quid enim de
ludis scenicis plato senserit notum
est cum poetas illos quod tam in-
digna deorum maiestate atque
bonitate carmina composuerint
censet civitate pellendos. Qui
sunt igitur isti dii qui de scenicis
ludis cum ipso platone contendunt?
Ille quippe non patitur deos
falsis criminibus infamari, isti
eisdem criminibus suos honores
celebrari iubent. Denique isti cum
eosdem ludos instaurari precipe-
rent poscentes turpia etiam
maligna gesserunt tito latino aufferen-
tes filium et immittentes morbum
quod eorum abnuisset imperium eundemque
morbum retrahentes cum iussa
complesset. Iste autem illos nec tam
malos timendos putat sed sue sententie
robur constantissime retinens
omnes poetarum sacrilegas nugas
quibus illi inmunditie societate
oblectantur a populo bene instituto

removere non dubitat. Hunc autem
platonem quod iam in secundo libro
commemoravi inter semideos labeo
ponit. Qui labeo numina mala vic-
timis cruentis atque huiusmodi sup-
plicationibus placari existimat,
bona vero ludis et talibus quasi
ad letitiam pertinentibus rebus. Quid
ergo est quod semideus plato non
semideis sed diis et hoc bonis
illa oblectamenta quia iudicat tur-
pia tam constanter audet auferre?
Qui sane dii refellunt sententiam
labeonis. Nam se in latinio non
lascivos tantum atque ludibundos
sed etiam sevos atque terribiles mon-
strarunt. Exponant ergo nobis
ista platonici qui omnes deos secundum
auctoris sui sententiam bonos et
honestos et virtutibus sapientum
socios esse arbitrantur aliterque
de ullo deorum sentire nefas habent.
Exponimus inquiunt. xiiij

Attente igitur audiamus. Omnium
inquiunt animalium in quibus est
anima rationalis tripertita divisio est
in deos homines demones. Dii excel-
lentissimum locum tenent, homines
infimum, demones medium. Nam
deorum sedes in celo, hominum in terra,
in aere demonum. Sicut eis diversa
dignitas est locorum ita etiam naturarum.
Proinde dii sunt hominibus demo-
nibusque potiores. Homines vero
infra deos et demones constitu-
ti sunt ut elementorum ordine sic
differentia meritorum. Demones igitur
medii quemadmodum diis quibus in-
ferius habitant postponendi ita
hominibus quibus superius preferendi
sunt. Habent enim cum diis communem immor-
talitatem corporum, animorum autem cum
hominibus passiones. Quapropter
non est mirum inquiunt si etiam
ludorum obscenitatibus et poetarum fig-
mentis delectentur quandoquidem
humanis capiuntur affectibus.

a quibus dii longe absint et modis omnibus alieni sint. Ex quo colligitur Platonem poetica detestando et prohibendo figmenta non deos qui omnes boni et excelsi sunt privasse ludorum scenicorum voluptate sed demones. Hec si ita sunt, que licet alio apud alios //reperiantur, Apuleius tamen Platonicus //Madaurensis de hac re sola unum scripsit librum cuius titulum voluit esse de deo Socratis, ubi disserit et exponit ex quo genere numinum Socrates habebat adiunctum et amicitia quadam conciliatum, a quo perhibetur solitus admoneri ut desisteret ab agendo quando illud quod agere volebat non prospere fuerat eventurum. Dicit enim apertissime et copiosissime asserit non illum deum fuisse sed demonem diligenti disputatione pertractans istam Platonis de deorum sullimitate sublimitate et hominis humilitate et demonum medietate sententiam. Hec ergo si ita sunt quo tandem modo ausus est Plato etiam si non diis quos ab omni humana contagione semovit certe ipsis demonibus poetas urbe pellendo auferre theatricas voluptates nisi quia hoc pacto admonuit animum humanum quamvis adhuc in hiis moribundis membris positum pro splendore honestatis impura demonum iussa contempnere eorumque immunditiam detestari. Nam si Plato hoc honestissime arguit et prohibuit profecto demones turpissime poposcerunt atque iusserunt. Aut ergo fallitur Apuleius et non est ex isto genere numinum habuit amicum Socrates aut contraria inter //se sentit Plato modo demones honorando modo eorum delicias a civitate bene morata removendo, aut non est Socrati amicitia demonis gratulanda de qua usque adeo et ipse Apuleius erubuit ut de deo Socratis prenotaret librum quem secundum suam disputationem qua deos a demonibus tam diligenter copiose quam discernit non appellare de deo sed de demone Socratis debuit. Maluit autem hoc in ipsa disputatione quam in titulo libri ponere. Ita enim per sanam doctrinam que humanis rebus illuxit omnes vel pene omnes demonum nomen exhorrent, ut quisquis ante disputationem Apulei qua demonum dignitas commendatur titulum libri de demone Socratis legeret nequaquam illum hominem sanum fuisse sentiret. Quid autem Apuleius quod in demonibus laudaret invenit preter subtilitatem et firmitatem corporum et habitationis altiorem locum. Nam de moribus eorum cum de omnibus generaliter loqueretur non solum nichil boni dixit sed etiam plurimum mali. Denique lecto illo libro prorsus nemo miratur eos etiam scenicam turpitudinem in rebus divinis habere voluisse et cum deos se putari velint deorum criminibus oblectari potuisse et quicquid in eorum sacris obsceni //seu solempnitate seu turpi crudelitate seu ridetur vel horretur eorum affectibus convenire.

XV

Quam ob rem absit ut ista considerans animus veraciter religiosus et vero deo subditus ideo arbitretur demones se ipso meliores quod habeant corpora meliora. Alioquin multas sibi et bestias prelaturus est que nos et acrimonia sensuum et motu facillimo atque celerrimo et valentia virium et annosissima firmitate corporum vincunt. Quis hominum videndo equabitur aquilis et vulturibus? Quis odorando canibus? Quis

velocitate leporibus et ceruis omnibus auibus, fortitudine uisum valendo leonibus et elephantis, longeuitate diu viuendo serpentibus, qui etiam deposita tunica senectute deponere atque in iuuentam redire perhibentur. Sed sicut hiis omnibus ratiocinando et intelligendo meliores sumus, ita etiam demonibus bene atque honeste viuendo meliores esse debemus. Ob hoc enim prouidentia diuina eis quibus nos constat esse potiores data sunt quedam potiora corporum munera, ut illud quo eis preponimur etiam isto modo nobis commendaretur multo maiore cura extollendum esse quam corpus, ipsamque excellentiam corporalem quam demones habere nossemus pre bonitate vite qua illis anteponimur contempnere disceremus, habituri et nos immortalitatem corporum non quam suppliciorum eternitas torqueat, sed quam puritas precedat animorum. Iam vero de loci altitudine quod demones in aere nos autem habitamus in terra ita permoueri ut hinc eos nobis esse preponendos existimemus, omnino ridiculum est. Hoc enim pacto nobis et omnia volatilia celi preponimus. At enim volatilia cum volando fatigantur vel reficiendo alimentis corpus habent, terram repetunt vel ad requiem vel ad pastum, quod demones inquiunt non faciunt. Numquid ergo placet eis ut volatilia nobis, demones autem etiam volatilibus antecellant? Quod si dementissimum est opinari, nichil est quod de habitatione superioris elementi dignos esse demones existimemus quibus nos religionis affectu subdere debeamus. Sicut enim fieri potuit ut aerie volucres terrestribus nobis non solum non preferantur, verum etiam subiciantur propter rationalis anime que in nobis est dignitatem, ita fieri potuit ut demones quamuis magis aerii sint terrestribus nobis non ideo meliores sint quia est aer quam terra superior, sed ideo eis homines preferendi sint quoniam spei piorum hominum nequaquam illorum hominum desperatio comparanda est. Nam et illa ratio Platonis qua elementa quatuor proportione contexit atque ordinat, ita duobus extremis igni mobilissimo et terre immobili media duo aerem et aquam interserens, ut quanto est aer aquis et aere ignis, tanto et aque superiores sint terris, satis nos admonet animalium merita non pro elementorum gradibus estimare. Et ipse quippe Apuleius cum ceteris terrestre animal hominem dicit, qui tamen longe preponitur animalibus aquatilibus, cum ipsas aquas terris preponat Plato, ut intelligamus non eundem ordinem tenendum cum agitur de meritis animarum qui videtur esse ordo in gradibus corporum, sed fieri posse ut inferius corpus anima melior inhabitet, deteriorque superius. xvi

De moribus ergo demonum cum idem Platonicus loqueretur, dixit eos eisdem quibus homines animi perturbationibus agitari, irritari iniuriis, obsequiis donisque placari, gaudere honoribus, diuersis sacrorum ritibus oblectari et in eis si quid neglectum fuerit commoueri. Inter cetera etiam dicit ad eos pertinere diuinationes augurum, aruspicum, vatum atque somniorum; ab hiis quoque esse miracula magorum. Breuiter autem eos diffiniens ait demones esse genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aeria, tempore eterna. Horum vero quinque tria priora illis esse que nobis, quartum proprium, quintum eos cum diis habere commune. Sed video trium superiorum que nobiscum habent

dno etia cu dijs hic aialia que
dicit et deos qui sua cuiqz elem-
to distribuens interestribus
aialibus posuit nos cu terenis
que intra uiuunt et sentiunt in a-
quatilibus pisces et alia natati-
lia in aerijs demones in ethe-
reis deos ac p hoc q demones
gene sunt aialia no solu eis cu
hominibus uerum etia cu dijs pero-
ribus que est q mente
rōnalia cu dijs et hominibus.
q que etiā cu dijs solis. q
aīo passiua cu hominibus solis.
Cor corpore aerea ipsi sunt soli
Proinde q gene sunt aialia no est
magnum quia hec sunt et pecora
q mente rōnalia non est sup
nos quia et nos sumus. Quod que
etiā quid bonum est si no bta
Melior est enim tpalis felicitas
qua misera eternitas. Quod aīo passiua
quo sup nos est qui et nos hoc
sumus nec ita esset nisi miseri
essemus. Quod corpore aerea quanti es-
timandum est cu omi corpi pferat
aie qualiscumqz na et ideo religi-
onis cultus qui debetur ex aīo ne-
quaqz debeatur ei rei que infe-
rior est aīo. Porro si inter illa
que demonum esse dicit annumera-
ret uirtutē sapientiam felicitatem
et hec eos dicet hīe cu dijs eternis
etiā atqz quia psto ali diceret ex-
optandum magnumqz pendendum nec
sic eos cu ppt hec tanqz deu
cole deberemus. Quod potius ipm
agnio hec illos accepisse nosse
quanto minus nunc honore dno aerea
digna sunt aialia ad hoc rōnalia
ut misera esse possint ad hoc etiā
ut miseriam sinire no possint.

//aliquando

//Ad hec passiua ut misera sint

Quia ppt ut omittā cetera hec solū
pturbatem q nobiscum demones
dicit hīe que .i. aīmi passiones
si oia quatuor elementa suis aia-
libus plena sūt in mortalibus
ignis et aer mortalibus aqua
et tra Quo neo tur aīmi demonum
turbelis et tepestatibus agitentur pertur-
batio Est enim que grece pathos
dicit. unde illa uoluit uocare aīmo
passiua quia uerbum de uerbo pathe-
pas diceret motus in contr. rōem
Cur ergo sunt ista .i. in aīs deorum
que in pecoribus non sunt. quia
si quid in pecore simile apparet
no est pturbatio quia no est
contra rōem qua pecora carent
In hominibus aut ut sint iste p-
turbatoes facit hec stultitia uel
miseria nondum enim sumus in illa
felicitate bti. que nobis ab hac
mortalitate liberatis in fine p-
mittit. deos uero dicit ideo
istas pturbatoes no pati quia no
solum eterni uerum etiā bti sunt. Ean-
dem quippe aīas rōnales etiā
ipsos hīe phibent sed ab omni
labe ac peste purissimas. Quod
obrem si pptea dij no pturbant
q aialia sunt bta non misera
et pptea pecora no pturbantur
q aialia sunt que nec bta possunt
esse nec misera. Restat ut demo-
nes sicut homines ideo pturbent
q aialia sunt no bta sed misera.

Quia igitur insipientia uel p-
tius amentia p aliquam reli-
gionem demonibus subdimur. cum
p ueram religionem ab ea prauitate
in qua illis sumus similes liberemur.
Cum enim demones quod et iste apuleius
nus quamuis eis plurimum parcat et di-
uinis honoribus dignos censeat
cu cogitur confiteri ira instigentur
nobis uera religio precipit ne
ira instigemur. sed ei potius resis-
tamus. cu demones donis inuitentur
nobis uera religio precipit ne cui
donorum acceptione faueamus. cum
demones honoribus mulceantur
nobis uera religio precipit ut talibus
nullo modo moueamur. cu

demones quosdam hominum osores
quosdam amatores sint non pru-
denti tranquillo sed iudicio. sed quod
ut appellant ipse passio nobis vero
religio precipitat ut etiam diligamus
inimicos. Postremo omnem motum
cordis et salum mentis omnes tur-
belas et tempestates animi quibus
demones estuare atque fluctuare
asserit nos vera religio deponere
iubet. Que igitur est causa nisi stul-
ticia error que miserabilis ut ei
te facias venerando humilem cui
te cupias vivendo dissimilem et
religione colas quem imitari nolis
cum religionis summa sit imitari
quem colis. xviii

Frustra igitur eis apuleius
et quicumque ita sentiunt hunc
detulit honorem sic eos in aere
medios inter ethereum celum terramque
constituens ut quoniam nullus deus misce-
tur homini quod platonem dixisse perhibent
isti ad eos perferant preces hominum
et inde ad homines impetrata que
postulant. Indignum enim putaverunt
qui ista crediderunt misceri homines
diis et deos hominibus dignum autem
misceri demones et diis et hominibus
hinc petita que allegent inde
concessa que apportent ut videlicet
homo castus et ab artium magica-
rum sceleribus alienus eos pa-
tronos adhibeat per quos illum
dii exaudiant qui hec amant
que ille non amando fit dignior
qui facilius et libentius exaudiri
debeat. Amant quippe illi sce-
nicas turpitudines quas non
amat pudicitia. Amant enim in
maleficiis ledendi mille nocendi
artes quas non amat innocentia.
Ergo pudicitia et innocentia
si quid a diis impetrare voluerit
non poterit suis meritis nisi suis
intervenientibus inimicis. Non
est quod iste poetica figmenta
et theatrica ludibria iustificare
conetur. Habemus contra ista ma-
gistrum eorum et tante apud eos
auctoritatis platonem si pudor humanus
ita de se male meretur ut non solum
diligat turpia verum etiam diis grata
existimet grata. Sequitur. xix

Porro adversus magicas
artes de quibus quosdam
nimis infelices et nimis impios
etiam gloriari libet nonne publicam lucem
testem citabo. Cur enim tam graviter
ista plectuntur severitate legum si opera
sunt numinum colendorum. An forte istas
leges christiani instituerunt quibus
artes magice puniuntur. Secundum alium quem
sensum nisi quia hec maleficia generi hu-
mano perniciosa esse non dubium. ait
poeta clarissimus. Testor caram deos cara vel
et te germana tuumque dulce caput
magicas invitam accingier artes.
Illud etiam quod alio loco de his artibus
dicit. Atque satas alio vidi traducere
messes. eo quod hac pestifera scelerata-
que doctrina fructus alienos in alias
terras transferri perhibent. Nonne
in xii tabulis id est romanorum antiquissi-
mis legibus cicero commemorat esse con-
scriptum et ei qui hoc fecerit suppli-
cium constitutum. Postremo apuleius
ipse numquid apud christianos iudices
de magicis artibus accusatus est.
Quas utique sibi obiectas si divinas
et pias esse noverat et divinarum
potentiarum operibus congruas non solum
eas confiteri debuit sed etiam profiteri
leges culpans potius quibus
hec prohiberentur et dampnanda
putarentur que haberi miranda et
veneranda oporteret. Ita enim vel
sententiam suam persuaderet iudicibus vel
si leges iniquas illi secundum illi saperent
eumque talia predicantem atque laudantem
morte multarent digna illius anime
demones dona rependerent pro quorum
divinis operibus predicandis humanam
vitam adimi non timeret sed martyres

mi cum eis permitteret obiret xpia-
na religio quam noverunt se fieri
salvos et gloriosissimos in eternum
non eam negando temporales penas
evadere delegerunt Sed potius confi-
tendo profitendo predicando et cum
pia securitate moriendo leges quibus
prohibebantur erubescere compulerunt
mutari quod fecerunt Huius autem plato-
nici philosophi copiosissima et disertissima
extat oratio qua tamen crimen artium ma-
gicarum a se alienum defendit Sed
aliter non vult se innocentem videri nisi
ea negando que non possunt ab inno-
cente committi At omnia miracula
magorum quos ipse sentit esse
dampnandos doctrinis fiunt et
operibus demonum Quos videat
cur censeat honorandos eos nun-
cios asserens perferendis ad deos preci-
bus nostris quorum debemus opera de-
vitare Si ad deum vero preces nostras
volumus pervenire Deinde quero qua-
les homini dijs bonis per demones
allegari putat magicas an licitas
Si magicas nolunt tales si licitas
nolunt per tales Si autem peccator peni-
tens preces fundit maxime si
aliquid magicum admisit ita ne
tandem illis intercedentibus
veniam accipit quibus impel-
lentibus aut faventibus se ceci-
disse plangit in culpa an et ipsi
ut possint penitentibus mereri
indulgentiam priores agunt penitentiam quod eos
deceperint ut et ipsi postea acci-
piant veniam hoc nemo umquam
de demonibus dixit quia si ita
esset nequaquam sibi auderent divinos
honores expetere qui penitendo
desiderarent ad gratiam pertinere vel
pertingere venie Ibi enim est detes-
tanda superbia hic humilitas miseri-
cordia requirenda XX

Hec enim inter ceteras causas et ar-
gutissima cogit demones medi-
os inter deos et homines agere
ut ab hominibus afferant deside-
ria et a dijs referant impetrata
e contrario nam tandem ista causa est
et quanta necessitas quod nullus miscetur
deus miscetur homini peccanti iusti-
ciatis dei qui non miscetur homini
supplicanti et miscetur demoni
arroganti Non miscetur homini
penitenti et miscetur demoni decip-
ienti non miscetur homini confugienti
ad divinitatem et miscetur demoni fin-
genti divinitatem Non miscetur
homini petenti indulgentiam et mi-
scetur demoni suadenti nequitiam
Non miscetur homini per philosophicos libros
poetas de bene instituta civitate
pellenti et miscetur demoni a prin-
cipibus et pontificibus civitatis
poscenti ludos poetarum ludibria
requirenti Non miscetur homini
deorum crimina fingere prohibenti
et miscetur demoni se falsis
criminibus deorum oblectanti Non
miscetur homini magorum scelera
iustis legibus punienti et miscetur
demoni magicas artes docenti
et implenti Non miscetur
homini imitationem demonis fugienti
et miscetur demoni deceptioni homi-
nis insidianti Sed nimirum tante huius
absurditatis et indignitatis est
magna necessitas quod scilicet deos ethere-
os humana curantes quid terrestres
homines agerent utique lateret nisi de-
mones aerij nunciarent quoniam ether
longe alte est alte que suspensus
aer vero etheri terreque contiguus
O mirabilem sapientiam quid ali-
ud de dijs istis isti sentiunt quos
omnes optimos volunt eos et
humana curare ne cultu vide-

indigni et propter elementorum dista-
ntiam humana nescire ut credant
demones necessarij ut ob hoc etiam
ipsi putentur colendi per quos
dij possint et quid in rebus
humanis agatur addiscere et ubi
oportet hominibus subuenire.
hoc si ita est dijs istis bonis
magis notum est demon per corpus
vicinum quam homo per animum bonum. O
multum dolenda necessitas an potius
irridenda vel detestanda vanitas
ne sit vana diuinitas. Si enim animo
ab obstaculis corporis libero animum
nostrum videri dij possint non ad
hoc indigent demonibus nuncijs.
Si autem animorum indicia corporalia
qualia sunt locutio vultus motus
per corpus suum ethereum dij sentiunt
et inde colligunt. Quid etiam de-
mones nuncient per et mendacijs
demonum decipi. Porro si deorum
diuinitas a demonibus non potest falli
eadem diuinitate quod agimus non
potest ignorari. xxi.

Vellem autem isti nunc mihi dice-
rent utrum dijs demones
nunciauerint de criminibus deorum poe-
tarum platonis displicere figmenta et
sibi ea placere celauerint. an
utrumque occultauerint deosque esse
maluerint totius rei huius ignaros. an
utrumque indicauerint et
religiosam circa deos platonis pru-
dentiam et in deos contumeliosam
libidinem suam an suam quidem
platonis qua noluit deos per impiam
licentiam poetarum falsis criminibus
infamari ignotam dijs esse no-
luerint suam vero nequitiam
qua ludos scenicos amant quibus
illa deorum dedecora celebrantur
prodere non erubuerint vel timu-
erint. hec quatuor que interro-
gando proposui quodlibet eligant
et in quolibet eorum quantum mali
de dijs bonis opinentur attendant.
Si enim primum elegerint confes-
suri sunt non licuisse dijs habi-
tare cum bono platone qui eorum in-
iurias prohibebat et habitasse cum
demonibus malis qui eorum iniu-
rijs exultabant cum dij bonum hominem
bonum longe a se positum non nisi
per malos demones nossent. Si
autem secundum elegerint et utrumque
occultatum a demonibus dixerint
ut dij omnino nescirent et platonis
religiosissimam legem et demonum
sacrilegam delectationem quid in
rebus humanis per internuntios demo-
nes dijs nosse utile potest qui illa
nesciunt que in honorem bonorum
deorum per religionem bonorum hominum
contra libidinem malorum demonum
decernuntur. Si vero tertium elegerint
et non solum sententiam platonis deorum
iniurias prohibentem sed etiam demonum
nequitiam deorum iniurijs exulta-
tem per eos demones nuntios dijs
innotuisse responderint hoc nunciare
est an insultare. Et dij utrumque
sic audiunt, sic utrumque cognoscunt
ut non solum malignos demones
deorum dignitati et platonis religioni
contraria cupientes atque facientes
a suo accessu non arceant verum etiam
per illos malos propinquos platonem
bonum longinquum dona transmittant.
Sic enim eos kathenatorum series — elementorum qui
colligauit ut illis a quibus ac- — catenata
cusantur iungi possint huic a quo
defenduntur non possint utrumque
scientes sed aeris et terre transmit-
tere pondera non valentes. Iam
quod reliquum est si quartum elegerint
peius est ceteris. Quis enim ferat
si poetarum de dijs immortalibus
criminosa figmenta et theatrorum
indigna ludibria suamque in hijs
omnibus ardentissimam cupiditatem
et suauissimam voluntatem dijs
demones nunciauerunt et quod plato
philosophica grauitate de optima re-
publica fieri omnia censuit re-

monenda censuerit ut iam dii boni perhibeantur minus nosse curasse mala pessimorum atque eorum gratia non sinant nosse bona philosophorum. Illa sunt munimenta ista in honore ipsorum deorum. XXII.

Quia igitur nichil istorum quattuor eligendum est ne impios eorum de diis tam male sentiatur. Restat ut nullo modo credendum sit quod Apuleius persuadere nititur et quicumque alii sunt eiusdem sententie philosophi ita esse medios demones inter deos et homines tamquam internuntios et interpretes qui hinc ferant petitiones nostras inde referant deorum suppetias sed esse spiritus nocendi cupidissimos a iusticia penitus alienos superbia tumidos invidentia lividos fallacia callidos qui in hoc quidem aere habitant quia de celi superioris sublimitate deiecti merito irregressibilis transgressionis in hoc sibi congruo velud carcere predampnati sunt. Nec tamen quia supra terras et aquas aeri locus est ideo et ipsi sunt meritis superiores hominibus qui eos non terreno corpore sed electo in auxilium deo vero pia mente facillime superant. Sed multis plane participatione vere religionis indignis tamquam captivis subditisque dominantur. Quorum maxime parti mirabilibus et fallacibus signis sive factorum sive predictorum deos se esse persuaserunt quibusdam vero vicia eorum aliquanto attencius et diligencius intuentibus non potuerunt persuadere quod dii sunt atque ideo inter deos et homines internuncios ac beneficiorum impetratores se esse finxerunt si tamen non istum saltim honorem homines eis deferendum putaverunt qui illos nec deos esse credebant quia malos videbant deos autem bonos volebant nec audebant tamen omnino indignos dicere honore divino maxime ne offenderent populos a quibus eis cernebant inveterata superstitione per tot sacra et templa serviri.

Nam diversa de illis XXIII.

Hermes egiptius quem trismegistum vocant sensit et scripsit. Apuleius enim deos quidem illos negat sed tamen dicit inter homines et deos ita quadam medietate versari ut hominibus apud ipsos deos necessarii videantur cultum eorum a supernorum religione deorum non separat. Ille autem egiptius alios deos dicit esse a summo deo factos alios ab hominibus. Hoc qui hoc audit sicut a me positum est putat dici de simulacris quia opera sunt manuum hominum. At ille visibilia et contrectabilia simulacra velud corpora deorum eorum asserit inesse autem his quosdam spiritus invitatos dicit qui valeant aliquid sive ad nocendum sive ad desideria non nulla complenda eorum a quibus eis divini honores et cultus obsequia deferuntur. Hos ergo deos spiritus invisibiles per artem quandam visibilibus rebus corporalibus materie copulare ut sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata et subdita simulacra hoc dicit deos facere eamque magnam et admirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem. Huius egiptii verba sicut in nostram linguam interpretata sunt ponam. Et quoniam de cognatione et consorcio hominum deorum nobis indicitur sermo potestatem hominis o asclepi vimque cognosce. Sicut dominus et pater vel quod est summum deus ut effector est deorum celestium ita homo fictor est deorum qui in templis sunt humana proximitate

ita homo fictor

spiritus

nitate contenti Et paulo post
a humanitas inquit semper memor
nature et originis sue in illa di-
uinitatis imitatione perseuerat ut sicut
pater ac dominus ut sui similes essent
deos eternos fecit ita humanitas
deos suos ex sui vultus similitudine
figuraret Hic cum asclepius ad quem
maxime loquebatur ei respondisset atque
dixisset statuas dicis o trismegiste
Tunc ille statuas inquit o asclepi
uides quatenus tu ipse diffidas statuas
animatas sensu et spiritu plenas tan-
taque facientes et talia statuas
futurorum prescias easque sorte vatis sorte
sompniis multisque aliis rebus
predicentes inbecillitates hominibus
facientes easque curantes tristicia
leticiaque pro meritis An ignoras
o asclepi quod egiptus ymago sit
celi aut quod est verius translacio aut
descensio omnium que gubernantur
atque exercentur in celo ac si dicen-
dum est verius terra nostra mundi totius
est templum Et tamen quia presciencia
prudentem decet istud vos ignora-
re fas non est futurum tempus est
cum appareat egiptios incassum pia
mente diuinitatem sedula religione
seruasse. Deinde multis verbis
hermes hunc locum exequitur in quo
videtur hoc tempus dicere quo christiana
religio quanto est veracior et sanc-
tior tanto vehemencius et liberius
cuncta falsa figmenta subuertit
ut gracia verissimi saluatoris liberet
hominem ab eis diis quos facit
homo et ei deo subdat a quo fac-
tus est homo Sed hermes cum
ista predicit velud amicus eisdem
ludificationibus demonum loquitur
nec christianum nomen euidenter
exprimit sed tamen ea tollenda atque
delenda quorum obseruatione
celestis similitudo custodiretur
in egipto ita hec futura deplorans
luctuosa quodammodo predicacione
testatur Erat enim de talibus de quibus
dicit apostolus quia cognoscentes deum
non sicut deum glorificauerunt
aut gracias egerunt sed euanuerunt
in cogitacionibus suis et obscura-
tum est insipiens cor eorum Dicen-
tes enim se esse sapientes stulti
facti sunt et immutauerunt gloriam in-
corruptibilis dei in similitudinem
ymaginis corruptibilis hominis
et cetera que commemorare longum est
Multa quippe talia dicit de vno
vero deo fabricatore mundi qualia
sic veritas habet et nescio quomodo
illa obscuratione cordis ad ista de-
labitur ut diis quos confitentur
ab hominibus fieri semper velud ho-
mines subdi et hec futuro tempore
plangat auferri quasi quicquam
sit infelicius homini cui sua fig-
menta dominantur cum sit facilius
ut tamquam colendo quos fecit nec
ipse sit homo quam ut per eius cultum
dii possint esse quos fecit homo
Citius enim fit ut homo in honore positus
pecoribus non intelligens compa-
retur quam ut opus dei ad eius yma-
ginem factum id est ipse homo opus
hominis preferatur. Quocirca merito
homo deficit ab illo qui eum fecit
cum sibi preficit ipse quod fecit. Hec
vana deceptoria perniciosa sacrile-
gia hermes egipcius quia tempus
quo auferentur venturum sciebat
dolebat Sed tam impudenter do-
lebat quam imprudenter sciebat
Non enim hec ei reuelauerat spiritus
sanctus sicut prophetis sanctis qui hec pre-
uidentes cum exultacione dicebant.
Si faciet homo deos et ecce ipsi
non sunt dii Et alio loco Erit
in die illa dicit dominus exterminabo nomina
simulachrorum de terra et non iam erit
eorum memoria Proprie vero de egip-
to quod ad hanc rem attinet Ysa-

suis ysayas propheta et movebuntur
manu facta egipti a facie eius et
cor eorum vincetur in eis et cetera — *vincetur*
huiusmodi Ex quo tunc et illi erant
qui venturum quod sciebant venisse
gaudebant. Qualis symeon.
qualis anna qui mox nati ihesu
qualis elyzabeth que etiam
conceptum in spiritu agnovit. Qualis
petrus revelante patre dicens
Tu es xpistus filius dei vivi. Huic
autem egipto illi spiritus indicave-
runt futura temporalia perditionis
sue qui etiam presentem in carne deum
trementes dixerunt Quid venisti
ante tempus perdere nos. Sive quod — *sive*
subitum illis fuit quod futurum quidem
sed tardius opinabantur sive quia
perditionem suam hanc ipsam
dicebant quia fiebat ut cognitus
sperneretur et hoc erat ante tempus id est an-
te tempus iudicii quo etiam dampnatione
punienda sunt cum omnibus etiam
hominibus qui eorum societate de-
tinentur sicut religio loquitur
que nec fallit nec fallitur. Non
sicut iste quasi omni vento doc-
trine huc atque inde perflatus
et falsis vera permiscens dolet
quasi perituram religionem quam
postea confitetur errorem. Post
multa enim ad hoc ipsum redit
ut iterum dicat de diis quos homines
fecerunt ita loquens. Sed iam de
talibus sunt satis dicta talia.
Iterum inquit ad hominem rationemque
redeamus ex quo divino dono ho-
mo animal dictum est rationale. Minus enim
miranda sunt que de homine dicta
sunt. Omnium enim mirabilium vincit
admirationem quod homo divinam potuit
invenire naturam eamque efficere.

xxiiii

Quoniam ergo proavi
nostri multum errabant circa
deos credendi increduli et non
animum advertentes ad cultum re-
ligionemque divinam invenerunt
artem qua efficerent deos. Cui in-
ventioni adiunxerunt virtutem de mun-
dana natura convenientem eamque miscen-
tes quia animas facere non poterant evocan-
tes animas demonum vel angelorum eas
indiderunt ymaginibus sanctis divinisque
misteriis per quas ydola et benefaciendi
et malefaciendi vires habere potuissent. Nes-
cio utrum sic confiterentur ipsi demo-
nes adiurati quomodo iste confessus est. Qui
inquit proavi nostri multum erra-
bant circa deos credendi increduli
et non animum advertentes ad cultum
religionemque divinam invenerunt
artem qua efficerent deos. Numquid-
nam saltim mediocriter dixit eos
errasse ut hanc artem invenirent
faciendi deos aut contentus fuit
dicere errabant. Iste ergo multum
error et incredulitas non animum
advertentium ad cultum religionemque
divinam invenit artem qua
efficeret efficeret deos. Et tamen quod
multus error ac incredulitas
et a cultu ac religione divina
aversio animi invenit ut homo
homo arte faceret deos hoc dolet
vir sapiens tamquam religione divina
venturo certo tempore auferri. Vide
si non et vi divina maiorum suorum
errorem prodere pertinuit et vi diva-
na pena demonum futuram dolere
compellit. Si enim proavi eorum mul-
tum errando circa deos incredu-
litate et aversione animi a cultu
ac religione divina invenerunt
artem qua efficerent deos. Quid
mirum si hec ars detestanda quicquid
fecit aversa a religione divina
auferetur cum veritas emendat errorem
fides redarguit incredulitatem
conversio corrigit aversionem.
Si enim tacitis causis dixisset
proavos invenisse artem qua
facerent deos. nostrum fuit utique
si quid pium rectumque saperemus
attendere et videre nequaquam
a religione divina

Illos ad hanc artem peruenituros
fuisse qua homo deos facit si
in ueritate non aberraret. Si ea
que deo digna sunt crederet
animum aduerteret ad cultum reli-
gionemque diuinam. Et tamen si talis
ratis huius nos doceremus misterium
errorem hominum et incredulitatem
animi errantis atque infideles a-
uersione utrumque fecisse et
impudentia resistentium ueritati
cum uero idem ipse qui preteritam
huius artis super omnia cetera miratur
in homine qua illi deos facere concessum
est et dolet uenturum esse tempus
quo hec omnia deorum figmenta et
ab hominibus instituta et legibus
iubeantur auferri confitetur tamen
atque exprimit causas quare ad ista per-
uentum sit dicens proauos suos
multo errore et incredulitate
et animum non aduertendo ad cultum
religionemque diuinam inuenisse hanc
artem qua facerent deos. Nos quid
oportet dicere uel potius quid
agere nisi quantas possumus gratias domino
deo nostro qui hec contrariis causis quam
instituta sunt abstulit. Nam quod
instituit multitudo erroris abstu-
lit uia ueritatis. Quod instituit
incredulitas abstulit fides. Quod
instituit a cultu religionis diuine
auersio abstulit ad unum uerum deum
sanctum conuersio. Nec in sola e-
gipto quia solum plangit in
ea demonum spiritus sed in omni terra
que cantat domino canticum nouum
sicut uere sacre et uere prophetice
littere prenuntiant ubi scriptum est.
Cantate domino canticum nouum can-
tate domino omnis terra. Titulus quippe
huius psalmi est. Quando domus
edificabatur post captiuitatem.
Edificabatur enim domus domino
ciuitas dei que est sancta ecclesia
que est in omni terra post eam

captiuitatem qua illos homines
de quibus credentibus in deum
tamquam lapidibus uiuis domus
edificatur captos demonia pos-
sidebant. Neque enim quia deos
homo faciebat ideo non ab eis
possidebatur ipse qui fecerat qui
in eorum societatem colendo tradu-
cebatur. Societatem dico non ydo-
lorum stolidorum sed uersutorum demo-
niorum. Nam quid sunt ydola nisi quod
eadem scriptura dicit. Oculos habent
et non uident et quicquid tale de
materiis licet affabre effigiatis
tamen uita sensuque carentibus ydo-
lis dicendum fuit. Sed inmundi spiritus eisdem simula-
chris arte illa nefaria colligati
cultorum suorum animas in suam societa-
tem redigendo miserabiliter cap-
tiuauerant. Unde dicit apostolus
Scimus quia nichil est ydolum
sed que immolant gentes demoniis
immolant et non deo. Nolo uos
socios demoniorum fieri. Post hanc
ergo captiuitatem qua homines a ma-
lignis demonibus tenebantur dei
domus edificatur in omni terra. Unde
titulum psalmus ille accepit ubi dicitur
Cantate domino canticum nouum can-
tate domino omnis terra. Cantate domino et bene-
dicite nomen eius. Annuntiate de die in diem
salutare eius. Annuntiate in gentibus
gloriam eius in omnibus populis mira-
bilia eius. Quoniam magnus dominus et
laudabilis nimis terribilis est super
omnes deos. Quoniam omnes dii gen-
tium demonia. dominus autem celos fecit.
Qui ergo doluit uenturum fuisse
tempus quo auferretur cultus ydolo-
rum et in eos qui colerent dominatio
demoniorum malo spiritu instigatus
semper uolebat istam captiuitatem
manere qua transacta psalmus canit edi-
ficari domum in omni terra. Prenuncia-
bat illa Hermes dolendo prenunci-
abat propheta gaudendo et quia

deos in aberraret ausique essent a cultu et religione diuina nosint intim
nec interpretes inter homines et deos et propter suos pares pessimos ac turpissimos
[…]eres et quod homines quamvis errantes et increduli et aversi a cultu ac reli-
gione diuina tamen eis sine dubio meliores sunt quos deos ipsi arte fecerunt restat ut

spiritus victor est qui hec per sanctos
prophetas canebant. etiam hermes ipse
ea que nolebat et dolebat inferri
non a prudentibus et fidelibus et
religiosis sed ab errantibus et incre-
dulis et a cultu diuine religionis a-
uersis esse instituta miris modis
coactus est confiteri. Cum quippe eos
cum appellet deos. tamen dicit a talibus ho-
minibus factos quales esse utique non
velit debemus nolit ostendit colendos non
esse ab eis qui tales non sunt quales
fuerunt a quibus facti sunt. hoc est
a prudentibus fidelibus religiosis
simul etiam demonstrans ipsos homines
qui eos fecerunt sibimet impor-
tasse ut eos haberent deos qui non
erant dii. verum est quippe illud
propheticum. Si faciet homo deos
et ecce ipsi non sunt dii. deos ergo
tales talium deos arte factos a talibus
cum appellasset hermes id est ydolis
demones per artem nescio quam
cupiditatum suarum vinculis illiga-
tos cum appellaret factos ab homi-
nibus deos non tamen eis dedit quod
platonicus apuleius unde iam satis
quem diximus et sit inconveniens absur-
dumque monstrauimus. ut ipsi essent
interpretes et intercessores inter deos
quos fecit deus et homines quos
idem fecit deus hinc afferentes
vota inde munera referentes. Nimis
enim stultum est credere deos quos
fecerunt homines plus valere apud
deos quos fecit idem ipse deus
quam valent ipsi homines quos fecit
idem ipse deus. demon quippe simula-
chro arte impia colligatus ab homine
factus est deus sed tali homini non omni
homini. Qualis est ergo idem deus
quem non faceret homo nisi errans
et incredulus et aversus a deo vero.
porro si demones qui coluntur in
templis per artem nescio quam yma-

ginibus inditi hoc est visibilibus
simulachris ab eis hominibus qui ea
arte fecerunt restat ut quod putat […]
demones possint ut quasi […]
prestando magis nocentes quam ma[…]
decipientes vel apta malefacien[…]
nec tamen quodlibet hominibus nisi quantum permittitur
alta et secreta dei prudentia Non
sunt tamen medii inter homines et deos
per amicitiam deorum multum apud ho-
deum mines valeant. hii enim diis bonis
quos sanctos angelos nos vocamus
rationalesque creaturas sancte celest[is]
habitationis siue potestatis amici esse
non possunt a quibus tam longe absunt
animi affectione quam longe absunt a vir-
tutibus vitia et a bonitate mali[tia].

Nullo modo igitur quasi xxv
demonum medietate ambi[endum]
est ad beniuolentiam deorum vel potius
angelorum bonorum. sed per bone volun-
tatis similitudinem qua cum illis sumus
et cum illis viuimus et cum illis deum quem
colunt colimus. Et si eos carnalibus
oculis videre non possumus Inquantum
tamen dissimilitudine voluntatis et fragili-
te infirmitatis miseri sumus intantum
ab eis longe sumus vite merito non
corporis loco. Non enim quia in terra
conditione carnis habitamus Sed
in mundicia cordis terrena sapimus
no eis iungimur. Cum vero sanamur ut
quales ipsi sunt simus fide illis in-
terim appropinquamus. si ab illo nos fieri beatos
a quo et ipsi facti sunt etiam ipsis fa-
uentibus credimus xxvi

Sane aduertendum est quod ipse
egiptius cum doleret tempus esse ven-
turum quo illa auferentur exemplo
que fatetur a multum errantibus et
incredulis et a cultu diuine religio-
nis aversis esse instituta ait inter
cetera. Tunc terra ista sanctissima se-
des delubrorum atque templorum se-
pulchrorum erit mortuorumque plenissima

Quasi vero si illa non auferrentur non essent homines morituri aut alibi essent homines mortui ponendi. Et utique quanto plus accederet temporis et dierum tanto maior esset numerus sepulchrorum propter maiorem numerum mortuorum. Ex hoc videtur dolere quod memorie martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent ut videlicet qui hec legunt animo averso atque perverso putent a paganis cultos fuisse deos in templis a nobis autem coli mortuos in sepulchris. Tanta enim homines impii cecitate in montes quodammodo offendunt resque oculos suos ferientes nolunt videre ut non attendant in omnibus litteris paganorum aut non inveniri aut vix inveniri deos qui homines non fuerint mortuique sint quibus tamen honores delati sunt divini. Omitto quod Varro dicit omnes ab eis mortuos existimari manes deos et probat per ea sacra que omnibus fere mortuis exhibentur ubi et ludos commemorat funebres tamquam hoc sit maximum divinitatis indicium quod non solent ludi nisi numinibus celebrari. Hermes ipse de quo nunc agitur in eodem ipso libro ubi quasi futura prenuntiando deplorans ait Tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum sepulchrorum erit mortuorumque plenissima deos Egypti homines mortuos esse testatur. Cum enim dixisset proavos suos multum errantes circorum idem incredulos et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam invenisse artem qua efficerent deos cui invente inquit adiunxit virtutem de mundi natura convenientem eamque miscentes quoniam animas facere non poterant evocantes animas demonum vel angelorum eas indiderunt ymaginibus sanctis divinisque misteriis per quas ydola et benefaciendi et male vires habere potuissent. Deinde sequitur tamquam exemplis probaturus et dicit

Avus enim tuus o Asclepi medicine primus inventor cui templum consecratum est in monte Libie circa littus crocodillorum in quo iacet eius mundanus homo id est corpus reliquus enim vel potius totus si est homo totus in sensu vite melior remeavit in celum omnia etiam nunc hominibus adiumenta prestat infirmis numine nunc suo que solebat et medicine arte prebere. Ecce mortuum dixit coli pro deo in eo loco ubi habebat sepulchrum falsus ac fallens quod remeavit in celum adiungens. Deinde aliud Hermes inquit cuius avitum nomen est nonne in sibi cognomine patria consistens omnes mortales undique venientes adiuvat atque conservat. Hic enim Hermes maior id est Mercurius quem dicit avum suum fuisse in Hermopoli hoc est in sui nominis civitate esse perhibetur. Ecce duos deos dicit homines fuisse Esculapium et Mercurium. Sed de Esculapio et Greci et Latini hoc idem sentiunt Mercurium autem multi non putant fuisse mortalem quem tamen iste avum suum fuisse testatur. At enim alius est ille alius iste quamvis eodem nomine nuncupentur. Non multum pugno alius ille sit alius iste verum et iste sicut Esculapius ex homine deus secundum testimonium tanti apud suos viri huius Trismegisti nepotis sui. Adhuc addit et dicit Ysin vero scis quam bona prestare propitiam quantis obesse scimus iratam. Deinde ut ostenderet ex hoc genere esse deos quos illa arte homines faciunt unde dat intelligi demones se opinari ex hominum mortuorum animis extitisse quos per artem quam invenerunt homines multum errantes increduli et irreligiosi ait inditos simulacris quia hi qui tales deos faciebant animas utique facere non poterant. Et cum de Yside dixisset quam multis obesse scimus iratam adiunxit Terrenis

sm

m

Osiris quam multa bona

etenim dijs atque numinibus facile est
vincere utpote qui fiunt ab hominibus ex
utraque natura facti atque compositi Ex
utraque natura dicit ex anima et corpore
ut pro anima sit demon pro corpore si-
mulacrum. Vnde contigit incipit ab
egyptijs hec fieri malicia incompa-
rabiliter per singulas ciuitates eorum
animas quorum sit generatione uiuentes
ita ut eorum legibus incolantur et
eorum nominibus nuncupentur. ubi est
illa velud querela luctuosa quod terra
egipti velut sanctissima sedes delu-
brorum atque templorum sepulchrorum
futura esset mortuorumque plenissi-
ma Nempe spiritus fallax cuius in-
stinctu hermes ista dicebat per eum
ipsum coactus est confiteri iam tunc
illam terram sepulchrorum et mor-
tuorum quos pro dijs colebant fuisse
plenissimam sed dolor demonum per
eum loquebatur qui suas futuras
penas apud sanctorum memorias
martirum imminere merebant In
multis enim talibus locis torquentur
et confitentur et de possessis homi-
num corporibus eiciuntur. xxvij

Nec tamen nos eisdem martiribus
templa sacerdocia et sacri-
ficia constituimus quoniam non ipsi sed deus
eorum nobis est deus. Honoramus
sane memorias eorum tamquam sanctorum
hominum dei qui usque ad mortem cor-
porum suorum pro ueritate certarunt
ut innotesceret vera religio
falsis fictisque conuictis quod etiam
si qui antea senciebat timendo
reprimebant. Quis autem audiuit
aliquando fidelium stantem sacerdotem
ad altare etiam super sanctum corpus mar-
tiris ad dei honorem cultumque constru-
ctum dicere in precibus Offero tibi
sacrificium petre uel paule uel
cypriane cum apud eorum memorias
offeratur deo qui eos et homines
fecit et martires et sanctis suis ange-
lis celesti honore sociauit ut
ea celebritate et deo vero de illorum
victorijs gratias agamus et nos ad
imitationem talium coronarum atque
palmarum eodem inuocato in auxi-
lium ex illorum memorie renouatio-
ne adhortemur. Quecumque igitur
adhibentur religiosorum obsequia
in martirum locis ornamenta sunt memoriarum
non sacra vel sacrificia mortuorum
tamquam deorum. Quicumque etiam epu-
las suas eo deferunt quod quidem
a christianis melioribus non fit et
in plerisque terrarum nulla talis est
consuetudo tamen quicumque id faciunt
quas cum apposuerint orant et aufe-
runt ut vescantur vel etiam ex
eis indigentibus largiantur sanc-
tificari eas sibi volunt per meri-
ta martirum in nomine domini martirum. Non
autem esse ista sacrificia martirum nouit
qui nouit unum quod etiam illic offertur sacri-
ficium christianorum. Nos itaque mar-
tires nostros nec diuinis honoribus nec
humanis criminibus colimus sicut
colunt illi deos suos. nec sacri-
ficia illis offerimus nec eorum probra
in eorum sacra conuertimus. Nam de ysi-
de uxore osiris egiptia dea et
de parentibus eius qui omnes reges fuisse
creduntur quibus parentibus suis
illa cum sacrificaret inuenit ordei
segetem atque inde spicas marito
regi et eius consiliario mercurio
demonstrauit. unde eandem et cererem
uolunt que et quanta mala non a po-
etis sed misticis eorum litteris memorie
mandata sint sicut leone sacer-
dote prodente ad olympiadem matrem
scribit alexander. legant qui uolunt
uel possunt et recolant qui lege-
runt uel videant quibus hominibus
mortuis vel de quibus eorum factis
tamquam dijs sacra fuerint insti-
tuta. absit ut eos quamuis deos
habeant sanctis martiribus nostris quos
tamen deos non habemus ulla ex parte
audeant comparare. Sic enim non

constitutus sacerdotes nec officiis
sacrificia numinibus suis quia nisi
quicquid indebitum illicitum est atque
uni deo tantum debitum nec ceri-
bus suis nec ludis eos turpissimis
obsecramus ubi vel flagitia isti
celebrantur deorum suorum si tamen homines
essent talia commiserunt vel conficta
delectamenta demonum noxiorum
si homines non fuerunt Existo quod
demonum sanitates non habet deum si habet et
Sed fortasse homini ab illa arte deum sed
faciendi deos alieno et inventi
isti imputaverunt talem deum qui
eadem arte excellere voluerunt
Quod ergo plurima non esse sanctis
istos colendos propter vitam beatam
que post mortem futura est
nullus vel mediocriter prudens
ambigit sed fortasse dicturi sunt
deos quidem esse omnes bonos
demones autem alios malos
alios bonos et eos per quos
adiutum meritum beatum perveniamus
colendos esse censebunt quos
bonos opinantur Quod quale
sit iam in volumine sequenti videndum

Tituli libri noni jm est

Ad quem articulum disputatio
premissa pervenit et
quid discutiendum sit de resi-
dua questione ij An inter demones
quibus dii superiores sunt sit
aliquis bonorum quorum presidio
ad veram beatitudinem possit huma-
na anima pervenire iij Que
demonibus apuleius ascribat
quibus rationem tamen non subtrahat
nichil virtutis assignat iiij
De perturbationibus que fit per
ypathe stoycorum et sententia v
De passiones que christianos
animos afficiunt non in vicium tra-
hunt sed virtutem exerceant vj
Quibus passionibus demones
confitentes apuleio exagitentur

quorum ope homines apud deos
asserit adiuvari quod platonici
fingentibus poetis infamatos
deos asserant de quibus studi-
orum certamine tamen hec partes
demonum non deorum sint vij
De diis celestibus et demonibus aereis
hominibus quod terrenis apulei plato-
nici diffinitio viij An amicitia
celestium deorum per intercessionem
demonum possit homini provideri
ix Quod secundum plotini sententiam
minus miseri sunt homines in corpore
mortali quam demones in eterno
x De mediis quibus secundum
platonicos demonum hominumque
natura distinguitur xj Quod
demones si nec cum diis beati nec
cum hominibus miseri sunt inter utramque
partem sine utriusque communione
sint medij xij An homines cum
sint mortales possint vera
beatitudine esse felices xiij De
mediatore dei et hominum homine
christo ihesu xiiij An rationabiliter plato-
nici definierunt deos celestes
declinantes terrena contagia homi-
nibus non misceri quibus ad
amicitiam deorum demones suffra-
gentur xv Quod consequenda
vita beata que in participatione
est summi boni non tali media-
tore indiget homo qualis est
demon sed tali qualis est unus christus
xvi De fallacia demonum dum sua
intercessione viam spondet ad deum
hoc conatu ut homines a via
veritatis avertat xvij Quod
appellatio demonum iam nec apud
cultores eorum assumatur in sensu alicuius
boni xviij De qualitate sive que
demones superbos faciat xix
Ad quem modum dominus voluit demonibus
innotescere xx Quid intersit inter
scientiam sanctorum angelorum et scientiam
demonum xxj Nomine deorum falso

ascribi diis cum eorum quod tamen et angelis sanctis et hominibus iustis ex divinarum scripturarum auctoritate commune est. Ca. i

Incipit liber nonus

Et bonos et malos deos esse quidam opinati sunt, quidam vero de diis meliora sentientes tantum eis honoris laudisque tribuerunt ut nullum deorum malum credere audeant. Sed illi qui deos quosdam bonos quosdam malos esse dixerunt demones quoque appellaverunt nomine deorum, quamquam et deos sed rarius nomine demonum, ita ut ipsum Iovem quem volunt esse regem ac ceterorum principem ab Homero fateantur demonem nuncupatum. Hii autem qui omnes deos non nisi bonos esse asserunt et longe prestantiores eis hominibus qui perhibentur boni merito moventur demonum factis que negare non possunt, eaque nullo modo a diis quos omnes bonos volunt committi posse existimantes differentiam inter deos et demones adhibere coguntur, ut quidquid merito displicet eis in operibus vel affectibus pravis quibus vim suam manifestant occulti spiritus id credant esse demonum non deorum. Sed quia eosdem demones inter homines et deos ita medios constitutos putant tamquam nullus deus homini misceatur, ut hinc perferant desiderata inde referant impetrata, atque hoc Platonicorum precipuorum philosophorum ac nobilissimorum sentiunt, cum quibus velud excellentioribus placuit ista examinare questionem utrum cultus plurimorum deorum prosit ad consequendam vitam beatam que post mortem futura est, libro superiore quesivimus quo pacto demones qui talibus gaudent qualia boni et prudentes homines aversantur et dampnant, id est sacrilega et flagitiosa facinorosa non de quolibet homine sed de ipsis diis figmenta poetarum et magicarum artium sceleratam puniendamque violentiam, possint quasi propinquiores et amiciores diis bonis conciliare homines bonos, et hoc nulla ratione posse compertum est. Proinde hic liber sicut in illius fine promisimus disputationem continere debebit de differentia, non deorum inter se quos omnes bonos dicunt, nec de differentia deorum et demonum quorum illos ab hominibus longe alteque seiungunt, istos inter deos et homines collocant, sed de differentia ipsorum demonum quod ad presentem pertinet questionem. ij

Apud plerosque enim usitatum est dici alios bonos alios malos demones, que sive sit etiam Platonicorum sive quorumlibet sententia, nequaquam velud demones bonos sequendos sibi esse arbitretur, per quos tamquam medios diis quos bonos credit conciliari affectat et studet, ut quasi cum eis possit esse post mortem, irretitus malignorum spirituum deceptusque fallacia longe aberret a vero deo, cum quo solo et in quo solo et de quo sola anima humana et rationalis et intellectualis beata est. iij

Que igitur differentia est demonum malorum et bonorum, quandoquidem Platonicus Apuleius de eis universaliter disserens et tam multa loquens de aeriis eorum corporibus de virtutibus tacuit animi quibus essent prediti si essent boni. Tacuit ergo beatitudinis causam, indicium vero miserie tacere non potuit, confitens eorum mentem qua rationales esse perhibentur

neque eius est negligenda discussio

no saltem eorum imbutam munitamque
virtute passionibus immoderabili-
bus nequaquam cedendo cedere sed ipsam
eorum sicut stultorum mentem mob
est procellosis quodammodo perturba-
tionibus agitari verba eius de
hac re ista sunt Ex hoc ferme
demonum numero inquit poete solent
haud quaquam procul a veritate oso-
res et amatores quorundam homi-
num deos fingere hos prosperare et evehere
illos contra adversari et affligere
igitur et misereri et indignari
et angi et letari omnemque humani
animi faciem pati simili motu cor-
dis et salo mentis per omnes cogi-
tationum estus fluctuare que omnes
turbele tempestatesque procul a deorum
celestium tranquillitate exulant
Numquid in his verbis ulla dubi-
tatio est quod non deorum aliquas inferi-
ores partes sed ipsas demonum men-
tes quibus animalia sunt aeria
velut procellosum salum dixit
passionum tempestate turbari ut
ne hominibus quidem sapientibus
comparandi sint qui huiusmodi perturba-
tionibus animorum a quibus humana
non est immunis infirmitas etiam
cum eas huius vite condicione patiuntur
mente imperturbata resistunt non
eis cedentes ad aliquid ad pro-
bandum vel perpetrandum quod exorbi-
tet ab itinere sapientie et lege iusti-
tie sed stultis mortalibus et in-
iustis non viribus sed moribus
similes ut non dicam deteriores eo
quo vetustiores et debita pena
insanabiles ipsius quoque mentis
ut iste appellavit salo fluctuant
nec in veritate atque virtute
qua turbulentis et pravis affectionibus
repugnatur ex ulla animi parte con-
sistunt. Due sunt sententie philosophorum
de his animi motibus quos greci
pathe nostri autem quidam sicut tyceo
perturbationes quidam affectiones vel
affectus quidam vero sicut iste in
greco expressius passiones vocat
Has ergo perturbationes sive affectio-
nes sive passiones quidam phy[losophi]
dicunt etiam sapientem cadere sed m
moderatas rationique subiectas ut
eis leges quodammodo quibus ad
necessarium redigantur modum dominatio mentis
imponat hoc qui sentiunt platonici
sunt sive aristotelici cum aristoteles discipulus
platonis fuit qui sectam peripateticam
condidit aliis autem sicut stoycis
cadere ullas omnino huiusmodi passio-
nes in sapientem non placet hos
autem id est stoycos tyceo in libris
de finibus bonorum et malorum ver-
bis magis quam rebus adversus pla-
tonicos seu peripatheticos certare
convincit quandoquidem stoyci nolunt bona
appellare sed commoda corporis et
externa eo quod nullum bonum volunt
esse hominis preter virtutem
tamquam bene vivendi que nonnisi in artem
animo est hec autem isti simpliciter et ex
communi loquendi consuetudine appellant
bona sed in comparatione virtutis qua
recte vivitur parva et exigua Ex quo
fit ut ab utrisque ~~quodlibet vocentur~~ quodlibet
vocentur seu bona seu commoda
pari tamen estimatione pensentur
nec in hac questione stoyci delectantur
nisi novitate verborum videtur
ergo michi etiam in hoc ubi queritur
utrum accidant sapienti passiones
animi an ab eis sit prorsus alienus
de verbis eos potius quam de re-
bus facere controversiam Nam
et ipsos nichil hinc aliud quam
platonicos et peripatheticos sen-
tire existimo quantum ad vim rerum
attinet non ad vocabulorum sonum ut
enim alia omittam quibus ad
id ostendam ne longum faciam aliquid
unum quod sit evidentissimum dicam
in libris quibus est tytulus

noctium atticarum scribit agellius
tum illud nauigium vir elegan-
tissimi eloquii et multe ac fa-
cunde scientie se nauigasse aliquan-
do cum quodam philosopho nobili stoyco
Is philosophus sicut latius et ube-
rius quod ego breuiter attingam
narrat agellius cum illud na-
uigium horribili celo et mari
periculosissime iactaretur vi timoris
expalluit Id animaduersum est ab
eis qui aderant quamuis in mortis
vicinia attentis utrum nec ne philosophus
animo turbaretur Deinde tempestate
transacta mox ut securitas prebuit
colloquendi uel etiam garriendi
locum quidam ex hiis quos
nauis illa portabat diues lux-
uriosus asyaticus philosophum compellat
illudens quod extimuisset atque pal-
luisset cum ipse mansisset intre-
pidus in eo quod impendebat exitio
At ille aristippi socratici responsum
retulit qui cum in re simili ^ au-
disset respondit pro anima nequissimi
nebulonis merito non fuisse sol-
licitum se autem pro aristippi anima ti-
mere debuisse Hac illo diuite responsione
depulso postea quesiuit agellius
a philosopho non exagitandi animo sed
discendi que nam illa ratio esset
pauoris sui Qui ut doceret hominem
sciendi studio venit accensum
protulit ^ de sarcinula sua
stoyci epicteti librum in quo ea
scripta essent que congruerent ^ ze-
nonis et crisippi quos fuisse
stoycorum principes nouimus In eo
libro se legisse dicit agellius
hoc stoycis placuisse quod animi
visa quas appellant fantasias
nec in potestate est utrum et qu
incidant animo cum veniunt exterri-
bilibus et formidabilibus re-
bus Necesse est etiam sapientis
animum moueant ita ut paulisper

^ eadem verba ab homine simili audisset

^ statim

^ decretis

uel paueat metu uel tristicia con-
trahatur tamquam hiis passionibus
preuenientibus mentis et rationis
officium nec ideo tamen in mente fieri
opinionem mali nec approbari ista
eisque consentiri hoc enim esse
uolunt in potestate idque interesse cen-
sent inter animum sapientis et stul-
ti quod stulti animus eisdem passionibus
cedit atque accommodat mentis
assensum Sapientes autem quamuis eas ne-
cessitate patiatur retinet tamen de
hiis que appetere uel fugere ra-
tionabiliter debet ueram et stabilem
in concussa mente sententiam Hec ut
potui ^ quidem commodius agelli-
o sed certe breuius et ut puto
planius exposui que ille se in e-
picteti libro legisse commemorat
eum ex decretis stoycorum dixisse
atque sensisse Que si ita sunt
aut nichil aut pene nichil di-
stat inter stoycos aliosque philosophos
opinionem de passionibus et per-
turbationibus animorum utrique enim
mentem ~~mente~~ rationemque sapi-
entis ab earum dominatione defendunt Et
ideo dicunt eas in sapientem non
cadere stoyci quia nequaquam eius
sapientiam qua utique sapiens est
ullo errore obnubilant aut labe
subuertunt Accidunt autem animo sapi-
entis salua serenitate sapientie
propter illa que commoda uel in-
commoda appellant quamuis ea uel-
int dicere bona ac mala Nam profecto
si nichili penderet eas res il-
le philosophus quas amissurum se naufra-
gio sentiebat sicuti est vita ista
salus ^ corporis ~~lus corporis~~ non
ita illud periculum perhorresceret
ut palloris etiam testimonio pro-
deretur et illam ^ permotionem pa-
ti et fixam tenere mente sententiam
vitam illam salutemque corporis
quorum amissionem minaba-

^ non

^ que

^ poterat

tempestatis immanitas non esse
bona que illos quibus inesset
facerent bonos sicut facit iusticia
sed tamen ea nec bona appel-
landa sed commoda. Iusticie verbo-
rum tamen non rerum examen depensu-
m est / et ~~quanta cautum~~ est rerum
prius bona vocent an commo-
da dum tamen ne ab hiis perturbe-
tur magis stoycus quam peripatheticus
pavescat et palleat ea non
equaliter appellando sed equaliter
extimando. Uterque tamen si bonorum
istorum seu commodorum periculis ad fla-
gicium vel scelus urgeantur
ut aliter ea retinere non possint male
se dicunt hec amittere quibus na-
tura corporis salva et incolumis habe-
tur quam illa committere quibus iusticia
violatur. Ita mens ubi fixa est
ista sententia nullas perturbationes
etiam si accidunt in inferioribus
animi partibus in se contra rationem pre-
valere permittit. Quin immo ipsa
eis dominatur eisque non consentiendo
et potius resistendo regnum
virtutis exercet. Talem de-
scribit etiam virgilius eneam
ubi ait: Mens immota manet
lacrime volvuntur inanes. iiii

Non est nunc necesse copiose
ac diligenter ostendere quid
de istis passionibus doceat divina
scriptura qua christiana eruditio
continetur. Deo quippe ipsam mentem
subicit regendam et iuvandam men-
tique passiones ita moderandas
atque frenandas ut in usum iusticie
vertantur. Denique in disciplina
nostra non tam queritur utrum pius animus
irascatur, nec utrum sit tristis sed
unde sit tristis, nec utrum time-
at sed quid timeat. Irasci enim
peccanti ut corrigatur, contristari

pro afflicto ut liberetur, timere
periclitanti ne pereat. Nescio utrum
quisquam sana consideratione reprehen-
dat. Nam et misericordiam stoycorum
est culpare solere. Sed quanto
honestius ille stoycus pertur-
baretur misericordia hominis liberandi quam
timore naufragii. Longe melius
et humanius et piorum sensibus
accommodatius Cicero in Cesaris
laude locutus est ubi ait.
Nulla de virtutibus tuis nec
admirabilior nec gratior misericordia est.
Quid est autem misericordia nisi aliene
miserie quedam in nostro corde
compassio qua utique si possumus
subvenire compellimur. Servit
autem motus iste rationi quando
ita prebetur misericordia ut iusticia
conservetur, sive cum indigenti tri-
buitur sive cum ignoscitur penitenti.
Hanc Cicero locutor egregius
non dubitavit appellare virtutem
quam stoycos inter vitia numerare
non pudet. Qui tamen ut docuit
liber epicteti nobilissimi ex de- stoici
cretis zenonis et crisippi qui
huius secte primos fuerunt, huius-
modi passiones in animum sapien-
tis admittunt, quem vitiis omnibus
miserorum liberum esse volunt. Unde
fit quod ut hec ipsa non putent vitia
que sapienti accidunt ut contra
virtutem mentis rationemque nichil
possint, et una eademque sit sententia
peripateticorum atque etiam platonicorum et
ipsorum stoycorum. Sed ut ait tullius
ubi controversia iam diu torquet
homines greculos contentionis cupidi-
ores quam veritatis. Sed adhuc
merito queri potest utrum tamen ad vite
presentis pertineat infirmitatem etiam
in quibuslibet bonis officiis huiusmodi
perpeti affectus. Sancti vero angeli

et sine ira puniunt quos accipiunt etiam dei lege puniendos et miseris sine miserie compassione subveniant et periclitantibus eis quos diligunt sine timore opitulentur et tamen istarum nomina passionum consuetudine locutionis humane etiam in eos usurpentur propter quandam operum similitudinem non propter affectionum infirmitatem, sicut ipse deus secundum scripturas irascitur nec tamen ulla passione turbatur. hoc enim verbum vindicte usurpavit affectus

affectus non illius turbulentus

vi

Quia nunc interim de sanctis angelis hoc disputati videamus quemadmodum dicant platonici medios demones inter deos et homines constitutos istis passionum estibus fluctuare. Si enim mente ab his libera eisque dominante motus huiusmodi paterentur non eos diceret apuleius similis motu cordis et salo mentis per omnes cogitationum estus fluctuare. Ipsa igitur mens eorum id est pars animi superior qua rationales sunt in qua virtus et sapientia si ulla eis esset passionibus turbulentis inferiorum animi partium regendis moderandisque dominaretur. ipsa inquam mens eorum sicut iste platonicus confitetur salo perturbationum fluctuat. Subiecta est igitur mens demonum passionibus libidinum formidinum irarum atque huiusmodi ceteris. Que igitur pars in eis libera est composque sapientie qua placeant diis et ad bonorum morum similitudinem hominibus consulant cum eorum mens passionum vitiis subiugata et oppressa quicquid rationis naturaliter habet ad fallendum et decipiendum tanto acrius intendat quanto eam magis possidet nocendi cupiditas. vii

Quod si quisquis dicit non ex omnibus sed ex malis demonibus demonum modo esse quos poete quorundam hominum osores et amatores deos non procul a veritate confingunt hos enim dixit apuleius salo mentis per omnes cogitationum motus fluctuare, quomodo istos intelligere poterimus. quando tamen hoc diceret non quorundam id est malorum sed omnium demonum medietatem propter aeria corpora inter deos et homines describebat. hoc enim ait fingere poetas quod ex istorum demonum numero deos faciunt et eis deorum nomina imponunt, et quibus voluerint hominibus ex his amicos inimicosque distribuunt ficti carminis impunita licentia, cum deos ab demonum moribus et celesti loco et beatitudinis opulentia remotos esse perhibeant. hec est ergo f[...] poetarum deos dicere qui dii non sunt eosque sub deorum nominibus inter se decertare propter homines quos pro studio partium diligunt vel oderunt. Non procul autem a veritate dicit hanc esse fictionem quia deorum appellati vocabulis qui non dii sunt tamen tales describuntur demones quales sunt. denique hinc esse dicit homericam illam minervam que mediis cetibus graium cohibendo achilli intervenit. Hoc ergo minerva illa fuit poeticum vult esse figmentum eo quod minervam deam putat et inter deos quos omnes bonos beatosque credit in alta etherea sede collocat, procul a conversatione mortalium. Hoc autem aliquem demonem fuisse qui grecis faveret troyanisque contrarius alium adversus grecos troyanorum opitulatorem quem veneris seu martis nomine idem poeta commemorat, quos deos iste talia non agentes in celestibus habitationibus ponit et hos demones pro eis quos amabant con[...]

eos quos oderint vel quibus infensi fuerint. hoc non procul a veritate poetas dixisse confessus est, de his quippe ita dixerunt, quos hominibus simili motu cordis et salo mentis per omnes cogitationum estus fluctuare testatur, ut possent amores et odia non quieto sed stant plus similes eorum in venatoribus et aurigis secundum suas studia partium pro aliis adversus alios exercere. id enim videtur philosophus cavisse, ne cum hec a poetis canerentur non a demonibus mediis sed ab ipsis diis quorum nomina poete fingendo ponunt fieri crederentur. viii

Nunc vero in illa ipsa diffinitione demonum parum ne intuenda est ubi certe omnes determinando complexus est, quod ait demones esse genere animalia, animo passiva, mente racionalia, corpore aeria, tempore eterna. in quibus quinque commemoratis nichil dixit omnino quod demones cum bonis saltem hominibus id viderentur habere commune quod non esset in malis. Nam ipsos homines cum aliquando describendo complecteretur suo loco de illis dicens tamquam de infimis atque terrenis cum prius dixisset de celestibus diis, ut commendatis duabus partibus ex summo et infimo ultimas tercio loco de mediis demonibus loqueretur: igitur homines, inquit, racione plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, levibus et anxiis mentibus, brutis et obnoxiis corporibus, dissimilibus moribus, similibus erroribus, pervicaci audacia, pertinaci spe, casso labore, fortuna caduca, singillatim mortales, cuncti tamen universo genere perpetui, vicissim sufficienda prole mutabiles, volucri tempore, tarda sapiencia, cita morte,

querula vita terras incolunt. Cum tam multa diceret que ad plurimos homines pertinet, numquid etiam illud tacuit quod noverat esse paucorum, ubi ait: tarda sapiencia. quod si pretermisisset nullo modo recte genus humanum descriptionis huius tam intenta diligentia terminasset. Cum vero deorum excellentiam commendaret ipsam beatitudinem quo volunt homines per sapienciam pervenire in eis affirmavit excellere. proinde si aliquos demones bonos vellet intelligi aliquid etiam in ipsorum descriptione poneret. Unde vel cum diis aliquam beatitudinis partem vel cum hominibus qualemcumque sapienciam putarentur habere communem. Nunc vero nullum bonum eorum commemoravit quo boni discernuntur a malis. quamvis et eorum malicie liberius exprimende pepercerit, non tam ne ipsos quam ne cultores eorum apud quos loquebatur offenderet, significavit tamen prudentibus quid de illis sentire deberent, quandoquidem deos quos omnes bonos beatosque credi voluit ab eorum passionibus atque ut ait ipse turbelis omnino separavit sola illos corporum eternitate coniungens, animo autem non diis sed hominibus similes demones apertissime inculcans. Et hoc non sapiencie bono cuius et homines possunt esse participes, sed perturbatione passionum que stultis malisque dominatur, a sapientibus vero et bonis ita regitur ut malint eam non habere quam vincere. Nam si non corporum sed animorum eternitatem cum diis demones habere vellet intelligi, non utique homines ab huius rei consorcio separaret, quia et hominibus eternos esse

nos corporis dubio sicut plerumque sentit. Ideo cum hoc genus animantium describeret in mortalibus cunctis moribundis membris dixit esse.

c. p hoc s. c. ix

Homines propterea quoniam cum diis eternitatem non habent homines, quia corpore sunt mortales; propterea cum demonibus habent, quia corpore sunt immortales. Quales igitur sunt mediatores inter homines et deos per quos ad deorum amicicias homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius quod est in animante melius, id est animum; hoc autem habent cum diis melius quod est in animante deterius, id est corpus. Cum enim animans, id est animal, ex anima constet et corpore, quorum duorum anima est utique corpore melior, et si viciosa et infirma, melior certe etiam corpore sanissimo atque firmissimo, quoniam natura eius excellentior nec labe viciorum postponitur corpori, sicut aurum etiam sordidum argento seu plumbo licet purissimo carius estimatur; isti mediatores deorum et hominum per quos interpositos divinis humana iunguntur, cum diis habent corpus eternum, viciosum autem cum hominibus animum; quasi religio qua volunt diis homines per demones iungi in corpore sit, non in animo constituta. Que nequam tandem istos mediatores falsos atque fallaces quasi capite deorsum nequicia vel pena suspendit, ut inferiorem animalis partem, id est corpus, cum superioribus, superiorem vero, id est animum, cum inferioribus habeant, et cum diis celestibus in parte serviente coniuncti, cum hominibus autem terrestribus in parte dominante sint miseri. Corpus enim servum est, sicut etiam Salustius ait: animi imperio corporis servicio magis utimur. Adiunxit autem: alterum nobis cum diis

ille

alterum cum beluis commune est, cum de hominibus loqueretur, quibus sicut beluis mortale corpus est. Isti autem quos inter nos et deos mediatores nobis philosophi providerunt, possunt quidem dicere de animo et corpore: alterum nobis cum diis, alterum cum hominibus commune est. Sed sicut dixi tamquam praepostere ligati atque suspensi, servum corpus cum diis beatis, dominum animum cum hominibus miseris, parte inferiore exaltati, superiore deiecti. Unde si quisquam propter hoc eos putaverit eternitatem habere cum diis, quia nulla morte sicut animalium terrestrium animi eorum solvuntur a corpore, nec sic estimandum est eorum corpus tamquam honoratorum eternum vehiculum, sed eternum vinculum dampnatorum. c. x

Plotinus certe nostre memorie vicinis temporibus Platonem ceteris excellentius intellexisse laudatur. Is cum de humanis animis ageret: Pater, inquit, misericors mortalia illis vincula faciebat. Ita hoc ipsum quod mortales sunt homines corpore, ad misericordiam dei patris pertinere arbitratus est, ne semper huius vite miseria tenerentur. Hac misericordia indigna iudicata est iniquitas demonum, que in animi passivi miseria non mortale sicut homines sed eternum corpus accepit. Essent quippe feliciores hominibus, si mortale cum eis haberent corpus et cum diis animum beatum. Essent autem pares hominibus, si cum animo misero corpus saltem mortale cum eis habere meruissent, si tamen adquirerent aliquid pietatis, ut ab erumpnis vel in morte requiescerent. Nunc vero non [solum] feliciores hominibus non sunt animo misero, sed etiam miseriores sunt perpetuo corporis vinculo. Non [enim] aliqua pietatis et sapientie disciplina proficientes intelligi voluit ex demonibus fieri deos

tum aptissime dixit deos eternos.

Ait quidem et animas hominum demones esse et ex hominibus fieri lares si meriti boni sunt, lemures si mali seu larvas, manes autem deos dici si incertum est bonorum eos seu malorum esse meritorum. In qua opinione quantam voraginem sustentandis perditis moribus aperiant quis non videat, si vel paululum attendat? quandoquidem quamlibet nequam homines fuerint, vel larvas se fieri vel divinitus manes deos fieri opinantur, tanto peiores fiunt quanto nocendi cupidiores, ut etiam quibusdam sacrificiis tamquam divinis honoribus post mortem se invitari opinentur ut noceant. Larvas quippe dicit esse noxios demones ex hominibus factos. Sed hinc alia questio est. Inde autem perhibet appellari grece beatos eudemones, quod boni sunt animi, hoc est boni demones, animos quoque hominum demones esse confirmans. c. xii

Sed nunc de his agimus quos in natura propria descripsit inter deos et homines genere animalia, mente rationalia, animo passiva, corpore aeria, tempore eterna. Nempe prius deos in sublimi celo, homines autem in terra infima disiunctos locis et nature dignitate secrevit, et ita conclusit: Habetis, inquit, interim bina animalia: deos ab hominibus plurimum differentes loci sublimitate, vite perpetuitate, nature perfectione, nullo inter se propinquo communicatu, cum et habitacula summa ab infimis tanta intercapedo dispescat, et vivacitas illic eterna et indefecta sit, hic caduca et subsiciva, et ingenia illa ad beatitudinem sublimata, hec ad miserias infimata. Hic tria video contraria de duabus nature partibus ultimis, id est summis atque infimis. Nam tria que proposuit de diis laudabilia eadem repetivit aliis quidem verbis, ut eis adversa alia tria ex hominibus redderet. Tria deorum hec sunt: loci sublimitas, vite perpetuitas, perfectio nature. Hec aliis verbis repetivit ut eis tria contraria humane conditionis opponeret. Cum et habitacula, inquit, summa ab infimis tanta intercapedo dispescat, quia dixerat loci sublimitate. Et vivacitas, inquit, illic eterna et indefecta sit, hic caduca et subsiciva, quia dixerat vite perpetuitate. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem sublimata, hec ad miserias infimata, quia dixerat nature perfectione. Tria igitur ab eo posita sunt deorum, id est locus sublimis, eternitas, beatitudo, et his contraria tria hominum, id est infimus, mortalitas, miseria. Inter hec trina deorum et hominum quia demones medios posuit, de loco nulla est controversia. Inter sublime quippe et infimum locus medius aptissime habetur et dicitur. Cetera bina restant quibus cura attentior adhibenda est, quemadmodum vel aliena esse a demonibus ostendantur vel sic eis distribuantur ut medietas videatur exposcere. Sed ab eis aliena esse non possunt. Non enim sicut dicimus locum medium nec summum esse nec infimum, ita demones nec animalia rationalia nec beatos esse nec miseros, sicut sunt arbusta vel pecora que sunt sensus vel rationis expertia, recte possumus dicere. Quorum ergo ratio mentibus inest, aut miseros esse aut beatos necesse est. Item non possumus dicere nec mortales esse demones nec eternos. Omnia namque viventia aut eternum vivunt aut finiunt morte quod vivunt. Iam vero iste tempore eternos demones dixit. Quid igitur restat nisi ut hii medii

fastigii

nullo inter se propinquo inquit communicatu

locus

de duobus summis unum habeant et de duobus infimis alterum. Nam si utrumque de infimis habebunt aut utrumque de summis, medii non erunt, sed in alterutram partem vel resilient vel recumbent. Quia ergo his binis, sicut demonstratum est, carere utrisque non possunt, acceptis ex utraque parte singulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis non possunt habere eternitatem que ibi non est, unum hoc de summis habent. Et ideo non est alterum ad complendam medietatem suam quod de infimis habeant nisi miseriam. c xiii

Est itaque secundum platonicos sublimium deorum vel beata eternitas vel eterna beatitudo, hominum vero infimorum vel miseria mortalis vel mortalitas misera, demonum autem mediorum vel misera eternitas vel eterna miseria. Nam et quinque illis que in diffinitione demonum posuit non eos medios sicut promittebat ostendit, quoniam tria dixit eos habere nobiscum, quod genere animalia, quod mente rationalia, quod animo passiva sunt; cum diis autem unum, quod tempore eterna; et unum proprium, quod corpore aeria. Quomodo ergo medii, quorum unum habent cum summis, tria cum infimis? Quis non videat relicta medietate quantum inclinentur et deprimantur in infima? Sed plane etiam ibi medii possunt ita inveniri ut unum habeant proprium, quod corpus est aerium, sicut et illi de summis atque infimis singula propria, dii corpus ethereum, homines terrenum; duo vero communia sunt ~~hominibus~~ omnibus, quod genere sunt animalia et mente rationalia. Nam et ipse cum de diis et hominibus loqueretur, habetis, inquit, bina animalia. Et non solent isti deos nisi rationales mente perhibere. Duo sunt residua, quod sunt animo passiva et tempore eterna, quorum unum habent cum infimis, cum summis alterum, ut proportionali ratione librata medietas neque sustollatur in summa neque in infima deprimatur. Ipsa est autem illa demonum misera eternitas vel eterna miseria. Qui enim ait animo passiva, etiam misera dixisset, nisi eorum cultoribus erubuisset. Porro quia providentia dei summi, sicut etiam ipsi fatentur, non fortuita temeritate regitur mundus, numquam esset istorum eterna miseria nisi esset magna malitia. Si igitur beati recte dicuntur eudemones, non sunt eudemones ~~demones~~ quos inter homines et deos isti in medio locaverunt. Quis ergo est locus bonorum demonum, qui supra homines infra deos istis prebeant adiutorium, illis ministerium? Si enim boni eternique sunt, profecto et beati sunt. Eterna autem beatitudo medios eos esse non sinit, quia multum diis comparat multumque separat ab hominibus. Unde frustra isti conabuntur ostendere quomodo demones boni, si et inmortales sunt et beati, recte medii constituantur inter deos inmortales et beatos et homines mortales ac miseros. Cum enim utrumque habeant cum diis, et beatitudinem scilicet et inmortalitatem, nihil autem horum cum hominibus et miseris et mortalibus, quomodo non potius remoti sunt ab hominibus diisque coniuncti quam inter utrosque medii constituti? Tunc enim medii essent, si haberent et ipsi duo quedam sua non cum binis alterutrorum, sed cum singulis utrorumque; quia sicut homo quoddam medium est, sed inter pecora et angelos, ut quia pecus est animal inrationale atque mortale, angelus autem rationale et inmortale, medius homo est, inferior angelis, superior pecoribus, habens cum pecoribus mortalitatem, rationem cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo

demonum autem mediorum vel misera eternitas

in quorum medium inter beatos immor-
tales miseros que mortales haec
invenire debemus quam aut mortale
sit beatum aut immortale sic miserum

tamen et beatus et // c. xiiii

mortalis homo esse possit
magna est inter homines questio. Quidam
enim conditionem suam humilius inspex-
erunt negaveruntque hominem capacem
esse beatitudinis posse quamdiu mor-
taliter vivit. Quidam vero ex-
tulerunt se et ausi sunt dicere sa-
pientie compotes beatos esse posse
mortales. Quod si ita est, cur non
ipsi potius medii constituuntur inter
mortales miseros et immortales
beatos beatitudinem habentes cum immor-
talibus beatis mortalitatem cum
mortalibus miseris. Profecto enim si
beati sunt invident nemini. Nam quid
miserius invidentia et ideo mor-
talibus miseris quantum possunt
ad consequendam beatitudinem consu-
lant ut etiam immortales valeant
esse post mortem et angelis im-
mortalibus beatisque coniungi c. xv

Si autem quod multo credibi-
lius et probabilius disputatur
omnes homines quamdiu mortales
sunt etiam miseri sint, quere-
rendus est medius qui non solum
homo verum etiam deus sit ut ho-
mines ex mortali miseria ad beatam
immortalitatem huius medii beata
mortalitas interveniendo perducat
quem neque non fieri mortalem
oportebat neque permanere mor-
talem. Mortalis quippe factus est
non infirmata verbi divinitate
sed carnis infirmitate suscepta.
Non autem permansit in ipsa car-
ne mortalis quam resuscitavit
a mortuis quia ipse est fructus
mediatoris eius ut nec ipsi
propter quos liberandos mediator
effectus est in perpetua vel carnis
morte remanerent. Unde medi-
atorem inter nos et deum

et mortalitatem habere oportuit
transeuntem et beatitudinem perma-
nentem, ut per id quod transit congrue-
ret morituris ad id quod permanet
transferret ex mortuis. Boni igitur
angeli inter miseros mortales et
beatos immortales medii esse non
possunt quia ipsi quoque et beati et im-
mortales sunt. Possunt autem
medii esse angeli mali quia et im-
mortales sunt cum illis miseri
cum istis. His contrarius est mediator
bonus qui adversus eorum im-
mortalitatem et miseriam et mor-
talis esse ad tempus voluit et beatus
esse in eternitate persistere potuit
ac sic eos et immortales superbos
et miseros noxios ne immorta-
litatis iactantia seducerent ad mi-
seriam et sue mortalitatis humilitate
et sue beatitudinis benignitate
destruxit in eis quorum corda per
suam fidem mundavit ab illorum
immundissima dominatione liberavit.
Quo itaque mortalis et miser lon-
ge se iunctus ab immortalibus
et beatis quid eligit medium
per quod immortalitati et beatitu-
dini copuletur quod possit delec-
tare et in demonum immortalitate
miserum est quod posset offendere
in christi mortalitate iam non
est. Ibi ergo cavenda est mise-
ria sempiterna hic mors timenda
non est que non esse potuit sem-
piterna et beatitudo est amanda
est sempiterna. Ad hoc se quippe
interponit medius immortalis
et miser ut ad immortalitatem
beatam transire non sinat quem per-
sistit quod impedit id est ipsa miseria.
Ad hoc autem se interposuit morta-
lis et beatus ut mortalitate trans-
acta ex mortuis faceret immortales
quod in se resurgendo monstravit et
ex miseris beatos unde numquam ipse
discessit. Alius est ergo medius
malus qui separat amicos alius

bonus qui reconciliat inimicos
et ideo multi sunt medii separato-
res quia multitudo que beata est
unius dei participatione sit beata cuius
participationis privatione misera mul-
titudo malorum angelorum qui se op-
ponit ^ ad impedimentum quam ad opus
ad beatitudinis adiutorium etiam ipsa
multitudine obstrepit quodammodo ne
possit ad illud unum bonum beatificum
pervenire ad quod ut perveniremus
non multis sed uno mediatore
opus erat et hoc eo ipso cuius parti-
cipatione simus beati hoc est verbo
dei non facto per quod facta sunt omnia
Nec tamen ob hoc mediator est quia
verbum et maxime quippe immortale
et maxime beatum verbum longe
est a mortalibus miseris sed
mediator per quod homo eo ipso
utique ostendens ad illud non solum
beatum verum etiam beatificum bonum non
oportere queri alios mediatores
per quos arbitremur nobis perven-
tionis gradus esse moliendos
quia beatus et beatificus deus factus
particeps humanitatis nostre compendium
prebuit participande divinitatis sue
neque enim nos mortalitate et mi-
seria liberans ad angelos immor-
tales beatos quibus ita perducit ut eorum
participatione etiam nos immortales
et beati simus Sed ad illam trinitatem
cuius et angeli participatione beati sunt
ideo quia in forma servi ut me-
diator esset infra angelos esse
voluit in forma dei supra angelos
mansit idem in inferioribus via
vite qui in superioribus vita No

^ potius

c. xvii

enim verum est quod idem platonicus
ait platonem dixisse nullus deorum
miscetur homini Et hoc precipuum eorum
sublimitatis ait esse specimen quod eos
nulla attrectatione hominum contaminari
ergo demones contaminari
fatetur et ideo eos a quibus
contaminantur ^ non possunt omnes quos in-
mundi purificare sunt et demones
contrectatione hominum et homines cum
demonum aut si contrectari miseris
hominibus nec tamen contaminari demo-
nes possunt diis profecto meliores sunt
quia illi si miscerentur contaminarentur
Nam hoc deorum dicitur esse precipuum
ut eos sublimiter separatos humana
contrectatio contaminare non possit
deum quidem summum omnium creatorem
quem nos deum verum dicimus sic a platone
predicari asseverat quod ipse sit so-
lus qui non possit penuria ser-
monis humani quavis oratione vel mo-
dice comprehendi vix autem sapientibus
viris cum se vigore animi quantum
licuit a corpore removerint intellec-
tum huius dei et id quoque interdum velut
in altissimis tenebris rapidissimo
coruscamine lumen candidissimum
intermicare Si ergo supra omnia
vere summus deus intelligibili et
ineffabili quadam presentia et si
interdum et si tamquam rapidissimo
coruscamine lumen candidissimum
intermicans adest tamen sapientium men-
tibus cum se quantum licuit a corpore
removerint nec ab eis contaminari
potest quid est quod isti dii propterea consti-
tuuntur longe in sublimi loco ne
contrectatione contaminentur humana
quasi vero aliud corpora illa
etherea quam videre sufficiat quorum
luce terra quantum sufficit illustratur
Porro si non contaminantur sydera
quos deos omnes visibiles dicit
nec demones hominum contaminantur
aspectu quamvis de proximo videantur
an forte vocibus humanis contami-
nentur ^ oculorum et ideo demones
medios habent per quos eis voces
hominum nuncient a quibus longe
absunt ut incontaminatissimi
perseverent Quid iam dicam de ceteris
sensibus dicam non enim olfactu

^ inclare
^ qui aere non contaminat oculorum
usq ad
i vide

contaminari vel dii possent si
adessent vel tamen adsunt demones
putidis vivorum corporum vaporibus
humanorum si tantis sacrificiorum
cadaverinis non contaminantur in do-
loribus. Jn gustandi autem sensu
nulla necessitate reficiende mortalitatis
urgentur ut fame adacti cibos
ab hominibus querunt. Tactus vero
est in potestate. Nam licet ab eo potissimum
sensu contrectatio dicta videatur
tractent tamen si vellent miscentur
hominibus ut videant et videantur
audiant et audiantur. Tangendi
autem que necessitas? Nam neque
homines id concupiscere auderent cum
deorum vel demonum bonorum conspectu
vel colloquio fruerentur et si in tan-
tum curiositas procederet ut vellent quo-
nam pacto quispiam invitum
tangeret deum vel demonem quem
non captum non potest passerem. Video
igitur visibiles se prebendo et loquen-
do et audiendo dii corporaliter
misceri hominibus possent. Hoc
modo demones si miscentur ut
dixi et non contaminantur, dii autem
contaminarentur si miscerentur, inco-
taminabiles dicunt demones et
contaminabiles deos. Si autem
contaminantur et demones quid
conferunt hominibus ad vitam post
mortem beatam quos contaminati
mundare non possunt ut eos mundos
diis incontaminatis possint adiungere
inter quos et illos medii constitu-
ti sunt? aut si hoc eis beneficium
non conferunt quid prodest hominibus
demonum amica mediatio? aut
ut post mortem non ad deos homines
per demones transeant, sed simul
vivant utrique contaminati, ac per
hoc neutri beati? nisi forte quis
dicat more spongiarum vel huius-
cemodi rerum mundare demones

amicos suos ut tanto ipsi sordidi-
ores fiant quanto fiunt homines eis
vel tergentibus mundiores.
Quod si ita est contaminatioribus dii
miscentur demonibus quo ne
contaminarentur hominum propinquitate
contrectationemque vitaverunt. An forte
dii possunt ab hominibus contaminatos
mundare demones nec ab eis co[ntaminari] — contaminari et ipsius
mino non possunt, et homines
talia sentiat nisi quem fallacissi-
mi demones deceperunt? Quid si vi-
deri et non videre contaminat? Viden-
tur ab hominibus dii quos visibiles
dicit, clarissima mundi lumina et
cetera sydera, tutioresque sunt deo-
nes ab ista hominum contaminatione
qui non possunt videri nisi velint.
Aut si non videri sed videre non
contaminat negent ab istis clarissi-
mis mundi luminibus que deos opi-
nantur videri homines cum radios
suos terras usque pertendant. Et tamen
tum eorum radii per quecumque immunda
diffusi non contaminantur, et dii con-
taminarentur si hominibus miscerentur
etiam si esset necessarius in subveniendo
contactus. Nam radiis solis et
lune terra contingitur nec istam conta-
minat lucem. Miror autem plurimum
tam doctos homines qui cuncta cor-
poralia et sensibilia pre incorpo-
ralibus et intelligibilibus post-
ponenda iudicaverunt, cum agitur
de beata vita corporalium contrecta-
tionum facere mentionem. Ubi est
illud Plotini ubi ait: Fugiendum
est igitur ad clarissimam patriam
et ibi pater et ibi omnia. Que ne igitur
inquit classis aut fuga? Similem
deo fieri. Si ergo deo quanto
similior tanto fit quisque propinquior,
Nulla est ab illo alia longinquitas
quam eius dissimilitudo. Incorpo-
rali vero illi eterno et incommutabili

tanto est aia hoīs dissimilior
quāto vero temꝑaliū mutabiliū
qꝫ cupidior. c xvii

Vt ut sanet qui i mor-
tali puitate quie i summo
est, ea que in vno sunt morta-
lia et in munda conuenire non
pnt, opus est quidē mediatorē
non tali. qui corpus quidem
habeat in mortale ꝓpinquum
summis animū aut morbidū silem
infimis. quo morbo bonis in-
uideat, potius ne sanemur
q̄ͥ adiuuet ut sanemur. ꝫ tali
qui nobis infimis ex corpis mor-
talitate coaptatus i mortalis
spus iusticia ꝫ similitudinis ex-
cellencia mansit in summis mu-
dandis liberandisqꝫ nobis vere
diuinū pbeat adiutoriū. qui ꝓfecto
incontaminabilis deus absit ut
contaminacōne timeret ex hoīe quo
indutus est aut ex hominibus inter
quos in hoīe cōuersatus est. Non
enim parua sunt hec interim duo q̄
salubrit sua incarnacōe ostendit
nec carne posse contaminari veram
diuinitatē nec ideo putandos de-
moes nobis esse meliores q̄a
non hñt carnē. hic est, sicut eu
sancta scriptura pdicat mediator dei
et hoīm hō xpus ihūs deꝰ diui-
nitate qua pri est semꝑ equalis
et humanitate qua nobis fcūs ē
silis non hic locus est, ut competet
ꝑ nostra facultate dicamus c xviii

Ast autē illi fallacesqꝫ me-
diatores demoēs qui cū ꝑ
spus i mundiciā miseri ac maligni
ꝑ multas effectibus clareant. ꝑ corpo-
raliū tn̄ locorū interualla et ꝑ ae-
rioꝝ corporum leuitate a ꝑuectū
animoꝝ nos auocare atqꝫ auerte-
re moliūtur. nō viā pbent ad deū
ꝫ ne via teneat impediunt. quip-
pe et in ipa via corporali
que falsissima est et plenissima
erroris. qua nō it̄ agit iusticia
qui non ꝑ corporalem altitudinem
ꝫ ꝑ spūalem hoc est incorporalem si-
militudinem ad deū debeꝰ ascende-
re in ipa tn̄ via corporali q̄ demoni
amici ꝑ elementorū gradus ordi-
nant, int̄ ethereos deos et ter-
renos hoīes aereis demoniis
medijs cōstitutis hos deos opi-
nantur hoc ꝑcipuū ut ꝓpt̄ hoc
interualli locorū contrectacōe nō
cōtaminent̄ humana. ita demoēs
cōtaminari potius ab hoībus q̄
hoīes mundari a demoībus credunt
et deos ipos contaminari potuisse
nisi loci altitudine munirentur.
Quis tam infelix est ut ista
via mundari se existimet ubi hoīes
contaminatos demoēs contaminati
dij contaminabiles pdicant̄ et
non potius eligat viā ubi in-
contaminantes magis demones euitet
et ab in contaminabili deo ad in-
contaminatoꝝ
angeloꝝ hoīes a contaminacōne
mundent̄. c xix

Sed ne de verbis etiam
nos certare videamur, quoniam
nonnulli istoꝝ ut ita dixerim
demonicolarū in quibus et la-
beo est, eosdē phibent ab aliis
angelos dici quos ipi demoēs
nuncupant iam mihi de bonis
angelis uideo aliquid disse-
rendū quos isti ee nō negant.
Sed deos bonos demoēs vo-
care q̄ angelos malunt Nos
autē sicut scriptura loquitur
ꝫm quam xpiani sumꝰ angelos
quidem ꝑtim bonos ꝑtim
malos. nunquā vero bonos
demones legimus ꝫ ubicumqꝫ
illarū literarū hoc nomen positum
reperitur siue demones siue
demonia dicunt̄ nō nisi maligni
significantur spus. Et hanc
loquendi consuetudinem in

i qualitate

i per quam no locorū distantia sed

tum ipsi usquequaque secuti sint ut quosdam etiam qui paganum appellantur et deos multos ac demones colendos esse contendunt nullus fere sit tam litteratus et doctus qui audeat in laude vel servo suo dicere demonem habes. Sed cuilibet hoc dicere voluerit non se aliter accipi quam maledicere dubitare non possit. Quae cum ita sit nos tamen compellit ut post offensionem aurium tam multarum ut iam pene sint omnes qui hoc verbum non nisi in mala parte audire consueverint quod diximus cogamur exponere cum possimus angelos nomine adhibito eandem offensionem quae nomine demonum fieri poterat evitare c. xx.

[Q]uamvis etiam ipsa origo huius nominis si divinos intueamur libros affert aliquid cognitione dignissimum. Demones enim dicuntur quoniam vocabulum grecum est ab sciencia nominati. Apostolus autem spiritu sancto locutus ait. Sciencia inflat caritas vero edificat. Quod recte aliter intelligitur nisi tunc prodesse scienciam cum caritas inest. Sine hac autem inflare id est in superbiam inanissime quasi ventositatis extollere. Est ergo in demonibus sciencia sine caritate. Et ideo tam inflati hoc est tam superbi sunt ut honores divinos et religionis servitutem quam vero deo deberi sciunt sibi satagerint exhiberi et quantum possunt et apud quos possunt adhuc agunt.

[C]ontra superbiam porro demonum qua pro meritis possidebatur genus humanum dei humilitas que in forma servi apparuit quantam virtutem habeat anime hominum nesciunt immundicia elationis inflate demonibus similes superbia non sciencia. [I]psi autem demones etiam hoc ita sciunt ut eidem domino in infirmitate carnis induto dixerint quid nobis et tibi Ihesu nazarene venisti perdere nos. Clarum est in hiis verbis quod in eis et sciencia scientia erat et caritas non erat. Penam suam quippe formidabant ab illo non in illo iusticiam diligebant. Tantum vero eis innotuit quantum voluit. Tantum autem voluit quantum oportuit. Sed innotuit non sicut angelis sanctis qui eius secundum id quod dei verbum est participata eternitate perfruuntur. Sed sicut eis terrendis innotescendum fuit ex quorum tyrannica quodammodo potestate fuerat liberaturus predestinatos in suum regnum et gloriam semper veram et veraciter sempiternam. Innotuit ergo demonibus non per id quod est vita eterna et lumen incommutabile quod illuminat pios cui videndo per fidem que in illo est corda mundantur. Sed per quedam sue temporalia sue virtutis effecta et occultissime signa presentie que angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potius quam infirmitati hominum possent esse conspicua. Denique quando ea paululum supprimenda iudicavit et aliquanto altius latuit dubitavit de eo demonum princeps eumque temptavit an Christus esset explorans quantum se temptari ipse permisit ut hominem quem gerebat ad nostre imitationis temperaret exemplum. Post illam vero temptationem cum angeli sicut scriptum est ministrarent ei boni utique et sancti ac per hoc spiritibus immundis metuendi et tremendi magis magisque innotescebat demonibus quantus esset ut ei iubenti quamvis in illo contemptibilis videretur carnis infirmitas resistere nullus auderet.

[A]ngelis bonis xxii c

temporalium

nis temporalium quam rerum scientia que inflant demones vilis est non quia earum ignari sunt sed quia illis dei qua sanctificantur caritas cara est prae cuius non tantum incorporali verum etiam incommutabili et ineffabili pulchritudine cuius sancto amore inardescunt omnia que infra sunt et quod illud non est non sunt seque ipsos inter illa contempnunt ut ex toto quod boni sunt eo bono ex quo boni sunt perfruantur. Et ideo certius etiam temporalia et mutabilia ista noverunt quia eorum principales causas in verbo dei conspiciunt per quod factus est mundus quibus causis quedam probantur quedam reprobantur cuncta ordinantur. Demones autem non eternas temporum causas et quodammodo cardinales in dei sapientia contemplantur sed quorundam signorum nobis occultorum maiore experientia multo plura quam homines futura prospiciunt dispositiones quoque suas aliquando prenunciant. Denique sepe isti numquam illi omnino falluntur. Aliud est enim temporalibus temporalia et mutabilibus mutabilia coniectare eisque temporalem et mutabilem modum sue voluntatis et facultatis inserere quod demonibus certa ratione permissum est aliud autem in eternis atque incommutabilibus dei legibus que in eius sapientia vivunt mutationes temporum previdere deique voluntatem que tam certissima quam potentissima est omnium spiritus eius participatione cognoscere quod sanctis angelis recta discretione donatum est. Itaque non solum eterni verum etiam beati sunt. Bonum autem quo beati sunt deus illis est a quo creati sunt. Illo quippe indeclinabiliter participatione

et contemplatione perfruuntur. xxiii

Quod si platonici malunt deos quam demones dicere eisque adnumerare quos a summo deo conditos deos scribit eorum auctor et magister plato dicant quod volunt non enim cum eis de verborum controversia laborandum est. Si enim sic immortales ut tamen a summo deo factos et si non per se ipsos ita sed ei a quo facti sunt adherendo beatos esse dicunt hoc dicunt quod et nos quodlibet eos nomine appellent. Hanc autem platonicorum esse sententiam sive omnium sive meliorum in eorum litteris inveniri potest. Nam et de ipso nomine quod huiusmodi immortalem beatamque creaturam deos appellant ideo inter nos et ipsos pene nulla dissensio est quia et in nostris sacris litteris legitur. Deus deorum dominus locutus est. Et alibi. Confitemini deo deorum. Et alibi. Rex magnus super omnes deos. Illud autem ubi scriptum est Terribilis est super omnes deos quare sit dictum consequenter ostendit. Sequitur enim Quoniam omnes dii gentium demonia dominus autem celos fecit. Super omnes ergo deos dixit sed gentium id est quos gentes pro diis habent que sunt demonia ideo terribilis quo terrore domino dicebant Venisti perdere nos. Illud vero ubi dicitur Deus deorum non potest intelligi deus demoniorum et rex magnus super omnes deos absit ut dicatur super omnia demonia. Sed homines quoque in populo dei eadem scriptura deos appellat. Ego inquit dixi dii estis et filii ^ deos quibus est deus deorum. Et super hos deos quibus deus est. Rex magnus super super omnes deos. Vi[illegible]

^ excelsi omnes potest itaque intelligi horum deorum deus qui

bis quis? Si omnes homines dicti
sunt dii qui in populo dei sunt quem
per angelos vel per homines alloquitur
deus quanto magis immortales
eo nomine digni sunt qui ea fru-
untur beatitudine ad quam deum
colendo cupiunt homines pervenire.
Quid autem dicemus nisi non frustra
in scripturis sanctis expressius homines
nuncupatos deos quam illos im-
mortales et beatos quibus nos
equales futuros in resurrectione
promittitur ne scilicet propter illorum excellen-
ciam aliquid eorum nobis constituere deum
infidelis auderet infirmitas quod
in homine facile est evitare et
evidencius dici debuerunt homines
in populo dei ut certi ac fidentes
fierent eum esse deum suum qui dictus
est deus deorum quia etsi appel-
lentur dii immortales illi et
beati qui in celis sunt tamen dicti sunt
dii deorum id est dii hominum in populo dei
constitutorum quibus dictum est
Ego dixi dii estis et filii excelsi
omnes. Hinc est quod ait apostolus
Et si sunt qui dicuntur dii sive
in celo sive in terra sicuti dii multi
et domini multi. nobis tamen unus deus
pater ex quo omnia et nos in ipso
et unus dominus Ihesus Christus per quem
omnia et nos per ipsum. Non multum
ergo de nomine disputandum est
cum res ipsa ita clareat ut ab scru-
pulo dubitationis aliena sit. Illud
vero quod nos ex eorum immortalium
beatorum numero missos esse angelos
dicimus qui dei voluntatem hominibus
nunciarent illis autem non placet
quia hoc ministerium non per illos quos
deos appellant id est immortales et
beatos Sed per demones fieri cre-
dunt quos immortales tantum non
etiam beatos audent dicere aut certe
ita immortales et beatos ut tamen
demones bonos non deos

sublimiter collocatos et ab humana
contrectatione semotos quamvis nominis
controversia videatur tam detesta-
bile est nomen demonum ut hoc
modis omnibus a sanctis angelis nos
removere debeamus. Nunc ergo ita
liber iste claudatur ut sciamus
immortales et beatos quoslibet vocent
qui tamen facti et creati sunt medi-
os non esse ad immortalem beatitu-
dinem perducendis mortalibus
miseris a quibus utraque differentia separan-
tur. Hii autem medii sunt quem habendo
immortalitatem cum superioribus
miseriam cum inferioribus quoniam merito
malicie miseri sunt beatitudinem quam
non habent invident nobis potius
quam prebent. Unde nichil habent amici
demonum quod nobis dignum afferant
cur eos tamquam adiutores colere
debeamus quos potius ut decepto-
res vitare debemus. Quos autem
bonos et ideo non solum immorta-
les verum etiam beatos deorum nomine
sacris et sacrificiis propter vitam beatam
post mortem adipiscendam colendos
putant qualescumque illi sint et
quolibet vocabulo digni sint non
eos velle per tale religionis obse-
quium nisi unum deum coli a quo creati
et cuius participatione beati sunt adiuvan-
te ipso in sequenti libro diligencius
disseremus. Liber x

Eciam beatitudinem sive ange-
lis sive hominibus per unum deum
ibi eciam platonicos definisse sed utrum
hii quos ad hoc ipsum colendos pu-
tant uni tantum deo cui eciam sibi sac-
rificari velint esse querendum. De
superna illuminatione quid plotinus sen-
serit. De vero dei cultu a quo
platonici quamvis creatorem universi-
tatis intellexerint deviarunt colen-
do angelos seu bonos seu malos
honore divino. Quod uni vero deo
sacrificium debeatur. De sacrifi-
ciis que deus non requirit sed ad

significationem eorum offerri voluit que requirit. De vero perfectoque sacrificio. Quod sanctorum angelorum ea sit in nos dilectio ut nos non suos sed unius veri dei velint esse cultores. De miraculis que deus ad corroborandam fidem promissorum etiam per angelorum ministerium promissis adhibere dignatus est. De illicitis artibus demonum cultui in quibus porphirius quedam probando quedam quasi improbando versatur. De theurgia que falsam purgationem demonum invocatione promittit. De epistola porphirii ad anebontem egyptium qua petit de diversitate demonum se doceri. De miraculis que per sanctorum angelorum ministerium deus verus operatur. De invisibili deo qui se visibilem sepe prestiterit non secundum quod est sed secundum quod poterant ferre cernentes. De uno deo colendo non solum propter eternam sed etiam propter temporalia beneficia quia universa in ipsius providentie potestate consistunt. De ministerio sanctorum angelorum que providentie dei serviunt. An de promerenda beata vita hiis angelis sit credendum qui se coli exigunt honore divino an vero illis qui non se sed unum deum sancta precipiunt religione servire. De archa testamenti miraculisque signorum que ad commendandam legis ac promissionis auctoritatem divinitus facta sunt. Contra eos qui de miraculis quibus dei plebs erudita est negant ecclesiasticis libris esse credendum. Que ratio sit visibilis sacrificii quod uni vero et invisibili deo offerri docet vera religio. De summo veroque sacrificio quod ipse dei et hominum mediator effectus est. De modo potestatis demonibus dato ad glorificandos sanctos qui pertulerunt passionem qui aereos spiritus non placando ipsos sed in deo permanendo vicerunt. Unde sit sanctis adversum demones potestas et unde cordis vera purgatio. De principiis in quibus platonici purgatione anime esse profitentur. De uno veroque principio quod solum naturam humanam purgat et renovat. Omnes sanctos et sub legis tempore et sub prioribus seculis in sacramento et fide christi iustificatos fuisse. De inconstantia porphirii inter confessionem veri et cultum demonum fluctuantis. De impietate porphirii qua etiam apulei transcendit errorem. Quibus persuasionibus porphirius obcecatus non potuit veram sapientiam quod est christus agnoscere. De incarnatione domini nostri ihesu christi quam confiteri platonicorum erubescit impietas. Quanta platonici dogmatis porphirius refutavit et dissentiendo correxerit. Contra argumenta platonicorum quo animam humanam deo asserunt esse coeternam. De universali via anime liberande quam porphirius male querendo non repperit et quam sola gratia christiana reseravit.

Omnium certa sententia est qui ratione quoquo modo uti possunt beatos esse omnes homines velle. Qui autem sint vel unde fiant dum mortalium querit infirmitas multe magneque controversie concitate sunt in quibus philosophi sua studia et ocia contriverunt quas in medium adducere atque discutere et longum est et non necesse. Si enim recolit qui hec legit quid in libro etiam octavo in eligendis philosophis cum quibus hec de beata vita que post mortem futura est questio tractaretur utrum ad eam uni deo vero qui etiam effector est deorum an pluribus diis religione sacrificiisque serviendo

convenire possimus. non enim hic eadem repeti expectant presertim cum possit relegendo si forte oblitus est animum incitari memoriam. Elegimus platonicos omnium philosophorum merito nobilissimos propterea quia sapere potuerunt licet immortalem ac rationalem vel intellectualem hominis animam nisi participato illius lumine dei a quo et ipsa et mundus factus est beatam esse non posse. Ita illud quod omnes homines appetunt id est vitam beatam quemquam isti assecuturos negant qui non illi uni optimo qui est incommutabilis deus puritate casti amoris adheserit. Sed quia ipsi quoque sive cedentes vanitati errorique populorum sive ut ait apostolus Evanescentes in cogitationibus suis multos deos ita putaverunt vel putari pro voluerunt ut quidam eorum etiam demonibus divinos honores sacrorum et sacrificiorum deferendos esse censerent quibus iam non parva ex parte respondimus. Nunc videndum ac disserendum est quantum deus donat immortales ac beati in celestibus sedibus dominationibus principatibus constituti quos isti deos et ex quibus quosdam vel bonos demones vel nobiscum angelos nominant quo credendi sint velle a nobis religionemque pietatem servari hoc est ut apertius dicam utrum etiam sibi an tantum deo suo qui etiam noster est placeat eis ut sacra faciamus et sacrificemus vel aliqua nostra seu nos ipsos religionis ritibus consecremus. Hec est enim divinitati vel si expressius dicendum est deitati debita servitus propter quam uno verbo significandam quoniam michi satis ydoneum non occurrit latinum greco ubi necesse est insinuo quid velim dicere. Latriam quippe nostri ubicumque sanctarum scripturarum positum est interpretati sunt servitutem. Sed ea servitus que debetur hominibus secundum quam precepit apostolus servos dominis subditos esse debere alio nomine grece nuncupari solet latria vero secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt aut semper aut tam frequenter ut pene semper ea dicitur servitus que pertinet ad colendum deum. Proinde si tantummodo cultus ipse dicitur non soli deo deberi videtur dicimus enim colere et homines quos honorificatione vel recordatione vel presentia frequentamus nec solum ea quibus nos religiosa humilitate subdimus sed quedam etiam que subiecta sunt nobis perhibentur coli. Nam ex hoc verbo et agricole et coloni et incole vocantur. Et ipsos deos non ob aliud appellant celicolas nisi quia celum colant non utique venerando sed inhabitando tamquam celi quosque quosdam colonos non sicut appellantur coloni qui condicionem debent genitali solo propter culturam sub dominio possessorum sed sicut ait quidam latini eloquii magnus auctor Urbs antiqua fuit Tyrii tenuere coloni. Ab incolendo enim colonos vocavit non ab agricultura. Hinc et civitates a maioribus civitatibus velut populorum examinibus condite colonie nuncupantur. Ac per hoc quod cultum non deberi nisi deo propria quadam notione verbi huius omnino verissimum est. Sed quia et aliarum rerum dicitur cultus ideo latine uno verbo significari cultus deo debitus non potest. Nam et ipsa religio quamvis distinctius non quemlibet sed dei cultum significare videatur unde isto nomine interpretati sunt nostri eam que grece threscia dicitur tamen quia latina [margin: cresaa] loquendi consuetudine non imperitorum tantum verum etiam doctissimorum et cognationibus humanis atque

affinitatibus et quibusque neces-
situdinibus dicitur exhibenda reli-
gio. Non ea vocabulo loquentium am-
biguum tollitur de cultu dei veritatis
questio ut fidenter dicere valeamus
religionem non esse nisi dei cul-
tum. Quoniam videtur hoc verbum a sig-
nificanda observantia propinquitatis
humane insolenter auferri. Pietas
quoque proprie dei cultus intelligi
solet, quam greci eusebiam vocant.
Hec tamen et erga parentes officiose
haberi dicitur. More autem vulgi
hoc nomen etiam in operibus misericordie fre-
quentatur. Quod ideo arbitror
evenisse quia hec fieri precipue
mandat deus, eaque sibi vel
pro sacrificiis ~~vel pre sacrificiis~~
placere testatur. Et quia loquendi
consuetudine factum est ut et deus
ipse dicatur pius, quem sane greci
nullo suo sermonis usu eusebein
vocant, quamvis eusebiam pro misericordia
illorum etiam vulgus usurpet. //
Unde in quibusdam scripturarum
distinctio locis ut distinctio certior appareret,
non eusebiam quod ex bono cultu
sed theosebiam quod ex dei cultu
compositum resonat dicere malue-
runt. Utrumlibet autem horum nos
uno verbo enuntiare non possumus.
Que itaque latria grece nuncupatur
et latine interpretatur servitus, sed
ea qua colimus deum, vel que
threskia grece, latine autem dicitur
religio, sed ea que nobis est erga
deum, vel quam illi eusebiam, nos
vero non uno verbo exprimere sed
dei cultum possumus appellare, hanc
ei tantum deo deberi dicimus qui verus
est deus, facitque suos cultores
deos. Quicumque igitur sunt in celes-
tibus habitationibus inmortales et
beati, si nos amant nec beatos esse
nos volunt, colendi utique non sunt.
Si autem amant et beatos volunt

profecto inde volunt unde et ipsi
sunt. Non aliunde ipsi beati, aliunde nos.

Quod non est nobis ullius cum
his excellentioribus philosophis in
questione conflictus. Viderunt enim
litteris multimodis copiosissime man-
daverunt, hinc illos unde et nos
fieri beatos obiectu quodam lumine in-
telligibili quod deus est illis et
est quod illi a quo illustrantur ut
clareant atque eius participatione per-
fecti beatique subsistant. Sepe mul-
tumque plotinus asserit sensum
platonis explanans, ne illam qui-
dem quam credunt esse univer-
sitatis animam aliunde beatam esse
quam nostram, idque esse lumen quod ipsa
est, sed a quo creata est et quo
intelligibiliter illuminante intelli-
lucet. Dat etiam similitudinem
ad illa incorporea de his celes-
conspicuis amplisque corporibus
quasi ille sit sol et ipsa sit lu-
luna quippe solis obiectu illumina-
re putatur. Dicit ergo ille mag-
platonicus animam rationalem sive
potius intellectualis dicenda sit
ex quo etiam quorumque inmortalium
beatorum animas esse intelligit quos
in celestibus sedibus habitare non
dubitat, non habere supra se natu-
nisi deum qui fabricatus est mun-
a quo et ipsa facta est, nec a-
liunde illis supernis preberi vitam
beatam et lumen intelligentie ve-
ritatis quam unde prebetur et nobis
consonans evangelio ubi legitur
Fuit homo missus a deo cui no-
men erat iohannes. Hic venit in testi-
monium ut testimonium perhiberet de lumine ut
omnes crederent per ipsum. Non erat
ille lux sed ut testimonium perhiberet
de lumine. Erat lumen verum quod il-
luminat omnem hominem venientem
in hunc mundum. Qua differentia
satis ostenditur animam rationalem
vel intellectualem qualis

(i)n iohanne sibi lumine esse non posse
altius vel lumen principatoribus lucere
(ange)lo et ipse iohannes fatetur ubi ei
(per)hibens testimonium dicit. Nos omnes
de plenitudine eius accepimus

Que cum ita sint si platonici c. iii
vel quicumque alii ista sense-
runt cognoscentes deum sicut de-
um glorificarent et gratias agerent
nec evanescerent in cogitationibus
suis nec populorum erroribus partim
(in)itium facerent partim resistere non au-
derent profecto confiterentur et illis im-
mortalibus ac beatis et nobis
mortalibus ac miseris ut immor-
tales ac beati esse possimus unum
deum deorum colendum qui et noster
est et illorum c. iiii

Huic nos servitute que et
latria grece dicitur in quibusque sa-
cramentis sive in nobis ipsis debe-
mus. Eius enim templum simul omnes et
singuli templa sumus quia et
omnium concordiam et singulos in-
habitare dignatur non in omnibus
quam in singulis maior quoniam nec
mole distenditur nec partitione
minuitur. Cum ad illum sursum est
(cor nos)trum eius altare est. Eius unigenito
(eu)m sacerdote placamus. Ei cruentas
victimas cedimus quando usque ad san-
guinem pro eius veritate certamus
eum suavissimo adolemus incenso
cum in eius conspectu pio sanctoque amore
flagramus. Ei dona eius in nobis
nosque ipsos vovemus et reddimus.
Ei beneficiorum eius sollempnitatibus
festis et diebus statutis dicamus
sacramusque memoriam ne volumine
temporum ingrata subrepat oblivio.
Ei sacrificamus hostiam humilitatis
et laudis in ara cordis igne fervi-
de caritatis. Ad hunc videndum
sicut videri poterit eique coherendum
ab omni peccatorum et cupiditatum
malarum labe mundamur et eius
nomine consecramur. Ipse est

enim fons nostre beatitudinis. Ipse est omnis appetitionis
finis. Hunc eligentes vel potius re-
ligentes amiseramus enim negligen-
tes hunc ergo religentes unde
et religio dicta perhibetur ad eum
dilectione tendimus ut perveniendo
quiescamus. Ideo beati quia illo
fine perfecti. Bonum enim nostrum de cuius
fine inter philosophos magna contentio
est nullum aliud quam illi cohe-
rere cuius unius anima intellectualis
incorporeo dici potest amplexu veris si
impletur et fecundatur virtutibus.
Hoc enim bonum diligere in tota anima
et in tota virtute precipimur. Ad hoc
bonum debemus et a quibus dili-
gimur duci et quos diligimus
ducere. Sic complentur illa precepta in duo
quibus tota lex pendet et
prophete. Diliges dominum deum tuum
in toto corde tuo et in tota anima
tua et diliges proximum tuum sicut
te ipsum. Ut enim homo se diligere
nosset constitutus est ei finis quo
referret omnia que ageret ut beatus
esset. Non enim qui se diligit
aliud vult esse quam beatus. Hic autem
finis est adherere deo. Iam igitur
scienti diligere se ipsum cum mandatur
de proximo diligendo sicut se ipsum
quid aliud mandatur nisi ut
ei quantum potest commendet diligendum
deum. Hic est dei cultus hec vera
religio hec recta pietas hec tantum
deo debita servitus. Quecumque igitur
immortalis potestas quantalibet virtu-
te predita si nos diligit sicut se
ipsam ei vult esse subditos ut beati
simus cui et ipsa subdita beata est.
Si ergo non colit deum misera est
quia privatur deo. Si autem colit
deum non vult se coli pro deo. Illi
enim potius divine sive suffragatur
et dilectionis viribus favet qua
scriptum est Sacrificans diis era-
dicabitur nisi deo soli. Nam ut
alia nunc taceam que pertinent

n dilectionis obsequio quo colitur
deus. Sacrificium certe nullus hominum
est qui audeat dicere deberi nisi
deo. Multa denique de cultu divino
usurpata sunt que honoribus
deferentur humanis sive humilitate ni-
mia sive adulatione pestifera. ita
tamen ut quibus ea deferentur homines
haberentur qui dicuntur colendi et
venerandi si autem multum eis
additur et adorandi. Quis
vero sacrificandum censuit nisi
ei quem deum aut scivit aut pu-
tavit aut finxit. Quam porro
antiquus in sacrificando sit dei
cultus duo illi fratres cayn et
abel satis indicant. quorum ma-
ioris deus reprobavit sacrificium
minoris aspexit

Quis autem ita desipiat ut
estimet aliquibus usibus
dei esse necessaria que in sacrifi-
ciis offeruntur. quod cum multis
locis divina scriptura testetur
ne longum faciamus breve illud
de psalmo commemorare sufficerit.
Dixi domino deus meus es tu quoniam
bonorum meorum non eges. Non
solum igitur pecore vel qualibet
alia re corruptibili atque terrena
sed ne ipsa quidem iusticia hominis
deus egere credendus est totumque
quo colitur deus homini prodesset
non deo. Neque enim fonti se quisquam
dixerit consuluisse si biberit aut
luci si viderit. Nec quod ab anti-
quis patribus alia sacrificia fa-
cta sunt victimis pecorum que nunc populus
dei legit non facit aliud intelli-
gendum est nisi rebus illis eas
res fuisse significatas que agun-
tur in nobis ad hoc ut inhereamus
deo et ad eundem finem proximo
consulamus. Sacrificium ergo vi-
sibile invisibilis sacrificii sacramentum
id est sacrum signum est. unde ille pe-

nitens apud prophetam vel ipse pro-
pheta querens deum hec propicium
peccatis suis. Si voluisses inquit
sacrificium dedissem utique holo-
caustis non delectaberis. sacrificium
deo spiritus contribulatus cor
contritum et humiliatum deus non
spernit. Intueamur quemadmodum
ubi dixit deum nolle sacrificium
ibi deum ostendit velle sacrificium.
Non vult ergo sacrificium trucidati
pecoris. sed vult sacrificium contriti
cordis. Illo igitur quod eum nolle
dixit hoc significatur quod eum velle
subiecit. Sic itaque deum illa nolle
dixit quo modo ab stultis ea velle cre-
ditur velud sue gratia volup-
tatis. Nam si ea sacrificia que
vult quorum unum hoc est cor con-
tritum et humiliatum dolore penitendi
nollet eis sacrificiis significari
que velut sibi delectabilia
desiderare putatus est. non utique
de hiis offerendis in lege veteri
precepisset. et ideo mutanda erant
oportuno certo que iam tempore
ne ipsi deo desiderabilia vel
certe in nobis acceptabilia ac
non potius que significarentur
sunt crederentur. Hinc et in alio
loco psalmi alterius. Si esuriero
inquit non dicam tibi meus
est enim orbis terre et ple-
nitudo eius. Numquid manduca-
bo carnes taurorum aut san-
guinem hircorum potabo. tamquam diceret
utique si michi essent necessa-
ria non a te peterem que habeo
in potestate. Deinde subiungens
quid illa significent inquit im-
mola deo sacrificium laudis
et redde altissimo vota tua
et invoca me in die tribulationis
et eruam te et honorificabis
me. Item apud alium prophetam
in quo inquit apprehendam

dium et assimilatum deum meum
excelsum. Si apprehendam illum
in holocaustis in vitulis anniculis
si acceptabit dominus in milibus
arietum aut in denis milibus
hircorum pinguium si dedero primo-
genita mea pro impietate mea
fructum ventris mei pro peccato ani-
me mee. si annunciatum est tibi homo
bonum aut quid dominus exquirat
a te nisi facere iudicium et diligere
misericordiam et paratum esse ire cum domino
deo tuo. Et in huius prophete verbis
utrumque distinctum est satisque declara-
tum illa sacrificia et semper
non requirere deum quibus signifi-
cantur hec sacrificia que requirit
deus in epistola que inscribitur
ad hebreos benefacere inquit et com-
municatores esse nolite obli-
visci talibus enim sacrificiis pla-
cetur deo. ac per hoc ubi scriptum
est misericordiam volo quam sacrificium
sacrificio prelatum oportet intelli-
gi quoniam illud quod ab omnibus
appellatur sacrificium signum est
veri sacrificii. Porro autem miseri-
cordia est sacrificium. Unde dictum
est quod paulo ante commemoravi
talibus enim sacrificiis pla-
cetur deo. Quecumque igitur in mi-
nisterio tabernaculi sive templi
multimodis de sacrificiis leguntur
divinitus esse precepta ad dilectionem
dei et proximi significanda re-
feruntur. in hiis enim duobus precep-
tis ut scriptum est tota lex pen-
det et prophete. [c. vi]

Proinde verum sacrificium est
omne opus quo agitur ut
sancta societate inhereamus deo re-
latum scilicet ad illum finem boni quo
veraciter beati esse possimus. Unde
et ipsa misericordia qua homini subvenitur
si non propter deum fit non est sacri-
ficium. Etsi enim ab homine fit
vel offertur tamen sacrificium

res divina est. ita ut hoc quoque
vocabulo id latini veteres appel-
laverunt. Unde ipse homo dei
nomine consecratus et deo votus in
quantum mundo moritur ut deo vi-
vat sacrificium est. Nam et hoc
ad misericordiam pertinet quam quisque in se
ipsum facit. Propterea scriptum est
Miserere anime tue placens deo
Corpus etiam nostrum cum temperantia
castigamus si hoc quemadmodum
debemus propter deum facimus ut non
exhibeamus membra nostra arma
iniquitatis peccato sed arma iusti-
cie deo sacrificium est. ad quod
exhortans apostolus ait Obsecro
itaque vos fratres per misericordiam dei ut
exhibeatis corpora vestra hostiam
vivam sanctam deo placentem ra-
tionale obsequium vestrum. Si ergo
corpus quo inferiore tamquam
famulo vel tamquam instrumento
utitur anima. cum eius bonus et rec-
tus usus ad deum refertur sacrificium
est quanto magis anima ipsa cum se
refert ad deum ut igne amoris
eius accensa formam concupiscentie se-
cularis amittat ei tamquam in com-
mutabili forme subdita reformetur
hinc ei placens quod ex eius pul-
chritudine acceperit fit sacrificium
quod idem apostolus consequenter adiun-
gens. et nolite inquit conformari
huic seculo. sed reformamini in novitate
mentis vestre ad probandum que sit vo.
dei. quod et beneplacitum et perfectum bonum
Cum igitur vera sacrificia opera
sint misericordie sive in nos ipsos sive
in proximos que referuntur ad deum
opera vero misericordie non ob aliud fi-
ant nisi ut a miseria liberemur
ac per hoc ut beati simus quod non
fit nisi bono illo de quo dictum
est Michi autem adherere deo
bonum est profecto efficitur ut tota
ipsa redempta civitas hoc est

congregatio societasque sanctorum
universale sacrificium deo offeratur
per sacerdotem magnum qui etiam
seipsum obtulit in passione pro
nobis ut tanti capitis corpus
essemus secundum formam servi. hanc
enim obtulit in hac oblatus est quia
secundum hanc mediator est in hac
sacerdos in hac sacrificium est. Cum
itaque nos hortatus esset apostolus
ut exhibeamus corpora nostra
hostiam vivam sanctam deo pla-
centem rationabile obsequium nostrum
et non conformemur huic seculo
sed reformemur in novitate sensus
nostri ad probandum que sit volun-
tas dei quod bonum et beneplacitum
et perfectum quod totum sacrificium nos
ipsi sumus. Dico enim inquit per gratiam
dei que data est michi omnibus
qui sunt in vobis non plus sapere
quam oportet sapere. sed sapere ad tem-
perantiam sicut unicuique deus parti-
tus est mensuram fidei. Sicut
enim in uno corpore multa membra
habemus omnia autem membra non
eosdem actus habent ita multi unum
corpus sumus in christo singuli autem
alter alterius membra habentes diversa
dona secundum gratiam que data est
nobis. hoc est sacrificium christianorum
multi unum corpus in christo quod etiam
sacramento altaris fidelibus noto
frequentat ecclesia ubi ei demonstra-
tur quod in ea oblatione qua offert
ipsa offeratur. VII
Merito illi in celestibus sedi-
bus constituti immortales
et beati qui creatoris sui participatione
congaudent cuius eternitate firmi
cuius veritate certi cuius munere
// sancti sunt
qui nos mortales et miseros
ut immortales beatique simus miseri-
corditer diligunt nolunt nos sibi
sacrificari sed ei cuius et ipsi no-
biscum sacrificium se esse noverunt

Cum ipsis enim sumus una civitas
dei cui dicitur in psalmo Gloriosissima
dicta sunt de te civitas dei. cuius pars
in nobis peregrinatur pars in illis
opitulatur. de illa quippe superna
civitate ubi dei voluntas intel-
ligibilis atque incommutabilis lex
de illa superna quodammodo curia
geritur. Namque ibi cura de nob-
is ad nos ministrata per angelos sancta
illa scriptura descendit ubi legitur
Sacrificans diis eradicabitur nisi
deo soli. huic scripture huic legi
preceptis talibus tanta sunt at-
testata miracula ut satis appareat
cui nos sacrificare velint immor-
tales ac beati qui hoc nobis volunt
esse quod sibi. VIII
n Nam nimis vetera si commemo-
raverimus longius quam satis est repe-
tere videbor que miracula fu-
erunt attestantia promissis dei
quibus ante annorum milia pre-
dixit abrahe quod in semine eius omnes
gentes benedictionem fuerant ha-
biture. Quis enim non miretur
eidem abrahe filium peperisse coniugem
sterilem eo tempore senectutis quo
parere nec fecunda iam posset
atque in eiusdem abrahe sacri-
ficio flammam celitus factam inter divi-
sas victimas cucurrisse eidem
abrahe predictum ab angelis ce-
leste incendium sodomorum quos
angelos hominibus similes hos-
picio susceperat et per quos de
prole ventura dei promissa
munera acceperat ipsoque imminente iam
incendio miraculum de sodomis
eosdem angelos liberationem loth
filii fratris eius cuius uxor in
retro respiciens atque in salem
repente conversa magno
monuit sacramento neminem in via
liberationis sue preterita desiderare
debere. Illa vero que ac quanta

sunt que iam per moysen populo dei
ab iugo seruitutis eruendo in
egipto mirabiliter gesta sunt ubi
magi pharaonis hoc est regis
egipti qui populum illum dicione
deprimebat adsequi facere quedam
miracula permissi sunt ut mirabilius
vincerentur. Illi enim faciebant
veneficiis et incantacionibus
magicis quibus sunt mali an-
geli hoc est demones dediti. Moy-
ses autem tanto potencius quanto
iustius nomine dei qui fecit celum
et terram servientibus angelis
eos facile superavit. denique in ter-
cia plaga deficientibus magis
decem plage per moysen magna
misteriorum disposicione complete sunt
quibus ad dei populum dimittendum
pharaonis et egiptiorum dura cor-
da cesserunt moxque penituit.
et cum abscedentes hebreos
consequi conarentur illis diviso
mari per siccum transeuntibus unda
hinc atque hinc in se redeunte
cooperti et oppressi sunt. Quid
de illis miraculis dicam que
cum in deserto idem populus ductaret
stupenda divinitate claruerunt
aquas que bibi non poterant
misso in eas sicut deus pre-
cepit ligno amaritudine caruisse
sitientesque saciasse. manna esuri-
entibus venisse de celo. et cum
esset colligentibus constituta
mensura quidquid amplius quisque
collegerat vermibus putruisse
ante vero diem sabbati duplum
collectum quia sabbato colligere
non licebat nulla putredine
violatum. desiderantibus car-
ne vesci que tanto populo nulla
sufficere posse videbatur castra
volatilibus completa. et cupidita-
tis ardorem fastidio sacietatis
extinctum. obvios hostes transitum
prohibentes atque preliantes

orante moyse manibusque eius
in figuram crucis extensis nullo
hebreorum cadente prostratos
sed moyses in populo dei ac sese ab — seditiosos
ordinata divinitus societate
dividentes ad exemplum visibile invi-
sibilis pene terra dehiscente sub- — vivos
mersos. virga percussam petram
tante multitudini abundantia
fluenta fudisse. serpentum morsus
mortiferos penam iustissimam
peccatorum in ligno exaltato atque
prospecto eneo serpente sanatos
ut et populo subveniret afflicto
et morte destructa velud morti — mors
fixe mortis similitudine signaretur
que serpente appropriata? facti memoria
reservatum cum postea populus errans
tamquam ydolum colere cepisset
ezechias rex religiosa
potestate deo serviens cum magna
pietatis laude contrivit

ec et alia multa huiuscemodi
que omnia commemorare
nimis longum esset ~~longius~~ fiebant
ad commendandum unius veri dei
cultum et multorum falsorumque
prohibendum. fiebant autem simplici
fide atque fiducia pietatis non
incantacionibus et carminibus ne-
farie curiositatis arte compositis. quam
vel magiam vel detestabiliore
nomine goetiam vel honorabiliore
theurgiam vocant qui quasi co-
nantur ista discernere et illicitis
artibus deditos alios esse lauda-
biles dampnabiles quos et ma-
leficos vulgus appellat hos enim ad
goetiam pertinere dicunt alios autem
laudabiles videri volunt quibus
theurgiam deputant cum sint utrique
ritibus fallacibus demonum ob-
stricti sub nomine angelorum. Nam et
porphyrius quandam quasi purgationem anime — porphyrius
per theurgiam cunctanter et pudi-
bunda quodammodo disputatione

promittit. Reversione vero ad deum
hanc artem prestare cuiquam negat
ut videas eum inter vicium sacrile-
ge curiositatis et philosophie professi-
onem sentenciis alternantibus fluctuare.
Nunc enim hanc artem quasi fal-
lacem et in ipsa accione periculo-
sam et legibus prohibitam ca-
vendam monet, nunc autem velud
eius laudatoribus cedens utilem
dicit esse mundande parti anime non
quidem intellectuali qua rerum
intelligibilium percipitur veritas nul-
las habentium similitudines corporum sed spirituali
qua corporalium rerum capiuntur yma-
gines. Hanc enim dicit per quasdam
consecraciones theurgicas quas
theletas vocant ydoneam fieri
atque aptam susceptioni spiritu-
um et angelorum et ad viden-
dos deos. Ex quibus tamen theurgicis
theletis fatetur intellectuali anime
nichil purgacionis accedere quod faciat ea
ydoneam ad videndum deum suum
et perspicienda ea que vera sunt.
Ex quo intelligi potest qualium deorum
vel qualem visionem fieri dicat
theurgicis consecracionibus in qua
no ea videntur que vera sunt. De-
nique animam racionalem sive quod magis
amat dicere intellectualem in sua pos-
se dicit evadere eciam si quod eius
spirituale est nulla theurgica fuit
arte purgatum. Porro autem a the-
urgo spirituale purgari hucusque
et hactenus ut non ex hoc ad im-
mortalitatem eternitatemque perveniat.
Quamquam ita discernat a demonibus
angelos aeria loca esse demonum
empyrica vel etherea disserens
angelorum et admoneat utendum
alicuius demonis amicicia vel sub-
vectante vel paululum a terra possit
elevari quisque post mortem aliam
vero viam esse perhibeat ad an-
gelorum superna consorcia tamen cave-

dam demonum societatem expres-
sa quodammodo confessione testatur
ubi dicit animam post mortem
luendo penas cultum demonum
a quibus circumveniebatur horre-
scere. Ipsamque theurgiam quam veli-
conciliatricem angelorum deorum
commendat apud tales agere pote-
states negare non potuit que vel i-
pse invideant purgacioni anime vel a-
tibus serviant invidorum querelam
de hac re Caldei nescio cuius ex-
promens. Conqueritur, inquit, vir in
Chaldea bonus purgande a-
nime magno molimine frustratos
esse successus cum vir ad eadem
potens tactus invidia adiura-
tas sacris precibus potencias al-
ligasset ne postulata concederet.
Ergo et ligavit ille, inquit,
iste non solvit. Quo indicio di-
apparere theurgiam esse tam bo-
ni conficiendi quam mali et apud deos
capitulum homines disciplinam sciencia d
et ad illas perturbaciones pas-
sionesque deduci quas communiter demo-
et hominibus Apuleius attri-
deos tamen ab eis etheree sedis
altitudine separans et Platonis
asserens in illa descripcione sentenciam.

[E]cce nunc alius Platonicus
quem doctiorem ferunt Por-
nescio qua theurgica disciplina
eciam ipsos deos obstrictos pas-
sionibus et perturbacionibus dicit q-
sacris precibus adiurari ter-
potuerunt ne prestarent anime p-
gacionem et tam terreri ab eo q-
imperavit malum ut ab alio qui
poscebat bonum eandem per
theurgiam solvi illo timore
possent et ad dandum benef-
liberari. Quis non videat h-
omnia fallacium demonum esse
nisi eorum miserrimus servus
a gracia veri liberatoris al-

Quam hec apud deos afferunt bonos utique plus ibi valet invidus purgator quam benivolus impeditor. Aut si diis iustus homo purgatione adhibenda videbatur indignus non utique ab invido territi nec sicut ipse dixit pari metu valentioris numinis impediti sed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum est autem quod benignus ille caldeus qui theurgicis sacris animam purgare cupiebat non invenit aliquem superiorem deum qui vel plus terreret atque ad beneficium cogeret territos deos vel ab eis terrentem compesceret ut libere benefacerent si tamen theurgo bono sacra defuerunt quibus ipsos deos quos invocabat anime purgatores prius ab illa timoris peste purgaret. Quid enim cause est cur deus potentior adhiberi possit a quo terreantur nec possit a quo purgentur. An invenitur deus qui exaudiat invidum et timorem diis incutiat ne benefaciant nec invenitur deus qui exaudiat benivolum et timorem diis auferat ut benefaciant. O theurgia preclara o anime predicanda purgatio ubi plus imperat immunda invidentia quam impetrat pura beneficentia. Immo vero malignorum spirituum cavenda et detestanda fallacia et salutaris audienda doctrina. Quod enim qui has sordidas purgationes sacrilegis ritibus operantur quasdam mirabiliter pulchras sicut hic commemorat vel angelorum ymagines vel deorum tanquam purgato spiritu vident si tamen vel tale aliquid vident illud est quod apostolus dicit quoniam sathanas transfigurat se velud angelum lucis. Eius enim sunt illa fantasmata qui miseras animas multorum falsorumque deorum fallacibus sacris cupiens irretire et a vero veri dei cultu quo solo mundantur et sanantur avertere sicut de protheo dictum est formas se vertit in omnes hostiliter insequens fallaciter subveniens utrobique nocens. xi c

[M]elius sapuit iste porphirius cum ad Anebontem scripsit egiptium ubi consulenti similis et querenti et prodit sacrilegas artes et evertit. Et ibi quidem omnes demones reprobat quos dicit ob imprudentiam trahere humidum vaporem et ideo non in ethere sed in aere esse sub luna atque in ipso lune globo verumptamen non audet omnes fallacias et malicias et ineptias quibus merito movetur omnibus demonibus dare. Quosdam namque benignos demones more appellat aliorum cum omnes generaliter imprudentes esse fateatur. Miratur autem quod non solum dii alliciantur victimis sed etiam compellantur atque cogantur facere quod homines volunt et si corpore et incorporalitate dii a demonibus distinguuntur quomodo deos esse existimandum sit solem et lunam et visibilia cetera in celo que corpora esse non dubitat. Et si dii sunt quomodo alii benefici alii malefici esse dicantur et incorporalibus cum sint corporei coniungantur. Querit etiam velut dubitans utrum in divinantibus et quedam mira facientibus anime sint potentiores passiones an aliqui spiritus extrinsecus veniant per quos hec valeant et potius venire extrinsecus coniciat eo quod lapidibus et

herbis adhibebitis et alligent
quosdam et capient ex aliqua
hostia vel aliquid eiusmodi
innabilit operentur. Unde dicit
alios opinari esse quoddam
genus cui exaudire sit proprium
natura fallax omniforme multi-
modum simulans deos et demones
et animas defunctorum. et hoc esse quod
efficiat hec omnia que videntur
bona esse vel prava. Ceterum circa
ea que vere sunt bona nichil
opitulari. immo vero ista nec
nosse. sed et mala conciliare et
insimulare atque impedire nonnumquam
virtutis sedulos sectatores
et plenum esse temeritatis et
fastus gaudere nidoribus adula-
tionibus capi et cetera que de hoc
genere fallacium malignorumque spi-
rituum qui extrinsecus in animam
veniunt humanosque sensus sopitos
vigilantesque deludunt non tamquam
sibi persuasa confirmat sed tam tenuiter
suspicatur aut dubitat ut hec as-
alios serat opinari. Difficile quippe
erat tanto philosopho cunctam diabolicam
societatem vel nosse vel fidenter
arguere quam quelibet anicula
christiana nec cunctatur esse et
liberrime detestatur. nisi forte
ipse et istum ad quem scribit ane-
bontem tamquam talium sacrorum pre-
clarissimum antistitem et alios ta-
lium operum tamquam divinorum et ad
deos colendos pertinentium admira-
tores pertinentium verecundatur offendere.
Sequitur tamen et ea velud inquiren-
do commemorat que sobrie conside-
rata attribui non possunt nisi ma-
lignis et fallacibus potestatibus
Querit enim cur tamquam melioribus
invocatis quasi deterioribus peiori-
bus imperetur ut iniusta precepta
hominis exequantur. Cur attrectatum

rebus veneriis non exaudiant im-
precantem cum ipsi ad incestos quos-
concubitus quoslibet ducere non mo-
rentur. Cur animantibus suos antistites
oporteat abstinere doceant ne va-
poribus profecto ~~corporibus pollu~~
corporeis polluantur. ipsi vero
et aliis vaporibus illiciantur
et nidoribus hostiarum. Cumque
a cadaveris contactu prohibe-
atur inspector plerumque illa cadaveri-
bus celebrentur. Quid sit quod non
demoni vel alicui anime de
sed ipsi soli et lune aut cuicum-
que celestium homo vitio cuilibet ob-
noxius intendit minas eos-
territat falso ut eis extorqueat
veritatem. Nam et celum se co
comminatur et cetera similia homini im-
possibilia ut illi dii tamquam in-
sipientissimi pueri falsis et ri-
diculis comminationibus territi quod imperatur
efficiant. Dicit enim scripsisse
Cheremonem quendam talium sacrorum
potius sacrilegiorum peritum ea
que apud egiptios sunt celebrata
rumoribus vel de yside vel de o
marito eius maximam vim ha-
bere cogendi deos ut faciant
imperata quando ille qui carminibus
cogit ea se prodere vel evertere
comminatur. ubi se etiam osiridis
membra dissipaturum terribili-
ter dicit si facere iussa neglexerint
hec atque huiusmodi vana et
insana hominem diis minari
quibuslibet sed ipsis celestibus et
sydereo luce fulgentibus ne
sine effectu violenta potestate
cogente atque his terroribus ad
facienda que voluit perduci
merito Porphyrius miratur. immo
sub specie mirantis et causas
talium requirentis dat intel
illos hec agere spiritus quorum.

spiritus sibi aliorum opinatione decep-
ti: non ut ipse posuit natura sua
vero fallaces qui simulant deos et
animas defunctorum. demones autem non
ut ipse ait simulant sed plane sunt.
Et quod ei videtur herbis et la-
pidibus et animantibus et sonis
certis quibusdam ac vocibus et
figurationibus ac figmentis
quibusdam etiam observatis in celi
conversione motibus syderum fabri-
cari in terra ab hominibus potestates
idoneas variis effectibus exe-
quendis. totum hoc ad eosdem
ipsos demones pertinet ludificatores
animarum sibi subditarum et volup-
taria sibi ludibria de hominum er-
roribus exhibentes. Aut ergo
revera dubitans et inquirens
ista Porphyrius tamen ea commemorat quibus
convincantur et redarguantur. nec
ad eas potestates que nos ad bea-
tam vitam capessendam iuvent sed
ad deceptores demones pertinere
monstrentur: aut ut meliora de
philosopho suspicemur. etiam volunt
hominem egyptium talibus erroribus
deditum et aliqua magna se scire
opinantem non superba quasi auc-
toritate doctoris offendere nec
aperte adversantis altercatione
turbare sed quasi querentis et
discere cupientis humilitate ad ea co-
gitanda convertere et quam sint con-
tempnenda vel etiam devitanda
monstrare. Denique prope ad epistole finem
petit se ab eo doceri que sit ad
beatitudinem via ex egyptia sapien-
tia. Ceterum illos quibus conversatio cum
diis ad hoc esset ut ob inveniendum
fugitivum vel predium comparandum aut
propter nuptias vel mercaturam
vel quid huiusmodi mentem
divinam inquietarent frustra
eos videri dicit coluisse sapien-
tiam. illa etiam ipsa numina cum quibus
conversarentur et si de ceteris

rebus vera predicerent tamen quoniam
de beatitudine nihil cautum nec satis
ydoneum monerent nec deos illos
esse nec benignos demones sed
aut illum qui dicitur fallax aut omnino
humanum esse commentum. Verum quia tanta
et talia geruntur his artibus ut
universum modum humane facultatis
excedant quid restat nisi ut ea
que mirifice tanquam divinitus predici
vel fieri videntur nec tamen ad
unius dei cultum referuntur cui sim-
pliciter inherere fatentibus quoque
platonicis et per multa testantibus
solum beatificum bonum est malignorum
demonum ludibria esse et seductoria
impedimenta que vera pietate
cavenda sunt prudenter intelligatur.

[P]orro autem quecumque c. xii
miracula sive per angelos
sive quocumque modo ita divinitus
fiunt ut dei unius in quo solo
beata vita est cultum religionemque
commendent ea vero ab eis vel
per eos quibus nos secundum veritatem
pietatemque diligunt fieri ipso
deo in illis operante credendum est.
Neque enim audiendi sunt qui deum
invisibilem visibilia miracula
operari negant cum ipse etiam secundum ipsos
fecerit mundum quem certe visibilem
negare non possunt. Quicquid igitur mira-
bile fit in hoc mundo profecto minus
est quam totus hic mundus id est celum
et terra et omnia que in eis sunt
que certe fecit deus. Sicut autem
ipse qui fecit ita modus quo fecit
occultus est et incomprehensibilis
homini. Quamvis itaque miracula visibilium
naturarum videndi assiduitate viluer-
runt si tamen ea sapienter intuemi-
mur inusitatissimis rarissimisque ma-
iora sunt. Nam et omni miraculo
quod fit per hominem maius miraculum
est homo. Quocirca deus qui
fecit visibilia celum et terram
non dedignatur facere visibilia.

immaculata in celo vel in terra quibus
ad se invisibilem colendum adse
excitaret animam animam adhuc visi
bilibus deditam ubi ergo et quando
fiat in temporali consilium penes
ipsum est in cuius dispositione iam
(quecumque futura sunt) tempora facta sunt. Nam temporalia movens
temporaliter non movetur. Nec aliter novit
facienda quam facta nec aliter invocantes
exaudit quam invocaturos videt.
Nam et cum exaudiunt angeli eius
ipse in eis exaudit tamquam in vero
nec manufacto templo suo sicut
in hominibus sanctis suis eius quae temporaliter
fiunt iussa eterna eius lege conspecta
et moveri debet c xiii

Quod cum sit invisibilis sepe
visibiliter patribus apparuisse memo-
(sonus) ratur. Sicut enim quo quidem sententia
in silentio intelligentie constituta
non est hoc quod ipsa, ita et species
qua visus est deus in natura
invisibili constitutus non erat hoc
quod ipse. Verumptamen ipse in eadem specie
corporali videbatur sicut illa sententia
ipsa in sono vocis auditur. Nec
illi ignorabant invisibilem deum
in specie corporali quod ipse non erat
se videre. Nam et loquebatur cum lo-
quente Moyses et ei tamen dicebat
Si inveni gratiam ante te ostende mihi
temetipsum scienter ut videam te.
Cum igitur oporteret dei legem in e-
dictis angelorum terribiliter dari non
uni homini paucisve sapientibus
(et populo ingenti) sed universe genti coram eodem ma-
gna in monte facta sunt ubi lex per
unum dabatur conspiciente multi-
tudine metuenda et tremenda
que fiebant. Non enim populus Israel
sic Moysi credidit quemadmodum
suo Ligurgo Lacedemonii quod a Iove
seu Apolline leges quas condidit
accepisset. Cum enim lex dabatur
populo qua coli unus iubebatur deus

in conspectu ipsius populi quantum suffi-
cere divina providentia iudicabat mi-
rabilibus rerum signis et motibus
apparebat ad eandem legem dandam
creatori servire creaturam. c xiiii

Sicut autem unius hominis ita
humani generis quod ad dei populum
pertinet recta eruditio per quosdam
articulos temporum tamquam etatum profecit
accessibus ut a temporalibus ad eterna
capienda et a visibilibus ad invisi-
bilia surgeretur. Ita sane ut etiam
tunc cum visibilia promittebantur
divinitus premia unus tamen colendus
commendaretur deus ne mens huma-
na vel pro ipsis terrenis vite tran-
sitorie beneficiis cuiquam nisi vero anime
creatori et domino subderetur. Omnia
quippe que prestare hominibus vel
angeli vel homines possunt in unius
esse omnipotentis potestate quisquis
diffitetur insanit. De providentia
Plotinus Platonicus disputat
a summo deo cuius est intelligibilis
atque ineffabilis pulchritudo
ad hec terrena et ima pertin-
gere flosculorum atque foliorum pulchri-
tudine comprobat que omnia quasi
abiecta et velocissime pere-
untia decentissimos formarum
numeros habere non posse confir-
mat nisi inde formentur ubi for-
ma intelligibilis et incommutabilis
simul habens omnia perseverat. Hoc
deus Iesus ibi ostendit ubi ait
Considerate lilia agri non labo-
rant neque nent. Dico autem vobis quia
nec Salomon in omni gloria sua sic
amictus est sicut unum ex
eis. Si autem fenum agri quod hodie
est et cras in clibanum mittitur
deus sic vestit quanto magis vos
modice fidei. Optime igitur
anima adhuc terrenis desideriis
infirma atque terrena

(ea ipsa que temporaliter exoptat infirma)

hinc transitorie vigentia et pro illius
vite sempiternis beneficiis contempnenda
non tamen nisi ab uno deo expectare
consuescit. ut ab illius cultu ~~ut~~
~~ab illius cultu~~ etiam in istorum desi-
derio non recedat ad quem contemp-
tu eorum et ab eis aversione perve-
[S]ic itaque divine c. xv mat
providentie placuit ordinare
temporum cursum ut quemadmodum dixi
et in actibus apostolorum legitur lex
in edictis angelorum daretur de unius
veri dei cultu. in quibus et persona
ipsius dei non quidem per suam substantiam
que semper corruptibilibus oculis
invisibilis permanet sed certis indi-
ciis per subiectam creatori creaturam
visibiliter appareret et syllabatim
per transitorias humane lingue voci-
bus loqueretur qui in sua natura non
corporaliter sed spiritualiter non sensibiliter
sed intelligibiliter non temporaliter sed ut
ita dicam eternaliter nec incipit
loqui nec desinit. quod apud illum
sincerius audiunt sinceris non cor-
poris aure sed mentis ministri eius
et nuncii qui eius veritate incom-
mutabili perfruuntur immortaliter beati
et quod faciendum modis ineffabi-
libus audiunt et usque in ista visi-
bilia ac sensibilia perducendum
incunctanter atque indifficulter efficiunt.
hec autem lex distributione temporum
data est que prius haberet ut dictum
est promissa terrena. quibus tamen sig-
nificarentur eterna que visibilibus
sacramentis celebrarent multi intelli-
gerent pauci unius tamen dei cultus
apertissima illic et vocum et rerum
omni contestatione precipitur. non unius
de turba sed qui fecit celum et terram
et omnem animam et omnem spiritum qui
non est quod ipse. Ille enim fecit hec
facta sunt atque ut sint et bene se
habeant eius ~~habeant~~ indigent
a quo facta sunt c. xvi
[Q]uibus igitur angelis de beata
et sempiterna vita credendum esse
censemus. utrum eis qui se religionis
ritibus coli volunt sibi sacra et
sacrificia flagitantes a mortalibus
exhiberi. an eis qui hunc omnem cultum
uni deo creatori omnium deberi di-
cunt eique reddendum vera pietate
precipiunt cuius et ipsi contemplatione
beati sunt et nos futuros esse promit-
tunt. Illa namque visio dei tante
pulchritudinis visio est et tanto
amore dignissima ut sine hac qui-
buslibet aliis bonis preditum atque
habundantem non dubitet Plotinus in-
felicissimum dicere. Cum ergo ad hunc unum
quidam angeli. quidam vero ad se
ipsos latria colendos signis mira-
bilibus excitent et hoc ita ut illi
istos coli prohibeant. isti autem illos
prohibere non audeant quibus potius
sit credendum. Respondeant quibus
potius sit credendum. Respondeant
platonici. Respondeant quicumque philosophi.
Respondeant theurgi vel potius per-
iurgi. hoc enim sunt omnes ille artes
vocabulo digniores. Postremo
respondeant homines si ullus nature
sue sensus quo rationales creati sunt
ex aliqua parte vivit in eis. Respondeant
inquam eis ne sacrificandum sit diis
vel angelis qui sibi sacrificari
iubent an illi uni cui iubent hii
qui et sibi et istis prohibent. Si
neque isti nec illi ulla miracula fa-
cerent sed tantum preciperent alii quidem
ut sibi sacrificaretur alii vero id
vetarent sed uni tantum iuberent deo
satis deberet pietas ipsa discer-
nere quid horum de fastu superbie
quid de vera religione descenderet
plus etiam dicam si tantum hii mirabi-
libus factis humanas animas permove-
rent qui sacrificia sibi expetunt
Illi autem qui hoc prohibent et uni
tantum deo sacrificari iubent nequaquam
ista visibilia miracula facere digna-
rentur. profecto non sensu corporis sed

voce mentis proponendum eorum esset credulitas. Cum vero deus id efficit ut ad commendanda eloquia veritatis sue ut per istos immortales nuntios non suo fastu sed maiestate illius providentes faciat maiora certiora clariora miracula ne infirmis piis illi qui sacrificia sibi expetunt falsam religionem facilius persuadeant eo quod eorum sensibus quedam stupenda monstrarunt quem tandem ita desipere libeat ut non vera eligat que sectetur ubi et ampliora invenit que miretur. Illa quippe miracula deorum gentilium que commendat historia non ea dico que intervallis temporum occultis ipsius mundi causis verumtamen sub divina providentia constitutis et ordinatis monstruosa contingunt quales sunt insoliti partus animalium et celo terreque rerum insolita facies eius sive tantum terrens sive etiam nocens que procurari atque mitigari demonicis ritibus fallacissima eorum astutia perhibent sed ea

a' dico que vi ~~et~~ potestate eorum fieri satis evidenter apparet ut est quod effigies deorum penatium quas de troya eneas fugiens advexit de loco in locum migrasse referunt quod cotem tarquinius novacula secuit quod epidaurius serpens esculapio naviganti romam comes adhesit quod navem qua simulachrum matris frigie vehebat tantis hominibus boumque conatibus inmobilem redditam una muliercula zona alligata ad sue pudicitie testimonium movit et traxit quod virgo vestalis de cuius corruptione questio vertebatur aqua impleto cribro de tyberi neque perfluente abstulit controversiam. Hec ergo atque alia huiusmodi nequaquam illis que in populo dei facta legimus virtute ~~ad~~ ac magnitudine conferenda sunt.

Quanto minus ea que illorum quoque populorum qui tales deos coluerunt legibus iudicata sunt prohibenda atque plectenda magica scilicet vel theurgica quorum pleraque specietenus mortalium sensus imaginaria ludificatione decipiunt quale est lunam deponere donec suppositas ut ait lucanus propior despumet in herbas quedam et si nonnullis piorum factis videantur opere coequari finis ipse quo discernunt incomparabiliter hec nostra ostendit excellere. Illi enim multi tanto minus sacrificiis colendi sunt quanto magis hec expetunt. Hiis vero unus commendatur deus qui se nullis talibus indigere et scripturarum suarum testificatione et eorundem postea sacrificiorum remotione demonstrat. Si ergo angeli sibi expetunt sacrificium preponendi eis sunt qui non sibi sed deo creatori omnium cui serviunt. Hinc enim ostendunt quam sincero amore nos diligunt quando per sacrificium non sibi sed ei nos subdere volunt cuius et ipsi contemplatione beati sunt et ad eum nos pervenire a quo ipsi non recesserunt. Si autem angeli qui non unius sed plurium sacrificia fieri volunt non sibi sed eis diis volunt quorum deorum angeli sunt cui sacrificari sic iubent ut alicui alteri vetent cum eorum nullus huic vetet cui uni isti sacrificari iubent. Porro si quod magis indicat eorum superba fallacia nec boni nec bonorum deorum angeli sunt sed demones mali qui non unum solum et summum deum sed se ipsos sacrificiis coli volunt quid maius quam unius dei contra eos eligendum est presidium cui serviunt angeli

etiam sic eis preponendi sunt illi qui unius dei deorum angeli sunt cui sacrificari

bonum qui non sibi sed illi iubent
ut sacrificando serviamus cuius et nos
ipsi sacrificium esse debemus. xvii

Unde lex que in edictis da-
ta est angelorum ministerio in qua unius
dei deorum religione sacrorum
iussus est coli, aliis vero quibuslibet
prohibiti, in archa erat posita que
archa testimonii nuncupata erat.
Quo nomine satis significatur non
deum qui per illa coli colebatur
circumcludi solere et contineri
loco cum responsa eius et quedam
humanis sensibus darentur signa
ex illius arche loco, sed voluntatis
eius hinc testimonium perhiberi, cum
etiam ipsa lex erat in tabulis conscrip-
ta lapideis et in archa ut dixi
posita, quam tempore peregrinacionis in
heremo cum tabernaculo quod
similiter appellatum est tabernacu-
lum testimonii cum debita sacerdo-
tes veneratione portabant, signum-
que erat quod per diem nubes appare-
bat que sicut ignis nocte ful-
gebat; que nubes cum moveretur
castra movebantur et ubi sta-
ret castra ponebantur. Reddita
sunt autem illi legi magna mira-
cula testimonia preter ista que dixi
et preter voces que ex illius ar-
che loco edebantur. Nam cum terra
promissionis intrantibus eadem archa
transiret Jordanis fluvius ex parte
superiore subsistens et ex parte
inferiore decurrens ipsi et ipsi
et ipso siccum prebuit transeundi
locum. Deinde civitatis que prima
hostilis occurrit more gentium
deos plurimos colens, septies ea-
dem archa circumacta muri ceci-
derunt nulla manu oppugnati
nullo ariete percussi. Post hec eti-
am cum iam in terra promissionis esset
et eadem archa propter eorum pecca-
ta fuisset ab hostibus capta, hii qui

ceperant in templo dei sui quem
pre ceteris colebant honorifice
collocaverunt abeuntesque clauserunt
apertoque postea die simulacrum
cui supplicabant invenerunt col-
lapsum deformiterque confractum.
Deinde ipsi prodigiis commoti defor-
miusque puniti archam divini testimonii
populo unde ceperant reddiderunt. Ipsa
autem redditio qualis fuit? Imposue-
runt eam plaustro eique iuvencas a
quibus vitulos sugentes abstraxe-
rant subiunxerunt et eas quo vel-
lent ire siverunt, etiam hic vim
divinam explorare cupientes. At
ille sine duce homine atque rectore per
ad hebreos viam pertinaciter gradientes
nec revocate mugitibus esurientium
filiorum magnum sacramentum suis cultoribus
reportarunt. Hec atque huiusmodi deo
parva sunt sed magna terrendis salu-
briter erudiendisque mortalibus. Si
enim philosophi precipue platonici rectius
ceteris sapuisse laudantur, sicut pau-
lo ante commemoravi, quod divinam pro-
videnciam hec quoque rerum infima
atque terrena administrare docuerunt re
innumerosarum testimonio pulchritudinum
que non solum in corporibus animalium
verum in herbis etiam feno que videntur
gignuntur, quanto evidentius hec
attestantur divinitati que ad horam
predicacionis eius fiunt ubi ea religio
commendatur que omnibus celestibus
terrestribus infernis sacrificari
vetat uni deo tantum iubens qui solus diligens
et dilectos beatos facit eorumque sacrifi-
ciorum tempora imperata prefiniens eaque
per meliorem sacerdotem in melius
mutanda predicens, non ista se appe-
tere sed per hec alia potiora significare
testatur, non ut ipse his honoribus
sublimetur sed ut nos ad eum colendum
eique coherendum igne amoris eius accensi
quod nobis non illi bonum est
excitemur. Sequitur

c xviii

Sed dicet aliquis ista falsa
esse mirabilia miracula nec
fuisse facta sed mendaciter scripta.
Quisquis hoc dicit si de hiis rebus
negat omnino ullis litteris esse crede-
ndum, potest etiam dicere nec deos ul-
los curare mortalia. non enim se
aliter colendos esse persuaserunt nisi
mirabilium effectibus quorum et historia
gentium testis est, quarum dii se eos
tentarunt mirabiles potius quam
utiles ostendere potuerunt. Unde
hoc opere nostro cuius hunc iam decimum
librum habemus in manibus non
eos suscepimus refellendos qui
nullam esse vim divinam negant
vel humana non curare contendunt,
sed eos qui nostro deo conditori sancte et
gloriosissime civitatis deos suos
preferunt nescientes eum ipsum esse
etiam mundi huius visibilis et mu-
tabilis invisibilem et incommuta-
bilem conditorem et vite beate non
de hiis que condidit sed de se ipso
verissimo largitorem. Eius enim
propheta veracissimus ait Michi autem
adherere deo bonum est. De fine
namque boni inter phylosophos queritur
ad quod adipiscendum omnia officia
referenda sunt. nec iste dixit michi
autem divitiis habundare bonum est aut
insigniri purpura et sceptro vel
dyademate excellere aut quod
nonnulli etiam phylosophorum dicere non eru-
buerunt michi voluptas corporis
bonum est aut quod melius velut
meliores dicere visi sunt michi virtus
animi mei bonum est, Sed michi
inquid adherere deo bonum est.
hoc eum docuerat cui uni tantummodo
sacrificandum sancti quoque angeli eius
miraculorum etiam contestatione monue-
runt. Unde et ipse sacrificium eius
ignem factus fuerat cuius intellectuali igne
correptus ardebat et in eius
ineffabilem incorporeumque
complexum sancto desiderio ferebatur.
Porro autem si multorum deorum cul-
tores qualescumque deos suos esse
credunt facta esse miracula vel civilium
rerum historie vel libris magicis
sive quod honestius putant the-
urgicis credunt quid cause est
cur illis litteris nolunt credere illa
facta esse quibus tanto maior
debetur fides quanto super omnes est
magnus cui uni soli sacrificandum
esse precipiunt

c xix

Qui autem putant hec visibi-
lia sacrificia diis aliis con-
gruere illi vero tamquam invisibi-
li invisibilia et maiora maiori
meliorique meliora qualia sunt
pure mentis et bone voluntatis
officia profecto nesciunt hec ita esse
signa illorum sicut verba sonantia
signa sunt rerum. Quocirca sicut
laudantes atque orantes ad eum
dirigimus significantes voces cui
res ipsas in corde quas significamus
non alteri visibile sacrificium offe-
rendum esse novimus quam illi cuius in
cordibus nostris invisibile sacrifi-
cium nos ipsi esse debemus.
Tunc nobis favent nobisque con-
gaudent atque ad hoc ipsum nos
pro suis viribus adiuvant angeli
quique virtutesque superiores et
ipsa bonitate ac pietate potentio-
res. Si autem illis hec exhibere
voluerimus non libenter accipiunt.
Et cum ad homines ita mittuntur
ut eorum presentia sentiatur apertisse
vetant. Sunt exempla in litteris sanctis.
putaverunt quidam deferendum
angelis honorem vel adorando
vel sacrificando qui debetur deo
et eorum sunt admonitione prohibiti
iussique hoc ei deferre cui uni fas
esse noverunt. Imitati sunt ange-
los sancti homines dei.
Nam paulus et barnabas

inpsitatione sive quadam inanis glo-
rie presumptione putati sunt dii eisque ly-
caonii victimas ymolare voluerunt
quas a se humili pietate removentes
eis in quem credunt annunciaverunt
deum. Nec ob aliud fallaces illi
superbe sibi hec exigunt nisi quia
vero deo deberi sciunt. Non enim
revera ut ait porphyrius et nonnulli
putant cadaverinis nidoribus
sed divinis honoribus gaudent. Copiam
vero nidorum magnam habent undique
et si amplius vellent ipsi sibi
poterant exhibere. Qui ergo di-
vinitatem sibi arrogant spiritus non
cuiuslibet corporis fumo sed supplicantis
animo delectantur cui subiecto decep-
toque dominentur intercludentes iter
ad deum verum ne sit homo illius sacri-
ficium dum sacrificatur cuiquam preter
illum. Unde verus xx
ille mediator in quantum formam
servi accipiens mediator effectus est
dei et hominum homo christus ihesus cum in forma
dei sacrificium cum patre sumat cum
quo et unus est deus tamen in
forma servi sacrificium maluit
esse quam sumere ne vel hac occasione
quisquam existimaret cuilibet sacrifican-
dum esse creature. Per hoc et sa-
cerdos est ipse offerens ipse et
oblatio cuius rei sacramentum cottidianum
esse voluit ecclesie sacrificium. Que
cum ipsius capitis corpus sit se
ipsam per ipsum didicit offerre. Huius
veri sacrificii multiplicia varia-
que signa erant sacrificia prisca
sanctorum cum hoc unum per multa figu-
raretur tamquam verbis multis
res una diceretur ut sine fastidio
multum commendaretur. Huic summo
veroque sacrificio cuncta sacrifi-
cia falsa cessaverunt xxi
Moderatis autem prefinitisque
temporibus etiam potestas permissa
demonibus ut hominibus quos
possident excitatis inimicitias
adversus dei civitatem tyrannice
exerceant sibique sacrificia non solum
ab hominibus offerentibus sumant
et a volentibus expetant verum etiam
ab invitis persequendo violenter
extorqueant non solum non est sed perniciosa
etiam utilis invenitur ecclesie ut marty-
rum numerus impleatur quos civitas dei tan-
to clariores et honoratiores cives
habet quanto fortius adversus impie-
tatis peccatum et usque ad sanguinem
certant. Hos multos elegantius
si ecclesiastica loquendi consuetudo pa-
teretur nostros ~~ereas~~ heroas vocaremus.
Hoc enim nomen a iunone dicitur
tractum quod grece iuno hera appellatur.
Et ideo nescio quis filius eius
secundum grecorum fabulas heros fuit
nuncupatus hoc videlicet veluti mis-
ticum significante fabula quod aer iuno-
ni deputetur ubi volunt cum demonibus
heroas habitare quo nomine appel-
lant alicuius meriti animas defunctorum.
Sed e contrario martires nostri heroas nun-
cuparentur si ut dixi ecclesiastici sermo-
nis consuetudo admitteret non
quo eis esset cum demonibus in
aere societas sed quod eosdem
demones id est aereas vincerent
potestates et in eis ipsam quidquid
putatur significare iunonem que non
usquequaque inconvenienter a poetis
inducitur inimica virtutibus et
celum petentibus viris fortibus
invida. Sed rursus ei succumbit
infeliciter ceditque virgilius ut
cum apud eum illa dicat vincor ab
enea ipsum enean amoneat helenus
quasi dicat consilio religioso
et dicat iunoni cane vota libens
dominamque potentem supplicibus
supera donis. Ex qua opinione
porphyrius quamvis non ex sua sed
ex aliorum dicit bonum deum vel genium vel
non invenire in hominem nisi

malus sunt ante placatus, tamen
fortiori sunt apud eos nimia
mala quam bona, quandoquidem mala
impediunt adiutoria bonorum nisi
eis placatis dent locum, malisque
nolentibus bona prodesse non
possunt, nocere autem mala possunt non
valentibus resistere bonis. Non
vere est ista veritas quia sancte religionis
via. Non sic Iunonem, hoc est aereas
potestates piorum virtutibus invi-
dentes nostri martyres vincunt. Non
posset omnino si dici posset usitatius heroes
nostri supplicationibus donis sed virtu-
tibus divinis Heram superant. Commo-
dius quippe Scipio Africanus
est cognominatus quod virtute Afri-
cam vicerit quam si hostes donis
placasset ut parcerent. xxii

Vera pietate homines dei ae-
riam potestatem inimicam contrari-
amque pietati exorcizando eiciunt
non placando, omnesque temptationes
adversitatis eius vincunt oran-
do non ipsam sed deum suum adver-
sus eam. Non enim aliquem vincit
aut subiugat nisi societate pec-
cati. In eius ergo nomine vincitur qui
hominem assumpsit egitque sine peccato
ut in ipso sacerdote ac sacrificio
fieret remissio peccatorum, id est per media-
torem dei et hominum hominem Ihesum
Christum, per quem facta fit purgatione
peccatorum reconciliamur deo. Non nisi enim
peccatis homines separantur a deo. Quorum
in hac vita non fit nostra virtute sed
divina miseratione purgatio per indul-
gentiam illius non per nostram potentiam
quia et ipsa quantulacumque virtus
que dicitur nostra illius est nobis
bonitate concessa. Multum autem nobis
in hac carne tribueremus nisi
usque ad eius depositionem sub ve-
nia viveremus. Propterea ergo nobis
per mediatorem prestita est gratia ut
polluti carne peccati carnis peccati
similitudine mundaremur. Hac dei
gratia qua in nos ostendit magnam mi-
sericordiam suam et in hac vita per fi-
dem regimur et post hanc vitam per
ipsam speciem incommutabilis veritatis
ad perfectionem plenissimam perducemur.

Dicit etiam porphirius divinis ora- xxiii
culis fuisse responsum nos non
purgari lune teletis atque solis
ut hinc ostenderetur nullorum deorum
teletis hominem posse purgari. Cuius
enim telete purgant si lune solis-
que non purgant quos inter celestes
deos precipuos habent. Denique dicit
eodem oraculo expressum principia
posse purgare. ne forte cum dictum
esset non purgare teletas solis
et lune alicuius alterius dei de turba
valere ad purgandum telete cre-
derentur. Que autem dicat esse prin-
cipia tamquam platonicus novimus. Dicit
enim deum patrem et deum filium quem
grece appellat paternum intellectum
vel paternam mentem. De spiritu autem
sancto aut nihil aut non aperte
aliquid dicit, quamvis quem alium dicat
horum medium non intelligo. Si enim
tertiam sicut plotinus ubi de tribus
principalibus substantiis disputat ani-
me naturam etiam iste vellet intelligi
non utique diceret horum medium
id est patris et filii medium. Post-
ponit quippe plotinus anime natu-
ram paterno intellectui. Iste autem cum dicit
medium non postponit sed interponit
et nimirum hoc dixit ut potuit
sive ut voluit quod nos spiritum sanctum
nec patris tantum nec filii tantum sed
utriusque spiritum dicimus. Liberis enim
verbis loquuntur philosophi nec in rebus
ad intelligendum difficillimis offen-
sionem religiosarum aurium pertime-
scunt. Nobis autem ad certam regu-
lam loqui fas est ne verborum licen-
tia etiam de rebus que his signi-
ficantur impiam gignat opinionem. No-

itaque dicimus duo vel tria principia cum
de deo loquimur, sicut nec duos de-
os vel tres nobis licitum est dicere,
quamvis de unoquoque loquentes vel
de patre vel de filio vel de spiritu sancto
etiam singulum quemque deum fateamur.
nec dicimus tamen quod heretici sabelliani,
eundem esse patrem qui est et filius
et eundem spiritum sanctum qui est et pater
et filius, sed patrem esse patrem et
filium patris et patris filium, spiritum sanctum
nec patrem esse nec filium. Verum itaque
dictum est non purgari hominem nisi
principio, quamvis pluraliter apud eos
sint dicta principia. xxiiii

(S)ed subditus porphyrius invidis potes-
tatibus, de quibus tamen erubesce-
bat et eas libere redarguere
formidabat, noluit intelligere
dominum christum esse principium cuius incar-
natione purgamur. Eum quippe in ipsa
carne contempsit quam pro sacrificio
nostre purgationis assumpsit, magnum
scilicet sacramentum ea superbia non intel-
ligens quam sua humilitate deiecit
verus benignusque mediator in
ea se ostendens mortalitate mor-
talibus quam maligni fallacesque
mediatores non habendo se superbius
extulerunt miserisque hominibus ad-
iutorium deceptorium velut immortales
mortalibus promiserunt. Bonus
itaque verusque mediator ostendit
peccatum esse malum non carnis substantiam
vel naturam, que cum anima hominis
et suscipi sine peccato potuit et haberi
et morte deponi et in melius
resurrectione mutari; nec ipsam
mortem quamvis esset pena peccati,
quam tamen pro nobis sine peccato ipse
persolvit, peccando esse vitandam,
sed potius si facultas datur pro
iustitia perferendam. Ideo enim solvere
potuit moriendo peccata, quia et
mortuus est et non pro peccato.
Hunc ille platonicus non cognovit
esse principium; nam cognosceret
purgatorium. Neque enim caro princi-
pium est aut anima humana, sed verbum
per quod facta sunt omnia. Non ergo caro
per se ipsam mundat, sed per verbum a quo
suscepta est, cum verbum caro factum
est et habitavit in nobis. Nam
de carne sua manducanda mistice
loquens, cum hii qui non intellexerunt
offensi recederent dicentes durus
est hic sermo quis eum potest audire,
respondit manentibus ceteris: Spiritus
est qui vivificat, caro non prodest
quidquam. Principium ergo suscepta
anima et carne et animam credentium
mundat et carnem. Ideo querentibus
iudeis quis esset, respondit se esse
principium. Quod utique carnales
infirmi peccatis obnoxii et ignoran-
tie tenebris obvoluti nequaquam
percipere possemus nisi ab eo mundare-
mur atque sanaremur per hoc quod
eramus et non eramus. Eramus
enim homines, sed iusti non eramus.
In illius autem incarnatione natura
humana erat sed iusta non peccatrix
erat. Hec est mediatio qua manus
lapsis iacentibusque porrecta
est. Hoc est semen dispositum
per angelos, in quorum edictis et lex
dabatur, qua et unus deus coli
videbatur et hic mediator futurus
promittebatur. xxv

(V)nius sacramenti fide etiam iusti
antiqui mundari pie vivendo
potuerunt, non solum antequam lex
populo hebreo daretur neque enim eis
predicator deus vel angeli defuerunt
sed ipsius quoque legis temporibus quamvis
in figuris rerum spiritualium habere videretur
promissa carnalia, propter quod vetus
dicitur testamentum. Nam et prophe-
tie erant per quos sicut per angelos
eadem promissio predicata est. et
ex illorum numero erat cuius tam magnam
divinamque sententiam de boni humani
fine paulo ante commemoravi: Mi-
chi autem adherere deo bonum est,
in quo plane psalmus duorum testa-
mentorum que dicuntur vetus et

nomini satis est declarata distinctio
propter carnales enim terrenasque pro-
missiones cum eas impiis habundare
prospiceret dixit pedes suos pene
fuisse commotos et effusos in lap-
sum propter modum gressus suos tan-
quam frustra deo quia serviisset
cum ea felicitate qua de illo exspec-
tabat contemptores eius florere prospi-
ceret. sed quia in tali huius inquisitione
laborasse volentem tamen ista compre-
hendere donec intraret in sanctua-
rium dei et intelligeret in novissima
eorum qui felices videbantur errant.
Dixit ergo intellexit in eo quod se
extulerint sicut dixit fuisse de-
iectos et defecisse ac periisse propter
iniquitates suas totumque illud
culmen temporalis felicitatis ita eis
factum tamquam somnium evigilantis
qui se repente invenit suis quae
somniabat fallacibus gaudiis
destitutum. Et qui in hac terrena
vel in civitate terrena magni sibi
videbantur. domine inquit in civitate
tua ymaginem eorum ad nichilum
rediges. Quid huic tamen utile
fuit etiam ipsa terrena non nisi ab
uno vero deo querere in cuius potestate
sunt omnia satis ondit ubi ait Ve-
lud pecus factus sum apud te
et ego semper tecum. velud pecus
dixit utique non intelligens. Ea
quippe a te desiderare debui quae
mecum tum impiis non possunt esse
communia. quibus eos tamen habundare
cernerem putavi me incassum
tibi servisse. quia et illi hec haberent
qui tibi servire noluissent. tamen
ego semper tecum quia etiam in talium
rerum desiderio deos alios non que-
sivi. ac per hoc sequitur. Tenuisti
manum dextere mee et in voluntate
tua deduxisti me et cum gloria
assumpsisti tamquam ad sinistra cuncta
illa pertinuerint que habundare apud

impios cum vidisset pene collapsus
est. Quid enim michi est inquit
in celo et a te quid volui super ter-
ram. reprehendit seipsum iusteque sibi dis-
plicuit quia cum tam magnum bonum
haberet in celo quod post intellexit
rem transitoriam fragilem et quod-
dammodo luteam felicitatem adeo suo
quesivit in terra. defecit inquit cor
meum et caro mea deus cordis
mei defectione utique bono ab inferio-
ribus ad superiora. Unde in alio psalmo
dicitur. desiderat et deficit anima
mea in atria domini. Item in alio
defecit in salutare tuum anima mea
. Cum tamen de utroque dixisset id est de cor-
de et carne deficiente non defi-
ciente subiecit deus cordis et carnis
mee sed deus cordis mei. per cor quippe
caro mundatur. Unde dicit dominus
que intus sunt et que foris sunt
munda erunt. Partem deinde di-
cit suam ipsum deum non aliquid ab eo
sed ipsum. Deus inquit cordis mei
et pars mea deus in secula. quia in-
ter multa que ab hominibus eliguntur
ille ipsi placuit eligendus. Quia
ecce inquit qui longe se faciunt
abs te peribunt perdidisti omnem qui
fornicatur abs te. hoc est qui mul-
torum deorum vult esse prostibulum
unde loquitur illud propter quod et
cetera de eo psalmo dicenda visa
sunt. Michi autem adherere deo bonum
est non longe ire non per plurima
fornicari. Adherere autem deo tunc
perfectum erit quando totum quod liberan-
dum est fuerit liberatum. Nunc
vero fit illud quod sequitur. Po-
nere in deo spem meam. Spes enim
que videtur non est spes. Quod
enim videt quis quid sperat ait
apostolus. si autem quod non videmus
speramus per patientiam exspectamus.
In hac autem spe nunc constituti a-
gamus quod sequitur et simus

nos quoque pro modulo nostro angeli dei id est nuncii eius annunciantes eius voluntatem et gloriam gratiamque laudantes. Unde cum dixisset: Ponere in deo spem meam ut annunciem omnes laudaciones tuas in portis filie syon. Hec est gloriosissima civitas dei. hec unum deum novit et colit. hanc angeli sancti annunciaverunt qui nos ad eorum societatem invitaverunt civesque suos in illa esse voluerunt quibus non placet ut eos colamus tamquam nostros deos sed cum eis et illorum et nostrum deum. nec eis sacrificemus sed cum ipsis sacrificium simus deo. Nullo itaque dubitante qui hec deposita maligna obstinatione considerat omnes immortales beati qui nobis non invident. neque enim si inviderent essent beati sed potius nos diligunt ut et nos cum ipsis beati simus plus nobis favent plus adiuvant cum unum deum cum illis colimus patrem et filium et spiritum sanctum quam si eos ipsos per sacrificia coleremus.

c. xxvi

escio quomodo quantum mihi videtur amicis suis theurgis erubescebat porphyrius. Nam ista utcumque sapiebat sed contra multorum deorum cultum non deum verum libere defendebat. Et angelos quippe alios esse dixit qui deorsum descendentes hominibus theurgicis divina pronunciant. alios autem qui in terris ea que patris sunt. et altitudinem eius profunditatemque declararent. Num igitur hos angelos quorum ministerium est declarare voluntatem patris credendum est velle nos subdi nisi ei cuius nobis annunciant voluntatem. Unde optime admonet etiam ipse platonicus imitandos eos potius quam invocandos. Non itaque debemus metuere ne immortales et beatos uni deo subditos non eis sacrificando offendamus.

Quod enim non nisi uni vero deo deberi sciunt cui et ipsi adherendo beati sunt procul dubio neque per ullam significantem figuram. neque per ipsam rem que sacramentis significatur sibi exhiberi volunt. Demonum est hec arrogancia superborum atque miserorum a quibus longe diversa est pietas subditorum deo nec aliunde quam illi coherendo beatorum. Ad quod bonum percipiendum etiam nobis sincera benignitate oportet ut faveant. neque sibi arrogent quo eis subiciamur. sed eum annuncient sub quo eis in pace sociemur. Quid adhuc trepidas o philosophe adversus potestates et veris virtutibus et veri dei muneribus invidas habere liberam vocem. Iam distinxisti angelos qui patris annunciant voluntatem ab eis angelis qui ad theurgos homines nescio qua deducti arte descendunt. Quid adhuc eos honoras ut dicas pronunciare divina. que tandem divina pronunciant qui non voluntatem patris annunciant. Nempe illi sunt quos sacris precibus alligavit ne prestarent anime purgacionem. nec a bono ut dicis purgare cupienti ab huiusmodi vinculis solvi et sue potestati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hec maligna esse demonia vel te fingis fortasse nescire dum non vis theurgos offendere a quibus curiositate deceptus ista perniciosa et insana pro magno beneficio didicisti. Audes istam invidam non potentiam sed pestilenciam et non dicam dominam sed quod tu fateris ancillam potius invidorum isto aere transcenso levare in celum et inter deos vestros etiam sidereos collocare vel ipsa quoque sidera his obprobriis infamare.

c. xxvii

uanto humanius et tolerabilius consectaneus tuus pla-

nicus apuleius erravit qui tamen
demones anima et mentem eorum
eos agitari morbis passionum
mentis que turbelis honoravit eos
tamen sed nolens volensque confessus
est deos tuos celi superiores ethe-
rea spacia tenentes sive vi-
sibiles quos conspicuos lucere
cernebat solem ac lunam
et cetera ibidem lumina sive invi-
sibiles quos putabat ab omni
labe istarum perturbacionum alienos
quanta potuit disputacione secernere.
Tu autem hoc didicisti non a platone
sed a chaldeis magistris ut in empi-
reas ethereas vel empyrias
mundi sublimitates et firmamenta
celestia extolleres vicia humana
ut possent dii vestri theurgis pro-
nunciare divina. Quibus divinis
te tamen per intellectualem vitam facis
altiorem ut tibi videlicet tamquam
purgatores philosopho theurgice artis nequaquam
necessarie videantur sed aliis eas tamen
impone importes ut hanc velud
mercedem reddas magistris tuis quod
eos qui phylozophari non possunt
ad ista seducis que tibi tamquam
superiorum capaci esse inutilia con-
fiteris ut videlicet quicumque a philosophie
virtute remoti sunt que ardua
nimis atque paucorum est te auc-
tore theurgos homines a quibus
non quidem in anima intellectuali
verum saltem in anima spirituali pur-
gentur inquirant et quoniam istorum
quos phylosophari piget in-
comparabiliter maior est multitudo
plures ad secretos et illicitos
magistros tuos quam ad scolas platoni-
cas venire cogantur. Hoc enim tibi
inmundissimi demones deos ethe-
reos se esse fingentes quorum
predicator et angelus factus es

promiserunt quod in anima spirituali the-
urgica arte purgati ad patrem
quidem non redeunt sed super aeri-
as plagas inter ethereos deos
habitabunt. Non enim audit ista
hominum multitudo propter quos a
demonum dominatu liberandos xpistus
advenit. In illo enim habent
misericordissimam purgacionem et
mentis et spiritus et corporis sui.
Propterea quippe totum hominem sine
peccato ille suscepit ut totum quod
constat homo a peccatorum peste sa-
naret. Quem tu quoque utinam
cognovisses eique te potius quam
tue virtuti que humana fragilis
et infirma est vel perniciosissime
curiositati sanandum tutius commi-
sisses. Non enim te decepisset quem
vestra ut tu ipse scribis o-
racula sanctum inmortalemque confes-
sa sunt. De quo etiam poeta nobilissimus
poetice quidem quia in alterius ad-
umbrata persona veraciter tamen si
ad ipsum referas dixit. Te duce si
qua manent sceleris vestigia
Irrita perpetua solvent formi-
dine terras. Ea quippe dixit que
etiam multum proficientium in virtute
iusticie possunt propter huius vite in-
firmitatem et si non scelera scele-
rum manere vestigia que non nisi
ab illo salvatore sanantur de quo
iste versus expressus est. Nam
utique non hoc a se ipso dixisse
virgilius in egloge ipsius quarto
ferme versu indicat ubi ait
Ultima cumei iam venit car-
minis etas unde hoc a cumea
sibilla dictum esse incunctanter ap-
paret. Theurgi vero illi vel po-
tius demones deorum species fi-
gurasque fingentes inquinant potius
quam purgant humanum spiritum

sitate fictis fincti et decepto-
riis variarum ludificationum formarum
Verum enim purificet hominis spiritum q
mundi hunc spiritum alioquin nullo
modo carminibus mundi hominis
fecerant ipsum quam invidie bonum
quod prestare videbantur aut metu
perierunt aut simili invidentia
denegarent Sufficit quod pur-
gatione theurgica neque intel-
lectualem animam hoc est mentem
nostram dicis posse purgari et
ipsam spiritalem id est nostre mentis parte
mente inferiorem quam tali arte
purgari posse asseris immortalem
tamen eternamque non posse hac
arte fieri confiteris Christus autem
vitam promittit eternam Unde ad
eum mundus vobis quidem stoma-
chantibus mirantibus tamen vide-
tibus stupentibus que concurrit
Quid prodest quod negare non
potuisti errare homines theur-
gica disciplina et quam plurimos fallere
per cecam insipientemque sententiam
atque esse certissimum errorem agendo
et supplicando ad principes an-
gelosque decurrere et rursum qua-
si ne operam perdidisse videaris
ista discendo mittis homines ad
theurgos ut per eos anima spiritua-
lis purgetur illorum qui non secundum
intellectualem animam vivunt XXVIII

Mittis ergo homines in errore
certissimum neque hoc tantum
malum te pudet cum virtutis
et sapientie te profitearis amatorem
Quam si vere ac fideliter amasses
Christum dei virtutem et dei sa-
pientiam cognovisses nec ab
eius saluberrima humilitate tu-
more inflatus vanissime scientie
resiluisses Confiteris tamen etiam
spiritalem animam sine theurgicis
artibus et sine theletis quibus
frustra discendis elaborasti
posse virtute continentie purgari
aliquando etiam dicis quod thelete
non post mortem elevant animam
ut iam nec eidem ipsi quam spiritua-
lem vocas aliquid post huius
vite finem prodesse videantur Et
tamen versas has multis modis re-
petis ad nichil aliud quantum existi-
mo nisi ut talium quasi rerum pe-
ritus appareas et placeas illi-
citarum artium curiosis vel ad eas
facias ipse curiosos Sed bene
quod metuendam dicis hanc artem
vel legum periculis vel ipsius actio-
nis atque utinam hoc saltem abs te
miseri audiant et inde ne illic
absorbeantur abscedant aut eo
penitus non accedant Ignorantiam
certe et propter eam multa vicia
per nullas theletas purgari dicis
Sed per solum patricon noyn id est paternam
mentem sive intellectum qui paterne
est conscius voluntatis Hunc autem
Christum esse non credis Contempnis
enim eum propter corpus ex femina ac-
ceptum et propter crucis opprobrium
excelsam videlicet sapientiam spernens
atque abiectis infimis ydoneus
de superioribus carpere At ille im-
plet quod prophete sancti de illo vates
predixerunt Perdam sapientiam sa-
pientium et prudentiam prudentium
reprobabo Non enim suam in eis per-
dit et reprobat quam ipse donavit
sed quam sibi arrogant qui non
habent ipsius Unde commemorato isto
prophetico testimonio sequitur et dicit
apostolus ubi sapiens ubi scriba
ubi conquisitor huius seculi Non-
ne stultam fecit deus sapientiam
huius mundi Nam quia in dei sapientia
non cognovit mundus per sapientiam
deum placuit deo per stultitiam
predicationis salvos facere credentes
quoniam quidem iudei signa petunt
et greci sapientiam querunt nos

ante inquit predicamus christum cruci-
fixum iudeis quidem scandalum
gentibus autem stultitiam ipsis vero
vocatis iudeis et grecis christum dei
virtutem et dei sapientiam quia stultum
dei sapientius est hominibus et
infirmum dei fortius est hominibus hoc
quasi stultum et infirmum tamquam
sua virtute sapientes fortesque contemp-
nunt Sed hec est gratia que sanat in-
firmos non superbe iactantes
falsam beatitudinem suam sed humiliter
potius veram miseriam confitentes

Reddite patrem c. xxvij

et eius filium quem vocatis
primum intellectum seu mentem et
horum medium quem putamus te dicere
spiritum sanctum et more vestro appellatis
tres deos ubi et si verbis in-
disciplinatis utimini videtis tamen
qualitercumque et quasi per quedam
tenuis ymaginationis umbracula
quo nitendum sit Sed incarnationem
incommutabilis filii dei qua sal-
vamur ut ad illa que credimus
vel ex quantulacumque parte intelligimus
venire possimus non vultis agnoscere
Itaque videtis utcumque
et si de longinquo et si
de acie caligante patriam in qua
manendum est sed viam qua eundum
est non tenetis Confiteris tamen
gratiam quandoquidem ad deum per virtu-
tem intelligentie pervenire paucis dicis
esse concessum non enim dicis
paucis placuit vel pauci vo-
luerunt Sed cum dicis esse concessum
procul dubio dei gratiam non hominis
sufficientiam confiteris Uteris etiam
hoc verbo apertius ubi platonis
sententiam sequens nec ipse dubitas
in hac vita hominem nullo modo
ad perfectionem sapientie pervenire secundum
intellectum tamen viventibus omne quod deest
providentia dei et gratia post
hanc vitam posse compleri

O si cognovisses dei gratiam per
Ihesum christum dominum nostrum ipsamque
eius incarnationem qua hominis
animam corpusque suscepit summum
esse exemplum gratie videre po-
tuisses Sed quid faciam scio me
frustra loqui mortuo sed quantum
ad te attinet Verum autem
ad eos qui te magnipendunt
et te vel qualicumque amore
sapientie vel curiositate artium quas
non didicisti diligunt
quos potius in tua compellatione
alloquor fortasse non frustra
Gratia dei non potuit gratius
commendari quam ut ipse unicus
dei filius in se incommutabiliter
manens indueret hominem et
spem dilectionis sue daret ho-
minibus homine medio quo ad illum
ab hominibus veniretur qui tam
longe erat immortalis a mor-
talibus incommutabilis a commu-
tabilibus iustus ab impiis beatus
a miseris Et quia naturaliter in-
didit nobis ut beati immortalesque
cupiamus esse manens beatus su-
scipiensque mortalem ut nobis
tribueret quod amamus perpetien-
do docuit contempnere quod timemus
Sed huic veritati ut possetis ac-
quiescere humilitate opus erat que
cervici vestre difficillime persuaderi
potest Quid enim incredibi-
le dicatur presertim vobis qui ta-
lia sapitis quibus ad hoc cre-
dendum vos ipsos admonere debeatis
Quid inquam vobis incredibile
dicimus cum dicimus deum assumpsisse huma-
nam animam et corpus vos certe
tantum tribuitis anime intellectuali
que utique humana est ut eam con-
substantialem paterne illi menti quam
dei filium confitemini fieri posse
dicatis Quid incredibile est
si aliqua una intellectualis

anima modo quodam ineffabili et
singulari pro multorum salute sus-
cepta est. Corpus vero anime
cohere[re] ut homo totus et plenus
sit nostra natura vestra ipsa teste cog-
noscitis. Quod nisi usitatissimum
esset hoc profecto esset incredibilius
facilius quippe in fidem recipi-
endum est et si humanum divino et
si mutabile incommutabili tamen spiritum
spiritui aut ut verbis utar que
in usu habetis incorporeum in-
corporeo cohere[re]. An forte vos
offendit inusitatus partus ex
virgine. Neque hoc debet offendere
immo potius ad pietatem suscipiendam
debet adducere quod mirabilis mira-
biliter natus est. An vero quod ipsum
corpus morte depositum et in melius
resurrectione mutatum iam incor-
ruptibile atque immortale in super-
na subvexit. hoc in superna
fortasse credere recusatis. intu-
entes porphyrium in hiis ipsis libris
ex quibus multa posui quos
de regressu anime scripsit. tam
crebro precipere omne corpus esse
fugiendum ut anima possit beata
permanere cum deo. Sed ipse potius
ista sentiens corrigendus
fuit. Presertim cum de anima
mundi huius visibilis et tam
ingentis corporee molis cum
illo tam incredibilia sentiatis
platone quippe auctore animal esse
dicitis mundum et animal beatissimum
quod vultis esse etiam sempiternum.
Quomodo ergo nec umquam solvetur
a corpore nec umquam carebit
beatitudine si ut beata sit anima
corpus est omne fugiendum. Solem
quoque istum et cetera sydera
non solum in libris vestris corpora
esse fatemini quod vobiscum omnes
homines et conspicere non cunctantur
et dicere verum etiam peritiore ut

putatis scientia hec esse animalia
beatissima perhibetis et cum hiis cor-
poribus sempiterna. Quid ergo est
quod cum vobis fides christiana sua-
detur tunc vos obliviscimini aut
ignorare vos fingitis quid dis-
putare aut docere soleatis. Quid
cause est cur propter opiniones vestras
quas vos ipsi oppugnatis christiani
esse nolitis nisi quia christus humiliter
venit et vos superbi estis. Qua-
lia sanctorum corpora in resurrectione
futura sint potest aliquanto scrupu-
losius inter christianarum scripturarum
doctissimos disputari. futura
tamen sempiterna minime dubitamus
et talia futura quale sua resur-
rectione christus demonstravit exemplum
Sed qualiacumque sint cum incorrup-
tibilia prorsus et immortalia ni-
chil omnino anime contemplacionem qua
in deum figitur impedientia predi-
centur. vosque etiam dicatis esse
in celestibus immortalia corpora
immortalium beatorum. Quid est ut
beati simus omne corpus fugiendum
esse opinamini ut fidem christianam
quasi rationabiliter fugere videamini
nisi quia illud est quod iterum dico
christus est humilis vos superbi. An
forte corrigi pudet. Et hoc vi-
cium non nisi superborum est. pudet
videlicet doctos homines ex disci-
pulis platonis fieri discipulos christi
qui piscatorem suo spiritu docuit
sapere ac dicere. In principio erat
verbum et verbum erat apud deum
et deus erat verbum. hoc erat in
principio apud deum. omnia per ipsum
facta sunt et sine ipso factum est
nichil. quod factum est in ipso vi-
ta erat et vita erat lux hominum
et lux in tenebris lucet et tene-
bre eam non comprehenderunt. Quod in-
icium sancti evangelii cui nomen est
secundum Johannem quidam platonicus sicut

Quidam platonicus voluit initium evangelii Johannis aureis litteris scribi etc.

n sco sene simpliciano q postea
mediolanensi ecclie psedit epus
solebamus audire aiuens liris p-
scribendu et p omes eccas i locis
eminetissimis pponendu ee dice-
bat Sed ideo viluit supbis de9
ille magr qz vbu caro fcm est
et habitauit i nobis ut parz sit
miseris q egrotant inse etia
in ipa egritudine extollant et
de medicina qua sanari poterant
erubescebant Non eni hoc fa-
ciunt ut erigant; s; ut cadendo
grauius affligant/ c xxx

[S]i post platonem aliquid emen-
dare estimat indignu cur
ipe porphyri9 no nulla et no pua
emendauit Nam platonem aias
hoim post mortem reuolui usqz ad cor-
pora bestiaz scripsisse certissimu
est hanc snias porphiri doctor
tenuit et plotinus porphiri9 tn
in re displicuit In hoibus sane
non ad sua que dimiserant s;
ad alia noua corpora redire
humanas aias arbitratus est.
Puduit scilz illud crede ne mat
fortasse filiu in mulam reuoluta
vectaret et et no puduit hoc
crede ubi reuoluta mr in puella
filio forsitan nuberet Quato cre-
ditur honestius q sci et veraces
angeli docuerunt q pphe spu dei
acti locuti sut q ipe quem uen-
turu saluatorem pmissi nuncij p-
dixerunt q missi apli qui orbe
terraz euuangelio repleuerunt quato
inq honestius creditur reuerti
aias semel ad ppa corpora q re-
uerti totiens ad diuersa corpora
ut dixi ex magna pte correptus
est in hac opinione porphi9 ut sal-
tem in solos homines humanas
aias precipitari posse sentiret
volui vos autem carceres euerte
minime dubitaret dicit etia ad
hoc deu aiam mundo dedisse

ut materie cognoscens mala ad
prem recurreret nec aliqn ia
taliu polluta contagione teneret
ubi et si aliquid in conuenienter
sapit magis eni data est corpori
ut bona faceret no eni mala di-
sceret si non faceret medio tn alio
platonicoz opinione et no i
pua emendauit q mundatam
ab omnibus malis aiam et c
patre constituta nuqua iam
mala mundi passuram esse co
fessus Qua psto sua psto
abstulit quod est platonicu ma-
xime ut mortuos ex viuis
ita viuos ex mortuis semp fi
falsu qz esse ondit q platonice
videtur dixisse virgilius i camp9
elisios purgatas aias missas
quo noie tamq p fabulam vi-
dentur significari gaudia btoz
ad fluuium lethen euocari h
est ad obliuionem pteritoz s;
in meores supna conuexa
reuisant i ncipiant rursus in corpa
uelle reuerti merito
displicuit hoc porphirio quoniam re
crede stultu est ex illa que
vita btissima esse no poterit
nisi de sua fuit eternitate c-
tissima desiderare aias cor-
ruptibilium corpm labem et
istam inde remeare tamquam
agat summa purgatio ut i quo
requiratur Si eni pfecta mu-
dauit hoc efficit ut oim ob-
liuiscant maloz et maloz i
obliuio faciat corpm deside
ubi rursum implicent mali
psto erit infelicitatis causa su
felicitatis et stultitie ca pfic
sapie et in mundicie ca sum
mundatio nec veritate ibi bta
erit aia q diucius erit ubi
oportet ut bta sit Non e
bta erit nisi secura ut autem
fallatur beata sit

ventura sit, falso putavit se spi-
ritum fore qui aliquando erit et im-
munda. Cui ergo fallendi causa
falsitas erit quo de civitate cau-
debit. vidit hoc porphirius purgata
quippe animam ob hoc reverti dixit
ad patrem ne aliquando iam malorum
polluta contagione teneatur.

Alio igitur a quibusdam
est persuasus erroris quasi
necessarius orbis ille ab eisdem
abeundi et ad eadem revertendi.
Quod etiam si verum esset quid
hoc scire prodesset nisi forte inde
se nobis auderent preferre, qui-
a quia illud nos in hac vita
iam nesciremus quod ipsi in alia
meliori vita purgatissimi et
sapientissimi futuri nescituri
et falsum credendo beati futuri
essent. Quod si absurdissimum et stul-
tissimum dicere porphirius certo est per-
sequenda sententia hiis qui circuitus
alternante semper beatitudine et
miseria suspicati sunt. Quod
si ita est ecce platonicus in me-
lius a platone dissentit. Ecce
vidit hic quod ille non vidit
nec post talem ac tantum
magistrum refugit correctionem
sed homini preposuit veritatem.
Cur ergo non potius divinitati
credimus de hiis rebus quas
humano ingenio pervestigare
non possumus que animam quoque
ipsam non de deo coeternam
sed creatam dicit esse que non
erat. Ut enim hoc crederent nollet
causa hec habent utique causam ydo-
neam sibi videbantur auferre
eterna nisi quod semper antea fuisset
sempiternum deinceps esse non
posset quod quidem et de mundo et de
hiis quos in mundo deos a deo
factos scribit plato apertissime
dicat eos esse cepisse et ha-
bere initium finem tamen non habituros sed
per conditoris potentissimam volunta-
tem in eternum mansuros esse perhi-
beat. Verum id quo intelligant
invenerint non esse hoc videlicet
temporis sed substitutionis initium. Si enim
inquiunt pes ex eternitate semper fuisset
in pulvere semper subesset vesti-
gium. quod tamen vestigium a calcante
factum nemo dubitaret. nec alterum
ab altero prius esset sic inquiunt
et mundus atque in illo dii creati
et semper fuerunt et semper existente
qui fecit et tamen facti sunt. Numquid si ergo
anima semper fuit et miseria eius
semper fuisse dicenda est. Porro
si aliquid in illa quod ex eterno
non fuit esse cepit ex tempore cur non
fieri potuit ut esset ex tempore que
antea non fuisset. Deinde beatitu-
do quoque eius post experimentum
malorum firmior et sine fine
mansura sicut iste confitetur
procul dubio cepit ex tempore et tamen
semper erit cum antea non fuit.
Illa igitur omnis argumentatio
dissoluta est qua putatur nichil
esse posse sine fine temporis nisi
quod initium temporis habuit. fine temporis non
habebit. Cum igitur divine auctori-
tati
humana cedat infirmitas eisque
crediturus et immortalibus de vera re-
ligione credamus qui sibi sacrificia
honore non expetunt que deo suo
quem etiam nostrum est deberi sciunt
nec iubent ut sacrificemus
nisi ei tantum cuius et nos cum
illis ut sepe dixi et sepe dicendum
est sacrificium esse debemus per eum
sacerdotem offerendi qui in homine
quem suscepit secundum quem et sacer-
dos esse voluit etiam usque ad mor-
tem sacrificium pro nobis dignatus est fieri

quod unum ab altero prius factum esset

Hec est religio que universa-
lem continet viam anime
liberande quoniam nulla nisi hac li-
berari potest. Hec est enim quodammodo
regalis via que una ducit ad
regnum non temporali fastigio nuta-
bundum sed eternitatis firmitate
securum. Cum autem dicit Porphirius in
primo iuxta finem de regressu
anime libro nondum receptum in
unam quandam sectam quod universale
continet viam anime liberande
vel a phylosophya verissima aliqua
vel ab indorum moribus ac dis-
ciplina aut inductione caldeorum
aut alia qualibet via nondumque
in suam notitiam eandem viam his-
toriali cognitione perlatam procul
sed dubio confitetur esse aliquam non-
dum in suam venisse notitiam. Ita
enim non sufficiebat quidquid
de anima liberanda studiosissime
didicerat sibique vel potius
aliis nosse ac tenere videbatur.
Sentiebat enim adhuc sibi de-
esse aliquam prestantissimam auctoritatem
quam de re tanta sequi oporteret.
Cum autem dicit et a phylosophya veris-
aliquam sima aliqua nondum in sua notitia
pervenisse sectam que universa-
lem continet viam anime liberan-
de satis quantum arbitror ostendit
vel eam phylosophyam in qua ipse
phylozophatus est non esse
verissimam vel eam non con-
tinere talem viam. Et quomodo iam
potest esse verissima qua non con-
tinetur hec via. Nam que alia
via est universalis anime libe-
rande nisi qua universe anime
liberantur ac per hoc sine illa
nulla anima liberatur. Cum autem
addit et dicit vel ab indorum
moribus et disciplina vel ab in-
ductione caldeorum vel alia qua-

libet via manifestissima voce
testatur neque illis que a chal-
deis didicerat hanc universalem vi-
am liberande contineri. Et uti-
que a chaldeis oracula divina sum-
psisse quorum assiduam commemoratio-
nem facit tacere non potuit. Quam vult
ergo intelligi anime liberande u-
niversalem viam nondum receptam
vel ex aliqua verissima phylosophya
vel ex earum gentium doctrinis que
magne velud in divinis rebus
habebantur quia plus apud eas
curiositas valuit quorumque ange-
lorum cognoscendorum et colendorum
nondumque in suam notitiam histo-
riali cognitione perlatam. Que nam
ista est universalis via nisi que
non sue cuique genti propria sed
universis gentibus que communis esset
divinitus impertita est. Quam certe
iste homo non mediocri inge-
nio preditus esse non dubitat. Pro-
videntiam quippe divinam sine
ista universali via anime liberande
genus humanum relinquere potuisse
non credit. Neque enim ait non esse
sed hoc tamen bonum tantumque adiu-
torium nondum receptum nondum in
suam notitiam esse perlatum. Nec mirum.
Tunc enim Porphirius erat in rebus hu-
manis quando ista liberande anime uni-
versalis via que non est alia quam
religio christiana oppugnari per-
mittebatur ab ydolorum demonum-
que cultoribus regibusque terrenis
propter asserendum et consecrandum mar-
tirum numerum hoc est testium veritatis
per quos ostenderentur omnia corpora-
lia mala pro fide pietatis et
commendatione veritatis esse tolle-
randa. Videbat ergo ista por-
phirius per huiusmodi persecutiones cito istam
viam perituram et propterea non
esse liberande anime universalem

mittebat non intelligens hoc
quod eum movebat et quod in eius
electione perpeti metuebat ad eius
confirmationem robustiorem quam com-
mendationem potius pertinere. Hec
est ergo anime liberande universa-
lis via id est universis gentibus
divina miseratione concessa cuius profecto
notitia ad quoscumque iam venit
et ad quoscumque ventura est
nec debuit nec debebit ei dici
quare modo et quare sero quoniam
mittentis consilium non est humano
ingenio penetrabile. Quod se-
sit etiam iste cum dixit nondum re-
ceptum hoc donum dei et nondum
in suam notitiam fuisse perlatum
Neque enim propterea verum non esse
iudicavit quia nondum in fide
sua receptum fuerat vel in notitiam
nondum pervenerat. Hec est inquam
liberandorum credentium universalis
via de qua fidelis Abraham
divinum accepit oraculum In semine
tuo benedicentur omnes gentes. Qui fu-
it quidem gente Chaldeus sed
ut talia promissa perciperet et ex-
illo propagaretur semen dispositum
per angelos in manu mediatoris
in quo esset ista liberande anime
universalis hoc est omnibus gen-
tibus data, iussus est descendere de
terra sua et de domo patris
sui. Tunc ipse primitus a Chalde-
orum superstitionibus liberatus
unum verum deum sequendo coluit
cui promittenti fideliter credidit
Hec est universalis via de qua
in sancta prophetia dictum est Deus
misereatur nostri et benedicat nos
illuminet vultum suum super nos et
misereatur nostri. Ut cognoscamus
in terra viam tuam in omnibus
gentibus salutare tuum. Unde
tanto post ex Abrahe semine

carne suscepta de se ipso ipse sal-
vator dicit Ego sum via veritas
et vita. Hec est universalis via
de qua tanto ante prophetatum est
Erit in novissimis diebus mani-
festus mons domus domini preparatus
in cacumine montium et extolletur
super colles et venient ad eum omnes
gentes et ingredientur nationes multe
et dicent Venite ascendamus ad
montem domini et in domum dei Ia-
cob et annuntiabit vobis viam
suam et ingredientur in eam Ex
Syon enim prodiet lex et verbum
domini ab Iherusalem. Via ergo ista non
est unius gentis sed universarum gentium
et lex verbumque domini non in Syon
et Iherusalem remansit sed inde processit
ut se per universa diffunderet. Unde
ipse mediator post resurrectionem
suam discipulis trepidantibus ait
Oportebat impleri que scripta
sunt in lege et prophetis et psal-
mis de me. Tunc aperuit illis
sensum ut intelligerent scripturas
et dixit eis quia oportebat Christum
pati et resurgere a mortuis tertia
die et predicari in nomine eius
penitentiam et remissionem peccatorum per
omnes gentes incipientibus
ab Iherusalem. Hec igitur est universal-
is anime liberande via quam sancti an-
geli sanctique prophete prius in paucis
hominibus ubi potuerunt dei
gratiam repperientibus et maxime
in Hebrea gente cuius erat ipsa
quodammodo sacrata res pu-
blica in prophetationem et prenuntiationem
civitatis dei ex omnibus congre-
gande et tabernaculo et templo
et sacerdotio et sacrificiis
significaverunt et eloquiis quibusdam
manifestis plerisque misticis
predixerunt presens autem in carne
ipse mediator et beati eius apostoli

iam testamenti [novi] quam revelates
apertius indicaverunt que aliquanto
occultius superioribus sunt signi-
ficata temporibus pro etatum generis
humani distributione sicut eam deo
sapienti placuit ordinare. mira-
bilium operum divinorum quorum superius
pauca iam posui contestantibus
signis. Non enim apparuerunt
tantummodo visiones angelice et celes-
tium ministrorum sola verba sonuerunt
verum etiam hominibus dei verbo
simplicis pietatis agentibus
spiritus inmundi de hominum corporibus
ac sensibus pulsi sunt. vitia cor-
poris languoresque sanati. fera
animalia terrarum et aquarum volati-
lia celi ligna elementa sydera
divina iussa fecerunt inferna cesse-
runt mortui revixerunt exceptis
ipsius salvatoris propriis singula-
ribusque miraculis maxime
nativitatis et resurrectionis quorum
in uno matris virginitatis tantum
sacramentum in altero autem eorum
qui in fine resurrecturi sunt
demonstravit exemplum. Hec via totum
hominem mundat et in mortalitati
[^ quibus] mortalem ex omnibus ^ constat parti-
[^ preparat] bus ^ ut enim non alia purgatio
ei parti quereretur quam vocat
intellectualem Porphyrius alia ^ que ipsi cor-
[^ ei quam vocat spiritalem alia] pori. preterea totum suscepit vera-
cissimus potentissimusque munda-
tor atque salvator. Preter hanc
viam que partim cum hec futura
prenunciantur partim cum facta nunciantur
numquam generi humano defuit nemo
liberatus est nemo liberatur nemo
liberabitur. Quod autem Porphyrius
universalem viam anime liberande
nondum in suam notitiam historiali
cognitione dicit esse perlatam. Quid
hac historia vel illustrius inve-
niri potest que universum mundum

tanto apice nunc optinuit in
fidelibus in qua ita narrantur
preterita ut futura etiam predicantur
quorum multa videmus impleta
ex quibus ea que restant sine
dubio speremus implenda. Non
enim potest Porphyrius vel quicumque Plato[nici]
etiam in hac via quasi terrena[rum]
rerum et ad vitam istam mortal[em]
pertinentium divinationem predictionem
que contempnere quod merito in ali[is]
vaticinationibus et quorumlibet mo[dorum]
vel artium divinationibus fiunt [ne-]
gant enim hec vel magnorum homi[num]
vel magni esse pendenda et
recte. nam vel inferiorum fiunt p[re-]
sensione causarum sicut arte medici[ne]
quibusdam antecedentibus sig[nis]
plerumque eventura valitudini
previdentur vel inmundi demon[es]
sua disposita facta prenunciant qui[-]
bus et mentibus atque cupi[-]
ditatibus iniquorum ad quelibet congru[-]
entia facta ducendis quoddam
sibi vendicant et in materiam
infima fragilitatis humane. Non
talia sancti homines in ista universa[-]
lis animarum liberandarum via gradien[-]
tes tamquam magna prophetare curarun[t]
quamvis et ista eos non fugerin[t]
et ab eis sepe predicta sint in
eorum fidem faciendam que morta[-]
lium sensibus non poterant in[ti-]
mari nec ad experimentum fid[e-]
lem facilitate perduci. Sed al[ia]
erant vere magna atque di[vina]
que quantum dabatur cognita de[i]
voluntate futura nunciabant
Christus quippe in carne venturus
et que in illo tam clara perfecta
sunt atque in eius nomine impleta
penitentia hominum et ad deum
conversio voluntatum remissio pec[catorum]
gratia iustitie fides piorum et
per universum orbem in ve[ram]

civitate multitudo credentium
cultura simulachrorum demonumque
missio subversio et temptationibus
civitatis proficientium purgatio et
beatorum sive omnium malorum indici-
ces resurrectio mortuorum soci-
etas impiorum eterna damnacio
regnum quoque eternum gloriosissime
civitatis dei conspectu eius immor-
talis proficientis in huius vite scrip-
turis predicta atque promissa sunt
quorum tam multa completa inspi-
cimus ut recta pietate esse certa
confidamus huius vite rectitudinem
sed ad deum videndum eique inhe-
rendum instarum scripturarum que
dicatur atque asseri veritati
quicumque non crediderunt et ob hoc non
intellexerunt oppugnare putant sed
expugnare non possunt Ex qua
ut in decem libris istis et si
minus quam nonnullorum de nobis ex-
spectabat intentio tamen quorundam
studio quantum verus deus et dominus
adiuvare dignatus est satisfecimus
refutando contradictores impiorum
qui conditori sancte civitatis deque
ipsa civitate nostri deos suos
preferunt Ex quorum decem librorum
quinque superiores adversus eos con-
scripti sunt qui propter bona vite huius
eos colendos putant quinque autem
posteriores adversus eos qui cultum
eorum propter vitam que post mortem
futura est servandum existimant.
Deinceps ita ut in primo libro pol-
licitus sum de duarum civitatum quas
in hoc seculo perplexas diximus in-
vicemque permixtas exortu et pro-
cursu et debitis finibus quod deince-
ps arbitror disputandum quantum divinitus ad-
iuvabor expediam Lib. x

Secunda parte operis qua duarum
civitatum i. celestis ac ter-
rene initia et fines incipiunt
demitur. De contemplacione dei
deo adiuvante notitiam nemo homi-
num pervenit nisi per mediatorem dei et
hominem Ihesum Christum. De auctoritate ca-
nonice scripture divino spiritu. De
conditione mundi que intemporalis sit
nec novo dei ordinata consilio
quasi postea voluerit quod antea
noluerit. Quam non esse cogitan-
dum de infinitis temporum spaciis ante
mundum quemadmodum nec de infinitis lo-
corum rationis mundi et temporis unum esse
principium nec aliud alio preveniri.
De qualitate priorum dierum
qui antequam sol fieret vesperam et
mane creduntur habuisse.
Quae qualis ve intelligenda
sit dei requies qua post opera
sex dierum requievit in septimo.
De angelorum conditione quid
sentiendum divina testimonia sentiendi
sit. De simplici et incommu-
tabili trinitate dei patris et filii
et spiritus sancti unius dei cuius non est
aliud qualitas. An eius
beatitudinis qua sancti angeli ab initio
sui semper fuerunt etiam illos
spiritus qui in veritate non steterunt
participes fuisse credendum sit.
De comparatione beatitudinis iustorum non-
dum tenentium promissionis divine
premium et primorum in paradiso homi-
num ante peccatum. An ita unius feli-
citatis omnes angeli sint creati
ut nec lapsuros se possent
nosse qui elapsi sunt et post
ruinam labentium perseverantie sue
prescientiam acceperint qui steterunt.
Ex quo genere locutionis dictum
sit de dyabulo quod in veritate
non stetit quia veritas non est
in eo. Quid sentiendum sit
de eo quod scriptum est ab initio
dyabulus peccat. De gra-
dibus et differentiis creaturarum
quas aliter pendit usus utilitatis
aliter ordo rationis. Vitium

malitie non naturam esse sed contra
naturam cui causa peccandi non con-
ditor causa est sed voluntas
De pulchritudine universitatis que
per ordinationem dei etiam ex contra-
riorum fit oppositione luculentior
Quid sentiendum videatur. Quid
sentiendum videatur divisit deus
inter lucem et tenebras De
eo quod post distinctionem lucis ac
tenebrarum dictum est Et vidit deus
lucem quia bona est De
eterna et incommutabili dei scien-
cia ac voluntate qua semper illi
universa que fecit sic placuerunt
facienda quemadmodum facta
De hiis quibus in universitate
rerum et bono creatore bene con-
ditarum quedam displicent et pu-
tant ullam naturam malam
De errore in quo origenis
doctrina inculpatur De civitate
divina que per omnia opera sua signifi-
cationis sue sparsit indicia
De tripartita totius philosophie disciplina
De ymagine summe trinita-
tis que secundum quendam modum in na-
tura necdum beatificati hominis inve-
nitur De essentia et scientia
et utriusque amore An
etiam ipsum amorem quo et esse et
scire diligimus diligere debeamus
quo magis accedente trinitatis ymagini
propinquamus De sanctorum
angelorum scientia qua trinitatem in
ipsa eius deitate noverunt qua
operum causas prius in operante arte
quam in ipsis operibus artificis intuentur
De senarii numeri perfectione
qui primus suarum partium quantitate completur
De die septimo in quo
plenitudo et requies commendatur
De opinione eorum qui
angelorum creationem anteriorem
volunt esse quam mundi De
duabus angelorum societatibus
diversis atque disparibus que
non incongrue intelliguntur lucis
et tenebrarum nominibus nuncupari
De eo quod quidam putant
de condicione firmamenti aquarum
discretarum angelos significatos
et quod quidam aquas existimant
non creatas
Interea cum Roma gothorum irru-
ptione agentium sub rege alarico
atque impetu magne cladis ever-
sa est eius eversionem deorum fal-
sorum multorumque cultores quos usitato
nomine paganos vocamus in
christianam religionem referre co-
nantes solito acerbius et amarius
deum verum blasphemare ceperunt
Unde ego exardescens zelo do-
mus dei adversus eorum blasphemias
et errores libros de civitate dei
scribere institui. Quod opus
aliquot annos me tenuit eo quod
alia multa intercurrebant que
differri non oporteret et me
ad solvendum occupabant. Hoc
de civitate dei grande opus
tandem viginti duobus libris
terminatum. Quorum quinque primi eos
refellunt qui res humanas ita
prosperari volunt ut ad hoc multorum
deorum cultum quos pagani cole-
re consueverunt necessarium esse ar-
bitrentur et quia prohibentur mala
ista exoriri atque abundare con-
tendunt. Sequentes autem quinque adversus
eos loquuntur qui fatentur hec ma-
la nec defuisse unquam nec de-
futura mortalibus et ea nunc magna
nunc parva locis temporibus personis
que variari. sed deorum multorum
cultum quo eis sacrificatur propter
vitam post mortem futuram esse utilem
disputant. Hiis ergo decem libris
due iste vane opiniones christia-
ne religioni adversarie refel-
luntur. Sed ne quisquam nos alie-
na tantum redarguisse non autem nostra
asseruisse reprehenderet id agit
altera pars operis huius que libris duo-
decim continetur. quamquam ubi

est et in prioribus decem libris q[ue]
[nost]ra sunt asseramus et in duodecim
posterioribus redarguamus adversa.
Duodecim igitur librorum sequentium
primi quatuor continent exortum
duarum civitatum quarum est una dei
altera huius mundi. Secundi quatuor
excursum earum sive procursum. Tertii
vero qui et postremi debitos fi-
nes. ita omnes viginti et duo
libri cum sint de utraque civitate
conscripti titulum tamen a meliore acce-
perunt ut de civitate potius dei
vocarentur. In quorum duodecimo
libro non debuit pro miraculo
poni in abrahe sacrificio flamma
celitus factam inter divisas victi-
mas cucurrisse quia hoc illi in
visione monstratum est. In septimo de-
cimo libro quod dictum est de samuele
non erat de filiis aaron dicendum
potius fuit non erat filius sacer-
dotis. filios quippe sacerdotum
defunctis sacerdotibus succede-
re magis legittimi moris fuit
nam in filiis aaron reperitur
pater samuelis sed sacerdos non
fuit nec ita in filiis ut eum ipse
genuerit aaron. sed sicut omnes
illius populi dicuntur filii israel. isti
hoc opus sic incipit Glorio-
sissimam civitatem dei dicimus

c. i

Civitatem dei dicimus cuius ea
scriptura testis est que non
fortuitis motibus animorum
sed plane summe dispositione pro-
videntie super omnes omnium gentium
litteras omnia sibi genera ingeniorum
humanorum divina excellens auc-
toritate subiecit. ibi quippe
scriptum est Gloriosa dicta sunt
de te civitas dei. Et in alio psalmo
legimus Magnus dominus et lauda-
bilis nimis in civitate dei nostri
in monte sancto eius dilatans ex-
sultationes universe terre. Et paulo
post in eodem psalmo Sicut audivimus
ita et vidimus in civitate domini vir-
tutum in civitate dei nostri deus fun-
davit eam in eternum. Item in alio psalmo Fluminis
impetus letificat civitatem dei
sanctificavit tabernaculum suum altissimus
deus in medio eius non commovebitur.
Hiis atque huiusmodi testimoniis
que omnia commemorare nimis longum
est didicimus esse quandam civitatem
dei cuius cives esse concupiscimus
illo amore quem nobis illius con-
ditor inspiravit. Huic conditori
sancte civitatis cives terrene civitatis
deos suos preferunt ignorantes
eum esse deum deorum non deorum falsorum
hoc est impiorum et superborum qui
eius incommutabili omnibus que com-
muni luce privati et ob hoc ad quandam
egenam potestatem redacti suas
quodammodo privatas potentias
consectantur honoresque divinos a de-
ceptis subditis querunt. sed deorum
piorum atque sanctorum qui potius seipsos
uni subdere quam multos sibi potius
quam deum colere quam pro deo delectantur
coli. Sed huius sancte civitatis inimicis
decem superioribus libris quantum po-
tuimus domino et rege nostro adiuvante
respondimus. Nunc vero quid a me
iam expectetur agnoscens ~~utique~~ meique
non immemor debiti de duarum
civitatum terrene scilicet et celestis quas
in hoc interim seculo perplexas quo-
dammodo diximus invicemque permix-
tas exortu et excursu et debitis
finibus quantum valuero disputare
eius ipsius domini et regis nostri ubique
opitulatione fretus aggrediar pri-
mumque dicam quemadmodum exordia
duarum istarum civitatum in angelorum
diversitate precesserint c. ii

Magnum est et admodum rarum
universam creaturam corpoream
et incorpoream consideratam compertamque
mutabilem intentione mentis
excedere atque ad incommutabilem dei

verbam pervenire et illic discere ex ipso quod cuncta naturam que non est quod ipse non fecit nisi ipse. Sic enim deus cum homine non per aliquam creaturam loquitur corporalem corporalibus instrepens auribus ut inter sonantem et audientem aeria spacia verberentur. Neque per eius modi spiritualem que corporum similitudinibus figuratur sicut in sompniis vel quo alio tali modo. nam et sic velut corporis auribus loquitur quia velut per corpus loquitur et velut interposito corporalium locorum intervallo multum enim similia sunt talia visa corporibus. sed loquitur ipsa veritate si quis sit ydoneus ad audiendum mente non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur quod in homine ceteris quibus homo constat est melius et quo ipse deus solus est melior. Cum enim homo rectissime intelligatur vel si hoc non potest saltem credatur factus ad ymaginem dei profecto ea sui parte est propinquior superiori deo qua superat inferiores suas quas etiam cum pecoribus communes habet.

Sed quia ipsa mens cui ratio et intelligentia naturaliter inest viciis quibusdam tenebrosis et veteribus invalida est non solum ad inherendum fruendo verum etiam ad perferendum incommutabile lumen donec de die in diem renovata atque sanata fiat felicitatis capax fide primum fuerat imbuenda atque purganda in qua ut fidentius ambularet ad veritatem ipsa veritas deus dei filius homine assumpto non deo consumpto eandem constituit atque fundavit fidem ut ad hominis deum iter esset homini per hominem deum. hic est enim mediator dei et hominum homo ihesus christus. per hoc enim mediator per quod et homo per hoc et via. quia si inter eum qui tendit

tante

ad illud quo tendit via media est spes est perveniendi. Si autem desit aut ignoretur qua eundum sit quid prodest nosse quo eundum sit. Sola est autem adversus omnes errores via munitissima ut idem ipse sit deus et homo. Quo itur deus. qua itur homo. Hic prius per prophetas deinde per se ipsum postea per apostolos quantum satis esse iudicavit locutus etiam scripturam condidit que canonica nominatur eminentissime auctoritatis cui fidem habemus de hiis rebus quas ignorare non expedit nec per nosmetipsos nosse ydonei sumus. Nam si ea sciri possunt testibus que remota non sunt a sensibus nostris quia nec testimonio sensus nostro de hiis alios testes requirimus credimus interiorum sensibus remota esse vel fuisse non credimus ergo de visibilibus que non vidimus eis credimus qui viderunt ita ceteris que ad quemque sui sensum corporis pertinent ita de hiis que animo ac mente sentiuntur quia et ipse rectissime dicitur sensus unde et sententie vocabulum hoc est de invisibilibus que a nostro sensu interiore remota sunt hiis nos oportet credere qui in illo incorporeo lumine disposita didicerunt vel manentia contuentur.

Visibilium omnium maximus mundus est invisibilium maximus deus est. Sed mundum esse conspicimus deum esse credimus. Quod autem deus fecerit mundum nulli tutius credimus quam deo. Ubi eum audivimus? Nusquam interim nobis melius quam in scripturis sanctis ubi dixit propheta eius In principio fecit deus celum et terram. Numquid nam ibi fuit iste propheta quando fecit deus celum et terram? Non. sed ibi fuit sapientia dei per quam facta sunt omnia que in animas etiam sanctas se transfert

erat et amicos dei et prophetas constituit eisque opera sua que sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis preterque angeli dei qui semper vident faciem patris voluntatemque eius in quibus oportet annunciant. Ex his unus erat iste propheta qui dixit scripsit In principio fecit deus celum et terram. qui tam ydoneus testis est per quem deo credendum ut eodem spiritu dei quo hec sibi revelata cognovit etiam ipsam nostram fidem futuram tanto ante predixerit.

ed quid placuit [erased] dicat tunc eterno deo tunc facere celum et terram que antea non fecisset. Qui hoc dicunt si ideo mundum eternum sine ullo initio et ideo nec a deo factum videri volunt nimis aversi sunt a veritate et letali morbo impietatis insaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate et visibilium omnium pulcherrima specie quodammodo tacitus et factum se esse et non nisi a deo ineffabiliter atque invisibiliter magno et ineffabiliter atque invisibiliter pulchro fieri se potuisse proclamat. Qui autem a deo quidem factum fatentur non tamen eum temporis volunt habere sed sue creationis initium ut modo quodam vix intelligibili semper sit factus. dicunt quidem aliquid unde sibi deum videntur velud a fortuita temeritate defendere ne subito illi fuisse venisse credatur in mentem quod numquam ante venisset facere mundum et accidisse illi voluntatem novam cum in nullo sit omnino mutabilis. Sed non video quomodo eis possit in ceteris rebus ratio subsistere maximeque in anima quam si deo coeternam esse contenderint unde illi acciderit nova miseria que numquam antea fuit per eternum nullo modo poterunt explicare. Si enim alternasse semper eius miseriam et beatitudinem dixerint necesse est dicant etiam semper alternaturam. Unde illa eos sequetur absurditas ut etiam cum beata dicitur in hoc utique non sit beata si futuram suam miseriam et turpitudinem providet. Si autem non providet nec se turpem nec miseram fore Sed beatam semper existimat falsa opinione sit beata quo dici stultius nichil potest. Si autem semper quidem per secula retro infinita cum beatitudine alternasse anime miseriam putant Sed nunc iam deinceps cum fuerit liberata ad miseriam non esse redituram nichilominus convincuntur numquam eam fuisse vere beatam sed deinceps esse incipere nova quadam ~~vel~~ fallaci beatitudine nec ac per hoc fatebuntur illi accidere aliquid novum et hoc magnum atque preclarum quod numquam retro per eternitatem accidisset. Cuius novitatis causam si deum negabunt in eterno habuisse consilio simul eum negabunt etiam beatitudinis eius auctorem quod nefande impietatis est. Si autem dicent etiam ipsum novo consilio excogitasse ut deinceps sit anima in eternum beata quomodo eum alienum ab ea que illis quoque displicet mutabilitate monstrabunt. Porro si ex tempore creatam sed nullo ulterius tempore perituram tamquam numerum habere initium sed non habere finem fatentur et ideo semel expertam miserias si ab eis fuerit liberata numquam postea futuram miseram non utique dubitabunt hoc fieri manente incommutabili consilio dei. Sic ergo credant et mundum ex tempore fieri potuisse nec tamen ideo deum in eo faciendo eternum consilium voluntatemque mutasse.

einde dicendum rv tasse est istis qui deum conditorem mundi esse consentiunt et tamen querunt de mundi tempore quid respondeamus quid ipsi respondeant de

magno et ineffabiliter atque invisibiliter pulchro

mundi loco. Ita enim queritur cur potius
tunc et non antea factus sit, quemad-
modum queri potest cur hic potius
ubi est et non alibi. Nam si infi-
nita spatia temporis ante mundum cogitant,
in quibus eis non videtur deus ab opere ces-
sare potuisse, similiter cogitent ex-
tra mundum infinita spatia locorum in
quibus si quisquam dicat non potuisse
vacare omnipotentem, nonne consequens erit
ut innumerabiles mundos cum Epicuro
somniare cogantur? ea tamen differentia quod
eos ille fortuitis motibus atho-
morum gigni asserit et resolvi,
isti autem opere dei factos dicturi sunt,
si eum per interminabilem immensitatem
locorum extra mundum circumquaque
patentem vacare noluerint, nec eosdem
mundos, quod etiam de isto sentiunt,
ulla causa posse dissolvi. Cum hiis
enim agimus qui et deum incorporeum
et omnium naturarum que non sunt quod
ipse creatorem nobiscum sentiunt.
Alios autem minus indignum est ad
istam disputationem religi-
onis admittere, maxime eos qui
multis diis sacrorum obsequium
deferendum putant. Isti philosophos ceteros
nobilitate atque auctoritate vicerunt non
ob aliud nisi quia longo quidem
intervallo, verumptamen reliquis propinqui-
ores sunt veritati. An forte substantiam
dei, quam nec includunt nec deter-
minant nec distendunt loco, sed eam,
sicut de deo sentire dignum est,
fatentur incorporea presentia ubique
totam, a tantis locorum extra mundum
spatiis absentem esse dicturi sunt
et uno tantum atque in comparatione illius
infinitatis tam exiguo loco in
quo mundus est occupatam? Non
opinor eos in hec vaniloquia
progressuros. Cum igitur unum mundum
ingenti quidem mole corporea fini-
tum tamen et loco suo determinatum et
operante deo factum esse dicunt, quod
respondent de infinitis extra mundum
locis, cur in eis ab opere deus ces-
set, respondeant de infinitis ante
mundum temporibus, cur in eis ab
opere deus cessaverit. Et
sicut non est consequens ut fortuito
potius quam ratione divina deus non
alio sed isto in quo est loco mundum
constituerit, cum pariter infinitis
ubique patentibus nullo ex-
cellentiore merito posset hic ele-
gi, quamvis eandem divinam rationem qua
id factum est nulla possit humana
comprehendere natura, ita non est
consequens ut deo aliquid existimemus
accidisse fortuitum, quod illo po-
tius quam anteriore tempore condidit
mundum, cum equaliter anteriora tempora
per infinitum retro spatium preteris-
sent nec fuisset aliqua differentia unde
tempus tempori preponeretur. Quod si dicunt
inanes esse hominum cogitationes,
quibus infinita imaginantur
loca, cum nullus locus sit preter
mundum, respondetur eis isto modo
inaniter homines cogitare preterita
tempora vacationis dei, cum tempus nullum
sit ante mundum.

c vi

Si enim recte discernuntur eterni-
tas et tempus quod tempus si-
ne aliqua mobili mutabilitate non est, in eterni-
tate autem nulla mutatio est, quis non
videat quod tempora non fuissent, ni-
si creatura fieret, que aliquid ali-
qua mutatione mutaret, cuius motionis
et mutationis cum aliud atque
aliud, que simul esse non possunt, ce-
dit atque succedit, in brevioribus
vel productioribus morarum
intervallis tempus sequeretur? Cum
igitur deus, in cuius eternitate nulla
est omnino mutatio, creator sit
et ordinator temporum, quomodo dicatur post
temporum spatia mundum creasse non
video, nisi dicatur ante mundum
iam aliqua fuisse creatura,
cuius motibus tempora currerent. Por-
ro si hec sacre maxime ...

[scriptu]ras ita dicit in principio fecisse
deum celum et terram ut nichil
antea fecisse intelligatur quia hoc
potius in principio fecisse diceret
si quid fecisset ante cetera cuncta
~~cetera cuncta~~ que fecit procul dubio
non est mundus factus in tempore sed
cum tempore. Quod enim fit in tempore et
post aliquod fit et ante aliquod
tempus post id quod preteritum est ante
id quod futurum est. Nullum autem posset
esse preteritum quia nulla erat creatu-
ra cuius mutabilibus motibus agere-
tur. Cum tempore autem factus est mundus si
in eius condicione factus est mutabi-
lis motus sicut videtur se habere
etiam ordo ille primorum sex vel sep-
tem dierum in quibus mane et
vespere nominatur donec omnia que
hiis diebus deus fecit sexto
perficiantur die septimoque in mag-
no misterio dei vacatio commendetur.
Qui dies cuiusmodi sint aut per-
difficile nobis aut etiam nobis
~~aut etiam~~ impossibile est cogitare
quanto magis dicere. Videmus quippe
istos notos dies non habere vesperam
nisi de solis occasu nec mane nisi
de solis exortu.
Illorum autem trium priores dies sine
sole peracti sunt qui quarto die
factus refertur. Et primitus qui-
dem lux verbo dei facta ~~est~~ atque
inter eam et tenebras deus
separasse narratur et eandem lucem
vocasse diem tenebras autem noctem.
Sed qualis illa sit lux et quo
alternante motu qualemque ves-
peram et mane fecerit remotum est
a sensibus nostris nec ita ut est
intelligi a nobis potest quod tamen
sine ulla hesitatione credendum est.
Aut enim aliqua lux corporea
est sive in superioribus mundi par-
tibus longe a conspectibus nostris
sive unde sol post modum accen-
sus est. Aut lucis nomine significata
est sancta civitas in sanctis angelis et
spiritibus beatis de qua dicit apostolus
Que sursum est Ierusalem mater nostra
in celis eterna. Ait quippe et alio
loco. Omnes enim vos filii lucis
estis et filii dei non sumus noctis
neque tenebrarum. Si tamen ad vesperam
diei huius et mane aliquatenus convenienter
intelligere valeamus. Quoniam scientia crea-
ture in comparatione scientie creatoris
quodammodo vesperascit. Itemque lucescit
et mane fit cum et ipsa refertur
ad laudem dilectionemque creatoris. Nec
in noctem vergitur ubi non creator
creature dilectione relinquitur. Denique
scriptura cum illos dies dinumeraret
ex ordine nusquam interposuit voca-
bulum noctis. Non enim ait alicubi
facta est nox. Sed factum est vespera
et ~~factum est~~ mane dies unus. Ita
dies secundus et ceteri. Cognitio
namque creature in semetipsa de-
coloratior est ut ita dicam quam cum in dei
sapientia cognoscitur velud in arte qua
facta est. Ideo vespera quam nox con-
gruentius dici potest. que tamen ut dixi
cum ad laudandum et amandum re-
fertur creatorem recurrit in mane.
Et hoc cum facit in cognitionem sui
ipsius dies unus est. Cum in cogni-
tione firmamenti terre ac maris
omniumque gignentium radicibus con-
tinuata sunt dies tercius. Cum
in cognitione luminarium maioris et
minoris omniumque syderum dies quartus.
Cum in cognitione omnium animalium nata-
tilium atque volatilium dies quintus.
Cum in cognitione omnium animalium ter-
renorum atque ipsius hominis dies sextus.
In ipso vero in die septimo cum
requievit deus ab omnibus
operibus suis et sanctificavit eum ne-
quaquam est accipiendum pueriliter
tamquam deus laboraverit operando
qui dixit et facta sunt verbo.

intelligibili et sempiterno non spa-
tiali et temporali. Sed requies dei
requiem significat eorum qui re-
quiescunt in deo sicut leticia domus
leticiam significat eorum qui letan-
tur in domo etiam si non eos domus
ipsa sed alia res aliqua letos facit.
Quanto magis si eadem domus
pulchritudine sua faciat letos
habitatores ut non solum eo locutio-
nis modo leta dicatur quo signifi-
camus per id quod continet id quod
continetur sicut theatra plaudunt
prata mugiunt cum in illis homines
plaudant in his boves mugiant
sed etiam illo quo significatur per efficientem
id quod efficitur sicut leta epistola
dicitur significans eorum leticiam quos
legentes efficit letos. Convenien-
tissime itaque cum deum requievisse
prophetica narrat auctoritas signi-
ficatur requies eorum qui in illo re-
quiescunt et quos facit ipse requies-
cere. Hoc etiam hominibus quibus
loquitur et propter quos utique scripta
est promittente prophetia quod etiam ipsi
post bona opera que in eis et per eos
operatur deus si ad illum prius in ista
vita per fidem quodammodo accesse-
rint in illo habebunt requiem sem-
piternam. Hoc enim et sabbati vaca-
tione ex precepto legis in vetere dei
populo figuratum est. Unde suo loco
dilecti diligentius arbitror disseren-

nunc quoniam de sancte c. ix. ci-
vitatis exordio dicere insti-
tui et prius quod ad sanctos angelos
attinet dicendum putavi que huius
civitatis et magna pars est et
eo beatior quod nunquam peregri-
nata quid hinc divina testimonia
suspectaverint quantum satis videbitur
deo largiente explicare conabor.
Ubi de mundi constitutione sacre lit-
tere dicitur nec latet non evidenter dicitur

utrum vel quo ordine creati sint
angeli. Sed si pretermissi non sunt
vel celi nomine ubi dictum est In princi-
pio fecit deus celum et terram vel po-
tius lucis huius de qua loquor
significati sunt. Non autem pretermis-
sos esse hinc existimo quod scrip-
tum est requievisse deum in die
septimo ab omnibus operibus suis
que fecit cum liber ipse ita sit exor-
sus In principio fecit deus celum
et terram et ante celum et terram
nichil aliud fecisse videatur. Cum
ergo a celo et terra cepit atque
ipsa terra quam primitus fecit sicut
scriptura consequenter eloquitur invisi-
bilis et incomposita necdum luce
facta utique tenebre erant super abissum
id est super quandam terre et aque in-
distinctam confusionem ubi enim lux
non est tenebre sunt necesse est
deinde omnia creando disposita sunt
que per sex dies consummata narran-
tur quomodo angeli pretermitterentur tamquam
non essent in operibus dei a quibus
die septimo requievit. Opus autem
dei esse angelos hic quidem et si
non pretermissum non tamen evidenter expres-
sum est sed alibi hoc sancta scriptura clarissi-
ma voce testatur. Nam et in ymno
trium in camino virorum cum predixi-
sset Benedicite omnia opera domini domi-
no in executione eorundem operum etiam
sunt angeli nominati sunt et in psalmo canitur
Laudate dominum de celis laudate eum
in excelsis. laudate eum omnes an-
geli eius laudate eum omnes virtutes
eius. laudate eum sol et luna.
laudate eum omnes stelle et lumen.
laudate eum celi celorum et aque
que super celos sunt laudent nomen
domini. quia ipse dixit et facta sunt
ipse mandavit et creata sunt.
Etiam hic apertissime a deo factos
angelos esse divinitus dictum est cum

eis inter cetera celestia commemoratis infertur ad omnia ipse dixit et facta sunt. Quis porro audebit opinari post omnia ista que sex diebus enumerata sunt angelos factos. Sed et si quisquam ita desipit redarguit istam vanitatem illa scriptura paris auctoritatis ubi deus dicit. Quando facta sunt sydera laudaverunt me voce magna omnes angeli mei. Iam ergo erant angeli quando facta sunt sydera. Facta sunt autem quarto die. Numquid nam ergo die tercio factos esse dicimus. Absit. In promptu est enim quid illo die factum sit. Ab aquis utique terra distincta est et distinctas sui generis species duo ista elementa susceperunt et produxit terra quicquid radicitus inheret. Numquid nam secundo? ne hoc quidem. Tunc enim firmamentum est inter aquas superiores et inferiores factum et appellatum celum. quo firmamento quarto sunt sydera facta. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera dei pertinent angeli ipsi sunt illa lux que diei nomen accepit. cuius unitas ut commendaretur non est dictus dies primus sed dies unus. nec alius est dies secundus aut tercius aut ceteri sed idem ipse unus ad implendum senarium vel septenarium numerum repetitus est propter senariam vel septenariam cognitionem. Senariam scilicet operum que fecit deus et septenariam quietis dei. Cum enim deus dixit fiat lux et facta est lux. Si recte in hac luce creatio intelligitur angelorum profecto facti sunt participes lucis eterne quod est ipsa incommutabilis sapientia dei per quam facta sunt omnia quem dicimus unigenitum dei filium ut ea luce illuminati qua creati fierent lux et vocarentur dies participatione incommutabilis lucis et diei quod est verbum dei per quod et ipsi et omnia facta sunt. Lumen quippe verum quod illuminat omnem

hominem venientem in hunc mundum hoc illuminat et omnem mundum ut sit lux non in seipso sed in deo. a quo si avertitur angelus fit immundus sicut omnes qui vocantur immundi spiritus. nec iam lux in domino sed in seipso tenebre privati participatione lucis eterne. Mali enim nulla natura est sed amissio boni mali nomen accepit. angelus

Est itaque bonum solum C. X

simplex et ob hoc solum incommutabile quod est deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona sed non simplicia et ob hoc mutabilia. Creata sane, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est pariter simplex est et hoc est quod illud de quo genitum est que duo patrem et filium dicimus et utrumque hoc cum spiritu sancto unus deus est. Qui spiritus patris et filii spiritus sanctus propria quadam notione huius nominis in sacris litteris nuncupatur. Alius est autem quam pater et filius quia nec pater est nec filius. Sed alius dixi non aliud quia et hic pariter simplex pariterque incommutabile bonum est et coeternum. Et hec trinitas unus est deus. Nec ideo non simplex quia trinitas. neque enim propter hoc naturam istam boni simplicem dicimus quia pater in ea solus aut solus filius aut solus spiritus sanctus. Aut vero sola est ista nominis trinitas sine subsistentia personarum sicut Sabelliani heretici putaverunt. Sed ideo simplex dicitur quoniam hoc est quod habet excepto quod relative quecumque persona ad alteram dicitur. Nam utique pater habet filium nec tamen ipse est filius et filius habet patrem nec tamen ipse est pater. In quo ergo ad semetipsum dicitur non ad alterum hoc est quod habet sicut ad seipsum dicitur ^ vivus habendo utique vitam et eadem vita ipse est. Propter hoc utique natura dicitur sim-

plex cui non sit aliquid habere vel
quod possit amittere vel aliud sit
habens aliud quod habet sicut vas aliquem
liquorem aut corpus aliquem colorem
aut aer lucem sive fervorem aut
anima sapientiam. Nichil enim horum est
id quod habet. Nam neque vas liquor
est. nec corpus color. nec aer
lux sive fervor. neque anima sapiencia
est. Hinc est quod etiam privari possunt
rebus quas habent et in alios habitus
vel qualitates verti atque mutari ut et vas
evacuetur humore quo plenum est
et corpus decoloretur. et aer
tenebrescat sive frigescat sive
+ anima desipiat. Sed et si sit corpus in
corruptibile quale sanctis in resur
rectione promittitur habet quidem ipsius
incorruptionis inamissibilem qua
litatem sed manente substancia corporali
non est quod ipsa incorruptio.
Nam illa est etiam per singulas
partes corporis tota. nec alibi
maior nec alibi minor. neque enim
ulla pars est incorruptior quam alia.
Corpus vero ipsum maius est in
toto quam in parte. Et cum alia
pars est in eo amplior alia minor
non ea que amplior est incorrup
tior quam ea que minor. Aliud est
itaque corpus quod non ubique sui
totum est. alia incorruptio que
ubique eius tota est quia omnis
pars incorruptibilis corporis etiam
ceteris inequalis equaliter incor
rupta est. Neque enim verbi gratia
quia digitus minor est quam tota
manus ideo incorruptior manus
quam digitus. Ita cum sint inequales
manus et digitus equalis est
tamen incorruptibilitas manus et
digiti. ac per hoc quamvis a corpore
incorruptibili inseparabilis in
corruptibilitas sit. aliud est tamen
substancia qua corpus dicitur. aliud
qualitas eius qua incorrup

tibile nuncupatur. et ideo etiam sic
non hoc est quod habet. anima quoque ipsa
etiam si semper sit sapiens sicut
erit cum liberabitur in eternum participa
tione tamen incommutabilis sapiencie
sapiens erit que non est quod ipsa.
Neque enim si aer infusa luce
nunquam deseratur ideo non aliud
ipse aliud quo illuminatur. Neque hoc
ita dixerim quasi aer sit anima quod
putaverunt quidam qui non potuerunt
incorpoream cogitare naturam. Sed
habent hec ad illa in magna dispa
ritate quandam similitudinem ut
non inconvenienter dicatur sic illumi
nari animam incorpoream luce incorpo
rea simplicis sapiencie dei sicut
illuminatur aeris corpus luce corpo
rea. Et sicut aer tenebrescit
ista luce desertus. Nam nichil
sunt aliud que dicuntur locorum quorum
corporalium tenebre quam aer carens
luce. ita tenebrescere animam sapiencie
luce privatam. Secundum hoc ergo di
cuntur illa simplicia que principa
liter vereque divina sunt quod non aliud
est in eis qualitas aliud substancia
nec aliorum participatione vel divina
vel sapiencia vel beata sunt. Ceterum
dictus est in scripturis sanctis spiritus f. +
sapiencie multiplex eo quod multa
in se habeat. Sed que habet hec
et est et ea omnia unus est.
Neque enim multe sed una sapiencia
est in qua sunt infiniti quidam
quedam ei que infiniti thesauri rerum
intelligibilium in quibus sunt omnes
invisibiles visibilium et mutabi
lium que per ipsam facte sunt. Quoniam
deus non aliquid nesciens fecit
quod nec de quolibet homine artifice
recte dici potest. porro si sciens fecit
omnia ea utique fecit que noverat.
Ex quo occurrit animo quoddam
mirum. sed tamen verum quod iste mundus

atque incommutabiles rationes rerum
visibilium et mutabilium que per

pienter. Ab hac illuminatione aversi quidam angeli non obtinuerunt excellentiam sapientie beate vite que procul dubio

nobis notus esse non potest nisi esset
deo aut nisi notus esset esse non
ne tamen ita sint. Et si posset
nullo quidem modo fuit spatium
aliquo temporis prius erant spiritus illi
tenebre quos angelos dicimus sed
simul ut facti sunt lux facti sunt.
Non tamen ita creati ut quoquo
modo viverent. sed etiam illuminati ut
sapienter beateque vite que procul dubio
non nisi eterna est eternitatisque sue
certa atque secura. Sed rationalem
vitam licet insipientem sic habent
ut eam non possint amittere nec
si velint. Quatenus autem antequam peccassent
illius sapientie fuerint participes defi-
nire quis potest. In eius tamen participa-
tione equales fuisse illis qui propter-
ea vere pleneque beati sunt quoniam
nequaquam de sue beatitudinis eterni-
tate falluntur quomodo dicturi sumus. Qui-
quidem si equales in ea fuissent
etiam isti in eius eternitate mansissent
pariter beati quia pariter certi. Neque enim
sicut vita quamdiucumque fuerit ita
etiam vita eterna veraciter dici poterit si finem
habitura sit. siquidem vita tantummodo viven-
do. eterna vero finem non habendo
nominata est. Quamvis non
quidquid eternum continuo beatum sit dicitur
enim etiam penalis ignis eternus
tamen si vere perfecteque beata vita non nisi
eterna est. nec erat talis istorum
quandoque desitura. et propterea non eterna
sive nescientes aliud putarent quia
scientes timor nescientes error
beatos esse utique non sinebat. Si
autem hoc ita nesciebant ut falsis
incertisve non fiderent sed utrum sem-
piternum an quandoque finem habiturum esset
bonum suum in neutram partem firma
assensione ferrentur ipsa de tanta
felicitate cunctatio eam beate vite
plenitudinem quam in sanctis angelis
esse credimus non habebat. Neque
enim beate vite vocabulum ita con-

trahimus ad quasdam significationis an-
gustias ut dicamus solum deum beatum
qui tamen ita vere beatus est ut maior
beatitudo esse non possit. In eius comparatione
quod angeli beati sunt summa quadam
summa beatitudine quanta esse in an-
gelis potest quid aut quantum est. Nec
eos tantum quod attinet ad rationalem
vel intellectualem creaturam beatos fuisse
nuncupandos putamus. Quis enim ex
primos illos homines in paradiso ne-
gare audebat beatos fuisse ante peccatum
quamvis sua beatitudo quam diuturna
vel utrum eterna esset incertos
esset autem eterna nisi peccassent cum
hodie non impudenter beatos vocemus
quos videmus iuste ac pie cum
spe future immortalitatis hanc
vitam ducere sine crimine vastante
conscientiam facile impetrantes peccatis
huius infirmitatis divinam misericordiam
Qui licet de sue perseverantie premio
certi sint de ipsa tamen perseverantia sua
reperiuntur incerti. Quis enim hominum
se in actione provectuque iustitie perseve-
raturum usque in finem sciat nisi aliqua
revelatione ab illo fiat certus qui de-
hac re iusto latentique iudicio non
omnes instruit sed neminem fallit.
Quantum itaque pertinet ad delectationem
boni presentis beatior erat primus homo
in paradiso quam quilibet iustus in
hac infirmitate mortali. Quantum au-
tem ad spem futuri boni beatior quilibet
in quibuslibet cruciatibus corporis
cui non opinione sed certa ve-
ritate manifestum est sine fine
se habiturum omni molestia carente
societate angelorum in participatione
summi dei quam erat ille homo
sui casus incertus in magna
illa felicitate paradisi. Quocirca cui-
vis non difficile occurrit
utroque coniuncto effici beatitudinem
quam recto proposito intelligentia
desiderat hoc est ut et bono

incommutabili quod et deus est
sine ulla molestia perfruantur
et in eo se metum esse mansuros
nec ulla dubitatione certe nec
illos error fallat hanc hic an-
gelos lucis pia fide credimus
hanc nec antequam caderent habuisse
angelos peccatores qui sua pravita-
te illa luce privati sunt quantum inde
colligimus habuisse tamen aliquam
et si non praescientiam beatitudinis si-
vita egerunt ante peccatum profecto
c xiii credendi sunt aut si durum vide-
tur quando facti sunt alios credere ita factos
ut non acciperent praescientiam vel
perseverantie vel casus sui alios
autem ita ut veritate certissima
eternitatem sue beatitudinis nossent
Sed equalis beatitudinis omnes
ab initio creati sunt et ita fuerunt
donec isti qui nunc mali sunt ab
illo bonitatis lumine sua volunta-
te cecidissent profecto multo est
durius nunc putare angelos sanctos
eterne sue beatitudinis incertos et
ipsos de semetipsis ignorare quod
nos de illis per scripturas sanctas nosse
potuimus. Quis enim catholicus
christianus ignorat nullum novum
dyabolum ex bonis angelis ulterius
futurum sicut nec istum in societate
bonorum angelorum ulterius rediturum
Veritas quippe in evangelio sanctis
fidelibus promittit quod erunt equales
angelis. Quibus etiam promittitur
quod ibunt in vitam eternam. Porro
autem si nos certi sumus nunquam nos
ex illa immortali felicitate casu-
ros illi vero certi non sunt iam
potiores non equales eis erimus
profecto etiam ipsi certi sunt sue fe-
licitatis eterne. Cuius illi alii qui
certi non fuerunt non enim erat
eorum eterna felicitas cuius certi
essent que sine fine fuerat habitura

restat ut aut impares fuerint
aut si pares fuerunt post istorum
ruinam illis certa scientia sue sem-
piterne felicitatis accesserit nisi for-
te quis dicat id quod ait de
dyabolo ille homicida erat ab initio
et in veritate non stetit. Sic esse
accipiendum ut non solum homicida
non fuit ab initio id est initio humani
generis ex quo utique homo factus est
quem decipiendo posset occidere. verum
etiam ab initio sue conditionis in
veritate non stetit et ideo nunquam
beatus cum sanctis angelis fuit suo
recusans esse subditus creatori
et superbia sua velut privata
potestate elatus ac per hoc falsus
et fallax quia nec quisquam
potestatem omnipotentis evadit et
qui per piam subiectionem noluit tene-
re quod vere est affectat per superbiam
elationem simulare quod non est ut
sic intelligatur etiam quod beatus apostolus
Iohannes ait ab initio dyabolus peccat
hoc est ex quo factus est iustitiam re-
cusavit. quam nisi pia deo quoque
subdita voluntas habere non potest.
Huic sententie quisquis acquiescit non
cum illis hereticis sapit id est mani-
cheis et si que alie pestes ita
sentiunt quod suam quandam propriam
tamquam ex adverso quodam princi-
pio dyabolus habeat naturam mali
qui tanta vanitate desipiunt ut
cum verba ista evangelica in auctoritate
nobiscum habeant non attendant
non dixisse dominum a veritate alie-
nus fuit sed in veritate non stetit. ubi
a veritate intelligi voluit lapsum
quam utique si stetisset eius particeps fac-
tus beatus cum sanctis angelis permaneret
Subiecit autem indicium xiiii
quasi quesissemus unde
ostendatur quod in veritate non stetit
atque ait Quia non est veritas

^ lapsum

in eo. Esset autem in eo si in illa ste-
tisset. Locutio autem dicta est minus
visitata. Sic enim videtur sonare
in veritate non stetit, quia non
est veritas in eo, tamquam ea sit
causa ut in eo veritas non sit,
quia in veritate non stetit. Ista locutio
est et in psalmo. Ego clamavi quoniam ex-
audisti me deus, cum dicendum videatur
Exaudisti me deus quoniam clamavi.
Sed cum dixisset Ego clamavi tam-
quam ab eo quereretur unde clamasse
monstraret, ab effectu exauditionis
dei clamoris sui ostendit affectum,
tamquam diceret hinc ostendo me cla-
masse quoniam exaudisti me. XV
Illud etiam quod ait de dyabulo
Johannes ab initio dyabolus peccat si naturaliter
in illo esse peccatum dicitur non intelli-
gunt si naturale est nullo modo
esse peccatum. Sed quid videtur
propheticis testimoniis sive quod ait
ysayas sub figurata persona prin-
cipis babilonie dyabolum notans
Quomodo cecidit lucifer qui mane
oriebatur, sive quod Ezechiel
In deliciis paradisi dei fuisti omni
lapide precioso ornatus es. ubi
intelligitur fuisse aliquando sine
peccato. Nam expressius ei paulo
post dicitur Ambulasti in diebus
tuis sine vicio. Que si aliter convenien-
cius intelligi nequeunt oportet
etiam illud quod dictum est In veri-
tate non stetit sic accipiamus quod
in veritate fuit sed non permansit
Et illud quod ab initio dyabolus
peccat non ab initio ex quo cre-
atus est peccare putandus est
sed ab initio peccati quod ab ipsius
superbia cepit esse peccatum. Nec illud
quod scriptum est in libro Job cum
de dyabulo sermo esset hoc est
initium figmenti domini quod fecit
ad illudendum ab angelis suis
cui consonare videtur et psalmus

ubi legitur draco hic quem finxisti
ad illudendum ei, sic intelligendum
est ut existimemus talem ab initio creatum
cui ab angelis illuderetur. Sed in hac
pena post peccatum ordinatum. Initium
ergo figmentum est domini. non enim
est ulla natura etiam in extremis
infimisque bestiolis quam non ille
constituit a quo est omnis modus
omnis species omnis ordo sine quibus
nichil rerum inveniri vel cogitari
potest. Quanto magis angelica creatura
que omnia cetera que deus condidit
nature dignitate precedit. XVI
In hiis enim que quoquo modo sunt
et non sunt quod deus est a quo facta
sunt preponuntur viventia sicut ea que non viventibus
habent vim gignendi vel etiam hiis
que appetendi isto motu carent. his quae
Et in hiis que vivunt preponuntur
sentientia non sentientibus sicut ar- sentientia
boribus animalia. Et in hiis que
sentiunt preponuntur intelligentia non
intelligentibus sicut homines pecori-
bus. Et in hiis que intelligunt
preponuntur inmortalia mortalibus
sicut angeli hominibus. Sed ista
preponuntur nature ordine. Est autem
alius atque alius pro suo cuiusque
usu estimationis modus quo fit
ut quedam sensu carentia quibusdam
sentientibus preponamus in tan-
tum ut si potestas esset ea prorsus de natura
rerum auferre vellemus sive quem
in ea locum habent ignorantes sive
etiam nostris commodis pre-
ponentes. Quis enim non domi
vel domui sue panem habere quam
mures nummos quam pulices malit.
Sed quid mirum cum in ipsorum et homi-
num estimatione quorum certe natura
tante est dignitatis plerumque carius
comparetur equus quam servus
gemma quam famula. Ita liber-
tate iudicandi plurimum distat ratio
considerantis a necessitate indigentis

seu voluptate cupientis cum ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat utilitas autem quid propter quid expetat cogitat et ista quid verum luci mentium appareat voluptas vero quid iocundum corporis sensibus blandiatur expectat. Tantum valet in naturis racionalibus quoddam velut pondus voluptatis et amoris ut cum ordine nature angeli hominibus cum lege iusticie boni homines malis angelis preferantur

propter naturam ipsius xvii non propter maliciam dyaboli dictum esse intelligimus Hoc est inicium figmenti domini. quia sine dubio ubi esset vicium malicie natura non viciata precessit vicium autem non contra naturam est ut non possit nisi nocere nature. Non utique esset vicium recedere a deo nisi nature eius id vicium esset potius competeret esse cum deo. Quapropter etiam voluntas mala grande testimonium est nature bone Sed deus sicut naturarum bonarum optimus creator est. ita malarum voluntatum iustissimus ordinator ut cum ille male utuntur naturis bonis ipse bene utatur etiam voluntatibus malis. ita quod fecit ut dyabolus institucione illius bonus voluntate sua malus in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis eius. id est ut prosint temptaciones eius sanctis quibus eas obesse desiderat. Et quia deus cum eum conderet future malignitatis eius non erat utique ignarus et providebat que bona de malis eius esset ipse facturus propterea psalmus ait Draco hic quem finxisti ad illudendum ei. ut in eo ipso quod eum finxit licet per suam bonitatem bonum iam per suam prescienciam pararet quo illo uteretur et malo

xviii [N]eque enim deus ullum non dico angelorum vel hominum crearet quem malum futurum esse prescisset nisi pariter nosset quibus eos bonorum usibus commodaret atque ita ordinem seculorum tamquam pulcherrimum carmen etiam ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Antitheta enim que appellantur in ornamentis locucionis sunt decentissima que latine appellantur opposita vel quod expressius dicitur contraposita. Non est apud nos huius vocabuli consuetudo cum tamen eisdem ornamentis locucionis etiam sermo latinus utatur immo lingue omnium gencium. His anthitetis et paulus apostolus in secunda ad Corinthios epistola illum locum suaviter explicat ubi dicit per arma iusticie dextris et sinistris per gloriam et ignobilitatem per infamiam et bonam famam ut seductores et veraces ut qui ignoramur et cognoscimur quasi morientes et ecce vivimus ut coerciti et non mortificati. ut tristes semper autem gaudentes. Sicut egeni multos autem locupletantes tamquam nichil habentes et omnia possidentes. Sicut ergo ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt ita quadam non verborum sed rerum eloquencia contrariorum opposicione seculi pulchritudo componitur. Apertissime hoc positum est in libro ecclesiastico isto modo Contra malum bonum contra mortem vita. sic contra pium peccator. Et sic intuere in opera omnia altissimi bina et bina unum contra unum

namus itaq dum sermonis
obscuritas etiam ad hoc sit uti-
lis quod plures sententias veritatis pariat
et in lucem notitie producat dum alius
eum sic alius sic intelligit. ita tamen
ut quod in obscuro loco intelligitur
vel attestatione rerum manifestarum
vel aliis locis minime dubiis
asseratur. sive cum multa tractantur
ad id quoque perveniatur quod sensit
ille qui scripsit sive id lateat sed
ex occasione tractande profunde ob-
scuritatis alia quedam vera dicantur.
non michi videtur ab operibus dei ab-
surda sententia. lux illa prima facta
angeli creati intelligantur. et inter
sanctos angelos et inmundos fuisse
discretum ubi dictum est Et divisit
deus inter lucem et tenebras et
vocavit deus lucem diem et tene-
bras noctem Solus quippe ista
discernere potuit qui potuit etiam
prius quam caderent prescire casuros
et lumine privatos veritatis in tene-
brosa superbia remansuros. Nam
inter istum nobis notissimum diem
et noctem .i. inter hanc lucem et has
tenebras notissimas sensibus
nostris luminaria celi ut dividerent
imperavit Fiant inquit luminaria
in firmamento celi ut luceant super
terram et dividant inter diem et
noctem Et paulo post Et fecit
inquit duo luminaria magna lumina-
re maius in principio diei et
luminare minus in principio noctis et
stellas et posuit illa deus in fir-
mamento celi lucere super terram
et preesse diei et nocti et dividere
inter lucem et tenebras. Inter
illam vero lucem que sancta societas
angelorum est illustratione veritatis
intelligibiliter fulgens et ei con-
trarias tenebras .i. malorum
aversorum a luce angelorum iustitie
teterrimas mentes ipse dividere
potuit cui etiam futurum non nature

sed voluntatis malum occultum aut
incertum esse non potuit XIX

[D]enique nec aliud est pretereundum
silentio quod ubi dixit deus
fiat lux et facta est lux. continuo
subiunctum est Et vidit deus lucem
quia bona est non postea quam sepa-
ravit inter lucem et tenebras et vo-
cavit lucem diem et tenebras noctem
ne simul cum luce talibus tenebris
testimonium placiti sui perhibuisse videretur
Nam ubi tenebre inculpabiles
sunt inter quas et lucem istam his
oculis conspicuam luminaria celi divi-
dunt non ante sed post infertur
Et vidit deus quia bonum est
Posuit illa inquit in firmamento
celi lucere super terram et preesse diei
et nocti et separare inter lucem
et tenebras et vidit deus quia
bonum est non postea quia sepa-
ravit utrumque placuit quia utrumque
sine peccato. Ubi autem dixit fiat
lux et facta est lux Et vidit deus
lucem quia bona est Et post-
modum infertur. Et separavit deus
inter lucem et tenebras vocavit
noctem non hoc loco additum est
Et vidit deus quia bonum est
ne utrumque appellaretur bonum cum
esset horum alterum malum vitio proprio
non natura Et ideo sola ibi
lux placuit conditori tenebre
autem angelice et si fuerant ordi-
nande non tamen fuerant approbande

[Qu]id est enim aliud XX
intelligendum in eo quod per omnia
dicitur vidit deus quia bonum est
nisi operis approbatio secundum artem
facti que sapientia dei est. deus autem
usque adeo non tunc factum est tunc
didicit bonum ut nichil eorum fieret
si ei fuisset incognitum. dum ergo
videt quia bonum est quod nisi
vidisset antequam fieret non utique
fieret docet bonum esse non discit
Et plato quidem plus est ausus

est dicere exaltationem sed divini gaudii in
de universitate perfecta ubi et ipse
non usque adeo desipiebat ut
putaret divini operis sui novitate
factum beatiorem sed sic ostendere voluit
artifici suo placuisse iam factum quod
placuerat in arte faciendum. Non
quo ullo modo deus scientia varietur
ut aliud in eo faciat (fiant) que nondum
sunt aliud que iam sunt aliud que
fuerunt. Non enim more nostro
ille vel quod futurum est prospicit
vel quod presens aspicit vel quod preteritum
est respicit sed alio modo quodam
a nostrarum cogitationum consuetudine
longe alteque diverso. Ille quippe
non ex hoc in aliud cogitatione
mutata sed omnino incommutabiliter
videt ut illa quidem que temporaliter
fiunt et futura nondum sint
ipse vero hec omnia stabili ac
eterna presentia comprehendat. Nec
aliter oculis aliter mente non enim
ex animo constat et corpore nec aliter
nunc aliter antea et aliter postea
quoniam non sicut nostra ita quoque
eius scientia trium temporum videlicet et
presentis vel futuri varietate mutatur
apud quem non est transmutatio
nec momenti obumbratio. Neque
enim intentio de cogitatione in cogitationem
transit in cuius incorporeo
contuitu simul assunt cuncta que
novit quoniam tempora ita novit nullis
suis temporalibus notionibus quemadmodum
temporalia movet nullis suis
temporalibus motibus. Ibi ergo vidit
bonum esse quod fecit ubi
bonum esse vidit ut faceret. Neque
quia factum vidit scientiam duplicavit
vel ex aliqua parte auxit tamquam
minoris scientie fuit priusquam
faceret quod videret qui tam perfecte
non operaretur nisi tam perfecta scientia
cui nihil ex eius operibus adderetur.

Quapropter si tantummodo nobis insinuandum
esset quis fecerit lucem sufficeret
dicere fecit deus lucem. Si autem
non solum quis fecerit verum etiam
per quid fecerit satis esset ita enunciari.
Et dixit deus fiat
lux et facta est lux ut non tantum
deum sed etiam per verbum lucem factam fuisse
nossemus. Quia vero tria
quedam maxime scienda de creatura
nobis oportuit intimari
quis eam fecerit per quid fecerit quare
eam fecerit dixit deus inquit
fiat lux et facta est lux et vidit
deus lucem quia bona est. Si
ergo querimus quis fecerit deus est.
Si per quid fecerit dixit fiat
et facta est. Si quare fecerit quia
bona est. Nec auctor est excellentior
deo nec ars efficacior
dei verbo nec causa melior quam ut
bonum crearetur a bono. Hanc etiam
Plato causam condendi mundi iustissimam
dicit ut a bono deo opera
bona fierent sive ista legerit sive
ab hiis qui legerant forte cognoverit
sive acerrimo ingenio invisibilia
dei per ea que facta sunt
intellecta conspexerit sive ab hiis
qui ista conspexerant et ipse didicerit.
XXI

(h)anc tamen causam id est ad bona
creanda bonitatem dei hanc
inquam causam tam iustam atque idoneam
que diligenter considerata
et pie cogitata omnes controversias
querentium mundi originem
terminat quidam heretici non viderunt
quia egenam carnis huius fragilemque
mortalitatem iam de iusto supplicio
venientem dum ei non conveniunt
plurima offendunt sicut
ignis aut frigus aut fera bestia
vel quid eiusmodi nec attendunt
quam in suis locis naturisque vigeant

pulchritudinem ordine disponuntur quantumque universitati rerum pro suis porcionibus decoris tamquam in quandam rem publicam conferant vel nobis ipsis si eis congruenter atque scienter utamur commoditatis attribuant ita ut venena ipsa que per inconveniencia perniciosa sunt convenienter adhibita in salubria medicamenta vertantur quamque a contrario etiam hec quibus delectentur sicut cibus et potus et ista lux inmoderato et inoportuno usu noxia sentiantur unde nos admonet divina providencia non res insipienter vituperare sed utilitatem rerum diligenter inquirere et ubi nostrum ingenium vel infirmitas deficit ita credere occultam sicut erant quedam que vix potuimus invenire quia et ipsa utilitatis occultacio aut humilitatis exercitacio est aut elacionis attricio cum manifeste natura nulla sit malum nomenque hoc non sit nisi privacionis boni. Sed a terrenis usque ad celestia a visibilibus usque ad invisibilia sunt aliis alia bona meliora ad hoc inequalia ut essent omnia. deus autem ita est artifex magnus in magnis ut minor non sit in parvis que parva non sua granditate nam nulla est sed artificis sapiencia metienda sunt sicut in specie visibili hominis si unum radatur supercilium quam propemodum nichil corpori et quam multum detrahitur pulchritudini quoniam non mole constat sed paritate ac dimensione membrorum. nec sane multum mirandum est quod hii qui nullam malam putant esse naturam de suo quodam contrario exortam propagatamque principio nolunt accipere istam causam creacionis rerum ut bonus deus conderet bona credentes eum potius ad hec mundana moenimina rebellantis adversum se mali repellendi extrema necessitate perductum suamque naturam bonam malo coercendo superandoque miscuisse quam turpitudine pollutam et crudelissime captivatam et oppressam labore magno vix mundet et liberet non totam tamen sed quod eius non potuit ab illa inquinatione purgari tegimen fit et vinculum futurum hostis victi et inclusi. Sic autem manichei non desiperent sed potius insanirent si dei naturam sicuti est incommutabilem atque omnino incorruptibilem crederent cui nocere nulla res possit animam vero que voluntate mutari in deterius et peccato corrumpi potuit atque ita incommutabilis veritatis luce privari non dei partem nec eius nature que dei est sed ab illo conditam longe imparem conditori et christiana sanitate sentirent

xxii

Sed multo est mirandum amplius quod sit quidam qui nobiscum unum credunt omnium rerum esse principium nullamque naturam que non est quod deus est nisi ab illo conditore esse non posse noluerunt tamen istam causam fabricandi mundi tam bonam ac simpliciter credere ut deus bonus conderet bona et essent post deum que non essent quod deus bona tamen que non faceret nisi bonus deus. Sed animas dicunt non quidem partes dei sed factas a deo peccasse a conditore recedendo et diversis progressibus pro diversitate peccatorum a celis usque ad terras diversa corpora quasi vincula meruisse. Et hunc esse mundum eamque causam mundi fuisse faciendi non ut conderentur bona sed ut mala cohiberentur. hinc origenes iure culpatur in libris enim quos appellat periarchon id est de principiis hoc sensit hoc scripsit

ubi plus quam dici potest miror hominem
in rebus tam doctum et exer-
citatum non attendisse primum quam hoc
esset contrarium scripture huius tante auc-
toritatis intentioni que per omnia
opera dei subiungens Et vidit deus
omnia que fecit et ecce bona val-
de nullam aliam causam faciendi mundi
intelligi voluit nisi ut bona fierent
a bono deo ubi si nemo peccasset
tantummodo naturis bonis esset mundus
ordinatus et plenus Et quia
peccatum est non ideo cuncta sunt imple-
ta peccatis cum bonorum longe maior
numerus in celestibus sue nature ordinem
servet Nec mala voluntas quia
nature ordinem servare noluit ideo
iusti dei leges omnia bene or-
dinantis effugit Ecce enim sicut pictura
cum colore nigro et loco suo posita
ita universitas rerum si quis posset
intueri etiam cum peccatoribus pulchra
est quamvis per se ipsos consideratos
sua deformitas turpet Deinde
videre debuit origenes et quicumque
sapiunt ita si hec opinio vera
esset mundum ideo factum ut anime pro-
meritis suorum peccatorum tamquam
ergastula quibus penaliter includeren-
tur corpora acciperent superiora et
leviora que minus inferiora vero
et graviora que amplius pecca-
verunt demones quibus deterius
nichil est terrena corpora quibus
inferius et gravius nichil est po-
tius quam homines etiam malos habere
debuisse Nunc vero ut intelligeremus
animarum merita non qualitatibus corporum
esse pensanda aereum possidet
pessimus demon homo autem et nunc
atque malus longe minoris mitiorisque
malitie et certe ante peccatum tamen
luteum corpus accepit Quid autem
stultius potest dici quam istum solem et
in uno mundo unus esset non de-
cori pulchritudinis vel etiam saluti

rerum corporalium consuluisse artificem
deum Sed potius evenisse quod una
anima sic peccaverit ut tali corpore
mereretur includi ac per hoc si contigisset
ut non una sed due immo non due
sed decem vel centum similiter
equaliterque peccassent centum so-
les haberet hic mundus quod ut non fieret
non opificis provisione mirabili
ad rerum corporalium salutem decoremque
consultum est Sed contigit potius
tanta unius anime progressione pec-
cantis ut sola corpus tale mereretur
Non plane animarum de quibus nesciunt
quid loquantur sed eorum ipsorum qui
talia sapiunt multum longe a vero
et merito est cohercenda progres-
sio Hec ergo tria que superius
commendavi cum in unaquaque creatura
requiritur quis eam fecerit per
quid fecerit quare fecerit ut respon-
deatur deus per verbum quia bonum
utrum altitudine mystica nobis ipsa
trinitas intimetur hoc est pater
et filius et spiritus sanctus an aliquid
occurrat quod hoc loco scripturarum
illud accipiendum esse prohibeat
multi sermonis est questio nec omnia
uno volumine ut explicemus u-
rgendum est

Credimus et tenemus et fi-
deliter predicamus quod pater ge-
nuerit verbum hoc est sapientiam per
quam facta sunt omnia unigenitum
filium unus unum eternus coeter-
nume summe bonus equaliter bonum
et quod spiritus sanctus simul et patris
et filii sit spiritus et ipse consubstantialis
et coeternus ambobus atque hoc
totum et trinitas sit propter proprietatem
personarum et unus deus propter
inseparabilem divinitatem sicut unus
omnipotens propter inseparabilem omnipo-
tentiam ita tamen ut etiam cum de-
singulis queritur unusquisque
eorum et deus et omnipotens esse

tum. Cum vero de omnibus simul
non tres dii vel tres omnipote-
tes sed unus omnipotens tota-
que est trinitas inseparabilis uni-
tas que sic se voluit predicari
atque boni patris et boni filii
spiritus sanctus quia unus est amborum
te bonitas dici possit amborum
no eamdemque temerariam precipitationem
utrique amborum enim dici-
sanctitate familius ... fiero
non amborum quasi qualitate
ipsam quoque substantiam et tria ni-
trinitate persona Ad hoc enim me
probabilius ducit quod cum sit pa-
ter et filius spiritus et pater sanctus
et filius sanctus ipse tamen ipse vocatur
spiritus sanctus tamquam sanctitas substantialis
et consubstantialis amborum. Sed nichil
est aliud bonitas divina quam sanctitas
ipsa et illa diligentia ... est
presumptionis audacia ut in opi-
bus dei secreto quodam loci modo
ne exercitatione intentio eadem nobis
insinuata intelligatur trinitas unicui-
usque creaturam quis fecerit per quid
fecerit pater propter quid intelligitur verbum
... dixit ut fiat quod ammisso dicere
... est post dubio per verbum fecit
... in eo vero quod dicit vidit deus
quia bonum est satis significatur
deum nulla necessitate nulla sue cuius-
qua utilitatis indigentia sed sola boni-
tate fecisse quod factum est id est quia
bonum est. Quod ideo postea quam
factum est dicitur ut res que facta est
congruere bonitati propter quam facta est
indicetur. Que bonitas si spiritus sanctus
recte intelligitur universa nobis trinitas
in suis operibus intimatur. Inde est
civitatis sancte que in sanctis angelis
sursum est et origo et informatio
et beatitudo. Nam si queratur unde
sit deus eam condidit. Si unde
sit sapiens a deo illuminatur. Si unde
sit felix deo fruitur subsistens
modificatur contemplans illustratur

inherens iocundatur est videt amat
In eternitate dei viget in veritate
dei lucet in bonitate dei gaudet
natum intelligi datur.

Hinc philosophi sapientie disciplinam
tripertitam esse voluerunt immo vero
tripertitam esse animadvertere potuerunt
Neque enim ipsi instituerunt ut ita
esset sed ita esse potius invenerunt
Cuius una pars appellaretur phisica
altera logica tercia ethica. Quarum
nomina iam multorum litteris latinis fre-
quentata sunt ut naturalis rationa-
lisque vocarentur quas etiam in octavo
libro breviter strinximus. Non quo
sit consequens ut isti in his tribus ali-
quid secundum deum de trinitate cogita-
verint quamvis plato primus istam
distributionem reperisse et commendasse
dicatur cui neque naturarum omnium auc-
tor nisi deus visus est neque intel-
ligentie dator neque amoris quo
bene recteque vivatur inspirator
Sed et cum de natura rerum et de
ratione indagande veritatis et
de fine boni ad quem cuncta que agimus
referre debemus diversi diversa
sentiant in his tamen tribus magnis
et generalibus questionibus
omnis eorum versatur intentio. Ita
cum in unaquaque earum quid
quisque sectetur multiplex sit dis-
crepantibus opinionibus tamen na-
turam esse aliquam nature causam
sciencie formam vite summam nemo
cunctatur. Tria etiam sunt que
in uno quoque homine artifice spec-
tantur ut aliquid efficiat. Natura
doctrina usus. Natura
ingenio doctrina sciencia usus
fructu diiudicandus est. Nec
ignoro quod proprie fructus fruentis
usus vero utentis sit atque

hoc interesse videatur quod ea re
frui dicitur que nos non ad ali
ud referenda per se ipsam delectat uti
vero ea re quam propter aliud queri
mus unde temporalibus magis
utendum est quam fruendum ut frui
mereamur eternis Non sicut per
versi qui frui volunt nummo uti
autem deo / Quoniam non nummum propter
deum impendunt sed deum propter num
mum colunt verumptamen eloquendi
modo quem plus obtinuit con
suetudo et fructibus utimur et
usibus fruimur Nam et fruc
tus iam proprie dicuntur agrorum
quibus utique omnes temporaliter uti
mur hoc itaque more usum dixe
rim in hiis tribus que in homine
spectanda commonui que sunt
natura doctrina usus · Ex
hiis obtinenda beatam vitam
tripartita ut dixi a philosophis inventa
est disciplina Naturalis propter
naturam Racionalis propter doctrinam
moralis propter usum Si ergo
natura nostra esset a nobis per
se et nostram nos genuissemus
sapientiam nec eam doctrinam id
est aliunde discendo percipere cura
remus et noster amor a nobis pro
fectus et ad nos relatus ad beate
vivendum sufficeret nec bono alio
quo frueremur ullo indigeret
Nunc vero quia natura nostra ut
esset deum habet auctorem procul du
bio ut vera sapiamus ipsum
debemus habere doctorem ipsum etiam
ut beati simus suavitatis intime
largitorem // xxvi
Et nos quidem in nobis tam
etsi non equalem immo

valde longe quod distantem ne
que coeternam et quo brevius t
tum dicatur non eiusdem substancie cuius
deus est tamen qua deo nichil sit i
rebus ab eo factis natura propinquius
imaginem dei hoc est summe illius
trinitatis agnoscimus adhuc r
formacione perficienda ut sit e
illi nec proxima natura et simi
et nos esse novimus et nostrum esse a
nosse diligimus In hiis autem
tribus que dixi nulla nos fa
sitas verisimilis turbat non enim
ea sicud illa que foris sunt nulla
sensu corporis tangimus velud c
lores videndo sonos audiend
odores olfaciendo sapores
gustando dura et mollia co
trectando sentimus Quorum sen
sibilium etiam ymagines eis simi
mas nec iam corporeas cogi
taciones versamus memoria
tenemus et per ipsam in ista
desideria concitamur Sed si
ulla fantasia rerum vel fantasmatum
aut ymaginacione ludificatorum
mi esse et id nosse et amare c
tissimum est Nulla in hiis m
achademicorum argumenta f
midanda sunt dicencium quid
si falleris · Si enim fallor sum
nam qui non est utique nec falli
potest / ac per hoc sum si fallor
Quia ergo sum quo esse m
fallor Quia certum est me esse s
fallor Quia igitur esse m
fallerer etiam si fallerer procul du
meo quod me novi esse non
fallor Consequens est autem ut n
meo quod me novi nosse non fallor

sicut enim novi esse me ita novi
etiam hoc ipsum nosse me ea que
duo cum amo eundem quoque amo-
rem quiddam tertium nec imparis
estimationis eis quas novi
rebus adiungo Neque enim fallor
amare me cum in hiis que amo
non fallar quamquam et si illa fal-
sa essent falsa me amare verum
esset nam quo pacto recte re-
prehenderer et recte prohiberer
ab amore falsorum si me illa
amare falsum esset Cum vero
illa vera atque certa sint
quis dubitet quod eorum cum aman-
tur et ipse amor verus et certus
est Tam porro nemo est qui
esse se nolit quam nemo est
qui non esse beatus velit Quomodo
enim potest beatus esse si nichil sit
Ita vero vi quadam naturali // xxvij
ipsum esse iocundum est ut
non ob aliud et hii qui miseri
sunt nolunt interire et cum
se miseros sentiant non se
ipsos de rebus sed miseriam
suam potius auferri velint
Illis etiam qui et sibi miserri-
mi et plane sunt et non so-
lum a sapientibus qui stulti
verum etiam et ab hiis qui se
beatos putant miseri iudicantur
quia pauperes atque mendici
sunt Si quis immortalitatem
daret qua nec ipsa miseria
moreretur proposito sibi quod si
in eadem miseria semper esse
vellent nulli etiam nusquam
essent futuri sed omnimodo
perirent profecto exultarent

leticia et sic semper eligerent esse
quam omnino non esse Huius rei testis
est notissimus sensus eorum Unde
enim mori metuunt et malunt in illa
erumpna vivere quam eam morte
finire nisi quia satis apparet quam
refugiat natura non esse Atque
ita cum se noverint morituros
esse pro magno beneficio sibi
hanc impendi misericordiam desiderant
ut aliquanto productius in eadem
miseria vivant tardiusque moriantur
Procul dubio ergo indicant immor-
talitatem saltem talem que non
habeat finem mendicitatis quanta
gratulatione susciperent Quid animalia
omnia etiam irrationalia quibus
datum non est ista cogitare ab
immanibus draconibus usque ad
exiguos vermiculos Nonne
se esse velle atque ob hoc in-
teritum fugere omnibus quibus
possunt motibus indicant
Quid arbusta omnesque frutices
quibus nullus est sensus ad
vitandam manifesta motione
perniciem Nonne ut in auras
tutum cacuminis germen emit-
tant aliud terre radicibus af-
figunt quo alimentum trahant
atque ita suum quodammodo esse
conservant Ipsa postremo
corpora quibus non solum sensus
sed nec ulla seminalis saltem
est vita ita tamen vel exiliunt
in superna vel in yma descendunt
vel librantur in mediis ut
essentia sua ubi secundum naturam
possunt esse custodiant Iam

vero posse quantum amemur quod
et falli nollet natura humana
vel hinc intelligi potest quod laudatur
quisque sana mente magis volet
quam letari in amencia. Certe
vis magna atque mirabilis preter
hominem animantibus nulla est
licet eorum quibusdam ad istam
lucem contuendam multo quam
nobis sit acrior sensus oculorum.
Sed lucem illam incorpoream con-
tingere nequeunt qua mens
nostra quodammodo radiatur ut
de hiis omnibus recte iudicare
possimus. Nam inquantum eam
capimus intantum id possumus. Verump-
tamen inest sensibus irracionalium
animalium et si sciencia nullomodo at
certe quedam sciencie similitudo.
Cetera autem rerum corporalium non quia
sentiunt sed quia sentiuntur
sensibilia nuncupata sunt. Quorum
in arbustis hoc simile est sensi-
bilibus quod aluntur et gignuntur.
Verumptamen et hec et omnia corporalia
latentes in natura causas
habent sed formas suas quibus
mundi huius visibilis structura
formosa est sentiendas sensibus
prebent ut pro eo quod nosse non
possunt quasi innotescere velle
videantur. Sed nos ea sensu cor-
poris ita capimus ut de hiis non
sensu corporis iudicemus. Habemus
enim alium interioris hominis sensum
isto prestanciorem quo iusta et in-
iusta sentimus. Iusta per intelli-
gibilem speciem iniusta per eius pri-
uacionem. Ad huius sensus offi-
cium non acies pupille non

foramen auricule non spiramina narium
non gustus faucium non ullus
corporeus tactus accedit. Ibi
me et esse et hoc nosse certus
sum et hec amo atque amare
me similiter certus sum.

Sed de duobus illis essen-
cia scilicet et noticia quantum amentur
in nobis et quemadmodum eciam
in ceteris rebus que infra sunt
eorum reperiatur etsi differens quedam
tamen similitudo quantum suscepti huius
operis racio visa est postulare satis
diximus. De amore autem quo a-
matur utrum et ipse amor ametur
non dictum est. Amatur autem. Et hinc
probamus quod in hominibus qui rectius
amantur ipse magis amatur.
Neque enim vir bonus merito
dicitur qui scit quod bonum est sed
qui diligit. Cur ergo et in no-
bis ipsis non et ipsum amorem
nos amare sentimus quo amamus
quicquid boni amamus. Est enim et amor
quo amatur et quod amandum
non est. Et ipsum amorem in se odit
qui et illum diligit quo id ama-
tur quod amandum est. Possunt
enim ambo esse in uno homine
et hoc bonum est homini ut illo pro-
ficiente quo bene vivimus iste
deficiat quo male vivimus
donec ad perfectum sanetur et in
bonum convertatur omne quod vivimus.
Si enim pecora essemus carnalem
et quod secundum sensum eius esset
amaremus idque esset sufficiens
bonum nostrum et secundum hoc cum esset
nobis bene nichil aliud quereremus.
Item si arbores essemus nichil

cognoscente motu amare possemus
impetu id quasi appetere videmur
ut feracius essemus vberiusque
fructuose Si essemus lapides
aut fluctus aut ventus aut
flamma vel quid eiusmodi sine
ullo quidem sensu atque ita non tamen
nobis deesset quasi quidam
suorum locorum atque ordinis appe
titus Nam velud amores
corporum momenta sunt ponderum
sive deorsum grauitate siue sursum
sursum leuitate nitantur Ita
enim corpus pondere sicut animus
amore fertur quocumque fertur
Quoniam igitur homines sumus ad nostri
creatoris ymaginem creati cuius
est vera eternitas eterna veritas
eterna et vera caritas est quia ipse
eterna et vera et cara trinitas
neque confusa neque separata in hijs quidem
rebus que infra nos sunt
quoniam et ipsa nec aliquo modo essent
nec aliqua specie continentur nec
aliquem ordinem vel appeterent vel
tenerent nisi ab illo facta essent
qui summe sapiens est qui summe
bonus est tamquam per omnia que fecit
mirabili stabilitate currentes
quasi quedam eius alibi magis
alibi minus impressa vestigia colligamus
in nobis autem ipsis eius ymagi
nem contuentes tamquam
minor ille evangelicus filius ad nos
met reuersi surgamus et ad illum
redeamus a quo peccando re
cesseramus Ibi esse nostrum non
habebit mortem ibi nosse nostrum
non habebit errorem Ibi amare
nostrum non habebit offensionem

Nunc autem ista tria nostra quatenus
certa teneamus nec alijs ea
credamus testibus sed nos ipsi
presencia senciamus atque interiore
verissimo cernamus intuitu
tamquam diu futura vel utrum
nunquam defutura et quo si male
quo autem si bene agatur per
uentura sint quoniam per se ipsos
nosse non possumus alios hinc
testes vel querimus vel habemus
de quorum fide cur nulla debeat
esse dubitatio non est iste sed posterior
est diligencius disserendi locus
In hoc autem libro de ciuitate
dei que non peregrinatur in huius vite
mortalitate sed immortalis semper
in celis est id est de angelis sanctis
deo coherentibus qui nec umquam
fuerunt nec futuri sunt desertores
inter quos et illos qui eternam
lucem deserentes tenebre facti sunt
deum primitus diuisisse iam diximus
illo adiuuante quod cepimus
ut possumus explicemus xxviiij
Illi quippe angeli sancti non per
sonancia verba deum discunt sed per ipsam
presenciam immutabilis veritatis
hoc est verbum eius vnigenitum et
ipsum verbum et patrem et eorum spiritum
sanctum eamque esse inseparabilem
trinitatem singulasque in ea per
sonas esse vnam substanciam et tamen
omnes non tres deos esse sed vnum
deum ita nouerunt ut eis magis
ista quam nos ipsi nobis cogniti
simus Ipsam quoque creaturam me
lius ibi hoc est in sapiencia
dei tamquam in arte qua
facta est quam in ea ipsa sciunt ac

Tae philosophi et seipsos ibi melius
quam in seipsis. Unde profecti et in seipsis
facti sunt. Cum et aliud sint quam ille
qui fecit. Ibi tamquam in matutina
cognitione in seipsis tamquam
in vespertina sicut supra iam
diximus. Multum enim differt utrum
in ea ratione cognoscatur aliquid
secundum quam factum est, an in seipso
sicud aliter scitur ratio linearum
seu veritas figurarum cum intellecta
conspicitur, aliter cum in pulvere scri
bitur. Et aliter iusticia in veritate
incommutabili, aliter in anima iusti.
Sic deinde cetera sicut firma
mentum inter aquas superiores et
inferiores quod celum vocatum est, sic
deorsum aquarum congeries terre
que nudatio et herbarum institucio
atque lignorum, sicut solis ac lune
stellarumque condicio, sicut ex aquis
animalium volucrum scilicet atque pis
cium belluarumque natancium, sicut
quorumque in terra gradiencium
atque repencium et ipsius hominis
qui cunctis in terra rebus excel
leret. Omnia hec aliter in verbo dei
cognoscuntur ab angelis ubi
habent causas rationesque, id est secundum quas facta
sunt, incommutabiliter per
manentes, aliter in seipsis. Illa cla
riore, hac obscuriore cognitione
velud artis atque operum. Que tamen
opera cum ad ipsius creatoris lau
dem venerationemque referuntur
tamquam mane lucescit
in mentibus contemplancium. Nu
cit autem propter senarii numeri per
fectionem eodem die sexies repe
tito sed diebus sex perfecta narrat

non quia deo necessaria fuit
mora temporis quasi qui non potu
erit creare omnia simul que deinde 8
congruis motibus peragerent tempora.
Sed quia per senarium numerum est
operum significata perfectio. Nu
merus quippe senarius primus comple
tur suis partibus, id est sexta sui parte
et tertia et dimidia que sunt unum
et duo et tria, que in summam ducta
sex fiunt. Partes porro autem in hac
consideratione numerorum ille intelli
gende sunt que quote sint dici
potest, sicud dimidia, tertia, quarta,
deinceps ab aliquo numero denominate.
Neque enim quoniam in no
venario numero quatuor pars 9
aliqua est ideo dici potest quota
eius sit. Unum autem potest, nam
nona eius est. Et tria potest, nam
tertia eius est. Coniuncte vero
iste due partes eius, nona scilicet
atque tertia, id est unum et tria, longe
sunt a tota summa eius, quia
est novem. Itemque in denario
quaternarius est aliqua pars eius
sed quota sit dici non potest. Unum
autem potest, nam decima pars eius
est. Habet et quintam, quod sunt duo;
habet et dimidiam, quod est quinque. Sed
hee tres partes eius, decima et
quinta et dimidia, id est unum et 10
et quinque simul ducte non complent
decem, sunt enim octo. Duodenarii
quod est unum, habet sextam, habet sa
que sunt duo, habet quartam que
sunt tria, habet etiam tertiam que sunt
quatuor, habet et dimidiam que
sex. Unum autem et duo et tria et
quatuor et sex non duodecim

amplius in sedecim fuit hoc
venit. Commemorandum putavi ad
commendandam senarii numeri perfectionem
quo primus ut dixi partibus suis
summa redditur ipse perficitur
in quo perfecit deus opera sua.
Unde ratio numeri contempnenda non
est que in multis sanctarum scripturarum
locis quam magna estimanda
sit elucet diligenter intuen
tibus. Nec frustra in laudibus
dei dictum est omnia in mensura et
numero et pondere disposuisti. xxxi
In septimo autem die id est eodem die
septies repetito qui numerus etiam
ipse alio modo perfectus est dei requies
commendatur in qua primum sancti
ficacio sonat. Ita deus voluit
istum diem in ullis suis operibus
sanctificare sed in requie sua
que non habet vesperam neque enim
ulla creatura est ut etiam
aliter in verbo aliter in se cognita
faciat aliam velut diurnam
aliam velut vespertinam noticiam.
De septenarii porro numeri perfectione
dici quidem plura possunt sed et liber
iste iam prolixus est et vereor ne
occasione comperta scienciolam
meam leviter magis quam utiliter
iactare velle videar. Habenda
est itaque racio moderacionis atque
gravitatis ne forte cum de numero
multum loquimur mensuram et pon
dus negligere iudicemur. Hoc
itaque satis sit admonere quod totus
impar primus ternarius totus
par quaternarius ex quibus
duobus septenarius constat.

Ideo pro universitate sepe ponitur
sicuti est septiens cadet iustus
et resurget id est quotienscumque ceciderit
non peribit. Quod non de iniquitatibus
sed de tribulacionibus ad humilitatem
perducentibus intelligi voluit. Et septies
in die laudabo te quod ali
bi alio modo dictum est semper laus
eius in ore meo. Et multa huiusmodi
in divinis auctoritatibus reperiuntur
in quibus septenarius numerus ut
dixi pro cuiusque rei universitate
poni solet. Propter hoc eodem sepe
numero significatur spiritus sanctus
de quo dominus ait docebit
vos omnem veritatem. Ibi requies
dei qua requiescitur in deo. In
deo quippe id est in plena perfectione
requies in parte autem labor. Ideo
laboramus quamdiu ex parte scimus
sed cum venerit quod perfectum est quod
ex parte est evacuabitur. Hinc
etiam est quod etiam scripturas
illas ad laborem rimamur. Verum
sancti angeli quorum societati et
congregacioni in hac peregrinacione
laboriosissima suspiramus
sicut habent permanendi eternitatem
ita cognoscendi facilitatem
et requiescendi felicitatem
sine difficultate quippe nos
adiuvant quoniam spiritualibus
motibus puris et liberis non
laborant. xxxii

Ne quis autem contendat
et dicat non sanctos angelos
esse significatos in eo quod
scriptum est fiat lux et facta
est lux sed quamlibet lucem

tur primum factum esse corporea
aut opinetur aut doceat ange-
los aut prius esse factos non tamen an-
te firmamentum quod inter aquas
et aquas factum et appellatum est
celum sed ante illud quod dictum
est In principio fecit deus celum
et terram atque illud quod dictum est
in principio non ita dictum tamquam
primum hoc factum sit, cum ante fe-
cit angelos sed quia omnia in
sapientia fecit quod est verbum eius
et ipsum scriptura principium nominat
sicut ipse in euangelio iudeis
querentibus quis esset respondit se
esse principium non econtrario
refellam contentus maxime quia
hoc me delectat plurimum quod etiam
in suo exordio sancti libri gene-
seos trinitas commendatur. Cum
enim ita dicit In principio fecit
deus celum et terram ut pater fecisse
intelligatur in filio sicut attesta-
tur psalmus ubi legitur Quam magnificata sunt
opera tua omnia in sapientia fecisti
convenientissime paulo post
commemoratur etiam spiritus sanctus
Cum enim dictum esset qualem terram
deus primitus fecerit vel quam
molem materiam ve future con-
structionis mundi et celi et terre
nomine nuncupaverit subiciendo
et addendo Terra autem erat invisi-
bilis et incomposita et tenebre
erant super abyssum mox ut tri-
nitatis commemoratio compleretur
Et spiritus inquit dei superferebatur
super aquas. Proinde ut volet quisque
accipiat quod ita profundum est ut
ad exercitationem legentium a fidei
regula non aberrantes plures

possit generare sententias dummodo
angelos sanctos in sublimibus
celi sedibus non quidem deo coe-
ternos sed tamen de sua sempiterna et
vera felicitate securos et cer-
tos esse nemo ambigat. Ad
quorum societatem pertinere parvu-
los suos dominus docens non solum
illud ait Erunt equales angelis
dei verum ipsi quoque angeli qua
contemplatione fruantur ostendit
ubi ait Videte ne contempnatis
unum ex his pusillis dico enim
vobis quia angeli eorum in celis
semper vident faciem patris mei
qui in celis est. || xxxiii

Peccasse autem quosdam ange-
los et in huius mundi yma detru-
sos qui eis velut carcer est
usque ad futuram iudicii
ultimam dampnacionem. Apostolus
petrus apertissime ostendit dicens
quod deus angelis peccantibus
non pepercit sed carceribus ca-
liginis inferi retrudens in
iudicio puniendos tradidit
reservari. Inter hos ergo et illos
deum vel prescientia vel opere divisisse
quis dubitet illosque lucem merito
appellari quis contradicat? Quan-
doquidem nos adhuc in fide viven-
tes et eorum equalitatem adhuc
sperantes et nec dum lux
iam lux dicti ab apostolo sumus
Fuistis enim aliquando te-
nebre nunc autem lux in domino.
Istos vero desertores tenebras
aptissime nuncupari prorsus ad-
vertunt qui peiores esse eos

infidelibus siue intelligunt
siue credunt. Quamquam et si alia
lux in isto huius libri loco in
telligenda est ubi legimus dixit
deus fiat lux et alia tenebre
re sunt in eo quod scriptum est
diuisit deus inter lucem et tene
bras nos has duas ange
licas societates vna fruente
deo altera tumente typo
vna cui dicitur adorate eum
omnes angeli eius alia cuius
princeps dicit hec omnia tibi da
bo si prostratus adoraueris
me vnam dei sancto amore fla
grantem alteram proprie celsitu
dinis in mundo amore fumante
et quoniam sicut scriptum est deus
superbis resistit humilibus autem
dat gratiam illam in celis celorum
habitantem istam inde deiectam
in hoc infimo aereo celo tu
multuantem illa luminosa
pietate tranquilla istam
tenebrosis cupiditatibus
turbulentam illam dei nutu
clementer subuenientem iuste ul
ciscentem istam suo fastu dominan
di et nocendi libidine estu
antem illam ut quantum vult consu
lat dei pietati ministram istam
ut quantum vult noceat dei potesta
te frenatam illam huic illuden
tem ut nolens prosit persecu
tionibus suis hanc illi inui
dentem cum peregrinos colligit
suos. Nos ergo has duas
societates angelicas inter
se dispares atque contrarias vna
et natura bona et voluntate

rectam aliam vero natura bo
nam sed natura peruersam volun
tate peruersam aliis manifesti
oribus diuinarum scripturarum testi
moniis declaratas quod etiam in
hoc libro cui genesis nomen
est lucis tenebrarumque vocabulis
significatas existimauimus etiam
si aliud sensit hoc loco forte
qui scripsit non est inutiliter
obscuritas huius pertractata
sententie quia et si voluntatem
auctoris libri huius indagare
nequiuimus a regula tamen fidei que
per alias eiusdem auctoritatis
sacras litteras satis fidelibus
nota est non aberrauimus. Etsi
enim corporalia hic commemorata
sunt opera dei huius procul dubio
non nullam similitudinem spiritua
lium habent secundum quam dicit apostolus omnes
enim vos filii lucis estis et filii
dei non sumus noctis neque te
nebrarum. Si autem hoc sensit etiam
ille qui scripsit ad perfectiorem dis
putacionis finem nostra peruenit
intencio ut homo dei tam
eximie diuine quam sapiencie ymmo
per eum spiritus dei in commemorandis
operibus que omnia sexto die
dicit esse perfecta nullo modo an
gelos pretermisisse credatur
siue in principio quia primo
fecit siue quod conuenientius in
telligitur in principio quia in verbo
vnigenito fecit scriptum sit
in principio fecit deus celum
et terram quibus nominibus vniuer
salis est significata creatura vel spiritualis

et corporalia quod est credibilius vel magne due mundi partes quibus omnia que creata sunt continentur ut primitus ea totam proponeret ac deinde partes eius secundum misticum dierum numerum exequeretur.

xxxiiii

Quamquam nonnulli putaverint aquarum nomine significatos quodammodo populos angelorum et hoc esse quod est Fiat firmamentum inter aquam et aquam ut supra firmamentum angeli intelligantur infra vero vel aque iste visibiles vel malorum angelorum multitudo vel omnium hominum gentes. Quod si ita est non illic apparet ubi facti sint angeli sed ubi discreti. Quamvis et aquas quod perversissime atque impie vanitatis est negent quidam factas a deo quoniam nusquam scriptum est Dixit deus Fiant aque. Quod possunt simili vanitate etiam de terra dicere. Nusquam enim legitur Dixit deus Fiat terra. Sed inquiunt scriptum est In principio fecit deus celum et terram. Illic ergo et aqua intelligenda est. Uno enim nomine utrumque comprehensum est. Nam ipsius est mare sicut in psalmo legitur et ipse fecit illud et aridam manus eius finxerunt. Sed hii qui in nomine aquarum que super celos sunt angelos intelligi volunt ponderibus elementorum moventur et ideo non putant aquarum fluidam graveque naturam in superioribus mundi locis potuisse constitui qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere potuissent non ei pituitam quod grece flegma dicitur et tamquam in elementis corporis nostri aquarum vicem optinet in capite ponerent. Ibi enim sedes est flegmatis secundum dei opus utique aptissime secundum istorum autem coniecturam tam absurde ut si hoc nesciremus et in hoc libro similiter scriptum esset quod deus humorem fluidum et frigidum ac per hoc gravem in superiore omnibus ceteris humani corporis parte posuerit isti trutinatores elementorum nequaquam crederent et si auctoritati eiusdem scripture subditi essent aliquid aliud ad hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniam si diligenter singula scrutemur atque tractemus que in illo divino libro de constitutione mundi scripta sunt et multa dicenda et a proposito instituti operis longe degrediendum est et tamquam de duabus istis diversis inter se atque contrariis societatibus angelorum in quibus sunt quedam exordia duarum etiam in rebus humanis civitatum de quibus deinceps dicere institui quantum satis esse visum est disputavimus hunc quoque librum aliquando claudamus.

Incipiunt capitula libri duodecimi.

i. De una bonorum angelorum et malorum natura.

ii. Nullam essentiam Deo esse contrariam quia a deo qui summe et semper est hoc totum videtur diversum

quod non est iij De immu
[..]is dei non per naturam sed per contrariam
voluntatem que tamen ipsis no
cet bone utique nature nocet
[..]nia vicium si non est iiij De
[..]a irrationalium aut vita ca
[..]rentium que in suo genere atque
ordine ab universitatis decore
non discrepat v De in omni
[..]a specie ac modo laudabilis
[..]t creator vj Unde causa sit bea
titudinis angelorum bonorum et
unde causa sit miserie ange
lorum malorum vij Causam effi
cientem male voluntatis non
esse querendam viij De amore
perverso quo voluntas ab in
commutabili bono ad mutabile
bonum deficit ix An sancti angeli
sicut habent creatorem nature
eundem habeant bone vo
luntatis auctorem per spiritum sanctum
in eis caritate diffusa semper
fuisse x De falsitate historie
que multa milia annorum pre
teritis temporibus ascribit xj De hiis
qui hunc quidem mundum non sem
piternum putant sed aut innumerabiles
aut eundem unum certa construc
tione seculorum semper nasci et
dissolvi opinantur xij Quid re
spondendum sit hiis qui prima
conditione hominis tarda esse
causantur xiij De revolutione
seculorum quibus certo fine conclu
sa universa semper in eundem
ordinem eandemque speciem re
dire quidam philosophi crediderunt
xiiij De temporali conditione generis
humani quam deus nec novo

consilio constituerit nec mutabili
voluntate xv An ut deus
semper etiam dominus fuisse semper
intelligatur credendum sit
creaturam quoque nunquam de
fuisse cui dominaretur et quo di
catur semper creatum quod dici
non potest coeternum xvij Qu[..] non intel
ligendum sit promissa homini a deo
vita eterna ante tempora eterna xviij
Qu[..] de immutabili consilio aut
voluntate fides sana defendat
contra ratiocinationes eorum qui
opera dei ex eternitate repetita per
eosdem semper volunt seculorum
redire circuitus contra eos
qui dicunt ea que infinita sunt
nec dei posse scientia comprehendi
xviiij De seculis seculorum xx De
impietate eorum qui asserunt
animas summe vereque beatitudinis
participes iterum atque iterum per circui
tus temporum ad easdem miserias la
boresque redituras xxj De con
ditione unius primi hominis atque
in eo generis humani xxij Quod pre
scierit hominem quem primum deus
condidit peccaturum simul quod
providit quantum piorum populum de
eius genere in angelicum consortium
sua esset gratia translaturus xxiij De
natura anime humane create
ad ymaginem dei xxiiij An il
lius vel minime creature possint
dii an angeli creatores xxv De
natura et omni specie universe
creature dei formari xxvj De
platonicorum opinione qua puta
verunt angelos quidem a deo con
ditos sed ipsos esse humanorum

corporum conditorem. XXXIIII. In primo
homine exortam fuisse omnem
plenitudinem generis humani in
qua previdit deus que pars
honoranda esset premio que
dampnanda supplicio. Incipit
liber duodecimus Ca. I.

Antequam de institucione
hominis dicam ubi duarum civi
tatum quantum ad racionalium
mortalium genus attinet ap
parebit exortus sicut superiore
libro apparuisse in angelis
iam videtur prius mihi quedam
de ipsis angelis video esse di
cenda in quibus demonstretur
quantum a nobis potest quam non incon
veniens neque incongruum dicatur
esse hominibus angelisque socie
tas et merito esse dicantur una in
bonis altera in malis non solum
angelis verum eciam hominibus
constitute. Sequitur II

Angelorum bonorum et malorum
inter se contrarios appetitus
non naturis principiisque diversis
cum deus omnium substanciarum bo
nus auctor et conditor utrasque
creaverit sed voluntatibus et cupi
ditatibus extitisse dubitare fas
non est dum alii constanter in communi
omnibus bono quod ipse illis deus
est atque in eius eternitate verita
te persistunt. Alii sua potestate po
cius delectati velud suum bonum
sibi ipsi essent a superiore communi
beatifico bono ad propria defluxe
runt et habentes elacionis fastum
pro excellentissima eternitate va
nitatis astuciam pro certissima
veritate studia partium pro individui
dua caritate superbi fallaces
invidi effecti sunt. Beatitudinis igitur
illorum causa est adherere deo. Quo
circa istorum miserie causa ex con
trario est intelligenda quod est non
adherere deo. Quam ob rem si cum
queritur quare illi beati sint recte re
spondetur quia adherent deo
et cum queritur cur isti sint mi
seri recte respondetur quia non adhe
rent deo non est creature racionalis
vel intellectualis bonum quo beata
sit nisi deus. Ita quamvis non
omnis beata possit esse creatura
neque enim hoc munus adipiscuntur
aut capiunt fere ligna saxa et
si quid huiusmodi est ea tamen
que potest non ex se ipsa potest quia
de nichilo creata est sed ex illo
a quo creata est. Hoc enim adepto
beata quo amisso misera est.
Ille vero qui non alio sed se ipso
bono beatus est ideo miser non
potest esse quia non se potest amittere.
Dicimus itaque inmutabile bo
num non esse nisi unum verum beatum
deum. Ea vero que fecit bona
quidem sunt quod ab illo verum
tamen mutabilia sunt quod non
de illo sed de nichilo facta sunt.
Quamquam ergo summa non sint
quibus est deus maius bonum
magna sunt tamen ea mutabilia
bona que adherere possunt
ut beata sint inmutabili bono
quod usque adeo bonum eorum
est ut sine illo misera esse
necesse sit. Nec ideo cetera in hac
creature universitate meliora
sunt quia misera esse non
possunt. Neque enim membra
cetera corporis nostri ideo dicenda

et talibus esse meliora quia tenere esse non possunt. Sicut autem melior est natura senciens et cum dolet quam lapis qui dolere nullo modo potest, ita racionalis natura prestancior et misera quam illa que racionis vel sensus est expers et ideo in eam non cadit miseria. Quod cum ita sit huic nature que in tanta excellencia creata est ut licet ipsa mutabilis inherendo tamen incommutabili bono id est summo deo beatitudinem consequatur nec expleat indigenciam suam nisi utique beata sit eique explende non sufficiat nisi deus profecto non illi adherere vicium est. Omne autem vicium nature nocet ac per hoc contra naturam est. Ab illa igitur que adheret deo non natura ista differt sed vicio et tamen et valde magna multumque laudabilis ostenditur ipsa natura cuius etiam recte vituperatur vicium procul dubio natura laudatur. Nam ita recta vicii vituperacio est quod illo dehonestatur natura laudabilis. Sicut ergo vicium oculorum dicitur cecitas illud ostenditur quod ad naturam oculorum pertinet visus et cum vicium aurium dicitur surditas ad eam naturam pertinere demonstratur auditus ita cum vicium creature angelice dicatur quod non adheret deo hinc apertissime declaratur eius nature ut deo adhereat convenire. Quam porro magna sit laus adherere deo ut ei vivat inde sapiat illo gaudeat tantoque bono sine morte sine errore sine molestia perfruatur quis digne cogitare possit aut eloqui. Verumtamen et vicio malorum angelorum quo non adherent deo quoniam omne vicium nature nocet satis manifestatur deum tam bonam eorum creasse naturam cui noxium sit non esse cum deo. ij

Hec dicta sunt ne quisquam cum de angelis apostaticis loquimur existimet eos aliam velut ex alio principio habere potuisse naturam nec eorum nature auctorem deum. Cuius erroris impietate tanto quisque carebit expedicius et facilius quanto perspicacius intelligere poterit quod per angelum dixit deus quando Moysen mittebat ad filios Israel Ego sum qui sum. Cum enim deus summa essencia sit hoc est summe sit et ideo incommutabilis sit rebus quas ex nichilo creavit esse dedit sed non summe esse sicut est ipse et aliis dedit esse amplius aliis minus atque ita naturas essenciarum gradibus ordinavit. Sicut enim ab eo quod est sapere vocatur sapiencia sic ab eo quod est esse vocatur essencia novo quidem nomine quo usi veteres non sunt latini sermonis auctores sed iam nostris temporibus usitato ne deesset etiam lingue nostre quod greci appellant usiam. Hoc enim verbo expressum est ut diceretur essencia. Ac per hoc ei nature que summe est qua faciente sunt quecumque sunt contraria natura non est nisi que non est. Ei quippe quod est non esse

gtrariu est Et pptea deo .i. sumne
essencie et auctori omn qualiu
cunq essenciar essencia nulla
gtraria est iiij

Dicuntur aut in scripturis in
imici dei qui no natura
s viciis aduersantur eius
impio nichil ei valentes
noce s sibi. Inimici em sunt
resistendi nolte no ptate le
dendi deus namq imutalib
est et omi modo incorrupti
bilis. id circo vicium quo resis
tunt deo qui eius appellan
tur inimici no e deo s ipis
malu Nec hoc ob aliud nisi
quia corrupit in eis nature
bonu Natura igr gtria non
est deo s viciu quia quod
malum est contrariu est
bono Quis aut neget deu
sumne bonu. vicium ergo con
trariu e deo tamquam ma
lum bono Porro aut bonu
est et natura qua viciat viu
et huic bono vtiq contrariu
est Sz deo tm tamq bono
malu huic vero qua viciat
no tm malu s eciam nociuu
Nulla quippe mala deo noxi
ia s mutabilibus corrup
tibilibus q naturis bonis
tu ipor quoq testimo vi
cior Si em bone no essent
eis vicia noce no possent
Nam quid eis nocendo faciut
nisi adimunt integritatez pul
chritudine salute virtutez
et quid quid boni nature p vi
ciu detrahi siue minui con
sueuit Quod si omo desit
nichil adimendo no nocetur
p hoc nec viciu e nam esse v
et no nocere no pt. vnde collig
quamuis no possit nocere nisi
no quia no inest ubi noceat
hoc eciam isto mo dici pt vi
esse nec in summo posse bonu
nec nisi maligno bono Bo
ergo bona alicubi esse poss
sola mala nusq Quin natur
eciam ille que ex male volu
tatis inicio viciate sunt in
quantu viciate sunt male s
In quantu aut nature sunt b
ne sunt Et cu in penis e na
viciosa excepto eo q natur
est eciam hoc ibi bonu est q
impunita no e hoc em iustu
Et ome iustu proculdubio b
nu Non em quisq de viciis
naturalibus s de voluntariis
penas luit Nam eciam quod vi
gsuetudine nimio vel progress
roboratu velut naturalit
inoleuit a voluntate sumps
exordium De viciis quippe nunc
loquimur eius nature cui men
in est capax intelligibilis lu
qua discernitur iustum ab in
iusto
v.
Ceterorum vicia pecorum et arbo
aliarum q rerum mutabilium
atq mortalium vel intellectu ve
sensu vel vita omo carencium q
rum dissolubilis natura cor
rumpitur dampnabilia p
tare ridiculum e Cum iste creati
eu modum nutu creatoris ac
perint ut cedendo ac succede
do peragat infima pulchritud

om in igne suo istis mundi partibus
congruentes Neque enim celesti
bus fuerat terrena coequanda a
deo vniuersitati deesse ista de
buerunt quamvis sint illa meliora
Cum ergo in hijs locis ubi esse
talia competebat alijs alia de
ficientibus oriuntur et succedunt
nova maioribus atque in qualitate
superantur superata vertuntur
et est ordo transeuntium Cuius
omnibus decus nobis spectatum non de
lectat quam parti eius pro conditione
nostre mortalitatis intexti vni
uersitatem tam particule que nos
offendunt satis apte decenterque
congruunt sentire non possumus
Unde nobis in quibus eam contem
plari minus ydonei sumus verissime
credenda precipitur providencia
conditoris ne tanti artificis o
pus in aliqua reprehendere
vanitate humane temeritatis
audeamus Quamquam et vicia ter
renarum non voluntaria neque pe
nalia naturas ipsas quarum nulla
modo est cuius non sit auctor et
conditor deus si prudenter atte
ndamus eadem racione commendant
quia et in eis hoc nobis per vi
cium tolli displicet quod in natura
placet nisi quia hominibus et ipse
nature plerumque displicet cum
eis fiunt noxie non eas consi
derantibus sed utilitatem suam
sicut illa animalia quorum habundan
tia egiptiorum superbia vapula
uit Sed isto modo possunt et solem
vituperare quia quidam peccatores
vel debita non reddentes pom

audientibus iubentur ad solem
ino itaque pro commodo nostro sed per
se ipsam considerata ita dat ar
tifici suo gloriam Sic et natura
ignis eterni sine dubitacione
laudabilis quamvis damnatis
impijs futura penalis Quid
enim est igne flammante vigente
lucente pulchrius Quid cale
faciente curante coquente uti
lius quamvis eo nichil sit uren
te molestius Idem igitur
ipse aliter appositus perniciosus
qui convenienter adhibitus commo
dissimus invenitur Nam eius
vniverso mundo utilitates ubique
explicare quis possit Nec au
diendi sunt qui laudant in igne
lucem ardorem autem vituperant
videlicet non ex sui natura sed ex suo
commodo vel incommodo videre
enim volunt ardere nolunt sed
parum attendunt eandem ipsam
lucem que certe illis placet
oculis infirmis per inconvenientiam
nocere et in illo ardore qui eis
displicet non nulla animalia
per convenientiam salubriter vivere vi

Nature igitur omnes quia sunt
et ideo habent modum suum
speciem suam et quandam secum
pacem suam profecto bone sunt
et cum ibi sunt ubi esse per na
ture ordinem debent quantum
acceperunt suum esse custodiunt
et que semper esse non acceperunt
pro usu motuque rerum quibus
creatoris lege subduntur in
melius deteriusve mutantur
tendentes divina providentia reddentes

opera que ad gubernande universitati inclusit ita ut nec tanta corruptio quanta usque ad interitum naturas mutabiles et mortales perducit sic faciat non esse quod erat ut non inde fiat consequenter quod esse debebat. Que cum ita sint deus qui summe est atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia que non summe est, quia neque illi equalis esse debet que de nichilo facta esset neque ullo modo esse posset si ab illo facta non esset nec ullorum viciorum offensione vituperandus et omni naturarum consideratione laudandus est. vi

Proinde causa beatitudinis angelorum bonorum ea verissima reperitur quod ei adherent qui summe est. Cum vero causa miserie malorum angelorum queritur ea merito occurrit quod ab illo qui summe est aversi ad seipsos conversi sunt qui non summe sunt. Et hoc vicium quid aliud quam superbia nuncupatur. Initium quippe omnis peccati superbia. Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam et qui magis essent si ei qui summe est adhererent se illi preferendo id quod minus est pretulerunt. Hic primus defectus et prima inopia primumque vicium eius nature que ita creata est ut nec summe esset et tamen ad beatitudinem habendam eo qui summe est frui posset a quo aversa non quidem nulla sed tamen minus esset atque ob hoc misera.

Huius porro male voluntatis causa efficiens si queratur nichil invenitur. Quid est ergo quod facit voluntatem malam cum ipsa faciat opus malum ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali, male autem voluntatis efficiens nichil est. Quoniam si res aliqua est aut habet aut non habet aliquam voluntatem. Si habet aut bonam profecto habet aut malam. Si bonam quis ita desipiat ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam. Erit enim si ita est bona voluntas causa peccati quo absurdius putari nichil potest. Si autem res ista que putatur facere voluntatem malam ipsa quoque habet voluntatem malam etiam eam que fecerit res consequenter interrogo atque ita ut sit aliquis inquirendi modus causam prime voluntatis male inquiro. Non enim est prima voluntas mala quam fecit voluntas mala sed illa prima est quam nulla fecit. Nam si precessit a qua fieret illa prior est que alteram fecit. Si respondeatur quod eam nulla res fecit et ideo semper fuit quero utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit omnino non fuit, si autem in aliqua viciabat eam et corrumpebat eratque illi noxia ac per hoc bono privabat. Et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat sed in bona mutabili tamen cui hoc posset nocere. Si enim non nocuit non utique vicium fuit, ac per hoc nec voluntas mala fuisse dicenda est. Porro si nocuit bonum auferendo vel minuendo utique nocuit. Non

gitur esse potuit sempiterna vo-
luntas mala in ea re qua in
qua bonum naturale precesserat
quod mala voluntas nocendo posset
adimere. Si ergo non erat sem-
piterna quis eam fecerit quero.
Restat ut dicatur quod ea res fe-
cit malam voluntatem in qua
nulla voluntas fuit. Hec utrum
superior sit requiro an inferior
an equalis. Si superior utique
melior. Quomodo ergo nullius ac
non potius bone voluntatis. Hoc
idem profecto et equalis. Duo
quippe quamdiu sunt paria vo-
luntate bone non facit alter in
altero voluntatem malam. Relinquitur
ut inferior res cui nulla volun-
tas est fecerit angelice nature
que prima peccavit voluntatem
malam. Sed etiam res ipsa quecumque
est inferior usque ad infimam terram
secundum naturam et essentia est procul
dubio bona habens modum et spe-
ciem in genere atque ordine suo.
Quomodo ergo res bona efficiens
voluntatis male? Quomodo inquam
bonum est causa mali? Cum enim se vo-
luntas relicto superiore ad infe-
riora convertit. Et quia perversa
est ipsa conversio ideo non res in-
ferior voluntatem malam fecit
sed rem inferiorem prave atque
inordinate ipsa quia facta est
appetivit. Si enim aliqui duo
equaliter affecti animo et corpore
videant unius corporis pulchri-
tudinem qua visa unus eorum
ad illicita moveatur alter in
voluntate pudica stabilior
perseveret quid putamus esse cause

ut in illo fiat in illo non fiat
voluntas mala? Que illam res
fecit in quo facta est? Neque enim
pulchritudo illa corporis nam
eam non fecit in ambobus quan-
doquidem amborum non dispariliter
occurrit aspectibus. An caro
intuentis in causa est? Cur non
et illius? An vero et animus? Cur
non utriusque? Ambos enim et animo
et corpore equaliter affectos fuisse
prediximus. An dicendum est alterum
eorum maligni spiritus suggestio-
ne temptatum quasi non eidem
suggestioni et qualicumque sua-
sioni propria voluntate consen-
serit. Hanc igitur consensionem
hanc malam qua male sua-
denti adhibuit voluntatem
que in eo res fecerit querimus.
Nam ut hoc quoque impedimen-
tum ab ista questione tollatur
si eadem temptatione ambo
temptentur et unus ei cedat
atque consentiat alter idem qui
fuit perseveret quid aliud apparet
nisi unum voluisse a castitate
deficere? Unde nisi propria volun-
tate ubi eadem fuit in utroque
corporis et animi affectio? Am-
borum oculis pariter visa est
eadem pulchritudo ambobus
pariter institit occulta temptatio.
Propriam igitur in uno eorum vo-
luntatem malam que res fe-
cerit ~~voluntatis~~ scire volenti-
bus si bene intueantur nichil
occurrit. Si enim dixerimus quod ipse
eam fecerit quid erat ipse ante vo-
luntatem malam nisi natura bona cui

auctor deus qui est incommutabile bonum. Qui ergo dicat eum qui consensit temptanti atque suadenti cui non consensit alius ad illicite utendum pulchro corpore quod videndum ambobus pariter affuit aut ante illam visionem ac temptationem siles ambo animo et corpore fuerunt ipsum sibi fecisse voluntatem malam qui utique bonus ante voluntatem fuit querat cur eam fecerit utrum quia natura est an quia de nichilo facta est et inveniet voluntatem malam non ex eo esse incipere quia natura est sed ex eo quia de nichilo facta natura. Nam si natura causa est voluntatis male quid aliud cogimur dicere nisi a bono fieri malum et bonum esse causam mali. Siquidem a natura bona fit voluntas mala. Cur inde fieri potest in natura bona quamvis mutabilis antequam habeat voluntatem malam.

vij

Nemo igitur querat efficientem causam male voluntatis. Non enim est efficiens sed deficiens quia nec illa effectio sed defectio. Deficere namque ab eo quod summe est ad id quod minus est hoc est incipere habere voluntatem malam. Causas porro defectionis istius cum efficientes non sint ut dixi sed deficientes velle invenire tale est ac si quisquam velit videre tenebras vel audire silentium quod tamen utrumque nobis notum est neque illud nisi per oculos neque hoc nisi per aures non sane in specie sed in speciei privatione. Nemo ergo ex me scire querat quod me nescire scio nisi forte ut nescire discat quod sciri non posse sciendum est. Ea quippe que non in specie sed in eius privatione sciuntur si dici aut intelligi potest quodammodo nesciendo sciuntur ut sciendo nesciantur. Cum enim acies etiam oculi corporalis currit per species corporales nusquam tenebras videt nisi ubi ceperit non videre. Ita non ad aliquem alium sensum sed ad solas aures pertinet sentire silentium quod tamen nullo modo nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspicit sed ubi deficiunt nesciendo condiscit. Delicta enim quis intelligit. Hoc scio naturam dei nunquam nusquam nulla ex parte posse deficere et ea posse deficere que de nichilo facta sunt. Que tamen quanto magis sunt et bona faciunt tunc enim aliquid faciunt causas habent efficientes. In quantum autem deficiunt et ex hoc mala faciunt quid enim tunc faciunt nisi mala et vana causas habent deficientes. Item scio in quo fit mala voluntas id in eo fieri quod si nollet non fieret et ideo non necessarios sed voluntarios defectus iusta pena consequitur. Deficitur enim non ad mala sed male id est non ad malas naturas sed ideo male quia contra ordinem naturarum ab eo quod summe est ad id quod minus est. Neque enim auri vicium est avaricia sed hominis

ipse amatibus auri perverse iusticia
derelicta que incomparabiliter
auro debuit anteponi. Nec
luxuria vicium est pulchrorum sua-
viumque corporum. sed anime perverse
amantis corporeas voluptates
neglecta temperancia qua rebus
spiritualiter pulchrioribus suavioribus
que coaptamur. Nec iactan-
cia vicium est laudis humane sed
anime perverse conuertentis laudari ab
hominibus spreto testimonio conscientie.
Nec superbia vicium est dantis potesta-
tem vel ipsius etiam potestatis sed
anime perverse amantis potestatem
suam potencioris iusticia contempta.
Ac per hoc qui perverse amat cuiuslibet
nature bonum eciam si adipiscatur
ipse fit in bono malus et
miser meliore privatus. [IX]

Nulla ergo male voluntatis
efficiens naturalis vel si dici
potest essencialis sit causa ab ipsa
quippe incipit spirituum muta-
bilium malum quo minuitur atque
depravatur nature bonum nec ta-
lem voluntatem facit nisi defec-
cio qua deseritur deus cuius de-
fectionis eciam causa utique deficit.
Si dixerimus nullam esse efficientem
causam eciam voluntatis bone
cavendum est ne voluntas bona
bonorum angelorum non facta sed deo
coeterna esse credatur. Cum ergo
ipsi facti sint quomodo illa non esse
facta dicetur. Porro quia facta
est utrum cum ipsis est an sine
illa fuerunt prius. Sed si cum ipsis
non dubium quod ab illo facta sit a
quo et ipsi simulque ut facti sunt

ei a quo facti sunt amore cui
facti sunt adheserunt eoque sunt
isti ab illorum societate discreti
quod isti in eadem bona voluntate
manserunt illi ab ea deficien-
do mutati sunt mala scilicet vo-
luntate hoc ipso quod a bono de-
fecerunt a quo non defecissent
si utique noluissent. Si autem
boni angeli fuerunt prius
sine bona voluntate eamque
in se ipsi deo non operante
fecerunt ergo meliores a se
ipsis quam ab illo facti sunt. Ab-
sit. Quid enim erant sine bo-
na voluntate nisi mali. Aut
si propterea non mali quia nec ma-
la voluntas eis inerat neque
enim ab eo quam nondum ceperant
hec defecerunt certe nondum
tales nondum tam boni quam
esse bona cum voluntate ce-
perunt. Aut si non potuerunt
se ipsos facere meliores quam
eos ille fecerat quo melius nemo
quidquam facit profecto et bona
voluntate qua meliores es-
sent nisi operante adiutorio
creatoris habere non possent. Et
cum egit eorum voluntas bona
ut non ad se ipsos qui minus erant
sed ad illum qui summe est conver-
terentur eique adherentes magis
essent eiusque participacione
sapienter beateque viverent quid
aliud ostenditur nisi volun-
tatem quamvis bonam inopem fu-
isse in solo desiderio remansu-
ram nisi ille qui bonum naturam

de nichilo sui capacem fecerat et ipso se faceret implendo meliorem prius faciens excitando avidiorem. Nam et hoc discutiendum est si boni angeli ipsi in se fecerunt voluntatem bonam utrum aliqua an nulla voluntate fecerunt. Si nulla utique nec fecerunt. Si aliqua utrum mala an bona. Si mala quomodo potuit esse mala voluntas bone voluntatis effectrix. Si bona iam ergo habebant. Et istam quis fecerat nisi ille qui eos cum bona voluntate id est cum amore casto quo illi adhererent creavit simul eis et condens naturam et largiens graciam. Unde sine bona voluntate hoc est dei amore numquam sanctos angelos fuisse credendum est. Isti autem qui cum boni creati essent tamen mali sunt propria mala voluntate quam bona natura non fecit nisi cum a bono sponte defecit ut mali causa non sit bonum sed defectus a bono aut minorem acceperunt amoris divini graciam quam illi qui in eadem perstiterunt aut si utrique boni equaliter creati sunt istis mala voluntate cadentibus illi amplius adiuti ad eam beatitudinis plenitudinem unde se numquam casuros certissime scirent pervenerunt sicut iam etiam in libro quem sequitur iste tractavimus. Confitendum est igitur cum debita laude creatoris non ad solos

sanctos homines pertinere verum etiam de sanctis angelis posse dici quod caritas dei diffusa sit in eis per spiritum sanctum qui datus est eis. Nec tantum hominum sed primitus precipueque angelorum bonum esse quod scriptum est. Michi autem adherere deo bonum est. Huius boni quibus commune est habent et cum illo cui adherent et inter se societatem sanctam et sunt una civitas dei eademque vivum sacrificium eius vivumque templum eius. Cuius pars que coniungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregatur et nunc mortaliter peregrinatur in terris vel in eis qui mortem obierunt secretis animarum receptaculis sedibus requiescit eodem deo creante quemadmodum exorta sit sicut de angelis dictum est iam video esse dicendum. Ex uno quippe homine quem deus primum condidit genus humanum sumpsit exordium secundum scripture sancte fidem que mirabilem auctoritatem non immerito habet in orbe terrarum atque in omnibus gentibus quas sibi esse credituras inter cetera vera que dixit vera divinitate predixit. Omittamus igitur coniecturas hominum nescientium quid loquantur de natura vel institutione generis humani. Alii namque sicut de ipso mundo crediderunt semper fuisse homines opinantur. Unde et Apuleius cum hoc animantium genus describeret. Singulatim inquit mortales cuncti tamen

[u]niuerso que spectat et omni illius
[gen]us fuit si semper fuit humanum
[g]enus quonam modo verum con-
loquatur hystoria narrans
[qu]i fuerint quarumque rerum inuen-
[tor]es qui primi liberalium disciplina-
[ru]m aliarumque artium instituto-
[re]s uel a quibus primum illa uel
[il]la regio pars quoque terrarum illa atque
[i]lla insula incoli cepit Respo-
[n]dent diluuijs et conflagrationibus
[per] certa interualla temporum non quidem
[o]mnia sed plurima terrarum ita vastari
ut redigantur homines ad exiguam
[p]aucitatem ex quorum progenie
[r]ursus multitudo pristina re-
pararetur ac sic identidem repe-
[r]iri et institui quasi prima cum
[re]stituatur potius que fuerant
[i]llis nimijs vastacionibus inter-
[ru]pta et extincta ceterum homines
[n]isi ex homine existere omnino non
[po]sse dicunt aut quod putant
[n]on quod sciunt

Fallunt eos etiam quedam men-
dacissime littere quas perhibent
in historia temporum multa annorum
[mi]lia continere cum ex litteris sacris ab
[in]stitutione hominis nondum completa
annos sex milia computemus unde
[n]e multa disputem quemadmo-
dum illarum litterarum in quibus longe
plura annorum milia referuntur
vanitas refellatur et nulla in
illis rei huius ydonea reperiatur
auctoritas illa epistola alexandri
magni ad olympiadem matrem
suam qua scripsit narracionem
cuiusdam egipty sacerdotis insinu-
ans quam protulit ex litteris que
sacre apud illos haberentur ap-
continet etiam regna que greca
quoque nouit historia In quibus
regnum assiriorum in eadem epistola
alexandri quinque milia excedit
annorum in greca vero historia
mille ferme et trecentos habet
ab ipsius beli principatu quem
regem et ille egiptius in eiusdem
regni ponit exordio persarum
autem et macedonum usque ad mor-
tem alexandri quadringenti
octoginta quinque reperiantur
persarum vero donec ipsius alexandri
victoria finiretur ducenti et tri-
ginta tres computet longe itaque
hij numeri annorum illis egipcijs
sunt minores nec eis etiam
si ter tantum computarentur equaret
perhibentur enim egipcij quondam
tam breues annos habuisse
ut quaternis mensibus fini-
rentur unde annus plenior
et verior qualis nunc et nobis
et illis est tres eorum annos
complectebatur antiquos Sed
nec sic quidem ut dixi greca
egipcie numero annorum concordat
historia et ideo grece potius fi-
des habenda est quia veritatem
non excedit annorum qui litteris
nostris que vere sacre sunt
continentur Porro si hec epistola
alexandri que maxime in-
notuit multum abhorret
in spacijs temporum a probabili fide
rerum quanto minus credendum
est illis litteris quas plenas
fabulosis velut antiquita-
tibus proferre voluerunt contra

auctoritate notissimorum divinorum
librorum que toti orbi sibi cre
dituram esse predixit et cui totus
orbis sicut ab ea predictum est
credidit que vera se narrasse
preterita ex his que futura pre
nunciavit cum tanta veritate
implentur ostendit xi

a lii vero qui mundum istum
non existimant sempiternum
sive non eum solum sed innumera
biles opinentur sive solum
quidem esse sed certis seculorum
intervallis innumerabiliter oriri et
occidere necesse est fateantur
hominum genus prius sine hominibus
gignentibus extitisse Neque
enim ut ab illis omnibus inunda
tionibus et terrarum conflagrationibus non pu
tant toto prorsus orbe contingere
et ideo paucos homines ex qui
bus reparetur multitudo pristina
semper remanere contendunt ita
et hii possunt putare quod aliquid ho
minum pereunte mundo relinquatur
in mundo sed sicut ipsum mundum
ex materia sua renasci existi
mant ita in illo ex elementis eius
genus humanum ac deinde a
parentibus progeniem pullulare
mortalium sicud aliorum animalium

uod autem respondimus cum xii
q de mundi origine questio
verteretur eis qui nolunt credere
non eum semper fuisse sed esse cepisse
sicud etiam Plato apertissime con
fitetur quamvis aut nullus con
tra quam loquitur sensisse cre
datur hoc etiam de prima hominis
condicione responderim propter
qu eos similiter moventur cur homo

per innumerabilia atque infinita
retro tempora creatus non sit tamque
sero sit conditus ut nondum quam
sex milia sint annorum ex quo
esse cepisse in sacris litteris inve
nitur. Si enim brevitas offen
dit temporis quod tam pauci eis
videntur anni ex quo institutus
homo in nostris auctoritatibus legitur
considerent nichil esse diuturnum
in quo est aliquid extremum et
omnia seculorum spacia definita
si eternitati interminate comparentur
non exigua existimanda esse
sed nulla ac per hoc si non quinque
vel sex verum etiam sexaginta milia
sive sexcenta aut sexagies sexcenties
aut sexcenties milies dicentur
annorum aut per totidem totiens
multiplicaretur ista summa ubi
nullum iam nullum numeri nomen haberemus
ex quo deus hominem fecit Utique
queri posset cur ante non fecerit dei
quippe ab hominis creatione ces
sacio retrorsus eterna sine ini
tio tanta est ut si conferatur quamlibet
magna et ineffabilis numerositas
temporum que tamen in conclusa certi spacii
terminatur nec saltem tanta videri
debeat quanta si habuerit bre
vissima gutta humoris etiam
mari quantum oceanus circum
fluit comparetur quia istorum
duorum unum quidem perexiguum
est alterum incomparabiliter magnum
sed utrumque finitum illud vero tem
poris spacium quod ab aliquo initio
progreditur et aliquo termino co
hercetur magnitudine quantacumque
tendatur comparatum illi quod initium
non habet nescio utrum pro minimo au

totius pro nullo deputandum est
Hoc enim si a fine vel brevissima
singulatim momenta detracta habeantur
decrescente numero licet tam ingenti
ut vocabulum numeri non inveniat retror
sum recedendo tamquam si hominis
dies ab illo in quo nunc vivit usque
ad illum in quo natus est detrahas
quandoque ad initium illa detractio per
ducetur. Si autem detrahantur re
trorsus in spatio quod a nullo ce
pit exordio non dico singulatim
minuta vel momenta vel horas
aut dierum quemlibet aut annorum
etiam quantitates tam magna
quanta illa summa compre
henditur annorum que iam dici a com
putatoribus non potest que
momentorum minutatim de
tractione consumitur et detrahantur
tanta spatia non semel atque
iterum repetitis sed semper quid fit quid
agitur quando numquam ad initium quod
omnino nullum est pervenitur. Quapropter
quod nos modo querimus post
quinque et quod excurrit annos
possent et posteri etiam post annorum
sexcenties milies eadem curiositate
requirere. Si in tantum licet mortales
homines oriendo et occumbendo
et imperita propagarentur infirmitate
potuerunt et qui fuerunt ante nos
ab ipsis recentibus hominis creati
temporibus istam movere questionem
Ipse denique primus homo vel
postridie vel eodem die postea quam
factus est potuit inquirere cur ante
non sit factus. Et quandoque antea factus
esset non vires tunc alias nunc
vel etiam postea ista de initio
rerum temporalium controversia reperiret

Hanc autem se philosophi mundi huius
non aliter putaverunt posse vel
debere dissolvere nisi ut circuitus
temporum inducerent quibus eadem
semper fuisse renovata atque repe
tita in rerum natura atque ita deinceps
fore sine cessatione asseveraverunt vo
lumina venientium et preterentium
seculorum sive in mundo permanen
te isti circuitus fierent sive
certis intervallis orientis et
occidentis mundus eadem semper
quasi nova que transacta et
ventura sunt exhiberet. A quo
ludibrio prorsus immorta
lem animam etiam cum sapientiam
perceperit liberare non possunt
euntem sine cessatione ad falsam
beatitudinem et ad veram miseriam
sine cessatione redeuntem. Quomodo
enim vera beatitudo est de cuius
numquam eternitate confiditur
dum anima ventura miseriam
aut imperitissime in veritate
nescit aut infelicissime in beati
tudine pertimescit. At si ad
miserias numquam ultra re
ditura ex his ad beatitudinem
pergit fit ergo aliquid novi
in tempore quod finem non habet temporalem
Cur non ergo et mundus? Cur
non et homo factus in mundo ut
illi nescio qui falsi circuitus
a falsis sapientibus fallacibus
que comperti in doctrina sana tra
mite recti itineris evitentur.
Nam quidam et illud quod legitur
in libro Salomonis qui dicitur
Ecclesiastes: Quid est quod fuit ipsum
quod erit. Et quid est quod factum
est ipsum quod fiet et non est omne

recens sub sole qui loquetur
et dicat ecce hoc novum est iam
fuit in seculis que fuerunt
ante nos ipse hos circuitus i
eadem redeuntes et in eadem
cuncta revocantes deum in
telligi voluit quia ille aut de
hijs rebus dixit de quibus
superius loquebatur hoc est de
generationibus aliis euntibus
aliis venientibus de solis an
fractibus de torrentium lapsi
bus aut certe omnium rerum gene
ribus que oriuntur atque occidunt
fuerunt enim homines ante nos
sunt et nobiscum erunt et post
nos itaque animantia vel ar
busta mostra quoque ipsa que
insolita nascuntur quamvis
inter se diversa sint et quedam
eorum semel facta narrentur tamen
secundum id quod generaliter miracula
et monstra sunt utique et fue
runt et erunt nec recens
et novum est ut monstrum sub sole
nascatur quamvis hec verba
sic quidam intellexerint tamquam
in predestinatione dei iam facta
fuisse omnia sapiens ille vo
luisset intelligi et ideo nichil
recens esse sub sole absit autem
a recta fide ut hijs salomonis verbis
illos circuitus significatos
esse credamus quibus illi putant
sic eadem temporum temporaliumque
rerum volumina repeti ut verbi
gracia sicud in isto seculo
plato philosophus in urbe athenensi
et in eadem scola que acha
demica dicta est discipulos do
cuit ita per innumerabilia retro se
cula multum quidem prolixis in

tervallis sed tamen certis et idem plato
et eadem civitas et eadem scola
idem quoque discipuli repetiti et per
innumerabilia deinde secula repe
tendi sint absit inquam ut nos ista
credamus semel enim christus mor
tuus est pro peccatis nostris resurgens
autem a mortuis iam non moritur
et mors ei ultra non dominabitur
et nos post resurrectionem semper cum domino
erimus cui modo dicimus quod sacer
admonet psalmus tu domine servabis nos
et custodies nos a generatione hac
in eternum satis autem istis existimo con
gruere quod sequitur in circuitu
impii ambulant non quia per cir
culos quos opinantur eorum vita
est recursura sed quia modo talis
erroris eorum via id est falsa doctrina
sequitur viiij

q uid autem mirum est si in hijs
circuitibus errantes nec
aditum nec exitum inveniunt
qui genus humanum atque ista
nostra mortalitas nec quo initio
cepta sit sciunt nec quo fine
claudatur quandoquidem altitudinem
dei penetrare non possunt qui
cum ipse sit eternus et sine initio
ab aliquo tamen initio exorsus
est tempora et hominem quem numquam
ante fecerat fecit in tempore non tamen
novo et repentino sed immutabili
eterno consilio quis valeat
altitudinem investiga
bilem investigare et inscruta
bilem perscrutari secundum quam deus ho
minem temporalem ante quem nemo hominum
fuit non mutabili voluntate
in tempore condidit et genus hu
manum ex uno multiplicavit quia

quod ipse cum promisisset atque
dixisset Tu domine servabis nos et
custodies nos a generatione hac
in eternum ac deinde subiunxisset
eos iniquos stulta impia que
doctrina nulla liberationis et beati-
tudinis anime servatur [certitas?] co-
nuo subiciens In circuitu im-
pii ambulant tamquam ei diceretur
Quid ergo tu credis sentis intelle-
gis numquid nec [existimandum?]
subito deo placuisse hominem
facere quem numquam antea infinitate
in eternitate fecisset cui nihil
novi accidere potest in quo mutabi-
le aliquid non est omnino Re-
spondit ad ipsum deinde loquens
Secundum altitudinem tuam mul-
tiplicasti filios hominum Sentiant
inquit homines quod putant et
quod eis placet opinentur et dis-
putent secundum altitudinem tuam
quam nullus potest nosse hominum mul-
tiplicasti filios hominum Valde quippe
altum est et semper deum fuisse
et hominem quem numquam fecerat ex
aliquo tempore primum facere
voluisse nec consilium voluntatem
que mutasse. xv.

Ego quidem sicut dominum deum
aliquando dominum non fuisse dicere
non audeo ita hominem numquam
antea fuisse et ex quodam tempore
primum hominem creatum esse dubitare
non debeo Sed cum cogito cuius rei
dominus semper fuerit si semper creatura
non fuit affirmare aliquid pertimesco
quia et me ipsum intueor et
scriptum esse recolo Quis enim hominum
potest scire consilium dei aut quis
poterit cogitare quid velit deus

Cogitationes enim mortalium
timide et incerte adinventiones
nostre Corruptibile enim corpus
aggravat animam et deprimit
terrena inhabitatio sensum mul-
ta cogitantem Ex hiis igitur
que in hac terrena inhabita-
tione multa cogito ideo utique
multa quia unum quod ex illis
vel preter illa quod forte non cogito
verum est invenire non possum si dixe-
ro semper fuisse creaturam cuius
dominus esset qui dominus semper est nec
dominus umquam non fuit sed nunc
illam nunc aliam per alia atque
alia temporum spacia ne aliquam
creatori coeternam esse dicamus
quod fides ratioque sana condem-
nat cavendum est ne sit absurdum
et a luce veritatis alienum mor-
talem quidem per vices temporum
semper fuisse creaturam dece-
dentem aliam succedentem
immortalem non vero esse cepis-
se nisi cum ad nostrum seculum ventum
est quando et angeli creati sunt si
eos recte lux illa primum facta
significat aut illud potius
celum de quo dictum est In principio
fecit deus celum et terram cum
non fuerint antequam fierent
ne immortales si semper
fuisse dicantur deo coeterni
esse credantur Si autem dixero
non in tempore creatos angelos
sed ante tempora et ipsos fuisse quorum
deus dominus esset qui numquam
nisi dominus fuit querentur a me etiam
si ante omnia tempora facti sunt
[hic?] videndum forte videatur
quomodo ergo non semper cum id quod

est omni tpe non incoueniente
semp esse dicatur usqz adeo
aut isti omni tpe fuerunt ut
etia ante omnia tpa facti sint
Si tn a celo cepta sunt tpa
z illi iam erant ante celum
aut si tpus no a celo verum
z ante celum fuit No quidem
in horis et diebus z mensibus
z annis nam iste dimensio
nes tpalium spaciorum que usi
tate ac pprie dicunt tpa ma
nifestum e qz a motu syderum
ceperunt / vnde z deus cum
hec institueret dixit Et sint
in signa z in tpa z in dies
z in annos s in aliquo mo
tabili motu cuius aliud prius
preteriteo qz simul esse non
possunt significante celum
in angelicis motibus tale
aliquid fuit z ideo tpe iam
fuit atqz angeli ex quo facti
sunt tpaliter mouebantur
etia sic omni tpe fuerunt cum
illis facta sunt tpa quod autem
dicat non semp fuit quod omni
tpe fuit dicetur michi Quo
ergo no sunt coeterni creatori
si semp illi fuit Quo etia
creati dicendi sunt si semp
fuisse intelligantur ad hoc
quod respondebitur an dice
dum e z ipsos eos fuisse qui
omni tpe sunt qm cum tpe facti
sunt aut cum quibus facta sunt
tpa z tn creatos. neqz enim
z ipa tpa creata esse nega
bimus quamuis cum tpe tpe fuisse

nemo ambigat / nam si no
tpe fuit tpe erat erat ergo tpe
nullum erat tpe quis hoc stultissi
mus dixit possumus enim recte dicere erat
tpe qn no erat roma / erat tpus
qn no erat abraham / erat tpus
qn no erat homo / z si quid
modi postremo si no tn in
tpis s post aliquod tpus factus
est mundus possimus dicere erat
tpe qn no erat mundus / at vero
erat tpe qn nullum erat tpe tam
incouenient diximus ac si quis
dicat Erat homo qn nullus erat
homo aut erat iste mundus qn
iste no erat mundus Si enim de
altero alio intelligit pt dici
modo hoc e erat alius homo
qn non erat iste homo Sic
erat aliud tpe qn no erat h
tpe recte possumus dicere / at v
erat tpe qn nullum erat tpus
quis vel insipientissimus di
sicut ergo dicimus creatum tpe
cum ideo semp fuisse dicatur
omni tpe tpe fuit ita no est
quis ut si semp fuerint angeli
no sint creati ut propterea semp
fuisse dicantur quia omni tpe
fuerunt z propterea omni tpe fuerunt q
nullo modo sine his tpa esse
fuerunt / ubi enim nulla creatura
est / cuius mutabilibus motibus
tpa peragunt tpa omnino esse no
possunt / ac si propterea z si semp
fuerunt creati sunt nec si semp
fuerunt ideo creatori coeterni sunt
ille enim semp fuit eternitate i
mutabili isti autem facti sunt

deo semper fuisse dicunt quia
cum tempore fuit sine quibus tempora nul-
lo modo esse potuerunt de quibus
aut qui mutabilitate transcurrunt
eternitati immutabilitati immuta-
bili non potest esse coeternum at psit
enim si immortalitas angelorum
non transit in tempore nec preterita est
quasi iam non sit nec futura quasi
nondum sit tamen eorum modulo quibus
tempora peraguntur ex futuro in preteritum
transeunt et ideo creatori in ang
motu dicendum non est vel
fuisse quod iam non sit vel futurus
esse quod nondum sit coeterni es-
se possunt eterna quapropter si deus semper
dominus fuit semper habuit creaturam
suo dominatui servientem verum tamen
non de ipso genitam sed ab ipso de
nichilo factam nec ei coeternam
erat quippe ante illam quamvis
nullo tempore sine illa non tamen spa-
cio transcurrente sed manente perpe-
tuitate precedens Sed hoc si re-
spondero eis qui requirunt
quomodo semper creator semper dominus
fuit si creatura serviens non semper
fuit aut quomodo creatura est
et non pocius creatori coeterna
est si semper fuit vereor ne fa-
cilius iudicer affirmare quod
nescio quam docere quod scio Re-
deo igitur ad id quod creator noster
scire nos voluit Illa vero que
vel sapiencioribus in hac vita
scire permisit vel omnino perfectis in
alia vita sapienda servavit ultra
vires meas esse profiteor Sed

ideo putavi sine affirmatione
tractanda ut qui hec legunt
videant a quibus questionum
periculis debeant temperare nec
ad omnia se ydoneos arbitrentur
potiusque intelligant quam sit apostolo
obtemperandum precipienti sa-
lubriter ubi ait dico autem
per graciam dei que data est michi
omnibus qui sunt in vobis non plus
sapere quam oportet sapere sed sa-
pere ad temperanciam unicuique sicut
deus partitus est mensuram fidei
Si enim pro viribus suis alatur
infans fiet ut crescendo plus
capiat Si autem vires sue ca-
pacitatis excedat deficiet
antequam crescat || xvj

Que secula preterierint
antequam genus institue-
retur humanum me fateor ig-
norare non enim dubito nichil
omnino creature creatori esse
coeternum Dicit enim etiam
apostolus tempora eterna nec ea futura
sed quod magis est mirandum
preterita Sic enim ait in spe
vite eterne quam promisit non
mendax deus ante tempora eter-
na manifestavit autem temporibus
suis verbum suum Ecce dixit
retro quod fuerint tempora eterna que
tamen non fuerint deo coeterna
Siquidem ille ante tempora eterna
non solum erat verum etiam promisit
vitam eternam quam manifestavit
temporibus suis id est congruis quid
aliud quam verbum suum hoc est
enim vita eterna Quomodo autem
promisit cum hominibus utique

pmisit qui nondum erant sed
ante tpa etna nisi quia in ip
sius eternitate atq in ipso eis
verbo eis coetno iam pdesti
natoe fixum erat quod suo tpe
futurum erat | xviij

Illud quoq no dubito an
tequa primus homo creatus
esset nuqua quemq hominem
fuisse nec eunde ipm nescio
quibus circuitibus nescio quo
tiens revolutum nec aliud ali
que natura silem Neq ab
hac fide me phyor argume
ta deterret deterrent quor
acutissimum id putat qd dicut
nulla infinita scia posse co
prehendi ac p hoc deus in
quiut rerum quas fecit omi fini
taru omes apud se finitas
rones habet Bonitas aut eis
nuqua vacua fuisse credenda
est ne sit tpalis eius opacio
cuius retro fuit eterna cessacio
quasi penituerit eu prioris sine
inicio vacacionis ac ppterea
sit opis aggressus initium
Et ideo necesse e inquiunt
eadem semp repeti eademq
ee repetenda transire vel
manente mundo mutabiliter q
licet nuqua no fuit et sine
inicio tpis tn fctus e vel eis
quoq ortu et occasu semp illis
circuitibus repetito semp q
repetendo ne vz si aliqn pmu
dei opa cepta dicuntur priore
suam sine vicio vacacionem
tamqua inerte ac desidiosam
et ideo sibi displicentem dampnasse
quodamodo atq ob hoc mu

tasse credatur Si aut semp qdem
tpalia s alia atq alia phib
opatus ac sit aliqn etia ad ho
minem faciendum que nuqua
antea fecerat puenisse no sci
qua putat non posse quecuq
infinita cophendi s quasi ad
horam sicut veniebat in mente
fortuita quada inconstancia
videat fecisse que fecit Porro
si illis circuitus admittant
inquiut quibus vel manete m
vel ipso quoq revolubiles ortus
suos et occasus eisdem circuit
inserente eadem temporalia re
tuntur nec ignavu ociu pre
sertim tam longe sine inicio
diuturnitat deo tribuit nec
impiosa temeritas opm suorum
qui si no eade repetantur n
possunt infinita diversitate v
variata ulla eius scia vel psci
cophendi Has argumentacio
quibus impii nram simplicem
pietatem ut cu illis in circuit
ambulemus de via recta con
avertere si racio refutare no p
fides irridere deberet Huc acc
qd in adiutorio dni dei nri h
volubiles circulos quos op
confingit ro manifesta confring
Hinc enim maxime isti errant
ut in circuitu falso ambular
qua vero et recto itinere ma
lunt qd mente dinam omino im
mutabilem cuiuslibet infinitatis
capacem in innumera omnia s
cogitacionis alteracione nu
de sua humana mutabili ang
qz metiunt Et fit illis qd ai
aplus Comparantes no semetipsos

semetipsis non intelligentes Ita
na illius quidquid noui faciendi venit
in mente nouo consilio facimus mu
tabiles quippe mentes gerunt pro
nisi demum que cogitare non pareant
sed semetipsos pro illo cogitantes
non illum sed seipsos nec illum et sibi
comparant Nos autem fas non est
credere aliter affici deum cum vacat
aliter cum operatur quia nec affici
dicendus est tamquam in eius natura
fiat aliquid quod antea non
fuit patitur quippe illud afficitur
et mutabile est omne quod aliquid
patitur Non ita in eius vaca
tione cogitetur ignauia desidia
inercia sed nec in eius opere la
bor conatus industria Nouit qui
escens agere et agens quiescere potest
ad opus nouum non nouum sed
sempiternum adhibere consilium Nec
penitendo quia prius cessauerat cepit
facere quod non fecerat Sed et si prius
cessauit et postius operatus quod
nescio quemadmodum ab homine
possit intelligi hoc procul dubio
quod dicitur prius et postius eo
uenientibus fuit In illo autem non
altera precedente alteram subse
quens mutauit aut abstulit vo
luntate sed vna eademque sem
piterna et immutabili volun*te*
res quas condidit et ut prius
non essent egit quamdiu non fuerunt
et ut postius essent quando esse
ceperunt hinc eis quia talia uide
re possunt mirabiliter fortasse
ostendens quam non eis indi
guerit sed eas gratuita bonita
te condiderit cum sine illis docim*te*

inicio carente in non minore
beatitudine permanserit xviij
Illud autem aliud quod dicunt
nec dei sciencia infinita posse com
prehendi Restat eis ut dicere
audeant atque huic se voragini
profunde impietatis
immergant quod omnes numeros deus
non nouerit Eos quippe infini
tos esse certissimum est quoniam
in quocumque numero faciendo finem
putaueris idem ipse non dico vno
addito augeri sed quamlibet sit
magnus et quamlibet ingentem
multitudinem continens in ipsa
racione atque sciencia numerorum non solum
duplicari verum etiam multipli
cari potest Ita vero suis quisque
numerus proprietatibus terminatur ut
nullus eorum par esse cuiquam
alteri possit Ergo et dispares
inter se atque diuersi sunt et
singuli quique finiti sunt et omnes
infiniti sunt Ita ne numeros propter
infinitatem nescit omnes deus
et usque ad quandam summam numerorum
sciencia dei peruenit et ceteros ig
norat quis hoc vel dementissimus
dixit nec audebunt
isti contempnere numeros et eos dicere
ad dei scienciam non pertinere apud
quos plato deum magna auctoritate
commendat mundum numeris fabri
cantem apud nos de deo dictum
legitur Omnia in mensura et
numero et pondere disposuisti
de quo et propheta dicit Qui
profert numero seculum Et salua
tor in euangelio Capilli in
capite vestri omnes numerati sunt

Absit itaq ut dubitemus qd ei
notus sit omnis nus cuius intel
ligencie sicut in psalmo canitur
no e nus In finitas itaq
nuis qs ius infinitorum nuorum
nullus sit nus no e tn incon
phensibilis ei cuius intellige
cie non est nus Quapropter
si quid quid scia cophenditur
sciendo cophensione finitur
psto et omnis infinitas quo
dam ineffabili modo deo fini
ta e quia sae ipius incoprehensibilis non est Quare si
infinitas nuorum scie dei quia
coprehendit ee no pt infinita
qui tande nos sumus hommunculi
qui eius scie limite figere pre
sumamus dicetes qd nisi eisdem
circuitibus tpm eadem tpalia
repetantur no pt deus cun
cta que fecit ul pscire ut fa
ciat ul scire qd fecit cuius sa
pia simpliciter multiplex et
uniformiter multiformis tam
incophensibili cophensio
ne omnia incoprehensibilia
cophendit ut quecuq nova
et dissimilia qd pcedentibus
si semp facere vellet inordina
ta et improvisa hre no pt nec
ea puidet ex pximo tpe sed
eterna pscia ptinet

Quod utrum ita faciant et
continuata sibi connexione
copulent que appellantur secula
seculorum Alia tn atq alia or
dinata dissimilitudine procurren
cia eis dubitabat qm a miseria liberant in sua bta
mortalitate sine manentibus

an ita dicat secula seculorum
ut intelligantur secula in
spia dei inconcussa stabilitate
manencia istorum que cum tpe tran
seunt tamquam efficiencia secu
lorum diffinire non audeo For
sitan em possit dici seculum que
secula ut nichil aliud dicantur
seculum seculi qd secula secu
lorum sicut nichil aliud dicitur ce
lum celi qua celi celorum Nam celum
deus vocavit firmamentum
sup quod sunt aque et tn pl
et aque inquit que sup celos
sunt laudent nome dni Quid
ergo istorum duum sit an pt hec
duo aliquid aliud de seculis
seculorum possit intelligi pro
fundissima questio est neq hoc
quod nunc agimus impedit si
discussa interim differatur
aliquid in causa diffinire va
leamus sive nos faciat cauciores tan
tae ipa tractationis in tanta
obscuritate rerum affirmacione teme
raria audeam Nunc em contra opinio
nem disputamus qua illi circu
itus asseruntur quibus semp eadem
p intervalla tpm necesse est re
peti existimantur Quelibet aut
istarum sentenciarum de seculis seculorum
vera sit ad hos circuitus nichil
ptinet Quoniam sive secula secu
lorum sint no eadem repetita sed a
se altero connexione ordinatissima
procurrencia liberatorum beatitudine
sine ullo recursu miseriarum cer
tissima pmanente sive secu
la seculorum eterna sint spatia tamen
ordinancia sub ditorum cautius
eadem revolventes locum non habent

quos magnopere refellit eterna vi-
ta sanctorum || xx

Quis enim aures piorum ferant
post emensam tot tantisque
calamitatibus vitam si tamen vita
ista dicenda est que potius
mors est ita gravis ut mors que
ab hac liberat mortis huius a-
more timeatur post tam magna
mala tamque multa et horrenda
tandem aliquando per veram religionem
atque sapientiam expiata atque fini-
ta ita pervenire ad conspectum dei atque
ita fieri beatum contemplatione in-
corporee lucis per participationem
immutabilis immortalitatis eius
cuius adipiscende amore flagra-
mus ut eam quandoque necesse sit de-
seri et eos qui deserunt ab illa
eternitate veritate felicitate de-
iectos tartaree mortalitati
turpi stulticie miseriis execra-
bilibus implicari ubi deus a-
mittatur ubi odio veritas habeatur
ubi per immundas nequicias beatitudo
queratur et hoc itidem sine
ullo fine priorum et posteriorum et certis
intervallis et dimensionibus se-
culorum factum et futurum et hoc propterea
ut possit deo circuitibus definitis
euntibus semper atque redeunti-
bus per nostras falsas beatitudines
et veras miserias alternatim
quidem sed in revolutione incessa-
bili sempiternas nota esse opera
sua qui neque a faciendo quies-
cere neque sentiendo possit que
infinita sunt indagare Quis
hec audiat quis credat quis
ferat que si vera essent non

solum tacerentur prudencius
verum etiam ut quomodo valeo dicam
quo modo doctius nescirentur Nam
si hec illic in memoria non habe-
bimus et ideo beati erimus cur hic
per eorum scientiam gravatur amplius
nostra miseria Si autem ibi ea
necessario scituri sumus hic saltem
nesciamus ut hic felicior
sit expectatio quam illic adep-
tio summi boni quando hic eterna
vita consequenda expectatur
ibi autem beata sed non eterna quandoque
amittenda cognoscitur Si autem
dicunt neminem posse ad illam
beatitudinem pervenire nisi hos
circuitus ubi beatitudo et mise-
ria vicissim alternant in huius
vite eruditione cognoverit quo
ergo fatentur quanto plus quisque
amaverit deum tanto eum faci-
lius ad beatitudinem perventurum
qui ea docent quibus amor
ipse torpescat Nam quis non
remissius et tepidius amet
eum quem se cogitat necessario de-
serturum et contra eius veritatem
et sapientiam esse sensurum et hoc cum
ad eius plenam pro sua capa-
citate nequiciam notitiam
beatitudinis perfectione pervenerit
quando nec homo amicum possit
quisque amare fideliter cui se
futurum novit inimicum Sed
absit ut vera sint que nobis
minantur veram miseriam numquam
finiendam sed interpositionibus
false beatitudinis sepe ac
sine fine rumpendam Quid enim
cum illa beatitudine falsius

atque fallacius ubi nos futu
ros miseros aut in tanta
infirmitatis luce nesciamus aut in
summa felicitate timeamus.
Sed cum venturam calami
tatem ignoraturi simus prudentior
est hic nostra miseria ubi ven
turam beatitudinem novimus. Si autem
nos illic clades imminens non
latebit beatius tempora transigit
anima misera quibus trans
actis in miseriam revolvatur
atque ita spes nostra infelicitatis
est felix et felicitas infelix.
Unde fit ut quia hic mala pre
sentia patimur ibi metuimus immi
nentia verius semper miseri
quam beati aliquando esse possimus.
Sed quoniam hec falsa sunt clamante
pietate convincente veritate illa
enim nobis veraciter promittitur
vera felicitas cuius erit semper
retinenda et nulla infelicitate
rumpenda certa securitas viam
rectam sequentes quod nobis
est Christus eo duce ac salvatore
a vano et inepto impiorum cir
cuitu iter fidei mentemque aver
tamus. Si enim de istis circuitibus
et sine cessatione alternantibus
itionibus et reditionibus
animarum Porphyrius Platonicus
suorum opinionem sequi noluit
sive ipsius rei vanitate per
motus sive iam tempora christiana
reveritus et quod in libro de
cimo commemoravi dicere maluit
animam propter cognoscenda mala traditam
mundo ut ab eis liberata atque
purgata cum ad Patrem redierit
nihil ulterius tale patiatur

quanto magis nos istam inimi
cam christiane fidei falsitatem detestari
ac devitare debemus. His autem
circuitibus evacuatis atque fru
stratis nulla necessitas nos compellit
ideo putare non habere initium tem
poris ex quo esse cepit genus
humanum quia per nescio quos cir
cuitus nihil sit in rebus novi
quod non antea certis intervallis
temporum fuerit et postea sit futurum.
Si enim liberatur anima non re
ditura ad miserias sicut numquam
antea liberata est fit in illa
quiddam quod antea numquam factum
est et hoc quidem valde magnum id est
que numquam desinat eterna
felicitas. Si autem in natura
immortali fit tanta novitas nullo
repetita nullo repetenda cir
cuitu cur in rebus mortalibus
fieri non posse contenditur? Si dicunt
non fieri in anima beatitudinis no
vitatem quoniam ad eam revertitur
in qua fuit semper ipsa certe
liberatio nova fit cum de mi
seria liberatur in qua numquam
fuit et ipsa miserie novitas
in ea facta est que numquam fuit.
Hec autem novitas si non in rerum
que divina providentia guber
nantur ordinem venit sed casu po
tius evenit ubi sunt illi deter
minati dimensique circuitus in quibus
nulla nova fiunt sed repetuntur
eadem que fuerunt? Si autem et hec
novitas ab ordinatione divine pro
videntie non excluditur sive data
sit anima sive lapsa sit possunt
nova que neque antea facta sunt

uel etiam rerum ordine aliena sint
et si potuit anima per imprudentiam
facere sibi nouam miseriam que non
esset improuisa diuine prouidentie
ut hanc quoque in rerum ordine in-
cluderet et ab hac eam non
improuide liberaret quanta tem-
ere temeritate humane uanitatis
audemus negare diuinitatem facere pos-
se res non sibi sed mundo nouas
quas neque antea fecerit nec
umquam habuerit improuisas Si
autem dicunt liberatas quidem animas
ad miserias non reuersuras sed etiam cum hoc
fit in rebus nichil noui fieri quoniam
semper alie atque alie liberate sunt et
liberantur et liberabuntur hoc
certe concedunt si ita est nouas
animas fieri quibus sit et noua
miseria et noua liberatio Nam
si antiquas eas dicunt esse et re-
tro seculis sempiternas ex quibus
cottidie noui fiant homines de
quorum corporibus si sapienter
uixerint ita liberentur ut numquam
ad miserias reuoluantur con-
sequenter dicturi sunt infinitas
Quantuslibet finitus namque numerus
esset animarum infinitis retro se-
culis sufficere non ualeret ut ex
illo semper homines fierent quorum es-
sent anime ab ista semper mor-
talitate liberande numquam
ad eam deinceps rediture
Nec ullo modo explicabunt
quomodo in rebus quas ut deo note
esse possint finitas uolunt
infinitus sit numerus animarum Qua-
propter quoniam circuitus illi iam explosi

sunt quibus ad easdem mi-
serias necessario putabatur
anima reditura quid restat con-
uenientius pietati quam credere
non esse impossibile deo et ea que
numquam fecit noua facere et
ineffabili prescientia uoluntatem
mutabilem non habere Porro autem
utrum animarum liberatarum nec ul-
terius ad miserias rediturarum
numerus possit semper augeri ipsi
uiderint qui de rerum infinitate
cohibenda tam subtiliter
disputant nos uero ratiocinationem
nostram ex utroque latere terminamus
Si enim potest quid cause
est ut negetur creari potuisse quod
numquam antea creatum esset
si liberatarum animarum numerus
qui antea non fuit non solum factus
est semel sed fieri numquam
desinet Si autem oportet ut
certus sit liberatarum aliquis
numerus animarum qui ad miseriam
numquam redeat neque iste numerus
ulterius augeatur etiam
ipse sine dubio quicumque erit
ante utique numquam fuit qui
profecto crescere et ad sue quanti-
tatis terminum peruenire sine ali-
quo non posset initio quod initium
eo modo antea numquam fuit
Hoc ergo ut esset creatus est
homo ante quem nullus fuit. XXI

Hanc igitur questionem diffi-
cillimam propter eternitatem
dei noua creantis sine no-
uitate aliqua uoluntatis quantum
potuimus explicata non est
arduum uidere multo fuisse

melius quod factum est ut ex uno homine quem primum condidit multiplicaret genus humanum quam si eos inchoasset a pluribus. Nam quasdam animantes alias solitarias et quodammodo solivagas i. que solitudinem appetunt sicuti sunt aquile milui leones lupi et quecumque ita sunt alias vero congreges instituit que congregate atque in gregibus malunt vivere ut columbi sturni cervi dammule et cetera huiusmodi utrumque tamen genus non ex singulis propagavit sed plura simul iussit existere. Hominem vero cuius naturam quodammodo mediam inter angelos bestiasque condebat ut si creatori suo tamquam vero domino subditus preceptum eius pia obediencia custodiret in consortium transiret angelorum sine morte media beatam immortalitatem sine ullo termino consecutus. Si autem dominum deum suum libera voluntate superbe atque inobedienter usus offenderet morti addictus bestialiter viveret libidinis servus eternoque post mortem supplicio destinatus unum ac singularem creavit non utique solum sine humana societate deserendum sed ut eo modo vehemencius ei commendaretur ipsius societatis unitas vinculumque concordie si non tantum inter se nature similitudine verum eciam cognacionis affectu homines necterentur quando nec ipsam quidem feminam copulandam viro sicut ipsum creare illi placuit Sed ex ipso ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum.

Et ignorabat deus hominem peccaturum et morti iam obnoxium moriturosque propagaturum eosque progressuros peccati immanitate mortales ut tucius atque pacacius inter se rationalis voluntatis expertes bestie sui generis viverent quarum ex aquis et terris plurium pullulavit exordium quam homines quorum genus ex uno ad commendandam concordiam propagatum. Neque enim inter leones aut inter se dracones qualia homines bella gesserunt. Sed previdebat eciam gratia sua populum piorum in adoptionem vocandum remissisque peccatis iustificatum spiritu sancto sanctis angelis in eterna pace sociandum novissima inimica morte destructa cui populo esset huius rei consideracio profutura quod ex uno homine deus ad commendandam hominibus quam ei grata sit eciam in pluribus unitas genus instituisset humanum. xxiij

Fecit ergo deus hominem ad ymaginem et similitudinem suam talem quippe illi animam creavit qua per racionem atque intellectum omnibus esset prestancior animalibus terrestribus et natatilibus et volatilibus que mentem huiusmodi non haberent et cum virum terreno formasset ex pulvere eique animam qualem dedit sive q

quam fecerat sufflando in dedisset
que potius sufflando fecisset
atque quem sufflando fecit. Nam
cum sit aliud sufflare quam flatum
facere animam hominis esse voluisset
etiam coniugem illi in adiutorium
generandi operis de latere eius
detracto osse fecit ut deus. Nec
enim hec carnali consuetudine
cogitanda sunt ut uidere opifi
ces solemus ex materia quacumque
terrena corporalibus membris
quod artis industria potuerunt fa
bricantes manus dei potentia
dei est qui etiam uisibilia inui
sibiliter operatur. Sed hec fabulo
sa potius quam vera esse arbi
trantur qui uirtute et sapientiam
dei qua nouit et potest etiam sine
seminibus ipsa certe facere semina
ex his usitatis et cotidianis
metiuntur operibus. Ea vero que
primitus instituta sunt quoniam non
nouerunt infideliter cogitant
quasi non hec ipsa que nouerunt
de humanis conceptibus atque
partubus si inexpertis narra
rentur incredibiliora uiderentur
quamuis et ea plerique magis
nature corporalibus causis
quam operibus diuine mentis as
signent. || xxiiii

Sed cum his nullum nobis
est in his libris negotium
qui diuinam mentem facere uel
curare ista non credunt. Illis
autem qui platoni suo credunt
non ab illo summo deo qui fa
bricatus est mundum sed ab
aliis minoribus quos quidem
ipse creauit permissu sive iussu
eius animalia facta esse cuncta
mortalia in quibus homo
precipuum diisque ipsis cognatum
tenet locum si superstitione ca
reant qua querunt unde
iuste videantur sacra et sacri
ficia facere quasi conditoribus
suis facile carebunt etiam
huius opinationis errore. Neque
enim fas est ullius nature quamli
bet minime mortalisque crea
torem nisi deum credere et
antequam possit intelligi.
Angeli autem quos illi deos
libentius appellant etiam
si adhibent uel iussi uel per
missi operationem suam rebus
que gignuntur in mundo
tam non eos dicimus crea
tores animalium quam nec agricolas
frugum atque arborum. || xxv

Cum enim alia sit species que
adhibetur extrinsecus cui
cumque materie corporali sicut
operantur homines figuli atque
fabri atque id genus opifices
qui etiam pingunt et effingunt
formas similes corporibus
animalium alia quam intrinsecus ef
ficientes causas habet de
secreto et occulto nature
uiuentis atque intelligentis
arbitrio que non solum naturales
corporum species verum etiam
ipsas animantium animas dum
non fit facit supra dicta
illa species artificibus quibus
tribuatur. Hec autem altera

non nisi uni artifici creatori
et conditori deo qui mundum
ipsum et angelos sine ullo mundo
et sine ullis angelis fecit
Vi enim divina et ut ita dicam
effectiva que fieri nescit sed
facere accepit speciem oculi cum
mundus fieret rotunditas ce
li et rotunditas solis eadem
divina et effectiva que fieri
nescit sed facere accepit speciem
oculi et rotunditas pomi et
cetere singule naturales quas
videmus in rebus quibusque
nascentibus non extrinsecus
adhiberi sed intima creatoris
potencia qui dixit celum et
terram ego impleo et cuius sa
piencia est que attingit a fine
usque ad finem fortiter et dispo
nit omnia suaviter proinde factis
primitus angelis cuiusmodi mini
sterium prebuerint creatori ce
tera facienti nescio nec tribue
re illis audeo quod forte non
possunt nec debeo derogare
quod possunt Creacionem tamen
condicionem qua omnis natura formatur
qua fit ut omnino nature sint
eis quoque faventibus illi deo
tribuo cui se eciam ipsi debere
quod sunt cum graciarum actione no
verunt Non solum igitur agri
colas non dicimus fructuum quo
rumque creatores cum legamus
neque qui plantat est aliquid
neque qui rigat sed qui incre
mentum dat deus sed ne ipsam
quidem terram quamvis mater omnium fecun
da videatur que germinibus
erumpencia promovet et fixa

radicibus continet cum item
legamus deus illi dat corpus quo
modo voluerit et unicuique seminum pro
prium corpus. ita nec feminam sui pu
perii creatricem appellare debemus
sed pocius illum qui cuidam famulo
suo dixit priusquam te forma
rem in utero novi te Et quamvis
anima sic vel sic affecta pregnantis
valeat aliquibus velud indue
re qualitatibus fetum sicut de
virgis variatis fecit Jacob ut
pecora colore vario gignerentur
naturam tamen illam que gignitur
tam ipsa non facit quam nec ipsa
se fecit Quelibet igitur corporales
vel seminales cause gignendis
rebus adhibeantur sive operacio
nibus angelorum aut hominum aut
quorumcumque animalium sive marium
feminarumque mixcionibus quelibet
libet eciam desideria motusve
anime matris valeat aliquid linea
mentorum aut colorum aspergere
teneris mollibusque conceptibus
ipsas omnino naturas que sic
vel sic in suo genere afficiantur
non facit nisi summus deus cuius
occulta potencia cuncta pene
trans incontaminabili presencia
facit esse quidquid aliquo modo
est inquantumcumque est quia nisi
faciente illo non tale vel tale
esset sed prorsus esse non posset
Nam si in
specie quam forinsecus corpo
ralibus artifices rebus impo
nunt urbem romam et urbem
alexandriam non fabros
architectos sed reges quorum

voluntate consilio imperio fabricata
sive illam romulus sive illam alexandrum habuisse dicatur conditorem
quanto pocius non nisi deum
debemus conditorem dicere naturarum qui neque ulla materia facit
aliquid quam ipse non fecerit
nec operarios habet nisi quos ipse
creavit Nam et si potentiam suam
ut ita dicam fabricatoriam rebus
subtrahat ita non erunt sicut
antea quam fierent non fuerunt Sed
ante dico eternitate non tempore
Quis enim alius creator est temporum
nisi qui fecit ea xxvi quorum motibus
currerent tempora
Plato sane minores et a summo
deo factos deos effectores esse
voluit animalium ceterorum ut immortalem parte ab ipso sumerent ipsi
vero mortalem attexerent Proinde
animarum nostrarum eos creatores esse
noluit sed corporum Unde quoniam porphyrius
propter anime purgacionem dicit omne
corpus fugiendum simulque cum
suo platone aliisque platonicis sentit
eos qui immoderate atque inhoneste
vixerint propter luendas penas ad
corpora redire mortalia plato
quidem etiam bestiarum porphyrius tantummodo
hominum sequitur eos ut dicant deos
istos quos a nobis volunt quasi
parentes et conditores nostros coli nichil
esse aliud quam fabros compedum
carcerumve nostrorum nec institutores
sed inclusores alligatoresque
nostros ergastulis erumpnosis et
gravissimis vinculis Aut ergo
desinant platonici penas animarum
ex istis comminari corporibus aut
eos nobis deos colendos non
predicent quorum in nobis operationem
ut quantum possumus fugiamus
et evadamus hortantur cum sit
utrumque falsissimum Nam neque ita
luunt penas anime cum ad istam vitam
denuo revolvuntur et omnium viventium
sive in celo sive in terra nullus est
conditor nisi a quo facta sunt
celum et terra Nam si nulla causa
est vivendi in hoc corpore nisi
propter pendenda supplicia quomodo
dicit idem plato aliter mundum
fieri non potuisse pulcherrimum
atque optimum nisi omni animalium
id est et immortalium et mortalium generibus
impleretur Si autem nostra institucio
qua vel mortales conditi
sumus divinum munus est quomodo
pena est ad ista corpora id est ad
divina beneficia remeare Et si deus
quod assidue plato commemorat sicut
omnis mundi ita omnium animalium
species eterna intelligencia continebat
quomodo non ipse cuncta condebat An
aliquorum esse artifex nollet
quorum efficiendorum artem ineffabilis
eius et ineffabiliter laudabilis mens haberet Merito igitur
vera religio quem mundi universi
eum animalium quoque universorum hoc
est et animarum et corporum conditorem
agnoscit et predicat In quibus terrenis
precipuus ab illo ad eius
imaginem homo propter eam causam
que dicta est et si qua forte alia
maior latet factus est unus
sed non relictus solus Nichil

cim e qua hoc genus tam dis
cordiosum vicio tam sociale
natura. Neque enim modius con
vicium discordie vel cavendi
ne existeret vel sanandum cum
extitisset natura loquetur
humana qua in cordatos illius
parentis que propterea deus creare
voluit unum de quo multitudo
propagaretur ut hac admoni
cione etiam in multis concordis
unitas servaretur. Quod vero
femina illi ex eius latere facta
est et hinc satis significatum
est quam cara mariti et uxoris
debeat esse coniunctio. Hec opera dei
propterea quia sunt utique inusi
tata qui acta ita non credunt
nulla facta prodigia debent
credere. Neque enim et ipsa si usi
tato nature curriculo gig
nentur dicerentur. Quid autem sub tanta
gubernatione divine providencie
quamvis eius causa lateat frus
tra gignitur. Ait quidam psalmus
sacer: Venite et videte opera
domini que posuit prodigia super
terram. Cur ergo de latere viri
femina facta sit et hoc primum quo
damodo prodigium quid figuravit
alio loco quantum deus me ad
iuverit dicetur. Nunc quoniam liber
iste claudendus est in hoc primo homine
qui primus factus est nondum quidem
secundum evidenciam iam tamen secundum
dei prescienciam exortas fuisse ex
istimemus in genere humano socie
tates tamquam civitates secundas

Ex illo enim futuri erant homines
aliis malis angelis in supplicio
alii bonis in premio sociandi quam
vis occulto dei iudicio sed tamen iusto.
Quod enim scriptum est universe vie
domini misericordia et veritas nec iniusta eius
gratia nec crudelis potest esse iusticia.

Incipiunt capitula libri xiij de civitate dei

De lapsu primorum hominum per quem
est contracta mortalitas. ij
De ea morte que anime sem
iij tu victure accidere potest ut ea
cui corpus obnoxium est. iiij Utrum
mors que per peccatum primorum hominum
in omnes homines pertransiit etiam sanctis
pena peccati sit. v Cur ab his
qui per gratiam regeneracionis sunt
soluti non auferatur mors
que pena peccati. vj Quod sicut iniqui
male utuntur lege que bona est
ita iusti bene utuntur morte que
mala est. vij De generali morte
malo quo anime et corporis societas
separatur. viij De morte quam non
regenerati pro Christi confessionem
susceperunt. ix Quod in sanctis pro me
morte pro veritate susceptio sceleris
sit mortibus absoluta. x De tem
pore mortis quo vite sensus aufer
tur in morientibus an in mortuis
esse dicendum est. xi De vita mor
talium que mors potius quam
vita dicenda est. xij An quisquam
simul et vivens esse possit et
mortuus. xiij De revelacione primi
hominis qua prima sensit pena.
xv Carnalis homo sit factus adeo
et inqua sorte decidit sic

xvi

voluntatis arbitrio. xv. Quod adam
peccantis prius ipse reliquit deum
quam relinqueretur ab eo et primam
fuisse mortem. xvi. De philosophis
qui dicunt separacionem anime a corpore non
putant esse penalem, ad plato in
ducat summum deum minoribus pro
mittentem quod nunquam fuit corporibus de
ponendi. xvii. Contra eos qui asserunt
terrena corpora incorruptibilia
fieri et eterna non posse. xviii. De terrenis
corporibus que philosophi firmant in
celestibus esse non posse quia quod
terrenum est naturali pondere revocetur
ad terram. xix. Contra eorum dogma
ta qui primos homines si non peccas
sent immortales futuros fuisse non
credunt. xx. Quod caro sanctorum nunc
nunc requiescit in spe in melio
re reparanda sit qualitate quam
fuit hominum ante peccatum. xxi. De pa
radiso in quo primi homines fuerunt
recte possit significatione eius spi
ritale aliquid intelligi salva
veritate narracionis hystorice
de corporali loco. xxii. De corpori
bus sanctorum post resurreccionem que
sic spiritualia erunt ut non in spiritum
caro vertatur. xxiii. Quid intelligendum
sit de corpore spirituali ut qui moriuntur
in adam qui non vivificantur in christo.
xxiv. Qualiter accipienda sit ut
illa insufflacio qua primus ho
factus est in animam viventem illa
quam dominus fecit dicens accipite
spiritum sanctum. Incipit liber xiii li. ca. i.

Expeditis de nostri seculi
exortu et de inicio generis
humani difficillimis questionibus
nunc iam de lapsu primi hominis
ymmo primorum hominum et origine
ac propagine mortis humane dis
putacionem a nobis institutam racio
ordo deposcit. Non enim eo modo
quo angelos condiderat deus
homines ut eciam si peccassent
mori omnino non possent sed ita ut
perfunctos fructos obediencie mu
nere sine interventu mortis an
gelica immortalitas et beata et
nitas sequeretur inobedientes
autem mors plecteret dampna
cione quod eciam iustissima quod et
in libro superiore iam diximus

Sed de ipso genere mortis vi
deo michi paulo diligen
tius disserendum. Quamvis enim huma
na anima veraciter immortalis
perhibeatur tamen quandam eciam morte
sua. Nam ideo dicitur immortalis
quia modo quodam quantulocumque
non desinit vivere atque sentire
corpus autem ideo mortale
quoniam deseri omni vita potest nec
per se ipsum aliquatenus vivit
Mors igitur anime fit cum eam deserit
deus sicut corpus cum id deserit
anima. Ergo utriusque rei id est
totius hominis mors est cum
anima deo deserta deserit corpus
ita enim nec ex deo vivit ipsa
nec corpus ex ipsa. Huiusmodi
autem totius hominis mortem
illa sequitur quam secundam mortem
divinorum eloquiorum appellat auc
toritas. Hanc salvator signi
ficavit ubi ait: Eum timete
qui habet potestatem et corpus

cruciatum perducit in gehennam. Quod utique non antea fiat quam anima corpori sic fuerit copulata ut nulla direpcione separentur. Mirum tamen dici potest quo corpus eam morte dicatur occidi qua non anima defecit sed animatum senciensque cruciatur. Nam in illa pena ultima ac sempiterna de qua suo loco diligencius disserendum est recte mors anime dicitur quia non vivit ex deo. Mors autem corporis quonam modo cum vivat ex anima, non enim aliter potest ipsa corporalia que post resurrectionem futura sunt sentire tormenta. An quia vita qualiscumque aliquod bonum est, dolor autem malum, ideo nec vivere corpus dicendum est in quo anima non vivendi causa est sed dolendi. Vivit itaque anima ex deo cum vivit bene, non enim potest bene vivere nisi deo in se operante quod bonum est, vivit in corpore seu vivat ipsa seu non vivat ex deo. Impiorum namque in corporibus vita non animarum sed corporum vita est, quam possunt eis anime hoc est mortue a deo deserte quantulacumque propria vita ex qua etiam immortales sunt non desistente conferre. Verum in dampnacione novissima quamvis homo sentire non desinat tamen quia sensus ipse nec voluptate suavis nec quiete salubris sed dolore penalis est non immerito mors est potius appellata quam vita. Ideo autem secunda quia post illam primam est qua fit coherencium direpcio naturarum sive dei et anime sive anime et corporis. De prima igitur corporis morte dici potest quod bonis bona sit, malis mala. Secunda vero sine dubio sicut nullorum bonorum est ita nulli bona.

ij

Non autem dissimulanda nascitur questio utrum revera mors qua separatur anima et corpus bonis sit bona, quia si ita est quomodo poterit obtineri quod etiam ipsa sit pena peccati. Hanc enim primi homines nisi peccassent perpessi utique non fuissent. Quo pacto igitur bona esse possit bonis que accidere non posset nisi malis. Sed rursus si non nisi malis posset accidere non deberet bonis bona esse sed nulla. Cur enim esset ulla pena in quibus non essent ulla punienda. Quapropter fatendum est primos quidem homines fuisse institutos ut si non peccassent nullum mortis experirentur genus, sed eosdem primos peccatores ita fuisse morte multatos ut etiam quicquid eorum stirpe esset exortum eadem pena teneretur obnoxium.

iij

Non enim aliud ex eis quam quod ipsi fuerant nasceretur. Pro magnitudine quippe culpe illius naturam dapnacio mutavit in peius, ut quod penaliter precessit in peccantibus hominibus prioribus etiam naturaliter sequeretur in nascentibus ceteris. Neque enim ita homo ex homine sicut homo ex puluere

Cultus namque homini faciendo
natricis fuit .i. homo aut homi
gignendo parens proinde
quod extra non habet cum ~~vero~~ ratio
quamvis contra sed sit ratio quod est
ut parens homo hoc est proles
homo. In primo igitur homine per
eminem in progeniem transiturum
universum genus humanum fuit
[illegible]na illa coniugio copula divina
inani sue dampnacionis acce
pit et quod homo factus est non enim
trahetur sed ad peccavit et puni
retur. Hoc gemuit quantum quod
attinet ad peccati et mortis signe
Ideo enim ad infantilem ebitudinem
et infirmitatem animi et corporis
[illegible]ma videmus impiulio peccato vel
pena ille redactus est que deus
noluit esse tamquam primordia
catulorum quorum parentes in bestia
tam inita morte quam deciderat
sicut scriptum est homo cum in ho
nore esset non intellexit compa
ratus est pecoribus non intelligibi
libus et similis factus est illis nisi quod
antes infirmiores conspicit ter
minus usu motuque membrorum
et sensu appetendi atque vitandi
quam sunt aliorum tenerrimi fetus
qualiter tamquam se tanto attollat
excellencius supra cetera anim
alia vis humana quanto magis impetum
suum velut sagitta cum arcus
intenditur retrorsum reducta distu
lerit. Non ergo ad istam infantilia
rudimenta presumptione illicita
et dampnatione iusta prolapsus

vel impulsus est primus homo sed
hactenus in eo natura humana vi
ciata atque mutata est ut re
pugnantem pateretur in membris
inobedienciam concupiscentie et
obstringeretur necessitate moriendi
atque ita quod vicio pena que
factus est id est obnoxios peccato mor
tique generaret a quo peccati vinculo
si per mediatoris Christi graciam
solvantur infantes habent solam
mortem pereti put quam aud se ingt
accepe in secunda illam sine
fine penalem liberati a peccati
obligacione non transeunt. Si que
nos movet cur illi ipsam pa
ciantur si et ipsa peccati pena est
quorum per gratiam reatus abo
letur iam ista quo in alio mo
ope quod inscripsimus de bap
tismo parvulorum retractata et ab
soluta est ubi dictum est ob hoc
relinqui anime corporis experimentum
separacionis ac corporis eciam
ablato iam reatu manenti quam si
regeneracionis sacramentum
continuo sequeretur immortalitas
corporis ipsa fides enervaretur
que tunc est fides cum expectatur
in spe quod in re nondum tenetur
fidei autem robore atque certa
mine in maioribus dumtaxat
etatibus certa mortis fuerat su
peranda timor quod in sanctis
martiribus maxime eminuit
cuius profecto certaminis esset
nulla victoria nulla gloria
quia nec ipsum omnino posset

esse certamen si post lauacrum
regeneracionis lege sca non pt
morte ppeti corpalem Cum
puulis aut baptisandis quib
no ad xpi graz ptra ponit
recurreret ne a corpore solueret
atque ita no inuisibili pmio
pbaret fides si iam nec fides
esset 9festim sui opis querendo
et sumendo mercede Nunc
vero maiore et mirabiliore gra
saluatoris in vsus iusticie
pcti pena quersa e Tunc
em dictu e homi moieris si
peccaueris nunc dicit marti
morere ne pecces tunc enim
dictum e Si madatu trasgressi
fueritis morte moiemini Nunc
dicit si morte recusaueritis
madatu trasgredimini Quod
tunc timendu fuat ut no pecca
ret nunc suscipiendum est
ne peccetur Sic p ineffabile
dei miam et ipa pena viciorum
transit in arma virtut et fit iusti
meritu etia suppliciu peccatoris
tunc em mors est acquisita
peccando nunc impletur ius
ticia moriendo Vm hoc i scis mar
tiribus quibus ad alterutru a
psecutore pponitur ut aut de
serat fidem aut sufferat morte
Iusti em malunt credendo
ppeti qd primi iniqui no cre
dendo ppessi Nisi em peccasset
illi non morerent peccabunt
aut isti nisi moriant Mortui
aut sunt illi quia peccauert
no peccat isti quia moriunt Fctm

est p illorum culpa ut veniret
in pena fit p istorum pena ne
veniat in culpam Non quia
mors bonu aliquod fca e qd
antea malu fuit Sz tanta deus
fidei pstitit gra ut mors quam
vite constat esse 9traria instru
mentu fieret p quod transiretur ad
vitam Sequitur iiij

Apostolus cu vellet ostede
quatum gra no subueniete
ad nocendum valet etia ipam
lege qua phibet petm no dub
tauit dice ututem esse pcti Acul
inquid mortis e petm virtus
aut pcti lex Verissime omo au
get em phibicio desiderium op
illiciti qn iusticia no sic dili
ut peccadi cupiditas eius de
lectatione vincatur ut aut di
gatur et delectet vera iusticia
nisi diuina subueit gra Sz ne p
ptea lex putaretur malum
cu virtus e dta pcti Ideo ipe a
loco versans huiusmodi qm
Lex qz inquit lex quidem sca et
madatu scm iustu et bonu Qd
e ergo bonu e inquit michi fc
e mors absit Sed petm ut app
reat petm p bonu michi opa
est morte ut fiat sup modum
pcator aut petm p mandatu
sup modum dixit qm etia pre
uaricacioni additur cu peccandi
aucta libidine et lex ipa 9
tempnitur Cur hoc 9memoran
putauimus quia scz sicut lex no
est malum qn auget peccan
tiu concupiscentiam ita nec mors bo

e qui auget paciam gliam
cui vel illa pravitate de-
cipitur et efficit prevaricatores vel
ista pietate suscipitur et
efficit martires ac per hoc lex
quidem bona est quia prohibicio
est peccati. Sed quemadmodum iniusti
male utuntur non tantum malis verum
etiam bonis ita iusti bene non tantum
bonis sed etiam malis. Hinc fit ut
et mali male lege utantur quamvis
sit lex bonum et boni bene mo-
riantur quamvis sit mors malum.
Sequitur.
Qua propter quod attinet ad
corporis id est separacionem anime
a corpore cum eam paciuntur qui mo-
rientes appellantur nulli bona
est. Habet enim asperum sensum et con-
tra naturam vis ipsa qua utrumque
divellitur quod fuerat in vivente
coniunctum atque consertum quamdiu
moratur donec omnis adimatur
sensus qui ex ipso inerat anime car-
nisque complexu. Quam totam moles-
tiam non unquam unus ictus cor-
poris vel anime raptus intercipit
nec quibus tamen illud est in morientibus
quod cum gravi sensu adimit sen-
sum pie fideliterque tolerando
auget meritum paciencie non au-
fert vocabulum pene. Ita tamen
ex hominibus primis perpetuata
propagine procul dubio sit mors
pena nascentis tamen si pro iusticia
pietateque pendatur fit gloria
renascentis et cum sit mors
peccati retribucio aliquando impetrat
ut nil retribuatur peccato.
Nam quicumque etiam non per-
cepto regeneracionis lavacro
pro Christi confessione moriuntur tantum
eis valet ad dimittenda peccata
quantum si abluerentur sacro fonte
baptismatis. Qui enim dixit Si
quis non renatus fuerit ex aqua
et spiritu non intrabit in regnum celorum
alia sententia istos fecit exceptos
ubi non minus generaliter ait Qui
me confessus fuerit coram hominibus
confitebor eum coram patre meo
qui in celis est. Et alio loco
qui perdiderit animam suam propter
me inveniet eam. Hinc est quod
scriptum est Preciosa in conspectu domini
mors sanctorum eius. Quid enim
preciosius quam mors per quam fit ut
etiam delicta omnia dimittantur
et merita cumulatius augeantur.
Neque enim tanti sunt meriti qui
cum mortem differre non possent
baptizati sunt deletisque omnibus
peccatis de hac vita emigraverunt
quanti hii qui mortem dif-
ferre cum possent ideo non distu-
lerunt quia maluerunt Christum
confitendo finire vitam quam eum
negando ad eius baptismum
pervenire. Quod utique si fecissent
etiam hoc   lavacro di-
mitteretur quod timore mortis ne-
gaverant Christum in quo lavacro
et illis facinus tam immane
dimissum est qui occiderant Christum.
Sed quando sine habundancia gracie spiritus
illius qui ubi vult spirat tantum
Christum amare possent ut eum in
tanto vite discrimine sub
tanta spe venie negare non
possent. Mors igitur preciosa sanctorum

quibus tamen tanta gratia est per-
missa et propagata mors opi-
ut ad eam acquirendam suam
non auctarentur impedimentorum
usus redactum esse monstrauit
quod ad penam peccantis antea
fuerat constitutum ut inde iusticie
fructus uberior nasceretur. Mors
ergo non ideo bonum uidetur esse
quia in tantam utilitatem non
sua sed diuina opitulatione conuersa
est ut que tunc metuenda pro-
posita est ne peccatum committeretur
nunc suscipienda proponatur
ut peccatum non committatur commissumque
deleatur magneque uictorie
debita iusticie palma reddatur.

Si enim diligentius / vij
consideremus etiam cum
quisque pro ueritate fideliter
et laudabiliter moritur mors
cauetur. Ideo quippe aliquid
eius suscipitur ne tota contingat
et secunda insuper que numquam
finiatur accedat. Suscipitur
enim anime a corpore separatio
ne deo ab anima separato etiam
ipsa separetur a corpore ac sic
totius hominis prima morte com-
pleta secunda accipiat sem-
piterna. Quo circa mors quidem
ut dixi cum eam morientes pa-
tiuntur cumque in eis ut mori-
antur facit nemini bona est
sed laudabiliter toleratur pro
tenendo uel adipiscendo bono.
Cum uero in ea sunt qui iam mor-
tui nuncupantur non absurde
dicitur et malis mala et bonis
bona. In requie sunt enim anime
piorum a corporibus separate
impiorum autem penas luunt do-
nec utrorumque ad eternam uitam illorum
uero ad eternam mortem que secun-
da dicitur corpora reuiuiscant.

Sed illud tempus quo anime / viij
a corporibus separate aut in bo-
nis aut in malis sunt utrum post mor-
tem potius an in morte dicen-
dum est? Si enim post mortem iam
non est ipsa que transacta atque
preterita est sed post eam uita pre-
sens anime seu bona seu mala est. Cuius
autem tunc eis mala erat hoc erat
quando eam patiebantur cum morie-
bantur quando grauis et molestus eis in-
erat sensus quo malo bene
utuntur boni. Peracta autem mors
quonam modo bona uel mala est
que iam non est? Porro si adhuc
diligentius attendamus nec
illa mors esse apparebit cuius gra-
uem ac molestum in morientibus
diximus inesse sensum. Quamdiu enim sen-
tiunt adhuc utique esse uiuunt et si
autem adhuc uiuunt ante mortem
quam in morte potius esse dicendi sunt
quia illa cum uenerit aufert omnem
corporis sensum qui ea propinquante
molestus est. Ac per hoc quo
morientes dicamus eos qui non-
dum mortui sunt sed iam imminente
morte iam extrema ut mortis
fera afflictione iactantur ex-
plicare difficile est. Etiam si recte
appellantur morientes sed
mortui nuncupantur. Nullus est
ergo moriens nisi uiuens. Cum
tamen in tantum est extremitate uite
inquantum sunt quos agere animam
dicimus profecto qui nondum animam
amittunt adhuc uiuit. Idem ipse

gitur simul et moriens est et
vivens, sed morti accedens, vita de-
cedens; adhuc tamen in vita, quia
in est anima corpori; nondum autem
in morte, quia nondum abscessit
a corpore. Sed si cum abscesserit, ne-
c tunc in morte, sed post mortem
potius erit, quando igitur sit in morte
quis dicit? Nam neque ullus mo-
riens erit, si moriens et vivens
simul esse nullus sit. Quamdiu
quippe anima in corpore est, non
possumus negare viventem; aut
si moriens potius dicendus est
in cuius iam corpore agitur ut
moriatur, neque simul quisque potest
esse vivens et moriens, nescio quid
sit vivens. Sequitur capitulum.

Ex quo enim quisque in isto cor-
pore morituro esse ceperit,
numquam in eo non agitur ut
mors veniat. Hoc enim agit
eius mutabilitas toto tempore
vite huius, si tamen vita dicenda
est, ut veniatur in mortem. Ne-
mo quippe est qui non ei post an-
num sit quam ante annum fuit, et
cras quam hodie, et hodie quam
heri, et paulo post quam nunc, et nunc
quam paulo ante propinquior.
Quoniam quidquid temporis vivitur, de spacio
vite demitur, et cotidie fit
minus minusque quod restat, ut
omnino nichil sit aliud tempus vite
huius quam cursus ad mortem, in quo
nemo vel paululum stare vel ali-
quanto tardius ire permittitur,
sed urgentur omnes pari motu nec di-
verso impelluntur accessu.
Neque enim cui vita brevior fuit
celerius diem duxit quam
ille cui longior; sed cum equaliter
et equalia momenta raperentur
ambobus, alter habuit propius,
alter remotius, quo non impari
velocitate ambo currebant.
Aliud est autem amplius vie pe-
regisse, aliud tardius ambulasse.
Qui ergo usque ad mortem pro-
ductiora spacia temporis agit,
non lentius pergit, sed plus
itineris conficit. Porro si ex illo
quisque incipit mori, hoc est esse in
morte, ex quo in illo agi cepit
ipsa mors, id est vite detractio,
quia cum detrahendo finita fuerit
post mortem iam non erit in morte,
profecto ex quo esse incipit
in hoc corpore in morte est. Quid
enim aliud diebus horis mo-
mentisque singulis agitur, donec
ea consummata mors que agebatur
impleatur, et incipiat iam
tempus esse post mortem, quod cum
vita detraheretur, erat in morte?
Numquam igitur in vita homo est
ex quo est in isto corpore moriente
potius quam vivente, si et in vita
et in morte simul est; in vita scilicet
in qua vivit donec tota de-
trahatur; in morte autem, quia
iam moritur cum vita detrahitur.
Si enim non est in vita, quid est
quod detrahitur donec eius
fiat perfecta consumptio? Capitulum.

Si autem non est in morte, quid
est vite ipsa detractio? Non
enim frustra cum vita fuerit cor-
pori tota detracta post mor-
tem iam dicitur, nisi quia

mors erat cum detraheretur. Iam si ea detracta non est hoc in morte sed post mortem quo quando nisi cum detrahitur erit in morte. Si autem absurdum est ut hominem antequam ad mortem perveniat iam esse dicamus in morte cui enim propinquat peragendo vite sue tempora si iam in illa est maxime quia nimis est insolens ut simul et vivens esse dicatur et moriens cum vigilans et dormiens simul esse non possit querendum est quando erit moriens. Etenim antequam mors veniat non est moriens sed vivens. Cum vero mors venerit mortuus erit non moriens. Illud ergo est adhuc ante mortem hoc iam post mortem. Quando igitur in morte tunc enim est moriens ut quemadmodum tria sunt cum dicimus ante mortem in morte post mortem ita tria simul singula vivens moriens mortuusque reddantur. Quando itaque sit moriens id est in morte ubi neque sit vivens quod est ante mortem neque mortuus quod est post mortem sed moriens id est in morte difficillime diffinitur. Cum enim quamdiu est anima in corpore maxime si etiam sensus adsit procul dubio vivit homo qui constat ex anima et corpore ac per hoc adhuc ante mortem non in morte esse dicendus est. Cum vero anima abscessit omnemque abstulerit corporis sensum iam post mortem mortuusque perhibetur.

Perit igitur inter utrumque quo moriens vel in morte sit quoniam si adhuc vivit ante mortem est si vivere desistit iam post mortem est. Numquam ergo moriens id est in morte esse comprehenditur. Ita etiam in transcursu temporum queritur presens nec invenitur quia sine spatio est per quod transit ex futuro in preteritum. Nonne ergo videndum est ne ista ratione mors corporalis nulla esse dicatur. Si enim est quando est que in illo et in qua ullus esse non potest quandoquidem si vivitur adhuc non est quia hoc ante mortem non in morte si autem vivere iam cessatum est iam non est quia hoc et post mortem est non in morte. Sed rursus si nulla mors est ante quando vel post quid est quod dicitur ante mortem. Nam et hoc inaniter dicitur si mors nulla est. Atque utinam in paradiso bene vivendo egissemus ut revera nulla nunc esset. Nunc autem non solum est verum etiam tam molesta est ut nec ulla explicari locutione possit nec ulla ratione vitari. Loquamur ergo secundum consuetudinem non enim aliter loqui debemus et dicamus ante mortem priusquam mors accidat sicut scriptum est. Ante mortem ne laudes quemquam. Dicamus etiam cum acciderit post mortem illius vel illius factum est illud vel illud. Dicamus et de presenti tempore ut possumus veluti cum ita loquimur moriens ille testatus est et illis atque illis illud a

illud moriens dereliquit quamvis
hoc nisi vivens omnino facere non potest
potius hoc ante mortem fecerit
quam in morte. Sed in morte loquamur etiam
sicut loquitur scriptura divina que
mortuos quoque non post mortem
sed in morte esse non dubitat
dicere. Hinc est enim illud quoniam non est
in morte qui memor sit tui. Do-
nec enim reviviscant recte enim dicun-
tur esse in morte sicut in sompno esse
quisque donec evigilet dicitur
quamvis in sompno positos dicamus
dormientes. Non tamen eo modo pos-
sumus dicere eos qui iam mortui
morientes. Non enim adhuc moriuntur
qui quantum attinet ad corporis
mortem de qua nunc disserimus
iam sunt a corporibus separati.
Sed hoc est quod dixi explicari ali-
qua locucione non posse quo-
nam modo vel morientes dicantur
vivere vel iam mortui etiam post
mortem adhuc esse dicantur in
morte. Quo modo enim post mor-
tem si adhuc in morte presertim
cum eos nec morientes dicamus
sicut eos qui in sompno sunt dormientes
et qui in languore languentes
et qui in dolore utique dolentes
et qui in vita viventes. At vero
mortui priusquam resurgant esse
dicuntur in morte nec tamen possunt
appellari morientes. Unde non im-
portune neque incongrue arbi-
tror accidisse et si non humana
industria iudicio fortasse divino
ut hoc verbum quod est moritur in
latina lingua nec gramatici
declinare potuerunt ea regula
qua cetera talia declinantur.

Namque ab eo quod est oritur
fit verbum preteriti temporis ortus est
et si qua similia sunt que per tempus
preteriti participia declinantur. Ab eo
autem quod est moritur si queratur
preteriti temporis verbum responderi solet
mortuus est v littera geminata. Sic
enim dicitur mortuus quomodo fatuus
arduus carduus conspicuus
et si qua alia que non sunt preteriti
temporis. Sed quoniam nomina sunt sine tempore
declinantur. Illud autem quasi
ut declinetur quod declinari non
potest pro participio preteriti temporis. Sed
quoniam nomina sunt sine tempore de-
clinantur. Illud autem quasi ut
declinetur ponitur nomen. Convenienter
itaque factum est ut quemadmodum
id quod significat non potest agendo
ita ipsum verbum non posset loquendo
declinari. Agi tamen potest in adiutorio
gracie redemptoris nostri ut saltem
secundam mortem declinare pos-
simus. Illa enim est gravior et omnium
malorum pessima que non fit
separacione anime et corporis sed in
eternam penam potius utriusque com-
plexione. Ibi e contrario non
erunt homines ante mortem
atque post mortem sed semper in
morte ac per hoc numquam
viventes numquam mortui sed
sine fine morientes. Numquam enim erit
homini peius in morte quam ubi erit
mors ipsa sine morte. xii

Cum ergo requiritur quam mor-
tem deus primis hominibus
fuerit comminatus si ab eo man-
datum transgrederentur acceptum

nec obedienciam custodirent utrum anime et corporis an tocius hominis an illam que appellatur secunda. Respondendum est omnes. Prima enim constat ex duabus, secunda ex omnibus tota. Sicut enim universa terra ex multis terris et universa ecclesia ex multis constat ecclesiis, sic universa mors ex omnibus. Quoniam prima constat ex duabus, una anime, altera corporis, ut sit prima tocius hominis mors qua anima sine deo et sine corpore ad tempus penas luit. Quando ergo dominus dixit primo illi homini quem in paradiso constituerat de cibo vetito: quacumque die ederitis ex eo morte moriemini, non tantum prime mortis partem priorem ubi anima privatur deo, nec tantum posteriorem ubi corpus privatur anima, nec solum ipsam totam primam ubi anima et a deo et a corpore separata punitur, sed quidquid mortis est usque ad novissimam que secunda dicitur, qua est nulla posterior, comminacio ista complexa est.

xiij Nam postea quam precepti facta transgressio est, confestim gracia deserente divina de corporum suorum nuditate confusi sunt. Unde etiam foliis ficulneis que forte a perturbatis prima comperta sunt pudenda texerunt, que prius eadem membra erant sed pudenda non erant. Senserunt enim novum motum inobedientis carnis sue tamquam reciprocam penam inobediencie sue, iam quam anima libertate in perversum propria delectata et deo dedignata servire pristino corporis servicio destituebatur. Et quia superiorem dominum suo arbitrio deseruerat, inferiorem famulum ad suum arbitrium non tenebat, nec omni modo habebat subditam carnem sicut semper habere potuisset si deo subdita mansisset ipsa. Tunc ergo caro cepit concupiscere adversus spiritum, cum qua controversia nati sumus, trahentes originem mortis et in membris nostris viciataque natura contencionem eius sive victoriam de prima prevaricacione gestantes.

xiiij Deus enim creavit hominem rectum, naturarum auctor, non utique viciorum; sed sponte depravatus iusteque dampnatus dampnatos generavit. Omnes enim fuimus in illo uno, quando omnes fuimus ille unus qui per feminam lapsus est in peccatum que de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis singulatim creata et distributa forma in qua singuli viveremus, sed iam natura erat seminalis ex qua propagaremur; qua scilicet propter peccatum viciata et vinculo mortis obstricta iusteque dampnata non alterius condicionis homo ex homine nasceretur. Ac per hoc a liberi arbitrii malo usu series calamitatis huius exorta est, que humanum genus origine depravata velud radice corrupta usque ad secunde mortis exitum que non habet finem, solis eis exceptis qui per dei graciam liberantur, miseriarum connexione perducit.

xv Quamobrem etiam etiam in eo quod dictum est: morte moriemini, tantum non est dictum m

verbis eam solam intelligamus
que fit cum anima deseritur sua
vita quod illi deus est non enim
deserta est ut desereret sed ut desereretur
deseruit ad malum quippe suum
prior est voluntas creatoris eius
sive ut eam faceret que nulla erat
sive ut reficiat que lapsa peri
erat etiam si ergo hanc intel
ligamus deum denunciasse mor
tem in eo quod ait qua die ederitis ex
illo morte moriemini tamquam si
diceret qua die me deserueritis
per inobedientiam deseram vos per
iusticiam profecto in ea morte etiam
cetere denunciate sunt que
procul dubio fuerant secuture
Nam in eo quod inobediens motus
in carne anime inobedientis
exortus est propter quem pudenda
texerunt sensa est mors una in
qua deseruit animam deus Ea
significata est verbis eius quando
timore dementi se se abscondenti
homini dixit Adam ubi es Non
utique ignorando querens sed in
crepando admonens ut atten
deret ubi esset in quo non esset
deus Cum vero corpus anima ipsa
deseruit etate corruptum et se
nectute confectum venit in ex
perimentum mors altera de qua
deus peccatum adhuc promittens
homini dixerat Terra es et in terram
ibis Et hiis duabus mors illa
prima que totius est hominis comple
retur quam secunda in ultimo se
quitur nisi homo per graciam liberetur
Neque enim corpus quod de terra
est rediret in terram nisi sua
morte que illi accidit cum de
seritur sua vita id est anima Unde
constat inter xpianos veraciter
catholicam tenentes fidem
etiam ipsam nobis corporis mortem
non lege nature qua nullam
mortem homini deus fecit sed
merito inflictam esse peccati quia
peccatum vindicans deus dixit
homini in quo tunc omnes eramus
terra es et in terram ibis xvi

Sed philosophi contra quorum
calumpnias defendimus
civitatem dei hoc est eius ecclesiam
sapienter sibi videntur irridere quod
dicitur anime a corpore separa
tionem inter penas eius esse
deputandam quia videlicet eius
perfectam beatitudinem tunc illi fieri
existimant cum omni prorsus
corpore exuta ad deum sim
plex et sola et quodammodo
nuda redierit ubi si nichil
quo ista refelleretur opinio
in eorum litteris inveniret opero
sius michi disputandum esset
quo demonstrarem non corpus
esse anime sed corruptibile cor
pus onerosum unde illud
est quod de scripturis nostris in
superiore libro commemoravimus
Corpus enim corruptibile
aggravat animam addendo utique
corruptibile non qualicumque
corpore sed quale factum est ex
peccato consequente vindicta animam per
hibuit aggravari Quod etiam
si non addidisset nichil intel
ligere deberemus Sed cum aper
tissime plato deos a summo

a summo deo factos hic in morta-
lia corpora predicet eisque ipsum
deum a quo facti sunt inducat
pro magno beneficio pollicen-
tem quod in eternum in suis corpi-
bus permanebunt nec ab eis
ulla morte solventur. Quid est
quod isti ad co agitandam christia-
nam fidem fingunt se nescire
quod sciunt aut etiam sibi re-
pugnantes adversum se ipsos
malunt dicere dum nobis non
desinant contradicere. Nempe
platonis hec verba sunt sicut
ea cycero in latinum vertit
quibus inducit summum deum
deos quos fecit alloquentem
ac dicentem deos qui vos quo
meo satu orti estis attendite
quorum operum ego parens effec-
torque sum hec sunt indissolubi-
lia me invito quamquam omne
colligatum solvi potest. Sed haud-
quaquam bonum est ratione iunctum
velle dissolvere sed estis orti im-
mortales vos esse et indisso-
lubiles non potestis minime
tamen dissolvemini neque vos ulla
mortis fata periment nec erit
valentiora quam consilium
quod maius est est vinculum
ad perpetuitatem vestram quam illa
quibus estis tunc cum gignere-
bamini colligati. Ecce deos plato
dicit et anime corporisque col-
ligatione mortales et tamen im-mor-
tales dei a quo facti sunt volun-
tate atque consilio. Si igitur
anime pena est in qualicumque

corpore colligari quid est
eos alloquens deus tamquam
sollicitos ne forte moriantur
id est dissolvantur a corpore de se
facit immortalitate securos
propter eorum naturam que sic compo-
sita non simplex sed propter suam
invictissimam voluntatem qua
potest facere ut nec orta concidant
nec conexa solvantur sed incor-
ruptibiliter permaneant. Et hoc
quidem utrum platonici de sideribus
dicant alia questio est. neque enim
continuo concedendum est globos
istos luminum sive orbiculos
corporea super terras seu die
nocte fulgentes suis quibus-
propriis animis vivere eisque intel-
lectualibus et beatis quod etiam de
universo mundo tamquam uni-
versali maximo animali quo cuncta
cetera contineret animalia indistan
affirmant. Sed hec ut dixi alia
questio est quam nunc discuti-
endam non suscepimus. Hoc contra istos
commemorandum putavi qui se
platonicos vocari vel esse gloriantur
Cuius superbia nominis erubescunt
esse christiani ne commune illis cum
vulgo vocabulum vilem faciat
palliatorum tanto magis inflata
quanto magis exigua paucitatem
et querentes quid in doctrina
christiana reprehendant exa-
gitant eternitatem corporum tamquam
hec sint inter se contraria ut et
beatitudinem queramus anime et eam
semper esse velimus in corpore velut

corporeo vinculo colligata cum eos auctor et magister plato summo deo dys ab illo sibi dicit concessum ne aliquando moriantur id est a corporibus quibus eos conexuit separentur. xvii

Contendunt etiam isti terrestria corpora sempiterna esse non posse cum ipsam universam terram dei sui non quidem summi sed tamen magni id est totius huius mundi membrum in medio positum et sempiternum esse non dubitent. Cum ergo deus ille summus fecerit eis alium quem putant deum id est istum mundum ceteris dys qui infra eum sunt preferendum cumque ipsum existiment animantem anima scilicet sicut asserunt rationali vel intellectuali in tam magna mole corporis eius inclusa ipsiusque corporis tamquam membra locis suis posita atque degesta quatuor constituerit elementa quorum iuncturam ne umquam deus eorum tam magnus moriatur insolubilem ac sempiternam volunt quid cause est ut in corpore maioris animantis tamquam medium membrum eterna sit terra et aliorum animantium terrestrium corpora si deus sicut illud velit eterna esse non possint. Sed terre inquiunt terra reddenda est unde aliorum terrestrium sumpta sunt corpora ex quo fit inquiunt ut ea sit necesse dissolui et mori et eo modo terre stabili ac sempiterne unde fuerant sumpta restitui. Si quis hoc de igne similiter affirmet ut dicat reddenda esse universo igni corpora que inde sumpta sunt ut celestia fiant animalia nonne immortalitas quam talibus dys velud deo summo loquente promisit plato tamquam violentia disputationis huius intercidet an ibi propterea non fit quia deus non vult cuius voluntatem ut ait plato nulla vis vincit. Quid ergo prohibet ut hoc etiam de terrestribus corporibus deus possit efficere quandoquidem ut nec ea que orta sunt occidant nec ea que sunt iuncta soluantur nec ea que sunt ex elementis sumpta reddantur atque ut anime in corporibus constitute nec umquam ea deserant et cum eis immortalitate ac sempiterna beatitudine perfruantur posse deum facere confitetur plato. Cur ergo non possit ut nec terrestria moriantur an deus non est potens quousque christiani credunt sed quousque platonici volunt. Nimirum quippe consilium dei et potestatem potuerunt philosophi nec potuerunt nosse prophete cum potius e contrario dei prophetas ad denuntianda eius quantum dignatus est voluntatem spiritus eius docuerit philosophos autem in ea cognoscenda coniectura humana decepit. Verum non usque adeo decipi debuerunt non solum ignorantia verum etiam pertinacia ut et sibi apertissime refragentur magnis disputationum viribus asserentes

anime ut beata esse possit non
terrenum tantum sed omne corpus
fugiendum et deos vestros
dicentes quod beatissimas animas
et tamen eternis corporibus illiga
tas celestes quid igneis
Iovis aut ipsius animam
quem mundum istum volunt
omnibus omnino corporeis e
lementis quibus hec tanta
moles a terra in celum surgit
inclusam habent in animam
plato ab intimo terre medio
quod geometri centrum vo
cant per omnes eius usque ad celi
summa et extrema diffundi
et extendi per numeros musicos
opinatur ut sit iste mundus
animal maximum beatissimum sem
piternum cuius anima et perfectam sa
pientie felicitatem teneret et
corpus proprium non relinqueret
cuiusque corpus in eternum ex
illa viveret et eam quamvis non
simplex sed tot corporibus ta
lisque compactum hebetare atque
tardare non posset. Cum igitur
suspicionibus suis ista per
mittant cur nolunt credere
divina voluntate atque potestate
inmortalia corpora fieri pos
se terrena in quibus anime nul
la ab eis morte separate nul
lis eorum oneribus aggravate
sempiterne ac feliciter vivant
quod deos suos posse asserunt
in corporibus igneis Iovemque
ipsum eorum regem in omnibus
corporeis elementis. Nam
si anime ut beata sit corpus
est omne fugiendum fugiant
dii eorum de globis siderum fu
giat Iupiter de celo et terra a
ut si non possunt miseri iudicentur
Sed neutrum illi volunt qui nec
a corporibus separationem audent
dare diis suis ne illos mortales
mortales colere videantur nec
beatitudinis privationem ne infeli
ces esse fateantur. Non ergo ad
beatitudinem consequendam omnia
fugienda sunt corpora sed cor
ruptibilia molesta gravia mo
ribunda non qualia fecit pri
mis hominibus bonitas dei sed qualia
esse compulit peccati pena. Responsio
Sed necesse est inquiunt ut terrena
corpora naturale pondus vel
in terra teneat vel cogat ad ter
ram et ideo in celo esse non possunt
primi quidem illi homines in terra
erant nemorosa que paradisus no
men obtinuit. Sed quia et ad hoc
respondendum est vel propter corpus
corpus cum quo ascendit in celum
vel propter sanctorum qualia in resurrectione fu
tura sunt intueantur paulo atten
tius pondera ipsa terrena. Si
enim ars humana efficit ut ex me
tallis que in aquis posita conti
nuo submerguntur quibusdam
modis vasa fabricata etiam
possint natare quanto credi
bilius ut efficacius occultus
aliquis modus operationis dei
cuius omnipotentissima voluntate
plato dicit nec orta interire nec
colligata posse dissolvi cum multo
mirabilius incorporea cor
poreis quam quecumque corpora quibusque
corporibus copulentur prestare mole

haec terrena ut nullo modo gravidine deprimant ipsisque aut possimus ubi ut quibus terrena incorruptibilia iam corpora ubi voluit ponat et quo voluerit agant sive motu quo facillimo. Verum si hoc angeli faciunt ut quaelibet animalia terrestria rapiant unde libet constituantque ubi libet, aut eos non posse aut onera sentire credendum est? Cur ergo perfectos et beatos divino munere spiritus sine ulla difficultate posse ferre quo voluerint et sistere ubi voluerint sua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum sicut onera gestando sentimus, quanto maior est quantitas, tanto sit maior et gravitas, ita ut plura pondo quam pauciora plus premant, membra tamen sua leviora portat anima cum in sanitate robusta sunt, quam in languore cum macra sunt. Et cum aliis gestantibus onerosior sit salvus et validus quam exilis et morbidus, ipse tamen suum corpus movendo atque portando agilior est cum in bona valitudine plus habet molis quam cum in peste vel in fame minimum roboris. Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus, quamvis adhuc corruptibilibus atque mortalibus, non quantitatis pondus, sed temperationis modus. Et quis verbis explicat quantum distat inter praesentem quam dicimus sanitatem et immortalitatem futuram? Non itaque nostram fidem redarguant philosophi de corporum ponderibus. Nolo enim quaerere cur non credant terrenum posse esse corpus in caelo, cum terra universa libretur in nihilo. Fortassis enim de ipso medio mundi loco, eo quod in eum coeant quaeque graviora, etiam argumentatio verisimilior habeatur. Illud dico: si dii minores, quibus inter animalia terrestria ceterum etiam hominem faciendum commisit Plato, potuerunt, sicut dicit, ab igne removere urendi qualitatem, lucendi relinquere, quae per oculos emicaret, itane Deo summo concedere dubitabimus, cuius ille voluntati potestatique concessit ne mori quae orta sunt, et tam diversa tamque dissimilia, id est corporea et incorporea, sibimet connexa nulla possint dissolutione servari, ut de carne hominis, cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figurae membrorumque detineat, detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide resurrectionis mortuorum et de corporibus eorum immortalibus diligentius, si Deus voluerit, in fine huius operis disserendum est.

XIX.

Nunc de corporibus primorum hominum quod instituimus explicemus. Quia nec mors ista, quae bona perhibetur bonis, nec tantum paucis intelligentibus sive credentibus, sed omnibus nota est, qua fit animae a corpore separatio, qua

certe corpus animantis quod
evidenter viuebat evidenter
emoritur eius potuisset accide-
re nisi prima meritum sequeretur. Lic-
et enim piorum ac iustorum anime
defunctorum quod in requie viuant
dubitare non sit fas, usque adeo
tamen eis melius esset cum suis cor-
poribus bene valentibus viue-
re, ut etiam illi qui omni modo
esse sine corpore beatissimum ex-
stimat hanc opinionem sua
repugnante convincant. Neque
enim quisquam audebit illorum sapien-
tes homines sive morituros
sive iam mortuos, id est aut ca-
rentes corporibus aut corpora
relicturos, diis immortalibus
anteponere, quibus summus
deus apud Platonem munus
ingens, indissolubilem scilicet vitam,
id est eternum cum suis corporibus con-
sortium pollicetur. Optime autem
cum hominibus agi arbitratur
idem Plato, si tamen hanc vitam
pie iusteque peregerint, ut a
suis corporibus separati in ipso-
rum deorum qui sua corpora nunquam
deseruerunt recipiantur sinu-
m, scilicet immemores supera ut convexa
revisant rursus et incipiant
in corpora velle reverti. Quod
Virgilius ex Platonico dogma-
te dixisse laudatur. Ita quippe
animas mortalium nec in suis
corporibus semper esse posse ex-
stimat, sed mortis necessitate
dissolvi, nec sine corporibus
durare perpetuo, sed alternantibus
vicibus indesinenter vivos ex

mortuis et ex vivis mortuos
fieri putat, ut a ceteris hominibus
hoc videatur differre sapien-
tes quod post mortem feruntur ad sydera,
ut aliquanto diutius in astro
sibi congruo quisque requiescat, et
inde rursus miserie pristine ob-
litus et cupiditate habendi cor-
pus victus redeat ad labores eru-
mnasque mortalium. Illi vero qui
stultam duxerunt vitam ad corpo-
ra suis meritis debita sive hominum
sive bestiarum de proximo revo-
luuntur. In hac itaque durissima
condicione constituit etiam bo-
nas atque sapientes animas, quibus non
talia corpora distributa sunt,
cum quibus semper atque immortaliter
viverent, ut neque in corporibus per-
manere neque sine his possint
eterna puritate durare. De quo
Platonico dogmate iam in libris
superioribus diximus christiano tem-
pore erubuisse Porphyrium, et non s(olum)
ab humanis animis removisse cor-
pora bestiarum, verum etiam sapien-
tum animas ita voluisse de corporeis
nexibus liberari, ut corpus omne fu-
gientes beate apud patrem sine
fine teneantur. Itaque ne a Christo
vinci videretur vitam sanctis pollicen-
te perpetuam, etiam ipse purgatas animas
sine ullo ad miserias pristinas
reditu in eterna felicitate con-
stituit; et ut Christo adversaretur, re-
surrectionem incorruptibilium corporum
negans, non solum sine terrenis,
sed sine ullis omnino corporibus eas
asseruit in sempiternum esse victu-

Nec his iste qualitatibus opinione
cepit saltem nec dubitans corporatis
religionis obsequio subderentur
Quid ita nisi quia eas quibus
nulli corpori sociatas non credi
dit illis esse meliores Quia ergo
non audebunt isti secuti eos au
tores esse non arbitrantur diis bea
titudinis et inde meritis tempe
ratis corporibus constitutis
humanas animas anteponere cur
eis videtur absurdum quod fides
christiana predicat et primos ho
mines ita fuisse conditos
ut si non peccassent nulla
morte a suis corporibus solue
rentur Sed pro meritis obe
dientie ~~custodis~~ custodite in mor
talitate donandi cum eis viuerent
in eternum et talia in resurrectione ha
bituros sanctos ea ipsa in quibus hic
laborauerunt corpora ut nec
eorum carni ad corruptionis
vel difficultatis nec eorum beati
tudini aliquid doloris et in
felicitatis possit accidere
Proinde nunc sanctorum anime defunctorum xix
ideo non habent grauem mortem
qua separate sunt a corporibus
suis quia caro eorum requiescit
in spe quaslibet sine ullo iam sensu
contumelias accepisse videa
tur Non enim sicut platoni
visum est corpora obliuionem
desiderant sed potius quia memi
nerunt quid sibi ab eo sit promissum
qui neminem fallit qui eis etiam
de capillorum suorum inte
gritate securitatem dedit resurrec
tionem corporum in quibus multa dura

perpessi sunt in eis tale ulterius
sensuri desiderabiliter et pa
tienter expectant Si enim car
nem suam non oderant cum eam
sue menti infirmitate re
sistentem spiritali iure coher
cebant quanto magis eam diligunt
etiam ipsam spiritalem futuram
Sicut enim spiritus carni seruiens
non incongrue carnalis ita
corpus spiritui seruiens recte
appellatur spiritale non quia in
spiritum conuertetur sicut nonnulli
putant ex eo quod scriptum est
Seminatur corpus animale
resurget corpus spiritale sed
quia spiritui summa et mirabili ob
temperandi facilitate subdetur usque
ad implendam immortalitatis
indissolubilem securitatem volun
tate omni molestie sensu omni
corruptibilitate et tarditate de
tracta Non solum enim non erit
tale quale nunc est in qua vis
optima valitudine sed nec
tale quidem quale fuit in primis
hominibus ante peccatum qui licet
morituri non essent nisi pec
cassent alimentis tamen ut homines
utebantur nondum spiritalia
sed adhuc animalia corpora ter
rena gestantes Que licet senio
non veterascerent ut necessi
tate perducerentur ad mortem
Qui status eis de ligno vite
quod erat in medio paradisi cum
arbore vetita simul erat mira
dei gratia prestabatur Intra alios
sumebant cibos preter vnam
arborem que fuerat interdicta Non

quia ipa arbor erat malum
s(ed) p(ro)pt(er) commendandam pure et
simplicitat(is) obedie(n)tie bonum
que magna u(ir)tus e(st) r(ati)onalis
creature sub creatore d(omi)no (con)sti
tute Nam ubi nullu(m) malu(m)
tangebat p(ro)fecto si p(ro)hibitu(m)
tangeretur sola inobedie(n)tia pec
cabat(ur) · alebant(ur) ergo alijs
qui sumebant nec animalia
corpora molestie aliquid e
suriendo ac siciendo sentiret
aut de ligno vite p(ro)pterea gus
tabatur ne mors eis unde
cu(m)q(ue) subreperet vel senectute
confecta decursis temp(or)um spacijs
interiret tamquam cetera essent
alimenta illud sacr(amen)to ut sic
fuisse accipiatur lignum vite
in paradiso corporali sicud in
sp(irit)uali hoc e(st) intelligibili pa
radiso sapi(enti)a dei de qua scriptum
est lignum vite e(st) amplecten
tibus eam xx

Unde no(n)nulli totu(m) ipsum
paradisum ubi primi homines
parentes generis humani sancte scripture
veritate fuisse narratur ad
intelligibilia (con)ferunt arbo
resq(ue) illas et ligna fructifera
in virtute vite moresq(ue) (con)ver
tunt tamq(uam) visibilia et corpo
ralia illa no(n) fuerint s(ed) intelli
gibilia significandor(um) causa
eo modo dicta vel scripta sint
Quasi p(ro)pterea no(n) potuit esse
paradisus corporalis quia potest et(iam)
sp(irit)ualis intelligi tamquam
ideo no(n) fuerint due mulieres
agar et sara et ex illis dua
bus filij abrahe unus de an

cilla alius de libera quia duo
testamenta in eis figurata di(cit)
ap(osto)lus aut ideo de n(u)lla petra
moyse p(er)cuciente aqua defluxit
quia potest illic figurata signi(ficatione)
etiam xp(istu)s intelligi eode(m)
ap(osto)lo dicente Petra aute(m)
erat xp(istu)s Nemo itaq(ue) pro
hibet intelligi paradisum vi(tam)
beatorum Quatuor eius flumina qua
tuor virtutes prudentiam forti
tudinem temp(er)anciam atq(ue) iusticiam
et lignum eius om(n)ium utilem
disciplinam Et lignorum fruc
tus mores pior(um) et lignum
vite ipam bonor(um) om(n)ium ma(trem)
sapie(nti)am Et lignum scie(nti)e boni et
mali transgressi mandati expe
rimentu(m) penam enim peccatoribus
bene utiq(ue) quoniam iuste (con)stituit
deus sed suo bono experitur
homo potest hec etiam in ecclesia in
telligi ut ea melius accipi(amus)
tamquam prophetica indicia pre
cedentia futurorum paradisum
ecclesiam ipsam etiam sicut de illa
legitur in canticis canticorum
Quatuor aut(em) flumina paradisi
quatuor evangelia ligna fructi(fera)
s(an)ctos fructus aut(em) eorum opera
lignum vite s(an)ctum s(an)ctorum utiq(ue) (christum)
lignum scie(nti)e boni et mali propriu(m)
voluntatis arbitrium nec se i(pso)
quippe homo diuina volu(n)tate (con)tempta
nisi p(er)niciose uti potest atq(ue) ita
discit quid intersit utrum inhereat
communi omnibus bono an p(ro)prio delectetur
Se quippe amans donatur sibi
ut in timoribus meroribus q(ue) (con)pleatur

cantat in psalmo Sitivit mala si
ca sentit ad meipsum turbata
est anima mea. Sacreptusque iam
dicat Fortitudinem meam ad te
custodiam. Hec et si qua alia
huiusmodi dici possunt de in
telligendo spiritualiter paradyso
homine prohibere dicantur. dum
tamen et illius historie veritatis fi
delissima rerum gestarum narra
tione commendata recordatur. xvi

Corpora ergo illorum que
etiam nunc futura sunt neque
ullo ligno indigebant quo
fit ut nullo modo morbo vel
senectute inveterata moriantur
neque ullis aliis corporalibus
alimentis quibus esuriendi
et sitiendi qualiscumque moles
tia devitetur. quoniam certo et om
nimodo inviolabili munere immor
talitatis induentur ut non nisi
velint possint non necessitate
vescantur quemadmodum angeli qui visi
biles et tractabiles apparuerunt
non quia indigebant sed quia
volebant et poterant ut hominibus
congruerent sui ministerii quadam
humanitate fecerunt. Neque enim
in fantasmate angelos edisse
credendum est quando eos homines hos
pitio susceperunt quamvis nescientibus an
geli essent ignorantibus cum simili
nobis indigencia vesci videatur.
Unde est quod ait angelus in
libro thobie videbatis me man
ducare sed visu vestro videbatis
id est necessitate corporis reficiendi
sicut vos facitis me cibum sumere
putabatis. Sed si forte de an
gelis alius credibilius disputari

potest certe fides christiana de ipso
salvatore non dubitat quod etiam
post resurrectionem iam quidem in spirituali
carne sed tamen vera cibum ac po
tum cum discipulis sumpsit.
Non enim potestas sed egestas edendi
aut bibendi talibus corporibus
auferetur. Unde et spiritualia
erunt non quia corpora esse de
sistent sed quia spiritu vivificante
subsistent. xvii

Nam sicut corpora ista
que habent animam viventem
nondum spiritum vivificantem
animalia dicuntur corpora nec tamen
anime sunt sed corpora ita illa
spiritualia vocantur corpora absit
enim ut spiritus ea credamus futura
sed corpora carnis habitura substantiam
sed nullam tarditatem corruptionemque
carnalem spiritu vivificante
passura. Tunc iam non terrenus
sed celestis homo erit non quia
quod corpus de terra factum est non ipsum
erit ut etiam celo incolendo
amissa natura sed mutata qualitate
conveniat. Primus homo de terra
terrenus in animam viventem factus
est non in spiritum vivificantem
quod ei per obedientiam meritum ser
vabatur. Ideo corpus eius
quod cibo ac potu egebat
ne fame afficeretur ac siti et
non immortalitate illa ab
soluta atque indissolubili sed
ligno vite a mortis necessi
tate prohibebatur atque in iuventute
perpetua tenebatur non spirituale
sed animale fuisse non dubium est
nequaquam tamen moriturum nisi in
predictis minantisque sententiam

delinquendo corruisset et alimen
tis quidem etiam paradisi non negat
a ligno tamen vite prohibitus esset
tempore vetustate quoque finiendum
nica durabat vita quam in
corpore licet animali donec spirituali
obediencie merito fieret post in para
diso nec peccasset habere perpetua
Uerum quia per etiam si mortem istam
manifestam qua fit anime
a corpore separatio intelligamus
simul statim in eo quod deus dixerat
dixerat In qua die ederitis ex illo
morte moriemini non ideo debet
absurdum videri quia non in eo
prorsus die a corpore sunt solu
ti quo cibum interdictum mortiferum
que sumpserunt eo quippe die
mutata in deterius viciata
que natura atque a ligno vite
separatione iustissima mortis
in eis etiam corporalis necessitas
facta est cum qua nos necessitate
nati sumus propter quod apostolus
non ait corpus quidem mortuum
est propter peccatum sed ait corpus quidem
mortuum est propter peccatum spiritus autem
vita propter iusticiam. Deinde sub
iungit si autem spiritus eius qui
suscitavit christum a mortuis
habitat in nobis qui suscita
vit christum a mortuis vivifi
cabit et mortalia corpora
vestra per inhabitantem spiritum eius
in nobis Tunc ergo erit cor
pus in spiritum vivificantem
quod nunc est in animam viventem
et tamen mortuum dicit apostolus quia
iam moriendi necessitate
constrictum est Tunc autem ita
erat in animam viventem quamvis
in spiritum non vivificantem ut in
mortuum dici non recte posset quia
nisi perpetratione peccati necessitatem
moriendi habere non posset Cum vero
deus et dicendo Adam ubi es
mortem significaverit anime que facta est
cum illo deserente et dicendo terra es
et in terram ibis mortem significa
vit corporis que illi fit anima
descedente propterea de morte secunda
nichil dixisse credendum est
quia occulta esse voluit propter
dispensationem testamenti novi ubi
secunda mors apertissime de
claratur ut prius ista mors prima
que omnibus est communis proderetur
ex illo venisse peccato quod in uno
commune factum est omnibus Mors
secunda non utique omnibus est com
munis propter eos qui secundum propositum
vocati sunt quos ante prescivit
et predestinavit sicut ait apostolus
conformes fieri ymaginis filii
sui ut sit ipse primogenitus in
multis fratribus quos a secunda
morte per mediatorem dei gratia
liberavit In corpore ergo ani
mali primum hominem factum sicut apostolus
loquitur volens a spirituali quod
in resurrectione futurum est hoc quod
nunc est animale discernere seminatur
inquit in corruptione surget
in incorruptione Seminatur in con
tumelia surget in gloria Se
minatur corpus animale sur
get corpus spirituale Deinde ut
hoc probaret sic est inquid corpus
animale est et spirituale et ut quid
esset animale corpus ostenderet
sic inquid scriptum est factus

est primus homo in animam
viventem. Isto igitur modo vo-
luit ostendere quid sit corpus
animale quamvis scriptura non dixerit
de homine primo qui est appella-
tus adam quando illi igitur anima
flatu dei creata est et factus
homo in corpore animali
factus est homo in animam viventem
In eo ergo quod scriptum est
factus est primus homo in animam
viventem voluit apostolus intelli-
gi corpus hominis animale spirituale
autem quemadmodum intelligendum
esset omnibus addendo Novissi-
mus autem adam in spiritum vivificantem
quem procul dubio christus secundus
qui iam a mortuis ita resurrexit
ut mori deinceps omnino non
possit deinde sequitur et dicit Sed
non primum quod spirituale est sed
quod animale deinde quod
spirituale ubi multo apertius de-
claravit se animale corpus
insinuasse in eo quod scriptum
factum esse primum hominem in animam
viventem spirituale autem in eo quod
ait Novissimus adam in spiritum
vivificantem prius est enim
animale corpus quale habuit
primus adam quamvis non mori-
turum nisi peccasset quale nunc
habemus ea mutata incitata
que viciata natura quatenus in
illo postea quam peccavit ef-
fectum est unde haberet iam moriendi ne-
cessitatem quatenus quale pro nobis
etiam christus habere dignatus
est non quidem necessitate sed
potestate postea vero spirituale
quale iam precessit in christo
tamquam in capite nostro se-
cuturum est autem in membris eius
ultima resurrectione mortuorum ad-
iungit deinde apostolus duorum
istorum hominum evidentiam differentiam
dicens Primus homo de terra ter-
renus Secundus homo de
celo celestis Qualis terre-
nus tales et terreni Qualis ce-
lestis tales et celestes Et
quomodo induimus ymaginem
terreni induamus et ymaginem
eius qui de celo est Hoc a-
postolus ita posuit ut nunc quidem
in nobis secundum sacramentum rege-
nerationis fiat sicut alibi
dicit quotquot in christo bap-
tizati estis christum induistis
Re autem ipsa tunc perficietur
cum et in nobis quod est animale
nascendo spirituale factum fuerit
resurgendo Spe enim eiusdem
verbis utar salvi facti
sumus Induimus autem yma-
ginem terreni hominis propa-
gatione prevaricationis et
mortis quam nobis intulit ge-
neratio sed induimus ymaginem
celestis hominis gratia indul-
gentie viteque perpetue quod
nobis prestet regeneratio
non nisi per mediatorem dei et
hominum hominem ihesum christum quem
celestem hominem vult intelli-
gi quia de celo venit ut
terrene mortalitatis cor-
pore vestiretur quod celesti im-
mortalitate vestiret Ce-
lestes vero appellat et alios
quia fiunt per gratiam membra

cuius ut eius illius sit vnius
corpus velut caput et corpus
hoc in eadem epistola euidencius
ita ponit per hominem mors et
per hominem resurreccio mortuorum sicut
enim in adam omnes moriuntur
sic et in cristo omnes viuificabuntur
Iam utique in corpore spirituali
quod erit in spiritum viuificantem
nam quia omnes qui in adam
moriuntur erunt membra cristi
Ex illis enim multo plures
secunda in eternum morte plectentur
sed ideo dictum est omnes atque omnes
quia sicut nemo corpore
animali nisi adam moritur
ita nemo corpore spirituali nisi
in cristo viuificatur Proinde
nequaquam putandum est nos
in resurreccione tale corpus habi
turos quale habuit homo
prius ante peccatum nec illud quod
dictum est qualis terrenus tales
et terreni secundum illud intelligen
dum quod factum est ex admissione pec
cati non enim existimandus est prius quam
peccasset spirituale corpus
habuisse et propter peccati meritum in a
nimale mutatum ut enim hoc
putetur parum attenditur
tanti verba doctoris qui ait
Si est corpus animale est et
spirituale sicut scriptum est factus
est primus homo adam in animam
viuentem Numquid hoc post
peccatum factum est cum sit ista hominis
prima condicio de qua bea
tissimus paulus ad corpus
animale monstrandum hoc testimonium
legis assumpsit. xviij
Inde et illud parum considerate

quibusdam visum est quod ubi
legitur inspirauit deus in faciem
eius spiritum vite et factus est homo
in animam viuentem non tunc
animam primo homini datam sed
eam que iam inerat spiritu sancto
viuificatam Mouet enim eos
quod dominus ihesus postea quam sur
rexit a mortuis insufflauit
dicens discipulis suis accipite
spiritum sanctum Unde tale
quid factum existimant quale
tunc est quasi et hic secutus
euangelista dixisset et factus est in animam
viuentem Quod quidem si dictum
esset hoc intelligeremus quod
animarum quedam vita sit spiritus
sine quo anime racionales mortue
deputande sunt quamuis earum
presencia viuere corpora videantur
Sed non ita factum quando conditus
homo satis ipsa libri verba testan
tur que ita se habent Et formauit
deus hominem puluerem de terra
quidam planius putauerunt interpretandum
putantes dixerunt Et finxit
deus hominem de limo terre quoniam
superius dictum fuerat fons autem
ascendebat de terra et irri
gabat omnem faciem terre ut
hoc limus intelligendus videretur
humore scilicet terraque concreto ubi enim
hoc dictum est continuo sequitur
Et formauit deus hominem
puluerem de terra sicut greci co
dices habent unde in latinam lin
guam scriptura ipsa conuersa est Siue
autem formauit siue finxit quis
dicere voluit quod grece dicitur eplasen

ad rem nichil interest, magis tamen
ipse dicitur finxit. Sed ambigui
tas ista devitanda eis qui
formavit dicere maluerunt eo
quod in latina lingua illud verbum
optinuit consuetudo ut hii dicantur
fingere qui aliquid mendacio simulan
te componunt. Hunc igitur formatum
hominem de terre pulvere sive limo
erat enim pulvis humectus
hunc inquam ut expressius dicam
sicud scriptura locuta est pulverem
de terra animale corpus factum esse
docet apostolus cum animam accepit
et factus est iste homo in animam
viventem. Iam inquiunt habe
bat animam alioquin non appellaretur
homo quoniam homo non est corpus
solum vel anima sola sed qui ex
anima constat et corpore. Hoc quidem
verum est quod non totus homo sed pars
melior hominis anima est nec
totus homo corpus sed inferior
hominis pars sed cum est utrumque coniunc
tum simul habet hominis nomen
quod tamen et singula non amittunt
etiam cum de singulis loquimur. Quis
enim dicere prohibetur cotidiani quadam
lege sermonis homo ille de
functus est et nunc in requie est
vel in penis cum de anima sola
possit hoc dici et illo aut illo
loco homo ille sepultus est cum
hoc nisi de solo corpore non possit
intelligi. An dicturi sunt sic
loqui scripturam non solere divinam
immo vero illa ita nobis in hoc
attestatur ut etiam cum duo ista con
iuncta sunt et vivit homo tamen
etiam singula hominis vocabulo
appellat animam scilicet interiorem hominem
corpus vero exteriorem vocans
tamquam duo sint homines cum
simul utrumque sit homo unus.
Sed intelligendum est secundum quid
dicatur homo ad ymaginem
dei et homo terra atque iturus
in terram. Illud enim secundum animam rationalem
dicitur qualem deus insufflando
vel si commodius dicitur inspirando
indidit homini id est hominis corpori
hoc autem secundum corpus qualem
hominem deus finxit de pulvere
cui data est anima ut fieret corpus
animale id est homo in animam
viventem. Quapropter in eo quod
dominus fecit cum insufflavit dicens
Accipite spiritum sanctum nimirum hoc
intelligi voluit quod spiritus sanctus
non tantum sit patris verum etiam ipsius
unigeniti spiritus. Idem ipse
quippe spiritus est patris et filii
cum quo est trinitas pater et filius
et spiritus sanctus non creatura
sed creator. Neque enim flatus
ille corporeus de carnis
ore procedens substantia erat spiritus
sancti atque natura sed potius
significatio qua intelligeremus
ut dixi spiritum sanctum patri esse fi
lioque communem quia non sunt eis
singulis singuli sed unus
amborum. Semper autem iste spiritus
in scripturis sanctis greco vocabulo
pneuma dicitur sicut eum
et hoc loco dominus ihesus appella
vit cum eum corporalis sui oris
flatu significans discipulis
suis dedit et locis omnibus
divinorum eloquiorum non michi
aliter nuncupatus occurrit. Hic

uero ubi legitur Et finxit deus
hominem puluerem de terra et in
sufflauit siue inspirauit in
faciem eius spiritum uite non ait
grecus pneuma quod solet
dici spiritus sanctus sed pnoen quod
nomen in creatura quam in crea
tore frequentius legitur Unde
nonnulli etiam latini propter differentiam
hoc uocabulum non spiritum sed flatum
appellare maluerunt Hoc enim
est in greco etiam in illo loco a
pud ysaiam ubi deus dicit
omnem flatum ego feci omnem
animam sine dubitatione significans
Hoc itaque pnoen dicitur inter
aliquando flatum aliquando spiritum
inspirationem uel aspirationem
cum etiam dicatur dei interpretati sunt
pneuma uero numquam nisi spiritum
siue hominis de quo ait apostolus
Quis enim scit hominum que sunt
hominis nisi spiritus hominis qui
in ipso est siue pecoris sicut
in salomonis libro scriptum est
Quis scit si spiritus hominis
ascendat in celum sursum
et spiritus pecoris descendat de
orsum in terra Siue istud cor
poreum qui etiam uentus di
citur nam eius hoc nomen est ubi
in psalmo canitur Ignis grando
nix glacies spiritus tempestatis
la Siue non creat sed creatorem
sicut est de quo dicit dominus in e
uangelio Accipite spiritum sanctum eum
corporei sui oris flatu signi
ficans et ubi ait Ite bapti
zate gentes in nomine patris
et filii et spiritus sancti ubi ipsa

trinitas excellentissime et eui
dentissime commendata est et ubi
legitur deus spiritus est et aliis
plurimis sacrarum scripturarum lo
cis In his quippe omnibus testimo
niis scripturarum locis quantum
ad grecos attinet non pnoen
uidemus scriptum esse sed
pneuma Quantum autem ad
latinos non flatum sed spiritum Quapropter
in eo quod scriptum est inspi
rauit uel si magis proprie dicendum est
insufflauit faciem eius uite
si grecus non pnoen sicut ibi
legitur sed pneuma posuisset
nec sic esset consequens ut creatorem
spiritum qui proprie dicitur in trinitate
spiritus sanctus intelligere co
geremur quandoquidem pneuma ut
dictum est non solum de creatore sed
etiam de creatura dici solere ma
nifestum est Sed cum dixisset inquiunt
spiritum non adderet uite nisi ubi (?)
spiritum sanctum uellet intelligi Et cum
dixisset factus est homo in animam
non adderet uiuentem nisi ani
me uitam significaret que illi diuinitus
impertitur dono spiritus Cum enim
uiuat anima inquiunt proprie sua uita
modo quid opus erat addere uiuentem
nisi ut ea uita intelligeretur
que illi per spiritum sanctum datur Hoc
quid est aliud nisi diligenter pro
humana suspicione contendere et
scripturas sanctas negligenter at
tendere Quid enim magnum erat
non ire longius sed in eodem ipso
libro Quid magnum erat ad
uertere quod scriptum est et omnia

que habent spiritum vite et omnis qui
erat super aridam mortuus est
ad insinuandum omnia que vivebat
interiisse diluvio. Ergo et
animam viventem et spiritum vite etiam
in pecoribus invenimus sicut loquitur
scriptura divina consuevit et in
quodam loco ubi legitur Omnia
que habent spiritum vite non grecus
pneuma sed pnoen dixit. Cur
non dicimus quid opus erat ut
adderet viventem ad animam nisi
vivat esse non possit. aut quid
opus erat ut adderet vite cum
animalia id est corpora animata vel
let intelligi quibus inesset per
animam perspicuum ipse est corporis
sensibus inhoris aut condicione
obliviscitur quemadmodum lo
qui scriptura consuevit cum suo
prorsus more locuta sit quo in
sinuaret hominem etiam rationali
anima accepta quia non sicut a
liarum carnium aquis et terra pro
ducentibus sed deo flante crea
ta voluit intelligi sic tamen factum
ut in corpore animali quod sit
anima in eo manente sicut illa
animalia viveret de quibus dixit
producat terra animam viventem
et que itidem dixit habuisse se
spiritum vite ubi etiam in greco
non dixit pneuma sed pnoen
non utique spiritum sanctum sed corporis anima
tali expressum nomine. Sed enim
dei flatus inquiunt dei ore
exisse intelligitur. Quem si animam
crediderimus consequens erit ut fa
teamur esse substantie pare quam illius

sapientie que dicit Ego ex ore al
tissimi prodivi. Non quidem dixit
sapientia ore dei efflatam se
fuisse sed ex eius ore prodisse.
Sicut autem nos possumus non
de nostra natura qua homines
sumus sed de isto aere circumfuso
quem spirando ac respirando
ducimus et reducimus flatum
ducere cum flamus ita omnipotens deus
non de sua natura neque de sub
iacenti creatura sed etiam de
nichilo potuit facere flatum
quem corpori hominis inserendo
inspirasse vel insufflasse con
venientissime dicitur incor
poreus incorporeum sed immu
tabilis mutabilem quia non
creatus creatum. Verumptamen ut isti
qui sciant de scripturis loqui
volunt quemadmodum scripturarum locutiones
animadvertunt non hoc solum
dici quod exire ex ore dei quod
est equalis eiusdem quod nature
audiat vel legat quod deo
dicente scriptum est Quam te
pidus es et neque calidus
neque frigidus incipiam te
evomere ex ore meo. Nulla
itaque causa est cur aptissime
loquenti resistamus apostolo ubi
a spirituali corpore corpus
animale discernens id est
ab illo in quo futuri sumus
in hoc quo nunc sumus ait Se
minatur corpus animale surget
corpus spirituale. Si est corpus
animale est et spirituale sicut
scriptum est Factus est primus homo
adam in animam viventem

nouissimus adam in spiritum viuificantem sed non primum quod spirituale est, sed quod animale postea spirituale. Primus homo de terra terrenus secundus homo de celo celestis. Qualis terrenus tales et terreni, qualis celestis tales et celestes. Et quomodo induimus ymaginem terreni, induamur et ymaginem eius qui de celo est. De quibus omnibus ~~apostolus~~ apostolicis verbis superius locuti sumus. Corpus igitur animale in quo primum hominem adam factum dicit apostolus sic erat factum non ut mori omnino non posset sed ut non moreretur nisi homo peccasset. Nam id quod spiritu viuificante spirituale erit et immortale mori non poterit sicut anima creata est immortalis que licet peccato mortua perhibeatur carens quadam vel quadam vita sua hoc est dei spiritu quo etiam sapienter et beate viuere poterat tamen propria quadam licet misera vita sua non desinit viuere quia immortalis est creata sicut etiam desertores angeli licet secundum quendam modum mortui sint peccando quia fontem vite deseruerunt qui est deus quo potando sapienter et beate viuere poterant tamen non sicut mori potuerunt non omnino desisterent viuere atque sentire qui immortales sunt atque ita miseri in morte post ultimum precipitabuntur ut nec illic vita careant quandoque etiam sensu cum in doloribus futuri sunt non carebunt. Homines vero ad dei gratiam pertinentes ciues sanctorum angelorum in beata vita manentium ita spiritalibus corporibus induentur ut neque peccent amplius neque moriantur ea tamen immortalitate vestiti que sicut angelorum nec peccato possit auferri natura quidem manente carnis sed nulla omnino carnali corruptibilitate vel tarditate remanente. Sequitur autem questio necessario pertractanda et domino deo veritatis adiuuante soluenda si libido membrorum inobedientium ex peccato inobedientie in illis primis hominibus cum illos diuina gratia deseruisset exorta est unde in suam nuditatem oculos aperuerunt et eam curiosius aduerterunt et quia impudens motus voluntatis arbitrio resistebat pudenda texerunt quomodo essent filios propagaturi si ut creati fuerant sine preuaricatione mansissent. Sed quia et liber iste claudendus est nec tanta questio in sermonis angustias dispoc differtur.

Incipiunt capitula libri xiiii

Per inobedientiam primi hominis omnes in secunde mortis perpetuitate ruituros fuisse nisi multos dei gratia liberaret. ii De vita carnali que non ex corporis tantum sed etiam ex animi intelligenda sit viciis. iii Peccati causam ex anima non ex carne processisse

et que ex peccato corrupcio contracta
non peccatum esse sed penam iiij Quid
sit secundum hominem quid vero secundum deum
vivere v Quod de corporis anime
que natura tolerabilior quidem
platonicorum quam manicheorum
sit opinio sed et ipsa reprobatur
qui viciorum causas nature car-
nis ascribunt vj De quali-
tate voluntatis humane sub
cuius iudicio affecciones anime
prave habentur aut recte vij Amorem
et dileccionem indifferenter et in bo-
no et in malo apud sacras
litteras inveniri viij De tribus
perturbacionibus quas in animo
sapientis stoici esse voluerunt
excluso dolore sive tristicia quam
virtus animi sentire non debeat
ix De perturbacionibus animi
quarum affecciones rectas habet vita
iustorum x An primos homines
in paradiso constitutos illis per-
turbacionibus prius quam
delinquerent affectos fuisse cre-
dendum sit xj De lapsu primi hominis
in quo bene condita natura est nec
potest nisi a suo auctore reparari
xij De qualitate primi hominis
peccati admissi xiij Quod in prevari-
cacione Ade opus malum
voluntas precessit mala xiiij De
superbia transgressionis que ipsa
fuit transgressione deterior xv
De iusticia retribucionis quam
primi homines pro sua inobediencia
receperunt xvj De libidinis
malo cuius nomine cum multis

viciis congruat proprie tamen mo-
tibus obscenis corporis xvij De
nuditate primorum hominum quam
post peccatum turpem pudendam
que viderunt xviij De pudore
concubitus non solum vulgari
sed eciam coniugali xix Quod partes
ire atque libidinis tam viciose
moventur quod eas necesse sit
freno sapiencie cohiberi que
in illa ante peccatum nature sa-
nitate non fuerunt xx De
vanissima turpitudine cyni-
corum xxj De benediccione mul-
tiplicande fecunditatis humane
ante peccatum prevaricacio-
ne non adempte cui libidinis
morbus accessit xxij De
copula carnali coniugali
a deo primitus instituta atque
benedicta xxiij An eciam in
paradiso generandum fuisset si
nemo peccasset vel utrum contra
estum libidinis pugnatura
fuisset tradicio castitatis
xxiiij Quod insontes homines
et merito obediencie in paradiso per-
manentes ita genitalibus
membris fuissent usuri ad
generacionem prolis sicut ceteris
ad arbitrium voluntatis
xxv De vera beatitudine
quam temporalis vita non obti-
net xxvj Quod felicitati in pa-
radiso viventium sine erubes-
cendo appetitu generandi
officium credendum sit imple-
ri potuisse xxvij De peccatoribus
et angelis et hominibus quorum perversitas
non perturbat providenciam dei

xxiiii de qualitate duarum civitatum terrene atque celestis

Capitulum i

Diximus iam in superioribus libris ad humanum genus non solum nature similitudine sociandum verum etiam quadam cognationis necessitudine in unitatem concordem pacis vinculo colligandum ex homine uno deum voluisse homines instituere neque hoc genus fuisse in singulis quibusque moriturum nisi duo primi quorum creatus est unus ex nullo altera ex illo id inobediencia meruissent a quibus admissum est tam grande peccatum ut in deterius mutaretur humana etiam natura in posteros obligatione peccati et mortis necessitate transmissa. Mortis autem regnum in homines usque adeo dominatum est ut omnes in secundam quoque mortem cuius nullus est finis pena debita precipites ageret nisi inde quosdam indebita dei gratia liberaret. Ac per hoc factum est ut cum tot tanteque gentes per terrarum orbem diversis ritibus moribusque viventes multiplici linguarum armorum vestium sint varietate distincte non tamen amplius quam duo quedam genera humane societatis existerent quas civitates duas secundum scripturas nostras merito appellare possumus. Una quippe est hominum secundum carnem altera secundum spiritum vivere in sui cuiusque generis pace volentium et cum id quod expetunt assequuntur in sui cuiusque generis pace vivunt.

ij

Prius ergo videndum est quid sit secundum carnem quid secundum spiritum vivere. Quisquis enim hoc quod diximus prima fronte inspicit vel non recolens vel minus advertens quemadmodum scriptura sancta loquitur potest putare philosophos quidem epicureos secundum carnem vivere quia summum bonum hominis in corporis voluptate posuerunt et si qui alii sunt qui quoquo modo corporis bonum summum esse bonum hominis opinati sunt et eorum omne vulgus qui non aliquo dogmate vel eo modo philosophantur sed proclives ad libidinem nisi ex voluptatibus quas corporeis sensibus capiunt gaudere nesciunt stoicos autem qui summum bonum hominis in animo ponunt secundum spiritum vivere quia et hominis animus quid est nisi spiritus. Sed sicut loquitur scriptura divina secundum carnem vivere utrique monstrantur. Carnem quippe appellat non solum corpus terreni atque mortalis animantis veluti cum dicit non omnis caro eadem caro alia quidem hominum alia autem caro pecoris alia volucrum alia piscium. Sed aliis multis modis significatione huius nominis utitur inter quos varios locutionis modos sepe etiam ipsum hominem id est naturam hominis

carne nuncupat modo locu
cionis a parte totum quale est
ex operibus legis non iustifica
bitur omnis caro. Carnem enim vo
luit intelligi nisi omnis ho
quod apertius paulo post ait
in lege non iustificabitur omnis
homo. Et ad galathas. Sci
entes autem quia non iustificabitur
homo ex operibus legis. Sic
hoc intelligitur. Et verbum caro
factum est i. homo. Quod non recte
accipientes quidam putaverunt
xpo humanam animam defuisse
Sicut a toto pars accipitur ubi
marie magdalene verba in e
vangelio leguntur dicentis. Tulerunt
dominum meum et nescio ubi posue
runt eum cum de sola xpi carne
loqueretur quam sepultam de
monumento putabat ablatam
ita et a parte totum carne nominata
intelligitur homo sicut
ea sunt que supra commemo
ravimus. Cum igitur multimodis
quos perscrutari et colligere
longum est divina scriptura nun
cupet carnem quid sit secundum
carnem vivere quod profecto malum est cum
ipsa carnis natura non sit
malum ut indagare possimus
inspiciamus diligenter illum
locum epistole pauli apostoli quam
scripsit ad galatas ubi ait
Manifesta autem sunt opera car
nis que sunt fornicationes immun
dicie luxurie ydolorum servi
tus veneficia inimicicie c

contenciones emulaciones a
nimositates dissensiones
hereses invidie ebrietates
commessaciones et hiis similia
que predico vobis sicut pre
dixi quoniam qui talia agunt reg
num dei non possidebunt. Iste
totus epistole apostolice locus
quantum ad rem presentem sat
esse videbitur consideratus po
terit hanc dissolvere questionem quid
sit secundum carnem vivere. In operibus
namque carnis que mani
festa esse dixit eaque comme
morata dampnavit non illa
tantum invenimus que ad volup
tatem pertinent carnis sicuti
sunt fornicaciones inmundicie
luxurie ebrietates comes
saciones verum eciam illa quibus
animi vicia demonstrantur
a voluptate carnis alie
na. Quis enim servitutem que
ydolis exhibetur veneficia
inimicicias contenciones
emulaciones animositates
dissensiones hereses invi
dias non pocius intelligat
animi vicia esse quam car
nis quandoquidem fieri potest ut
propter ydolatriam vel heresim
alicuius erroris a volup
tatibus carnis temperetur
Et tamen eciam tunc homo quamvis
carnis libidines continere
atque cohibere videatur secundum
carnem vivere hac auctoritate
apostolica convincitur. Et in eo
quod abstinet a voluptatibus
carnis dampnabilia opera

carnis aperte demonstratur. Quis
inimicitias non in animo ha
beat aut quis ita loquitur
ut inimico suo vel quem pu
tat inimicum dicat malam
carnem at non potius ma
lum animum habes adversum
me. Postremo sicut carna
litates ut ita dicam si quis
audierit non dubitabit carni
tribuere ita nemo dubitat
animositates ad animum pertine
re. Cur ergo hec omnia et his
similia doctor gentium in fide e
t veritate opera carnis
appellat nisi quia eo locu
tionis modo quo totum signi
ficatur a parte ipsum hominem
vult nomine carnis intel
ligi. Quod si quisquam dicat
carnem causam esse in malis
moribus quorumcumque viciorum eo
quod anima carne affecta sic
~~vivit~~ vivit profecto non
universam hominis naturam
diligenter advertit. Nam corpus
quidem corruptibile aggravat
animam. Unde etiam idem apostolus
agens de hoc corruptibili
corpore de quo paulo ante
dixerat et si homo noster exterior
corrumpitur. Scimus inquit quia si
terrena nostra domus huius ha
bitacionis resolvatur edifi
cacionem habemus ex deo do
mum non manufactam eternam
in celis. Etenim in hoc inge
miscimus habitaculum
nostrum quod de celo est super
indui cupientes si tamen induti

non nudi inveniamur. Etenim
qui sumus in hac habita
cione ingemiscimus gravati
in quo nolumus expoliari sed
supervestiri ut absorbeatur
mortale a vita. Et aggravam(ur)
ergo corruptibili corpore et
ipsius aggravacionis causam non
naturam substantiamque corporis sed e
ius corrupcionem scientes no
lumus corpore expoliari sed eius
immortalitate supervestiri.
Et tunc erit sed quia corrupti
bile non erit non gravabit. Aggrava
bit ergo nunc animam corpus
corruptibile et deprimit terrena
inhabitacio sensum multa
cogitantem. Verumptamen qui omnia anime
mala ex corpore putant acci
disse in errore sunt.

Quamvis enim virgilius pla
tonicam videatur luculen
tis versibus explicare sententiam di
cendo. Igneus est ollis vigor et ce
lestis origo seminibus quantum
non noxia corpora tardant
terreni que hebetant artus mori
bunda que membra omnes que il
las notissimas quatuor animi per
turbaciones cupiditatem timorem
tristiciam leticiam quasi origi
nes omnium peccatorum atque viciorum vo
lens intelligi ex corpore ac
cidere subiungat et dicat hinc
metuunt cupiuntque gaudentque
dolentque nec auras suspiciunt
clause tenebris et carcere
ceco. tamen aliter se habet fides no(stra)

Nam corrupcio corporis que aggrauat animam non peccati primi est causa sed pena nec caro corruptibilis animam peccatricem sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corrupcione carnis licet consistant quedam incitamenta viciorum et ipsa desideria viciosa non tamen omnia vnicuique vicia tribuenda sunt carni ne ab hijs omnibus purgemus dyabolum qui non habet carnem. Etsi enim dyabolus fornicator uel ebriosus uel si quid huiusmodi mali est quod ad carnis pertinet voluptates non potest dici cum sit talium peccatorum suasor et instigator occultus est tamen maxime superbus atque invidus. Que illum viciositas sic obtinuit ut propter hanc esset in carceribus caliginosi huius aeris eterno supplicio destinatus. Hec autem vicia que tenent in dyabolo principatum carni tribuit apostolus quam certum est dyabolum non habere. Dicit enim inimicicias contenciones emulaciones animositates invidias opera esse carnis. Quorum omnium malorum caput atque origo superbia est que sine carne regnat in dyabolo. Quis autem illo est inimicicior sanctis quis adversus eos contenciosior animosior et magis emulus atque invidus invenitur. Et hec omnia cum habeat sine carne quomodo sunt ista opera carnis nisi quia opera sunt hominis quem sicut dixi nomine carnis appellat. Non enim habendo carnem quam non habet dyabolus sed viuendo secundum seipsum hoc est secundum hominem factus est homo similis dyabolo quia et ille secundum seipsum voluit quando in veritate non stetit ut non de dei sed de suo mendacium loqueretur qui non solum mendax verum etiam mendacii pater. Primus est quippe mentitus et a quo peccatum ab illo cepit esse mendacium. Sequitur iiij

Cum ergo viuit homo secundum hominem non secundum deum similis est dyabolo quia nec angelo secundum angelum sed secundum deum viuendum fuit ut staret in veritate et veritatem de illius non de suo mendacium loqueretur. Nam et de homine alio loco idem apostolus ait Si autem veritas dei in meo mendacio habundauit nostrum dixit mendacium veritatem dei. Cum itaque viuit homo secundum veritatem non viuit secundum seipsum sed secundum deum. Deus enim est qui dixit Ego sum veritas. Cum vero viuit secundum seipsum hoc est secundum hominem non secundum deum profecto secundum mendacium viuit non quia homo ipse mendacium est cum sit eius auctor et creator deus qui non est utique auctor creatorque mendacii sed quia homo ita factus est ut non secundum seipsum sed secundum eum a quo factus est viueret et illius potius

qua sua facit voluntatem
non ita vivit quemadmodum
factus est ut viveret hoc est me
dacium vult quippe ille esse
etiam non sic vivendo ut possit
Quid est hac voluntate men
dacius unde non frustra dici
potest omne peccatum esse menda
cium non enim fit peccatum nisi ea
voluntate qua volumus ut
bene sit nobis hinc potius
male est nobis vel cum fiat
ut melius sit nobis Unde
hoc nisi quia de deo potest bene
esse homini quem delinquendo
deserit non de se ipso secundum quem
vivendo delinquitur Quod
ita diximus hinc extitisse
civitates duas diversas inter
se atque contrarias quod alii secundum
carnem alii secundum spiritum viverent
potest etiam isto modo dici quod alii
secundum hominem alii secundum deum
vivant Apertissime quippe ad
cor. dicit Cum enim sint inter
vos emulationes nonne car
nales estis et secundum hominem
ambulatis Quod ergo est am
bulare secundum hominem hoc esse
carnalem quod a carne id est
a parte hominis intelligitur
homo Eosdem ipsos quippe
dixit superius animales quos
postea carnales ita loquens
Quis enim scit inquit hominum
que sunt hominis nisi spiritus
hominis qui est in ipso Sic et
que dei sunt nemo scit nisi
spiritus dei. nos autem inquit
non spiritum huius mundi accepimus
sed spiritum qui ex deo est ut sciamus
que a deo donata sunt nobis
que et loquimur non in sapientie
humane doctis verbis sed doctis spiritu
spiritualibus spiritualia comparantes
Animalis autem homo non per
cipit que sunt spiritus dei stulti
cia est enim illi Talibus igitur
id est animalibus paulo post dicit
Ego fratres non potui loqui vobis
quasi spiritualibus sed quasi
carnalibus Et illud et hoc
eodem loquendi modo id est a parte
totum Et ab anima quippe et
a carne que sunt partes hominis
potest totum significari quod est
homo atque ita non est aliud
animalis homo aliud carnalis
sed idem ipsum est utrumque id est
secundum hominem vivens homo
sicut non aliud quam homines
significantur sive ubi legitur Ex
operibus legis non iustificabitur
omnis caro sive quod scriptum est
Septuaginta quinque anime
descenderunt in egyptum cum Ia
cob Et ibi enim per omnem carnem
omnis homo et ibi per septua
ginta quinque animas septuagin
ta quinque homines intelliguntur
Et quod dictum est non in sapien
tie carnalis sicut quod
dictum est secundum hominem ambulatis
potuit dici secundum carnem Magis
autem apparuit in his que sub
iungit Cum enim quis dicat Ego
quidem sum pauli. alius autem ego
apollo nonne homines estis

cum diceret animales estis et
carnales estis expressius
dixit homines estis. Quod est secundum
hominem vivitis non secundum deum
secundum quem si viveretis
dii essetis

Non igitur opus est in peccatis
vitiisque nostris ad creatoris
iniuriam carnis accusare
naturam que in genere atque or-
dine suo bona est. Sed deser-
to creatore bono vivere secundum
creatum bonum sive secundum animam
sive secundum hominem totum qui secundum
animam constat et carne
unde et vocari solius anime et
nomine solius carnis signifi-
cari potest eligat vivere. Nam qui
velut summum bonum laudat anime
naturam et tamquam malum
naturam carnis accusat profecto
animam carnaliter appetit et
carnem carnaliter fugit quoniam id
vanitate sentit humana non
veritate divina. Non quidem pla-
tonici sicut manichei desi-
piunt ut tamquam mali na-
turam terrena corpora detestantur
cum omnia elementa quibus
iste mundus visibilis contrecta-
bilisque compactus est qualita-
tesque eorum deo artifici tribuant
sed tamen ex terrenis artubus
moribundisque membris sic
affici animas opinantur ut hinc
eis sint morbi cupiditatum
ac timorum et tristicie sive letitie
sive tristicie quibus quattuor
vel perturbationibus ut ci-
cero appellat vel passionibus

ut plerique verbo greco exprimunt
omnis humanorum morum viciosi-
tas continetur. Quod si ita est quid
est quod eneas apud virgilium
cum audisset a patre apud in-
feros animas rursus ad corpora
redituras hanc opinionem
miratur exclamans o pater
anne aliquas ad celum
hinc ire putandum est subli-
mes animas iterumque ad tarda
reverti corpora que lucis mi-
seris tam dira cupido. Ex
terrenis artubus moribun-
disque membris adhuc inest
animarum illi predicatissime pu-
ritati. Nonne ab huiusmodi
corporeis ut dicit pestibus
omnibus eas asserit esse
purgatas cum rursus
incipiunt in corpora velle
reverti. Unde colligitur
etiam si ita se haberet quod esset
omnino vanissimum vicissim
alternans incessabiliter
euntium atque redeuntium animarum
mundatio et inquinatio non
potuisse veraciter dici omnes
culpabiles atque viciosos
motus animarum eis ex terrenis
corporibus molescere siquidem
secundum ipsos illa ut locutor
nobilis ait dira cupido
usque adeo non est ex corpore
ut ab omni corporea peste
purgatam et extra omne
corpus animam constitutam
ipsam esse compellat in corpore.
Unde etiam illis fatentibus non
ex carne tantum afficitur anima

ut cupiat metuat letetur
egrescat. verum eciam conscia
his per motibus agitatur. vi

Interest autem qualis sit volu
tas hominis quia si perversa
est perversos habebit hos
motus. Si autem recta est non solum
inculpabiles verum eciam lau
dabiles erunt. voluntas est
quippe in omnibus ymo omnes
nichil aliud quam voluntates
sunt. Nam quid est cupiditas
et leticia nisi voluntas in
eorum consensione que volu-
mus. Et quid est metus atque quid
tristicia nisi voluntas in
dissensione ab hiis que vo-
lumus. Sed cum consentimus appe-
tendo ea que volumus cupi-
ditas. Cum autem consenci-
mus fruendo hiis que vo-
lumus leticia vocatur. Item
cum dissentimus ab eo quod
accidere nolumus talis volu
tas metus est. Cum autem
dissentimus ab eo quod no-
lentibus accidit talis vo-
luntas tristicia est. et omnino
pro varietate rerum quia petun-
tur atque fugiuntur sicut allicitur
vel offenditur voluntas
hominis ita in hos vel illos affectus
mutatur et vertitur. Quapro-
pter homo qui secundum deum non
secundum hominem vivit oportet
ut sit amator boni unde fit
consequens ut malum odeit. et quoniam
nemo natura sed quisquis
malus est vicio malus est
perfectum odium debet malis qui

secundum deum vivit ut nec propter
vicium oderit hominem nec amet
vicium amet hominem. sanato
enim vicio totum quod amare
nichil autem quod debeat odi-
re remanebit vii

Nam cuius propositum est amare
deum et non secundum hominem
hominem sed secundum deum amare
proximum sicut eciam se ipsum pro-
cul dubio propter hunc amorem
dicitur voluntatis bone. que usi-
tacius in scripturis sanctis caritas
appellatur. sed amor quoque se-
cundum easdem sacras litteras dicitur.
Nam amatorem esse boni dicit
apostolus esse debere quem regen-
do populo precipit eligendum. Et
ipse dominus petrum apostolum interro-
gans cum dixisset diligis me
plus hiis ille respondit do-
mine tu scis quia amo te. Et iterum
dominus quesivit non utrum amaret
sed utrum diligeret eum petrus.
ille respondit ei iterum domine
tu scis quia amo te. Tercia
interrogacione et ipse ihesus non
ait diligis me sed amas me.
ubi secutus est ait evangelista
Contristatus est petrus quia
dixit ei tercio amas me. cum dominus
non tercio sed semel dixerit amas
me. bis autem diligis me. unde
intelligimus quia cum dicebat
dominus diligis me nichil aliud
dicebat quam amas me. Petrus
autem non mutavit huius unius
rei verbum Sed eciam tercio domine
inquit tu omnia scis. tu scis

nia amo te. Hec propterea commemoranda putavi quia nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem sive caritatem, aliud amorem. Dilectionem quippe accipiendam esse in bono, amorem in malo dicunt. Sic autem nec ipsos auctores secularium litterarum locutos esse certissimum est. Sed viderint philosophi utrum vel qua ratione ista discernant; amorem tamen eos in bonis rebus et erga ipsum deum magni pendere libri eorum satis loquuntur. Sed scripturas religionis nostre, quarum auctoritatem ceteris omnibus litteris anteponimus, non aliud dicere amorem, aliud dilectionem vel caritatem insinuandum fuit. Nam et amorem in bono dici iam ostendimus. Ac ne quisquam existimet amorem quidem et in bono et in malo dicendum, dilectionem autem non nisi in bono esse dicendam, illud attendat quod in psalmo scriptum est: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Et illud apostoli Iohannis: Si quis dilexerit mundum, non est dilectio patris in illo. Ecce uno loco dilectio et in bono et in malo. De amore autem in malo, quia in bono iam ostendimus, ne quisquam flagitet, legat quod scriptum est: Erunt enim homines se ipsos amantes, amatores pecunie. Recta itaque voluntas est bonus amor et voluntas perversa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur cupiditas est, id autem habens eoque fruens

leticia; fugiens quod ei adversatur timor est, idque si acciderit sentiens tristicia est. Proinde mala sunt ista si malus est amor, bona si bonus. Quod dicimus de scripturis probemus. Concupiscit apostolus dissolvi et esse cum Christo. Et: Concupivit anima mea desiderare iudicia tua, vel si accommodatius dicitur: Desideravit anima mea concupiscere iudicia tua. Et: Concupiscentia sapiencie perducit ad regnum. Hoc tamen loquendi optinuit consuetudo, ut si cupiditas vel concupiscentia dicatur nec addatur cuius rei, non nisi in malo possit intelligi. Leticia in bono est: Letamini in domino et exultate iusti. Et: Dedisti leticiam in corde meo. Et: Adimplebis me leticia cum vultu tuo. Timor in bono est apud apostolum ubi ait: Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini. Et: Noli altum sapere sed time. Et: Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astucia sua, sic et vestre mentes corrumpantur a castitate que est in Christo. De tristicia vero, quam Cicero magis egritudinem appellat, dolorem autem Virgilius ubi ait: Gaudentque dolentque, sed ideo malui tristiciam dicere quia egritudo vel dolor usitatius in corporibus dicitur, scrupulosior questio est utrum inveniri possit in bono.

VIII

Quas enim greci appellant

eupatheas latine autem Cicero
constancias nominat. Stoici
tres esse voluerunt pro tribus
perturbacionibus in animo
sapientis pro cupiditate vo-
luntatem pro leticia gaudium
pro metu caucionem. pro egri-
tudine vero vel dolore quam
nos vitande ambiguitatis
gracia tristiciam maluimus dicere
negaverunt esse posse aliquid
in animo sapientis. Volun-
tas quippe inquiunt appe-
tit bonum quod facit sa-
piens. Gaudium de bono a-
depto est quod ubique adi-
piscitur sapiens. Caucio
devitat malum quod debet
sapiens devitare. Tristicia
porro quia de malo est
quod iam accidit nullum
autem malum existimant
posse accidere sapienti nichil
in eius animo pro illa esse
posse dixerunt. Sic ergo illi
loquuntur ut velle gaudere
cavere negent nisi sapientem
stultum autem non nisi cupere le-
tari metuere contristari. Et illas
tres esse constancias has
autem quatuor perturbaciones
secundum Ciceronem secundum
plurimos autem passiones
greci autem illas tres sicut
dixi appellantur eupathie
istas autem quatuor pathe. Hec
locucio utrum scripturis sanctis
congruat cum quererem quantum
potui diligenter illud inve-
ni quod ait propheta. Non est

gaudere impiis dicit dominus tam-
quam impii letari possint po-
cius quam gaudere de malis
quia gaudium proprie bonorum et
piorum est. Item illud in evan-
gelio Quecumque vultis ut faciant vo-
bis homines hec et facite vos illis
ita dictum videtur tamquam ne-
mo possit aliquid male vel
turpiter velle vel cupere. Dei-
nde propter consuetudinem locucionis
nonnulli interpretes addiderunt
bona et ita interpretati sunt
Quecumque vultis ut faciant
vobis homines bona. Caven-
dum enim putaverunt ne quisquam
inhonesta velit sibi fieri a
hominibus ut de turpioribus
taceam certe luxuriosa con-
vivia in quibus se si et ipse
faciat hoc preceptum a-
estimet impleturum. Sed in greco
evangelio unde in latinum
translatum est non loquitur sed que-
cumque vultis ut faciant vobis homi-
nes hec et vos facite illis. Cre-
do propterea quia in eo quod dixit
vultis iam voluit intelligi bo-
na. Non enim ait cupitis. Non hi-
is proprietatibus locucio nostra
frenanda est sed interdum hiis
utendum est. Et cum legimus
eos quorum auctoritati resultare
fas non est ibi sunt intelligende
ubi rectus sensus alium exitum
non potest invenire sicut sunt
que exempli gracia partim ex
prophetico partim ex evangelico commemoravimus.

rmus em nescit impios qd
ltare letitia et tu no e gaude
impiis dicit dns Unde nisi
nia gaude aliud e qm ipse
gnate qz hoc ubimq ponit
tem qb negamit no vte pti
i hominibus ut quodcz ab aliis
ibi fieri cupiunt hec eis z ipi
faciant ut seipm turpitudie
licite volutat oblectet
et tu saluberrimu verissimu
pceptu est quecumqz vult
ut faciat vobis homies eadē
vos facite illis et sic Unde
nisi quia hoc loco modo quo
eam ipso volutas posita e
ne in malo accipi no pt
locutioe ucō usitatiore que
requentat maxime co[n]suetu
do sermois no utiqz diceretur
nisi velle mentiri omne nem
aliud nisi esset et voluntas
mala a cuius pravitate illa dis
tinguebit qua pdicaverunt an
geli dicentes Pax in terra
hominibus bone volutatis
q qd habundanti additu
bone sit esse no pt nisi bo
na aut magnu dixit apls
in caritatis laudibus qd no
gaudeat sup iniquitate nisi
quia ita malignitas gau
et z apud auctores seculariu
liters talis istorū u borū indiffera
ceptitur. ait em cycero ora
tor amplissimus Cupio pres
conscripti me esse clemente
prima hoc i bono posuit quis
tam pure doctus existat
qui no cupio sz volo

potius dicere debuisse con
tendat Porro apud terentiu
flagiciosus adolescens i
sana flagrans cupidine
nichil volo aliud inquid nisi
phylumena qua voluntate
fuisse libidine responso que
ibi servum eius sanioris indu
citur satis indicat ait
namqz dno suo quanto mi
satius est te id dare opam
qui istum amorez qd animo
amoueas tuo qua illud
loqui quo nichil libido frustra
accendatur tua Gaudium
uero eos et i malo posuisse
ille ipse virgilianus testis
est versus ubi has quatuor
perturbaciones summa brevitate
complexus e Hinc metuunt
cupiuntqz gaudent qz dolentqz
Dixit etiam idem auctor
Mala mentis gaudia pro
inde voluit cavet gaudet
et boni z mali sz isti bene
isti mali sicut hominibus
seu recta seu pversa volun
tas e Ipsa quoqz tristicia
pqua stoici nil in animo
sapientis invenire posse
putaverunt reperitur in bo
no z maxime apud nros
Nam laudat Apostolus Cor
qd contristati fuerint penitencie
qualis tristicia nō eorum qui
peccaverunt esse no pt Ita
em dicit video qd epla illa
z si ad horam contristavit nos
nunc gaudeo non qz contristati

estis in penitenciam. Contristati
enim estis secundum deum ut in nul
lo detrimentum paciamini ex
nobis. Que enim secundum
deum tristicia est penitenciam in
salutem operatur. Ecce enim ad
ipsum secundum deum contristari
quantam perfecit in vobis indus
triam. Hac propter possint stoi
ci pro suis partibus respon
dere ad hec. Unde videtur utilem
esse tristiciam ut peccasse
peniteat. In animo autem
sapientis ideo esse non posse
quia nec peccatum in eum ca
dit cuius penitencia contristetur nec
ullum aliud malum quod perpe
tiendo et senciendo contristetur.
Nam et Alcibiadem ferunt
si me de nomine hominis memoria
non fallit cum sibi beatus videretur
Socrate disputante et ei quam
miser esset quoniam stultus esset
demonstrante flevisse. Huic
ergo stulticia fuit causa
eciam huius utilis optande
que tristicie qua homo esse
se dolet quod esse non debet.
Stoici autem non stultum sed
sapientem aiunt tristem esse
non posse. Verum huic philosophis
quod ad hanc questionem de animi
perturbacionibus attinet
iam respondimus in nono
huius operis libro ostendentes
eos non tam de rebus quam
de verbis cupidiores esse con
tencionis quam veritatis. ix

Apud nos autem iuxta scrip
turas sacras sanamque do
ctrinam cives sancte civitatis dei
in huius vite peregrinacione se
cundum deum viventes metuunt cupi
untque dolent gaudentque. Et quia
rectus est amor eorum istas omnes
affecciones rectas habent. Metuunt
penam eternam cupiunt vitam eter
nam dolent in spe quia ipsi in
semetipsis adhuc ingemiscunt
adopcionem expectantes re
dempcionem corporis sui. Gaudent
in re quia fiet sermo qui scrip
tus est Absorpta est mors in vic
toria. Item metuunt peccare
cupiunt perseverare dolent in
peccatis gaudent in operibus bonis.
Ut enim metuant peccare audi
unt quoniam habundabit iniqui
tas refrigescet caritas mul
torum ut cupiant perseverare au
diant quod scriptum est Qui
perseveravit usque in finem hic
salvus erit ut doleant in peccatis
audiunt Si dixerimus quia peccatum
non habemus nos ipsos seducimus
et veritas in nobis non est
ut gaudeant in operibus bonis
audiant hilarem datorem
diligit deus. Item sicut se
infirmitas habet metuunt
temptari cupiunt temptari
dolent in temptacionibus
Ut enim temptari metuant
audiunt Si quis preoccupa
tus fuerit in aliquo delicto vos
qui spirituales estis instruite

huiusmodi in spiritu mansuetudinis
intendens teipsum ne et tu temp-
teris. Ut autem cupiunt temptari
audiunt contendentem virum fortem
civitatis dei dicentem Pro-
ba me domine et tempta me ure
renes meos et cor meum. ut
doleat in temptacionibus vident
petrum flentem ut gaudeat in
temptacionibus audiunt Ja-
cobum dicentem Omne gau-
dium existimate fratres mei cum
in temptaciones varias incideritis
Non solum autem propter semetipsos
hiis moventur affectibus verum
etiam propter eos quos liberari
cupiunt et ne pereant metuunt
et dolent si pereunt et gaudent
si liberentur. Illum quippe optimum
et fortissimum virum qui in suis
infirmitatibus gloriatur ut
eum potissimum commemoremus
qui ad ecclesiam dei ex gentibus
venimus doctorem gentium in
fide et veritate qui et plus omni-
bus suis coapostolis laboravit
et pluribus epistolis populos dei
non eos tantum qui presentes ab illo
videbantur verum illos qui futuri
previdebantur instruxit illum inquam
virum athletam christi doctum
ab illo unctum de illo crucifixum
cum illo gloriosum in illo in theatro
huius mundi cui spectaculum
factus est et angelis et ho-
minibus legittime magnum
agonem certantem et pal-
mam superne vocacionis in

anteriora sectantem oculis
fidei libentissime spectamus
gaudere cum gaudentibus
flere cum flentibus foris
habentem pugnas intus timores
cupientem dissolui et esse
cum christo. desiderantem videre
romanos ut aliquem fructum
habeat et in illis sicut et
in ceteris gentibus emulantem
corinthios. et ipsa emulacione me-
tuentem ne seducantur
eorum mentes a castitate
que in christo est magnam tristiciam
et continuum dolorem cordis
de israhelitis habentem quod ig-
norantes dei iusticiam et
suam volentes constituere
iusticie dei non essent sub-
iecti nec solum dolorem verum
etiam luctum suum denunciantem
quibusdam qui ante pec-
caverunt et non egerunt penitenciam
super inmundicia et fornica-
cionibus suis. Hii motus
hii affectus de amore boni
et de sancta caritate venientes
si vicia notanda sunt
sinamus ut ea que vere vicia
sunt virtutes vocentur
Sed cum rectam racionem sequuntur
iste affectiones quando ubi oportet
adhibentur quis eas tunc
morbidas seu viciosas
passiones audeat dicere
Quamobrem etiam ipse
dominus in forma servi agere
vitam dignatus humanam

sed nullum habuit omnino peccatum adhi
buit eas nisi adhibenda esse
iudicavit. Neque enim in quo verum
erat hominis corpus et verus
hominis animus falsus erat
humanus affectus. Cum ergo eius
in ewangelio ista referuntur
quod super duricia cordis iudeorum
cum ira contristatus sit quod dixit
gaudeo propter vos ut credatis
quod lazarum suscitaturus etiam
lacrimas fudit. quod concu
pivit cum discipulis suis
manducare pascha quod
propinquante passione tristis
fuit anima eius usque ad mor
tem non falso utique referuntur
verum ille hos motus certe
dispensacionis gracia ita
cum voluit suscepit animo
humano ut cum voluit factus
est homo proinde quod
fatendum est etiam cum rectas
et secundum deum habemus affec
tiones huius vite sunt non
illius quam futuram speramus
et sepe illis etiam inviti
cedimus. Itaque aliquando qua
vis inculpabili cupiditate
sed laudabili caritate move
amur etiam dum nolumus
flemus habemus ergo eas
ex humane condicionis in fir
mitate. Non autem ita dominus
ihesus cuius infirmitas fuit
ex potestate. sed dum huius vite
infirmitatem gerimus si eas
omnino nullas habeamus
tunc potius non recte vivimus

vituperabat enim et detesta
batur apostolus quosdam quos etiam
esse dixit sine affectione
Culpavit etiam illos sacer psalmus
de quibus ait Sustinui qui
simul contristaretur et non fuit
Nam omnino non dolere non
possumus dum sumus in hoc loco
miserie profecto sicut quidam etiam
apud seculi huius literatos
sensit et dixit non sine magna
mercede contingit inmanitatis
in animo stuporis in corpore
Quocirca illa que apathia
grece dicitur que si latine
posset impassibilitas diceretur
si ita intelligenda est in
animo non quippe in corpore
accipitur ut sine hiis affec
tionibus vivatur que contra
racionem accidunt mentemque per
turbat bona plane et maxime
optanda est. Sed nec ipsa est
huius vite. non enim qualium
cumque hominum vox est sed maxime
piorum multumque iustorum atque
sanctorum Si dixerimus quia peccatum
non habemus nos ipsos seducimus
et veritas in nobis non est.
Tunc itaque apathia ista erit
quando peccatum in homine nullum erit
nunc vero satis bene vivitur
si sine crimine sine peccato autem
qui se vivere existimat non
id agit ut peccatum non habeat
sed ut veniam non accipiat. Porro
si apathia illa dicenda est
ubi animum contingere omnino non potest
ullus affectus quis hunc

peiorem non omnibus vitiis
dixerit esse peiorem. Potest ergo
non absurde dici perfectam beati-
tudinem sine stimulo timoris
et sine ulla tristicia futuram
non ibi autem futurum amorem gau-
diumque quis dixerit nisi omni modo
a veritate seclusus. Si autem
apathia illa est ubi nec metus
ullus exterret nec angit dolor
aversanda est in hac vita si recte
hoc est secundum deum vivere vo-
lumus in illa vero beata que sempi-
terna promittitur plene speranda
est. Timor namque ille de quo dicit
apostolus Iohannes Timor non est in cari-
tate sed perfecta caritas foras mittit
timorem quia timor penam
habet. Qui autem timet non est per-
fectus in caritate non est eius generis
cuius ille quo timebat apo-
stolus paulus ne chorinthii
serpentina seducerentur astucia
hunc enim timorem habet caritas
immo non habet nisi caritas. Sed il-
lius est generis timor qui non est
in caritate de quo et ipse apostolus
paulus ait Non enim accepi-
stis spiritum servitutis in timore
Timor vero ille castus per-
manens in seculum seculi si erit
et in futuro seculo nam quo alio
modo potest intelligi in seculum
seculi non erit timor exterrens
a malo quod accidere potest Sed
tenens in bono quod amitti
non potest ubi enim boni adepti
amor immutabilis est profecto

si dici potest mali cavendi
timor securus est. Timoris
quippe casti nomine ea vo-
luntas significata est qua
nos necesse erit nolle peccare
et non sollicitudine infirmi-
tatis ne forte peccemus
sed tranquillitate infirmitatis
caritatis cavere peccatum. Aut si nullius
omnino generis esse poterit timor
in illa certissima securitate
perpetuorum feliciumque gaudiorum
sic dictum est Timor domini per-
manens castus in seculum seculi
quemadmodum dictum est Pa-
ciencia pauperum non peribit in eter-
num Neque enim eterna erit
ipsa paciencia que necessaria
non est nisi ubi toleranda
sunt mala. Sed eternum erit
quo per pacienciam pervenitur. Ita
fortasse timor in seculum
seculi dictus est permanens
quia id permanebit quo timor
ipse perducit. Que cum ita sint
quoniam recta vita ducenda est qua
perveniendum sit ad beatam omnes
affectus istos vita recta rectos habet
perversa perversos. Beata vero
eademque eterna amorem
habebit et gaudium non solum
rectum verum etiam certum. Timorem
autem et dolorem nullum. Unde
iam apparet utcumque quales esse
debeant in hac peregrinatione
cives civitatis dei viventes
secundum spiritum non secundum
carnem hoc est secundum deum non

secundum hominem et qualesque nulla
quo tendunt in mortalitate
futuri sunt. Civitas porro que
est societas impiorum non
secundum deum sed secundum hominem
viventium et in ipso cultu falso
contemptaeque nature divinitatis
doctrinas hominum demonumve
sectantium hiis affectibus
pravis tamquam morbis et per-
turbacionibus quatitur.
Et si quos cives habet qui
moderari talibus motibus
et eos quasi temperare videantur
sic impietate superbi et elati
sunt ut hoc ipso sint in eis
maiores tumores quo minores
dolores et si nulli tanto in anime
quanto rariore vanitate
hoc in seipsis adamaverint
ut nullo prorsus erigantur
et excitentur nec flectantur
et inclinentur affectu huma-
nitatem totam potius amit-
tunt quam veram assequuntur
tranquillitatem. Non enim quia
durum aliquid, rectum, ideo aut
quia stupidum est, ideo sanum.

Sed utrum primus homo vel
primi homines duorum erat
quippe coniugium habebant
istos affectus in corpore animali
ante peccatum quales in corpore
spirituali non habebimus omni
purgato finitoque peccato non
immerito queritur. Si enim ha-
bebant, quomodo erant beati in illo
memorabili beatitudinis
loco, id est paradiso? Quis

tandem absolute dici beatus
potest, qui timore afficitur
vel dolore? Quid autem timere
aut dolere poterant illi ho-
mines in tantorum tanta af-
fluentia bonorum ubi nec mors
metuebatur nec ulla corporis
mala valitudo nec aberat
quicquam quod bona volun-
tas adipisceretur nec inerat
quod carnem animumve hominis feli-
citer viventis offenderet?
Amor erat imperturbatus in
deum atque inter se coniugum fida et sincera
societate viventium et ex hoc
amore grande gaudium non
desistente quod amabatur
ad fruendum. Erat devitatio
tranquilla peccati qua manente
nullum omnino aliunde malum
quod contristaret irruebat. An
forte cupiebant prohibitum lig-
num ad vescendum contingere sed mori metue-
bant, ac per hoc et cupiditas
et metus iam tunc illos homines
etiam in illo perturbabat loco?
Absit ut hoc existimemus fu-
isse ubi nullum erat omnino peccatum.
Neque enim nullum peccatum est ea
que deus prohibet concupiscere
atque ab hiis abstinere timore
pene non amore iusticie. Absit,
inquam, ut ante omne peccatum iam
ibi fuerit tale peccatum ut hoc
de ligno admitterent quod de
muliere dominus ait: Si quis viderit
mulierem ad concupiscendum
eam, iam mechatus est eam

in corde suo. Erat igitur felicitas
eorum et nullis agitabantur
perturbacionibus animorum nullis
corporum ledebantur incommo-
dis. tam felix universa socie-
tas esset humana si nec illi
malum quod etiam in posteros
traducerent nec quisquam ex stir-
pe iniquitate committeret que
dampnacionem reciperet atque
ista permanente felicitate do-
nec per illam benedictionem qua
dictum est crescite et multi-
plicamini predestinatorum sanctorum
numerus compleretur alia maior
daretur que beatissimis an-
gelis data est ubi iam esset
certa securitas peccaturum
neminemque moriturum. Et talis
esset vita sanctorum post nullum
doloris laboris mortis ex-
perimentum qualis erit post
hec omnia in incorrupcione cor-
porum reddita resurreccione mor-
tuorum. sequitur XI

Sed quia deus cuncta prescivit
et ideo hominem quoque pec-
caturum ignorare non potuit
secundum id quod prescivit atque dis-
posuit civitatem sanctam
debemus asserere non secundum illud
quod in nostram cognicionem perve-
nire non potuit quia in dei
disposicione non fuit neque
enim homo peccato suo divinum potuit
perturbare consilium quasi deum
quod statuerat mutare compulerit
cum deus presciendo utrumque
prevenerit id est et homo quem
bonum creavit quam malus
esset futurus. Et quid boni et-
iam sic de illo esset ipse facturus
deus enim etsi dicatur statuta
mutare unde tropica lo-
cucione in scripturis sanctis etiam
penituisse legitur deum iuxta
illud quod homo speraverat
vel naturalium causarum ordo
gestabat non iuxta illud quod
se omnipotens facturum esse prescierat
fecit itaque deus sicut scriptum
est hominem rectum ac per hoc
voluntatis bone. non enim
rectus esset bonam non habens
voluntatem. Bona igitur
voluntas opus est dei
cum ea quippe ab illo factus
est homo. Mala vero vo-
luntas prima quoniam omnia ma-
la opera precessit in homine
defectus potius fuit quidam
ab opere ad sua opera quam
opus ullum. Et ideo mala
opera quia secundum se non
secundum deum ut eorum operum
tamquam fructuum malorum
voluntas ipsa esset velud
arbor mala aut ipse homo
in quantum male voluntatis
porro mala voluntas
quamvis non sit secundum
naturam sed contra quia
vicium est eius nature
est cuius est vicium quod iam

iam natura non potest esse sed ea qua creavit omnipotens de nichilo non qua genuit creator de semetipso sicut genuit verbum per quod facta sunt omnia. quia et si de terre pulvere deus finxit hominem eadem terra omnisque terrena materies omnino de nichilo est et animam quoque de nichilo factam dedit corpori cum factus est homo usque adeo autem mala vincuntur a bonis ut quamvis esse sinantur ad demonstrandum quam possit et ipsis bene uti iusticia providentissima creatoris bona tamen sine malis esse possunt sed deus ipse verus et summus sicut omnis super istum caliginosum aerem celestis invisibilis visibilisque creatura mala vero nisi in bonis esse non possunt quia nature sunt quibus sunt utique bone sicut iniquitati nature sic detrahitur porro malum non aboletur natura que accesserat vel ulla eius parte sublata sed ea que viciata ac depravata fuerat sanata atque correcta arbitrium igitur voluntatis tunc est vere liberum cum viciis peccatisque non servit tale datum est a deo quod amissum proprio vicio nisi a quo dari potuit reddi non potest unde veritas dicit Si vos filius liberaverit tunc

vere liberi eritis Idipsum est autem ac si diceret Si vos filius salvos fecerit tunc vere salvi eritis. Unde quippe liberatur inde salvatur. Vivebat itaque homo secundum deum in paradiso et corporali et spirituali neque enim erat paradisus corporalis propter corporis bona et propter mentis non erat spiritualis aut vero erat spiritualis quo per interiores sensus et non erat corporalis quo per exteriores sensus homo frueretur. Erat plane utrumque propter utrumque postea vero quam superbus ille angelus ac per hoc invidus per eandem superbiam a deo ad semetipsum conversus et quodam quasi tyrannico fastu gaudere subditis quam esse subditus eligens de spirituali paradiso cecidit de cuius lapsu sociorumque eius qui ex angelis dei angeli eius effecti sunt in libris undecimo et duodecimo huius operis satis quantum potui disputavi malesuada sua versutia in hominis sensum serpere affectans cui utique stanti quoniam ipse ceciderat invidebat colubrum in paradiso corporali ubi cum duobus illis hominibus masculo et femina animalia etiam terrestria cetera subdita et innoxia versabantur animal scilicet lubricum et tortuosis anfractibus mobile operi suo congruum per quod loqueretur

eligit eosque per angelicam prelacionem
sanctiorem quam naturam
spirituali nequicia sibi subiectos
et tamquam e femine a parte sed
inferiore illius humane copule
incipiens ut gradatim perue
niret ad totum non esse virum
facile credendum nec errando
posse decipi sed tamen alieno cedere
errori. Sicut enim aaron er
ranti populo ad ydolum fabricandum
non consensit inductus sed
cessit obstrictus nec salomonem
credibile est errore putasse
ydolis esse serviendum sed
blandiciis femineis ad illa
sacrilegia fuisse compulsum
ita credendum est illum virum
sue femine unum uni hominem homini
coniugem coniugi ad dei legem
transgrediendam non tamquam
verum loquenti credidisse seductum
sed sociali necessitudini
paruisse. Non enim frustra dixit
apostolus Adam non est seductus
mulier autem seducta est nisi
quia illa quod ei serpens locutus
tamquam verum esset accepit ille
autem ab unico noluit consorcio
dirimi nec in communione peccati nec
ideo minus reus si sciens prudens
que peccavit. Unde et apostolus
non ait non peccavit sed non
est seductus. Nam utique ostendit
eum ubi ait per unum hominem
intravit peccatum in mundum et
paulo post apertius in similitudine

preuaricacionis ade. Hos
autem seductos intelligi
voluit qui id quod faciunt non
putant esse peccatum. Ille autem
scivit. Alioquin quomodo verum est
adam non est seductus. Sed in
expertus divine severitatis in
eo falli potuit ut veniale
crederet esse commissum. Ac per
hoc in eo quidem quo mulier seduc
ta est non est ille seductus sed
eum fefellit quomodo fuerat iudi
candum quod erat dicturus mulier
quam dedisti michi ipsa de
dit michi et manducavi. Quid
ergo pluribus. Et si credendo
non sunt ambo decepti pec
cando tamen ambo capti et
et dyaboli laqueis impli
cati sequitur. XII

Si quem vero movet cur
aliis peccatis sic natura
non mutetur humana que
admodum illa duorum primorum
hominum prevaricacione mutata
est ut tante corrupcioni
quantam videmus atque sen
timus et per hanc subiaceret
morti ac tot et tantis tamque
inter se contrariis perturba
retur et fluctuaret affec
tibus qualis in paradyso
ante peccatum licet in corpore
animali esset utique non
fuit. Si quis hoc movetur
ut dixi non ideo debet
existimare leve et parvum
illud fuisse commissum quia
in esca ~~factum est~~ factum est

non quid mala vel noxia
nisi quia prohibita neque enim
quid quam mali deus in illo
tante felicitatis paradiso
crearet atque plantaret. Sed
obediencia commendata est
in precepto que virtus in crea
tura racionali mater quodam
modo est omnium custosque vir-
tutum quandoquidem sic facta est
ut ei subditam esse sit utile
perniciosum autem suam non
eius a quo creata est facere
voluntatem hoc itaque de
uno cibi genere non edendo
ubi aliorum tanta copia
subiacebat tam leve pre
ceptum ad observandum tam
breve ad memoriam reti
nendum ubi presertim non
dum voluntati cupiditati
resistebat quod de pena
transgressionis postea sub
secuta est tanto maiore iniusti
cia violatum est quanto
faciliore posset observancia
custodiri. Sequitur xiii
In occulto autem mali esse ce
perunt ut in apertam inobe
dienciam laberentur non enim ad
malum opus perveniretur nisi
precessisset voluntas mala
Porro male voluntatis
inicium quod potuit esse nisi
superbia. Inicium enim omnis
peccati superbia est. Quid est
autem superbia nisi perverse
celsitudinis appetitus. Per
versa enim est celsitudo de
serto eo cui debet animus in

herere principio sibi quodam
fieri atque esse principium hoc
cum nimis sibi placet. Sibi v
ita placet cum illo bono inmu
bili deficit quod ei magis pla
debuit quam ipse sibi. Sponta
est iste defectus quoniam si vo
tas in amore superioris inmu
bilis boni a quo illustraba
ut videret et accendebatur ut
maret stabilis permaneret n
inde ad sibi placendum a
teretur ut ex hoc tenebras
et frigesceret ut vel illa cre
verum dixisse serpentem vel
dei mandato uxoris prepone
voluntatem putaretque se
maliter transgressorem esse p
si vite sue sociam non desere
eciam in societate peccati. N
ergo opus malum factum est
id est illa transgressio ut a pro
hibito vescerentur nisi ab ei
qui iam mali erant. Neque enim fiet
ille fructus malus nisi a
arbore mala. ut autem esset a
bor mala contra naturam
est quia nisi vicio voluntat
quod contra naturam est
utique fieret sed vicio deprava
nisi de nichilo facta natura
posset. Ac per hoc ut natura sit
eo habet quod a deo facta est ut aut
ab eo quod est deficiat ex ho
quod de nichilo facta est. Nec
sic defecit homo ut omnino ni
chil esset sed ut inclinatus a
se ipsum ipso minus esse

pia cadit cum ei qui summe est
inhereret. Relicto itaque deo
esse in semetipso hoc est place
re sibi non iam nichil esse est
sed nichil appropinquare. Unde su
perbos secundum scripturas sacras alio
nomine appellant sibi pla
centes. Bonum est enim sursum
habere cor non tamen ad seipsum quod
superbie sed ad dominum quod est
obediencie que nisi humilium non
potest esse. Est igitur aliquid humi
litatis miro modo quod sursum
faciat cor et aliquid elacionis
quod deorsum faciat cor. Hoc
quidem quasi contrarium videtur ut ela
cio sit deorsum et humilitas sur
sum. Sed pia humilitas facit sub
ditum superiori. Nichil est autem
superius deo et ideo exaltat humi
litas que facit subditum deo. Ela
cio autem que in vicio est eo ipso
respuit subiectionem et cadit ab
illo quo non est quicquam superius et
ex hoc erit inferius et fit quod
scriptum est deiecisti eos cum ex
tollerentur. Non enim ait cum elati fuissent
ut prius extollerentur et postea de
icerentur. Sed cum extollerentur tunc de
iecti sunt. Ipsum quippe extolli
iam deici est. Quapropter quod nunc
in civitate dei et civitati dei in
hoc peregrinanti seculo maxime
commendatur humilitas et in eius re
ge qui est christus maxime pre
dicatur contrariumque huic vir
tuti elacionis vicium in eius adver
sario qui est dyabolus maxime domi
nari sacris litteris edocetur profecto ista

est magna differencia qua civitas
unde loquimur utraque discernitur
una scilicet societas piorum hominum
altera impiorum singula queque
cum angelis ad se pertinentibus
in quibus precessit hac amor
dei hac amor sui. Manifesto ergo
apertoque peccato ubi factum est quod
deus prohibuerat fieri dyabolus hominem
non cepisset nisi iam ille sibi pla
cere cepisset. Hinc enim et de
lectavit quod dictum est Eritis
sicut dii. Quod melius esse
possent summo veroque principio
coherendo per obedienciam non suum
sibi existendo principium per
superbiam. Dii enim creati non sua
veritate sed dei veri participacione
sunt dii. Plus autem appetendo
minus est qui dum sibi sufficere diligit
ab illo qui ei vere sufficit
deficit. Illud itaque malum
quo cum sibi homo placet tam
quam sit et ipse lumen avertitur
ab eo lumine quod ei si placeret
et ipse fit lumen. Illud inquam
malum precessit in abdito ut
sequeretur hoc malum quod
perpetratum est in aperto. Verum
est enim quod scriptum est Ante
ruinam exaltatur cor et
ante gloriam humiliatur. Illa
prorsus ruina que fit in occulto
precedit ruinam que fit in ma
nifesto dum illa ruina esse
non putatur. Quis enim ex
altacionem ruinam putat cum
iam ibi sit defectus quo est

relictus occultius quominus ante
ruina esse non videat cum sit
mandati evidens et indubitata
transgressio. Propter hoc deus illud
prohibuit quod ad esset admissum
nulla defendi posset ymagine
iusticie. Et audeo dicere superbis
esse utile cadere in aliquod apertum
manifestumque peccatum unde sibi
displiceat qui iam sibi placendo
ceciderat. Salubrius enim pe-
trus sibi displicuit quando flevit
quam sibi placuit quando presump-
sit. Hoc dicit et sacer psalmus imple
facies eorum ignominia et
querent nomen tuum domine, id est ut
tu eis placeas querentibus
nomen tuum qui sibi placuerant
querendo suum. xiiij

Sed est peior dampnabiliorque super-
bia qua etiam in peccatis ma-
nifestis suffugium excusationis
inquiritur sicut illi seduxit
me et manducavi primi homines
quorum et illa dixit serpens
seduxit me et manducavi et
ille dixit mulier quam dedisti m-
ichi hec michi dedit a ligno et edi.
Accusationis hic sonat peticio ve-
nie nusquam imploratio me-
dicine. Nam licet isti non sic-
ut cayn quod commiserunt negent
adhuc tamen superbia in aliud querit
referre quod perperam fecit. Su-
perbia mulieris in serpentem
superbia viri in mulierem. Sed
accusatio potius quam excusati-
o vera est ubi mandati divini
aperta est transgressio. Neque enim

hoc propterea non fecerunt quia
mulierem serpens suadendo vir
muliere impertiente commisit quasi
quicquam quam deo cui vel crederet
vel anteponendum fuit. xv

Quia ergo contemptus est
deus iubens qui creaverat
qui ad suam ymaginem fecerat qui ce-
teris animalibus preposuerat qui
in paradyso constituerat qui rerum
omnium copiam salutisque prestiterat qui
preceptis nec pluribus nec gravi-
bus nec difficilioribus oneraverat sed uno
brevissimo atque levissimo ad obe-
diencie salubritatem adminicu-
latus fuerat quo eam creaturam cui li-
bera servitus expediret se esse dominum com-
monebat iusta dampnatio sub-
secuta est. Talis quoque dampnatio
ut homo qui custodiendo man-
datum futurus fuerat etiam carne spiritua-
lis fieret etiam mente carnalis
qui sua superbia sibi placuerat
dei iusticia sibi donaretur nec
sicut in sua esset omnimodo potestate
sed a se ipso quoque dissenciens
sub illo cui peccando consensit
pro libertate quam concupivit duram
miseramque ageret servitutem
mortuus spiritu volens et cor-
pore moriturus invitus desertor e-
terne vite etiam eterna nisi gracia liberaret
morte dampnatus. Quisquis huius-
modi dampnationem vel nimiam
vel iniustam putat metiri pro-
fecto nescit quanta fuerit in peccando
iniquitas ubi tanta erat non
peccandi facilitas. Sicut enim

Abrahe non in merito magna obediencia predicatur quia ut occideret filium res difficillima est imperata ita et in paradyso tanto maior inobediencia fuit quanto id quod preceptum est nullius difficultatis fuit et sicut obediencia secundi hominis eo predicatur quo factus est obediens usque ad mortem ubi enim est magis inobediencia pena imposita et res a creatore facilis imperata quis satis explicet quantum malum sit non obedire in re facili et tante potestatis imperio et tanto terrenti supplicio deinque ut breviter dicatur in illa peccati pena quid inobediencie nisi inobediencia retributa est. Nam que hominis est alia miseria nisi adversus eum ipsum inobediencia eius ipsius ut quoniam noluit quod potuit quod non potest velit. In paradyso enim eciam si non omnia poterat ante peccatum quidquid tamen non poterat omnia que volebat. Nunc vero sicut in eius stirpe cognoscimus et divina scriptura testatur Homo vanitati similis factus est. Quis enim enumerat quam multa quod non potest velit dum sibi ipse id est voluntati eius sibi ipse animus eius eique inferior caro eius non obtemperat ipso namque invito et animus plerumque turbatur et caro dolet et veterascit et moritur et quidquid aliud patimur quod non pateremur inviti si voluntati nostre natura nostra omnimodo atque ex omnibus partibus obediret. at enim aliquid caro patitur quo servire non sinitur. Quid interest unde dum tamen per iusticiam dominantis dei cui subditi servire noluimus caro nostra que nobis subdita fuerat non serviendo molesta sit quamvis nos deo non serviendo molesti nobis potuerimus esse non illi. Neque enim sic ille nostro ut nos servicio corporis indigemus et ideo nostra est quod recipimus non illius pena quod fecimus. Dolores porro qui dicuntur carnis anime sunt in carne et ex carne. Quid enim caro per se ipsam sine anima vel dolet vel concupiscit. Sed concupiscere caro dicitur vel dolere aut ipse homo est sicut disseruimus ut aliquid anime quod carnis afficit passio vel aspera ut faciat dolorem vel lenis ut voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offensio est anime ex carne et quedam ab eius passione dissensio sicut animi dolor que tristicia nuncupatur dissensio est ab hiis rebus que nobis nolentibus acciderunt. Sed tristiciam plerumque precedit metus qui et ipse in anima est non in carne. Dolorem autem carnis non precedit ullus quasi metus carnis qui ante dolorem

in carne sentiatur volup-
tate unde precedit appetitus
quidam qui sentitur in carne
quasi cupiditas eius sicut
fames et sitis et ea que in gene-
ralibus usitacius libido no-
minatur cum hoc sit generale vo-
cabulum omnis cupiditatis. Nam
et ipsam iram nil aliud esse quam
ulciscendi libidinem veteres
diffinierunt quamvis nonnumquam
homo ubi nullus vindicte
nullus est sensus etiam rebus
inanimatis irascatur ut male
scribentem stilum collidat vel
calamum frangat iratus.
Verum et ista licet irrationabilior
tamen quedam ulciscendi libido
est. Et nescio quia ut ita
dixerim quasi umbra re-
tributionis ut qui male fa-
ciunt mala paciantur. Est igitur
libido gloriandi que iactancia
nuncupatur. Sunt multe va-
rie que libidines quarum nonnul-
le habent iam nomina propria quedam
vero non habent. Quis enim fa-
cile dixit quid vocetur li-
bido dominandi quam tamen plurimum
valere in tyrannorum animis
etiam civilia bella testantur
michi videtur quod vocetur
ambicio. xvi

Cum igitur sint multarum
libidines rerum tamen cum
libido dicitur neque cuius rei
libido sit additur non fere
assolet animo occurrere nisi

illa qua obscene partes corporis
excitantur. Hec autem sibi non
solum extrinsecus verum etiam
intrinsecus vendicat totumque
commovet hominem animi simul
affectu cum carnis appetitu con-
iuncta atque commixto ut ea vo-
luptas sequatur qua maior
in voluptatibus corporis nul-
la est ita ut momento ipso
temporis quo ad eius pervenitur
extremum pene omnis acies
et quasi vigilia cogitationis
obruatur. Quis autem amicus
sapientie sanctorum que gaudiorum con-
iugalem agens vitam. sed sicut
apostolus monuit sciens suum vas
possidere in sanctificatione et
honore non in morbo desiderii
sicut et gentes que igno-
rant deum non mallet si pos-
set sine hac libidine filios pro-
creare ut etiam in hoc serende
prolis officio sic eius menti
ea que ad hoc opus creata
sunt quemadmodum cetera suis
quoque operibus distributa mem-
bra servirent nutu voluntatis
acta non estu libidinis inci-
tata. Sed ut ipsi amatores huius
voluptatis sive ad concubitus
coniugales sive ad immundicias
flagiciorum cum voluerint co-
moventur. Sed aliquando impor-
tunus est nullo poscente.
aliquando autem destituit inhiantem
et cum in animo concupiscencia

seruat friget in corpore
atque ita mirum in modum non solum
generandi voluntati verum etiam
lasciuiendi libidini libido non
seruit et cum tota plerumque menti
cohibenti aduersetur nonnumquam
et aduersus seipsam diuiditur et
commoto animo in commouendo cor-
pore seipsa non sequitur xvij

Merito huius libidinis maxi-
me pudet merito et ipsa
membra que suo quodam ut ita
dixerim iure non omnino ad arbi-
trium in   mouet impude-
nda dicuntur quod ante peccatum hominis
non fuit Nam sicud scriptum
est Nudi erant et non confunde-
bantur non quod eis sua nuditas
esset incognita sed nondum li-
bido membra illa preter arbitrium
commouebat nondum ad hominis
inobedienciam redarguendam sua
inobediencia caro quodammodo
testimonium perhibebat Neque enim ce-
ci creati erant ut imperitum
vulgus opinatur quandoquidem et ille
vidit animalia quibus nomina
imposuit et de illa legitur
mulier vidit quia bonum lignum
in escam et quia placet o-
culis ad videndum patebant
ergo oculi eorum sed adhuc non
erant aperti hoc est non attenti
ut cognoscerent quid eis indu-
mento gracie prestaretur quando
membra eorum voluntati re-
pugnare nesciebat Qua
gracia remota ut pena reciproca

inobediencia plecteretur ex-
titit in motu corporis quedam
impudens nouitas unde
esset indecens nuditas et
fecit attentos redderetque confu-
sos Hinc est quod postea quam
mandatum dei aperta transgressio-
ne violarunt scriptum est
de illis Et aperti sunt oculi
eorum et cognouerunt quod nudi erant
et consuerunt folia ficus
et fecerunt sibi perizomata
campestria aperti sunt inquit
oculi amborum non ad videndum
nam et ante videbat sed
ad discernendum inter bonum
quod amiserat et malum
quo ceciderat Unde et ipsum
lignum eorum faceret istam di-
noscendam si ad vescendum
quae vetitum tangeretur ex ea
re nomen accepit ut appel-
laretur lignum sciendi boni
et mali Experta enim mor-
bi molestia euidencior fit
et iocunditas sanitatis Cog-
nouerunt ergo quia nudi erant
nudati scilicet ea gracia qua fiebat
ut nuditas corporis nulla
eos lege peccati menti eorum
repugnanti confunderet Hoc
itaque cognouerunt quod felicius
ignorarent si deo credentes
et obedientes non committerent
quod eos cogeret experiri infi-
delitas et inobediencia quod no-
ceret Proinde inobediencia car-
nis sue tamquam teste pena

inobedientie sue consuerunt
folia ficus et fecerunt sibi
campestria i. succinctoria
genitalium. Nam quod inter-
pretes succinctoria posuerunt
Porro autem campestria la-
tinum quidem verbum est sed ex eo
dictum quoniam iuvenes qui nudi exer-
cebantur in campo pudenda
operiebant unde qui ita suc-
cincti sunt campestratos
vulgus appellat. Quod itaque ad-
versus dampnata culpa in-
obediencie voluntatem libido
inobedienter movebat vere-
cundia pudenter tegebat.
Ex hoc omnes gentes quoniam ab
illa stirpe procreate sunt us-
que adeo tenent insitum pu-
denda velari ut quidam bar-
bari illas corporis partes nec in
balneis nudas habeant sed
cum earum tegumentis lavant.
Per opacas quoque Indie soli-
tudines cum quidam nudi
phylosophentur unde gym-
nosophiste nominantur
adhibent tamen genitalibus
tegmina quibus per cetera
membrorum carent. xviij

Opus vero ipsum quod libidine
tali peragitur non solum
in quibusque stupris ubi late-
bre ad subterfugienda huma-
na iudicia requiruntur verum
etiam in usu scortorum quam
terrena civitas licitam tur-
pitudinem fecit quamvis id
agatur quod eius civitatis
nulla lex vindicat devitat
tamen publicum etiam permissa atque
impunita libido conspectum et ve-
recundia naturali habent provisum
lupanaria ipsa secretum fa-
ciliusque potuit impudicitia non
habere vincla prohibicionis quam
impudicia removere latibula
illius feditatis. Sed hanc etiam
ipsi turpes turpitudinem vo-
cant cuius licet sint amatores
ostentatores esse non audent.
Quid concubitus coniugalis
qui secundum matrimonialium pre-
scripta tabularum procreandorum
fit causa liberorum. Nonne et
ipse quamquam sit licitus et ho-
nestus remotum ab arbitris cu-
bile requirit. Nonne omnes fa-
mulos atque ipsos etiam parany-
phos et quoscumque ingredi
qualibet necessitudo permiserat
ante mittit foras quam vel bl-
andiri coniux coniugi incipiat. Et
quoniam sicut agit quidam etiam ro-
manus maximus auctor eloquii
omnia recte facta in luce se collo-
cari volunt i. appetunt sciri
ut erubescat iudici. Cuius enim
nescit ut filii procreentur quod
inter se coniuges agant quin
immo ut idem agatur tante
celebritate ducuntur uxores.
Et tamen agitur unde filii nasca-
ntur nec ipsi filii si qui inde iam
nati sunt testes fieri permittuntur.
Sic enim hoc recte factum ad sui no-
ticiam luce appetit animorum ut
tamen refugiat oculorum. Unde
hoc nisi quia sic geritur

quod doceat conatura ut ex
quod pudeat committeretur ac
pena sequitur. xix
Hinc est quod illi philosophi qui
veritati propius accesserunt
iram atque libidinem viciosas
animi partes confessi sunt esse eo
quod turbide atque inordinate
moventur ad ea etiam que sapiencia
perpetrari vetat ac per hoc opus
esse moderatricis mente atque
racione qua partem animi terciam
velut in arce quadam ad is
tas regendas perhibent col
locatam ut illa imperante
istis servientibus possit in ho
mine sapiente ac temperante fa
tentur esse viciosas et eas
ab hiis rebus ad quas in ius
te moventur mens compescendo
et cohibendo refrenet ac re
vocet atque ad ea permittat
que sapiencie lege concessa sunt
sicut iram ad exercendam ius
tam cohercionem sicut libidi
nem ad propagande prolis offi
cium. hec inquam partes in pa
radiso ante peccatum viciose non
erant non enim contra rectam
voluntatem ad aliquid moveban
unde necesse esset eas racionibus
tamquam frenis regentibus ab
stinere. Nam quod nunc ita move
tur et ab eis qui temperanter et iuste
et pie vivunt alias facilius
alias difficilius tamen cohibe
do et repugnando mortifica
di non est utique sanitas ex
natura sed languor ex culpa
Quod autem ire opera aliarum

que affectionum in quibusque dictis
atque factis non sic abscondit
verecundia ut opera libidinis
que fiunt genitalibus membris
quid cause est nisi quia in
ceteris membra corporis non
ipse affectiones sed que eis
consenserit voluntas movet
que in usu eorum omnino dominatur
Nam quisquis verbum emittit
iratus vel etiam quemquam percutit
non potest hoc facere nisi lin
gua et manus iubente quo
dammodo voluntate moverentur
que membra etiam cum nulla
est moventur eadem volun
tate. at vero genitales cor
poris partes ita libido suo iuri
quodammodo mancipavit
ut moveri non valeant si
ipsa defuerit et nisi ipsa vel
ultro vel concitata surrexe
erit hoc est quod intuencium
oculos erubescendo devi
tat magis quam fert homo spec
tancium multitudinem quando in
iuste irascitur homini quam
vel unius aspectum et quando iuste
miscetur uxori. xx
Hoc illi canini philosophi hoc
est cinici non viderunt
proferentes contra huma
nam verecundiam quid aliud quam
caninam hoc est inmundam
impudentemque sententiam ut scilicet
quoniam iustum est quod fit in uxore
palam non pudeat id agere
nec in vico aut platea
qualibet coniugalem concubitum
devitare vicit tamen pudor naturalis

opinione canis erroris. Verumtamen si perfecerunt hoc aliquando gloriari abunde fecisse dyogenem ita putantem sectam suam nobiliorem futuram si in hominum memoria insignior eius impudencia figeretur. postea tamen a cinicis fieri cessatum est plusque valuit pudor ut erubescerent homines hominibus quam error ut homines canibus esse similes affectarent. Unde et illum vel illos qui hoc fecisse referuntur potius arbitror concumbencium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur quam humano premente conspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim philosophi non erubescebant videri se velle concumbere ubi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos cinicos. hii enim sunt qui non solum amiciuntur pallio verum etiam clavam ferunt. Nemo tamen eorum audet hoc facere quod si aliqui ausi essent ut non dicam ictibus lapidancium certe conspuencium salivis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humana sine ulla dubitatione natura. nam et merito pudet. In eius quippe inobediencia que genitalia corporis membra solis suis motibus subdidit et potestati voluntatis eripuit satis ostenditur quid sit hominis illius prime inobediencie retributum quod in ea parte maxime oportuit apparere qua generatur ipsa natura que illo primo et magno in deterius est mutata peccato. a cuius nexu nullus eruitur nisi id quod cum omnes in uno essent in communem perniciem perpetratum est et dei iusticia vindicatum dei gracia in singulis expietur.

Absit itaque ut credamus illos coniuges in paradiso constitutos per hanc libidinem de qua erubescendo eadem membra texerunt impleturos fuisse quod in sua benedictione deus dixit Crescite et multiplicamini et replete terram. Post peccatum quippe orta est hec libido. post peccatum eam natura non impudens amissa potestate cui corpus ex omni parte serviebat sensit attendit erubuit operuit. Illa vero benedictio nuptiarum ut coniugati crescerent et multiplicarentur et implerent terram quamvis et in delinquentibus manserit tamen antequam delinquerent data est ut cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam coniugii non ad penam pertinere peccati. Sed nunc homines profecto illius que in paradiso fuit felicitatis ignari nisi per hoc quod experti sunt id est per libidinem de qua videmus ipsam etiam honestatem erubescere nupcias non potuisse gigni filios opinantur. alii scripturas divinas ubi legitur post peccatum puduisse nuditatis et pudenda esse

stracta pro suis non accipientes
et insidenter irridentes alii vero
quamvis eas accipiant et ho-
norent, illud tamen quod dictum est
Crescite et multiplicamini non
secundum carnalem fecunditatem
voluit intelligi quia et in psalmis
tale legitur tale aliquid dictum
Multiplicabis me in anima mea
in virtute ut id quod sequitur
in genesi et implete terram et
dominamini eius terram intelligant
carnem quam presentia sua implet
anima eiusque maxime dominatur
cum in virtute multiplicatur
carnales autem fetus sine li-
bidine que post peccatum exorta
inspecta confusa velata est
nec tunc nasci potuisse sicut
neque nunc possunt neque in paradiso
futuros fuisse sed foris sicut
et factum est. Nam postea quam
inde dimissi sunt ad gignen-
dos filios coierunt eosque genue-
runt. Sequitur xxii

Nos autem nullo modo dubitamus
secundum benedictionem dei
crescere et multiplicari et im-
plere terram donum esse nuptiarum
quas deus ante peccatum hominis
ab initio constituit creando
masculum et feminam qui sexus
evidens utique in carne est.
Huic quippe dei operi etiam be-
nedictio ipsa subiuncta est. Nam
cum scriptura dixisset masculum
et feminam fecit eos continuo
subdidit et benedixit eos deus
dicens Crescite et multipli-
camini et implete terram

et dominamini eius etc. Que omnia
quamquam non inconvenienter
possint etiam ad intellectum
spiritualem referri masculum
tamen et feminam non sicut simile
aliquid etiam in homine uno
intelligi potest quia videlicet
in eo aliud est quod regit
aliud est quod regitur sed
sicut evidentissime appa-
ret in diversi sexus corporibus
masculum et feminam ita crea-
tos ut prolem generando
crescerent et multiplicarentur et
implerent terram magne
absurditatis est reluctari.
Neque enim de spiritu qui imperat
et carne que obtemperat aut
de animo rationali qui regit
et irrationali cupiditate que
regitur aut de virtute con-
templativa que excellit et
de activa que subditur
aut de intellectu mentis
et sensu corporis sed aperte
de vinculo coniugali quo
invicem sibi uterque sexus
obstringitur dominus interro-
gatus utrum liceret quacumque
ex causa dimittere uxorem
quoniam propter duritiam cordis
israhelitarum moyses dari
permisit libellum repudii re-
spondit atque ait Non le-
gistis quia qui fecit ab ini-
tio masculum et feminam
fecit eos et dixit propter hoc
dimittet homo patrem et
matrem et adherebit uxori
sue et erunt duo in carne

vna itaque iam non sunt duo
sed vna caro quod ergo deus
coniunxit homo non separet
Certum est igitur masculum et
feminam ita primitus insti-
tutos ut nunc homines duos di-
uersi sexus uidemus et nouimus
vnum autem dici uel propter coniunctionem
uel propter originem femine que
de masculi latere creata est
Nam et apostolus per hoc primum
quod deo instituente precessit
exemplum singulos quosque
admonet ut viri uxores
suas diligant xxiiij

Quisquis autem dicit non
fuisse coituros nec gene-
raturos nisi peccassent quid
dicit nisi propter numerositatem
sanctorum necessarium hominis fuisse pec-
catum Si enim non peccando
soli remanerent quia sicut
putant nisi ut peccassent
generare non possent profecto ut
non solum duo iusti homines
possent esse sed multi necessarium
peccatum fuit quod si credere ab-
surdum est illud potius est
credendum quod sanctorum nume-
rus quantus complende illi sufficit
beatissime ciuitati tantus
exsisteret et si nemo peccasset
quantus nunc per dei gratiam
de multitudine colligitur
peccatorum quousque filii huius
seculi generant et generantur
Et ideo ille nuptie digne feli-
citate paradisi si peccatum non
fuisset et diligendam prolem
gignerent et pudendam li-
bidinem non haberent Sed
quo id fieri posset non est

demonstrandum exemplo Nec
ideo incredibile debet uideri
etiam illud vnum sine ista libidine
voluntati potuisse seruire
cui tot membra nunc seruiunt
An vero manus et pedes mo-
uemus cum volumus ad ea que
his membris agenda sunt
sine ullo renisu tanta facili-
tate quanta et in nobis et in
aliis uidemus maxime in arti-
ficibus quorumque operum corpora-
lium ubi ad exercendam infir-
miorem tardioremque naturam
agilior accessit industria et
non credimus ad opus generationis
filiorum si libido non fuisset que pec-
cato inobedientie retributa est
obedienter hominibus ad volun-
tatis nutum similiter et cetera
potuisse illa membra seruire
Nonne cicero in libris de re
publica cum de imperiorum differentia
disputaret et huius rei similitu-
dinem a natura hominis assu-
meret ut filiis dixit imperari
corporis membris propter obediendi
facilitatem vitiosas uero animi
partes ut seruos asperiore imperio
coherceri Et utique ordine naturali animus
imperat corpori facilius quam
sibi ipsi tamen hec libido de qua
nunc disserimus eo magis eru-
bescenda exsistit quo animus nec
ne sibi efficaciter imperat ut
omnino corpori ut pudenda nec omnino
voluntas potius quam libido
commoueat Quod si ita esset pu-
denda non essent Nunc uero
pudet animum sibi resisti a corpore

no libeat nec animo corpori

ut ei natura in servitute subiect
um est. Numquid aliis quippe affectio
nibus cum sibi resistit ideo minus
pudet quia cum a se ipso vincitur
ipse se vincit et si inordinate
atque vitiose quia ex his par
tibus que rationi subici debent
ex partibus tamen suis ac per hoc ut
dictum est a se ipso vincitur
Nam cum ordinate se animus
vincit ut irrationales motus
eius menti rationique subdantur
si tamen et illa deo subdita sunt
laudis atque virtutis est. Minus tamen
pudet cum sibi animus ex viciosis su
is partibus non obtemperat quam
cum ei corpus quod alterum ab
illo est atque infra illum est et
cuius sine illo natura non
vivit volenti iubentique non
cedit. Sed cum alia membra retinentur
voluntatis imperio sine quibus
illa que contra voluntatem
libidine concitantur id quod
appetunt implere non possunt
pudicicia custoditur non a
missa sed non permissa delectatione
peccati. Hanc renisionem hanc re
pugnanciam hanc volunta
tis et libidinis rixam vel cer
te ad voluntatis sufficienciam
libidinis indigenciam procul
dubio nisi culpabilis inobedi
encia pena plecteretur in paradiso
nupcie non haberent sed volun
tati membra ut cetera ita cunc
ta servirent. Ita genitale arvum
vas in hoc opus creatum se
minaret ut nunc terram manus.
Et quod modo de hac re nobis

volentibus diligencius
disputare verecundia resistit
et compellit veniam honore pre
fato a pudicis auribus poste
tur cur fieret nulla causa
esset sed in omnia que de huius
modi membris sentiens co
gitantibus attingerent sine
ullo timore obscenitatis liber
sermo ferretur nec ipsa
verba essent que vocarentur
obscena. Sed quicquid inde
diceretur tam honestum esset
quam de aliis quod loquimur
corporis partibus. Quisquis
ergo ad has litteras impudi
cus accedit culpam refugi
at non naturam facta denotet
sue turpitudinis non verba
nostre necessitatis in quibus
mihi facillime pudicus et
religiosus lector vel auditor
ignoscit donec infidelita
tem refellam non de fide
rerum inexpertarum argumen sed de sensu expertarum
tante. Legit enim hec sine
offensione qui non exhorret
apostolum horrenda feminarum
flagicia reprehendentem que
immutaverunt naturalem
usum in eum usum qui est
contra naturam precipue
quia non dampnabilem nos
obscenitatem nunc sicut ille
commemoramus atque repre
hendimus sed in explicandis
quantum possumus humane
generationis affectibus verba
tamen sicut ille obscena devitamus

xviii

Seminaret igitur prolem vir, susciperet femina genitalibus membris quando illud opus esset et quantum opus esset voluntate non libidine concitatis. Neque enim ea sola membra movemus ad nutum que compacta et articulata sunt ossibus sicut pedes et manus et digitos verum etiam illa que mollibus remissa sunt nervis cum volumus movemus agitando et porrigendo producimus et torquendo flectimus et constringendo duramus sicut ea sunt que in ore ac facie quantum potest movet voluntas. Pulmones denique ipsi omnium nisi medullarum mollissimi viscerum et ob hoc antro pectoris communiti ad spiritum ducendum ac remittendum vocemque emittendam seu modificandam sicut folles fabrorum seu organorum flantis respirantis loquentis clamantis cantantis serviunt voluntati. Omitto quod animalibus quibusdam naturaliter insitum est ut tegmen quo corpus omne vestitur si quid in quocumque loco eius senserint abigendum ibi tantum moveant ubi senciunt nec solum insidentes muscas verum etiam herentes hastas cutis tremore discuciant. Numquid quia id non potest [homo] ideo creator hiis voluit animantibus donare non potuit? Sic ergo et ipse homo potuit obedienciam etiam inferiorum habere membrorum quam sua inobediencia perdidit. Ne[que] enim deo difficile fuit sic illum condere ut in eius carne etiam illud non nisi eius voluntate moveretur. nam et hominum quorundam naturas novimus multum ceteris dispares et ipsa raritate mirabiles nonnulla ut volunt de corpore facientium que alii nullo modo pos[sunt] et audita vix credunt. Sunt enim qui et aures movent vel singulas vel ambas simul. Sunt qui totam cesariem capi[te] immoto quantum capilli occupant deponunt ad frontem revocantque cum volunt. Sunt qui eorum que voraverint incredibiliter plurima et varia paululum precordiis contrectatis tamquam de sacculo quod placuerit integerrimum proferunt. Quidam voces avium pecorumque et aliorum quorumlibet hominum sic imitantur atque exprimunt ut nisi videa[ntur] discerni omnino non possint. Nonnulli ab ano sine pedore ullo ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt ut ex illa etiam parte cantare videantur.

Ipse sum expertus sudare homi[nem] cum vellet. Notum est quosdam flere cum volunt atque ubertim lacrimas fundere. Iam illud multo est incredibilius quod plerique fratres memoria recentissima experti sunt. Presbiter fuit quidam nomine Restitutus in parrochia Calamensis ecclesie qui cum ei placeret

at/ rogabatur aut ut hoc
faceret a qui rem mirabile
sentire cupiebat ad imita
tas quasi lamentantis cuiuslibet
hominis voces ita se auferre
bat sensibus et iacebat simil
limus mortuo ut non solum
vellicantes atque et pun
gentes minime sentire sed aliquando
etiam igne ureretur admoto
sine ullo doloris sensu nisi
postmodum ex vulnere. Non
autem obnitendo sed non sentiendo
non movere corpus eo pro
babatur quod tamquam in defuncto
nullus inveniebatur an
helitus hominum tamen voces si
clarius loquerentur tamquam
de longinquo se audisse postea
referebat. Cum itaque corpus
etiam nunc quibusdam licet in
hac carne corruptibili hanc erum
nosam ducentibus vitam
in plerisque motionibus et af
fectionibus contra usitatum
nature modum mirabiliter
serviat quid cause est ut non
credamus ante inobedientie peccatum
corruptionisque supplicium ad
propaganda prolem sine ulla
libidine servire voluntati
humane humana membra potu
isse. Donatus est itaque homo
sibi quia deseruit deum pla
cendo sibi et non obediens deo
non potuit obedire nec sibi.
Hinc evidentior miseria qua
homo non vivit ut vult. Nam
si ut vellet viveret beatum se pu
taret sed nec sic tamen esset si tur
piter viveret. xxv.

Quamquam si diligentius atte
ndamus nisi beatus non vivit
ut vult et nullus beatus nisi iustus
sed etiam ipse iustus non vivit
ut vult nisi eo pervenerit ubi
mori falli omnino offendi non
possit eique sit certum ita semper
futurum. Hoc enim natura ex
petit nec plene atque perfecte
beata erit nisi adepta quod ex
petit. Nunc vero quis hominum
potest ut vult vivere cum ipsum
vivere non est in potestate. Vivere
enim vult mori cogitur. Quomodo
ergo vivit ut vult qui non vivit quamdiu
vivit vult. Et si ideo mori
voluerit non quia vivere sed ut post
mortem melius vivat nondum
ergo ut vult vivit sed cum ad
id quod vult moriendo per
venerit. Verum ecce vivat ut vult
quoniam sibi extorsit sibique impera
vit non velle quod non potest
atque hoc velle quod potest sicut
ait Terentius: Quoniam non
potest id fieri quod vis id velis
quod possis. Nunc ideo beatus est
quia patienter miser est. Beata
quippe vita si non amatur
non habetur. Porro si ama
tur et habeatur ceteris omni
bus rebus excellentius necesse
est ametur quoniam propter hanc a
mandum est quidquid ali
ud amatur. Porro si tantum
amatur quantum amari dig
na est non enim beatus est
a quo ipsa beata vita non a
matur ut digna est fieri non
potest ut eam qui sic amat
non eternam velit. Tunc igitur
beata erit quando eterna erit. xxvi.

Vivebat itaque homo in pa
radiso sicut volebat quamdiu hoc volebat

iusserat. Vivebat fruens deo
ex quo bono erat bonus, vive-
bat sine ulla egestate ita
semper vivere habens in potestate. Cibus
aderat ne esuriret, potus
ne sitiret, lignum vite ne illum
senecta dissolveret. Nichil cor-
ruptionis in corpore vel ex cor-
pore ullas molestias ullis
eius sensibus ingerebat. Nul-
lus intrinsecus morbus, nul-
lus ictus metuebatur extrinsecus.
Summa in carne sanitas erat,
in animo tota tranquillitas. Sicut
in paradyso nullus estus aut
frigus, sic in eius habitatore
nulla ex cupiditate vel timore
accidebat bone voluntatis
offensio. Nichil omnino triste,
nichil inaniter letum erat.
Gaudium verum perpetuabatur
ex deo, in quem flagrabat ca-
ritas de corde puro et conscientia
bona et fide non ficta, atque in-
ter se coniugum fida ex honesto
amore societas, concors men-
tis corporisque vigilia et man-
dati sine labore custodia.
Non lassitudo fatigabat
otiosum, non sompnus preme-
bat invitum. In tanta fa-
cilitate rerum et felicitate ho-
minum absit ut suspicemur
non potuisse prolem seri
sine libidinis morbo, sed
eo voluntatis nutu mo-
verentur membra illa quo
cetera, et sine ardoris illecebro-
so stimulo cum tranquillitate
animi et corporis nulla corrup-
tione integritatis infunde-
retur gremio maritus uxoris.

Neque enim quia experientia pro-
bari non potest, ideo credendum non
est, quando illas corporis partes non
ageret turbidus calor, sed spon-
tanea potestas, sicut opus esset,
adhiberet, ita tunc potuisse
utero coniugis salva integri-
tate feminei genitalis vi-
rile semen immitti, sicut nunc potest
eadem integritate salva ex
virginis fluxus menstrui
cruoris emitti. Eadem quippe via
posset illud inici, qua hoc potest eici. Ut
enim ad pariendum non doloris ge-
mitus sed maturitatis impul-
sus feminea viscera relaxaret,
sic ad fetandum et concipiendum
non libidinis appetitus sed
voluntarius usus naturam
utramque coniungeret. De rebus lo-
quimur nunc pudendis, et ideo
quamvis, antequam earum puderet,
quales esse potuissent coniciamus, 14
ut possumus, tamen necesse est ut
nostra disputatio magis frene-
tur ea, que nos revocat, verecun-
dia, quam eloquentia que no-
bis parum suppetit adiuvetur. Nam
quod ait id quod dico, nec ipsi
experti fuerunt qui experiri potu-
erunt, quoniam precurrente pec-
cato exilium de paradyso
ante meruerunt quam sibi in
opere serende propaginis tranquil-
lo arbitrio convenirent: quo-
modo nunc cum ista commemorantur,
sensibus occurrit humanis
nisi experientia libidinis tur-
bide, non coniectura placide
voluntatis? Hinc est quod impe-
dit loquentem pudor

non solum de ipsis verum etiam
de non liberatis quid eis lar
giatur ostendens non enim

non desinat recte cogitantibus omnipo
tenti omnipotenti deo summo ac sum
me bono creatori omnium naturarum
voluntatum autem bonarum
adiutori et remuneratori ma
larum autem relictori et dampna
tori utrarumque ordinatori non
defuit utique consilium quo cer
tum numerum civium in sua sapientia pre
destinatum etiam ex dampn
ato genere humano sue civitatis
impleret non eos iam meritis
quandoquidem universa massa tamquam
in viciata radice dampnata est
sed gratia discernens et liberatis o
...
debita sed gratuita bonita
te tunc se quisque agnoscit e
rutum de malis cum ab
eorum hominum consortio fit immu
nis cum quibus illi iusta es
set pena communis Cur ergo non
crearet deus quos peccatores
esse presciuit quandoquidem in eis
et ex eis et quid eorum culpa
mereretur et quid sua gratia do
naretur posset ostendere nec
sub illo creatore ac dispositore
perversa inordinacio delin
quencium rectum perverteret or
dinem rerum xxvii

Proinde peccatores et angeli
et homines nichil agunt
quo impediantur mag
na opera dei exquisita in omnes
voluntates eius quoniam qui
providenter atque omnipotenter
cuique sua distribuit non
solum bonis verum etiam malis
bene uti novit ac per hoc propter
meritum prime male voluntatis
ita dampnato atque obdurato

angelo malo ut iam bonam
voluntatem ulterius non haberet
bene utens deus cur non
permitteret ut ab illo primus
homo qui rectus hoc est bo
ne voluntatis creatus fuerat
temptaretur quandoquidem sic
erat institutus ut si de adiu
torio dei fideret bonus homo
malum angelum vinceret Si
autem creatorem atque adiuto
rem deum superbe sibi placendo
desereret vinceretur meritum
bonum habens in adiuta divinitus
voluntate recta malum vero
in deserente deum volunta
te perversa quia et ipsum fidere
de adiutorio dei non quidem posset
sine adiutorio dei Nec tamen
ideo ab huius divini be
neficiis sibi placendo re
cedere non habebat in potestate
Nam sicut in hac potestate
carne vivere sine adiumentis
alimentorum in potestate non est
Non autem in ea vivere in
potestate est quod faciunt qui
se ipsos necant ita bene
vivere sine adiutorio
dei etiam in paradiso non erat
in potestate Erat autem in potestate
male vivere sed beatitudine non
permansura et pena iustissima
secutura Cum igitur huius
futuri casus humani deus
non esset ignarus cur eum
non sineret invidi angeli
malignitate temptari
nullo modo quidem quod vin
ceretur sed nichilominus presciens
quod ab eius semine adiuto
sua gratia idem ipse dyabolus

fiat sanctorum gloria maior victoribus ita factum est ut nec deum aliquid futurorum lateret nec presciendo quemquam peccantem compelleret et quid interesset inter propriam cuiusque presumptionem et suam tuitionem angelice et humane rationali creature consequenti experientia demonstraret. Quis enim audeat credere aut dicere ut neque angelus neque homo caderet in dei potestate non fuisse sed hoc eorum potestati maluit non auferre atque ita et quantum mali eorum superbia et quantum boni sua gratia valeret ostendere. Sequitur xxviii

Fecerunt itaque civitates duas amores duo terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum dei celestem vero amor dei usque ad contemptum sui denique illa in se ipsa hec in domino gloriatur. Illa enim querit ab hominibus gloriam huic autem deus conscientie testis maxima est gloria. Illa in gloria sua exaltat caput suum hec dicit deo suo gloria mea et exaltans caput meum. Illi in principibus eius vel in eis quas subiungat nationibus dominandi libido dominatur in hac serviunt invicem in caritate et prepositi consulendo et subditi obtemperando. Illa in suis potentatibus diligit virtutem suam hec dicit domino suo diligam te domine virtus mea. Ideo in illa sapientes eius secundum hominem viventes aut corporis aut animi sui bona aut utriusque sectati sunt aut qui potuerunt cognoscere deum non ut deum honoraverunt aut gratias egerunt sed evanuerunt in cogitationibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum dicentes enim se esse sapientes id est dominante sibi superbia in sua sapientia se extollentes stulti facti sunt et immutaverunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentium ad huiusmodi enim simulacra adoranda vel duces populorum vel sectatores fuerunt et coluerunt atque servierunt creature plus quam creatori qui est benedictus in secula. In hac autem nulla est hominis sapientia nisi pietas qua recte colitur verus deus id expectans premium in societate sanctorum non solum hominum verum et angelorum ut sit deus omnia in omnibus.

Incipiunt capitula libri quindecimi

De duobus ordinibus generationis humane in diversos fines ab inicio procurrentis filiis carnis et filiis promissionis

iii De sterilitate Sare quam dei gratia fecundavit

iiii De terrene civitatis vel conflictione vel pace

v De primo terrene civitatis auctore fratricida cuius impietati Romane urbis conditor germani cede respondit

vi De languoribus quos ex pena peccati etiam cives civitatis dei in huius

vite peregrinatione patiuntur a quibus [de]o medente sanantur vi de ca[usa] et pertinacia sceleris cayn quem facinore concepto nec dei sermo revocavit vii Que racio fuit ut cayn inter principia generis humani conderet civitatem viii de vita longa hominum que fuit ante diluvium et de ampliori humanorum corporum forma ix de differentia inter hebreos et nostros codices videntur annorum numeri dissonancie x de annis matusalem cuius etas ix. diluvium videtur excedere xi de opinione eorum qui primorum temporum homines tam longevos quam scribitur fuisse non credunt xii An in dinumeratione annorum hebreorum magis quam septuaginta interpretum sit secuta auctoritas xiii de parilitate annorum qui isdem quibus nunc spaciis et in prioribus seculis cucurrerunt xiiii An credibile sit primi seculi viros usque ad eam etatem qua filios genuisse referuntur a concubitu continuisse xv de iure coniugiorum quod dissimile a subsequentibus matrimoniis habuerint prima conubia xvi de duobus ex uno genitore procreatis duorum patribus atque principibus xvii Quid significatum sit in abel et seth et enos quod appareat ad christum et corpus eius id est ecclesiam pertinere xviii de significatione que in enoch translacione monstratur xix de eo quod cayn successio in octo abraham generaciones clauditur et in posteris et ab eodem patre adam noe decimus invenitur xx Qua ratione commemorato enoch qui fuit filius cayn totius generationis eius usque ad diluvium sit continuata narratio commemorato autem enos qui fuit filius seth ad condicionis humane principium sit reditum xxi de lapsu filiorum dei alienigenarum mulierum amore rapto unde et omnes exceptis octo hominibus diluvio perire meruerunt xxii An credendum sit angelos substancie spiritalis amore speciosarum mulierum captos earundem inisse coniugia in quibus gygantes sunt creati xxiii Quomodo intelligendum sit eis qui diluvio perdendi erant dominus dixit erunt dies eorum centum xx anni xxiiii de ira dei que incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat xxv Quod archa qua noe iussus est facere omnibus christum ecclesiamque significat xxvi de archa atque diluvio nec illis esse consenciendum qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione nec illis qui solas figuras defendunt repudiata historica veritate Capitulum i

De felicitate paradisi vel
de paradiso et de vita ibi
primorum hominum eorumque peccato
atque supplicio multi multa
senserunt dixerunt et multa
~~Nos quoque secundum scripturas~~
multa litteris mandavit. Nos
quoque secundum scripturas sacras
vel quod in eis legitur vel quod
ex eis intelligere potuimus eisque
congruentes auctoritates de his re-
bus in superioribus libris dixi-
mus. Enucleatius autem si ista
querantur, multiplices atque
multimodas pariunt dispu-
tationes que pluribus intex-
ende sint voluminibus quam
hoc opus tempusque deposcit
quod ita largum habemus ut in
omnibus que possunt requirere
ociosi et scrupulosi paratiores
ad interrogandum quam ca-
paciores ad intelligendum
nos oporteat immorari. Ar-
bitror tamen satis nos iam fecisse
magnis et difficillimis ques-
tionibus de initio vel mundi
vel anime vel ipsius generis huma-
ni quod in duo genera distri-
buimus unum eorum qui secundum
hominem. Alterum eorum qui secundum
deum vivunt quas etiam misti-
ce appellamus civitates du-
as hoc est duas societates
hominum quarum est una que
predestinata est in eternum
regnare cum deo. Altera sup-
plicium eternum subire cum
dyabolo. Sed iste finis est earum
de quo post loquendum est. Nunc
autem quoniam de exortu earum sive
in angelis quorum numerus ignora-
tur a nobis sive in duobus pri-
mis hominibus satis dictum est iam
mihi videtur earum aggrediendus
excursus ex quo illi duo generare
ceperunt donec homines generare
cessabunt. Hoc enim universum
tempus sive seculum in quo cedunt
morientes succeduntque nascen-
tes istarum duarum civitatum de
quibus disputamus excursus est.

Natus est igitur prior Cayn
ex illis duobus generis humani
parentibus pertinens ad hominum civita-
tem, posterior Abel ad civitatem
dei. Sicut enim in uno homine quod
dixit apostolus comperimus quia non
primum quod spirituale est sed ani-
male postea spirituale unde unus-
quisque quia ex dampnata
propagine exoritur primo sit necesse
est ex Adam malus atque carnalis
quod si in Christum renascendo profecerit
post bonus et spiritualis sit: sic in
universo genere humano cum primum
due iste ceperunt nascendo atque
moriendo procurrere civitates
prior est natus civis huius se-
culi. Posterius autem isto pere-
grinus in seculo et pertinens ad ci-
vitatem dei gratia predestinatus
gratia electus gratia peregrinus
deorsum gratia civis sursum.
Nam quantum ad ipsum attinet
ex eadem massa oritur que
originaliter est tota dampna-
ta sed tamquam figulus deus
hanc enim similitudinem non
imprudenter sed prudenter intro-
ducit apostolus ex eadem massa

fecit aliud vas in honorem aliud in contumeliam Quibus autem sumus vas in contumeliam Post tamen alterum in honorem quia et in eo sicut iam dixi homine. prius est reprobum Unde necesse est incipiamus ut ubi necesse non est ut remaneamus. postmodum vero probum quo proficientes veniamus et quo pervenientes maneamus proinde non quidem omnis homo malus erit bonus nemo tamen erit bonus qui non erat malus Et quanto quisque citius mutatur etiam melius hoc nisi facit nominari quod apprehendit celerius et posteriore ... recipit vocabulum prius scriptum est ita que Cayn quod condidit civitatem Abel autem tamquam peregrinus non condidit Superna est enim sanctorum civitas quamvis hic pariat cives in quibus peregrinatur donec regnum eius tempus adveniat cum congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes quando eis promissum dabitur regnum ubi cum suo principe rege seculorum sine ullo temporis fine regnabunt m

Umbra sane quadam civitatis huius et ymago prophetica et significande potius quam presentande servivit in terris quo eam tempore demonstrari oportebat et dicta est etiam ipsa civitas sancta merito signi ymaginis non expresse sicud futura est veritatis De hac ymagine serviente et de illa quam significat libera civitate sic apostolus ad galathas loquitur dicite michi inquid sub lege esse volentes legem non legistis Scriptum est enim quod abraham duos filios habuit unum de ancilla et unum de libera sed ille quidem qui de ancilla secundum carnem natus est qui autem de libera per repromissionem que in allegoria. Hec enim sunt duo testamenta unum quidem a monte syna in servitutem generans quod est agar et syna enim mons est in arabia qui coniunctus est huic que nunc est iherusalem servit enim cum filiis suis carne autem sursum est iherusalem libera est que est mater nostra Scriptum est enim letare sterilis que non paris erumpe et clama que non parturis quia multi filii deserte magis quam eius que habet virum Nos autem fratres secundum ysaac promissionis filii sumus sed sicut tunc qui secundum carnem natus fuerat persequabatur eum qui secundum spiritum ita et nunc Sed quid dicit scriptura Eice ancillam et filium eius non enim heres erit filius ancille cum filio libere Nos autem fratres non sumus ancille filii sed libere qua libertate christus nos liberavit Hec forma intelligendi de apostolica auctoritate descendens viam nobis aperit quemadmodum scripturas duorum testamentorum veteris et novi

accipere debeamus Per eum quippe
quedam terrene ciuitatis ymago
celestis ciuitatis effecta est
non se significando sed alte-
ram et ideo seruiens Non
enim propter se ipsam sed propter aliam
significandam est instituta
et precedente alia significa-
tione et ipsa prefigurans
prefigurata est Namque agar
ancilla sare eiusque filius y-
mago quedam huius ymaginis
fuit Et quoniam transiture erant
umbre luce veniente ideo
dixit liberam saram quam
significabat liberam ciuita-
tem cui rursus alio modo
significande eciam umbra ser-
uiebat Eice ancillam et filium
eius Non enim heres erit filius
ancille cum filio meo ysaac
Quod apostolus ait cum filio libere
Inuenimus ergo in terrena ciuita-
te duas formas unam suam
presenciam demonstrantem alteram
celesti ciuitati significande
sua presencia seruientem Parit
autem ciues terrene ciuitatis
peccato viciata natura Celestis
vero ciuitatis ciues parit a pec-
cato naturam liberans gracia
vnde illa vocantur vasa ire
ista vasa misericordie Significatum
est hoc eciam in duobus filiis
abrahe quod vnus de ancilla
que dicebatur agar secundum car-
nem natus est ysmahel Alter
autem est de sara libera secundum
repromissionem natus ysa-
ac Uterque quidem de semine a-
brahe Sed illum genuit de-

monstrans consuetudo naturam
Istum vero dedit promissio signi-
ficans graciam Ibi humanus
usus ostenditur hic diuinum be-
neficium commendatur III

Sara quippe sterilis erat et
desperacione prolis saltem
de ancilla sua concupiscens ha-
bere quod de se ipsa non se pos-
se cernebat dedit eam fetandam
viro de quo parere voluerat
nec potuerat Exegit itaque
eciam sic debitum de marito utens
iure suo in utero alieno Na-
tus ergo est ysmahel sicut nas-
cuntur homines permixcione sexus
utriusque usitata lege nature
Ideo dictum est secundum carnem
non quod ista beneficia dei non
sint aut non illa operetur deus
cuius opifex sapiencia attingit
sicut scriptum est a fine usque ad
finem fortiter et disponit omnia
suauiter Sed ubi significandum
fuit dei donum quod indebitum
hominibus gratis gracia largire-
tur sic oportuit dari filium quemad-
modum nature non debebatur
cursibus Negat enim natura
iam filios tali commixcioni
maris et femine qualis esse
poterat abrahe et sare in
illa iam etate eciam mulieris
accedente sterilitate que nec
tunc parere potuit quando etas fe-
cunditati sed etati fecunditas
defuit Quod ergo nature sic
affecte fructus posteritatis non
debebatur significat quod natura
generis humani peccato viciata a

...hec vero dampnata nichil ...re felicitatis in posterum me...ebat. Vere igitur significat ysaac promissione natus filios gracie cives civitatis libere socios pacis eterne ubi sit non amor proprie ac private quodammodo voluntatis sed communi eodemque immutabili bono gaudens atque ex multis unum cor faciens id est perfecte concors obediencia caritatis. Sequitur. v

Terrena porro civitas que sempiterna non erit neque enim cum extremo supplicio dampnata fuerit iam civitas erit hic habet bonum suum cuius societate letatur qualis esse de talibus rebus leticia potest. Et quoniam non est tale bonum ut nullas angustias faciat amatoribus suis ideo civitas ista adversus se ipsam plerumque dividitur litigando bellando atque pugnando et aut mortiferas aut certe mortales victorias requirendo. Nam ex quacumque sui parte adversus alteram sui partem bellando surrexerit querit esse victrix gencium cum sit captiva viciorum et si quidem cum vicerit superbius extollitur etiam sit mortifera. Si vero condicionem cogitans casusque communes que accidere possunt adversis plus angitur quam his que provenerunt secundis rebus inflatur tantummodo mortalis est ista victoria neque enim semper dominari poterit permanendo eis quos potuit subiugare vincendo. Non autem recte dicuntur ea bona non esse que concupiscit hec civitas cum et ipsa in suo humano genere melior sit. Concupiscit enim terrenam quandam pro rebus infimis pacem ad eam namque desiderat pervenire bellando quia si vicerit et qui resistat non fuerit pax erit quam non habebant partes invicem adversantes et pro his rebus quas simul habere non poterant infelici egestate certantes. Hanc pacem requirunt laboriosa bella hanc adipiscitur que putatur gloriosa victoria. Quando autem vincunt qui causa iustiore pugnabant quis dubitet gratulandam esse victoriam et provenisse optabilem pacem. Hec bona sunt et sine dubio dei dona sunt. Sed si neglectis melioribus que ad supernam pertinent civitatem ubi erit victoria eterna et summa pace secura bona ista sic concupiscantur ut vel sola esse credantur vel his que meliora creduntur amplius diligantur necesse est ut miseria consequatur et que inerat augeatur. vi

Primus itaque fuit terrene civitatis conditor fratricida. Nam suum fratrem civem civitatis eterne in hac terra peregrinantem invidencia victus occidit. Unde mirandum non est quod tanto post in ea civitate condenda que fuit huius terrene civitatis de qua loquimur caput futura et tam multis gentibus regnatura

sicut primo exemplo et ut greci appellant archetipo quedam sui generis ymago respondit. Nam et illic sicut ipsum facinus quidam poeta commemoravit: fraterno primi maduerunt sanguine muri. Sic enim condita est romana quando occisum remum a fratre romulo romana testatur historia, nisi quod isti terrene civitatis ambo cives erant. Ambo gloriam de romane rei publice institutione querebant, sed ambo eam tantam quantamque si unus esset habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari minus utique dominaretur si eius potestas vivo consorte minueretur. Ut ergo totam dominationem haberet unus ablatus est socius, et scelere crevit in peius quod innocencia minus esset et melius. Hii autem fratres Cayn et Abel non habebant inter se similem rerum terrenarum cupiditatem, nec in hoc alter alteri invidit quod eius dominatus fieret angustior qui alterum occidit si ambo dominarentur. Abel quippe non querebat dominacionem in ea civitate que condebatur a fratre, sed invidencia illa dyabolica qua invidet bonis mali nec alia causa nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorte possessio bonitatis, immo

vel possessor, possessio bonitas quam tanto latius quanto concordius individua sociorum possidet caritas. Non habebit denique istam possessionem qui eam noluerit habere communem, et tanto eam reperiet ampliorem quanto amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igitur quod inter remum et romulum exortum est quemadmodum adversus se ipsam terrena civitas dividatur ostendit; quod autem inter Cayn et Abel, inter duas ipsas civitates dei et hominum inimicitias demonstravit. Pugnant ergo inter se mali et mali; boni vero et boni si perfecti sunt inter se pugnare non possunt. Proficientes autem nondumque perfecti ita possunt ut bonus quisque ex ea parte pugnet contra alterum qua etiam contra semetipsum, et in uno quippe homine caro concupiscit adversus spiritum et spiritus contra carnem. Concupiscencia ergo spiritualis contra alterius potest pugnare carnalem vel spiritualem sicud inter se pugnant boni et mali, vel certe ipse concupiscencie carnales inter se duorum bonorum nondum utique perfectorum sicut inter se pugnant mali et mali, donec eorum qui curantur ad ultimam victoriam sanitas perducatur. VII

Languor est quippe ille, id est inobediencia de qua in libro 14 disseruimus, prime inobediencie supplicium, et ideo non natura sed vitium, propter quod dicitur

proficientibus bonis et ex fide in
hac peregrinatione viventibus in-
vicem onera invicem portate et sic
adimplebitis legem Christi. Item
alibi dicitur: Corripite inquie-
tos, consolamini pusillanimes,
suscipite infirmos, patientes
estote ad omnes. Videte ne quis
malum pro malo alicui reddat.
Item alio loco: Si preoccupatus
fuerit homo in aliquo delicto,
vos qui spirituales estis huius-
modi instruite in spiritu man-
suetudinis, intendens teipsum
ne et tu tempteris. Et alibi: Sol
non occidat super iracundiam
vestram. Et in evangelio: Si pecca-
verit frater tuus, corripe eum inter
te et ipsum solum. Item de peccatis in quo-
rum multorum cavetur offen-
sio apostolus dicit: Peccantes co-
ram omnibus argue ut et ceteri
timorem habeant. Propter hoc et
de venia invicem danda mul-
ta precipiuntur et magna
cura propter tenendam pacem sine
qua nemo poterit videre
Deum, ubi ille terror quo iube-
tur servus decem milium talentorum
reddere debita que illi fuerunt
relaxata, quod debitum denariorum
centum conservo suo non relaxa-
vit. Cuius etiam similitudine propo-
sita dominus adiecit atque ait: Sic
et vobis faciet pater vester celestis
si non dimiseritis unusquisque
fratri suo de cordibus vestris. Hoc
modo curantur cives civitatis
Dei in hac terra peregrinantes
et paci superne patrie suspirantes.

spiritus autem sanctus operatur intrinse-
cus ut valeat aliquid medi-
cina que adhibetur extrinsecus.
Alioquin etiam si Deus ipse utens
creatura sibi subdita in aliqua
specie humana sensibus alloquatur
humanos, sive istos corporis
sive illos quos istis simil-
limos habemus in somnis, nec
interiore gratia mentem regat
atque agat, nichil prodest homini
omnis predicatio veritatis. Facit
autem hoc Deus a vasis ire mi-
sericordie vasa discernens dispensatio-
ne qua ipse novit multum occul-
ta sed iusta. Ipso quippe ad-
iuvante mirabilibus et latentibus
modis cum peccatum quod habitat
in membris nostris, quod potius
iam pena peccati est, sicut apostolus
precepit, non regnet in nostro
mortali ad obediendum de-
sideriis eius, nec ei membra
nostra velud iniquitatis ar-
ma exhibeamus, convertitur
in mentem sibi ad mala Deo
regente consentientem, et ea
regens tranquillius nunc ha-
bebit, postea sanitate per-
fecta atque immortalitate per-
cepta homo sine ullo peccato
in eterna pace regnaturus.

Sed hoc ipsum sicut po- viii
tuimus exposuimus cum Deus
locutus esset ad Cain eo mo-
do quo primis hominibus per
creaturam subiectam velud
eorum socius forma congrua
loquebatur. Quid ei profuit

non acceptum scelus in ne
cando fratre post verbum divine
admonicionis implevit. Nam
cum sacrificia distribuissent, am
borum sacrificium illius respiciens
huius despiciens quod non dubi
tandum est potuisse cognosci
signo aliquo attestante vi
sibili et hoc ideo fecisset deus
quia mala erant opera huius
fratris vero eius bona. Contrista
tus est cayn valde et concidit vol
tus eius. Sic enim scriptum est.
Et dixit dominus ad cayn: Quare
tristis factus es et quare concidit
facies tua? Nonne si recte of
feras recte autem non dividas pec
casti? quiesce ad te enim conversio
eius et tu dominaberis illius. In
hac admonicione quam deus
protulit ad cayn illud quidem
quod dictum est: Nonne si recte
offeras recte autem non dividas
peccasti quia non lucet cur
vel unde sit dictum multos
sensus peperit eius obscuritas
cum divinarum scripturarum quisque
tractatur secundum fidei regulam conatur
id teneat exponere. Recte quippe
offertur sacrificium cum offertur
deo vero cui uni tantummodo sacrificandum
est. Non autem recte dividitur
dum non discernuntur recte vel
loca vel tempora vel res ipse que
offeruntur vel qui offert vel
cui offertur vel hii quibus
ad vescendum distribuitur
quod oblatum est in divisione
hic discrecione intelligamus
sive cum offertur ubi non

oportet aut quod non ibi
alibi oportet sive cum offertur
quando non oportet aut quod non
tunc sed alias oportet. sive cum
id offertur quod nusquam et
nunquam penitus debuit. Sive
cum electiora sive eiusdem generis
rerum tenet homo quam sunt que offert
deo sive cum eius rei que obla
ta est fit particeps prophanus
aut quilibet quem fas non est
fieri. In quo autem horum deo displi
cuit cayn facile non potest inve
niri. Sed quoniam Johannes apostolus cum
de his fratribus loqueretur non sicut
cayn inquit qui ex maligno
erat etc. datur intelligi propterea
deum non respexisse in munera
eius quia hoc ipso male di
videbat dans deo aliquid suum
sibi autem se ipsum quod omnes fa
ciunt qui non dei sed suam sectan
tes voluntatem id est non recto sed
perverso corde viventes offe
runt tamen deo munus quo putant
eum redimi ut eorum non opitu
letur sanandis pravis cupi
ditatibus sed explendis. Et hoc
est proprium terrene civitatis deum
vel deos colere quibus adiu
vantibus regnet in victoriis
et pace terrena non caritate con
sulendi ~~utuntur~~ sed dominandi cu
piditate. Boni quippe ad hoc
utuntur modo mundo ut fruantur
deo. Mali autem contra ut fruantur
mundo uti volunt deo qui tamen
eum vel esse vel res humanas curare
iam credunt. Sunt enim multo
deteriores qui nec hoc credunt

Cognito itaque cayn quod super eius
germani sacrificium nec super
suum respexerat deus itaque fratrem
boni imitatus imitari non elatus
debuit emulari sed contristatus
est et concidit vultus eius hoc
peccatum maxime arguit deus
tristiciam de alterius bonitate
et hoc fratris hoc quippe arguendo
interrogavit dicens Quare contristatus es et quare concidit
facies tua Quia enim fratri invi
debat deus videbat et hoc ar
guebat Nam hominibus quibus
est absconditum est cor alterius
esse potest ambiguum et prorsus in
certum utrum illa tristitia ma
lignitate suam in qua se deo
displicuisse didicerit an fratris
doluerit bonitatem que deo pla
cuit cum in sacrificium eius aspexit
sed rationem reddens deus cur
eius oblationem accipere no
luerit ut sibi ipsi potius merito
quam ei fratri immerito displiceret
cum esset iniustus non recte dividendo
hoc est non recte vivendo et in
dignus cuius approbaretur o
blatio quam esset iniustior
quod fratrem iustum gratis odisset
ostendit non tamen eum dimittens
sine mandato sancto iusto et bo
no Quiesce inquit ad te enim
conversio eius et tu dominaberis
illius Numquid fratris absit
Cuius igitur nisi peccati dixerat enim
peccasti eum deinde addidit
quiesce ad te enim conversio eius

et tu dominaberis illius potest quidem
ita intelligi ad ipsum hominem
conversionem esse debere peccati ut
nulli alii quam sibi sciat tri
buere debere quod peccat hec
est enim salubris penitentie medicina
et venie peticio non incongrua
ut ubi dicit ad te enim conversio
eius non subaudiatur erit sed
sit precipientis videlicet non
predicentis modo Tunc enim
dominabitur quisque peccato si id
sibi non defendendo preposue
rit sed penitendo subiecerit
alioquin et illi serviet dominanti
si patrocinium adhibuerit ac
cedenti Sed ut peccatum intelli
gatur concupiscentia ipsa carnalis
de qua dicit apostolus Caro
concupiscit adversus spiritum in
cuius carnis fructibus et invi
diam commemorat qua utique
cayn stimulabatur et accen
debatur in fratris odium bene subauditur
erit i. ad te enim conver
sio eius erit et tu dominaberis
illius Cum enim commota fuerit pars
ipsa carnalis quam peccatum ap
pellat apostolus ubi dicit Non
ego operor illud sed quod ha
bitat in me peccatum quam partem
animi etiam philosophi dicunt esse
viciosam non que mentem
debeat trahere sed cui mens de
beat imperare eamque ab il
licitis operibus ratione cohibere
Cum ergo commota fuerit ad ali
quid perperam committendum si quiescat et obtemperet dicenti

aplo ne exhibueritis membra
vra arma iniquitatis pcco
ad mentem domita et de
micta queritur et subdic
ro ducitur hoc precepit deus
huic qui facibus inuidie in
flamabatur in frem et quem
debuerat cupiebat auferri
Conquiesce inquit manus ab
scelere tu enim no regnet pec
catum in tuo mortali cor
pore ad obediendum desiderijs
eius nec exhibeatis membra
tua iniquitatis arma pcco
ad te enim conuersio eius dum
non adiuuatur velaxatur an
do sed quiescendo frenatur
et tu dnaberis illius ut cum
forinsecus no pmittitur o
pari sub ptate mentis regentis
et bene volentis assuescat
etiam intrinsecus non moue
dum est tale aliquid in eodem
dno libro et de muliere qu
post pctm deo interrogante
atque iudicante damnationis
acceperunt in serpente diab
et in seipsis illa et maritus
Cum enim dixisset ei multi
plicans multiplicabo tris
ticias tuas et gemitum tuum
et in tristicijs paries filios
deinde addidit Et ad virum
tuum conuersio tua et ipse tui
dnabitur Quod dictum est
ad cayn de pcco vel de vicio
carnis concupia hoc ipso
loco de peccatrice femina ubi
intelligendum est virum

ad regendam uxorem animo ca
nem regenti similem esse
oportere ppter quod dicit aplus
Qui diligit uxorem suam seipm
diligit nemo enim vnquam
carnem suam odio habuit Sa
nanda enim sunt hec sicut in
non sicud aliena dampnan
da sed sicut illa dei precepto
cayn sicud preuaricator accep
Conualescente quippe inui
die vicio frem insidiatus o
cidit Talis erat terrene condit
ciuitatis quid ergo signifi
cauit etiam iudeos a quibus
xpus occisus est pastorem ou
hominum quem pastor ouium pecoris
pfigurauit abel quia in alle
goria pphetica est res pa
mitto dicere Et quod hinc ad
uersus faustum manicheum
dixisse me recolo 46

Nunc autem defendenda mi
videtur historia ne sit scrip
tura incredibilis que dicit c
edificata ab vno homine ciuita
tem eo tpe quo no plus quam
viri quatuor vel potius tres
postea quam frem fr occidit fu
isse videntur terra i primus homo
pater omnium et ipse cayn et eius fi
lius enoch cuius nomine ipa
ciuitas nuncupata est Sed quo
hoc mouet parum considerant
non omnes qui tunc esse potuer
scriptorem sacre huius historie
necesse habuisse nominare Se
eos solos quos opus suscepti

ratio postulabat. propter id quippe conditoris illius fuit propter quem spiritus eius id agebat per successiones rectarum generacionum ab uno homine propagatarum pervenire ad abraham ac deinde ab eius semine ad populum dei in quo discreto a ceteris gentibus prefigurarentur et prenunciarentur omnia que de civitate cuius eternum erit regnum et de rege eius eodemque conditore Christo in spiritu previdebantur esse ventura ita ut nec de altera societate hominum taceretur quam terrenam dicimus civitatem quantum ei commemorande satis esset ut civitas dei etiam sine adversa comparatione clarescat. Cum igitur scriptura divina ubi et numerum annorum quos illi homines vixerunt commemorat ita concludat ut dicat de illo de quo loquebatur et genuit filios et filias et facti fuerunt omnes dies illius vel illius quos vixit anni tot et mortuus est numquid quia eosdem filios et filias non nominat ideo intelligere non debemus per tam multos annos quibus tunc in seculis huius prima etate vivebatur nasci potuisse plurimos homines quorum cetibus condi possent plurime civitates. Sed pertinuit ad deum quo ista inspirante conscripta sunt has duas civitates suis diversis generibus primitus digerere atque distinguere ut seorsum hominum hoc est secundum hominem viventium seorsum autem filiorum dei id est hominum secundum deum viventium generationes contexerentur usque ad diluvium ubi ambarum societatum discretio concretioque narratur. discretio quidem quod ambarum civitatum separatim generationes commemorantur unius fratricide cayn alterius autem qui vocabatur seth. natus quippe fuerat et ipse de adam pro illo quem frater occidit. Concretio autem quia in bonis in deterius declinantibus tales universi fuerant ut diluvio delerentur excepto iusto cuius nomen erat noe et eius coniuge et tribus filiis totidemque nuribus qui homines octo ex illa omni vastatione mortalium per archam evadere meruerunt. Quod igitur scriptum est et cognovit cayn uxorem suam et concipiens peperit enoch et erat edificans civitatem in nomine filii sui enoch. non est consequens ut istum primum filium genuisse credatur neque enim hoc ideo putandum est quia dictus est cognovisse uxorem suam quasi tunc se illi primitus cohabendo miscuisset. Nam et de ipso patre omnium adam non tunc solum hoc dictum est quando conceptus est cayn quem primogenitum videtur habuisse

Sed eciam post eius eadem
scriptura cognovit inquit adam
uxorem suam et concepit et
peperit filium et nominavit no
men eius illius seth. Unde
intelligitur ita solere illam
scripturam loqui quamvis non semper
in ea legitur ex quibus hominum fuis
se conceptus non tamen solum cum
primum sibi sexus uterque misceretur
Nec illud necessario est argumento
ut primogenitum patri existime
mus enoch a cuius nomine
illa civitas nuncupata est.
non enim ab re est ut propter aliquam
causam cum et alios haberet diligeret
eum pater ceteris amplius. Neque
enim et iudas primogenitus
fuit a quo et iudea cognomina
ta est et iudei. Sed etiam si con
ditori civitatis illius ille filius
primus est natus non ideo
putandum est tunc a patre con
dite civitati nomen eius im
positum quando natus quia nec
constitui tunc ab uno poterat
civitas que nichil est aliud
quam hominum multitudo aliquo
societatis vinculo colligata
Sed cum illius hominis familia
tanta numerositate cresceret
ut haberet iam populi quantitatem
tunc potuit utique fieri ut et
constitueret et nomen primoge
niti sui constitute imponeret
civitati. Tam longa quippe
vita illorum hominum fuit ut illic
memoratorum quorum et anni
taciti non sunt qui minimum vixit
ante diluvium ad septingen
tos quinquaginta tres perveniret
Nam plures nongentos an
nos etiam transierunt quamvis nemo
ad mille pervenerit. Quis itaque
dubitaverit per unius hominis
etatem tantum multiplicari po
tuisse genus humanum ut esset
unde constituerentur non una sed
plurime civitates. Quod ex hoc con
iici facillime potest quia ex uno
Abraham non multo
amplius quadringentis annis
numerositas ebraice gentis
tanta procreata est ut in exitu
eiusdem populi ex egipto sescenta
milia hominum fuisse referantur
bellice iuventutis ut omittamus
gentem ydumeorum non pertinentem
ad populum israel quam genuit frater
eius esau nepos abrahe et alias
natas ex semine ipsius abrahe non
per saram coniugem procreatas

Quam ob rem nullus prudens rerum
existimator dubitaverit
cayn non solum aliquam
verum etiam magnam potuisse
condere civitatem quando in tam
longum tempus protendebatur vita
mortalium nisi forte infidelium
quispiam ex ipsa numerositate
annorum nobis ingerat questionem
qua vixisse tunc homines scrip
tum est in auctoritatibus nostris et
hoc neget esse credendum.
Ita quippe non credunt etiam
magnitudines corporum longe
ampliores tunc fuisse quam
nunc sunt. Unde et nobilissimus
eorum poeta virgilius de ingenti

lapide que in agrorum limite
vir fortis illorum temporum pugnans
rapuit et cucurrit et intorsit
et misit vix illud inquit lecti
bis sex cervice subirent qualia
nunc hominum producit corpora
tellus significans maiora tunc
corpora producere solere tellurem
quanto magis igitur temporibus re
centioribus mundi ante illud
nobile diffamatum que diluvium
Sed de corporum magnitudine
plerumque incredulos nudata
per vetustatem sive per vim flu
minum variosque casus sepul
chra convincunt ubi apparuerunt
vel unde ceciderunt incredibilis
magnitudinis ossa mortuorum
Vidi ipse non solus sed aliquanti
mecum in Uticensi litore mo
larem hominis dentem tam in
gentem ut si in nostrorum dentium
modulos minutatim conci
deretur centum nobis videretur
facere potuisse sed illud gygan
tis alicuius fuisse crediderim
nam preter quod erant omnium mul
to maiora quam nostra tunc cor
pora gygantes longe ce
teris anteibant sicut aliis
deinde nostris que temporibus rara
quidem sed nunquam ferme defuerunt
que modum aliorum plurimum exce
derent Plinius secundus doctissi
mus homo quanto magis ma
gisque preterit seculi excursus
minora corpora natura fer
re testatur quod etiam Homerum
commemorat sepe carmine fuisse

conquestum non hec velud poe
tica figmenta deridens sed nichil
tollens fide tamquam miraculorum
naturalium scriptor assumens
verum ut dixi antiquorum mag
nitudines corporum inventa ple
rumque ossa quia diuturna sunt
etiam multo posterioribus se
culis produnt Annorum autem
numerositas cuiusque hominis qui
temporibus illis fuit nullis nunc
talibus documentis venire
in experimentum potest nec tamen ideo
fides sacre huius historie de
roganda est cuius tanto impu
dentius narrata non credimus
quanto impleri certius pre
nunciata conspicimus Dicit
tamen etiam idem Plinius esse
adhuc gentem ubi ducentos
annos vivitur Si ergo huma
narum vitarum diuturnitates
quas experti non sumus hodie
creduntur incognita
habere nobis loca cur non habuisse
credantur et tempora an vero cre
dibile est alicubi esse quod
hic non est et incredibile est
aliquando fuisse quod nunc non est XI

Quocirca licet inter hebre
os et nostros codices de
ipso numero annorum nonnulla
videatur esse distancia quod
ignoro qua ratione sit factum non
tamen tanta est ut illos ho
mines tam longevos fuisse
dissenciant Nam ipse homo
primus Adam antequam gigne
ret filium qui est appellatus
Seth ducentos triginta annos
vixisse reperitur in codicibus

nris. in hebreis autem centum
triginta perhibetur. Sed post
quam genuit septingentos
vixisse legitur in nris octin-
gentos vero in illis ~~itaque~~ atque
ita in utrisque universitatis sum-
ma concordat. Ac deinde per
consequentes generationes antequam
gignatur qui gigni comme-
moratur minus vixisse apud
hebreos pater eius invenitur
centum annos. Sed postquam
est genitus idem ipse centum
minus quam in hebreis inveni-
untur in nris atque ita hinc
et inde universitas concordat
in sexta autem generatione nusquam
utrique codices discrepant. In
septima vero ubi ille qui na-
tus est enoch non mortuus
sed quod deo placuit translatus
esse narratur eadem disso-
nantia vixit autem annos
antequam transferretur secun-
dum utrosque codices trecen-
tos sexaginta quinque. Octava
generatio habet quidem nonnul-
lam diversitatem sed minorem
ac dissimilem ceteris. Matu-
salem quippe quam genuit
enoch antequam gigneret eum
qui in ipso ordine sequitur
secundum hebreos non centum minus
sed viginti amplius vixit
annos qui rursus in nris post
quam eum genuit reperiuntur
additi et in utrisque sibi summa
universitatis occurrit. In sola
nona generatione i. in annis la-
mech filii matusalem patris

noe summa universitatis dis-
crepat sed non plurimum viginti enim
et quatuor annos plus vi-
xisse in hebreis quam in nris
codicibus invenitur. Nam
antequam gigneret filium qui
vocatus est noe sex minus habet
in hebreis quam in nris. Post
quam vero eum genuit triginta
amplius in eisdem quam in nris.
Unde sex illis detractis re-
stant viginti quatuor ut dictum
est. Propter hanc autem discrepan-
tiam hebreorum codicum atque
nostrorum exoritur illa famosis-
sima questio ubi matusalem
quatuordecim annos vixisse
post diluvium computatur cum
scriptura ex omnibus qui in terra
tunc fuerant solos octo homines
in archa exitium commemoret
evasisse diluvii in quibus
matusalem non fuit. Secundum
codices enim nostros matusalem
prius quam gigneret illum quem
vocavit lamech vixit annos
centum sexaginta septem.
Deinde ipse lamech ante-
quam ex illo natus esset noe vixit
annos centum octoginta octo
que simul fiunt trecenti quin-
quaginta quinque. His adduntur
sexcenti noe quoto eius
anno diluvium factum est qui fi-
unt nongenti quinquaginta quin-
que ex quo matusalem natus est
usque ad annum diluvii. Omnes
autem anni vite matusalem
nongenti sexaginta nove

computantur. Omnia ad vixisse
annos centum sexaginta sep
tem et genuisset filium qui est
appellatus lameth post eum
genitum vixit annos octinge
ntos duos qui omnibus ut dixi nong
nongenti sexaginta noue
fuit. Unde detractis nongentis
quinquaginta quinque a borum ma
tusalem usque ad diluvium re
manent xiiii quibus vixisse
creditur post diluvium propter
quod nonnulli eum etsi non in
terra ubi omnem carnem quam
vivere in aquis natura non sinit
constat fuisse deletam cum patre
suo qui translatus fuerat aliquantu
lum fuisse atque ibi donec dilu
vium preteriret vixisse arbitrantur
nolentes derogare fidem codi
cibus quos in auctoritatem celebri
orem suscepit ecclesia et crede
ntes iudeorum potius quam istos
non habere quod verum est. Non
enim admittunt quod magis hic
esse potuit error interpre
tum quam in ea lingwa esse
falsum. Unde in nostram per grecam scrip
tura ista translata est. Sed in
quiunt non esse credibile sep
tuaginta interpretes qui uno
simul tempore unoque sensu inter
pretati sunt errare potuisse aut
ubi nichil eorum interat volu
isse mentiri iudeos vero dum
nobis inuident quod lex et prophe
tie ad nos transierunt mutasse quedam
in codicibus suis ut nostris mi
nueretur auctoritas. Hanc

opinionem vel suspicionem
accipiat quisque ut putaverit.
Certum est tamen non vixisse ma
tusalem post eodem anno
fuisse defunctum si verum est
quod de numero annorum in hebreis
codicibus invenitur. De illis
autem septuaginta interpre
tibus quid michi videatur
suo loco diligentius inserendum
est cum adiuvante tempora quantum
necessitas huius operis postu
lat commemoranda adiuvante
domino venerimus. Presenti enim sufficit
questioni sed utrosque codices tam
longas habuisse vitas illius
enim homines ut per etatem unius
qui de duobus quos solos tra
tunc habuit parentibus primus
est natus ad constituendam
etiam civitatem multiplicari
genus humanum. xii

Neque enim illo modo audi
endi sunt qui putant aliter
annos illis temporibus computa
tos id est tante brevitatis ut
unus annus noster decem illos
habuisse credatur. Quia
propter inquiunt cum audierit quisque
vel legerit nongentos annos
quemque vixisse debet intelli
gere nonaginta decem quippe
sunt illi anni unus est noster et
decem nostri centum illius
sunt. Ac per hoc ut putant
viginti trium annorum fuit
adam quando genuit seth et
ipse seth viginti agebat
et sex menses quando ex illo natus
est enos quos appellat

septima ducentos quoque an
nos. quoniam sicut isti suspicantur
quorum exponimus opinionem
unum annum qualem nunc ha
bemus in decem partes illi diui
debant et easdem partes an
nos uocabant, quarum partium
fuerit una quadratum sena
rium eo quod deus sex diebus
perfecit opera sua in septimo
requiesceret de qua re in libro
undecimo sicut potui dispu
taui. Sexies autem seni quod numerus
quadratum senarium facit
triginta sex dies fiunt, qui
multiplicati decies ad tre
centos sexaginta perueniunt
id est duodecim menses lunares
propter quinque dies eum reliquos
quibus solaris annus impletur
et diei quadrantem propter quem
quater ducto eo anno quem
bissextum uocant unus dies
additur, addebantur a
ueteribus postea dies ut
occurreret numerus annorum quos
dies romani intercalares uo
cabant. Proinde etiam enos
quem genuit seth decem et
nouem agebant annos qui
ex illo natus est filius tamen
aliquos annos dicit scrip
tura centum nonaginta et
deinceps per omnes generationes
in quibus hominum anni com
memorantur ante diluuium
nullus fere in nostris codici
bus inuenitur qui cum esset
centum annorum uel infra uel
etiam centum uiginti aut
non non multo amplius

genuit filium sed qui minima
etate genuerunt centum sex
aginta et quod excurrit fuisse re
feruntur. Quia nemo inquiunt
decem annorum homo potest gignere
filios. qui numerus et centum ap
pellant numeris anni ab illis
hominibus. Sed in annis sede
cim est matura pubertas et
proli iam ydonea procreande
quos centum et sexaginta
annos illa tempora nuncupant
Ut autem aliter annum tunc fuisse
computatum non sit incredibile
adiciunt quod apud plerosque scrip
tores historie reperitur egip
tios habuisse annum quatuor
mensium acarnanas sex
mensium lauinios tredecim
mensium plinius secundus cum
commemorasset fuisse in litteris
quendam uixisse centum quin
quaginta duos annos alium
decem amplius alios ducen
tos annorum habuisse uitam
alios trecentorum quosdam
ad quingentos nonnullos
ad octingentos etiam peruenisse
hec omnia inscitia temporum acci
disse arbitratus est. alii quoque
pe incipit estate determinabant
annum et alterum hyeme. alii
quadripartitis temporibus sicut ar
cades incipit quorum anni
trimenses fuerunt adicit etiam
aliquos egyptios quorum paruos
annos quaternorum mensium fu
isse supra dyximus lune fin
initi fine anni. Itaque apud

cos genuit et singuli milia
annorum vixisse produntur
ipse velud probabilibus argu-
mentis quidam non destructores
eidem sacre huius historie sed
astruere intentes ne sit incre-
dibile quod tam multos annos
vixisse referuntur antiqui persua-
serunt sibi nec suadent imprudenter
existimat tam exiguum spacium
temporis tunc annum vocatum ut illo-
rum decem sint unus noster et decem
nostri centum illorum. Hoc autem
esse falsissimum documento
evidentissimo ostendatur. Quod
antequam faciam non michi ta-
cendum videtur que credibilior pos-
sit esse suspicio. Poteramus
certe hanc assercionem ex
Hebreis codicibus redarguere
atque convincere ubi Adam non du-
centorum triginta sed centum
triginta annorum fuisse reperi-
tur quando tercium genuit filium.
Qui anni si tredecim nostri sunt
procul dubio primum quando genuit
undecim vel non multo am-
plius fuit annorum. Quis generat
hac etate quare usitata
ista nobisque notissima lege
nature. Sed hunc omittamus
qui fortassis etiam cum creatus
est potuit. Non enim eum tam parvum
quam infantes nostri sunt fu-
isse credibile est. Seth filius
eius non ducentorum quinque sicut
nos legimus sed centum quinque
fuit quando genuit Enos ac per
hoc secundum istos nondum habebat

undecim annos etatis. Quid
dicam de Caynan eius filio qui
cum apud nos centum septu-
aginta reperiatur apud
Hebreos septuaginta legitur
fuisse cum genuit Malaleel.
Quis generat homo septennis si
tunc anni septuaginta nun-
cupabantur qui septem
fuerunt. Sequitur. XIII

Sed cum hoc dixero continuo
referetur illud Iudeorum men-
dacium esse de quo superius satis
actum est. Nam septuaginta
interpretes laudabiliter ce-
lebratos viros non potuisse
mentiri. Ubi si queram quid
sit credibilius Iudeorum gentem
tam longe lateque diffusam
in hoc cum scribendo menda-
cium uno consilio conspirare
potuisse et dum aliis invide-
ant auctoritatem sibi abstulisse
veritatem an septuaginta
homines qui etiam ipsi Iudei
erant in uno loco positos
quos vocavit Egipcius Ptolome-
us ad hoc opus abstinuisse
ipsam veritatem gentibus alie-
nigenis invidisse et communicato
istud fecisse consilio quis non
videat quid proclivius fa-
ciliusque credatur. Sed absit ut
prudens quispiam vel Iudeos
cuiuslibet perversitatis atque
malicie tantum potuisse cre-
dat in codicibus tam multis
et tam longe lateque dispersis
vel septuaginta illos memorabiles

viros hoc de industria gentibus veritate vini commutasse consilium. Credibilius ergo quis dixerit cum primum de bibliotheca Ptolomei describi ista cepissent tunc aliquid tale fieri potuisse in codice uno sed primitus inde descripto unde iam latius emanaret ubi potuit quidem etiam esse scriptoris error. Sed hoc in illa questione de vita Matusale non absurdum est suspicari et in illo alio ubi superantibus xxiiii^or annis summa non convenit. In hiis autem in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo ita ut ante genitum filium qui ordini inseritur alibi supersint centum anni alibi desint post genitum autem ubi deerant supersint ubi supererant desint ut summa conveniat et hoc in prima secunda tercia quarta quinta sexta septima generatione invenitur videtur habere quandam si dici potest error ipse constanciam nec casum redolet sed industriam. Itaque illa diversitas numerorum aliter se habencium in codicibus grecis et latinis aliter in hebreis ubi non est ista de centum annis prius additis et postea detractis per tot generaciones continuata paritas nec malicie Iudeorum nec diligencie vel prudencie septuaginta interpretum sed scriptoris tribuatur errori qui de

bibliotheca supradicti regis codicem describendum primus accepit. Nam etiam nunc ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile possit intelligi vel quod appareat utiliter disci et negligenter describuntur et negligencius emendantur. Quis enim sibi existimet esse discendum quot milia hominum tribus Israel singulatim habere potuerint quia prodesse aliquid non putatur. Et quotus quisque hominum est cui profunditas utilitatis huius appareat. Hic vero ubi tot contextis generacionibus centum anni alibi assunt alibi desunt et post natum qui commemorandus fuerat filium desunt ubi defuerunt ut summa concordet nimirum volens persuadere qui hoc fecit ideo longissimos annos vixisse antiquos quod eos brevissimos nuncupabant et hoc de maturitate pubertatis qua idonei filii gignerentur conaretur ostendere atque ideo in illis centum annis decem nostros insinuandos putaret incredulis ne homines tam diu vixisse nollent credere addidit centum ubi gignendis filiis habilem non invenit etatem eosdem post genitos filios ut congrueret summa detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere ydoneas generande proli convenientias etatum ut numero tamen non fraudaret universas etates singulorum

ret aut in sexta generatione non
esset. Hoc ipsum est quod magis
movet, ideo illum fecisse tunc
res quando eum minus postulavit
quam non fecit ubi non postula
vit. Invenit namque in eadem
generatione apud hebreos inter
iared antequam genuisset
Enoch centum sexaginta du
os annos qui secundum illam com
putationem annorum fuit centum sex
aginta et aliquot minus quam
fecisses duo que iam etas
apta est ad gignendum et
ideo addere centum annos hebre
es ut non viginti sed fierent
necesse non fuit nec post natum
Enoch eos detrahere quos non
addiderat ante natum. Sic
factum est ut illic nulla esset
inter codices utrosque varietas.
Sed rursus movet cur in
octava generatione antequam
de Matusalem nasceretur La
mech cum apud hebreos legatur
centum octoginta septem minus
inveniatur in codicibus nos
tris ubi potius addi centum
solet et post genitum Lameth
explenda restituuntur ad summam
que in codicibus utriusque non
discrepat. Si enim centum
septuaginta annos propter
pubertatis maturitatem de
cem et septem volebat intelli
gi sicut nichil addere ita nichil
detrahere iam debebat quia
invenerat etate ydoneam
generationi filiorum propter quam in a
liis illos centum annos ubi
non inveniebat addebat. Hoc
aut de viginti annis merito
putaremus casu mendositatis
accidere potuisse nisi eos sicut
prius detraxerat restituere
curaret postea ut summe que
niret integritas. An forte
astucius factum est estimandum
ut illa qua centum anni prius
solent additi et postea de
trahi occultaretur industria
cum et illic ubi necesse non fuerat
non quidem de centum annis
verumptamen de quantulocumque numero
prius detracto post reddito
tale aliquid fieret. Sed quolibet
istud accipiatur sive credatur
sive postremo ita sive non
ita sic vero fieri nullo modo
dubitaverim ut cum diversum
aliquid utrisque codicibus
invenitur quicquid ad fidem
rerum gestarum utrumque esse non
potest verum ei lingue potius
credatur unde est in aliam
per interpretes facta translacio.
Nam in quibusdam etiam co
dicibus grecis tribus et
uno latino et uno etiam
syro inter se consentientibus
invenitur Matusalem
sex annis ante diluvium fuisse
defunctus. xiiii

Nunc iam videamus
quonam modo evidenter
possit ostendi non tam breves
ut illi decem annis esset
nostri sed tante prolixitatis an
nos quante nunc habemus
quos utique circuitus consi
cit solis in illorum homi

vita plurima computatos
sexcentesimo nempe anno
vite septimum est factum est diluvium
Cur ergo ibi legitur et aqua
diluvii facta est super terram septe(n)-
tesimo anno vite Noe secundi
mensis septima et vicesima
die mensis si annus ille minimus
quales decem faciunt unum nostrum
triginta sex haberet dies
Tantillus quippe annus si
antiquo more hoc nomen ac-
cepit aut non habet menses aut
mensis eius est triduum ut
habeat duodecim menses
quo igitur hic dictum sexcen-
tesimo anno secundi mensis
septima et vicesima die
mensis nisi quia tales qua-
les nunc sunt etiam tunc erant
menses Nam quo pacto
aliter vicesimo et septimo die
secundi mensis diceretur ceptum
esse diluvium. Deinde postea
in fine diluvii legitur Et
sedit archa in mense septimo
et septima et vicesima die
mensis super montes ararat
aqua autem minuebatur
usque ad xi mensem In un-
decimo autem mense prima die
mensis apparuerunt capita
montium Si igitur tales men-
ses erant profecto et anni erant
quales nunc habemus menses
quippe ibi triduani viginti
et septem dies habere non poterant
aut si pars tricesima tridui
appellabatur dies ut omnia
pro ratione minuantur ergo
nec toto quatriduo mo-

fuit est illud tam grande di-
luvium quod memorabatur factum
quadraginta diebus et noc-
tibus Quis hanc absurditatem
et vanitatem ferat proinde re-
moveatur hic error qui con-
iectura falsa ita vult astrue-
re scripturarum nostrarum fidem ut
alibi destruat prorsus tan-
tus etiam tunc dies fuit quan-
tus et nunc est quem luna cep-
viginti et quatuor hora-
urno curriculo nocturn-
que determinat Tantus mensis
quantus et nunc est quem luna
cepta et finita concludit tan-
annus quantus et nunc est
quem duodecim menses lu-
nares additis propter cursum so-
larem quinque diebus et qua-
drante consummant Cuius sex-
centesimi in tenore vite noe
filius erat mensis eiusdem men-
sis vicesimus et septimus dies
quo cepit esse diluvium in quo
dies quadraginta continua
ingentes pluvie memoran-
tur Qui dies non binas ac pau-
lo amplius horas habebant
sed vicenas et quaternas die-
noctuque transactas ac per h-
tam magnos annos vixe-
runt illi antiqui usque ad am-
plius quam nongentos quan-
tos Quos postea vixit abraha-
centum septuaginta et post
eum filius eius ysaac centum
octoginta et filius eius Ia-
cob prope centum quadragin-
ta et quantus nunc porta

aliquanta etate moyses centu
viginti et quatuor etiam nunc
vivunt homines septuaginta vel
octoginta vel non multo ampli
us de quibus dictum est amplius
eorum labor et dolor. Illa vero
varietas que inter codi
ces hebreos invenitur et nos
de hac antiquorum lon
gevitate dissentit et si quid
ita diversis ut verum esse utrum
possit verum gestarum fides
ad ea lingua repetenda est
a qua interpretatum est quod
habemus. Que facultas cum
volentibus ubique gentium presto
sit non sit vacat quod septuagin
ta interpretes in plurimis que di
versa dicere videntur ex hebre
is codicibus emendare ausus
nemo. Non enim est illa di
versitas putata mendositas
nec ego ullo modo putandam
existimo sed nisi non est scrip
toris error aliquid eos divino
spiritu sensus ubi esset consen
taneus veritati et predicans
veritatem non interpretantium mu
nere sed prophetantium libertate
aliud dicere voluisse credendum
est. Unde merito non solum hebre
is verum etiam ipsis cum adhibet
testimonia de scripturis uti a
postolica invenitur. Sed hinc
me oportuniore loco si deus
adiuverit promisi diligentius
disputaturum. Nunc quod instat
expediam. Non enim ambigen
dum est ab homine qui primo
homine primus est natus cum tam

diu viverent potuisse consti
tui civitatem sane terrenam
non illam que dicitur civitas
dei de qua ut scriberemus la
borem tanti huius operis in
manibus suscepimus. xv

Dicet ergo aliquis itane
credendum est hominem filios
generaturum nec habentem pro
positum continentie centum et
amplius vel secundum he
breos non multo minus id est octo
ginta septuaginta sexaginta
annos a coeundi opere va
casse aut si non vacaret
nichil prolis gignere potuisse.
Hec questio duobus modis
solvitur. Aut enim tanto serior
fuit proportione pubertas quanto
vite totius maior annositas.
Aut quod magis video esse
credibile non hic primogeniti
filii commemorati sunt. Sed quos
successionis ordo poscebat
ut perveniretur ad noe a quo
rursus ad abraham videmus
esse perventum ac deinde usque
ad certum articulum temporis quantum
oportebat signari etiam commo
rationibus commemoratis cursu
gloriosissime civitatis in hoc
mundo peregrinantis et superna
patriam requirentis. Quod enim
negari non potest prior omnibus caym
ex coniunctione maris et femine natus
est. Neque enim illo nato
dixisset adam quod dixisse legitur
acquisivi hominem per deum
nisi illis duobus ipse fuisset
homo nascendo additus.
Primus hunc secutus abel quem

maior fratrem occidit per significa
tionem quandam peregrinantis civi
tatis dei quod ab impiis et quo
dammodo terrigenis id est terrenam
originem diligentibus et ter
rene civitatis terrena felici
tate gaudentibus persecutiones
iniquas passura fuerat os
tendit sed quot annorum erat
adam cum eos genuit non
apparet. Exinde digeruntur
generationes alie de cayn alie
de illo quem genuit adam in
eius successionem quem fratrem
occidit et appellavit nomen
illius seth dicens ut scriptum
est Suscitavit enim michi deus
semen aliud pro abel quem oc
cidit cayn. Cum itaque iste due
series seriés generationum una de
seth altera de cayn has
duas de quibus agimus dis
tinctis ordinibus insinuent
civitates unam celestem in ter
ris peregrinantem alteram terrena
terrenis tamquam sola sint gau
diis inhiantem vel inherentem
nullus de progenie cayn
cum dinumerata sit connumerato adam
usque ad octavam generationem quot
annorum fuisset expressus
est quando genuit eum qui com
memoratur post eum. No
luit enim spiritus dei in terrene
civitatis generationibus tempora notare
ante diluvium sed in celestis ma
luit tamquam essent memoria
digniores. Porro autem seth
quando natus est non quidem ta
citi sunt anni patris eius sed

iam genuerat alios et utrum
solos cayn et abel affirmare
quis audeat. Non enim quia
soli nominati sunt propter ordinem
generationum quas commemorari opor
tebat ideo consequens videri debet
solos tunc fuisse genera
tos ex adam. Cum enim silen
coopertis omnium nominibus ceterorum
legatur eum genuisse filios et
filias quota fuerit ista proles
eius quis presumat asserere
si culpa temeritatis careat. Po
tuit quippe divinitus admoneri
dicere postquam seth natus est
Suscitavit enim mihi deus semen
aliud pro abel quoniam talis erat
futurus qui impleret ipsius sanc
titatem non quod ipse prior post eum
tali ordine nasceretur. Dein
de quod scriptum est Vixit autem
seth quinque et ducentos annos
vel secundum hebreos quinque et
centum annos et genuit enos
quis possit nisi inconsideratus
asseverare huius eum primoge
nitum fuisse ut admirantes
merito requiramus quomodo per tot
annos etiam immunis a quibus
sine ullo proposito continentie
non genuerit coniugatus quan
do etiam de ipso dicitur
Et genuit filios et filias et
fuerunt dies seth duodecim et
nongenti anni et mortuus
est. Atque ita deinceps quorum
anni commemorantur nec filios
filiasque genuisse reticentur
ac per hoc non apparet omnino
utrum qui nominatur genitus ipse

fuit pmogenitus nimis inc
redibile no e patrib[us] vi
te tam longa aut impu
beres fuisse aut coniugibus
caruisse vl fetibus nec illos
eos filios pmos eis natos
fuisse credibile e Sz cu sacre
scriptor historie ad ortu vitaz
noe cuius tpe diluuiu fcm
e successiones gnationu pe
nire atq intendere videret per
utiq eas utiq commemorauit
no q prime suis prntibus
fuerint s que in ppaginis or
dinem venerint Exempli
gra quo id fiat apertius ali
quid interponam vn nullus
ambigat fieri potuisse qd
dico Ewangelista mattheus gnco
ne dnice carnis p seriem
prntu volens commendare me
morie ordiens a patre abra
ham atq ad dauid primitus
puenire intendens Abra
ham inquit genuit ysa
ac Cur no dixit ysmahel
quem primitus genuit ysa
ac aut inquit genuit Jacob
Cur no dixit esau q eius
pmogenitus fuit quia scili
cet p illos ad dauid puenire
non posset Deinde sequitur
Jacob aut genuit iudam et
fratres eius Numquid iudas
pmogenitus fuit Judas in
quit genuit phares et zara
de thamar Nec istorum gemi
norum aliquis fuit pmogenitus
iude s ante illos ia tres
genuerat Eos itaq tenuit
in ordine gnationu p quos ad
dauid atq inde quo inten
derat perueniret Ex quo intel
ligi pt etiam veteres quosq hoies
ante diluuiu no pmogeni
tos s eos fuisse commemoratos
p quos ordo succedentium
gnationu ad noe patriarcham
duceretur ne sera pubertas
illorum obscura et no ultra
fatiget nos questio xvi

Cum igitur genus huma
nu post prima copula
viri fci ex puluere et coniugis
eius ex viri latere marium
feminarumq coniunctione opus
haberet ut gignendo multipli
caretur nec essent ulli hoies
nisi qui ex illis duobus nati
fuissent viri sorores suas
coniuges acceperunt quod pfecto
quanto e antiquius compelle
te necessitate tanto postea
fcm est dampnabilius reli
gione phibente Habita
est em ro rectissima carita
ut hoies quibus esset utilis
atq honesta concordia di
uersarum necessitudinu vin
culis necterentur nec unus
in uno multas haberet sed
singule spargerentur in sin
gulos ac sic ad socialem
vitam diligentius colligenda
plurime plurimos obtinerent
pater quippe et socer duarum
sunt necessitudinu nomina
Ut ergo aliu quisq habeat
patrem aliu socerum numerosius
se caritas porrigit utrumq
aut unus ada esse coge
batur filiis et filiabus

suas quibus fratres sorores quibus
iungebantur. Sic et eva uxor
eius utriusque sexus filiorum fuit
et socrus et mater. Que si due
femine fuissent mater altera
et socrus altera copiosius se
socialis dilectio colligaret.
Ipsa denique iam soror quod etiam
uxor fiebat duas tenebat
una necessitudines quibus
per singulas distributis ut al-
tera esset soror altera uxor
hominum numero socialis propinqui-
tas augeretur. Sed hoc unde
fieret tunc non erat quando nisi fra-
tres et sorores ex illis duobus
primis nulli homines erant.
fieri. Ergo debuit quando potuit
ut existente copia inde ducerentur
uxores que non erant iam so-
rores et non solum illud ut
fieret nulla necessitas esset
verum etiam si fieret nephas es-
set. Nam si nepotes primorum
hominum qui iam consobrinas po-
terant accipere coniuges sorori-
bus matrimonio iungerentur
non iam due sed tres in homine
uno necessitudines fierent
que propter caritatem numerosiore
propinquitate nectendam
disseminari per singulos singule
debuerunt. Esset enim unus ho-
mo filiis suis fratri scilicet sororique coniugi-
bus et pater et socer et avun-
culus. Ita et uxor eius eisdem com-
munibus filiis et mater et a-
mita et socrus. Idemque inter
se filii eorum non solum essent
fratres atque coniuges verum etiam
consobrini quia et fratrum filii.

Omnes autem iste necessitudines
que uni homini tres homines
connectebant novem connecte-
rent si essent in singulis singule
ut unus homo haberet alteram
sororem alteram consobrinam
alterum patrem alterum avunculum
alterum socerum alteram matrem al-
teram amitam alteram socrum
atque ita se non in paucitate coarta-
tum sed latius atque numerosius pro-
pinquitatibus crebris vinculum
sociale diffunderet. Quod huma-
no genere crescente et multiplicato
etiam inter impios deorum mul-
torum falsorumque cultores sic ob-
servari cernimus ut etiam si perversis
legibus permittantur fraterna
coniugia melior tamen consuetudo
ipsam malit exhorrere licen-
tiam et sorores accipere in matri-
monium quamvis primis humani generis temporibus
omnino licuerit sic aversetur
quasi numquam licere potuerit. Ad huma-
num enim sensum vel alliciendum
nos manet plurimum. Cum
in hac causa in modicatum
concupiscentie coherceat eam desig-
atque corrumpi merito esse ne-
farium iudicatur. Si enim in
aviditate possidendi transgre-
di limitem agrorum quanto est
iniquius libidine concubendi
subvertere limitem morum. Experti
autem sumus in connubiis conso-
brinarum etiam nostris temporibus propter
gradum propinquitatis fraterno
gradui proximum quam raro
per mores fiebat quod fieri per leges
licebat quia id nec divina

(pro)hibuit et nondum prohibuerat lex
humana verumptamen factum etiam licitum
propter vicinitatem inliciti horrebatur.
Et quod fiebat cum consobrina
pene cum sorore fieri videbatur
quia et ipsi inter se propter tam
propinquam consanguinitatem fratres
vocantur et pene germani sunt.
Fuit autem antiquis patribus re
ligiose cure ne ipsa propinqui
tas se paulatim propaginum or
dinibus dirimens longius
abiret et propinquitas esse de
sisteret eam nondum longe po
sitam rursus matrimonii vincu
lo colligare et quodammodo revo
care fugientem. Unde iam plene
hominibus orbe terrarum non
quidem sorores ex patre vel matre
vel ex ambobus suis parentibus
natas sed tamen amabant de
suo genere ducere uxores. Verum
quis dubitet honestius hoc tempore etiam
consobrinarum prohibita esse co
niugia non solum secundum ea que dis
putavimus propter multiplicandas
affinitates ne habeat
duas necessitudines una per
sona cum due possint eas habere
et numerus propinquitatis augeri
sed etiam quia nescio quomodo in
est humane verecundie quod
dam naturale atque lauda
bile ut cui debeat causa propin
quitatis verecundum honorem
ab ea contineat quamvis ge
neratricem tamen libidinem de qua
erubescere videmus et ipsam
pudicitiam coniugalem. Co
pulacio igitur maris et femine

quantum attinet ad genus
mortalium quoddam seminarium
est civitatis. Sed terrena civitas
generatione tantum, celestis autem
regeneratione opus habet ut noxam
generationis evadat. Utrum
autem aliquod fuit vel si
fuit quale fuit corporale
atque visibile regenerationis sig
num ante diluvium sicut A
brahe circumcisio postea est
imperata sacra historia ta
cet. Sacrificasse tamen deo etiam
illos antiquissimos homines
non tacet quod et in duobus
primis fratribus claruit
et Noe post diluvium cum de
archa fuisset egressus hos
tias deo legitur ymolasse
de qua re in precedentibus
libris iam diximus non ob
aliud demones arrogantes
sibi divinitatem deosque se
credi cupientes sibi expe
tere sacrificium et gaudere huius
modi honoribus nisi quia
sciunt verum sacrificium vero deo
deberi. Sequitur xvii

Cum vero esset Adam
utriusque generis pater
id est et cuius series ad celestem
pertinet civitatem occiso
Abel atque in eius inter
fectione commendato mi
rabili sacramento facti sunt duo
patres singulorum generum
Cayn et Seth in quorum fi
liis quos commemorari opor
tebat duarum istarum civitatum

ingenue mortalium evidentius
indicia clarere ceperunt. Cayn
qui genuit Enoch in cuius
nomine condidit civitatem
terrenam scilicet non peregrinantem
in hoc mundo sed in eius temporali
pace ac felicitate quiescentem.
Cayn autem interpretatur pos
sessio. Unde dictum est quando na
tus est sive a patre sive a matre
eius: Acquisivi hominem per deum.
Enoch vero dedicatio. Hic
enim dedicatur terrena civitas
ubi conditur quia hic habet finem
quem intendit et appetit finem.
Porro ille Seth interpretatur
resurrectio. Et Enos filius eius
interpretatur homo non sicut
Adam. Et ipsum enim nomen homo
interpretatur quod perhibetur esse
in illa lingwa id est hebrea mas
culo et femine communem. Nam sic de eo
scriptum est: masculum et feminam
fecit illos et benedixit illos et
cognominavit nomen eorum Adam.
Unde non ambigitur sic ap
pellatam fuisse feminam Evam
proprio nomine ut tamen Adam quod
interpretatur homo nomen esset
amborum. Enos autem sic interpre
tatur homo ut hoc non pos
se feminam nuncupari periti
lingwe illius asserunt tam
quam filius resurrectionis ubi
non nubent neque uxores du
cent. Non enim erit ibi generatio
cum illuc perduxerit regeneratio.
Quare et hoc non incassum

notandum arbitror quod in
his generationibus que propag[antur]
ab illo qui est appellatus
Seth cum genuisse filios fi[liasque]
dicatur nulla ibi ge[nita]
nominatim femina expr[essa]
est. In his autem que propag[antur]
ex Cayn in ipso fine quo
pertenduntur novissima
femina genita nominatur. Si[c]
enim legitur: Matusalem ge
nuit Lameth. Et sumpsit si[bi]
Lameth duas uxores nom[en]
uni Ada et nomen secunde Se[lla].
Et peperit Ada Iobel; hic erat
pater habitancium in tabern[a]
culis pecuariorum. Et nomen fr[atris]
eius Tubal; hic fuit qui ost[endit]
psalterium et cytharam. Sella
autem peperit et ipsa Tubalcay[n]
et erat erarius et malleator
eramenti et ferri. Soror autem
Tubalcayn Noemma. Huc us[que]
porrecte sunt omnes generation[es]
Cayn que sunt omnes ab A[dam]
octo annumerato ipso Adam septem
scilicet usque ad Lameth qui du[arum]
maritus uxorum fuit et octa[va]
est generatio in filiis eius in q[uibus]
commemoratur et femina. U[bi]
eleganter significatum est
terrenam civitatem usque in fi[nem]
carnales habituram generatio[nes]
que marium feminarumque com
mixtione proveniunt. Unde et
quod preter Evam in sacra repitur
ante diluvium nominibus propri[is]
commemorantur uxores illius h[ominis]
qui nominatur novissimus pa[ter]
hic. Sicut autem Cayn quod in[terpretatur]

speratur possessio terrene con-
ditor civitatis et filius eius
in cuius nomine condita est enoch
qui interpretatur dedicacio indicat
enim civitatem et initium et finem
habere terrenum ubi nichil speratur
amplius quam quod in hoc seculo cerni
potest. Ita seth quod interpretatur resurrec-
tio sit quomodo seorsum generationes
commemoratas patrum quid de filio
eius sacra historia dicat in-
tuendum est. xviii

Et seth inquit natus est
filius et nominauit nomen
eius enos hic sperauit invocare
nomen domini dei. Nempe clamat
attestatio veritatis. In spe igitur
vivit homo filius resurrectionis. In spe
vivit quamdiu peregrinatur
hic civitas dei que gignitur
ex fide resurrectionis christi. Ex duobus
namque illis hominibus abel
quod interpretatur luctus et eius
fratre seth quod interpretatur re-
surrectio mors christi et vita
eius ex mortuis figuratur. Ex
qua fide gignitur hic
civitas dei id est homo qui sperauit
invocare nomen domini dei. Spe
enim salvi facti sumus ait
apostolus. Spes autem que videtur
non est spes. Quod enim videt
quis quid sperat. Si autem
quod non videmus speramus per
pacientiam expectamus. Quis enim
vacare hic existimet
ab altitudine. Numquid abel
non sperauit invocare nomen
domini dei. De quo dictum est: Suscita-
vit enim michi deus semen

aliud pro abel. Cur ergo huic
proprie tribuitur quod piorum
omnium intelligitur esse commune
nisi quia oportebat in eo
qui de patre generationum in me-
liorem partem hoc est superne
civitatis separatarum primus
commemoratur exortus pre-
figurari hominem id est hominum so-
cietatem que non secundum hominem
in re felicitatis sed secundum
deum vivit in spe felicitatis
eterne. Nec dictum est hic
sperauit in dominum deum aut hic
invocauit nomen domini dei
sed hic sperauit inquit invocare
nomen domini dei. Quid sibi
hoc vult sperauit invocare nisi
quia prophetia est exorturum
populum qui secundum electionem
gracie invocaret nomen
domini dei. Hoc est quod per alium
prophetam dictum apostolus de hoc
populo intelligit ad dei graciam
pertinere. Et erit omnis quicumque
invocauerit nomen domini sal-
vus erit. Hoc ipsum enim quod
dicitur invocauit nomen
eius enos quod interpretatur
homo ac deinde additur
hic sperauit invocare nomen
domini dei satis ostenditur
quod non in se ipso spem po-
nere debeat homo. Maledictus
enim omnis sicut alibi legitur
qui spem suam ponit in homine
ac per hoc nec in se ut sit civis
alterius civitatis que non
secundum filium caym dedicatur

hoc tempore hoc est mortalis
huius seculi labente transcur-
su secundum illa mors sed in illa
mortalitate beatitudinis
sempiterne xix

Nam et ista prefiguratio cuius e-
nim pater seth in ea generatione huius
dedicationis nomen que sep-
tima est ab adam id est a nato
adam septimus ab illo na-
tus est enoch quod interpretatur
dedicatio. Sed ipse enim illo trans-
latus quo placuit deo et in
signis numero in ordine generationum
quo sabbatum sacratum est
septimus ab adam. Ab ipso autem
patre istarum generationum que discernuntur
a generatione cain id est a seth sextus
est quoto die factus est homo
et consummavit deus omnia opera
sua. Sed huius enoch translatio
nostre dedicationis est prefigura-
ta dilatio. Que quidem iam
facta est in christo capite nostro qui
sic resurrexit ut non moriatur
ultimus sed etiam ipse translatus
est. Restat autem altera de-
dicatio universe domus cuius
ipse christus est fundamentum
que differtur in finem quando erit
omnium resurrectio non morituro-
rum amplius. Sive autem do-
mus dei dicatur sive templum
dei sive civitas dei id ipsum est
nec abhorret a latini eloquii
consuetudine. Nam et
virgilius imperiosissimam civi-
tatem domum appellat assa-
raci romanos volens intelli-
gi qui de assaraco per troianos
originem ducunt et domum enee
eosdem ipsos quia eo duce troia-
ni cum ytaliam venissent
ab eis condita est roma. I-
tatus est namque poeta ille
litteras sacras in quibus dicitur
domus iacob iam ingens po-
pulus hebreorum xx

Optat aliquis scire hoc intende-
bat scriptor huius historie
in commemorandis generationibus
ab adam per filium eius seth ut
per illas perveniret ad noe per
quo factum est diluvium a quo
rursus contexeretur ordo nas-
centium quo perveniret ad abra-
ham a quo matheus evan-
gelista incipit generationes qui-
bus ad christum pervenit eternum
regem civitatis dei quid in-
tendebat in generationibus ab cain
et quo eas perducere volebat. Re-
spondetur usque ad diluvium
quo totum illud genus terrene
civitatis absumptum est sed
reparatum est de filiis noe. Ne-
que enim deesse poterit hec terrena
civitas societasque hominum
hominum viventium usque ad huius
seculi finem de quo dominus ait
huius seculi generant et generantur.
Civitatem vero dei peregrinantem
in hoc seculo regeneratio per-
ducit ad alterum seculum cuius
filii nec generant nec generantur.
Hic ergo generari et generare
civitati utrique commune est. Quamvis
dei civitas habeat etiam hic
multa civium milia que ab

ipse generandi se abstinerent. Habet etiam illa continentia de quadam licet errantium ad eamque pertinet etiam qui demientes ab hominibus fide diversis terrestres condiderunt. Secundum hominem quippe vivunt non secundum Deum, et ita ut gymnosophiste qui nudi perhibentur philosophari in solitudinibus Indie cuius cives sunt et a generando se cohibent. Non enim est hoc bonum nisi cum fit secundum fidem summi boni qui Deus est. Hoc tamen nemo fecisse ante diluvium reperitur, quandoquidem etiam ipse Enoch qui septimus ab Adam qui translatus etiam nunc esse refertur non mortuus genuit filios et filias antequam transferretur, in quibus fuit Mathusalem per quem generationum memorandarum ordo transcurrit. Cur ergo tanta paucitas successionum commemoratur in generationibus ex Cain si eas usque ad diluvium perduci oportebat? Nec erat diuturna etas preveniens pubertatem que centum vel amplius annos vacaret a fetibus. Nam si non intendebat auctor libri huius aliquem ad quem necessario perduceret seriem generationum, sicut in illis qui veniunt de semine Seth intendebat pervenire ad Noe, a quo rursus ordo necessarius sequeretur, quid opus erat pretermittere primogenitos

filios ut perveniretur ad Lamech, in cuius filiis finitur illa contexio octava generatione, scilicet ex Adam septima ex Cain, quasi esset inde aliquid deinceps connectendum, unde perveniretur vel ad Israheliticum populum, in quo celesti civitati etiam terrena Ierusalem figuram propheticam prebuit, vel ad Christum secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, superne Ierusalem fabricator atque regnator, cum tota progenies Cain diluvio sit deleta. Unde videri potest in eodem ordine generationum primogenitos fuisse commemoratos. Cur ergo Cain pauci sunt? Non enim usque ad diluvium tot esse potuerunt, non vacantibus usque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, si non erat tunc pro portione longevitatis illius etiam sera pubertas. Ut enim per quemque triginta annorum fuerint cum filios generare ceperunt, octies triceni, quoniam octo sunt generationes cum Adam et cum eis quos genuit Lamech, ducenti et quadraginta sunt anni. Numquid itaque toto deinde tempore usque ad diluvium non generaverunt? Qua tandem causa qui hec scripsit generationes commemorare noluit que sequuntur? Nam ex Adam usque ad diluvium computantur anni secundum codices nostros duo milia ducenti

sexaginta duo secundum hebreos aut mille sexcenti quadraginta sex ut ergo istum numerum minorem credamus esse veriorem de mille sexcentis quinquaginta sex annis ducenti quadraginta detrahantur. Numquid credibile est per mille ducentos et quod occurrit annos qui restant usque ad diluvium progeniem caym a generationibus vacare potuisse. Sed qui ex hoc movetur meminerit cum quererem quomodo credendum sit antiquos illos homines per caym multos annos a gignendis filiis cessare potuisse duobus modis istam solutam esse questionem aut de sera pubertate pro portione tam longe vite aut de filiis qui commemorantur in generationibus quod non fuerint primogeniti sed hii per quos ad eum quem intendebat auctor libri poterat perveniri sicud ad noe in generationibus ~~quod non fuerint primogeniti sed hii per quos ad eum quem intendebat auctor libri poterat perveniri sicut ad noe~~ seth pervenitur in generationibus caym si non occurrit qui debeat intendi ad quem pretermissis primogenitis per eos qui commemorati sunt perveniri oportebat sera pubertas intelligenda restabit ut aliquanto post centum annos puberes habiles quod ad gignendum facti sunt ut ordo generationum per primogenitos curreret et usque ad diluvium ad numerum annorum tante quantitatis occurreret quamvis fieri posset ut propter aliquam secretiorem causam que me latet usque ad lameth et eius filios generationem pervenire commendaretur huius civitatis quam dicimus terrenam ac inde cessaret scriptor libri commemorare cetera que usque ad diluvium esse potuerunt. Potest illa esse causa cur non ordo generationum per primogenitos duceretur ut necesse non sit illis hominibus tam seram credere pubertatem quod scilicet eadem civitas qua caym in nomine enoch filii sui condidit longe lateque regere potuit et reges habere non simul plures sed singulis temporibus singulos quos que genuissent sibi successo successuros quicumque regnasset. Horum regum primus esse potuit ipse caym. Secundus eius filius enoch in cuius nomine ubi regnaretur condita civitas. Tercius gaidath quem genuit enoch. Quartus mauia quem genuit gaida. Quintus matusula quem genuit me[uia]. Sextus lameth quem genuit matusalem qui est septimus ab adam per caym. Non autem erat quibus iui ut primogeniti regnantibus succederent patribus. Sed quos regnandi meritum propter aliquam virtutem terrene utilem civitati vel sors aliqua reperiret vel ille potissimum succederet p[atri]

hereditatis quodam iure reg
nandi que pactis filijs dilee
et potuit aut vincere ad huc
lameth atque regnare sicut di
luuium ut ipsum cum alijs omnibus
hominibus corriperet qui in ea
tunc erant que perdere inueniret
Neque enim mirandum est si varia
quantitate monstrans annorum
posita pertransit longa eta
tem ab adam usque ad diluuium
equalis numeri generaciones ha
buit utraque progenies sed per
Cayn septem per Seth autem
decem Septimus enim ut iam
dixi ab adam lameth decimus
noe Et ideo non unus filius
lameth sed plures commemorati
sunt quia incertum fuerat quis
fuisset mortuo successurus
regnandi tempore inter ipsum et
diluuium remansisset Sed quo
modo se habeat siue primoge
nitos siue reges a cayn
generacionum ordo decurrens
quid michi nullo pacto potest
occurrit silencio videtur quod cum
lameth septimus ab adam
fuisset inuentus tot eius
annumerati sunt filij donec unde
narius numerus impleretur quo
significaretur peccatum adduntur
enim tres filij in una figura
vocis aut aliud possent
significare non hoc quod nunc
commendare videtur Nunc
enim de generacionibus loquitur
ille vero unde sunt genite
tacitum est Quam ergo lege de
narius numerus predicatur unde
est memorabilis ille deca
logus profecto numerus undenarius
qui transgreditur denarium trans
gressionem legis ac per hoc
peccatum significat hinc est
quod in tabernaculo testimo
nij quod erat in itinere popu
li dei veluti templum ambu
latorium undecim vela ci
licina fieri precepta sunt
In cilicio quippe est recor
dacio peccatorum propter edos ad si
nistram futuros quod confitentes
in cilicio prosternimur tam
quam dicentes quod in psalmo
scriptum est Et peccatum meum ante
me est semper Progenies
ergo ex adam per cayn sce
leratum undenario numero fi
nitur quo peccatum significatur
et ipse numerus a femina clauditur
a quo sexu inicium factum
est peccati per quod omnes morimur
Commissum est autem ut et volup
tas carnis que spiritui re
sisteret sequeretur Nam et ipsa
filia lameth noema nomine vo
luptas interpretatur per seth
autem ab adam usque ad noe
denarius insinuatur le
gittimus numerus Cui noe tres
adduntur filij unde uno
lapso duo benedicuntur
a patre ut remoto reprobo
et probatis filijs ad numerum
additis etiam duodenarius
numerus intimetur qui et in
patriarcharum et in apostolorum numero

insignitus est per septenarii
partes alteram per alteram mul
tiplicatas. Nam ter quaterni
vel quater terni ipsum faciunt.
Hiis ita se habentibus inveniendo con
siderandum et commendandum ita
utraque progenies que decem ge
nerationibus duas insinuat ci
vitates unam terrigenarum alte
ram regeneratorum quomodo postea
sic commixta sint atque confusa
ut universum genus humanum
exceptis octo hominibus perire
mereretur diluvio. xxi

Primo autem intuendum est
quemadmodum cum ab Cayn
generationes enumerarentur commemo
rato illo ante ceteros posteros
eius cuius nomine condita est civi
tas id est enoch contexti sunt ceteri
usque ad illum finem de quo locuti
sumus donec illud genus atque
universa propago diluvio dele
retur. Cum vero filius Seth unus
commemoratus fuisset enoch non
dum usque ad diluvium additis
ceteris articulus quidam interpo
nitur et dicitur hic liber nativi
tatis hominum qua die fecit deus
adam ad ymaginem dei fecit
illum masculum et feminam fecit
eos et benedixit illos et cogno
minavit nomen eorum adam
qua die fecit illos quod mi
chi videtur ad hoc interposi
tum ut hinc rursus inciperet
ab ipso adam dinumeratio
temporum quam noluit facere qui hec
scripsit in civitate terrena
tamquam eam deus sic comme

moraret ut non computaret.
Quo ergo hinc reditur ad istam
recapitulacionem postquam
commemoratus est filius Seth
homo qui speravit invocare
nomen domini dei nisi quia sic
oportebat istas duas propo
nere civitates unam per homici
dam usque ad homicidam nam et la
mech duabus uxoribus suis se
perpetrasse homicidium confitetur
alteram per eum qui speravit invocare
nomen domini dei. Hoc est quippe in
mundo peregrinantis civitatis dei
atque totum summum in hac mortalitate
negotium quod per unum hominem quem
sane occisi resurrectio genuit gignen
dum fuit. Homo quippe ille
unus totius superne civitatis
est unitas nondum quidem comple
ta sed premissa ista prophetica pre
figuratione complenda. Filius
igitur Cayn hoc est filius pos
sessionis cuius nisi terrene hab
eat nomen in civitate terrena
que in eius nomine condita
est. De hiis est enim de quibus
cantatur in psalmo invocabunt
nomina eorum in terris ipsorum.
Propter quod sequitur eos quod in
alio psalmo scriptum est domine in
civitate tua ymaginem
ipsorum ad nichilum rediges.
Filius autem Seth hoc est filius
resurrectionis speret invocare domini dei
nomen. Cayn quippe societatem
hominum prefigurat que dicit ego
autem sicut oliva fructifera
in domo dei speravi in misericordia dei.
Vanas autem glorias famosi

hominibus regnat non bonus est
hoc est vir cuius est nomen domini spes
eius et non respexit in vanitates
et insanias falsas propositis ita
que duabus ciuitatibus vna
in re huius seculi altera in spe
dei tamquam ex communi que aperta est
in adam ianua mortalitatis
egressis ut procurrant et discurrant
ad discretos proprios et debitos
fines incipit dinumeratio temporum
in qua et alie generationes adduci
untur facta recapitulatione ex
adam cuius ex origine damp
nata uelut massa vna merito
damnationi tradita fe
cit deus alia in contumeliam
vasa ire alia in honore vasa
misericordie illis reddens quod debe
tur in pena istis donans quod
non debetur in gratia ut etiam
ex ipsa comparatione vasorum ire su
perna ciuitas discat que pe
regrinatur in terris non fidere li
bertate arbitrii sui sed speret inuo
care nomen domini dei quoniam uo
luntas in natura que facta est
bona a bono deo sed mutabilis
ab inmutabili quia ex nichilo et a bono potest de
clinare ut faciat malum quod
fit libero arbitrio et a malo
ut faciat bonum quod non
fit sine diuino adiutorio xxii

Hoc itaque libero volun tatis
arbitrio generatione humana
progrediente atque crescente
facta est permixtio et iniquitate
participata quedam utriusque
confusio ciuitatis Quod
malum a sexu femineo tamen
rursus inuenit non quidem illo
modo quo ab initio Non
enim cuiusquam etiam tunc falla
cia seducte ille femine per
suaserunt peccatum viris
sed ab initio que prauis
moribus fuerant in terre
na ciuitate id est in terrigenarum
societate amate sunt a fi
liis dei ciuibus scilicet peregrinantis
in hoc seculo alterius ciuitatis
propter pulchritudinem corporis quod
bonum dei quidem donum est sed
propterea id largitur etiam
malis ne magnum bonum
videatur bonis deserto itaque
magno bono et bonorum proprio
lapsus est factus ad bonum
minimum non bonorum proprium
sed bonis malisque commune atque
sic filii dei filiarum hominum sunt
amore capti atque ut eis con
iugibus fruerentur in mores
societatis terrigene deflux
erunt deserta pietate quam
in sancta societate seruabant Sic enim
corporis pulchritudo a deo
quidem factum sed temporale car
nale infimum bonum male
amatur post posito deo
eterno interno sempiterno bo
no quemadmodum iustitia deser
ta et aurum amatur ab aua
ris nullo peccato auri sed
hominis ita se habet omnis creatura

Cuius enim bona et bene amari potest et male bene scilicet ordine custodito male ordine perturbato. Quod in laude quadam cerei breviter versibus dixi. Hec tua sunt bona sunt quia tu bonus ista creasti. Nil nostrum est in eis nisi quod peccamus amantes ordine neglecto pro te quod conditur abs te. Creator autem si veraciter ametur hoc est si ipse non aliud quod non est ipse ametur male amari non potest. Nam et amor ipse ordinate amandus est quo bene amatur quod amandum est ut sit in nobis virtus qua vivitur bene. Unde michi videtur quod diffinitio brevis et vera virtutis est ordo amoris propter quod in sancto cantico canticorum cantat sponsa Christi civitas dei ordinavit in me caritatem. Huius igitur caritatis hoc est dilectionis et amoris ordine perturbato deum filii dei neglexerunt et filias hominum dilexerunt quibus duobus nominibus satis civitas utraque discernitur. Neque enim et illi non erant filii hominum per naturam sed aliud nomen habere ceperant per gratiam.

non erant

XXIII

Nam et in eadem scriptura ubi dicti sunt dilexisse filias hominum filii dei ibidem idem et dicti sunt angeli dei. Unde illos multi putant non homines fuisse sed angelos. Quam nos questionem transeunter commemoratam in tertio huius operis libro reliquimus insolutam utrum possint angeli cum spiritus sint corporaliter coire cum feminis. Scriptum est enim qui facit angelos suos spiritus id est eos qui natura spiritus sunt facit esse angelos suos iniungendo eis officium nunciandi. Qui enim grece dicitur angelos quod nomine latina declinatione angelus perhibetur lingwa latina nuncius interpretatur. Sed utrum eorum corpora adiunxerit dicendo: Et ministros suos ignem ardentem an quod caritate tamquam igne spirituali fervere debeant ministri eius ambiguum est. Apparuisse tamen hominibus angelos in talibus corporibus ut non solum videri verum etiam tangi possent eadem verissima scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est multique se expertos vel ab eis qui experti essent de quorum fide dubitandum non esset audisse confirmant silvanos et faunos quos vulgo incubos vocant improbos sepe extitisse mulieribus et earum appetisse ac peregisse concubitum et quosdam demones quos dusios galli nuncupant assidue hanc immundiciam et temptare et efficere plures talesque

consueverat ut hoc negare impu
dentie videatur. Non tamen hinc
aliquid temere audeo diffinire
utrum aliqui spiritus elemento a
ereo corporati (nam hic ele
mentum etiam cum agitatur fla
bello sensu corporis tactuque sen
titur) possint etiam hanc pati
libidinem ut quo possint senci
entibus feminis misceantur.
Dei tamen angelos sanctos nullo
modo illo tempore sic labi potuisse
crediderim nec de his dix
isse apostolum Petrum: Si enim deus
angelis peccantibus non pepercit
sed carceribus caliginis inferi
retrudens tradidit in iudicio
puniendos servari, sed potius
de illis qui primum apostatantes a
deo cum dyabolo principe suo ceci
derunt qui primum hominem per
invidiam serpentina fraude
decepit. Angelos autem fuisse
et dei homines nuncupatos
eadem scriptura sancta locuple
tissima teste est. Nam et de
Iohanne scriptum est: Ecce mitto an
gelum meum ante faciem tu
am qui preparabit viam. Et Ma
lachias propheta propria quadam
id est sibi impertita gratia dictus
est angelus. Verum hoc movet
quosdam quod ex illis qui dicti
sunt angeli dei et ex mulieri
bus quas amaverunt non
quasi homines generis nostri sed
gigantes legimus esse natos

quasi vero corpora hominum modum
nostrum longe excedentia
etiam supra quem commemoravi
non etiam nostris temporibus nata
sint. Nonne ante paucos
annos cum Romane urbis
quod a Gothis factum est appro
pinquaret excidium Rome fuit
femina cum suo patre et sua matre
que corpore quodammodo
gygantes longe ceteris pre
mineret, ad quam visendam
mirabilis fiebat usquequaque
concursus. Et hoc erat
maxime admirationi
quod ambo parentes eius nec
saltem tam longi homines
erant quam longissimos vide
re consuevimus. Potuerunt igitur
gygantes nasci et prius
quam filii dei qui et angeli
dei dicti sunt filiabus homi
num hoc est secundum hominem viven
tium miscerentur, filii scilicet Seth
filiis Cham. Nam et canoni
ca scriptura sic loquitur
in quo libro hec legimus
cuius verba ista sunt: Et factum
est postquam ceperunt homines
multiplicari super terram et filie
nate sunt illis, videntes
angeli dei filias hominum
quia bone sunt sumpserunt
sibi uxores ex omnibus quas
elegerant. Et dixit dominus
deus: Non permanebit spiritus
meus in hominibus hiis in
eternum propter quod caro sunt

Erunt autem dies eorum centum
viginti anni Gygantes autem
erant super terram in diebus illis
Et post illud cum intraret filii
dei ad filias hominum et generabant
sibi illi erant gygantes a seculo
homines nominati Hec libri verba
divina satis indicant iam illis
diebus fuisse gygantes super
terram quando filii dei acceperunt
uxores filias hominum cum eas
amarent bonas id est pulchras
Consuetudo quippe scripture
huius est etiam speciosos corpore
bonos vocare Sed et postquam
hoc factum est nati sunt gy-
gantes Sic enim ait Gy-
gantes autem erant super-
terram in diebus illis Quod
autem ait Et post illud cum
intrarent filii dei ad filias
hominum ergo et ante in diebus
illis et post illud Quod autem
ait Et generabant sibi satis
ostendit quod prius antequam
sic caderent filii dei deo genera-
bant non sibi id est non dominante
sibi libidine coeundi sed
serviente officio propagandi
non familiam fastus sui
sed cives civitatis dei quibus
annunciare tamquam angeli
dei ut ponerent in deo spem
suam similes illius qui
natus est de Seth filius re-
surrectionis et speravit in-
vocare nomen domini dei in qua
spe essent cum suis posteris
coheredes eternorum bonorum et
sub deo patre fratres filiorum Non
autem illos ita fuisse angelos
dei ut homines non essent sicut
quidam putant sed homines pro-
cul dubio fuisse scriptura
ipsa sine ambiguitate ellu-
cidavit Cum enim premissum
esset quod videntes angeli dei
filias hominum quia bone sunt
sumpserunt sibi uxores ex omnibus
quas elegerunt mox adiunctum
est Et dixit dominus deus Non
permanebit spiritus meus in ho-
minibus hiis in eternum propter
quod caro sunt Spiritu dei quippe
fuit facti angeli dei et filii
dei sed declinantes ad inferiora
homines dicuntur nomine na-
ture non gratie dicuntur
et caro desertores spiritus et de-
serendo deserti Et septua-
ginta quidem interpretes et
angelos dei dixerunt istos
et filios hominum dei quod quidem
non omnes codices habent Nam
quidam nisi filios dei non habent
Aquila autem quem interpretem
iudei ceteris anteponunt non
angelos dei sed filios deorum
interpretatus est Utrumque autem
verum est Nam et filii dei erant
sub quo patre suorum patrum etiam
fratres erant et filii deorum quoniam a
diis geniti erant cum quibus
et ipsi dii erant iuxta illud

is ergo dixi dii estis et filii ex
celsi omnes merito enim creduntur
septuaginta interpretes acce
pisse propheticum spiritum ut si quid
eius auctoritate mutarent atque aliter
quam erat quod interpretabantur
dicerent neque hoc divinitus dictum
esse dubitaretur quamvis hoc in he
breo esse perhibeatur ambiguum
ut et filii dei et filii deorum
posset interpretari Omittamus
igitur earum scripturarum fabu
las que apocrife nuncupantur
eo quod earum occulta origo non
claruit patribus a quibus
usque ad nos auctoritas vera
cium scripturarum certissima et
notissima successione pervenit
In his autem apocrifis et si
invenitur aliqua veritas
tamen propter multa falsa nulla est
canonica auctoritas Scrip
sisse quidem nonnulla divina e
noch illum septimum ab adam
negare non possumus cum hoc
in epistola canonica Iudas
apostolus dicat Sed non frustra
non sunt in eo canone scrip
turarum qui servabatur in tem
plo hebrei populi succedencium
diligencia sacerdotum non
nisi quia ob antiquitatem suspec
te fidei iudicata sunt nec
utrum hec essent que ille scrip
sisset poterat inveniri
non talibus proferentibus qui
ea per seriem successionis re
periuntur rite servasse Unde illa
que sub eius nomine pro
feruntur et continent istas de
gygantibus fabulas quod non
habuerint homines patres recte
a prudentibus iudicantur
non ipsius esse credenda sicut
multa sub nominibus et aliorum
prophetarum et recenciora sub no
minibus apostolorum ab hereticis
proferuntur que omnia nomine
apocrifarum ab auctoritate cano
nica diligenti examinatione
remota sunt Igitur secundum
scripturas hebreas atque christia
nas multos gygantes ante
diluvium fuisse non dubium
est et hos fuisse cives ter
rigene civitatis hominum dei
autem filios qui secundum carnem
de seth propagati sunt in hanc
societatem deserta iusticia
declinasse Nec mirandum est
etiam quod de ipsis gygantes
nasci potuerunt Neque enim
omnes gygantes fuerunt
sed magis multi utique tunc
fuerunt quam post diluvium
temporibus ceteris Quos propterea
creare placuit creatori ut
etiam hinc ostenderetur
non solum pulchritudines
verum etiam magnitudines
et fortitudines corporum non
magnipendendas esse sa
pienti qui spiritualibus atque
immortalibus longe me
lioribus atque firmioribus et
bonorum propriis non bonorum

malorum quam quibus beatificat
bonis. Quam rem alius pro
pheta commendans ait: Ibi
fuerunt gygantes illi nominati
qui ab inicio fuerunt statuosi
scientes prelium; non hos
elegit dominus nec viam sciencie de
dedit illis, sed interierunt quia
non habuerunt sapientiam; perie
runt propter inconsideranciam.

xxiiij

Quod autem dixit deus:
Erunt dies illorum viginti
centum anni, non sic accipiendum
est quasi prenunciatum sit post
hoc homines centum viginti an
nos vivendo non transgredi
cum et post diluvium etiam quin
gentos excessisse inveniama
nus; sed intelligendum est hoc
deum dixisse cum circa finem
quingentorum esset Noe anno
rum, id est quadringentos octogin
ta vite annos ageret, quos
more suo scriptura quingentos
vocat, nomine totius maxi
mam partem plerumque significans.
Sexcentesimo quippe anno
vite Noe secundo mense factum est
diluvium. Ac sic centum viginti
anni predicti sunt futuri vite
hominum periturorum, quibus tran
sactis diluvio delerentur. Nec
frustra creditur sic factum esse
diluvium, iam non invenientibus
terris qui non erant digni
tali morte defungi qua
impios vindicatum est.
Non quod quicquam bonis quandoque
morituris tale genus mor
tis faciat aliquid quod eis
possit obesse post mortem.
Verumptamen nullus eorum a diluvio
mortuus est quos de semine
Seth propagatos sancta scriptura
commemorat. Hic autem divinitus
diluvii causa narratur: Videns
inquit dominus deus quia multi
plicate sunt malicie hominum super
terram, et omnis quisque cogitat
in corde suo diligenter super
maligna omnibus diebus, et cogi
tavit deus quia fecit homi
nem super terram, et recogitavit, et dixit
deus: Delebo hominem quem feci
a facie terre, ab homine usque
ad pecus et a reptilibus usque
ad volatilia celi, quia iratus
sum quoniam feci eos.

xxv

Ira dei non perturbacio ani
mi eius est, sed iudicium quo
irrogatur pena peccato. Cogita
cio vero et recogitacio inmu
tandarum rerum est inmutabilis
racio. Neque enim sicut homi
nem ita deum cuiusquam facti sui penit
tuit, cuius est de omnibus omnino re
bus tam fixa sententia quam certa
presciencia. Sed si non utatur scrip
tura talibus verbis, non se
quodammodo familiarius in
sinuabit omni generi hominum,
quibus vult esse consultum,
ut et perterreat superbientes
et excitet negligentes et ex
erceat querentes et alat intelli
gentes; quod non faceret si non
se prius inclinaret et quoda
modo descenderet ad iacen
tes. Quod autem est interitum om

et alium terrenorum volatilium quod
insinuat magnitudinem fu-
ture cladis effatur non am-
mantibus rationis expertibus
tamquam et ipsa peccaverint
comminatur XXVI

Iam vero quod Noe homini iusto
et sicut de illo scriptura veri-
dica loquitur in sua generatione
perfecto non utique sicut perficiendi
sunt cives civitatis dei in
illa immortalitate qua equa-
buntur angelis dei in illa immor-
talitate qua equabat ange-
lis dei sed sicut esse possunt
in hac peregrinatione perfecti impe-
rat deus ut archam faciat
in qua cum suis id est cum uxore
filiis et nuribus et cum anima-
libus que ad illum ex dei pre-
cepto in archam ingressa
sunt liberaretur a diluvii
vastitate procul dubio figu-
ra est peregrinantis in hoc se-
culo civitatis dei hoc est ec-
clesie que fit salva per lig-
num in quo pependit media-
tor dei et hominum homo Christus
Ihesus nam et mensure lon-
gitudinis et latitudinis et
altitudinis eius significat
corpus humanum in cuius veri-
tate ad homines prenunciatus
est venturus et venit humani
quippe corporis longitu-
do a vertice usque ad vesti-
gia sexies tantum quam altitu-
do tum altitudinis men-
sura in latere a dorso usque
ad ventrem velut si iacentem
hominem metiaris supinum seu
pronum sexies tantum longus
est a capite usque ad pedes
quam latus a dextra in si-
nistra vel a sinistra in dex-
tra et decies quam altus a
terra unde facta est archa tre-
centorum in longitudine cu-
bitorum in quinquaginta in
latitudine et triginta in
altitudine et quod ostium in
latere accepit profecto illud
est vulnus cum latus cru-
cifixi lancea perforatum
est hac quippe ad illum
venientes ingrediuntur quia
inde sacramenta manarunt
quibus credentes initiantur
et quod de lignis quadratis
fieri iubetur undique stabi-
lem vitam sanctorum significat
quacumque enim verteris quadra-
tum stabit et cetera que in
eiusdem arche constructione
dicuntur ecclesiasticarum signa rerum
sed ea prosequi longum est
et hoc iam fecimus in opere
quod adversus Faustum
Manicheum scripsi negante
in Hebreorum libris aliquid
de Christo esse prophetatum et
fieri quidem potest ut et nobis
quispiam et alius alio ex-
ponat hec aptius dum tamen
ea que dicuntur ad hanc
que loquimur dei civita-
tem in hoc seculo malig-
no tamquam in diluvio

pregnantem omnia referantur
si ab eius sensu qui ista conscrip-
sit non vult longe aberrare
qui exponit. Exempli gratia
velud quispiam quod hic
scriptum est inferiora bica-
merata et tricamerata
facies eam non quod ego in
illo opere dixi uelit intelli-
gi quia ex omnibus genti-
bus ecclesia congregatur
bycamerata dictam propter
duo genera hominum circumcisio-
nem scilicet et preputium quod a-
plus et alio modo dicit iu-
deos et grecos. tricamera-
tam uero eo quod omnes gentes
de tribus filiis noe post di-
luuium reparate sunt sed a-
liud dicat aliquid quod a fidei re-
gula non sit alienum. Nam
quoniam non solum in inferioribus
habere archam voluit vm,
etiam in superioribus et hec dixit
bycamerata et insuperioribus
et hec appellavit tricamera-
tam ut ab ymo sursum ver-
sus tercia consurgeret habi-
tacio possunt hic intelligi
et illa tria que commendat
apostolus fides spes caritas
possunt etiam multo conve-
nientius tres ille uberta-
tes ewangelice tricena sexa-
gena centena ut in in-
fimo habitet pudicicia con-
iugalis supra vidualis
atque hac superior virginalis

et si quid melius secundum fidem
civitatis huius intelligi et dici
potest. hoc etiam de ceteris que hic
exponenda sunt dixerim quia
et si non vno disseruntur modo
vna tamen catholice fidei concor-
diam revocanda sunt. xxvij

Non tamen quisquam putare
debet aut frustra hec esse
conscripta aut tantum rerum ge-
starum veritatem sine ullis al-
legoricis significationibus hic esse
querendam aut e contrario hec o-
mnino gesta non esse sed solas
esse verborum figuras aut
quidquid illud est nequaquam ad prophetiam
ecclesie pertinere quis enim nisi
mente perversus inaniter scrip-
tos esse contendat libros
per annorum milia tanta re-
ligione et tam ordinate suc-
cessionis observancia custo-
ditos aut solas res gestas
illic intuendas ubi certe ut
alia obmittam si numerositas
animalium cogebat arche
tantam fieri magnitudinem in-
munda bina et munda septena intro-
mitti animalia quid cogebat
cum equali numero possent utraque
servari aut vero deus qui propter
genus reparandum servanda pre-
cepit eo modo illa que in-
stituerat restituere non va-
lebat. Qui vero non esse gesta
sed solas rerum significandarum
figuras esse contendunt primum

calumniantur tam magnum fi
eri posse diluuium ut altissimos
montes quindecim cubitis a
qua crescente transcenderet propter
Olympi verticem montis su
pra quem perhibent nubes non
posse concrescere quod tam sub
lime quam celum sit ut non
ibi sit aer iste crassior ubi
venti nebule ymbres que
gignuntur non attendunt
omnium elementorum crassissimam
terram ubi esse potuisse an forte
negat esse terram verticem
montis Cur igitur usque ad illa
celi spacia terris exaltari
licuisse et aquis exaltari non
licuisse contendunt cum isti men
sores et pensores elementorum
aquas terris perhibeant superiores
atque leviores Quid itaque ra
tionis afferunt quare terra gravior
et inferior locum celi tranquilli
oris invaserit per volumina tot
annorum et aqua levior ac
superior permissa non sit hoc fa
cere saltem ad tempus exiguum
Dicunt etiam non potuisse capere
arche illius quantitatem ani
malia genera tam multo in utro
que sexu bina de immundis sep
tena de mundis Qui mihi
videntur non computare nisi
cubita longitudinis et la
titudinis quinquaginta
nec cogitare aliud tantum esse
in superioribus Item que aliud
tantum in superioribus superiorum
ac per hoc triducta illa cu
bita fieri nongenta centum
quinquaginta Si autem cogitemus
quod Origenes non ineleganter
astruxit scilicet Moysen hominem
eruditum sicut scriptura est
omni sapientia egiptiorum qui
geometricam dilexerunt geo
metrica cubita significare
potuisse ubi unum quantum
sex nostra asseverant vale
re quis non videat quantum
rerum capere potuit illa mag
nitudo Nam illud quod
disputant tante magnitudinis
archam compingi ineptissime
calumpniantur cum sciant
immensas urbes fuisse con
structas nec attendunt
centum annos quibus
archa est illa fabricata
nisi forte lapis lapidi
adherere potest sola calce con
iunctus ut murus per tot
milia circumagatur et lig
no lignum per subscudines e
piros clavos gluten bi
tuminis non potest adherere ut
fabricetur archa non cur
vis sed rectis lineis longe
lateque porrecta quam nul
lus in mare mittat co
natus hominum sed levet un
da cum venerit naturali
ordine ponderum magis que
divina providentia quam
humana prudentia vacillantem

gubernet ne mergeretur ubi
annuque naufragium quod aut
scrupulosissime queri solet de
minutissimis bestiolis non
solum quales sunt mures et
stelliones verum etiam quales
locuste scarabei musce de-
nique et pulices utrum non am-
plioris numeri in archa fuerint quam
qui est definitus cum impa-
raret deus prius admonendi
sunt quos hec movent sic
accipiendum esse quod dic-
tum est que repunt sup-
per terram ut necesse non fuit conser-
vari in archa que possunt
in aquis vivere non solum
mersa sicut pisces verum etiam
supernatantia sicut mul-
te alites deinde cum dicitur
masculus et femina erunt
profecto intelligitur ad repa-
randum generis dici ac per hoc
nec illa necesse fuerunt ibi
esse que possunt sine concubi-
tu de quibusque rebus vel rerum
corruptibilibus nasci vel
si fuerunt sicut in domibus
esse consueverunt sine ullo
numero definito esse potuis-
se aut si misterium sacra-
tissimum quod agebatur et
tante rei figura etiam veri-
tate facti aliter non posset
impleri nisi ut omnia ibi
certo illo numero essent que
vivere in aquis natura pro-
hibente non possent non

fuit illa cura illius hominis
vel illorum hominum sed divina. Non
enim ea noe capta mittebat
sed venientia et intrantia per-
mittebat ad hoc enim vale[t]
quod dictum est intrabunt a[d]
te non scilicet hominis actu sed
dei nutu ita sane ut non
illic fuisse credenda sint que
sexu carent prescriptum
est enim atque definitum mascu-
lus et femina erunt alia sunt
quippe que de quibusque rebus
sine concubitu ita nascuntur
et postea concumbent et generent
sicut musce alia vero in quibus
nichil sit maris et femine
apes Ea porro que sic habent
sexum ut non habeant fetum
muli et mule mirum si fuerunt
non potius parentes eorum ibi
fuisse suffecerit equinum videlicet
atque asininum genus si qua
alia sunt que commixtione
diversi generis aliquod genus
gignunt Sed si ad misterium
pertinebat ubi erat. habet enim
et hoc genus masculus et
femina solet etiam movere non-
nullos genera escarum que ibi
habere poterant animalia que non
nisi carne vesci putantur
utrum preter numerum ibi fuerint sine
transgressione mandati que
aliorum alendorum necessitas ibi
coegisset includi. an vero
quod potius est credendum

preter carnes aliqua alimen-
ta esse potuerunt que omnibus
congruerent. Non minus enim
quia multa animalia quibus
caro cibus est frugibus po-
misque vescantur et maxime
fico atque castaneis. Quid
ergo mirum si vir ille sapiens
et iustus etiam divinitus ad-
monitus quid cuique congrue-
ret sine carnibus aptam
cuique gentium alimoniam preparavit
et condidit. Quid est autem quod
vesci non cogeret fames aut
quid non suave ac salubre
facere posset deus qui etiam
ut sine cibo viverent divina
facilitate donaret nisi ut
pascerentur etiam hoc imple-
nde figure tanti misterii con-
veniret. Non dicit ad pre-
figurandam ecclesiam pertinere
tam multiplicia rerum signa
gestarum nisi sunt contentiosi
nemo permittitur opinari.
Iam enim gentes ita ecclesiam
repleverunt mundi et in-
mundi donec certum perveni-
atur ad finem ita eius unitas
quadam compagine continetur
ut ex hoc uno manifestissi-
mo etiam de ceteris que ob-
scurius aliquanto dicta sunt
et difficilius agnosci queunt
dubitare fas non sit. Que
cum ita sint si nec mani-
festa esse conscripta putare ul-
durus audebit nec nihil
significare cum gesta sint
nec sola dicta esse sine
facta nec aliena esse ab ec-
clesia significanda probatur
sed potius et magis credendum
est et sapienter esse memorie
et aliquid significare et ipsum
aliquid ad prefigurandam
ecclesiam pertinere. Iam usque ad
hunc articulum perductus
liber iste claudendus est
ut ambarum civitatum cur-
sus terrene scilicet et secundum homines
viventis et celestis secundum
deum post diluvium et deinceps
in rebus consequentibus re-
quiratur et cetera. Incipiunt
capitula libri sexti decimi

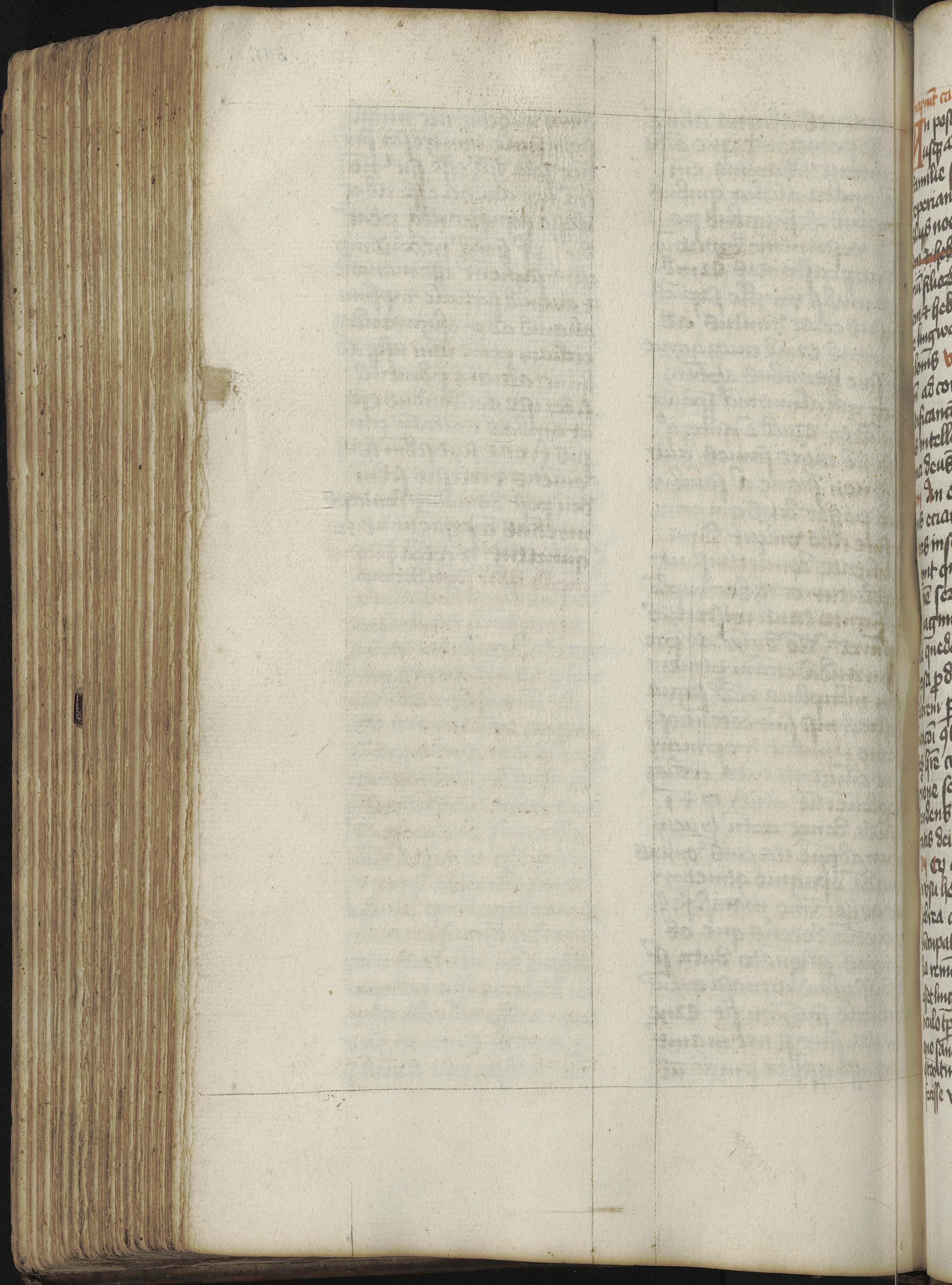

Incipiunt capitula libri sextidecimi

An post diluvium a Noe. Capitulum i.
Usque ad Abraham alique
familie secundum deum viventium
reperiantur ii. De eius
filiis noe qui prophetice sunt prefiguratione
sem et iapheth. iii. De generationibus
trium filiorum noe. iiii. De filiis
sem et heber. v. De diversitate
lingwarum principioque ba-
bilonis. vi. De ascensione
domini ad confundendam lingwam
edificantium turrim. vii. Qualis
intelligenda sit locutio
qua deus angelis loquitur.
viii. An omne bestiarum genus
etiam remotissime a
terris insule ex eo numero acceperint
qui in archa diluvii
aqua servatus est. ix. An
ex propagine adam vel filiorum
noe quedam genera hominum monstrosa
prodierunt. x. An in
inferiori parte terre que nostre habitationi
contraria est antipodes
esse credendum sit. xi. De
progenie sem in cuius propagine
tendens ad abraham civitatis
dei ordo dirigitur.
xii. Quod ea primitus lingwa
in usu hominum fuit que postea
hebrea ab heber nomine
nuncupata est et in cuius familia
remansit cum diversitas facta
esset lingwarum. xiii. De articulo
temporis in abraham a
quo sancte religionis ordo
contexitur. xiiii. Que ratio
fecisse videatur ut in transmi-
gratione thare qua caldeos
deseruit in mesopotamia
transivit nulla sit filii
eius nachor facta mentio.
xv. De annis thare qui
in charran vite tempus implevit.
xvi. De tempore promissionis
abrahe qua secundum
preceptum dei exivit de charra.
xvii. De ordine et qualitate
promissionum dei que
ad abraham facte sunt. xviii.
De tribus excellentioribus
gentium regnis quorum unum
assiriorum abraham sublimius
eminebat. xix. De iterato
alloquio dei ad abraham
quo ei et semini eius
chanaan terra promittitur.
xx. De sare pudicicia in
egipto per deum custodita
quam abraham non uxorem
suam esse dixerat sed sororem.
xxi. De secessione loth
et abrahe que illis salva
caritate complacuit. xxii. De
tercia promissione dei qua
terra chanaan abrahe et
semini eius imperpetuum pollicetur.
xxiii. De superatis
ab abraham hostibus sodomorum
quando loth de captivitate
eripuit et a melchisedech
sacerdote benedictus.
xxiiii. De verbo domini ad
abraham quo ei promittitur
secundum multitudinem stellarum
multiplicanda posteritas
et credens iustificatus
est ad huc in preputio

constitutus xxv de sacri-
ficio quod abraham offer-
re preceptus est cum peposcis-
set ut de hiis que viderit
doceretur xxvi de agar
ancilla sarre quam eadem
sarra abrahe voluit esse
concubinam xxvii de testi-
ficatione ad abraham qua
eidem senem de sterili sarra fi-
lium spopondit preterea circum-
cisionem statuit et promissi
fides sacro circumcisionis ob-
signatur xxviii de mascu-
lo qui si octavo die non
fuit circumcisus perit anima
eius quia testamentum
dei dissipavit xxix de com-
mutatione nominis abrahe et
sarre qui ob unius sterilita-
tem ob utriusque autem senec-
tutem generare non possent
munus fecunditatis incepti
sunt xxx de tribus viris
vel angelis in quibus ad
quercum mambre apparuisse
abrahe dominus manifestatur
xxxi de loth a sodomis
liberato atque eisdem celesti
igne consumptis xxxii de ab-
ymelech cuius concupiscentia casti-
tati sarre nocere non potuit
xxxiii de ysaac secundum promissio-
nem nato cuius nomen
ex risu utriusque parentis est
inditum xxxiiii de obedientia
et fide abrahe qua per
oblationem ymolandi filii
probatus est xxxv de mor-
te sarre xxxvi de rebecca
nepte nachor quam ysaac
accepit uxorem xxxvii quid in-
telligendum sit in eo quod abra-
ham post mortem sarre ac-
cepit uxorem cethuram xxxviii
de geminis adhuc in utero
rebecce inclusis quid in-
dicavit divina responsio xxxix
de oratione et benedictione
quam ysaac non aliter quam
pater ipsius merito eiusdem ac
dilectione accepit xl de hiis
que in esau et iacob mistice
prefigurantur xli de missione
iacob in mesopotamiam
ad accipiendam uxorem
xlii de visione quam in iti-
nere perspicuit et de quatuor
ipsius feminis cum unam petisset
uxorem xliii ea ratione
accidit ut etiam ysrael cognomina-
retur xliiii quomodo in septua-
ginta quinque animabus egipto
narratur ingressus cum ple-
rique ex hiis qui commorantur in
tempore postea nati sunt geniti xlv
de benedictione quam in iu-
dam filium suum promisit xlvi
de filiis ioseph quos iacob
prophetica manuum suarum transmu-
tatione benedixit xlvii de temporibus
moysi xlviii de ihesu nave
ac iudicum atque omnium de regi-
bus quorum quidem saul primus e-
sed david precipuus et sacra-
mento habetur et merito

Incipit liber septimus deci-
mus Capitulum primum

Post diluuium procurrentis
sancte vestigia ciuitatis
utrum continuata sint an
intercurrentibus impietatis
interrupta temporibus ita ut nullus
hominum veri unius dei cultor
existeret ad liquidum scripturis lo
quentibus inuenire difficile
propterea quia in canonicis libris
post noe qui cum coniuge ac tri
bus filijs totidem nuribus
suis meruit per archam a vasta
tione diluuij liberari non in
uenimus usque ad abraham
cuiusquam pietatem euidenti
diuino eloquio predicatam nisi
quod noe duos filios sem et
japhet prophetica benedictione
commendat intuens et prouidens
quod longe fuerat post futurum
Unde factum est etiam illud ut
filium suum medium hoc est primo
genito minorem ultimo quam
maiorem qui peccauerat in
patrem non in ipso sed in filio
eius suo nepote malediceret
hijs verbis Maledictus cha
naan puer famulus erit
fratribus suis Chanaan porro
natus fuerat ex cham qui patris
dormientis non texerat sed
potius prodiderat nudita
tem Unde etiam quod sequitur
adiungit benedictionem duorum
maximi et minimi filiorum di
cens Benedictus dominus deus
sem et erit chanaan puer
illius letificet deus japhet
et habitet in domibus sem
Sicut ipsa eiusdem noe et uinee
plantacio et ex eius fructu
inebriacio et dormientis nu
dacio et que ibi cetera facta
atque conscripta sunt prophetici
sunt grauida sensibus
et velata tegminibus ¶

Sed nunc rerum effectu iam
in posteris consecuto que
operta fuerant satis aperta sunt
Quis enim hec diligenter
et intelligibiliter aduer
tens non agnoscat in christo
Sem quippe de cuius semine
natus est christus interpre
tatur nominatus Quid
autem nominatius christo cuius
nomen ubique iam flagrat
ita ut in cantica canticorum
etiam ipsa precinente prophetia
unguento comparetur effuso
In eius itaque domibus id est ecclesijs
habitat gentium latitudo
Nam japhet latitudo
interpretatur calidus
medius noe filius tamquam
se ab utroque discernens
et inter utrumque remanens
nec in primicijs israhelitarum
nec in plenitudine gentium
quid significat nisi hereticorum
genus calidum non spiritu sa
piencie sed impaciencie qua so
lent hereticorum feruere pre
cordia et pacem conturbare
sanctorum Sed hec in usum
cedunt proficiencium iuxta

illud apli oportet hereses
ut pti manti fiant in nb vn
carni septimis cfilius cru
ditus sapiens est impru
dente aut inistro vtetur
cqulta quippe ad fidem ca
tholicam ptinencia dum
hereticorum callida inquietu
dine coagitant ut aduer
sus eos defendi possint et
considerantur intellige
cius et intelliguntur clarius
et instancius predicantur
Et ab aduersario mota qo
discendi consistit occasio Eius
ius non solum eciam sunt
aptissime separati verum
omnes qui in xpiano noie
gloriantur et pdite viuunt
non absurde possunt videri
medio noe filio significare
passionem quippe xpi q
illius hominis nuditate signi
ficata est et annunciant p
fitendo et male agendo
deshonorant De talibus
ergo dcm est ex fructibus
eorum cognoscetis eos Ideo
cam in filio suo maledictus
est tamquam in fructu suo
i. in ope suo Unde conve
nienter et ipse filius chana
an interpretatur motus
eorum qui quid aliud est quam
opus eorum Sem vero et Ja
phet tamquam circumcisio et
pucium vel sicud alio mo
eos appellat aplus iudei

et greci sed vocati et iustificati
cognita quo quo mo nuditate
patris qua significabatur passio
saluatoris sumentes vestimentum
posuerunt supra dorsa sua du
et intrauerunt auersi et operuerunt
nuditatem patris sui nec uide
runt quod verenda texerunt Qui
dam enim modo in passione xpi
et quod pro nobis factus est hono
ramus et iudeorum facinus
auersamur vestimentum signi
ficat sacrm. dorsa memori
am preteritorum Eciam passione xpi
eo scilicet iam tempore quo habitat
Japhet in domibus sem et
malus frater in medio eorum
tunc sanctam celebrat ecclesiam
non adhuc prospectat futuram
Sed malus frater in filio suo i.
in ope suo puer idem famul
est fratrum suorum bonorum Cum
ad exercitacionem paciencie vel ad
profectum sapiencie scienter
utuntur malis boni Sunt
enim teste aplo qui xpm
annunciant non caste Sed sine
occasione in quit sive ueritate
te xpus annunciatur Ipse
quippe plantauit vineam
de qua dicit propheta Vinea
dni sabaoth domus israel e
et bibit de vino eius sive il
le calix hic intelligatur
8t de quo dicit potestis bibere quem ego
bibiturus sum Et pater si
fieri pt transeat a me calix
iste. quo sua sine dubio

significat passionem. Quae
qua vinum fructus est vinee
hoc procul illo significatum de
quod ipsa vinea hoc est cogne
cionis carne procedens et
sanguinem ut pati posset as
sumpsit et inebriatus est
id est passus est et nudatus ibi
namque nudatus est id est appa
ruit eius infirmitas de qua
dicit apostolus Et si crucifixus
est ex infirmitate Unde idem
dicit Infirmum dei fortius est
hominibus est hominibus et
stultum dei sapiencius est ho
minibus Quod vero cum dixisset
nudatus est addidit scriptu
ra de domo sua eleganter
ostendit quod a sue carnis gen
te et domesticis sanguinis sui
utique iudeis fuerat crucem mor
tem quod passurus Hanc pas
sionem christi foris in sono tan
tum vocis reprobi annunciant
Non enim quod annunciant in
telligunt Probi autem in interiori
homine habent tam grande
misterium atque honorant
intus in corde infirmum et
stultum dei quia forcius est
et sapiencius hominibus huius
rei figura est quod cham exiens
hoc nunciavit foris sem vero
et japhet ut hoc velaret
hoc est honoraret ingressi
sunt hoc est intus id ege
runt Hec scripture secreta

dei nos indagamus ut pos
sumus alius alio magis minus
ve congruenter verumptamen fide
liter certum tenentes non ea sine
aliqua prefiguracione futurorum
gesta atque conscripta neque
nisi ad christum et eius ecclesiam
que civitas dei est esse
referenda cuius ab inicio
generis humani non defuit pre
dicacio quam per omnia vide
mus impleri Benedictis igitur
duobus filiis noe atque uno
medio eorum maledicto de
inceps usque ad abraham
de iustorum aliquorum qui
pie deum colerent commemo
racione silencium est per annos
amplius quam mille Nec eos
defuisse crediderim Sed si
omnes commemorarentur ni
mis longum fieret et esset hec
magis historica diligencia
quam prophetica providencia Il
la itaque exequitur litterarum
sacrarum scriptor istarum vel
potius per eum dei spiritus quibus
non solum narrentur preterita
verum etiam prenunciantur
futura que tamen pertinent ad
civitatem dei quia de his ho
minibus qui non sunt cives
eius quidquid hic dicitur
ad hoc dicitur ut illa ex
comparacione contraria ut pro
ficiat vel emineat Non
sane omnia que gesta nar
rantur aliquid etiam significare

putanda sunt. Quippe illa
que aliquid significant at-
texuntur. solo enim vomere
terra proscinditur sed ut hoc fieri
possit etiam cetera aratri me-
bra sunt necessaria. Et soli
nervi in cytharis atque huius-
modi vasis musicis apta-
tur ad cantum sed ut aptari
possint insunt in compagibus
organorum que non percutiuntur
a canentibus sed ea que per-
cussa resonant hiis connectuntur.
Ita in prophetica historia dicuntur
et aliqua que nichil significant
sed quibus adhereant que
significant et quodamodo
religentur. Sequitur iii

Generaciones ergo fili-
orum noe deinceps intu-
ende et quod de hiis dicendum
videtur attexendum est huic
operi que civitatis utriusque
terrene scilicet et celestis per tempora
procursus ostenditur. Cepte sunt
autem commemorari a minimo
filio qui vocatus est Japhet.
cuius filii octo nominati sunt.
nepotes autem septem de
duobus filiis eius tres ex
uno quatuor ex altero. fiunt
itaque omnes quindecim. filii
autem cham hoc est medii
filii noe quatuor et nepotes
quinque ex uno eius filio pro-
nepotes duo ex nepote
uno. fit eorum summa unde-
cim. Quibus enumeratis re-

ditur tamquam ad caput
et dicitur. Chus autem genuit
nembroth hic cepit esse gy-
gas super terram. hic erat ve-
nator contra dominum deum. et
factum est initium regni eius ba-
bylon orech archad et chalanne
in terra sennaar. De terra illa
exiit assur et edificavit ni-
niven et roboth civitatem et cha-
lech et dasem inter medium
niniues et calech. hec civitas
magna. Iste porro Chus pater
gygantis nembroth primus
nominatus est in filiis cham
cuius quinque filii fuerant com-
putati et nepotes duo. Ergo istum
gygantem aut post nepo-
tes suos natus genuit aut
quod est credibilius seorsum
de illo propter eius eminenciam
scriptura locuta est. Quandoquidem
et regnum eius commemoratum
est cuius initium erat nobilissima
civitas babylon que in ista
commemorate sunt sive civitates
sive regiones. Quod autem dictum
est de terra illa id est de terra sennaar
que pertinebat ad regnum
nembroth exisse assur et edi-
ficasse niniven et alias quas
contexuit civitates longe
postea factum est quod ex hac occa-
sione perstrinxit propter nobilita-
tem regni assiriorum quod mira-
biliter dilatavit ninus bel-
filius conditor ninives cui-

magne illius civitatis nini-
ve illius nomine denominatam esse
ut a nino ninive vocaretur.
Assur autem unde assirii non
fuit in filiis cham medii filii
noe maximus filius bene
apparet de progenie sem ex-
ortos fuisse qui postea regnum
gygantis illius obtinuerunt
et inde procedentes atque alias
condiderunt civitates quarum
prima est a nino appellata ni-
nive. Hinc reditur ad alium
filium cham qui vocabatur
mesraim et commemorantur
quos genuit non tamquam
singuli homines sed nationes
septem et de sexta velud de
sexto filio gens commemora-
tur exisse que appellatur philistiim
unde fiunt octo. Inde iterum
ad chanaan reditur in quo
filio maledictus est cham et
quos genuit undecim no-
minantur. Deinde usque ad quos
fines pervenerint commemo-
ratis quibusdam civitatibus
dicitur ac per hoc filiis nepo-
tibus computatis de progenie
cham triginta unus geniti
referuntur. iii

Restat commemorare filios
sem maximi filii noe
ad eum quippe gradatim
generationum istarum pervenit a
minimo exorta narratio sed
unde incipit commemorari

filios sem sed quiddam ob-
scuritatis quod expositione illustrandum
est quia et multum
pertinet ad id quod requirimus. Sic en-
im legitur. Et sem natus
est etiam ipsi patri omnium fili-
orum heber fratri japhet ma-
iori. Ordo verborum est. Et
sem natus est heber qui
sem pater est omnium filiorum suorum.
Sem ergo patriarcham in-
telligi voluit omnium qui de
stirpe eius exorti sunt
quos commemoraturus est
sive sint filii sive nepotes
et deinde eodem modo exorti.
Non sane istum heber ge-
nuit sem sed ab illo quintus
in progenitorum serie re-
peritur. Sem quippe inter
alios filios genuit ar-
phaxat. genuit chaman.
chaman genuit sala.
sala genuit heber. Non
itaque frustra ipse primus est
nominatus in progenie
veniente de sem et prelatus
etiam filiis cum sit quintus
nepos nisi quia verum est
quod traditur ex illo hebreos
esse cognominatos tamquam
hebreos cum alia possit
esse opinio ut ex abraham
tamquam hebrei dici esse vi-
deantur sed nimirum hoc
verum est quod ex heber hebrei
appellati sunt ac deinde

vna derelicta lingua hebrei
qua lingwa solus iste populus
potuit obtinere in quo dei ciuitas
et in sanctis peregrinata est et
in omnibus sacramento adumbra
ta igitur filij sem per quos se
nominantur deinde ex v
no eorum nati sunt quem ne
potes eius Itemque alterum
filiorum sem genuit eius ne
potem atque ex illo itidem
pronepos eius natus est
atque inde atnepos qui est
heber Genuit autem heber
duos filios quorum vnum ap
pellauit phaleth quod
interpretatur diuidens de
inde scriptura subiungens
quod racionem huius nominis red
dens quia in diebus inquit
eius diuisa est terra hoc autem
quid sit post apparebit alius
vero qui natus est ex he
ber genuit xij filios ac
phoc sunt omnes progeniti
de sem viginti et septem
Summa igitur eius pro
geniti de tribus filijs noe
i. quindecim de japheth tri
ginta vnus de cham vi
ginti septem . de sem sunt
septuaginta tres Deinde
sequitur scriptura dicens
hij filij sem in tribubus suis
secundum linguas suas
in regionibus suis et in gen
tibus suis Item quoque de omnibus

hec inquit tribus filiorum noe
secundum generaciones eorum secundum
gentes eorum ab hijs et disper
sunt insule gencium super terram
post diluuium vnde colligitur
septuaginta tres vel potius
quod postea demonstrabitur sep
tuaginta duas gentes tunc
fuisse non homines Nam et prius
cum fuissent commemorati filij ia
pheth ita conclusum est ex hijs
segregate sunt insule gen
cium in terra sua vnusquisque
secundum linguam suam in tribubus
suis Jam vero in filijs cham
quodam loco apercius gentes
commemorate sunt sicut superius
ostendi Mesraim genuit eos
qui dicuntur ludijm et eodem
modo ceteros usque ad septem gen
Et enumeratis omnibus postea
concludens hij filij cham
inquit in tribubus suis secundum
linguas suas in regionibus
suis et in gentibus suis Ipso
rum ergo multorum filij non sunt
commemorati quia gentibus
alijs nascendo accesserunt
ipsi autem gentes facere ne
quiuerunt Nam qua alia
causa cum filij japhet octo enume
rentur ex duobus eorum tantum qui nati
sunt addicuntur Et cum filij sem
nominentur sed ex duorum tantum po
steritas attexitur Reliqui ceteri
sine filijs remanserunt absit
hoc credere sed gentes quibus

commemorati digni essent
non utique fecerunt quia sic
nascebantur aliis gentibus
addebantur v

Cum ergo in suis linguis
iste gentes fuisse refe-
rantur redit tamen narrator ad
illud tempus quando una lingua
omnium fuit Et inde iam exponit
quid acciderit ut linguarum
diversitas nasceretur Et
erat inquit omnis terra labium
unum et vox una omnibus Et
cum moverent ipsi ab oriente in-
venerunt campum in terra Sennaa-
ar Et habitavit ibi Et dixit
homo proximo suo venite fa-
ciamus lateres et coquamus
illos igni Et facti sunt illis la-
teres in lapidem et bitumen erat
illis lutum et dixerunt venite
edificemus nobismetipsis ci-
vitatem et turrem cuius caput
erit usque ad celum et faciamus
nostrum nomen antequam disper-
gamur in faciem omnis terre
Et descendit dominus videre civi-
tatem et turrem quam edifica-
verunt filii hominum Et dixit
dominus deus Ecce genus unum
et labium unum omnibus et hoc
inchoaverunt facere Et nunc
non deficiet ex illis omnia
que conati sunt facere Ve-
nite et descendentes con-
fundamus ibi linguam eorum
ut non audiat unusquisque

vocem proximi Et dispersit
dominus inde super faciem omnis
terre et cessaverunt edificantes
civitatem et turrem propter hoc
appellatum est nomen illius
confusio quia ibi confudit
dominus labia omnis terre et inde
dispersit eos dominus deus super
faciem omnis terre Ista civi-
tas que appellata est confu-
sio ipsa est babylon cuius
mirabilem constructionem etiam
gentium commendat historia
Babylon quippe interpretatur
confusio Unde colligitur gy-
gantem illum nembroth fu-
isse illius conditorem quod
superius fuerat intimatum
ubi cum de illo scriptura lo-
queretur ait initium regni eius
fuisse babylonem id est que civi-
tatum ceterarum gereret princi-
patum ubi esset tamquam
in metropoli habitaculum
regni quamvis perfecta non
fuerit usque in tantum modum
quantum superbia cogitabat
impietas Nam nimia dispo-
nebatur altitudo que dicta est
usque in celum sive unius turri-
cuius quam precipuam molie-
bantur inter alias sive om-
nium turrium que per numerum singu-
larem ita significate sunt
ut dicitur miles et intelliguntur
milia militum ut rana lo-
custa sic enim appellata est

multitudo ranarum et locustarum
in plagis quibus egipcii
percussi sunt per moysen. Quid
autem siue quanta fuerat inanis
et vana presumptio turris illius
et quantumlibet in celum aduersus
deum altitudine molis eo
tollere quando montes transcen-
deret omnes quando spa-
cium nebulosi aeris huius e-
uaderet quid denique noceret
deo quantacunque uel spiritualis
uel corporalis elacio. Tutam
ueramque in celum viam moli-
tur humilitas sursum leuans
cor ad dominum non contra
dominum sicut dictus est gygas
iste venator contra dominum. quod non
intelligentes non nulli am-
biguo greco falsi sunt ut
interpretarentur non contra dominum
sed ante dominum. Enancion quippe
et contra et ante significat.
hoc enim ibi est in psalmo et
ploremus ante dominum qui
fecit nos. Et hoc verbum
est eciam in libro Job ubi
scriptum est In furore eru-
pisti contra dominum. Sic ergo
intelligendus est gygas
iste venator contra dominum.
Quid autem hic significatur
hoc nomine quod est vena-
tor nisi animalium terrigenarum
deceptor oppressor extinctor.
Erigebat ergo cum suis populis
turrem contra dominum qua est

impia significata superbia. Me-
rito autem malus punitur affectus
etiam cui non succedit effectus. Ge-
nus uero ipsum pene quale
fuit? quoniam dominatio imperantis
lingwa est ibi dampnata
est superbia ut non intelligeretur
iubens homini qui noluit intel-
ligere ut obediret deo iubenti.
Sic illa conspiratio disso-
luta est cum quisque ab eo quem
non intelligebat abscenderet
nec se nisi ei cum quo loqui po-
terat agregaret et per linguas
diuise sunt gentes disperseque
per terras sicut deo placuit
qui hoc modis occultis nobis
atque incomprehensibilibus fecit. vj

Quod enim scriptum est Et
descendit dominus videre ciui-
tatem et turrem quam edificaue-
runt filii hominum non filii dei
illa societas secundum hominem
viuens quam terrenam dicimus ci-
uitatem non loco mouetur
deus qui semper est ubique totus
sed descendere dicitur cum aliquid
facit in terra quod preter vsita-
tum nature cursum mirabili-
ter factum presenciam quodammodo
eius ostendat nec videndo
discit ad tempus qui nunquam
potest aliquid ignorare sed ad
tempus videre et cognoscere dicitur
quod videri et cognosci facit. Non
sic ergo videbatur illa ciui-
tas quo eam deus videri fecit

xpi sibi quantum displiceret ostendit quamvis possit intelligi deus ad illam civitatem descendisse quia descenderunt angeli cuius in quibus habitat ut quod admictum est et dixit dominus deus Ecce genus unum et labium omnium et cetera ac deinde additum venite et descendentes confundamus ibi linguam eorum Recapitulacio est demonstrans quemadmodum factum sit quod dominus fuerat. descendit dominus Si enim descendebat. quid sibi vult venite et descendentes confundamus linguam eorum ibi quod intelligitur angelis dominum dixisse quia per angelos descendebat qui in angelis descendentibus erat Et bene non ait Venite et descendentes confundite sed confundamus ibi linguam eorum. ostendens ita se operari per ministros suos ut sint et ipsi cooperatores dei sicut apostolus dicit dei enim sumus cooperarii vij

Poterat et illud quod factum est homo de angelis intelligi quod dictum est faciamus hominem quia non dixit faciam sed quia sequitur ad ymaginem nostram nec fas est credere ad ymaginem angelorum hominem factum aut eandem esse ymaginem angelorum et dei recte illic intelligitur pluralitas trinitatis que est trinitas quia unus est deus Ecce cum dixisset faciam Et fecit inquit deus hominem ad ymaginem dei aut ad ymaginem deorum putat et hic eam intelligit trinitas tamquam pater dixerat ad filium et spiritum sanctum Venite et descendentes confundamus ibi linguam eorum. si aliquid esset quod angelos potius deceret intelligi quorum potius quoniam venire ad deum motibus sanctis hoc est cogitacionibus piis quibus ab eis consulitur incommutabilis Veritas tamquam lex eterna in illa curia superna Neque enim sibi ipsis sunt veritas sed creatricis participes veritatis ad illam moventur tamquam ad fontem vite ut quod non habent ex se ipsis capiant ex ipsa et ideo stabilis eorum est iste motus quo veniunt qui non recedant Nec sic loquitur angelis deus quomodo nos invicem loquimur nobis vel deo vel angelis vel ipsi angeli nobis sive per illos deus nobis sed ineffabili suo modo nobis autem hoc indicatur nostro modo deus quippe

sublimior ante suam sem lo
cucio ipius sit sine sa e in
mutabilis vo que no lz soni
strepente atq transeuntem sz
sempiterne manente et ipa
lit opante, hac loquitur
angelis sz nobis aut alit
longe exul aut eciam nos
aliquid talibus locucionib
intioribus auribus capimus
angelis ppinquamus. Vo
itaq michi assidue redden
da vo est in hoc ope de locu
cionibus dei aut enim veitas
incomutabilis per se ipsam
inefabilit loquitur ronal
creature mentibus aut per
mutabilem creatura loquitur
sive spualibus ymaginibus
nro spitui sive corpoalibus
vocibus corporibus sensui
Illud sane quod dictum est
et nunc nichil deficiet ex illis
omnia que conati fuerint
facere non dictum est cofirma
do sed tamquam interroga
do sicut solet comminantibus
dici quemadmodum ait quidam
Non arma expedient to
taq ex urbe sequentur. Sic
ergo accipiendum est tamquam
dixit nonne omnia deficient
ex illis que conati fuerint
facere. Sz si ita dicatur non
exprimit comminantem vim
sz propter tardiores adiungimus
particulam i ne ut diceremus

Nonne quam voce pnunciare
non possumus scribere. Ex illis ergo
tribus hominibus noe filiis sep
tuaginta tres vel pocius ut
vo declarabitur est septua
ginta due gentes totidem
que lingue per terras esse cepe
que crescendo et insulas im
pleverunt. Auctus autem
numerus gentium multo amplius
quam linguarum nam et in
affrica barbaras gentes in
una lingua plurimas novimus
Et homines quidem multiplica
to genere humano ad insulas in
habitandas navigio transire
potuisse quis ambigat. Vn
Sed quo est de omni genere bes
tiarum que sub cura hominum
non sunt neque sicut rane na
cuntur ex terra sz sola commixtione
maris et femine propagantur
sicut lupi atq huiusmodi ex
quo post diluvium quo ea que
in archa non essent cuncta
deleta sunt eciam in insulis
esse potuerunt si reparata non
sunt nisi ex his quorum genera
in utroq sexu archa servavit
pt quidem credi ad insulas
natando transisse sed proxima
Sunt aut quedam tam longe
posite a continentibus terris
ut ad eas nulla videatur
natare potuisse bestiarum
Quas si homines eas captas secu
adduxerunt et eo modo ubi ha

tabat earum genera instituerit
venandi studio fieri potuisse
incredibile non est quamvis iussu
dei sive permissu etiam opere an-
gelorum negandum non sit potu-
isse transferri. Si vero e terra exorte
sunt secundum originem primam
quando dixit deus producat
terra animam vivam multo
clarius apparet non tam re-
parandorum animalium quam figu-
randarum variarum gentium
cause factum in archa fu-
isse omnia genera que si insulis quo
transire non possent multa a-
nimalia terra.

Queritur etiam si ex filiis vel
potius ex illo uno homine
unde etiam isti exstiterunt
propagata esse credendum sit
quedam monstruosa hominum
genera que gentium narrat
historia sicut perhibentur quedam
unum habere oculum in fronte me-
dia. quibusdam plantas
versas esse post crura qui-
busdam utriusque sexus esse
naturam et dexteram mamam
virilem sinistram muliebrem
vicibusque inter se co-
eundo et gignere et parere
aliis ora non esse eosque
per nares tantummodo halitu vi-
vere. Alios statura esse cubi-
tales quos pigmeos a cu-
bitu greci vocant alibi
quinquennes concipere feminas

et octavum vite
annum non excedere. Item ferunt
esse gentem ubi singula
crura in pedibus habent nec
poplitem flectunt et sunt
mirabilis celeritatis quos
sciopodas vocant quod per estum
in terra iacentes resupini in
umbra se pedum prote-
gant. Quosdam sine cervice
oculos habere in humeris
et cetera hominum vel quasi
hominum genera que in maritima
platea carthaginis musivo
picta sunt ex libris de-
prompta velud curiosioris
historie. Quid dicam de
cynocephalis quorum
canina capita atque ipse
latratus magis bestias quam
homines confitetur. Sed omnia
genera hominum que dicuntur esse
credere non est necesse. Verum
quisquis uspiam nascitur
homo id est animal rationale et
mortale quamlibet nostris inusi-
tatam sensibus gerat cor-
poris formam seu colorem
seu motum sive sonum sive
qualibet vi qualibet parte
qualibet qualitate natura
corporis uno protoplasto
natura duce originem
ducere nullus fidelium dubi-
tavit. Apparet tamen in pluribus
natura obtinuerit quid
sit ipsa raritate mirabile
brutis aut vicio reddit

de monstrosis apud nos
hominum partubus talis de
monstrosis quibusdam
gentibus reddi potest. Deus
enim creator est omnium qui ubi
et quando creari quid oporteat
vel oportuerit ipse novit sa
ciens universitatis pulchri
tudinem quarum partium vel
similitudine vel diversi
tate contexat. Sed qui totum
inspicere non potest tamquam
deformitate partis offendi
tur quoniam cui congruat et
quo referatur ignorat.
Pluribus quam quinis ~~nesci~~
~~ens cur hoc fecerit ita~~ di
gitis in manibus et pe
dibus nasci homines novimus
et hec levior est quam ulla
distantia sed tamen absit ut quis
ita desipiat ut existimet
in numero humanorum digitorum
errasse creatorem quamvis
nesciens cur hoc fecerit ita
et si maior diversitas o
riatur scit ille quid egerit
cuius opera iuste nemo re
prehendit. Apud yponem
Haritu e homo quasi luna
tas habens plantas et in eis
binos tantummodo digitos similes et
manus. Si aliqua gens
talis esset illi curiose atque
mirabili adderetur historie.
Num igitur istum propter hoc ne
gabimus ex uno illo qui
primus creatus est esse

propagatum? Androgini quos etiam
hermaphroditos nuncupant
quamvis admodum sint diffici
le est tamen ut temporibus desint in qui
bus sic uterque sexus appareat ut
ex quo potius debeant acci
pere nomen incertum sit. A meliore
tamen hoc est a masculino ut ap
pellaretur loquendi con
suetudo prevaluit. Nam ne
mo umquam androgeneas
aut hermaphroditas nun
cupavit. Ante annos ali
quot nostra certe memoria in orien
te duplex homo natus est
superioribus membris inferiori
bus simplex nam duo erant ca
pita duo pectora quattuor
manus duo pedes. Venter
autem unus et pedes duo sicut
uni homini et tamdiu vix
it ut multos ad eum videndum
fama contraheret. Quis autem
omnes commemorare possit hu
manos fetus longe dissimiles his
ex quibus eos natos esse cer
tissimum est. Sicut ergo hec
ex illo uno negari non possunt
originem ducere ita quecumque
gentes in diversitatibus cor
porum ab usitato nature cur
su que plures et pene omnes te
nent velud exorbitasse
traduntur si in diffinitione
illa includuntur ut
rationalia animalia sint atque
mortalia ab eodem ipso uno

primo pre omni stirpe trahere confitendum est. Sicut natura sunt que de illas nationum varietate et tanta inter se atque nobiscum diversitate traduntur. Nam et simias et cercopithecos et sphingas si nescirem non homines esse sed bestias possent illi historici de sua curiositate gloriantes velud gentes aliquas hominum nobis impunita vanitate mentiri. Et si homines sunt de quibus illa mira conscripta sunt, quid si propterea deus voluit etiam nonnullas gentes ita creare ne in his monstris que apud nos oportet ex hominibus nasci eius sapientiam qua naturam fingit humanam velut artem cuiuspiam minus perfecti opificis putaremus errasse. Non itaque nobis videre debet absurdum ut quemadmodum in singulis quibusque gentibus quedam monstruosa sunt hominum ita in universo genere humano quedam monstruosa sint gentium. Quapropter ut istam questionem pedetentim cauteque concludam aut illa que de quibusdam gentibus scripta sunt omnino nulla sunt aut si sunt homines non sunt aut ex Adam sunt si homines sunt.

Quod vero et antipodas esse fabulantur, id est homines a contraria parte terre ubi sol oritur quando occidit nobis adversa pedibus nostris calcare vestigia nulla ratione credendum est. Neque hoc ulla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando coniectant eo quod intra convexa celi terra suspensa sit eundemque locum mundus habeat infimum et medium, et ex hoc opinantur alteram terre partem que infra est habitatione hominum carere non posse. Nec attendunt etiam si figura conglobata et rotunda mundus esse credatur sive aliqua ratione monstretur non tamen esse consequens ut etiam ex illa parte ab aquarum congerie nudata sit terra. Deinde etiam si nuda sit neque hoc statim necesse est ut homines habeat. Quoniam nullo modo scriptura mentitur que narratis preteritis facit fidem eo quod eius predicta complentur, nimisque absurdum est ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem occeani immensitate traiecta navigare ac pervenire potuisse ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur.

chanaan de qua ipse mentio facta est illos
tot hominum populorum qui per
septuaginta duas gentes
et totidem linguas fuisse
colliguntur divisi quaeramus
si possimus invenire illam
in terris peregrinantem civitatem
que usque ad diluvium archa
est perducta atque in filiis noe
per eorum benedictiones per-
severasse monstratur maxime
in maximo qui est appellatus
sem quandoquidem japhet ita
benedictus est ut in eiusdem
fratris sui domibus habitaret.
VI Tenenda est igitur series
generationum ab ipso sem ut
ipsa ostendat post diluvium
civitatem dei sicut eam
series generationum ab illo qui est
appellatus seth ostendebat
ante diluvium. Propterea ergo scrip-
tura divina cum terrenam
civitatem in babylone hoc
est in confusionem monstras-
set ad patriarcham sem re-
capitulando revertitur et
ordiatur inde generationes usque
ad abraham commemorato
etiam numero annorum quoto
quisque ad hanc seriem pertine-
tem filium genuisset quanto-
que vixisset ubi certe ag-
noscendum est quod ante
promiseram ut appareat cur
sit dictum de filiis heber no-
men unius phalech quia in diebus
eius divisa est terra. Quid enim
aliud intelligendum est terram
esse divisam nisi diversitate
linguarum. Omissis igitur ce-
teris filiis sem ad hanc rem
non pertinentibus illi gene-
rationibus connectuntur
per quos possit ad abraham
perveniri ut illi connectebantur
ante diluvium per quos perveni-
retur ad noe generationibus que
propagate sunt ab illo adam
filio qui est appellatus seth.
Sic ergo incipit generatio ista
Haec generationes sem.
Sem filius centum annorum
erat cum genuit arphaxat
secundo anno post diluvium.
Et vixit sem postquam genuit
arphaxat quingentos annos
et genuit filios et filias et
mortuus est. Sic enim et ce-
teros dicit quoto quisque
anno vite sue filium genuerit
ad istam generationum ordinem per-
tinentem qui protenditur ad
abraham et quot annos post-
modum vixerit intimans eum
filios filiasque genuisse
ut intelligamus unde potue-
rint filii crescere ne inpediti
qui in eo rarioribus hominibus
occupati pueriliter hesitemus
unde tanta spatia terrarum
atque regnorum repleri potue-
rint de genere sem maxime
propter assyriorum regnum unde

Ninus ille orientalium domina-
tor usquequaque prolatis ingenti pro-
speritate regnavit ac latissimum
et fundatissimum regnum quod
diuturno tempore duceretur suis
posteris propagavit. Sed nos ne
diutius quam opus est immo-
remur non quot annos quisque
eorum in ista generationum serie vixit
sed quoto anno vite sue ge-
nuerit filium hoc ordine memo-
randum tamquam per hoc possimus ut et annorum
numerum a transacto diluvio
usque ad abraham colligamus
exceptis illa in quibus nos
cogit necessitas immorari bre-
viter alia cursimque tangamus.
Secundo igitur anno post
diluvium Sem cum esset centum
annorum genuit arphaxat
arphaxat autem cum esset centum
triginta quinque annorum genuit
caynam qui cum esset centum
triginta genuit salam. Porro
et etiam ipse sala totidem
annorum erat quando genuit he-
ber. Centum vero et triginta
quatuor agebat annos
heber cum genuit phalech
in cuius diebus divisa est
terra. Ipse autem phalech
vixit centum triginta et ge-
nuit ragau. ragau centum
triginta duo et genuit se-
ruch et seruch centum trigin-
ta et genuit nachor et nachor
septuaginta tres et genuit

thara. thara autem septua-
ginta et genuit abram que
postea vocavit deus mu-
tato vocabulo Abraham.
Fiunt itaque anni a diluvio usque
ad abraham mille septua-
ginta et duo secundum
vulgatam editionem hoc
est interpretum septuagin-
ta. In hebreis autem in hebreis
autem codicibus longe pau-
ciores annos perhibent in-
veniri de quibus rationem aut
nullam aut difficillimam
reddunt. Cum ergo querimus
in illis septuaginta dua-
bus gentibus civitatem
dei non possumus affirmare illo
tempore quo erat illis labium
unum id est loquela una. tunc
iam genus humanum dicitur
alienatum fuisse a cultu
veri dei ita ut in solis
istis generationibus pietas
vera remaneret que descen-
dunt de semine Sem per
arphaxat et tendunt
ad abraham. Sed ab illa
superbia edificande turris
usque ad celum qua impia
significatur elatio appa-
ruit civitas hoc est societas
impiorum. Utrum itaque ante
non fuit an latuerit an
potius utraque permanserit
pia scilicet in duobus filiis noe
qui benedicti sunt eorumque
posteris impia vero in eo

qui maledictus est in progenie
ubi etiam exortus est gygas
venator contra dominum non
est dimiditacio facilis. fortas-
sis enim quod psalmo est terre di-
bilius et in filiis duorum illorum
iam tunc antequam babylo-
nia incepisset institui fue-
runt contemptores dei et in fi-
liis cham cultores dei utrique
tum generis hominum terrenis in-
quam defuisse credendum
est. Si quidem et qui dictum est
omnes declinaverunt simul
inutiles facti sunt non est
qui faciat bonum non est
usque ad unum In utroque psalmo
ubi hec verba sunt et hoc le-
gitur Nonne cognoscent
omnes qui operantur iniqui-
tatem qui devorant plebem
meam in cibo panis. Erat
ergo tunc populus dei unde illud
quod dictum est Non est qui fa-
ciat bonum non est usque ad unum
de filiis hominum dictum est non de
filiis dei. Nam premissum
deus de celo prospexit super
filios hominum ut videret si est
intelligens aut requirens
deum. ac deinde illa sub-
iecta que omnes filios hominum
id est ad civitatem pertinentes que
vivit secundum hominem et non secundum
deum reprobos esse de-
monstrant. sequitur. vij

Quamobrem sicut lingwa
cum una esset omnium non
ideo filii pestilencie defuerunt
Nam ante diluvium una lingwa
erat et tamen omnes preter unam non
iusti domum deleri diluvio
meruerunt ita cum merito ci-
vitatis gentes lingwarum
diversitate punite atque divise
sunt et civitas impiorum confu-
sionis nomen accepit hoc est
appellata est babylon non de-
fuit domus heber ubi ea
que antea fuit omnium lingwa
remaneret. unde sicut supra
memoravi cum incepissent enume-
rari filii sem qui singuli gentes sin-
gulas procrearunt primus est comme-
moratus heber cum sit abnepos
ipsius hoc est ab illo quintus
inveniatur exortus. quia
in eius familia remansit hec
lingwa divisis per alias lin-
gwas ceteris gentibus que
lingwa prius humana genti
non immerito creditur fui-
sse quia ideo deinceps hebrea
est nuncupata. Tunc enim
opus erat eam distingwi ab
aliis lingwis nomine proprio
sicut alie quoque vocate sunt
nominibus propriis. Quando autem
erat una nichil aliud quam
humana lingwa vel humana
locucio vocabatur qua sola
universum genus humanum
loquebatur. Dixerit aliquis Si
in diebus phalech filii heber
divisa est terra per lingwas
id est homines qui tunc erant in terra

cuius nomine potius debuit
appellari lingua illa que fuit
omnibus ante communis. Sed in
telligendum est ipsum heber
propterea tale nomen imposuisse
filio suo ut vocaretur phaa
lech, quod interpretatur divi
sio, quia tunc ei natus est
quando per linguas terra divisa
est, id est ipso tempore, ut hoc sit quod
dictum est: in diebus eius di
visa est terra. Nam nisi adhuc
heber viveret quando linguarum
facta est multitudo, non ex eius
nomine nomen acciperet lingua
que apud illum potuit per
manere. Et ideo credenda est
ipsa fuisse prima illa communis,
quoniam de pena venit illa mul
tiplicatio mutatioque lingu
arum. Et utique preter hanc
penam esse debuit populus dei.
Nec frustra lingua hec est
quam tenuit abraham, nec
in omnes filios eius transmittere
potuit, sed in eos tantum qui propa
gati per iacob et insignius
atque eminencius in dei populum
coalescentes dei testamenta
et stirpem christi habere potuerunt.
Nec heber ipse eandem lin
guam in universam progeni
em suam refudit, sed in eam
tantum cuius generationes per
ducuntur ad abraham. Qua
propter etiam si non evidenter
expressum est fuisse aliquod

piorum genus hominum quando ab
impiis babylonia conde
batur, non ad hoc valuit hec
obscuritas ut querentis frau
daretur, sed potius ut exer
ceret intentionem. Cum enim
legitur una fuisse primitus
omnium lingua et ante omnes filios
Sem commendabatur, sed quamvis
de illo quintus oriatur, et hec
hebrea vocatur lingua quam
patriarcharum et prophetarum non
solum in sermonibus suis
verum etiam in litteris sacris cus
todivit auctoritas: profecto cum
queritur in divisione linguarum
ubi lingua remanere po
tuit que fuit ante communis,
que sine ulla dubitatione
ubi remansit non ibi fuit
illa pena que facta est muta
tione linguarum, quid aliud
occurrit nisi quod in huius
gente remanserit, a cuius
nomine nomen accepit, et
hoc iusticie gentis huius
non parvum apparuisse vesti
gium, quod cum alie gentes mu
tacione linguarum ad istam
non pervenit tale supplicium.
Sed adhuc illud movet
quomodo potuerunt singulas
gentes facere heber et fi
lius eius phalech, si una
lingua permansit ambo
bus. Et certe una est he
brea gens ex heber propa
gata usque ad abraham

& per eum deinceps donec
magnus fieret populus ipse. Cum
igitur omnes filii qui commemora
ti sunt trium filiorum noe fece
runt singulas gentes si he
ber & phaleth & singulas
non fecerunt. Nimirum
illud est probabilius quod gygas
ille nemroth fecerat etiam
gentem suam sed propter excel
lencia dominacionis & cor
poris seorsum eminencius no
minatus est ut maneat numerus
septuaginta duarum gencium
atque linguarum. phaleth autem
propterea commemoratus est non
quod gentem fecerit nam eadem
ipsa est eius gens hebrea
eademque lingwa sed propter tempus
insigne quod in diebus eius
terra divisa est. Nec movere
nos debet quo potuit gy
gas nemroth ad illud e
tatis occurrere quo babylon
condita est et confusio facta
linguarum atque exinde divi
sio gencium. non enim quia
heber sextus est a noe ille
autem nonus ideo non potuerunt
ad idem tempus convenire vi
vendo. enim hoc contigit con
tigit cum plus vivebant ubi
pauciores sunt generaciones
minus ubi plures. Sane in
telligendum est cum terra
divisa non solum iam natos
fuisse ceteros filios filiorum
noe qui commemorantur

patres gencium sed etiam eius
etatis fuisse ut numerosas fami
lias haberent que digne fuissent
nominibus gencium. Unde ne
quaquam putandum quod eo fuerint
ordine geniti quo commemo
rati leguntur alioquin duo
decim filii iectan qui erat alius
filius heber frater phaleth quomodo
potuerunt iam gentes facere
post phaleth fratrem suum iectan
natus est sicut post eum com
memoratus est quandoquidem tempore
quo natus est phaleth divisa est
terra. Proinde intelligendum
est priorem quidem nominatum
sed longe post fratrem suum
fuisse natum cuius iectan
duodecim filii tam grandes
iam familias haberent ut
in linguas proprias dividi pos
sent. Sic enim potuit prior
commemorari qui erat etate
posterior quemadmodum filiorum trium
noe prius commemorati sunt filii
noe parati filii Japheth
qui erat minimus eorum deinde
filii cham qui erat medius
postremo filii sem qui erat
primus & maximus. Illarum autem
gencium vocabula partim
manserunt ita ut hodieque
appareat unde fuerint deriva
sicut ab assur assyrii. & ab
heber hebrei partim temporis ve
tustate mutata sunt ita
ut vix homines doctissi
mi antiquissimas historias

scrutantes nec omnino sed ali
quarum quae istis originibus generi
potuerint reperire. Nam quod a
filio cham qui vocabatur
mesraim egiptij prodierunt
porti nulla hic resonat ori
go vocabuli sicut nec ethyo
pum qui dicuntur ad eum filium cham
pertinere qui chus appellatus
est. Et si omnia considerentur plu
ra mutata quam manentia
nomina apparent. xij

Nunc iam videamus pro
cursum civitatis dei etiam
ab illo articulo temporis qui factus
est in patre abraham unde
incipit esse notitia eius
evidentior et ubi clariora le
guntur promissa divina quae nunc
in christo vidimus impleri. Sicut
ergo scriptura sancta indicante
didicimus in regione chalde
orum natus est abraham quae
terra ad regnum pertinebat as
syriorum apud caldeos autem
iam tunc superstitiones
impie prevalebant quemadmodum
per ceteras gentes. Una igitur
thare domus erat de qua
natus est abraham in qua
unius veri dei cultus et
quantum credibile est in
qua iam sola etiam hebrea
lingua remanserat quamvis
et ipsa sicut iam manifes
tior dei populus in egypto
ita in mesopotamia ser
visse alienis diis Jhesu naue
narrante referatur. Ceteris
ex progenie illius heber
in linguas paulatim ali
as et in nationes alias de
fluentibus. Proinde sicut
per aquas diluvium una
domus noe ad reparandum
genus humanum sic in dilu
vio multarum superstitionum
per universum mundum una
remanserat domus thare
in qua custodita est plan
tatio civitatis dei. Denique
sicut illic enumeratis supra
generationibus usque ad noe si
mul cum annorum numeris et ex
posita diluvij causa priusquam
deus inciperet de archa fa
bricanda loqui ad noe dici
tur Hec autem generationes noe ita
et hic enumeratis generationibus
ab illo qui est appellatus
sem filio noe usque ad abra
ham et nachor et aram co
ram thare patre suo in terra
in qua natus est in regione
caldeorum. Et sumpserunt
abram et nachor sibi uxo
res. Nomen mulieris
abram sarai et nomen
mulieris nachor melcha
filia aram. Iste aram pater
melche fuit et pater iesche
que iescha creditur ipsa et
iam sara uxor abrahe. xiij

Deinde narratur quod thara
cum suis regionem
reliquit caldeorum et venit

in mesopotamia et habita-
uit in charra. Tacetur autem
de uno filio eius qui voca-
batur nachor tamquam
eum non duxit secum. Sic
ita narratur et sumpsit
thara abraham filium suum
et loth filium aram filii et
duxit illos de regione cal-
deorum ire in terram chana-
an et venit in charram et
habitauit ibi. Nunquam hic
nominatus est nachor et
uxor eius melcha sed nunc
postea cum seruum suum mittet
abraham ad accipiendum
uxorem filio suo ysaac
ita scriptum est. Et accepit puer
decem camelos de camelis
domini sui et omnibus bonis
domini sui secum et consurgens
profectus est in mesopota-
miam in ciuitatem nachor.
Isto et aliis sacre huius his-
torie testimoniis ostenditur
etiam nachor fratrem abra-
he cum ipse de regione chal-
deorum sedes suas constituisse
in mesopotamia ubi cum
patre suo habitauit abra-
ham. Cur ergo eum scriptura
non commemorauit quando cum
gente chaldeorum cum suis
profectus est thara et ha-
bitauit in mesopotamia
ubi non solum abraham
filius eius, verum etiam sara
nurus et loth nepos eius

commemorantur quod eos du-
xerit. Cur putamus nisi forte
a paterna et fraterna pietate
desciuerat et superstitioni ad-
heserat caldeorum et postea
siue penitendo siue persecutionem
passus quod suspectus haberetur
et ipse emigrauit. In libro
qui inscribitur Iudith cum que-
reret holofernes hostis israeli-
tarum que nam esset illa gens
utrum aduersus eam bellan-
dum fuisset. Sic ei respondit achi-
or dux amonitarum: Audiat
dominus meus verbum ex ore pueri
sui et referam tibi veritatem de
populo qui habitat iuxta te in mon-
tana hac et non exibit
mendacium de ore serui tui. Po-
pulus enim progenies ipse est caldeorum
et ante habitauerunt in me-
sopotamia quia noluerunt
sequi deos patrum suorum qui
fuerunt in terra caldeorum glo-
riosi sed declinauerunt de vi-
a parentum suorum et adorauerunt
deum celi quem cognouerunt
et proiecerunt eos a facie
deorum suorum et fugerunt in me-
sopotamiam et habitauerunt ibi
dies multos. Et dixit illis
deus eorum ut exirent de ha-
bitatione sua et irent in ter-
ram chanaan et ibi habita-
uerunt et cetera que narrat a-
chior amonites. Unde ma-
nifestum est domum thare per-
secutionem passam fuisse a

chaldeis procul a pietate qua
unus et verus colebatur deus

xv

Defuncto autem thara in
mesopotamia ubi vixisse
perhibetur ducentos quinque an-
nos iam incipiunt indicari
ad abraham facte promissiones
dei que sic scripte sunt Et sunt
dies thare in charra quinque
ducenti anni et mortuus
est in charra non sic autem
accipiendum est quasi omnes
hos dies ibi egerit sed quia
omnes dies vite sue qui sunt
anni ducenti quinque ibi comple-
vit alioquin nesciretur quot an-
nos vixerit thara quoniam non
legitur quo anno vite sue
in charram venerit Et absur-
dum est existimare in ista serie
nominum ubi diligenter comme-
moratur quot annos quisque
vixerit huius solius numerum an-
norum vite non commendatum
esse memorie quod quorundam
quos eadem scriptura commemo-
rat tacentur anni non sunt
in hoc ordine in quo temporum di-
numeratio decessione gignen-
tium et genitorum successione
contexitur Iste autem ordo
qui digeritur ab adam usque ad
noe et inde usque ad abraham
neminem sine numero annorum vite sue
continet

xvi

Quod vero commemorata
morte thare patris abra-
ham deinde legitur et dixit dominus
ad abram Exi de terra tua
et de cognatione tua et de domo
patris tui et cetera Non quia
hoc sequitur in sermone libri
hoc etiam in rerum gestarum
tempore sequi existimandum est
Erit quippe si ita est indisso-
lubilis questio post hec enim verba
dei que ad abraham facta sunt
scriptura sic loquitur Et exi-
vit abraham quemadmodum locu-
tus est illi dominus et abiit cum
illo loth Abram autem erat
quinque et septuaginta annorum
cum exivit ex charra Quomodo potest
esse verum si post mortem
patris sui exivit de charra
Cum enim esset thara septua-
ginta annorum sicut supra
intimatum est genuit abra-
ham cui numero additis sep-
tuaginta quinque annis quos
agebat abraham cum egressus
est de charra fiunt anni cen-
tum quadraginta quinque
Tot igitur annorum erat thara
cum exivit abraham de illa
mesopotamie civitate a-
gebat enim annum etatis
sue septuagesimum quintum
ac per hoc pater eius qui in
septuagesimo sue anno
genuerat agebat ut dictum
est centesimum et quadra-
gesimum quintum Non ergo
inde post mortem patris id est
post ducentos quinque annos
quibus pater eius vixit egressus est

Sed anus de illo loco pro
gressionis qui ipius septua
gesimus quintus erat p(ro)cul du
bio pris eius qui cum in
septuagesimo suo anno ge
nuerat centesimo quadrag(esimo)
quintus fuisse colligitur ac p(er)
hoc intelligendum est more
suo scripturam redisse ad tpe
quod iam narratio illa tra(n)si
erat sicut superius cum filios
filiorum noe commemorasset dixit
illos fuisse in linguis suis et
in gentibus suis et tamen postea
quasi hoc etiam in ordine
sequitur temporum Et erat
inquit omnis terra labium unum
et vox una omnibus Quo
ergo secundum suas gentes et
secundum suas linguas
erant si una erat omnibus
nisi quia ad illud quod iam
transierat recapitulando est
reuersa narratio Sic ergo
et hic cum dictum esset Et fuerunt
dies thare in charra ducenti
et quinque anni et mortuus
est thara in charra. deinde
scriptura redeundo ad id
quod ideo post miserat ut
prius de thara id quod in
choatum fuerat compleretur
et dixit inquit dns ad a
braham Exi de terra tua et cetera
Post que uba dei subiungit
Et dixit abraham quemad
modum locutus est illi dns
et abijt cum illo loth Abraham

autem erat quinque et septuaginta
annorum cum exijt de charra
Tunc itaque factum est quando pater
eius centesimum quadrag
esimum et quintum annum age
batis Tunc enim fuit huius
septuagesimus et quintus So
luta est autem ista questio et aliter
ut septuaginta quinque anni
abrahe qui egressus est de
charra ex illo computarentur
ex quo de igne chaldeorum
liberatus est non ex quo
natus est tamquam tunc potius
natus habendus sit. sed beatus
stephanus in actibus ap(osto)lo(rum)
cum ista narraret deus in
quit glorie apparuit abra
he patri nostro cum esset in me
sopotamia prius quam habita
uit charram ait ad illum
Exi de terra tua et de cognatione
tua et de domo patris tui et
veni in terram quam tibi demonstrabo
Secundum hec uba stepha
ni non post mortem patris eius
locutus est deus abrahe
qui utique in charra mortuus
est ubi cum illo et ipse filius
habitauit Sed postquam ha
bitaret in eadem ciuitate
iam tunc cum esset in mesopo
tamia Iam ergo exierat
a chaldeis quod ita adiun
git stephanus Tunc abra
ham egressus est de terra
chaldeorum et habitauit in char
ra inde quando postea qua

locutus est illi deus. Neque
enim post illa dei verba egressus
de terra chaldeorum cum dicat
[ste]phanus locutum deum cum esset in me-
sopotamia sed ad totum illud
tempus pertinet quod ait tunc
a quo egressus est a chal-
deis et habitavit in charra
tamen quod sequitur Et inde
postquam mortuus est pater eius
collocavit illum in terra hac
in qua vos nunc habitatis
et patres vestri. Non ait postquam
mortuus est pater eius hic eum
collocavit. Intelligendum
ergo est locutum deum ad a-
braham cum esset in mesopo-
tamia prius quam habitaret in char-
ra sed cum in charra pervenisse
cum patre retento apud se pre-
cepto dei et inde exisse sep-
tuagesimo quadragesimo
quinto anno. Collocationem
vero in terra chanaan non
egressionem de charra post mor-
tem patris eius factam esse
dicit quia iam mortuus
erat pater eius quando emit terram
cuius ibi iam sue rei cepit
esse possessor. Quod autem iam
in mesopotamia constituto
id est iam egresso de terra cal-
deorum dixit deus Exi de
terra tua et de cognatione tua
et de domo patris tui non ut
corpus inde eiceret quod ia-
m fecerat sed ut animum evelleret
dicitur. Non enim exierat
inde animo si spe redeundi
et desiderio tenebatur
que spes et desideria deo
iubente et iuvante et illo
obediente fuerat amputanda.
Non sane incredibiliter
estimatur quod cum postea se-
cutus esset nachor patrem
suum tunc abraham pre-
ceptum domini implesse ut
cum sara coniuge sua et loth
filio fratris sui exiret de
charra. sequitur. xvi

Iam considerande sunt
promissiones dei facte ad
abraham. In his enim apertiora
dei nostri hoc est dei veri o-
racula apparere ceperunt
de populo piorum quem prophetica
prenunciavit auctoritas.
Harum prima ita legitur. Et
dixit dominus ad abram. Exi
de terra tua et de cognatione
tua et de domo patris tui
et vade in terram quam tibi de-
monstravero et faciam te in gentem
magnam et benedicam te
et magnificabo nomen
tuum et eris benedictus et
benedicam benedicentes
te et maledicam male-
dicentes te et benedicentur
in te omnes tribus terre. Ad-
vertendum est igitur duas
res promissas abrahe unam
scilicet quod terram chanaan pos-
sessurum fuerat semen eius

quod significatur ubi dictum
est vade in terram quam tibi
demonstravero et faciam te in
gentem magnam. aliam
vero longe prestantiorem
non de carnali sed de spirituali
semine per quod pater est non unius
gentis israelitice sed omnium gen-
tium que fidei eius vestigia
sequuntur quod promitti ce-
pit his verbis et benedicentur
in te omnes tribus terre. Hanc
promissionem factam arbitratur
eusebius septuagesimo quin-
to etatis anno abrahe
tamquam mox ut facta est
de charra exierit abraham
quia scripture contradici non
potest ubi legitur Abraham
erat quinque et septuaginta
annorum cum exiit de charra
Sed si eo anno facta est promissio
iam utique in charra cum
patre suo demorabatur Abra-
ham neque enim exire inde
posset nisi prius habitasset
ibi. Nunquid Nam ergo eo
contradicitur stephano dicenti
deus glorie apparuit a-
braham patri nostro cum esset
in mesopotamia prius quam
habitaret in charra Sed in-
telligendum est quod eodem
anno facta sint omnia et dei
promissio antequam in char-
ra habitaret abraham
et in charra habitatio eius
et inde profectio. Non solum

quia eusebius in chronicis ab
anno huius promissionis
computat et ostendit post qua-
dringentos et triginta annos
exitum esse de egypto quando lex
data est verum etiam quia id
memorat apostolus paulus. xvii

Per idem tempus eminentia
regna erant gentium in qui-
bus terrigenarum civitas hoc
est societas hominum secundum hominem
viventium sub dominatu angelorum
desertorum insignius excellebat
regna videlicet sicioniorum tria
egipciorum Sed assyriorum multo
erat potentius atque sublimius
Nam rex ille ninus beli filius
excepta india universe asie
populos subiugaverat. Asiam
nunc dico non illam partem
huius maioris asie una pro-
vincia est sed eam que universa
asia nuncupatur quam quidam
in altera duarum plerique autem
in tertia totius orbis parte po-
suerunt ut sicut omnes asia eu-
ropa et affrica quod non equali
divisione fecerunt. Namque
ista que asia nuncupatur
a meridie per orientem usque
ad septentrionem pervenit Eu-
ropa vero a septentrione
usque ad occidentem atque in-
de affrica ab occidente usque ad
meridiem unde videntur
orbem dimidium duo tenere eu-
ropa et affrica. Aliud ve-

[...]ndum sola asia. Sed non
[ide]o due partes facte sunt quia mag-
[nit]udine equantur ab occeano ingredi-
[tur quic]quid aquarum terras interfluit et
[h]oc mare magnum nobis facit
[Qu]apropter si in duas partes orbe
[d]ividas orientis et occidentis
[As]ia erit in una in altera
[ver]o europa et affrica. Unde
[...]e trium regnorum que tunc
[ex]cellebant sicioniorum non erat
[in] assyriis quia in europa
[e]gipciorum autem quomodo eis
[...]iacebat a quibus tota a-
[sia] tenebatur solis indis ut
[per]hibent exceptis. In assi-
[ri]a igitur prevaluerat domina-
[tu]s impie civitatis huius
caput erat illa babylon
[...] terrigene civitati nomen
aptissimum est ubi autem ninus
regnabat post mortem patris
sui beli qui primus illic reg-
naverat sexaginta quinque a-
nnis filius vero eius ninus
qui defuncto patri successit
in regnum quinquaginta du-
o regnavit annos et ha-
bebat in regno quadraginta
tria quando natus est abraham
qui erat annus circiter mille-
simus ducentesimus ante con-
ditam roma veluti alteram
in occidente babyloniam

Egressus ergo abraham
de charra septuagesimo
quinto anno etatis sue cente-
simo autem quadragesimo
et quinto patris sui cum loth
filio fratris et sara coniuge
perrexit in terra chanaan
et pervenit usque ad sychem
ubi rursus divinum accepit
oraculum de quo ita scriptum
est. Et apparuit dominus abra-
he et dixit. Semini tuo da-
bo terram hanc. Nichil hic
de illo semine ei promissum
est in quo pater factus est
omnium gentium. sed de illo so-
lo de quo pater est unius
israhelitice gentis ab hoc
enim semine terra illa posses-
sa est. sequitur

Deinde edificato ibi al-
tari et invocato abra-
ham profectus est inde et
habitavit in heremo atque inde
ire in egiptum famis ne-
cessitate compulsus est. ubi
uxorem suam dixit sororem
suam nichil mentitus. Erat
enim et hec quia propinqua
erat sanguine sicut etiam loth
eadem propinquitate cum
fratris eius filius esset frater
eius est dictus. Itaque ux-
orem tacuit non negavit
coniugis tuendam pudicitiam
et committens deo et huma-
nas insidias cavens ut
homo quoniam si periculum quantum

caute poterat non caveret ne
temptaret dominum cum speraret
inde debere contra talem imp
rudentem faustum manicheum
satis disputavi deinde firmum
est quod de domino presumpsit abra
ham Nam pharao rex egip
ti qui eam sibi uxorem acce
perat eum multis afflictus marito
reddidit ubi absit ut cre
damus alieno concubitu fu
isse pollutam quia multo est
credibilius hoc pharaone
facere afflictionibus mag
nis non fuisse permissum

xxi

Reversus igitur abra
ham de egipto in locum
unde venerat tunc loth
filius fratris eius ab illo in
terram sodomorum salva caritate
discessit divites quippe e
rant pastores et multos
pecorum greges coeperant quibus
inter se rixantibus eo
modo familiarum suarum pugnaces
na esse discordias vitavit
poterat quippe fieri ut sicut
humana certamina inter ipsos aliqua
rixa consurgeret proinde
hoc malum precaventis
abrahe verba ista sunt ad loth
Non sit rixa inter me et
te et inter pastores meos
et pastores tuos quia fratres
sumus nos Nonne
ecce tota terra ante te est
discede a me Si tu in sinistram
hinc fortassis effecta est
hominibus pacifica consuetudo
ut quando terrenorum aliquid di
videndum est maior dividat
eligat sequitur xxii

Cum ergo digressi essent et
separatim habitarent
abraham et loth necessitate
sustinende familie non feda
te discordie et abraham in
terra chanaan loth autem
in sodomis Oraculo tercio
dixit dominus ad abraham
Respice oculis tuis vi
de a loco in quo nunc tu es ad
aquilonem affricum et orien
tem et mare quia omnem terram quam
tu vides tibi dabo et semini tuo
in seculum et faciam semen tuum
quasi arenam terre Si potest
quis dinumerare arenam ter
re semen tuum dinumerabitur surge
perambula terram in longitu
dine et latitudine quia tibi
dabo eam In hac promissio
ne utrum sit terra illa que
patet sicut est omnium gentium
non evidenter apparet

ci

potest videri ad hoc pertinere
Et faciam semen tuum tamquam
arenam terre quod ea locu
tione dictum est quam greci
dicunt yperbolen que utique
tropica est non propria Quo
modo ut ceteris trop

ui solvere nullus qui eam di-
cit ambigit. Iste autem
tropus, id est modus locutionis,
est quem id quod dicitur longe am-
plius fit quam quod eo dicto sig-
nificatur. Ceterum quis non videat
quam sit incomparabiliter ampli-
or arene numerus quam potest esse
omnium hominum ab ipso Adam usque
ad terminum seculi? Quanto ergo magis
quam semen Abrahe, non solum
quod pertinet ad israheliticam gen-
tem, verum etiam quod est et futurum
est secundum imitationem fidei toto
orbe terrarum in omnibus gentibus!
Quod semen incomparatione multi-
tudinis impiorum profecto non
comparatum est, quamvis et ipsi
pauci faciant innumerabilem
multitudinem que significata
est yperbolen per arenam terre. Ce-
terum ista multitudo quam promisit
Abrahe non Deo est innumerabilis
sed hominibus; Deo autem nec
arena terre. Proinde quia non
tantum gens israhelitica sed univer-
sum semen Abrahe ubi est con-
pleta promissio non secundum numerum
arene sed secundum sponsionem plurimorum
filiorum congruenter arene
multitudini comparatur, potest hic in-
telligi utriusque rei seculi pro-
missio figurata. Sed ideo dixi non
quod non evidenter appareat, quia
et illius gentis unius multi-
tudo que secundum carnem nata
est ex Abraham per eius nepotem

Jacob in tantum crevit ut pene
omnes partes orbis impleverit
et ideo potuit et ipsa per yper-
bolen arene multitudini
comparari, quia et hec sola innumera-
bilis est hominum multitudo. Terram
vero illam solam significatam
que appellata est Chanaan
ambigit nemo. Sed quod
dictum est: Tibi dabo eam et se-
mini tuo usque in seculum, potest
movere nonnullos si usque
in seculum intelligant in eternum.
Si autem in seculum hoc loco
sic accipiant quemadmodum fi-
deliter tenemus initium fu-
turi seculi a fine presentis
ordiri, nichil eos movebit,
quia et si expulsi sunt
israhelitice de Iherusalem, ma-
nent tamen in aliis civitatibus
terre Chanaan et usque in
finem manebunt; et universa
terra illa cum a christianis inha-
bitatur, etiam ipsi semen
Abrahe sequuntur. XXII

Hoc responso promissionis
accepto migravit A-
braham et mansit in alio
eiusdem terre loco, id est iuxta quercum
Mambre que erat Ebron.
Deinde ab hostibus qui So-
domis irruerant, cum quinque
reges adversus quatuor
bellum gererent et victis So-
domitis etiam Loth captus
esset, liberavit eum Abra-
ham adductis secum in prelium

trecentis decem et octo
vernaculis suis et victoriam
fecit regibus sodomorum
Nichil de spoliis auferre
voluit cum rex cui vicerat
obtulisset sed plane tunc
benedictus est a melchise-
dech qui erat sacerdos dei
excelsi. de quo in epistola que
inscribitur ad hebreos quam
plures pauli apostoli esse di-
cunt quidam vero negat multa
et magna conscripta sunt
Ibi quippe primum apparuit sa-
crificium quod nunc a christianis
offertur deo toto orbe terrarum
Impleturque illud quod
longe post hoc factum per
prophetam dicitur ad christum
qui fuerat adhuc venturus
in carne Tu es sacerdos
in eternum secundum ordinem mel-
chisedech non secundum aaron
qui ordo fuerat auferendus
illucescentibus rebus que
illis umbris prenotabantur
Et iam tunc factum est xxiii
verbum domini ad abraham
in visu. Cum ei protectio
mercedem que promittet
valde multam ille de pos-
teritate sollicitus quendam
helyezer vernaculum suum
futurum sibi dixit heredem
continuo quod illi promissus
est heres non ille verna-
culus sed qui de ipso abra-
ham fuerat exiturus Rursus

quod semen innumerabile non sicut
arena terre sed sicut stelle celi
ubi michi magis videtur
promissa posteritas celesti feli-
citate sublimis Nam quantum
ad multitudinem pertinet quid
sunt stelle celi ad arenam
terre nisi quis istam comparatio-
nem tantum esse similem dicat quia
et stellas dinumerari non va-
let quia nec omnes eas videri
posse credendum est Nam
quanto quisque acutius intue-
tur tanto plures videt ut
et acerrime cernentibus
aut quas occultas esse me-
rito existimatur exceptis eis
sideribus que in alia parte orbis
a nobis remotissima oriri
et occidere perhibentur Postremo
quicumque universum stellarum
numerum comprehendisse et conscripsisse
iactantur sicut aratus et
vel eudoxus vel si qui alii
sunt eos libri huius contempnit
auctoritas. hic sane illa sententia
ponitur cuius apostolus meminit
propter dei gratiam commendandam
Credidit abraham deo et
reputatum est illi ad iusti-
ciam ne circumcisio glorietur gen-
tes que incircumcisas ad fidem
christi nollet admitti hoc enim
quando factum est ut credenti abra-
he deputaretur fides ad ius-
ticiam nondum fuerat circumcisus
In eodem visu cum loqueretur xxiiii

deus etiam hec ait ad illud
ego deus qui eduxi te de re
gione chaldeorum ut dem tibi
terram hanc ut heres sis eius
Ubi cum interrogasset abraham
secundum quid sciret quod heres eius
esset dixit illi deus accipe mi
chi iuvencam trimam et capram
trimam et arietem trimum et turturem
et columbam accepit autem ille
hec omnia et divisit illa media
et posuit ea contra faciem
alterum alteri. aves autem non divi
sit Et descenderat sicut sup
ime aves super corpora que
divisa erant et consedit illis
abraham Circa solis autem
occasum pavor irruit super
abraham et ecce timor tene
brosus magnus incidit ei
Et dictum est ad abraham
Sciendo scies quia peregrinum erit
semen tuum in terra non propria et in
servitute eos redigent eos
et affligent eos quadringentis
annis Gentem autem cui ser
vierunt iudicabo ego. post
hec autem exibunt huc cum
supellectile multa Tu autem
ibis ad patres tuos cum pace
nutritus in senectute bona
Quarta autem generatione quer
tentur se huc nondum enim im
pleta sunt peccata amorreorum
usque adhuc Cum autem iam sol
iret ad occasum flamma
facta est et ecce fornax fu

mans et lampades ig
nis que pertransierunt per
media divisa illa et in die
illa disposuit dominus deus tes
tamentum ad abraham di
cens Semini tuo dabo terram
hanc a flumine egipti usque
ad flumen magnum eufra
ten cenneos et cenezeos
et cedmoneos et ettheos et
phereseos et raphaim et
amorreos et chananeos
et eveos et gergeseos et
iebuseos. Hec omnia in visu
facta divinitus atque dicta sunt
de quibus singulis cum de
ate disserere longum est
et intencionem operis huius
excedit Quod ergo satis est
nosse debemus postea quam
dictum est credidisse abraham
deo et deputatum est illi ad
iusticiam non eum in fide de
fecisse ut diceret dominator domine
secundum quid sciam quia heres eius
ero Terre quippe illius pro
missa erat hereditas Non
enim unde sciam qui adhuc
crederet sed ait quid sciam
ut ei rei quam crediderat
aliqua similitudo adhiberetur
qua eius modus agnosceretur
Sicut non est virginis marie
diffidencia quod ait Quomodo
fiet istud quoniam virum non cog
nosco Certa enim futurum
esse ita erat modum quo

sicut inquirebat Et hoc cum
quesisset audiuit Deinde
et hec similitudo data est
de iuuenca capra et ariete
et duabus uolucribus turture
et columba ut secundum hec futurum
sciret quod futurum esse iam
non ambigeret Siue ergo
per iuuencam significata sit
plebs posita sub iugo legis
per capram eadem plebs
peccatrix futura per arietem
eadem plebs etiam regna
tura que animalia ideo trima
dicuntur quia cum sint insig
nes articuli temporum ab adam
usque ad noe et inde usque ad
abraham et inde usque ad da
uid qui reprobato saule primus
in regno gentis israhelitice
est domini uoluntate funda
tus in hoc tercio articulo qui
tenditur ab abraham usque
ad dauid tamquam terciam
etatem gerens ille populus ado
leuit siue aliquid aliud con
uenientius ista significent
nullo modo tamen dubitauerim
in ea prefiguratos spirituales
addito turture et co
lumba et ideo dictum est
Aues autem non diuisit quoniam
carnales inter se diuiduntur
spirituales autem nullo modo
siue a negociosis conuersatio
nibus hominum remoueantur
sicut turtur siue inter illas

degant sicut columba utra
que tamen auis simplex et innoxia
significans et in illo israhelitico
populo cui terra danda erat futu
ros indiuiduos filios pro
missionis et heredes regni
in eterna felicitate mansuros
Aues autem descendentes super
corpora que diuisa erant
non boni aliquid sed spiritus
indicant aeris huius pastum
quendam suum de carnalium diui
sione querentes Quod autem illis
consedit abraham significat
etiam inter illas carnalium
diuisiones ueros usque in finem
perseueraturos fideles Quod
circa solis occasum quod pauor
irruit in abraham et timor
tenebrosus magnus signi
ficat circa huius seculi finem
magnam perturbacionem ac tri
bulacionem futuram fidelium de
qua dominus dicit in ewangelio Erit
enim tunc tribulacio magna
qualis non fuit ab inicio Quod
uero dictum est ad abraham
sciendo scies quia peregrinum
erit semen tuum in terra non propria
et in seruitutem redigent eos
et affligent eos quadringentis
annis de populo israhel qui fuerat
in egipto seruiturus aper
tissime prophetatum est Non quod in
eadem seruitute sub egipciis
affligentibus quadringen
tos annos ille populus fuit

pactum est. Q(uod) in t(em)p(or)ib(us) quadri
gentis annis p(ro)mictat(ur) ne
hoc futuru(m) e(st). Nu(n)c ad mod(um)
(que)m supra est de Thara p(at)re
Abrahe et fuerunt dies Thare
in Charra q(ui)nq(ue) et ducenti an
ni. Non quia ibi om(ne)s acti
sunt, sed quia completi sunt ita
et hic p(ro)pt(er)ea et i(n)t(er)positu(m) est
et in s(er)uitute(m) redigent eos
et affligent eos quadringent(is)
annis, q(uonia)m iste n(umer)us in ead(em)
afflic(ti)o(n)e completus e(st). Non q(ui)a
vim(us) sub pactus est quadri
genti sane dicuntur anni
p(ro)pt(er) n(umer)i plenitudinem qua
uis aliquanto amp(lius) sint, siue
ex hoc t(em)p(or)e computetur quo
ista p(ro)mittebant(ur) Abrahe
siue ex quo natus e(st) Ysaac
p(ro)pt(er) seme(n) Abrahe de quo ista
predicunt(ur). Computantur ei
sicut sup(er)i(us) iam diximus ab
anno septuagesimo et q(ui)nto
Abrahe, cu(m) ad eu(m) f(act)a est p(ri)ma
p(ro)missio, usq(ue) ad exitu(m) Isr(ae)l ex
Egipto quadringenti et tri
ginta anni, quor(um) ap(osto)lus
meminit. Hoc aut(em) inquit testa
mentu(m) confirmatu(m) a deo
post quadringentos et tri
ginta annos f(act)a lex non
infirmat ad euacuanda(m) pro
missionem. Iam uero isti qua
dringenti et triginta anni
quadringenti po(ss)u(n)t nu(n)cu
pa(r)i quia no(n) s(un)t multo am
plius, q(ua)nto ma(gis) cu(m) aliq(ui)d

iam ex isto n(umer)o p(re)terissent
q(ua)n(do) ista in visu demo(n)strata
et dicta sunt Abrahe, uel q(ua)n(do)
Ysaac natus e(st) centenario
patri suo a p(ri)ma p(ro)missione
post viginti q(ui)nq(ue) annos,
cu(m) iam ex istis quadringent(is)
triginta quadringenti q(ui)nq(ue)
remanerent, quos d(omin)us qua
dringentos voluit no(m)i(n)are.
Et cetera q(ue) scribuntur in u(er)bis
p(ro)missionu(m) dei nullus
dubitauit ad Isr(ae)liticu(m) p(o)p(u)l(u)m
p(er)tinere. Q(uo)d uero adiungitur
cu(m) aut(em) iam sol caderet ad oc
casum, flamma f(act)a e(st) et ecce
fornax fumabunda et
lampades ignis que t(ra)nsie
runt p(er) media diuisa illa
significat iam in fine s(e)c(u)li
p(er) igne(m) iudicandos esse
carnales. Sicut eni(m) af
flictio ciuitatis dei q(ua)lis
ante nu(n)qua(m) fuit que sub
antixpo futura sp(er)atur
significatur tenebroso
timore Abrahe circa solis
occasum, i(d est) ad p(ro)p(inquu)m iam fine(m)
seculi, significat(ur) isto igne
die iudicij diremptos car
nales p(er) igne(m) saluandos
et in igne dampnandos.
Deinde testamentu(m) fit
ad Abraham terra(m) Cha
naan p(ro)p(ri)e manifestat
no(m)i(n)at in ea vndecim gentes
a flumine Egipti usq(ue) ad
flumen magnu(m) Eufraten

non ergo a flumine magno
egipti hoc est nilo sed a paruo
quod diuidit inter egiptum
et palestinam ubi est ciuitas ri-
nocorura sequitur. xxv

Iam bene tempora consecuntur
filiorum abrahe unius de a-
gar ancilla alterius de sara
libera de quibus in libro
superiore iam diximus. Quod
autem attinet ad rem gesta
nullo modo est insimulandus
de hac concubina tamen abra-
ham usus est quippe ad ge-
nerandam prolem non
ad explicandam libidinem
nec insultans sed pocius o-
bediens coniugi que sue steri-
litati credidit esse solacium
si fecundum ancille uterum quem
natura non poterat volun-
tate faceret suum et eo iure
quo dicit apostolus similiter
et vir non habet potestatem corporis
sui sed mulier uteretur
mulier ad pariendum ex
altera quod non poterat ex se
ipsa. Nulla est cupido lasci-
uie nulla nequicie tur-
pitudo ab uxore causa
prolis ancilla marito
traditur a marito causa
prolis accipitur. ab utroque
non culpe luxus sed nature
fructus exquiritur. Deinde
cum ancilla grauida domine
sterili superbiret et hoc
sara suspicione muliebri
viro potius imputaret
etiam ibi demonstrauit abraham
non se amatorem seruum sed li-
berum fuisse genitorem et in a-
gar sare coniugi pudiciciam
custodisse nec voluptati
suam sed voluntatem illius
impleuisse accepisse non
petisse accepisse nec he-
sisse seminasse nec amasse.
Ait enim Ecce ancilla tua in
manibus tuis utere ea quomodo
tibi placuerit. O virum viri-
liter utentem feminis coniuge tempe-
ranter ancilla obtemperanter
nulla intemperanter. xxvi

Post hec natus est hys-
mahel ex agar in quo
putare posset impleri
quod ei promissum fuerat cum
sibi vernaculum suum adoptare
voluisset dicente deo Non
erit heres tuus hic sed qui ex-
iet de te ille erit heres tuus
hoc modo promissum ne in
ancille filio putaret impleri
tum iam cum esset annorum
nonaginta et nouem appa-
ruit ei dominus et dixit illi Ego
sum deus placet in conspectu
meo et esto sine querela
et ponam testamentum meum
inter te et me et implebo
te valde. Et procidit a-
braham in faciem suam et lo-
cutus est illi deus dicens
Ecce ego et ecce testamen-
tum meum tecum. Et

eris pater multitudinis
gencium nec ultra appellabitur
nomen tuum ad huc abram
sed erit nomen tuum abraham
quia patrem multarum ge-
ncium constitui te et auge
bo te valde et ponam te
in gentes reges quoque ex te exibunt
Et statuam testamentum meum
inter me et te et inter semen tuum
post te in generationes suas
in testamentum sempiter-
num ut sim tibi deus et seminis
tui post te Et dabo tibi
et semini tuo post te terram
in qua incola es omnem ter-
ram chanaan in possessio-
nem eternam et ero illi
deus Et dixit deus ad abra-
ham Tu autem testamentum
meum custodies tu et semen
tuum post te in generationes suas
Et hoc est testamentum meum
quod custodietis inter me
et vos et inter semen tuum
post te in generationes suas
Circumcidetur omne vestrum
masculinum et circumcidemini car-
ne preputii vestri et erit in sig-
num testamenti inter me et
vos Et puer octo dierum
circumcidetur vestrum omne mas-
culinum in generationes vestras
vernaculus et empticius
ab omni filio alieno qui non
est de semine tuo circumcisione
circumcidetur vernaculus

domus tue et empticius
et erit testamentum meum
in carne vestra in testamentum
eternum Et qui non fuerit circum-
cisus masculus cuius non
circumcidetur caro prepucii
sui octavo die interibit
anima illa de gente eius quia
testamentum meum dissi-
pavit Et dixit deus ad
abraham Sarai uxor
tua non appellabitur nomen
eius sarai sed sara erit
nomen eius Et benedicam
autem illam et dabo ex ea
filium et benedicam illum et erit
in naciones et reges ge-
ncium ex eo erunt Et procidit
abraham super faciem su-
am et risit et dixit in animo
suo dicens Putasne mihi centum
annos habenti nascetur filius
et si sara annorum nona-
ginta pariet Dixit autem
abraham ad dominum Isma-
hel Hic vivat in conspectu
tuo Deus autem dixit ad
abraham ita Ecce sara
uxor tua pariet tibi filium
et vocabis nomen eius
ysaac Et statuam testa-
mentum meum ad illum in
testamentum eternum
esse illi deus et semini eius
post illum De ysmahel
autem Ecce exaudivi te
ecce benedixi eum et amplificabo

eu et multiplicabo illum valde duodecim gentes generabit et dabo illum in gentem magnam Testamentum autem meum statuam ad ysaac que pariet tibi sara in tempore hoc ad annum sequentem. Hic aperta promissa sunt de vocatione gentium in ysaac i. in filio promissionis qui significatur gracia non natura quia de sene et anu sterili promittitur filius quatinus eciam et naturalem procreationis decursum deus operetur ubi tamen evidens opus est dei viciata et cessante natura ibi evidencius intelligitur gracia et quia hoc non per generacionem sed per regeneracionem futurum erat ideo nunc imperata est circumcisio quando de sara promissus est filius et quod non solum filios verum eciam servos vernaculos et empticios circumcidi iubet ad omnes istam graciam pertinere testatur. Quid enim aliud circumcisio significat quam natura exspoliata vetustate renovatam. Et quid aliud quam xpm octavus qui est dominica completa hoc est post sabbatum resurrexit pater ...

mutantur et nomina omnia resonant novitatem et in testamento vetere obumbratur novum. Quid enim est quod dicitur testamentum vetus nisi novi occultacio. Et quid est aliud quod dicitur novum nisi veteris revelacio. Risus abraham exultacio est gratulantis non irrisio diffidentis ab quoque eius illa in animo suo. Si michi centum annos habenti nascetur filius et si sara annorum nonaginta pariet non sunt dubitantis sed admirantis. Si quem vero movet quod dictum est Et dabo tibi et semini tuo post te terram in qua tu incola es omnem terram chanaan in possessionem eternam quomodo accipiatur impletum sive adhuc de expectetur implendum cum possessio quecumque terrena cuilibet genti esse non possit sciat eternum an nostri interpretari quod greci appellant aeonem quod a seculo derivatum est. Aeon quippe grece seculum nuncupatur sed non sunt ausi latini hoc dicere secularem ne longe in aliud mitterent sensum. Secularia quippe dicuntur

multa que in hoc seculo
sit agnitus ut fratrum eciam
pe triscant demon aut
quod dicitur aut non habeat
me aut usque in hominibus scle
tendunt finem xxxvij
Item propter nouem quo intelli
gi oporteat quod hic dicitur
sit masculus qui non circum
cidetur carne prepucij sui octa
uo die interibit anima illa
de genere suo quia testamentum
meum dissipauit cum hec
nulla culpa sit paruuli cu
ius sit animam peritura nec
ipse dissipauit testamentum
dei dissipauerit in quo
sed maiores qui eum circum
cidere non curarunt nisi quia
paruuli non secundum sue vite pro
tate sed secundum quem generis huma
ni originem omnes in illo
uno testamentum dei dissi
pauerunt in quo omnes pec
cauerunt multa quippe appel
lantur testamenta dei
exceptis illis duobus mag
nis vetere et nouo quod
licet cuique legendo cognoscere
testamentum autem primum
quod factum est ad hominem primum
profecto illud est Quia die
comederitis morte moriemini
vnde scriptum est in libro
qui ecclesiasticus appellatur
omnis caro sicut fenum
veterascet testamentum
enim a seculo est morte mori
eris Cum enim lex euidencior
postea data sit et dicat
apostolus vbi autem non est lex
nec preuaricacio quo pacto
in psalmo quod legitur verum
est preuaricatores estima
ui omnes peccatores terre nisi
quia omnes legis alicuius
preuaricatione sunt rei qua ali
quo peccato tenentur ob
tenti Quam ob rem si eciam
paruuli quod vera fides habet
nascuntur non proprie sed ori
ginaliter peccatores vnde
illis graciam remissionis
peccatorum necessariam confitemur
profecto eo modo quo sunt
peccatores eciam preuaricatores
legis esse intelligantur omnes pec
catores terre et ubi lex
non est nec preuaricacio ac
per hoc quia circumcisio sig
num regeneracionis fuit et
non inmerito paruulum
propter originale peccatum quo
primum dei dissipatum
testamentum generacio
disperdet nisi regeneracio
liberet sic intelligenda sunt
eadem verba diuina tamquam
dictum sit Quia non fuit re
generatus interibit anima
illa de genere suo quia
testamentum dei dissipauit

qui in adam tunc omnibus ipse
etiam peccavit. Si enim
dixisset quia hoc testamentum
meum dissipavit non nisi
de ista circumcisione intelligi
cogeret. Nunc vero quia non
expressit cuiusmodi testa
mentum parvulus dissipaverit
liberum est intelligere de
illo testamento dictum cuius
dissipatio pertinere possit ad
parvulum. Si autem hoc quisquam
non nisi de ista circumcisione
dictum esse contendit quod in ea
testamentum dei quia non
est circumcisus dissipaverit
parvulus querat locucionis
aliquem modum quo non absur
de possit intelligi ideo
dissipasse testamentum quia
licet non ab illo tamen in illo
est dissipatum. Verum sic
quoque animadvertendum est nulla
nisi negligencia sua ins
te interire in iram nisi
animam parvuli originalis
obligatione peccati. xxvii

Facta igitur promissione
tam magna tamque
dilucida ad abraham cui
evidentissime dictum est patrem
multarum gentium posui te
et augebo te valde et po
nam te in gentes et reges
ex te exibunt et dabo tibi
filium et benedicam illum
et erit in naciones et reges
gentium ex eo erunt quam promissionem
nunc in christo cernimus ex
illo deinceps coniuges non
vocantur sicut antea voca
bantur abram et sarai sed
sicut nos eos ab initio voca
vimus quoniam sic iam vocabantur
ab omnibus abraham et sara.
Cur autem mutatum sit nomen
abraham reddita est racio quia
patrem inquit multarum gen
tium posui te. Hoc ergo signi
ficare intelligendum est a
bram vero quod ante voca
bantur interpretatur pater excel
sus. De nomine autem mutato
sara est reddita racio. Sed
sicut aiunt qui scripserunt in
terpretaciones nominum he
breorum que his sacris libris
continentur Sarai interpretatur
princeps mea Sara
autem virtus. Unde scriptum
est in epistola ad hebreos fide
et ipsa sara accepit virtutem
ad emissionem seminis. Ambo
autem senes erant sicut scriptura
testatur sed illa etiam sterilis
et cruore menstruo destituta
propter quod iam parere non
posset etiam si sterilis non
fuisset. Porro si femina ita
sit provectioris etatis ut ei so
lita mulierum adhuc fluant
de iuvene parere potest de seniore

non potest quamvis adhuc posse
ille senior sed de adolescentu
la gignere poterat abraham
post mortem Sare de Cethura
ta potuit quia quidam
ius invenit etatem hoc
est quod in[illegible] commendat a
plus et ad hoc dicit abra
he iam fuisse corpus mor
tuum qui non ex omni femina au
posset aliquod percipi tempore
extremum generare ipse in illa
etate adhuc posset ad aliquam
nam emortuum corpus intel
ligere debemus non ad omnia
tam sed ad omnia non tamen
senectus vivi sed cadaver
est mortui Quamvis etiam
sic solui soleat ista questio
quod de Cethura postea ge
nuit abraham quia do
num gignendi quod a
domino accepit etiam post
obitum mansit uxoris Sed
propterea videtur illa qua se
cuti sumus huius questionis
solucio preferenda quia cente
narius quidem senex sed temporis
nostri de nulla potest femina gig
nere non tunc qui adhuc tam
diu vivebat ut centum anni
nondum facerent hominem
decrepite senectutis xxx
Item deus apparuit abrahe
ad quercum mambre in tribus
viris quos dubitandum non
est fuisse angelos quamvis
quidam existimant unum ex
eis fuisse dominum xpm asse
rentes eum etiam ante in
dumentum carnis fuisse vi
sibilem Est quidem divine potestatis
invisibilis incorporalis
incommutabilisque nature
sine ulla sui mutacione eciam
mortalibus aspectibus
apparere non per id quod est
sed per aliquid quod subditum
est Quod autem illi subditum
non est Verumptamen si propterea
confirmat hoc quod trium aliquem
fuisse xpm quia cum tres
vidisset ad dominum singulariter
est locutus Dicit enim scriptura
Ecce tres viri stabant
super eum et videns pro
currit obviam illis ab ostio
thabernaculi et adoravit
super terram et dixit Domine
si inveni graciam ante te etc
Cur non et illud advertunt
duos ex eis venisse ut so
domite delerentur cum adhuc
abraham ad unum loqueretur
dominum appellans et inter
cedens ne simul iustum cum
impio in sodomis perderet
illos autem duos sic suscepit
loth ut eciam ipse in colloquio
cum illis suo singulariter
dominum appellet Nam cum
eis pluraliter dix. dixisset
Ecce domini declinate in
domum pueri vestri et cetera

que ibi dicuntur. Postea vero ita legitur: Et tenuerunt angeli manum eius et manus duarum filiarum eius in eo quod dominus parceret illi. Et factum est mox ut eduxerunt illum foras et dixerunt: Salvam fac animam tuam, ne respexeris retro neque steteris in tota regione; in monte salvum te fac ne quando comprehendaris. Dixit Loth ad illos: Oro, domine, quoniam invenit puer tuus misericordiam ante te, et que sequuntur. Deinde post hec verba singulariter illi respondet et dominus, cum in duobus angelis esset, dicens: Ecce miratus sum faciem tuam, et cetera. Unde multo est credibilius quod et Abraham in tribus et Loth in duobus viris dominum agnoscebant, cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur. Neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt ut tamquam mortalibus et humana refectione indigentibus ministrarent; sed erat profecto aliquid quo ita excellebant, licet tamquam homines, ut in eis esse dominum, sicut esse assolet in prophetis, hii qui hospitalitatem illis exhibebant dubitare non possent, atque ideo et ipsos aliquando pluraliter et in eis dominum aliquando singulariter appellabant. Angelos autem fuisse scriptura testatur non solum in hoc Geneseos libro, ubi hec gesta narrantur, verum etiam in epistola ad Hebreos, ubi cum hospitalitas laudaretur: Per hanc, inquit, etiam quidam nescientes hospicio receperunt angelos. Per illos igitur tres viros cum rursus filius Ysaac de Sara de Sara promitteretur Abrahe, divinum datum est etiam tale responsum, ut diceretur: Abraham erit in gentem magnam et multam, et benedicentur in eo omnes gentes terre. Et hic duo illa brevissime plenissime que promissa sunt, gens Israel secundum carnem et omnes secundum fidem. xxxi

Post hanc promissionem liberato de Sodomis Loth et veniente igneo ymbre de celo tota illa regio impie civitatis in cinerem versa est, ubi stupra in masculos in tantam consuetudinem convaluerat quantam leges solent aliorum factorum prebere licenciam. Verum et hoc eorum supplicium specimen futuri iudicii divini fuit. Nam quo pertinet quod prohibiti sunt qui liberabantur ab angelis

etro respiće msi quia nō e
uo redeundū ad vera uitatz
sua pgram regnatus co
atur si ultimū iudiciū euade
cogitamq₃ Deniq₃ uxor loth
ubi remasit et in salem gusa
st hominibus fidelibus quod
a pstitit condimentū quo
apiant aliquid vnde aliud
ducatur exemplum xxxvi
Inde rursus abraham fecit
ingerrariis apud regem ciui
tatis illius abymelech qd'
inegipto de quige fecerat
uxꝫ intacta similit' reddita
st ubi sane abraham ob
iurgati regi cur tacuisset
uxore sororeq₃ dixisset a
pienis quid timuit hoc et
addidit Etenim vē soror
mea est de pre sed nō de
mre quia de pre suo soror
erat abrahe de quo ꝓpinq̄
ꝯus erat tante autē pul
chritudinis fuit ut etiam in
illa etate posset adamari xxxvii
Post hec natus ē
abrahe secundum pro
missionem dei de sara filiꝰ
eiusq₃ noiauit ysaac quod
interptat' risus Riserat
enī pat' qn ei pmissus est
admirās in gaudio Riserat
et mat' qn p illos tres viros
iteꝝ pmissus est dubitās
in gaudio quamuis cōprobra
te angelo q risus ille etia

si gaudij fuit tn plene fi
dei nō fuit ab eodē anglō
etiam in fide cōfirmata Ex
hoc puer nomē accepit Na
q risus ille nō ad irridendū
sz ad celebrandum gaudiū
ptinebat nato ysaac et
eo nomine vocato sara mra
uit ait quippe Risum michi
fecit deus Quicūq₃ enim au
dierit congaudebit michi
Sz post aliquantulum tpus
ancilla de domo eicitur cu
filio suo Et duo illa sm
aplm testamentū significat
vetus et nouū ubi sara ia
supne ierlm hoc ē ciuitat'
dei figuram gerit xxxviii
Inter hec que omīa q
memorare longū est
temptatur abraham de
ymolando dilectissimo filio
ipo ysaac ut pia eius
obediencia probaretur
seculis in noticia pferenda
mūdo Neq₃ enim omnis ē
culpanda temptacio q̄
et cōgratulanda ē qua fit
pbacio et plerumq₃ aliter
animꝰ humanꝰ sibi ipi inno
tescere nō pt nisi vires su
as sibi non u'bo sz cōpi
mento temptacionē quo
dāmodo interrogate re
spondeat nisi si dei munus
agnouerit si pius ē tūc
solidatur firmitate grē

non inflatur manitate
iactantie nuquam sane oc
ddet abraham quod victimis
deus delectaretur humanis
quamuis diuino intonante p
recepto obediendum sit non
disputandum Vnde merito a
braham confestim filium cum
fuisset ymolaturus resurrec
turum credidisse laudandus
est Dixerat quidem illi deus ad
de ancilla et filio eius fo
ras eiciendis voluntatem
tem coniugis nollet imple
re In ysaac uocabitur
tibi semen Et certe ibi se
quitur ac dicatur filium
aut ancille huius in mag
nam gentem faciam quia
semen tuum est Quomodo ergo
dictum est in ysaac uoca
bitur tibi semen et hys
mahelem deus semen
eius vocauerit Exponens
aut apostolus quid sit in ysa
ac vocabitur tibi semen
idem inquit non qui filii
carnis hii filii dei sed
filii promissionis deputantur
in semine ac per hoc filii
promissionis ut sint semen
abrahe in ysaac vocantur
hoc est in christum vocante
gratia congregantur Hac
ergo promissione pater
pius fidelis tenens quia
per hunc oportebat impleri

quem deus iubebat occi
dere non hesitauit quod sibi reddi
poterat ymolatus qui dari
potuit non speratus Sic intel
lectum est et in epistola ad hebreos et
expositum fide inquit precessit
abraham ysaac temptatus
tus et vnicum obtulit qui
promissiones suscepit ad
quem dictum est in ysaac
vocabitur tibi semen cogitans
quia et a mortuis suscitare
potest deus proinde addidit
pro hac causa eum et in simi
litudine adduxit cuius simi
litudine nisi illius Vnde dicit
Apostolus qui proprio filio non pe
pecit sed pro nobis omnibus
tradidit eum propterea et ysaac
sicut dominus crucem suam ita si
ligna ad victime locum
quibus fuerat imponendus
ipse portauit Postremo
quia ysaac occidi non opor
tebat postea quam est pa
terne prohibitus quis erat
ille aries quo ymolato
impletum est significatiuo
sanguine sacrificium Nempe
quem cum vidit cornibus in
frutice tenebatur Quis
ergo illo figurabatur
Ihesus antequam ymolaretur
spinis iudaicis coronatus
Sed diuina per angelum uba

vocius audiamus ait quippe
scriptura Et ostendit abra
ham manum suam sumere gla
dium ut occideret filium suum
et vocavit illum angelus
domini de celo et dixit Ecce ego
et dixit non inicias ma
num tuam super puerum neque
facias illi quidquam · nunc
enim scivi quia times deum
tuum et non pepercisti filio tuo
dilecto propter me Ut scivi
scitum est nunc scire feci Neque
enim hoc nondum sciebat deus
Deinde ariete illo ymolato
pro ysaac filio suo vocavit
ut legitur abraham nomen
loci ipsius dominus vidit ut
dicatur hodie in monte dominus
apparuit hoc est videri
fecit Et vocavit angelus
domini abraham secundo de
celo dicens Per memetipsum
iuravi dicit dominus propterea quod
fecisti verbum hoc et non
pepercisti filio tuo dilecto propter
me nisi benedicens bene
dicam tibi et multiplicabo
semen tuum | ~~civitates~~
~~adversariorum et benedicentur~~
~~in semine tuo~~ sicut stellas
celi et tamquam arenam
que est iuxta labium maris
et hereditate possidebit
semen tuum civitates ad
versariorum et benedicentur

in semine tuo omnes gentes
terre quia obaudisti vocem
meam Hoc modo est illa de
vocacione gencium in semine
abrahe post holocaustum
quo significatus est christus
eciam iuracione dei firmata
promissio Sepe enim prom
iserat sed numquam iuraverat
Quid est dei veri veracis
iuratio nisi promissi con
firmacio et infidelium
quedam increpatio xxxv

Post hoc sara mortua
est centesimo vicesimo
et septimo anno vite sue
centesimo et tricesimo
septimo viri sui decem
quippe annis eam precedebat
etate sicut ipse quando sibi
de illa promissus est filius
ait Si mihi annorum centum
nascetur filius et si sara
nonaginta pariet Et tunc
emit agrum abraham
in quo sepelivit uxorem
Et tunc ergo secundum
narracionem stephani
in terra illa est collocatus
quando cepit esse post mortem
patris sui qui colligitur
ante biennium fuisse de
functus xxxvi

Deinde rebeccam nep
tem nachor patrui sui
cum annorum quadraginta

esset ysaac duxit uxorem
centesimo et quadragesimo
anno vite patris sui triennio
post mortem matris sue ut
uxorem eam duceret cum ab eius
patre in mesopotamiam ser-
uus missus est quid aliud
demonstratum est cum eidem seruo
dixit abraham Pone ma-
num tuam sub femore meo et
adiurabo te per dominum deum
celi et dominum terre ut non su-
mas uxorem filio meo
ysaac a filiabus chana-
neorum nisi dominum deum celi
et dominum terre in carne que
ex illo femore trahebatur
fuisse venturum numquid
hec parua sunt prenunciata
indicia ueritatis quam completam
videmus in christo xxxiv

Quid autem sibi volt quod
abraham post mor-
tem sare cethuram duxit
uxorem ubi absit ut in-
continenciam suspicemur
presertim in illa iam eta-
te et in illa fidei sanctita-
te an adhuc procreandi filii
querebantur cum iam deo
promittente tanta multi-
plicatio filiorum ex ysaac
per stellas celi et arenam
terre fide probatissima te-
neretur Sed profecto si agar
et ysmael docente apostolo

significauerunt carnales
ueteris testamenti cur non et
cethura et filii eius signi-
ficent carnales qui se ad tes-
tamentum nouum pertinere existimant
Ambe quippe et uxores
abrahe et concubine sunt
appellate Sara uero num-
quam dicta est concubina
nam et quando data est agar a-
brahe ita scriptum est Et apprehen-
dit sara uxor abraham
agar egipciam ancillam suam
post decem annos quam
habitauerat abraham in terra
chanaan Et dedit eam a-
bram viro suo ipsi uxorem
De cethura autem quam post
obitum sare accepit sic legitur
Addiciens autem abraham
sumpsit uxorem cui nomen
cethura Ecce ambe dicuntur
uxores ambe autem reperiuntur
concubine fuisse postea dicente scriptura Dedit
autem abraham omnem cen-
sum suum ysaac filio suo
et filiis concubinarum suarum
dedit abraham dationes
et dimisit eos ab ysaac
filio suo adhuc se viuo
ad orientem in terram orientis
Habent ergo nonnulla
munera filii concubinarum sed
non perueniunt ad regnum
promissum nec heretici nec

iudei carnales · quia preter
ysaac nullus est heredes et nos
enim filii carnis hii filii dei
sed filii promissionis depu-
tantur in semine. Et quod dictum est
in ysaac vocabitur neque enim
video cur cetthura post ysa-
ac mortem ducta nisi p tez
hoc misterium dicta sit con
cubina. Sed quisquis hoc non
vult in istis significationibus
accipere non calumpnietur a
brahe. Quid si enim et hoc pro
visum est contra hereti
cos futuros secularum ad
versarios nuptiarum in ipso
patre multarum gentium post
obitum coniugis iterum cum gaudi
ducere creditur non esse peccatum
Et mortuus est abraham
cum esset annorum centum
septuaginta ysaac derelicto
filio quem centenarius
genuit. Sequitur xxxiii
Iam consideremus quemadmodum per pos
teros abrahe civitatis dei
procurrant tempora videamus
primo igitur annorum vite
ysaac usque ad sexagesimum
quo et nati sunt ei filii illud
memorabile est quod cum illi deum
roganti ut pareret uxor
eius que erat sterilis conces
sisset dominus quod petebat
atque haberet illa conceptum
gestiebant gemini adhuc

in utero eius inclusi qua
molestia cum angeretur dominum
interrogavit accepitque re
sponsum duae gentes in
utero tuo sunt et duo populi
de ventre tuo separabuntur
et populus populum superabit et
maior serviet minori. Quod
paulus apostolus magnum
vult intelligi gratiae do
cumentum quia nondum illis
natis nec aliquid agen-
tibus boni seu mali sine
ullis bonis meritis eligitur
minor maiore reprobato
cum procul dubio quantum
attinet ad originale peccatum
ambo pares erant quantum
autem ad proprium nullus eorum
nullum erat. Sed nunc de
hac re dicere aliquid la
tius institutum opus ratio
non sinit unde in aliis
iam multa diximus. Quod
autem dictum est maior serviet
minori nemo fere nostrorum
aliter intellexit quam maiorem
populum iudeorum minori xpiano
populo serviturum. Et revera
quamvis in gente ydu
meorum que nata est
de maiore cui duo nomina
erant. Nam et esau voca
batur et edom unde ydu
mei hoc videri possit im
pletum quia postea su
peranda fuerat a populo

qui exortus est ex minore consulto ei qui fuerat futura subiecta hinc in aliquid maius intentam fuisse istam prophetiam quamvis enim est populus populum superabit et maior serviet minori quem tamen creditur. Et quid est hoc nisi quod in iudeis et christianis evidenter impletur. xxxvi

Accepit etiam Ysaac tale oraculum quale aliquociens pater eius acceperat de quo oraculo sic scriptum est. Facta est autem fames super terram preter famem que prius facta est in tempore abrahe. abiit autem ysaac ad abymelech regem philistinorum in gerara. apparuit autem illi deus et dixit Noli descendere in egiptum habita autem in terra quam tibi dixero et incole in terra hac et ero tecum et benedicam tibi tibi enim et semini tuo dabo omnem terram hanc et statuam iuramentum meum quod iuravi abrahe patri tuo et multiplicabo semen tuum sicut stellas celi et dabo semini tuo omnem terram hanc et benedicentur in semine tuo omnes gentes terre pro eo quod obaudivit abraham pater tuus vocem meam et custodivit precepta mea et iustificationes meas et legittima mea. Iste patriarcha nec uxorem habuit aliam nec aliquam concubinam sed posteritate duorum geminorum ex uno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sane etiam ipse periculum de pulchritudine coniugis cum habitaret inter alienos fecitque quod pater ut eam sororem diceret taceret uxorem. Erat enim propinqua eius paterno et materno sanguine sed etiam ipsa ab alienigenis cognita quod uxor esset mansit intacta nec ideo hunc iste patri eius preferre debemus quod iste nullam feminam preter unam quamque noverat. Erant enim paterne dubio fidei et obediencie merita pociora in tantum ut propter illum dicat deus huic se facere bona que facit. benedicentur inquid in semine tuo omnes gentes terre pro eo quod obaudivit abraham pater tuus vocem meam et custodivit precepta mea et mandata mea et iustificationes meas et legittima mea. Et alio rursus oraculo. Ego sum inquit deus abraham patris tui noli timere tecum enim sum et benedixi te et multiplicabo semen tuum propter abraham patrem

fui. & intelligamus quam
iuste fecerit quod hominibus in-
credulis & nequicie sue de-
sertis sub pro tunc regn-
antibus videtur fuisse se asse
libidine. Deinde ut eciam
hac nouimus non ex bonis sin-
gulis inter se hominibus compa-
re sed in uno quoque conside-
ramus. Vniuersa fidei enim et
ut habeat aliquid in vita
moribus quispiam quo
superet alium et quod sit longe
prestabilius quam illud in
quo ille superatur at plerumque
uno vero quod mulitio cum
continentia coniugio pre-
fertur melior est tamen homo
fidelis coniugatus quam con-
tinens infidelis homo non
solum minus laudandus sed
eciam maxime detestandus
Constituamus ambos
bonos et et sit perfecto me-
lior est coniugatus fidelissimus
et obedientissimus deo quam
continens minoris fidei mi-
nusque obediencie. Si vero
paria sint cetera continentem
coniugatus preferre quis am-
bigat. Sequitur. xl.

Duo igitur ysaac filii esau
& iacob pariter crescunt
primatus maioris transfun-
ditur in maiorem minorem
ex pacto & placido inter eos
eo quod lenticulam quem
cibum minor paraverat maior
inmoderatius concupivit eo
quod precio primogenita sua
fratri iuratione pariter posi-
ta vendidit ubi discimus
in vescendo non cibi genere
sed aviditate immodesta
quemque culpandum. Senescit
ysaac cuiusque oculis senec-
tute visus aufertur. Vult
benedicere filium maiorem
pro illo nesciens benedicit
minorem pro fratre maiore
qui erat pilosus se paternis
manibus supponentem
hedinis sibi pelliculis
coaptatis velud aliena
peccata portantem. Iste dolus
iacob ne putaretur frau-
dulentus dolus et non in
eo magne rei misteria
quererentur superius pre-
dixit scriptura. Et erat
esau homo sciens ve-
nari agrestis. Iacob autem
homo simplex habitans
in domo. Hoc mi quidam
interpretati sunt sine
dolo. Sive autem sine dolo
sive simplex. potius sine
fictione dicatur quod est
grece aplastos quis est
in ista benedictione capi-
endi dolus hominis sine
dolo. Cernis est dolus sine

que ficcio non menciens
nisi profundum misterium
veritatis Ipsa autem bene
diccio qualis est Ecce in
quit odor filij mei tamquam
odor agri pleni quem
benedixit dominus et det tibi
deus de rore celi et de uber
tate terre multitudinem
frumenti et vini et seruiant
tibi gentes et adorent te
principes et fiere dominus fratris
tui et adorabunt te filij
patris tui Qui maledixerit
te maledictus est et qui be
nedixerit te benediccioni
bus repleatur Benedic
cio igitur iacob predica
cio christi est in omnibus gen
tibus hoc fit hoc agitur
loco et prophecia est in ysaac
Etiam post iudeorum christus
ab illa benedicatur noluit
anesciente quia ipsa nes
citur odore nominis christi
sicut ager mundus imple
tur Cuius est benediccio
de rore celi hoc est de verbo
rum pluuia diuinorum et de u
bertate terre hoc est congre
gacione populorum Cuius est
et multitudo frumenti et
vini hoc est multitudo
qua colligit frumentum
et vinum in sacramento corporis
eius et sanguinis. Ei seruiunt

gentes ipsum adorent prin
cipes Ipse est dominus fratris sui
quia populus eius dominatur
iudeis ipsum adorent filij
patris eius hoc est filij ab
rahe secundum fidem quia et ipse
filius est abrahe secundum carnem
Ipsum qui maledixerit male
dictus est et qui benedixerit
benedictus est christus inquam
noster etiam ex ore iudeorum
quamuis errancium Sed tamen le
gem prophetas cantancium bene
i. veraciter dicitur et alius be
nedici putatur qui ab
eis errantibus expectatur
Ecce benediccionem promis
sam repetente maiore ex
pauescit ysaac et aliud
se pro alio benedixisse
cognoscit miratur et quis
ille sit percunctatur nec tamen se
deceptum esse conqueritur immo
confestim reuelato sibi
intus in corde magno sacra
mento deuitat indignacioni con
firmat benediccionem Quis
ergo inquit venatus est
michi venacionem et intulit
michi et manducaui ab om
nibus antequam tu venires
et benedixi eum et benedictus
sit Quis non hic maledic
cionem potius expectaret
irati si hoc non superna in
spiracione sed terreno more

creventur et res gestas sed
prophetice gestas intra sed
-elitus prophonicus secundum
civitatem Si conciliantur
singula tantis secunda mis
teriis multa sunt implenda vo
lumina Et huic operi modum mo
destie imponendus nos in
alia festivitate compellit

xli

Mittitur iacob a patri
bus in mesopotamia
ut sibi ducat uxorem patris
intentis hec verba sunt Non
accipies uxorem de filiabus
chananeorum surgens in me
sopotamiam syrie in domum
bathuel patris matris tue et su
me tibi inde uxorem de filia
bus laban matris tue Deus
autem meus benedicat te
augeat te et multiplicet
te et eris in congregacionem
gentium et det tibi benedic
cionem abraham patris
tui tibi et semini tuo post te
ut heres sias terre incola
tus tui quam dedit deus a
brahe Hic iam intelligimus
segregatum semen iacob ab
alio semine ysaac quod
erat in esau Tamen cum dictum
sit in ysaac vocabitur tibi
semen pertinens utique semen
ad civitatem dei separatum est
inde aliud semen abrahe
quod erat in ancille filio
et quod futurum erat in
filiis cethure Et adhuc erat
ambiguum de duobus geminis
filiis ysaac ad utrumque an
ad unum eorum illa benedictio
pertineret Et si ad unum quisnam
esset illorum Quod nunc de
claratum est cum prophetice a
patre benedicitur iacob et
dicitur Et eris in congrega
ciones gentium et det tibi
benedictionem abraham pa
tris tui sequitur

xlii

Pergens itaque in meso
potamiam iacob in
sompnis accepit oracu
lum de quo sic scriptum est
Et exivit iacob a puteo
iuramenti et profectus est in
charran et devenit in lo
cum et dormivit ibi occi
derat enim sol Et sumpsit
de lapidibus loci et po
suit ad caput suum et
dormivit in loco illo et
sompniavit Et ecce scala
stabilita super terram cuius
caput pertingebat in celum
et angeli dei ascendebant
et descendebant per illam
et dominus innitebatur super
illam et dixit Ego sum
deus abraham patris
tui et deus ysaac noli
timere Terram in qua
dormis super eam tibi da
bo illam et semini tuo et
erit semen tuum sicut arena

terre et dilatabitur supra
mare et in affricam et in aq
lone et ad orientem et be
nedicentur in te omnes tribus
terre et in semine tuo Et cetera
ego sum tecum custodiens
te in omni via quacumque ibis
et reducam te in terram hanc
quia non te delinquam
donec faciam omnia que
tecum locutus sum Et
surrexit iacob de sompno
no suo et dixit vere est
dominus in hoc et ego nescie
bam et timuit et dixit ~~vere~~
~~est dominus in hoc~~ Quam ter
ribilis locus hic non est
hoc nisi domus dei et
hec porta celi Et sur
rexit Jacob et sumpsit la
pidem quem supposuit
capiti suo et statuit illum
in titulum et superfudit
oleum in cacumine eius
et vocavit iacob nomen
loci illius domus dei. hoc
ad prophetiam pertinet Nec more
ydolatrie lapidem per
fudit oleo Jacob velud
faciens illum deum neque
enim adoravit eundem la
pidem vel ei sacrificavit
sed quia cristi nomen a crisma
te est id est ab unctione pro
fecto figuratum est hic ali
quod quod ad magnum
pertineat sacramentum Scalam

nec istam intelligitur ipse
salvator nobis in me no
renovatione in ewangelio ubi cum
dixisset de nathanaele ec
ce vere israelita in quo dolus
non est non est qui iste vi
deat istam visionem Jacob
em Jacob eodem loco di
Amen Amen dico vobis
videbitis celum apertum et
angelos dei ascendentes
et descendentes super filium
hominis Surrexit ergo Jacob
in mesopotamiam ut inde
acciperet uxorem Unde autem
illi acciderit quatuor ha
bere feminas de quibus duode
cim filios et unam filiam pro
creavit cum tamen nullam
concupisceret illicite indi
cat scriptura divina ad unam
quippe accipiendam ve
nerat. sed cum illi altera pro
alia supposita fuisset nec ipsam
dimisit qua nesciens usus
fuerat in nocte ne deludi
tam videretur habuisse et eo
tempore quo multiplicande pos
teritatis causa plures uxores
lex nulla prohibebat Acce
pit etiam illam cui uni iam
futuri coniugii fidem fecerat
que cum esset sterilis ancillam
suam de qua filios ipsa susci
peret marito dedit hoc etiam
maior soror eius quamvis pe
perisset imitata quod multi

[mu]ltiplicatione prolem cupiebat
[s]icut nulla Iacob legitur
[con]cupisse preter unam nec usus
[est p]luribus nisi gignende pro
[lis causa ex] officio coniugali iure ser
[v]ato ut neque hoc faceret nisi
uxores eius id fieri flagitas
sent que corporis viri sui ha
bebat legittimam potestatem
Genuit ergo duodecim fi
lios et unam filiam de qua
tuor mulieribus Deinde in
gressus est in egiptum propter filium
suum Joseph qui venditus
ab invidentibus fratribus eo
[per]ductus fuit atque ibidem
sublimatus Jacob autem
[et]iam Israel sicut paulo ante
[di]xi vocabatur Quod no
men magis populus ab illo pro
creatus obtinuit Hoc autem
nomen illi ab angelo impo
situm est qui cum illo fuerat
in itinere de mesopotamia
redeunte luctatus ty
pum Christi evidentissime ge
rens Nam quod ei prevaluit
Jacob utique volenti ut mis
terium figuraret significat
passionem Christi ubi visi sunt
ei prevalere iudei et tamen be
nedictionem ab eodem ange
lo quem superaverat impetra
vit ac sic huius nominis impo
sitio benedictio fuit Inter
pretatur autem Israel videns de
um quod erit in fine premium
sanctorum omnium Tetigit porro
illi idem angelus veluti
prevalenti latitudinem fe
moris eumque isto modo clau
dum reddidit Erat itaque unus
atque idem iacob et bene
dictus et claudus Benedictus in
eis qui in Christum ex eodem
populo crediderunt atque in in
fidelibus claudus Nam fe
moris latitudo generis mul
titudo Plures quippe sunt
in ea stirpe de quibus
prophetice predictum est Et clau
dicaverunt a semitis
suis sequitur xlij

Ingressi itaque referuntur
in egyptum simul cum ipso
iacob septuaginta quinque
homines annumerato ipso cum
filiis suis in quo numero due
tantum femine commemorantur una
filia neptis altera Sed
res diligenter considerata
non indicat quod tantus
numerus fuit in progenie Ja
cob die vel anno quo e
gressus egiptum Con
memorati sunt quippe
in eis etiam pronepotes
Joseph qui nullo modo ia
tunc esse potuerunt quoniam
tunc centum triginta annorum
erat Jacob filius vero
eius Joseph triginta no
vem Quem constat accepisse
tricesimo anno suo vel

amplius constet uxorem
quo potuit prenone annos
siue pronepotes de filijs
quos de eadem uxore susce
pit Cum igitur nec filios
haberent effrem et manasses
filij Joseph si eos paruos
nisi qua nonennes Ja
cob in egiptum ingressus
inuenit quo pacto eorum
non solum filij sed etiam
nepotes in illis septua
ginta quinque numerantur qui
tunc egiptum ingressi sunt
cum Jacob Nam commemo
rantur ibi machir filius
manasse nepos Joseph
et eius machir filius et
galaad nepos manasse
pronepos Joseph Ibi est
et quem effrem alter fi
lius Joseph i ut aliam
nepos Joseph et filius ip
sius ut alae eodem ne
pos effrem pronepos Jo
seph qui nullo modo
esse potuerunt quando ve
nit Jacob in egiptum et
filios Joseph nepotes
suos auos istorum minores
quam nouem annorum in
uenit Sed nimirum introi
tum iacob in egiptum quem
cum in septuaginta quinque
hominibus scriptura commemo
rat non vnius dies uel
vnius anni sed totum

illud est temporis quam diu vixit
Joseph per quem factum est ut
intraret Nam de ipso Jo
seph eadem scriptura sic loquitur
Et habitauit Joseph in egip
to ipse et fratres eius et omnis
cohabitatio patris eius
vixit annos centum et decem
et vidit Joseph effrem fili
os usque in tertiam generationem
ipse est ille pronepos eius
ab effrem tertius Generatio
quippe tertiam dicit filium
nepotem et pronepotem
deinde sequitur Et filij
machir et filij manasse
nati sunt in femora Joseph
Et hic ille ipse est nepos
manasse pronepos Joseph
Sed spiritualiter appellati filij
quod scriptura consueuit quia
vnaquaque filias Jacob fi
lias nuncupauit sicut in
latine lingue consuetudine
liberi dicuntur pluraliter
filij etiam si non sunt vno
amplius Cum igitur ipsius
Joseph prediceretur felicitas
quia potuit videre prone
potes nullo modo putandi
sunt iam fuisse tricesimo
nono anno proaui sui
Joseph quando ad eum in egiptum
Jacob pater eius aduenit
Illud autem quod fallit minus
ista diligenter intuentes

cum scriptum est: Hec autem
omnia filiorum Israel qui intra-
verunt in Egiptum simul cum
Iacob patre suo. Hoc enim dixit
quia cum illo computantur
septuaginta quinque, non
quia iam simul erat cum eis
cum Egiptum ingressus est,
sed ut dixi totum tempus
habetur cuius ingressus
quo vixit Ioseph per quem
videtur. xliiij

Igitur si populum xpianum
in quo dei civitas peregri-
natur in terris, si carnem xpi
in abrahe semine requiramus,
remotis concubinarum filiis
occurrit ysaac; si in semine
ysaac remoto Esau qui
est etiam Edom occurrit
Iacob qui est et Israel; si in
semine ipsius Israel remotis
ceteris occurrit Iudas, quia
de tribu Iuda exortus est
xpus. Ac per hoc tamen in Egip-
to moriturus Israel filios
suos benedicens [illegible]
Iudam prophetice benedixit.
Iuda, te inquid te
laudabunt fratres tui; ma-
nus tue super dorsum inimi-
corum tuorum; adorabunt te
filii patris tui. Catulus leo-
nis Iuda; ex germinatione
fili mi ascendisti; recumbens
dormisti ut leo et ut
catulus leonis; quis susci-
tabit eum? Non deficiet
princeps ex Iuda et dux de
femoribus eius, donec ve-
niant que reposita sunt
ei; et ipse erit expectatio
gentium; alligans ad
vitem pullum suum et cilicio
pullum asine sue. Lava-
bit in vino stolam suam et
in sanguine uve amictum
suum. Fulvi oculi eius a
vino et dentes candidio-
res lacte. Exposui hec
adversus Manicheum Faus-
tum disputans et satis esse
arbitror quantum veritas
prophetie huius elucet ubi
et mors xpi predicta est
verbo dormitionis et non
necessitatis, verum
potestatis nomine leonis. Qua
potestatem in evangelio ipse pre-
dicat dicens: Potestatem ha-
beo ponendi animam meam
et potestatem habeo iterum
sumendi eam. Nemo eam
tollit a me, sed ego eam
pono a me et iterum sumo
eam. Sic leo fremuit, sic
quod dixit implevit.
Ad eam namque pertinet pota-
tem quod de resurrectione eius ad-
iunctum est: Quis suscita-
bit eum? Hoc est nullus homi-
num nisi ipse qui etiam de corpore
suo dixit: Solvite

templum hoc et in tri
duo resuscitabo illud
Ipsum autem genus mortis
hoc est sublimitas eius
in uno verbo intelligitur
quod ait ascendisti cubans
vero addidit Recubans
dormisti cum tamen exponit
ubi dicit Et inclinato
capite tradidit spiritum
aut certe sepulchrum eius
agnoscitur in quo recubuit
dormiens. Et bene illa nul
lus homo sicut prophete aliquis
vel ipse alios suscitavit
sed sicut a sompno ipse
surrexit Stola porro
eius qua lavat in vino
i. induat apostolis in sanguine
suo. cum sanguinis sacramento
baptisati sunt. Unde et
adiungit et in sanguine uve
amictum suum. quod est misti
ca. Et pulchri oculi eius
a vino spirituales eius in
ebriati poculo eius de
quo canit psalmus Et calix tu
us inebrians quam preclarus est. Et dentes eius
lacte candidiores quod
portant apud apostolum
parvuli verba scilicet nutrien
cia nondum ydonei solido
cibo ipse igitur est in quo
reposita erant promissa

inde que donec veniret
in qua principes hoc est reges
Israel ab illa stirpe defuerunt
et ipse expectacio gencium
quod clarius est videndo quam
fit exponendo xlv

Sicut autem duo ysaac fi
lii et esau et iacob figu
ram prebuerunt duorum populorum
in iudeis et xpianis quamquam
ius quod attinet ad carnis propaginem
pertinet nec iudei venerunt
de semine esau sed ydumei
nec xpiane gentes de
iacob sed iudei pocius a
hoc enim tamen figura valuit
quod dictum est Maior serviet
minori Ita sunt etiam in duo
bus filiis Ioseph Nam
maior gessit typum iudeorum
xpianorum autem minor Cui
cum benediceret iacob poneret
manum dexteram super minorem
quam habebat ad sinistram
Sinistram vero super maiorem
quam habebat ad dextram
grave visum est patri eorum
et admonuit patrem velud
corrigens eius errorem
Et quis esset maior os
tendens At ille mutare
manus noluit sed dixit scio
fili scio Et erit hic in populum
et hic exaltabitur et frater
eius minor maior illo erit
et semen eius in multis ...

gencium. Etiam hic dico illa
promissa declarari. Nam ille
populus iste in multitudine
gencium cristianus euidencius
quam his duabus promissi-
onibus, carnali populo israeli-
tico orbe quam terram in semine
abrahe, illum scilicet carnalem,
istum scilicet fidei. xliii

Defuncto iacob defuncto
etiam ioseph per reliquos
centum quadraginta annos
donec exiretur de terra egip-
ti, in modum incredibilem
illa gens crevit, etiam
tantis attrita persecucio-
nibus ut quodam tempore nati
masculi necarentur, cum
mirantes egipcios nimia
populi incrementa illius
terrerent. Tunc moyses
subtractus furto trucidatori-
bus parvulorum ad domum
regiam, per eum deo preparante
pervenit, nutritusque et ad-
optatus a filia pharao-
nis, quod nomen in egipto
omnium regum fuit, in tantum
pervenit virum ut ipse illam
gentem mirabiliter multipli-
catam ex durissimo et gra-
vissimo quod ibi ferebat iu-
go servitutis extraheret,
immo per eum deus qui hoc
promiserat abrahe. Prius
quippe inde fugiens quod cum

israelitam defendens egip-
cium occiderat et territus
fuerat, postea divinitus mis-
sus in potestate spiritus dei
superavit pharaonis re-
sistentes magos. Tunc
per eum egipciis illate sunt
decem memorabiles plage,
cum dimittere populum dei nol-
lent: aqua in sanguinem
versa, rane, ciniphes,
cinomia, mors pecorum,
ulcera, grando, locuste,
tenebre, mors primogeni-
torum. Ad extremum israelitas
quos plagis tot tantisque
perfracti tandem aliquando
dimiserant, egiptii in mari
rubro dum persequuntur ex-
tincti sunt. Illis quippe
abeuntibus divisum
mare viam fecit. Hos autem
insequentes in se redeuntes
unda submersit. Deinde
per annos quadraginta
duce moyse dei populus
in deserto actus est, quando
tabernaculum testimonii
nuncupatum est, ubi deus
sacrificiis futura promit-
tentibus colebatur, cum sci-
licet iam data lex fuisset in
monte multum terribiliter;
attestabatur enim euiden-
tissima mirabilibus voci-
bus divinitas. Quod

factum est mox ut exitu
est de egipto et in deserto
ppls esse cepit quinquage
simo die post celebratum
pascha pecus ymmolacōz
qui usque adeo typus xpi
est pnuncians eius pvicti
ma passionis de hoc mundo
transituru ad prem pascha
quippe hebrea lingua trans
tus interpretatur cum revela
retur testamentum nouum
postea qua pascha nrm
ymolatus est xpus quin
quagesimo die venit de
celo sps scus qui dicitur e
mewn° digitus dei ut
recordacionem nrām inp
mi pfigurati memoriam
reuocaret quia et legis
ille tabule digito dei scrip
te referuntur xlvii

Defuncto moyse pplm
rexit ihsus naue et in t
ram pmissionis introduxit
eam que pplo diuisit ab his
duobus mirabilibus duc
bus bella etiam psperrime
ac mirabilit gesta sunt deo
contestante non tam ppt
meita hebrei ppli quam
ppt pccā earum que debel
labant gencium illas eis
puenisse victorias post
istos duces iudices fue
runt iam in terra pmissionis
pplo collocato ut inciperet
interim reddi abrahe pma
pmissio de gente .i. hebrea
et terra chanaan nondum de
omnibus gentibus et toto
orbe terrarum que ad xpi ad
uentus incarnem et non
ad veteris legis obseruac
sed ewangelii fides fuat
impletura cuius rei pfigura
cio facta est quo non moyses
legem pplo acceperat in monte
syna sed ihsus cui etiam no
men deo pcipiente muta
tu fuat ut vocaretur ihsus
pplm in terra pmissionis in
troduxit temporibus aute
iudicum sicut se habebant
et pccā ppli et mīa dei alte
nauerunt prospa et aduersa
bellorum Inde ventum est a
regum tpa quorum pmus re
gnauit saul Quo reprobato
et bellica clade prostrato
eius que stirpe reiecta ne
inde reges orerentur da
uid successit in regnum cui
maxime xpus dictus est
filius in quo articulus quida
ctus est et exordium quodam
modo iuuentutis ppli dei
Cuius generis quedam adolesc
encia ducebat ab ipso a
braham usque ad dauid nec
que enim frustra matheus e
uangelista sic commemorauit ut hoc

pm interuallu quatuor de
nerationibus commendat ect
ab abraham scz usqz ad da
uid ab adolescencia quippe
incipit homo posse generare
propterea generationum ex abraha
sumpsit exordium qui eciam
pater constitutus e gentium muta
to nomine accepit ante hunc
ergo velud puericia fuit ge
neris populi dei a noe usqz ad
ipsum abraham et ideo prima
lingua inuenta est .i. hebrea
a puericia namqz homo incipit
loqui post infanciam
que hinc appellata est quod fari
non potest Quam profecto etatem
primam demergit obliuio
sicut etas prima generis huma
ni est deleta diluuio Quo
tus enim quisqz est qui suam
recordetur infanciam Quam
obrem in isto procursu ciui
tatis dei sicut superior vna
eademqz primam ita duas
etates secundam et terciam li
ber iste contineat In qua
tercia propter uaccam trimam capram
trimam arietem trimum et
impositum est legis iugum et
apparuit habundancia peccatorum
et regni terreni surrexit
exordium ubi non defuerunt
spiritales quorum in turture
et columba figuratum est
sacramentum Incipiunt capitula libri

decimi septimi .j. .ij.

De temporibus prophetarum Et quo
tempore sit impleta pro
missio dei de terra chanaan
quam in possessionem
eciam israel carnalis acce
pit .ij. De triplicitatibus sig
nificationibus prophetarum que nunc ad
terrenam nunc ad celestem
nunc ad utrumqz referuntur
.iij. De prefigurata commu
tacione israhelitici regni
et sacerdotis et de hijs que
anna mater samuelis perso
nam gerens ecclesie prophetauit
.v. De hijs que ad heli
sacerdotem homo dei pro
phetice locutus est sig
nificans sacerdocium quod secundum
aaron constitutum fuerat
auferendum .vj. De iudaico
sacerdocio et regno que
cum in eternum dicantur sta
tuta non permanent ut
alia intelligatur .vij.
De disrupcione regni israhe
litici qua prefiguratur perpe
tua diuisio israhelis spiritua
lis ab israhele carnali .viij.
De promissionibus ad da
uid in filio eius que nul
latenus in salomone sed
plenissime inueniuntur
in christo .ix. Quam similis
in psalmo lxxxviij°. sit prophecia

de xpo hijs que in regnorum
libris nathan prophante
premuntur v Cum dulsa
acta sint in regno terre
vlim ab hijs que promi
serat deus ut intelligeret
promissionis veritas altiq
regis et regni gloriam per
tinere vi De suba propheti
dei que per suscepcionem car
nis in xpo est qui solus
eruendi animam suam ab
inferis habuit potestatem
vii Ad quorum personam per
tinere intelligenda sit
flagellacio promissoria
de quibus in psalmis dicatur
ubi sunt misericordie
tue antique etc. viii An
promisse pacis veritas illis
temporibus possit ascribi que
sub salomone fluxerunt viiii
De studio dauid in dispo
sicione psalmorum xv An
omnia que in psalmis
de xpo uel ecclesia prophetantur
ad quorum tamen hominum operis co
aptanda sint xvi De
hijs que in quadragesimo
quarto psalmo ad xpm et
ecclesiam pertinencia aut
aperte dicuntur aut tro
pice xvii De hijs que
ad sacerdocium xpi in psalmis
ciento ad passionem ipsius

spectat xviii De psalmo tercio
et xl et xv et lxvii in quibus
mors et resurreccio domini
prophetantur xix De psalmo
lxviii in quo iudeorum per
infidelitas declaratur xx
De regno ac merito dauid
et de filio ipsius salomone et
prophecia que ad xpm pertinens
inuenitur uel in eius libris
inscriptis ipsius copulata
uel in eis quos ipsius esse
non dubium est xxi De
regibus post salomonem
siue in iuda siue in israel
xxii De ierobaam qui in
pietate ydolatrie sub
ditam sibi plebem prophanauit
in quo tamen non destitit deus
et prophetas inspirare et mul
tos sub ydolatrie crimine
custodire xxiii De varia
utriusque regni hebreorum
statu donec ambo populi
in captiuitatem ducerentur
tempore diuerso reuocatis
postea iuda in regno suo
quod nouissime transit in romanorum
potestatem xxiiii De prophetis
uel apud iudeos postre
mi fuerint uel quos circa tempora
natiuitatis xpi euangelica
prodit hystoria Capitulum

P romissiones dei
que facte sunt ad abra
ham eiusque semine et te

ysraheliticam secundum carnem et
omnes gentes deberi secundum
fidem deo pollicente didicimus
quemadmodum compleantur per ordi-
nem temporum procurrens civitas
indicabit. Quoniam ergo superio-
ris libri usque ad regnum
david factus est finis nunc ab
eodem regno quantum suscepto o-
peri sufficere videtur cetera
sequuntur attingimus.
Hoc itaque tempus ex quo sanctus
Samuel prophetare cepit et
deinceps donec populus israel
captivus in babiloniam
duceretur atque inde secundum sancti
Jeremie prophetiam post sep-
tuaginta annos reversis
israelitis domus dei instau-
raretur totum tempus est propheta-
rum. Quamvis enim et ipsum noe
patriarcham in cuius diebus
universa diluvio terra deleta
est et supra alios infra usque
ad hoc tempus quo reges in
dei populo esse ceperunt propter
quedam per eos futura sive
quoquo modo significata sive predicta
que pertinent ad civitatem
dei regnumque celorum non im-
merito possimus appellare
prophetas presertim quia non-
nullos eorum id expressius
legimus nuncupatos sicut
abraham sicut moysen tamen

dies prophetarum precipue maxi-
meque hii dicti sunt ex quo
cepit prophetare samuel qui
saulem prius et eo repro-
bato ipsum david deo pre-
cipiente unxit in regem
de cuius ceteri stirpe succe-
derent quousque illos succe-
dere sic oportet. Que igitur
a prophetis sunt predicta de christo
cum moriendo decedentibus
et nascendo succedentibus
suis membris civitas dei
per ista curreret tempora si omnia
velim commemorare in imme-
nsum pergitur. Quia ipsa
scriptura que ordine reges eo-
rumque facta et eventa
digerens videtur tamquam
hystorica diligencia rebus
gestis occupata esse
narrandis si adiuvante
dei spiritu considerata trac-
tetur vel magis vel certe
non minus prenunciandis
futuris quam preteritis e-
nunciandis invenietur
intenta et hoc perscrutando
indagare ac disserendo
monstrare quam sit operosum
atque prolixum et quam mul-
tis indigeat voluminibus quis
ignorat qui hec vel me-
diocriter cogitat. Deinde
quia ea ipsa que ad

propheticam non ambigitur.
Ita sunt multa de Christo et reg-
no celorum que civitas dei
est ut ad hec aperienda maior
sit disputacio necessaria quam
huius operis modus flagitat.
Proinde ita si potuero stilo
moderabor meo ut huic o-
peri inde voluntate per-
agendo parare donec ea
que supersunt dicam nec ea
que satis sunt pretermittam.
In precedente libro
diximus ab inicio Abraham
promissionibus dei duas res
fuisse promissas unam scilicet
quod terram Chanaan posses-
surus foret semen eius quod
significatur ubi dictum est vade
in terram quam tibi demonstravero
et faciam te in gentem magnam.
Aliam vero longe prestanciorem
non de carnali sed de
spirituali semine per quod pater
est non unius gentis Israeli-
tice sed omnium gentium que fi-
dei eius vestigia sequuntur
quod promitti cepit his
verbis Et benedicentur
in te omnes tribus terre.
Et deinceps aliis multis
admodum testimoniis
hec duo promissa esse ...
Erat igitur iam in terra
promissionis semen Abra-
he ipsius secundum

carnem atque ibi non solum
tenendo ac possidendo civi-
tates adversariorum verum etiam
reges habendo regnare iam
ceperant impletis de ipso
promissionibus dei magna
iam ex parte non solum que tri-
bus illis patribus Abraham
Isaac et Iacob et quecumque
temporibus eius cum spiritu prophetico
duceret facte fuerant. Et
per insignem ducem Ihesum Nave
per quem populus ille in promis-
sionis inductus est terram
expugnatis gentibus
duodecim tribubus quibus
deus iusserat divisit mortuus
est neque post illo tempore toto
iudicum impleta fuerat pro-
missio dei de terra Chanaan a
quodam flumine Egypti
ad flumen magnum Eufraten.
Nec tamen adhuc prophetabatur
futurum sed expectabatur
implendum. Impletum
autem per David et eius filium
Salomonem cuius regnum tan-
tum quantum promissum fuerat
eo dilatatum est universos quippe
illos subdiderunt tribu-
tariosque fecerunt. Sub his igitur
in terra promissionis secundum
carnem hoc est in terra Chana-
an sub his regibus semen
Abrahe fuerat constitutum ut
nichil deinde superesset

terrena illa dei promissio comple-
tur nisi ut in eadem terra quod
ad posteritatem attinet tem-
poralem per posteritatis succes-
sionem inconcusso statu usque
ad mortalis huius seculi ter-
minum maneret gens hebrea
si sui domini dei sui obediret
Sed quoniam deus noverat hoc
eam non esse facturam usus est
etiam temporalibus penis
ad exercendos in ea paucos fi-
deles suos et admonendos
qui postea futuri erant
in omnibus gentibus quos eos
admoneri oportebat in quibus
alteram promissionem reve-
lato novo testamento per
incarnacionem Christi fuerat im-
pleturus sequitur III

Proinde sicut oracula
illa divina ad abraham
ysaac et iacob et quecumque
signa alia signa vel dicta
prophetica in sacris litteris pre-
cedentibus facta sunt ita cetere
ab isto regum tempore prophetie par-
tim pertinent ad gentem
carnis abrahe par-
tim vero ad illud semen eius
in quo benedicentur
omnes gentes coheredes
Christi per testamentum novum ad
possidendam vitam eternam
regnumque celorum partim ergo
ad ancillam que in servitu-
tem generat id est terrenam ierusalem
que servit cum filiis suis par-
tim vero ad liberam civitatem
dei id est veram ierusalem eternam in
celis cuius filii homines se-
cundum deum viventes peregrinantur
in terris Sed sunt in eis que-
dam que ad utramque per-
tinere intelliguntur ad ancil-
lam proprie ad liberam figu-
rate tripartita itaque re-
periuntur eloquia prophetarum
si quidem aliqua sunt ad
terrenam ierusalem spectancia
aliqua ad celeste. non
nulla ad utramque exem-
plis video probandum esse
quod dico Missus est na-
than propheta qui regem
david argueret de pec-
cato gravi et ea que con-
secuta sunt mala futura
prediceret Hec atque huius-
modi sive publice id est pro
salute vel utilitate plebis
sive privatim cum pro
suis quisque rebus divina
promererentur eloquia quibus
pro usu temporalis vite futuri
aliquid nosceretur ad terre-
nam civitatem pertinuisse
quis ambigat ubi autem
legitur Ecce dies ve-
niunt dicit dominus et

consummabo domui israel et
domui iuda testamentum
novum non secundum testamentum
quod disposui patribus
eorum in die qua apprehendi
manum eorum ut educerem
eos de terra egipti quia
ipsi non permanserunt in
testamento meo et ego neglexi
eos dicit dominus quia hoc
est testamentum meum
quod constituam domui
israel post dies illos dicit
dominus dando leges meas
in mentem eorum et super
corda eorum scribam eas
et videbo eos et ero illis
in deum et ipsi erunt michi
in plebem. Ierusalem sine du
bio superna prophetatur cu
ius deus ipse premium est cu
ius habere atque ipsius esse
summum ibi est atque totum bo
num. Ad utramque vero per
tinet hoc ipsum quod ierusalem
dicitur dei civitas et in
ea prophetatur futura do
mus dei eaque prophetia vi
detur impleri cum salomon
rex edificat illud nobi
lissimum templum. Hec enim
et in terrena ierusalem secundum
historiam contigerunt

et celestis ierusalem figure fuer
unt. Quod genus prophetie contra
ctum veluti compactum atque
commixtum in libris veteri
bus canonicis quibus rerum
gestarum narrationes conti
nentur valet plurimum mul
tumque exercuit et exercet
ingenia scrutantium litteras
sacras ut quod historice
predictum completumque legitur
in semine abrahe secundum
fidem quid implendum in
allegorice significet in
quiratur in tantum ut quibu
sdam visum sit nichil esse
in eisdem libris vel prenun
tiatum et effectum quamvis non
prenuntiatum quod non insi
nuet aliquid ad supernam
civitatem dei eiusque filios
in hac peregrinos figurata
significatione referendum. Sed
si hoc ita est iam bipar
tita non tripartita erunt e
loquia prophetarum vel potius
illarum scripturarum que
veteris instrumenti appella
tione censentur. Nichil
enim erit illic quod ad ierusalem
terrenam tantum pertineat. Si quid
quid ibi de illa vel propter
illam dicitur atque completur
significat aliquid quod

etiam ad ierusalem celestem al
iqua per figuracionem refe
ratur sed erunt sola duo genera
unum quod ad ierusalem liberam
alterum quod ad utramque pertinet
Sicut enim multum mihi vi
dentur errare qui nullas res
gestas in eo genere litterarum ali
quid aliud preterea quod
eo modo geste sunt signi
ficare arbitrantur ita mul
tum audent qui prorsus ibi omnia
significacionibus allegoricis invo
luta esse contendunt ideo bi
pertita non tripertita esse dixi
Hoc enim existimo non tam
culpans eos qui potuerint
illic de quacumque gesta sen
sum intelligencie spiritualis
exculpere servata primitus
dumtaxat historie veritate
Ceterum que ita dicuntur ut
rebus humanitus gestis sive
gerendis convenire non possint
quis fidelis dubitet non
esse inaniter dicta Que quis
ea non ad intellegenciam
spiritualem revocet si possit
aut ab eo qui potest revocanda
esse fateatur IIII

Procursus igitur civi
tatis dei ubi pervenit
ad regum tempora quando David Sau
le reprobato ita regnum
primus obtinuit ut eius
deinde posteri in terrena
ierusalem diuturna successione
regnarent dedit figuram
re gesta significans
atque prenuncians quod non est prete
reundum silencio de rerum
mutacione futurarum quod
attinet ad duo testamen
ta vetus et novum ubi sa
cerdocium regnumque muta
tum est per sacerdotem eundem
que regem novum ac sem
piternum qui est Christus Iesus
Nam et Heli sacerdote re
probato substitutus in dei
ministerium Samuel simul
officio functus sacerdotis
et iudicis et Saule abiecto
rex David fundatus in re
gno hoc quod dico figura
verunt Mater quoque ipsa Sa
muelis Anna que prius
fuit sterilis et posteriore
fecunditate letata est
prophetare aliud non videtur
cum gratulacionem suam
domino fundit exultans
quando eundem puerum et
ablactatum deo reddit eadem
pietate qua voverat Dicit
enim Confirmatum est cor
meum in domino meo dilata
tum est super inimicos meos
os meum letata sum in
salutari tuo quoniam non est
sanctus sicut dominus et non est

iustus sicut deus noster
Non est sanctus preter te Noli
te gloriari et nolite loqui
excelsa neque precedat
magniloquium de ore vestro
quoniam deus scientiarum dominus est et ei
preparantur adinvenciones sue
Arcus potencium fractus est et infir
mi et infirmi accincti sunt
virtute pleni prius pro panibus
se locaverunt et esurientes
transierunt terram quia steri
lis peperit septem et multa
in filiis infirmata est. dominus
mortificat et vivificat de
ducit ad inferos et reducit
dominus pauperes facit et ditat
humiliat et exaltat Susci
tat a terra pauperem et de ster
core erigit inopem ut col
locet eum cum potentibus
populi et sedem glorie heredi
tate tenens. Tribuens votum
voventi et benedicens
annos iusti Quoniam non in
virtute potens est vir
dominus infirmum facit adver
sarium eius dominus sanctus Non
glorietur prudens in pru
dencia sua et non glorietur
potens in potencia sua et
non glorietur dives in divi
ciis suis sed in hoc glorietur
qui gloriatur intelligere
et scire me et facere iudicium
et iusticiam in medio terre

dominus ascendit in celos et
tonuit Ipse iudicabit extrem
a terre quia iustus est et dat vir
tutem regibus nostris et exalta
vit cornu christi sui Ista nec
vero verba hec unius putabun
tur esse mulierculae de nato sibi
filio gratulantis Tantum
ne mens hominum a luce veri
aversa est ut non senciat su
pergredi modum femine hinc
que fudit porro et rebus ipsis
que iam ceperunt eciam in hac
terrena peregrinacione compleri
quae vero mouetur nomine et
tendit et aspicit et agnoscit
per hanc mulierem cuius eciam
nomen id est anna gracia eius in
terpretatur ipsam religionem christi
anam ipsam civitatem dei cuius
rex est et conditor christus
ipsam postremo dei graciam
prophetico spiritu sic locutam a
qua superbi alienantur ut
cadant qua humiles implentur
ut surgant quod maxime
ympnus iste personuit nisi
aliquis quisque forte dicturus
est nichil ista prophetasse mulier
sed tantum propter filium de prece
impetratum exultanti per
dicatione laudasse Quid ergo
sibi vult quod ait Arcum po
tencium fecit infirmum et in

firmi p̄cincti sunt virtute ple
in panibus innorati sunt
et esurientes transierunt
ita quia sterilis peperit
septem et multa in filiis in
firmata est Aliquid septe
pa pepererat quamvis steri
lis fuit unicum habebat quem
ista dicebat Sed nec postea
septe peperit sunt sex quibus
septimus esset ipse samuel sed
tres mares et duas feminas
deinde in illo templo cum ad
huc nemo regnaret qui in
extremo posuit dat virtu
tem regibus suis et exal
tauit cornu xpi sui unde
dicebat si non prophetabat
putat ergo etiam xpi cuius
tis regis magni gratia ple
na prole fecunda dicat
tanto ante de se prophetatum
ob hoc pie suis agnos
cat Confirmatum est cor me
um in domino et exaltatum est
cor meum in deo meo vere
confirmatum est cor et cornu
vere exaltatum quia non
in se sed in domino deo suo di
latatum est super inimicos
eos meum quia et in angus
tiis pressurarum sermo dei
non est alligatus nec in
precombus alligatis leta
ta sum inquit in salutari
tuo xpus est ihesus que si

meon sicut in euangelio le
gitur senex amplectens
puerum agnosces magnum
Nunc dimittis inquit domine
servum tuum in pace quia vi
derunt oculi mei salutare
tuum dicat ita quia etiam
letata sum in salutari
tuo quia non est sanctus sicut
dominus et non est iustus sicut
dominus noster tamquam sanctus et sancti
ficans iustus et iustificans
non est sanctus preter te quia
nemo fit nisi abs te Deinde
sequitur Nolite glori
ari et nolite loqui excelsa
neque exeat magniloqui
um de ore vestro quia deus
scientiarum dominus ipse nobis scit
et ubi nemo scit quia qui
putat se esse aliquid cum
nichil sit se ipsum seducit
hec dicuntur adversarijs
civitatis dei ad babylo
niam pertinentibus de sua vir
tute presumentibus in se non
in domino gloriantibus Ex
quibus sunt et carnales
israhelite terrene ierusalem cives
progenie qui ut dicit apostolus
Ignorantes dei iusticiam
id est qua dat homini deus qui
solus est iustus et iustifi
cans et suam volentes con
stituere id est velut a se sibi
partam non ab illo im

pertitam iusticie dei non sunt
subiecti utique quia superbi de
suo putantes non de dei pu
tantes placere se deo qui
est deus scienciarum atque ideo
et arbiter consciarum ibi ui
dens cogitaciones hominum
quoniam vane sunt si hominum sunt
et ab illo non sunt Et ipsius
inquit ad inuenciones
suas adinuentiones putamus
nisi ut superbi cadant et humi
les surgant. has quippe
adinuenciones exequitur
dicens Arcus potencium
infirmatus est et infirmi
precincti sunt virtute Infir
matus est arcus id est intencio
eorum qui tam potentes sibi
videntur et sine dei dono
atque adiutorio humana suf
ficiencia diuina possint im
plere mandata Et pre
cinguntur virtute quorum
interna vox est miserere mei
domine quoniam infirmus sum Pleni
panibus inquit minorati
sunt et esurientes transierunt
terram Qui sunt intelligendi
pleni panibus nisi idem
ipsi quasi potentes id est israelite
quibus credita sunt eloquia
dei Sed in eo populo ancille
filii minorati sunt quo verbo
minus quidem latino be
ne tamen expressum est quod ex

maioribus minores facti sunt
quia et in ipsis panibus id est
diuinis eloquiis que israelite
soli tunc ex omnibus gentibus
acceperunt terrena sapuerunt
gentes autem quibus lex illa non
erat data postea quam per nouum
testamentum ad eloquia
illa venerunt multum esurien
do terram transierunt quia in eis
non terrena sed celestia sapue
runt Et hoc velud quereretur
causa cur factum sit quia sterilis
inquit peperit septem et mul
ta in filiis infirmata est. hic
totum quod quod propheta
eluxit agnoscentibus nume
rum septenarium quo est vniuerse
ecclesie significata perfectio
Johannes apostolus ad septem scribit
ecclesias eo modo se ostendens
ad vnius plenitudinem scribere
Et in proverbiis Salomonis hoc an
tea prefigurans Sapiencia in
quit edificauit sibi domum
et suffulsit columpnas septem
Sterilis enim erat in omnibus
gentibus dei ciuitas an
tequam iste fetus quem cerni
mus oriretur Cernimus etiam
que multa filiis erat nunc
infirmata ierusalem terrenam
quia quicumque filii libere in
ea erant virtus eius erant ibi quia
littera est et spiritus non est amissa
virtute infirmata est dominus

mortificat et viuificat mor
tificauit illam que multa e
rat in filiis et viuificauit hanc
sterilem que pepererat septe(m)
quamuis comodius possit in
telligi eosdem viuificare quos
mortificauit Idem enim velud re
petiuit addendo deducit ad
inferos et reducit Quibus enim
dicit apostolus Si mortui es
tis cum xpo que sursum sunt
querite ubi xpus est in dextera
dei sedens salubriter utique
mortificati sunt a domino Quibus
adiungit Que sursum sunt
sapite non que super terram
Ipsi sunt illi qui esurien
tes transierunt mortui estis enim
sunt Ecce que salubriter
mortificat deus Deinde
sequitur Et uita vestra ab
scondita est cum xpo in deo
Ecce quo eosdem ipsos viuifi
cat deus Sed numquid eosdem
deduxit ad inferos et reduxit
Hoc utrumque sine contencione
in illo potius videtur im
pletum capite scilicet nostro cum
quo vitam nostram in deo
apostolus dixit absconditam
Qui proprio filio non pepercit
sed pro nobis omnibus tradidit
illum isto modo utique mortifi
cauit eum Et quia resuscita
uit eum a mortuis eundem
rursus viuificauit Et
quia in prophetia nouimus ag
nosci tunc non derelinques
animam meam in inferno
et reduxit ac eius paupe
rtate ditati sumus Dominus enim
pauperes facit et ditat Ita
quid hoc sit ut sciamus
quod sequitur audiamus
humiliat et exaltat utique
superbos humiliat et humiles
exaltat Quod enim alibi
legitur deus superbis re
sistit humilibus autem dat
graciam Hoc totum habet ser
mo huius cuius nomen interpr
etatur gracia eius Jam vero quod
adiungitur Suscitat a terra
pauperem de nullo melius
quam de illo intelligo qui
propter nos pauper factus est
cum diues esset ut eius
paupertate sicut paulo
ante dictum est ditaremur
Ipsum ergo de terra suscita
uit tam cito ut caro eius
non videret corrupcionem
nec illud ab illo aliena
bo quod additum est Et de
stercore erigit inopem In
opes quippe idem est qui
pauper Stercus vero
unde erectus est rectissime
intelliguntur persecutores
iudei in quorum numero cum
se dixisset apostolus ecclesiam
persecutum que michi fue
runt lucra hec
propter xpm dampna esse

dixi Nec plures detrimenta
vix est scz tanta consummaui
esse ut xpm lucrifacerem
dextra ergo sublevatus est
ille supra omnes divites pau
per et de illo scz tamen erectus
est supra omnes opulentos
ille inops ut sedeat cum
potentibus ipsi quibus ait
Sedebitis super xij sedes et
sedem glorie hereditatem
dabis eis Vocat enim po
tentes illi Ecce nos reliquimus
omnia et secuti sumus te Hoc
votum potentissime noverat
Sz vincere hoc eis nisi ab illo
de quo hic continuo dicitur
est Dabis votum voventi
alioquin collibus essent pote
tibus quorum infirmatus
est arcus Dabis inquit
votum voventi Non enim
deo quisquam rem vovet
nisi ab illo accipiet quod
vovet Sequitur Et bene
dixit annos iusti ut cum
illo scz sine fine vivat cui
dictum est Et anni tui non
deficient Ibi enim stant anni
sui aut transeunt ymmo
pereunt antequam veniat
enim non sunt Cum aut ve
nerit non erunt quia cum
suo fine veniunt. horum
autem dum i. dabis votum

voventi et benedicens an
nos unum est quod facimus
alterum quod sumimus Sed h
alterum deo largitore non
sumitur nisi cum ipso adiu
tore primum efficitur quia non
in virtute potens est vir
Dominus infirmum facit adver
sarium eius illum scz qui h
in voventi invidet et
resistit ne valeat imple
re quod vovit propter quod an
biguo greco intelligitur
adversarium suum Cum enim
dominus possidere nos cepit et
suo adversarius qui nos
fucat ipsius fit et vincitur
a nobis sed non viribus
meis quia non in virtute
potens est vir dominus Ergo
infirmum faciet adversa
rium suum deus scis ut
tamen a suis quos dominus scis
scorum efficit scos ac ph
non glorietur prudens
in prudencia sua et non glo
dives in diviciis suis sed in
hoc glorietur qui gloriatur
intelligere et scire me
et facere iudicium et iusticiam
in medio terre Non pu
acceptre intelligitur et scit d
qui intelligit et scit eum
hoc a deo sibi dari ut

intelligat et sciat dominum
Quid enim habes ait apostolus
quod non accepisti Si autem
accepisti quid gloriaris
quasi non acceperis i. quasi
a te ipso tibi sit unde glo
riaris Fecit autem iudicium
et iusticiam qui recte vivit
Recte autem vivit qui obtem
perat percipienti deo et finis
precepti i. ad quod refertur
preceptum caritas est de
corde puro et consciencia bo
na et fide non ficta Porro
ista caritas sicut Johannes
apostolus testatur ex deo est fa
cit igitur iudicium et iusticiam
ex deo est Sed quid est in me
dio terre Neque enim non de
bent facere iudicium et iusticiam
qui habitant in extre
is terris hoc dixit Cur
hoc additum est in medio
terre quod si non adderetur
tantummodo diceretur facere iudi
cium et iusticiam magnum
hoc preceptum ad utrosque ho
mines pertineret et mediter
raneos et maritimos Et
ne quisquam putaret post
hanc vitam que in hoc a
gitur corpore super esse tempus
iudicium et iusticiam ex fa
ciendi quam dum esset
in carne non fecit et

sit dominum evadi posse iu
dicium in medio terre mihi
videtur dictum cum quisque vi
vit in corpore In hac quip
pe vita sua quisque terram
circumfert quam moriente
homine recipit terra quam
resurgenti itaque redditu
ra Proinde in medio i. cum
anima nostra isto terreno
clauditur corpore faciendum
est iudicium et iusticia quod
nobis prosit in posterum
quando recipiet quisque secundum
ea que per corpus gessit
sive bonum sive malum
per corpus quippe ibi dixit
apostolus per tempus quo vixit
in corpore Neque enim si quis
maligna mente atque im
pia cogitatione blasphe
met neque a nullis mem
bris corporis operetur ideo
non erit reus quia illud
non motu corporis gessit
cum hoc per illud tempus gessit
quo gessit et corpus isto
modo congruenter intelligi
potest etiam illud quod in
psalmo legitur Deus autem
rex noster ante secula o
peratus est salutem in medio
terre ut dominus Jhesus ac
cipiatur deus noster qui
est ante secula quia per
ipsum facta sunt secula

operatus est salutem nostram in
medio terre cum verbum caro
factum est et terreno habitauit
in corpore deinde postea quam
prophetatum est in istis uerbis
discat quis gloriari debeat
qui gloriatur non in se ut
quam sed iudicio propter retributionem
que in die iudicii futura
est. Dominus inquit ascendit
in celos et tonuit ipse iudi-
cabit extrema terre quia
iustus est per suos ordines
tenuit confessionis fide-
lium. Ascendit enim in celum
dominus xpistus et inde venturus
est ad viuos et mortuos
iudicandos. Nam qui as-
cendit sicut dicit apostolus
ipse qui et descendit ipse
est et qui ascendit super
omnes celos ut adimpleret
omnia. per nubes ergo suas
tonuit quas spiritu sancto cum
ascendisset impleuit de quibus
ancille uinum hoc est in-
grate vinee comminatus
est apud ysaiam prophetam
ne pluant super eam ym-
brem. Hic autem deus est. Ipse
autem iudicabit extrema
terre. ac si diceretur etiam
extrema terre. Non enim ali-
as partes non iudicabit
qui omnes homines paul[illegible]

iudicabit. Et melius intel-
ligimtur extrema terre ex-
trema hominis qui non iudi-
cabitur in melius deterius me-
dio tempore commutantur. Si in quo
extremis inuentus fuit qu-
iudicabitur propter quod
dictum est. Qui perseuerauerit
facit iudicium et iusticiam in
medio terre non dampnabi-
tur iudicabuntur extrema terre
et dat inquit uirtutem regi-
bus suis ut eos iudicando
condempnet. dat eis vir-
tutem quia carne sicut re-
ges regat et in illo mundum
qui propter eos fudit sangui-
nem. Et exaltabit cornu
xpisti sui. de quo enim supra
dictum est. Dominus ascendit
in celos et intelligitur esse dominus
xpistus ipse sicut hic dicitur
exaltabit cornu xpisti sui. Quis
est ergo xpistus xpisti dei a-
nima exaltabit unumquemque
fidelis sui sicut ista ipsa
in principio hymni sui prim[illegible]
ait Exaltatum est cornu
meum in deo meo omnes
quippe unctos eius cris-
mate recte xpistos possumus
dicere quod tamen totum cum suo
capite corpus unus est
xpistus. Hec anna prophetauit
sanctus[illegible] vir sancti uel mul-
tum est laudatum [illegible] quid

sic figurata est mutatio veteris sacerdocii et nunc impleta est quando infirmata est que multa erat in filiis ut omnium fieret in Christo sacerdocium sterilis que peperit septem. Sed hoc euidencius ad ipsum heli sacerdotem missus loquitur homo dei cuius quidem nomen tacetur sed intelligitur officio ministerio esse suo sine dubitatione propheta. Sic enim scriptum est. Et venit homo dei ad heli et dixit Hec dicit dominus Reuelatus sum ad domum patris tui cum essent in terra egipti servi in domo pharaonis et elegi domum patris tui ex omnibus sceptris israel michi sacerdocio fungi ut ascenderet ad altare meum et incenderet incensa et portaret ephoth Et dedi domui patris tui omnia que sunt ignis filiorum israel in esca. Et ut quid respexisti incensum meum impudenti oculo et glorificasti filios tuos super me benedicere primicias omnium sacrificii israel in conspectu meo propter hoc dicit dominus deus israel Dixi domus tua et domus patris tui transibit coram me usque in eternum Et nunc dicit dominus nequaquam sed glorificantes

glorificabo et qui spernit me spernetur Ecce dies veniunt et conterminabo semen tuum et semen domus patris tui et non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus et virum conterminabo tibi ab altari meo ut deficiant oculi eius et defluant anima eius Et omnis qui superest domus tue decidet in gladio virorum et hoc tibi signum quod veniet super duos filios tuos hoc ophim et finees una die morientur ambo et suscitabo michi sacerdotem fidelem qui omnia que in corde meo et que in anima mea sunt faciet Et edificabo ei domum fidelem et transibit coram Christo meo omnibus diebus Et erit qui superest in domo tua veniet adorare ei obolo argenti dicens Iacta me in unam partem sacerdocii tui manducare panem Non est ut dicatur ista prophecia ubi sacerdocii veteris tanta manifestatione pronunciata mutacio est in samuele fuisse completa Certum quando enim non esset de alia tribu samuel quam que constituta fuerat a domino ut serviret altari tunc

non erat de filiis aaron
cuius progenies fuerat
deputata ut inde fierent sa
cerdotes. Hac per hoc in ea
quoque re gesta eadem mu
tacio que per xpm ihm fierat
futura adumbrata est
et ad vetus testamentum
ipse figurate uero pertine
bat ad nouum prophetica fi
ctam ipa non uerbi eo sa
liat facto significans quod
uerbo ad heli sacerdote
dictum est per prophetam. Nam
fuerunt postea sacerdotes
ex genere aaron sicut sadoch
et abiachar regnante da
uid et alii deinceps antequam
veniret quo ista que de
sacerdocio mutando an
predicta sunt effici per xpm
oporteret. Quis autem nunc
fideli oculo hec intuens
non uideat esse completa
quandoquidem nullum taberna
culum nullum templum
nullum altare nullum sacri
ficium et ideo nec ullus sa
cerdos remansit iudeis
quibus ut de semine aaron
ordinaretur in dei lege
fuerat mandatum quod et
hic commemoratum est illo di
cente propheta. Hec dicit dominus
deus israel. Dixi domus
tua et domus patris tui transibit
coram me usque in eternum.
Et nunc dicit dominus. Ne
quaquam sed glorificantes
me glorificabo et qui me
spernit spernetur. Quod enim no
minat domum patris eius non
eum de proximo patre dicit sed
de illo aaron qui primus sa
cerdos est constitutus de cuius
progenie ceteri sequerentur
quod superiora demonstratur ubi
ait. Reuelatus sum ad do
mum patris tui cum essent in
terra egipti serui in domo
pharaonis. et elegi domum
patris tui ex omnibus sceptris
israel michi sacerdocio fungi.
Quis patrum fuit huius in illa
egipciaca seruitute. Unde
cum liberati fuissent electus
est ad sacerdocium nisi aaron.
De huius ergo stirpe isto
loco dixit futurum fuisse
ut non essent ultimus sacerdo
tes quod iam videmus im
pletum. Vigilet fides presto
sunt res cernuntur tenentur
et volentium oculis
ingeruntur. Ecce inquit
dies veniunt et exterminabo
semen tuum et semen domus
patris tui et non erit tibi se
nex in domo mea omnibus
diebus. Et virum exterminabo
tibi ab altari meo ut defi
ciat oculi eius et defluat anima

-ius ecce dies qui predicati
sunt iam venerunt. Nullus
sacerdos est secundum or-
dinem aaron et quicumque ex
genere eius est homo cum
videt sacrificium christianorum
quod toto orbe pollere
sibi autem honorem illum magnum
esse subtractum deficiunt
oculi eius tabe meroris
proprie autem ad huius domum he-
li cui hec dicebantur quod
sequitur pertinet. Et omnis qui
superfuerit domus tue decidet
gladio virorum et hoc tibi
signum quod veniet super
duos filios tuos hos ophni
et finees die uno morientur
ambo. Hoc ergo signum
mutandi sacerdocium de do-
mo aaron mors quippe
horum huius significavit
mortem non hominum sed ipsius
sacerdotii de filiis ipsius
aaron. Quod autem sequitur
ad illum iam pertinet sacer-
dotem cuius figuram gessit
huic succedendo samuel
proinde que sequuntur de christo
ihesu novi testamenti vero
sacerdote dicuntur. Et susci-
tabo michi sacerdotem fi-
delem qui omnia que in cor-
de meo et que in anima
mea sunt faciat et edifica-
bo ei domum fidelem ipsa

est eterna et superna ierusalem
et transibit inquit coram
christo meo omnibus diebus.
Transibit dixit quod dixerat conversabitur
sicut prius dixerat de domo
aaron dixi domus tua
et domus patris tui transi-
bit coram me in eternum.
Quod autem ait coram christo
meo transibit de ipsa domo
utique intelligendum est
non de illo sacerdote qui
est christus ipse mediator
et salvator. Domus eius
ergo eius coram illo transi-
bit potest et transibit intelli-
gi de morte ad vitam omnibus
diebus quibus peragitur usque
in finem seculi huius ista mor-
talitas. Quod autem ait deus
qui omnia que in corde
meo et que in anima mea
sunt faciat non arbitre-
mur habere animam deum cum
sit conditor anime. Sed
ita hec de deo tropice
non proprie dicitur sicut
manus et pedes et alia
corporis membra. Et ne
secundum hoc credatur homo
in carnis huius effigie
factus ad ymaginem dei
dei adduntur et ale quas
utique non habet homo et di-
citur etiam deo sub um-
bra alarum tuarum protege

me ut intelligat homines
de illa ineffabili natura
non propriis sed translatis verborum
vocabulis ista dici. Quod vero
adiungitur: Et erit qui super-
erit in domo tua veniet a-
dorare ei. Non proprie dicitur
de domo huius Heli sed illius
aaron de qua usque ad ad-
ventum Christi homines rema-
serunt de quorum genere etiam
nunc usque non desunt. Nam
de illa domo huius Heli sup-
erius dixerat: et omnis qui super-
erit domus tue decidet in
gladio virorum. Quomodo ergo
hic vere dici potuit: Et
erit qui supererit in domo
tua veniet adorare ei,
si illud est verum quod ultore
gladio nemo inde supererit,
nisi quia illos intelligi
voluit qui pertinent ad
stirpem. sed illius totius
sacerdotii secundum or-
dinem aaron. Ergo si
de illis predestinatis re-
liquiis de quibus alius
propheta dixit: Reliquie sal-
ve fient. Unde et apostolus:
Sic ergo inquit et in hoc
tempore reliquie per electionem
gratie salve facte sunt. Quia
de talibus reliquiis bene
intelligitur esse de quo dictum

est: Qui supererit in domo
tua, profecto credit in Christum
sicut temporibus apostolorum ex ipsa
gente plurimi crediderunt.
neque nunc desunt qui licet
rarissime tamen credant, et
impletur in eo quod hic iste
homo dei continuo secutus
adiunxit: Veniet adorare ei
obulo argenti. Cui adorare
nisi summo illi sacerdoti qui
et deus est. neque enim in illo
sacerdotio secundum ordinem
aaron ad hoc veniebant
homines ad templum vel altare
dei ut sacerdotem adorarent.
Quid est autem quod ait obulo
argenti nisi brevitatem verbi
fidei de quo commemorat apostolus
dam verbum. Argentum autem
pro eloquio poni psalm-
us testis est ubi canitur: Eloquia
domini eloquia casta argentum
igne examinatum. Quid
ergo dicit iste qui veniet
adorare sacerdotem dei
sacerdoti deo? Iacta me in
partem sacerdotii tui man-
ducare panem. Nolo in pri-
orum meorum collocari ho-
nore qui nullus est. Iacta
me in parte sacerdotii tui. Ele-
gi enim abiectus esse in
domo domini qualecumque et
quantuluscumque membrum esse

ipio sacerdocij tui Sacer-
docium quippe hic ipsam ple-
bem dicit cuius plebis ille sa-
cerdos est mediator dei et
hominum homo xpus ihesus
cui plebi dicitur apostolus pe-
trus plebs sancta regale sa-
cerdocium Verum nonnulli
sacrificij cum sint interpre-
tati non sacerdocij tui quod
nichilominus eundem signifi-
cat populum xpianum Unde
dicit apostolus Paulus Unus
panis unum corpus multi
sumus et iterum Exhibete cor-
pora vestra hostiam vivam
Quod autem addidit manducare
panem etiam ipsum sacrificij
genus eleganter expressit
de quo dicit sacerdos ipse
panis quem ego dedero caro
mea est pro seculi vita Ipsum
sacrificium non secundum or-
dinem aaron sed secundum or-
dinem melchisedech qui legit
intelligat Brevis itaque ista
confessio et salubriter humilis
qua dicitur Iacta me in
partem sacerdocij tui man-
ducare panem ipse est obulus
argenti quia et breve est
eloquium domini est habita-
ntis in corde credentis Quia
enim dixerat superius dedisse
se escas domui aaron de
victimis veteris testamenti
ubi ait Dedi domum patris
tui omnia que sunt ignis fili-
orum israel in escam hec quippe
fuerant sacrificia iudeorum ideo
hic dixit manducare panem
quod est in novo testamento
sacrificium xpianorum VI

Cum igitur hec tanta tunc
altitudine prenunciata
sint quanta nunc manife-
statione clarescunt non
frustra tamen moveri quispiam
potest ac dicere Unde confidimus
venire omnia que in libris
illis ventura predicta
sint si hoc ipsum quod ibi
divinitus dictum est Domus
tua et domus patris tui
transibunt coram me in eternum
esse enim hic non potuit evenire
videmus illud sacerdocium
fuisse mutatum et quod
illi domui promissum est
nec sperari aliquando complen-
dum quia illud quod ei
reprobato mutatoque succe-
dit hoc potius predicatur
eternum Hoc qui dicit nondum
intelligit aut non recolit
etiam ipsum secundum ordinem
aaron sacerdocium tam-
quam umbram futuri eterni
sacerdocij constitutum ac
per hoc cum ei eternitas pro-
missa est non ipsi umbre

ut figure sed ei quod per ipsam
ad umbram figurabatur
quod promissum est sed ne
putaretur ipsa umbra esse
mansura ideo etiam mu-
tacio eius debuit prophe-
tari sequitur. vii

Regnum ergo isto modo ce-
saulis ipsius qui certe
reprobatus atque reiectus est
futuri regni umbra erat
in eternitate mansuri. Oleum
quippe illud quo unctus
est et ab eo crismate xpistus
mistice accipiendum et
magnum sacramentum intelligendum
est. Quod in eo tantum ve-
neratus est ipse dauid ut
percusso corde pauitauit
cum in tenebroso occulta-
tus antro quo etiam saul
urgente intrauerat ne-
cessitate nature exiguam
particulam vestis eius re-
tro sum latenter abscidit
ut haberet unde monstraret quo
ei pepercit cum posset occi-
dere atque ita suspicionem
de animo eius qua sanctum da-
uid putans inimicum suum
uehementer persequebatur
auferret. Ne itaque reus
esset tanti sacri in saule
violati quia uel indumen-
tum eius sic attrectauit

contremuit ita eum siquidem c-
Et percussit cor dauid super eo
quia abstulit pynnulam
clamidis eius viris autem
qui cum eo erant et ut saulem
in manus suas traditum in-
terimeret suadebant Nequaquam mihi
inquit contingat a domino
si fecero verbum hoc domino meo
xpisto domini inferre manum super
eum quia xpistus domini est hic
Huic ergo umbre futuri
non propter ipsam sed propter
illud quod prefigurabat
tanta veneracio exhibebatur.
Unde et illud quod ait sauli
samuel quoniam non seruasti
mandatum meum quod
mandauit tibi dominus quem-
admodum nunc parauit dominus regnum
tuum usque in eternum super israel
et nunc regnum tuum non stabit
tibi et queret dominus sibi hominem
secundum cor suum et manda-
bit ei dominus esse in principem
super populum suum et non custo-
disti que mandauit tibi
dominus. Non sic accipiendum
est ac si ipsum saulem deus
in eternum preparauit regnaturum
et hoc postea noluit seruare
peccanti. Neque enim eum
peccaturum esse nesciebat
sed preparauit regnum eius in
quo figura regni esset e-

Ideo addidit Et nunc regnum
tuum non stabit tibi stetit ergo
et stabit quod in illo sig-
nificatum est sed non huic sta-
bit quia non in eternum ipse
fuerat regnaturus nec posteri
eius ut saltem per posteros
alterum alteri succedentes
videretur impleri quod dictum
est in eternum Et queret inquit
sibi dominus hominem secundum cor suum sive Da-
vid sive ipsum mediatorem
significans testamenti novi
qui figurabatur in crismate
etiam quo unctus est ipse
David et progenies eius Non
autem quasi nesciat ubi sit ita
sibi deus hominem querit sed
per hominem more hominum loquitur
quia et sic loquendo nos
querit Non solum enim deo
patri verum etiam ipsi quoque uni-
genito eius qui venit
querere quod perierat usque adeo
iam eramus noti ut in ipso
essemus electi ante constitucionem
mundi Queret sibi ergo dixit
suum habebit Unde in latina
lingua hoc verbum accipit preposi-
cionem et acquirit dicitur
quod satis apertum est quid
significet quamquam et sine ad-
iectamento preposicionis que-
rere intelligatur acquirere
unde lucra vocantur questus

Rursus peccavit Saul per
inobedienciam et rursus
Samuel ait illi in verbo domini
Quia sprevisti verbum domini
sprevit te dominus ut non sis
rex super Israel Et rursus
pro eodem peccato cum illud con-
fiteretur Saul et veniam pre-
caretur rogaretque Samue-
lem ut reverteretur cum illo
ad placandum deum Non re-
vertar inquit tecum quia
sprevisti verbum domini et spre-
te vit dominus ut non sis rex super
Israel Et convertit Samuel
faciem suam ut abiret
et tenuit Saul pinnulam
diploidis eius et disrupit
eam Et dixit ad eum Samu-
el Disrupit dominus reg-
num ab Israel de manu tua
hodie et dabit proximo
bono super te tuo et di-
videtur Israel in duo et non
convertetur neque penitebit
eum quia non est sicut homo
ut peniteat cum qui non
est sicut homo ut peni-
teat cum ipse minatur et
non permanet Iste cui di-
citur Sprevit te dominus
ut non sis rex super Israel et
Disrupit dominus regnum
ab Israel de manu tua
hodie quadraginta

regnauit annos sup israel
tanto scilicet spacio temporis quanto
et ipse dauid Et audiuit hic
primo tempore regni sui ut intel
ligamus ideo dom quia nul
lus de stirpe fuerat regna
turus et respiciamus ad stir
pem dauid unde exortus
est secundum carnem mediator
dei et hominum homo xpc ihesus
Non aut scriptura quod im
plerisque latinis codicibus
legitur dirupit dominus israel
de manu tua sed sicut a
nobis depositum est inuentum
in grecis Dirupit dominus
regnum ab israel de manu
tua ut intelligatur de ma
nu tua quod est ab israel sup
ergo israel per p̄m figura
te gerebat homo iste cuius
populus regnum fuerat amis
surus xpo ihesu domino nostro
per nouum testamentum non
carnaliter sed spiritualiter reg
naturus de quo cum dicitur
Et dabit illud proximo tuo
ad carnis cognacionem non
refertur Ex israel enim xpc
secundum carnem unde
et saul Et ut quod additum
est bono super te potest quidem
intelligi meliori te Nam
et quidam sic sunt interpretati

sed melius sic accipitur b
no super te ut quia ille bon
est ideo sit super te iuxta illud
propheticum Donec ponam
omnes inimicos tuos subp
dibus tuis In quibus est
israel cui suo persecutori regnum
abstulit xpus quamuis fuit il
et israel in quo dolus non e
quoddam quasi frumentum
illarum palearum Nam utique
inde erant apostoli inde tot m
quorum prior stephanus inde
tot ecclesie quas apostolus p
lus commemorat in conuersio
cuius magnificantes deum
de qua re non dubito intel
ligendum esse quod sequitur
Et diuidetur israel in duo
In israel scilicet inimicum xpo e
israel adherentem xpo. israel
ad ancillam ad israel ad libe
ram pertinentem Nam ista
duo genera primum simul erant
uelut abraham adhuc ad
heret ancille donec sterilis
per dei graciam fecundata cl
maret Eice ancillam et
filium eius propter peccatum quod
salomonis regnante filio
eius roboam scimus israel
in duo fuisse diuisum atque
ita perseuerasse habentibus si
gulis partibus reges suos

donec illa gens tota ac sedibus esset ingenti vastacione subversa atque translata. Sed et quod ad saulem missum tale aliquid consummandum esset ipse david fuit potius consummandum cuius erat filius salamon. postremo nunc inter se gens hebrea divisa non est. sed indifferenter in eiusdem erroris societate dispersa per terras. Divisio vero illa qua deus sub persona saul eius regni et ipsius figuram gentis eius regno populo comminatus eterna atque immutabilis significata est per hoc quod adiectum est et non convertetur neque penitebit eum quia non est sicut homo ut peniteat eum. ipse minatur et non permanet idem homo minaretur non permanet non autem deus quia non penitet sicut homines ubi enim legitur quod peniteat eum mutacio rerum significatur immutabili presciencia manente divina. Ubi ergo non penitere dicitur non mutare intelligitur. prorsus insolubilem videmus per hec verba prolatam divinitus fuisse istam. de ista divisione populi israel et omnino perpetuam

quicumque enim ad christum transierunt vel transeunt vel transibunt inde non erant inde secundum dei presciam sed secundum quod generis humani unam eandem quoque naturam prorsus quicumque ex israelitis adherentes christo perseverant in illo numquam erunt cum eis israel qui eius inimici usque in fine vite huius persistunt esse. Sed in divisione que hic prenunciata est perpetuo permanebunt. Nichil enim prodest testamentum vetus de monte syna in servitute generans nisi quia testimonium perhibet testamento novo alioquin quamdiu legitur moyses velamen super corda eorum positum est. Cum autem inde quisque transierit ad christum auferetur velamen transeuntis quippe intencio ipsa mutatur de vetere ad novum ut non quisque iam intendat accipere carnalem spiritualem felicitatem. propter quod ipse magnus propheta samuel antequam unxisset regem saul cum exclamavit ad dominum pro israel et exaudivit eum et cum offerret

holocaustum accedentibus
alienigenis ad pugnam cum
populo dei tonuit dominus super
eos et confusi sunt et offende-
runt contra israel et superatis
assumpsit lapidem unum
et statuit illum inter masphat
novam et veterem et vocavit no-
men eius abenezer quod
est latine lapis adiutorii et
dixit usque adhuc adiuvit
nos dominus. Masphat inter-
pretatur intencio lapis
ille adiutorii mediacio
est salvatoris per quem transeun-
dum est a masphat veteri
ad novam id est ab intencione
qua expectabatur magna
in regno beatitudo falsa car-
nalis ad intencionem qua
per novum testamentum ex-
pectatur in regno celorum beatitu-
do verissima spiritualis qua
quoniam nichil est melius hucusque
usque adiuvat deus. ib

Iam michi video esse mirandum
quid ipsi david qui sauli
successit in regnum cuiusdam mu-
tacionis finalis illa muta-
cio figurata est propter quam
divinitus cuncta dicta cuncta
conscripta sunt. Deus premis-
vat quod ad rem de qua agi-
mus pertinet. Cum regi david

multa prospera provenissent
cogitavit facere deo domum
templum illud scilicet excellen-
tissime diffamatum quod a
rege salomone filio eius pos-
tea fabricatum est. Hoc cu
cogitante factum est verbum
domini ad nathan prophetam quod
proferret ad regem ubi cum
dixisset deus quod non ab
ipso david sibi edificaretur
domus. neque se mandasse
toto tempore tanto cuiquam imposui
suo ut sibi fieret domus ce-
drina et michi inquit hec
dices servo meo david. Hec
dicit dominus omnipotens. Accepi te
de ovili ovium ut esses in ducem
super populum meum israel et eram
tecum in omnibus quibus
ingrediebaris et exterminavi
omnes inimicos tuos a fa-
cie tua et feci te nominatum
secundum nomen magnorum
qui sunt super terram. Et ponam
locum populo meo israel et planta-
bo illum et inhabitabit seorsum
et non sollicitus erit ultra
et apponet filius iniquitatis
humiliare eum sicut ab inicio
a diebus quibus constitui iu-
dices super populum meum israel
et requiem tibi dabo ab omni-
bus inimicis tuis. Et nuncia-
bit tibi dominus quod domum

edificabo ipi ꝛ erit tanq̄ cu̅ imple
ti fuint dies tui et dormies
cu̅ pribus tuis ꝛ suscitabo
seme tuu post te qui erit
de ventre tuo ꝛ ppabo regnu̅
eius hic edificabit michi do
mum nomini meo ꝛ dirigam
thronu̅ eius usq̄ in etnum
Ego ero illi in prem ꝛ ille erit
michi in filiu̅ Et si venit i
iquitas illius redarguam
eu̅ in virga viror et in
tactibus filior hominu̅ mia̅
aut mea no amovea ab
eo sicut amovi a quibus
amovi a facie mea ꝛ fidelis
erit domus eius ꝛ regnum
eius usq̄ in eternu̅ coram
me ꝛ thronus eius erit erec
tus usq̄ in eternu̅ Hanc ta
grande pmissione qui putat
in salomone fuisse impleta
multu̅ errat attendit enim
quod dictu̅ est hic edifica
bit michi domu̅ qm salon
templum illud nobile struxit
ꝛ no attendit fidelis erit do
mus eius ꝛ regnu̅ eius usq̄
in eternu̅ coram me Attendat
ergo ꝛ aspiciat salonis do
mu̅ plena mulieribus alieni
genis colentibus deos
falsos ꝛ ipm ab eis rege
aliqn sapientem in eandem
ydolatriam seductum atq̄
deiectum ꝛ no audeat ex
istimare deum vl hoc pmisis
se mendacit vl talem sa
lomone domuq̄ eius fu
turam no potuisse pscire
Non hinc aute deberemus
ambigere nec si no in xpo
dno nro qui factus est ex
semine dauid scdm carnem
iam videremus ista compleri
ne vane atq̄ inanit hic
alium aliquem requireremus
sicut carnales iudei na
ꝛ ipi usq̄ adeo filiu̅ quem
loco isto regi dauid pro
missum legut intelligut
non fuisse salomonem ut eo
qui pmissus e tanta
manifestatione declara
to adhuc mirabili ceci
tate aliud sperare se dicat
facta e quide no nulla yma
go rei future etiam in sa
lomone in eo q templum
edificavit ꝛ pace habuit
scdm nome suu salon qui
pacificus est latine Et
in exordio regni sui mira
biliter laudabilis fuit Sz
eadem sua psona per umbra
futuri pnunciabat etiam
ipse xpm dnm nrm no
exhibebat Vn de illo qda
ita scripta sut quasi de ipo
ista pdicta st du scriptura

sic etiam rebus gestis pro-
phetans quodammodo in eo
figuram delineat futurorum
Nam preter libros regnorum historie
ubi regnasse narratur psalmus
etiam septuagesimus primus titulo
nominis eius inscriptus est
in quo tam multa dicuntur
que omnino ei convenire non
possunt domino autem xpisto ap-
ertissima perspicuitate conve-
niunt ut evidenter appareat
quod in illo figura qualiscum-
que adumbrata sit in isto
autem ipsa veritas presentata
Notum est enim quibus terminis
regnum conclusum fuerat salo-
monis Et cum in eo psalmo legitur
ut alia taceam dominabitur
a mari usque ad mare et a
flumine usque ad terminos orbis
terrarum quod in xpisto videmus
impleri A flumine quippe
dominandi sumpsit exordium
ubi baptizatus a iohanne
eodem monstrante cepit agnos-
ci a discipulis qui eum non
solum magistrum verum etiam
dominum appellaverunt. Nec ob
aliud vivente adhuc patre
suo dauid regnare salomon
cepit quod nulli illorum re-
gum contigit nisi ut hinc
quoque satis eluceat non
esse istum quem prophetia

ista presignat que ad eius
patrem loquitur dicens Et cum
impleti fuerint dies tui
et dormies cum patribus tuis
suscitabo semen tuum post
te qui erit de ventre tuo et
preparabo regnum illius Cur
ergo propter id quod sequitur
hic Edificabit michi domum
iste salomon putabitur prophe-
tatus et non potius propter id pre-
cedit cum impleti fuerint
dies tui et dormies cum patri-
bus suscitabo semen tuum post
te alius pacificus intelligitur
esse promissus qui non ante
sicud iste sed post mortem da-
uid prenunciatus est suscitan-
dus Quamlibet enim longo interposito
tempore ihesus xpistus veniret pro-
cul dubio post mortem regis
dauid cui sic est promissus
eum venire oportebat qui
edificaret domum deo non
de lignis et lapidibus sed de
hominibus qualem illum edi-
ficare gaudemus huic enim
domui dicit apostolus hoc est fide-
libus xpisti Templum enim
dei sanctum est quod estis vos
Propter quod et in psalmo octo-
gesimo octavo cuius est titu-
lus intellectus ipsi ethan israhelite
commemorantur promissiones

est sic regi david et ipsius
qui in libro regnorum sunt po-
siti quedam ibi similia dicuntur
sicut est Juravi david servo
meo usque in eternum preparabo semen
tuum et item Tunc locutus est in
aspectu filiis tuis et dixisti po-
sui adiutorium super potentem
et exaltavi electum de ple-
be mea Inveni david ser-
vum meum et oleo sancto meo unxi
eum Manus autem mea auxi-
liabitur ei et brachium meum
confirmabit eum Nichil
proficiet inimicus in eo et fi-
lius iniquitatis non apponet
nocere ei Et concidam inimi-
cos eius a facie eius et eos
qui oderunt eum fugabo Et
veritas mea et misericordia mea cum
ipso et in nomine meo exalta-
bitur cornu eius et ponam
in mari manum eius et in flu-
minibus dexteram eius Ipse invo-
cabit me pater meus es tu
deus meus et susceptor sa-
lutis mee Et ego primogenitum
ponam illum excelsum pre
regibus terre In eternum servabo
illi misericordiam meam et testamentum
meum fidele ipsi Et po-
nam in seculum seculi semen
eius et thronum eius sicut
dies celi Que omnia de do-
mino christo intelliguntur

qui vere intelliguntur
sub nomine david propter formam
servi quam de semine david i.
mediator dei assumpsit
ex virgine Continuo ex-
dicatur de peccatis filiorum
eius tale aliquid quale
in regnorum libro positum
est et quasi de salomone
pluribus accipitur ibi
namque hoc est in reg-
norum libro Et si venerit
inquit iniquitas eius re-
darguam illum in virga
virorum et in tactibus fili-
orum hominum. misericordiam autem
meam non amovebo ab
eo tactibus significans
plagas correptionis
Unde illud est Non te-
tigeritis christos meos
quid est aliud quam ne le-
seritis Nunc vero cum
agitur tamquam de david
ut quiddam eiusdem etiam ibi
diceret Si dereliquerint
inquit filii eius legem
meam et in iudiciis meis
non ambulaverint si iusti-
ficationes meas prophana-
verint et mandata mea
non custodierint visita-
bo in virga iniquitates
eorum et in flagellis de-
licta eorum Misericordiam autem

non dispergam ab eo. Non
dixit ab eis cum loqueretur
de filiis eius non de se ipso
sed dixit ab eo quod bene
intellectum tantumdem valet.
Non enim christi ipsius quod est
caput ecclesie possent in-
veniri ulla peccata que opus
esset humanis correptioni-
bus servata misericordia divinitus
coherceri sed in eius cor-
pore ac membris quod populus
eius est. Ideo in libro reg-
norum iniquitas eius dici-
tur hic autem filiorum eius ut
intelligamus de ipso
dici quodammodo quod
de eius corpore dicitur
propter quod etiam ipse de celo
cum corpus eius quod sunt
fideles eius saulus perse-
queretur Saule inquit sau-
le quid me persequeris
Deinde in consequenti-
bus: per sanctum Neque nocebo in-
quit in veritate mea neque
prophanabo testamentum
meum et que procedunt de
labiis meis non reprobabo.
Semel iuravi in sancto meo
si david mentiar. Solet
enim sic loqui scriptura quid autem
non mentiatur adiungit
et dicit: Semen eius in eter-
num manebit et sedes

eius sicut sol in conspectu me-
o et sicut luna perfecta in eternum
et testis in celo fidelis. XVI
Post hec tante promissionis
validissima firmamenta
ne putarentur in salomone completa
ta tamquam id speraretur nec
inveniretur. Tu vero in-
repulisti et ad nichilum de-
duxisti domine. Hoc quippe fa-
ctum est de regno salomonis in po-
steris eius usque ad eversionem
ipsius terrene ierusalem que re-
gni eiusdem sedes fuit et maxime
ipsius templi labem quod
fuerat a salomone constructum.
Sed ne ob hoc putaretur deus
contra sua promissa fecisse
continuo subiecit: distulisti christum
tuum. Non est ergo ille salomon
sed nec ipse david si dilatus
est christus domini. Cum enim christi
eius dicerentur omnes reges
mistice illo crismate con-
secrati non solum a rege david
et deinceps sed ab illo etiam
saule qui populo eidem rex primus
est unctus. Ipse quippe da-
vid eum christum domini appellat.
erat tamen unus christus ~~ipse~~
~~quippe david eum christum~~
~~appellat erat tamen unus christus~~
verus cuius illi figuram prophetica
unctione gestabant. Qui qu-
antum opinione hominum qui
eum putabant in david

uel in salone intelligendum
differebatur in longinquum sine
aut dispositionem dei veluti nobis
quo tempore probabatur. Interea du
ille differt quid actum sit
de regno terreno iudeorum ubi
probabatur utique regnaturus secu
lis ipse probabat adiunxit autem avertisti
avertisti testamentum servi
tui prophanasti in terra sancta
tum eius destruxisti omnes
maceriās eius et posuisti in
firmitates eius formidinem
diripuerunt eum omnes transeun
tes viam factus est obprobrium
vicinis suis. Exaltasti dex
teram inimicorum eius letificasti
asti omnes inimicos eius
avertisti adiutorium gladii
eius et non es opitulatus ei
in bello dissolvisti eum ab
mundatione sedem eius in terra
collisisti minuisti dies sedis
eius perfudisti eum confusione
hec omnia venerunt super
Iudeam illam iudeorum nunquam regnaverunt
non multi etiam filii libere
regnum illud tenentes in dis
pensatione temporali. Regnum
autem celestis iudeorum cuius erant
filii in vera fide tenentes et
in vero Christo sperantes. Quo
autem illa venerunt super illud
regnum iudeorum est rerum gestarum
Post hec visi legatur. Hystoria
autem prophetata ad pertinendum

de qua propheta queritur si
et ipsa precatio prophetatio
est usque quo avertis domine
in finem subauditur faciem
tuam sicut alibi dicitur
quousque scilicet avertis faciem
tuam a me. Nam ideo quidam
codices habent non habent avertis
tis sed avertis quamquam
possit intelligi avertis
miam tuam quam promisisti
David. Quod autem dixit in
fine quid est nisi usque in
finem. Quem finem intelligen
dum est ultimum tempus quando
in Christum Ihesum etiam gens
illa est creditura ante
quem finem illa fieri oporte
bat que superius eiusmodi
defleuit post que et hic
sequitur. Exardescit sicut
ignis ira tua. Memento
quod est mea substantia. Nichil
hic melius quam ipse Ihesus
intelligitur substantia populi eius
ex quo natura est non tamen
nus eius. Non enim vane
inquid constituisti omnes
filios hominum nullus enim
esset unus filius hominis
substantia Israel per quem filius hominis
liberaret. Multi filii hominum
vane utique constituti essent
omnes filii hominum. Nunc non
omnibus quibus humana natura
per peccatum primi hominis

in vanitatem de veritate
collapsa est ipse quod dicit
alius psalmus homo vanitati
similis factus est dies eius ve-
lud umbra pretereunt sed
non vane deus constituit
omnes filios quia et mul-
tos a vanitate liberat
per mediatorem ihesum et quos
liberandos non esse presciuit
ad utilitatem liberandorum
et comparacionem duarum inter
se a contrario civitatum
non utique vane in toto uni-
versalis creature pulcher-
rima atque iustissima ordi-
natione constituit deinde
sequitur Quis est homo
qui vivet et non videbit
mortem eruet animam
suam de manu inferi Quis
est iste nisi fides illa israel
ex semine david christus
ihesus de quo dicit apostolus
quod surgens a mortuis iam
non moritur mors ei
ultra non dominabitur sic
enim vivet et non videbit
mortem ut tamen mortuus
fuit sed animam suam eru-
it de manu inferni quo
ipse quorumdam solvenda
inferna vincula descen-
derat Eruerat autem pote-
state illa de qua in evangelio
dicit Potestatem habeo

ponendi animam meam et
potestatem habeo iterum sumendi
eam sequitur xviii

Sed cetera psalmi huius
que ita se habent ubi sunt
misericordie tue antique
domine quas iurasti david
in veritate tua Memor esto
domine obprobrii servorum
tuorum quod continui in sinu meo
multarum gencium quod expro-
braverunt inimici tui domine
quod exprobraverunt commutacionem
christi tui . Vtrum ex persona di-
cunt istorum israhelitarum qui de-
siderabant reddi sibi promissio-
nem que facta est ad david
an potius christianorum qui
non secundum carnem sed secundum
spiritum sunt israhelite non immerito queritur
Dicta sunt quippe ista vel
scripta tempore quo fuit ethan
cuius nomine titulatus iste
psalmus accepit et idem tempus
regni david fuit . ac per hoc
non diceretur ubi sunt miseri-
cordie tue antique domine
quas iurasti david in veri-
tate tua nisi eorum persona in se
propheta transfiguraret qui lon-
ge postea futuri erant quibus
hoc tempus esset antiquum quo
regi david ista promissa sunt
Potest autem intelligi multas
gentes cum christianos persequerentur

sequebantur exprobrasse
illis passione xpi quam
scriptura commutacionem vocat
in moriendo et mortalis e
ius post et commutacio xpi
dum hoc accepi opprobria
a ysraelitis quia eo eorum spe
raret futurus filius est gen
tium et hoc eis nunc oppro
brat multe gentes que ac
cederunt in eum per testamentum
nouum illis in vetustate re
manentibus ut ideo dicatur
Memento domine obprobrij
seruorum tuorum quia non eos
abhorruisset sed pocius in
veritate domino ihesu xpi Post hoc
obprobrium creditum sunt
illa que prius posui que
convenienciorem sensus michi videtur
inimicis enim xpi quibus
exprobratur qui eos ad
gentes transiens reliquit
opus incongrue vox ista
adaptatur Memento
domine obprobrij seruorum
tuorum Ideo enim filii dei in
exaudiendi sunt tales iudei
dicentes verba ista competunt
qui eum graues humilitates
persecucionum pro xpi nomine
patientur recordari po
tuerunt excelsum regnum semini
dauid fuisse promissum et
eius despecto dicere non de

sperando sed petendo querendo
pulsando Vbi sunt misera
ciones tue antique quas
iurasti dauid in verita
te tua Memento domine ob
probrij seruorum tuorum quod
continui in sinu meo mul
tarum gencium Hoc est in tribu
bus meis paciens pertuli
quod exprobrauerunt inimi
ci tui domine quod exprobra
uerunt commutacionem xpi tui
non eam putantes commuta
cionem sed consummacionem
Secundo autem Memento
domine misi ut miserearis et
protolerata paciencia
humilitate mea reddas
celsitudinem quia iurasti
dauid in veritate tua Di
cunt iudei assignemus
hec verba illi soli dei ta
lia dicere potuerunt qui ex
pugnata terrena ierusalem
antequam Ihesus xpus huma
nitus nasceretur in capti
uitatem ducti sunt intel
ligentes commutacionem xpi
quia scilicet non per terrena
carnalis que felicitas que
paucis annis regis sa
lomonis apparuit sed celestis
esset ac spiritualis fidelibus
expectanda Secunda tamen

ignorans infidelitas gen
cium cui dei ppl'm exultabat
atq' insultabat esse cap
tiuus quia xpi qmuta
cionem sed sciendibus
nescientes exprobrabat
et ideo q' sequitur ubi
ps iste concluditur be
nedictio domini meto'
fiat fiat vniuerso pplo
dei ad celestem ierlm p
tinenti siue in illis qui
latebant in testamento
vete antequam reue
laretur nomine siue in
his quia testamento
nouo reuelato mani
feste ptinere cernuntur
ad xpm satis congruit
Benedictio quippe dni
in semine dauid no ad ali
quod tpus qualis diebus
salois apparuit sed in
eternum speranda e in certis
sima spe dicitur fiat
fiat in illius eius spe
confirmatio ubi tam
iteracio hoc ergo intel
ligens dauid ait in secdo
regnorum libro vnde ad
istum psm digressi sumus
et locutus es p domo
serui tui in longinquum
deo aut post paululum
ait Nunc incipe et bene
dic domui serui tui usq' in e
num et c' quia tunc geniturus
erat filium ex quo p genies
eius duceretur ad xpm p quem
futura erat domus eterna
eadem q' domus dei q' d
uid p genus dauid domus
autem dei eadem ipsa ppter
templum dei de hominibus
factum non de lapidibus ubi
habitet in eternum pplus cum
deo et in deo suo et deus cum
pplo atq' in pplo suo ita
ut deus sit implens pplum
suum et pplus plenus deo
suo cum deus erit omnia in
omnibus ipse in pace p'mium
qui virtus in bello Ideo
cum in verbis nathan dcm
sit et indicabit tibi dns
quoniam domum edificabis ipsi
Postea dictum est in verbis
dauid quoniam tu dns omnipo
deus israel reuelasti aurem
serui tui dicens domum edi
ficabo tibi hanc enim do
mum nos edificamus bn
viuendo et deus ut bn
viuamus opitulando q'a
nisi dns edificauerit domum
in vanum laborauerunt edifi
cantes eam Cuius domus
cum venerit ultima dedica
cio tunc fit illud quod hic

nathan locutus est deo
dicens Et ponam testamentum
populo meo israel et plantabo
illum et inhabitabit seorsum
et non sollicitabitur ultra
et non apponet filius iniquitatis
humiliare eum sicut ab
initio a diebus quibus
constitui iudices super populum
meum israhel xiiij

Hoc tam magnum bonum
quisquis in hoc seculo
et in hac terra sperat insipienter
sapit An quisquam
putabit in pace regni salomonis
id esse completum
pacem quippe illam propter
umbram futuri excellenti
commendatione commendat. sed
huic suspicioni vigilanter
occursum est cum postea quam
dictum est non apponit filius
iniquitatis humiliare eum continuo sub
iunctum est sicut ab initio a
diebus quibus constitui
iudices super populum meum israel
Iudices namque priusquam
ibi reges esse cepissent super
illum populum fuerunt constituti
ex quo terram promissionis accepit
et utique humiliabat eum
filius iniquitatis hoc est
hostis alienigena per inter
valla temporum quibus leguntur
pacem alternasse cum bellis
et inveniuntur illic pacis
tempora prolixiora quam salomon
habuit qui quadraginta regnavit
annos Nam sub
eo iudice qui appellatus est aod octoginta
anni pacis fuerunt absit ergo
ut salomonis tempora in hac promissione
predicta esse credantur Multo minus itaque
cuiuslibet regis alterius Non
enim quisquam eorum in tanta pace
quanta ille pace regnavit nec
unquam omnino gens illa ita
regnum tenuit ut sollicita
non fuerit ne hostibus sub
deretur quia in tanta mu
tabilitate rerum humanarum
nulli aliquando populo concessa est
tanta securitas ut huic
vite hostiles non formi
daret incursus. locus
ergo iste qui promittitur
tam pacate ac secure
habitationis eternus est eternisque
debetur in matre ierusalem
libera ubi erit veraciter populus
israel hoc enim nomen inter
pretatur videns deum Cuius
premii desiderio pia per fidem
vita in hac erumpnosa
peregrinatione ducenda est

xv

Procurrente igitur
per tempora civitate dei
primo in umbra futuri in
terrena scilicet ierusalem regnavit
david Erat autem david
vir in canticis eruditus

qui armoniam musicam
non vulgari voluptate
sed fideli voluptate dilex
erit ea que deo suo qui
verus est deus mistica rei
magne figuracione servivit
diversorum enim sonorum ro
nalis moderatusque concentus
concordi varietate compacta
bene ordinate civitatis
insinuat unitatem denique
omnis vere prophecia eius psalmis
est quos centum quinquaginta
liber continet que psal
morum vocamus in quibus
nonnulli volunt eos solos
factos esse a david qui eius
nomine inscripti sunt. Sunt
etiam qui putant non ab eo
factos nisi qui prenotantur
ipsius david. qui vero
sunt in titulis ipsi david
ab aliis factos persone ipsius
fuisse coaptatos. Que opinio
voce evangelica salvatoris
ipsius refutatur ubi ait
quod ipse david in spiritu christum
dixit esse suum dominum qui
psalmus centesimus nonus sic
incipit Dixit dominus domino
meo sede a dextris meis
donec ponam inimicos
tuos scabellum pedum
tuorum. Et certe idem psal
mus non habet in tytulo

lo ipsius david sed ipsi da
vid sicut plurimi. michi autem
credibilius videntur ex
istimare qui omnes illos c
entum et quinquaginta psalmos e
ius operi tribuunt cum quod aliquos
prenotasse etiam nominibus
eorum aliorum aliquid quod
ad rem pertineat figuran
tibus ceteros autem nullius
hominis nomen in titulis
habere voluisse sicut ei vari
etatis huius disposicionem quam
vis latebrosam non tamen in
anem dominus inspiravit
nec movere debet ad hoc
non credendum quod non
nullorum nomina prophetarum q
longe post david regis
tempora fuerunt quibusdam
psalmis in eo libro le
guntur inscripta et que ibi
dicuntur velut ab eis dici
videntur. Neque enim non
potuit propheticus spiritus
prophetanti regi david hec
etiam futurorum prophetarum
nomina revelare ut aliquid
quod eorum persone que conveni
rent prophetice cantaretur si
cut iosias exorturus et reg
naturus post annos am
plius quam trecentos cui
dam prophete qui etiam
facta eius futura predixit

ci suo nomine eructatus e xvi
Q vnt iam copertam ame
video ut hoc loco libri
huius apiam quid in psalmis
de dno ihu xpo uel
eius ecclia pphauit Ego at
hoc no ita facia sicut
videtur ipa copia spectaculo pos
tulare quamvis no in vno
ceterum copia qua mo
lia magis impedior Omnia
enim ponere vitande plurit
causa phibeor Vereor
aut ne cu aliqua elegero
multis qui ea noverint
videar magis necessaria ptiisse
deinde quia testimonium quod
pfertur de toto contextu to
tius psalmi debet hre suffra
gium ut certe nichil sit
quod ei refragetur si no
omnia suffragantur ne mo
re centonum adre qua no
lumus tamquam versiculos de
cerpere videamur velud de
grandi carmine quod no de
re illa sz de alia longeque
diversa reperiatur esse co
scriptum Hoc aut in quocu
que psalmo possit ostendi ex
ponendus est totus quod
quanti operis sit et alioru
et nra volumina in quibus
hoc fecimus satis indicant
Legat ergo illa qui voluit
et potuit inveniet quot
et quanta rex David idemque
propheta de xpo et eius ecclia
pphauit de rege scilicet et civitate
quam condidit xvii
Quamvis enim de qua re agatur
Q ve pphe sint aliquae ma
nifeste prophetice locutiones
necesse est ut eis etiam pro
prie misceantur que maxime
ipse tardioribus ingerunt
doctoribus laboriosum
disputandi et exponendi
negotium Quedam tamen
xpm et ecclesiam prima
facie mox ut dicuntur os
tendunt et si expositio restat
exponenda que in eis
minus intelliguntur sicut
illud est in eod psalmorum libro
Eructavit cor meum verbum
bonum dico ego opera mea regi
lingua mea calamus scribe
velociter scribentis Speciosus
forma pre filiis hominum diffusa
est gratia in labiis tuis propterea
benedixit te deus in eternum
Accingere gladio tuo super
femur tuum potentissime
Specie tua et pulchritu
dine tua intende prospere
procede et regna propter veri
tatem et mansuetudinem
et iusticiam et deducet te mi
rabiliter dextera tua Sagitte

tue acute potentissime
populi sub te cadent in corda
inimicorum regis Sedes
tua deus in seculum seculi
virga directionis virga
regni tui Dilexisti iusti
ciam et odisti iniquitatem
et odio habuisti iniquita
tem propterea unxit te deus
deus tuus oleo exulta
tionis pre participibus tuis
Myrrha et gutta et casia a vestimentis
tuis a domibus eburneis
ex quibus delectaverunt te
filie regum in honore tuo
Quis nos habet xpm quem
predicamus et in quem credimus
quis sit tardus agnoscat
[illegible] audiat deum cuius
sedes est in seculum seculi
et unctum a deo utique sicut
ungit deus non visibili
sed spirituali atque intelligi
bili crismate Quis enim
tam rudis est in hac reli
gione vel tam surdus ad
versus eius famam lon
ge lateque diffusam ut
xpm crismate hoc ab
unctione appellatum esse
non noverit Agnito autem
rege xpo iam cetera que
hic tropice dicta sunt quo
sit speciosus forma pre
filiis hominum quadam tanto
magis amanda atque miranda

quanto minus corporea pul
chritudine cuius gladius cui
que sagitte et cetera isto mo
non proprie sed tropice posita
iam subditus eis qui reg
nat propter veritatem et man
suetudinem et iusticiam inqui
rat otiose Deinde aspici
at eius ecclesiam tanto viro
suo spirituali connubio et divino
amore coniunctam de qua
dicitur in his que secuntur
Astitit regina a dextris
tuis in vestitu deaurato
circumamicta varietate Audi
filia et vide et inclina
aurem tuam et obliviscere
populum tuum et domum patris
tui quia concupivit rex spe
ciem tuam quia ipse est dominus deus
tuus et adorabunt eum Et
filie Tyri in muneribus vul
tum tuum deprecabuntur omnes
divites plebis Omnis gloria
eius filie regis ab intus in
fimbriis aureis circumamic
ta varietate Adducentur
regi virgines post eam
proxime eius afferentur tibi
Afferentur in leticia et exulta
tione adducentur in templum
regis Pro patribus tuis
nati sunt tibi filii constitu
es eos principes super omnem
terram memores erunt

nominis tui in omni generatione
et progenie. propterea populi
confitebuntur tibi et in eternum
et in seculum seculi. Vnde optime
ac merito ita describitur ut hec
aliqua mulierzcula pre
ceteris credat atque describi
coniuge videlicet illius cui
dictum est Sedes tua deus in
seculum seculorum virga di
rectionis virga regni tui
dilexisti iusticiam et odisti
iniquitatem propterea unxit
te deus deus tuus oleo
exultacionis pre participi
bus tuis xpm utique propria
ius Quia sit enim principes
ius coequorum in omnibus
entes unitate atque gracia
sit ista regina. Sicut
in alio psalmo de illa dicitur
ciuitas regis magni spiritualis
syon spiritualiter quod nomen
latine interpretatum specu
lacio est. Speculatur enim fu
turi seculi magni bonum
in illud dirigitur eius in
tencio. ipsa est et ierusalem eodem
modo spiritualiter. Vnde multa
dicimus cui contraria inimica e
ciuitas diabolica babylon
que confusio interpretatur. Ex qua
in babylone regina ista
in omnibus gentibus re
gione liberatur et a
pessimo rege ad optimum

rege i. a diabolo transit ad
xpm propter quod ei dicitur
Obliuiscere populum tuum et do
mus patris tui cuius ciuitatis in
pie parcio sunt et israhelite so
la carne non fide inimi
cia ipsi magni huius regis
eiusque regine adipos enim
veniens et abiens xpus
omissis magis aliorum fuit e
quos non vidit in carne
Vnde per unum psalmum prophetiam
dicit ipse xpo in Eripe me
de contradiccionibus populi
constitues me in caput gen
cium. populus quem non cognoui
seruiuit michi in auditu
auris obediuit michi populus
ergo iste gencium quem non
cognouit xpus presencia [illegible]
[illegible] cum xpm sibi annunci
atum credidit ut merito de illo
dicetur in ob auditu auris
obediuit michi quia fides
ex auditu. iste inquam populus
additus veris et carne et
fide israhelitis ciuitas dei est
propterea quam secundum carnem peperit
xpm qui in solis illis israhelitis
fuit Inde quippe erat virgo
maria in qua carnem xpus
ut homo esset assumpsit
de qua ciuitate psalmus alius
ait Mater syon dicet homo
et homo factus est in ea

z ipe fundauit eam altissi
mus. Si dicebat propheta homo xpus
deus antequam in illa ciui
tate per mariam fieret homo
ipe in patriarchis z prophetis
fundauit eam. Cum igitur
huic regine ciuitati dei
tanto ante dictum sit per
prophetiam quod iam uidemus
impletum pro patribus tuis
nati sunt tibi filij constitues
eos principes super omnem
terram sunt prepositi z patres
eius eius confitentur ei populi
concurrentes ad eam co
fessione laudis eterne in
seculum seculi. procul dubio
quidquid hys tropicis lo
cutionibus sub obscuro
dictum est, quo quo modo
intelligatur debet hys
rebus manifestissimis
conuenire. Sequitur. xviij

Sicut etiam in illo psalmo ubi
sacerdos xpus quemad
modum hic rex apertissime predicatur.
Dixit dominus domino meo sede
a dextris meis donec po
nam inimicos tuos sca
bellum pedum tuorum. Sedere
xpus ad dexteram patris
creditur non uidetur. etiam
eius inimicos poni sub
pedibus eius nondum ap
paret. Id igitur apparebit.
in fine etiam nunc creditur
post uidebitur. Verum quod
sequitur. Virgam uirtu
tis tue emittet dominus ex syon
et dominare in medio inimi
corum tuorum. ita clarum est ut non
solum infideliter sed infeliciter,
sed etiam impudenter ne
getur. Et ipsi quippe fatentur
nimia ex syon missam fuisse
legem xpi quod euangelium nos uo
camus et eam uirgam uirtu
tis eius agnoscimus. Dominari
eum in medio inimicorum
suorum. Idem ipsi inter quos
dominatur dentibus frenden
do et tabescendo et nihil
aduersus eum valendo te
stantur. Deinde quod paulo
post dicit. Iurauit dominus
et non penitebit eum. Tu es
sacerdos in eternum secundum or
dinem melchisedech. ex
quo iam nusquam est sacerdo
tium et sacrificium secundum ordinem
aaron et ubique offertur
sub sacerdote xpo quod pro
tulit melchisedech quando be
nedixit abraham. quibus
rebus promittitur de quo
dicantur ad hec itaque ma
nifesta referuntur que pau
lo obscurius in eodem psalmo
posita sunt. que recte intel
liguntur quod in nostris iam
popularibus sermonibus

ferim⁹ Sic & in illo ubi pas
sionibus sue similitate prophetia
opus loquitur dicens. Foderunt
manus meas & pedes
meos dinumeraverunt omnia ossa
mea. Ipsi uero consideraverunt
et inspexerunt me. Quibus
utique ubi in cruce corpus
significavit extentum ma
nibus pedibusque confixis
clavorum transverberatione
ipsis eorum modo se spec
taculo considerantibus et
conspicientibus prebuisse. Addit
etiam diviserunt sibi uestimen
ta mea & super vestem meam
miserunt sortem que prophetia
quemadmodum impleta sit evan
gelica narrat historia
ut presto & alia ibi intel
liguntur que ibi minus apte
dicta sunt ad congruunt hoc
tanta manifestatione
claruerunt presertim cum &
alia que non transacta tre
munt sed presentia cotuemur
sicut in eodem psalmo legimus
tanto aut predicta ita nunc
exhibita iam toto orbe
cernuntur. Ibi enim post dicit
commemorabuntur & convertentur
ad dominum universi fines terre
et adorabunt in conspectu eius
omnes patrie gentium quoniam
domini est regnum & ipse dominabitur

gentium sequitur. xiv

De resurrectione quoque
eius nequaquam psalmorum
oracula tacuerunt. Nam
quid est aliud quod in psalmo
ex persona eius canitur
Ego dormivi & somnum
cepi & surrexi quoniam dominus
suscepit me. An forte quisquam
ita desipit ut credat ve
lud aliquid magnum nobis
indicare voluisse prophetam
quod dormierit & surrexerit
nisi somnus iste mors
esset & evigilatio resur
rectio qua de christo sic o
portuit prophetari. Nam & in
quadragesimo multo
manifestius id ostenditur
ubi ex persona eius de me
diatoris more solito tam
quam preterita narrantur que
futura prophetabantur
quem que ventura erant
iam in predestinatione
& prescientia dei velut facta erant
que certa erant. Inimici
inquit mei dixerunt ma
la michi quando morietur
& peribit nomen eius. Et
si ingrediebatur ut videret
vana loquebatur cor eius
congregavit iniquitatem
sibi. Egrediebatur foras
& loquebatur simul

in unum adversum me su
surrabant omnes inimici
mei adversum me cogita
bant mala michi verbum
iniquum constituerunt adversum
me numquid qui dormit non
adiciet ut resurgat hic
certe ita posita sunt verba
haec ut michi aliud dixisse
intelligatur quam si di
ceret numquid qui moritur non
adiciat ut reviviscat
Cupiebant quippe demum
morte ipsius cogitasse
et disposuisse inimicos
eius et hoc apud esse per
eum qui ingrediebatur ut
videret et egrediebatur
ut proderet Cui autem hic non
occurrat ad discipulo eius
factus traditor iudas Cum
ergo facinus erat quod moli
bantur i. occasuri erant
eum ostendens illos vana
malicia frustra occisuros
resurrecturum sic adiecit
hunc versum velut diceret Quid
agitis vani quod vestrum
scelus est meus sompnus
est numquid qui dormit non
adiciet ut resurgat Et tamen
eos tam magnum nefas
non impune facturos con
sequentibus indicat ver
sibus dicens Etenim homo

pacis mee in quo speravi qui
edebat panes meos am
pliavit super me calcaneum
magnificavit me Tu autem mihi
domine miserere mei et resuscita
me et reddam illis Quis
iam negat qui iudeos post
passionem et nunc quoque de pro
priis sedibus suis bellica stra
ge et excidio funditus era
dicatos videt Occisus enim
ab eis resurrexit et reddidit
eis interim temporalia discipl
[illegible] accepto quod non correctis ser
vat qui vivos et mortuos
iudicabit Nam dominus ye
hesus ipsum traditorem suum
per panem porrectum ostendit
apostolis hunc etiam versum
commemoravit et in se dixit
completum Qui edebat panes
meos ampliavit super me
calcaneum Quod autem ait in
quo speravi non congruit capiti sed
corpori neque enim nesciebat
ipsum ipse salvator de quo
ante iam dixerat Unus
ex vobis dyabolus est Sed
solet in se membrorum suorum
transferre personam et sibi tri
buere quod est illorum quia
caput et corpus unus
est christus unde illud est in ewangelio
Esurivi et dedistis michi
manducare Quod exponens

uit orem cum dormiunt meis
cessus michi fecasset. Sed ita
dixit sperasse quod tunc
sperauit de Juda discipuli eius
m e connatus apostolus. Judei
ut xpistum quem sperant mo
riturum esse non sperant. Ideo
ne loco et ipse annunciauerunt
rum esse non putat sed neque
o que sunt que sibi alicuius
mortis passione confingit
eo mirabili uanitate et ce
tate uerba que posuimus
non morte et requie sed somp
no et euigilacionem significare
contendunt. Sed clamat eis etiam
psalmus decimus quintus. Propter hoc
iocundatum est cor meum et
exultauit lingua mea
insuper et caro mea requiescet
in spe quoniam non derelinques
animam meam in inferno nec
dabis sanctum tuum uidere
corrupcionem. Carnis in ea
spe diceret requieuisse quam
ita ut non derelicta anima
sua in inferno sed cito re
deunte et reuiuisceret ut
non corrumperetur sicut cadaue
ra corrumpi solet, nisi qui
die tercio resurrexit, quod utique
dicere non possunt de propheta
rege Dauid. Clamat et sex
agesimus septimus psalmus. Deus
noster deus saluos faciendi

et domini domini exitus mortis.
Quid apercius dicitur? Deus
enim saluos faciendi dominus
est ihesus, quod interpretatur
saluator siue salutaris.
Nam ratio nominis huius hec
reddita est quando prius quam
de uirgine nasceretur dictum est:
Pariet filium et uocabis
nomen eius ihesum; ipse enim
saluum faciet populum suum
a peccatis eorum. In quorum
peccatorum remissionem quoniam
sanguis eius effusus est
non utique oportuit eum
de hac uita exitus alios
habere quam mortis. Ideo
cum dictum esset deus in
deus saluos faciendi
continuo subiunctum est
et domini domini exitus mortis
ut ostenderet moriendo
saluos esse facturum. Sed
mirando dictum est et domini
tamquam diceretur talis est
ista uita mortalium ut nec
ipse dominus aliter ab illa exiret
nisi per mortem. xx

Sed ut iudei tam ma
nifestis huius prophetie
testimoniis eciam rebus
ad effectum clarum certumque
perductis omnino non credant
profecto in eis illud imple
tur quod in eo psalmo q

qui sunt sequuntur. Septimum est
tertium enim et illud de persona
Christi quae ad eius passio
nem pertinet prophetice di
centium commemoratum est
quod in eiusdem psalmo patuit: De
derunt in escam meam fel
et in siti mea potaverunt me
aceto. Et velud post ta
le convivium epulasque sibi
sic exhibitas mox
intulit: Fiat mensa eorum
coram ipsis in laqueum et
in scandalum. Obscurentur
oculi eorum ne videant et
dorsum eorum semper incur
va. Et cetera quae non op
tando sunt dicta sed optandi
specie prophetando predicta.
Quid ergo mirum si haec tam
manifesta non vident quorum
oculi sunt obscurati ne
videant? Quid mirum si
celestia non suspiciunt qui
ut intenti terrena sint proni
dorsum eorum semper incur
vum est. His enim verbis
translatis a corpore vitia
significantur animorum. Ista
de psalmis, hoc est de prophetia re
gis David satis dicta sint
ut aliquis modus sit. Ig
noscant autem qui haec le
gunt et cuncta illa nove
runt et de his que fortasse
firmiora me praetermisisse
vel intelligunt vel existimant
non querantur. XXI

Regnavit ergo David in
terrena Ierusalem filius celestis
Ierusalem divino multum testimonio
predicatus, quia et delicta
eius tanta pietate superata
sunt per saluberrimam pe
nitendi humilitatem ut prorsus
inter eos sit de quibus ipse
ait: Beati quorum remisse sunt
iniquitates et quorum tecta
sunt peccata. Sequitur XXII

Post hunc regnavit in
populo universo Salomon
eius filius qui ut supra dictum
est patre suo cepit vivente
regnare. Hic bonis initiis
malos exitus habuit. Quippe
secunde res que sapientium animos
fatigant magis huic obfuerunt
quam profuit ipsa sapientia
etiam nunc deinceps memo
rabilis et tunc late longe
que laudata. Prophetasse etiam
ipse reperitur in suis libris
qui tres recepti sunt in auctori
tatem canonicam: Proverbia, Eccle
siastes, Cantica canticorum. Alii
vero duo, quorum unus Sapientia
alter Ecclesiasticus dicitur, propter elo
quii non nulla similitudine
ut Salomonis dicantur
obtinuit consuetudo. Non a

uit esse ipsius non dubitant doctores. Ceterum in ecclesia maiorum antiquitas recepit cetera quorum in uno qui appellatur sapiencia salomonis passio christi apertissime prophetatur. Impii quippe interfectores eius commemorantur dicentes. Circumveniamus iustum quoniam insuavis est nobis et contrarius est operibus nostris et improperat nobis peccata legis et infamat in nos peccata discipline nostre. Promittit se scientiam dei habere et filium dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitacionum nostrarum. Gravis est nobis eciam ad videndum quoniam dissimilis est aliis vita illius et immutate vie eius. Tamquam nugaces estimati sumus ab illo et abstinet se a viis nostris quasi ab immundiciis. Prefert novissima iustorum et gloriatur patrem se deum habere. Videamus ergo si sermones illius veri sunt et temptemus que futura sunt illi et sciemus que erunt novissima illius. Si enim verus est filius dei suscipiet illum et liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia et tormento interrogemus illum ut sciamus reverentiam ipsius et probemus pacientiam illius. Morte turpissima condempnemus eum. Erit enim respectus in sermonibus illius. Hec cogitaverunt et erraverunt. Excecavit enim illos malicia ipsorum. In ecclesiastico autem fides gencium futura predicitur isto modo. Miserere nostri deus dominator omnium et immitte timorem tuum super omnes gentes. Extolle manum tuam super gentes alienas et videant potenciam tuam. Sicut coram illis sanctificatus es in nobis ita coram nobis magnificeris in illis et cognoscant te sicut et nos agnovimus te quia non est deus preter te domine. Hanc optandi et precandi speciem prophetiam per iesum christum videmus impletam. Sed adversus contradictores non tanta auctoritate proferuntur que scripta non sunt in canone iudeorum. Tria vero illa quos salomonis esse constat et iudei canonicis habent ut ostendatur ad christum et ecclesiam pertinere quod in huiusmodi reperitur operosa disputacione opus est que nos ultra quam

oportet sic adhibetur at-
tendit enim quod in proverbiis
legitur viros impios
dicere abscondamus in terra
virum iustum iniuste absorbe-
amus vero eum tamquam
infernus viventem et au-
feramus eius memoriam
de terra possessionem eius pre-
ciosam apprehendamus
non ita obscurum est ut de
christo et de possessione eius
ecclesia sine laboriosa expo-
sitione non possit intelli-
gi Tale quippe aliquid et
dominus ipse ihesus per evangelicam pa-
rabolam ostendit dixisse ma-
los colonos hic est heres
venite occidamus eum et
nostra erit hereditas Itemque
illud in eodem libro quod ia-
m ante perscripsimus de muliere
de sterili que peperit septem
non nisi de christo et ecclesia mox
ut fuit predicatum consuevit
intelligi ab hiis qui christum
sapientiam dei noverunt Sapiencia
edificabit sibi domum et
suffulsit columpnas septem
ymolavit suas victimas
miscuit in cratere vinum
suum et paravit mensam suam
misit servos suos convocans
cum excellenti predicatione
ad craterem dicens Quis
est insipiens divertat ad
me Et inopibus sensu dixit
Venite et manducate de
meis panibus et bibite vi-
num quod miscui vobis Hic certe
agnoscimus dei sapientiam hoc
est verbum patri coeternum
in utero virginali domum
sibi edificasse corpus huma-
num et huic tamquam capiti
membra ecclesiam sibi adiunxisse
martirum victimas ymmo-
lasse mensam in vino et pa-
nibus preparasse ubi apparet
etiam sacerdocium secundum or-
dinem melchisedech Insi-
pientes et inopes sensu
vocasse quia sicut dicit
apostolus infirma huius mundi
elegit deus ut confunderet
fortia Omnibus tamen infirmis
quod sequitur dicit Dere-
linquite insipienciam
ut vivatis et querite prudenciam
ut habeatis vitam Participem
autem fieri mense illius
ipsum est incipere habere vitam
Nam in alio libro qui vo-
catur ecclesiastes ubi ait
Non est bonum homini nisi
quod manducabit et bibet
Quid credibilius dicere intel-
ligitur quam quod ad participa-
tionem mense huius pertinet

qua sacerdos ipe mediator
testamenti noui qui exhibet secundum
ordinem melchisedech decor
et sanguine suo idem sacrificium
successit omnibus illis sacrificiis
veteris testamenti que ymola
bantur in vmbra futuri xpi
modo etiam voce illam in psalmo
tricesimo nono eiusdem me
diatoris per prophetiam lo
quentis agnoscimus Sa
crificium et oblacionem noluisti
corpus autem perfecisti michi
qua pro illis omnibus sacri
ficiis et oblacionibus corpus
eius offertur et participanti
bus ministratur Nam istud
ecclesiasten in hac summa man
ducandi et bibendi quam
sepe repetit plurimum que commen
dat non sapere carnales e
pulas voluptatis satis
illud ostendit ubi ait Me
lius est ire in domum luctus
quam in domum potus Et
paulo post Cor inquit sa
piencium in domo luctus
et cor insipiencium in domo
epularum. Sed illud magis
commemorandum censuimo
de hoc libro quod pertinet
ad ciuitates duas vnam
dyaboli et alteram xpi et
earum reges dyabolum et xpm
Ve ubi terra inquit cuius
rex adolescens et principes
qui mane comedunt
Beata terra cuius rex tuus filius
ingenuorum et principes
tui in tempore comedunt in
fortitudine et non in confusione
Adolescentem dixit dyabolum
propter stulticiam et superbiam
et temeritatem et petulanciam
ceteraque vicia que huic
etati assolent habundare
xpm autem filium ingenuorum
scilicet sanctorum patriarcharum per
tinencium ad liberam ciuita
tem ex quibus est in carne
progenitus principes illius
ciuitatis mane mandu
cantes id est ante horam con
gruam quia non expectant
oportunam que uera est
in futuro seculo felicitatem
festinat beari huius seculi
celebritate cupientes
principes autem ciuitatis
xpi tempus non fallacis bea
titudinis paciencius expectant
hoc ait in fortitudine et
non in confusione quia non
eos fallit spes de qua dicit
apostolus Spes autem non confundit
Dicit et psalmus Etenim qui te
expectant non confundantur
Iam uero canticum canticorum
spiritualis quedam sanctarum est
voluptas mencium in

coniugio illius regibus re
gine civitatis quod est
et etiam Sz hec voluptas
allegoriis involuta est
reginnibus ut despiciatur
ardentibus videtur qz lo
cundius et apparat spe
sius cui dicitur in eodem ca
tico Equitatus dilexit te
et sponsa que ibi audit
Caritas in delicijs tuis Ca
rite multa huiusmodi aura
huius opibus emendi xxiii

Ceteri post salomonem re
ges hebreorum vix inve
niuntur per aliqua enigmata
dictorum suorum vel de gestis
quod ad cristum vel ecclesiam pertine
at prophasse sive in iuda sive
in israel. Sic enim appellate
sunt illius ipsius partes ex
quo propter salomonis offe
sam tempore filii eius roboam
qui patri successit in regnum
deo vindicante divisus
est proinde tribus decem
quas accepit ieroboam
servus salomonis rex eius in sa
maria constitutus proprie vo
cabantur israel quamvis hoc
universi illius populi nomen
esset. Duabus vero tri
bubus iuda scilicet et beniamin
que propter david ne penitus
regnum stirpis eius

fuisset eradicatum remanse
rant subiacentes civitati
Iude nomen fuit quia erat
tribus inde david. Beniamin
vero tribus altera ad id
regnum sicut dixi pertinens
erat unde fuit saul rex an
david sed simul iste duce
ut dictum est Iuda vocabatur
et hoc nomine discernebatur
ab israel quod appellabantur
proprie decem tribus habentes
suum regem. Nam tribus levi
quia sacerdotalis fuit dei
non regum servitio man
cipata tercia decima nume
rabatur Joseph quippe unus
ex duodecim filiis israel non
unam sicut ceteri singula
sed duas tribus fecit effraim
et manassen. Verum etiam tri
bus levi ad regnum ierosolimitanum
pertinebat magis
ubi erat dei templum cui
serviebat. Diviso igitur
populo primus regnavit in
ierusalem roboam rex iuda
filius salomonis et in samaria
Ieroboam rex israel servus
salomonis et cum voluisset
roboam tamquam tyran
nidem divisam partis illius
bello persequi prohibitus est
populus pugnare cum fratribus

pius dicente deo per prophetam
se hoc fecisse unde apparuit
nullum in ea vel vel regibus israel
vel populo fuisse peccatum. Sed ua
cognita pars utraque inter se
pacata conquievit non enim
religionis sed regni fuerat
divisio. xxiii

Verum rex israel ieroboam
mente perversa non cre
dens deo quem veracem
promisso sibi regno dato
probaverat timuit ne veni
endo ad templum dei quod
erat in ierusalem quo secundum divinam
legem sacrificandi causa
universe illi genti veniendum
fuit seduceretur ab eo populus
stirpi david tamquam regio
semini redderetur instituit ydo
latriam in regno suo et populum
dei secum simulacrorum cultu
obstrictum nefanda impie
tate decepit. Nec tamen omnino
cessavit deus non solum illum
regem verum etiam successores
impietatis imitatores
populum quoque ipsum arguere per
prophetas nam ibi extiterunt
magni illi insignesque
prophete qui etiam mirabilia
multa fecerunt helyas et
helyseus discipulus eius
ubi etiam dicenti helye domine
prophetas tuos occiderunt al
taria tua suffoderunt et ego
relictus sum solus et que
runt animam meam responsum est
esse illic septem milia virorum
qui non curvaverunt genua
ante baal xxv

Item quoque in regno iuda per
tinente ad ierusalem et succedentium
regum temporibus non defue
runt prophete sicut deo place
bat eos mittere vel ad prenun
ciandum quod opus erat vel
ad corripienda peccata precipi
endamque iusticiam. Nam
et illic et si longe minus
quam in israel tamen extiterunt
reges qui suis impietati
bus deum graviter offenderent
et modestis flagellis cum
populo similiter plecterentur. Piorum
sane regum merita ibi non
parva laudantur. In israel autem
reges alios minus omnes
tamen reprobos legimus. Utraque
igitur pars sicut iubebat divina
providentia vel sinebat
varys et erigebatur pro
speritatibus et adversitatibus
premebatur et sic affligeba
batur non solum externis verum
etiam inter se civilibus bellis
ut certis existentibus
causis misericordia dei vel ira pa
tesceret donec eius in
dignatione crescente uni
versa gens illa a chal
deis debellantibus

non solum subuerteretur in sedibus suis sed etiam ex maxima sui parte transferretur in terras assyriorum sub illa parte que vocabatur israel in tribubus decem. Postea vero etiam iudas euersa ierusalem et templo illo nobilissimo in quibus terris per annos septuaginta captiuum egit ocium post quos inde dimissa templum quod euersum fuerat instaurauit et quamuis plurimi ipso israel in alienigenarum degerent terris non habuit tamen deinceps duas regni partes et duos diuersos in singulis partibus reges sed in ierusalem princeps eorum vnus erat atque ad dei templum quod ibi erat omnes vndique ubicumque essent et vndecumque possent per certa tempora veniebant sed nec tunc eis hostes ex alijs gentibus expugnatores defuerunt. Nam etiam romanorum iam tributarios eos christus inuenit. xxvj

Toto autem illo tempore ex quo redierunt de babylonia post malachiam aggeum zachariam qui tunc prophetauerunt et esdram non habuerunt prophetas usque ad saluatoris aduentum nisi alium zachariam patrem iohannis et elizabeth eius uxorem christi natiuitate iam proxima et eo iam nato symeone sene et anna vidua iamque grandeua et ipsum iohannem nouissimum qui iuuenis iuuenem iam christum non quidem futurum predixit sed tamen incognitum prophetica cognitione monstrauit propter quod ipse dominus ait lex et prophete usque ad iohannem. Sed istorum quinque prophetatio ex euangelio nobis nota est ubi et ipsa virgo mater domini ante iohannem prophetasse inuenitur. Sed hanc istorum prophetiam iudei reprobi non acceperunt. acceperunt autem qui ex eis innumerabiles euangelio crediderunt. Tunc enim vero israel diuisus est in duo diuisione illa que per samuelem prophetam sauli regi est immutabilis prenunciata. Malachiam vero aggeum zachariam et esdram etiam iudei reprobi in auctoritate canonica receptos nouissimos habent. Sunt enim et scripta eorum sicut aliorum qui in magna multi-

udine prophetarum spiritualia ca so-
runt que in auctoritatem canonicam
obtinent de quorum propheciis que
ad Christum ecclesiamque eius per-
tinent non nulla in istis in hoc
ac video esse ponenda
quod commodius fiet adiuvan-
te domino sequenti libro ne hunc
plurimum ultimus onerem
chyos que usque Incipiunt
capitula libri decimi octavi
De tempore salvatoris decem et
septem voluminibus scripta sunt
De terrene civitatis re-
gibus atque temporibus quibus
ab exortu Abrahe sanctorum
tempora supputata conveniunt
Quibus regnantibus
apud Assyrios atque Sicionios
Abrahe centenario Ysaac
de promissione sit natus vel
ipsi Ysaac sexagenario
Esau et Jacob gemini de
Rebecca sint editi iiij De
temporibus Jacob et filii eius
Joseph v De Api rege
Argivorum quem Egypti Sera-
pim nominatum divino honore
coluerunt vi Quibus
regnantibus apud Argivos
quibusve apud Assyrios
Jacob et Joseph in Egipto
sint mortui vii Quorum
regum etate Moyses natus
sit et quorum deorum eisdem
temporibus sit orta religio

viii Quo rege Atheniensium sit
civitas condita et quam causam
nominis eius Varro perhibeat
ix Quid Varro tradat
de nominando Ariopago
et de diluvio Deucalionis
x Quo tempore Moyses po-
pulum dei de Egipto edux-
it et Jhesu Nave qui eidem
successit quorum regum eta-
te sit mortuus xi De
sacris falsorum deorum que reges
Grecie illis temporibus insti-
tuerunt que ab exitu Israel
de Egipto usque ad obitum
Jhesu Nave dinumerantur
xii Qualium fabularum
figmenta conficta sint eo
tempore quo Hebrei iudices
preesse ceperunt xiii De
theologis poetis xiiii De
occasu regni Argivorum
quo tempore apud Laurentes
Picus Saturni filius reg-
num patris primus xv De
Diomede post Troye ex-
cidium in deos relato cuius
socii traditi sunt in vo-
lucres esse conversi xvi De
incredibilibus hominum co-
mutationibus quid Varro
tradiderit xvii Quid cre-
dendum sit de transforma-
cionibus que arte demonum

personibus videntur accide
xviii Quod eo tempore eneas
in ytaliam venit quo lab
don iudeos presidebat iudicibus
xix De successione ordi
nis regni apud israelitas
post iudices xx De re
gibus lacii quorum primus
eneas et duodecimus a
ventinus dii facti sunt xxi
Quod eo tempore roma condi
ta quo regnum assyriorum
interiit quo ezechias
regnavit in iudea xxii De
sibilla erithrea que inter
alias sibillas cognoscitur
de christi evidencia multa
cecinisse xxiii Quod reg
nante romulo septem
sapientes claruerunt
quo tempore decem tribus que
israel dicebantur in capti
vitatem a chaldeis ducte
sunt idemque romulus
mortuus divino honore
donatus est xxiiii Quod in
prophetis emicuerunt regnante
apud romanos tarquinio pris
co apud hebreos sede
chia cum ierusalem capta est
templumque subversum
xxv Quod eo tempore quo im
pletis lxx annis iudeorum
est resoluta captivitas
romani quoque a domina
tu regio sunt liberati
xxvi De temporibus prophetarum
quorum oracula continentur
libris quique tunc de voca
cione gencium multa ce
cinerunt qui romanum reg
num cepit assyriumque de
cit xxvii De hiis qui ad
ewangelium christi pertinet quod osee
et amos prophetaverunt xxviii
Que ab ysaia de christo et
ecclesia sit predicta xxix Que
micheas et ionas et iohel
novo testamento congru
encia prophetaverunt xx
x Que in abdya in naum
et abacuk de salute mundi
in christo pronunciata videntur
xxxi De prophetia que in ora
abacuk et cantico continetur
xxxii De christo et vocatione
gencium quo ieremias et so
phonias prophetico spiritu sunt
prefati / De prophetia danielis
xxxiii et ezechielis que in
christum ecclesiamque concordat
xxxiiii De trium prophetarum
vaticinio et aggei et zacharie
et malachie xxxv De esdra
et machabeorum libris
xxxvi Quod prophetica auctoritate
omni origine gentilis philo
invenitur antiquior
xxxvii Quod quedam scriptorum septu

[e]cclesiasticus canon propter nimiam
non recepit vetustatem
ne per occasionem eorum falsa
veris miscerent xxxviij De
hebraicis litteris que numquam
in sue lingwe xxxix De egip
tiorum mendacissima vanita
te que antiquitati sue
centum milia ascribit
annorum xl De philosopho
rum opinionum dissensionibus
et canonicarum apud ecclesiam
concordia scripturarum xli
Qua dispensacione providencie
dei scripture sacre veteris
testamenti ex hebreo in
grecum eloquium translate sint
ut omnibus gentibus innotes
scerent xlii De auctoritate sep
tuaginta interpretum que
salvo honore hebrei stili
omnibus sit interpretibus
preferenda xliii De
intelligendo de ninivitarum
excidio cuius denunciacio
ex hebreo quadraginta
dierum spacio tenditur in sep
tuaginta autem triduum bre
vitate concluditur xliiii
Quod post instauracionem te
mpli prophetas iudei habere de
sierunt et exinde usque ad
nativitatem christi continuis
adversitatibus sint afflicti
ut probaretur alterius
templi edificacionem
propheticis vocibus fuisse
promissam xlv De ortu
salvatoris nostri secundum
quod verbum caro factum est
et dispersione iudeorum per
omnes gentes sicut fuerat
prophetatum xlvi An ante
tempora christi aliqui fuerint extra
israeliticum genus qui ad
celestis civitatis consorcium
pertinerent Prophetiam aggei
qua dixit maiorem fu
turam gloriam domus dei
quam primum fuisset non in
xlvii reedificacione templi
sed in ecclesia christi esse completa
xlviii De incerta multi
plicacione ecclesie quia
in hoc seculo multi repro
bi miscentur electis xlix
De predicacione evangelii
que per passiones predican
cium clarior et potencior
facta est l Quod etiam per
hereticorum dissensiones
fides catholica li ad
credendum sit quod quidam pu
tant impletis decem
persecucionibus que sunt
nulla super esse preter
undecimam que in ipso

antichristi tempus sit futura

liii De tempore novissime persecutionis occulto

liiii De stultissimo mendacio paganorum quo christianam religionem non ultra trecentos sexaginta quinque annos mansuram esse finxerunt

De civitatum duarum quarum dei una est altera huius seculi in qua nunc quantum ad humanum genus pertinet est ista peregrina exortu et procursu et debitis finibus me scripturum esse promisi cum prius inimicos civitatis dei qui conditori eius christo deos suos preferunt et livore sibi perniciosissimo atrociter invident christianis quantum me adiuvaret eius gratia refellissem quod voluminibus decem prioribus feci. De hac vero mea quam modo commemoravi tripertita promissione sequentibus quatuor libris ambarum est digestus exortus. Deinde procursus ab homine primo usque ad diluvium libro uno qui est huius operis quintus decimus atque inde usque ad abraham rursus ambe sicut in temporibus ita et in nostris litteris cucurrerunt. Sed a patre abraham usque ad tempora regum israhelitarum ubi sextum decimum volumen absolvimus et inde usque ad ipsius mediatoris salvatoris adventum quousque septimus decimus liber extenditur sola videtur in meo stilo cucurrisse dei civitas cum in hoc seculo non sola cucurrerit sed ambe utique in genere humano sicut ab initio simul suo procursu tempora variaverint. Verum hoc ideo feci ut primitus ex quo apertiores dei promissiones esse ceperunt usque ad eius ex virgine nativitatem in quo fuerant que primitus promittebantur implenda sine interpolatione a contrario alterius civitatis ista que dei est procurrens distinctius appareret quamvis usque ad revelationem testamenti novi non in lumine sed in umbra cucurrerit. Nunc autem quod intermiseram video esse faciendum ut ex abrahe temporibus quomodo etiam illa cucurrerit quantum satis videtur attingam ut ambe possint considerantibus legentium comparari.

Societas igitur usquequaque mortalium diffusa

per terras et in locorum quantislibet diversitatibus unius eiusdemque nature quadam communione devincta utilitates et cupiditates suas quibusque sectantibus dum id quod appetitur aut nemini aut non omnibus sufficit quia non est id ipsum adversus se ipsam plerumque dividitur et pars partem que prevalet opprimit. Victrici enim victa succumbit dominacioni scilicet vel etiam libertati qualemcumque pacem preferens ac salutem ita ut magne fuerint ammiracioni qui perire quam servire maluerunt. Nam in omnibus fere gentibus quodammodo vox nature ista personuit ut subiugari victoribus mallent quibus contigit vinci quam bellica omnifaria vastacione deleri. Hinc factum est ut non sine dei providencia in cuius potestate est ut quisque bello subiugetur aut subiuget quidam essent regnis prediti quidam regnantibus subditi. Sed inter plurima regna terre in que terrene utilitatis vel cupiditatis est divisa societas quam civitatem mundi huius universali vocabulo nuncupamus duo regna cernimus longe ceteris provenisse clariora assyriorum primum deinde romanorum ut temporibus ita locis inter se ordinata atque distincta. Nam quomodo illud prius hoc posterius eo modo illud in oriente hoc in occidente surrexit. Denique in illius fine huius inicium confestim fuit. Regna cetera ceterosque reges velut appendices istorum dixerim. Ninus ergo iam secundus rex erat assyriorum qui patri suo belo successerat regni illius primo regi quando in terra chaldeorum natus est abraham. Erat autem tempore illo regnum sicioniorum admodum parvum a quo ille undecumque doctissimus marcus varro scribens de gente populi romani velut antiquo tempore exorsus est. Ab hiis enim sicioniorum regibus ad athenienses pervenit a quibus ad latinos inde romanos. Sed ante conditam romam in comparacione regni assyriorum perexigua ista memorantur. Quamvis athenienses in grecia plurimum

claruisse fatetur Salustius
romanus historicus plus
tamen fama quam re ipsa. Nam
loquens de illis atheniensium
res inquit geste sicu-
ti estimo ego satis am-
ple magnifice que fuerunt
verum aliquanto minores tamen
quam fama feruntur. Sed quia
provenere ibi
scriptorum magna ingenia
per terrarum orbem atheniensium
facta pro maximis celebran-
tur. Ita eorum qui fecere virtus
tanta habetur quantum ea
verbis potuere extollere
preclara ingenia. Accedit
huic civitati non parva etiam
ex litteris et philosophis gloria quod
ibi potissimum talia studia
viguerunt. Nam quantum
attinet ad imperium nullum
maius primis temporibus quam
assyriorum fuit nec tam longe
lateque diffusum. Quippe ibi
Ninus rex Beli filius uni-
versam asiam que totius
orbis ad numerum partium. Sed
ad magnitudinem vero dimidia
reperitur usque ad libie fines
subegisse traditur. Solis
quippe Indis in partibus
orientis non dominabatur quos
tamen eo defuncto Semiramis

uxor eius est aggressa
bellando. Ita factum est ut
quicumque in illis terris populi
sive reges erant assyriorum
regno dicioni que parerent
et quibus quid imperaretur ef-
ficerent. Abraham igitur
in hoc regno apud calde-
os Nini temporibus natus est.
Sed quia res grece multo s[unt]
nobis quam assyrie notiores
et per grecos ad latinos ac
deinde ad romanos qui etiam
ipsi latini sunt temporum seriem
deduxerunt qui gentem populi
romani in originibus eius an-
tiquitate rimati sunt ob
hoc debemus ubi opus est
assyrios nominare reges ut
appareat quemadmodum
babylonia quasi prima Ro[ma] cum
peregrina in hoc mundo dei civi-
tate procurrat. Res autem
quas propter comparationem civi-
tatis utriusque terrene scilicet
celestis huic operi oportet
inserere magis ex grecis et la-
tinis ubi et ipsa roma quasi
secunda babylonia est
debemus assumere. Quando ergo
natus est abraham secundi
reges erant apud assyrios
Ninus apud sycionios
europs primi autem il[li]

belus fuit egualeus fuerunt
Cum ergo egresso de babylonia promisit ei deus ex illo
magnam futuram gentem
et in eius semine omnium gentium benedictionem assyrii
septimum regem habebant, sicionii
quintum apud illos enim regnabat filius nini post matrem
semiramidem que ab illo
interfecta perhibetur ausa
filium mater incestare concubitu. hanc putant non
nulli condidisse babylonem
quam quidem potuit instaurare. Quando autem vel quo condita fuit in sexto decimo
libro diximus filium porro
nini et semiramidis qui
matri successit in regnum quidam
etiam ipsum ninum quidam vero
dirivato a patre vocabulo
niniam vocavit. Sycioniorum
autem tunc tenebat telloxion
quo regnante usque adeo
ibi mitia et leta tempora fuerunt
ut eum defunctum velud deum
colerent sacrificando et
ludos celebrando quos
ei primitus institutos ferunt
Huius temporibus etiam iii
ysaac ex promissione
dei natus est centenario
patre filius abrahe de
sara coniuge que sterilis
et anus iam spem prolis
amiserat. Tunc et assyriis
erat rex quintus arabius ipso
vero ysaac sexagenario
nati sunt gemini esau et
Iacob quos ei rebecca uxor
peperit avo eorum abraham
adhuc vivente et centum
sexaginta etatis annos
agente qui expletis centum
septuaginta quinque defunc-
tus est regnantibus apud
assyrios xerse illo anti-
quo qui etiam baleus
vocabatur et apud sicionios
thuriacho quem quidem Thu-
riachum scribunt septimis
regibus regnum autem argi-
vorum simul cum abrahe
nepotibus ortum est ubi primus
regnavit machus. Sa-
ne quod pretereundum non
fuit etiam apud sepulcrum
septimi sui regis thuri-
achi sacrificare sycionios
solere varro refert iii
Regnantibus porro oc-
tavis regibus armami-
tre assyriorum sycioniorum
leucippo et primo argivorum
macho deus locutus est
ad ysaac atque ipsi quoque
eadem que patri eius duo illa
promisit semini scilicet eius

terram chanaan et in eius semine benediccionem cuncta/rum gencium. Hec premissa sunt eciam filio eius nepo/ti abrahe qui est appella/tus primo iacob post ysra/el cum iam belocus rex no/nus assiriis et phoroneus inachi filius secundus regnaret arguiis loco// ysaac apud sycionios ad/huc permanente. hiis temporibus grecia sub phoroneo ar/golico rege legum et iu/diciorum quibusdam clarior facta est institutis. phegeus tamen frater huius phoronei iunior cum esset mortuus ad eius sepulchrum templum est con/stitutum in quo coleretur deus et ei boves ymola/rentur. Credo honore tanto ideo dignum puta/verunt quia in regni sui parte pater quippe loca ambo//bus distribuebat in quibus eo viuente regnarent iste sacella constituerat ad colendos deos et docu/erat obseruari tempora per men/ses atque annos unde eorum computus metirentur atque numeraret. Hec in eo noua mirantes rudes adhuc homines morte obita deum esse factum siue opinati sunt siue voluerunt. Nam et yo filia inachi fuisse perhibetur que postea ysis appella/ta ut magna dea culta est in egipto. quamuis alii scri/bant eam ex ethyopia in egiptum venisse reginam et quia late iuste et imperauit eisque multa comoda et litteras instituerit hunc hono/rem illi habitum esse diuinum pos/tea quam ibi mortua est et tantum honorem ut capitali crimine reus fieret. Quartum regnantibus assi/riorum decimo rege baleo et sycioniorum nono messa/po qui eciam cephisos a quibusdam traditur. Si tamen unius hominis utrumque nomen fuit ac non pocius alterum pro altero putauerunt fuisse homines qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen cum rex argiuorum tercius apis esset mortuus est ysaac annorum centum// octoginta et reliquit geminos suos annorum centum viginti. quorum minor iacob pertinens ad ciuitatem dei de qua scribimus maiore utique reprobato habebat duodecim

filios quorum illud quod vocabatur
joseph mercatoribus in e
giptum transeuntibus fratres
adhuc ysaac avo eorum vi
vente vendiderat Stetit
ante pharaonem joseph
qui cum simplicitate quam per
tulit sublimatus est cum tri
ginta annorum esset qui
sompnia regis divinitus inter
pretatus pronunciavit septem
ubertatis annos futuros
quorum habundantia prepollen
te cum sequentes alios septem
steriles fuerat consumptum Et
ob hoc eum rex prefecerat e
gipto de carcere liberatum
quo eum coniecerat integri
tas castitatis quam fortiter
servans male amanti domine
et male credulo domino men
titure veste etiam derelicta
de manibus attrahentis
non consensit ad stuprum Se
cundo autem anno septem
annorum sterilium Jacob in
egiptum cum omnibus venit
ad filium agens annos cen
tum et triginta sicut inter
roganti regi ipse respondit
cum joseph triginta et
novem ad triginta quos
agebat cum a rege hono
ratus est additis septem

ubertatis et duobus famis
N[is] temporibus rex
argivorum apis navi
bus transvectus cum ibi mortuus
fuisset factus est serapis
omnium maximus egiptiorum
deus Nominis autem huius
cur non apis etiam post
mortem sed serapis appel
latus est facillimam rationem
varro reddidit Quia enim
archa in qua mortuus
ponitur quod omnes iam
sarcofagum vocant soron
dicitur grece et ibi eum
sepultum venerari ceperunt
priusquam templum eius es
set instructum velut soron
apud serapis primo de
inde una littera ut fieri asso
let commutata serapis
dictus est Constitutum est
etiam de illo ut quisquis
eum hominem fuisse dixisset
capitalem penderet penam
et quoniam fere in omnibus tem
plis ubi colebantur ysis
et serapis erat simulacrum quod
labiis digito impresso
admonere videretur ut silen
tium fieret hoc significare
idem varro existimat
ut homines eos fuisse ta
ceretur Ille autem bos

quo mal'i vanitate decep
ta egiptus in eius honore
rem delicijs affluentibus
alebat quem cum sine sarto
fagio vivum venerabatur
apis non serapis vocaba
tur vos bovem mortuum quem
querebat et repiebatur
vitulus coloris eiusdem hoc
est albus quibusdam ma
culis similiter insignitus
cirtum quidam et dicunt
sibi procuratum esse cre
debant Non enim magnum
erat demonibus ad eos
decipiendos fantasiam
talis thauri qua sola cer
neret ostendere vacce con
cipienti atque pregnanti
unde libido matris attra
heret quod in eius fetu iam cor
poraliter appareret sicut Jacob
de virgis variatis ut o
ves et capre variae nas
cerentur effecit quod ei hoces
coloribus et corporibus ve
ris hoc de coneribus figuris
fieri facillime possunt
animalibus concipientibus
adhibere sequitur vi

Apis igitur rex non
egiptiorum sed argivorum
mortuus est in egipto huic
filius argus successit a

regnum et eius nomine et
argi et ab hoc nomine ar
givi appellati sunt. Su
perioribus autem regibus non
vel locus vel gens habebat
hoc nomine hoc regnante
apud argivos et apud
sicionios orathio apud
assyrios vero adhuc ma
nente balco mortuus est
Jacob in egipto annorum
centum quadraginta septem
cum moriturus filios suos
et nepotes eius ex ioseph bene
dixisset xpm que apertissime
prophetasset dicens In bene
dictione iude non deficiet
princeps ex iuda et dux de
femoribus eius donec ve
niant que reposita sunt
ei et ipse erit expectatio
gentium regnante ergo
argus cepit uti frugibus
grecia et habere segetes in
agricultura delatis alie
nigenis Argus quoque
post obitum deus haberi cepit
templo et sacrificiis hono
ratus quod eius honor eo re
gnante ante illum delatus
est homini privato et fulmi
nato cuidam omogiro
eo quod primus ad aratrum
boves iunxit vii

Regnantibus assyriorum
rege undecimo mamito
et undecimo sicioniorum ple
meo et argis adhuc manente
inago mortuus est ioseph
in egipto annorum centum
decem post cuius mortem populus
mirabiliter crescens mansit
in egipto centum quadragin
ta quinque annos tranquille
primitus donec ico ~~moriretur~~
morerentur quibus joseph no
tus fuerat deinde quia invideba
tur incrementis eius eratque sus
pectus quousque inde libe
raretur persecutionibus inter
quas tamen divinitus fecunda
ta multiplicatione cresce
bat et laboribus premebatur
intolerabilis servitutis
in assyria vero et grecia
per idem tempus regna eadem
permanebant. VIII

Cum ergo regnaret
assyriis quartus
decimus safrus et sicioniis
duodecimus ortopolis
criasus quintus argivis
natus est in egipto moy
ses per quem populus dei de ser
vitute egiptia liberatus
est in qua eum ad desidera
ndum sui creatoris auxi
lium sic exerceri oportebat

Regnantibus memo ro
ratis regibus fuisse
a quibusdam creditur prometheus
quem propterea ferunt
de luto formasse homines
quia optimus sapientie doctor
fuisse perhibetur nec tamen
ostenditur qui eius temporibus
fuerint sapientes. Frater eius
atlas magnus fuisse astro
logus dicitur unde occa
sionem fabula invenit
ut eum celum portare confin
geret quamvis mons eius
nomine nuncupetur cuius
altitudine potius celi por
tatio in opinione vulgi
venisse videatur. Multa quoque
alia ex illis in grecia temporibus
confingi fabulosa ceperunt
sed usque ad tytropem regem
atheniensium quo regnante
eadem civitas etiam tale
nomen accepit et quo reg
nante deus per moysen // p
eduxit ex egipto populum suum
relati sunt in deorum numerum
aliquot mortui ceca et
vana consuetudine ac
superstitione grecorum in quibus
criasi regis coniux me
lantomice et forbas fi
lius eorum qui post patrem

rex argiuorum sextus fuit
et septimi regis triope fi-
lius iasus et rex nonus
steneleas siue isteneleus
siue steneleus varie quippe
in diuersis auctoribus in-
uenitur his temporibus etiam
mercurius fuisse perhibetur
nepos atlantis ex maia
filia quod vulgatiores etiam
litere personant multarum autem
artium peritus claruit quas
et hominibus tradidit quo
merito eum post mortem deum
esse voluerunt siue etiam
crediderunt posterior fuisse
hercules dicitur ad ea tamen
tempora pertinens argiuorum quam-
uis non nulli eum mercurio
preferant tempore quos falli existi-
mo Sed quolibet tempore nati sint
constat inter hystoricos gra-
ues qui hec antiqua litte-
ris mandauerunt ambos
homines fuisse et quod mortalibus
ad istam vitam commodius
ducendam beneficia multa
contulerunt honores ab
eis meruisse diuinos minerua
vero longe his antiquior
nam temporibus ogygi ad la-
cum qui tritonis dicitur
virginali fertur appa-
ruisse etate vnde et tritonia

nuncupata est multorum sane
operum inuentrix et tanto
procliuius dea credita quanto
minus origo eius innotuit
Quod enim de capite iouis nata ca-
nitur poetis et fabulis non
historie rebus que gestis est
applicandum quamquam ogygus
ipse quando fuerit quibus temporibus
etiam diluuium magnum fac-
tum est non illud maximum in
quo nulli homines euaserunt
nisi qui in archa esse potuerunt
quod gentium nec greca nec
latina nouit hystoria sed
tamen maius quam postea tempore
deucalionis fuit inter scrip-
tores historie non conuenit
nam varro inde exorsus
est librum cuius mentionem su-
perius feci et nichil sibi ex
quo perueniat ad res romanas
proposuit antiquius quam
ogygi diluuium hoc est ogy-
gi factum esse temporibus Nostri
autem qui chronica scrip-
serunt prius eusebius post
Ieronimus qui utique prece-
dentes aliquos hystoricos
in hac opinione secuti
post annos amplius quam
trecentos iam secundo ar-
giuorum foroneo rege
regnante ogygi diluuium

fuisse commemorat. Et quoniam
ipse fuit iam cum minerua
antiqua dea colebatur
regnante atheniensibus cy-
crope quo sub rege quo rege
etiam ipsam, vel instaurata-
m ferunt vel condita ciui-
tatem sequitur.
Nam ut athene vocarentur
quod certe nomen a minerua
est que grece athena
dicitur, hanc causam varro
indicat. Cum apparuisset
illic repente olyue arbor,
et alio loco aqua erupisset,
regem prodigia ista mouerunt
et misit ad apollinem del-
phicum sciscitatum quid intel-
ligendum esset quid ve
faciendum. Ille respondit
quod olea mineruam significa-
ret, vnde neptunum, et quod
esset in ciuium potestate ex quo-
rum nomine potius duorum deorum
quorum signa illa essent
ciuitas vocaretur. Iste cy-
crops oraculo accepto ci-
ues omnes utriusque sexus
mos enim tunc in eisdem locis
erat ut etiam femine publi-
cis consultacionibus inter-
essent ad ferendum suffragium
conuocauit. Consulta igitur
multitudine mares pro
neptuno, femine pro minerua
tulere sententias. Et quia vna
plus inuenta est feminarum mi-
nerua vicit. Tunc nepti-
nus iratus marinis fluc-
tibus exestuantibus ter-
ras atheniensium populatus
est, quoniam spargere latius quas-
libet aquas difficile demo-
nibus non est. Cuius ut
iracundia placaretur,
triplici supplicio dicit idem
auctor ab atheniensibus
affectas esse mulieres: ut
nulla vlterius ferrent suf-
fragia, ut nullus nascen-
tium maternum nomen
acciperet, ut ne quis eas
athenas vocaret. Ita illa
ciuitas mater aut nutrix
liberalium doctrinarum et tot
tantorumque philosophorum, qua
nichil habuit grecia cla-
rius atque nobilius, ludi-
ficantibus demonibus
de lite deorum suorum maris
et femine et de victoria per
feminas femine athenas no-
men accepit, et a victo le-
sa ipsam victricis victo-
riam punire compulsa est,
plus aquas neptuni quam
minerue arma formidans.
Nam in mulieribus que sic
victe sunt, et minerua

que vicerat victa est, nec
affuit suffragatricibus suis
ut suffragiorum deinceps
perdita potestate et alienatis
filiis a nominibus matrum a-
thenieas saltem vocari liceret
et cuius dee meruerant vocabu-
lum qua vi dei victrice fece-
rat, ferendo suffragium contra
et quanta hinc dici possent
nisi sermo ad alia properaret vi
Nec tamen marcus varro
non vult fabulosis rebus
adversus deos fidem adhibere
fingendis ne de maiestate
eorum dignitate indignum ali-
quid sentiat. Et ideo nec
ariopagon ubi cum atheni-
ensibus paulus apostolus dispu-
tavit ex quo loco ariopa-
gite appellati sunt curia-
les urbis eiusdem vult inde
accepisse nomen quod mars
qui grece ares dicitur cum
homicidii crimine reus fieret
iudicantibus duodecim diis
in eo pago sex sententiis
absolutus est quia ubi pares
numero sine fuissent preponi ab-
solutio dampnationi so-
lebat. Sed contra istam que
multo est amplius celebrata o-
pinionem aliam quandam de
noticia obscurarum litterarum
causam nominis huius conatur
astruere ne ariopagon
athenienses de nomine martis
pagi nominasse credantur
in iniuria videlicet numinum a quo
litigia vel iudicia eo istum
aliena non minus hoc quod
de marte dicitur falsum esse
asseverans quam illud quod de
tribus deabus iunone
scilicet et minerva et venere
pro malo aureo adipiscendo
apud iudicem paridem
de pulchritudinis excellen-
tia certasse narrantur
et ad placandos ludis
deos qui delectantur seu veris
seu falsis istis criminibus
suis inter theatricos plausus
cantantur atque saltantur
hec varro non credit ne
deorum nature seu moribus
credat incongrua et tamen non
fabulosam sed historicam ra-
tionem de athenarum vocabulo
reddens tantam neptuni
et minerve litem suis litteris
inserit, de cuius nomine potius
illa civitas vocaretur ut
cum prodigiorum ostentatione
contenderent inter eos iu-
dicare nec apollo consultus
auderet sed deorum iurgium

fmiendum sicut memora
[tas] trium decas ad paidem
rupit ita et iste ad homines
mittet ubi vincet minerva
suffragiis et in pena suas
suffragatium vincet que
in adversariis suis viris
obtinere athenas potuit
amicas suas feminas
athenas habere non po
tuit sequitur xv
Huius temporibus ut varro
scripsit regnante athe
niensibus cyranao succes
sore cecropis ut autem in
eusebius et ieronimus adhuc
eodem cecrope permanente
diluvium fuit quod ap
pellatum est deucalionis
eo quod ipse regnabat in earum
terrarum partibus ubi maxi
me est. hoc autem diluvium
nequaquam ad egiptum atque
ad eius vicinia pervenit
Eduxit ergo moyses xvi
ex egipto populum dei
novissimo tempore cecropis
atheniensium regis cum apud
assyrios regnaret ascha
tades. apud sycionios
maratus. apud argivos
triopas. Educto autem
populo in monte syna divini
tus acceptam tradidit

legem quod vetus dicitur
testamentum quia promissio
nes terrenas habet et per
ihesum christum futurum fuerat
testamentum novum quo
regnum celorum promitteretur
hunc enim ordinem fieri
oportebat sicut in uno
quoque homine qui in deum
proficit id agitur quod
ait apostolus ut non sit prius
quod spirituale est sed quod
animale postea spirituale quoniam
sicut dicit et verum est primus
homo de terra terrenus se
cundus de celo celestis. Rexit
autem populum moyses per annos
quadraginta et mortuus
est annorum centum et viginti
cum christum etiam ipse pro
phetasset per figuras ob
servationum carnalium in ta
bernaculo et sacerdotio
et sacrificiis aliisque mys
ticis plurimis que mandatis
Moysi successit ihesus
naue et in terra xvii
promissionis inductum po
pulum collocavit [ex auctoritate]
divina debellatis genti
bus a quibus eadem
loca tenebantur. Qui cum
populum rexisset post morte

moysi viginti et septem
annos etiam ipse defunc-
tus est regnante apud
assyrios octavo decimo
corace apud argivos de-
cimo danao apud athenien-
enses quarto erichonio. xv

Per hec tempora i. ab exitu
Israel ab egipto usque ad
mortem Ihesu naue per quem
populus idem terram promissionis
accepit sacra sunt instytu-
ta dys falsis a regibus
grecie que memoriam dilu-
uii et ab eo liberacionis hominum
vite quod tunc erumpnose mo-
do ad alta modo ad plana
migrauerunt sollempni
celebritate renouarunt
Nam et lupercorum per sacram
viam ascensum atque discen-
sum sic interpretantur ut
ab eis significari dicatur
homines qui propter aque in-
undacionem summa moncium
petiuerunt et rursus eadem
residente ad yma redierunt
his temporibus dyonisium qui etiam
liber pater dicitur et post
mortem habitus vitem
ferunt ostendisse in a-
ttica terra hospiti suo
Tunc apollini delphico
instituti sunt ludi ut placa-
ret iram eius qua puta-
bant afflictas esse sterilita-
te grecie regiones quia
non defenderunt templum
eius quod rex danaus
cum easdem terras inua-
sisset bello incendit hos
autem ludos ut instituerent
oraculo sunt eius amoniti
In attica vero rex ericthoni-
us ei ludos primus instituit non
ei tantum sed etiam minerue u-
bi premium victoribus oleum
ponebatur cuius fructus
inuentricem mineruam sicut
vini liberum tradunt. Per
eos annos a rege xantho
cretensium cuius apud
alios aliud nomen inue-
nimus rapta perhibetur eu-
ropa et inde geniti rada-
manthus sarpedon et minos
quos magis ex eadem muli-
ere filios iouis esse vul-
gatum est. Sed talium deorum
cultores illud quod de re-
ge cretensium diximus
historice veritati hoc au-
tem quod de ioue poete can-
tant theatra concrepant populi cele-
brant vanitati deputant
fabularum ut esset unde
ludi fierent placandis numinibus

ciaz falsis cozs omnibus
ipis tepoibus herculis in
una clarus habebat sed
inmurs alius no ille q sup
pauli simg servetnoc cppe
istoia plures fuisse dicunt
libri pres et hercules
nt sane herculem cuiq
igentia duodecim sta
mant mt q anchisa affir
mte no qmcorat q eas
es ad alteru herculem
pmet in orta mote asc
pso incensum pdut sub
ns cu ea virtute qua
multa subegerat morbu
quo langwebat susti
nere no posset Illo tpe
l rex pocius tyrannus
usiris suis dys suos
hospites ymolabat Hunc
lud phibet fuisse nepti
ni coniuge libia filia e
paphi vm no creditur
or stupru ppetrasse nep
mg ne dy accusentur
poetis et theatris ista
ibuat ut sit unde pla
cent Erichtenii regis
athenies cuius novissis
annis Iesus nave mor
ius reperitur. vulcanus

et minerva parentes fuisse
dicunt Sz qui minervam
virginem volunt mambors
contencione vulcanu cmotu
effudisse aut semen in terra
atqz inde homi nato ob
ea cam tale nomen no9
Greca em lingua eis co
tencio ethen tra e ex qy
duobus cposito vocabu
lo e Erichthonius Vm qz
fatendum e refellit et a
suis dys repellit ista
domones q hanc opinionem
fabulosam hinc exorta
ferunt quia in templo vulca
ni et minerve qd ambo
vnu habebat athenis ex
positus inventus e puer
dracone involutus qui
eu significavit magnu
futurum et ppt quo templu
cu essent parentes eius
ignoti vulcani et miner
ue dcm esse filiu nomis
tn eius origine fabula
illa pocius qua ista de
signat historia Sz quid
ad nos hoc in veracibg
libris homines instruat re
ligiosos illud in fallaci
bus ludis demones de
lectet inpuros quos tn

illi religiosi tamquam
deos colunt et tamen de illis que
negant ab omni eos crimine
purgare non possunt qui
ludos eis poscentibus ex
hibent ubi turpiter agitur
que velut sapienter ne
gantur et hiis fictis ac
turpibus dii placantur
ubi et si fabula cantat
crimen numinum falsum de
lectari tamen falso crimine cri
men est verum xvii

Post mortem ihesu naue
populus dei iudices ha
buit quibus temporibus alter
nauerunt apud eos et hu
militates laborum pro eorum
peccatis et prosperitates consola
cionum propter miseracionem
dei hiis temporibus fabule
ficte sunt de tritolemo
quod iubente cerere anguibus
portatus alitibus indi
gentibus terris frumenta
volando contulit de minu
tauro quod bestia fuit
inclusa laberintho quo
cum intrassent homines in ex
tricabili errore inde exire
non poterant de centauris
quod equorum hominumque fuit
natura coniuncta de cerbero
quod sit triceps inferorum
canis de frixo et helle eius
sorore quod uecti ariete vola
uerint de gorgone quod fuit
crinita serpentibus et asp
icientibus quos ferebat in la
pides de bellero fonte e
equo pennis volante sit v
qui equus pegasus dictus
est de amphione quod cithar
e suavitate lapides mu
sit et attraxit de fabro
dedalo et eius filio ykaro
quod sibi coaptatis pennis
volavit de edipo quod
monstrum quoddam que
spingia dicebatur humana
facie quadrupedem solu
que ab illo proposita sibi
velud insolubili questione
suo precipicio perire compul
it de antheo quem necauit
hercules quod filius terre
fuit propter quod cadens in
terram forcior surgeret assu
re et si qua forte alia
preterii usque ad hec fabule
bellum ad usque troianum
ubi secundum librum mar
cus varro de populo roma
no gente finivit occa
sione historiarum que veri
tate gestas continent
ita sunt ingeniis hom

icte ut non sint obprobriis
hominum affixe. Porro autem
Ganimedemque finxerunt a Ioue ad
stuprum raptum pulcherrimum
puerum Ganimedem quod
flagicium rex Tantalus fecit
et Ioui fabula tribuit uel
Danes per imbrem aureum
appetisse concubitum ubi intel-
ligitur pudicicia mulieris
auro fuisse corrupta que
illis temporibus uel facta
uel ficta sunt aut facta ab
aliis et ficta de Ioue dici
non potest quantum mali de hominum
presumpserunt cordibus
quod possent ista pacienter
ferre mendacia que tamen
etiam libenter amplexati sunt
Qui utique quanto deuocius
Iouem colunt eos qui hec de
illo dicere ausi sunt seuerius
punire debuerunt. Nunc uero
non solum eis qui ista
finxerunt irati non sunt
sed talia figmenta in theatris
agere ipsos deos po-
tius iratos habere timue-
runt sequitur. xvij

Eisdem temporibus Latona Ap-
pollinem peperit non illum
cuius oracula solere con-
suli superius loquebamur
sed illum qui cum Hercule ser-
uiuit Admeto qui tamen sic
est deus creditus ut plurimi
ac pene omnes unum eundem-
que Appollinem fuisse opinen-
tur. Tunc et Liber pater bellauit
in India qui multas habuit
in exercitu feminas que Ba-
che appellate sunt non tam
uirtute nobiles quam furore
Aliqui sane et uictum scribunt
istum Liberum et uinctum non-
nulli et occisum in pugna a
Perseo nec ubi fuerit sepul-
tus tacent et tamen eius uelud
deus nomine per immundos de-
mones Bachanalia sa-
cra uel pocius sacrilegia
sunt instituta de quorum
rapiosa turpitudine
post tam multos annos
sic senatus erubuit ut
in urbe Roma esse prohi-
beret. Per ea tempora Perseus
et uxor eius Andromeda
postea quam sunt mortui
sic eos in celos esse re-
ceptos crediderunt ut ymagines
eorum stellis
designare eorumque appellare
nominibus non erubescerent
non timerent. xviij

Per idem temporis inter-
uallum extiterunt

poete qui etiam theologi
dicentur quoniam de diis car
mina faciebant sed talibus
diis qui licet magni homines
tamen homines fuerunt aut mundi
huius que verus deus fe
cit elementa sunt aut in
principatibus et potestatibus
pro voluntate creatoris
et suis meritis ordinati. Et
si quid de uno vero deo
inter multa vana et falsa
cecinerunt colendo cum illo
alios qui dii non sunt eis
que exhibendo famulatum
qui uni tantum debetur deo non
ei utique rite servierunt
nec a fabulosis deorum suorum
dedecore etiam ipsi se ab
stinere potuerunt orpheus
museus linus verum isti theo
logi deos coluerunt non
pro diis culti sunt quamvis
orpheum nescio quomodo infer
nis sacris vel potius sacri
legiis preesse solebat civi
tas impiorum uxor autem
regis athamantis que vo
cabatur ino et eius filius
melicertes precipicio spon
taneo in mari perierunt et
opinione hominum in deos
relati sunt sicut et alii
homines eorum temporum castor

et pollux illam sane meli
certis matrem leuchotheam
greci matutam latini vo
caverunt utrique tamen putantes d[eam]
Per ea tempora regnum argi[vorum]
finitum est argivorum [trans]
translatum ad michenas u[nde]
fuit agamenon et exort[um]
est regnum laurentum ubi sa[turni]
filius picus regnum [primus]
accepit iudicante apu[d]
hebreos femina debbora
sed per illam dei spiritus id a[gebat]
nam etiam prophetissa e[rat]
cuius prophetia minus aperta es[t]
quam ut possimus eam sine
diuturna expositione d[e]
christo demonstrare prolatam [er]
ergo regnabant laurente[s iam]
utique in ytalia ex quibus
evidencior ducitur origo [ro]
mana post grecos et [adhuc]
adhuc regnum assyriorum
permanebat ubi erat re[x]
vicesimus et tercius lapa[res]
rex cum primus laurentum pi[cus]
esse cepisset de huius pi[ci]
patre saturno viderint
quid senciant talium deo[rum]
cultores qui negant homi[nem]
fuisse de quo et alii scrip[se]
serunt quod ante picum filiu[m]
suum in ytalia ipse reg[na]
navit Et virgilius no[tissimis]

nominibus urbs dicit hos
genuit in ... & dispersos
montibus altis composuit
legesque dedit latiumque
vocari maluit his quoniam la
tuisset tutus in his oris aurea
que perhibent illo sub re
ge fuere secula sed hec
poetica opinetur esse fig
menta & pici patrem sterce
cium fuisse asseuerent
a quo peritissimo agricola
fertur inuentum ferunt ut fimo
animalium agri fecunda
rentur que ab eius nomine
stercus dictum est hunc quidam
stercutium vocatum ferunt
quacunque autem causa eum
saturnum appellare vo
luerunt Certe tamen hunc ster
cen siue stercutium merito
agriculture fecerunt deum
picum quoque similiter eius
filium in ytalia in deorum
numero receperunt quem preclarum
augurem & belligeratorem
fuisse asserunt Picus faunum
genuit laurentum
regem secundum etiam iste
est deus illis uel est uel
fuit sequitur ~~

Hos autem troyani bel
li diuos honores
mortuis hominibus de

tulerunt Troya vero e
uersa quo excidio illo usque
quaque cantato pueris que
notissimo que & magnitudi
ne sui & scriptorum excelle
tibus linguis insigniter
diffamatum atque vulgatum
est gestum que regnante iam
latino fauni filio ex quo
latinorum regnum dici
cepit laurentum cessauit
greci victores deletam
troyam delinquentes &
ad propria remeantes diuer
sis & horrendis cladibus
dilacerati atque contriti sunt
& tamen etiam ex eis deorum
suorum numerum auxerunt
Nam & dyomedem fece
runt deum quem pena diui
nitus irrogata perhibent
ad suos non reuertisse
eiusque socios in volucres
fuisse conuersos non fabulo
so poeticoque mendacio
sed historica attestacione
confirmat Cui nec deus
ut putat humanam
reuocare naturam vel
ipse a Ioue suo rege tanquam
celicola nouicius impe
trauit Etiam etiam templum
eius esse aut in insula

Dyomedea non longe a
monte gargano qui est
in apulia et hoc in templum
circumvolare atque incolere a
lites tam mirabili obsequio
ut aquam impleant et a
spergant. Et eo si greci ve
nerint vel grecorum stirpe
progeniti non solum qui
etas esse verum et insuper
adulari. Si autem alienige
nas viderint subvo
lare ad capita tamquam
gravibus ictibus ut
etiam perimant vulnerare. Na
duris et grandibus ros
tris satis ad hec prelia per
hibentur armare. xvii

Hoc varro ut astruat
commemorat alia non
minus incredibilia de illa
magna famosissima
Cerce que socios quoque
ulixis mutavit in bestia
as et de archadibus qui
sorte ducti transnatabant
quoddam stagnum atque ibi
convertebantur in lupos et
cum similibus feris per illi
us regionis deserta vi
vebant. Si vero carne non
vescerentur humana rur
sus post novem annos
eodem renatato stagno refor

mabantur in homines. Deni
que etiam nominatim expressit quen
dam demenetum gustasse
de sacrificio quod archades
ymolato puero deo suo li
ceo facere solerent et in lupum
fuisse mutatum et anno de
cimo in figuram propriam rest
itutum pugillatum sese exercuis
se et olympiaco vicisse
certamine. Nec idem propter
aliud arbitratur historicus
in archadia tale nomen
affictum pani lyceo et io
vi lyceo nisi propter hanc in lu
pos hominum mutationem quod
nisi in divina fieri non puta
rent. Lupus enim grece
lycos dicitur unde lycei
nomen apparet inflexum.
Romanos etiam lupercos
ex illorum misteriorum veluti
semine dicit exortos. xviii

Sed de ista tanta ludi
ficatione demonum nos
quid dicamus qui hec
legimus fortassis expectent.
Et quid dicemus nisi de me
dio babylonis esse fugi
endum. Quod preceptum
propheticum ita spiritualiter in
telligitur ut de huius se
culi civitate que profecto
et angelorum et hominum so

ab impiorum fidei passibus
que per dilectionem operatur
ad deum unum proficiendo
fugiamus. Quanto quippe
inferiorem potestatem de-
monum maiorem videmus ta-
to tenacius mediatori est
inherendum per quem de y-
mis ad summa conscendimus.
Nam et si dixerimus ea non esse
credenda non desunt etiam
nunc qui huiusmodi quedam
vel certissima audisse vel
etiam experta se esse asse-
verent. Nam et nos cum
essemus in ytalia audiebamus
talia de quadam regione
illarum partium ubi stabula-
rias mulieres inbutas hiis
malis artibus in caseo
dare solere dicebant quibus
vellent seu possent via-
toribus unde in iumenta
illico verterentur et necessaria
queque portarent postque
perfuncta opera iterum ad se re-
dirent nec tamen in eis mentem
fieri bestialem sed racionalem
humanamque servari sicut a-
puleius in libris quos
asini aurei titulo inscrip-
sit sibi ipsi accidisse ut ac-
cepto veneno humano
animo permanente asinus

fieret aut indicavit aut
finxit. xviij

Hec aut falsa sunt aut
tam inusitata ut
merito non credantur. Fir-
missime tamen tenendum
est omnipotentem deum
posse omnia facere quod
voluerit sive vindicando
sive prestando nec demo-
nes aliquid operari secundum
nature sue potentiam quia et
ipsa angelica creatura est
licet proprio vicio sit ma-
ligna nisi quod ille permiserit
cuius iudicia occulta sunt
multa iniusta nulla. Nec
sane demones naturas
creant si aliquid tale fa-
ciunt de qualibus factis ista
vertitur questio sed specie
tenus que a vero deo sunt
creata commutant ut viden-
tur esse que non sunt. Atque
itaque solum animum sed nec cor-
pus quidem ulla racione cre-
diderim demonum arte vel
potestate in membra et linia-
menta bestialia posse
converti sed phantasticum
hominis quod etiam cogitando
sive sompniando per rerum
innumerabilium genera variatur
et cum corpus non sit corporum

tamen similes mira celeritate formas capit sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figura per se perduci ita ut corpora ipsa hominum alicubi iaceant viventia quidem sed multo gravius atque vehementius quam sompno suis sensibus phantasticum autem illud veluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat sensibus talis quod etiam sibi esse homo videatur sicut talis sibi videri posset in sompnis et portare onera que onera si vera sunt corpora portantur a demonibus ut illudatur hominibus partim vera onerum partim iumentorum falsa cernentibus

Nam quidam nomine Prestantius patri suo contigisse indicabat ut venenum illud per caseum in domo sua sumeret et iaceret in lecto suo quasi dormiens qui tamen nullo modo excitari poterat Post aliquot autem dies eum velud evigilasse dicebat et quasi sompnia narrasse que passus est caballum se scilicet factum annonam inter animalia iumenta alia baiulasse militibus que dicitur retica quoniam ad retias deportatur quod ita ut narravit factum fuisse compertum est que tamen ei sua sompnia videbantur Indicavit et alius se domi sue per noctem antequam requiesceret vidisse venientem ad se quendam philosophum sibi notissimum sibi exposuisse quedam platonica que ante rogatus exponere noluisset et cum ab eodem phylosopho quesitum fuisset cur in domo eius fecit quod in domo sua petenti negavit non feci inquit sed me fecisse sompniavi ac per hoc alteri per ymaginem phantasticum exhibitum est vigilanti quod alter vidit in sompnis hec et nos non qualibuscumque quibus credere putaremus indignum sed eis referentibus pervenerunt quos nobis non existimaremus fuisse mentitos Proinde quod homines dicuntur mandatumque est litteris ab diis vel potius

demonibus archades in
lupos solere quem et quod car-
minibus circe socios muta-
uit ulixis secundum istum
modum mihi uidetur fieri po-
tuisse quem dixi si tamen factum est
Diomedas autem uolucres
cum quidem genus earum per
successionem propaginis du-
rare perhibetur non mutatis
hominibus factas sed subtractis
credo fuisse suppositas si-
cut cerua pro effigenia
regis agamenonis filia
neque enim demonibus iu-
dicio dei permissis huiusmodi
prestigie difficiles esse pot-
erant sed quia illa uirgo postea
uiua reperta est supposita
pro illa cerua esse facile
cognitum est Socii uero dyo-
medis quia nusquam subito
comparuerunt et postea nul-
lo loco apparuerunt per-
dentibus eos ultoribus
angelis malis in eas
aues que pro illis sunt oc-
culte ex aliis locis ubi
est hoc genus auium ad
ea loca perducte atque re-
pente supposite creduntur
Quod autem quere dyo-
medis templo aquam
rostris afferunt et asp-
gunt et quod blandiuntur
graicigenis atque alieni-
genas persequuntur mirandum
non est fieri demonum instinc-
tu quorum interest persua-
dere deum factum esse dyomedem
ad decipiendos homines
ut uel deos in iniuria mul-
tos colant et hominibus mor-
tuis qui nec cum uiuerent
uere uixerunt templis
altaribus sacrificiis sacer-
dotibus que omnia cum
recta sunt non nisi uni deo
uiuo et uero debentur inseruiat
Sequitur xviiii

Eo tempore post raptam
troyam atque deletam
eneas cum uiginti naui-
bus quibus portabantur
reliquie troyanorum in
ytaliam uenit regnante
ibi latino et apud athe-
nienses menestheo apud
sycionios polifide apud
assyrios ancane apud
hebreos autem iudex lapden
fuit mortuo autem latino
regnauit eneas tribus
annis in supradictis locis
manentibus regibus
nisi quod sycioniorum iam

pelasgus erat et hebreorum
iudex sampson qui tam
mirabiliter fortis esset
putatus est. Hercules Ex
eneam qui cum mortuus
est non comparuit deum sibi
fecerunt latini. Sabini
etiam regem suum primum sanctum
retulerunt in deos. Per
idem tempus codrus rex
atheniensium peloponen-
sibus eiusdem hostibus
civitatis se interficiendum
ignotus obiecit et factum
est hoc modo eum predicant
patriam liberasse. Respo-
sum enim acceperant pe-
loponenses tunc demum
se superaturos si eorum
regem non occidissent
fefellit ergo eos habitu
pauperis apparendo
et in suam necem per iurgia
provocando unde ait vir-
gilius. Et iurgia cedri.
Hunc atheniences tamquam
deum sacrificiorum honore
coluerunt. Quarto latinorum
rege silvio enee
filio non de creusa de
qua fuit ascanius qui
tercius ibi regnavit. Sed
de lavinia latini filia

que postumum eneas dicitur
habuisse assyriorum autem
vicesimo et nono onee et
melanto atheniensium
sexto decimo Iudice autem
hebreorum heli sacerdote
Regnum sycioniorum consump-
tum est quod per annos
nongentos quinquaginta
ta et novem traditur fuis-
se porrectum. xxv
Mox eisdem per loca memo-
rata regnantibus isra-
elitarum regnum finito tempore iudi-
cum a saulo rege sumpsit
exordium quo tempore fuit propheta
samuel. Ab illo igitur
tempore hii reges latinorum esse
ceperunt quos cognomina-
bant silvios ab eo quippe
qui silvius enee primus di-
ctus est silvius ceteris subsecu-
tis et propria nomina imponentes
et hoc non defuit cognomen
tamen sicut longe postea
cesares cognominati sunt
qui successerunt cesari au-
gusto. Reprobato autem sau-
le ne quisquam eius stir-
pe regnaret eoque defunc-
to dauid successit in regnum
post annos saul imperii
quadraginta. Tunc athe-

mensis habere deinde
reges post codri interitum
desiterunt et magistratus habere
ceperunt administrande rei
publice post dauid qui
etiam quadraginta reg
nauit annos filius eius
salomon rex israhelitarum fuit qui
templum illud nobilissimum
ierosolimitanum condidit
cuius tempore apud latinos co
dita est alba Ex qua dein
ceps non latinorum sed alba
norum reges appellari in eodem
tamen latio ceperunt Salomo
ni successit filius eius ro
boam sub quo in duo regna
populus ille diuisus est et sin
gule partes suos singulos
reges habere ceperunt xxvi
Latium post eneam quem
deum fecerant undecim re
ges habuit quorum nullus
deus factus est Auentinus
autem qui duodecimo loco
eneam sequitur cum esset prostratus
in bello et sepultus in eo
monte qui etiam nunc in
eius nomine nuncupatur
deorum talium quales sibi
faciebant numero est additus
Alii sane noluerunt eum
in prelio scribere occisum

sed non comparuisse dixerunt
nec ex eius vocabulo
appellatum montem sed
ex aduentu auium dictum
auentinum Post hunc non
est deus factus in latio
nisi romulus conditor
rome Inter istum autem
et illum reges reperiuntur duo
quorum primus est ut eum
virgiliano versu elo
quar Proximus ille procas
romane glorie gentis
Cuius tempore quia iam ro
ma quodammodo parturie
batur illud omnium regnorum
maximum assyriorum finem
tante diuturnitatis
accepit Ad medos quip
pe translatum est post an
nos ferme mille trecen
tos quinque ut etiam beli qui
ninum genuit et illo paruo
contentus imperio
primus rex fuit tempora com
putentur Procas autem
regnauit ante amulium
Porro amulius fratris
sui numitoris filiam
ream nomine que etiam
ylia vocabatur romu
li matrem uestalem uir
ginem fecerat quam uo
lunt de marte geminos

cepisse isto modo stupro
eius honorantes ul' excu
santes et adhibentes
animum quod infantes expo
sitos lupa nutricit hoc
enim genus bestie admirat
existimat pertinere ut vide
licet ideo lupa credatur
admovisse ubera parvulis
quia filios domini sui martis
agnovit quamvis nonnulli
desint qui dicant cum expo
siti vagierent iacentes a
vestio qua meretrice pri
mum fuisse collectos et primas
eius suxisse mamillas
meretrices autem lupas
vocabant unde etiam nunc
turpia loca earum lupana
ria nuncupantur et eas
postea ad faustulum per
venisse pastorem atque ab
eius acca uxore nutritos
Quamquam si ad arguendum
hominem regem qui eos
in aqua proici crudeliter
iusserat eis infantibus
per quos tanta civitas con
denda fuerat de aqua dum
tus liberatis placatam
feram deus voluit subve
nire. Quid mirum est amulio
successit in regnum latiare
eius numitor avus

romuli. Cuius numitoris
primo anno condita est roma
ac propterea cum suo deinceps
eo est romulo nepote re
gnavit. sequitur xxvii

Ne multis morer con
dita est civitas roma
velud altera babilon et ve
lud prioris filia babylonis
per quam placuit deo orbem
debellare terras in unam
societatem rei publice le
gumque perductam longe la
teque placare. Erant enim iam
populi tam validi et fortes
et armis gentes exercita
te que non facile cederent
et quas opus esset ingen
tibus periculis et vastatione
utrimque non parva atque ho
rrendo labore superari.
Nam quando regnum assyriorum
tota pene subiugavit a
syam. sed bellando sic
fieri non cum multis asperis
et difficilibus bellis fieri
potuit quia rudes adhuc
ad resistendum gentes erant
nec tam multe ul' magne
sicut post illud maximum
atque universale diluvium
cum in archa noe octo
soli homines evaserunt an

non multo amplius quam mille
transierat quam Ninus Asyriam to
tam excepta India subiugauit
Roma vero orientis et occidentis
partes quas imperio romano sub
ditas cernimus non ea celerita
te ac felicitate perdomuit quia
paulatim crescendo robustas
eas et bellicosas quaqua versum
dilatabatur inuenit xxviii

Tempore igitur quo Roma con
dita est populus Israel habebat
in terra promissionis annos sex
tingentos decem et octo ex
quibus xxvii pertinent ad Ihesum
Naue. deinde ad tempus iudicum
trecenti xxix Ex quo autem
reges ibi esse ceperant anni
erant trecenti sexaginta
duo Et rex tunc erat in
Iuda cuius nomen erat Ach
as vel sicud alii computant
qui ei successit Ezechias quem
quidem constat optimum et pijs
simum regem Romuli regnasse
temporibus In ea vero Hebrei
ci populi parte que appella
batur Israel regnare cepe
rat Osee sequitur xxix

Eodem tempore nonnulli Sibil
lam Erictream vaticina
tam ferunt Sibillas autem
Varro prodit plures fuisse
non unam Hec sane Erictre
a Sibilla quedam de Christo
manifesta conscripsit que nos
etiam prius in latina lin
gua versibus male latinis
et non stantibus legimus per
nescio cuius interpretis inperi
ciam imperitiam sicut post
cognouimus nam vir clarissi
mus Flacianus qui etiam pro
consul fuit homo facillime
facundie multeque doctrine
cum de Christo colloqueremur
grecum nobis codicem protulit
carmina esse dicens Sibil
le Erithree ubi ostendit quo
dam loco in capitibus ver
suum ordine litterarum ita se habentem
ut haec in eo verba legerentur
Iesus Creistos Theu yos
soter quod est latine Ihesus
Christus dei filius saluator
Hii autem versus quorum prime littere
istum sensum quem diximus
reddunt sicut eos quidam lati
nis et stantibus versibus
est interpretatus hoc continent
I Iudicij signum tellus su
dore madescat / E E celo
rex adueniet per secla futurus
S Scilicet in carne presens ut
iudicet orbem / Y Unde
deum cernent incredulus atque
fidelis / X Celsum cum sancti
tis iam termino in ipso / S Sic
anime cum carne aderunt quas

iudicet ipse C. Cum iacet incul
tus densis in vepribus orbis
r Reiacent simulachra viri
cunctam quoque gazam / e Exuret
terras ignis pontum quoque polumque
i Inquirens tetri portas
confringet averni / t Tra
detur sontes eterna quoque flama
cremabit / o Occultos actus
detegens tunc quisque loquatur
s secreta atque deus reserabit
pectora luci / t Tunc erit et luc
tus stridebunt dentibus om(nes)
e Eripitur solis iubar et chorus
interit astris / v Volvetur celum
lunaris splendor obibit / d Dei
ciet colles valles extollet ab
ymo / n Non erit in rebus homi(num)
sublime vel altum / i Iam equantur
campis montes et cerula ponti
o Omnia cessabunt tellus confracta
peribit / s Sic pariter fontes tor
rentur fulmina igni / s Sed tu
ba tunc sonitum tristem dimittet
ab alto / o orbe gemens facinus
miserum varios quoque labores / t Tar
tareum quoque chaos monstrabit terra
dehiscens / e Et coram hoc domino
reges sistentur ad unum / r Re
cidet e celis ignis et sulphuris
amnis

In hys latinis versibus de greco
utcumque translatis ibi non potu
it ille sensus occurrere qui fit
cum littere que sunt in eorum capi
tibus conectuntur ibi ypsilon littera in
greco posita est quia non
potuerunt latina verba in
veniri que ab eadem littera in
ciperent et sine quemiret. Hy
autem sunt versus tres quintus
et octavus decimus et nonus
decimus deinde litteris que sunt
in capitibus omnium versuum con
nectentes horum trium que sunt
non legamus sed pro eis ypsilon litteram
tamquam in eisdem locis ipsa sit
posita recordemur exprimitur
in quinque verbis ihesus xpistus dei
filius salvator sed cum grece
hoc dicitur non latine et sunt
versus xxvii qui numerus qua
dratum ternarium solidum reddit
Tria enim ter ducta fiunt no
vem et ipsa novem si ter ducantur
ut ex lato in altum figura consur
gat ad viginti et septem per
veniunt Horum autem grecorum quinque
verborum que sunt iesius cre
istos teny yos sother quod
est latine ihesus xpistus dei filio
salvator Si primas litteras iun
gas erit ictis et piscis in quo
nomine mistice intelligitur
eo quod in huius mortalitatis
abysso in aquarum profundi
tate vivus hoc est sine pecca
to esse potuerit Hec autem
sibilla sive erithrea sive ut
quidam magis credunt

cum ea ita nichil habet in toto
carmine suo cuius exigua ista
particula est quod ad deorum falsorum
siue factorum cultum pertineat quin
immo ita eciam contra eos
et contra cultores eorum loquitur
ut in eorum numero deputanda
uideatur qui pertinent ad ciuita
tem dei sequitur xxx

Inserit eciam lactantius opu
sculo quod de xpo vaticinia sy
bille quamuis non exprimat cuius
sed que sigillatim ipse po
suit ego arbitratus sum con
iuncta esse ponenda tamquam
unum sit prolixum que ille plu
ra commemorauit et breuia in
manibus inquit infidelium
postea ueniet dabunt autem
deo alapas manibus in
cestis et impurato ore ex
puent uenenatos sputus
dabit uero ad uerbera simpli
citer sanctum dorsum et colaphos
accipiens tacebit ne quis
agnoscat quod uerbum uel
unde uenit ut inferis loqua
tur et corona spinea coronetur
ad cibum autem fel et ad sitim ace
tum dederunt inhospitali
tatis hanc monstrabunt
mensam. Ipsa enim insipiens
gens tuum deum non intel
lexisti ludentem mortalium
mentibus sed spinis coronasti

et horridum fel miscuisti. templi
uero uelum scindetur et in medio
terre nox erit tenebrosa in
mensis tribus horis et morte
morietur tribus diebus sompno
suscepto. Et tunc ab infe
ris regressus ad lucem ue
niet primus resurrectionis principio
reuocatus ostenso. Ista lac
tantius carptim per inter
ualla disputacionis sue si
cut ea posse uidebatur
que probare intenderat ad
hibuit testimonia sibillina
que nos nichil interponen
tes sed in unam seriem connexa
ponentes solis capitibus
sicut deinceps ea scriptores
seruare non negligant ea
distinguenda curauimus. Non
nulli sane erithream si
billam non romuli sed belli
troyani tempore fuisse scripse
runt sequitur xxxi

Eodem romulo regnante
thales milesius fuisse
perhibetur unus e septem
sapientibus qui post theo
logos poetas in quibus or
pheus maxime omnium nobi
litatus est sophi appellati sunt
quod est latine sapientes. Per
idem tempus decem tribus
que in diuisione populi voca
te sunt israel debellate a chal
deis

et in eas terras captive duc
te sunt remanentibus in
iudea terra duabus illis tribubus
que nomine iude regnum ha
bebant iherusalem. Mortuum romu
lum cum et ipse non compareret
in deos quod et vulgo no
tissimum est retulere roma
ni. quod usque adeo fieri iam
desierat nec postea nisi a
dulando non errando factum est
temporibus cesarum et cicero ma
gnis romuli laudibus tri
buat quod non rudibus et in
doctis temporibus quibus facile homines
fallebantur sed iam expoli
tis et eruditis meruerit hos
honores quamvis nondum ef
ferbuerat ac pullulaverat
philosophorum subtilis et acuta
loquacitas. Sed etiam si pos
teriora tempora deos homines
mortuos non instituerunt
tamen ab antiquis institutos
colere ut deos et habere non
destiterunt quin etiam simula
chris que veteres non habebant
auxerunt vane atque impie
superstitionis illecebram
id efficientibus inmundis in
eorum corde demonibus per
fallacia quoque oracula ut
fabulosa etiam crimina deorum que iam
urbaniore seculo non fin
gebantur per ludos tamen in eorundem
falsorum numinum obsequium
agerentur turpiter. xxvij

Regnavit deinde numa
post romulum qui cum
illam civitatem putavit
deorum profecto falsorum multitudine muni
tam in eandem
turbam referri mortuus
ipse non meruit quasi ita pu
tatus sit celum multitudine
numinum constipasse ut lo
cum ibi reperire non posset.
Hoc regnante rome et a
pud hebreos initio regni
manasse a quo impio rege
propheta ysaias perhibetur oc
cisus samiam fuisse sibillam
referunt. regnante vero
apud hebreos sedechia et
apud romanos tarquinio
prisco qui successerat ancho
marcio ductus est capti
vus in babyloniam populus
iudeorum eversa iherusalem et tem
plo illo a salomone constructo.
Increpantes enim eos prophete
de iniquitatibus suis hec
eis ventura predixerant
maxime ieremias qui etiam
numerum definivit annorum.

Eo tempore pictacus xxviij
mitilenensis alius e sep
tem sapientibus fuisse

phibetur & quoque ceteros qui ut
septem inveniuntur talenti
que supra commemoravimus
ut huic pitaco adduntur eo
tempore fuisse scribit eusebius quo
captivus dei populus in baby
lonia tenebatur. hii sunt
autem atheniensis chilon lace
domonius periandrus chorinthius
cleobolus lydius byas prieneus
omnes hii septem appellati sa
pientes post poetas theo
logos claruerunt quia genere
vite quodam laudabili presta
bant hominibus ceteris & morum
non nulla precepta sententiarum
brevitate complexi sunt. nichil
autem monumentorum quod ad
litteras attinet posteris reli
querunt. nisi quod solon quas
dam atheniensibus leges de
disse phibetur. thales
vero physicus fuit & suorum
dogmatum libros reliquit
eo captivitatis iudaice
tempore & anaximander et
anaximenes & xenopha
nes phisici claruerunt. tunc
pytagoras a quo ceperunt
appellari philosophi.

Per idem tempus cyrus rex
persarum qui etiam chaldeis
& assyriis imperabat relax
ata aliquanta captivita
te iudeorum quinquaginta milia
hominum ex eis ad instaurandum
templum regredi fecit a qui
bus tantum prima cepta funda
menta & altare constructum est.
Incursantibus autem hostibus
nequaquam progredi edifica
re valuerunt. dilatumque
est opus usque ad darium.
per idem tempus etiam illa gesta
sunt que conscripta sunt in li
bro iudith que sane in ca
none scripturarum iudei non re
cepisse dicuntur.

Sub dario ergo rege per
sarum impletis septuaginta
annis quos ieremias propheta pre
dixerat reddita est iudeis so
luta captivitate libertas
regnante romanorum sep
timo rege tarquinio quo ex
pulso etiam ipsi a regum ipsorum
dominatione liberi esse ceperunt
usque ad hoc tempus prophetas ha
buit populus israel qui cum mul
ti fuerint paucorum & apud
iudeos & apud nos canoni
ca scriptura retinetur. de
quibus me aliquid positurum
esse promisi in hoc libro cum
clauderem superiorem quod iam
video esse faciendum. tempora
igitur eorum ut possimus ad
vertere in anteriora paululum

Recurrannis sequitur xxxvi
In capite libri Osee prophete qui
primus in duodecim ponitur
ita scriptum est verbum domini quod
factum est ad Osee in diebus Io
sie et Joatham et Achas et Eze
chie regum Iuda Amos quo
que Osie regis tempore prophetasse se
scribit. addit etiam Roboam
regem Israel qui per eosdem dies
fuit. Nec non Ysaias filius
Amos sive supradicti prophete
sive quod magis perhibetur al
terius qui non propheta eodem nomine
vocabatur eosdem reges qua
tuor quos posuit Osee in ca
pite libri sui posuit quorum
diebus se prophetasse preloquitur
Micheas etiam eadem sue prophe
cie commemorat tempora post
dies Ozie nam tres qui se
quuntur reges nominat quos
Osee nominavit Joatham et
Achas et Ezechiam. Hii sunt
de tempore simul prophetasse de eorum
libris inveniuntur. Hiis adiungi
tur Jonas eodem Ozia rege
regnante et Iohel cum iam
regnaret Ioatham qui suc
cessit Ozie. Sed istorum prophetarum
duorum tempora in cronicis non
in eorum libris invenire po
tuimus qui de suis diebus ta
cent. Tendunt autem hii dies

a rege Latinorum Proca sive
superiore Aventino usque ad
regem Romulum iam Roma
num vel etiam usque ad re
gni primordia successoris
eius Nume Pompilii. Eze
chias quippe rex Iuda eo
usque regnavit. ac per hoc
per ea tempora isti velut fontes
prophetie pariter eruperunt quando
regnum defecit Assyriorum
cepitque Romanorum ut scilicet
quemadmodum regni Assyriorum
primo tempore extitit Abraham
cui promissiones apertissi
me fierent in eius semine
benedictionis omnium gentium
ita occidentalis Babylo
nis exordio qua fuerat Christo
imperante venturus ve
turus in quo implerentur
illa promissa ora prophetarum
non solum loquentium
verum etiam scribentium
in tante rei future testimon
solverentur. Cum enim pro
phete numquam fere defuis
sent populo Israel ex quo
ibi reges esse ceperunt in
usum tantummodo eorum fuere non
gentium. Quando autem scriptu
ra manifestius prophetica
condebatur que gentibus
quandoque prodesset tunc oportebat

tebat in apice qui condebatur haec civitas quae gentibus imperaret. sequitur xxviii

Osee igitur propheta quanto profundius quidem loquitur tanto operosius penetratur. Sed aliquid inde sumendum est et hoc nostra promissione ponendum. Et erit inquid in loco quo dictum est eis non populus meus vos vocabuntur et ipsi filii dei vivi. Hoc testimonium propheticum de vocatione populi gentium qui prius non pertinebat ad deum etiam apostoli non intellexerunt. Et quia ipse quoque populus spiritualiter est in filiis abrahe ac per hoc recte dicitur israel propterea sequitur et dicit Et congregabuntur filii iuda et filii israel in id ipsum et ponent sibi principatum unum et ascendent a terra. Hoc si velimus adhuc exponere eloquii prophetici obtundetur sapor. Recolatur tamen ille lapis angularis et duo parietes unus ex iudeis alter ex gentibus nomine filiorum iuda iste nomine filiorum israel eidem uni principatui suo in id ipsum etiam innitentes et ascendentes agnoscantur.

Istos autem carnaliter israhelitas qui nunc nolunt credere in christum postea credituros id est filios eorum nam utique isti in suum locum moriendo transibunt idem propheta testatur dicens Quoniam diebus multis sedebunt filii israel sine rege sine principe sine sacrificio sine altari sine sacerdotio sine manifestationibus. Quis non videat nunc sic esse iudeos. Sed quid adiungit audiamus Et postea revertentur inquit filii israel et inquirent dominum deum suum et stupescent in domino et in bonis eius in novissimis diebus. Nichil est ista prophetia manifestius qua david regis nomine significatus intelligitur christus quia factus est sicut dicit apostolus ex semine david secundum carnem. Prenunciavit iste propheta et tertio die resurrectionem christi futuram sicut eam prophetica altitudine prenunciari oportebat ubi ait Sanabit nos post biduum in die tertio resurgemus. Secundum hoc enim nobis dicit apostolus Si resurrexistis cum christo que sursum sunt querite. xxix

Amos quoque de talibus
rebus sic prophetat Vere
para inquit te ut invoces
deum tuum israel quia ecce ego
firmans tonitrum et creans spi
ritum et annuncians in hominibus
xpm suum et alio loco in die
illa inquit resuscitabo taba
bernaculum dauid quod deci
dit et reedificabo que ceciderunt
eius et destructa eius reedifi
cabo et resuscitabo eam sicut
dies seculi ita ut possideant me
residuum hominum et omnes gentes
in quibus inuocatum est nomen
meum super eos dicit dominus faciens
hec vel
Ysaias propheta non est in libro
xij prophetarum qui propterea dicuntur
minores quia sermones eorum bre
ues sunt in eorum comparatione qui
maiores ideo vocantur quia
plura volumina condiderunt
de quibus est hic ysaias quia
fuit eadem prophetie tempora sub
in quo supra dictis duobus
ysaias ergo inter illa que ar
guit iniqua et iusta precepit
et peccatori populo mala futu
ra predixit eciam de xpo
et ecclesia hoc est de rege et
ea quam condidit ciuitatem
multo plura quam ceteri pro
phetauit ita ut a quibusdam

euuangelista quam propheta diceretur po
cius sed propter racionem operis
terminandi vnum de multis
hic loco ponam ex persona quidem
quippe dei patris loquens
ecce inquit intelligit puer
meus et exaltabitur et glo
rificabitur valde quemadmodum
modum stupescent super
te multi ita gloria tua
ab hominibus ita mirabuntur
gentes multe super eum et
continebunt reges os suum
quia quibus non est nunciatum
tum de illo uidebunt et qui
non audierunt intelligent
domine quis credidit auditui
nostro et brachium domini cui re
uelatum est annunciamus ut
infans ut radix in terra si
cienti non est species illi neque
gloria et vidimus eum et non
habebat speciem neque decorem
sed species eius sine honore
deficiens pre omnibus hominibus
homo in plaga positus
et sciens ferre infirmitatem
quia auersa est facies eius
inhonoratus est nec magni
estimatus est hic peccata
nostra portat et pro nobis
dolet et nos estimauimus il
lum esse in dolore et in pla
ga et in afflictione esse

aut vulneratus est propter ini
quitates nostras et infirma
tus est propter peccata nostra. Eru
dicio pacis nostre in eo. livo
re eius sanati sumus. omnes
ut oves erravimus homo a
nima sua mala erravit et
dominus tradidit illum pro peccatis nos
tris et ipse propter quod afflictus
est non aperuit os ut eius ad
ymolandum ductus est et
ut agnus ante eum qui
se tondet sine voce sic non
aperuit os suum in humilita
te iudicium eius sublatum.
Generationem eius quis enarra
bit quoniam tolletur de terra
vita eius ab iniquitatibus
populi ductus est ad morte
et dabo malignos pro sepul
tura eius et divites pro
morte eius quoniam iniquitatem
non fecit nec dolus in ore
suo et dominus voluit purgare eum
de plaga si dederitis pro
peccato animam vestram videbitis
semen longevum et dominus vult
auferre a dolore animam
eius ostendere illi lucem et
formare intellectum iustificare
iustum bene servientem plu
ribus et peccata eorum ipse por
tavit propterea ipse heredita
bit plures et fortium dividet

spolia propter quod tradita est
ad mortem anima eius et inter
iniquos estimatus est ut
ipse peccata multorum portavit
et propter peccata eorum traditus est.
Hec de Christo. Iam vero de ec
clesia quod sequitur audiamus.
Letare inquit sterilis que non
paris erumpe et clama que
non parturis quoniam multi filii
deserte magis quam eius que
habebat virum. Dilata locum
tentorii tui et palos caularum
tuarum fige. Noli parcere pro
longa funiculos tuos et pa
los tuos conforta adhuc in
dextra et in sinistra partem
extende et semen tuum here
ditabit gentes et civitates
desertas inhabitabis. Ne
timeas quoniam confusa est
quoniam confusionem eternam
oblivisceris et obprobrii vi
duitatis tue non eris memor
quoniam dominus faciens te quoniam sab
baoth nomen eius et qui e
ruit te ipse deus Israel uni
verse terre vocabitur et cetera. Sunt
ista satis et in eis sunt
exponenda nonnulla sed
sufficere arbitror que ita sunt
aperta ut etiam inimici intel
ligere cogantur inviti. vbi

Micheas propheta Christum in figu-
ra ponens magni cuiusdam
montis hec loquitur Erit in no-
vissimis diebus manifestus
mons domini paratus super vertices
montium et exaltabitur super
colles et festinabit ad eum
plebes et ibunt gentes multe
et dicent Venite ascendamus
ad montem domini et in domum
dei Jacob et ostendit nobis
vias suas et ibimus in semitis
eius quia de syon prodibit lex et verbum
domini de ierusalem et iudicabit inter
plebes multas et redarguet
gentes potentes usque ad lon-
ginquum Predictus iste propheta
et locum in quo natus est Christus
Et tu inquit bethleem domus
effrata nequaquam minima es
ut sis in urbibus iuda Ecce
enim predictum ut in principe
et egressus eius ab initio et
a diebus antiquis propterea da-
bit eos usque ad tempus quo par-
turiens pariet et residuum
fratrum eius convertentur ad filios
israel et stabit et videbit et pas-
cet gregem suum in virtute
domini et in honore nominis
domini dei sui erunt quia nunc mag-
nificabitur usque ad fines terre
Jonas autem propheta xlii

non tam sermone Christum quam
sua quadam passione prophe-
tavit presertim apertius quam si
eius mortem et resurrectionem voce
clamaret ut quid acceptus
est ventre ceti et tertio die litori
redditus nisi ut significa-
ret Christum de profundo
inferni die tertio rediturum
Joel omnia que prophetat mul-
tis verbis compellit componi
ut que pertinent ad Christum
et ad ecclesiam dilucescant
unum tamen quod etiam apostoli com-
memoravit quando in congre-
gatos credentes spiritus sanctus
sicut a Christo promissus fuerat
desuper venit non pretermittam
Et erit inquit post hec
effundam de spiritu meo super
omnem carnem et prophetabunt
filii vestri et filie vestre et se-
niores vestri somnia somp-
niabunt et iuvenes vestri
visiones videbunt Et quidem
super servos meos et in ancil-
las meas in illis diebus
effundam de spiritu meo xli
Tres prophete de minoribus
abdias naum abacuk
nec sua tempora dicunt ipsi
nec in cronicis eusebii et
ieronimi quando prophetaverunt
inveniuntur abdias enim

positus est quid ab eis cum in chronica prophetasse comperimus libris constat per errorem negligentium describencium labores alienos existimo contigisse duos vero alios commemoratos in codicibus quos habuimus non potuimus invenire tamen quia in canone continentur nec ipsi pretereantur a nobis

xliiii

Abdias quantum ad superficiem litteram eius attinet omnium brevissimus prophetarum adversus ydumeam legitur gentem scilicet esau ex duobus geminis filiis ysaac nepotibus abrahe maioris illius reprobati. Porro si ydumeam locutionis quo intelligitur a parte totum accipiamus positam esse pro gentibus possumus de christo agnoscere quod ait inter cetera In monte autem syon erit salus et erit sanctum et paulo post in fine ipsius prophetie Et ascendent inquit resalvati ex monte syon ut defendant montem esau. et erit domino regnum. Apparet quippe id esse completum cum resalvati ex monte syon id est ex iudea credentes in christum qui precipue agnoscuntur apostoli ascenderunt ut defenderent montem esau. Quomodo defenderent nisi per euangelii predicationem salvos faciendo eos qui crediderunt et eruerentur de potestate tenebrarum et transferrentur in regnum dei quod consequenter expressit addendo et erit domino regnum. Mons enim syon iudeam significat ubi futura predicta est salus et sanctum quod est christus ihesus. Mons vero esau ydumea est per quam significata est ecclesia gentium quam defenderunt sicut exposui resalvati de monte syon ut esset domino regnum. Hoc obscurum erat antequam fieret. Sed factum quis non fidelis agnoscat. Sequitur.

xlv

Naum vero propheta ymmo per illum deus. Exterminabo inquit sculptilia et conflatilia ponam sepulturam tuam quia ecce velociter super montes pedes euangelizantis et annunciantis pacem. Celebra iuda dies festos tuos redde vota tua quia iam non adicient ultra ut transeat in vetustatem. Consummatum est consumptum est ablatum est. Ascendit qui insufflat in faciem tuam eripiens te de tribulatione. Quis ascendit ab inferis et insufflavit in

faciem inde hoc est iudeorum
discipulos spiritum sanctum recolit
qui meminit eorum Adnouum
enim testamentum pertinet quorum
dies festiua spiritualiter in noua
ut in uetustatem transire non
possint Iacere per eorum conte
mnacio sculptilia et conflatilia
i. ydola deorum falsorum et obli
uioni tamquam sepulture tra
dita non mirem*ur* et hanc esse
in hac re prophetiam completa esse
cognoscimus xlvi

Abacuk de quo alio quam de
Christi aduentu qui futurus
fuerat intelligitur dicere et
respondit dominus dixit ad me
scribe uisum aperte in buxo
ut assequatur qui legit ea
quia adhuc uisio ad tempus et ori
etur in fine et non mencietur
si tardauerit sustine eum quia
ueniens ueniet et non morabitur
In oracione autem sua cum xlvii
cantico cum nisi domino Christo dicat
Domine audiui audicionem tuam
et timui Domine consideraui o
pera tua et expaui Quid enim
hoc est nisi prognite noue ac
repentine salutis hominum inessa
bilis admiracio In medio du
um animalium cognosceris Quid
est nisi aut in medio moysi
et helye cum eo in monte sermoci

nancium duum appropinquant
anni cognosceris in aduen
tu temporibus ostenderis nec exp
nendum est In eo dum con
turbata fuerit anima mea
in ira misericordie memor eris quid
est nisi qui iudeos in se transfi
gurauit quorum gentis fuit
qui cum magna ira turbati
crucifigeret Christum ille mi
sericordie memor dixit Pater ignosce il
lis quia nesciunt quid faci
unt Deus de theman ue
niet et sanctus de monte umbro
so et condenso quod hic dicitur e
de theman ueniet alii inter
pretati sunt ab austro uel affrica
per quod significatur meri
dies i. feruor caritatis et
splendor ueritatis de monte
uero umbroso et condenso
quamuis multis modis intel
ligi possit libencius accie
pimus scripturarum altitudi
dinarum quibus prophetatus est
...

sup celos deus et sup omne
terra gloria tua splendor
eius ut lumen erit quid est
nisi fama eius credentes il
luminat Cornua in manibus
eius sunt. quid est nisi tro
pheum crucis et posuit cari
tate firma fortitudinis sue
nec opponenda est ante fa
ciem eius ibit mors et pro
diet in campum post pedes
eius quid est nisi quia antea
quam hic veniret principa
tus est et postea quam hinc re
uersus est principatus Ste
tit et terra mota e ad creden
dum respexit et thabuerunt
gentes. hoc e misertus est
et fecit ipsos penitentes
Contriti sunt montes violen
cia hoc est in facientibus
miraculis elatorum contrita
est superbia Defluxerunt
colles eternales hoc e humili
ati sunt ad tempus ut eigeren
tur Ingressus eternos
eius pro laboribus iudi
hoc est non sine mercede
eternitatis labore cal[?]
tis respexi Thabernacula
ethiopum expauescent et
thabernacula terre madian
hoc e gentes repente per
territe initio mirabilium

tuorum etiam que non sunt
in hoc tempore erunt in pleno
opiano Numquid in fluminibus
furor tuus aut in mari in
dignacio tua hoc ideo dictum
est quia uenit non ut iudi
cet mundum sed ut saluetur mun
dus per ipsum Qui ascendes
sup equos tuos et equitacio
tua salus. hoc e ciuitate tu
portabunt te qui regimini
ate et ciuium tuum salus est quia
credunt in te Intendentes
arcum tuum sup sceptra dicit
dominus hoc est comminabis in
dicium tuum etiam regibus terre
fluminibus scindetur terra hoc
est in fluentibus sermonibus
predicandum te aperientur
deum ad confitendum hominum
corda quibus e dictum Scin
dite corda uestra et non uestimen
ta Quid est uiderunt te
et dolebunt ipsi nisi ut lugendo
sunt beati Quid e dispergens
aquas itineris in ambulando
in eis qui te usquequaque
annunciant hac atque hac disp
gis flucta doctrine Quid
est dedit abyssus vocem
suam an profunditas cordis
humani quid ei uidetur expressit
altitudo fantasie sue ta
quam versus superioris est ad

posicio altitudo enim est ab ymis eius. aut ait fantasie sue subaudiendum est uotem dedit hoc est quod dominus quidem uidetur expressit fanthasia sua quippe uisio est qua non tenuit non operuit sed confitendo eructuauit. Eleuatus est sol et luna stetit in ordine suo. hoc est ascendit xpistus in celum et ordinata est ecclesia sub rege suo. In luce iacula tua ibunt id est non in occultum sed in manifestum tua uerba mittentur. In splendore choruscacionis armorum tuorum subaudiendum est iacula tua ibunt. dicebat enim sibi ex dicto nobis in tenebris dicite in luce. In comminacione minorabis terram id est comminando humiliabis homines et in furore decies gentes quando eos qui se exaltant vindicando colliges. Existi in salutem populi tui ut saluos facias xpistos tuos. Percussisti in capita iniquitorum mortem. Michel hoc exponendum est. Exaltasti vincula usque ad collum. Et bona hic potest intelligi vincula sapiencie ut mittant pedes in compedes eius et collum in torquem eius. Percussisti in stuporem mentis subaudiendum vincula

Exaltauit enim bona preuidit mala de quibus ei dicitur disrupisti vincula mea et hoc in stuporem mentis id est mirabiliter capita potencium mouebuntur in ea. In eas admiracione adapient (?) me sub suos sicut edens pauperem absconse potentis enim quidam iudeorum ueniebat ad dominum sua eius et uerba mirati et esurientes panem doctrine introducebat absconse propter metum iudeorum sicut eos prodit est viam. Et in misisti in mare equos tuos turbantes aquas multas que nichil aliud sunt quia populi multi nam enim alii timore conuertentur alii furore persequentur. ita omnes turbarent. obseruaui et conturbatus est venter meus a voce oracionis labiorum meorum et introiuit tremor in ossa mea et subtus me turbata est habitudo mea. Intendit in ea que dicebat et ipsa sua oracione est perterritus quia prophetice simul debat et in qua futura cernebat. Turbatus enim populis multis uidit imminentes. Ecce tribulaciones continuo quas se membris eius agnouit atque ait. Requiescam in die tribulacionis tamquam

ad eos p̄tinēs qui s̄t ipe gau
dentes in tribulacōe pacientes
vt ascendam inquit ad p̄p̄lm
pegnacōis mee Recedens uti
q̄ ap̄plo maligno carnalib
cogitacōnib sue nō pegrina
tem in hac terra nec sup̄na
p̄riā requirēte Cum sicus in
quit nō afferet fructus et nō
erunt natiuitates in vineis
mentietur opus oliue et ca
pi non faciant escam abscī
detur ab esca oues et nō sup
erunt in p̄sepibus boues vidit
eam gentem que xp̄m sc̄at
omni sua ubertate copiarum
sp̄ualium p̄ditura quas p̄ri
fecunditate mōe p̄ph̄etico fi
gurauit Et quia iram dei ta
lem p̄ptēa passa est illa gens
quia ignorans dei iusticiam
suam voluit cōstituere iste
gemino Ego autē inquit in
dn̄o exultabo gaudebo in
deo salutari meo. dn̄s deus
meus virtus mea statuit
pedes meos in cōsummacione
sup excelsa inponet me ut
uīta in cantico eius Illo s̄z
cantico de quo similia quedā
dicit' in ps̄o Statuit supra
petram pedes meos et direx
it gressus meos et inmisit
in os meum canticum nouum ymp
num deo nr̄o Ipse ergo vincit
in cantico de illo qui placet

in quibus laude non sua ut q̄
gloriat' in dn̄o glorietur Ex
celsis aut michi videtur qui
dam codices h̄re Gaudebo
in deo ihū meo q̄ma h̄ij qui
uolentes ea latine ponere
nomē ip̄m nō posuerint
quod ē nobis amicius et
dulcius nominare. xlvij
Ieremias p̄ph̄a de maioribus
est sicut ysaias nō de mino
ribus sicut ceteri de quorum
sc̄ptis nō nulla iam posui
P̄ph̄etauit aut regnate Io
sia in ierl'm et apud roma
nos anthomarco iam p̄
p̄inquante captiuitate
iudeorum Tetendit autem
p̄ph̄iam usque ad quintum me
sem captiuitatis s̄z in eis
libris inuenit' Sophonias
aut vnus de minoribus ad
iungit' ei Ieram et ipe in die
bus Iosie p̄ph̄etasse se dicit
s̄z quousque nō dicit p̄ph̄auit
ergo Ieremias non solum
anthomarcij vim etiam tar
quinij prisci t̄pibus quem
romani habuere quintum
regem Ipse in eius ēm illa
captiuitas facta ē regnare
iam ceperat p̄ph̄etauit ergo
de xp̄o Ieremias Spiritus
inquit oris nr̄i dn̄s xp̄s cap
tus ē in p̄ccatis nr̄is

Sic breuiter ostendens et diuini
tatem christi et passionem eius
pro nobis Item alio loco Hic
deus meus inquit et non esti
mabitur alius ad eum qui inuenit
omnem uiam prudencie et
dedit eam Iacob puero suo
Israel dilecto suo Post hec in
terris uisus est et cum hominibus
conuersatus est Hoc testimo
nium quidam non Ieremie sed
scribe eius attribuunt qui
uocabatur Baruch sed Ieremie
celebratius habetur Rur
sus idem propheta de ipso Ecce
dies inquit dies ueniunt dicit
dominus et suscitabo dauid ger
men iustum et regnabit rex
et sapiens erit et faciet iu
dicium et iusticiam in terra in die
bus illis saluabitur iuda et israel
habitabit confidenter et hoc
est nomen quod uocabunt
eum dominus iustus noster De uo
cacione eciam gencium que
fiat futura et eam nunc im
pletam cernimus sic locutus
est dominus deus meus et refugium
meum in die malorum ad te gen
tes uenient ab extremo terre et
dicent vere mendacia pos
sederunt patres nostri et simula

chra et non est in eis utilitas
quia ideo non erat eum agno
scituri iudei agnitus eum et
occidi oportebat Sic idem
propheta significat Graue
cor per omnia et homo est Et quis
cognoscet eum Hinc eciam
est illud quod in libro sep
timo decimo posui de tes
tamento nouo cuius est media
tor christus Ipse quippe Ie
remias ait Ecce dies ue
niunt dicit dominus et consumma
bo super domum Iacob testa
mentum nouum et cetera que
ibi leguntur xlviii

Sophonie autem propheta qui
cum Ieremia prophetabat
hec predicta de christo
interim pona Expecta
me dicit dominus in die re
surreccionis mee in futurum
quia iudicium meum ut con
gregem gentes et colli
gam regna Et alias Horri
bilis inquit dominus super eos
et exterminabit omnes deos
terre et adorabunt eum vir
de loco suo omnes insule
gencium et paulo post Tunc
inquit transferam in populos
linguam et progenies eius
ut inuocent omnes nomen

dnm et seruient ei sub iugo
vno. In illo die non confunderis
ex omnibus adinuentionibus
tuis quas impie egisti in
me quia tunc auferam ab
se prauitates iniurie tue
et iam non adicies ut mag
nificeris super montem sanctum
meum et subrelinquam in te
plebem mansuetam et humilem
et verebuntur a nomine dni qui
reliqui fuerint isrl. Hee sunt
reliquie de quibus alibi
prophetat quod apostolus etiam
commemorat si fuerit numerus filiorum
isrl sicut harena maris re
liquie salue fient. Hee quippe
in xpm illius gentis
reliquie crediderunt. xlix
In ipsa porro babylonie
captiuitate primum propheta
uit daniel et ezechiel alij
scilicet duo ex prophetis maioribus.
Quorum daniel etiam tempus
quo venturus erat xpus
aut passurus numero defini
uit annorum quod longum
est computando monstrare et
ab alijs factitatum est ante
nos. De potestate uero eius et eccle
sie locutus est. Videbam
inquit in visione noctis et
ecce cum nubibus celi filius
hominis venerat et usque
ad vetustum dierum peruenit
et in conspectu eius prelatus
est et ipsi datus est principatus
et honor et regnum et omnes
populi tribus et lingue ipsi ser
uient. Potestas eius potestas eter
na que non transibit et reg
num eius non corrumpetur.
Ezechiel quoque more l
prophetico per dauid xpm
significans quia carnem de da
uid semine assumpsit per
quam formam serui qua seruus
est homo etiam seruus dei dicitur
idem filius dei. Sic enim pro
phetando pronuntiat ex persona
dei patris. Et suscitabo in
quit super pecora mea pas
torem unum qui pascat ea
seruum meum dauid et ipse pas
cet ea et ipse erit illis in pas
torem. Ego autem ero eis in deum
et seruus meus dauid princeps
in medio eorum. Ego dominus lo
cutus sum. Et alio loco
Et rex inquit unus erit omnibus
imperans. Et non erunt ultra
due gentes nec diuidentur
amplius in duo regna neque
polluentur ultra in ydolis
suis et abhominationibus suis
et in cunctis iniquitatibus
suis et saluos eos faciam
de uniuersis sedibus suis
in quibus peccauerunt et

nui dabo eos et erunt michi
in plebem et ego ero eis deus et
servus meus dauid rex super
eos et pastor vnus erit omnium
eorum sequitur li

Restant tres minores qui
prophetauerunt in fine captiui
tatis aggeus et zacharias et
malachias Quorum aggeus
xpm et ecclesiam hac apertius
breuitate prophetat Hec dicit
dominus exercituum adhuc vnum
modicum est et ego commouebo
celum et aridam et omnes gen
tes mouebo et veniet desi
deratus cunctis gentibus Hec
prophecia partim completa iam
cernitur partim speratur in fi
ne complendam Mouit enim
celum angelorum et syderum
testimonio quando incarnatus
est xpus Mouit terram ingenti
miraculo de ipso virginis
partu Mouit mare et aridam
cum et in insulis et in toto orbe
xpus annunciatur Ita moueri
omnes videmus ad fidem Iam
vero quod sequitur Et ve
niet desideratus cunctis gen
tibus de nouissimo eius ex
pectatur aduentu ut enim
esset desideratus expectanti
bus prius oportuit eum dilectum
esse credentibus lij

Zacharias de xpo et ecclesia

Exulta inquit valde filia sy
on iubila filia ierusalem ecce rex
tuus veniet tibi iustus et
saluator ipse pauper et ascen
dens super asinam et super pullum
filium asine et potestas eius a
mari usque ad mare et a fluminibus
usque ad fines terre Hoc quem
admodum sit ut dominus xpus in itinere
iumento hujusmodi genus uteretur
in euangelio legitur ubi et hec
prophecia commemoratur ex parte quantum
illi loco sufficere visum est Alio
loco ad ipsum in spiritu prophecie lo
quens de remissione peccatorum
per eius sanguinem Tu quoque
in sanguine testamenti tui
emisisti vinctos tuos de la
cu in quo non est aqua Quid
per hunc lacum velit intelligi
possunt diuersa sentiri et
secundum rectam fidem michi
melius uidetur non eo significari
melius nisi humane miserie
profunditatem siccam quodammodo
et sterilem ubi non sunt fluenta
iusticie sed iniquitatis lutum
De hoc quippe lacu etiam
in psalmo dicitur Et eduxit
me de lacu miserie et de
luto limi lij

Malachias propheta etiam
qua per xpm terminus
propagatam videbis apertissime

dicit per prophetam dei non est michi
voluntas in vobis et munus non
suscipiam de manu vestra ab
ortu enim solis usque ad occasum
magnum nomen meum in gentibus
et in omni loco sacrificabitur
et offeretur nomini meo oblatio
munda quia magnum nomen
meum in gentibus dicit dominus
Hoc sacrificium per sacerdotium
christi secundum ordinem mel
chisedech cum in omni loco a so
lis ortu usque ad occasum deo
videamus offerri sacrificium
aut iudeos quibus dictum est
non est michi voluntas in vo
bis nec accipiam munus
de manibus vestris cessasse ne
gare non possunt quid adhuc
expectant alium christum cum
quod prophetatum legunt et im
pletum vident impleri non po
tuit nisi per ipsum dicit enim pau
lo post de ipso per prophetam dei
Testamentum meum erat cum eo vite
pacis et dedi ei ut in timore
timeret me et a facie nominis
mei revereretur lex veritatis
erat in ore eius in pace diri
gens ambulabit mecum
et multos avertet ab iniqui
tate quia labia sacerdotis
custodiant scientiam et legem
requirent ex ore eius quia an
gelus domini omnipotentis est

angelus dictus christus ihesus
sicut enim filius propter forma
servi in qua venit ad homines
sic angelus propter evangelium quod ho
minibus nunciatum est et angelus
nuncius de ipso quippe iterum
dicit Ecce mittam ange
lum meum et prospiciet viam
ante faciem meam et subito
veniet in templum suum dominus
quem vos queritis et angelus
testamenti quem vos vultis
Ecce venit dicit dominus omnipotens
et quis sustinebit diem in
troitus eius aut quis pre
sistet in aspectu eius hoc lo
co primum et secundum christi
adventum prenunciavit primum
scilicet de quo ait Et subito ve
niet in templum suum id est in
carne sua de qua dicit in evangelio
Solvite templum hoc et
in triduo resuscitabo illud
Secundum vero ubi ait Ecce
venit dicit dominus omnipotens et
quis sustinebit diem introi
tus eius aut quis assistet
in aspectu eius Quod autem dixit
dominum quem vos vultis signifi
cavit utique etiam iudeos secundum
scripturas quas legunt ipsum
querere et velle Sed multi eorum
quem quesierunt et voluerunt
venisse non agnoverunt ex
cecati in cordibus suis

precedentibus melius sius
Cui sane hic nominat testamen
tu vel scriptura ubi ait testa
mentum meum erat cum eo
vel hic ubi cum dixit ange
lum testamenti novum pro
cul dubio testamentum de
bemus accipere ubi sempiterna
non vetus ubi temporalia sunt pro
missa que pro magno habentes
plurimi infirmi et deo vero
talium rerum mercede servien
tes qui videntur eis impios
habundare turbantur propterea idem
propheta ut novum testamentum et
distinctionem que non dabitur
nisi bonis distingueret a ve
teris terrena felicitate que
plerumque datur et malis in
gravastis inquit super me
verba vestra dicit dominus et dixistis
In quo detraximus de te dixistis
vanus est omnis qui servit
deo et quid plus quod custodivimus
observationes eius et quia am
bulavimus supplicantes ante
faciem domini omnipotentis
et nunc nos beatificamus alie
nos et reedificantur omnes qui
faciunt iniqua Adversati
sunt deo et salvi facti sunt hec
oblocuti sunt qui timebant
dominum unusquisque ad proximum
suum et animadvertit dominus et
audivit et scripsit librum memorie

in conspectu suo eis qui timent
dominum et reverentur nomen eius
Isto libro significatum est
testamentum novum denique
quod sequitur audiamus et
erunt michi dicit dominus omnipotens
in die que ego facio in acqui
sitione et eligam eos sicut
elegit homo filium suum servi
entem sibi et convertimini et vi
debitis inter iustum et inter iniustum
et inter servientem deo et non
servientem quia ecce dies ve
nit ardens sicut clibanus
et concremabit eos et erunt
omnes alienigene et omnes
facientes iniquitatem sti
pula et incendit illos dies
qui adveniet dicit dominus omnipotens
et non derelinquentur eorum
radix neque sar[...]mte
orietur vobis timentibus
nomen meum sol iusticie et
sanitas in pennis eius et
egredimini et exultabitis sicut
vituli ex vinculis resoluti
et conculcabitis iniquos
et erunt cinis sub pedibus
vestris in die in quo ego facio
dicit dominus omnipotens hic est
qui dicitur dies iudicii de
quo suo loco si deus vo
luerit loquemur uberius
sequitur lxiii

Post hos tres prophetas Ag
geum zachariam malachiam
per idem tempus liberacionis populi
de babylonia seruitute scrip
sit eciam esdras qui magis rerum
gestarum scriptor est habitus quam
propheta sicut est et liber qui appel
latur hester cuius res gesta
in laudem dei non longe
ab hiis temporibus inuenitur
nisi forte esdras in eo christum
prophetasse intelligendus est
quod inter quosdam iuuenes
orta questione que amplius valeret
in rebus cum reges vnus
dixisset alter vinum tercius
mulieres que plerumque regibus
imperarent idem tamen tercius
ueritatem super omnia demonstra
uit esse victricem Consulto
autem ewangelio christum esse cognos
cimus ueritatem ab hoc tempore
apud iudeos restituto tem
plo non reges sed principes
fuerunt usque ad aristobolum
quorum supputacio temporum non
in scripturis sanctis que appellantur
canonice sed in aliis inue
niuntur in quibus sunt et ma
chabeorum libri quos non iudei
sed ecclesia pro canonicis
habet propter quorundam martirum
passiones vehementes atque
mirabiles qui antequam christus
venisset in carne usque ad
mortem pro dei lege certa
uerunt et mala grauissima atque
horribilia pertulerunt lv

Tempore igitur prophetarum nostrorum
quorum iam scripta adnoti
ciam omnium gencium peruenerunt
et multo magis post eos fuerunt
philosophi gencium qui hoc etiam
nomine vocarentur quod
cepit a samio pytagora
qui eo tempore quo iudeorum est
soluta captiuitas cepit
excellere atque cognosci
multo magis ergo ceteri philosophi
post prophetas fuisse reperiuntur
Nam ipse socrates athe
niensis magister omnium qui tunc
maxime claruerunt tenens
in ea parte que moralis uel
actiua dicitur principatum
post esdram in cronicis
inuenitur non multo post etiam
plato natus est qui lon
ge ceteros socratis disci
pulos anteiret Quibus
si addamus etiam superiores
qui nondum philosophi uocabantur
septem sapientes ac deinde
physicos qui thaleti successe
runt in perscrutanda na
tura rerum studium eius imi
tati anaximandrum scilicet et
anaximenem et anaxa
goram aliosque nonnullos

antequa pytagoras phm
se primo pfitetur nec illi pphas
nros vniuersis tpibus anti
quitate precedunt qui quidz ta
les postq̄ua tetti fuerunt
regnante romulo emicuisse
feruntur qui de fontibus ysrl m
eis lris que toto orbe flumine
erupit Soli igit illi pphas
nros theologi poete orphe
us linus museus et siquis
alius apud grecos fuit hys
pphis hebreis quoz scripta
in auctoritate habemus annis
reperiunt priores Sed nec ille
vir theologus noster moysen
qui vnum verum deum veracia
ter predicauit cuius nunc scrip
ta in auct canone prima sunt
tpe puenit at pphdet ipm
ad grecos attinet in qua lin
gua lre huius seculi in maxe
ferbuerunt nichil hnt sapiaz
sua vnde iactet quo religio
ne nra ubi uera sapia est
si no supioz saltem inueniat
antiquioz veru quod fatendz
est non quidz in grecia sed
in barbaris gentibus sicut
in egipto iam fuat ante
moysen nonnulla doctrina
que illoz sapia diceretur
alioqn no scriptu esse in sa
libris sacs moysen eruditu
fuisse omi sapia egiptioz

Tunc utiqz qn ibi natus et
a filia pharaonis adoptatu
atqz nutritus etiaz libera
liter educatus est sed nec
sapia egiptioz sapiam p
phetarz nroz tpe antecede
re potuit qm quidz et abra
ham ppha fuit qmd autez
sapie potuit esse in egipto
antequa ysis quam mortu
am magna dea colendaz
putarunt ysis porro mi
chi filia fuisse proditur q
primus regnare cepit arginis
qn abrahe iam nepotes
reperiuntur exorti lxj

Iam uero si longe antiqui
ora repetam et ante illud
grande diluuiu erat utiqz
noe patriarcham que pphaz
quoqz no īmito dixerim Si
quidē ipa archa quā fecit
et in qua cu suis euasit pro
phetia nroz tpm fuit Qmd
enoch septimus ab adam
Nonne et in canonica epla
apli iude pphetasse dicat
quoz scripta ut apud iudeos
et apud nos in auctē non
essent nimia fecit antiqui
tas ppt quam uidebantur
habenda esse suspecta ne pro
ferrentur falsa pro veris
Nam et pferuntur quedā
que ipsoz esse dicantur

ab eis qui pro suo sensu passim quod voluerunt crediderunt. Sed ea castitas canonis non recepit, non quod eorum hominum qui deo placuerunt reprobetur auctoritas, sed quod ista esse non credantur ipsorum. Nec mirum videri quod suspecta habentur que sub tante antiquitatis nomine proferuntur. Quamquam in ipsa historia regum iuda et regum israel que res gestas continet de quibus eidem scripture canonice credimus que memorantur plurima que ibi non explicantur et in libris aliis prophetarum inveniri quos ipsi scripserunt et alicubi eorum quoque prophetarum nomina non tacentur nec tamen inveniuntur in canone quem recipit populus dei. Cuius rei fateor causa me latet nisi quod existimo etiam ipsos quibus ea que in auctoritate religionis esse deberent sanctus utique revelat alia sicut homines historica diligentia alia sicut prophetas inspiratione divina scribere potuisse atque ita fuisse distinctas ut illa tamquam ipsis ista vero tamquam deo per ipsos loquenti iudicaret esse tribuenda ac sic illa pertinent ad ubertatem cognitionis hec ad religionis auctoritatem in qua auctoritate custoditur canon preter quem iam si qua etiam sub nomine verorum prophetarum scripta proferuntur nec ad ipsam copiam scientie valent quoniam utrum eorum sint quorum esse dicuntur incertum est et ob hoc eis non habetur fides maxime hiis in quibus etiam contra fidem canonicorum librorum quedam leguntur propter quod ea prorsus non esse apparet illorum.

lvij

Non itaque credendum est quod nonnulli arbitrantur hebream tantum linguam per illum qui vocabatur heber unde hebreorum vocabulum est fuisse servatam atque inde pervenisse ad abraham hebreas autem litteras a lege cepisse que data est per moysen sed potius per illam successionem patrum memoratam linguam cum suis litteris custoditam. Denique moyses in populo constituit qui docendis litteris preessent priusquam divine legis ullas litteras nossent. Hos appellat scriptura gramatoes ysagogos qui latine dici possunt litterarum inductores vel introductores eo quod eas inducant et introducant quodammodo discentium vel in eas potius ipsos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate sua se sapientie superiorem patriarchis et prophetis nostris quibus divina

merat sapientia ulla se vanitate iactavit qui nec egyptiorum invenitur que solet falso et inaniter de suarum doctrinarum antiquitate gloriari cuiuslibetque sapientia sua praecedere patriarcharum nostrorum tempore pervenisse sapientiam. Neque enim quisquam dicere audebit in mirabilibus disciplinarum eos peritissimos fuisse antequam litteras nossent id est antequam ysis eo venisset easque ibi docuisset. Ipsa porro eorum memorabilis doctrina que appellata est sapientia quid erat nisi maxime astronomia et si quid aliud talium disciplinarum magis ad exercenda ingenia quam ad illuminandas vera sapientia mentes solet valere. Nam quod attinet ad philosophiam que se docere profitetur aliquid unde fiant homines beati circa tempora mercurii quem trimegistum vocaverunt in illis terris eiusmodi studia claruerunt longe quidem ante sapientes vel philosophos grecie sed tamen post abraham et ysaac et iacob et ioseph nimirum etiam post ipsum moysen. Eo quippe tempore quo moyses natus est fuisse reperitur athlas ille magnus astrologus promethei frater maternus avus mercurii maioris

cuius nepos fuit trimegistus iste mercurius. lviij

Frustra itaque vanissima presumptione garriunt quidam dicentes ex quo egyptus rationem siderum comprehendit amplius quam centum annorum milia numerari. In quibus enim libris istum numerum collegerunt qui non multum ante annorum duo milia litteras magistra yside didicerunt. Non enim parvus auctor est in hystoria varro qui hoc prodidit quod a litterarum etiam divinarum veritate non dissonat. Cum enim ab ipso primo homine qui est appellatus adam nondum sex annorum milia compleantur quomodo non isti ridendi potius quam refellendi sunt qui de spacio temporum tam diversa et huic exploratae veritati tam contraria persuadere conantur. Cui enim melius narranti preterita credimus quam qui etiam futura predixit que presentia iam videmus. Nam et ipsa inter se historicorum dissonantia copiam nobis prebet ut ei potius credere debeamus qui divine quam tenemus non repugnat historie. Porro autem cives impie civitatis diffusi usquequaque per terras cum legunt homines doctissimos quorum

contempnenda videatur auc-
toritas cum inter se de rebus ges-
tis et etatibus temporum memoria
remotissimis discrepantes
cui potius credere debeant
non inveniunt. Nos vero
in nostre religionis historia
fulti auctoritate divina quidquid
ei resistit non dubitamus
esse falsissimum quolibet se
habeant cetera in secularibus
litteris que seu vera seu falsa
sint nichil momenti afferunt
quo recte beate que vivamus.
Ut autem iam cognitionem xli
omittamus historie ipsi
philosophi a quibus ad ista progressi
sumus qui non videntur la-
borasse in studiis nisi ut in-
venirent quomodo vivendum esset acco-
modate ad beatitudinem ca-
pessendam cur dissenserunt
et a magistris discipuli et inter
se condiscipuli nisi quia ut
homines humanis sensibus
et humanis ratiocinationibus ista que-
sierunt ubi quamvis esse potuit
et studium gloriandi quo quisque
alio sapientior et acutior
videri cupit nec sine quodam
addictus aliene sed sui dog-
matis et opinionis inven-
tor tamen ut nonnullos vel eciam
plurimos eorum fuisse concedam
quos a suis doctoribus vel

discendi sociis veritatis a-
mor abrupit ut pro ea certa-
ret quam veritatem putaret
sive illa esset sive non esset
quid agit aut quo vel qua
ad beatitudinem pervenitur
humana se porrigit infeli-
citas si divina non ducat auc-
toritas. Denique auctores
nostri in quibus non frustra
sacrarum litterarum figitur et
terminatur canon absit ut
inter se aliqua ratione dissen-
tiant. Unde non immerito
cum illa scriberent eis deum
vel per eos locutum non pauci
in scolis atque gymnasiis li-
tigiosis disputacionibus
garruli sed in agris
atque in urbibus cum doctis et
indoctis tot tantique populi
crediderunt. Ipsi sane
pauci esse debuerunt
ne multitudine vilesceret
quod religione carum esse
oporteret. Nec tamen ita pauci
ut eorum non sit miranda
consensio neque in multitudine
philosophorum qui labore eciam
litterario suorum monimenta dog- momimeto
matum reliquerunt facile quis
invenerit inter quos omnia
que sensere conveniant ostendere
hoc opere longum est.

Veris aut falsis cuiuslibet
auctor sit est inhiat de
monstruosa civitate applau-
sus ut ceteri improbaret
qui diversa et adversa sen-
serunt. Nonne apud athe-
nas et epycurei clarebant
asserentes res humanas ad
deorum curam non pertinere et
stoici qui contraria sentien-
tes eas regi atque muniri
diis adiutoribus atque tu-
toribus disputabant.
Unde miror cur anaxago-
ras reus factus sit qui solem
dixit esse lapidem arden-
tem negans utique deum
cum in eadem civitate gloria
floruerit epycurus vixit-
que securus non solum solem
vel ullum siderum deum esse
non credens sed nec iovem
nec ullum deorum omnino ha-
bitare in mundo contendens
ad quem preces hominum suppli-
cationesque pervenirent.
Nonne ibi aristippus in
voluptate corporis summum
bonum ponens ibi antiste-
nes virtute animi potius
hominem fieri beatum asseverans
duo philosophi nobiles et ambo
socratici in tam diversis
atque inter se contrariis
finibus vite summam loca-
tes quorum etiam ille fugien-
dam iste administrandam
sapienti dicebat esse rem
publicam ad suam quisque
sectam sectandam discipu-
los congregabat. Nempe
palam in conspicua et no-
tissima in gymnasiis in or-
tulis in locis publicis ac pri-
vatis catervatim pro sua
quisque opinione certabant
alii asserentes unum alii innu-
merabiles mundos ipsum autem unum
alii ortum esse alii initium non
habere alii interiturum alii semper
futurum alii mente divina alii
fortuitu et casibus agi alii
immortales alii revolvi
in bestias alii nequaquam
qui vero mortales alii mox
interire post corpus alii
vivere etiam postea vel pau-
lulum vel diutius non tamen sem-
per alii in corpore constitu-
entes finem boni alii in animo
alii in utroque alii extrinsecus
posita etiam bona ad animum
et corpus addentes alii
sensibus corporis semper alii non
semper alii putantes numquam
esse credendum. Has et alias
pene innumerabiles dissensio-
nes philosophorum quis umquam
populus quis senatus que

ptas vel dignitas publica
impie civitatis diiudican
das et alias probandas ac re
cipiendas alias improban
das repudiandasque curavit
at non passim sine ullo iudi
cio confusasque habuit in gre
mio suo tot controversias
hominum dissidentium non de a
gris et domibus vel quacum
que pecuniaria ratione sed de
his rebus quibus aut mi
sere vivitur aut beate ubi
et si aliqua vera dicebant
eadem licentia dicebantur
et falsa prorsus ut non frustra
talis civitas mysticum vo
cabulum babylonis acce
pit. Babylon quippe inter
pretatur confusio quod nos
iam dixisse meminimus
nec interest diaboli regis
eius quam contrariis inter
se rixentur erroribus quos
merito multe varieque impie
tatis pariter possidet. At
vero gens illa ille populus
illa civitas illa res pu
blica illi israelite quibus
credita sunt eloquia dei
nullo modo pseudoprophetas cum veris
prophetis parilitate licentie
confuderunt sed concordes
inter se atque in nullo disse
ntientes sacrarum litterarum veraces

ab eis agnoscebantur
et tenebantur auctores
ipsi eis erant philosophi hoc est
amatores sapientie ipsi sa
pientes ipsi theologi ipsi
prophete ipsi doctores probi
tatis atque pietatis qui
cumque secundum illos sapuit et
vixit non secundum homines sed
secundum deum qui per eos lo
cutus est sapuit et vixit
ubi si prohibitum est sacrile
gium deus prohibuit. Si dictum
est honora patrem tuum et
matrem tuam deus iussit
Si dictum est non mecchaberis
non homicidium facies non
furaberis et cetera huiusmodi
non hec ora humana sed
divina oracula fuderunt
Quicquid philosophi quidam inter fal
sa que opinati sunt verum videre
potuerunt laboriosis dis
putationibus persuadere mo
liti sunt quod mundum istum fe
cerit deus eumque ipse provide
ntissime administret de ho
nestate virtutum de
amore patrie de fide a
micicie de bonis operibus
atque omnibus ad mores
probos pertinentibus rebus
quamvis nescientes ad
quem finem et quo modo

modo essent ista omnia
rescinda ppheciis hoc est
diuinis vocibus quamuis
p homines in illa ciuitate
ipso emendata sint no ex-
cunctacionum coctacionibus
incultata ut no hominis i
genium s dei honorum contep
nere forzim daret qui illa
cognosceret sequitur. lo

Nas sacras litteras eciaz
vnius ptolomeorum
regum egipti noscere studuit
et litre no tra post conna
cedonis qui eciam magnus cog-
noiatus est miri fertissi
mna nimneque dintur niaz
potenciam qua asyam vni
uersam ymo pene totum
urbem plum in armis p
bm litrenc subegerat qui
interceteras orientis regna
eciaz iudeam ingressus
obtinuit eo mortuo comm
tens illius cui regnum illud
amplissimum non pacifice
inter se possessuri dimisis
sent uel pocius dissipaturi
bellis omnia vastaturi
ptolomeus reges litre
egiptus quorum primus la
gi filius multos eciam iudeos
captiuos in egiptum tras
tulit huic aut succedens

alius ptolomeus qui est
appellatus phyladelphus
omnes quos ille adduxerat
subiugatos liberos redire
permisit. Insuper et dona re
gia in templum dei misit
doctrineque ab eleazaro tunc
pontifice dari sibi septuagita
quas pro audierat fa
ma predicante diuinas lit
concupiverat litre in byblyo
theca qua nobilissimam
fecerat haberi cui eidem po
tifici misisset hebreas po
ille eciam interpretes postula
uit et dati sunt septuagin
ta duo de singulis duodecim
tribubus seni homines lin
gue utriusque doctissimi he
bree scilicet atque greece quorum
interpretacio ut septuagita
vocetur iam obtinuit
consuetudo. Traditur sa
ne tam mirabilem ac stu
pendum plane quod diuinum
in eorum uerbis fuisse con
sensum ut cum ad hoc opus
separatim singuli sederunt
ita eum eorum fidem ptolo
meo placuit explorare
in illo verbo quid significaret
ad tandem valet uel in uer
borum ordine alter ab altero
discreparet sed tamque vnus

interpretes essent ita quod omnes
interpretati sunt unum erat enim
revera spiritus erat unus in
omnibus et ideo tam mirabile
dei munus acceperant ut
illarum scripturarum non tamquam
humanarum sed sicut erant tamquam
divinarum etiam isto modo com-
mendaretur auctoritas cre-
dituris quandoque gentibus pro-
futura quod iam videmus
effectum. nam cum fuerint et
alii interpretes qui ex hebrea
lingua in grecum sacra
illa eloquia transtulerunt
sicut simmacus theodotion
sicut etiam illa est interpretatio
cuius auctor non apparet et
ob hoc sine nomine interpretis
quinta edicio nuncupatur
hanc tamen que septuaginta est tamquam
sola esset sic recepit ecclesia
eaque utuntur greci populi christiani
quorum plerique utrum alia sit
aliqua ignorant. Ex hac sep-
tuaginta interpretatione etiam
in latinam linguam interpretatum
est quod ecclesie latine tenent
quamvis non defuerit temporibus
nostris presbiter Jeronimus homo doc-
tissimus et omnium trium linguarum
peritus qui non ex greco sed
ex hebreo in latinum eloquium
easdem scripturas converterit
sed eius tam litteratum laborem
quamvis iudei fateantur
esse veracem Septuaginta
vero interpretes in multis er-
rasse contendant tamen
ecclesie christi tot hominum auctoritati
ab eleazaro tunc pontifice
ad hoc tantum opus electorum nemi-
nem iudicat preferendum quia
etsi non in eis unus appa-
ruisset spiritus sine dubita-
tione divinus sed inter se
verba interpretationis
sue septuaginta docti
more hominum contulissent
ut placuisset omnibus
hoc maneret nullus eis
unus interpretes debuit
anteponi. Cum vero tantum
in eis signum divinitatis
apparuit profecto quisquis
alius illarum scripturarum
ex hebrea in quamlibet a-
liam linguam interpres
est verax aut congruit
illis septuaginta inter-
pretibus aut si non congrui
videtur altitudo ibi prophetica
esse credenda est spiritus
enim qui in prophetis erat quando illa
dixerunt idem ipse erat
in septuaginta viris quando
illa interpretati sunt et
profecto et auctoritate divina et
aliud dicere potuit tamquam
propheta ille utrumque dixisset

quia utrique idem spiritus diceret et hoc ipsum aliter ut si non eadem verba idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret et aliquid pretermitteret et aliquid adderet ut etiam ostenderet sic non humanam fuisse in illo opere servitutem quam verbis debebat interpres sed divinam potius potestatem que mentem replebat interpretis. Nonnulli autem codices grecos interpretationis septuaginta ex hebreis codicibus emendandos putarunt nec tamen ausi sunt detrahere que hebrei non habebant et septuaginta posuerunt sed tantummodo addiderunt que in hebreis inventa apud septuaginta non erant eaque signis quibusdam in stellarum modum factis ad capita eorundem versuum notaverunt que signa asteriscos vocant. Illa vero que non habent hebrei habent autem septuaginta similiter ad capita versuum iacentibus virgulis sicut scribuntur uncie signaverunt. Et multi codices has notas habentes usquequaque diffusi sunt

et latini. Ea vero que non pretermissa vel addita sed aliter dicta sunt sive alium sensum faciunt etiam ipsum non abhorrentem sive aliter eundem sensum explicare inveniuntur nisi utrisque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si ergo ut oportet nichil aliud intuemur in scripturis illis nisi quid per homines dixit spiritus quidquid est in hebreis codicibus et non est apud interpretes septuaginta noluit ea per istos sed per illos prophetas dei spiritus dicere. Quidquid vero est apud septuaginta in hebreis autem codicibus non est per istos ea maluit quam per illos idem spiritus dicere sic ostendens utrosque fuisse prophetas. Isto enim modo alia per ysaiam alia per ieremiam alia per alium aliumve prophetam vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit ut voluit. Quidquid porro apud utrosque invenitur per utrosque dicere voluit unus atque idem spiritus. Sed ita ut illi precederent prophetando isti sequerentur prophetice illos interpretando

doctrina sicut in illis vera et
concordantia dicentibus
unus pacis spiritus fuit, sic
et in istis non secum conferentibus
et tamen tamquam ore uno cuncta
interpretantibus idem spiritus
unus apparuit. xliiii

Sed dicit aliquis quomodo
sciam quid Ionas propheta dixerit
Niniuitis utrum
Triduum et Niniue euertetur
an quadraginta dies. Quis
enim non uideat non potuisse
utrumque tunc dici a propheta qui
missus fuerat terrore comminationis
imminentis eam terrere ciuitatem.
Cui enim si tertio die
fuerat futurus interitus non utique
quadragesimo si autem
quadragesimo non utique
tertio. Si autem a me queritur
quid horum Ionas dixerit hoc
puto potius quod legitur
in Hebreo Quadraginta
dies et Niniue subuertetur.
Septuaginta quippe longe
posterius interpretati aliud
dicere potuerunt quod
tamen ad rem pertineret et in unum
eundemque sensum quamuis sub
altera significatione concurreret
admoneretque lectorem ut
utraque auctoritate non spreta ab
historia sese attollere ad
ea requirenda propter que signi-
ficanda historia ipsa conscripta
est. Gesta quippe sunt
illa in Niniue ciuitate
sed aliquid etiam signi-
ficauerunt quod modum illius
ciuitatis excedat sicut
gestum est ut ipse propheta in
ventre ceti triduo fuit
et tamen alium significauit
in profundo inferni triduo
futurum qui dominus est omnium
prophetarum. Quapropter si per illam
ciuitatem recte accipitur
ecclesia gentium prophetice
figurata euersa scilicet per
penitentiam ut qualis fuerat
iam non esset, hoc quoniam
per Christum factum est in ecclesia
gentium cuius illa Niniue
figuram gerebat siue
per quadraginta dies
siue per triduum idem ipse
significatus est Christus per
quadraginta scilicet quia tot
dies peregit cum discipulis
suis post resurrectionem
suam et ascendit in celum,
per triduum uero quia die
tertia resurrexit. Tamquam
lectorem nihil aliud quam
historie rerum gestarum in-
herere cupientem de somp-
no excitauerint Septua-
ginta interpretes idemque
prophete ad perscrutandam

altitudinem prophetie et quo
dammodo dixit in quadra
ginta diebus ipsum que i
quo et triduum potius inue
nire illud in ascensione
hoc in eius resurrectione reperies
propter quod utroque numero sig
nificari convenientissime
potuit quorum unum per Ionam
prophetam alterum per septua
ginta interpretum propheciam
tamen unus atque idem spiritus
dixit longitudinem fu
gio et ut non liceret per multa
demonstrare in quibus ab
hebraica veritate puta
bantur septuaginta interpre
tes discrepare et bene intel
lecta inveniuntur esse concor
des unde etiam ego pro mo
dulo meo vestigia sequens
apostolorum quia et ipsi ex utrisque
id est ex hebreis et ex septua
ginta testimonia prophetica
posuerunt utraque auctoritate
utendum putavi quoniam utraque
una atque divina est Sed
que restant ut possimus
exequamur xlv

Postea quam gens iudea
cepit non habere prophetas
procul dubio deterior
facta est eo scilicet tempore quo se
sperabat instaurato tem
plo post captivitatem
que fuit in babylonia fu
turam esse meliorem Sic
quippe intelligebat populus
ille carnalis quod prenunci
atum est per aggeum prophetam
dicentem Magna erit glo
ria domus istius novissime
plus quam prime Et de novo
testamento dictum esse superius
paulo demonstravit ubi ait
aperte Christum promittens Et
movebo omnes gentes et
veniet desideratus cunctis
gentibus Quo loco sep
tuaginta interpretes alium
sensum magis corpori quam capiti
hoc est magis ecclesie quam Christo conve
nientem prophetica auctoritate dix
erunt venient que electa sunt
domini de cunctis gentibus id est
homines de quibus ipse Ihesus
in evangelio Multi inquit vo
cati pauci vero electi Talibus
enim electis gentium domus
edificatur dei per testamentum
novum lapidibus vivis lon
ge gloriosior quam tem
plum illud fuit quod a rege
Salomone constructum est
et quod post captivitatem
instauratum est Propter quod
ergo nec prophetas ex illo tempore
habuit illa gens sed multis
cladibus afflicta est ab
alienigenis regibus ipsisque

romanis nec hanc aggei
prophetiam in illa instauratione
templi opinantur impletam
non multum post enim adue
niente alexandro subiu
gata est ubi etsi nulla facta
vastatio quoniam non sunt ausi
resistere et ideo placatum
facillime subditi receperunt
non erat tamen tanta gloria do
mus illius quanta fuit in
suorum regum libera potestate
hostias sane allexander
ymolauit in dei templo
non ad cultum vera pietate
conuersus sed impia vanita
te cum diis eum falsis co
lendum putans deinde
ptolomeus lagi filius
quod supra commemoraui
post allexandri mortem
captiuos inde in egiptum
transtulit quos eius succes
sor ptolomeus phyladel
phus beniuolentissime
inde dimisit per quem factum est
quod paulo ante narra
ui ut septuaginta inter
pretum scripturas haberemus
deinde contriti sunt bellis
que in machabeorum libris
continentur explicantur
post hec capti sunt a
rege alexandrie ptolo
meo qui est appellatus e
piphanes inde ab

antyocho rege syrie multis
et grauissimis malis ad
ydola colenda compulsi
templumque ipsum repletum
est sacrilegis superstitio
nibus gentium quod tamen eorum
strenuissimus iudas qui
etiam machabeus dictus est
anthyochi ducibus pul
sis ab omni illa ydola
trie contaminatione mundauit
non autem multo post al
cimus quidam per ambitionem
cum a genere sacerdotali esset
alienus quod nefas erat
pontifex factus est hinc
iam post annos ferme
quinquaginta in quibus
eis cum pax non fuit
et aliqua prospere gesserit
primus apud eos aristo
bolus assumpto dyadema
te et rex et pontifex factus
est antea quippe ex quo
de babylone reuersi sunt
templumque instauratum
non reges sed duces vel
principes habuerunt quamuis
et rex possit dici prin
ceps a principatu imperandi
et dux eo quod sit ductor
exercitus sed non continuo
quicumque principes vel du
ces sunt etiam reges dici
possunt quod iste aristobolus

fuit qui successit alexa-
dro eciam ipse rex et ponti-
fex qui crudeliter in suos
regnasse traditur. Post
hunc uxor eius alexan-
dra regina iudeorum fuit
cuius tempore deinceps ma-
la fuit eos secuta gravi-
ora. Filii quippe huius alex-
andri aristobolus et hyr-
canus inter se de imperio
dimicantes vires adver-
sus israeliticam gentem pro-
vocavere romanas. Hyr-
canus namque ab eis contra
fratrem poposcit auxilium.
Tunc iam virtus romana
subiugaverat greciam la-
teque eciam aliis orbis partibus
imperans tamquam se ipsa non
valens ferre se sua quo-
dammodo magnitudine fre-
gerat. Pervenerat quippe
ad sediciones domesticas
graves atque inde ad bella
socialia moxque civilia
tantumque se comminuerat et
attriverat ut ei mutan-
dus rei publice status quo
regeretur regibus immineret.
Pompeius ergo populi ro-
mani clarissimus princeps
iudeam cum exercitu ingressus
civitatem capit templum
reserat non devocione sup-
licis sed iure victoris et ad sancta
sanctorum quo nisi summum sacer-
dotem non licebat intrare
non ut venerator sed ut propha-
nator accedit. Confirmato
quoque hyrcani pontificatu et
subiugate genti imposito
custode antipatro quos
tunc procuratores vocabant
vinctum secum aristobolum
ducit. Ex illo eciam iudei tri-
butarii romanorum esse ce-
perunt. Postea eciam cassius
templum spoliavit. De-
inde post paucos annos
eciam herodem alienigenam
regem habere meruerunt quo
regnante natus est xpus.
Iam enim venerat plenitudo
temporis significata prophetico
spiritu per os patriarche Iacob
ubi ait. Non deficiet prin-
ceps de iuda neque dux
de femoribus eius donec
veniat cui repositum est et
ipse expectacio gencium.
Non ergo defuit iudeorum
principes ex eis iudeis usque
ad istum herodem quem pri-
mum acceperunt alienigenam
regem. Tempus ergo iam erat
ut veniret ille cui repo-
situm erat quod novo pro-
missum est testamento ut
ipse esset expectacio gencium

ficel aut non posset ut con
spectaret enim gentes ue
nirum sicud cum terminus con
spectat ut ueniat ad fa
ciendum iudicium maiestate
potencie nisi prius cre
dent in eum cum uenit ad
paciendum iudicium ~~ma~~
~~iestatis potencie nisi prius~~
~~credent in eum cum uenit~~
~~ad paciendum~~ in humilitate
paciencie lxiiii

Regnante ergo herode in
iudea apud romanos
iam mutato rei publice
statu imperante cesare au
gusto et per omni orbe pac
cato natus est xpus secundum
precedentem prophetiam in
Bethleem iude homo ma
nifestus ex homine uirgi
ne deus occultus ex patre
deo deo sic enim propheta pro
nunciat Ecce uirgo accipiet
in utero et pariet filium et uo
cabitur nomen eius Ema
nuel quod est interpreta
tum nobiscum deus qui
ut in se commendaret deum
miracula multa fecit
ex quibus quedam quan
tum ad eum predicandum
satis uisum est scriptura e
uangelica continet ex his
prima est quia tam mirabiliter

natus est Ultimum autem quod
cum suo resuscitato a mor
tuis corpore ascendit in
celum Iudei autem qui eum
occiderunt et in eum credere
noluerunt quia oporte
bat eum mori et resurgere
uastati insuper a ro
manis funditus ex a suo
regno ubi iam eis alie
nigene dominabantur e
radicati dispersi per terras
quippe ubique non de
sunt per scripturas suas
testimonio nobis sunt prophe
tias nos non finxisse de
xpo quas plurimi eorum
considerantes et ante
passionem et maxime post
eius resurrectionem credide
runt in eum de quibus pre
dictum est Si fuerit numerus fi
liorum israel sicut harena
maris reliquie salue
fient Ceteri uero exceca
ti sunt de quibus dictum
est fiat mensa eorum co
ram ipsis in laqueum et in
tribucionem et in scandalum
obscurentur oculi eorum
ne uideant et dorsa eorum
semper incurua Proinde
cum scripturis nostris non
credunt complentur in

eis sue quas etiam legimus
nisi forte quis dixerit il
las prophetias xpiano fuis
se de xpo que sibille
nomine perferuntur uel aliorum
si que sunt que non per
tinent ad populum iudeorum. No
bis quidem ille sufficiunt
que de inimicorum
codicibus proferuntur
quos agnoscimus propter hoc
testimonium quod nobis inuiti
perhibent eosdem codices
tenendo atque seruando per
omnes gentes etiam ipsos esse
dispersos quaqua uersum
xpi ecclesia dilatatur. Nam
prophetia in psalmis quos legunt
etiam de hac re premissa est
ubi scriptum est. Deus meus
misericordia eius preueniet me. De
us meus demonstrauit m[ihi] in
inimicis meis ne occi
deris eos nequando obliuis
cantur legem tuam. Demonstra
uit ergo deus ecclesie in
eis inimicis iudeis gratiam
misericordie sue quoniam sicut dicit
apostolus delictum eorum sa
lus est gentibus. Et ideo
non eos occidit id est non in
eis perdidit quod sunt iudei
quamuis a romanis fuerint
deuicti et oppressi ne

obliti legem dei ad hoc
de quo agimus testimonium
nil ualeret. ideo parum fu
it ut diceret ne occideris eos
nequando obliuiscantur legem
tuam nisi adderet etiam disper
ge illos. Quia si cum isto
testimonio scripturarum in
sua tantummodo terra non ubique
esset profecto ecclesia que
ubique est prophetiarum que
de xpo premisse sunt
testes in omnibus gentibus
habere non posset. lxviij

Qua propter quisquis alienig
ena id est non ex israel proge
nitus nec ab illo populo
in canone sacrarum litterarum
receptus legitur aliquid
prophetasse de xpo si in noti
tiam nostram venit aut ve
nerit ad cumulum a nobis commemorari p[otest]
non quod necessarius sit etiam
si desit sed quia non incon
grue creditur fuisse et in aliis
gentibus homines quibus
hoc misterium reuelatum
est et qui hec etiam predi
cere impulsi sunt siue par
ticipes eiusdem gratie fue
rint siue expertes sed per
malos angelos docti
quos etiam presentem xpm
quem iudei non agnoscebant

scimus fuisse confessos nec
ipsos iudeos christiano au-
dere contendere neminem per-
tinuisse ad dei populum nisi israelitas
ex quo progenies israel esse cepit
reprobato eius maiore po-
pulus enim reuera qui proprie
dei populus diceretur nullus
alius fuit homines autem
quosdam non terrena sed ce-
lesti societate aduectos
israelitas superne ciues patrie
pertinentes etiam in aliis ge-
ntibus fuisse negare non
possunt quia si negant
facillime conuincuntur de
sancto et mirabili uiro iob qui
nec indigena nec pro-
selitus id est aduena populi
israel fuit sed ex gente ydu-
mea genus ducens sibi
ortus ibidem mortuus
est diuino sic laudatur
eloquio ut quod ad iusticiam
pietatemque attinet nul-
lus ei homo suorum temporum
coequatur Que tempora
eius quamuis non inueniamus
in chronicis colligimus tamen
ex libro eius quem pro sui meri-
to israelite in auctoritatem cano-
nicam receperunt tertia generatione
posteriorem fuisse quam
israel diuinitus autem prouisum
fuisse non dubito ut ex
hoc uno sciremus etiam
per alias gentes esse po-
tuisse qui secundum deum
uixerunt eique placuerunt
pertinentes ad spiritualem ierusalem
quod nemini concessum
fuisse credendum est nisi
cui diuinitus reuelatus est
unus mediator dei et
hominum homo christus ihesus qui ue-
nturus in carne sic antiquis
sanctis prenunciabatur quemad-
modum nobis uenisse nuncia-
tus est ut una eademque
per ipsum fides omnes in dei
ciuitatem dei domum dei
templum predestinatos
perducat ad deum sed que-
cumque aliorum prophetie de dei
per ihesum christum gratia proferuntur
possunt putari a christia-
nis esse conficte Ideo
nichil firmius ad con-
uincendos quoslibet alie-
nos si de hac re conten-
derint nostrosque faciendos
si recte sapuerint quam ut
diuina predicta de christo
ea proferantur que in
iudeorum codicibus scripta
sunt quibus auulsis
de sedibus propriis christi us-
quequaque creuit eccle-
sia sequitur lxx

Nec domus dei maioris
est glorie quam fuerat illa
prima lignis et lapidibus
ceterisque preciosis rebus me
tallisque constructa Non
itaque aggei prophetia in templi
illius instauratione comple
ta est Ex quo enim est instau
ratum est numquam ostenditur
habuisse tantam gloriam
quantam habuit tempore sa
lomonis immo potius osten
ditur primum cessatione prophetie
fuisse domus illius gloriam
diminutam. deinde ipsius
gentis cladibus tantis
usque ad ultimum excidium quod
factum est a romanis sicut
ea que supra sunt comme
morata testantur. Hec
autem domus ad novum per
tinens testamentum tanto
utique maioris glorie quanto
meliores sunt lapides
vivi quibus credentibus
renovatisque construitur
Sed ideo per instaurationem
templi illius significata
est quia ipsa renovatio
illius edificii significat
eloquio prophetico alterum tes
tamentum quod appellatur
novum Quod ergo deus dixit
per memoratum prophetam

et dabo pacem in loco isto
per significantem locum ille qui eo
significatur intelligendus
est ut quia illo loco instau
rato significata est ecclesia
que fuerat edificanda per
xpm nichil aliud accipiatur
quod dictum est dabo pacem in
loco quem significat locus iste quoniam
omnia significantia videntur
quodammodo earum rerum quas
significant sustinere personas
sicut dictum est ab apostolo Pe
tra autem erat xpus quoniam pe
tra illa de qua dictum est
significabat utique xpm
maior est itaque gloria do
mus huius novi testamenti
quam domus prioris ve
teris testamenti et tunc ap
parebit maior cum dedica
bitur Tunc enim veniet
desideratus omnibus gen
tibus sicut legitur in hebreo
Nam primus eius adventus
nondum erat desideratus
omnibus gentibus Non
enim quem deberent desi
derare sciebant in quem
non crediderant Tunc etiam
secundum septuaginta quia et
ipse propheticus sensus est ve
nient que electa sunt domini de
cunctis gentibus Tunc enim
non venient nisi electa

de quibus dicit apostolus Sicut
elegit nos in ipso ante mundi
constitutionem ipse quippe ar-
chitectus qui dixit Multi
vocati pauci vero electi non
de hijs qui vocati sic vene-
runt ut de convivio pellerentur
Sed de eis de quibus construitur
est edificata domus que
nulla ruina deinceps
formidabit Nunc autem quando
hij repleverunt ecclesias quos
tamquam in area ventila-
cio separabit non paret
tanta gloria domus huius
quanta tunc apparebit quando
quisquis ibi erit semper
In hoc ergo seculo maligno
in hijs diebus malis
ubi per humilitatem presentem
futuram comparat ecclesiam cel-
situdinem et timoris stimu-
lis dolorum tormentis labo-
rum molestijs temptacio-
num periculis erudiatur sola
spe gaudens quando sane gau-
det multi reprobi miscentur
bonis et utrique tamquam
in sagenam ewangelicam
colliguntur et in hoc mundo
tamquam in mari utrique in-
clusi retibus indiscrete
natant donec perveniatur
ad litus ubi mali

segregentur a bonis et in
bonis tamquam in templo
suo sit deus omnia in omni-
bus Proinde vocem nunc
agnoscimus eius implere
qui loquebatur in psalmo
atque dicebat Annunciavi
et locutus sum multiplica-
ti sunt super numerum Hoc fit
nunc ex quo primum nobis per
os prophetarum suorum Johannis deinde
postea per semetipsum annunciavit
et locutus est dicens Agite
penitenciam appropinquavit enim
regnum celorum Elegit dis-
cipulos suos et apostolos no-
minavit humiliter natos in-
honoratos illitteratos
ut quicquid magnum essent
et facerent ipse in eis esset
et faceret Habuit inter eos
unum quo malo utens be-
ne et sue passionis imple-
ret dispositum et ecclesie sue
tolerandorum malorum pre-
beret exemplum Seminato quan-
tum per eius oportebat
presenciam corporalem sancto ewange-
lio passus est mortuus est
resurrexit passione os-
tendens quid sustinere pro
veritate resurreccione
quid sperare in eternitate
debeamus acceptabili-

altitudine sacri quia sang
uis eius in remissione fu
sus est peccatorum Conuersatus
est in terra quadraginta
diebus cum discipulis suis atque
ipsis uidentibus ascendit
in celum et post dies decem
misit promissum spiritum sanctum
cuius uenientis in eos qui
crediderant tunc signum erat
maximum et maxime necessarium
ut unusquisque linguis omnium
gentium loqueretur ita significans
unitatem catholice ecclesie
per omnes gentes futuram
ac sic linguis omnibus locutu
ram sequitur xvii

Deinde secundum illam prophetiam ex
Syon lex prodiet et
uerbum domini de Jerusalem et secun
dum ipsius domini Christi pre
dicta ubi post resurrectionem stu
pentibus cum discipulis su
is aperuit sensum ut in
telligerent scripturas et dixit
eis quoniam scriptum est et sic o
portebat pati Christum et
resurgere a mortuis tercia
die et predicari in nomine
eius penitentiam in remissione
peccatorum per omnes gentes in
cipientibus ab Jerusalem et
ubi rursus eis de aduen
tu nouissimo requirentibus

respondit atque ait Non est
uestrum nosse tempora que pater
posuit in sua potestate sed acci
pietis uirtutem spiritus sancti super
uenientem in uos et eritis
mihi testes in Jerusalem et in to
tam iudeam et samariam et
usque in fines terre primum se ab
Jerusalem diffudit ecclesia Et cum
in iudea atque samaria plu
rimi credidissent et in alias
gentes itum est eis annuncian
tibus quos ipse sicut lumi
naria et aptauerat uerbo et
accenderat spiritu sancto Dixerat
enim eis Nolite timere eos
qui corpus occidunt animam
autem non possunt occidere
Qui ut frigidi timore non
essent igne caritatis ar
debant Denique non solum
per ipsos qui eum et ante
passionem et post resurrectionem
suam uiderant et audierant
uerum etiam post obitum eorum
per posteros eorum inter horren
das persecutiones et uarios cru
ciatus ac funera martyrum
predicatum est toto orbe
euangelium contestante deo signis
et ostentis et uariis spiritus
sancti uirtutibus et spiritus sancti
muneribus ut populi gentium
credentes in eum qui pro

cordis redemptoris ... cum christiano amore venera
rentur sanguinem martirum quem
dyabolicus furor effuderat cum
ipsi quoque reges quorum legibus
vastabatur ecclesia ei nomini
salubriter subderentur quod
de terra crudeliter auferre
conati sunt et falsos deos
inciperent persequi quorum
causa cultores dei veri
fuerant antea persecuti Rbvij

Videns autem dyabolus
templa demonum deseri
et in nomen liberantis me
diatoris currere genus
humanum hereticos movit qui
sub vocabulo christiano doc
trine resisterent christiane
quasi possent indifferenter
sine ulla correptione haberi
in civitate dei sicut civitas
confusionis indifferenter habuit
philosophos inter se diversa et
adversa sentientes Qui
ergo in ecclesia christi morbi
dum aliquid pravumque sapi
unt si correpti ut sanum
rectumque sapiant resistunt
contumaciter suaque pestifera
et mortifera dogmata e
mendare nolunt sed de
fensare persistunt heretici
fiunt et foras exeuntes habentur

in exercentibus inimicis
Etiam sic quippe veris illis
catholicis membris christi
malo suo prosunt dum
deus utitur et malis bene
et diligentibus eum omnia
cooperantur in bonum Inimici
enim omnes ecclesie quolibet
errore cecentur vel malicia
depravenetur si accipiunt pota
tem corporaliter affligendi
exercent eius paciam Si
tantummodo male sentiendo ad
versantur exercent eius sa
pientiam ut autem etiam inimici
diligantur exercent eius
benivolenciam aut etiam
beneficentiam sive suadi
bili doctrina cum eis agatur
sive terribili disciplina
ac per hoc dyabolus princeps im
pie civitatis adversus
peregrinantem in hoc mundo
civitatem dei vasa propria co
movendo nichil ei nocere
permittitur temporalis in dubio
rebus prosperis consolatio
ut non frangatur adver
sis et rebus adversis ex
ercitatio ut non corrumpa
tur prosperis providentia
procuratur atque ita temperatur
utrumque ab alterutro ut
in psalmo illa voce non aliunde

agnoscamus exortam se
cundum multitudinem
dolorum meorum in corde meo
consolaciones tue iocundauerunt
animam meam. Sunt et illud
apostoli Spe gaudentes in
tribulacione pacientes. Ita
et id quod ait idem doctor
omnes qui uolunt in christo
pie viuere persecucionem pa
ciuntur nullus putandum est
deesse posse temporibus. quia
et cum ab eis qui foris sunt
uidetur esse tranquillitas
et reuera est plurimumque conso
lacionis affert maxime in
firmis non tamen desunt ymo
multi sunt intus qui corda
pie viuencium suis perditis
moribus cruciant quoniam per
eos blasphematur christia
num et catholicum nomen
quod quanto est carius
eis qui volunt pie viuere
in christo tanto magis dolent
quod per malos intus sicut
minus quam piorum mentes
desiderant diligatur.
Ipsi quoque heretici cum
cogitantur habere nomen et sa
cramenta christiana et scripturas
et professionem magni do
lore faciunt in cordibus
piorum quia et multi volentes
esse christiani ipsorum dissensi
onibus hesitare coguntur. et
multi maledici eciam in
hiis inueniunt materiam
blasphemandi christianum
nomen quia et ipsi quoquo modo christi
ani appellantur. hiis atque
huiusmodi prauis moribus et
erroribus hominum persecucionem
paciuntur qui volunt pie
viuere in christo eciam nullo
infestante neque uexante
corpus illorum paciuntur
quippe hanc persecucionem
non in corporibus sed in cor
dibus vnde illa vox est
Secundum multitudinem
dolorum meorum in corde meo
Sed rursus qui cogitant in
commutabilia diuina promissa
Et ait apostolus Nouit dominus
qui sunt eius quos enim
presciuit et predestinauit
conformes ymaginis filii
sui ex eis perire nullus potest
Ideo sequitur in illo psalmo
Consolaciones tue iocunda
uerunt animam meam do
lor autem ipse qui fit in cordi
bus piorum quos persecuntur
mores christianorum malorum
siue falsorum prodest dolen
tibus quoniam de caritate de
scendunt quod eos perire nolunt

nec impedit aliorum salu-
tem. Denique magne consolationes
~~sunt~~ sunt etiam de correp-
tionibus eorum qui piorum animas
tanta iocunditate perfun-
dunt quantis doloribus
de sua perditione cruciauerant. Ita
in hoc seculo his diebus
malis non solum a tempore cor-
poralis presentie Christi et apostolorum
eius sed ab ipso abel quem
primum iustum impius fra-
ter occidit et deinceps usque in
huius seculi finem inter persecu-
tiones mundi et consolationes
dei peregrinando procurrit et
ecclesia sequitur. liij

Proinde ne illud quidem
temere puto esse dicendum
siue credendum quod non-
nullis uisum est uel uidetur
amplius ecclesiam passu-
ram persecutiones usque ad tem-
pus antichristi quam iam passa
est id est decem et undecima
eademque nouissima sit ab
antichristo. Primam quippe compu-
tant a nerone secundam a
domiciano a traiano ter-
ciam quartam ab anthonino
a seuero quintam sextam
a maximino a decio sep-
timam octauam a ualeriano
ab aureliano nonam deci-
mam a dyocleciano et

maximiano. Plagas
egiptiorum quoniam decem fue-
runt antequam exire inde
inciperet populus dei putant
ad hunc intellectum esse re-
ferendas ut nouissima an-
tichristi persecutio similis ui-
deatur unde sunt plage e-
gipti dum hostiliter perseque-
rentur hebreos in mari
rubro populo dei per sic-
cum transeunte perierunt. Sed
ego illa re gesta in egip-
to istas persecutiones prophetice
significatas esse non ar-
bitror quamuis ab hiis qui hoc putant
exquisite et ingeniose illa
singula his singulis
comparata uideantur non pro-
phetico spiritu sed coniectura
mentis humane que aliquando
ad uerum peruenit aliquando fal-
litur. Omnes enim qui hoc
sentiunt dicturi sunt de
persecutione qua ipse dominus
crucifixus est in quo eam
numero posituri. Si autem
hac excepta existimant
computandum tamquam ille
numerande sint que ad corpus
pertinent non qua ipsum ca-
put appetitum et occisum
est quid aget de illa que
postea quam Christus ascendit

in eadem ierosolimis facta
est ubi beatus stephanus
lapidatus est ubi iaco
bus frater iohannis gladio
trucidatus ubi apostolus
petrus ut occideretur inclu
sus per angelum liberatus
ubi fugati atque dispersi
de ierosolimis fratres ubi
saulus qui postea paulus
apostolus factus est vastabat
ecclesiam ubi ipse quoque iam
fidem quam persequebatur
ewangelizans qualia
faciebat et passus sive
per iudeam sive per alias gen
tes quaquaversum ferventis
sime predicabat. Cur er
go a nerone videtur
ordiendum cum ad nero
nis tempora inter atrocissimas
persecutiones de quibus
longum est cuncta dicere eccle
sia crescendo pervenerit. Quod si
a regibus factas persecutiones
in numero existimant esse
debere rex fuit herodes
qui etiam post ascensio
nem domini gravissimam
fecit. Deinde quid respon
dent de iuliano quem non numerant
in decem an ipse non est
ecclesiam persecutus qui li
berales litteras xpianos

docere ac discere vetuit
sub quo valentinianus
qui post eum tertius impera
tor fuit fidei xpiane confes
sor cotulit milicia q pri
tus est ut omittam que a
pud antyochiam facere
ceperat nisi unius fidelissimi
et constantissimi iuvenis
qui multis ut torquerentur
apprehensis primus est torti
inter ungulas cruciatus
et psallentis libertate mi
ratus exhorruisset et in
ceteris deformius erube
timuisset postremo nostra
memoria valens supra dicti
valentiniani frater arrianus
nonne magna persecution
per orientis partes catholi
vastavit ecclesiam. Quale
autem non considerare eccl
per totum mundum fructifi
cantem atque crescentem
posse in aliquibus persecu
cionem pati a regibus quando
qui in aliis non patitur
nisi forte non est persecu
computanda quando rex got
in ipsa ghothia persecu
ne xpianos crudelitate
mirabili cum ibi non esse
nisi catholici quorum plurimi
martirio coronati sunt sicut
a quibusdam fratribus qui

tunc illic pueri fuerunt et
se ista vidisse meminerant
recordabantur audiuimus
nostra memoria in perside nonne ita
in xpianos ferbuit perse-
cutio Si tamen iam quieuit
ut inde fugientes non
nulli usque ad romana
oppida peruenerunt Hec autem
huiusmodi cogitanti michi
non videtur diffiniendus
his persecutionum quo ex-
erceri oportet ecclesiam
sed rursus affirmare ali-
quas futuras a regibus
preter illam nouissimam de
qua nullus ambigit xpia-
nus non minoris est temeri-
tatis Itaque hec in medio
relinquimus neutram partem
questionis huius astruentes
sive destruentes sed tantum-
modo ab affirmandi quodlibet
horum audaci presumptione
reuocantes lxx

Illam sane nouissimam per-
secutionem que ab antixpo
futura est presencia sua ex-
tinguet ipse ihesus Sic
enim scriptum est quod eum inter-
ficiet spiritu oris sui et euacua-
bit illuminacione presencie
sue Hic queri solet quando
illud erit inportune omnino
Si enim hoc nosse nobis
prodesset a quo melius quam
ab ipso deo magistro interro-
gantibus discipulis diceretur
Non enim siluerunt inde apud
eum sed a presente quesierunt
dicentes domine si in hoc
tempore restitues regnum israel
At ille Non est inquit
vestrum scire tempora que pater
posuit in sua potestate Non
utique illi de hora vel die
vel anno sed de tempore interro-
gauerunt cum istud accipere
responsum Frustra igitur annos
qui remanent huic seculo
computare ac definire cona-
mur cum hoc scire non
esse nostrum ex ore veritatis
audiamus quos tamen alii
quadringentos alii quin-
gentos alii etiam mille
ab ascensione domini usque
ad eius ultimum aduentum
compleri posse dixerunt Quem
admodum autem quisque eorum
astruat opinionem suam
longum est demonstrare et
non necessarium Coniecturis
quippe utuntur humanis
non ab eis aliquid certum
de scripture canonice auc-
toritate profertur lxxi

Omnium vero de hac re
calculancium digitos

resoluit & quiescet iubet
ille qui dicit Non est vestrum
nosse tempora que pater po
suit in sua potestate Sed
hec quia eius non est sermo e
mirum non est non ea re
pressos fuisse deorum mul
torum falsorum cultores
quos iniquos fingunt demo
num versus quos tamquam
deos colunt desinitum esse
quanto tempore mansura es
set christiana religio Quamvis enim
uiderent nec tot tantisque
persecucionibus eam po
tuisse consumi Sed hos po
cius mira incrementa
sumpsisse excogitauerunt
nescio quos versus grecos
tamquam consulenti cui
dam diuino oraculo effu
sos ubi christum quidem ab
huius tamquam sacrilegii
crimine faciunt innocentem
petrum autem maleficiis fe
cisse subiungunt ut cole
retur christi nomen per tre
centos lxv quinque annos
deinde completo memorato
numero annorum sine mora
sumeret finem O hominum cor
da doctorum O ingenia
literata digna credere
ista de christo que credere

non uultis in christum quod eius
discipulus petrus ab eo
magicas artes non didi
cerit sed ipso innocente
eius maleficus fuit
nomen illius quam suum
coli maluerit magicis
artibus suis magnis la
boribus & periculis suis po
stremo autem effusione san
guinis sui Si petrus male
ficiis fecit ut christum sic di
ligeret mundus quid fe
cit innocens christus ut eum
sic diligeret petrus Re
spondeant igitur sibi & si
possunt intelligant illa
superna gratia factum esse u
propter eternam uitam christum di
ligeret mundus qua gratia
est ut ipse eternam ab illo
accipiendam & usque ad
patiendam mortem pro illo t
ciendam christum diligeret
petrus Deinde isti di
qui sunt qui possunt ista
predicere nec sunt possu
auertere ita succumbentes
uni malefico & uni scele
magico quo puerum ut
dicunt anniculum occis
et dilaniatum & ritu ne
phario sepultum esse ut
secta sibi aduersaria tam
pluro tempore ualescere t

tantas que persecutionum
horrendas crudelitates non
resistendo sed patiendo su-
perare et ad simula-
crorum templorum sacrorum
deriniculorum eversionem per-
venire permittent. Rursus
postremo est deus non in-
vitus sed ipsorum qui vel illec-
tus tanto scelere vel im-
pulsus est ista prestare
non enim alicui demoni sed
deo dicunt illi versibus petrum
arte magica definisse ta-
lem deum non habent qui
christum non habent. lxxij

Hec atque huiusmodi mul-
ta colligerem si nondum
annus ipse transisset quem
divinatio ficta promisit et de-
cepta vanitas credidit.
Cum vero eo quo nomine christi
colendus mazime presentia et
per apostolos institutus est
ante aliquot annos an-
nus trecentesimus sexagesimus quintus quoque
completi sunt quid aliud que-
rimus unde ista falsitas
refellatur. Ut enim in christi
nativitate huius rei non
ponamus initium quia et
puer discipulos non ha-
bebat procul dubio tunc
innotuit per eius corporalem
presentiam doctrina et religio
christiana id est postea quam
in flumine iordane ministerio
Johannis est baptizatus
ubi et precedente de illo prophetia
illa precesserat dominabitur
a mari usque ad mare et a
flumine usque ad terminos
orbis terre. Sed quoniam priusquam
passus esset et re-
surrexisset a mortuis
nondum fides fuerat omnibus
definita in resurrectione quippe
christi definita est. Nam
sic apostolus paulus athe-
niensibus loquitur dicens
Jam nunc annuntiat hominibus
omnes ubique agere penitentiam
eo quod statuit diem iudi-
care orbem in equitate
in viro in quo definivit
fidem omnibus resuscitans
illum a mortuis. Melius
in hac questione solvenda
inde initium sumimus pre-
sertim quia tunc datus
est et spiritus sanctus sicut eum
dari post resurrectionem christi opor-
tebat in ea civitate ex
qua debuit incipere lex
secunda hoc est novum tes-
tamentum. Prima enim fuit
ex monte syna per moysen
quod testamentum vetus
vocatur. De hac autem que

per christum danda erat pre
dictum est. Ex syon lex
prodiet et uerbum domini
de ierusalem. Unde et ipse per
omnes gentes discipulis pre
dicari oportere in nomine
suo penitentiam et remissionem incipie
tibus ab ierusalem ibi ergo
exorsus est huius nominis
cultus ut in christum qui
fuerat crucifixus et re
surrexerat crederetur ibi hec
fides tam insignibus initiis
incanduit ut aliquot
hominum milia in christi nomine
mirabili alacritate conuer
sa uenditis suis rebus
ut egenis distribuerent
proposito sancto et ardentissima
caritate ad paupertatem
uoluntariam peruenirent
atque inter frementes et
sanguinem sicientes iude
os se usque ad mortem pro
ueritate certare non ar
mata potentia sed potentiore
paciencia prepararent. Hoc si nullis
magicis artibus factum
est cur credere dubitant
eadem uirtute diuina per
totum mundum id fieri
potuisse qua hoc factum
est. Si autem ut ierosoli
mis fieret ad cultum nominis

christi accenderetur tanta
hominum multitudo que illum
in cruce uel suspexerat pre
uel riserat fixum iam ma
leficium illud fecerat petrus
ex illo anno querendus est
quo trecenti sexaginta
quinque anni completi sunt. Mor
tuus ergo christus duobus
geminis consulibus octa
uo kalendas aprilis. Re
surrexit tercio die sicut
apostoli suis etiam sensibus
probauerunt. Deinde post
quadraginta dies ascen
dit in celum post decem
dies id est quinquagesimo post
sua resurrectione die misit spiritum
sanctum. Tunc tria milia hominum
apostolis eum predicantibus
crediderunt. Tunc itaque
nominis illius cultus ex
ortus est sicut nos credi
mus et ueritas habet efficacia
spiritus sancti sicut autem finxit
uanitas impia uel pu
tauit magicis artibus
paulo post etiam signo
mirabili facto qui ad uerba
ipsius petri quemdam men
dicum ab utero matris ita
claudum ut ab aliis porta
retur et ad portam templi
ubi stipem peteret poneretur
in nomine christi ihesu saluum

voluerunt quotque milia hominum
crediderunt ac deinde aliis
atque aliis accessibus cre
verint. venit etiam ac per
hoc colligitur etiam dies quo
annus ipse sumpsit initium
scilicet quo missus est spiritus sanctus
id est per ydus maias annotatis
proinde consulibus CCCCXXX
quinque reperiuntur impleti per eas
dem ydus consulatu honorii
et eutichiani porro sequenti
anno consule mallio theodo
ro quando iam secundum illud o
raculum demonum aut figmen
tum hominum nulla debuit esse
religio christiana quid per
alias terrarum partes forsitan
factum sit non fuit necesse perquirere. Interim
quod scimus in civitate no
tissima et eminentissima kar
thagine affrice gaudencius
et iouius comites imperato
ris honorii XIIII kl. aprilis
falsorum deorum templa ever
terunt et simulacra fregerunt.
Ex quo usque ad hoc tempus per
triginta ferme annos quis
non videat quantum creverit
cultus nominis christi presertim
postea quam multi eorum chri
stiani facti sunt qui tamquam vera
illa divinatione revocabantur
a fide eamque completo eodem
numero annorum inanem ridi
culamque viderunt. Nos ergo
qui sumus vocamurque chri
stiani non in petrum credimus
sed in quem credidit petrus
petri de christo edificati ser
monibus non carminibus
venenati nec decepti
maleficiis sed beneficiis
adiuti. petri christus ille
doctor qui ad vitam ducit
eternam ipse est magister meus.

Sed aliquando iam lxvii
concludamus hunc librum
huc usque disserentes et quantum
satis visum est demonstran
tes quis nam sit duarum
civitatum celestis atque ter
rene ab initio usque ad finem
permixtarum mortalis ex
cursus. quarum illa que
terrena est fecit sibi quos
voluit vel undecumque vel
etiam ex hominibus falsos
deos quibus sacrificando
serviret. Illa autem que ce
lestis peregrinatur in terra fal
sos deos non facit sed a vero
deo ipsa fit cuius verum sacri
ficium ipsa sit. Ambe tamen
temporalibus vel bonis pariter
utuntur vel malis pariter
affliguntur diversa fide

diversa spe diverso a deo
donec ultimo iudicio separentur et percipiat unaqueque
que sunt finem cuius nullus est
finis de quibus ambarum
finibus deinceps disserendum est

Incipiunt capitula libri de
cimi noni. I.

Quod in questione
qua de finibus malorum
et bonorum philosophica disputa
tio ventilavit ducentas
octoginta et octo sectas
esse Marcus Varro perspexit

II Quomodo remotis omnibus
differentiis que non secte sed
questiones sunt ad tripartitam summi
boni diffinitionem Varro
perveniat quarum tamen una
sit eligenda III De tribus
sectis summum hominis bonum
querentibus quam eligen
dam Varro definiat sequens
veteris Achademie Antio
cho auctore sententiam IIII De
summo bono et summo malo
quid christiani sentiant contra philosophos qui summum bonum
in se sibi esse dixerunt V
De sociali vita que cum
maxime appetenda sit
multis sepius offensionibus
sepe subvertitur VI De
errore humanorum iudiciorum

cum veritas latet VII De
diversitate linguarum qua so
cietas hominum dirimitur et
de miseria bellorum etiam que
iusta dicuntur VIII Quod
amicicia bonorum secura esse
non possit dum a periculis
que in hac vita sunt tre
~~[illegible]~~ pidari necesse est

IX De amicicia sanctorum
angelorum que homini in hoc
mundo non potest esse mani
festa propter fallaciam demo
num in quos inciderunt qui
multos sibi deos colendos
putaverunt X Quis fruc
tus de superata hominis vite
temptatione pariatur XI De
beatitudine pacis eterne in
qua sanctis finis est id est vera
perfectio XII Quod etiam bellan
tium sevicia omnesque hominum
inquietudines ad pacis
finem cupiant pervenire sine
cuius appetitu nulla natu
ra sit XIII De pace univer
sali que inter quaslibet per
turbationes perire non potest
lege nature dum sub
iusto iudice ad id quisque
pervenit ordinatione XIV
De ordine ac lege sive ter
rena sive celesti per quam
societati humane etiam

dinando consulit xv De
libertate naturali et de servitute
cuius prima causa peccatum est
quia homo male volunta
tis etiam si non est mancipium
alterius hominis servus est proprie
libidinis xvi De equo iure
dominandi xvii unde celestis
societas cum terrena civita
te pacem habeat et unde discor
diam xviii Et diversa sit a
cademie nove ambiguita
tis a constancia fidei christiane
xix De habitu et moribus
populi christiani xx Et cives
sanctorum in huius vite tempore spe
beati sint xxi An secundum
diffinitiones scipionis que in
dyalogo ciceronis sunt unquam
fuit romana res publica
xxii An verus sit deus cui
christiani serviunt cui soli debe
at sacrificari xxiii Que por
phirius dicat oraculis deorum re(s)pon(s)a
de christo xxiv Qua definitione
consistet populi et rei publice ind
uspationem rei sibi non solum
romanos sed etiam alia indicare
xxv Et non possunt ibi vere
esse virtutes ubi non est vera
religio xxvi De pace populi
alienum a deo qua habet adspecta
tum populus dei dum in hoc

peregrinus e mundo xxvii De
pace servientium deo cuius
perfecta tranquillitas in hac
temporali vita non potest apprehendi xxviii
Quinque fine vectorum sit ex
itus impiorum liber xix

Quoniam de civitatis
utriusque terrene
et celestis debitis
finibus deinceps modo
video disputandum prius
exponenda sunt quantum
operis huius terminandi
ratio patitur argumenta mortalium
quibus sibi ipsi beatitudinem
facere in huius vite infeli
citate moliti sunt ut
ab eorum rebus vanis spes
nostra quid distat quam nobis
deus dedit et res ipsa
hic est vera beatitudo qua
dabit non tantum auctoritate divina
sed adhibita etiam ratione gratie
propter infideles possimus
adhibere clarescat De
finibus enim bonorum et
malorum multa et multi
pliciter inter se philosophi dis
putaverunt quam quoniam
maxima intencione
versantes invenire
conati sunt quid efficia
at hominem beatum

Illud enim est finis boni
propter quod appetenda
sunt super cetera ipsum autem
propter se ipsum bonum ergo nunc
dicimus quo quo consumatur
ut non sit sed quo perficiatur
ut plenum sit et finem mali
non quo esse desinat sed
quousque nocendo perducat
fines itaque isti sunt summum bo
num et summum malum de quibus
~~inveniendis atque~~ invenien
dis atque in vita ista summo
bono adipiscendo vitan
do aut summo malo mul
tum sicut dixi laboraverunt
qui studium sapientie in seculi
huius vanitate professi sunt
nec tamen eos quamvis diver
sis errantes nature lime
in tantum ab itinere veritatis
deviare permisit ut non
alii in animo alii in cor
pore alii in utroque fines
bonorum ponerent et malorum
Ex qua tripartita velud
generali distributione sec
tarum Marcus Varro in
libro de philosophia tam multam
dogmatum varietatem
diligenter et subtiliter
scrutatus advertit ut

ad ducentas octoginta et
octo sectas non que iam essent
sed que esse possent adhibens
quasdam differentias facillime
perveniret. Quod ut breviter
ostendam inde oportet in
cipiam quod ipse advertit
et posuit in libro memorato
quattuor esse quedam que
homines sine magistro sine
ullo doctrine adminiculo sine
industria vel arte vivendi
que virtus dicitur et procul
dubio discitur velut naturaliter
appetunt aut voluptatem
qua delectabiliter movetur
corporis sensus aut quietem
qua fit ut nullam molesti
am quisque corporis patiatur
aut utramque quam tamen uno
nomine voluptatis Epicurus
appellat aut universa
liter prima nature in quibus
et hec sunt et alia vel in cor
pore ut membrorum inte
gritas et salus atque incolumi
tas eius vel in animo ut
sunt ea que parva vel ma
gna in hominum reperiuntur inge
niis. Hec igitur quattuor i.
voluptas quies utrumque pri
ma nature ita sunt in nobis
ut vel virtus quam postea

doctrina inserit p[ro]p[ter] hec appe
tenda sit aut ista p[ro]pter vir
tute aut utraq[ue] p[ro]pt[er] se ip[s]a
ac p[er] hoc fiu[n]t sunt duo
decim secte. Has aute[m] om[n]es
rone[m] singulas triplicat
quod cu[m] in una demo[n]strau[er]it
difficile no[n] est id in cete
ris inuenire. Cu[m] ergo uo
luptas corp[or]is animi u[ir]tuti
aut subditur aut p[re]fert[ur]
aut iungit[ur] triptita ua[r]ia[tate]
uarietate sectaru[m]. Subdit[ur]
aut[em] u[ir]tuti cu[m] in usu[m] u[ir]tut[is]
assumit[ur]. P[er]tinet quippe ad
uirtutis officiu[m] et uiue[re]
patrie et semp[er] p[ro]pt[er] filios
p[ro]creare quor[um] neutru[m] fieri
potest sine corp[or]is volup
tate. na[m] sine illa nec ci
bus nec potus sumitur ut
uiuatur nec co[n]cubitur ut
g[e]n[er]atio p[ro]paget[ur]. Cu[m] aute[m]
p[re]fert[ur] uirtuti ip[s]a appe
tit[ur] p[ro]pt[er] se ip[s]am uirtus aut[em]
assumenda credit[ur] p[ro]pter
illa[m] i[d est] ut nichil uirtus
agat nisi ad consequenda[m]
u[e]l conseruanda[m] corp[or]is
uoluntate. Que uita de
formis est quippe
ubi uirtus s[er]uit d[omi]ne uo
lupt[at]i. q[uam]uis nullo modo
hec dicenda sit uirtus.
Et t[ame]n etia[m] ista horribilis
turpitudo habuit quos
dam ph[ilosoph]os patronos
et defensores suos. Virtuti
porro voluptas iungitur
q[uando] neutra ear[um] p[ro]pter
altera[m] s[ed] p[ro]pt[er] se ip[s]as am
be appetunt[ur]. Qua p[ro]pter
sicut voluptas u[e]l subdi
ta u[e]l p[re]lata u[e]l iuncta u[ir]ti
tres sectas facit ita q[ui]es
ita utraq[ue] ita p[ri]ma n[atur]e
alias t[er]nas inueniu[n]tur
efficere. P[ro] uarietate q[ui]ppe
h[uma]narum opinionu[m] uir
tuti aliq[ua]n[do] subdu[n]tur
aliq[ua]n[do] p[re]feru[n]t[ur] aliq[ua]n[do]
iungunt[ur] ac sic ad duode
nariu[m] sectar[um] nu[meru]m p[er]
ueniu[n]t. Sz iste q[uo]q[ue] n[umer]us
duplicatur adhibita
una d[iffe]r[enti]a socialis vite la
cet uite q[uia] q[ui]c[um]q[ue] secta
tur aliq[ua]m sectar[um] duo
decim sectar[um] p[ro]f[ect]o aut
p[ro]pt[er] se tm[antum] id agit aut et[iam]
p[ro]pt[er] sociu[m] cui debet uelle
hoc quod sibi. Quo circa
duodecim s[un]t eor[um] qui p[ro]pt[er]
se tantu[m]mo[do] vnamquamq[ue] te
nenda[m] putat et alie duo
decim eor[um] qui no[n] solu[m]

propter se sit uel sit phyloso
phandum esse determinant
sed eciam propter alios quorum
bonum appetunt sicut suum hec
autem secte viginti qua
tuor iterum geminantur addi
ta differencia ex achademicis
nouis et fiunt quadragin
ta octo illarum quippe vi
ginti quatuor vnaqua
que sectarum potest quisque sic te
nere ac defendere tamquam certam
quemadmodum defenderunt
stoyci quod hominis bonum quo
beatus esset in animi tantum
virtute consistit potest alius
ut incertam sicut defende
runt achademici noui quod
eis et si non certum tamen veri
simile videbatur viginti
quatuor ergo fiunt per eos
qui eas velud certas propter
ueritatem et alie viginti
quatuor per eos qui easdem
quamuis incertas propter uerisi
militudinem sequendas putant
rursus quia vnamquamque
istarum quadraginta octo
sectarum potest quisque secundum habitu
ceterorum phylosophorum item potest ali
us per habitum cinicorum ex
hac eciam differencia duplican
tur et nonaginta sex fiunt

deinde quia earum singulas
quasque ita tueri et sequi homines possunt
atque sectari ut aut ociosam
diligant vitam sicut hii
qui tantum studiis doctrine va
care voluerunt atque valuerunt
aut negociosam sicut hii qui cum
phylosopharentur tamen
administracione rei publice
regendisque rebus humanis
occupatissimi fuerunt aut ex
utroque genere temperatam sicut
hii qui partim erudito ocio
partim necessario negocio
alternancia vite sue tempora
tribuerunt propter has differencias
potest triplicari numerus iste
sectarum et ad ducentas octo
ginta octo perduci Hec de
varronis libro quantum
potui breuiter ac dilucide
posui sentencias eius meis ex
plicans uerbis quo autem
refutatis ceteris vna eli
gat quam vult esse achade
micorum veterum quos a platone
institutos usque ad polemo
nem qui ab illo quartus
eius scolam tenuit que
achademica dicta est perhibet
certa dogmata habuisse
et ob hoc distinguit ab acha
demicis nouis quibus in

incerta sunt omnia que philosophie
genus ab Arcesila cepit
successore Polemonis eam
sectam i. veterem achademi
corum sicud dubitatione ita
omni errore carere arbitretur
longum est per omnia demonstra
re. Dicet tamen omni corpore res
omittenda est. Removet
ergo prius omnes illas differencias
que numerum multiplicaverunt
sectarum quas ideo removendas
putat quia non in eis fines
boni querunt quos existimat illam
philosophie sectam esse dicendam
que non eo distet a ceteris
quod diversos habeat fines
bonorum et malorum. Quoniam qui
dem nulla est homini causa
philosophandi nisi ut
beatus sit. Quod autem beatum
facit ipse finis boni. Nul
la est igitur causa philozo
phandi nisi finis boni
quamobrem que nullum bo
ni finem sectatur nulla
philosophie secta dicenda est.
Cum ergo queritur de sociali
vita utrum sit tenenda sa
pienti ut summum bonum quo
fit homo beatus ita velit
et curet amici sui quemad
modum suum an sue tantummodo beatitudinis
causa faciat quicquid facit
non de ipso bono quod est
sed de assumendo vel non

assumendo socio ad huius
participacionem boni non propter
se ipsum sed propter eundem socium
ut eius bono ita gaude
at sicut gaudet suo. Item
cum queritur de achademicis
novis quibus incerta sunt
omnia utrum ita sint res
tenende in quibus philozo
phandum est an sicut aliis
philosophis placuit certas tene
das debeamus non queritur quid
in boni fine sectandum
sit sed de ipsius boni veri
tate quod sectandum videtur utrum
sit necne dubitandum
hoc est ut id planius e
loquar utrum ita sectandum
sit ut qui sectatur dicat
esse verum an ita quod sectatur
dicat verum sibi videri etiam
si forte sit falsum tamen uterque
sectetur unum i. bonum. Illa
etiam differencia que adhibetur
de habitu et consuetudine cy
nicorum. non queritur quid
nam sit finis boni sed
utrum in illo habitu et consue
tudine sit vivendum cui qui
verum sectatur bonum quod lic
et verum videatur esse atque sec
tandum. Denique fuerunt qui di
versa sequerentur bona
finalia alii virtute alii
voluptatem eundem tamen
habitum et consuetudinem

tenebant, eo quia cynici
appellabantur. Contra illud
quid quidem unde philosophi cynici
discernuntur a ceteris ad eli
gendum ac tenendum bonum
quo beati fierent utique nil va
lebat. Verum si aliquid ad
hoc interesset, profecto idem
habitus eundem finem sequi
cogeret et diversi habitus
eundem sequi finem non sinerent.
In tribus quoque illis vite
generibus unum quod non sequitur
scilicet in contemplatione vel in
inquisitione veritatis ocio
so, alio in gerendis rebus
humanis negocioso, tercio ex
utroque genere temperato, cum queritur
quid horum sit potius eli
gendum, non finis boni
habet controversiam. Sed quid
horum difficultatem vel facili
tatem afferat ad consequen
dum vel retinendum finem boni
id in ista questione versatur.
Finis enim cum ad eum quisque
pervenerit protinus beatum
facit. In ocio autem litterato
vel negocio publico vel
cum utrumque vicibus agitur
non continuo quisque beatus
est. Multi quippe in quoli
bet horum trium possunt vivere
et in appetendo bono fine
quo fit homo beatus errare.
Alia est igitur questio de finibus
bonorum et malorum que una[m]
quamque philosophorum sectam facit
et alie sunt questiones de sociali
ta de incertitudine achademicorum
de vestitu et victu cynicorum
de tribus vite generibus oci[oso]
actuoso composito que modifica[to]
quarum nulla est in qua de b[o]
norum et malorum finibus d[is]
putatur. Proinde quia mar[cus]
Varro has quatuor adhibe[ns]
differencias, id est, composita sociali [ac]
chademicorum novis cynicorum
ex isto vite genere triplicitate
ad sectas ducentas octogin[ta]
octo pervenit et si que alie
possunt similiter adici re[mo]
tis omnibus qui de sectandi
summo bono non ullam infe
runt questionem et ideo secte nec
sunt nec vocande sunt ad il
las duodecim in quibus
queritur quod sit bonum hom[inis]
quo assecuto fit beatus ut u[nam]
tis veram unam ceteras falsas
ostendat esse, revertatur.
Nam remoto illo tripertito
genere vite due partes huius
numeri detrahuntur et secte
nonaginta sex remanent.
Remota igitur differencia
ex cinicis addita ad dimi
dium rediguntur et quadra
ginta octo fiunt. Auferamus
eciam quod ex achademicis
nomine adhibitum est, rursus
dimidia pars remanet, id est

viginti quatuor de speciali
quoque uita quod accesserat simi-
liter auferat duodecim sunt
reliquie quibus ista quedam ut
viginti quatuor fierent du-
plicauerat. De his ergo duo-
decim nichil dici potest cur secte
non sint. Unde? Nichil quippe
aliud in eis queritur quam
finis bonorum et malorum. Inuen-
tis autem bonorum finibus pro-
fecto econtrario sunt malorum.
Hec autem ut ita fiant duo-
decim secte illa quatuor
triplicantur: voluptas quies
utrumque prima nature que
primigenia Varro vocat.
Hec quippe quatuor dum
singulatim uirtuti aliquando
subduntur ut non propter se ipsa
sed propter officium uirtutis ap-
petenda uideantur, aliquando
preferuntur ut non propter se ipsam
sed propter hec adipiscenda
uel conseruanda necessaria
uirtus putetur, aliquando iun-
guntur ut propter se ipsa et uirtus
et ista appetenda credantur,
quaternarium numerum tri-
plicem reddunt et ad xii sec-
tas perueniunt. Ex illis autem
quatuor rebus Varro tres
tollit, voluptatem scilicet et quie-
tem et utrumque, non quod eas
improbet sed quod primo-
genia illa nature et uo-
luptatem in se habeant

et quietem. Quid ergo o-
pus est ex his duabus tam-
quam quedam facere duo scilicet dum
singulatim appetuntur
voluptas aut quies, et
tercium cum ambe simul, quando
quidem prima nature et preter
ipsas alia multa contine-
ant? De tribus ergo sectis
ei placet diligenter esse
tractandum que nam sit
potius eligenda. Non
enim veram plus quam unam
una uera racio esse per-
mittit, siue in his tribus
sit siue alibi, quod post
uidebimus. Interim de his
tribus quo modo una Varro
eligat quantum breuiter
aperte possumus disseramus.
Iste nempe tres secte ita
fiunt cum uel prima nature
propter uirtutem uel uirtus
propter prima nature uel
utraque, id est et uirtus et
prima nature, propter ipsa
sunt appetenda. m

Quid ergo istorum trium

Que sit vera atque sectandum
isto modo persuadere conatur.
Primo quia summum bonum
in philosophia non arboris non
pecoris non dei sed hominis
queritur, quid sit ipse homo
querendum putat. Sentit
quippe in eius natura

duo esse quod corpus et
animam et horum quidem duum
melius esse animam longe
que prestabilius omnino non
dubitat sed utrum anima so
la sit homo ut ita sit ei
corpus sicut equus equiti
eques enim non homo et e
quus sed solus homo est
ideo tamen eques dicitur quod ali
quo modo se habet ad
equum an corpus solum
sit homo aliquo modo
se habens ad animam sicut po
culum ad pocionem non
enim calix et pocio quam
continet calix simul di
citur poculum sed calix
solus ideo tamen quod pocioni
continende sit accomo
datus an vero nec anima
sola nec solum corpus sed
simul utrumque sit homo cuius
sit pars una sive anima
sive corpus ille autem to
tus ex utroque constet ut
homo sit sicut duos equos
iunctos bigas vocamus quorum
sive dexter sive sinister
pars est bigarum unum vero
eorum quoquo modo se habeat
ad alterum bigas non dicimus
sed ambos simul horum
autem trium hoc elegit Varro
hominemque nec animam solam
nec solum corpus sed

animam simul et corpus esse
arbitratur proinde summum
bonum hominis quo fit beatus
ex utriusque rei bonis consta
dicit et anime scilicet et corporis a
propter hoc prima illa nature
propter se ipsa existimat ex
petenda ipsamque virtutem qua
doctrinam inserit velud
artem vivendi que in anim
bonis est excellentissim
bonum quapropter eadem virt
id est ars agende vite cum ac
prima nature que sine
illa erant sed tamen erant etia
quando eis adhuc deerat do
propter se ipsa appetit simul quod et
se ipsam omnibus simul et
se ipsa utitur eo fine ut om
delectetur atque perfruatur ma
minusque ut quaeque inter se
maiora atque minora sunt
tamen omnibus gaudens et
quedam minora si necessitas po
tulat propter maiora vel ad
piscenda vel tenenda co
temnens omnium autem bonorum v
animi vel corporis nihil sibi
virtus omnino preponit hec
enim bene utitur et se ipsa
et ceteris que hominem faciunt
beatum bonis ubi vero ipsa n
est quamlibet multa sint bon
non bona eius sunt cui mal
utenti utilia esse non
possunt Hec ergo vit

homis que virtute 7 alijs
animi 7 corporis bonis sine
quibus virtus esse non pt
impleatur, btã esse dicat. Bea
ciorem 7 alijs sine quibus virtus
esse pt vl vllis vl pluribus
beatior. Bi aut prsus om
nibus vt nullo omo bono
cepit vl animi vl corporis
beatissima. Non em hoc est
vita quod virtus, qm non
omnis vita s; sapiens vita
virtus est. Et tn qualiscumq;
vita sine vlla vita non pt
esse hoc 7 de memoria dicim
ceterisq; rac 7 si quid tale aliud
est in hoie. Sunt em hec 7
ante doctrinam sine hijs aut
non pt esse vlla doctrina
ac pbat nec virtus que vti
discitur. Bn aut currere
pulchrum est corpore viribus
ingentibus pualere 7 cetera
huiusmodi talia sunt vt 7 virtus
sine hijs esse possit 7 ipa
sine virtute bona sint; tn 7
eam istos eciam ipa ppt se ipam
diligit virtus vtitur illis
7 fruitur. sicud virtute decet
hanc vitam btam esse ce
sociale phibet esse q amicorum
bona ppt se ipa diligat
sicut sua eisq; ppt ipsos
hoc velit quod sibi siue
in domo sint sicut coniux

7 liberi 7 quicumq; domesti
ci siue in loco ubi domus
eius est sicuti est vrbs
ut sunt hij qui ciues vocant.
siue in orbe toto ut sunt
gentes quas ei societas
humana coniungit siue in ipo
mundo quo censetur noie
celi 7 terre sicut esse di
cit deos quos voluit ami
cos homini sapienti quos
nos familiarius angelos
dicimus. De bonorum aut
et e contrario malorum fini
bus negat vllo modo
esse dubitandum 7 hanc
inter se 7 nouos acha
demicos affirmat esse
distanciam. Nec eorum int
erest quicquam siue cynico
alio quolibet habitu 7 victu
in hijs finibus quos vos
putant quisq; philozophetur.
De tribus porro illis vi
te generibus ocioso actuoso
7 quod ex utroq; compositum
est hoc tercium sibi placere
asseuerat nec sensisse
atq; docuisse achademi
cos veteres Varro asserit
auctore Antyocho magro
Ciceronis 7 suo quem sane
Cicero in pluribus fuisse
stoicum quam veterem acha
demicum vult videri. Sed quid
ad nos qui pocius de rebus

ipsis iuuari debemus
qua pro magno de se hominibus
quidam miseri senserit sentire

Si ergo queritur iiii
a nobis quid ciuitas
dei de his singulis inter
rogata respondeat ac
primum de finibus bonorum
malorum que quid sentiat
Respondebit eternam vitam
esse summum bonum eternam
vero mortem esse summum ma
lum. propter illam proinde
adipiscendam istamque vi
tandam recte nobis esse
viuendum propter quod scriptum
est Iustus ex fide viuit
quoniam neque bonum nostrum
iam videmus Unde opor
tet ut credendo queramus
neque recte viuere nobis ex nobis
est nisi credentes adiuuet
et orantes qui et ipsam fidem
dedit qua nos ab illo
adiuuandos esse credamus
Isti autem qui in ista vita
fines bonorum et malorum esse
putauerunt siue in corpore
siue in animo siue in utro
que summum bonum atque ut hoc
explicatius eloquar siue
in voluptate siue in vir
tute siue in utraque siue
in quiete siue in virtute
siue in utraque siue in vo
luptate simul et quiete

siue in virtute siue in utrisque
hic beati esse et a se ipsis beati
fieri mira vanitate volu
erunt Irrisit hos veritas per
prophetam dicentem Domi
nouit cogitationes cogitationes
hominum quoniam vane sunt Quis
enim sufficit quanto vis elo
quentie flumine vite huius
miserias explicare quam la
mentatus est tullius in
consolatione de morte filie
sicut potuit sed quantum
est quod potuit Ea quippe
que dicuntur prima nature
quando ubi quomodo tam bene se ha
in hac vita possunt ut n
sub incertis casibus fluc
tuent Quis enim dolor con
trarius voluptati que in
tudo contraria quieti
corpus cadere sapientis
potest Membrorum certe am
putatio vel debilitas ho
expugnat incolumitat
deformitas pulchritudine
imbecillitas sanitatem vi
lassitudo mobilitate corp
aut tarditas Et quid ho
est quod nequeat in carn
sapientis irruere Status
quoque corporis et motus cu
decentes et congruentes sun
inter nature prima numer
Sed quid si aliqua mala vale

tudo membra tremore concu-
tiat? Quid si usque ad pone-
das in terram manus dorsi
forma curvetur et hominem
quodammodo quadrupedem
faciat? Nonne omnem statu-
endi corporis et movendi
speciem decusque pervertet? Quid
ipsius animi primigenia que
appellantur bona? Nisi duo
prima ponuntur propter comprehensio-
nem perceptionemque veritatis sensus
et intellectus, sed qualis quantus-
que remanet sensus, si ut
alia taceam, si ut homo surdus
et cecus? Ratio vero et intellige-
ncia quo recedat ubi sopitur
si aliquo morbo efficiatur
insanus? Frenetici multa
absurda cum dicunt vel faciunt
plerumque a bono suo proposito
et contraria sive illa cogitemus
sive videamus, si digne consi-
deremus lacrimas vix tenere
possumus, aut forte nec pos-
sumus. Quid dicam de hiis qui
demonum patiuntur incursus?
Ubi habent absconditam vel
obruptam intelligenciam
suam, quando secundum voluntatem et
animam eorum et corpus malig-
nus utitur spiritus. Et quis con-
fidit hoc malum in hac vita
evenire non posse sapienti?
Deinde perceptio veritatis in
hac carne qualis aut quanta
est, quando sicut legimus in veraci
libro sapientie: Corpus corrup-
tibile aggravat animam et de-
primit terrena inhabitacio
sensum multa cogitantem.
Impetus porro vel appetitus
actionis, si hoc modo recte la-
tine appellatur ea qua
greci vocant ormen, quia
et ipsam primis nature de-
putant bonis, nonne ipse
est qui geruntur insanorum
illi miserabiles motus
et facta que horremus, quando
pervertitur sensus ratio-
que sopitur? Porro ipsa
virtus que non est inter prima
nature, quoniam eis postea
doctrina supveniet introduce-
te, cum sibi culmen bonorum
vindicet humanorum, quid hic
agit nisi perpetua bella cum
viciis, nec exterioribus sed
interioribus, nec alienis sed
plane nostris et propriis, maxime
illa que grece sophrosi-
ne, latine temperancia no-
minatur, qua carnales fre-
nantur libidines ne in quecumque
flagicia mentem consencie-
tem trahat? Neque enim nullum
est vicium, cum dicat apostolus:
Caro concupiscit adversus
spiritum, cui vicio contraria virtus
est, cum sicut idem dicat:
Spiritus concupiscit adversus
carnem. Hec enim inquit in-
vicem adversantur, ut non

ea que vellitis faciatis Quid
aut facere volumus cum perfici
volumus finem summi boni
nisi ut caro adversus spiritum
non concupiscat nec sit in
nobis hoc vicium contra quod
spiritus concupiscat quod in hac
vita quamvis velimus quoniam fa
cere non valemus id saltem
in adiutorio dei faciamus
ne carni concupiscenti ad
versus spiritum spiritu succumbe
te cedamus Et ad perpetrandum
peccatum nostra consensione pertra
hamur absit ergo ut quam
diu in hoc bello intestino
sumus iam nos beatitudinem
ad quam vincendo volumus
pervenire adeptos esse cre
damus Et quis est usque adeo
sapiens ut contra libidi
nes nullum habeat omnino
conflictum Quid illa virtus
que prudencia dicitur nonne
tota vigilancia sua bona
discernit a malis ut in illis
appetendis istisque vitandis
nullus error obrepat ac
per hoc et ipsa nos in malis
vel mala in nobis esse
testatur Ipsa enim docet ma
lum esse ad peccandum non
consentire libidini Illud
tamen malum cui nos non con
sentire docet prudencia
facit temperancia tollit huic
vite Quid iusticia cuius

munus est sua cuique tribuere
Unde fit in ipso homine quidam
iustus ordo nature et anima
subdatur deo et anime caro
ac per hoc deo et anima et
caro Nonne demonstrat in eo
se hoc opere laborare potius
quam in huius operis iam fine
requiescere Tanto quippe
minus anima subditur deo
quanto minus adversus spiritum
concupiscit caro Quamdiu nobis
inest hec infirmitas hec
pestis hic languor quo
nos iam salvos esse si non
salvos quo iam beatos illa
finali beatitudine dicere aude
bimus Iam vero illa virtus
que est fortitudo in quantacumque
sapiencia evidentissima tes
est humanorum malorum que compel
litur paciencia tollerare que ma
la stoyci philosophi miror qua
fronte mala non esse con
tendant quibus fatentur
si tanta fuerint ut ea sapiens
vel non possit vel non debeat
sustinere cogi eum mortem sibi
met inferre atque ex hac
vita emigrare Tantus autem
superbie stupor est in his ho
minibus hic se habere finem
boni et a se ipsis fieri beatos
putantibus ut sapiens
eorum hoc est qualem mira
vanitate describunt etiamsi
si tacetur obsurdescat

obmutescat membris de
bilitetur doloribus crucietur
et si quid aliud talium ma
lorum dici aut cogitari potest
incidat in eum qui sibi mor
tem cogatur inferre hac
huiusmodi malis vitam constitu
tam cum non pudeat beatam vo
care que ut finiatur mortem
querit auxilium si beata est ma
neatur in ea. Quomodo ista non
sunt mala que vincunt fortitu
dinis bonum eandemque for
titudinem non solum sibi ce
dere verum etiam delirare compel
lunt ut eandem vitam
dicat beatam et persuadeat
esse fugiendam. Quis usque
adeo cecus est ut non videat
quod si beata esset fugienda
non esset. Sed aperta infirmi
tatis voce fugiendam fatentur.
Quid igitur cause est cur
non etiam miseram fracta su
perbie cervice fateantur. Utrum
obsecro Cato ille patientia an
potius impatientia se peremit.
Non enim hoc fecisset nisi vic
toriam Cesaris impatienter
tulisset. ubi est fortitudo nem
pe cessit nempe succubuit
nempe usque adeo superata
est ut vitam beatam derelinqueret
desereret ac fugeret. An non
erat iam beata misera ergo
erat. Quomodo ergo mala non

erant quibus vitam miseram
fugiendamque faciebant.
Quare propter causam ipsi qui mala
ista esse confessi sunt sicut
peripatetici sicut veteres a
cademici quorum sectam
Varro defendit tolerabi
lius quidem loquuntur sed eorum
quoque mirus est error qui
in his malis et si tam gravia
sint ut morte fugienda
sint ab ipso sibimet illa
ta qui hec patitur vitam
tamen beatam esse contendunt.
Mala sunt inquit tormenta
atque cruciatus corporis et tanto
sunt peiora quanto po
tuerint esse maiora. Qui
bus ut careas ex hac
vita fugiendum est. Qua vita
obsecro hac inquit que
tantis aggravatur malis.
Certe ergo beata est in
eisdem ipsis malis propter que
dicis esse fugiendam an
ideo beatam dicis quia
licet tibi ab his te malis
morte discedere. Quid
si ergo in eis aliquo divino
iudicio teneris nec
permitteris mori nec un
quam sine illis esse sineris.
Nempe tunc saltem miseram
diceres talem vitam. Non igitur
propterea misera non est quod
cito relinquitur quandoquidem
si sempiterna sit etiam

absit ipse miseram iudicat?
Non itaque propterea qui bre-
vis est nulla miseria di-
cenda aut quod est absur-
dius quia brevis est mi-
seria ideo etiam beatitudo
appellanda. Magna vis est in
eis malis que cogunt
hominem secundum ipsos
etiam sapientem sibi au-
ferre quod homo est cum dicant
et vere dicant hanc esse
nature primam quodammodo
et maximam vocem ut homo
conciliatur sibi et propterea mor-
tem naturaliter fugiat ita
sibi amicus ut esse animal
et in hac coniunctione corporis
atque anime vivere velit ve-
hementer atque appetat. Mag-
na vis est in eis malis
quibus iste nature vin-
citur sensus quo mors
omnimodo omnibus viribus
conatibusque devitatur et
ita vincitur ut que vi-
tabatur optetur appe-
tatur et si non potuerit ali-
unde contingere ab ipso ho-
mine sibi metipsi inferatur.
Magna vis est in eis
malis que fortitudinem
faciunt homicidam. Si tamen
adhuc fortitudo dicenda
est que ita his malis vin-
citur ut hominem quem sicut

virtus regendum tuendumque
suscepit non modo non possit
per patientiam custodire sed ipsa
insuper cogatur occidere. Debet quidem
etiam mortem sapiens ferre
patienter sed que accidit aliunde.
Secundum istos autem si eam sibi ipse
inferre compellitur profecto fa-
tendum est eis non solum ma-
la sed intollerabilia etiam
mala esse que hoc eum per-
petrare compellunt. Vita igitur
que istorum tam magnorum tamque
gravium malorum aut pre-
mitur oneribus aut subiacet ca-
sibus nullo modo beata diceretur si
homines qui hoc dicunt si-
cut victi malis ingruen-
tibus cum sibi ingerunt
mortem cedunt infelicitati
ita victi certis rationibus cum
quererent beatam vitam dignaren-
tur cedere veritati et non
sibi putarent in ista mortali-
tate in ista mortalitate
fruendum esse summi boni gaudio
ubi virtutes ipse quibus hic
certe nihil melius atque uti-
lius in homine reperitur quanto
maiora sunt adiutoria contra
vim periculorum dolorum laborum
tanto fideliora testimonia
miseriarum. Si enim vere vir-
tutes sunt que nisi in eis
quibus vera est pietas esse
non possunt non se profitentur

hoc posse ut nullas mise-
rias paciatur homines magis
sunt neque enim mendaces sunt
vere virtutes ut hoc profiteantur
sed ut vita humana que ta-
libus et tot tantisque seculi malis
esse cogitur misera spe fu-
turi seculi beata sit et salua
Quo enim beata est que nondum
salua est unde et apostolus
paulus non de hominibus im-
prudentibus impacientibus
intemperantibus et iniquis
sed de hiis qui secundum veram
pietatem viuent et ideo
virtutes quas habent ait
Spe enim salui facti sumus spes
autem que videtur non est spes
Quod enim videt quis quid
sperat Si autem quod non videmus
speramus per pacienciam expec-
tamus Sicut ergo spe sal-
ui ita spe beati facti sumus et
sicut salutem ita beatitudinem
non iam tenemus presentem sed ex-
pectamus futuram et hoc per
pacienciam quia in malis sumus
que pacienter tolerare de-
bemus donec ad illa veniamus
bona ubi omnia quibus in-
effabiliter delectemur nec
erit autem quod iam tolerare
debeamus Talis salus que
in futuro erit seculo ipsa erit
etiam finalis beatitudo quam
beatitudinem isti philosophi quam non
uidentes nolunt credere hic

sibi conantur falsissimam
fabricare quanto superbio-
re tanto mendaciore virtu-
te ... V

Quod autem socialem vitam
volunt esse sapientes
nos multo amplius ap-
probamus Nam unde
ista dei civitas de qua
huius operis ecce iam unde-
vicesimum librum versamus
in manibus uel in-
choaretur exortu uel pro-
grederetur excursu uel
apprehenderet debitos fines
si non esset socialis vita
sanctorum Sed in huius mortalitatis
erumpna quot et quantis
habundet malis humana
societas quis enumerare va-
leat Quis estimare suffici-
at Audiant a-
pud comicos suos hominem
cum sensu atque consensu omnium
hominum dicere Duxi uxorem quam
ibi miseriam vidi nati filii
alia cura Quid itidem il-
la que in amore vicia com-
memorat iniurie suspiciones inimi-
cicie bellum pax rursum
Nonne res humanas ubi-
que impleverunt Nonne hec
et in amicorum honestis
amoribus plerumque contingunt
Nonne hiis usque-
quaque plene sunt res
humane ubi iniurias suspiciones

inimicicias bella mala certa sentimus pacem vero incertum bonum quoniam corda eorum cum quibus eam tenere volumus ignoramus et si hodie nosse possemus qualia cras futura essent utique nesciremus. Qui porro inter se amiciores solent esse vel debent quam qui eciam una continentur domo. Et tamen quis inde securus est cum tanta sepe mala ex eorum occultis insidiis extiterint tanto amariora quanto pax dulcior fuit que vera putata est cum astutissime fingeretur propter quod omnium pectora sic attingit ut cogat ingemiscere quod ait Tulius Nulle sunt occultiores insidie quam hee que latent in simulacione officii aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palam est adversarius facile cavendo vitare possis hoc vero occultum intestinum ac domesticum malum non solum existit verum eciam opprimit antequam prospicere atque explorare potueris. Propter quod eciam divina vox illa Et inimici hominis domestici eius cum magno dolore cordis auditur quia et si quisquam tam fortis sit ut equo animo perferat vel tam vigilans ut provido consilio caveat que adversus eum molitur amicicia simulata eorum tamen hominum perfidorum malo cum eos pessimos experitur si ipse bonus est graviter excrucietur necesse est sive semper mali fuerint et se bonos finxerint sive in istam maliciam ex bonitate mutati sint. Si ergo domus commune perfugium in istis malis humani generis tuta non est quid civitas que quanto maior tanto forum eius litibus et civilibus et criminalibus plenius eciam si quiescat non solum turbulente verum sepius et cruente sediciones et bella civilia a quorum eventis sunt aliquando libere civitates a periculis numquam. vi

Quid ipsa iudicia hominum de hominibus que civitatibus in quantalibet pace manentibus deesse non possunt qualia putamus esse quam misera quam dolenda quandoquidem hii iudicant qui consciencias eorum de quibus iudicant cernere nequeunt. Unde sepe coguntur tormentis innocentium testium ad alienam causam pertinentem querere veritatem. Quid cum in sua causa quisque torquetur et cum queritur utrum sit nocens

cruciatur et innocens luit
pro incerto scelere certissimas
penas non quia illud commi
sisse detegitur sed quia non co
misisse nescitur. Ac per hoc
ignorancia iudicis plerum
que calamitas innocentis
Et quod est intolerabilius
magisque plangendum rigandum
que si fieri posset fontibus
lacrimarum cum propterea iudex
torqueat accusatum ne oc
cidat nesciens innocentem
fit per ignorancie miseriam
ut et tortum et innocentem oc
cidat quem ne innocentem
occidat torserat. Si enim secundum
istorum sapienciam delegerit ex
hac vita fugere quam diu
illa sustinere tormenta quod
non commisit commisisse se dicit
Quo dampnato et occiso
utrum innocentem an nocen
tem iudex occiderit adhuc
nescit quem ne innocentem ne
sciens occideret torsit ac
per hoc innocentem et ut sci
ret torsit et dum nesciret
occidit. In hijs tenebris
vite socialis sedebit iudex
ille sapiens an non sedebit
Sedebit plane Constringit
enim eum et ad hoc officium
pertrahit humana societas
quam deserere nefas ducit
Hoc enim nefas esse non ducit

quod testes innocentes in
causis torquentur alie
nis quod hi qui arguuntur in do
loris plerumque superati et
de se falsa confessi etiam
puniunt innocentes quod si
non morte puniantur in ipsis
vel ab ipsis tormentis
plerumque moriuntur quod aliquando
et ipsi qui arguunt humane
fortasse societati ne cri
mina impunita sint prodesse
cupientes et mentientibus
testibus reoque ipso contra
tormenta durante immaniter
nec fatente probare quod
obiciunt non valentes cum
vera obiecerint a iudice
nesciente dampnantur
Hec tot et tanta mala
non deputat esse peccata
non enim hec facit sapi
ens iudex nocendi volun
tate sed necessitate nesci
endi et tamen quia cogit huma
na societas etiam neces
sitate iudicandi. Hec est
ergo quam dicimus miseria
certe hominis et si non ma
licia sapientis An vero
necessitate nesciendi
atque iudicandi torquet
insontes. Et parum est
illi quod non est reus si non
sit insuper et beatus Quanto
consideracius et homine

dignius agnoscit in ista
necessitate miseriam et
qui odit in se et si pie sapit
clamat ad deum de necessi-
tatibus meis erue me
domine vii

Post civitatem vel orbem
sequitur orbis terre
in quo tercium gradum ponunt
societatis humane incipien-
tes a domo atque inde ad
orbem deinde ad urbem
terre progrediendo venien-
tes qui utique sicut aquarum
congeries quanto maior
est tanto periculis plenior.
In quo primum lingwarum di-
versitas hominem alienat
ab homine. Nam si duo
sibimet invicem fiant
obviam neque preterire sed simul
esse aliqua necessitate
cogantur quorum neuter
lingwam novit alterius
facilius sibi muta etiam
animalia diversi generis
quam illi cum sint homines
ambo sociantur. Quando enim
ambo que senciunt inter
se communicare non possunt propter
solam diversitatem lingwarum
nihil prodest ad
consociandos homines tan-
ta similitudo nature
ita ut libencius homo
sit cum cane suo quam cum

homine alieno. At enim opera
data est ut imperiosa civitas
non solum iugum verum etiam
lingwam suam domitis gentibus
per pacem societatis impo-
neret per quam non deesset immo
et habundaret etiam interpretum
copia. Verum est sed hoc quam
multis et quam grandibus
bellis quanta strage hominum
quanta effusione humani sanguinis
comparatum est. Quibus transactis
non est tamen eo respondere
malorum finita miseria. Quam-
vis enim non defuerint neque
desint hostes extere na-
ciones contra quas semper bel-
la gesta sunt et geruntur ta-
men etiam ipsa imperii lati-
tudo peperit peioris generis bel-
la socialia scilicet et civilia qui-
bus miserabilius quatitur genus
humanum sive cum bell-
igeratur ut aliquando conquies-
cant sive cum timetur ne rur-
sus exsurgant. Quorum
malorum multas et multiplici-
ces clades duras et diras
necessitates si ut dignum est
eloqui velim quamquam nequaquam
sicut res postulat
possim quis erit prolixe dis-
putationis modus? Sed sapi-
ens inquiunt iusta bella
gesturus est. Quasi non si se
hominem meminit mult-

magis dolebit iustorum necessi-
tatem sibi extitisse bellorum. Nisi
enim iusta essent ei gerenda non
essent ac per hoc sapienti
nulla bella essent. Iniqui-
tas enim partis adverse iusta
bella ingerit gerenda sapi-
enti que iniquitas utique
homini est dolenda quia hominum
est. Et si nulla ex ea bella
nascerentur. Hec itaque
mala tam magna tam horren-
da tam seva quisquis cum
dolore considerat miseriam
fateatur. Quisquis autem
vel patitur ea sine animi dolore
vel cogitat multo utique mi-
serius ideo se beatum putat
quia et humanum perdidit sensum.

Si autem non contin- viij
gat quedam ignorantia
similis dementie que tamen in
huius vite misera condi-
cione sepe contingit ut cre-
datur vel amicus esse qui
inimicus est vel inimicus
qui amicus est quid nos con-
solatur in hac humana socie-
tate erroribus erumpnisque
plenissima nisi fides non
ficta et mutua dilectio verorum
et bonorum amicorum quos quanto
plures et in locis pluribus
habemus tanto longius la-
tiusque metuimus ne quid eis
contingat mali de tantis
malorum aggeribus huius seculi.

Non enim tantum solliciti sumus
ne fame ne bellis ne
morbis ne captivitatibus
affligantur ne in eadem
servitute talia patiantur
qualia nec cogitare suffi-
cimus. Verum etiam ubi timor
est multo amarior ne in
perfidiam maliciam nequitiam-
que mutentur. Et cum ista con-
tingunt tanto utique plu-
ra quanto illi sunt plures
et in locis pluribus et in
nostram noticiam perferuntur
quibus cor nostrum flagre-
tur quis potest nisi
talia sentit advertere. Mor-
tuos quippe audire mal-
lemus quamvis et hoc non sine
dolore possimus audire. Quorum
enim nos vita propter amicitie
socialis solacia delectabat
unde fieri potest ut eorum mors
nulla nobis ingerat
mestitudinem quam qui prohi-
bet prohibeat si potest amica
colloquia interdicat a-
micabilem affectum humanarum
omnium necessitudinum vincu-
la mentis immiti stupore
disrumpat aut sic eis utendum
censeat ut nulla ex eis
animum dulcedo perfundat.
Quod fieri nullo modo potest
etiam hoc quo pacto fu-
turum est ut eius nobis
amara mors non sit cuius

dulcius est vita. Sunt enim et
et luctus quidam non in huma
in cordibus quasi vulnus aut
vulnus cui sanando adhi
bentur officiose consolationes
Non enim propterea non est quod
sanetur quoniam quanto est animus
melior tanto in eo citius et
facilius sanatur. Cum
igitur etiam de carissimorum
mortibus maxime quorum
sunt humane societati officia
necessaria nunc mitius nunc asperius
affligatur vita mortalium
mortuos tamen eos quos dili
gimus quam vel a fide vel a
bonis moribus lapsos hoc
est in ipsa anima mortuos
audire seu videre mallemus
Qua ingenti materia ma
lorum plena est terra propter quod
scriptum est Numquid non temp
tacio est vita humana super
terram. Et propter quod ipse dominus
ait Ve mundo a scandalis
Et iterum Quoniam inquit habundavit
iniquitas refrigescet cari
tas multorum. Ex quo fit ut
bonis amicis mortuis gra
tulemur et cum mors eorum
nos contristet ipsa nos cer
cius consoletur quoniam carue
runt malis quibus in hac
vita etiam boni homines vel
conteruntur vel depravantur
vel in utroque periclitantur. ix
In societate vero sanctorum
angelorum quam philosophi illi qui
nobis deos amicos esse volu
erunt quam eo constituerunt
loco velud ad medium venien
tes ab orbe terrarum ut sit quo
damodo complecterentur et tale
nullo modo quod metuimus ne
tales amici vel morte nos
sua dampnatione contristent
Sed quia nobis non ea qua homines
familiaritate miscentur quod
etiam ipsum ad erumpnas hu
ius vite pertinet et aliquando satha
nas sicut legimus transfigurat
se in angelum lucis ad temp
tandos eos quos ita vel
erudiri opus est vel decipi
iustum est magna dei miseri
cordia est ne quisquam cum bonos
angelos amicos se habere pu
tat habeat malos demones
fictos amicos eosque tanto
nocentiores et fallaciores
patiatur inimicos quanto cui m
na ista dei misericordia necessaria est
nisi magne humane miserie
que ignorantia tanta pre
mitur ut facile istorum simu
latione fallatur. Et illos quidem
philosophos in impia civitate
qui deos sibi amicos esse
dixerunt in demones ma
lignos incidisse certissimum
est quibus tota ipsa civitas
subditur eternum cum eis ha
bitura supplicium. Ex eorum
quippe sacris vel potius

sacrilegiis quibus eos cole-
bat colendos impurissimis
ubi eorum crimina celebrantur quos
eos placandos placari arbit-
rati sunt eis ipsis actionibus
ex actoribus talium tantorum-
que dedecorum satis ab eis quem
volunt apertum est. v

Sed nos sancti et fideles unius
veri dei summique cultores
ab eorum fallaciis et multifor-
mi temptatione securi sunt
in hoc loco infirmitatis
diebus malignis etiam
ista sollicitudo non est inutilis
ut illa securitas ubi pax
plenissima atque certissima
desiderio ferventiore queratur.
Ibi enim erunt nature munera
hoc est que nature nostre ab
omnium naturarum creatore do-
nantur non solum bona verum etiam
sempiterna non solum in
animo qui sanatur per sa-
pientiam verum etiam in corpore quod
resurrectione renovabitur. Ibi virtu-
tes non contra ulla vicia
vel mala quecumque certantes
sed habentes victorie premium eter-
nam pacem quam nullus adver-
sarius inquietat. Ipsa est
enim beatitudo finalis ipse per-
fectionis finis qui consumen-
tem non habet finem. Hic autem
dicimur quidem beati quando pacem
habemus quantulacumque hic haberi

potest in vita bona sed hec
beatitudo illi quam finalem
dicimus beatitudini comparata
prorsus miseria reperitur. vi

Hanc igitur pacem
nos quales hic possunt esse in-
mortales in rebus mortali-
bus cum habemus si recte vi-
vimus bonis eius recte
utitur virtus cum vero
eam non habemus etiam
malis que homo patitur
bene utitur virtus. Sed tunc est
omnia bona quibus bene utitur
et quidquid in bono usu
bonorum et malorum facit et
se ipsam ad eum finem re-
fert ubi nobis talis et tanta
pax erit qua melior et ma-
ior esse non possit. Quapropter
possumus dicere fines
fines bonorum nostrorum esse
pacem sicut eternam diximus vi-
tam prefatam quia ipsi
civitati dei de qua nobis
est ista operosissima dispu-
tatio in sancto dicitur psalmo lau-
da ierusalem dominum collauda
deum tuum syon quoniam confor-
tavit seras portarum tuarum
benedixit filiis tuis in te
qui posuit fines tuos
pacem. Quando enim confirmate
fuerint sere portarum eius
iam in illam nullus in-
trabit nec ab illa nullus
exibit ac per hoc fines eius

eam debemus hic intelligere
pacem quam voluimus di-
cere finalem. Iam et
ipsius civitatis misticum no-
men id est Jherusalem quod et ante di-
ximus visio pacis
interpretatur. Sed quoniam pa-
cis nomen etiam in his re-
bus mortalibus freque-
tatur ubi utique non est
vita eterna propterea finem
civitatis huius ubi erit su-
mmum bonum eius eternam vi-
tam maluimus commemorare
quam pacem. De quo fine a-
postolus ait Nunc vero libera-
ti a peccato servi autem facti deo
habetis fructum vestrum in sancti-
ficationem finem vero vitam
eternam. Sed rursus quia
vita eterna ab his qui fa-
miliaritatem non habent cum scrip-
turis sanctis potest accipi etiam
vita malorum vel secundum
quosdam philosophos propter anime
immortalitatem vel secundum
etiam fidem nostram propter
penas interminabiles impi-
orum qui utique in eternum crucia-
ri non poterunt nisi et
vivant in eternum. Profecto
finis civitatis huius in quo
summum habebit bonum vel pax
in vita eterna vel vita eter-
na in pace dicendus est
ut facilius ab omnibus pos-
sit intelligi. Tantum est

enim pacis bonum ut etiam
in rebus terrenis atque morta-
libus nichil gratius soleat
audiri nichil desiderabilius
concupiscit nichil postremo
possit melius inveniri. De
quo si aliquanto diutius lo-
qui voluerimus non erimus
quantum arbitror onerosi
legentibus et propter finem civi-
tatis huius de qua nobis sermo e-
t propter ipsam dulcedinem pa-
cis que omnibus cara est. XII

Quod enim mecum quisquis
res humanas naturam-
que communem utcumque intuetur
agnoscit sicut nemo est qui
gaudere nolit ita nemo est qui
pacem habere nolit. Quandoquidem et
ipsi qui bella volunt nichil
aliud quam vincere volunt. Ad
gloriosam ergo pacem cupiunt
bellando pervenire. Nam quid
est aliud victoria nisi subiectio
repugnantium. Quod cum fa-
ctum fuerit pax erit. Pacis ergo in-
tentione geruntur et bella
ab his etiam qui virtutem
bellicam student exercere im-
perando atque pugnando. Unde
pacem constat belli esse opta-
bilem finem. Omnis enim homo
etiam belligerando pacem re-
quirit. Nemo autem bellum
pacificando. Nam et il-
li qui pacem in qua sunt perturbari
volunt non pacem ode[runt]

sed eam pro arbitrio suo cupiunt quam uo-
lunt non ergo ut sit pax nolunt
sed ut ea sit quam uolunt Denique et
si per seditionem se ab aliis sepa-
rauerit cum eis ipsis conspiratis
uel coniuratis suis nisi qualem-
cumque speciem teneant non efficiunt
quod intendunt Proinde latro-
nes ipsi ut uehementius et tucius
infesti sint paci ceterorum pacem
uolunt habere sociorum Sed et si unus
sit tam prepollens uiribus et conscii-
os ita cauens ut nulli socio se
committat solusque insidians et
preualens quibus potuit oppres-
sis et extinctis predas agat
cum eis certe quos occidere
non potest et quos uult latere
quod facit qualemcumque um-
bram pacis tenet In domo au-
tem sua cum uxore et cum filiis et si quos
alios illic habet profecto esse paca-
tus eis quippe ad nutum ob-
temperantibus sine dubio de-
lectatur Nam si non fiat indig-
natur corripit vindicat et
domus sue pacem si ita necesse
sit etiam seuiendo componit quam
sentit esse non posse nisi cui-
dam principio quod ipse in domo sua
est cetera in eadem domestica
societate subiecta sint Ideo
si offerretur ei seruitus plurium
uel ciuitatis uel gentis ita
ut sic ei seruirent quemadmodum
sibi domum suam seruire uole-
bat non se iam latro non la-
tebris conderet sed regem conspi-
cuum sublimaret cum eadem
in eo cupiditas et malicia per-
maneret Pacem itaque cum suis
omnes habere cupiunt quos ad
arbitrium suum uolunt uiuere
Nam et cum quibus bellum
gerunt suos facere si possint
uolunt eisque subiectis le-
ges sue pacis imponere Sed
faciamus aliquem qualem ca-
nit poetica et fabulosa narra-
cio quem fortasse propter ipsam
insociabilem feritatem semi-
hominem quam hominem dicere ma-
luerunt Quamuis ergo huius
regnum dire spelunce fuerit
solitudo atque malicia singu-
laris ut cohar ei nomen in-
uentum sit grece Namque
malus chaos dicitur quod ille
uocabatur nulla coniux ei
blandum ferret referretque ser-
monem nullis filiis uel al-
luderet paruulis uel grandius-
culis imperaret nullo amici
colloquio frueretur nec Vulca-
ni patris quo uel hinc tantum
non parum felicior fuit quia
tale monstrum ipse non ge-
nuit nichil cuiquam daret
sed a quo posset quidquid
uellet auferret tamen in ipsa
sua spelunca solitaria cuius
ut describitur semper recenti
cede tepebat humus nichil
aliud quam pacem uolebat
in qua nemo illi molestus esset

nec eius quietem ullius illic terror ne turbaret. Cum corpore denique suo pacem habere cupiebat, et quantum habebat, tantum illi bene erat, quandoquidem membris obtemperantibus imperabat. Et ut suam mortalitatem adversum se ex indigentia rebellantem ac seditionem famis ad dissociandam atque excludendam de corpore animam concitantem quanta posset festinatione pacaret, rapiebat, necabat, vorabat, et quamvis inmanis ac ferus paci tamen sue vite ac salutis inmaniter ac ferociter consulebat; ac per hoc si pacem quam in sua spelunca atque in se ipso habere satis agebat, etiam cum aliis habere vellet, nec malus nec monstrum nec semihomo vocaretur. Aut si eius corporis forma et atrorum ignium vomitus ab eo deterrebat hominum societatem, forte non nocendi cupiditate sed vivendi necessitate seviebat. Verum iste non fuit, vel quod magis credendum est, non talis fuit qualis poetica vanitate describitur; nisi enim nimis accusaretur Cacus, parum Hercules laudaretur. Talis ergo homo sive semihomo melius, ut dixi, creditur non fuisse, sicut multa figmenta poetarum.

Ipse enim sevissime fere, unde ille partem habuit feritatis (nam et semiferus dictus est), genus proprium quadam pace custodiunt coeundo, gignendo, pariendo, fetus fovendo atque nutriendo, cum sint plerumque insociabiles et solivage, non scilicet ut oves, cervi, columbe, sturni, apes, sed ut leones, vulpes, aquile, noctue. Que enim tigris non filiis suis mitis inmurmurat et pacata feritate blanditur? Quis milvus quantumlibet solitarius rapinis circumvolet, non coniugium copulat, nidum colligit, ova confovet, pullos alit, et quasi cum sua matrefamilias societatem domesticam quanta potest pace conservat? Quanto magis homo fertur quodammodo nature sue legibus ad ineundam societatem pacemque cum hominibus quantum in ipso est omnibus obtinendam, cum etiam mali pro suorum pace belligerent omnesque si possint suos facere velint, ut uni cuncti et cuncta deserviant; quo pacto, nisi in eius pacem vel amando vel timendo consentiant? Sic enim superbia perversa imitatur deum. Odit namque cum sociis equalitatem sub illo; odit ergo iustam pacem dei et amat iniquam pacem suam. Non

amet tamen qualemcumque partem nullo modo potest nullam quippe cui ita contra naturam est ut non doleat etiam extrema vestigia. Itaque pacem iniquorum in pacis comparatione iustorum ille videt nec pacem esse dicendam qui novit preponere recta perversis et ordinata perversis. Quod autem perversum est etiam hoc necesse est ut in aliqua et ex aliqua et cum aliqua rerum parte pacatum sit in quibus est vel ex quibus constat alioquin nichil esset omnino velut si quisquam capite deorsum pendeat perversus est utique situs corporis et ordo membrorum quia id quod desuper esse natura postulat supter est et quod illa subter vult esse desuper factum est. Conturbavit carnis pacem ista perversitas et ideo molesta est qui doleat. Que si molestiis eius exclusa discesserit quamdiu compago membrorum manet non est sine quadam partium pace quod remanet. Et ideo est adhuc qui pendeat. Et quod terrenum corpus in terram nititur et vinculo quo suspensum est renititur ut sue pacis ordine tendit et locum quo requiescat quodammodo voce ponderis poscit iam quoque exanime ac sine ullo sensu a pace tamen naturali sui

ordinis non recedit vel cum tenet eam vel cum tendit ad eam. Si enim adhibeantur medicamenta atque curatio que formam cadaveris dissolvi dilabique non sinat adhuc pax quedam partes partibus iungit totamque molem applicat terreno et convenienti ac per hoc pacato loco. Si autem nulla adhibeatur cura condiendi sed naturaliter cursui relinquatur tamdiu quasi tumultuatur dissidentibus et exhalationibus et inconvenientibus sensui id enim est quod in putore sentitur donec mundi conveniat elementis et in eorum pacem paulatim particulatim discedat. Nullo tamen modo inde aliquid legibus summi illius creatoris ordinatorisque subtrahitur a quo pax universitatis administratur quia et si de cadavere maioris animantis animalia minuta nascantur eadem lege creatoris queque corpuscula in salutis pace sui animalis serviunt. Et si mortuorum carnes ab aliis animalibus devorentur easdem leges per cuncta diffusas ad salutem generis cuiusque mortalium congrua congruis pacificantes

qua qua vecorsium trahantur
et rebus quibuscumque ingaudent
et in rebus quaslibet quietatur
et conquiescentium inveniunt. viij

Pax itaque corporis est
ordinata requies te-
parcia. Pax anime ir-
racionalis ordinata appe-
ticionum requies. Pax anime
racionalis ordinata cognici-
onis accionisque consen-
sio. Pax corporis et anime ordi-
nata vita et salus animan-
tis. Pax hominis mortalis et dei
ordinata in fide sub eterna
lege obediencia. Pax hominum
ordinata concordia. Pax
domus ordinata imperandi
atque obediendi concordia co-
habitancium. Pax civitatis
ordinata ordinandi atque o-
bediendi concordia coha-
bitancium civium. Pax ce-
lestis civitatis ordinatis-
sima societas fruendi deo
et invicem in deo. Pax omnium
rerum tranquillitas ordinis.
Ordo est parium dispariumque
rerum sua cuique loca tribuens
disposicio. Proinde miseri
quia in quantum miseri sunt
utique in quantum miseri sunt
utique in pace non sunt, tran-
quillitate quidem ordinis ca-
rent ubi perturbacio nulla
est. Verumptamen quia merito iusteque
miseri sunt, ea quoque ip-
sa miseria sua preter ordinem

esse non possit, non quidem quieti
beatis sed a beatis tamen ordinis lege
seiuncti. Cum autem sine perturbacione
sunt rebus in quibus sunt quibus
tacuitque congruencia coap-
tantur, ac per hoc est in eis
ordinis non nulla tranquillitas,
inest ergo non nulla pax. Idem
miseri sunt quia et si aliqua
securitate non dolent, non
tamen ibi sunt ubi securi esse ac
dolore non debeant, miseriores
autem si pax eis cum ipsa lege
non est qua naturalis ordo ad-
ministratur. Cum autem dolent
ex qua parte dolent pacis per-
turbacio facta est. In illa vero
adhuc pax est in qua nec
dolor urit nec compago ipsa
dissolvitur. Sicut ergo est quedam
vita sine dolore, dolor autem
sine aliqua vita esse non potest,
sic est quedam pax sine ullo bel-
lo, bellum vero sine aliqua pace
non potest, non secundum id quod
ab eis vel in eis geritur, qui
aliquae naturae sunt, que nullo
modo essent si non qualicumque pa-
ce subsisterent. Unde natura est
in qua nullum ma-
lum esse potest. Esse autem natura
in qua nullum bonum
sit non potest. Proinde nec ipsius
dyaboli natura in quantum natura est
malum est, sed perversitas eam
malam facit. Itaque in veritate

non stetit sed veritas iudicavit
non evasit. in ordinis tranquil-
litate non mansit nec ideo
tamen a potestate ordinatoris effugit.
Bonum dei quod illi est in na-
tura non eum subtrahit iusti-
tie dei qua ordinatur in
pena. nec ibi deus bonum
insequitur quod creavit sed
malum quod ~~creavit~~ ille co-
misit neque enim totum aufert
quod nature dedit sed aliquid
adimit aliquid relinquit
ut sit qui doleat quod ademit. Et
ipse dolor testimonium boni a-
dempti et boni relicti nisi
enim boni relictum esset boni
amissum dolere non posset
nam qui peccat peior est
si letatur in dampno equi-
tatis. Qui vero cruciatur
si nichil inde acquirat boni
dolet dampnum salutis. Et
quoniam equitas ac salus utrumque
boni est bonique amissione
dolendum est potius quam leta-
dum si tamen non sit compensa-
tio melioris. melior est autem
animi equitas quam corporis
sanitas profecto convenientius
iniustus dolet in supplicio quam
letatus est in delicto. sicut er-
go leticia deserti boni in
peccato testis voluntatis male ita
dolor amissi boni in supplicio
testis nature bone. Qui
enim dolet amissam nature
sue pacem ex aliquibus re-
liquiis pacis id dolet quibus
fit ut sibi amica natura sit.
Hoc autem in extremo suppli-
cio recte fit ut iniqui et
impii naturalium bonorum damp-
na in cruciatibus defleant
sentientes eorum ablatorem
iustissimum deum quem contempse-
runt benignissimum largi-
torem. deus ergo naturarum
omnium sapientissimus conditor
et iustissimus ordinator qui
terrenorum ornamentorum maxi-
mum instituit mortale genus hu-
manum dedit hominibus quedam
bona huic vite congrua id est
pacem temporalem pro modulo
mortalis vite in ipsa salu-
te et incolumitate ac so-
cietate sui generis et quecumque huic
paci tuende vel recuperande
necessaria sunt sicut ea que
apte et convenienter adiacent
sensibus lux vox aure spi-
rabiles aque potabiles
et quicquid ad alendum
tegendum curandum
ornandumque corpus congruit eo
pacto equissimo ut qui morta-
lis talibus bonis paci
mortalium accomodatis recte
usus fuerit accipiat ampli-
ora atque meliora ipsam scilicet
immortalitatis pacem eique con-
venientem gloriam et hono-
rem in vita eterna ad fruendum
deo et proximo in deo. Qui
autem perperam nec illa accipiat

& hec amittat xiiij

Omnis igitur usus rerum
temporalium refertur ad
fructum pacis terrene inter
rena civitate in celesti aut
civitate refertur ad fructu
pacis eterne Quapropter si
que admodum irronabilia
animancia nichil appeteremus
preter ordinatam temperaturam
partium corporis & requiem appe
ticionum Nichil ergo preter
quietem carnis & copiam
voluptatum ut pax corporis
prodesset paci anime Si enim
desit pax corporis impeditur
eciam irronalis pax anime
quia requiem appeticionum
consequi non potest utrumque aut
simul ei paci prodest qua
inter se habent anima & corpus
i. ordinate vite ac salutis
sicut enim pacem corporis amare
se ostendunt animancia cum
fugiunt dolorem & pacem
anime cum propter explendas
indigencias appeticionum
voluptatem sequuntur ita mor
tem fugiende satis indicant
quantum diligunt pacem
qua sibi conciliantur anima
et corpus Sed quia homini
ronalis anima inest totum
hoc quod habet commune cum bestiis
subdit paci anime ronalis
ut mente aliquid contem
pletur & secundum hoc aliquid
agat ut sit ei ordinata
cognicionis actionisque con
sensio quam pacem ronalis anime
dixeramus Ad hoc enim velle debet
nec dolore molestari nec de
siderio perturbari nec morte
dissolui ut aliquid utile cog
noscat & secundum eius cogni
cionem vitam mores componat
Sed ne ipso studio cognicionis
propter humane mentis infirmita
tem in pestem alicuius erroris
incurrat opus habet ma
gisterio divino cui certus obtem
peret Et quoniam quamdiu est in isto
mortali corpore peregrinatur
a domino per fidem ambulat
non per speciem ac per hoc omnem pa
cem vel corporis vel anime vel
simul corporis & anime refert
ad illam pacem que homini mor
tali est cum inmortali deo
ut sit ei ordinata in fide sub
eterna lege obediencia Iam
vero quia duo precipua precep
ta hoc est dileccionem dei et dileccionem
proximi docet magister
deus in quibus tria invenit
homo que diligat deum se
ipsum & proximum atque ille in se
diligendo non errat qui deum
diligit quod est ut eciam
proximo ad diligendum deum
consulat quem iubetur sicut se ipsum
diligere sic uxori sic filiis sic
domesticis sic ceteris quibus
potuerit hominibus & ad hoc
sibi a proximo si forte

indiget consuli velit ac per hoc
est pacatus omni homini quantum
in ipso est pace hominum id est ordi-
nata concordia cuius hic ordo
est primum ut nulli noceat
deinde ut etiam prosit cui po-
tuerit. Primitus ergo inest ei
suorum cura. Ad eos quippe est
opportunior faciliorque ha-
bitus aditus consulendi vel
nature ordine vel societatis
humane. Unde apostolus dicit
Quisquis autem suis et maxime
domesticis non providet fidem
denegat et est infideli deterior.
Hinc itaque etiam pax domes-
tica oritur id est ordinata im-
perandi obediendique concordia
cohabitantium. Imperant enim
qui consulunt sicut vir uxori
parentes filiis domini servis. Obe-
diunt autem quibus consulitur
sicut mulieres maritis filii
parentibus servi dominis. Sed in
domo iusti viventis ex fide
et adhuc ab illa celesti civi-
tate peregrinantis etiam qui
imperant serviunt eis quibus
videntur imperare. Neque enim
dominandi cupiditate imperant
sed officio consulendi nec prin-
cipandi superbia sed providendi
misericordia. xv

Hoc naturalis ordo p-
rescribit ita deus hominem
condidit. Nam dominetur inquit
piscium maris et volatilium celi
et omnium repentium que repunt
super terram. Rationalem factum ad
ymaginem suam noluit nisi
irracionabilibus dominari non hominem
homini sed pecori. Inde primi
iusti pastores pecorum magis
quam reges hominum constituti
sunt ut etiam sic insinuaret
deus quid postulet ordo
creaturarum quid exigat
meritum peccatorum. Condicio
quippe servitutis iure in-
telligitur imposita peccatori.
Proinde nusquam scripturarum
legimus servum antequam hoc
vocabulo noe iustus peccatum
filii vindicaret. Nomen
itaque istud culpa meruit
non natura. Origo autem vo-
cabuli servorum in latina lingua
inde creditur ducta quod
hii qui iure belli possent
occidi a victoribus conserva-
bantur servi fiebant a servan-
do appellati. Quod etiam
ipsum sine peccati merito non est.
Nam et cum iustum geritur
bellum pro contrario dimi-
catur et omnis victoria cum
etiam malis provenit divino
iudicio victos humiliat vel
emendans peccata vel puniens.
Testis est homo dei Danihel
cum in captivitate posi-
tus peccata sua et peccata populi
sui confitetur deo et hanc
causam esse illius captivitatis
pio dolore testatur. Pri-
ma ergo servitutis causa

patum est ut homo homini
condicionis vinculo sub
detur quod non fit nisi de
iudicante apud quem non est
nisi iniquitas et novit di
versas penas distribuere
delinquencium. Sicut autem supe
rius dominus dicit Omnis qui fa
cit peccatum servus est peccati. Ac
per hoc multi quidem religiosi
dominis iniquis non tamen liberis
serviunt. A quo enim quis de
victus fuerit et servus ad
dictus est. Et utique felicius
servitur homini quam libidini cum
sevissimo dominatu vastet
corda mortalium ut alias
omittam libido ipsa dominan
di. Hominibus aliis illo autem
pacis ordine quo aliis alii
subiecti sunt sicut prodest
humilitas servientibus ita nocet
superbia dominantibus.
Nullus autem natura in
qua prius deus hominem
condidit servus est hominis
aut peccati. Verum et penalis
servitus ea lege ordinatur
que naturalem ordinem con
servari iubet perturbari vetat
quia si contra eam legem
non esset factum nichil esset
penali servitute coercendum.
Ideoque apostolus etiam servos
monet subditos esse dominis
suis et ex animo eis cum bona
voluntate servire ut scilicet si non
possint a dominis liberi fieri

suam servitutem quodammodo libe
ram faciant non timore subdolo
sed fideli dilectione serviendo do
nec transeat iniquitas et e
vacuetur omnis principatus
et potestas humana et sit deus om
nia in omnibus. XVI

Quo circa etiam si habuerunt
servos iusti patres nostri sicut
qui administrabant domesticam
pacem ut secundum hec temporalia
bona filiorum sorte a servorum
condicione distinguerent ad
deum autem colendum in quo
eterna bona speranda sunt
omnibus domus sue membris
pari dilectione consulerent quod
naturalis ordo ita prescribit ut
nomen patrum familias hinc
exortum sit et tam late vulga
tum ut etiam inique dominantes
hoc se gaudeant appellari.
Qui autem veri patres familias
sunt omnibus in familia sua
tamquam filiis ad colendum
et promerendum deum consulunt
desiderantes atque optantes
venire ad celestem domum
ubi necessarium non sit officium
imperandi mortalibus
quia necessarium non erit officium
consulendi iam in illa immor
talitate felicibus quo do
nec veniatur magis debent
patres quod dominantur quam
servi tolerare quod serviunt.
Si quis autem in domo sua

p(er) inobedienciam domestice
paci aduersatur corripitur
seu uerbo seu uerbere seu
quolibet alio genere pene
iusto atque licito quantum soci-
etas humana concedit pro eius
qui corripitur utilitate
ut paci unde dissiluerat
coaptetur. Sicut enim non
est beneficentie adiuuando
efficere ut bonum quod ma-
ius est amittat, ita non e(st)
innocentie parcendo sinere ut
in malum grauius incidat.
Pertinet ergo ad innocentis
officium non solum malum
nemini inferre uerum etiam cohibere a peccato
uel punire peccatum ut aut ipse
quod plectitur corrigatur
aut alij terreantur
exemplo. Quia igitur initium
hominis domus siue particula
debet esse ciuitatis, omne autem
initium ad aliquem sui generis
finem et omnis pars ad uniuersi-
tatis cuius pars est integritatem
refertur, satis apparet esse
consequens ut ad pacem ciuicam
pax domestica referatur,
id est ut ordinata imperandi
obediendique concordiam ciui-
um. Ita fit ut ex lege ciuita-
tis precepta sumere paterfa-
milias oporteat, quibus
domum suam sic regat ut sit
paci accomoda ciuitatis.
Sed domus hominum xvii
qui non uiuit ex fide

pacem terrenam ex huius tempora-
lis uite rebus commodisque sec-
tatur. Domus autem hominum
ex fide uiuencium expectat
ea que in futurum eterna pro-
missa sunt, terrenisque rebus ac
temporalibus tamquam peregrina
utitur, non quibus capiatur
et auertatur quo tendit
in deum, sed quibus suste-
tetur ad facilius toleranda
minimeque augenda onera
corporis corruptibilis quod ag-
grauat animam. Ideo circa rerum
uite huius mortali necessariarum
utrisque hominibus et utrique
domui communis est usus, sed finis
utendi suus cuique proprius mul-
tumque diuersus. Ita etiam
terrena ciuitas que non
uiuit ex fide terrenam
pacem appetit, in eoque de-
figit imperandi obediendi-
que concordiam ciuium ut sit
eis de rebus ad mortalem
uitam pertinentibus humanarum quedam
composicio uoluntatum. Ciui-
tas autem celestis uel potius
pars eius que in hac mor-
talitate peregrinatur et ex
fide uiuit etiam ista pace
necesse est utatur donec ipsa
cui talis pax necessaria est
mortalitas transeat. Ac
per hoc dum apud terrenam
ciuitatem uelud captiuam
uitam sue peregrinacionis
agit iam promissione re-
dempcionis etiam domo

spirituali tamquam pignore
accepto legibus terrene ci-
vitatis quibus hec adminis-
trantur que sustentande
mortali vite accommodata
sunt obtemperare non dubi-
tat ut quoniam communis est ipsa mor-
talitas servetur in rebus
ad eam pertinentibus inter
civitatem utramque concordia
verum quia terrena civitas
habuit quosdam suos sa-
pientes quos divina impro-
bat disciplina que qui vel
suspicati vel decepti a de-
monibus crederent multos
deos conciliandos esse re-
bus humanis ad quorum di-
versa quodammodo officia di-
versa subdita pertinerent ad
alium corpus ad alium animus
et inque ipso corpore ad alium
caput ad alium cervix et
cetera singula ad singulos
similiter in animo ad alium inge-
nium ad alium doctrinam ad
alium iram ad alium concupiscentiam
inque ipsis rebus vite ad-
iacentibus ad alium pecus
ad alium triticum ad alium
vinum ad alium oleum ad alium
silvas ad alium nummos ad
alium navigationem ad alium
bella atque victorias ad
alium coniugia ad alium
partum atque fecunditatem
et ad alios alia cetera ce-
lestis autem civitas unum solum

deum colendum nosset eique
tamen serviendum servitute illa
que greca latria dicitur et
non nisi deo debetur fideli
pietate censeret factum est ut re-
ligionis leges cum terrena
civitate non posset habere
communes proque his ab ea dissen-
tire haberet necesse atque oneri
esse diversa sencientibus
eorumque iras et odia et persecucio-
num impetus sustinere nisi
cum animos adversancium ali-
quando terrore sue multitudinis et
semper divino adiutorio propulsa-
ret. Hec ergo civitas ce-
lestis dum peregrinatur in terra
ex omnibus gentibus cives
evocat atque in omnibus linguis
peregrinam colligit societatem non
curans quidquid in moribus
legibus institutis est diversum
est quibus pax terrena vel
conquiritur vel tenetur nec
eorum rescindens nec destruens
immo etiam servans ac sequens
quod licet diversum in diversis
nationibus ad unum tamen
eundemque finem terrene pacis
intendit si religionem qua
unus summus et verus deus
colendus docetur non impedit utitur
ergo etiam celestis civitas
in hac sua peregrinatione
pace terrena et de rebus ad
mortalem hominum naturam
pertinentibus humanarum volun-
tatum compositionem quantum
salva pietate ac religione

q̃te tuetur atque appetit et eam
terrenam pacem refert ad ce
lestem pacem que vere ita
pax est ut racionalis dumtaxat
creature sola pax habenda atque
dicenda sit ordinatissima scilicet
atque concordissima civitas so
cietas fruendi deo et invicem
in deo. Quo cum ventum fuerit
non erit vita mortalis sed pla
ne certeque vitalis. nec cor
pus animale quod dum corru
pitur aggravat animam sed spiritua
le sine ulla indigencia ex omni
parte subditum voluntati. Hanc
pacem dum peregrinatur in fide
habet atque ex hac fide iuste vi
vit cum ad illam pacem adi
piscendam refert quicquid
bonarum actionum gerit erga
deum et proximum quoniam vita civi
tatis utique socialis est. xviii

Quod autem attinet ad illam
differenciam quam de achademicis
nominibus Varro adhibuit quibus
incerta sunt omnia omnino civi
tas dei talem dubitacionem
tamquam dementiam dubi
tatur detestatur habens de re
bus quas mente atque racione
comprehendit etiam si parvam propter
corruptibile corpus quod
aggravat animam quoniam sicut
dicit apostolus ex parte scimus
tm̄ certissimam scienciam creditque
sensibus in rei cuiusque evi
dencia quibus per corpus
animus utitur quoniam miserabi
lius fallitur qui nunquam
putat eis esse credendum
credit etiam scripturis sanctis
et veteribus et novis quas
canonicas appellamus
unde fides ipsa concepta est
ex qua iustus vivit per quam
sine dubitacione ambulamus
quamdiu peregrinamur a
domino qua salva atque certa
de quibusdam rebus quas
neque sensu neque racione per
cepimus neque nobis per
scripturam canonicam cla
ruerunt nec per testes quibus
non credere absurdum est in
nostram noticiam pervenerunt
sine iusta reprehensione
dubitamus. xix

Nichil sane ad istam
pertinet civitatem quo
habitu vel more vivendi si more
non est contra divina precep
ta istam fidem qua pervenitur
ad deum quisque sectetur unde
istos quoque philosophos quando christia
ni fiunt non habitum vel consue
tudinem victus que nichil
impedit religionem sed
falsa dogmata mutare
compellit unde illam quam Varro
adhibuit ex cinicis differenciam
si nichil turpiter atque in
temperanter agat omnino non
curat. Ex tribus vero illis
vite ḡnibus ocioso ac
tuoso et ex utroque composito
quamvis salva fide quisque
p̄t in quolibet eorum vitam

ducere et ad sempiternam
premia pervenire. Interest tamen
quid amore teneat verita
tis quid officio caritatis
impendat. Nec sic esse quis
que debet ociosus ut in eodem
ocio utilitatem non cogitet
proximi nec sic actuosus
ut contemplacionem requi
rat non requirat dei. In o
cio non iners vacacio de
lectare debet sed aut inqui
sicio aut invencio veritatis
ut in ea quisque proficiat et
quod invenit teneat et
alteri non invideat. In ac
cione vero non amandus
est honor in hac vita sive
potentia vana sub sole sed opus
ipsum quod per eundem honorem
vel potencia fit recte
atque utiliter fit id est ut vale
at ad eam salutem subdi
torum que secundum deum est
unde iam superius disputa
vimus. Propter quod ait apostolus
Episcopatum qui desiderat
bonum opus desiderat. Ex
ponere voluit quid sit epis
copatus quia nomen est
operis non honoris. Grecum
est enim atque inde translatum
vocabulum quod ille qui prefi
citur eis quibus preficitur
superintendit curam scilicet eorum
gerens. Scopos quippe intencio

est. Ergo episcopein si velimus latine
superintendere possumus dicere
ut intelligat non se esse episcopum
qui preesse dilexerit non prodesse.
Itaque ab studio cognoscende
veritatis nemo prohibetur
quod ad laudabile pertinet ocium
locus vero superior sine quo regi
populus non potest etsi ita teneatur
atque administretur ut decet
tamen indecenter appetitur. Quam
obrem ocium sanctum querit caritas
veritatis. negocium iustum
suscipit necessitas caritatis.
Quam sarcinam si nullus im
ponit percipiende atque intu
ende vacandum est veritati.
Si autem imponitur suscipienda
est propter caritatis necessitatem.
Sed nec sic omnimodo veritatis
delectacio deserenda est ne
subtrahatur illa suavitas et
opprimat ista necessitas. xx
Quam obrem summum bonum civi
tatis dei atque perfecta non per quam
mortales transeant nascen
do atque moriendo sed in qua in
mortales maneant nichil
adversi omnino paciendo. Quis
est qui illam vitam vel beatissimam
neget vel in eius comparacione
illam que hic agitur quantislibet
animi et corporis externorumque
bonis plena sit non miser
rimam iudicet. Quam tamen quicumque
sic habet ut eius usum referat

ad istum finem quem diligit ar-
dentissime ac fidelissime sperat
non absurde dici etiam nunc
beatus potest spe illa potius quam
re ista. Res ista vero sine
spe illa beatitudo falsa et
magna miseria est. non enim
veris animi bonis utitur
quoniam non est vera sapientia que inten-
tionem suam in hiis que prudenter
discernit gerit fortiter cohibet
temperanter iusteque distribuit non
ad illum dirigit finem ubi deus
erit omnia in omnibus eterni-
tate certa et pace perfecta xxi

Qua propter nunc est locus ut quam
potero breviter ac lucide
dilucide expediam quod in
secundo huius operis libro me
demonstraturum esse promisi secun-
dum diffiniciones quibus
apud ciceronem utitur scipio
in libris de re publica nun-
quam rem publicam fuisse ro-
manam. Breviter enim rem
publicam diffinit esse
rem populi. que diffinicio si vera
est numquam fuit romana res publica
quia numquam fuit res populi
publica quam diffinicionem
voluit esse rei publice. populum
enim diffinivit cetum multitu-
dinis iuris consensu et utili-
tatis communione sociatum. quid
autem dicat iuris consensum
disputando explicat per hoc
ostendens geri sine iusticia
non posse rem publicam. ubi ergo

iusticia vera non est nec
ius potest esse. Quod enim iure
fit profecto iuste fit. Quod autem
fit iniuste nec fieri potest. Non
enim iura dicenda sunt vel
putanda iniqua hominum con-
stituta cum illud etiam ipsi
ius dicant esse quod de ius-
ticie fonte manaverit falsumque
esse quod a quibusdam
non recte sencientibus dici
solet id esse ius quod ei
qui plus potest utile est. Quo-
circa ubi non est vera iusti-
cia iuris consensu sociatus
cetus hominum non potest esse. Et
ideo nec populus iuxta illam
scipionis vel ciceronis diffi-
nicionem. Et si non populus
nec res populi sed qualiscumque
multitudinis que populi nomine
digna non est. at per hoc
si res publica res est populi
et populus non est qui consensu
est sociatus iuris non est autem
ius ubi nulla iusticia non
est procul dubio colligitur
ubi iusticia non est non esse
rem publicam. Iusticia porro
ea virtus est que sua cui-
que distribuit. Que igitur
iusticia est hominis que ipsum
hominem deo vero tollit et
inmundis demonibus sub-
dit. hoccine est sua cuique dis-
tribuere an qui fundum
aufert ei a quo emptus est
et tradidit ei qui nichil habet in eo

uiris iniustus est et qui se
ipsum aufert dominanti deo a quo
factus est et malignis seruit
spiritibus iniustus est Disputa-
tur certe acerrime atque fortissime
in eisdem ipsis de re publica
libris aduersus iniusticiam
pro iusticia Et quia cum prius
ageretur pro iniusticie partibus
contra iusticiam et diceretur
nisi per iniusticiam rem publi-
cam stare augerique non pos-
se hoc veluti validissimum
positum erat iniustum esse ut
homines hominibus dominantibus
seruiant quam tamen iniusticiam
nisi sequatur imperiosa civi-
tas cuius est magna res
publica non eam posse pro-
vinciis imperare Responsum est a
parte iusticie ideo iustum
esse quod talibus hominibus sit util-
is seruitus et pro utilitate eorum
fieri cum recte fit id est cum improbis
aufertur iniuriarum licencia et do-
miti melius se habebunt
quia indomiti deterius se ha-
buerunt Subditumque est ut
ista racio firmaretur veluti
a natura sumptum nobile
exemplum atque dictum est
Cur igitur deus homini animus
imperat corpori racio libi-
dini ceterisque viciosis animi par-
tibus Plane hoc exemplo
satis edoctum est quibusdam
esse utilem seruitutem et
deo quidem ut seruiatur utile esse

omnibus Seruiens autem deo animus
recte imperat corpori inque
ipso animo racio deo domino subdita
recte imperat libidini viciisque
ceteris Quapropter ubi homo deo
non seruit quid in eo putandum
est esse iusticie quandoquidem deo
non seruiens nullo modo potest
iuste animus corpori aut huma-
na racio viciis imperare Et si
in homine tali non est ulla ius-
ticia procul dubio nec in homi-
num coetu qui ex hominibus talibus
constat Non est ergo iuris
ille consensus qui hominum multi-
tudinem facit populum cuius res
dicatur esse res publica Nam
de utilitate quid dicam cuius et
communione sociatus coetus homi-
num sicut se habet ista diffinicio po-
pulus nuncupatur Quamquam
enim si diligenter attendas
nec utilitas est ulla viuenc-
ium qui viuunt impie sicut
viuit omnis qui non seruit
deo seruitque demonibus
tanto magis impiis quanto magis
sibi cum sint immundissimi spiritus
tamquam diis sacrificari vo-
lunt tamen quod de iuris consensu
diximus satis esse arbitror
unde appareat per hanc dy-
finicionem non esse populum
cuius res publica esse dicatur
in quo iusticia non est Si
enim dicunt non spiritibus immun-
dis sed diis bonis atque sanctis in-

sua re publica scripsisse commemorat
commemoravimus nisi quod eadem totiens
repetenda non sunt que iam satis
superque ultra quam satis est. Dixi-
mus enim ad hunc locum pro su-
perioribus huius operis libris per-
venimus quam dubitare adhuc
possit malis et impuris de-
monibus scripsisse commemoravimus nisi
vel nimium stolidus vel impu-
dentissime contentiosus. Ut in-
taceam quales sunt quos sa-
crificiis colebat in lege dei
veri. Ceptimum est: Sacrificans
diis eradicabitur nisi domino
soli. Nec bonis igitur nec
malis diis sacrificari voluit
qui hoc cum tanta comminatione
precepit. xxij

Sed respondebit quis
iste deus est aut unde dig-
nus probatur cui debuerint ob-
temperare romani ut nullum
deorum preter ipsum colerent sacri-
ficiis. Magne cecitatis est
adhuc querere quis iste sit deus.
Ipse est deus a quo responsum
accepit abraham: In semi-
ne tuo benedicentur omnes gen-
tes. quod in christo fieri qui secundum
carnem de illo semine exor-
tus est. idem ipsi remanserunt
quamque nominis inimici velint
nolint recognoscunt. Ipse
deus cuius divinus spiritus per
eos locutus est quorum predicta
atque completa per ecclesiam que

videmus toto orbe diffusam
in libris superioribus posui.
Ipse est deus quem varro doc-
tissimus romanorum Jovem
putat quamvis nesciens
quid loquatur. Quod tamen ideo
commemorandum putavi
quoniam vir tante scientie nec nullum
istum deum potuit existimare
nec vilem. Hunc enim eum esse
credidit quem summum puta-
vit deum. Postremo ipse est
deus quem doctissimus philosophorum
quamvis christianorum acerri-
mus inimicus etiam per eos
oracula quos deos putat
deum magnum porphirius
confitetur. xxiij

Nam in libris quos eclo-
gion philosophias appellat
in quibus exequitur atque conscribit
rerum ad philosophiam pertinentium
velut divina responsa ut ipsa
verba eius quemadmodum
ex greca lingua in latinam
interpretata sunt ponam. In-
terroganti inquit quem deum
placando revocare possit
uxorem suam a christianismo
hec ait versibus apollo.
Deinde verba velut apollinis
ista sunt. Forte magis poteris in
aqua impressis litteris scribere
aut adinflans leves pennas le-
ves per aera ut avis vola-
re quam pollute revoces
impie uxoris sensum. Pergat
quo modo vult manens in vanis fallaciis

perseverantem et lamentantem
fallaciis mortuum deum
cantantem quem iudicibus
recta sentientibus perditum
pessima speciosis ferro iun-
cta mors interfecit. Deinde
post hos versus Apolli-
nis qui non stante metro
latine interpretati sunt sub-
iunxit atque ait: In his quidem
irremediabilem sententiam
manifestavit dicens quoniam
iudei suscipiunt deum magis quam
isti. Ecce ubi decolorans
Christum iudeos posuit supra Christia-
nos quod iudei confitentur susci-
pere deum. Sic enim ex-
posuit versus Apollinis
ubi iudicibus recta sentien-
tibus Christum dicit occisum
tamquam illis iudicantibus
iuste sit ille punitus.
Viderit quid de Christo vates
mendax Apollinis dixerit
atque iste crediderit aut for-
tasse vatem quod non dixit
dixisse iste ipse confinxerit.
Quam vero sibi constet
vel ipsa oracula inter se
faciat convenire postea vi-
debimus. Hic tamen iudeos
tamquam dei susceptores
dicit iudicasse de Christo quod
eum morte pessima cru-
ciandum esse censuerint.
Deum itaque iudeorum cui per-
hibent testimonium audiendo

fuit dicens: Sacrificans
diis eradicabitur nisi domino
tantum. Sed ad manifestiora ve-
niamus et audiamus quam mag-
num deum dicat esse iudeorum.
Item ad ea que interrogavit
Apollinem quid melius verbum
sive ratio an lex. Respondit inquit
versibus dicens. Ac deinde
subicit Apollinis versus in
quibus et isti sunt ut quantum
satis est inde decerpam:
In deum vero inquit generatorem et in
regem ante omnia quem tre-
mit et celum et terra atque mare
et infernorum abdita et ipsa numina
perhorrescunt quorum lex est pater
quem valde sancti hebrei honorant.
Tali oraculo dei sui
Apollinis Porphyrius tam
magnum deum dixit hebreorum
ut eum et ipsa numina perhor-
rescant. Cum ergo deus iste di-
xerit: Sacrificans diis eradi-
cabitur, miror quod ipse Por-
phyrius non perhorruit et
sacrificans diis eradicari
non formidavit. Dicit etiam
bona philosophus iste de Christo quasi
oblitus illius de qua paulo
ante locuti sumus contumelie
sue aut quasi in somnis
dii eius maledixerint Christo
et evigilantes eum bonum esse
cognoverint digneque lau-
daverint. Denique tamquam
mirabile aliquid atque in-

incredibile platus preter opinio-
nem inquit profecto quid quibus-
dam videatur esse quod dicturi
sumus christum enim dii piissimum pro-
nunciaverunt et immortale factum
et cum bona predicatione eius memi-
nerunt christianos vero pol-
lutos inquit et contaminatos
et errore implicatos esse di-
cunt et multis talibus ad-
versus eos blasphemiis utun-
tur Deinde subicit velut
oracula deorum blasphemanci-
um christianos Et post hec
de christo autem inquit interro-
gantibus an sit deus ait hecate Quoni-
am quidem immortalis anima post
corpus ut incedit nosti autem
a sapientia abscisa semper errat
viri pietate prestantissimi
est illa anima hanc colunt alie-
na a se veritate Deinde post
verba huius quasi oracula sua
ipse contexens piissimum igitur
virum inquit eum dixit et
eius animam sicut et aliorum
piorum post obitum immortali-
tate dignatam et hanc colere
christianos ignorantes Inter-
rogantibus autem inquit Cur
ergo dampnatus est ora-
culo respondit dea Corpus
quidem debilibus tormentis semper
oppositum est anima autem piorum celes-
ti sede insidet Illa vero anima
aliis animabus fataliter dedit
quibus fata non annuerunt

deorum dona obtinere neque
habere iovis immortalis agni-
tionem errore implicari
propterea ergo diis exosi quia
quibus fato non fuit nosse
deum nec dona ab diis
accipere his fataliter dedit
iste errore implicari Ipse
vero pius et in celum sicut
pii concessit Itaque hunc
quidem non blasphemabis mi-
sereberis autem hominum de-
mentiam ex eo in eis facile
preceps periculum Quis ita stul-
tus est ut non intelligat
aut ab homine callido atque
christianis inimicissimo hec
oracula fuisse conficta aut
consilio simili ab impuris
hominibus demonibus ista
fuisse visa ut scilicet qui laudant
christum propterea credantur veraciter
vituperare christianos atque si
possint intercludant viam
salutis eterne in qua fit quis-
que christianus sue quippe
nocendi astutie millefor-
mi sentiunt non esse cont-
rarium si credatur eis laudan-
tibus christum dum tamen credatur
etiam vituperantibus christia-
nos ut eum qui utrumque cre-
diderit talem christi faciat
laudatorem ne velit esse
christianus ac sic quamvis
ab illo laudatus ab isto-
rum demonum dominatu eum
non liberet christus presertim

quia ita laudat christum ut
quibus quibus eum talem credidit
qualis ab ipsis predicatur
christianus verus non sit sed
fortunatus hereticus quia tamen
hominem non etiam deum nominat
christum et ideo per eum salvus
esse non potest ut illorum mendaci-
loquorum demonum laqueos
vitaret vel solveret. Nos autem
neque appollinem vituperante
christum neque hecate possimus
approbare laudantem. Ipse
quippe tamquam iniquus christum
vult credi que auditoribus
vera sentientibus dicit esse
sanctissimum ista hominem pyssimum
sed hominem tamen unum esse in ea
illius et hunc intencio ut
volunt homines esse christianos
quia nisi christiani erunt ab
eorum eum potestate non poterunt
Iste neque prophetus vel potius quam
talibus adversus christianos
quam oraculis credunt
prius faciat si possunt ut
inter se de ipso christo hecate
atque appollo concordent
eumque ut ambo contempnant
aut ambo collaudent. Quod
si facere potuissent nichilominus
nos et vituperatores et lauda-
tores christi ut fallaces demo-
nes vitaremus. Cum vero
eorum deus et dea inter se de
christo ille vituperando ista
laudando dissenciant profecto eis blasphemantibus

christianos non credunt homines
si recte ipsi senciant. Hanc christum
laudans vel porphirius vel
hecate cum dicat eum ipsum
fataliter dedisse christianis
ut implicarentur errore cau-
sas tamen eiusdem sicut putat
pandit erroris. Quas ante
quam conerbis eius exponam
prius quero si fataliter dedit
ipsius christianis erroris impli-
catum nolens an volens de-
dit. Si volens quomodo iustus
Si nolens quomodo beatus est. Sed
causas ipsius audiamus
erroris. Sunt inquit spiri-
tus terreni minimi loco quodam
maiorum demonum potestati subdi-
ti ab hys sapientes hebreo-
rum quorum unus iste etiam ihesus
fuit sicut audisti divina appol-
linis que superius dicta sunt
Ab hys ergo hebrei demonibus
pessimis et minoribus spiri-
tibus vetabant religiosos
et ipsis vacare prohibebant ve-
nerari ac magis celestes deos
amplius autem venerari
deum patrem hoc autem inquit
et dii precipiunt et in superioribus
ostendimus quando animum advertere
ad deum monet ad illum
colere ubique imperant deum in-
docti et impie nature qui-
bus vere fatum non concessit ab
dys dona obtinere neque
habere iovis immortalis nocionem

non audientes et deos divos viros quos vir sanctus prohibitos aut demones et hos non odisse sed revereri deum aut simulantes colere eam solam per quam deus adoratur non agunt. Nam deus quidem utpote omnium pater nullius indiget sed nobis est bene cum eum per iustitiam aliasque virtutes adoramus ipsam vitam precem ad ipsum facientes per imitationem et inquisitionem de ipso. Inquisitio enim purgat inquit imitatio deificat affectionem ad ipsum operando. Bene quidem predicavit deum patrem et quibus sit colendus moribus dixit quibus preceptis prophetici libri pleni sunt hebreorum quando sanctorum vita sive iubetur sive laudatur. Sed in christianis tantum errat aut tantum calumpniatur quantum volunt demones quos deos opinatur. Quasi cuiquam sit difficile recolere que turpia que dedecora erga eorum obsequium in theatris agebantur et templis et attendere que legantur dicantur audiantur in ecclesiis vel quid offeratur vero deo et hinc intelligere ubi edificatio ubi ruina sit morum. Quis autem hoc ei dixit vel inspiravit nisi dyabolicus spiritus tam vanum apertumque mendacium quod demones ab hebreis colli prohibitos venerentur potius quam oderunt christiani sed

deus ille quem coluerunt sapientes hebreorum etiam celestibus sanctis angelis et virtutibus dei quos beatissimos tamquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramur et amamus sacrificari vetat intonans in lege sua quam dedit hebreo populo suo et valde minaciter dicens Sacrificans diis eradicabitur. Et ne quisquam putaret demonibus pessimis et terrenis potestatibus quos iste dicit minimos vel minores ne sacrificetur esse preceptum et ipsos in scripturis sanctis dici deos nec hebreorum sed gentium quod evidenter lxx interpretes posuerunt dicentes Quoniam omnes dii gentium demonia. Ne quis ergo putaret istud quidem demoniis prohibitum celestibus autem vel omnibus vel aliquibus sacrificari esse permissum mox addidit nisi domino tantum ne forte in eo quod ait domino soli dominum solem crederet esse quispiam cui sacrificandum putaret quod non ita esse intelligendum in scripturis grecis facillime reperitur. Deus ergo hebreorum cui tam magnum tantum etiam iste philosophus perhibet testimonium legem dedit hebreo populo suo hebreo sermone conscriptam non obscuram

et incognitam sed omnibus iam gentibus diffamatam in qua lege scriptum est. Sacrificans diis eradicabitur nisi domino tantum. Non opus est in hac eius lege eius quam per prophetas dedit ut multa perquirere non abstrusa vel rara sunt sed aperta et crebra colligere et in hac disputatione mea ponere quibus luce clarius apparet nulli omnino nisi tantum sibi vel soli deo vero et summo voluisse sacrificari. Ecce hoc verbum breviter immo granditer minaciter sed veraciter dictum ab illo deo quem tanta excellentem eorum doctissimi putant audiatur timeatur impleatur ne inobedientes eradicatio consequatur. Sacrificans inquit diis eradicabitur nisi domino tantum non quo vel indigeat alicuius sed quia nobis expedit ut res eius simus. Huic enim canitur in sacris libris hebreorum Dixi domino deus meus es tu quoniam bonorum meorum non eges. Huius autem preclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus hoc est civitas eius cuius rei misterium celebramus oblacionibus nostris que fidelibus note sunt sicut etiam in libris precedentibus disputavimus. Cessaturas enim victimas quas in umbra futuri offerebant iudei et unum sacrificium gentes a solis ortu usque ad occasum sicut iam fieri cernimus oblaturas per prophetas hebreos oracula divina precinuerunt. Ex quibus quantum satis visum est nonnulla protulimus et huic iam operi aspersimus. Quapropter ubi non est ista iusticia ut secundum suam gratiam civitati obedienti deus imperet unus et summus ne tamquam sacrificet nisi tantum sibi et per hoc in omnibus hominibus ad eandem civitatem pertinentibus atque obedientibus deo animus etiam corpori atque racio viciis ordine legittimo fideliter imperet ut quemadmodum iustus unus ita cetus populus quoque iustorum vivat ex fide que operatur per dilectionem qua homo diligit deum sicut diligendus est deus et proximum sicut se ipsum. Ubi ergo non est ista iusticia profecto non est cetus hominum iuris consensu et utilitatis communione sociatus. Quod si non est utique populus non est si vera est hec populi diffinicio ergo nec res publica est quia res populi non est ubi ipse populus non est.

Si autem populus non xxiiij

Si autem populus non isto sed alio diffiniatur modo velud si dicatur populus est cetus multitudinis

rationalis rerum quas diligit concordi communione sociatus profecto ut videatur qualis quisque populus sit illa sunt intuenda que diligit. Quecumque tamen diligat si cetus est multitudinis non pecorum sed rationalium creaturarum et eorum que diligit concordi communione sociatus est non absurde populus nuncupatur tanto utique melior quanto in melioribus tantoque deterior quanto est in deterioribus concors. Secundum istam diffinicionem Romanus populus populus est et res eius sine dubitacione res publica. Quid autem primis temporibus suis quidve sequentibus populus ille dilexerit et quibus moribus ad cruentissimas sediciones atque inde ad socialia perveniens bella civilia atque ipsam concordiam que salus est quodammodo populi ruperit atque corruperit testatur historia de qua in precedentibus libris multa posui. Nec ideo tamen vel ipsum non esse populum vel eius rem dixerim non esse rem publicam quamdiu manet qualiscumque rationalis multitudinis cetus rerum quas diligit concordi communione sociatus. Quod autem de isto populo et de illa re publica dixi hoc de Atheniensium vel quorumcumque Grecorum hoc de Egypciorum hoc de illa priore Babilone Assyriorum quando in rebus publicis suis imperia vel parva vel magna tenuerunt et de alia quacumque aliarum gencium intelligatur dixisse atque sensisse. Generaliter quippe civitas impiorum cui non imperat deus obedienti sibi ut sacrificium non offerat nisi tantum sibi et per hoc in illa animus corpori ratio viciis recte ac fideliter imperet caret iusticie veritate.

xxv

Quamlibet enim videatur animus corpori et ratio viciis laudabiliter imperare si deo animus et ratio ipsa non servit sicut sibi serviendum esse ipse deus precepit nullo modo corpori viciisque recte imperat. Nam qualis corporis atque viciorum potest esse mens domina veri dei nescia nec eius imperio subiugata sed viciosissimis demonibus corrumpentibus prostituta. Proinde virtutes quas habere sibi videtur per quas imperat corpori et viciis ad quodlibet adipiscendum vel tenendum rettulerit nisi ad deum eciam ipse vicia sunt potius quam virtutes. Nam licet a quibusdam tunc vere honeste putentur esse virtutes cum referuntur ad se ipsas nec propter aliud expetuntur eciam tunc inflate

ac superbe sunt et ideo non virtutes sed vicia iudicanda sunt. Sicut enim non est a carne sed super carnem quod tamen facit vivere sic non est ab homine sed super hominem quod hominem facit beate vivere nec solum hominem sed etiam quamlibet potestatem virtutemque celestem. xxvi

Quocirca ut vita carnis anima est ita beata vita hominis deus est de quo dicunt sacre littere hebreorum. Beatus populus cuius est dominus deus ipsius. Miser ergo populus ab isto alienatus deo. Diligit tamen ipse quandam pacem suam non improbandam quam quidem non habebit in fine quia non ea bene utitur ante finem. Hanc autem ut interim habeat in hac vita etiam nostra interest quoniam quamdiu permixte sunt ambe civitates utimur et nos pace babylonis ex qua ita per fidem dei populus liberatur ut apud hanc interim peregrinetur. Propter quod et apostolus admonuit ecclesiam ut oraret pro regibus eius atque sublimibus addens et dicens ut tranquillam et quietam vitam agamus cum pietate et caritate. Et propheta ieremias cum populo dei ventura pronuntiaret captivitatem et divinitus imperaret ut obedienter in babyloniam deo etiam ista patientia servientes monuit et ipse ut oraretur pro illa dicens quia in eius pace est pax vestra utique interim temporalis que malis bonisque communis est.

Pax autem nostra propria xxvii

Propria et hic est cum deo per fidem et in eternum erit cum illo per speciem. Sed hic sive illa communis sive nostra propria talis est pax ut solacium miserie sit potius quam beatitudinis gaudium. Ipsa quoque iusticia nostra quamvis vera sit propter verum boni finem ad quem refertur tamen tanta est in hac vita ut potius remissione peccatorum constet quam perfectione virtutum. Testis est oratio totius civitatis dei que peregrinatur in terris. Per omnia quippe membra sua clamat ad deum. Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Nec pro eis est efficax hec oratio quorum fides sine operibus mortua est sed pro eis quorum fides per dilectionem operatur. Quia enim deo quidem subdita in hac tamen condicione mortali et corpore corruptibili quod aggravat animam non perfecte viciis imperat ratio. Nam profecto quamquam imperetur nequaquam sine conflictu viciis imperatur et utique subrepit aliquid in hoc loco infirm

eciam vnde confligenti sine hos
tibus talibus victis sub di
tioque dominanti unde si non facili
sepone certe labili locucione
aut volatili cogitacione pec
cetur et ideo quamdiu viciis
imperatur plena pax non est
quia et illa que resistunt pe
riculose debellantur prelio
et illa victa sunt nondum se
curo triumphantur ocio sed ad
huc sollicito premuntur imperio
in hiis ergo temptacionibus
de quibus omnibus in diuinis
eloquiis breuiter dictum est Num
quid non temptacio est vita
humana super terram Quis ita
viuere se presumat ut dicere
deo Dimitte nobis debita
nostra necesse non habeat nisi ho
mo elatus nec vero magnus sed
inflatus ac tumidus cui per
iusticiam resistit qui graciam largi
tur humilibus propter quod scriptum est
Deus superbis resistit humi
libus autem dat graciam Hic itaque
in unoquoque iusticia est ut obe
dienti deus homini animus cor
pori racio autem vicijs eciam
repugnantibus imperet vel
subigendo vel resistendo atque
ut ab ipso deo petatur et meritorum
gracia et venia delictorum ac de
acceptis bonis graciarum accio
persoluatur In pace vero
illa finali quo referenda est
eciam adipiscende causa

habenda est iusticia ista quoniam
sanata in mortalitate atque
incorrupcione natura vicia non
habebit nec unicuique nostrum
vel ab alio vel a se ipso quicquam
quia repugnabit non opus
erit ut racio viciis que nulla
erunt imperet sed imperabit
deus homini animus corpori
tanta quoque obediendi illic erit
suauitas et facilitas quanta
viuendi regnandique feli
citas et hoc illic omnibus
atque in singulis eternum
erit eternumque esse certum
erit et ideo pax beatitudinis
huius vel beatitudo pacis huius
summum bonum erit xxviii
Eorum autem qui non pertinent
ad istam ciuitatem dei
erit e contrario miseria sempi
terna que mors eciam secunda
significata dicitur quia
nec anima ibi viuere dicenda
est que a vita dei alienata
est erit nec corpus quod
eternis doloribus subiace
bit ac per hoc ideo durior
ista secunda mors erit quia finiri
morte non poterit Sed quoniam sicut
miseria beatitudini et mors vite
ita bellum paci videtur
esse contrarium merito queritur
sicut pax in bonorum fi
nibus predicata est atque
laudata quod vel quale
bellum e contrario in finibus

malorum possit intelligi. verum
qui hoc quit attendat quid
in bello novissimo periculosissimum
quod sit et videbit nichil aliud
quam voluntatis esse inter se adver-
sitatem atque conflictum quod
igitur bellum gravius et
amarius cogitari potest quam ubi
voluntas sic adversa est
passioni et passio volun-
tati ut nullius eorum victoria
tales inimicitie finiantur
et ubi sic confligit cum ipsa
natura corporis vis doloris
ut neutrum alteri cedat. Hic
enim quando contingit aut conflic-
tus aut dolor vincit et sen-
sum mors adimit aut na-
tura vincit et dolorem sani-
tas tollit. ubi autem et dolor
permanet ut affligat et na-
tura perducat ut sentiat
quia utrumque ideo non deficit
ne pena deficiat. ad hos
autem fines bonorum et malorum
illos appetendos istos ca-
vendos. quoniam per iudicium tran-
sibunt ad illos boni ad istos
mali de hoc iudicio quantum
deus donaverit in consequenti
volumine disputabo. Incipi-
unt capitula libri vicesimi

Quod quamvis omni tempore deus
iudicet in hoc tamen libro
de novissimo eius sit iudicio
disputandum. ii De ceteri-
tate rerum humanarum cum non

possit dici deesse iudicium dei quamvis
nequeat investigari. iii Quid
in libro ecclesiaste salomon de
rebus que in hac vita et bonis
et malis sunt communia disputa-
verit. iiii Quod ad disserendum de
novissimo iudicio nova primum
testamenti ac deinde veteris
ponentur testimonia prolatum
sit. v Quibus sententiis domi-
nus salvatoris divinum iudicium
futurum in fine seculi declaratur.
vi Que sit prima resurrectio que
secunda. vii De duabus
resurrectionibus et de mille annis que
in apocalipsi iohannis scripti
sunt et quid de eis rationabiliter
sentiatur. viii De alliga-
tione et solutione dyaboli. ix
Quod sit regnum sanctorum cum christo
per mille annos et in quo di-
scernatur a regno eterno. x
Quid respondendum sit eis qui
putant resurrectionem ad sola corpo-
ra non etiam ad animas pertinere.
xi De gog et magog
quos ad persequendam civitatem
dei solutus sub fine seculi
dyabolus incitabit. xii An ad
ultimum supplicium pertineat im-
piorum quod descendisse ignis de
celo et comedisse eos dicitur.
xiii An tempus persecutionis antichristi mille annis
annumerandum sit. xiiii De damp-
natione dyaboli cum suis et per
capitulationem de resurrectione
corporum omnium mortuorum et

De ultima retribucione

de ultima retributione. xv
Qui sint mortui quos ad
iudicium exhibuit mare vel
quos mors et inferni reddide-
runt. xvi De celo noua et
terra noua. xvii De eccle-
sie glorificatione sine fine post
finem. xviii Quid apostolus pe-
trus de nouissimo dei iudicio
predicauit. xix Quid apostolus
paulus thessalonicensibus
scripsit de manifestatione an-
tichristi cuius tempore dies domini sub-
sequetur. xx Quid idem
apostolus in prima ad eosdem
epistola de resurrectione docuit mor-
tuorum. xxi Quid ysaias
propheta de mortuorum resurrectione
et de retributione iudicii sit lo-
cutus. xxii Qualis futura
sit egressio sanctorum ad videndas
penas malorum. xxiii Quid pro-
phetauit daniel de persecutione
antichristi et de iudicio dei
regnoque sanctorum. xxiiii In
psalmis dauidicis que de fine
seculi huius et nouissimo dei
iudicio prophetentur. xxv De
prophetia malachielis qua
dei iudicium ultimum declara-
tur et quosdam dicit per puri-
ficatorias penas faciendos
mundacione. xxvi De sacri-
ficiis que sancti offerent deo
sint placitura quomodo in diebus
pristinis et annis prioribus
placuerunt. xxvii De separatione
bonorum et malorum per quam
nouissimi iudicii discretio
declaratur. xxviii De lege
moysi spiritualiter intelligenda
ne indampnabilia mur-
mura carnalis sensus in-
currat. xxix De aduentu
helie ante iudicium cuius pre-
dicatione scripturas reserante
iudei conuertentur ad christum.
xxx Quod in libris veteris
testamenti cum deus le-
gitur iudicaturus non
euidenter christi persona mo-
stretur sed ex quibusdam
testimoniis ubi dominus deus
loquitur appareat non du-
bie quod ipse sit christus.

Incipit liber vicesimus
Ca. I

De die ultimi iudi-
cii dei quod ipse
donauerit locuturi
eumque asserturi aduersus
impios et incredulos tam-
quam in edificii fundamento
primus ponere testimonia
diuina debemus quibus qui vo-
lunt credere humanis raciuncu-
lis falsis atque fallacibus
contraire conantur ad hoc
ut aut aliud significare
contendant quod adhibetur
testimonium de libris sanctis aut
omnino diuinitus esse dictum
negent. Nam nullum quem-
quam mortalium esse existimo qui
cum ea sicut dicta sunt intellexerit

et a summo ac vero deo per
angelos sanctos dicta esse cre
diderit non eis credat atque
consentiat sive etiam id
ore fateatur sive aliquo
vitio fateri erubescat aut
metuat vel etiam pertinacia
simillima insanie vel quod
falsum esse novit aut cre
dit contra id quod verum
esse novit aut credit etiam
contentiosissime defendere
moliatur. Quod ergo in con
fessione ac professione
tenet omnis ecclesia dei veri
Christum de celo esse venturum
ad vivos et mortuos iudi
candos hunc divini iudicii ul
timum diem dicimus id est no
vissimum tempus. Nam per quot
dies hoc iudicium tendatur
incertum est. Sed scripturarum
more sanctarum diem poni
solere pro tempore nemo qui illas
litteras quamlibet negligenter
legerit nescit. Ideo autem cum
diem iudicii dei dicimus
addimus ultimum vel
novissimum quia et nunc iu
dicat et ab humani generis
initio iudicavit dimittens
de paradyso et a ligno vite
separans primos homines
peccati magni perpetratores
immo etiam quando an
gelis peccantibus non pe
percit quorum princeps dum

se ipsos subvertisset invidendo
subvertit procul dubio
iudicavit. Nec sine illius alto
iustoque iudicio et in hoc aereo
celo et in terris et demonum
et hominum miserrima est vita
erroribus erumpnisque plenis
sima. Verum et si nemo peccasset
non sine bono rectoque iudi
cio universam rationalem
creaturam perseverantissime
sibi suo domino coherentem
in eterna beatitudine retineret.
Iudicat etiam non solum uni
versaliter de genere demonum
atque hominum ut miseri sint pro
primorum meritis peccatorum sed
etiam de singulorum operibus
propriis que gerunt arbitrio
voluntatis. Nam et de
mones ut torqueantur
precantur nec utique iniuste
vel parcitur eis vel pro sua
quemque improbitate torquentur
et homines plerumque aperte semper
latenter pro suis factis luunt
divinitus penas sive in hac
vita sive post mortem quamvis
nullus hominum agat recte nisi
divino adiutus auxilio
nullus demonum aut hominum a
gat inique nisi divino eodemque
iustissimo iudicio permitta
tur. Sicut enim ait apostolus
non est iniquitas apud deum
et sicut ipse alibi dicit In
scrutabilia sunt iudicia

dei et investigabiles vie eius
Non igitur in hoc libro de illis
primis nec de istis medijs dei
iudicijs sed de ipso novissimo
iudicio quantum ipse tribuerit
disputabo quo christus de ce
lo venturus est vivos iudica
turus et mortuos Istum quippe
diem iudicij proprie iam dicimus
eo quod nullus ibi erit imperite
querele locus cur iniustus
ille sit felix et cur ille iustus infelix
Omnis namque tunc non
nisi bonorum vera et plena
felicitas et omnium non nisi ma
lorum digna et summa infeli
citas apparebit ||

Nunc autem et mala equo ani
mo ferre discimus que patiuntur
et boni et bona non magni
pendere que adipiscuntur et
mali ac per hoc etiam in hijs
rebus in quibus non apparet
divina iusticia salutaris est
divina doctrina Nescimus
enim quo iudicio dei bonus
ille sit dives iste gaudeat
quem pro suis perditis mori
bus cruciari debuisse in me
roribus arbitramur contristetur
ille quem vita laudabilis
gaudere debuisse persuadet
Exeat de iudicio non solum
inultus verum etiam damp
natus innocens aut iniqui
tate iudicis pressus aut
falsis obrutus testimonijs e con
trario scelestus adversarius
eius non solum impunitus
verum etiam vindicatus in
sultet impius optime va
leat pius languoribus ta
bescat latrocinentur sanis
simi iuvenes et qui nec
verbo quemquam ledere potuerunt
diversa morborum atrocitate
frangantur affligantur Infan
tes utiles rebus humanis
immatura morte rapiantur
et qui videtur nec nasci
debuisse diuturnissime insuper
vivat Sublimentur honoribus
scelerati et homines sine querela tene
bre ignobilitatis abscon
dant et cetera huiusmodi
que quis colligit quibus e
numerat que si haberent in ipsa
velud absurditate con
stanciam ut in hac vita
in qua homo sicut satis
ps9 loquitur vanitati
similis factus est et dies
eius velud umbra preter
eunt non nisi mali adipis
cerentur transitoria bona ista
atque terrena nec nisi boni
talia paterentur mala posset
hoc referri ad iudicium dei
iustum sive etiam benignum
ut qui non erant assecu
turi bona eterna que
faciunt homines beatos tempora
libus hijs vel deciperentur
pro malicia sua vel pro

dei iusta compellerentur bo-
nis et qui non erant passuri
eterna tormenta temporalibus
vel pressuris comburerentur
et quomodolibet pressuris af-
fligerentur vel propter virtutes
implendas exercerentur
malis. Nunc vero quando non solum
in malo sunt boni et in bo-
no mali quod videtur iniustum
verum etiam plerumque et malis
mala eveniunt et bonis bo-
na proveniunt magis inscruta-
bilia sunt iudicia dei et in-
vestigabiles vie eius. Quamvis
ergo nesciamus quo iudicio
deus ista vel faciat vel fieri
sinat apud quem summa vir-
tus est et summa sapientia summa-
que iusticia nulla infirmitas
nulla temeritas nulla iniqui-
tas salubriter tamen discimus
non magnipendere seu bo-
na seu mala que videmus esse
bonis malisque communia et illa
bona querere que bonorum
atque illa mala maxime
fugere que propria sunt malorum.
Cum vero ad illud dei iudi-
cium venerimus cuius tempus iam
proprie dies iudicii et aliquando
dies domini nuncupatur non so-
lum quecumque tunc iudicabuntur
verum etiam quecumque ab initio
iudicata et quecumque usque ad
illud tempus adhuc iudicanda
sunt apparebunt esse iustis-
sima. Ubi hoc quoque mani-

festabitur quanto iusto iudi-
cio dei fiat ut nunc tam multa
ac pene omnia iusta iudicia
dei lateant sensus mentes-
que mortalium cum tamen in hac
re piorum fidem non lateat
iustum esse quod latet. iij

Nempe Salomon sapientissi-
mus rex israel qui regna-
vit in ierusalem librum qui vocatur
ecclesiastes et a iudeis quoque
habetur in sacrarum canonici-
tate sic exorsus est Vani-
tas vanitantium et omnia va-
na que habundantia homi-
ni in omni labore suo quo la-
borat sub sole Et cum cohe-
rentissima connecteret cetera commemo-
rans erumnas erroresque
vite huius et evanescentes
intra temporis lapsus ubi
nichil solidum nichil stabile
retinetur in ea rerum vani-
tate sub sole. Illud etiam
deplorat quodammodo quod
cum sit habundantia sapientie super
insipientiam sicut habundantia
lucis super tenebras sapi-
entisque oculi sint in capite
ipsius et stultus in tene-
bris ambulet unus tamen
interitus incurrat omnibus
utique in hac vita que sub
sole agitur significans
ea videlicet mala que
bonis et malis videmus
esse communia. Dicit etiam illud quod et

bonis patiantur mala tamquam
mali sint et mali tamquam boni
sint adipiscantur bona. Ita
loquens est inquit vanitas
que facta est super terram quia sunt
iusti super quos venit sicut factum
impiorum. et sunt impii super
quos venit sicut factum iusto-
rum. dixi quoniam et hoc quoque vanitas
In hac vanitate cuiquam insinuanda
satis visum est intimando
totum librum istud vir sapien-
tissimus deputavit non utique
ob aliud nisi ut eam vitam
desideremus que vanitatem non
habet sub hoc sole sed veritatem
sub illo qui fecit hunc solem.
In hac ergo vanitate non
numquid nisi iusto dei recto iudi-
cio similis eidem vanitati
factus vanesceret homo. In die-
bus tamen vanitatis sue inter-
est plurimum utrum resistat
an obtemperat veritati. et utrum
sit expers vere pietatis an
particeps non propter vite huius
vel bona adipiscenda vel
mala vitanda vanescendo
transeuntia sed propter futurum
iudicium per quod erunt et bo-
nis bona et malis mala
sine fine mansura. Denique
iste sapiens hunc librum suum sic
conclusit ut diceret. Deum ti-
me et mandata eius cus-
todi quia hoc est omnis homo.
Quia omne hoc opus addu-
cet deus in iudicium in omni
despecto sive bonum sive ma-
lum. Quid brevius verius
salubrius dici potuit. Deum
inquit time et mandata
eius custodi quia hoc est
omnis homo. Quicumque enim
est hoc est custos utique man-
datorum dei quoniam qui hoc non
est nichil est. Non enim ad
veritatis ymaginem reforma-
matur remanens in simili-
tudine vanitatis. Quia
omne hoc opus id est quod
ab homine fit in hac vita
sive bonum sive malum deus
adducet in iudicium in omni
despecto id est in omni etiam
qui contemptibilis hic videtur
et ideo nec videtur quia deus
et ipsum videt nec contemnit nec cum iudicat
preterit iiij

Huius itaque ultimi iudi-
cii dei testimonia de
scripturis sanctis que ponere insti-
tui prius eligenda sunt de li-
bris instrumenti novi postea
de veteris. Quamvis enim ve-
tera priora sint tempore. Nova
tamen anteponenda sunt dig-
nitate quoniam illa vetera pre-
conia sunt novorum. Nova
igitur ponemus prius que
ut firmius probemus
assumentur et vetera. In
veteribus habentur lex et

pphe In nouis aut ecom
z aplice lre · aut aut aplus
plegem eni ggmaio pin
nuc aut sine lege iusticia
dei manifesta est testifi
cata p legem z pphas Ius
ticia autem dei p fidem
ihu xpi in omes qui credt
hec iusticia dei ad nouu
ptinet testamentu z testi
moniu hit a veteribus libris
hoc e a lege z pphetis pus
igitur ipa causa ponenda
est z postea testes introdu
cendi i hut tipe xpus ihus
ordinem seruandum esse
demonstrans Scriba inquit
eruditus in regno dei simi
lis est viro prifamilias
pferenti de thesauro suo no
ua z uetera non dixit
vetera z noua quod utiqz
dixisset nisi maluisset
meritoris ordine suare
quam tempm v
Ergo ipse saluator eci
ob inrigaret ciuitates
in quibus uirtutes mag
nas fecerat neqz credide
rant z eis alienigenas
anteponeret vnpti inqt
dico uobis tyro z sydoni
remissius erit in die iudicij
qua tibi hic euidentissime
pdicat diem iudicij esse ve
turu Cn alteo loco vm
niniute inqnt surget
in iudicio cum gnone ista
z condempnabunt eam
qui penitenciam egerunt
in predicacione Jone z ecce
plus qua iona hic Regina
austri surget in iudicio cu
gnone ista et gdempna
bit eam quia uenit a finib
terre audire sapiam salonis
et ecce plus qua salon hic
Duas res hoc loco disti
nuis z venturu esse iudiciu
z tu mortuorz z viuc ue
turu de inimicis eius z re
gina austri qui ista dicebat
de mortuis sine dubio lo
quebatur quos tn in die
iudicij resurrecturos esse
predixit Nec ideo dixit
gdempnabut quia ipi iu
dicabunt sed quia ex coprs
tione isto merito dampna
buntur Rursus alio loco
cu de bonis bonorz nunc p
mixcione postea separacione
que utiqz die iudicij futu
ra est loquetur ad hibiul
similitudine de tritico se
minato z sup seminatis zy
zanijs eam qz suis expone
discipulis qui sciat inqui
bonu semen est filius ho
ager aut mundus bonu a
semen hij sunt filij regni zy
zania aut sunt filij nequa
Iniquitas aut qui sciauit est

duas confessiones nec consummacionem
seculi et confessores aut angeli
Sicut ergo colliguntur zizania
et igni comburuntur sic erit
in consummacione seculi Mittet
filius hominis angelos suos
et colligent de regno suo
omnia scandala et eos
qui faciunt iniquitatem et
mittent eos in caminum ig
nis ubi erit fletus et stridor
dentium Tunc iusti fulge
bunt sicut sol in regno
patris eorum Qui habet aures au
diendi audiat Hic iudicium
quidem vel diem iudicii non
nominavit sicut multo clarius
ipsis rebus expressit et
in fine seculi futurum esse
predixit Item discipulis
Amen inquit dico vobis
quod vos qui secuti estis me
in regeneracione cum sederit filius
hominis in sede maiestatis
sue sedebitis et vos super se
des duodecim tribus israel
Hic discimus cum suis disci
pulis iudicaturum ihesum
Unde et alibi iudeis dicit
Si ego in beelzebub eicio
demonia filii vestri in quo
eiciunt ideo iudices vestri e
runt Nec quia super xii sedes
sessuros esse ait xii solos
homines cum illo iudicaturos
putare debemus duodena
rio quippe numero universa
quedam significata est iudi

cancium multitudo propter
duas partes numeri septenarii
quo significatur plerumque
universitas que due partes
id est tria et quatuor altera per
alteram multiplicate xii
faciunt Nam et quater ter
ni et tria quater xii sunt
Et si qua alia sunt duo
denarii numeri que ad hoc va
leat racio reperitur alioquin
quia in locum iude traditoris
apostolum mathiam legimus
ordinatum apostolus paulus
qui plus illis omnibus la
boravit ubi ad iudicandum
sedeat non habebit qui profecto
cum aliis sanctis ad numerum iudicum
se pertinere demonstrat cum
dicit Nescitis quia ange
los iudicabimus De ipsis
quoque iudicandis in hoc
numero duodenario similis
causa est Non enim quia
dictum est iudicantes xii
tribus israel tribus levi que
tercia decima est ab eis iudi
canda non erit aut solum
illum populum non etiam gentes
ceteras iudicabunt Cum
autem dixit in regeneracione pro
cul dubio mortuorum resurrec
tionem nomine voluit regeneracio
nis intelligi Sic enim caro
nostra regenerabitur per fidem
Multa pretereo que de
ultimo iudicio ita dici
videntur ut diligenter

considerata repperiatur am-
bigua uel magis ad ali-
ud pertinencia siue scilicet ad
eum saluatoris aduentum
quo per totum hoc tempus ecclesia
sua venit hoc est in mem-
bris suis particulatim atque
paulatim quoniam tota corpus
eius est siue ad excidium
terrene urbis quia et de
illo eum quo loquitur
tamquam de fine seculi atque
de illo die iudicii nouis-
simo et magno loquatur
ita ut dinosci non possit
omnino nisi ea que apud
tres euangelistas Ma-
theum Marcum et Lucam de hac
similiter re dicta sunt inter
se omnia conferantur
quedam quippe alterutrum ob-
scurius ut ea que ad eandem
rem pertinencia dicuntur ap-
pareat unde dicantur quod
facere utcumque curaui in qua-
dam epistola quam rescripsi ad
beate memorie virum Hesicium
Salonitane urbis episcopum
cuius epistole titulus est de
fine seculi proinde iam illud
hic dicam quod in euangelio
secundum Matheum de separacione
bonorum et malorum legitur
per iudicium presentissimum atque
nouissimum Christi Cum autem
venerit inquit filius hominis
in maiestate sua et omnes
angeli eius cum eo tunc

sedebit super sedem maiesta-
tis sue et congregabuntur ante
eum omnes gentes et separa-
bit eos ab inuicem sicut pas-
tor segregat oues ab he-
dis et statuet oues a dex-
tris suis hedos autem a sinis-
tris Tunc dicet rex hys qui
a dextris eius erunt Venite
benedicti patris mei possidete
paratum vobis regnum a
constitucione mundi Esuriui enim
et dedistis michi manducare Si-
tiui et dedistis michi bibere
hospes eram et collegistis
me nudus et operuistis me
In carcere eram et venistis ad
me Tunc respondebunt
ei iusti dicentes Domine
quando te vidimus esurientem
et pauimus sitientem et de-
dimus tibi potum quando
autem te vidimus hospitem
et collegimus te aut nudum
et cooperuimus te aut quando
te vidimus infirmum aut in
carcere et venimus ad te
Et respondens rex dicet
illis Amen dico vobis quam-
diu fecistis uni de hys fratribus
meis minimis michi fecistis
Tunc dicet inquit et hys
qui a sinistris erunt Dis-
cedite a me maledicti in ig-
nem eternum qui paratus est dyabolo
et angelis eius Deinde si-
militer enarrat hys quod
illa non fecerint que dextros

fecisse commemorat Simul et
qz interrogantibus qui cum vi
derint in eorum indigencia co
stitutu quod numus sibi no
tum est sibi fcm no fuisse Re
spondet simone qz considens
& ibunt inquit hij in supplici
um eternum iusti aut in vita
eternam Johannes uero ewa
gelista aptissime narrat
eu in rrne mortuorum futu
rorum pdixisse iudicium Cum enim
dixisset Neqz enim pater
iudicat quemqz sed iudicium de
dit filio ut omnes honorifi
cent filium sicut honorificat
patrem qui misit illum pro
tinus addidit Amen Amen
dico vobis quia qui verbum
meum audit & credit ei qui
misit me habet vitam eternam
et i iudicium non venit sed
transiet a morte in vitam
Ecce hic dixit fideles suos
i iudicium non venire Ergo non
ergo per iudicium separabuntur
a malis & ad eius dexteram
stabunt nisi quia hoc loco
iudicium pro dampnacione
posuit Tale quippe in
iudicium non venient qui au
diunt verbum eius & credunt
ei qui misit illum ¶
Deinde adiungat & dicit
Amen Amen dico vobis
quia venit hora & nunc est
qn mortui audient vocem
filij dei & qui audierint
vivent Sicut enim pater ha
bet vitam in semetipso sic
dedit & filio vitam habere in
semetipso Nondum de se
id est corporum loquitur que
in fine futura est sed de prima
que nunc est Hanc quippe
ut distingueret ait venit
hora & nunc est non autem
ista corporum sed animarum
est. habent enim & anime
mortem suam in impietate
atqz peccatis secundum quam
morte mortui sunt. de quibus
eciam dominus ait Sine mor
tuos sepelire mortuos
suos ut scilicet in anima mor
tui in corpore mortuos
sepelirent ipsi istos ergo
impietate & iniquitate
in anima mortuos venit
inquit hora & nunc est qn
audient vocem filij dei &
qui audierint vivent Qui
audierint dixit qui obe
dierint qui crediderint
& usqz in finem persevera
verint Nec fecit hic ulla
differenciam bonorum & malorum
Omnibus enim bonum est
audire vocem eius & vivere
& ad vitam pietatis ex impie
tatis morte transire De
qua morte ait apostolus
Paulus Ergo omnes mor
tui sunt & pro omnibus mor
tuus est ut qui vivunt

iam non sibi vivat sed ei
qui pro ipsis mortuus est
et resurrexit. Omnes itaque
mortui sunt in peccatis nemi-
ne prorsus excepto sive ori-
ginalibus sive etiam volun-
tate additis vel ignora-
ndo vel sciendo faciendo vel (non)
faciendo quod iustum est et
pro omnibus mortuis vivus
mortuus est unus id est nul-
lum habens omnino peccatum qui per
remissionem peccatorum vivunt ia-
m non sibi vivat sed ei qui mor-
tuus est propter peccata nostra et re-
surrexit propter iustificationem
nostram ut credentes in eum
qui iustificat impium ex im-
pietate iustificati tamquam
ex morte vivificati ad primam
resurrectionem que nunc est pertinere
possemus. Ad hanc enim primam
non pertinent nisi qui beati erunt
in eternum. Ad secundam vero
de qua mox locuturus est
et beatos docebit pertinere et mi-
seros. Ista est misericordie illa iudi-
cii propter quod in psalmo scriptum
est misericordiam et iudicium canta-
bo tibi domine de quo iudi-
cio consequenter adiunxit
atque ait Et potestatem
dedit ei et iudicium facere quia
filius hominis est. Hic oste-
dit quod in ea carne veniet
iudicaturus in qua venerat
iudicandus. Ad hoc enim
ait quia filius hominis est.

Ac deinde subiungens unde
agimus Nolite inquit mira-
ri hoc. quia venit hora in
qua omnes qui in monumentis
sunt audient vocem filii dei
et procedent qui bona fecerunt
in resurrectionem vite qui vero ma-
la egerunt in resurrectionem iudicii. Hoc
est illud iudicium quod pau-
lo ante sicut nunc pro damp-
natione posuerat dicens
Qui verbum meum audit et
credit ei qui misit me habet
vitam eternam et in iudicium non
veniet sed transiet a morte in
vitam id est pertinendo ad
primam resurrectionem qua nunc transit
a morte ad vitam in damp-
natione non veniet quam
significavit appellatione
iudicii sicut etiam hoc loco
ubi ait qui mala egerunt
in resurrectionem iudicii id est dampna-
tionis. Resurgat ergo in pri-
ma qui non vult in secunda
resurrectione dampnari. Veniet enim
hora et nunc est quando mortui
audient vocem filii dei et qui
audierint vivent id est in damp-
nationem non venient que
secunda mors dicitur. In
qua morte post secundam
que corporum futura est resurrectionem
precipitabuntur qui in prima
que animarum est non resurgunt
Veniet enim hora ubi non ait
et nunc est quia in fine erit
seculi hoc est in ultimo

et maximo iudicio dei quo omnes qui in monumentis sunt audient vocem eius et procedent. Non enim quemadmodum in prima et qui audierint vivent. Non enim omnes vivent ea vita scilicet que quia beata est sola vita dicenda est. Nam utique non sine qualicumque vita possent audire et de monumentis resurgente carne procedere. Quare autem non omnes vivent, in eo quod sequitur docet: Qui bona inquit fecerunt in resurrectionem vite, hii sunt qui vivent. Qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii, hii sunt qui non vivent quia secunda morte morientur. Mala quippe egerunt qui male vixerunt. Male autem vixerunt quia in prima que nunc est quam dicitur resurrectione non revixerunt aut in eo quod revixerunt non in finem usque manserunt. Sunt ergo due regenerationes de quibus iam supra locutus sum: una secundum fidem que nunc fit per baptismum, altera secundum carnem que fiet in eius incorruptione atque inmortalitate per iudicium magnum atque novissimum. Ita sunt et resurrectiones due: una prima que nunc est et animarum est que venire non permittit in mortem secundam; alia secunda que nunc non est sed in fine seculi futura est, nec animarum sed corporum est, que per ultimum iudicium alios mittit in secundam mortem, alios in eam vitam que non habet mortem.

vii

De his duabus resurrectionibus idem Johannes evangelista in libro qui dicitur Apocalypsis eo modo locutus est ut earum prima a quibusdam nostris non intellecta insuper etiam in quasdam ridiculosas fabulas verteretur. Ait quippe in libro memorato Johannes apostolus: Et vidi angelum descendentem de celo habentem clavem abyssi et kathenam in manu sua, et tenuit draconem illum serpentem antiquum qui cognominatus est sathanas et dyabolus et alligavit eum mille annis et misit illum in abyssum et clausit et signavit super eum ut non seduceret iam gentes donec finiantur mille anni. Post hoc oportet eum solvi brevi tempore. Et vidi sedes et sedentes super eas, et iudicium datum est; et animas occisorum propter testimonium Jhesu et propter verbum dei, et si qui non adoraverunt bestiam nec ymaginem eius neque acceperunt inscriptionem

in fronte aut in manu sua
et regnauerunt mille annis
Reliqui eorum non vixerunt do-
nec finiantur mille anni
Hec resurrectio prima est
Beatus et sanctus est qui habet in
hac prima resurrectione partem in
istis secunda mors non habet
potestatem sed erunt sacerdotes
dei et christi et regnabunt
cum eo mille annis Qui propter
hec huius libri verba primam
resurrectionem futuram suspicati
sunt corporalem inter cetera
maxime numero annorum mil-
le permoti sunt tamquam
oporteret in sanctis eo modo
velud tanti temporis fieri saba-
tismum vacacionem scilicet sancta post
labores annorum sex milium
ex quo creatus est homo et
magni illius peccati merito
quo in huius mortalitatis
erumpnas de paradysi felici-
tate dimissus est ut quia
scriptum est unus dies apud
dominum sicut mille anni et mil-
le anni sicut dies unus
sex annorum milibus tamquam
sex diebus impletis sequatur
velud septimus sabbati an-
nus mille postremis annis
hoc scilicet sabbatum celebrandum
resurgentibus sanctis Que opinio
esset utcumque tolerabilis
si aliquo delicie spirituales
in illo sabbato affuture sanctis
per domini presentiam crederentur

nam etiam nos hoc opinati
fuimus aliquando sed cum eos qui
tunc resurrexerint dicant in-
moderatissimis carnalibus
epulis vacaturos in quibus
sit cibus tantus ac potus
ut non solum nullam modestiam
teneant sed modum quoque ipsius
incredulitatis excedant
nullo modo ista possunt nisi
a carnalibus credi Hec autem
qui spirituales sunt istos ista
credentes chiliastas appel-
lant greco vocabulo quod
nos verbum e verbo exprimentes
nos possumus miliastas nun-
cupare Quos aut longum est
refellere ad singula Sed
potius quemadmodum scriptura
hec accipienda sit iam de-
bemus ostendere Iam ipse
dominus ihesus christus Nemo potest
introire in domum fortis et
vasa eius eripere nisi prius
alligauerit fortem dyabolum
volens intelligi fortem quia
ipse genus humanum potuit
tenere captiuum vasa eius
que fuerat erepturus fide-
les suos futuros quos ille
in diuersis peccatis atque impie-
tatibus possidebat ut er-
go alligaretur hic fortis
propterea vidit iste apostolus in
apocalipsi angelum des-
cendentem de celo habentem
clauem abyssi et kathenam

in manu sua. Et tenuit inquit
draconem illum serpentem an
tiquum qui cognominatus est
dyabolus et sathanas et alligavit
eum mille annis hoc est eius
potestatem a seducendis ac
possidendis qui fuerant libe
randi cohibuit atque frena
vit. Mille autem anni duobus
modis possunt quantum mihi occur
rit intelligi. aut quia in
ultimis annis mille ista
res agitur i. sexto annorum
miliario tamquam sexto die cuius
nunc spacia posteriora vol
vuntur secuturo deinde sab
bato quod non habet vesperam
requiem scilicet sanctorum que non
habet finem ut huius miliarii tam
quam diei novissima parte que
remanebat usque ad termi
num seculi mille annos ap
pellavit eo loquendi modo
quo per totum significatur a toto
aut certe mille annos pro
annis omnibus huius seculi po
suit ut perfecto numero notaretur
ipsa temporis plenitudo. Mille
narius quippe numerus denarii
numeri quadratum solidum reddit
Decem quippe decies ducta
fiunt centum que iam non figu
ra quadrata sed plana est
ut autem in altitudinem sur
gat et solida fiat rursus
centum decies multiplicantur
et mille fiunt. Porro si cente

narius pro universitate aliquando po
nitur qualis illud est quod
dominus omnia sua dimittenti
et eum sequenti promisit dicens
accipiet in hoc seculo cen
tuplum quod exponens quo
dammodo apostolus ait quasi nichil
habentes et omnia possidentes quia
et ante iam dictum erat fide
lis hominis totus mundus
diviciarum est quanto magis
mille pro universitate po
nuntur ubi est soliditas ipsius
denarie quadrature. Un
de nec illud melius intelligitur
quod in psalmo legitur Memor
fuit in seculum testamenti
sui verbi quod mandavit
in mille generationes i. omnes
Et misit illum inquit in
abyssum quo nomine sig
nificata est multitudo
innumerabilis impiorum quorum
malignitate adversus
ecclesiam dei multum profunda
sunt corda non quia ibi dya
bolus ante non erat sed
ideo illuc dicitur missus
quia exclusus a credenti
bus plus cepit impios
possidere plus namque possi
detur a dyabolo qui non solum
est alienatus a deo verum
etiam gratis odit servientes
deo. Sequitur viii

Et clausit inquit et sig
navit super eum ut non
seduceret iam gentes

donec finiantur mille anni
Clausit sup eum dictum e
intercludit ei ne possit ex
ire .i. vetitu transgredi Qd
uit aute qz addidit signi
ficasse michi videt quia oc
cultum esse voluit qui per
tineat ad pte dyabli et qui
non ptineant hoc quippe
in seculo isto prsus latet
quia et qui videt stare utrs
sit surrecturus incertu ab
eis autez gentibus sedu
cendis hinc inte dicti vin
culo et claustro dyabolo
p hybetur atqz cohibet
quas ptinetes ad xpm
seducebat antea vel te
nebat has eni deus ante
mudi constitucionem erue
re de ptate tenebrarz et
transferre in regnu filij clari
tatis sue disposuit sicut ait
aplus Nam seducere eu
etiaz gentes inuit et secu
trahere in eternaz pena
sed no predestinatas in
eterna vita quis fidelis ig
norat nec moueat qz sepe
dyaus seducit etia illos
qui regnati iam in xpo pe
vias ingrediuntur dei
Nouit eni dns qui sunt
eius ex hys in eterna dap
nacionem neminem ille
seducit Sic eni eos nouit

dns ut deus quem nichil
latet etia futurorz no ut homo
qui hominez ad pns ad pns
uidet si tn uidet cuius cor
non uidet qualis autem
postea futurus sit nec se ip
uidet ad hoc ergo ligatus
est dyaus et inclusus in ab
ysso ut iam no seducat
gentes ex quibus constat ec
clesia quas antea seduc
tas tenebat antequa ecc
lesia esset Neqz eni dictu est ut
non seduceret aliquem sed ut
non seduceret iam gentes
in quibus eccliam paulus du
voluit intelligi donec fi
niantur inquit mille anni
i. aut quod remanet de
sexto die qui constat ex
mille annis aut omnes
anni quibus de inceps hoc
seculum pagendum est nec
sic accipiendum qz ait ut no
seduceret iam gentes donec
finiantur mille anni qz
postea sit seducturus eas
dumtaxat gentes ex quibus
predestinata constat eccla
a quibus seducendis illo
est vinculo claustro qz co
hibitus Sz aut illa locucio
ne dam est que in scripturis
aliquociens inuenitur
qualis e in psalmo Sic oculi
nri ad dnm deu nrm donec

misereatur nostri. neque enim
ei misertus fuit non erunt
oculi suorum eius ad dominum deum
suum. aut certe iste a cetero
de liberorum. Et clausit et signa
vit super eum donec finiantur
mille anni. Quod vero inter
posuit ut non seduceret iam
gentes ita scilicet ut ab hinc
ordinibus quodammodo sit liberorum
et possimus intelligere velud
si post adderetur ut sic se
haberet tota sententia et clausit
et signavit super eum donec
finiantur mille anni ut non
seduceret gentes. Post hec
inquit oportet eum solvi
brevi tempore. Si hoc est diabolo
ligari et includi ecclesiam non
posse seducere hec ergo erit so
lucio eius ut possit. Absit.
Nunquam enim ab illo ecclesia
seducetur predestinata et
electa ante mundi constitucionem
de qua dictum est. Novit dominus
qui sunt eius et tamen hic erit et
illo tempore quo solvendus est
diabolus sicut ex quo insti
tuta hic fuit et erit omni
tempore in suis utique qui succedunt
nascendo morientibus.
Nam paulo post dicit quod
solutus est diabolus quod seductas
gentes a toto orbe terrarum
attrahat in bellum adver
sus eam quorum hostium numerus
erit ut harena maris. Et
ascenderunt inquit super
terre latitudinem et cinxe
runt castra sanctorum et dilectam
civitatem et descendit ig
nis de celo a deo et come
dit eos. Et diabolus qui se
ducebat eos missus est
in stagnum ignis et sulphu
ris ubi et bestia et pseudo
propheta et cruciabuntur die
ac nocte in secula seculorum.
Sed hec iam ad iudicium
novissimum pertinet quod
nunc propterea commemorandum
putavi ne quis existimet
eo ipso parvo tempore quo sol
vetur diabolus in hac terra
ecclesiam non futuram illo hic
eam non inveniente cum fuerit
solutus vel absumente cum
fuerit modis omnibus per
secutus. Non itaque per
totum hoc tempus quod liber iste
complectitur a primo scilicet ad
ventu christi usque in seculi
fine quo erit secundus eius
adventus ita diabolus alligatur
ut hec eius ipsa sit alli
gacio per hoc intervallum
quod mille annorum numero
appellat non seducere ecclesiam
quandoquidem nec solutus
utique seducturus est. Nam
profecto si ei alligari est
non posse seducere sive non
permitti quid erit

plus autem posse seducere sue non permitti quod absit ut fiat. Ergo alligatus dyabolus est non permitti exercere temptacionem totam quam potest vel vi vel dolo ad seducendos homines in partem suam cogendo violenter fraudulenter vel fallendo quod si permitteretur in tam longo tempore et tanta infirmitate multorum plurimos tales quales deus perpeti id non vult et fideles deiceret et ne crederent impediret quod ne faceret alligatus est. Tunc autem solvetur quando et breve tempus erit.

Nam tribus annis et sex mensibus legitur suis totis suorumque viribus seviturus et tales erunt cum quibus ei belligerandum est ut vinci tanto eius impetu insidiisque non possint. Si autem nunquam solveretur minus appareret eius maligna potencia minus sancte civitatis fidelissima paciencia probaretur minus denique perspiceretur quam magno eius malo tam bene fuit usus omnipotens deus qui eum nec omnino abstulit a temptacione sanctorum quamvis ab eorum interioribus omnibus ubi in deum creditur foras missum ut eius forinsecus impugnacione proficerent et in eis qui sunt ex parte ipsius alligavit ne quanta possent effundendo et exercendo malicia innumerabiles infirmos ex quibus ecclesiam multiplicari et impleri oportebat alios credituros alios iam credentes a fide pietatis hos deterreret hos frangeret et solvetur in fine ut quam forte adversarium dei civitas superavit cum ingenti gloria sui redemptoris adiutoris liberatoris aspiciat.

In eorum sane qui tunc futuri sunt sanctorum atque fidelium comparacione quid sumus quandoquidem ad illos probandos tantus solvetur inimicus cum quo nos ligato tantis periculis dimicamus quamvis etiam isto temporis intervallo quosdam milites xpi tam prudentes et fortes fuisse atque esse non dubium est ut etiam si tunc in ista mortalitate vivant quando ille solvetur omnes insidias eius atque impetus et caveant prudentissime et pacientissime sustineant. Hec autem alligacio dyaboli non solum facta est ex quo cepit ecclesia preter iudeam terram in naciones alias atque alias dilatari sed etiam nunc fit et fiet usque ad terminum seculi quo solvendus est et quia nunc homines

ab infidelitate in qua eos ipse
possidebat que crevit ad fidem
et usque in illum finem sine dubio
quecrescentur utique vinculo
fidelium iste fortis hic alli
gatur quando ab illo tamquam
vas eius eripitur et abyssus
ibi inclusus est non in eis
consumpta est qui sunt mortui
quando hic erat quando esse cepit
inclusus sed successerunt eis
alii nascendo atque succedent
donec finiatur hoc seculum
qui oderint christianos in quorum
cottidie velud in abysso ce
cis et profundis cordibus in
cludatur. Utrum autem etiam
ultimis tribus annis et men
sibus sex quando solutus totis
viribus seviturus est aliquis
qui non fuerat sit accessur
us ad fidem nonnulla questio est.
Quomodo enim stabit quod dictum
est: Nemo intrat in domum
fortis ut vasa eius eripiat
nisi prius alligaverit fortem
si etiam soluto eripiuntur.
Ac per hoc ad hoc cogere vi
detur ista sententia ut credamus
illo licet exiguo tempore neminem
accessurum esse populo christiano
sed cum eis qui iam christiani
reperti fuerint diabolum pug
naturum ex quibus etiam
si aliqui victi secuti eum
fuerint non eos ad predesti
natum filiorum dei numerum

pertinuisse. Neque enim frustra idem
Johannes apostolus qui hanc
apocalipsim scripsit in epistola sua de
quibusdam dixit: Ex nobis
exierunt sed non erant ex
nobis. Nam si fuissent ex nobis
mansissent utique nobiscum.
Sed quid fiet de parvulis? Nimi
nimis quippe incredibile
est nullos iam natos et nondum
baptizatos parvulos christia
norum filiorum filios illo tempore
infantes nullos etiam
ipsis nasci ea diebus aut
si erunt non eos a parenti
bus suis ad lavacrum regenera
tionis quocumque modo perduci quod
si fiet quo pacto soluto dia
bolo vasa ista eripiantur
in cuius domum nemo intrat
et vasa eius eripiat nisi
prius alligaverit eum immo
vero id potius est credendum
nec qui cadant ab ecclesia
nec qui accedant ad eccle
siam illo tempore futuros. Sed
profecto tam fortes erunt
et parentes pro baptizandis
parvulis suis et hii qui tunc
primitus credituri sunt
ut illum fortem vincant
etiam non ligatum id est omnibus
quibus antea numquam
vel artibus insidiantem
vel urgentem viribus
et vigilanter intelligant
et tolerantes ferant ac

sic etiam non ligato eo
piatur ac ideo falsa est
cum scriptura sancta nemo intrat
in domum fortis ut vasa eius
eripiat nisi prius alligaverit
fortem Hanc enim eius sententie veri
tatem ordo iste servatur ut
ut prius alligaretur fortis
ereptis scilicet vasis eius longe
lateque in omnibus gentibus
ex fortibus et infirmis ecclesia
multiplicaretur ecclesia ut
ex ipsis rebus divinitus predic
tatis et impletis robustissi
ma fide etiam soluto vasa
posset auferre Sicut enim
fatendum est multorum
refrigescere caritatem cum
habundat iniquitas et
inusitatis maximisque per
turbationibus atque falla
ciis dyaboli iam soluti eos qui
in libro vite scripti non sunt
multos esse cessuros ita
cogitandum est non solum
quos bonos fideles illud
tempus invenerit sed nonnullos
etiam qui foris adhuc erunt
adiuvante dei gratia per consi
derationem scripturarum quibus
et alia et finis ipse predica
tus est quem venire sentiunt
ad credendum quod non
credebant futuros esse fir
miores et ad vincendum
etiam non ligatum dya
bolum fortiores Quod

si ita erit ideo precessisse di
cenda est eius alligatio ut
ligati et soluti expoliatio
sequeretur Quoniam de hac re di
ctum est nemo intrat in domum
fortis ut vasa eius eripiat
nisi prius alligaverit fortem
Interea dum mille // De
annis ligatus est dyabolus sancti
dei regnant cum Christo etiam
ipsis mille annis eisdem sine
dubio et eodem modo intel
ligendis id est isto iam tempore
prioris eius adventus Ex
cepto quippe illo regno de quo
in fine dicturus est Venite
benedicti patris mei possi
dete paratum vobis regnum
nisi alio aliquo longeque
impari iam nunc regnarent
cum illo sancti eius quibus ait Ecce ego
vobiscum sum usque ad consum
macionem seculi profecto non etiam
nunc diceretur ecclesia reg
num eius regnumve celorum
Nam utique isto tempore in regno
dei eruditur scriba ille qui
profert de thesauro suo nova
et vetera de quo supra locuti
sumus et de ecclesia collecturi
sunt zizania messores que
permisit cum tritico simul cres
cere usque ad messem quod ex
ponens ait messis est finis
seculi messores vero angeli
sunt Sicut ergo colliguntur
zizania et igni comburuntur

sic erit in consummatione seculi
mittet filius hominis angelos
suos et colligent de regno
eius omnia scandala numquid
de regno illo ubi nulla sunt
scandala. de regno ergo isto
eius quod est hic ecclesia colli
gentur. Item dicit qui sol
uerit unum de mandatis istis
minimis et docuerit sic homines
minimus uocabitur in regno
celorum et qui non facit manda
ta que docet hoc est enim sol
uere non [illegible] non facere et
illum qui facit et sic docet sed
illum minimum illum magnum
et continuo secutus adiungit
Dico enim uobis quia nisi ha
bundauerit iusticia uestra super
scribarum et phariseorum id est super
eos qui soluunt quod docent
De scribis enim et phariseis alio (?)
alia loco qui dicunt et fa
ciunt nisi ergo super hos ha
bundauerit iusticia uestra id est ut
uos non soluatis sed faciatis
potius quod docetis non
intrabitis in regnum celorum
ubi ambo sunt et ille sit
qui soluit sed ille minimus
alio modo autem regnum celo
rum dicitur quo non intrat
nisi ille qui faciat ac per
hoc ubi utrumque genus
est ecclesia et qualis nunc est
ubi autem illud solum erit
ecclesia est qualis tunc erit quando
malus in ea non erit.

Ergo et nunc ecclesia regnum
Christi est regnumque celorum
Regnant itaque etiam nunc cum
illo sancti eius aliter quidem quam
tunc regnabunt. Nec tamen
cum illo regnant zyza
nia quamuis in ecclesia cum tri
tico crescant. Regnant enim
cum illo qui faciunt quod
ait apostolus Si consurrexistis
cum Christo que sursum sunt
sapite ubi Christus est in dex
tera dei sedens que sursum
sunt querite non que super
terram. De qualibus etiam dicit
quod eorum conuersacio sit in ce
lis. postremo regnant cum
illo qui eo modo sunt in regno
eius ~~omnia scandala~~ ut
sint etiam ipsi regnum eius.
Quomodo autem sunt regnum Christi
qui ut taceam alia quamuis
ibi sint donec colligantur
in fine seculi de regno eius
omnia scandala cum illic
querunt sua non que Ihesu Christi
De hoc ergo regno militie
in quo adhuc cum hoste con
fligitur et aliquando repugnatur
repugnantibus uiciis
aliquando cedentibus imperatur
donec ueniatur ad illud
pacatissimum regnum ubi
sine hoste regnabitur
et de hac prima resurrectione que
nunc est liber iste sic loquitur
Cum enim dixisset alligari
dyabolum mille annis et

postea solui breui tempore. Tunc
recapitulando quid in illis
mille annis agat ecclesia
vel agatur in ea. Et vidi
inquid sedes et sedentes sup
eas et iudicium datum est. Non
hoc putandum est de ulti
mo iudicio dici sed sedes prepo
sitorum et ipsi prepositi intelli
gendi sunt per quos nunc
ecclesia gubernatur. Iudi
cium autem nullum datum me
lius accipiendum videtur quam
id quod dictum est. Que li
gaueritis in terra ligata erunt
in celo et que solueritis in terra
soluta erunt in celo. Unde apostolus
Quid enim michi est inquit de
hiis qui foris sunt iudicare
nonne de hiis qui intus sunt
vos iudicatis. Et animas inquit
occisorum propter testimonium ihesu
et propter verbum dei subauditur
quod postea dicturus est
regnauerunt cum ihesu mille
annis animas scilicet martirum nondum
sibi corporibus suis redditis.
Neque enim pie anime mortuorum
separantur ab ecclesia que nunc
etiam est regnum christi. Alioquin
nec ad altare dei fieret
eorum memoria in communicatione
corporis christi nec aliquid
prodesset ad eius baptismum
in periculis currere ne sine illo
finiatur hec vita nec ad re
conciliationem si forte
per penitenciam malam vel conscientiam

quisque ab eodem corpore separatus
est. Cur enim fiunt ista nisi q
fideles etiam defuncti mem
bra sunt eius. Et animas ergo
cum suis corporibus nondum
iam tamen eorum anime regnant
cum illo dum isti anni mille
decurrunt. Unde in hoc eodem
libro et alibi legitur. Beati mor
tui qui in domino moriuntur
amodo enim iam dicit spiritus
ut requiescant a laboribus
suis nam opera eorum sequuntur
illos. Regnauit itaque cum
christo nunc primum ecclesia in vi
uis et mortuis. Propterea enim
dicit apostolus mortuus est christus
ut viuorum et mortuorum domi
sed ideo tantum martirum animas co
memorauit quia ipsi precipue
regnant mortui qui usque
ad mortem pro veritate certa
uerunt. Sed a parte totum etiam ce
teros mortuos intelligimus
pertinentes ad ecclesiam quod
est regnum dei. Quod vero sequitur
Et si qui non adorauerunt be
stiam nec ymaginem eius
neque acceperunt inscriptionem
in fronte aut in manu sua
simul de viuis et mortuis
debemus accipere. Que sit
porro ista bestia quamuis sit
diligencius requirendum
non tamen abhorret a fide
recta ut ipsa impia ciui
tas intelligatur et populus

infidelium contrarius populo fide-
li et civitati dei ymago
vero eius simulacio eius in
videtur in eis videlicet homini-
bus qui velud fidem profite-
ntur et infideliter vivunt fin-
gunt enim esse quod non sunt
vocanturque non veraci effi-
gie sed fallaci ymagine xpia-
ni ad eandem namque bestiam
pertinent non solum aperte ini-
mici nominis xpi et eius glo-
riosissime civitatis sed et
zyzania que de regno eius
quod est ecclesia in fine seculi
colligenda sunt et qui sunt qui
non adorant bestiam nec yma-
ginem nisi qui faciunt ut ait
apostolus ne sitis iugum ducentes
cum infidelibus non adorant
enim id est non consenciunt non subi-
ciuntur neque accipiunt inscrip-
cionem notam scilicet criminis in fronte
propter professionem in
manu propter operacionem ab his er-
go malis alieni sive ad-
huc in ista mortali carne
viventes sive defuncti regnant
cum xpo iam nunc modo quo-
dam huic tempori congruo per totum
intervallum quod numero mille
signatur annorum Reliqui eo-
rum inquit non vixerunt hora e-
nim nunc est cum mortui
audient vocem filii dei et qui
audierint vivent Reliqui ergo

non vivent eorum Quod vero subdit
donec finiantur mille anni
intelligendum quod eo tempore
non vixerunt quo vivere de-
buerunt ad vitam scilicet de mor-
te transeundo Et ideo cum
dies venerit quo fiet et cor-
porum resurrectio non ad vitam de mo-
numentis procedent sed ad iudici-
um ad dampnacionem
scilicet que secunda mors dicitur
donec finiantur mille anni
quicumque non vixerit hoc est
toto isto tempore quo agitur
prima resurrectio non audierit vo-
cem filii dei et ad vitam non
transierit de morte Pro-
fecto in secunda resurrectione que
carnis est in mortem secundam
cum ipsa carne transibit Se-
quitur enim et dicit Hec resurrectio
prima est beatus et sanctus qui
habet in hac prima resurrectione
partem id est particeps eius est
Ipse est autem particeps eius
qui non solum a morte quo
in peccatis erat revixit verum
etiam in eo quod revixerit
permanet In istis inquit
secunda mors non habet po-
testatem habet ergo in reliquis
de quibus superius ait Re-
liqui eorum non vixerunt do-
nec finiantur mille anni
quoniam isto toto temporis inter-
vallo quod mille annos

vocat cum tamen in eo quisque
corpore vivit in corpore non re
vixit a morte qua eum
tenebat impietas ut re
vivescendo prime resurrectio
nis particeps fiat atque in quo
potestatem secunda mors
non habet. X

Sunt qui putant resurrectionem
dici non posse nisi cor
porum ideoque istam quoque primam
in corporibus futuram esse con
tendunt. Quorum enim est in
quiunt cadere eorum est resurgere.
Cadunt autem corpora moriendo
nam a cadendo cadavera
nuncupantur. Non ergo animarum
inquiunt resurrectio potest esse sed corpo
rum. Sed quid contra apostolum di
cunt qui eam resurrectionem appella
vit. Secundum interiorem namque non
secundum exteriorem hominem utique
resurrexerant quibus ait:
Si resurrexistis cum Christo que
sursum sunt sapite. Quem
sensum verbis aliis alibi
posuit dicens: Ut quemad
modum Christus resurrexit a
mortuis per gloriam patris sic
et nos in novitate vite am
bulemus. Hinc est et illud: Sur
ge qui dormis et exurge a
mortuis et illuminabit te Christus.
Quod autem dicunt non posse re
surgere nisi qui cadunt et ideo
putant resurrectionem ad corpora

non ad animas pertinere quia
corporum est cadere cur non aud
iunt: Non recedatis ab illo
ne cadatis; et: Suo domino stat
aut cadit; et: Qui se putat
stare caveat ne cadat. Puto
enim quod in anima non in corpore
casus iste cavendus est.
Si ergo cadentium est resurrectio
cadunt autem et anime profecto et
animas resurgere confitendum
est. Quod autem cum dixisset
in istis secunda mors non
habet potestatem subiunxit atque
ait: Sed erunt sacerdotes
dei et Christi et regnabunt cum
illo mille annis, non utique
de solis episcopis et presbiteris dictum
est qui proprie iam vocantur
in ecclesia sacerdotes, sed sicut
omnes christianos dicimus propter mys
ticum crisma. Sic omnes sa
cerdotes quia membra sunt
unius sacerdotis, de quibus
apostolus Petrus: Plebs inquit
sancta regale sacerdotium. Sa
ne licet breviter atque tran
seunter insinuavit esse Christum
deum dicendo sacerdotes dei
et Christi hoc est patris et filii
quamvis propter formam servi sicut
hominis filius ita etiam sacer
dos Christus effectus sit in eternum
secundum ordinem Melchisedech. De
qua re in hoc opere non
semel diximus. XI

Et cum finiti fuerint mille anni solvetur sa-
thanas de custodia sua et
exibit ad seducendas natio-
nes que sunt in quatuor angu-
lis terre gog et magog et
trahet in bellum quorum numerus
est ut harena maris. Ad hoc
ergo tunc seducet ut in hoc
bellum trahat. Nam et an-
tea modis quibus poterat
per mala multa et varia se-
ducebat. Exibit autem dictum
est in apertas persecutiones de
latebris erumpet odiorum. Hec
enim erit novissima persecutio
novissimo imminente iudi-
cio quam sancta ecclesia toto
terrarum orbe patietur universa
scilicet civitas christi ab uni-
versa diaboli civitate quan-
tacumque erit utraque super
terram. Gentes quippe istas
quas appellat gog et ma-
gog non sic sunt accipiende tam-
quam sint aliqui in aliqua par-
te terrarum barbari constituti
sive quos quidam suspicantur
getas et massage-
tas propter litteras horum nominum
primas sive alios aliquos
alienigenas et a romano iure
seiunctos. Toto namque orbe
terrarum significati sunt isti
esse cum dictum est nationes
que sunt in quatuor an-
gulis terre easque subiecit

esse gog et magog. Quorum
interpretationem nominum esse
comperimus gog tectum magog
de tecto tamquam domus et ipse
qui procedit de domo. Gen-
tes ergo sunt in quibus dya-
bolum velud in abysso su-
pra intelligebamus inclusum
et ipse de illis quodammodo
sese efferens et procedens ut
ille sint tectum ipse de tecto.
Si autem utrumque referamus
ad gentes non unum horum
ad illas alterum ad dyabolum
et tectum ipse sunt quia in eis
nunc includitur et quodammodo
tegitur inimicus antiquus et
de tecto ipse erunt quando
in apertum odium de operto
erupture sunt. Quod vero
ait Et ascenderunt super
terre latitudinem et circuie-
runt castra sanctorum et dilec-
tam civitatem non utique
ad unum locum venisse vel
venturi esse significati
sunt quasi uno aliquo lo-
co futura sint castra sanctorum
et dilecta civitas cum hec non
sit nisi christi ecclesia toto
orbe terrarum diffusa. Ac
per hoc ubicumque tunc erit que
in omnibus gentibus erit
quod significatum est nomine
latitudinis terre ibi erunt
castra sanctorum ibi dilecta deo

civitas eius ibi ab omnibus inimicis suis quia et ipsi in omnibus eam illa gentibus erunt persecutionis immanitate angetur hoc est in angustias tribulationis arctabitur urgebitur concludetur nec miliciam suam deseret que vocabulo est appellata castrorum. xij

Quod vero ait et descendit ignis de celo et comedit eos non eo contremium putandum est illud esse supplicium quod erit cum dicetur discedite a me maledicti in ignem eternum mittentur ipsi non ignis de celo veniet super ipsos. Hic autem bene intelligitur ignis de celo de ipsa firmitate sanctorum qua non cessuri sunt sevientibus ut eorum faciant voluntatem firmamentum est enim celum cuius firmitate illi cruciabuntur ardentissimo zelo quoniam non poterunt attrahere in partes antichristi sanctos christi. Ipse erit ignis qui comedit eos et hoc a deo quia dei munere insuperabiles fiunt sancti unde cruciantur inimici. Sicut enim in bono positum est zelus domus tue comedit me ita e contrario zelus occupavit plebem ineruditam et nunc ignis contrarios comedit et nunc utique excepto scilicet ultimi illius ignis iudicii. Aut si eam plagam qua percutiendi sunt celeste persecutores veniente iam christo quos viventes invenerit super terram quando interficiet antichristum spiritu oris sui ignem appellavit descendentem de celo consumentemque eos neque hoc ultimum supplicium erit impiorum sed illud quod suis corporibus resurrectione passuri sunt. xiij

Nec persecutio novissima que futura est ab antichristo sicut iam diximus in hoc libro superius et apud danielem prophetam positum est tribus annis et sex mensibus erit quod tempus quamvis exiguum utrum ad mille annos pertineat quibus et dyabolum ligatum dicit et sanctos regnare cum christo an eisdem annis hoc parvum spacium superaddatur atque extra sit merito ambigitur. Quoniam si dixerimus ad eosdem annos hoc pertinere non tanto tempore sed prolixiore cum christo regnum sanctorum reperietur extendi quam dyabolus alligatur. Profecto enim sancti cum suo rege maxima persecutione regnabunt mala tanta vincentes quando iam dyabolus non erit

tunc quippe in igne eternum

alligatus

alligatus ut eos persequi omni-
bus viribus possit. Quoniam ergo
ista scriptura eosdem annos mille
utrumque definiat dyaboli scilicet alli-
gacionem regnum quoque sanctorum cum trium
annorum et sex mensium interval-
lo paribus designatur alligacio
dyaboli qua regnum sanctorum in hys
annis mille cum Christo. Si autem
diversi numeri persecucionis huius
hoc spacium non computandum
in mille annis sed eis implendis
potius addiciendum ut ipse
possit intelligi quod cum dixisset
sacerdotes dei et Christi reg-
nabunt cum eo mille annis
adiecit Et cum finiti fuerint
mille anni solvetur sathanas
de custodia sua isto enim modo
et regnum sanctorum et vinculum
dyaboli simul cessatura esse
significat ut persecucionis
illius tempus nec ad sanctorum regnum
nec ad custodiam sathane
quorum utrumque in mille annis
est pertinere sed superadditum et non
computandum esse credatur. Coge-
mur fateri sanctos et in illa per-
secucione regnaturos non esse
cum Christo. Sed quis audeat di-
cere tunc cum illo non regnatura
sua membra quando ei maxime
atque fortissime coherebunt
et quo tempore quanto acrior im-
petus belli tanto maior glo-
ria non cedentium tanto densior
corona martirum aut si propter
tribulaciones quas passuri sunt
non dicendi sunt regnaturi
consequens erit ut eciam superiori-
bus diebus in eisdem mille
annis quicumque tribulabantur
sanctorum eo ipso tempore tribulacio-
nis cum Christo non regnasse dicantur
ac per hoc et illi quorum animas
auctor libri huius vidisse
se scribit occisorum propter testi-
monium Christi Ihesu et propter verbum
dei non regnabant cum Christo
quando paciebantur persecucionem
et ipsi regnum Christi non erant
quos Christus excellencius
possidebat. Absurdissimum
id quidem et omnimodo aver-
sandum. Sed certe anime vic-
trices gloriosissimorum martirum
omnibus doloribus ac labo-
ribus superatis atque finitis
postea quam mortalia membra
posuerunt utique cum Christo
regnaturi et regnant donec
finiantur mille an-
ni ut postea receptis eciam
corporibus iam inmortali-
bus regnent. Proinde tribus
annis atque dimidio anime
occisorum propter eius martirio
et que antea de corporibus
exierunt et que ipsa novis-
sima persecucione sunt ex-
iture regnabunt cum illo
donec finiatur mortale

seculum et ad illud regnum
ubi mors non erit transeat.
Erunt circa cum christo regna
cum sanctorum pluribus annis erit
quam vinculi dyaboli atque
custodie. Erunt illi cum suo
rege dei filio iam dyabolo non
ligato etiam post tres illos
annos ac semissem reg-
nabunt. Remanet igitur
ut cum audimus sacerdotes
dei et christi regnabunt cum
eo mille annis et cum fuerint
mille anni consummati satha-
nas de custodia sua aut
non regni huius sanctorum intelli-
gamus annos scilicet mille
finiri sed vinculi dyaboli atque
custodie ut annos mille
i. omnes annos suos quos-
que habeat diversis ac
propriis prolixitatibus finien-
dos ampliores sanctorum regno
breviores dyaboli vinculo
aut certe quia tantorum annorum
et semis in comparatione brevissimum
spatium est quod perpetui volu-
isse credatur sive quod vinculis sa-
thane vinculum sive quod
amplius videtur regnum
hic sanctorum sicut de quadringen-
tis annis in quinto decimo
huius operis volumine disputavi
cum plus aliquid essent et ad
quadringentos sunt nuncupa-
ti. Et talia sepe reperiuntur
in litteris sacris si quis advertat.

Post hanc autem xiiij
commemorationem novissime
persecutionis breviter com-
plectitur totum quod ultimo
iam iudicio dyabolo et eius
principe civitatis inimica
passura est. Dicit enim: Et dyabolus
qui seducebat eos missus est
in stagnum ignis et sulphu-
ris quo et bestia et pseudo-
propheta et cruciabuntur die
et nocte in secula seculorum.
Bestiam bene intelligi ipsam
impiam civitatem supra
iam diximus pseudopro-
pheta eius aut antichristus
est aut ymago illa i. fig-
mentum de quo ibi locuti sumus.
Post hec ipsum novissimum
iudicium quod erit in secunda
resurrectione mortuorum que corporum
est recapitulando narrans
quomodo sit ei revelatum. Et vidi
inquit thronum magnum et
candidum et sedentem super
eum cuius a facie fugit celum
et terra et locus eorum inventus
non est. Non ait vidit thro-
num magnum et candidum
et sedentem super eum et a cuius
facie fugit celum et terra quoniam
non tunc factum est i. antequam
esset de vivis et mortuis
iudicatum sed eum se vidisse dixit
in throno sedentem cuius a facie
fugit celum et terra sed postea

peracto quippe iudicio tunc
esse desinet hoc celum et hec
terra quando incipiet esse celum
novum et terra nova. Mutatione
namque rerum non omnimodo interitu
transibit hic mundus. Unde et
apostolus dicit: Preterit enim
figura huius mundi. Volo vos
sine sollicitudine esse. Figura
ergo preterit non natura. Dicit
ergo Iohannes se vidisse deum
sedentem super thronum cuius
a facie quod postea
futurum est fugit celum et terra
et vidi inquit mortuos mag-
nos et pusillos. Aperti sunt libri
et alius liber apertus est qui
est vite uniuscuiusque et iudi-
cati sunt mortui ex ipsis scrip-
turis librorum secundum facta sua. Li-
bros dixit apertos et librum sed
librum cuiusmodi non tacuit
qui est inquit vite uniuscuius-
que. Ergo illi libri quos priore
loco posuit intelligendi sunt
sancti et veteres et novi ut in illis
ostenderetur que deus fieri
sua mandata iussisset. In illo
autem qui est vite uniuscuiusque
quid horum quisque non fecisset
sive fecisset. Qui liber si
carnaliter cogitetur quis eius
magnitudinem aut longi-
tudinem valeat estimare
aut quanto tempore legi possit
liber in quo scripte sunt universe
vite universorum. An tantum an-
gelorum numerus aderit quantum

hominum erit ut et vitam suam
quisque ab angelo sibi adhi-
bito audiat recitari. Non
ergo unus liber erit omnium sed
singuli singulorum. Et alius
inquit liber apertus est.
Quedam igitur vis est in-
telligenda divina qua fiet
ut cuique opera sua vel bona
vel mala cuncta in memoria
revocentur et mentis in-
tuitu mira celeritate cer-
nantur ut accuset vel ex-
cuset sua conscientiam atque ita
simul et omnes et singuli
iudicentur. Que nimirum vis
divina libri nomen accepit.
In ea quippe quodammodo
legitur quidquid ea fa-
ciente recolitur. Ut autem
ostenderet qui mortui iudi-
candi sint pusilli et magni
recapitulando dicit tamquam
ad id rediens quod
pretermiserat vel potius distu-
lerat. Et exhibuit mare
mortuos qui in eo erant
et mors et infernus red-
diderunt mortuos quos
in se habebant. Hoc procul
dubio prius factum est quam
essent mortui iudicati et
tamen illud prius dictum est. Hoc
est ergo quod dixi recapitula-
ndo eum ad id redisse quod
intermiserat. Nunc autem ordi-
nem tenuit atque ut ex-
poneret ipse commodius eo

de inmortalitatis mortuus quod
iam dixerat suo recepit
loco. Hoc enim dixisset Et
exhibuit mare mortuos
qui in eo erant et mors et
infernus reddiderunt mor
tuos quos in se habebant
mox addidit quod paulo
ante posuerat et iudicati
sunt singuli secundum facta
sua. Hoc est enim quod supra
dixerat. Et iudicati sunt
mortui secundum facta sua. Sed qui
sunt mortui quos exhibuit
mare qui in eo erant. neque
enim qui in mari moriuntur
non sunt in inferno aut
corpora eorum servantur in
mari. aut quod est absur
dius mare habebat bonos
mortuos et infernus ma
los. quis hoc putaverit sed
satis congruenter quidam hoc lo
co mare pro isto seculo
positum accipiunt. Cum ergo
quos hic invenerit christus
corpore constitutos sil.
significaret cum eis qui
resurrecturi sunt iudican
dos mortuos ipsos appel
lavit et bonos quibus dicitur
Mortui enim estis et vita
vestra abscondita est cum
christo in deo. Et malos de
quibus dicitur. Sine mor
tuos sepelire mortuos
suos. Propter mortalia etiam
propter hoc dici quia mortalia

gerunt corpora. Unde apostolus
Corpus quidem inquit mortuum
est propter peccatum spiritus autem vita
propter iusticiam utrumque in homine
vivente atque in hoc corpore
constituto esse demonstrans
et corpus mortuum et spiritum
vita. nec tamen dixit corpus
mortale sed mortuum quamvis
eadem paulo post etiam morta
lia corpora sicut usitatius
vocantur appellet. Hos er
go mortuos exhibuit mare
qui in eo erant id est exhibuit
homines hoc seculum quicumque
in eo erant quia nondum
obierant. Et mors et infernus
inquit reddiderunt mor
tuos quos in se habebant.
Mare exhibuit quia sicut
inventi sunt affuerunt. mors
vero et infernus reddiderunt
mortuos quos in se habebant
quos in vitam de qua iam exierant
revocarunt. Nec frustra for
tasse non satis fuit ut di
ceret mors aut infernus
sed utrumque dictum est. Mors propter
bonos qui mortem tantummodo perpeti
potuerunt non et infernum.
Infernus autem propter malos
qui etiam penas apud in
feros pendunt. Si enim non
absurde credi videtur an
tiquos etiam sanctos qui ven
turi christi tenuerunt fidem
locis quidem a tormentis im
piorum remotissimis sed apud

inferos fuisse donec eos
inde ipse solveret et ad ea
loca descensus erueret per
fecto deinceps boni fideles
effuso illo pretio iam redemp
ti prorsus inferos nesciunt do
nec etiam receptis corporibus
bona recipiant que meru
erunt. Quod autem dixit et iudica
ti sunt singuli secundum facta sua
breviter subiecit quemadmo
dum fuerint iudicati. Et
mors et infernus inquit
missi sunt in stagnum ignis
his nominibus significans
dyabolum qui mortis est auctor
infernarumque penarum universamque
simul demonum societatem.
Hoc est enim quod supra antece
dens preoccupando iam dixerat
Et dyabolus qui seducebat eos
missus est in stagnum ignis et
sulphuris. Quod vero ibi obscu
rius adiunxerat dicens quo et
bestia et pseudopropheta hic ap
tius et qui non sunt inventi
inventi in libro vite scripti
missi sunt in stagnum ignis.
Non [illegible] liber iste quo memorie
ne oblivione fallatur sed
predestinationem significat eorum
quibus eterna dabitur vita.
Neque enim nescit eos deus
et in hoc libro legit ut sci
at sed potius ipsa eius prescien
tia de illis que falli non
potest liber est vite in quo sunt
scripti id est ante precogniti.

finito autem iudicio quo pre
nunciavit iudicandos ma
los restat ut etiam de bo
nis dicat. Iam enim expli
cat quod breviter a domino
dictum est: Ibunt isti in
supplicium eternum. Sequitur
ut explicet quod etiam ibi
connectitur: iusti autem in vi
tam eternam.

xvi

Et vidi inquit celum novum
et terram novam. Nam primum
celum et terra recesserunt et
mare iam non est. Isto fiet
ordine quo superius pre
occupando iam dixerat
vidisse se super thronum
sedentem cuius a facie fugit
celum et terra. Iudicatis quippe
his qui scripti non sunt
in libro vite et in eternum ignem
missis. Qui ignis cuiusmodi et in
qua mundi vel rerum parte
futurus sit hominum scire arbi
tror neminem nisi forte cui spi
ritus divinus ostendit. Tunc figura
huius mundi mundanorum ig
nium conflagratione preteribit
sicut factum est mundanarum
aquarum inundatione diluvium.
Illa itaque ut dixi conflagra
tione mundana elementorum
corruptibilium qualitates
que corporibus nostris corrup
tibilibus congruebant ar
dendo penitus interibunt
atque ipsa substantia eas qualitates

habebit que corporibus inmortalibus mirabili mutatione conveniant ut scilicet mundus innovatus in melius apte accommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis. Quod autem ait Et mare iam non est utrum maximo illo ardore siccetur an et ipsum vertatur in melius non facile dixerim. Celum quippe novum et terram novam futura legimus de mari autem novo aliquid me uspiam legisse non recolo nisi quod eodem libro tamquam mare vitreum simile cristallo repperitur. Sed tunc non de isto fine seculi loquebatur nec ipse dixisse videtur mare sed tamquam mare. Quamvis sicut amat prophetica locutio propriis verbis translata miscere ac si quodam modo velare quod dicitur potuit de illo mari dicere Et mare iam non est de quo supra dixerat Et exhibuit mortuos mare qui in eo erant. Iam enim non erit hoc seculum vita mortalium turbulentum et procellosum quod maris nomine figuravit.

xvii

Et civitatem inquit magnam Iherusalem novam vidi descendentem de celo a deo aptatam sicut novam nuptam ornatam marito suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem Ecce tabernaculum dei cum hominibus et habitabit cum eis et erunt ipsi populus eius et ipse deus erit cum eis et absterget omnem lacrimam ab oculis eorum et mors iam non erit neque luctus neque clamor sed nec ullus dolor quia priora abierunt. Et dixit sedens in throno Ecce nova facio omnia. De celo descendere ista civitas dicitur quoniam celestis est gratia qua deus eam fecit propter quod ei dicit etiam per ysaiam Ego sum dominus faciens te. Et de celo quidem ab initio sui descendit ex quo per huius seculi tempus gratia dei desuper veniente per lavacrum regenerationis in spiritu sancto misso de celo subinde cives eius accrescunt. Sed per iudicium dei quod erit novissimum per eius filium ihesum christum tanta eius et tam nova de dei munere claritas apparebit ut nulla remaneant vestigia vetustatis quandoquidem et corpora ab illa corruptione atque mortalitate ad novam incorruptionem atque immortalitatem transibunt. Nam de isto tempore id accipere quo regnat cum rege suo mille annis impudentie nimie

michi videtur tam apertissime dicat: Absterget deus omnem lacrimam ab oculis eorum et mors iam non erit neque luctus neque clamor sed nec ullus dolor. Querimus vero tam sit absurdus et obstinatissima contencione vesanus qui audeat affirmare in huius mortalitatis erumpnis non dico populum sanctum sed unumquemque sanctorum qui hanc vel ducat vel ducturus sit vitam vel duxit nullas habentem lacrimas et dolores cum potius quanto est quisque sanccior et desiderii sancti plenior tanto sit eius morando fletus uberior. An non est vox civis superne ierusalem: Facte sunt michi lacrime mee panes die ac nocte, et: Lavabo per singulas noctes lectum meum lacrimis meis stratum meum rigabo, et: Gemitus meus non est absconditus a te, et: Dolor meus renovatus est. Aut vero non eius filii sunt qui ingemiscunt gravati in quo nolunt spoliari sed supervestiri ut absorbeatur mortale a vita. Nonne ipsi sunt qui primicias habentes spiritus in semetipsis ingemiscunt adopcionem expectantes redempcionem corporis sui. Nonne ipse paulus civis erat superne ierosolimitanus vel non multo magis hoc erat quando pro israhelitis carnalibus fratribus suis tristicia illi erat magna et continuus dolor cordi eius. Quando autem mors non erit in ista civitate nisi quando dicetur: Ubi est mors contencio tua, ubi est mors aculeus tuus. Aculeus autem mortis peccatum. Quod tunc utique non erit quando dicetur: ubi est. Nunc vero non a quibuslibet infirmis civibus illius civitatis sed idem iste iohannes in epistola sua clamat: Si dixerimus quia peccatum non habemus nos ipsos seducimus et veritas in nobis non est. Et in hoc quidem libro cui nomen est apocalipsis obscure multa dicuntur ut mentem legentis exerceant et pauca in eo sunt ex quorum manifestacione indagentur cetera cum labore maxime quia sic eadem multis modis repetit ut alia atque alia dicere videatur cum aliter atque aliter hec ipsa dicere investigetur. Verum in hiis verbis ubi ait: Absterget deus omnem lacrimam ab oculis eorum et mors iam non erit neque luctus neque clamor sed nec ullus dolor, tanta luce dicta sunt de seculo futuro et de inmortalitate atque eternitate sanctorum, tunc enim solum atque ibi solum ista non erunt, ut

nulla debeamus in scripturis
sacris querere vel legere ma-
nifesta si hec putaverimus
obscura. xvij

Nunc iam videamus
quid etiam apostolus Petrus
de hoc iudicio loquatur. Venient
inquit in novissimo dierum
illusione illudentes secun-
dum proprias concupiscencias suas
euntes et dicentes ubi est
promissio presencie ipsius. Ex
quo enim patres dormierunt
sic omnia perseverant ab ini-
cio creature. Latet enim
eos hoc volentes quia celi
erant olim et terra de aqua
et per aquam constituta dei
verbo per que qui tunc erat
mundus aqua inundatus
periit. Celi autem qui nunc
sunt et terra eodem verbo
repositi sunt igni reser-
vandi in diem iudicii et per-
dicionis hominum impiorum.
Hoc unum vero non lateat
vos fratres karissimi quia unus
dies apud deum sicut mille
anni et mille anni sicut di-
es unus. Non tardat dominus
promissum sicut quidam tar-
ditatem existimant sed paciens
fert propter vos nolens aliquem
perire sed omnes in penitenciam conver-
ti. Veniet autem dies domini ut fur
in quo celi magno impetu
transcurrent. Elementa autem
ardencia resolventur et terra
et que in ipsa sunt opera
comburentur. Hiis ergo omnibus
pereuntibus quales oportet
esse nos in sanctis conversacio-
nibus expectantes et propera-
ntes ad presenciam diei domini per
quam celi ardentes solventur
et elementa ignis ardore de-
coquentur. Novos vero
celos et terram novam secundum
promissa ipsius expectamus
in quibus iusticia inhabi-
tat. Nichil hic dixit de
resurreccione mortuorum sed sane de
perdicione mundi satis
ubi etiam commemorando factum an-
te diluvium videtur admonu-
isse quodammodo quatenus in fine
huius seculi mundum istum periturum
esse credamus. Nam et illo
tempore periisse dixit qui tunc
erat mundus nec solum orbem
terre verum etiam celos quos ut-
ique aerios intelligimus quorum
locum ac spacium tunc aqua
crescendo superaverat. Ergo
totus aut pene totus aer
iste ventosus quod celum vel po-
cius celos vocat sed utique istos
imos non illos supremos ubi
sol et luna et sidera con-
stituta sunt conversus fuerat
in humidam qualitatem atque
hoc modo cum terra perierat cu-
ius utique prior facies fuerat
deleta diluvio. Celi autem
qui nunc sunt inquit celi et terra
eodem verbo repositi sunt igni
reservandi in diem iudicii

et perditionis hominum impiorum. Iam et hominum propter magnam commutationem non dubitat dicere perditionem futuram ad hunc modum quamvis in melius permansura sit mansura natura. Querat forsitan aliquis si post finem iudicium mundus ardebit antequam pro illo celum novum et terra nova reponatur eo ipso tempore conflagrationis eius ubi erunt sancti cum eos habentes corpora in aliquo corporali loco esse necesse sit. Possumus respondere futuros eos esse in superioribus partibus quo ita non ascendet flamma illius incendii quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis inerunt corpora ut illic sint ubi esse voluerint. Sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent immortales atque incorruptibiles sicut virorum trium corruptibilia corpora atque mortalia in camino ardenti illesa vivere potuerunt. xviij

Multa evangelicis et apostolicis que sunt de divino isto iudicio novissimo video michi esse pretermittenda ne hoc volumen in nimiam longitudinem provehatur. Sed nullo modo est pretermittendus apostolus paulus qui scribens thessalonicensibus. Rogamus inquit vos fratres per adventum domini nostri ihesu christi et nostre congregationis in ipsum ut non cito moveamini mente neque terreamini neque per spiritum neque per verbum neque per epistolam tamquam per nos missam quasi instet dies domini. Ne quis seducat ullo modo quoniam nisi venerit refuga primum et revelatus fuerit homo peccati filius interitus qui adversatur et superextollitur supra omne quod dicitur deus aut quod colitur super omne quod dicitur deus aut quod colitur ita ut in templo dei sedeat ostentans se tamquam sit deus. Non retinetis in memoria quod adhuc cum essem apud vos hec dicebam vobis. Et nunc quid detineat scitis ut reveletur in suo tempore. Iam enim misterium iniquitatis operatur tantum qui modo tenet teneat donec de medio fiat et tunc revelabitur iniquus quem dominus ihesus interficiet spiritu oris sui et evacuabit illuminatione presentie sue eum cuius est presentia secundum operationem sathane in omni virtute et signis et prodigiis mendacii et in omni seductione iniquitatis hiis qui pereunt pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt ut salvi fierent et ideo mittet illis

deus operacionem erroris ut
credat mendacio et iudicen
tur omnes qui non credide
runt ueritati sed consenserunt
iniquitati. Nulli dubium
est de antixpo illa dixisse
dic quia iudicij. hunc enim ap
pellat diem domini non esse ue
nturum nisi ille prior uenerit
quem refugam uocat utique
a domino deo quod si de omnibus
impijs merito dici potest quanto
magis de isto. Sed in quo dei
templo sit sessurus incertum
est utrum in illa ruina templi
quod a salomone rege constructum
tum est an uero in ecclesia. Non
enim templum alicuius ydoli
aut demonis templum dei
apostolus diceret. Unde nonnulli
non ipsum principem sed uniuersum
quodammodo corpus eius
i. ad eum pertinentem hominum mul
titudinem simul cum suo prin
cipe hoc loco intelligi an
tixpm uolunt. rectiusque
putant etiam latine dici sicut
in greco est non in templo
dei sed in templum dei sede
at tamquam ipse sit templum
dei quod est ecclesia sicut dicimus
sedet in amicum i. uelud a
micus uel si quid aliud isto
to locucionis genere dici so
let quod autem ait. Et nunc quid
detineat scitis i. quid sit
in mora que sit causa dila
cionis eius ut reueletur
in suo tempore scitis quoniam scire
illos dixit aperte hoc dicere
noluit. Et ideo nos qui nescimus
mus quod illi sciebant per
uenire cum labore ad illud
quod sensit apostolus cupimus
nec ualemus presertim quia
et illa que addidit hunc
sensum faciunt obscuriorem.
Nam quid est iam enim myste
rium operatur iniquitatis
tantum qui modo tenet teneat
donec de medio fiat et
tunc reuelabitur iniquus.
Ego prorsus quid dixerit me
fateor ignorare. Suspiciones
tamen hominum quas uel audire
uel legere potui non tacebo.
Quidam putant hoc
de imperio dictum fuisse romano
et propterea paulum apostolum non id
aperte scribere uoluisse ne
calumpniam scilicet incurreret
quod romano imperio
male optauerit cum speraretur
eternum ut quod dixit Iam enim
mysterium iniquitatis opera
tur neronem uoluit intelligi
cuius iam facta uelud antixpi
uidebantur unde nonnulli
ipsum resurrecturum et futurum
antixpm suspicantur. Alii
uero nec occisum putant
sed subtractum potius ne
putaretur occisus et

occultum in vigore ipsius e
tatis in qua fuit cum cre
deretur occisus donec suo tempore
revelletur ut restituatur
in regnum. Sed multum michi
mira est opinancium tanta
presumpcio. Illud tamen quod ait
apostolus tantum qui modo tenet
teneat donec de medio fi
at. Non absurde de ipso
imperio romano creditur dictum
tamquam dictum sit tantum
qui modo imperat imperet
donec de medio fiat id est de
medio tollatur et tunc re
uelabitur iniquus quem
significari antichristum nul
lus ambigit. Alii vero et
quod ait quid detineat scitis
et misterium operari iniquita
tis non putant dictum nisi de
malis et fictis qui sunt in ec
clesia donec perveniant
ad tantum numerum qui anti
christo magnum populum faci
at et hoc esse misterium in
iquitatis quia videtur oc
cultum. Hortari autem apostolum fideles ut in
fide quam tenent tenaciter
perseverent dicendo tantum qui
modo tenet teneat donec
de medio fiat hoc est donec
exeat de medio ecclesie mis
terium iniquitatis quod nunc
occultum est. Ad ipsum enim
misterium pertinere arbitran
tur quod ait in Johannes ewangelista

Pueri novissima hora est
et sicut audistis quod antichristus
sit venturus nunc autem
antichristi multi facti sunt unde
cognoscimus quod novissima
sit hora. Ex nobis exierunt
sed non erant ex nobis quod si fuis
sent ex nobis permansissent
utique nobiscum. Sicut ergo
ante finem in hac hora in
quiunt quam Johannes novissi
mam dicit exierunt multi
heretici de medio ecclesie
quos multos dicit antichristos
ita omnes tunc inde exibunt
qui non ad christum sed ad illum no
vissimum antichristum pertine
bunt et tunc revelabitur.
Alius ergo sic alius autem
sic apostoli obscura verba co
iectat quod tamen eum dixisse non
dubium est non veniet ad
vivos et mortuos iudi
candos christus nisi prius
venerit ad seducendos in
anima mortuos adver
sarius eius antichristus quamvis
ad occultum iam iudicium
dei pertineat quod ab illo se
ducentur. Presencia quippe
eius erit sicut dictum est secundum
operacionem sathane in omni
virtute et signis et pro
digiis mendacii et in omni
seduccione iniquitatis hiis
qui pereunt. Tunc enim sol
vetur sathanas et per

illum antichristum in omni sua virtute mirabiliter quidem sed mendaciter operabitur; que solet ambigi utrum propterea dicta sint signa et prodigia mendacii, quoniam mortales sensus per fantasmata decepturus est, ut quod non facit facere videatur, an quia illa ipsa, etiam si erunt vera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros non ea potuisse nisi divinitus fieri, virtutem dyaboli nescientes, maxime quando tantam quantam numquam habuit acceperit potestatem. Non enim quando de celo cecidit ignis et tantam familiam cum tantis gregibus pecorum sancti Iob uno impetu absumpsit et turbo irruens et domum deiciens filios eius occidit, fantasmata fuerunt; que tamen fuerunt opera sathane, cui Deus dederat hanc potestatem. Propter quod horum ergo dicta sint signa et prodigia mendacii, tunc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictum sit, seducentur eis signis atque prodigiis qui seduci merebuntur, pro eo quod dilectionem, inquit, veritatis non receperunt ut salvi fierent. Nec dubitavit apostolus addere et dicere: Ideo mittet illis Deus operationem erroris ut credat mendacio. Deus enim mittet, quia Deus hoc fieri sinet iusto ipse iudicio, quamvis faciat ille iniquo malignoque consilio. Ut iudicentur, inquit, omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Proinde iudicati seducentur et seducti iudicabuntur. Sed iudicati seducentur illis iudiciis Dei occulte iustis et iuste occultis, quibus ab initio peccati rationalis creature numquam iudicare cessavit. Seducti autem iudicabuntur novissimo manifestoque iudicio per Ihesum Christum iustissime iudicaturum, iniustissime iudicatum. xix

Sed hic apostolus tacuit de resurrectione mortuorum; at scribens in epistola prima ad Thessalonicenses inquit: Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et ceteri qui spem non habent. Nam si credimus quod Ihesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Ihesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos viventes qui reliqui sumus in adventum Domini non preveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu et in voce

archangeli et in tuba dei
descendet de celo et mortui
qui in xpo sunt resurgent
primi deinde nos viventes
qui reliqui sumus simul cum
illis rapiemur in nubibus
in obuiam xpo in aera et
ita semper cum domino erimus
Hec uerba apostolica resurrect
ionem mortuorum futuram
quando veniet xpus utique ad
viuos et mortuos iudica
dos perclarissime ostendunt Sed
queri solet utrum illi quos
hic viuentes inuenturus est
xpus quorum personas in se
atque illos qui tunc secum
viuebant transfigurabat
apostolus numquam omnino mori
turi sint an ipso operis puncto
quo cum resurgentibus ra
piantur in nubibus in
obuiam xpo in aera ad im
mortalitatem per mortem mi
ra celeritate transibunt Ne
que enim dicendum est fieri non
posse ut dum per aera in sub
lime portantur in illo
spacio moriantur et reuiuiscant
Quod enim ait et ita semper
cum domino erimus ne sic ac
cipiendum est tamquam in
aere nos dixerit semper
cum domino esse mansuros
quia nec ipse utique ibi ma
nebit quia veniens transi
turus est venienti quippe ibitur

obuiam non manenti sed ita
cum domino erimus id est sic erimus ha
bentes corpora sempiter
na ubicumque cum illo fuerimus
ad hunc enim sensum quo
existimemus etiam illos
quos hic viuos inuentu
rus est dominus in ipso paruo
spacio et passuros mortem
et accepturos ipse apostolus
nos uidetur urgere ubi dicit
In xpo omnes viuificabuntur
cum alio loco de ipsa lo
quens resurrectione corporum dicat
Tu quod seminas non viui
ficatur nisi moriatur
quomodo igitur quos viuentes
hic xpus inueniet per
immortalitatem in illo viui
ficabuntur Et si non moriantur
cum uideamus propter hoc esse
dictum Tu quod seminas
non viuificatur nisi mo
riatur. aut si recte non dicimus
seminari nisi ea corpora homi
num que moriendo quoquo mo
do reuertuntur in terram sicut
sic se habet etiam illa in transgressorem
patrem generis humani
diuinitus prolata senten
cia Terra es et in terram ibis fa
tendum est istos quos nondum
de corporibus egressos cum
veniet xpus inueniet
et istis uerbis apostoli et illis
de genesi non teneri quoniam
sursum in nubibus rap
ti nonutique seminantur

quia nec erunt in eis nec
redeunt sive illa prorsus
aspirantur mortem sive
paululum in aere moriantur
Sed aliud rursus occurrit
quod idem dicit apostolus cum
de resurrectione corporum ad Corinthios
loqueretur Omnes resurge-
mus vel sicut alii codices
habent Omnes dormiemus Quia
ergo nec resurrectio fieri nisi mors
precesserit nec dormitionem
possumus illo loco intelli-
gere nisi mortem quomodo omnes
dormient vel resurgent
Si tam multi quos in cor-
pore inventurus est xpc
nec dormiat nec re-
surget Si ergo sanctos qui
reperientur xpo veniente
viventes eique in obviam
rapientur crediderimus
in eodem raptu de mortali-
bus corporibus exituros
et adeo mox in mortalia re-
dituros nullas in verbis
apostoli patiemur angustias
sive ubi dicit Tu quod
seminas non vivificatur nisi
moriatur sive ubi dicit Omnes
resurgemus aut omnes dor-
miemus quia nec illi per
immortalitatem vivificabuntur
nisi quamlibet paululum ante
moriantur cum ac per hoc
et a resurrectione venerint
quam dormitio precedit
quamvis brevissima non
tamen nulla Cur autem nobis

incredibile videatur illam
multitudinem corporum in
aere quodammodo seminari
atque ibi protinus immortali-
ter atque incorruptibiliter
reviviscere cum credamus quod
idem ipse apostolus apertissime
dicit In ictu oculi futuram
resurrectionem et in membra sine fine
victura tanta facilitate
tamque inestimabili ve-
locitate rediturum antiquis-
simorum cadaverum pulverem
Nec ab illa sententia qua homi-
ni dictum est Terra es et in terram
ibis futuros illos sanctos ar-
bitremur immunes si eorum
morientium in terram non re-
cedent corpora sed sicut in
ipso raptu moriantur
ita et resurgent cum feruntur
in aera In terram quippe ibis
id est in hoc ibis amissa vita
quod eras antequam sumeres vitam
id est hoc eris exanimatus quod
eras antequam esses ani-
matus Terre quippe in-
sufflavit deus in faciem
flatum vite cum factus est homo
in animam vivam tamquam
diceretur Terra animata es quod
non eras terra eris exani-
mata sicut eras quod sunt
et antequam putrescant
omnia corpora mortuorum
quod erunt et illa si moriantur
ubicumque moriantur cum
vita caruerint quam con-
tinuo receptura sunt

sic ergo erunt in terram
quia vivis hominibus terra
erunt quemadmodum et ma-
nere quod vivis et inve-
stratis quod sit vetus et
integra quod absoluto sit tes-
ta. Et alia sententia sic se-
quitur quod autem sit futurum
quod nunc comperamus quod
nec rationale vibus utitur
continue tunc est potius ut
nosse possimus utrumque quam
pe mortuorum futura esse
in carne qui opus veturum
est vivos iudicaturus et
mortuos oportet sit pravum
esse volumus ut credamus
si non ideo dechat re manis
e partes inca si quecumque futura
sit presere comprehendere non vales
dum etiam sicut prius de
hoc iudicio dei novissimo
eius prophetici veteris libri
iud pronunciaverint tempus
fuerit esse iudicabitur de hoc
ostendere que sicut arbitror
eo tanta mora tractari
necesse est et exponi si est
in prius singulorum locorum enarrandi
adiuvari

xx

Propheta ysaias re-
surget inquit mortui
et resurgent qui erant in
sepulcris et letabuntur
omnes qui sunt in terra. Ros
enim qui abs te est sanitas il-
lis est terra vero impiorum cadet
secundum illud superius ad utrumque
pertinet bonorum quod autem ait terra
vero impiorum cadet unde
intelligitur datum corpora
vero impiorum ruina dam-
nationis accipiat. Iam por-
ro si de bonorum utrumque quod
dictum est diligentius et
distinctius velimus intueri
ad primum referendum est quod
dictum est Resurgent mor-
tui. Ad secundum vero quod
sequitur Et resurgent qui
erant in sepulchris iam
si et illos inquiramus sanctos
quos et hic vivos inven-
turus est dominus eis quoque
deputabitur quod ad
vivos ut. Et letabuntur omnes
qui sunt in terra. Ros enim
qui abs te est sanitas illius
est. Sanitate illo loco in-
mortalitate rectissime ac-
cipimus ea namque plenissima
sanitas que non reficitur
alimentis tanquam cottidi-
anis medicamentis
Item de iudicio dei prem-
siis dampnis bonis de ma-
lis. Idem pro-
pheta sic loquitur Hec
dicit dominus Ecce ego de-
clino in eos ut flumen
pacis et ut torrens inun-
dans gloriam gencium
filii eorum super humeros
portabuntur et super
genua consolabuntur quem-
admodum si quem mater conso-
letur ita ego vos con//

consolabor, et in Ierusalem conso-
labimini. Et videbitis, et gau-
debit cor vestrum, et ossa vestra
ut herba exorientur; et
cognoscetur manus Domini
colentibus eum, et commina-
bitur contumacibus. Ecce enim
Dominus ut ignis veniet, et
ut tempestas currus
eius, reddere in indignatione
vindictam et vastationem
in flamma ignis. In igne
enim Domini iudicabitur omnis
terra, et in gladio eius omnis
caro; multi vulnerati erunt
a Domino. In bonorum promissione
flumen pacis procul dubio
abundantiam pacis illius de-
bemus accipere, qua maior
esse non possit. Hac utique
in fine rigabimur,
de qua in praecedenti libro
habundanter locuti sumus.
Hoc flumen in eos declinare
dicit, quibus tanta beatitudo
pollicetur, ut intelli-
gamus in illius felicita-
tis regione, quae in caelis
est, hoc flumine omnia satiari;
sed quia et terrenis corpori-
bus pax incorruptionis
atque immortalitatis inde
influat, ideo declinare se
dicit hoc flumine, ut de
superius quodammodo etiam
inferiora perfundat et
homines aequales angelis
reddat. Ierusalem quoque non

illam quae servit cum filiis
suis, sed liberam matrem nostram
intelligamus secundum apostolum, et
aeternam in caelis. Ibi post labo-
res aerumnarum curarumque
mortalium consolabimur tamquam
parvuli eius in umeris et ge-
nibus portati. Rudes
enim nos et novos blandis-
simis adiutoriis insolita
nobis beatitudo illa suscipi-
et. Ibi videbimus, et gaude-
bit cor nostrum. Nec expressit
quid videbimus, sed quid nisi
Deum, ut impleatur in nobis
promissum evangelicum pro-
missum: Beati mundi corde,
quoniam ipsi Deum videbunt; et omnia
illa quae nunc non videmus,
non credentes. Credentes at
pro modulo capacitatis humanae
longe minus quam sunt atque
incomparabiliter cogitamus.
Et videbitis, inquit, et gau-
debit cor vestrum. Hic creditis,
ibi videbitis. Sed quoniam dixit:
Et gaudebit cor vestrum, ne
putaremus illa bona Ierusalem
ad nostrum tantummodo spiritum pertinere:
Et ossa, inquit, vestra ut her-
ba exorientur; ubi resurrectionem corporum
strinxit, velut quod non dixerat
recolens; neque enim cum videmus
fiat, sed cum fuerit facta videbimus.
Nam et de caelo novo ac
terra nova iam supra dix-
erat, tamen ea quae sanctis pro-
mittuntur in fine saepe

ac multa fortiter dicet
Erit inquit celum novum et
terra nova que non erunt in me-
moria priora nec ascendent
in cor ipsorum sed leticiam et
exultacionem venient
Ecce ego faciam Ierusalem ex-
ultacionem et populum eius le-
ticiam et exultabo in Ierusalem
et letabor in populo meo et
ultra non audietur in illa
vox fletus etc. que quidem
ad illos carnales mille
annos referre conatur
locuciones enim tropice pro-
priis prophetico more mis-
centur ut ad intellectum
spiritualem intencio sobria
solet cum quadam utili ac
salubri labore perveniat
pigricia vero vel in eru-
dite vel in exercitate
tarditas mentis conten-
ta littere superficie nichil pu-
tat interius inquirenda hec
de propheticis verbis que
ante istum locum scripta sunt
satis dixerim In hoc autem
loco unde ad illa digressi
sumus cum dixisset Et ossa
vestra ut herba exorientur
ut utique carnis quidem sed
in bonorum se nunc commemo-
rare monstraret adiunxit Et
cognoscetur manus domini
colentibus eum Quid est
hoc nisi manus distinguentis

cultores suos a contemptori-
bus suis de quibus sequitur ca
contexens et comminabitur inquit
contumacibus sive ut ait
alius interpres incredu-
lis nec tunc comminabitur
sed que in hunc dicuntur mina-
citer tunc efficaciter imple-
buntur Ecce enim dominus inquit
ut ignis veniet et ut tem-
pestas currus eius reddere
in indignacionem vindictam
et vastacionem in flamma ig-
nis in igne enim domini iudi-
cabitur omnis terra et
in gladio eius omnis caro
multi vulnerati erunt a
domino sive igne sive tem-
pestate sive gladio penam
iudicii significat quandoquidem
ipsum dominum quasi ignem dicit
esse venturum eis profecto
quibus penalis erit eius
adventus Currus vero
eius qui pluraliter dicti sunt
angelica ministeria non
inconvenienter accipimus
Quod autem ait omnem terram
et omnem carnem in eius ig-
ne et gladio iudicari non
eciam hic spirituales et sanctos
intelligimus sed terrenos
atque carnales de quibus
dictum est qui terrena sapiunt
et sapere secundum carnem
mors est et quales omnino
caro appellat dominus ubi ait

Non permanebit spiritus meus
in hominibus istis quia caro sunt
quod uero positum est hic mul
ti vulnerati erunt a domino isto
vulnere fiet mors secunda
per quod et ignis et gladius
et vulnus in bono accipi
nam et ignem dominus velle se
dicit mittere in mundum et
in se sunt illis linguae diui
se velut ignis qui venit super
eos et non veni inquit dominus
pacem mittere in terram sed gladi
um et sermonem dei dicit scrip
tura gladium bis acutum per
tractem geminam testamen
torum diuidentem et in cantico can
ticorum caritate se dicit sancta
ecclesia vulnerata velud amo
ris impetu sagittatam
sed hic cum legimus et audimus
ultorem esse dominum venturum
quemadmodum intelligenda
sint satis clarum est / deinde
breuiter commemoratis eis qui
per hoc iudicium consumentur
sub figura ciborum in lege
veteri vetitorum a quibus
se non abstinuerunt pecca
tores impiique significans
recapitulat ab initio gratiam
noui testamenti a primo
aduentu saluatoris usque
ad ultimum iudicium de quo
nunc agimus perducens fi
nemque sermone. Narrat

namque dominum dicere se venire
ut congreget omnes gentes
easque venturas et visuras
eius gloriam omnes enim sicut
dicit apostolus peccauerunt et
egent gloria dei et relicturum
se dicit supra eos signum
quo utique mirantes credant
in eum et emissurum ex illis
saluatos in gentes diuersas
et in longinquas insulas
que non audierunt nomen
eius neque viderunt eius gloriam
et annunciaturos gloriam eius
in gentibus et adducturos
fratres eorum quibus loqueba
i. infideles sub deo patre fratres
~~eorum quibus loquebantur~~
israelitarum electorum adducturos
dicit ex omnibus gentibus
munus deo in iumentis et
vehiculis que iumenta et
vehicula bene intelliguntur
adiutoria esse diuina per ministe
rium ministeria dei vel angeli
ca vel humana in istam ciuita
tem ierusalem que nunc in sanctis fide
libus est diffusa per terras ubi
enim diuinitus adueniunt ibi cre
dunt et ubi credunt ibi ve
niunt. Comparauit autem dominus
illorum tamquam per similitudinem
domini filios israel offerentibus
ei suas hostias cum psalmis in
domo eius quod ubique iam
facit et promisit ab ipsis
se accepturum sibi sacerdotes

et levitas quod in christo
fieri iam videmus Non enim secundum
carnis et sanguinis sicut car-
nalis secundum ordinem a-
aron et sicut oportebat in
testamento novo ubi secundum
ordinem melchisedech summus
sacerdos est christus pro cuiusque
merito quod in eum gratia divina
contulit sacerdotes et levitas
eligi nunc videmus qui non isto
nomine quod sepe assequuntur
indigni sed ea que non est bonis
malis communi sanctitate pen-
sandi sunt Hec cum dixisset de hac que
nunc impenditur ecclesie [illegible]
nobisque notissima dei mise-
ratione divisit et promisit
et fines ad quos postremo
iudicio facta bonorum malorum
discretione venietur dicens
per prophetam vel de deo
dicens ipse propheta Quomodo enim
celum novum et terra nova
manebit coram me dicit dominus
sic stabit semen vestrum Et erit
mensis ex mense et sabba-
tum ex sabbato veniet omnis
caro in conspectu meo adorare
in ierusalem dicit dominus Et egredientur
et videbunt membra hominum
qui prevaricati sunt in me vermis
eorum non morietur et ignis
eorum non extinguetur et
erunt in visionem omni carni Ad
hoc iste propheta terminavit librum

ad quod terminabitur seculum
Quidam sane non
interpretati sunt me-
mbra hominum sed cadavera virorum
per cadavera significantes e-
videntem corporum penam quamvis
cadaver nisi caro exanimis
non soleat nuncupari Illa
vero animata erunt corpora
alioquin nulla poterunt
sentire tormenta nisi forte
quia mortuorum erunt cor-
pora id est eorum qui in mortem
cadent secundam ideo non absurde etiam
cadavera dici possunt Unde est
et illud quod ab eodem propheta
dictum iam supra posui Terra
impiorum cadet Cadaver
autem quis non videat a cadendo
esse appellatum Cadavera virorum
autem pro eo posuisse interpretes
illos quod hominum manifestum
est Neque enim quisquam dic-
turus est prevaricatrices fe-
minas in illo supplicio non
futuras sed a potiore femina
facta est utrumque sexum accipi
oportet Sed quod ad rem maxime
pertinet cum et in bonis dicitur
Veniet omnis caro quia
ex omni genere hominum populus
ille constabit non enim omnes
homines ibi erunt quando in penis
plures erunt sed ut dicere
ceperam cum et in bonis
caro et in malis membra
vel cadavera nominantur

Christo post vindictam aeternus cum eo fides quos veris vocabulis amando firmat omnia illa quibus boni et mali suis finibus discernuntur futuris esse in iudicio declarat. xxi

Sed quid egredientur boni ad videndas penas malorum? numquid corporis motu sedes illas beatas relicturi sunt et ad loca penalia perrecturi ut malorum tormenta conspiciant presentia corporali? absit. sed egredientur per scientiam. Hoc enim verbo significatum est eos qui cruciabuntur extra futuros. propter quod et dominus ea loca tenebras exteriores vocat, quibus contrarius est ille ingressus de quo dicitur: Serve bone intra in gaudium domini tui. Ne illuc mali putentur ingredi ut sciantur, sed ad illos potius velut egredi scientia qua eos cognituri sunt boni, quia id quod cognituri sunt extra est. Qui enim erunt in penis quid agatur intus in gaudio domini nescient; qui vero in illo gaudio quid agatur foris in illis tenebris exterioribus scient. Ideo dictum est egredientur, quia eos etiam qui foris ab eis erunt utique non latebunt. Si enim hec prophete nondum facta nosse potuerunt per hoc quod erat deus quantuluscumque in eorum mortalium mentibus, quo modo immortales sancti iam facta tunc nescient cum deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine semen et nomen sanctorum; semen scilicet de quo Iohannes ait: Et semen eius in ipso manet; nomen vero de quo per Ysaiam dictum est: Nomen eternum dabo eis. Et erit eis mensis ex mense et sabbatum ex sabbato, tamquam luna ex luna et requies ex requie, quorum utrumque ipsi erunt, cum de istis umbris veteribus et temporalibus in illa lumina nova atque sempiterna transibunt. In penis autem malorum et inextinguibilis ignis et vivacissimus vermis ab aliis atque aliis aliter atque aliter est expositus. Alii quippe utrumque ad corpus, alii utrumque ad animum retulerunt; alii proprie ad corpus ignem, tropice ad animum vermem, quod esse credibilius videtur. Sed nunc de hac differentia non est temporis disputare. De iudicio namque ultimo quo fiet discretio bonorum et malorum hoc volumine implere suscepimus; de ipsis vero premiis et penis alias diligentius disserendum est. xxii

Daniel vero de hoc ultimo
iudicio sic prophetat ut anti-
christum quoque primus venturum
esse premittat atque ad eternum
regnum sanctos perducat narra-
cione sua. Videns visionem prophe-
ticam quatuor bestiarum signifi-
cantes quatuor regna in diversis
temporibus quorum quartum [illegible]
pati qui antichristi [illegible]
et post hec eternum regnum filii
hominis quod intelligitur ipsius. Hor-
ruit inquit spiritus meus ego
daniel in habitudine mea et
visiones capitis mei conturbaverunt
me. Et accessi inquit ad unum
de stantibus et veritatem querebam
ab eo de omnibus his qui dixit
michi veritatem. Denique quid
audierit ab illo angelo de omnibus
quesivit tamquam eo sibi ex-
ponente sic loquitur. Hee
bestie magne quatuor qua-
tuor regna surgent in terra
que auferentur. Et accipient
regnum sancti altissimi et obti-
nebunt illud usque in seculum
et in seculum seculorum. Et quesivi
inquit diligenter de bestia
quarta que erat diversa ab
omni bestia terribilis amplius
dentes eius ferrei et ungu-
es eius manducans et
comminuens et reliqua pedi-
bus suis conculcans et de cor-
nibus eius decem que erant in
capite eius et de altero quod
ascendit et excussit de priori-
bus tria cornua illud cornu quod
erat oculi et os loquens ing-
entia et visus eius maior ceteris
videbam et in illud faciebat
bellum cum sanctis et prevalebat
adversus eos donec venit
vetustus dierum et regnum
dedit sanctis altissimi et tempus
pervenit et regnum obtinue-
runt sancti. Hec cum daniel vidisset
sibi exponi quid audierit
et dixit
inquit ille acquo quesierat.
Respondens dixit bestia
quarta quartum regnum erit
in terra quod maius erit omnibus
regnis et devorabit omnem
terram et conculcabit eam et co-
minuet. Et decem cornua eius
decem reges surgent et post
eos surget alter qui potencior
erit malis omnibus qui ante
eum fuerunt et tres reges humi-
liabit et verba apud altissi-
mum loquetur et sanctos altis-
simi conteret et suspicabitur
mutare tempora et dominia sed
et iudicium sedebit ut principa-
tus removebitur ad destruendum
et perdendum usque in finem. Regnum
autem et potestas et magnitudo
regni quod subter omni celo est
data est sanctis altissimi cuius reg-
num regnum sempiternum est et
omnes principatus ei ser-
vient et audient. Hucusque
inquit finis sermonis. Ego
daniel multum cogitationes
mee conturbabant me et
facies mea mutata est

super me et verbum in corde meo conservavi. Quatuor illa regna exposuerunt quidem Assyriorum, Persarum, Macedonum et Romanorum. Certa nec quemque id fecerint, qui nosse desiderant legant Ieronimi librum in Danielem satis erudite diligenterque conscriptum. Antixpi tamen adversus ecclesiam sevissimum regnum licet exiguo spacio temporis sustinendum, donec dei ultimo iudicio regnum sancti accipiunt sempiternum. Qui vel dormitans hec legit dubitare non sinitur. Tempus quippe et tempora et dimidium tempus, annum esse unum et duos et dimidium, ac per hoc tres annos et semissem etiam in numero dierum posterius posito dilucescit aliquando in scripturis et mensium numero declaratur. Videntur enim tempora indefinita hic dicta lingua latina, sed per dualem numerum hic dicta sunt, que latini non habent. Sicut autem greci ita hunc dicuntur habere iudei et hebrei. Sic ergo dicta sunt tempora tamquam diceretur duo tempora. Vereri me sane fateor ne in decem regibus quos tamquam decem homines videtur inventurus antixpi forte fallamur atque ita ille inopinatus adveniat non existentibus tot regibus in orbe romano. Quid si in numero isto denario universitas regnorum significata est post quos

ille venturus est sicut millenario centenario septenario significatur plerumque universitas et aliis atque aliis numeris quos nunc commemorare non est necesse. Alio loco idem Daniel: Et erit inquit tempus tribulationis qualis non fuit ex quo nata est gens super terram usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis qui inventus fuerit scriptus in libro et multi dormientium in terre aggere exsurgent hii in vitam eternam et hii in obprobrium et confusionem eternam. Et intelligentes fulgebunt sicut claritas firmamenti. Et ex iustis multi sicut stelle in secula et adhuc. Sentencie illi evangelice est locus sublimis de resurrectione dumtaxat corporum mortuorum. Nam qui illic dicti sunt esse in monumentis ipsi hic dormientes in terre aggere vel sicut alii interpretati sunt in terre pulvere. Et sicut ibi procedent, dixit, ita hic exsurget. Sicut ibi qui bona fecerunt in resurrectionem iudicii ita et in isto loco in vitam eternam. Et hii in obprobrium et in confusione eterna. Non autem diversum putetur quod ubi positum sit omnes qui sunt in monumentis hic non ait propheta omnes qui sunt in monumentis, sed multi dormientium in terre aggere. Ponit enim scriptura aliquando pro omnibus multos

prophete et abrahe dictum est patrem multarum gencium posui te. Unde in alio loco in semine tuo benedicentur omnes gentes. De tali autem resurrectione huius quoque ipsi prophete danieli paulo post dicitur. Et tu veni et requiesce adhuc enim dies in completione consummacionis et requiesces et resurges in sortem tuam in fine dierum.

Multa de iudicio ultimo dicuntur in psalmis sed eorum plura transeunter et strictim. Hoc tamen quod de fine huius seculi apertissime dictum est ubi nequaquam silencio preteribo. In principio terram tu fundasti domine et opera manuum tuarum sunt celi. Ipsi peribunt tu autem permanebis et omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos et mutabuntur tu autem idem ipse es et anni tui non deficient. Quid est quod porphirius cum pietatem laudaret hebreorum qua magnus et verus et ipsis numinibus terribilis ab eis colitur deus christianos ob hoc arguit maxime stulticie etiam ex oraculis deorum suorum quia istum mundum dicunt esse periturum. Ecce in litteris pietatis hebreorum dicitur deo quem confitente tanto philosopho etiam ipsa numina perhorrescunt opera manuum tuarum sunt celi ipsi peribunt. Numquid quando celi peribunt mundus non peribit cuius celi superior pars est et tucior. Si hec sentencia iovi displicet cuius ut scribit iste philosophus velud gravioris auctoritatis oraculo christianorum credulitate culpatur. Cur non similiter sapienciam tamquam stulticiam culpat hebreorum. In quorum libris piissimis invenitur. Porro si in illa sapiencia que porphirio tam multum placet ut eam deorum quoque suorum vocibus predicet legitur celos esse perituros. Cur usque adeo vana est ista fallacia ut in christianorum fide vel inter cetera vel precipue hoc detestentur quod in ea periturus creditur mundus quo utique nisi pereunte celi perire non possunt. Et in litteris quidem sacris que proprie nostre sunt non hebreis nobisque communes id est in apostolicis et evangelicis libris legitur preterit figura huius mundi. legitur mundus transit legitur celum et terra transibunt. Sed puto quod preterit transit transibunt aliquanto mitius dictum est quam peribunt. In epistola quoque apostoli petri ubi aqua inundatus qui tunc erat periisse dictus est mundus satis clarum est et que pars mundi a toto significata et quatenus periisse sit dicta et qui celi repositi igni reservandi in diem iudicii et perdicionis hominum impiorum. Et in eo quod paulo post ait veniet dies domini ut fur in quo celi magno impetu transcurrent elementa autem ardencia resolventur et terra et que in ipsa sunt opera exurentur et deinde

subiciat. Hos omnibus premitti
bus quales oportet esse nos
pro illis celis intelligi periturum
quos dixit repositos igni
reseruandos et ea elementa
accipi arsura que in hac
una mundi parte subsistunt
procellosa et turbulenta in qua
eos celos dixit esse repo
sitos saluis illis superioribus
et in integritate manentibus
in quorum firmamento sunt sy
dera constituta. Nam et illud quod
scriptum est stellas de celo esse
casuras preter quod potest multo
probabilius et aliter intelligi
magis ostendit mansuros esse illos
celos si tamen stelle inde casure
sunt. Tamen uel tropica sit locu
cio quod est credibilius uel
in isto uno celo futurum sit
utique mirabilius quam nunc fit.
Unde et illa stella virgilia
na facem ducens multa cum lu
ce cucurrit et ydea se condidit
silua. Hoc autem quod de psalmo
commemoraui nullum celorum
uidetur relinquere quod periturum
esse non dixit. Ubi enim dicitur
Opera manuum tuarum sunt celi
ipsi peribunt quam nullum illorum
ab opere dei tam nullum eorum
a perditione secernit. Nisi enim
dedignabuntur de epistola apostoli lo
cutione qua vehementer oderunt
hebreorum defendere pietatem
deorum suorum oraculis approba
tam ut saltem uel totus mundus
periturus esse credatur sed a
toto pars accipiatur in eo quod
dictum est Ipsi peribunt cum soli
celi infimi perituri sint que
admodum in apostolica illa epistola

a toto pars accipitur quod diluuio
perisse dicitur mundus quamuis so
la eius cum suis celis pars unda
perierit. Sed quia ut dixi non dedig
nabuntur uel apostoli Petri appro
bare sensum uel tantum credant con
flagrationem nouissimam quantum
diximus ualuisse diluuium qui
nullis aquis nullis flammis
totum genus hominum perire posse con
tendunt restat ut dicant quod propterea
dii eorum hebream sapientiam lau
dauerunt quia istum psalmum non
legerant. In psalmo etiam quadra
gesimo nono de iudicio dei no
uissimo intelligitur dictum: Deus
manifeste ueniet deus noster
et non silebit. Ignis in conspectu
eius ardebit et in circuitu eius
tempestas ualida. Aduocauit
celum sursum et terram discernere
populum suum. Congregate illi sanc
tos eius qui disponunt testa
mentum eius super sacrificia. Hoc
nos de domino nostro ihesu cristo in
telligimus quem speramus de celo
esse uenturum ad uiuos et mor
tuos iudicandos. Manifestus
enim ueniet inter iustos et in
iustos iudicaturus iuste qui
prius uenit occultus ab iniustis
iudicandus iniuste. Ipse inquit
manifestus ueniet et non sile
bit in uoce iudicis euidens
apparebit. Qui prius cum uenis
set occultus ante iudicem siluit
tunc sicut ouis ad immolandum
ductus est et sicut agnus co
ram tondente fuit sine voce
quemadmodum per ysaiam legimus
prophetatum et in euangelio uidemus imple
tum. De igne uero et tempesta
te cum ysaie prophecia talia
quid tractaremus quomodo essent hec
intelligenda iam diximus

Quod vero dictum est Advocabit celum
sursum, celum sancti et iusti recte appella-
buntur. Hoc est quod ait apostolus:
Simul cum illis rapiemur in
nubibus obviam Christo in aera.
Nam secundum litterae superficiem quo advo-
catur celum sursum quasi possit
esse nisi sursum? Quod autem ad-
iunctum est et terram discernere popu-
lum suum, si tantummodo subaudiatur advoca-
bit terram nec subaudiatur sursum,
hunc videtur facere sensum secundum
rectam fidem ut celum intelligatur
in eis qui cum illo iudicaturi sunt
et terra in eis qui iudicandi sunt,
ut advocabit celum sursum non
hic intelligamus rapiet in aera
sed in iudiciarias eriget sedes. Potest
et illud intelligi: advocabit
celum sursum, advocabit ange-
los in supernis et excelsis locis
cum quibus descendat ad faciendum
iudicium; advocabit terram, id est homines
in terra utique iudicandos. Si autem
utrumque subaudiendum est cum dicitur
et terram, id est advocabit sursum, ut
iste sit sensus: advocabit celum
sursum et terram advocabit sur-
sum, nichil melius intelligi
existimo quam homines qui rapi-
entur obviam Christo in aera. Et
celum dictum propter animas, terram propter
corpora. Discernere porro populum
suum quid est nisi per iudicium se-
parare bonos a malis tamquam
oves ab hedis? Deinde conversio
sermonis ad angelos facta: Con-
gregate illi sanctos eius. Profecto illi
per angelicum ministerium tanta
res peragenda est. Si autem
querimus quos iustos ei con-
gregaturi sunt angeli: Qui
disponunt inquit testamentum
eius super sacrificia, id est sacrificiis
ponendo iuxta sermonem dei di-
centis Misericordiam volo quam sa-
crificium. Aut si super sacrificia
in sacrificiis intelligitur, dicens
quo super terram fieri dicitur quod
fit utique intra terram, profecto ipsa opera
misericordie sunt sacrificia quibus
placetur deo, sicut in libro
huius operis decimo disseruisse
me recolo; in quibus operibus
disponunt iusti testamentum
dei, quia propter promissiones no-
vi quae eius testamento
continentur hec faciunt. Unde con-
gregatis sibi iustis suis et
ad suam dexteram constitutis
novissimo utique iudicio dic-
turus est Christus: Venite benedicti
patris mei possidete paratum
vobis regnum a constitutione
mundi. Esurivi enim et dedistis
michi manducare, et alia que
ibi commemorantur de bonorum operibus
premiis sempiternis per ul-
timam sententiam iudicantis. xxv

Propheta malachiel
sive malachim qui et an-
gelus dictus est, quem etiam Ezras
sacerdos cuius alia in canone
scripta sunt recepta ab aliquibus
creditur. Nam de illo hanc esse
opinionem Hebreorum dicit Ieronimus,
iudicium novissimum prophetat
dicens: Ecce venit dicit dominus
omnipotens, et quis sustinebit diem
introitus eius aut quis ferre
poterit ut aspiciat eum? Quia ipse
ingredietur quasi ignis conflatorii
et quasi herba lavantium, et se-
debit conflans et emundans

sicut aurum et sicut argentum
et emundabit filios levi et colabit
eos sicut aurum et sicut ar-
gentum et erunt domino offerentes
hostias in iusticia et placebit
domino sacrificium iuda et ierusalem
sicut diebus pristinis et sicut
annis antiquis Et accedam ad
vos in iudicio et ero testis velox
super maleficos et super adulte-
ros et super eos qui iurant in no-
mine meo mendacium et qui
fraudant mercedem mercena-
rii et opprimunt per potenciam
viduas et pupillos
et pervertunt iudicium advene
et qui non timuerunt me dicit dominus
exercituum ego enim sum dominus
deus vester et non mutor Illos
que dicta sunt intelliguntur eun-
dem apparere in illo iudicio quas-
dam quondam purgatorias
penas futuras ubi enim dicitur
quis sustinebit diem introi-
tus eius aut quis stare poterit
ut aspiciat eum quia ipse in-
gredietur quasi ignis confla-
torius et quasi herba lavancium
et sedebit conflans et emun-
dans sicut aurum et sicut ar-
gentum et emundabit filios
levi et colabit eos sicut aurum
et sicut argentum Nichil a-
liud intelligendum est dicit
tale aliquid ysaias Lavabit
dominus sordes filiarum syon
et emundabit sanguinem de me-
dio eorum spiritu iudicii et spiritu com-
bustionis nisi forte sic eos
dicendum est emundari a sordi-
bus et quodammodo
eum a beatis male per penale
in iudicium separatur ut eorum se-
gregatio atque dampnatio
purgatio sit istorum quia sine
talium deinceps commixtione vic-
turi sunt Sed cum dicit et emun-
dabit filios levi et colabit eos
sicut aurum et argentum et erunt
domino offerentes hostias in iusti-
cia et placebit domino sacrificium
iuda et ierusalem utique ostendit eos
ipsos qui emundabuntur deinceps
mundatos in sacrificiis iusticie domino
esse esse placituros ac per hoc
ipsi eorum in iusticia mundabun-
tur iniqua domino displicebant
hostie porro in plena perfecta-
que iusticia cum mundati fuerint
ipsi erunt Quid enim acceptius
tales deo offerunt quam se ipsos
verum ista quo de purgatoriis
penis ut diligencius pertractetur
in tempore aliud differenda est filios
autem levi et iuda et ierusalem ipsam
dei ecclesiam debemus accipere non ex
hebreis tantum sed ex aliis eciam gentibus
congregatam nec talem qualis
nunc est ubi si dixerimus quia peccatum
non habemus nos ipsos seducimus
et veritas in nobis non est Sed
qualis tunc erit velud area per
ventilacionem ita per iudicium pur-
gata novissimum eius quoque ig-
ne mundatis quibus talis
mundacio necessaria est ita ut nullus
omnino sit qui offerat sacrificium
pro peccatis suis Omnes enim qui sic
offerunt pro peccatis utique sunt pro
quibus dimittendis offerunt
ut cum obtulerint et acceptum
deo fuerit tunc dimittantur xxi

Volens autem deus ostendere
civitatem suam tunc in ista co-

non futura dixit filios levi
oblaturos hostias in iustitia. Non
ergo impuro ac peccatore non pro peccato
unde intelligi potest in eo quod scriptum
admixtum atque ait: Et placebit
domino sacrificium iuda et ierusalem sicut
diebus pristinis et sicut annis
prioribus, frustra sibi iudeos secundum le-
gem veteris testamenti sacrificiorum
suorum preterita tempora polliceri. Non enim
tunc in iustitia sed in peccatis hostias
offerebant cum pro peccatis precipue
ac primitus offerebant usque adeo
ut sacerdos ipse quem debemus
utique credere ceteris fuisse iustiorem
secundum dei mandatum soleret pro suis
primum offerre peccatis, deinde pro po-
puli. Quapropter exponendum oportet
quomodo sit accipiendum quod dictum
est: sicut diebus pristinis et
sicut annis prioribus. Fortassis
enim tempus illud commemorat quo
primi homines in paradiso fuerunt. Tunc
enim puri atque integri ab omni
sorde ac labe peccati se ipsos deo
mundissimas hostias offerebant.
Ceterum ex quo commisse prevarica-
tionis causa inde dimissi sunt
atque humana in eis natura damp-
nata est excepto uno mediatore
et post lavacrum regenerationis
quibusque adhuc parvulis nemo
mundus a sorde sicut scriptum est
nec infans cuius est unius diei vi-
ta super terram. Quod si respondetur
etiam eos merito dici posse offer-
re hostias in iustitia qui offerunt in
fide — iustus enim ex fide vivit — quamvis
se ipsum seducat si dixerit se non
habere peccatum et ideo non dicat quia
vivit ex fide. Numquid dicturus
est quispiam hoc fidei tempus illi fini
esse coequandum quo igne iudicii

novissimi mundabuntur qui offe-
rant hostias in iustitia ac per hoc
quoniam post talem mundationem nulla
peccata iustos habituros esse cre-
dendum est. Profecto illud tempus quan-
tum attinet ad non habere peccatum nul-
li tempori comparandum nisi cum primi
homines in paradiso ante prevari-
cationem in innocentissima felici-
tate vixerunt. Recte itaque in-
telligitur hoc significatum esse
quod dictum est: sicut diebus pristinis
et sicut annis prioribus. Nam et
per ysaiam postea quam celum
novum et terra nova promissa est
inter cetera que ille de sanctorum beati-
tudine per allegorias et enigma-
ta exequitur quibus expositionem
congruam reddere nos prohibuit vi-
tande longitudinis cura: secundum
dies inquit ligni vite erunt
ab eo separatis illis hominibus quos
sua de paradiso eiecit iniqui-
tas ei ligno circumposita est
ignea terribilis custodia. Si
quis autem illos dies ligni vite
quos commemoravit propheta ysa-
ias istos qui nunc aguntur ecclesie christi
dies esse contendit ipsumque
christum lignum vite prophetice dictum
quia ipsa est sapientia dei de qua
salomon ait: lignum vite est omnibus
amplectentibus eam; nec annos
egisse aliquos in paradiso illos
primos homines unde tam cito
eiecti sunt ut nullum ibi gigne-
rent filium et ideo non posse illud
tempus intelligi in eo quod dictum
est: sicut diebus pristinis
et sicut annis prioribus; istam
pretereo questionem ne cogar quod
prolixum est cuncta discutere ut ali-
quid horum veritas manifesta
confirmet. Video quippe alium

sensim in diebus pristinis et annis carnalium sacrificiorum nobis promissa non immune per prophetam credamus fuisse promissa. Hostie namque ille veteris legis in quibusque pecoribus immaculate ac sine ullo prorsus vicio videbantur offerri et significabant homines sanctos qualis solus inventus est Christus sine ullo omnino peccato. Proinde quia post iudicium cum fuerint etiam igne mundati qui eiusmodi mundatione sunt digni in omnibus sanctis nullum invenietur omnino peccatum atque ita se ipsos offerent in iusticia ut tales hostie omnimodo immaculate ac sine ullo vicio sint future erunt profecto sicut in pristinis diebus et sicut annis prioribus quando in umbra huius rei future mundissime offerebantur hostie. Hec est namque mundicia tunc in mortali carne ac mente sanctorum que significabatur in illarum corporibus hostiarum. Deinde propter eos qui non mundatione sed dampnatione sunt digni et accedam inquit ad vos in iudicium et ero testis velox super maleficos et super adulteros et cetera. Cumque his criminibus dampnabilibus enumeratis omnibus addidisset addidit quoniam ego dominus vester et non mutor tamquam diceret: Cum vos mutaverit in melius culpa vestra et in melius gratia mea ego non mutor. Testem vero se dicit futurum quia in iudicio suo non indiget testibus eumque velocem sive quia repente futurus est eiusque iudicium inopinato eius adventu celerrimum quod tardissimum putabatur, sive quia ipsas conscientias sine ulla sermonis prolixitate convincet. In cogitationibus sicut scriptum est impii interrogatio erit. Et apostolus inquit: Cogitationibus accusantibus vel defendentibus in die qua iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum. Etiam sic ergo dominus futurus testis intelligendus est velox cum sine mora revocabit in memoriam unde convincat puniatque conscienciam. xxvi

Illud etiam quod aliud agens in octavo decimo libro de isto propheta posui ad iudicium novissimum pertinet ubi ait: Erunt michi dicit dominus omnipotens in die qua ego facio in adquisitionem et eligam eos sicut homo eligit filium suum qui servit ei et convertemini et videbitis quid sit inter iustum et iniquum et inter servientem deo et eum qui non servit ei. Quia ecce dies venit ardens sicut clibanus et comburet eos et erunt omnes alienigene et omnes qui faciunt iniquitatem stipula et succendet eos dies veniens dicit dominus omnipotens et non relinquetur eorum radix neque ramus. Et orietur vobis qui timetis nomen meum sol iusticie et sanitas in pennis eius et egrediemini et salietis sicut vituli de vinculis relaxati et conculcabitis iniquos et erunt cinis sub pedibus vestris dicit dominus omnipotens. Hec distancia premiorum atque penarum iustos discernens ab iniustis que sub isto sole in huius vite vanitate non cernitur quando sub illo sole iusticie in illius vite manifestatione clarebit tunc profecto erit iudicium quale numquam fuit. xxvii

Quod vero subiungit idem propheta
Mementote legis moysi servi
mei quam mandavi ei in oreb
ad omnem israel precepta et iudicia
oportune commemorat post de-
clarationem futuram tam magnam
inter observatores legis et contemp-
tores eius discrimine simul etiam ut
discant legem spiritualiter intelli-
gere inveniant in ea christum
per quem iudicem facienda est inter
bonos et malos ipsa discretio
Non enim frustra idem dominus ait
iudeis Si crederetis et michi de
me enim ille scripsit Carnaliter
quippe accipiendo legem et eius
promissa terrena celestium rerum
figuras esse nescientes in illa
murmura corruerunt ut dicere
auderent Vanus est qui servit deo
et quid amplius quia custodivimus
mandata eius et quia ambula-
vimus supplices ante faciem domini
omnipotentis Et nunc nos beatos
dicimus alienos et edificantur
omnes qui faciunt iniquitatem
Quibus eorum verbis quodammodo
propheta compulsus est novissimum pre-
nunciare iudicium ubi mali nec sal-
tem falso sint beati sed apertissime ap-
pareant miserrimi et boni nulla
temporali saltem miseria laborent sed
clara et sempiterna beatitudine
perfruantur Dixerat quippe istorum
talia quedam verba etiam superius
dicentium Omnis qui facit ma-
lum bonus est in conspectu domini et tales
ei placent Ad hec inquam contra
deum murmura pervenerunt
legem moysi accipiendo carna-
liter Unde et ille in psalmo septua-
gesimo secundo pene commotos
dicit fuisse pedes suos et ef-
fusos gressus suos utique in
lapsum quia zelavit in pec-
catoribus pacem peccatorum intuens
ita ut inter cetera diceret Quomodo
scit deus et si est scientia in excelso
altissimo. Dicit etiam Numquid
vane iustificavi cor meum et
lavi in innocentibus manus
meas Ut autem solveret questionem
ista difficillima que fit cum
videntur boni esse miseri et
felices mali Hic inquit labor
est ante me donec introeam
in sanctuarium dei et intelligam in
novissimo iudicio quippe non sic
erit sed aperta iniquorum miseria
et aperta felicitate iustorum
longe quam nunc aliud apparebit.

Cum autem admonuisset xxviiij
ut meminissent legis moysi
quoniam providebat eos multo ad-
huc tempore non tam spiritualiter sicut
oportuerat accepturos continuo
subiecit Et ecce ego mittam vobis
heliam thesbitem antequam
veniet dies domini magnus et
illustris qui convertet cor patris
ad filium et cor hominis ad proximum
suum ne forte veniens percutiam
terram penitus Per hunc heliam
magnum mirabilemque prophetam
exposita sibi lege novissimo
ante iudicium iudeos in christum
verum id est in christum nostrum esse cre-
dituros celeberrimum est in ser-
monibus cordibusque fidelium
Ipse quippe ante adventum
iudicis salvatoris non immerito
speratur esse venturus qui etiam
nunc vivere non immerito creditur
Curru namque igneo raptus
est de rebus humanis quod eviden-
tissime scriptura sacra testatur
Cum venerit ergo exponendo
legem spiritualiter quam nunc iudei
carnaliter sapiunt convertet
cor patris ad filium id est cor patrum

ad filios. Singulare quippe
pro plurali interpretes septua
ginta posuerunt. Et est sensus
ut etiam filii sic intelligant sensum
id est iudei quemadmodum eam patres
intellexerunt ipsi prophete in quibus
erat ipse moyses. Sic enim cor
patrum convertetur ad filios cum
intelligentia patrum perducetur
ad intelligentiam filiorum et cor
filiorum ad patres dum in id quod
senserunt illi consentiunt isti.
Ubi septuaginta dixerunt: Et cor
hominis ad proximum suum. Multum enim
inter se valde proximi patres
et filii. Quamquam in verbis septuagin
ta interpretum qui prophetice inter
pretati sunt sit et alius sensus
idemque electior ut in
telligatur helyas cor dei patris
conversurus ad filium non utique a
gendo ut pater diligat filium, sed
et iudei quem prius oderant dili
gant eundem qui noster est christum.
Iudeis enim nunc aversum cor habet
deus a christo nostro quoniam hoc pu
tant. Eis ergo tunc cor eius
convertetur ad filium cum ipsi converso
corde didicerint dilectionem patris
in filium. Quod vero sequitur: Et cor
hominis ad proximum eius, melius
intelligitur quam cor hominis ad hominem
christum. Cum enim sit in forma dei
christus, nostri formam servi accipiens
deus est dignatus esse et proximus
noster fieri. Hoc ergo faciet helyas. Ne
forte, inquit, veniam et percutiam
terram penitus. Terra sunt enim
qui terrena sapiunt sicut iudei
carnales usque nunc et de quo vitio
contra deum murmura illa venerunt:
Quia mali ei placent et va
nus est qui servit deo. xxx

Multa alia sunt scripturarum tes
timonia divinarum de novissi
mo iudicio dei que si omnia
colligam nimis longum erit.
Satis ergo sit quod et novis et ve
teribus sacris litteris hoc prenuntiatum
esse probavimus. Sed veteribus per christum
futurum esse iudicium id est iudicem
christum de celo esse venturum non
ita ut intelligatur christus, dominus
enim deus et pater est et filius et
spiritus sanctus. Verumtamen hoc sine te
stimonio relinquere nos oportet.
Primo itaque demonstrandum est que
admodum ihesus christus tamquam
dominus deus loquatur in propheticis
libris sed in aliis christus ihesus videtur
appareat ut et cum sic apparet
in ultimo iudicio dominus
deus dicatur esse venturus
possit ihesus christus intelligi.
Est locus apud ysaiam prophetam
qui hoc quod dico evidenter ostendit.
Deus enim per prophetam: Audi me,
inquit, iacob et israel, quem ego vo
co. Ego sum primus et ego sum
in sempiternum et manus mea
fundavit terram et dextera mea firmavit celum.
Vocabo eos et stabunt simul et
congregabuntur omnes et au
dient. Quis annuntiavit hec?
Diligens te feci voluntatem tuam
super babylonem ut auferrem seme
chaldeorum. Ego locutus sum et ego
vocavi, adduxi eum et prosperam
feci viam eius. Accedite ad me
et audite hec. Non a principio in
abscondito locutus sum; cum fierent
ibi eram. Et nunc dominus deus misit
me et spiritus eius. Hoc enim dixit secundum
formam servi de re futura utens
preteriti temporis verbo quemadmodum apud
eundem prophetam legitur: Sicut
ovis ad ymolandum ductus est.
Non enim ait ducetur, sed pro eo
quod futurum erat preteriti temporis
verbum posuit. Et assidue pro
phetia sic loquitur. Et aliud est

locus apud zachariam qui hoc
euidenter ostendit quod omnipote
tem misit omnipotens. Et eius quem
misit dicitur per deum filium. Nam
ita scriptum est. Hec dicit dominus deus
omnipotens post gloriam misit me
super gentes que spoliauerunt vos
quia qui tetigerit vos quasi
qui tangit pupillam oculi eius.
Ecce ego infero manum meam
super eos et erunt spolia hiis qui
seruierant eis et cognoscetis quod
dominus omnipotens misit me. Ecce deus
omnipotens dicit a deo omnipote
te se missum. Et eius hic quis audeat
intelligere nisi christum loquentem
scilicet omnibus que perierant domus
israel ait namque in ewangelio
Non sum missus nisi ad oues
que perierunt domus israel. Et uias
hic comparauit pupillo oculi dei
propter excellentissimum dilectionis af
fectum. Ex quo genere ouium etiam
ipsi apostoli fuerunt. Et post gloriam
resurrectionis utique sue que antequam
fieret ait ewangelista Ihesus nondum
erat glorificatus etiam super gentes
missus est in apostolis suis. Ac
sic impletum est quod in psalmo
legitur. Erue me a contradictio
nibus populi constitues me in ca
put ut qui spoliauerant israeli
tas quibus israelite serui erant
in suis gentibus subditi no
uissime eedem spoliarentur
et ipsi spolia fierent israelitarum
Hoc enim apostolis promiserat di
cens. Faciam vos piscatores
hominum. Et uni eorum. Ex hoc iam ho
mines eris inquit capiens. Spo
lia fierunt et in bonum tamquam
erepta vasa illi forti sed for
cius alligato. Item per eundem
prophetam dominus loquens ait. Et
erit inquit in die illa queram

auferre omnes gentes que
uenerunt contra ierusalem et effundam
super domum dauid et super habita
tores ierusalem spiritum gratie et miserationis
et aspicient ad me pro eo quod in
sultauerunt et plangent super eum
planctum quasi super carissimum
et dolebunt dolore quasi super
unigenitum. Nunquid nisi dei
est auferre omnes gentes
inimicas sancte ciuitatis
ierusalem que ueniunt contra eam id est
contrarie sunt ei. uel sicut alii sunt
interpretati ueniunt super eam
id est ut eam subiciant. Aut effun
dere super domum dauid et super
habitatores eiusdem ciuitatis
spiritum gratie et miserationis. Hoc utique dei
est et ex persona dei dicitur
per prophetam. et tamen hunc deum hec
tam magna et tam diuina fa
cientem se ipsum christus ostendit
adiungendo atque dicendo. et
aspicient ad me pro eo quod
insultauerunt et plangent super
eum planctum quasi super carissi
mum dilectum et dolebunt do
lore quasi super unigenitum. Pe
nitebit quippe iudeos in die
illa eos qui accepturi sunt
spiritum gratie et miserationis quod in eius passione
insultauerunt christo cum aspexerint
eum in sua maiestate ue
nientem eumque esse cognoue
rint quem in suis parentibus prius
humilem illuserunt quamuis et
ipsi parentes eorum tante illius
impietatis auctores resurgen
tes uidebunt eum sed puniendi
iam non adhuc corrigendi.
Non itaque hoc loco corri
gendi sunt intelligendi sunt ubi
dictum est. Effundam super domum
dauid et super habitatores
ierusalem spiritum gratie et miserationis et aspicient

ad me pro eo quod insultaverunt
Et quia de illorum stirpe venientes
qui per helyam illo tempore credituri
sunt sicut dicimus iudeis vos
occidistis xpm quamvis hoc
parentes eorum fecerint sic et isti do
lebunt se fecisse quodammodo
quod fecerunt illi quorum stir
pe descendunt. Quamvis ergo
accepto spiritu gratie et misericordie iam fide
les non dampnabuntur cum
impiis parentibus suis dolebunt
tamen tamquam ipsi fecerint quod
illi fecerunt. Dolebunt itaque non
reatu criminis sed pietatis affectu
Sane ubi dixerunt septuaginta in
terpretes Et aspicient
ad me pro eo quod insultaverunt
sic interpretati sunt ex hebreo et
aspicient ad me quem confixerunt
Quo quidem verbo evidentius xpus
apparet crucifixus sed illa in
sultatio quam septuaginta po
nere maluerunt eius universe
non defuit passioni. Nam et
detento et alligato et adiu
dicato et obprobrio ignomi
niose vestis induto et spinis
coronato et calamo in capite
percusso et irridenter flexis gen
ibus adorato et crucem suam
portanti et in ligno iam pe
denti utique insultaverunt. Proinde
interpretationem non sequentes
unam sed utramque iungentes cum
et insultaverunt et confixerunt
legimus plenius veritatem
dominice passionis agnoscimus
Cum ergo in propheticis litteris ad
novissimum iudicium faciendum
deus legitur esse venturus et
si eius alia distinctio non ponatur propter
ipsum iudicium xpm debet intelli
gi quia etsi pater iudicabit per
adventum filii hominis. Nam ipse

per sue presentie manifestationem
non iudicat quemquam sed omne
iudicium dedit filio qui manifes
tabitur homo iudicaturus sicut
homo est iudicatus. Cuius enim est
alius de quo item deus loquitur
per ysaiam sub nomine Iacob et
israel de cuius semine corpus accepit
Ita scriptum est Iacob puer me
us suscipiam illum et israel electus
meus assumpsit eum anima mea
Dedi spiritum meum in illum iudicium
gentibus proferet non clamabit
neque cessabit neque audietur foris
vox eius Calamum quassatum
non conteret et linum fumigans non
extinguet sed in veritate proferet
iudicium Refulgebit et non con
fringetur donec putat in terra
ponat in terra iudicium et in nomine
eius sperabunt In hebreo non
legitur iacob et israel sed quod ibi
legitur servus meus [illegible]
septuaginta interpretes volentes
admonere quatenus accipiendum sit quia
secundum formam servi dominus est in qua
se altissimus humillimum prebuit
ipsius hominis nomen ad eum signi
ficandum posuerunt de cuius gene
re eius forma suscepta est
Datus est ei spiritus sanctus quod
in columbe specie evangelio teste
monstratum iudicium gentibus pro
tulit quia prenuntiavit futurum
quod gentibus erat occultum Pre man
suetudine non clamavit nec
tamen in predicanda veritate ces
savit sed non est audita foris vox
eius nec auditur quoniam
ab eis qui foris ab eius corpore
precisi sunt non ei obeditur. Ipsos
autem suos persecutores iudeos qui
calamo quassato perdita inte
gritate et ligno fumigante a
misso lumine comparati sunt non

contriuit non contriuit quia pe
percit eis quia non dimisit eos ue
nerat iudicare sed iudicari ab eis
In uetustate sane protulit iudicium
predicens eis qui puniendi essent
si in sua malignitate persiste
rent. Refulsit in monte facies
eius in orbe fama eius. Rex
confractus siue contritus est quia
neque in gente sua ut esse desisteret
persecutoribus. Et ideo non est sim
her fiet quia inimici eius dixerunt
uel dicunt quando morietur et peribit
nomen eius donec ponat in
terra iudicium. Ecce manifestum
est quod absconditum querebamus
Hoc enim est nobis nouissimum iu
dicium quod ponat in terra cum
uenerit ipse de celo de quo iam
uidemus impletum quod hic ul
timum positum est. Et in nomine eius
gentes sperabunt. Per hoc certe quod
negari non potest credatur et illud
quod impudenter negatur. Quis
enim speraret gentes in christi nomen
sperantes quando tenebatur illude
batur et crucifigebatur quando et ipsi
discipuli spem perdiderant quam
in illo habere iam ceperant. Quod uix
tunc unus latro sperauit
in cruce nunc sperant gentes
longe lateque diffuse et ne me
ternum moriantur ipsa in qua
mortuus est cruce signantur.
Nullus igitur nisi negat uel
dubitat per Ihesum christum tale quale
istis sacris litteris predicatur no
uissimum futurum esse iudicium
nisi qui eisdem litteris nescio qua
incredibili animositate seu ceci
tate non credit que iam ueritatem
suam orbi demonstrauere terrarum. In
illo itaque iudicio uel circa illud
iudicium has res didicimus esse

uenturas Heliam thesbitem
fidem iudeorum antichristum persecu
turum christum iudicaturum mor
tuorum resurrectionem bonorum malorumque
diremptionem mundi conflagra
tionem eiusdemque renouationem
que omnia quidem uentura
esse credendum est. Sed quibus
modis et quo ordine ueniant
magis tunc docebit rerum experien
tia quam nunc ad perfectum hominum
intelligentia ualet consequi.
Existimo tamen eo quo a me
memorata sunt ordine esse
uentura. xxx

Duo nobis ad hoc opus per
tinentes reliqui sunt libri
ut adiuuante domino promissa
compleamus quorum erit unus
de malorum suppliciis alius de
felicitate iustorum in quibus
maxime sicut deus dona
uit argumenta refellentur humana
que contra predicta ac promis
sa diuina sapientes sibi miseri
rodere uidentur et salubris
fidei nutrimenta uelud falsa
et ridenda contempnunt. Qui au
tem secundum deum sapiunt omnia que
incredibilia uidentur hominibus
et ad scripturas sanctas quarum iam
ueritas multis modis asse
rta est continentur maximum
argumentum tenent ueracem dei omni
potentiam que certum habent nul
lo modo in eis potuisse mentiri
et posse facere quod impossi
bile est infideli. Incipiunt
capitula libri vicesimi primi

De ordine disputationis
qua prius disserendum est de
perpetuo supplicio dampnatorum
cum diabolo quam de eterna felici
tate sanctorum. j. An possint
corpora in ustione ignis

esse perpetua. iii. An quibus sit ut corporis dolorem sequatur carnis interitus.
iiii. De naturalibus exemplis quorum consideratio doceat posse inter cruciatus viventia corpora permanere.
v. Quanta sint quorum ratio reddi nequeat et tamen eadem vera esse non sit ambiguum.
vi. Quod non omnia miracula sint naturalia sed plera humano ingenio modificata, plera autem demonum arte composita.
vii. Quod in mirabilibus rebus summa credendi ratio sit.
viii. Non esse contra naturam cum alicui rei cuius natura innotuit aliquid incipit esse diversum quam quod erat notum.
ix. De gehenna et eternarum qualitate penarum.
x. An ignis gehenne si corporalis est possit malignos spiritus incorporeos tactu suo adurere.
xi. An hoc ratio iusticie habeat ut non sint extensiora penarum tempora quam fuerint peccatorum.
xii. De magnitudine prevaricationis prime ob quam eterna pena omnibus debeatur qui extra sunt gratiam salvatoris.
xiii. Contra opinionem eorum qui putant criminosis supplicia post mortem causa purgationis adhiberi.
xiiii. De penis temporalibus istius vite quibus subiecta est humana condicio.
xv. Quod omne opus gratie dei eruentis nos de profunditate veteris mali ad futuri seculi pertineat novitatem.
xvi. Quibus gratie legibus omnes regeneratorum habeantur etates.
xvii. De hiis qui putant nullorum hominum penas eternas esse mansuras.
xviii. De hiis qui novissimo iudicio propter intercessionem sanctorum neminem hominum putant esse dampnandum.
xix. De hiis qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hereticis propter participationem corporis Christi.
xx. De hiis qui non omnibus sed eis tantum qui apud catholicos sunt renati etiam si postea in multa crimina erroresque proruperint indulgentiam pollicentur.
xxi. De hiis qui eos qui permanent in catholica fide etiam si pessime vivunt et ob hoc comburi meruerint propter fidei fundamentum salvandos esse definiunt.
xxii. De hiis qui putant ea crimina que inter elemosinarum opera committuntur ad dampnationem iudicii non vocari.
xxiii. Contra opinionem eorum qui dicunt nec diaboli nec hominum malorum perpetua futura supplicia.
xxiiii. Contra eorum sensum qui in iudicio dei omnibus reis propter sanctorum preces putant esse parcendum.
xxv. An hii qui inter hereticos baptisati sunt et deteriores postea male vivendo facti sunt, vel hii qui apud catholicos renati ad hereses aut scismata transierunt, vel hii qui a catholicis apud quos renati sunt non recedentes criminose vivere perstiterunt, possint privilegio sacramentorum remissionem eterni sperare supplicii.
xxvi. Quid sit in fundamento habere Christum et quibus spondeatur salus quasi per ignis usturam.
xxvii. Contra eorum persuasionem qui putant sibi non obfutura peccata in quibus cum elemosinas facerent perseverunt.

Incipit liber vicesimus primus

Cum per Christum dominum nostrum iudicem vivorum

et mortuorum ad debitos fines ambe pervenerint civitates quarum est una dei altera dyaboli quale modi supplicium sit futurum dyaboli et omnium ad eum pertinentium in hoc libro quantum ope divina valebimus diligentius disputandum est. Ideo autem hunc tenere ordinem malui ut postea disseram de felicitate sanctorum quia utrumque cum corporibus erit et incredibilius videtur esse in eternis tormentis corpora durare cruciatibus quam sine dolore ullo in eterna beatitudine permanere. Ac per hoc cum illam penam non debere incredibilem demonstravero adiuvabit me plurimum ut multo facilius omni carens molestia immortalitas corporum in sanctis futura credatur. Nec a divinis ordo iste abhorret eloquiis ubi aliquando quidem bonorum beatitudo prius ponitur ut est illud: Qui bona fecerunt in resurrectionem vite, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii. Sed aliquando et posterius ut est: Mittet filius hominis angelos suos et colligent de regno eius omnia scandala et mittent in caminum ignis ardentem ibi erit fletus et stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Et illud: Sic ibunt isti in supplicium eternum, iusti autem in vitam eternam. Et in prophetis quod commemorare longum est nunc ille nunc iste ordo si quis inspiciat invenitur. Ego autem istum qua causa elegerim dixi. ij

Quid igitur ostendam unde convincantur increduli posse humana corpora animata atque viventia non solum numquam morte dissolvi sed in eternorum quoque ignium durare tormentis? Nolunt enim hoc ad omnipotentis nos referre potentiam sed aliquo exemplo persuaderi sibi flagitant. Quibus si respondemus esse animalia profecto corruptibilia quia mortalia que tamen in mediis ignibus vivant, non nulli cala- genus vermium aquarum calidarum scaturigine reperiri quarum fervorem nemo impune contrectet, illos autem non solum sine ulla sui lesione ibi esse sed extra esse non posse: aut nolunt credere si ostendere non valemus, aut si valuerimus sive oculis demonstrare res ipsas sive per testes idoneos docere, non satis esse ad questionem rei de qua agitur eadem infidelitate contendunt quod hec animalia nec semper vivunt et sine dolore in illis vivunt ignibus; convenientibus quippe nature sue vegetantur illis non cruciantur elementis. Quasi non credibilius sit vegetari quam cruciari talibus rebus. Mirabile est enim dolere in ignibus et tamen vivere, sed mirabilius vivere in ignibus nec dolere. Si autem hoc creditur cur non et illud? iij

Sed nullum est, inquiunt, corpus quod dolere possit nec possit mori. Et hoc unde scimus? Nam de corporibus demonum quis certus est utrum in eis doleant cum se affligi magnis cruciatibus confitentur? Quod si respondetur terrenum corpus solidum scilicet atque conspicuum nullum esse atque ut uno potius nomine illud explicem nulla

esse carnem que dolere possit
et mori non possit quid aliud dicat
nisi quod sensu corporis homines et
experiencia collegerunt Nullam
namque carnem nisi mortalem
sciunt Et hec est eorum tota racio
ut quod experti non sunt nequa
quam esse posse arbitrentur Ita
enim racionis dolorem facere mort
em cum vite potius sit indicium
Et si enim queritur utrum possit
vivere certum est tamen vivere omne quod
dolet dolorem quoque omnem nisi in re
vivente dolentis Non est necesse
ut occidat dolor quia nec cor
pora ista mortalia omnis do
lor occidit Et ut dolor aliquis
possit occidere illa causa est quia sic
est anima connexa huic corpori ut
summis doloribus cedat atque
discedat quia et ipsa compago
membrorum atque vitalium sic infir
ma est ut eam vim que magnum
vel summum dolorem facit non
valeat sustinere Tunc autem tali
corpori anima et eo connectitur
modo ut illud vinculum sicut
nulla temporis longitudine sol
vitur ita nullo dolore rumpatur
Proinde etiam si nunc talis
nulla est que sensum doloris
perpeti possit mortemque non possit
Erit tamen tunc talis caro qualis
nunc non est Non enim nulla sem
piterna mors erit qui nec
vivere anima poterit deum non ha
bendo nec doloribus corporis ca
rere moriendo Prima mors
animam nolentem pellit de corpore
secunda mors animam nolentem
tenet in corpore Ab utraque

morte quod id habetur ut quod
non vult anima de suo corpore
paciatur Attendunt autem isti
contradictores nullam esse nunc
carnem que dolorem pati possit
mortemque non possit et non atten
dunt esse tamen aliquid tale quod
quod corpore maius sit Ipse
quippe animus anima per quam cor
pus vivit et regitur et dolo
rem pati potest et mori non potest
Ecce inventa res est que cum
sensum doloris habeat immor
talis est Hoc ergo erit tunc etiam
in corporibus dampnatorum
quod nunc esse scimus in animis
omnium Si autem consideremus dili
gencius dolor qui dicitur cor
poris magis ad animam pertinet Anime
est enim dolere non corporis etiam
quando ei dolendi causa existit
a corpore cum in eo loco dolet
ubi leditur corpus Sicut
ergo dicimus corpora consencien
cia et corpora viventia cum ab
anima sit corporis sensus et vita
ita corpora dicimus et dolencia
cum dolor corpori nisi ab anima esse
non possit Dolet itaque anima
cum corpore in eo loco eius ubi
aliquid contingit ut doleat
Dolet et sola quamvis sit in cor
pore cum aliqua causa et
invisibili tristis est ipsa corpore
incolumi Dolet etiam non in
corpore constituta Nam utique
dolebat dives ille apud inferos
quando dicebat Crucior in hac fla
ma Corpus autem nec exanime
dolet nec animatum sine anima
dolet Si ergo a dolore ar
gumentum recte sumeretur ad mortem ut ideo

mors posset accidere quia potius accidere dolor minus ad animam pertinet mors ad quam magis pertinet dolere. Cum ergo illa que magis dolere potest non possit mori quid momenti affert illa corpora que futura sunt in doloribus ideo eciam moritura esse credamus. Dixerunt quidam platonici ex terrenis corporibus moribundisque membris esse anime et metuere et cupere et dolere atque gaudere unde virgilius hinc inquit id est ex moribundis terreni corporis membris metuunt cupiuntque dolent gaudentque. Sed convicimus eos in quarto decimo huius operis libro habere animas ipsos ab omni eciam corporis labe purgatas diram cupiditatem qua rursus incipiunt in corpora velle reverti. Ubi autem potest esse cupiditas profecto eciam dolor potest. Frustrata quippe cupiditas sive non perveniendo quo tendebat sive amittendo quo pervenerat vertitur in dolorem. Quapropter si anima que vel sola vel maxime dolet habet tamen quamquam pro suo modo immortalitatem suam non ideo mori poterunt illa corpora quia dolebunt. Postremo si corpora faciunt ut anime doleant cur eis dolorem possunt inferre mortem vero inferre non possunt nisi quia non est consequens ut mortem faciat quod dolorem facit. Cur ergo incredibile est ignes illos corporibus dolorem posse inferre non mortem sicut ipsa corpora dolere animas faciunt quas tamen non ideo mori cogunt. Non est igitur necessarium future mortis argumentum dolor.

iiii

Quapropter si sicut scripserunt qui naturas animalium curiosius indagarunt salamandra in ignibus vivit et quidam notissimi sicilie montes qui tanta temporis diuturnitate ac vetustate usque nunc et deinceps flammis estuant atque integri perseverant satis ydonei testes sunt non omne quod ardeat absumi et anima indicat non omne quod dolere potest posse eciam mori, quid adhuc a nobis poscuntur rerum exempla quibus doceamus non esse incredibile ut hominum corpora sempiterno supplicio punitorum et igne animam amittant et sine detrimento ardeant et sine interitu doleant. Habebit enim tunc ista carnis substancia qualitatem ab illo inditam qui tam miras et varias tot rebus indidit quas videmus ut eas quia multe sunt non miremur. Quis enim nisi deus creator omnium dedit carni pavonis mortui ne putresceret. Quod cum auditu incredibile videretur evenit ut apud carthaginem nobis cocta apponeretur hec avis de cuius pectore pulparum quantum visum est decerptum servari iussimus. Quod post dierum tantum spacium quanto alia caro quecumque cocta putresceret prolatum atque oblatum nichil nostrum offendit olfactum. Itemque repositum post dies amplius quam triginta idem quod erat inventum est idemque post annum nisi quod aliquantulum corpulencie siccioris et contractioris fuit. Quis paleis dedit vel tam frigidam vim ut obrutas nives servet vel tam fervidam ut poma immatura maturet. De ipso igne mira quis explicet quo queque adusta nigrescunt cum ipse sit lucidus et pene omnia que

ambitu et lambitu colore pulchro decolorat atque ex splendido fulgido carbonem teterrimum reddit. Nec quasi regulariter definitum est. Ita e contrario lapides igne candente percocti et ipsi fiunt candidi; et quamvis magis ille rubeat, illi albo colore intestato congruit tamen luci quod album est, sicut nigrum tenebris. Cum itaque ignis in lignis ardeat et lapides coquat, contrarios habet in non contrariis rebus effectus. Etsi enim lapides et ligna diversa sunt, non tamen contraria, sicut album et nigrum, quorum unum facit in lapidibus, alterum in lignis; clarus illos clarificans, haec obfuscans, cum in illis deficeret, nisi in istis viveret. Quid in carbonibus? nonne miranda est et tanta infirmitas, ut ictu levissimo frangantur, pressu facillimo conterantur, et tanta firmitas, ut nullo humore corrumpantur, nulla aetate vincantur, usque adeo ut eos substernere soleant qui limites figunt, ad convincendum litigatorem quisquis post quantalibet tempora extiterit fixumque lapidem limitem non esse contenderit? Quis eos in terra humida infossos, ubi ligna putrescerent, tam diu durare incorruptibiliter posse, nisi rerum ille corruptor ignis effecit? Intueamur etiam miraculum calcis; excepto eo, de quo satis diximus, quod igne candescit, quo alia tetra redduntur, etiam occultissime ab igne ignem concipit eumque iam gleba tangentibus frigida tam latenter servat, ut nulli nostro sensui prorsus appareat, sed compertus experimento etiam dum non apparet sciatur inesse sopitus. Propter quod eam vivam calcem loquimur, velut ipse ignis

latens anima sit invisibilis visibilis corporis. Iam vero quam mirum est, quod cum extinguitur tunc accenditur! Ut enim occulto igne careat, aqua ei infunditur aquave perfunditur, et cum ante sit frigida, inde fervescit, unde fervida cuncta frigescunt. Velut ergo exspirante illa gleba discedens ignis, qui latebat, apparet ac deinde tamquam morte sic frigida est, ut adiecta unda non sit arsura, et quam calcem vivam vocabamus, vocemus extinctam. Quid est quod huic miraculo addi posse videatur? Et tamen additur. Nam si non adhibeas aquam, sed oleum, quod magis fomes est ignis, nulla eius perfusione vel infusione fervescit. Hoc miraculum si de aliquo Indico lapide legeremus sive audiremus et in nostrum experimentum venire non posset, profecto aut mendacium putaremus aut certe granditer miraremur. Quarum vero rerum ante nostros oculos cotidiana documenta versantur, non genere minus mirabili, sed ipsa assiduitate vilescunt, ita ut ex ipsa India, quae remota est pars orbis a nobis, desierimus nonnulla mirari, quae ad nos potuerunt miranda perduci. Adamantem lapidem multi apud nos habent, et maxime aurifices insignitoresque gemmarum; qui lapis nec ferro nec igne nec alia vi ulla perhibetur praeter hircinum sanguinem vinci. Sed qui eum habent atque noverunt, numquid ita mirantur, ut hi quibus primum potentia eius ostenditur? Quibus autem non ostenditur, fortasse nec credunt, aut si credunt, inexperta mirantur; et si contigerit experiri, ad hoc quidem mirantur insolita, sed assiduitas experiendi paulatim subtrahit admirationis incitamentum. Magnetem

lapidem nouimus mirabilem ferri esse raptorem. Quod cum primum vidi vehementer inhorrui. Quippe ferreum a lapide ferreum anulum raptum atque suspensum. Deinde tamquam ferro quod rapuerat vim dedisset suam communemque fecisset idem anulus alteri admotus est eundemque suspendit atque ut ille prior lapidi sic alter anulus priori anulo cohaerebat. Accessit eodem modo tertius accessit et quartus. Iamque sibi per mutua circulis nexis non implicatorum intrinsecus sed extrinsecus adhaerentium quasi cathena pependerat anulorum. Quis istam vim lapidis non stuperet que illi non solum inerat verum etiam per tot suspensa transibat et invisibilibus ea vinculis subligabat. Sed multo est mirabilius quod a fratre et coepiscopo meo Severo Milevitano de isto lapide comperi. Se ipsum namque vidisse narravit quemadmodum Bathanarius quondam comes Affrice cum apud eum convivaretur episcopus eundem protulit lapidem et tenuit sub argento ferrum quod super argentum posuit. Deinde sicut subter movebat manum qua lapidem tenebat ita ferrum desuper movebatur atque argento medio nichil patiente concitatissimo cursu ac recursu infra lapis ab homine supra ferrum rapiebatur a lapide. Dixi quod ipse conspexi dixi quod ab illo audivi cui tamquam ipse viderim credidi. Quid etiam de isto magnete legerim dicam. Quando iuxta eum ponitur adamas non rapit ferrum et si iam rapuerat ut ei propinquavit mox dimittit. India mittit hos lapides. Sed si eos nos cognitos iam desistimus admirari quanto magis illi a quibus veniunt si eos facillimos habent ut nos calcem quam miro modo aqua fervescente qua solet ignis extingui et oleo non fervescente quo solet ignis accendi quia in promptu nobis est non miramur.

Tamen homines infideles qui cum divina vel praeterita vel futura miracula praedicamus que illis experienda non valemus ostendere rationem a nobis earum flagitant rerum quam quoniam non possumus reddere excedunt enim vires mentis humane existimant falsa esse que dicimus ipsi de tot mirabilibus rebus quas vel videre possumus vel videmus debent reddere rationem. Quod si fieri ab homine non posse perviderint fatendum est eis non ideo aliquid non fuisse vel non futurum esse quia ratio inde non potest reddi quandoquidem sunt ista de quibus similiter non potest. Non itaque pergo per plurima que mandata sunt litteris non gesta atque transacta sed in locis quibusque manentia quo si quisquam ire voluerit et potuerit utrum vera sint explorabit. Sed pauca commemoro. Agrigentinum Siculi salem perhibent cum fuerit admotus igni velud in aqua fluescere. Cum vero ipsi aque velud in igne crepitare. Apud Garamantas quendam fontem tam frigidum ut non bibatur tam fervidum noctibus ut non tangatur. In Epiro alium fontem in quo faces

ut in ceteris extinguuntur accense
sed ut in ceteris accenduntur
extincte. Asbeston archadie lapi-
dem propterea sic vocari quod accensus se-
mel iam non possit extingui. Lig-
num cuiusdam ficus egyptie non
ut ligna cetera in aquis natare
sed mergi et quod est mirabilius cum
in ymo aliquamdiu fuerit inde ad
aque superficiem rursus emer-
gere quod madefactum debuit hu-
moris pondere pregravari. Poma in
terra sodomorum gigni quidem et ad
maturitatis faciem pervenire
sed morsu pressa vel tempta-
ta in fumum ac favillam corio
fatiscente vanescere. Piriten
lapidem persicum tenentis manum
si vehemencius premat adurere
propter quod ab igne nomen ac-
cepit. In eadem perside gigni et
lapidem selenitem cuius interiorem
candorem cum luna crescere atque
deficere. In capadocia etiam vento
equas concipere eosdemque fetus
non amplius triennio vivere.
Tilen indie insulam eo preferri
ceteris terris quod omnis arbor que
in ea gignitur numquam nudatur
tegmine foliorum. De hiis atque aliis
innumerabilibus que historia non
factorum et transactorum sed manentium
locorum tenet mihi autem aliud a-
genti ea persequi nimis longum
est reddant racionem si possunt
infideles isti qui nolunt divinis
litteris credere quid aliud quam
putantes eas esse divinas eo
quod res habeant incredibiles
sicuti hoc est unde nunc agi-
mus. Non enim admittit inquiunt
ulla racio ut caro

ardeat neque absumatur doleat
neque moriatur. Raciocinatores
videlicet magni qui de omnibus re-
bus quas esse mirabiles constat
possunt reddere racionem. Reddant
de istis que pauca posuimus
que procul dubio si esse nescirent
et ea futura esse diceremus multo
minus crederent quam quod nunc dicenti-
bus nobis volunt credere ali-
quando esse futurum. Quis enim eorum
nobis crederet si quemadmodum dicimus
futura hominum viva corpora que semper
arsura atque dolitura nec tamen a-
liquando moritura sunt ita diceremus
in futuro seculo futurum salem
quem faceret ignis velud in aqua
liquescere eundemque faceret aqua ve-
lud in igne crepitare aut futurum
fontem cuius aqua inter frigida
noctis sic ardeat ut non possit
tangi. In estibus vero diei sic al-
geat ut non possit bibi aut fu-
turum lapidem vel eum qui suo calore
manum constringentis adureret vel
eum qui undecumque accensus extin-
gui omnino non posset et cetera que
pretermissis innumeris aliis com-
memoranda interim duxi. Hec
ergo in illo seculo quod futurum
est si diceremus futura incre-
duli responderent. Si vultis
ut ea credamus de singulis reddite
racionem nos non posse confiteremur eo
quod his et similibus dei mirabilibus operi-
bus infirma mortalium racio-
cinacio vinceretur firmam tamen
racionem apud nos esse non sine
racione omnipotentem facere unde
animus humanus infirmus racionem
non potest reddere et in multis quidem
rebus incertum nobis esse quid
velit illud tamen esse certissimum
nichil eorum illi esse impossibile

quecumque voluit cui nos credere
predicenti que neque impotenter
neque mendaciter possumus credere
Isti tamen fidei reprehensores racio-
cinatores exactores quid ad ista respon-
dent de quibus racio reddi ab
homine non potest et tamen sunt quamvis
preter nature modum esse videntur con-
traria quasi futura esse diceremus
similiter a nobis sicut eorum que fu-
tura esse dicimus ab infidelibus
racio posceretur ac per hoc
cum in talibus operibus dei deficiat
racio cordis et sermonis humani
sicut ista non ideo esse etiam illa
non erunt quoniam racio de utrisque
ab homine non potest reddi. vj

Hic fortasse respondeat per sub-
nec ista sunt nec ista credi-
falsa de his dicta falsa conscripta
sunt et addunt raciocinantes
atque dicentes Si talia credenda
sunt credite et vos quod in eisdem
litteris traditum fuisse vel esse
quoddam Veneris fanum atque i-
bi candelabrum et in eo lucernam
sub divo sic ardentem ut eam
nulla tempestas nullus ymber
extingueret unde sicut ille la-
pis ita ista lichnos abestos i-
d est lucerna inextinguibilis nomi-
nata est quod propterea possunt di-
cere ut respondendi nobis an-
gustias ingerant quia si dixerimus
non esse credendum scripta illa
miraculorum infirmabimus numina
paganorum Si autem credendum
esse concesserimus firmabimus
numina paganorum Sed nos sicut
iam in libro duodevicesimo diximus
non habemus necesse omnia
credere que historia continet
gencium cum et ipsi inter se histori-
ci sicut ait Varro quasi data
opera et quasi ex industria per
multa dissentiant Sed ea si
volumus credimus que non ad-
versantur libris quibus non
dubitamus oportere nos credere
De his autem miraculis locorum
nobis ad ea que futura per-
suadere incredulis volumus satis
illa sufficiunt que nos quoque
possumus experiri et eorum testes
ydoneos non difficile est inve-
nire De isto autem Veneris fano
et lucerna inextinguibili non
solum in nullas coartamur
angustias verum etiam latitudi-
nem nobis campus aperitur ad-
dimus enim ad istam lucernam in-
extinguibilem et humanarum
et magicarum id est per homines de-
monicarum artium et ipsorum per
se ipsos demonum multa mira-
cula que si negare voluerimus
eidem ipsi cui credimus sacrarum
litterarum adversabimur veritati
Aut ergo in lucerna illa mecha-
nicum aliquid de lapide as-
besto ars humana molita est
aut arte magica factum est
quod homines illo mirarentur
in templo aut demon quispiam
sub nomine Veneris tanta se effi-
cacia presentavit ut hoc ibi pro-
digium et appareret hominibus
et diu permaneret Illiciuntur
autem demones ad inhabitandum
per creaturas quas non ipsi sed deus
condidit delectabilibus pro
sua diversitate diversis non
ut animalia cibis sed ut spiritus
signis que cuiusque delectacioni
congruunt per varia genera lapidum
herbarum lignorum animalium car-
minum rituum Ut autem illiciantur
ab hominibus prius eos ipsi a-
stutissima calliditate seducunt
vel inspirando eorum cordibus
virus occultum vel etiam fallacibus

animantibus apparendo eorum qui paucos discipulos suos faciunt plurimorum esse doctores. Neque enim potuit nisi primum illis docentibus disci quid quisque illorum appetat, quid exhorreat, quo invitetur nomine, quo cogatur, unde magice artes earumque artifices extiterunt. Maxime autem possident corda mortalium, qua potissimum possessione gloriantur cum se transfigurant in angelos lucis. Sunt ergo facta eorum plurima, que quanto magis mirabilia confitemur tanto cautius vitare debemus. Sed et ad hoc unde nunc agimus nobis etiam ipsa proficiunt. Si enim talia faciunt immundi demones, quanto potentiores sunt sancti angeli, quanto potentior his omnibus deus qui tantorum miraculorum effectores etiam ipsos angelos fecit. Quamobrem si tot et tanta miracula que mechanemata appellant, dei creatura utentibus humanis artibus fiunt ut ea qui nesciunt opinentur esse divina, unde factum est ut in quodam templo lapidibus magneticis in solo et in camera proportione magnitudinis positis simulacrum ferreum aeris illius medio inter utrumque lapidem ignorantibus quid sursum esset ac deorsum quasi numinis potestate penderet, quale aliquid etiam in illa lucerna Veneris de lapide asbesto ab artifice fieri potuisse iam diximus; si magorum opera quos nostre scripture veneficos et incantatores vocant in tantum demones extollere ut sibi congruere humanis sensibus nobilis poeta videretur de quadam femina que tali arte polleret dicens: Hec se carminibus promittit solvere mentes quas velit, ast aliis duras immittere curas, sistere aquam fluviis et vertere

sydera retro, nocturnosque ciet manes; mugire videbis sub pedibus terram et descendere montibus ornos, quanto magis deus potens est facere que infidelibus sunt incredibilia, sed illius facillima potestati, quandoquidem lapidum aliarumque rerum vim et hominum ingenia qui eas miris utuntur modis angelicasque naturas omnibus terrenis potentiores animantibus condidit, universa mirabilia mirabili vincente virtute et operandi sinendi iubendique sapientia utens omnibus tam mirabiliter quam creavit.

Cur itaque facere non vij possit deus ut resurgant corpora mortuorum et in igne eterno crucientur corpora dampnatorum, qui fecit mundum in celo in terra in aere in aquis innumerabilibus miraculis plenum, cum sit omnibus quibus plenus est sine dubio maius et excellentius etiam mundus ipse miraculum? Sed isti cum quibus vel contra quos agimus, qui et deum esse credunt a quo factus est mundus et deos ab illo factos per quos ab illo administratur hic mundus, et mundi miraculorum effectrices sive spontaneorum sive cultu et ritu quolibet impetratorum sive etiam magicorum vel non negant vel insuper et predicant potestates, quando eis rerum vim mirabilem proponimus que nec animalia sunt rationalia nec ulla ratione predita spiritus, sicut sunt ea quorum pauca commemoravimus, respondere assolent: Vis est ista nature, natura eorum sic se habet, propriarum iste sunt efficacie naturarum. Tota itaque ratio est cur agrigentinum salem flamma fluere faciat, aqua crepitare, quia hec est natura eius. At hoc est potius contra naturam videtur, que non igni sed aque dedit salem solvere, torrere igni non aque

sed ista minime mirantur. Sic aliis quamquam mirabilibus
sine viribus ut his creatura paratur.
Hec igitur ratio redditur. Et de
illo fonte garamantico, ubi
una vena friget diebus noctibus
fervet in utroque molesta tan-
gentibus. Hec de illo qui cum sit
contrectantibus frigidus et facem
sicut alii fontes extinguat arden-
tem dissimiliter tamen atque mirabi-
liter idem ipse accendit extinctam.
Hec et de lapide albesto qui cum
ignem nullum habeat proprium, ac-
cepto tamen sic ardet alieno ut
non possit extingui. Hec de ce-
teris que piget retexere quibus-
libet et vis insolita contra naturam
inesse videatur, alia tamen de illis
non redditur ratio nisi ut dicatur
hanc eorum esse naturam. Brevis
sane ista est, vero fateor sufficiens-
que responsio. Sed cum deus auc-
tor sit naturarum omnium cur nolunt
fortiorem nos reddere rationem qui ali-
quid velud impossibile nolunt
credere eisdem redditionem rationis
poscentibus. Respondemus hanc volun-
tatem esse omnipotentis dei qui
certe non ob aliud vocatur omnipo-
tens nisi quia quidquid vult potest, qui potuit
creare tam multa que nisi oste-
derentur aut a credendis hodie
quoque testibus dicerentur, profecto impos-
sibilia putarentur, non solum que
notissima apud nos sunt verum etiam
que notissima posui. Illa enim
que apud nos praeter eos quorum
de his libros legimus non habent
testem et ab eis conscripta sunt qui
non sunt divinitus docti atque huma-
nitus falli forte potuerunt, li-
cet cuique sine recta reprehensione
non credere. Nam nec ego vo-
lo temere credi cuncta que posui,
quia nec a me ipso ita creduntur
tamquam nulla de his sit mun-
ta cogitatione dubitatio,
exceptis his que vel ipse sum

expertus et cuivis facile est ex-
periri. Sicut de calce quod fervet
in aqua, in oleo frigida est. De
magnete lapide qua sorbitione
insensibili stipulam non moveat
et ferrum rapiat. De carne non
putrescente pavonis non putru-
erit Platonis. De palea sic frigente
ut fluescere nivem non sinat, sic
calente ut maturescere poma
compellat. De igne fulgido qui
secundum suum fulgorem lapides
coquendo candificet et contra
eundem suum fulgorem urendo plu-
rima obfuscet. Talis est quod nigre
macule offenduntur ex oleo
splendido, similiter nigre linee
de candido imprimuntur argento.
De carbonibus etiam quod accendente
igne sic vertantur in contrarium
ut de lignis pulcherrimis te-
terrimi, fragiles de duris, imputri-
biles de putribilibus fiant. Hec
ipse quedam cum multis, quedam
cum omnibus novi, et alia plurima
que huic libro inserere longum
fuit. De his autem que posui non
experta sed lecta, preter de fonte illo
ubi faces et extinguuntur ardentes
et accenduntur extincte, et
de pomis terre Sodomorum forinse-
cus quasi maturis intrinsecus
fumeis, nec testes aliquos y-
doneos, utrum vera
essent, audire potui. Et ipsum quidem
re illum quidem fontem non inveni
qui in Epiro vidisse se dicerent,
sed qui in Gallia similem nos-
sent non longe a Gratianopo-
li civitate. De fructibus autem
arborum Sodomitarum non tantum littere
fide digne indicant verum etiam
tam multi loquuntur se expertos
ut hinc dubitare non possim.
Cetera vero sic habeo ut neque
neganda neque affirmanda de-
creverim. Sed ideo etiam posui
quoniam apud eorum contra quos agimus

hystoricis legi ut ostenderem
qualia multa multique eorum nul
la ratione reddita in suorum littera
torum scripta libris credant qui nobis
credere quando id quod eorum capienciam
sensumque transgreditur omnipo
tentem deum dicimus esse facturum
nec hac reddita ratione dignantur
Nam quae melior et validior ratio
de rebus talibus redditur quam cum
omnipotens deus ea facere posse per
hibetur et facturus dicitur quae pronun
ciasse ibi legitur ubi alia multa
pronunciavit quae fecisse monstratur
Ipse quippe faciet quia se facturum
esse predixit quae impossibilia
esse putantur qui promisit et fecit
ut ab incredulis gentibus
incredibilia crederentur. VIII

Si autem respondent ideo ista
non se credere que de humanis
semper ardsuris nec unquam mor
turis corporibus dicimus quia huma
norum corporum naturam novimus
longe aliter institutam unde
illa ratio hic reddi non potest que de
illis naturis mirabilibus red
debatur ut dici possit vis
ista naturalis est quoniam scimus huma
ne carnis ista non esse naturam
habemus quidem quod respondeamus
de libris sacris hanc ipsam scilicet
humanam carnem aliter institu
tam fuisse ante peccatum id est ut
posset nunquam perpeti mortem
aliter autem post peccatum qualis in erum
na huius mortalitatis innotuit
ut perpetem vitam tenere non posset
Sic ergo aliter quam nobis nota
est instituetur in resurrectione mor
tuorum sed qui istis non credunt
libris ubi legitur qualis in para
diso vixerit homo quantumque
fuerit homo a necessitate mor
tis alienus quibus utique si cre
derent cum illis de pena damp

natorum que futura sunt oppositus a
gentium doctoribus eorum qui doctissimi
apud illos fuerunt aliquid pro
ferendum est quo appareat posse
fieri ut aliter se habeat quaeque res
quam prius in rebus innotuerat
sic de summa hoc nature est in
marci varronis libris quorum
inscriptio est de gente populi romani
quibus eisdem verbis quibus ibi legitur
et hic ponam in celo inquit mira
bile extitit portentum nam stellam
veneris nobilissimam quam plau
tus vesperuginem homerus hes
peron appellat pulcherrimam
dicens castor scribit tantum porten
tum extitisse ut mutaret colorem
magnitudinem figuram cursum
quod factum ita neque antea nec
postea sit hoc factum ogygo rege
dicebant adrastos cyzicenos
et dyo neapolites mathematici
nobiles hoc certe varro tantus
auctor portentum non appellaret
nisi esse contra naturam videretur
Omnia quippe portenta contra na
turam dicimus esse et non sunt
Quomodo est enim contra naturam quod dei
fit voluntate cum voluntas tanti utique
conditoris condite rei cuiusque na
tura sit Portentum ergo fit non
contra naturam sed contra quam
est natura Quis autem portentorum
numerat multitudinem que historia
gentium continetur Sed nunc
in hoc uno attendamus quod ad
rem de qua agimus pertinet quid
ita dispositum est ab auctore
nature celi et terre quemadmodum
cursus ordinatissimus siderum
Quid tam ratis legibus fixisque
firmatum Et tamen quando ille vo
luit qui summo regit imperio ac
potestate quos condidit stella pre
ceteris magnitudine ac splen
dore notissima colorem magnitudinem

figura et quod est mirabilius
sui cursus ordinem legemque
mutavit. Turbavit ipsa tunc
si ulli iam sunt canones astro-
logorum quos velud in errata di-
sputacione depictis ac futuris
astrorum motibus conscriptos habent ex
canones sequendo dixissent dice-
re quod de lucifero contigit nec
antea nec postea contigisse. Legi-
mus autem in divinis libris legimus eti-
am solem stetisse cum hoc a domino
petivisset vir sanctus Ihesus donec
ceptum prelium victoria terminaret et
retrorsum redisse ut regi Ezechie
quindecim anni ad vivendum ad-
diti hoc etiam prodigio promissioni
dei significarentur adiuncto.
Sed ista quoque miracula que meri-
tis sunt concessa sanctorum cum credunt
facta magicis artibus tribuunt
unde illud est quod superius comme-
moravi dixisse Virgilium sistere
aquam fluviis et vertere sidera
retro. Nam et fluvium stetisse su-
perius inferiusque fluxisse cum
populus dei ductore supra me-
morato Ihesu Nave viam carperet
et Helya propheta transeunte ac
postea discipulo eius Heliseo
id esse factum in sacris libris legimus
et retroversum fuisse maximum
sydus regnante Ezechia modo
commemoravimus. Quod vero de lucifero
Varro scripsit non est illic dictum
alicuius petitu hominis id fuisse con-
cessum. Non ergo de notitia na-
turarum caliginem sibi faciant infi-
deles quasi non possit in aliqua re
divinitus fieri aliud quam in eius
natura per humana sua experien-
cia cognoverint quamvis et ipsa
que in rerum natura omnibus
nota sunt non minus mira sint
essentque stupenda considerantibus
cunctis si solerent homines
mirari mira nisi rara. Quis
enim consulta racione non videat
in hominum innumerabili numerositate et
tanta nature similitudine val-
de mirabiliter sic habere singulos
singulas facies ut nisi inter
se similes essent non discer-
nerentur species eorum ab animalibus
ceteris et rursus nisi inter se dis-
similes essent non discernerentur
singuli ab omnibus ceteris. Quos
ergo similes confitemur eosdem
dissimiles invenimus. Sed mira-
bilior est consideratio dissimili-
tudinis quia similitudinem com-
munis videtur exposcere natura.
Quia tamen que sunt rara
ipsa sunt mira multo amplius
admiramur quando duos
ita similes reperimus ut in eis
discernendis aut semper aut
frequenter erremus. Sed quod dixi
scriptum a Varrone licet eorum
sit historicus idem quoque doctissimus
fortassis verum esse non credunt
aut quia non diu mansit alius
eiusdem sideris cursus sed redi-
tum est ad solitum minus isto movet-
tur exemplo. Habeant ergo aliud quod
etiam nunc possit ostendi eisque
puto debere sufficere quo com-
moneantur non tamen aliquid ad
creaturam in aliqua institute
nature cognita sibi notissima fe-
cerint non sic velud deo pre-
scribere debere quasi non
possit in longe aliud quam
eis cognita est vertere atque mu-
tare. Terra Sodomorum non fuit
utique ut nunc est sed iacebat
simili ceteris facie eademque vel
etiam uberiore fecunditate
pollebat. Nam dei paradiso
in divinis eloquiis comparata est.
Hec postea quam tacta est celo
sicut illorum quoque attestatur historia
et nunc ab eis qui veniunt ad

illa loca conspiciatur prodigiosa
fuligine horrendi est et poma cin
intrinsecus favillam mendacis
maturitatis includunt. Ecce non
erat talis et talis est. Ecce a con
ditore naturarum natura eius in
hanc fedissimam diversitatem
mirabili mutatione conversa est. Et
quod post tam longum accidit
tempus tam longo tempore perseverat.
Sicut ergo non fuit impossibile
deo quas voluit instituere sic
ei non est impossibile in quas
voluit quas instituit mutare
naturas. Unde illorum quoque
miraculorum multitudo silvescat
que monstra portenta ostenta
prodigia nuncupantur, que re
colere et commemorare si ve
lim huius operis. Monstra sane
dicta perhibent a monstrando
quod aliquid significando
demonstrent, et ostenta ab os
tendo, et portenta a porten
dendo i. preostendendo, et prodigia
quod porro dicant i. futura pre
dicant. Sed viderint eorum coniec
tores quomodo ex eis sive fallantur
sive instinctu spirituum quibus
cura est tali pena dignos
animos hominum noxie curiositatis
retibus implicare etiam vera
predicant sive multa dicendo
dicendo aliquando malignum veri
tatis incurrant. Nobis tamen ista
que velut contra naturam
fiunt et contra naturam fieri
dicuntur quo more hominum locu
tus est apostolus dicendo contra
naturam in oleam insitum oleastrum
factum esse participem pinguedinis
olee, et monstra ostenta por
tenta prodigia nuncupantur,
hoc monstrare debent, hoc oste
dere, hoc predicere quod facturus sit
deus que de corporibus hominum

se cruciant esse sentiant nulla im
pediente difficultate nulla
prescribente lege nature.
Quibus autem cruciant satis in
libro superiore docuisse me co
existimo decerpendo de scriptoribus
sacris et novis et veteribus non quidem
omnia ad hoc pertinentia sed que
sufficere existimo operi indicavi. ix.

Quod igitur de sempiterno suppli
cio dampnatorum per suum prophetam
dominus dixit fiet omnino fiet: Ver
mis eorum non morietur et ig
nis eorum non extinguetur. Ad
hoc vehementius commendandum et
dominus Ihesus cum membra quibus homines
scandalizantur pro his hominibus poneret
quos ut sua membra dextram
quisque diligit eaque precepit amputari:
Bonum est tibi inquit debilem
introire in vita eterna quam
duas manus habentem ire in
gehennam in ignem inextingui
bilem ubi vermis eorum non moritur
et ignis non extinguitur. Similiter
de pede: Bonum est tibi inquit clau
dum introire in vitam eternam
quam duos pedes habentem mitti
in gehennam ignis inextingui
bilis ubi vermis eorum non moritur
et ignis non extinguitur. Nec
aliter ait et de oculo: Bonum est
tibi luscum introire in regnum
dei quam duos oculos habentem
mitti in gehennam ignis ubi
vermis eorum non moritur et ig
nis non extinguitur. Nec eum
piguit uno loco eadem verba
dicere tibi. Quem non terreat ista
repetitio et illius pene com
minatio tam vehemens ore divino.
Utriusque autem horum ignis scilicet atque ver
mis qui voluerunt ad animi penas
non ad corporis pertinere dicunt
et uri dolore animi sero atque
infructuose penitentes eos qui

fuerint a regno dei separati et
ideo igne pristino dolore intellige
non incongrue potuisse
contendunt unde illud apostoli est Quis
scandalizatur et ego non uror Unde
etiam vermem putant intelligendum
esse tristiciam Scriptum est enim Sicut
tinea vestimentum et vermis lig
lignum sic meror excruciat cor
viri Qui vero penas et anime et cor
poris in illo supplicio futuras esse
non dubitant igne uri corpus
animam autem rodi quodammodo verme
meroris affirmant Quod et si cre
dibilius dicitur quia utique absur
dum est dolorem aut corporis aut
anime defuturum Ego tamen facilius
estimo ut ad corpus dicam utrum
que pertinere quam neutrum et ideo tacitum
in illis divine scripture verbis
anime dolorem quem consequens esse
intelligitur etiam si dicatur ut cor
pore sic dolente animus quoque
sterili penitencia crucietur Legitur quippe
et in veteribus scripturis Vindicta
carnis impii ignis et vermis
Potuit brevius dici Vindicta im
pii Cur ergo dictum est carnis
impii nisi quia utrumque id est ignis
et vermis pena erit carnis aut
si vindictam carnis propterea dicere
voluit quia hoc in homine vin
dicabitur quod secundum carnem
vixit propter enim hoc veniet in
mortem secundam quam significa
vit apostolus dicens Si enim secundum
carnem vixeritis moriemini Eli
gat quisque quod placet aut
ignem tribuere corpori animo
vermem hoc proprie illud tropice
aut utrumque proprie corpori Iam enim
satis superius disputavi posse
animalia etiam in ignibus vivere
in ustione sine consumptione in
dolore sine morte per miraculum

omnipotentissimi creatoris cui
hoc possibile esse qui negat a
quo sit quicquid in natura omni
miratur ignorat Ipse est enim
deus qui omnia in hoc mundo
magna et parva miracula que
commemoravimus et incomparabiliter plu
ra que non commemoravimus fecit eadem
que in hoc mundo uno omnium maxi
mo miraculo inclusit Eligat
ergo unum e duobus quisque quod
placet utrum et vermem ad corpus
proprie an ad animum translato a cor
poralibus ad incorporalia
nomine existimet pertinere Quid
autem horum verum sit ipsa res
facilius indicabit cum erit scien
tia tanta sanctorum ut eis cognoscen
dis illarum penarum experientia non
sit necessaria sed ea que tunc
erit plena atque perfecta sapientia sola suffi
ciat Nunc enim ex parte scimus
donec veniat quod perfectum est
dum tamen nullo modo illa corpo
ra talia futura credamus ut
nullis ignium afficiantur
doloribus X

Hic occurrit querere si erit
incorporalis sicut est
animi dolor sed corporalis tac
tu noxius ut eo possint cor
pora cruciari quomodo in eo erit
etiam pena spirituum malignorum
Idem quippe ignis supplicio
sine dubio attributus est et de
monum dicente Christo Discedite
a me maledicti in ignem
eternum qui paratus est dyabolo et
angelis eius nisi quia sunt quedam
sua etiam demonibus corpo
ra sicut doctis hominibus visum
est ex isto aere crasso atque
humido cuius impulsus vento

flante sentitur, quod genus
elementi sit et nichil igneum perpeti
posset non uret fervefactus in
balneis ut intrat prior uritur
sanatque quod patitur. Si
autem quisque nulla habere de
mones corpora asseverat
non est de hac re aut labo
rando operosa inquisitione aut
contentiosa disputacione
certandum. Cur enim non dicamus
quamvis miris tamen veris mo
dis etiam spiritus incorporeos
posse pena corporalis ignis
affligi si spiritus hominum etiam
ipsi profecto incorporei et nunc po
tuerunt includi corporalibus
membris et tunc poterunt
corporum suorum vinculis insolu
biliter alligari. Adherebunt
ergo si eis nulla sunt corpora
spiritus demonum ymmo spiritus demo
nes licet incorporei corpo
ribus igneis cruciandi non ut
ignes ipsi quibus adherebunt
ipsi eorum iunctura inspirentur
et animalia fiant que constent
spiritu et corpore sed ut dixi miris
et ineffabilibus modis adheren
do accipientes ex ignibus penam
non dantes ignibus vitam.
Quia et iste alius modus quo
corporibus adherent spiritus et
animalia fiunt omnino mirus est nec
comprehendi ab homine potest et
ob hoc ipse homo est. Dicerem
quidem sic arsuros sine ullo
suo corpore spiritus sicut arde
bat apud inferos ille dives
quando dicebat crucior in hac
flamma, nisi convenienter videci
cernere talem fuisse illam flam
mam quales oculi quos leva
vit et Lazarum vidit, qualis
lingua cui humorem exiguum
desideravit infundi, qualis
digitus Lazari de quo id fieri
sibi postulavit ubi tamen erant
sine corporibus. Sic ergo incor
poralis et illa flamma qua exarsit
et illa guttula quam poposcit,
qualia sunt etiam visa dormientium
sive in extasi cernentium res
incorporales habentes tamen similitudinem
corporum. Nam et ipse homo cum
spiritu non corpore sit in talibus
visis ita se tamen tunc similem suo cor
pori videt ut discernere omnino non
possit. At vero gehenna illa que
etiam stagnum ignis et sulphuris
dictum est corporeus ignis erit et
cruciabit corpora dampnatorum
et hominum et demonum solida hominum
aerea demonum, aut tantum hominum cor
pora cum spiritibus, demones autem
spiritus sine corporibus herentes su
mendo penam non impertiendo
vitam corporalibus ignibus. Unus
quippe utrisque ignis erit sicut veri
tas dixit.

XI

Sicut autem quidam eorum contra
quos defendimus civitatem
dei iniustum putant ut pro peccatis
quamlibet magnis que utique brevi tempore per
petratis pena quisque dampne
tur eterna, quasi ullius id umquam
iusticia legis attendat ut tanta
mora temporis quisque puniatur
quanta mora temporis unde puni
retur admisit. Octo genera penarum
in legibus esse scribit Tullius:
dampnum, vincula, verbera,
talionem, ignominiam, exilium,
mortem, servitutem. Quid horum
est quod in brevitate temporis pro
uniuscuiusque peccati celeritate coartetur
ut tanta vindicetur morula quanta
deprehenditur perpetratum, nisi
forte talio? Id enim agit ut hoc
patiatur quisque quod fecit.
Unde illud est legis oculum

oculo dentem pro dente fieri
enim potest ut tam brevi tempore quisque
amittat oculum severitate vin-
dicte quam tulit ipse alteri im-
probitate peccati. Porro autem si a-
liene femine osculum impresserit
...us sit verberari vindicare
nonne qui illud puncto temporis
fecit incomparabili horarum spatio
verberatur et suavitatis ex-
igue diurno dolore punitur.
Quid in vinculis numquid tamdiu
quisque iudicandus est
esse debere quamdiu fecit unde
meruit alligari cum iustissime
annosas penas servus in com-
pedibus pendat qui verbo aut
ictu celerrime transeunte vel
lacessivit dominum vel plagavit.
Iam vero dampna ignominia ex-
ilia servitutes cum plerumque sic
infliguntur ut nulla venia re-
laxentur, nonne pro huius vite mo-
do similia penis videntur eternis. Ideo
quippe eterna esse non possunt
quia nec ipsa vita que his plecti-
tur porrigitur in eternum et tamen pec-
cata que vindicantur longissimi
temporis penis brevissimo tempore per-
petrantur nec quisquam extitit qui
censeret tam cito nocentium fi-
nienda esse tormenta quam cito factum
est homicidium vel adulterium
vel sacrilegium vel quodlibet aliud
scelus quod non temporis longitu-
dine sed iniquitatis et impietatis
magnitudine metiendum est. Qui
vero pro aliquo grandi crimine
morte multatur numquid mora
qua occiditur que perbrevis est
eius supplicium leges existimant
et non quod eum in sempiternum au-
ferunt de societate viventium.

Quod est autem de civitate ista mor-
tali homines supplicio prime
mortis, hoc est de illa civitate immortali homines
secunde mortis auferre. Sicut
enim non efficiunt leges huius civi-
tatis ut in eam quisque revo-
cetur occisus sic nec illius ut
in vitam revocetur eternam secunda
morte dampnatus. Quomodo er-
go verum est inquiunt quod ait Christus
ut in qua mensura mensi
fueritis in ea remecietur vobis
si temporale peccatum supplicio
eterno punitur. Nec attendunt
non propter equale temporis spacium
sed propter vicissitudinem mali id est
ut qui mala fecerit mala pa-
tiatur eandem dictam mensuram
fuisse quamvis in ea re hoc
proprie possit accipi de qua Dominus
cum hoc diceret loquebatur id est
de iudiciis et condempnationibus.
Proinde qui iudicat et condemp-
nat iniuste si iudicatur et
condempnatur iuste in eadem me-
sura recipit quamvis non hoc
quod dedit. Iudicio enim fecit in-
dicio patitur quamvis dampnatione
quod iniustum est. 704

Sed pena eterna ideo dura
et iniusta videtur sensibus
humanis quia in hac infirmi-
tate moribundorum sensuum de-
est ille sensus altissime pu-
rissimeque sapientie quo sentiri
possit quantum nephas in illa
prima prevaricatione commissum
est. Quanto enim magis homo fru-
ebatur Deo tanto maiore im-
pietate dereliquit Deum et
factus est malo dignus eterno
qui hoc in se peremit bonum
quod esse posset eternum. Hinc
est universa generis humani

massa dampnata quia qui hoc
primitus admisit cum ea que in il
lo fuerat radicata sua stirpe
punitus est ut nullus ab hoc
iusto debitoque supplicio nisi
misericordi et indebita gratia liberetur
atque ita dispertiatur genus humanum
ut in quibusdam demonstretur
quid valeat misericors gra
tia in ceteris quid iusta vindicta
Neque enim utrumque demonstraretur
in omnibus quia si omnes remanerent
in penis iuste dampnationis
in nullo appareret misericors
gratia redimentis
Rursum si omnes a tenebris
transferrentur in lucem in nul
lo appareret severitas ultionis
In qua propterea multo plures quam
in illa sunt ut sic ostendatur
quid omnibus deberetur Quod si
omnibus redderetur iustitiam vindicantis
iuste nemo reprehenderet Quia
vero tam multi inde liberantur
magnum est gratie gratuitum munus
liberantis xiij

P Platonici quidam quamvis im
punita nulla velint esse
peccata tamen omnes penas emen
dationi adhiberi putant vel
humanis inflictas legibus
vel divinis sive in hac vita
sive post mortem si aut
parcatur hic cuiquam aut ita
plectatur ut hic non cor
rigatur Hinc est Maronis
illa sententia ubi cum dixisset de
terrenis corporibus mori
bundisque membris quod anime
hinc metuunt cupiuntque dolent gau
dentque nec auras suspiciunt
tenebris clause et carcere

ceco secutus adiungit atque ait
Quin et supremo cum lumine vita re
liquit id est cum die novissimo re
liquit eas ista vita non tamen
omne malum miseris nec
funditus omnes corporee ex
cedunt pestes penitusque necesse
est multa diu concreta modis
inolescere miris Ergo exercentur
penis veterumque malorum sup
plicia expendunt alie pa
duntur inanes suspense ad ventos
aliis sub gurgite vasto in
fectum eluitur scelus aut ex
uritur igni Qui hoc opinantur
nullas penas nisi purga
torias volunt esse post mortem
ut quoniam terris superiora sunt eleme
nta aqua aer ignis ex aliquo
horum mundetur per expiato
rias penas quod terrena con
tagione contractum est Aer quippe
accipitur in eo quod ait suspe
nse ad ventos aqua in eo quod
ait sub gurgite vasto ignis
autem suo nomine expressus est
cum dixit aut exuritur igni Nos
vero etiam in hac quidem vita
mortali esse quasdam penas
purgatorias confitemur non quibus
affliguntur quorum vita vel
non inde fit melior vel potius
inde fit peior sed illis sunt pur
gatorie qui eis coherciti cor
riguntur Cetere omnes pene
temporarie sive sempiterne
sicut unumquemque divina providentia
tractandum esse iudicat inferuntur
vel pro peccatis sive in quibus adhuc
vivit qui plectitur vel pro
exercendis declarandisque vir
tutibus per homines et angelos

seu bonos seu malos. Nam et si quisque mali aliquid aliqua improbitate vel errore patiatur, peccat quidem homo qui vel ignorantia vel iniusticia mali aliquid facit, sed non peccat deus qui iusto quamvis occulto iudicio fieri sinit. Sed temporarias penas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii et nunc et tunc, verumtamen ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem veniunt omnes in sempiternas penas que post illud iudicium sunt future qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur remitti in futuro seculo, id est, ne futuri seculi eterno supplicio puniantur, iam supra diximus. Rarissimi sunt autem qui nullas in hac vita sed tantum post eam penas luant. Fuisse tamen aliquos qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint quietamque duxerint vitam, et ipsi novimus et audimus. xiiii

Quamquam vita ipsa mortalium tota pena sit, quia tota temptatio est sicut sacre litere personant ubi scriptum est: Numquid non temptatio est vita humana super terram? Non enim parva pena est ipsa insipientia vel imperitia que usque adeo fugienda merito iudicatur ut per penas doloribus plenas pueri cogantur queque artificia vel litteras discere; ipsumque discere ad quod penis adiguntur tam penale est eis ut nonnumquam ipsas penas per quas compelluntur malint ferre quam discere. Discere

Quis autem non exhorreat et mori eligat si ei proponatur aut mors perpetienda aut rursus infancia? Que quidem quod non a risu sed a fletu orditur hanc lucem, quid malorum ingressa sit nesciens prophetat quodammodo. Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem, nec ei boni aliquid monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inventor; que quidem illi nec ad presentis vite vanam felicitatem contra suos inimicos prodesse potuerunt. Ab Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse rex Bactrianorum, bello superatus est. Prorsus quod scriptum est: Grave iugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium, usque adeo impleri necesse est ut ipsa parvula per lavacrum regeneracionis ab originalis peccati quo solo tenebantur vinculo iam absoluti mala multa pacientes nonnulli et incursus spirituum malignorum aliquando paciantur. Que quidem passio absit ut eis obsit si hanc vitam in illa etate etiam ipsa passione ingravescente et animam de corpore excludente finierint. xv

Verumtamen in gravi iugo quod positum est super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium, hoc

malum inmutabile reperiretur ut sobrii simus atque intelligamus hanc vitam depravatam illo nimis nefando quod in paradiso perpetratum est peccato factam nobis esse penalem totumque quod nobiscum agitur per testamentum novum non pertinere nisi ad novi seculi hereditatem ut hic pignore accepto illud cuius hoc pignus est suo tempore consequamur. Nunc autem ambulemus in spe et proficientes de die in diem spiritu facta carnis mortificemus. Novit enim dominus qui sunt eius et quicumque spiritu dei aguntur hi filii sunt dei sed gratia non natura. Unicus enim natura dei filius ut nos natura filii hominis filii dei per illum gratia fieremus. Manens quippe ille inmutabilis naturam nostram in qua nos susciperet suscepit a nobis et tenax divinitatis sue nostre infirmitatis particeps factus est ut nos in melius commutati quod peccatores mortales sumus eius immortalis et iusti participatione amittamus et quod in natura nostra bonum fecit impleti summo bono eius nature bonitate servemus. Sicut enim per unum hominem peccantem in hoc tam grave malum devenimus ita per unum hominem
cum eundemque deum iustificantem ad illud bonum tam sublime veniemus. Nec quisquam se debet ab isto bono ad illud transisse confidere nisi cum ibi fuerit ubi temptatio nulla erit nisi pacem tenuerit quam belli huius in quo caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem intentionibus querit. Hoc autem bellum numquam ullum esset si natura humana liberum arbitrium in rectitudine in qua facta est perstitisset. Nunc vero que pacem felix cum deo habere noluit secum pugnat infelix et cum hoc sit malum miserabile melius est quam priora vite huius melius confligitur quippe cum vitiis quam si sine ulla conflictatione dominantur. Melius est inquam bellum cum spe pacis eterne quam sine ulla liberationis cogitatione captivitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere et ad capessendam ordinatissimam pacem ubi firmissima stabilitate potioribus inferiora subdantur igne divini amoris accendimur. Sed si quod absit illius tanti boni spes nulla esset malle debuimus in huius conflictationis molestia remanere quam vitiis in nos dominationem eis resistendo permittere.

xvi

Tanta est autem dei misericordia in vasa misericordie que preparavit in gloriam ut etiam prima hominis etas id est infantia que sine ullo renisu subiacet carni et secunda que pueritia nuncupatur ubi nondum ratio suscepit hanc pugnam et fere sub omnibus vitiosis delectationibus iacet quamvis fari iam valeat et ideo infantiam transisse videatur nondum in ea precepti capax infirmitas mentis est si sacramenta mediatoris acceperit etiamsi hanc in eis annis finiat vitam translata scilicet a potestate tenebrarum in regnum christi non solum penis non preparetur eternis sed nec ulla

quid post mortem purgatoria
tormenta paciatur. Sufficit
enim sola spiritualis regeneratio-
ne post mortem obsit quod car-
nalis generacio cum morte traxit.
Cum autem ventum fuerit ad etatem
que preceptum iam capit et sub-
di potest legis imperio suscipiendum
est bellum contra vicia et gerendum acri-
ter ne ad dampnabilia peccata per-
ducat. Et si quidem nondum victoriarum
consuetudine roborata sunt faci-
lius vincuntur et cedunt. Si autem
vincere atque imperare consueverunt
laboriosa difficultate superan-
tur. Neque id fit veraciter atque
sinceriter nisi delectacione
iusticie hoc est autem in fide Christi.
Nam si lex iubens assit et spiritus
iuvans desit [illegible] ipsa
prohibicione desiderio crescente
atque vincente peccati eciam reatus
prevaricacionis accedit. Nonnumquam
sane apertissima vicia aliis vi-
ciis vincuntur occultis que pu-
tantur esse virtutes in quibus
regnat superbia et quedam sibi
placendi altitudo ruinosa. Tunc
itaque victa vicia deputanda
sunt cum dei amore vincuntur quem
nisi deus ipse non donat nec ali-
ter nisi per mediatorem dei et hominum
hominem Christum Ihesum qui factus est
particeps mortalitatis nostre
ut nos participes faceret divinita-
tis sue. Paucissimi enim sunt
tante felicitatis ut ab ipsa
ineunte adolescencia dampna-
bilia peccata committat vel in fla-
giciis vel in nefarie cuiusquam
impietatis errore sed magna spiritus
largitate opprimat quidquid eis
potest carnali delectacione domi-

plurimi vero precepto legis ac-
cepto cum prius victi fuerint
prevalentibus viciis et prevari-
catores eius effecti tunc ad
graciam confugiunt adiuvantem
qua fiunt et amarius penitendo
et vehemencius pugnando
prius deo subditi atque ita car-
ni preposita mente victores. Quisquis
ergo cupit penas evadere
sempiternas non solum baptizetur
verum eciam iustificetur in Christo
ac sic vere transeat a dyabo-
lo ad Christum. Purgatorias autem
penas nullas futuras opi-
netur nisi ante illud ultimum
tremendumque iudicium. Ne-
quaquam tamen negandum est e-
ciam ipsum eternum ignem
pro diversitate meritorum quamvis
malorum aliis meliorem le-
viorem aliis futurum esse gra-
viorem sive ipsius vis atque
ardor pro pena digna cuiusque
varietur sive ipse equaliter
ardeat sed non equali mo-
lestia senciatur.

xvii

[N]unc iam cum misericordibus
nostris agendum esse video
et pacifice disputandum qui
vel omnibus illis hominibus
quos iustissimus iudex dig-
nos gehenne supplicio iu-
dicabit vel quibusdam eorum
nolunt credere penam sempiter-
nam futuram sed post certi tempo-
ris metas pro cuiusque peccati quantitate
longioris sive brevioris eos
inde existimant liberandos. Qua
in re misericordior profecto fuit
Origenes qui et ipsum dyabolum et
angelos eius post graviora
pro meritis et diuturniora

supplicia quibus cruciatibus
cruciandos et sociandos suis
angelis credidit. Sed illum propter
haec et propter alia non nulla et ma
xime propter alternatos sine ces
satione beatitudines et mise
rias et statutis saeculorum inter
vallis ab istis ad illas ab illis
ad istas itus ac reditus inter
minabiles non immerito repro
bavit ecclesia quia et hoc quod
misericors videbatur amisit facien
do sanctis veras miserias quibus
poenas luerent et falsitates
beatitudines in quibus verum ac
securum hoc est sine timore cer
tum sempiterni boni gaudium
non haberent. Longe autem aliter istorum
error humano erat affectu qui
hominum illo iudicio dampnatorum
miserias temporales omnium vero
qui vel citius vel tardius li
berantur aeternam felicitatem
putant. Quae sententia si propterea
bona et vera quia misericors
tanto erit melior et verior quanto
misericordior. Extendatur ergo
atque profundatur fons huius misericordiae
usque ad dampnatos angelos
saltem post multa atque prolixa
quantumlibet saecula liberandos.
Cur usque ad universa naturam
manat humana et cum ad an
gelicam ventum fuit mox ares
cit. Non audent tamen ultra se
miserando porrigere et ad libe
rationem ipsius quoque diaboli per
venire. Verum si aliquis aude
at vincit namque istos. Et tamen
tanto invenitur errare defor
mius et contra recta dei praecepta per

versius quanto sibi
videtur sentire clementius.

Sunt et alii quales in collo
cutionibus nostris ipse sum
expertus qui cum venerari vi
deantur scripturas sanctas
moribus improbandi sunt
et agendo causam suam multo
maiorem quam isti misericordiam deo
tribuunt erga humanum genus.
Dicunt enim de malis et infidelibus
hominibus divinitus quidem
vera esse praedicta quod digni sunt
sed cum ad iudicium ventum fuerit
misericordiam esse superaturam. Dona
bit enim eos inquiunt misericors
deus precibus et intercessioni
bus sanctorum suorum. Si enim orabant
pro illis quando eos patiebantur
inimicos quanto magis quando
viderint humiles supplicesque
prostratos. Neque enim credendum
est amittere tunc sanctos
viscera misericordiae cum fuerint ple
nissimae ac perfectissimae sancti
tatis ut qui tunc orabant pro
inimicis suis quando et ipsi sine
peccato non erant tunc non orent
pro supplicibus suis quando nullum ce
perint habere peccatum. Aut vero deus
tunc eos non exaudiet tot et
tantos filios suos quando
in tanta sanctitate eorum
nullum inveniet impedimentum.
Testimonium vero psalmi et illi quidem
qui permittunt infideles atque
impios homines saltem longo
tempore cruciari et postea de malis
omnibus erui sed magis isti pro
se dicunt esse ubi legitur Num
quid obliviscetur misereri deus
aut continebit in ira miseratio
nes suas. Ira eius est inquiunt

ut omnes indigni beatitudine sem-
piterna ipso iudicante puniantur
supplicio. Et sine conditione vel pro-
sus nullum esse puniturum procul
dubio ut possit hic fieri: con-
tinebit in ira sua miserationes suas.
Quod enim propheta dixit non esse facturum,
non enim ait: Numquid diu in ira
sua miserationes suas? Et quod
facturus non continebit ostendit.
Si ergo isti volunt iudicii
dei comminationem non esse men-
dacem, quamvis sit neminem damp-
naturus, quemadmodum eius com-
minationem qua dixit eversuram
se esse Niniven civitatem men-
dacem non possumus dicere. Et tamen
sine non est, inquiunt, quod sine
ulla conditione predixit. Non enim
ait: Ninive evertetur si non ege-
rint penitentiam seque correxerint, sed
hoc non addito prenuntiavit ever-
sionem futuram illius civitatis. Quam
comminationem propterea
veracem putant, quia hoc predixit
deus quod vere dignus erat
pati, quamvis hoc non esset factu-
rus. Nam etsi penitentibus pep-
ercit, inquiunt, utique illos penitentiam
non ignorabat acturos, et tamen
absolute ac definite eorum
subversionem futuram esse pre-
dixit. Hoc ergo erat, inquiunt,
in veritate severitatis, quia id erant
digni; sed in ratione miserationis
non erat, quam continuit in
ira sua, ut ab ea pena sup-
plicibus parceret qua fuerat contuma-
cibus comminatus. Si autem tunc
pepercit, aiunt, quando suum prophetam
fuerat parcendo contristaturus,
quanto magis tunc miserabili-
us supplicantibus parcet, quando ut
parcat omnes sancti eius orabunt?
Et hoc quod ipsi suis cordibus
suspicantur non putant Scriptu-
ras tacuisse divinas, ut multi
se corrigerent vel prolixarum
vel eternarum timore penarum,
et essent qui possent orare pro
eis qui non se correxerint;
nec tamen opinantur omnimodo
id eloquia divina tacuisse. Nam
quo pertinet, inquiunt, quod
scriptum est: Quam magna multitu-
do dulcedinis tue, Domine, quam
abscondisti timentibus te, nisi
ut intelligamus propter timorem fuisse
absconditam misericordie divine
multam secretamque dulcedinem?
Addunt etiam propterea dixisse Apostolum:
Conclusit enim Deus omnes in in-
fidelitate, ut omnibus mise-
reatur, quo significaret quod ab
illo nemo damnabitur. Nec
isti tamen qui hoc sentiunt hanc
opinionem suam usque ad libera-
tionem vel nullam damnationem
diaboli atque angelorum
eius extendunt; humana quippe
tantum erga solos homines moventur
et causam maxime agunt
suam generalem in genere suo humana
immo quasi Dei miseratione im-
punitatem falsam suis perditis mo-
ribus pollicentes; ac per hoc
superabunt eos in predicanda
Dei misericordia, qui hanc impunitatem
etiam principi demonum et eius
satellitibus pollicentur.
Item sunt alii ab eterno supplicio
liberationem nec ipsis saltem
omnibus hominibus promittentes,
sed tantummodo Christi baptismate ab-
lutis, qui participes fiunt cor-
poris eius, quomodolibet vixerint, in
quacumque heresi vel impieta-
te fuerint, propter illud quod ait Ihesus:

-sit a panis qui de caelo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur. Ego sum panis vivus qui de caelo descendi; si quis manducaverit de hoc pane vivet in aeternum. Ab aeterna ergo morte, inquiunt, necesse est istos erui et ad vitam aeternam quandoque perduci. xx

Item sunt qui hoc non omnibus habentibus Christi baptismatis sacramentum, sed solis catholicis quamvis male viventibus pollicentur, quia non solo sacramento, sed re ipsa manducaverunt corpus Christi, in ipso corpore eius constituti, de quo dicit apostolus: Unus panis unum corpus multi sumus; ut etiam si postea in aliquam haeresim vel etiam in gentilium ydolatriam lapsi fuerint, tantum quia in corpore Christi non moriantur in aeternum, sed vitam quandoque consequantur aeternam, atque illa omnis impietas quanto maior fuerit non eis valeat ad aeternitatem, sed ad diuturnitatem magnitudinemque poenarum. xxi

Sunt autem qui propter id quod scriptum est: Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit, non nisi in catholica ecclesia perseverantibus quamvis in ea male viventibus hoc promittunt, per ignem scilicet salvandis merito fundamenti, de quo ait apostolus: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem aedificat supra fundamentum hoc aurum argentum lapides pretiosos ligna fenum stipulam, uniuscuiusque opus manifestabitur. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus permanserit quod superaedificavit, mercedem accipiet. Si cuius autem opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Dicunt ergo cuiuslibet vitae catholicum Christianum Christum habere in fundamento, quod fundamentum nulla haeresis habet a corporis eius unitate praecisa; et ideo propter hoc fundamentum, etiam si male vitae fuerit catholicus Christianus, velud qui superaedificaverit ligna fenum stipulam, putant eum salvum fieri per ignem, id est post poenas ignis liberari, quo igne in ultimo iudicio puniuntur mali. xxii

Comperi etiam quosdam putare eos tantum arsuros illius aeternitate supplicii, qui pro peccatis suis facere dignas elemosinas negligunt, iuxta illud apostoli Iacobi: Iudicium autem sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Qui ergo fecit, inquiunt, quamvis mores in melius non mutaverit, sed inter ipsas suas elemosinas nequiter ac nequiter vixerit, iudicium illi cum misericordia futurum est, ut aut nulla damnatione plectatur aut post aliquod tempus sive parvum sive prolixum ab illa damnatione liberetur. Ideo iudicem ipsum vivorum atque mortuorum noluisse existimant aliud commemorare se esse dicturum, sive dextris quibus daturus est vitam aeternam, sive sinistris quos aeterno supplicio dampnaturus, nisi elemosinas sive factas sive non factas. Ad hoc pertinere aiunt et in oratione

cottidiana postulacione dimitte
nobis debita nostra sicut et nos
dimittimus debitoribus nostris
Omissis enim illi qui in eum pec-
caverit dimittit ignoscendo
peccatum procul dubio elemosinam facit
quam videlicet dominus ipse commendavit
ut sic diceret Si enim dimiseritis
peccata hominibus dimittet et vobis
pater vester peccata vestra si autem non
dimiseritis hominibus neque pater
vester qui in celo est dimittet vo-
bis ergo et ad hoc genus elemosinarum
pertinet quod ait apostolus Jaco-
bus Judicium futurum sine miseri-
cordia ei qui non fecit misericordiam nec
dixit dominus magna
vel parva sed dimittet vobis
pater vester peccata vestra Si et vos di-
miseritis hominibus ac per hoc
putant etiam eis qui perdite vix-
erint donec claudant diem
vite eius extremum per hanc eciam
quotidianam orationem quecumque fue-
rint omnia peccata dimitti quia
ad hoc omnia deo donante in-
dero liber iste claudendus est
ac primum quam oportet xxiij
atque cognosci cur ecclesia ferre
nequiverit homini disputacionem
disputacione dyaboli etiam post
maximas et diuturnissimas
penas purgacionem vel indulgenciam
pollicentem neque enim tot sancti et
sacris veteribus literis eruditi
mundacionem et regni celorum beatitu-
dinem post qualiacumque et quanta-
cumque supplicia qualibuscumque
et quantiscumque angelis inviderunt
sed potius viderunt divinam ita-
que vacuari vel infirmari sententiam non
posse quam se premunciavit dominus in
iudicio prolaturum atque dicturum
Discedite a me maledicti in
ignem eternum qui paratus

est dyabolo et angelis eius sic quippe
se ostendit eternum igne dyabo-
li et angelos Et quod scriptum
est in apocalipsi Dyabolus qui seduce-
bat eos missus est in stagnum
ignis et sulphuris quo et
bestia et pseudo propheta et cru-
ciabuntur die ac nocte in
secula seculorum Ibi dictum est
eternum hoc dicitur hic in secula se-
culorum quibus verbis nichil scrip-
tura divina significare consuevit
nisi quod finem non habet temporis
Quam ob rem prorsus nec alia
causa nec iustior atque ma-
nifestior inveniri potest cur
verissima pietate teneatur
fixum et immobile nullum re-
ditum ad iusticiam vitamque sanctorum
dyabolum et angelos eius ha-
bituros nisi quia scriptura que
neminem fallit dicit eis deum
non pepercisse et sic ab illo esse
interim predampnatos ut car-
ceribus inferni caliginis tra-
derentur servandi atque iudicio
puniendi quando eos eternus ignis
excipiet ubi cruciabuntur
in secula seculorum Quod si ita
a quo abeunt eternum tempore
vel minus dei quomodo homines
post quantalibet tempora subtra-
hentur ac non statim enervabitur
fides qua creditur sempiternum
demonibus esse supplicium futurum
Si enim quibus dicit Discedi-
te a me maledicti in ignem
eternum qui paratus est dyabolo et
angelis eius vel omnes vel ali-
qui eorum non semper ibi erunt quid
cause est cur dyabolo et angelis eius
semper futurum esse credatur
an forte dei sententia que in malos
et angelos et demones fe-
retur in angelos vera erit

in homines falsa. ita quod
plane hoc erit si non quod deus
dixit sed quod suspicantur
homines plus valebit quam sic
non fit non argumentari adver-
sus deum si divino precepto di-
ctum est debet parere precepto
qui sempiterno cupit carere
supplicio. Deinde cogitet eternum
supplicium pro igne diuturni temporis
existimare et vitam eternam crede-
re sine fine cum Christus eodem ipso
loco in una eademque sententia
dixit utrumque complexus sic ibunt
in ista in supplicium eternum iusti
autem in vitam eternam. si utrumque
eternum profecto aut utrumque cum
fine diuturnum aut utrumque
sine fine perpetuum debet intelli-
gi. pariter enim relata sunt
hinc supplicium eternum inde vita
eterna. dicere autem in hoc uno eodemque
sensu vita eterna sine fine erit
supplicium eternum quibus erit fi-
ne procul dubio non habebit. xxiiii

h Hec autem adversus eos valet
qui sua agere (?) etiam
contra dei verba velut
maiore clementia conantur ut ideo
videlicet vera sint quia que dixit
homines esse passuros pati digni
sunt quia passuri sunt. Donabuntur
eos ingemiscentibus precibus sanctorum
‖ etiam sanctorum ‖ tunc tanto magis orantium
pro inimicis suis quanto sunt
utique sanctiores, quorum quam ef-
ficacior est oratio et exauditione
dei dignior iam nullum habentium
omnino peccatum. cur ergo eadem
perfectissima sanctitate et cuncta
impetrare valentibus et
mundissimis precibus
etiam pro angelis non orabunt
quibus paratus est ignis eternus
ut deus sententiam suam mitiget
et flectat vel mitius eos quam ab
illo igne faciat alienos. an
erit forsitan quisquam qui hoc
futurum esse presumat affirmans
etiam sanctos angelos simul cum
sanctis hominibus qui tunc equales
erunt angelis dei pro damp-
nandis et angelis et hominibus
oraturos ut misericordia non paciantur
quod veritate meruerunt pati
quod nemo sane fidei dixit nec
dicturus est. alioquin nulla
causa est cur non etiam nunc pro
dyabolo et angelis eius oret ec-
clesia quam ~~et quia~~ magister
deus precepit pro inimicis suis
orare. Hec igitur causa que fit
ut nunc ecclesia non oret pro malis
angelis quos suos novit in-
imicos esse eadem ipsa causa
est qua fiet ut in illo iudicio
etiam pro hominibus eterno
igne cruciandis quamvis per-
fecta sit sanctitate non oret. nunc
propterea pro eis orat quos in
genere humano habet inimicos
quia tempus est penitentie fructuose.
nam quid maxime pro eis
orat nisi ut det illis deus sicut
dicit apostolus penitentiam et resipis-
cant de dyaboli laqueis a
quo captivi tenentur secundum
ipsius voluntatem. denique si
de aliquibus ita certa esset ‖ et ‖ etiam
qui sint illi etiam agnosceret
qui licet adhuc in hac vita
sint constituti tamen predestinati
sunt in eternum ignem ire cum dyabolo
tam pro eis non oraret quam
nec pro ipso. sed quia de nullo
certa est orat pro omnibus
dumtaxat hominibus inimicis

suis in hoc corpore constitutis nec
in omnibus exauditur pro hijs
enim solis exauditur qui etsi adver
santur ecclesie ita sunt tamen predestina
ti ut pro eis exaudiatur ecclesia
et filij efficiantur ecclesie. Si qui autem
usque ad mortem habebunt cor im
penitens nec ex inimicis conver
tuntur in filios numquid iam pro
eis id est pro talium defunctorum
spiritibus orat ecclesia. cur ita nisi
quia in parte iam diaboli computatur
qui dum esset in corpore non est
translatus ad christum eadem itaque causa
est cur non oretur tunc pro ho
minibus eterno igne puniendis
que causa est ut neque nunc neque
tunc oretur pro angelis
malis que itidem causa est ut
quamvis hominibus tamen iam nec nunc
oretur pro infidelibus impijsque
defunctis. Nam pro defunctis
quibusdam vel ipsius ecclesie
vel quorundam piorum exauditur
oratio sed pro hijs quorum in christo re
generatorum nec usque adeo vita in
corpore male gesta est ut ta
li misericordia iudicentur digni non
esse nec usque adeo bene ut ta
lem misericordiam reperiant necessariam
non habere. sicut etiam facta resurrectione
mortuorum non deerunt quibus
post penas quas patiuntur
spiritus mortuorum impertiatur
ut in igne non mittantur eterno.
Neque enim de quibusdam veraciter
diceretur quod non eis remittatur
neque in hoc seculo neque in
futuro nisi essent quibus etsi
si non in isto tamen remittetur
in futuro. Sed cum dictum fuerit
a iudice vivorum atque mortuorum
Venite benedicti patris mei

possidete paratum vobis reg
num a constitutione mundi et
alijs e contrario discedite a
me maledicti in ignem
eternum qui paratus est dyabolo
et angelis eius et ibunt isti
in supplicium eternum iusti autem
in vitam eternam nimie presump
tionis est dicere cuiquam eorum
eternum supplicium non futurum
quos deus ituros in suppli
cium dixit eternum et per huius
presumptionis persuasionem
facere ut de ipsa quoque vita
vel desperetur vel dubitetur
eterna. Nemo itaque sic in
telligat psalmum canentem
numquid obliviscetur mi
sereri deus aut continebit
in ira miserationes suas ut
de hominibus bonis verum
de malis falsum aut de
bonis hominibus et malis
angelis verum de malis autem
hominibus falsam dei esse
sententiam. Hoc enim quod ait
ps adversa nunc pertinet et
ad filios promissionis quorum
erat unus etiam ipse propheta
qui cum dixisset numquid
obliviscetur misereri deus
aut continebit in ira miserationes
suas continuo subiecit et
dixi nunc cepi hec mutatio
dextere excelsi. Exposuit
profecto quid dixit numquid
continebit in ira sua miseratio
nes suas. Ira enim dei est ista vita
mortalis ubi homo vanitati
similis factus est et dies e
ius velut umbra pretereunt
in qua tamen ira non obliviscetur
misereri misereri deus faciendo

sole suo oriri super bonos et
malos et pluendo super iustos
et iniustos ac sic non continet
in ira sua miserationes suas
maxime quia in eo quod dixit
hic psalmus dicitur Nunc cepi hec
est inmutatio dextere excelsi
quam in hac ipsa erumpnosissi-
ma vita que ira dei est
vasa misericordie inmutat in melius
eternarum adhuc in huius cor-
ruptionis miseria maneat
ira eius quia nec in ipsa ira
sua continet miserationes su-
as. Cum ergo isto modo compleatur
divini illius cantici veritas
non est ea necesse etiam illic
intelligi ubi non pertinentes
ad civitatem dei sempiterno
supplicio punientur. Sed quibus
placet ista sententia usque ad illa
impiorum tormenta protendere
saltem sic intelligatur ut ma-
nente in eis ira dei que in eterno
est pronunciata supplicio non
contineat deus in hac ira
sua miserationes suas eos non
tanta quanta digni sunt
penarum atrocitate cruciari
non ut eas penas vel numquam
subeant vel aliquando finiant
sed ut eas mitiores quam
merita sunt eorum leviores esse
patiantur. Sic enim et ira dei
manebit et in ipsa ira sua
miserationes suas non contine-
bit. Eternum quidem non ideo
confirmo quia non resisto. Ceteros
eos qui putant inaniter
potius quam veraciter dictum
Discedite a me maledicti
in ignem eternum et ibunt isti
in supplicium eternum et cetera ...abu-

in secula seculorum et vermis
eorum non morietur et ignis non
extinguetur et cetera. Tam ergo
tam ergo quam ipsa sempiterna dampna-
planissime atque plenissime
redarguit [illegible]. Ninivite
quippe in hac vita egerunt
penitentiam et ideo fructuosam velud
in hoc agro seminantes in quo
voluit deus cum lacrimis se-
minari quod postea cum leticia
meteretur. Et tamen quis negabit
quod dominus predixit in eis fuisse
completum nisi parum adverterat
quemadmodum peccatores deus
non solum iratus verum etiam
miseratus evertat. Everterun-
tur enim peccatores duobus modis
aut sicut Sodomite ut pro peccatis
suis ipsi homines puniantur
aut sicut Ninivite ut ipsa
hominum peccata penitendo de-
struantur. Factum ergo est quod predixit
deus. Eversa est Ninive que
mala erat et bona edificata
est que non erat. Stantibus
enim menibus atque domibus
eversa est civitas in perditis
moribus ac sic quamvis propheta fuit
contristatus quia non est
factum quod illi homines timue-
runt illo prophetante venturum
factum est tamen quod fuerat deo presciente
predictum quoniam noverat qui predixit
quomodo in melius esset implendum.
Ut autem noverint isti in quam per-
versam misericordiam quo perti-
neat quod scriptum est Quam
magna multitudo dulcedinis
tue domine quam abscondisti
timentibus te legant quod
sequitur Perfecisti autem speran-
tibus in te in illis quam timore

quid est enim abscondisti timentibus perfeci-
sti sperantibus in te quia illis

penaz suā iusticiā volunt
cōstituere que in lege est nō
ē iusticia dei dulcis quia nes
ciunt eaz. Ideo enim gustata intus
ea in se namque sperant nō
in domino et ideo abscondit
eis multitudo dulcedinis dei
quam timent quidem deum sed illo
timore servili qui nō est in caritate
quia perfecta caritas foras mittit
timorem. Ideo sperantibus in
eum perficit dulcedinem suam in
spirando eis caritatem suaz
ut timore casto nō quem cari
tas foras mittit sed permanente
in seculum seculi cū gloriantur
in domino glorientur. Iusticia
dei quippe xpistus est qui factus
est nobis sicut apostolus sapiencia
a deo et iusticia et sanctificacio et
redempcio ut quemadmodum
dum scriptum est qui gloriatur
in domino glorietur. Hanc dei ius
ticiam que donat graciam
sine meritis illi que suam iusticiam
volunt constituere. Et ideo ius
ticie dei quod est xpistus non
sunt subiecti. In qua iusticia
est multa multitudo dulce
dinis dei. propter quod dicitur in psalmo
Gustate et videte quoniam dulcis
est dominus. Et hanc quidem in hac
peregrinacione gustamus nō ad
saciatatem sumimus esurimus
potius ac sitimus ut ea pos
tea saturemur cum videbimus
eum sicuti est. Et implebitur
quod est scriptum est Saciabor
cum manifestabitur gloria tua. Sic
ergo perficit xpistus multitudinem
multam dulcedinis sue speran
tibus in eum. Porro autem sic ea
qua illi putat dulcedine sua

deus abscondit timentibus
eum quia nō est impios
dampnaturus ut hec nes
cientes et dampnari timentes
recte vivant ac sic possint
esse qui orent pro nō recte
viventibus quod ea perficit
sperantibus in eum quomodo
et sicut compunat per hanc
dulcedinem dampnaturum
esse eos qui nō sperant in eum
Illa igitur eius dulcedo
quererit qua perficit speranti
bus in eum nō quia se sicut
putat contempnentibus et
blasphemantibus eum. Frus
tra itaque homo post
hoc corpus inquirit quod
in hoc corpore sibi comparare
neglexit. Illud quoque a
postolicum Conclusit enim deus omnes
in infidelitate ut omnibus
misereatur nō ideo dictum est
quod sit neminem dampnaturus
sed superius apparet unde
sit dictum. Etenim cum de iudeis
postea credituris apostolus lo
queretur ad gentes ad quas
utique iam credentes scribe
bat apostolus sicut enim inquit
vos aliquando nō credidistis
deo nunc autem misericordiam consecu
ti estis in illorum incredulita
te sic et hii nunc crediderunt
in vestra misericordia ut et ipsi mi
sericordiam consequantur. Deinde
subiecit unde isti sibi er
rando blandiuntur atque ait
Conclusit enim deus omnes
in infidelitate ut omnibus
misereatur. quos omnes nisi de
quibus loquebatur dicens
et nos et illos deus et iudeos

& gentiles quos prescivit et
quos predestinavit conformes
fieri ymaginis filii sui omnes
in infidelitate conclusit ut de
amaritudine infidelitatis
sue penitendo conversi et ad
dulcedinem tue credendo con
versi acclamarent illud in
psalmo Quam magna multitudo
dulcedinis tue domine quam
abscondisti timentibus te perfe
cisti autem sperantibus non in
se sed in te Omnium itaque miseretur
vasorum misericordie quid est omnium Et
eorum scilicet quos ex gentibus et eorum
quos ex iudeis predestina
vit vocavit iustificavit glo
rificavit non omnium hominum sed
illorum omnium neminem dampn
naturus

Et iam respondeam etiam
illis qui non solum dyabo
& angelos eius sicut nec isti
sed nec ipsos quidem omnibus ho
minibus liberacione eterno
igne puniri verum eis tan
qui xpi baptismate abluti & cor
poris eius & sanguinis participes
facti sunt quomodolibet facti sunt quo
libet vixerint in quacumque
heresi vel impietate fuerint
Sed contradicit eis apostolus dicens
Manifesta autem sunt opera carnis
que sunt fornicacio immun
dicia luxuria ydolorum servitus
veneficia inimicicie conten
ciones emulaciones animo
sitates dissensiones hereses
invidie ebrietates commessa
ciones et hiis similia que
predico vobis sicut predixi
quoniam qui talia agunt regnum
dei non possidebunt Hec profecto

xxv

apostolica sententia falsa est tales pro
quoniam talibus ipsa liberatis regnum
dei possidebunt Sed quia falsa
non est profecto regnum dei non
possidebunt Et si in regni dei
possessione nunquam erunt
eterno supplicio tenebuntur quoniam
nullus est medius locus ut non
sit in supplicio qui illo non sint
in regno Verum obiciunt quod ait dominus
ihesus hic est panis qui de celo
descendit ut si quis manduca
verit corpore non moriatur Ego
sum panis vivus qui de celo
descendi si quis manducaverit
ex hoc pane vivet in eternum
quomodo sit accipiendum videndum quid
et ab istis quibus quibus nunc
respondendum sed intellectu
auferunt illi quibus deinde
respondendum est hii sunt
autem qui hanc liberacionem nec
omnibus hominibus sacro tantum
baptismatis et corporis xpi
sed solis catholicis quamvis
male viventibus pollicentur
quia non solum inquiunt sacra
mento tenus ipsa manducaverunt
corpus xpi in ipso scilicet eius
corpore constituti de quo corpore
ait apostolus Unus panis unum
corpus multi sumus Et in quo
est in corporis unitate id est in compa
ge membrorum cuius cor
poris sacramentum fideles communicantes
de altari sumere consueverunt
ipse vere dicendus est mandu
care corpus xpi et bibere sanguinem
xpi Ac per hoc heretici et scismatici
ab unitate corporis separa
ti possunt idem percipere sacramentum sed
non sibi utile immo vero etiam

noxium quo iudicantur omnino
quia vel tardius liberentur
non sint omnino in eo cruciatu
poenalis quo ille opprimitur
sacro. Sed rursus etiam isti qui
sic intelligunt non dicendum
esse manducare corpus Christi
qui in corpore non est Christi, non
recte promittunt eis qui vel in
heresim vel etiam in gentilium
superstitionem ex illius corporis u-
nitate labuntur liberationem
quandoque ab eterno igne supplicii.
Primum quia debent attendere
quam sit intollerabile atque a
sana doctrina nimis devium
ut multi ac pene omnes qui
hereses impias condiderunt
exeuntes de catholica ecclesia
et facti sunt heresiarche me-
liorem habeant causam quam hii
qui numquam fuerunt catholi-
ci, cum in eorum laqueos inciderunt, si
illos heresiarchas hoc
facit liberari a supplicio sem-
piterno quod in catholica ecclesia
baptisati sunt et sacramentum
corporis Christi in corpore Christi vero primitus
acceperunt, cum peior sit utique
desertor fidei et ex desertore
oppugnator eius effectus quam
ille qui non deseruit quod numquam
tenuit. Deinde quia et his oc-
currit apostolus eadem verba
proferens et enumeratis illis carnis
operibus eadem veritate predicens:
Quoniam qui talia agunt regnum
Dei non possidebunt. Unde nec
illi in perditis et dampnabilibus
moribus debent esse securi qui
usque in finem quidem velud in com-
munione ecclesie catholice per-
severant, intuentes quod dictum est:
Qui perseveraverit usque in fine
hic salvus erit, et per vite iniqui-
tatem ipsam vite iusticiam
quod eis Christus est deserunt,
sive fornicando sive alias
in se immundicias flagitiorum quas
nec apostolus exprimere voluit
in suo corpore perpetrando sive
turpitudine luxurie diffluendo
sive aliquid aliud eorum
agendo de quibus ait: Quoniam
qui talia agunt regnum Dei
non possidebunt, ac per hoc
quicumque agunt talia nisi in
supplicio sempiterno non
erunt, quia in regno Dei esse
non poterunt. In his enim
perseverando usque in huius vite
fine non utique dicendi sunt
in Christo perseverasse usque in
finem, quia in Christo perseverare
est in eius fide perseverare.
Que fides ut eam definit
idem apostolus per dilectionem operatur. Dilectio autem sicut ipse alibi dicit malum non operatur.
Nec isti ergo dicendi sunt
manducare corpus Christi
quoniam nec in membris computandi
sunt Christi. Ut enim alia taceam
non possunt simul esse et membra
Christi et membra meretricis.
Denique ipse dicens: Qui
manducat carnem meam
et bibit sanguinem meum in me ma-
net et ego in eo, ostendit quid
sit non sacramento tenus sed re vera
corpus Christi manducare et
eius sanguinem bibere. Hoc est enim
in Christo manere ut in illo ma-
neat et Christus. Sic enim hoc dixit
tamquam diceret: Qui non in
me manet et in quo ego non
maneo non se dicat aut
existimet manducare corpus

meum aut bibit sanguinem meum
Non itaque manent in christo
qui non sunt membra eius
Non sunt autem membra christi
qui se faciunt membra me
retricis nisi malum illud pe
nitendo esse destiterint
et ad hoc bonum reconciliatio xxvi
ne redierint
ß Sed habent inquiunt christiani
catholici in fundamento
christum a cuius unitate non re
cesserunt nam etsi huic funda
mento superedificaverint
qualibet pessima vita ve
lud ligna fenum stipulam
Recta itaque fides per quam christus
est fundamentum quamvis
cum dampno quoniam illa que sup
edificata sunt comburentur po
terit eos quandoque ab illius ignis
perpetuitate salvare. Respon
deat eis breviter Jacobus apostolus
si quis dicat se fidem habere opera
autem non habeat numquid poterit
fides salvare eum. Et quis est
inquiunt de quo dicit apostolus
paulus ipse autem salvus erit
quasi sic tamen quasi per ignem. Simul quis
iste sit inquiramus hunc tamen
non esse certissimum est ne
duorum apostolorum sententias mittamus
in rixam si unus dicit etiam
si mala opera quis habuerit
salvabit eum fides per ignem
alius autem si opera non habeat
ait numquid poterit fides salva
re eum. Inveniemus ergo quis pos
sit salvari per ignem si prius in
venerimus quid sit habere in fun
damento christum. Quod ut de
ipsa similitudine quam primum
advertamus nichil in edificio

preponitur fundamento. Quisquis er
go ita in corde sit habens christum ut
ei terrena temporalia nec ea que
licita sunt atque concessa preponat
fundamentum habet christum. Si autem
preponit etsi videatur habere
fidem christi non est tamen in eo funda
mentum christus cui talia preponuntur
quanto magis si salutaria precep
ta contempnens committat il
licita non preposuisse christum sed
post posuisse convincitur quem
post habuit imperantem sive
concedentem dum ~~eius~~ contra
eius imperata sive concessa sua
per flagicia delegit explere
libidine. Si quis itaque christia
nus diligit meretricem eique
adherens unum corpus efficitur
iam fundamentum non habet christum.
Si quis autem diligit uxorem
suam si secundum christum quis ei dubitet
in in fundamento esse christum. Si
vero secundum hoc seculum
si carnaliter si in morbo concu
piscentie sicut et gentes que igno
rant deum etiam hoc secundum
veniam concedit immo per apostolum apostolus
christus potest ergo et iste in fun
damento habere christum. Si enim
nichil ei talis affectionis vo
luptatis que preponat quamvis
superedificet ligna fenum sti
pula christus est fundamentum
propter hoc salvus erit per ignem.
Delicias quippe huiusmodi
amoresque terrenos propter coniu
galem quidem copulam non dap
nabiles tribulationis ignis ex
uret ad quem pertinent ignem
et orbitates et quecumque ca
lamitates que auferunt hec

ac per hoc ei qui edificauit. Erit
edificacio ista dampnosa
quia non habebit quod super e-
dificauit et eorum amissione cru-
ciabitur quibus fruendo utique le-
tabatur. Sed per hunc ignem
saluus in illo erit fundamento
tsi utrs ad an v pm thra mal
let apostolo exponatur. Il-
lud xpo non preponetur. Vide
in apostoli uerbis hominem edifi-
cantem super fundamentum aurum
argentum lapides preciosos.
Qui sine uxore est, inquit, co-
gitat que sunt dei quomodo pla-
ceat deo. Vide alium edificantem
ligna fenum stipulam. Qui
autem matrimonio iunctus est, inquit,
cogitat que sunt mundi quo-
modo placeat uxori. Uniuscuiusque
opus manifestabitur. Dies
enim domini declarabit. Dies uti-
que tribulationis quia in igne, inquit,
reuelabitur. Eundem ignem vocat
sicut alibi legitur: Uasa figu-
li probat fornax et homines
iustos temptacio tribulationis. Et
uniuscuiusque opus quale sit
ignis probabit. Si cuius opus
permanserit, permanet enim
quod quisque cogitat que sunt dei quo-
modo placeat deo, quod super-
edificauit mercedem accipiet, id est
unde cogitauit hoc sumet.
Si cuius autem opus arserit dampnum
patietur, quoniam quod dilexerat
non habebit. Ipse autem saluus
erit, quia nulla eum tribulatio ab
illius fundamenti stabilita-
te semouit, sic tamen quasi per
ignem. Quod enim sine illiciente
amore non habuit sine
urente dolore non perdit.

Ecce quantum michi uidetur
inuentus est ignis qui nul-
lum eorum dampnet sed unum di-
tet alium dampnificet, am-
bos probet. Si autem ignem
illum loco isto voluerimus ac-
cipere de quo dominus dicit sinistris:
Discedite a me maledicti
in ignem eternum, ut in eis eti-
am isti esse credantur qui edificant
super fundamentum ligna fenum
stipulam, eosque de illo igne
post tempus pro malis meritis im-
peratum liberet boni meritum fun-
damenti, quid arbitramur
dextros quibus dicetur:
Venite benedicti patris mei
possidete paratum vobis reg-
num, nisi eos qui edificauerunt
super fundamentum aurum et
argentum lapides preciosos?
Sed in illum ignem de quo dictum
est: sic tamen quasi per ignem, si hic non
est intelligendum, utrique mit-
tendi sunt et dextri scilicet et sinistri.
Illo quippe igne utrique pro-
bandi sunt de quo dictum est:
Dies enim domini declarabit
quia in igne reuelabitur
et uniuscuiusque opus quale
sit ignis probabit. Si ergo
utrumque probabit ignis, ut si
cuius opus permanserit, id est non
fuerit consumptum, quod super-
edificauit mercedem accipi-
et. Si cuius autem opus arserit
dampnum patiatur, profecto non
est ille ipse eternus ignis.
In illud enim soli sinistri nouis-
sima et perpetua dampna-
cione mittentur. Iste autem
dextros probat. Sed alios
eorum sic probat ut edificium
quod super xpm fundamentum

ab eis manere esse constructa
que consummata atque consummata
hos aut aliter .i. ut quod
super edificauerint ardeat dap
num quoque inde paciantur sal
ui fiant aut qui xpm in fun
damentum stabilit positum p
cellenti caritate tenuerit
si aut saluificent profecto ad
dexteram stabunt et cum ceteris
audient Venite benedicti
patris mei possidete paratum
vobis regnum Non ad sinis
tram ubi illi erunt et ideo audi
ent discedite a me maledicti
in ignem eternum Nemo quippe
ab illo igne saluabitur quia
in supplicium eternum ibunt illi
omnes ubi vermis eorum non
morietur et ignis non extingu
uetur quo cruciabuntur
die ac nocte in secula seculorum
Post istius sane corporis mor
tem donec ad illum veniatur
qui post resurrectionem corporum futu
rus est dampnationis
et remuneracionis ultimus
dies si hoc temporis intervallo
spiritus defunctorum eiusmodi
ignem dicuntur perpeti quem non
senciant illi qui non habue
runt tales mores et amores
in huius corporis vita ut eorum
ligna et fenum et stipula con
sumantur alij vero senci
ant qui eiusmodi secum edi
ficia portauerunt siue ibi tantum
siue hic et ibi siue non hic ut
non ibi secularia quamuis a
dampnacione venialia con
cremantem ignem tribulacionis
transitorie inueniant non re
darguo quia forsitan verum

est Potest quippe ad istam tribulacionem
pertinere eciam mors ipsa car
nis que de primi peccati perpetra
cione concepta est ut secundum cuiusque
edificium tempus quod eam sequitur
ab unoquoque senciatur Per
secuciones quoque quibus martires
coronati sunt et quas paciuntur
quicumque xpiani probant utra
que edificia velud ignis et alia
consumunt cum ipsis edificatori
bus si xpm in eis non inue
niunt fundamentum alia sine ipsis
si inueniunt quia licet cum dap
no salui erunt ipsi alia vero non con
sumunt quia reperiunt que ma
neant in eternum Erit eciam tribulacio
in fine seculi tempore antixpi qualis
antea nunquam fuit Quam
multa erunt tunc edificia siue
aurea siue fenea super optimum
fundamentum quod est xpus ihesus
ut ignis ille probet utraque et
de aliis gaudium de aliis in
ferat dampnum neutros tamen
perdat in quibus hec inuenerit
propter stabile fundamentum
Quicumque autem non dico uxorem
cuius eciam commixtione carnis
ad carnalem utitur voluptatem
sed ipsa que ab eiusmodi delecta
cionibus aliena sunt nomine
pietatis humano more carnaliter
diligendo xpo anteponit
non eum habet in fundamento et
ideo non per ignem saluus erit sed
saluus non erit quia esse cum
saluatore non poterit qui de
hac re apertissime loquens
ait Qui amat patrem et matrem
plus quam me non est me
dignus Et qui amat filium
aut filiam super me non est
me dignus Verum qui hab

necessitudines sic amat car-
naliter ut tamen eas christo domino
non preponat malitque ipsis carere
quam christo si adhuc finem aliculam
temptacionis adductus per
ignem erit salvus quia et earum
amissione tantum necesse est urat
dolor quantum heserat amor
porro qui patrem matrem filios
filias secundum christum dilexerit
ut ad eius regnum optinendum
eique coherendum illis consulat
vel hoc in eis diligat quod mem-
bra sunt christi absit ut ista di-
lectio reperiatur in lignis feno
et stipula consumenda sed
prorsus edificio auro argen-
to gemmeo deputabitur
quomodo autem potest eos plus amare
quam christum quos amat utique
propter christum

xxvii Restat eis respondere qui dicunt
eterno igne illos tantum arsu-
ros qui pro peccatis suis facere
dignas elemosinas negligunt
propter illud quod apostolus Iacobus
Iudicium autem sine misericordia illi qui
non fecit misericordiam Qui ergo fe-
cit inquiunt quamvis mores non correxerit
sed inter ipsas nefarie
ac nequiter inter ipsas suas
elemosinas vixerit cum misericordia illi fu-
turum est iudicium ut aut non
dampnetur omnino aut post
aliquod tempus a dampnacione
novissima liberetur Nec ob
aliud existimant christum de so-
lo dilectu atque neglectu elemosinarum
discretionem inter dextros et
sinistros esse facturum quorum
alios in supplicium mittet et
in eternum Ut autem cottidiana sibi
peccata que omnino non
cessant qualiacumque et quanta-
cumque sint per elemosinas di-
mitti posse peccata orationem
quam docuit ipse dominus et suffra-
gatricem sibi adhibere conan-
tur et testem Sicut enim nullus est
inquiunt dies quo a christianis
hec oratio non dicatur ita nullum
est cottidianum qualecumque
peccatum quod per illam non dimit-
tatur cum dicimus Dimitte
nobis debita nostra si quod
sequitur facere curemus Sicut
et nos dimittimus debitoribus
nostris Non enim ait dominus in-
quiunt Si dimiseritis peccata
hominibus dimittet vobis pater
vester cottidiana parva peccata
sed dimittet vobis inquit
peccata vestra qualiacumque ergo
vel quantacumque sint etiam si cot-
tidie perpetrentur nec ab
eis unquam discedatur in melius
commutata per elemosinam venia
non negata remitti sibi
posse presumunt Sed bene quod
isti dignas pro peccatis elemosinas
dicunt faciendas quia si
dicerent qualescumque elemosinas
pro peccatis cottidianis et
magnis et quantacumque scelerum
consuetudine veniam posse
impetrare divinam ut ea cot-
tidiana remissio sequeretur
viderent se rem dicere absurdam
atque ridiculam Cogerentur enim co-
gerentur fateri fieri posse
ut opulentissimus homo
decem nummulis diurnis
in elemosinas impensis homicidia
et adulteria et nefaria queque
facta redimeret Quod si ab-
surdissimum atque insanissimum
est dicere profecto si queratur
que digne sint elemosine pro
peccatis de quibus etiam christi pre-
cursor ille dicebat

facite ergo fructus dignos
penitencie procul dubio non inveniuntur
eas facere qui vitam suam usque ad
mortem cottidianorum criminum
perpetratione confodiunt. Primum quia
in auferendis rebus alienis
longe plura diripiunt ex quibus
perexigua pauperibus largien-
do Christum se hoc placare existi-
mant ut licentiam malefactorum
se ab illo emisse vel cottidie
pocius emere credentes securi
dampnabilia tanta committant.
Qui si pro uno scelere omnia
sua distribuerent indigentibus
membris Christi nisi desisterent
a talibus factis habendo caritatem
que non agit perperam aliquid
eis prodesse non posset. Qui
ergo dignas pro peccatis suis
elemosinas facit prius eas incipit
facere a se ipso. Indignum est enim
ut in se non faciat qui facit
in proximum cum audiat dicentem
deum diliges proximum tuum
sicut te ipsum. Itemque audiat
miserere anime tue placens deo.
Hanc enim elemosinam id est ut deo pla-
ceat non faciens anime sue quo
dignas pro peccatis suis elemosinas
facere dicendus est. Ad hoc
enim ad illud scriptum est qui
sibi malignus cui erit bo-
nus. Oraciones quippe adiu-
vant elemosine et utique intuendum
est quod legimus fili pec-
casti non adicias iterum et de
pristinis deprecare ut tibi di-
mittantur. Propter hoc ergo elemo-
sine faciende sunt ut cum
de pristinis peccatis precamur ex-
audiamur non ut in eis
perseverantes licentiam

malefaciendi nos per elemosinas
comparare credamus. Ideo autem dominus
et dextris elemosinas ab eis factas
et sinistris non factas se imputa-
turum esse predixit ut hinc ostenderet
quantum valeat elemosina ad prio-
ra delenda non ad perpetua im-
pune committenda peccata. Tales
autem elemosinas non dicendi sunt
facere qui vitam nolunt a con-
suetudine scelerum in melius
commutare. Quia et hoc quod
ait cum uni ex minimis meis
non fecistis ostendit eos non
facere etiam quod facere se existimant.
Si enim Christiano esurienti panem
tamquam Christiano darent profecto sibi
panem iusticie quod Christus est
non negarent quoniam deus non
cui detur sed quo animo detur
attendit. Qui ergo Christum diligit
in Christiano hoc animo ei por-
rigit elemosinam quo accedit ad
Christum non quo vult recedere in-
punitus a Christo. Tanto enim magis
quisque deserit Christum quanto
magis diligit quod improbat
Christus. Nam quid cuiquam prodest
quod baptizatur si non iustifica-
tur. Nonne qui dixit nisi quis rena-
tus fuerit ex aqua et spiritu non
intrabit in regnum dei ipse
etiam dixit nisi habundaverit
iusticia vestra super scribarum
et phariseorum non intrabitis in
regnum celorum. Cur illud timendo
multi currunt baptizari et hoc
non timendo non multi currunt
iustificari. Sicut ergo qui fra-
tri suo dicit fatue cum hoc dicit
non ipsi fraternitati sed peccato eius
infensus est alioquin reus
erit gehenne ignis. Ita econ-
tra qui porrigit elemosinam Christiano

no xpiano porrigit qui no
in eo diligit xpm Nō aute
diligit xpm qui iustificat r
cusat in xpo Et quemadmo
si homo p dampnatus fuit
hoc delicto ut fri suo dicat
fatue .i. non cuius pctm vo
lens auferre quaeritur in
iuste pacz e illi ad uindic
clās facē nisi ea que ibi seqr
remediu reconciliationis ad
hibeat ibi enim sequitur Si
offers munus tuum ad altare
et ibi recordatus fueris quia fr
tuus habz aliquid aduersum
te relinque ibi munus tuum
ante altare et vade prius re
conciliari fri tuo et tunc ve
niens offeres munus tuum ita
pacz e clarās quitas hibz fra
te progroandos scelere et
iam factum me scelerum
pniarē Oro uero cottidiana
qm docuit ipse dns unde
et dn ica noiatur delet
quidem cottidiana pctā cum
cottidie dicitur dimitte nb
debita nra atque eā quos se
quitur no solum dicitur sed e
fit sicut et nos dimittimus
debitoribus nris si quia sunt
pctā ideo dicitur no ut ideo
fiat quia de phat enim nob
voluit ostendere saluator
quitulibz iuste infirmus cali
gine atque infirmitate vi
uamus non nob deesse pctā
pquibus dimittendis de
beamus orare et eis qui in nob
peccat ut in nobis ignoscat
ignoscere Nō itaque ptea dns
ait Si dimiseritis hominibus
pctā dimittet vos pat vr
pctā vra ut dehac orōe

qsi scilicet cottidiana sce
lera facimus uel potentia
qua no timemus homi le
ges uel astucia qua ipos
hoies fallimus sed ut p illaz
diximus no putare nos esse
sine pctis etiaz si actibus
essemus inmunes sicut ecl
legis veteris sacerdotes hoc
ipm docuit de sacrificijs ad
moneat que iussit eos prius
pro suis deinde ipsi offerre
pctis Nam et ipsa uerba
tanti magri et dni mi uigi
lanter intuenda sunt non
enim ait Si dimiseritis pctā
hominibus et pat vr dimittet
vobis qualiacumque pctā sed ait
pctā vra Cottidianam
quippe orōm docebat et
iustificatis utique discipulis
loquebatur Quid e ergo
pctā vra sine quibz nec
vos eritis qui iustificati et
sanctificati eritis ubi ergo
illi qui phant orōem oc
casionem spectandorū scelerū
cottidie querunt dicunt dm
significasse etiā magna
peccata qui no dixit di
mitte nobis pua sed pctā
nra .Si nos considerantes
qualibz loquebatur et audie
dictu pctā nra nec aliud
debemus estimare quam pua
qm talia iā no erat mag
ni agmbus quo mutatio
in melius moribus procedendo
e dimittat orantibus nisi
fiat quod ibi dicit Sicut et
nos dimittimus debitoribus
nris Si enim minima pctā
sine quibz no e etiā uita
iustorum aliter no remittuntur
quanto magis et magnis crimibus

in noluit et multis eorum
si ea impetrare iam desinant
nullam indulgentiam consecuturi
sunt ad remittendum aliis quod in
eos quicumque peccaverunt inexo-
rabiles fuerint cum dominus dicat
Si autem non dimiseritis hominibus
nec pater vester dimittet vobis.
Ad hoc enim valet quod etiam Ja-
cobus apostolus ait Judicium
futurum sine misericordia illi qui non fecit
misericordiam. Venire quippe debet
in mentem etiam servus ille cui
debitori dominus suus relaxavit
decem milia talentorum quae
postea iussit ut redderet quia
ipse non est misertus conservi
sui qui ei debebat centum
denarios. In his ergo qui
filii sunt promissionis et va-
sa misericordiae valet quod idem
apostolus contexit adiungens Super-
exaltat autem misericordia iudicio.
Quoniam et illi iusti qui tanta
sanctitate vixerunt ut alios
etiam recipiant in aeterna tabernacula
culis quibus amici facti sunt
de mammona iniquitatis
ut tales essent misericordia libera-
ti sunt ab eo qui iustificat
impium imputans mercedem
secundum gratiam non secundum debitum.
In eorum quippe numero est apostolus
qui dicit misericordiam consecutus
sum ut fidelis essem. Illi
autem qui recipiuntur a talibus
in aeterna tabernacula fa-
tendum est quod non sunt his mori-
bus praediti ut eis liberandis
sine suffragio sanctorum sua pos-
sit vita sufficere ac per hoc
multo amplius in eis superexul-
tat misericordia iudicio. Nec tamen ideo
putandus est quisque sceleratis-
simus nequaquam vita vel bo-
na vel tolerabiliore mutatus
recipi in tabernacula aeterna
qui obsecutus est sanctis de mammo-
na iniquitatis id est de pecunia
vel divitiis quae male fuerint
acquisitae aut etiam si bene non
tamen veris sed quas iniquitas
putat esse divitias quoniam nes-
cit quae sint verae divitiae qui-
bus illi habundabant qui et
alios in tabernacula aeterna
recipiunt. Est itaque quidam modus
vivendi nec tam male ut his
qui eam vivunt nihil prosit
ad capessendum regnum caelorum
largitas eleemosynarum quibus etiam
iustorum sustentatur inopia
et fiunt amici qui in tabernacula
aeterna suscipiant nec tam bene
ut ad tantam beatitudinem a-
dipiscendam eis ipsa suffi-
ciat nisi eorum meritis quos
amicos fecerint misericordiam consequantur.
Mirari autem soleo etiam apud
Virgilium reperiri istam domini
sententiam ubi ait Facite vobis
amicos de mammona iniqui-
tatis ut et ipsi recipiant vos
in aeterna tabernacula. Et quae
est illa simillima Qui recipit
prophetam in nomine prophetae mer-
cedem prophetae accipiet et qui
recipit iustum in nomine iusti mer-
cedem iusti accipiet. Nam cum
Elysios campos poeta ille de-
scriberet ubi putant habitare
animas beatorum non solum ibi po-
suit eos qui propriis meritis ad
illas sedes pervenire potuerunt
sed adiecit atque ait Quique sui
memores alios fecere merendo
id est qui promeruerunt alios
eosque sui memores promerendo

fecerunt per se tamen ipsis eis di
cat quod frequentatur ore venerando
cum se cuiusque sanctorum minimis quibusque
commendat et dicit cum uni ex minimis
meis, atque ut id esse possit
promerendo efficit. Sed quis iste
sit modus et que sint ipsa peccata
que impediunt ita perventionem
ad regnum dei ut tamen sanctorum ami
corum meritis impetrent indul
genciam difficillimum est invenire
periculosissimum est diffinire. Ego
certe usque ad hoc tempus cum inde
satagerem ad eorum indaginem
pervenire non potui et fortassis
propterea latent ne studium proficiendi
ad omnia cavenda peccata pi
grescat quoniam si scirentur que
vel qualia sint delicta pro
quibus etiam permanentibus nec
provectu vite melioris absump
tis intercessio sit inquiren
da sanctorum et speranda eis securitas
se obvolveret humana segnicia
nec evolvi talibus implica
mentis ullius virtutis expe
dicione curaret sed tantummodo quereret
aliorum meritis liberari quos
amicos sibi de mamona in
iquitatis elemosinarum largitate
fecisset. Nunc vero dum venialis
iniquitatis etiam si perseverent
ignoratur modus profecto et stu
dium in meliora proficiendi
orando et instando vigila
cius adhibetur et faciendi
de mamona iniquitatis ami
cos sanctos cura non spernitur. Verum
ista liberacio que fit sive suis
quibusque oracionibus sive inter
cedentibus sanctis id agit ut
in ignem quisque non mittatur
eternum non ut cum fuerit missus

post quantumcumque tempus inde erua
tur. Nam et illi qui putant sic
intelligendum esse quod scrip
tum est afferre terram bonam
uberem fructum aliam tricenum
aliam sexagenum aliam cente
num ut sancti pro suorum diversitate meritorum tricenos
alii ~~tercenos~~ homines libe
rent alii sexagenos alii
centenos hoc in die iudicii
futurum suspicari solent non
post iudicium. Qua opinione
cum videret homines im
punitatem sibi perversissime
pollicentes eo quod omnes isto
modo ad liberacionem pertinere posse
videantur elegantissime respo
ndisse perhibetur quidam bene potius esse
vivendum ut inter eos quisque
reperiatur qui pro aliis inter
cessuri sunt liberandis
ne tam pauci sint ut cito ad
numerum suum vel tricenum vel
sexagenum vel centenum uno
quoque eorum perveniente multi
remaneant qui erui iam
de penis illorum intercessione
non possint et in eis inve
niatur quisquis sibi spe fructus
alieni temeritate vanissi
ma pollicetur. Hec mihi il
lis respondisse sufficiat qui sa
crarum litterarum quas communes ha
bemus auctoritatem non spernunt sed
male intelligendo non quod
ille loquuntur sed quod ipsi po
cius putant futurum esse
quod ipsi voluerint. Hac itaque
responsione reddita sicut
promisimus librum termi
namus

c[on]dic[i]o[n]e angelo[rum] et
ho[m]i[num] De et[er]na dei
[et] i[n]co[m]mutabili volu[n]tate
De p[ro]missio[n]e et[er]ne
b[ea]titudi[n]is s[an]c[t]o[rum] [et] p[er]petuis
supplicijs impio[rum] Co[n]
tra sapie[n]tes mu[n]di q[ui] pu
ta[n]t t[er]rena ho[m]i[num] corp[or]a
ad celeste habitacul[u]m
non posse t[ra]nsf[er]ri De
r[esurrectio]ne carnis qua[m] qu[i]da[m]
mu[n]do crede[n]te no[n] credu[n]t
Q[uod] roma co[n]ditore[m]
suu[m] ro[m]ulu[m] diligendo
d[eu]m fec[er]it eccl[es]ia a[utem] xp[istu]m
deu[m] crede[n]do dilex[er]it Q[uod]
Q[uod] ut mu[n]dus in xp[istu]m
crederet v[ir]tutis fu[er]it diu[in]e no[n]
p[er]suasio[n]is huma[n]e De
miraculis ut mu[n]dus in xp[istu]m
crederet f[ac]ta su[n]t [et] fi[er]i mu[n]
do crede[n]te desinu[n]t Q[uod]
vniu[er]sa miracula que p[er]
m[arty]res in xp[ist]i no[m]i[n]e fiu[n]t
ei fidei testi[m]o[n]i[um] ferat qua
in xp[istu]m m[arty]res crediderunt
Qu[an]to dign[i]us honora[n]
tur m[arty]res qui ideo multa
mira obtinent ut deus ue
rus colatur q[uam] demones
qui ob hoc queda[m] faciu[n]t
ut ip[s]i dij esse credantur
Contra calu[m]pnias
infideliu[m] quibus xp[ist]ianos
de credita r[esurrectio]ne carnis irri
dent An abortiui no[n]
p[er]tineat ad r[esurrectio]ne[m] si p[er]tinet
ad nu[m]eru[m] mortuo[rum] An
infantes in ea sint r[esurrec]
turi habitudi[n]e qua ha
bituri erat etatis accessu
An ad d[omi]nici corp[or]is
mod[um] o[mn]i[u]m mortuo[rum] resur
rectura sint corpora
q[ua]l[ite]r intelligenda sit s[an]c[t]o[rum]
confirmacio ad ymagine[m]
filij dei An in suo sexu
resuscitanda atq[ue] mansura
sint corpa femina[rum] De
viro p[er]f[ec]to i[d est] xp[ist]o et in corp[or]e
eius i[d est] eccl[es]ia que e[st] ip[s]i[us]
plenitudo Q[uod] o[mn]ia
corp[or]is vicia que in hac vita
huma[n]o co[n]traria sunt decori
in r[esurrectio]ne no[n] sint futura ubi
manente na[tur]ali s[ubstanti]a in vna
pulchritudi[n]e [et] qualitas
co[n]curret [et] qu[a]ntitas Q[uod]
in r[esurrectio]ne mortuo[rum] natura
corp[or]um quib[us]l[ibet] modis dis
sipato[rum] in integru[m] unde
cu[m]q[ue] reuocanda est
De nouitate corp[or]is sp[irit]ualis
i[n] q[uo]d s[an]c[t]o[rum] caro muta
bit[ur] De miserijs ac
malis quibus humanu[m] gen[us]
m[er]ito p[ri]me p[re]uaricat[i]o[n]is obnoxiu[m]
est [et] a quibus nemo nisi
p[er] xp[ist]i gr[ati]am lib[er]atur
De his q[ue] p[re]ter illa mala
que bonis malisq[ue] co[mmun]ia
sunt ad iusto[rum] labore[m] specia
lit[er] p[er]tinet De bonis
quibus et[ia]m hanc vita[m] dap
nacio[n]i obnoxia[m] creator
impleuit De p[er]tina
cia quoru[n]da[m] qui r[esurrectio]nem
carnis qua[m] sicut p[re]dictu[m]
e[st] mu[n]dus credit Q[uo]
modo porphirij diffinicio
qua b[ea]tis a[n]i[m]is corpus pu
tatur o[mn]e fugiendu[m] ip
sius platonis s[ente]n[ci]a destruatur

q dt [illegible]

qui dicit summum deum diis promisisse ut numquam corporibus carerentur

De contrariis diffinicionibus platonis atque porphirij in quibus si uterque alteri cederet a veritate neuter deviaret

Quid ad veram resurrectionis fidem vel plato vel labeo vel etiam varro conferre potuerunt si opiniones eorum in unam sententiam convenissent

De qualitate visionis qua in futuro sancti deum videbunt

De eterna felicitate civitatis dei sabbatoque perpetuo sequitur

Sicut in proximo libro superiore promisimus iste totius huius operis ultimus disputacionem de civitatis dei eterna beatitudine continebit que non propter etatis per multa secula longitudinem tamen quandoque finiendam eternitatis nomen accepit sed quemadmodum scriptum est in ewangelio regni eius non erit finis nec ita ut aliis moriendo decedentibus aliis succedentibus exoriens species appareat sicut in arbore que perenni fronde vestitur eadem videtur viriditas permanere dum labentibus et cadentibus folijs subinde alia que nascuntur faciem conservant opacitatis sed omnes in ea cives immortales erunt adipiscentibus hominibus quod sancti angeli perdiderunt numquam. Faciet hoc deus omnipotentissimus eius conditor promisit enim nec mentiri potest et quibus fidem hinc quoque facit multa sua et non promissa et promissa iam fecit. Ipse enim est qui in principio condidit mundum plenum bonis omnibus visibilibus atque intelligibilibus rebus in quo nichil melius instituit quam spiritus quibus intelligenciam dedit et sue contemplacionis habiles capacesque prestitit atque una societate devinxit quam sanctam et supernam dicimus civitatem in qua res qua sustententur beatique sint deus ipse illis est tamquam vita victusque communis qui liberum arbitrium eidem intellectuali nature tribuit tale ut si vellet desereret deum beatitudinem scilicet suam continuo miseria secutura. Qui cum presciret angelos quosdam per elacionem qua ipsi sibi ad beatam vitam sufficere vellent tanti boni desertores futuros non eis ademit hanc potestatem potencius et melius esse iudicans etiam de malis bene facere quam mala esse non sinere que omnino nulla essent nisi natura mutabilis quamvis bona et a summo atque immutabili bono qui bona omnia condidit instituta peccando ea sibi ipsa fecisset. Quo eius peccato teste convincitur bonam conditam esse naturam nisi enim magnum et ipsa licet non equale conditori bonum esset profecto desercio dei tamquam luminis sui malum eius esse non posset. Nam sicut cecitas oculi vicium est et id ipsum indicat ad videndum lumini esse oculum

creatum ac per hoc etiam ipso
vicio suo quo excellencius dicatur
ceteris menbris membrum
capax lucis non enim alia
causa est vicium eius carere luce
ita natura que fruebatur
deo se optimam institutam
docet etiam ipso vicio quo
ideo misera est quia non
fruitur deo qui casum ange-
lorum voluntarium iustissima
pena sempiterne infelicita-
tis obstrinxit atque in eo su-
mmo bono permanentibus ce-
teris ut de sua sine fine per-
mansione certi essent tam-
quam ipsius premium perman-
sionis dedit Qui fecit
hominem etiam ipsum rectum
cum eodem libero arbitrio
terrenum quidem animal sed
celo dignum si suo coheret
auctori miseria similiter
si eum desereret secutura
qualis nature huiusmodi
conveniret quem similiter cum
prevaricacione legis dei per dei
desercionem peccaturum esse
presciret illi ademit arbi-
trii liberi potestatem simul
previdens quid boni de malo
eius esset ipse facturus
qui de mortali progenie
merito iuste que dampnata
tantum populum gracia sua colligit
ut inde suppleat et instau-
ret partem que lapsa est an-
gelorum ac sic illa dilecta
et superna civitas non
fraudetur suorum numero civium
quin et fortassis et ube-
riore letetur

ulta enim quidem fiunt a ma-
lis contra voluntatem dei
sed tante est ille sapiencie tante-
que virtutis ut in eos exitus
sive fines quos bonos et
iustos ipse prescivit tendant
omnia que voluntati eius
videntur adversa ac per hoc
cum deus dicitur mutare
voluntatem ut quibus le-
nis erat verbi gracia reddatur
iratus illi pocius quam ipse
mutantur et eum quodammodo mu-
tatum in his que paciuntur in-
veniunt sicut mutatur
sol oculis sauciatis et asper
quodammodo ex miti et ex de-
lectabili molestus efficitur
cum ipse apud se ipsum mane-
at idem qui fuit dicitur
etiam voluntas dei quam
facit in cordibus obedienciu(m)
mandatis eius de qua dicit
apostolus deus enim est qui operatur
in nobis et velle sicut iusti-
cia dei non solum qua ipse
iustus esse dicitur sed illa
etiam quam in homine quo
ab illo iustificatur facit sic
et lex eius vocatur que pocius
est hominum sed ab illo data homi-
nibus nam utique homines
erant quibus ait Ihesus In
lege vestra scriptum est cum alio
loco legamus lex dei eius
in corde ipsius Secundum hanc
voluntatem qua deus operatur
in hominibus etiam velle dicitur
quod non ipse vult sed suos id
volentes facit sicut dicitur cognovisse
quod ut cognosceretur fecit
a quibus ignorabatur Neque

cum dicente apostolo Nunc autem
cognoscentes deum ymmo cogniti
a deo factum est ut credamus
quod eos tunc cognouit deus
precognitos ante constitucionem
sed tunc cognouisse deus est
quod tunc cognoscendum effecit
de hiis locucionum modis
iam in superioribus libris me
mini me disputatum de voluntate
secundum hanc voluntatem qua deum
velle dicimus quod alios facit vel
le a quibus futura nesciuntur
multa vult nec facit multa
enim volunt fieri sancti eius ab illo
inspirata sancta voluntate nec
fiunt sicut orant pro quibusdam
pie sancteque et quod orant non facit
cum ipse in eis hanc orandi
voluntatem spiritu sancto suo fecerit
ac per hoc quando secundum deum volunt
et orant sancti et quisque sit
saluus possumus illo modo
locucionis dicere Vult deus et
non facit ut et ipsum dicamus
velle qui ut velint isti facit
Secundum vero illa voluntate sua
que cum eius presciencia sempiterna
est profecto in celo et in terra omnia
quecumque voluit non solum
preterita vel presencia sed et futura
iam fecit verum antequam veniat
tempus quo voluit ut fieret que
ante tempora vniuersa presciuit
atque disposuit dicimus fiet
quando deus voluit Si autem
non solum tempus quo futurum est
verum eciam utrum futurum sit
ignoramus. dicimus fiet
si deus voluit non quia deus
nouam voluntatem quam
non habuit tunc habebit sed

quia id quod ab eterno in
eius immutabili preparatum
est voluntate tunc erit
Quapropter ut cetera tam
multa preteream sicut
nunc videmus in christo iam
impleri quod promisit abra
he dicens In semine tuo be
nedicentur omnes gentes ita
quod eidem semini eius promisit im
plebitur ut ait per prophetam Re
surgent qui erant in monu
mentis et quod ait Erit celum
nouum et terra noua et non
erunt memores priorum nec as
cendet in cor eorum sed
leticiam et exultacionem et
populum meum et exaltabor in
populo meo et letabor in ierusalem
et ultra non audietur in
ea vox fletus Et per alium
prophetam prenunciauit dicens
eidem prophete In tempore illo salua
bitur populus tuus omnis
qui inuentus fuerit scriptus
in libro et multi dormientium
in terre puluere. siue ut alij
interpretati sunt aggere ex
surgent hij in vitam eternam
et hij in obprobrium et in
confusionem eternam Et alio loco
per eundem prophetam Accipient
regnum sancti altissimi et
obtinebunt illud usque in se
culum seculorum Et paulo
post Regnum inquit eius
regnum sempiternum Et alia
que ad hoc pertinencia in li
bro vicesimo posui siue
que non posui et tamen in eisdem
libris scripta sunt venient et
hec sicut ista venerunt
que increduli non putabant

esse venturam. Idem quippe deus utramque promisit utramque venturam esse predixit quo predicente sunt numina paganorum teste etiam porphyrio nobilissimo phylozopho paganorum. iiij

Sed videlicet homines docti atque sapientes contra vim tante auctoritatis que omnia genera hominum sicut tanto ante predixit in hac credendum sperandumque convertit acute sibi argumentari videntur contra resurrectionem corporum et dicere quod in tertio de republica libro a cicerone commemoratum est. Nam cum herculem et romulum ex hominibus deos esse factos asseveraret quorum non corpora inquit sunt in celum elata. Nec enim natura pateretur ut id quod esset e terra nisi in terra maneret. Hec est magna racio sapientum quorum dominus novit cogitaciones quoniam vane sunt. Si enim anime tantummodo essemus id est sine ullo corpore spiritus in celo habitantes terrena animalia nesciremus nobisque futurum esse diceretur ut terrenis corporibus animandis quodam vinculo mirabili necteremur nonne multo fortius argumentaremur id credere recusantes et diceremus naturam non pati ut res incorporea ligamento corporeo vinciretur. Et tamen plena est terra vegetantibus agitantibus animabus hec membra terrena miro modo sibi connexa et implicita. Cur ergo eodem volente deo qui fecit hoc animal non poterit terrenum corpus in celeste corpus attolli si animus omni corpore ac per hoc etiam celesti corpore prestabilior terreno corpori potuit alligari. An terrena particula tam exigua potuit aliquid celesti corpore melius apud se tenere ut sensum haberet et vitam et eam sentientem atque viventem dedignabitur celum suscipere aut susceptam non poterit sustinere cum de re sentiat et vivat ista meliore quam est corpus omne celeste. Sed ideo nunc non fit quia nondum est tempus quo id fieri voluit qui hoc quod videndo iam viluit multo mirabilius quam illud quod ab istis non creditur fecit. Cur enim non vehemencius admiramur incorporeos animos celesti corpore potiores terrenis alligari corporibus quam corpora licet terrena sedibus quamvis celestibus incorporeis sublimari nisi quia hoc videre consuevimus et hoc sumus illud vero nondum sumus nec aliquando adhuc vidimus. Nempe pro sobria racione consulta mirabiliores esse divini operis reperitur incorporalibus corporalia quodammodo attexere quam licet diversa quia illa celestia ista terrestria tamen corpora corporibus copulare. v

Sed hoc incredibile fuit aliquando. Ecce iam credidit mundus sublatum terrenum xpi corpus in celum resurrectionem carnis et ascensionem

in supernas sedes paucissimis
remanentibus atque stupentibus
vel doctis vel indoctis iam
crediderunt videant quam sint
stolidi qui non credunt. Si-
cut rebus incredibilibus credita
est etiam hoc utique incredibile
est sic creditum esse quod incre-
dibile est. Hec igitur duo in-
credibilia resurrectionem scilicet in cor-
poris in eternum et rem non tam in-
credibilem mundum esse cre-
diturum id est deus antequam vel
unum fieret ambo futura esse
predixit. Unum duorum incredibi-
lium iam factum esse videmus
ut quod incredibile erat
crederet mundus. Cur id quod
reliquum est desperatur ut et
hoc veniat quod incredibile
hoc veniat quod sicut iam
credidit mundus sicut iam
venit quod similiter incredibi-le
fuit ut rem tam incredibilem
crederet mundus quandoquidem hec
utrumque incredibile quorum
videmus unum alterum credimus
in eisdem litteris predictum sit per
quas credidit mundus. Et
ipse modus quo credidit
mundus si consideretur incredi-
bilior invenietur. Ineruditos
liberalibus disciplinis
et omnino quantum ad istorum at-
tinet doctrinas impolitos
non peritos grammatica non
armatos dyalectica non
rethorica inflatos piscato-
res Christus ad retibus fidei
ad mare huius seculi pau-
cissimos misit atque ita ex
omni genere tam multos pisces
et tam mirabiliores quanto
rariores etiam ipsos phylosophos

cepit duobus illis incredibili-
bus si placet ymmo quia
placet debet addam hoc tercium
la ergo tria sunt incredibilia
que tamen facta sunt. Incredibile
est Christum resurrexisse in car-
ne et in celum ascendisse cum
carne. Incredibile est mundum
rem tam incredibilem cre-
didisse. Incredibile est homines
ignobiles infirmos pau-
cissimos imperitos rem tam
incredibilem tam efficaciter
mundo et in illo et doctis per-
suadere potuisse. Horum trium in-
credibilium primum nolunt isti
ad quibus agimus credere
secundum coguntur et cernere
quod non inveniunt unde sit factum
si non credunt tertium. Resur-
rectio certe Christi et in celum
cum carne in qua resurrexit
ascensio toto iam mundo pre-
dicatur et creditur. Si credibi-
le non est unde toto terrarum
orbe iam credita est. Si multi
nobiles sublimes docti
eam se vidisse dixissent et
quod viderant diffamare
curavit eis mundum credi-
disse non mirum est et istos ad
huc credere nolle predurum est.
Si autem ut verum est paucis ob-
scuris minimis indoctis eam
se vidisse dicentibus et cre-
dentibus credidit mundus
cur pauci obstinatissimi qui remanserunt
ipsi mundo iam credenti
adhuc usque non credunt
qui propterea numero exiguo
nobilium infirmorum imperitorum

hominum credidit quia in tam
contemptibilibus testibus credidit
multo mirabilius divinitas
se ipsa persuasit. Eloquia nam-
que persuadencium que dicebant
mira fuerunt facta non verba.
Eum .i. in carne resurrexisse
et cum illa in celum ascendisse
non viderant id se vidisse
narrantibus non loquentibus
tantum sed etiam mira facienti-
bus signa credebant. Homines
quippe quos unius vel ut
multum duarum linguarum fuisse
noverant repente linguis omnium
gentium loquentes mirabiliter
audiebant. Claudum ab ube-
ribus matris ad eorum verbum
in xpi nomine post quadra-
ginta annos incolumem asti-
tisse. Sudaria de corporibus
eorum ablata sanandis pro-
fuisse languentibus in via
qua fuerant transituri positos
in ordine mirabiles morbis
variis laborantes ut ambula-
cium super eos umbra transiret
continuo salutem percipere re-
cepisse et alia multa stupenda
in xpi nomine per eos facta postre-
mo etiam mortuos resurrexis-
se cernebant. Que si ut leguntur
gesta esse conceduntur, ecce tot in-
credibilia tribus illis incre-
dibilibus adiungimus et ut credatur
unum incredibile quod de
carnis resurrectione atque in celum
ascensione dicitur testimonia
tanta conquirimus et nondum ad
credendum horrenda duri-
cia incredulos flectimus.

Si vero per apostolos xpi ut eis
crederetur resurrectionem atque ascensio-
nem predicantibus xpi etiam
ista miracula facta esse non credunt
hoc nobis unum grande mira-
culum sufficit quod eam terra-
rum orbis sine ullis miraculis cre-
didit. Sequitur. vi

Recolamus etiam hoc loco
illud quod de Romuli cre-
dita divinitate Tullius admira-
tur. Verba eius ut scripta sunt in-
feram. Magis est inquit in Romulo
admirandum quod ceteri qui dii ex
hominibus facti esse dicuntur mi-
nus eruditis hominum seculis
fuerunt ut fingendi proclivis es-
set ratio cum imperiti facile ad
credendum impellerentur. Ro-
muli autem etatem minus hiis
sexcentis annis iam inveteratis
litteris atque doctrinis omnique illo
antiquo ex inculta hominum vita
errore sublato fuisse cernimus. Et
paulo post de eodem Romulo
ita loquitur quod ad hunc
pertinet sensum. Ex quo intelli-
gi potest inquit permultis annis
ante Homerum fuisse quam Romulum
ut iam doctis hominibus ac
temporibus ipsis eruditis ad fin-
gendum vix quicquam esset loci. An-
tiquitas enim recepit fabulas
fictas etiam nonnumquam modice in-
condite. Hec etas autem iam
exculta presertim eludens omne
quod fieri non potest respuit. Unus
e numero doctissimorum hominum idem-
que eloquentissimus omnium Mar-
cus Tullius Cicero propterea dicit
divinitatem Romuli mirabiliter
creditam quod erudita tempora
iam fuerant que falsitatem

non recipiunt fabulas quibus
autem romulum deum nisi roma
credidit atque id parva et in
cipiens deinde posteris
servare fuerat necesse quod acceperant
a maioribus ut cum ista sup
erstitione quasi lacte quodammodo
matris ebibita cresceret civitas
atque ad tam magnum perveniret
imperium ut ex eius fastigio
velut ex altiore quodam loco
alias quoque gentes quibus
dominaretur hac sua opinione
perfunderet ut non quidem crederent
sed tamen dicerent eum romulum ne
civitatem cui serviebant de
conditore eius offenderent aliter
eum nominando quam roma que
id non amore quidem eius erro
ris sed tamen amoris errore cre
diderat christus autem qui quamvis
sit celestis et sempiterne civi
tatis conditor non tamen eum quoniam
ab illo condita est deum cre
didit sed ideo potius est conden
da quia credidit roma con
ditorem suum iam constructa et
dedicata tamquam deum coluit
in templo hec autem iherusalem deum
christum conditorem suum ut con
strui posset et dedicari po
suit in fidei fundamento
illa illum amando esse deum
credidit ista istum esse deum credendo
amavit sicut ergo precessit
unde amaret illa et de amato
iam libenter etiam falsum bo
num crederet ista precessit unde
ista crederet ut recta fide non
temere quod falsum sed quod
verum est amaret exceptis
enim tot et tantis miraculis
que persuaserunt deum

esse christum prophetie etiam divine fide
dignissime precesserunt que
in illo non sicut a patribus
adhuc creduntur implen
de sed iam demonstrantur im
plete de romulo autem quod
condidit romam in eaque
regnavit auditur legiturque quod
factum est non quod antequam
fieret prophetatum quod sit
receptus in deos creditum
litterae ferunt non docent
nullis quippe rerum mirabilium
signis id ei vere provenisse
monstratur lupa quippe illa
nutrix quod videtur quasi
magnum extitisse portentum
quale aliquid est aut ad de
monstrandum deum certe enim etsi
non meretrix fuit lupa illa
sed bestia tamen que fuit ambo
bus frater tamen eius non habetur
deus quibus autem prohibitum est
aut romulum aut herculem
aut alios tales homines
deos dicere et mori maluerunt
quam non dicere aut vero aliqua
gentium coleret inter de
os suos romulum nisi ro
mani nominis metus cogeret
quis autem possit enumerare quam
multi quantalibet sevitia crude
litatis occidi quam christum
deum negare maluerunt proinde
metus quamvis levis
indignationis que ab animis
romanorum si non fieri posse
putabatur compelle
bat aliquas civitates po
sitas sub iure romano tam
quam deum colere romulum
a christo autem deo non solum
colendo verum etiam confitendo

tamquam per orbem terrarum
multis incitus venerari non
potuit nec levibus offensionibus
animorum sed universis varias
penarum sed ipsius mortis que
plus ceteris formidatur. Neque
tunc civitas Christi quamvis pe-
regrinaretur in terris et haberet
tam magnorum agmina populorum
adversus impios persecuto-
res suos pro temporali salute pu-
gnavit sed potius ut ob-
tineret eternam non pugnavit.
Ligabantur includebantur
cedebantur urebantur torque-
bantur laniabantur truci-
dabantur et multiplicabantur.
Non erat pro salute pugnare
nisi salutem pro salvatore
contempnere. Scio in libro Ci-
ceronis tercio nisi fallor de
re publica disputari nullum
bellum suscipi a civitate
optima nisi aut pro fide aut
pro salute. Quid autem dicat pro
salute vel intelligi quam sa-
lutem velit alio loco demonstrans.
Sed his penis inquit quas
etiam stultissimi senciant
egestate exilio vinculis
verberibus elabuntur sepe
privati oblata mortis ce-
leritate. Civitatibus autem
mors ipsa penalis est que
videtur a pena singulos
vindicare. Debet enim consti-
tuta sic esse civitas ut eter-
na sit. Itaque nullus interitus
est rei publice naturalis ut
hominis in quo mors non
modo necessaria est verum etiam

optanda persepe. Civitas autem
cum tollitur deletur extinguitur
simile est quodam modo ut parva
magnis conferamus ac si omnis
mundus intereat et concidat.
Hoc ideo dixit Cicero quia mun-
dum non interiturum cum
Platonicis sentit. Constat er-
go eum pro ea salute voluisse
bella suscipi a civitate
qua fit ut maneat hic civi-
tas sicut dicit eterna quamvis
morientibus et nascentibus
singulis sicut perhennis est
opacitas olee vel lauri atque
huiusmodi ceterarum arborum sin-
gulorum lapsu ortuque foliorum.
Mors quippe ut dicit non
hominum singulorum sed universe pe-
na est civitatis que a pena
plerumque singulos vindicat. Unde
merito queritur utrum recte fece-
rint Saguntini quando universam
civitatem suam interire malue-
runt quam fidem frangere qua
cum ipsa romana republica
tenebantur in quo suo facto
laudantur ab omnibus terrene
rei publice civibus. Sed quo-
modo huic disputationi possent
obedire non video ubi dicitur
nullum suscipiendum esse bel-
lum nisi aut pro fide aut
pro salute nec dicitur si in
unum simul periculum ita duo
ista concurrerint ut teneri
alterum sine alterius amissione
non possit quid sit potius
eligendum. Profecto enim Saguntini
si salutem eligerent fides eis
deserenda fuerat si fides tenenda
amittenda utique salus sicut
factum est. Salus autem civitatis

dei talis est cum fide ac pro fide
teneri ut prius omnibus atque in posterum possit
fide quippe perdita ad eam promissam
venire non possit. Unde tot
tanto fortissimi ac patientis-
simi cordis tot ac tantos
martyres fecit quale ne unum
quidem habuit vel habere potuit
quando est deus creditus Romulus
est valde ridiculum vii
De Romuli falsa divinita-
te cum de Christo loquimur facere
mentionem verumptamen cum sescen-
tis fere annis ante Ciceronem
Romulus fuit atque illa etas
iam fuisse doctrinis exculta di-
catur ut quod fieri non potuerat omne
respueret quanto magis post
sescentos annos ipsius Cice-
ronis maximeque postea
sub Augusto atque Tiberio eru-
ditioribus utique temporibus resurrectionem
carnis Christi atque in celos ascen-
sionem tamquam id quod fieri
non potuit mens humana ferre
non posset eliciens ab auri-
bus cordibus que respueret nisi
ea fieri potuisse atque factam
esse divinitas ipsius veritatis
vel divinitatis veritas et con-
testantia miraculorum signa
monstrarent ut terrentibus et contra
dicentibus tam multis tamque
magnis persecutionibus precedens
in Christo deinde in ceteris ad
novum seculum secutura resurrec-
tio atque immortalitas carnis
et fidelissime crederetur et predicaretur
intrepide et per orbem terre pul-
lulatura fecundius cum marty-
rum sanguine sereretur. Legebantur enim
preconia precedentium prophetarum
concurrebant ostenta virtutum

et persuadebatur veritas nova
consuetudini non contraria rationi
donec orbis terre qui persequebatur
batur furore sequeretur fide viii
Cur inquiunt nunc illa
miracula que predicatis
facta esse non fiunt possem quidem
dicere necessaria fuisse priusquam
crederet mundus ad hoc ut cre-
deret mundus. Quisquis adhuc
prodigia ut credat inquirit
magnum est ipse prodigium qui
mundo credente non credit
verum hoc ideo dicunt ut nec
tunc illa miracula facta fuisse
credantur. Unde ergo Christus
tanta fide usquequaque can-
tatur in celum cum carne sub-
latus. Unde temporibus eruditis
et omne quod fieri non potest re-
spuentibus sine ullis v nimium ||miraculis
mirabiliter incredibilia cre-
didit mundus. An forte fuisse
credibilia et ideo credita
esse dicturi sunt. Cur ergo ipsi
non credunt. Brevis est igitur
nostra complexio aut incredi- bilis
rei que non videbatur. alia
incredibilia que tamen fiebant
et videbantur fecerunt fidem
aut certe [illegible] credi- bilis ||res ita
ut nullis quibus persuaderetur
miraculis indigeret. istorum
nimiam redarguit infide-
litatem. Hoc ad refellen-
dos vanissimos dixerim. Nam
facta esse multa miracula
que attestarentur illi uni
grandi salubrique miraculo
quo Christus in celum cum carne
in qua resurrexit ascendit
negare non possumus. In
eisdem quippe veracissimis

libris edita conscripta sunt et
que facta sunt ex quo de
dentur ista facta sunt. Hec ut fide
facerent innotuerunt. Hec pro
fide qua fecerunt multo
clarius innotescunt. leguntur
quippe in populis ut credantur
nec in populis tamen nisi credita
leguntur. Nam etiam nunc
fiunt miracula in eius nomine
sive per sacramenta eius sive per orationes
vel memorias sanctorum eius. sed non
eadem claritate illustrantur
ut tanta quanta illa gloria
diffamentur. Canon quippe
sacrarum litterarum quem definitum
esse oportebat illa facit
ubique recitari et memorie
cunctorum inherere populorum. Hec
autem ubicumque fiunt ibi sciuntur
vix fit a tota civitate vel
quocumque commanentium loco
Nam plerumque etiam ibi paucis
simi sciunt ignorantibus ceteris
maxime si magna sit civi
tas. Et quando alibi aliisque nar
rantur non tanta ea comme
det auctoritas ut sine diffi
cultate vel dubitatione cre
dantur quamvis christianis fide
libus a fidelibus indicentur.
Miraculum quod mediolani
factum est cum illic essemus quando il
luminatus est cecus ad multorum
noticiam potuit pervenire quia
et grandis est civitas et ibi
erat tunc imperator et inmenso
populo teste res gesta est concur
rente ad corpora martyrum pro
thasii et gervasii que cum
laterent et penitus nescirentur
episcopo ambrosio per sompnium
revelata reperta sunt ubi cecus
ille depulsis veteribus tene
bris diem vidit.

Apud carthaginem autem quis
novit preter admodum pau
cissimos salutem que facta est
innocentio ex advocato vi
carie prefecture ubi nos inter
fuimus et oculis aspeximus
nostris. venientes enim de transma
rinis me et fratrem meum ali
pium nondum clericos sed
iam deo servientes ut erat
cum tota domo sua religio
sissimus ipse susceperat et apud
eum tunc habitabamus. Cura
batur a medicis fistulas
quas numerosas atque perplexas
habuit in posteriore atque ima
corporis parte. Iam secuerant
eum et artis sue cetera medi
camentis agebant. passus
autem fuerat in sectione illa et
diuturnos et acerbos dolo
res. Sed unus inter multos
sinus fefellerat medicos atque
ita latuerat ut eum non tan
gerent quem ferro aperire de
buerant. denique sanatis omnibus
que aperta curabant iste rema
serat solus cui frustra impe
debatur labor. Quas moras
suspectas ille habens multumque
formidans ne iterum secaretur
quod ei predixerat alius medi
cus domesticus eius quem non
admiserant illi ut saltem videret
cum primum secuerunt. eumque ira
tus illi domo ab
iecerat vixque receperat erupit
atque ait. Iterum me secturi
estis. ad illius quem volu
istis esse presentem verba venturus

cu/ invidie illi medicum imperi-
tum quam hominibus hominibus ubique pro-
missionibus quam leniter reprimi
preierunt et alii dies plurimi
nichil quod proficiebat omne quod
fiebat medicamentum in sua polli-
citudine persistebant nec se
illum sine ferro sine medicamentis
esse clausuros. adhibuerunt
et alium grandevum iam medi-
cum satisque in illa arte lauda-
tum adhuc enim vivebat a-
monius ~~duo~~ qui loco in-
specto eadem que illi concor-
diter a peritia quam promisit
cumque ille sub arte securus
domestico suo medico qui fu-
turam post duos alia sectione
factam hylaritate velud iam
salvus illusit. Quid multa
tot dies postea inaniter
consumpti invenerunt ut fessi
atque confusi faterentur eum
nisi ferro nullo modo posse
sanari. Expavit et expalluit
nimio terrore turbatus atque
ubi se collegit farique potuit
abire illos iussit et ad se am-
plius non accedere nec aliud
occurrit fatigato lacrimis
et illa iam necessitate constric-
to nisi ut adhiberet alexandri-
num quendam qui tunc cirurgi-
cus mirabilis habebatur in-
ut ipse faceret quod ab illis
fieri nolebat iratus. Sed postea
quam venit ille laborem quam illorum
in cicatricibus sicut artifex
fict vidit boni viri functus officio
huiu persuasit ut illi potius cum
in eo tantum laboraverunt
quantum ipse inspiciens mirabatur

sue curationis fine fruerentur
adiciens quod revera nisi secto
esset salvus esse non posset
et valde abhorrere a suis
moribus ut hominibus quorum
artificiosissimi operis industriam
diligentiam admiratus inspe-
culatoribus cuius videret propter
exiguum quod remansit
palmam tanti laboris au-
ferret. Redditi sunt animo
eius et placuit ut eodem
alexandrino assistente
ipsi sinum illud ferro quam iam
consensu omnium aliter insa-
nabilis putabatur aperirent
que res dilata est in crastinum
diem. Sed cum abissent illi
ex merore nimio domini tan-
tus est in domo illa exor-
tus dolor ut tamquam
funeris planctus vix co-
primeretur autem visitabant
eum cottidie sancti viri episco-
pus uzaliensis beate memorie
saturninus et presbyter ge-
losus ac diaconi cartha-
giniensis ecclesie in quibus erat
et ex quibus solus est nunc
in rebus humanis iam episco-
pus honore a nobis debito no-
minandus aurelius cum
quo recordantes mirabi-
lia opera dei dehat re se-
pe collocuti sumus eumque
valde meminisse quod comme-
moravimus invenimus. Qui
cum eum vespere sicut solebat
visitarent rogabat eos
mirabilibus lacrimis ut
mane dignarentur esse
presentes suo funeri potius
quam dolori. tantus enim

au metus corporibus irrue
rat penitus ut se inter medi
corum manus non dubitaret
esse moriturum. Consolati sunt
eum illi et hortati ut in deo
fideret eiusque voluntatem
viriliter ferret. Inde ad oratio
vbi ingressi sumus nobis de more
genua figentibus atque
incumbentibus terre ille se
ita proiecit tamquam fuisset
aliquo graviter impellente
prostratus et cepit orare. Quibus
modis quo affectu quo mo
tu animi quo fluvio lacri
marum quibus gemitibus
atque singultibus succucien
tibus omnia membra eius
et pene intercludentibus
spiritum quis ullis explicet
verbis. Utrum orarent alii
et non in hoc eorum averteretur
intencio nesciebam. Ego
tamen prorsus orare non poteram
hoc tantummodo breviter in corde meo
dixi Domine quas tuorum preces
exaudis si has non exau
dis. Nichil enim michi vide
batur addi iam posse nisi
ut expiraret orando. Sur
reximus et accepta ab episcopo
benedictione discessimus
rogante illo ut mane ad
essent illis ut equo animo
esset hortantibus. Illuxit
dies qui metuebatur. Ad
erant servi sicut se affectu
ros esse promiserant.
Ingressi sunt medici parantur
omnia que hora illa posce
bat tremenda ferramenta
proferuntur attonitis sus
pensis que omnibus. Eis

autem quorum maior auctoritas
defectum animi eius consolando
erigentibus ad manus secantis
membra in lectulo componuntur
solvuntur nodi ligamentorum
nudatur locus inspicit medi
cus et secandum illum sinum ar
matus atque intentus inquirit
scrutatur oculis digitisque
contrectat temptat denique modis
omnibus invenit firmissimam
cicatricem. Iam illa leticia et
laus atque gratiarum actio misericordi
et omnipotenti deo que fusa
est ore omnium lacrimantibus gau
diis non est committenda meis
verbis cogitetur potius quam
dicatur.
In eadem carthagine Inno
cencia religiosissima femina
de primariis ipsius civitatis
in mamilla cancrum habebat
rem sicut medici dicunt nullis
medicamentis sanabilem
aut ergo precidi solet membrum
ubi nascitur et a corpore se
parari aut ut aliquanto homo
diucius vivat tamen inde mor
te quamlibet tardius affutura
secundum ypocratis ut ferunt sententiam
omnis est omittenda curacio
Hoc illa a perito medico et
sue domui familiarissimo
acceperat et ad deum solum
se orando converterat. Admo
netur in sompnis propinquante
pascha ut in parte feminarum
observanti ad baptisterium que
cumque illi baptizata primitus
occurrisset signaret ei locum eius
q° signo cristi. Fecit et confestim
sanitas consecuta est.

mirabilit

medicus sane qui ei dabat
ut nichil curationis adhiberet
si paulo diutius vellet vi-
vere cum inspexisset ea postea
et sanissimam comperisset quam
prius habere illud malum tali in-
spectione cognouerat que-
siuit ab ea vehementer quid
adhibuisset cupiens ut intelli-
gi datur nosse medicamen-
tum quo ypocratis definitio
frustraretur. Cumque ab ea quid
factum esset audisset voce ve-
lud contempnentis et vultu ita
ut illa metueret ne aliquod
contumeliosum verbum proferret
in xpm religiosa urbanitate re-
spondisse fertur putabam in-
quid magnum aliquid te mi-
chi fuisse dicturam atque illa ia-
m exhorrescente mox addidit quid
grande fecit xpus sanare
cancrum qui quadriduanum mortuum
suscitauit. Hoc ego cum audis-
sem et vehementer stomacha-
rer in illa ciuitate atque in
illa persona non utique ob-
scura factum tam ingens mira-
culum sic latere hinc eam
et admonendam et pene ob-
iurgandam putaui. Que cum
michi respondisset non se inde
tacuisse quesiui ab eis quas
forte tunc matronas ami-
cissimas secum habebat utrum
hoc antea scissent. Responde-
runt se omnino nescisse. Ecce
inquam quomodo non taces ut
nec iste audiant que tibi
tanta familiaritate iungun-
tur. Et quia breuiter ab ea que-
sieram feci ut illis audientibus

multumque mirantibus et
glorificantibus deum to-
tum ex ordine quemadmodum fue-
rat gestum indicaret.
Medicum quendam poda-
grum in eadem urbe qui
cum dedisset nomen ad
baptismum et pridie quam
baptizaretur in sompnis
a pueris nigris cirratis
quos intelligebat demo-
nes baptizari eodem anno
prohibitus fuisset eisque non
obtemperans etiam conculcantibus
pedes eius in dolore acer-
rimum qualem numquam expertus
est creuisset magisque eos
uincens lauacro regenera-
tionis ut uouerat ablui-
non distulisset in baptismate
ipso non solum dolore quo
ultra solitum cruciabatur
uerum etiam podagra ca-
ruisse nec amplius quam
diu postea vixisset pedes
doluisse quis nouit nos tamen
nouimus et paucissimi fratres
ad quos id potuit peruenire.
Ex mimo quidam curubitanus
~~Curubitanus~~ non solum
a paralisi sed etiam ab in-
formi pondere genitalium cum
baptizaretur saluus effectus
est et liberatus utraque mo-
lestia tamquam mali nichil
habuisset in corpore de fon-
te regenerationis ascendit. Quis
hoc preter curubim nouit
et preter rarissimos ali-
quos qui hoc ubicumque audire
potuerunt. Nos autem cum
hoc comperissemus iubente sancto

epo aurelio etiam ut veniret
carthaginem fecerunt quamvis
a talibus rebus audiremus
de quorum fide dubitare non
possemus
v vir tribunicius hesperius
apud nos est habet inter
ritorio fussalensi fundum
qui zubedi appellatum ubi cum
afflictione animalium et servorum
suorum domum suam spiritum ma
viii lignorum vim noxiam perpeti
comperisset rogavit nostros me
absente presbyteros ut aliquis
eorum illo pergeret cuius orationibus
cederent perrexit unus obtulit
ibi sacrificium corporis christi orans
quantum potuit ut cessaret illa
vexatio deo protinus mise
rante cessavit acceperat autem
ab amico suo terram sanctam de
iherosolimis ablatam ubi
sepultus christus die tercio
resurrexit eamque suspende
rat in cubiculo suo ne quid
mali etiam ipse pateretur ast
ubi domus eius ab illa in
festatione purgata est quid
de terra illa fieret cogitabat
at quam diutius in cubicu
lo suo reverentie causa habere
nolebat forte accidit ut
ego et collega meus tunc
episcopus sinitensis ecclesie maximinus
in proximo essemus ut venire
mus rogavit et venimus cum
que nobis omnia retulisset etiam
hoc petivit ut infoderetur a
licubi atque ibi oracionum locus
fieret ubi etiam christiani pos
sent ad celebranda que
dei sunt congregari Non

aut restitutus sanus est Erat
ibi paraliticus iuvenis rus
ticanus hoc audito petivit
a parentibus suis ut illum ad eun
locum sine mora portarent aff
errent quo cum fuisset allatus
oravit atque inde continuo
pedibus suis sanus abscessit
victoriana villa dicitur
ab ypone regio minus
triginta milibus abest memoria
martirum mediolanensium ibi est pro
thasii et gervasii portatus
est illo quidam adolescens
qui cum diebus tempore estatis
equum ablueret in fluminis gur
gite demonem incurrit ubi
cum iaceret vel proximus morti
vel simillimus mortuo ad
vespertinos illuc ympnos et
orationes cum ancillis suis
et quibusdam sanctimonialibus
ex more domina possessionis in
travit atque ympnos cantare
cepit qua voce ille quasi
percussus excussus est et cum
terribili fremitu altare
apprehensum movere non audens
sive non valens tamquam eo fuerit
alligatus aut affixus te
nebat et cum grandi eiula
tu parci sibi rogans confite
batur ubi adolescentem et
quando quomodo invasit postre
mo se exiturum denuncians
membra eius singula no
minabat que se amputaturum
exiens minabatur atque inter
hec verba discessit ab homine
sed oculus eius in maxillam
fusus tenui venula ab in
teriore quasi radice pendebat

totum quod eius medium quod
ingestum fuerat albicauit. Tre
viso qui aderant contremuerunt
aut etiam alii vocibus eius ex
citi et se omnes pro illo in oraci
one strauerant quibus cum sana mente
stare gaudent rursus tamen pater
eius oculum contristatus medicum
querendum esse dicebat. Ibi mari
tus sororis eius qui illum eum
detulerat potens est inquit
deus sanctorum oracionibus qui fugauit
uit demonem lumen reddere
Tunc sicut potuit oculum
lapsum atque pendentem lo
co suo reuocatum ligauit orario
nec nisi post septem dies
putauit esse soluendum quod
cum fecisset sanissimum inuenit
Sanati sunt illic et alii de
quibus dicere longum est.
Yponensem quandam virginem
scio cum se oleo perunxisset
cui presbiter orans pro illa in stilla
uerat lacrimas suas mox a
demonio fuisse sanatam
Scio etiam episcopum semel
pro adolescente quem
non uidit orasse illumque il
lico demone caruisse
Erat quidam senex flo
rencius yponensis nr
homo religiosus sed pauper
sartoris se arte pascebat
Casulam perdiderat et unde sibi
emeret non habebat ad uiginti
quoque martires memoria apud nos est
celeberrima clara uoce ut uesti
retur orauit. Audierunt
eum adolescentes qui forte ad
erant irrisores eumque discedentem
exagitantes prosequebantur
quasi qui quinquaginta folles a martiribus
peteret unde uestimentum
sibi emeret petiuisset. At ille
tacitus ambulans eiectum
grandem piscem palpitantem
uidit in litore eumque illis
fauentibus atque adiuuantibus
apprehendit
et cuidam coco cataroso no
mine bono christiano ad
coquinam conditariam indicans
quid gestum sit trecentis fol
libus uendidit lanam compa
rare inde disponens ut uxor
eius quomodo posset ei quo
indueretur efficeret. Sed
cocus concidens piscem
anulum aureum in uentriculo
eius inuenit. Mox que miseri
racione flexus et religione
perterritus homini eum reddi
dit dicens Ecce quomodo te vi
ginti martires uestierunt.
Ad aquas tibilitanas
episcopo afferente preiecto
reliquias gloriosissimi sancti
Stephani martiris ad eius
memoriam veniebant magne
multitudinis concursus
et occursus. Ibi ceca mulier
ut ad episcopum portantem du
ceretur orauit flores quos
ferebat dedit recepit oculis
admouit protinus uidit stu
pentibus qui aderant pre
ibat exultans uiam carpebat
et uie ducem ulterius non re
quirebat sequitur.
Memorati memoriam martiris
que posita est in castello
sinitensi quod yponensi co
lonie uicinum est eiusdem
loci lucillus episcopus populo
precedente atque sequente
portabat. Fistula cuius mo
lestia iam diu laborauerat

⁊ familiarissimi sui medici
qui eam curaret operiebat
manibus illius pie fraude
vectacione repente sana
ta est. Nam de incorporib(us)
caz in suo corpore non innuit

Eucharius e(st) presbyter
ex hyspania calame
habitat veteri morbo calculi
laborabat p(er) memoriam supra
dicti martiris quam possidius
illo advexit ep(iscopu)s salvus
factus est. Idem ipse postea
morbo alio prevalescente
mortuus sic iacebat ut ei
iam pollices ligarentur o
pitulacione memorati martiris
cum de memoria eius repor
tata fuisset ⁊ sup(er) iacentis
corpus missa ipsius presbi
teri tunica suscitatus est.
Fuit ibi vir in ordine suo
primarius nomine marcialis
evo iam gravis ⁊ multum ab
horrens a religione xpiana
habebat sane fidelem filiam
⁊ generum eodem anno baptiza
tum. Qui cum eum egrotantem
multis ⁊ magnis lacrimis
rogarent ut fieret xpianus
prorsus abnuit eosq(ue) a se tur
bida indignacione submovit.
Visum e(st) genero eius ut iret
ad memoriam s(an)c(t)i stephani
⁊ illic quantum posset pro eo
oraret ut deus illi daret
mentem bonam qua credere
non differret in xpm. Fecit
hoc ingenti gemitu ⁊ fle
tu ⁊ sinceriter ardente pie
tatis affectu. Deinde absce
dens aliquid de altari florum

quod occurrit tulit ei q(ue) cum
iam nox esset ad caput posuit
tunc dormitum est. Et ecce ante
diluculum clamat ut ad ep(iscopu)m
curreretur q(ui) forte mecum tunc
erat apud yponem. Cum ergo
eum audisset absentem ve
nire presbiteros postulavit. Ve
nerunt credere se dixit ad mi
rantibus atq(ue) gaudentibus
omnibus baptizatus est. Hoc
quam diu vixit in ore ha
bebat xpe accipe sp(iritu)m meum
cum hec verba beatissimi ste
phani qn lapidatus est a
iudeis ultima fuisse nesciret
que huic quoq(ue) ultima fuit.
Nam multo post etiam ipse
defunctus est. Sanati sunt
illic p(er) eundem martirem etiam
podagrici duo cives unus
peregrinus unus. Sed cives omnino
peregrinus aut(em) p(er) revelacionem
quid adhiberet qn doleret
audivit ⁊ cum hoc fecerit dolor
continuo quiescit conquiescit.
Audurus nomen est
fundi ubi ecclesia est ⁊ in
ea memoria martiris stephani
puerum quendam parvulum
cum in area luderet exorbi
tantes boves qui vehiculum
trahebat rota obtriverunt
et ~~confestim~~ ⁊ confestim pal
pitavit expirans. Hunc mater
arreptum ad eandem memoriam
posuit ⁊ non solum revixit
verum etiam illesus apparuit.
Sanctimonialis
quedam in vicina posses
sione que caspaliana dicitur
cum egritudine laboraret
⁊ desperaretur ad eandem

memoria tunica eius allata est
Orante antequam revocaretur
illa defuncta est hac tamen tunica
operuerunt cadaver eius paren
tes et recepto spiritu salva facta
est sequitur
pud yppone bassus quidam
a syrus ad memoriam eiusdem
martiris orabat pro egrotante
et periclitante filia eo quod secum
veste eiusdem tulerat et ecce
pueri de domo cucurrerunt
qui ei mortuam nunciarent Sed
cum orante illo ab amicis eius
exciperentur prohibuerunt
eos illi dicere ne per publicum
plangeret qui cum domum re
disset iam suorum eiulatibus
personante et veste filie quam
ferebat super eam proiecisset red
dita est vite
ursus ibidem apud nos
r hyrenei cuiusdam collec
tarii filius egritudine ex
tinctus est cumque corpus ia
ceret exanime atque a lugentibus
et lamentantibus exequie pa
rarentur amicorum eius quidam
inter aliorum consolancium
verba suggessit ut eiusdem
martiris oleo corpus perungeretur
Factum est et revixit
Item quod apud nos vir tribu
nicius Elensinus super
memoriam martiris que in
suburbano eius est egritu
dine exanimatum posuit
infantulum filium et post orationem
quam multis cum lacrimis ibi
fudit viventem levavit
uid faciam urget
q huius operis implendi

promissio ut non hic omnia
possim commemorare que scio
procul dubio plerique nostrorum
cum hec legent dolebunt
me pretermisisse tam multa que
utique mecum sciunt quibus iam
nunc ut ignoscant rogo et
cogitent quam prolixi laboris
sit facere quod me hic non facere
suscepti operis necessitas
cogit Si enim miracula sa
nitatum ut alia taceam
ea tantummodo velim scribere que
per hunc martirem gloriosissimum
stephanum facta sunt in colo
nia calamensi et in nostra
plurimi conficiendi sunt libri
nec tamen omnia colligi po
terunt sed tantum de quibus li
belli dati sunt qui recita
rentur in populis Id namque
fieri voluimus cum videremus
antiquis similia divinarum
signa virtutum etiam nostris
temporibus frequentari et non de
bere ea multorum noticie
deperire Nondum est autem
biennium ex quo apud yp
pone regium cepit esse
ista memoria et multis quod
nobis certissimum est non
datis libellis de hiis que
mirabiliter facta sunt illi ipsi
qui dati sunt ad septuaginta
ferme numerum pervenerunt
quando ista conscripsi Chalame
vero ubi et ipsa memoria
prius esse cepit et crebrius
dantur incomparabili mul
titudine superant Vzali
etiam que colonia utice
vicina multa preclara

per eundem martyrem sanctum quamuis me-
moria longe posterius quam
apud nos ab episcopo Euodio co-
stituta est. Ex libellorum dandorum
ibi consuetudo non est uel potius
non fuit. nam fortasse nunc fieri
modo cepit. Cum enim illic esset
petronia clarissima femina
que mirabiliter a magno
atque diuturno in quo medicorum
adiutoria cuncta defecerat
languore sanata est. hortati
sumus uolentem supradicti loci
episcopo ut libellum daret qui re-
citaretur in populo et obedien-
tissime paruit in quo posuit
etiam quod hic reticere non
possumus quamuis ad ea que huius
operis urget festinare con-
pellar. a quodam iudeo dixit
sibi fuisse persuasum ut anulum ca-
pillacio uinculo insereret
quo sub omni ueste ad nu-
da corporis cingeretur qui
anulus haberet sub gemma
lapidem in renibus inuentum
bouis. hoc alligata quasi
remedio ad sancti martyris limina
ueniebat. Sed profecta de
carthagine cum in confinio
fluminis Bagrade in sua pos-
sione mansisset surgens
ut iter perageret ante pe-
des suos illum iacentem anu-
lum uidit et capillaciam zonam
qua fuerat alligatus mi-
rata temptauit. Quam cum
omnino suis nodis firmissimis
sicut erat comperisset astric-
tam crepuisse atque exiluisse
anulum suspicata est. et

etiam ipse cum integerrimus fuis-
set inuentus future salutis
quodammodo pignus de tanto
miraculo se accepisse pre-
sumpsit atque illud uinculum
soluens simul cum eodem an-
nulo proiecit in flumen. Non
credunt hoc qui etiam dominum
ihesum per integra uirginalia
matris enixum et ad discipulos
suos hostiis clausis ingressum
fuisse non credunt. sed hoc
certe querant et si uerum inue-
nerint illa credant. Clarissima
femina est nobiliter nata nobiliter
nupta carthagine habitat. am-
pla ciuitas ampla persona
rem querentes latere non sinit.
Martyr certe ipse quo impe-
trante illa sanata est in filium
permanentis uirginis credidit in eum
qui hostiis clausis ad discipu-
los ingressus est credidit.
postremo propter quod omnia
ista dicuntur a nobis in eum
qui ascendit in celum cum car-
ne in qua resurrexerat credidit
et ideo per eum tanta fiunt quia
pro ista fide animam posuit.

f iunt ergo etiam
nunc multa miracula eodem
deo faciente per quos uolt
et quemadmodum uolt qui et illa que
legimus fecit. sed ista nec similiter
innotescunt neque ut non excidant
animo quasi glarea memorie cre-
bra lectione tunduntur. Nam
et ubi diligentia est que nunc a-
pud nos esse cepit ut libelli
eorum qui beneficia percipiunt
recitentur in populo semel

hoc audivit qui affuit plures que
non affuerunt ut nec illi qui affue-
runt post aliquot dies quod
audierunt mente retineant ut
vix quisquam reperiatur illorum qui
ei quem non affuisse cognoverit
indicet quod audivit
Unum est apud nos factum non
maius quam illa que dixi
sed tam clarum atque illustre mi-
raculum ut nullum arbitrer
esse yponensium qui hoc non
vel viderit vel didicerit nul-
lum qui ratione ulla oblivisci
potuit Decem quidem fratres
quorum septem sunt mares tres
femine de cesarea capado-
cie suorum civium non ignobiles
maledicto matris recenti patris
eorum obitu destitute que in-
iuriam sibi ab eis factam acer-
bissime tulit tali pena sunt
divinitus coherciti ut horri-
biliter quaterentur omnes tre-
more membrorum in qua fedis-
sima specie oculos suorum ci-
vium non ferentes quaqua ver-
sum cuique ire visum est toto
pene vagabantur orbe
romano Ex his etiam ad
nos venerunt frater et soror
paulus et palladia multis
aliis locis miseria diffamante
iam cogniti Venerunt autem ante
pascha ferme diebus quindecim
et ecclesiam cottidie ingredien-
tes et in ea memoriam gloriosis-
simi martiris stephani frequen-
tabant orantes ut sibi iam
placaretur deus et salutem
pristinam redderet et alibi
et quocumque ibant convertebant
in se civitatis aspectum Et nonnulli
qui eos alibi viderant causam-
que tremoris eorum noverant
aliis ut cuique poterant indi-
cabant Venit et pascha
atque ipso die dominico mane
cum iam frequens populus presens esset
et loci sancti cancellos ubi mar-
tirium erat idem iuvenis
orans teneret repente prostra-
tus est et dormienti simil-
limus iacuit non tamen tremens
sicut etiam per somnum so-
lebat Stupentibus cunctis qui
aderant atque aliis paventibus atque aliis dolentibus
cum eum quidam vellet erigere
nonnulli prohibuerunt sed
potius expectandum esse dixerunt
Et ecce surrexit et non tre-
mebat incolumis intuens
intuentes Quis ergo se
tenuit a laudibus christi cla-
mantium gratulantiumque
vocibus ecclesia usquequaque
completa est Inde ad me cur-
ritur ubi sedebam iam pro-
cessurus Irruit alter quisque
post alterum omnis posterior qua-
si novum quod alius prius
dixerat nunciantes meque
gaudente et apud me deo
gratias agente ingreditur etiam
ipse cum pluribus inclinatur
ad genua mea erigitur ad
osculum Procedimus ad
populum plena erat ecclesia
personabat vocibus gau-
diorum deo gratias deo laudes
nemine tacente hinc atque inde
clamantium salutavi populum
Et rursus eadem ferventiore

voce clamat Sic tandem
silencio scripturarum divinarum
sunt lecta solempnia ubi autem
ventum est ad mei sermonis
locum dixi pauca pro tempore
et pro illius iocunditate leticie
Non enim eos in opere divino
quandam dei eloquenciam
non audire sed considerare pro
prandet misi nobiscum homo prandet et diligenter
nobis omnem sue fraterne
ac materne calamitatis in
dicavit historiam Sequenti
die itaque post sermonem red
ditum narracionis eius libellum
in crastinum populo recitandum
promisi Quod cum dominico pasche
die tercio fieret in gradibus ex
edre in qua de superiore lo
quebar loco feci stare am
bos fratres cum eorum legeretur li
bellus Intuebatur populus
universus sexus utriusque
unum stantem sine deformi
motu alteram membris omnibus
contrementem Et qui ipsum non
viderat quid in eo divine
misericordie esset in eius sorore
cernebat Videbant enim
quid in illo gratulandum quid
pro illa esset orandum Interim
recitato eorum libello de con
spectu populi eos abire precepi
causa et de tota eorum causa aliquanto
diligencius ceperam dispu
tare cum ecce me disputante
voces alie de memoria martiris
nove gratulacionis audiuntur
Conversi sunt eo qui me audie
bant ceperunt currere Illa
enim ubi de gradibus desce
dit in quibus steterat ad sanctum
martirem orare perrexerat que mox
ut cancellos attigit collapsa
simul velud in sompnum sana
surrexit Dum ergo quereremus
quid factum fuerit unde iste
strepitus letus extitit ingressi
sunt cum illa in basilicam ubi
eramus adducentes eam sanam
de martiris loco Tum vero tantus
ab utroque sexu admiracionis
clamor exortus est ut vox
continuata cum lacrimis non
videretur posse finiri Perducta
est ad eum locum ubi paulo ante
steterat tremens Exultabant
eam similem fratri cui doluerant
remansisse dissimilem et nondum dis
fusas preces suas pro illa
iam tamen primam voluntatem pro
illa tam cito exauditam esse
cernebat Exultabant in dei
laudem voce sine verbis tanto
sonitu quantum aures nostre vix
ferre possent Quid erat in cor
dibus exultancium nisi fides
Christi pro qua Stephani sanguis
effusus est

c Cui nisi huic fidei attestantur
ista miracula Christus
predicatur resurrexisse in carne
et in celum ascendisse cum carne
Quia et ipsi martires eius fidei
martires id est eius fidei testes sunt
huic fidei testimonium perhibentes
mundum inimicissimum et crudelissimum
pertulerunt eumque non repugnando
sed moriendo vicerunt Pro
ista fide mortui sunt qui hec
a domino impetrare possunt propter
cuius nomen occisi sunt Pro hac
precessit eorum mira paciencia ut
in his miraculis tanta ista
potencia sequeretur Nam

si carnis in aeternum resurrectio esse
vel non provenit in Christo vel non
ventura est sicut praenuntiatur
a Christo vel sicut praenuntiata est
a prophetis a quibus praenuntiatus
est Christus? unde miracula tanta possunt
qui pro ea fide qua haec resurrectio
praedicatur occisi sunt? Sive
enim deus ipse per se ipsum miro
modo quo res temporales operatur
aeternus sive per suos ministros ista
faciat et eadem ipsa quae per ministros
facit sive quaedam faciat et per
martyrum spiritus sicut per homines ad-
huc in corpore constitutos sive
omnia ista per angelos quibus
invisibiliter immutabiliter
incorporaliter imperat operetur
ut quae per martyres fieri dicuntur eis
orantibus tantum et impetrantibus
non etiam operantibus fi-
ant sive alia ut istis sive alia
aliis modis qui nullo modo
comprehenduntur a mortali-
bus possunt eidem tamen attestantur
huic fidei in qua carnis in aeternum
resurrectio praedicatur.

Hic forte dicturi sunt etiam
deos suos aliqua mira
fecisse. Bene si iam incipiunt
deos suos nostris mortuis homi-
nibus comparare. An dicent etiam
se habere deos ex hominibus mor-
tuis sicut Herculem sicut Ro-
mulum sicut alios multos
quos in deorum numerum receptos
opinantur? Sed nobis martyres
non sunt dii. Unum eundemque deum
et nostrum scimus et martyrum. Nec
tamen miraculis quae per memo-
rias sanctorum martyrum fiunt
ullo modo sunt comparanda
miracula quae facta per templa
perhibentur illorum. Verum si qua
similia videntur sicut a
Moyse magi Pharaonis
sic eorum dii victi sunt a martyribus
nostris. Fecerunt autem demones
eo fastu impurae superbiae
quo eorum dii esse voluerunt. Faciunt
autem ista martyres vel potius
deus aut orantibus aut co-
operantibus eis ut fides illa
proficiat qua eos non deos
nostros esse sed unum deum no-
biscum habere credamus. Denique
illi talibus diis suis et
templa aedificaverunt et statue-
runt aras et sacerdotes in-
stituerunt et sacrificia fece-
runt. Nos autem martyribus
nostris non templa sicut diis
sed memorias sicut hominibus
mortuis quorum apud deum
vivunt spiritus fabricamus. Nec
ibi erigimus altaria in quibus
sacrificemus martyribus sed
uni deo et martyrum et nostro sacri-
ficium immolamus. Ad quod sacrificium
sicut homines dei qui mundum
in eius confessione vicerunt
suo loco et ordine nominantur
non tamen a sacerdote qui sacri-
ficat invocantur. Deo quippe
non ipsis sacrificat quamvis
in memoria sacrificet eorum
quia dei sacerdos est non
illorum. Ipsum vero sacrificium
corpus est Christi quod non
offertur ipsis quia hoc sunt
et ipsi. Quibus igitur potius
credendum est miracula
facientibus? Eisne qui se ipsos
volunt haberi deos ab his
quibus ea faciunt an eis qui

ut in deum crederetur quod
et operibus est factum quid quod immu-
tabile factum est. His vero qui sacra
sua etiam omnia sua esse nolue-
runt, an eis qui nec laudes
suas noluerunt esse sacra sua,
sed totum quod iudicant laudantur
ad eius gloriam proficere in quo
laudantur. In domino quippe
laudantur anime eorum. Credatur
ergo et eis et vera dicentibus
et mira facientibus. Dicendo
enim vera passi sunt ut possent
facere mira. In eis veris
est precipuum quod Christus resurrexit
a mortuis et immortalita-
tem resurrectionis in sua carne
primus ostendit, quam nobis
affuturam vel in principio
seculi vel in huius fine promisit.

Contra quod magnum
dei donum ratiocinatores
isti quorum cogitationes dominus
novit quoniam vane sunt de ponde-
ribus argumentantur e-
lementorum. Quoniam scilicet magistro Platone
didicerunt mundi duo corpora
maxima atque postrema
duobus mediis aere scilicet et
aqua esse copulata atque con-
iuncta. Ac per hoc inquiunt: quia
terra ab hinc sursum, ab hinc
sursum versus est prima,
secunda aqua super terram, tertius
aer super aquam, quartum
super aera celum, non potest esse
terrenum corpus in celo;
momentis enim propriis ut or-
dinem suum teneant singula eleme-
ta librantur. Ecce qualibus
argumentis omnipotencie dei huma-
na contradicit infirmitas
quam possidet vanitas. Quid
ergo faciunt in aere terrena
tot corpora, cum a terra sit aer
tertius? Nisi forte qui per pluma-
rum et pennarum levitatem do-
navit avium terrenis corpo-
ribus ut portentur in aere, im-
mortalibus factis corporibus
hominum non poterit donare virtu-
tem qua in celo etiam valeant
habitare. Animalia quoque ipsa ter-
rena, que volare non possunt,
in quibus et homines sunt, sicut
sub aqua pisces, que sunt a-
quarum animalia, ita sub terra
vivere debuerunt. Cur ergo
non saltem de secundo, id est de aquis,
sed de elemento tercio terrenum
animal carpit hanc vitam? Quare
cum pertineat ad terram, in secundo
quod super terram est elemento vivere si
cogatur, continuo suffocatur
et ut vivat vivit in tercio?
An errat hic ordo elementorum
vel potius non in natura rerum sed
multorum argumentationibus
deficit? Omitto dicere quod
iam in tercio decimo libro dixi,
quam multa gravia terrena
sint corpora, sicut plumbum, et
formam tamen ab artifice accipi-
ant qua natare valeant
super aquam; et ut accipiat quali-
tatem corpus humanum qua fer-
ri in celum et esse possit in celo
omnipotenti artifici contradici-
tur? Iam vero contra id quod iam
dixi superius etiam isti conside-
rantes atque tractantes ele-
mentorum ordinem quo confidunt
non inveniunt omnino quid di-
cant. Sic est enim hinc sursum

uel sub terra prima aqua secunda
tercius aer quartum celum ut superiora
omnia sint eminencioris nature. Nam
et aristoteles quartum corpus esse
dixit esse et plato nullum. Si igitur
esset celum supremus esset celis
eius nec nullum est multo magis
superat omnia in terreno. Ergo
quod facit ordinem inhabitat mo-
le quibus agit subtilior omnibus
inhabitat pondere quod agit levior
omnibus inhabitat tarditate
quod agit celerior omnibus.
Ita nec per [illegible] casum [illegible]
nature merito non potuit ef-
fici ut corpus eius leuetur
in celum et eam valeat sine na-
tura corporum terrenorum de primi-
cias decisum et aut aliquid le-
uare sursum terrena corpora non
valebunt. Iam si aduersus mira-
cula veniamus que sancta aduersus sunt
opponunt inertibus nostris non
nec eciam ipsa pro nobis facere nobis
repperitur omnino profecto. Nam
inter magna miracula deorum
suorum preco magnum illud est
quod varro commemorat vesta-
lem virginem cum periclitaretur
falsa suspicione de stupro cribrum
implesse aqua de tyberi et ad
suos iudices nulla eius parte
stillante portasse. Quis aquam
cribri pondus super cribrum tenuit
quis tot cauernis patentibus
nichil inde in terram cadere per-
misit. Responsuri sunt aliquis deus
vel aliquis demon. Si deus
numquid maior est deo qui fecit
celum et terram. Si demon num-
quid potencior angelo qui
deo seruit a quo factus est mundus.
Si ergo deus minor vel ange-
lus vel demon potuit ponderosi
humidi elementi sic suspendere
ut aquarum videatur mutata
fuisse natura ita nec deus
omnipotens qui omnia ipsa creauit
elementa terreno corpori
quo pondus auferre non po-
terit ut in eodem elemento habi-
tet vivificatum corpus ubi
voluit vivificans spiritus. Deinde
cum aerem medium ponant inter
ignem supra et aquam subter quid
est quod eum inter aquam et aquam
et inter terram et aquam sepe inveni-
mus. Quid enim volunt esse aque-
as nubes inter quas et maria
aer medius invenitur. Quo
nam queso elementorum pon-
dere atque ordine efficitur ut
torrentes violentissimi atque
undosissimi antequam sub aere
in terris currant supra aera in
nubibus pendeant. Cur denique
aer est medius inter sum-
ma celi et yma terrarum qua-
quaversus orbis extenditur si
locus eius inter celum et aquas
sicut aquarum inter ipsum et terras
est constitutus. Postremo si ita
est elementorum ordo disposi-
tus ut secundum platonem duobus
mediis id est aere et aqua duo
extrema id est ignis et terra iungantur
celi obtineat illa summi
loci hec autem imi velud
fundamentum mundi et ideo in celo
esse non potest terra cur ipse ignis
in terra. Secundum hanc quippe racionem
ita duo ista elementa in locis
propriis imo ac summo terra
et ignis esse debuerunt ut
quemadmodum voluit in summo ce-

pro quo sunt nunc est. Sicut ergo nul-
lam putat nec esse vel futura
esse penalia terre incendia ita
nullam penalem credit de-
bere ignibus infra vivunt vero
non solum in vivis vermes et sub
fervidis ita est ut eum cruciet vir-
tutes in calore quod in visce-
ribus hominum et esse ignem in terra
et eum nosse videmus quod terra
quomodo et de lignis et lapidi-
bus nascatur que sunt corpora
sine dubitatione terrena. Sed ille
inquiunt ignis est tranquillus
purus innoxius sempiternus
iste autem turbidus corrupti-
bilis atque corruptor. Nec tamen
corrumpit montes in quibus
iugiter estuat cavernas quoque
terrarum verum est hoc sunt sunt illi
iste dissimilis ut terrenis ha-
bitationibus congrua. Cum ergo non
sint ut credamus nam cor-
pora terrenorum aliquando incorrup-
tibilia facta iam celo convenienter
futura sicut nunc ignibus cor-
ruptibilibus hiis que nunc ter-
ris nichil igitur afferunt
apponentibus atque ordine
elementorum unde omnipotenti
deo quo minus faciat corpora
viva talia ut etiam in celo
possint habitare prescribant
eo scrupulosissime.
Queritur et secundum quod tunc
dominus resurrectura carnem
ita querendo assolent enim
videre utrum fetus abortivi re-
surgant. Et quia dominus ait amen
dico vobis capillus capitis
vestri non peribit. Utrum statura et
robur equalia futura sint om-
nibus an diverse corporum quantitates.

Si enim equalitas erit corporum unde
habebunt quod hic non habuerint
in mole corporis illi abortivi si
resurgent et ipsi. Aut si non resur-
gent quia nec nati sunt sed
effusi eandem questionem versant
de parvulis unde illis mensura
corporis quam nunc defuisse vi-
demus accedat cum in hac e-
tate moriuntur. Neque enim dicturi
sumus eos non resurrectionis
fore non solum gratie verum
etiam regionis capaces sunt.
Deinde interrogat quemadmodum
ipsa sit equalitas habitura sit.
Si enim tam magni et tam lon-
gi erunt quam sunt quicumque hic
fuerunt maximi atque longissimi
non solum de parvulis sed de pluri-
mis querunt unde illis accessurum
sit quod hic defuit si hoc
quisque recipiat quod hic ha-
buit. Si autem quod ait apostolus. Oc-
curramus omnes in mensuram
etatis plenitudinis Christi et
illud alterum quos predestinavit
conformes imaginis filii sui
intelligendum est ut statura et
modus corporis Christi omnium in
regno eius erunt humanorum
corporum sit futurus multis erit
inquiunt de magnitudine et lo-
gitudine corporis detrahendum
et ubi iam erit capillus capi-
tis vestri non peribit quamvis et
de ipsis capillis possit inquiri
utrum redeat quid tondentibus
decidit quod si redditurum est quis
non exhorreat illam deformitatem
nam et hoc de unguibus videtur
necessario secuturum ut redeat tam
multum quod corporis curatura de-
secuit et ubi erit decus quod certe

manus qua in ista esse corrup-
tio potuit in illa vero immorta-
litate esse debebit certe ergo
peribit quid igitur inquiunt
capillus capitis non peribit de
macie quoque vel pinguedine
similiter disputant. Nam si
equales omnes erunt non utique
alii macri alii pingues erunt
accedat ergo aliis aliquid a-
liis minuetur ac per hoc quod non
erat recipiendum sed alicubi ad-
dendum quod fuit decipiis. Cum
corruptionibus et dilapsionibus
corporum mortuorum cum aliud ver-
tatur in pulverem in auras
aliud exalatur sive quos bes-
tie sive quos ignis assumat
naufragio vel quibuscumque aquis
ita quidam ut eorum carnes in humo-
re putredo dissolvat non me-
diocriter permovetur atque omnia
recolligi in carne et reintegra-
ri posse non credunt consectantur
et quasque feditates et vicia sive
accidat sive nascatur ubi et
monstruosos partus cum horrore
atque irrisione commemorant et
requirunt que cuiusque
deformitatis resurrectio sit
futura si enim nichil tale re-
dire in corpus hominis dixerimus
responsionem nostram de locis
vulnerum cum quibus dominum Christum
resurrexisse predicamus se con-
futaturos esse presumunt sed inter
hec omnia questio difficillima
illa proponitur in cuius carne
reditura sit caro qua corpus
alterius vescentis viscera fame
contenuisque vescentis humana
viscera fame compellente nu-
tritur in carne quippe conversa
est eius qui talibus alimentis vixit

et ea que macies ostenderat
detrimenta supplevit. Utrum
illa redeat homini cuius prius
fuit an illi potius cuius postea
facta est ad hoc percontantur
ut fidem resurrectionis illudant
ac sic humane anime aut al-
ternantes sicut Plato veras in-
felicitates falsasque promittant
beatitudines aut post multas
itidem per diversa corpora revolu-
tiones aliquando eam sicut
porphyrius finire miserias
et ad eas numquam redire fate-
antur non tamen habendo corpus
immortale sed corpus omne
fugiendo

His ergo que ab eorum
parte contraria mihi digeste
inveniuntur opposita quantum
dei meis nisibus opem ferente
respondeam. Abortivos fetus
qui cum iam vixissent in utero
ibi sunt mortui resurrecturos
ut affirmare ita negare non
audeo quamvis non videam quo-
modo ad eos non pertineat resurrec-
tio mortuorum. Aut enim non
omnes mortui resurgent et
erunt alique humane anime sine
corporibus in eternum que corpora
humana quamvis intra viscera
materna gestarunt. Aut si omnes
anime humane recipient sua
corpora que habuerunt ubi-
cumque viventia ac morientia
reliquerunt non invenio quem-
ad modum dicam ad resurrectionem non pertinere
mortuos quoslibet mortuos
etiam in uteris matrum. Sed
utrumlibet de his quisque sen-
tiat quod de iam natis infan-
tibus diximus hoc etiam
de illis intelligendum est si
resurgent

Quid ergo de infantibus dicturus sum nisi quia non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate qua mortui sed quod eis tardius accessurum erat tempore hoc sunt illo opere dei miro atque celerrimo recepturi. In sententia quippe domini ubi ait Capillus capitis vestri non peribit dictum est non defuturum esse quod fuit non autem negatum est affuturum esse quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas sui corporis. Perfecto quippe infanti deest utique perfectio magnitudinis corporalis que cum accesserit iam statura longior esse non possit. Hunc perfectionis modum sic habent omnes ut cum illo concipiantur atque nascantur sed habent in ratione non in mole sicut ipsa membra omnia iam sunt latenter in semine cum etiam natis nonnulla adhuc desint sicut dentes ac si quid eiusmodi. In qua ratione uniuscuiusque materie indita corporali iam quodammodo ut ita dicam liciatum esse videtur quod nondum est immo quod latet sed accessu temporis erit vel potius apparebit. In hoc ergo infans iam brevis vel longus est qui brevis longusve futurus est. Secundum hanc rationem profecto in resurrectione corporis detrimenta corporis non timemus quia etsi equalitas futura esset omnium ut omnes usque ad gigantum magnitudines pervenirent ne illi quidem qui maximi fuerunt minus haberent aliquid de statura quod eis contra sententiam christi periret qui dixit nec capillum capitis esse periturum. Creatori utique qui creavit cuncta de nichilo quomodo deesse posset unde adderet quod addendum esse mirus artifex nosset. Sequitur

Et utique christus in ea mensura corporis in qua mortuus est resurrexit nec fas est dicere cum omnium resurrectionis tempus venerit accessuram corpori eius eam magnitudinem que non fuit quando in ea discipulis in qua illis notus erat apparuit ut longissimis fieri posset equalis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum etiam quorumque maiora corpora redigenda peribit de multorum corporibus plurimum cum ipse nec capillum periturum esse promiserit. Restat ergo ut suam unusquisque recipiat mensuram quam vel habuit in iuventute etsi senex est mortuus vel fuerat habiturus si est ante defunctus atque illud quod commemoravit apostolus de mensura etatis plenitudinis christi aut propter aliud intelligamus dictum esse id est ut illi capiti in populis christianis accedente omnium perfectione membrorum etatis eius mensura compleatur aut si hoc de resurrectione corporum dictum est sic accipiamus dictum ut nec infra vel ultra iuvenilem formam resurgant corpora mortuorum sed in eius etate vel usque ad quam christum hic pervenisse cognovimus. Circa quippe xxx annos definierunt esse etiam seculi huius doctissimi homines iuventutem que cum fuerit spatio proprio terminata inde iam hominem in detrimenta vergere gravioris ac senilis etatis et ideo non esse dictum in mensura corporis vel in mensura stature sed in mensuram

etatis plenitudinis christi

Illud eciam quod ait predestinatos conformes fieri ymaginis filii dei potest et secundum interiorem hominem intelligi. unde nobis alio loco dicit. Nolite conformari huic seculo sed reformamini in novitate mentis vestre. ubi ergo reformamur ne conformemur huic seculo ibi conformamur dei filio. Potest eciam sic accipi quemadmodum ille nobis mortalitate ita nos illi efficiamur immortalitate conformes. et quod quidem et ad ipsam resurreccionem corporum pertinet. Si autem in hiis quoque verbis qua forma resurrectura sint corpora sumus admoniti sicud illa mensura ita et ista conformacio non quantitatis intelligenda est sed etatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore quam vel erant vel futuri erant etate iuvenili. quamvis nichil oberit eciam si erit infantilis vel senilis corporis forma ubi nec mentis nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde eciam si quis in eo corporis modo in quo defunctus est resurrecturum unumquemque contendit non est cum eo laboriosa contradiccione pugnandum.

Nonnulli propter hoc quod dictum est. donec occurramus omnes in virum perfectum in mensuram etatis plenitudinis christi et conformes ymaginis filii dei. nec in sexu femineo resurrecturas feminas credunt sed in virili omnes aiunt quoniam deus solum virum fecit ex limo feminam ex viro. Sed michi melius sapere videntur qui utrumque sexum resurrecturum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit que confusionis est causa. Nam priusquam peccassent nudi erant et non confundebantur vir et femina. corporibus ergo illis vicia detrahentur natura servabitur. Non est autem vicium sexus femineus sed natura que tunc quidem et a concubitu et a partu immunis erit. erunt tamen membra feminea non accommodata usui veteri sed decori novo quo non alliciatur aspicientis concupiscencia que nulla erit. sed dei laudetur sapiencia atque clemencia qui et quod non erat fecit et liberavit a corrupcione quod fecit. Nam in exordio generis humani de latere viri dormientis costa detracta ut femina fieret christum et ecclesiam tali facto iam tunc prophetari oportebat. Sopor quippe ille viri mors erat christi cuius exanimis in cruce pendentis latus lancea perforatum est atque inde sanguis et aqua profluxit que sacramenta esse novimus quibus edificatur ecclesia. Nam hoc eciam verbo scriptura usa est ubi legitur non formavit aut finxit sed edificavit eam in mulierem. unde et apostolus edificacionem dicit corporis christi quod est ecclesia. Creatura est ergo dei femina sicut vir sed ut de viro fieret unitas commendata. ut autem illo modo fieret christus ut dictum est et ecclesia figurata est. Qui ergo utrumque sexum instituit utrumque restituet. Denique ipse ihesus interrogatus a saduceis qui negabant resurreccionem cuius septem fratrum esset uxor quam singuli habuerunt dum quisque eorum vellet defuncti semen sicut lex preceperat excitare

inquit nescientes scripturas ne
que virtute dei. Et cum locus esset ut
diceret de qua enim me interrogatis vir
erit etiam ipsa non mulier non hoc
dixit sed dixit In resurrectione
enim non nubent neque enim uxores
ducunt sed sunt sicut angeli dei
in celo. Equales utique angelis
immortalitate ac felicitate non
carne sicut nec resurrectione
qua non indiguerunt angeli
quia nec mori potuerunt. R
nuptias ergo dominus futuras esse ne
gavit esse in resurrectione non
feminas et ibi negavit ubi talis
questio vertebatur ut eam negando
solvi muliebri celerioris faci
litate dissolveret si eum ibi p
nosceret non futurum. Immo etiam
futurum esse firmavit dicendo non
nubent quod ad feminas pertinet
nec uxores ducent quod ad viros.
Erunt ergo que vel nubere hic solent
vel ducere uxores sed ibi hoc non fa
cient. Sequitur.

Unde quod ait apostolus
occurramus nos omnes
in virum perfectum totius ipsius est
circumstanciam lectionis con
siderare debemus que ita se
habet. Qui descendit inquit ipse
est et qui ascendit super omnes
celos ut adimpleret omnia.
Et ipse dedit quosdam quidem a
postolos quosdam autem prophetas
quosdam vero evangelistas
quosdam autem pastores et doc
tores ad consummacionem sanctorum in
opus ministerii in edificacione
corporis Christi donec occurramus
omnes in unitate fidei et ag
nicionem filii dei in virum

perfectum in mensuram etatis
plenitudinis Christi ut ultra non simus
parvuli iactati et circumlati omni vento
doctrine in illusionem hominum in
astucia ad machinacionem erroris
veritatem autem facientes in caritate
augeamur in illo per omnia qui est
caput Christus ex quo totum corpus
connexum et compactum per omnem tactum
subministracionis secundum operacionem in me
suram uniuscuiusque partis incre
mentum corporis facit in edificacionem
sui in caritate. Ecce quis est vir
perfectus caput et corpus quod
constat omnibus membris que
suo tempore complebuntur. Cottidie tamen
eidem corpori accedunt dum edifi
catur ecclesia cui dicitur Vos autem
estis corpus Christi et membra. Et alibi
Pro corpore inquit eius quod est
ecclesia. Itemque alibi Unus panis
unum corpus multi sumus. De cu
ius corporis edificatione et hic
dictum est Ad consummacionem sanctorum in
opus ministerii in edificacionem
corporis Christi. Ac deinde subiectum
unde nunc agimus donec occurramus
omnes in unitatem fidei et agni
cionem filii dei in virum perfectum
in mensuram etatis plenitudinis
Christi etc. Donec eam mensuram in quo
corpore intelligenda esset ostenderet
dicens augeamur in illo per omnia
qui est caput Christus ex quo corpus
totum connexum et compactum per omnem
tactum subministracionis secundum operacionem
in mensuram uniuscuiusque partis.
Sicut ergo est mensura uniuscuius
que partis ita totius corporis
quod omnibus partibus suis constat est
utique mensura plenitudinis de
qua dictum est in mensuram etatis
plenitudinis Christi. Quam plenitudinem

ecclesia illo convenerant loco ubi
ait de Christo Et illum dedit caput
super omnia membra ecclesie que est corpus
eius plenitudo eius qui omnia in
omnibus adimpletur Verum si hoc
ad resurrectionis formam in qua erit unus
quisque referendum esset quid nos im
pediret nominato viro et feminam
intelligere ut virum pro homine posi
tum acciperemus sicut in eo quod
dictum est Beatus vir qui timet dominum
ubi utique sunt et femine que timent
dominum sequitur

Quid iam respondeam de capillis
atque unguibus Semel quippe
intellecto ita nichil periturum
esse de corpore ut deforme nichil
sit in corpore simul intelligitur
ea que deformem factura fuerant
enormitatem masse ipsi ac
cessura esse non locis in quibus
membrorum forma turpetur velut
si de limo vas fieret quod rursus
in eundem limum redactum totum
de toto fieret non esset necesse ut illa
pars limi que in ansis fuerat ad
ansas rediret aut que fundum
fecerat ipsa rursus faceret fundum
dum tamen totum reverteretur in totum
id est totus ille limus ut totum vas
nulla sui parte perdita remearet
Quapropter si capilli toties tonsi
unguesve desecti ad sua lo
ca deformiter redeunt non re
dibunt nec tamen cuiquam resurgenti peri
bunt quia in eandem carnem ut que
cumque locum ibi corporis teneant
servata partium congruentia ma
terie mutabilitate vertentur
Quamvis quod ait dominus Capillus
de capite vestro non peribit de lon
gitudine sed de numero capillorum
dici multo aptius possit

intelligi Unde et alibi dicit
Capilli capitis vestri numerati sunt
Neque hoc ideo dixerim quod
aliquid existimem corpori cuique
periturum quod naturaliter inerat sed
quod deforme natum fuerat non
ob aliud nisi ut hinc
quoque ostenderetur quam
sit penalis conditio ista morta
lium sic esse rediturum ut ser
vata integritate substantie
deformitas pereat Si enim
statuam potest artifex homo quam
propter aliquam causam deformem
fecerat conflare et pulcherrimam
reddere ita ut nichil inde sub
stantie sed sola deformitas pereat
ac si quid in illa figura prio
ris indecenter extabat nec parilitati
partium congruebat non de toto
unde fecerat amputare atque
separare sed ita conspergere universo
atque miscere ut nec feditatem
faciat nec minuat quantitatem
quid de omnipotente artifice
sentiendum est Ergo ne non
poterit quascumque deformitates
humanorum corporum non modo usi
tatas verum etiam raras atque mon
struosas que huic misere
vite congruunt abhorrent autem
ab illa futura felicitate sanctorum
sic auferre atque perdere ut quecumque
etiam earum faciunt quamvis naturalia tamen
indecora detrimenta substantie
corporalis nulla eius dimi
nutione tollantur Ac per hoc non
est macris pinguibusque me
tuendum ne ibi etiam tales sint
quales si possent nec hic
esse voluissent Omnis enim corporis
corporis pulchritudo partium
est congruentia cum quadam

coloris suavitate. Ubi autem non est, aut ideo quia offendit congruentia partium est aut ideo parvum aut ideo quia nimium. Proinde nulla erit deformitas quam facit incongruentia partium ubi et que prava sunt corrigentur et quod minus est quam deceret unde creator novit inde supplebitur et quod plus est quam deceret materie servata integritate detrahetur. Coloris porro suavitas quanta erit ubi iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Que claritas in Christi corpore cum resurrexit ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse quam defuisse credenda est. Non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus quando ille a suis ita deberet attendi ut posset agnosci. Quo pertinuit etiam ut contrectantibus ostenderet suorum vulnerum cicatrices ut etiam cibum potumque sumeret non alimentorum indigentia sed ea qua et hoc poterat potestate. Cum autem aliquid non videtur quamvis assit a quibus alia que pariter assunt videntur sicut illam claritatem dicimus affuisse non visam a quibus alia videbantur aorasia grece dicitur quod nostri interpretes latine dicere non valentes in libro geneseos cecitatem interpretati sunt. Hanc enim passi sunt sodomite quando querebant ostia viri iusti nec poterant invenire. Que si cecitas fuisset qua fit ut nichil possit videri non ostium quo ingrederentur sed duces itineris quibus inde abducerentur inquirerent. Nescio quo autem modo sic afficimur amore martyrum beatorum ut velimus in illo regno in eorum corporibus vulnerum cicatrices que pro Christi nomine pertulerunt. Et fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis sed dignitas erit et quedam quamvis in corpore non corporis sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martiribus amputata et ablata sunt membra sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum quibus dictum est Capillus de capite vestro non peribit. Sed si hoc decebit in illo novo seculo ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur ubi membra ut preciderentur percussa vel secta sunt ibi cicatrices sed tamen eisdem membris redditis non perditis apparebunt. Quamvis itaque omnia que acciderunt corpori vicia tunc non erunt non sunt tamen deputanda vel appellanda vicia virtutis indicia.

Absit autem ut ad resuscitanda corpora vitaeque reddenda non possit omnipotencia creatoris omnia revocare que vel bestie vel ignis absumpsit vel in pulverem cineremve collapsum vel in humorem solutum vel in auras est exhalatum. Absit ut sinus ullus secretumque nature ita recipiat aliquid subtractum sensibus nostris ut omnium creatoris aut cognitionem lateat aut effugiat potestatem. Deum certe volens sicut poterat diffinire Tullius tantus auctor

ipsorum auctoris quaedam est incomparabiliter absoluta et libera scientia ab omni contractione mortali omnia sciens et movens ipsa quae perdita motu sempiterno. Hoc autem respondit in doctrinis magnorum philosophorum philosophus, ut ignotus sit ipsorum locorum quo aliquid vel latet omnia scientem vel irrevocabiliter fugit omnia moventem. Unde carnem istam quae solvenda est quae de specialiorum undecumque certis verbis quaeritur cuius caro mortui hominis est alterius fit viventis caro, cui potius eorum reddatur in resurrectione. Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, quod malum aliquotiens accidisse et vetus testatur historia et nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt, numquis quisquam veridica ratione contendet totum digestum fuisse per imos meatus, nihil inde in eius carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies quae fuit et non est satis indicet quae illis escis detrimenta suppleta sint. Iam itaque aliqua paulo ante praemisi quae ad istum nodum solvendum valere debebunt. Carnium

vn quidquid carnium exhausit fames est utique in auras exhalatum, unde diximus omnipotentem deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini in quo esse caro humana primitus coepit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo sumpta deputanda est, quae sicut aes alienum ei redigenda est unde sumpta est. Sua

vero illi quam fames exinaniverat, ab eo qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis et si omnibus perisset modis, nec ulla eius materies in ullis naturae latebris remansisset, unde vellet eam repararet Omnipotens. Sed propter sententiam veritatis qua dictum est: Capillus capitis vestri non peribit, absurdum est ut putemus, cum capillus hominis perire non possit, tantas carnes fame depastas atque consumptas perire potuisse. Quibus omnibus pro modulo nostro consideratis atque tractatis, haec summa conficitur, ut in resurrectione carnis eas mensuras habeat corporum magnitudo quas habebat perficiendae sive perfectae cuiusque incluta corpori inventis iuventutis, in membrorum quoque omnium modulo congruo decore servato. Quod decus ut servetur, si aliquid demptum fuerit indecenti alicui granditati in parte aliqua constitutae, quod per totum spargatur, ut neque id pereat et congruentia partium ubique teneatur, non est absurdum ut aliquid etiam staturae corporis addi posse credamus, cum omnibus partibus ut decorem custodiant id distribuitur, quod si enormiter in una esset, utique non deceret. Aut si contenditur in ea quemque statura corporis resurrecturum esse in qua defunctus est, non pugnaciter

resplendens. Tantum absit omnis deformitas omnis tarditas omnisque corruptio et si quid aliud non decet regnum in quo resurrectionis et promissionis filii equales erunt angelis dei si non corpore non etate certe felicitate.

r Esurget ergo quicquid de corporibus vivis vel post mortem de cadaveribus periit et simul cum eo quod in sepulchro remansit in spiritualis corporis novitate ex animalis corporis vetustate mutatum resurget incorruptione atque immortalitate vestitum. Sed et si vel casu aliquo gravi vel inimicorum immanitate totum penitus conteratur in pulverem atque in auras vel in aquas dispersum quantum fieri potest nusquam esse sinatur omnino nullo modo subtrahi poterit omnipotentie creatoris sed capillus in eo capitis non peribit. Erit ergo spiritui subdita caro spiritualis sed tamen caro non spiritus sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis sed tamen spiritus non caro. Cuius rei habemus experimentum in nostre pene deformitate. Non enim secundum carnem sed utique secundum spiritum carnales erant quibus ait apostolus Non potui vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus. Et homo spiritualis sic in hac vita dicitur ut adhuc corpore adhuc carnalis sit et videat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis sue. Erit autem etiam corpore spiritualis cum eadem caro sic resurrexerit ut fiat quod scriptum est Seminatur corpus animale resurget corpus spirituale. Verum sit tamen et quam magna spiritualis corporis gratia quoniam nondum venit in experimentum vereor ne temerarium sit omne quod de illa profertur eloquium. Verumtamen quia spei nostre gaudium propter dei laudem non est tacendum et de intimis sancti amoris ardentis medullis dictum est Domine dilexi decorem domus tue de donis eius que in hac erumpnosa vita bonis malisque largitur ipso adiuvante coniciamus ut possumus quantum sit illud quod nondum experti utique digne eloqui non valemus. Omitto enim quod fecit hominem rectum omitto vitam illorum duorum coniugum in paradisi fecunditate felicem quoniam tam brevis fuit ut ad nos tenendam sensum nec ipsa pervenerit. In hac que novimus in qua adhuc sumus cuius temptationes immo quam totam temptationem quamdiu in ea sumus quantumlibet proficiamus pati desinimus que sunt indicia eta. genus humana bonitatis dei quis potest comprehendere.

n Nam quod ad primam originem pertinet omnium mortalium progeniem fuisse dampnatam nec ipsa vita si vita dicenda est tot et tantis malis plena testatur. Quid enim aliud

indicat horrenda quedam
profunditas ignorancie ex qua
omnis error existit qui omnes filios
Ada tenebroso quodam sinu
suscepit ut homo liberari ab
eo sine labore dolore timore non
possit. Quid amor ipse tot re
rum vanarum atque noxiarum et
ex hoc mordaces cure pertur
bationes merores formidines
insana gaudia discordie
lites bella insidie iracundie
inimicicie fallacia adulacio
fraus furtum rapina perfidia
superbia ambicio invidencia
homicidia parricidia crude
litas sevicia nequicia luxuria
petulancia impudencia impudi
cicia fornicaciones adulteria
incesta et contra naturam utriusque
sexus stupra atque inmundicie
quas turpe est eciam dicere sa
crilegia hereses blasphemie
periuria oppressiones innocen
tum calumpnie circumvenciones prevari
caciones falsa testimonia
iniqua iudicia violencie la
trocinia et quicquid talium ma
lorum in mentem non venit et tamen
de vita ista hominum non recedit.
Verum hec hominum sunt malorum ab
illa tamen erroris et perversi amoris
radice venientia cum qua omnis
filius hominis Ada nascitur. Nam
quis ignorat cum quanta ig
norancia veritatis que iam
in infantibus est manifesta et
quanta habundancia vane
cupiditatis que in pueris inci
pit apparere homo veniat
in hanc vitam ita ut si dimittatur

vivere ut velit et facere quid
quid velit in hec facinora
et flagicia que commemoravi
et que commemorare non potui
vel cuncta vel multa perveniat.
Sed divina gubernacione non
omnino deserente dampnatos
Deo non continente iram suam
in misericordias suas in sensibus gen
eris humani prohibicio
et erudicio contra istas ad quas
nascimur tenebras vigilant
et contra hos impetus oppo
nuntur plene tamen eciam ipse la
borum et dolorum. Quid enim sibi
volunt multimode formidi
nes que cohibendis parvulorum
vanitatibus adhibentur.
Quid pedagogi quid magistri
quid ferule quid lora quid
virge quid disciplina illa
qua sancta scriptura dicit dilecti
filii latera esse tundenda
ne crescat indomitus do
mitusque iam durus aut vix
possit aut fortasse non possit.
Quid agitur penis hiis omnibus
nisi ut debelletur imperitia
et prava cupiditas infre
netur cum quibus malis in hoc
seculum venimus. Quid est enim
quod cum labore meminimus sine
labore obliviscimur cum labore
discimus sine labore nescimus
cum labore strenui sine labore
inertes sumus. Nonne hinc
apparet in quid velud pondere
suo proclivis et prona sit vicio
sa natura et quanta ope ut hinc
liberetur indigeat. Desidia seg
nicia pigricia negligencia

vicia sint utrumque quidem labor se-
quitur sed labor ipse etiam
qui est utilis bene pena sit. Sed
preter pueriles penas sine
quibus disci non sit quod ma-
iores volunt qui vix aliquid
utiliter volunt quot et quan-
tis penis genus humanum agi-
tetur que non ad maliciam ne-
quiciamque iniquorum sed ad con-
dicionem pertinent miseriamque
communem quis ullo sermone di-
gerit quis ulla cogitatione
comprehendit quantus est metus quanta
calamitas ab orbitatibus
atque luctu a dampnis et dap-
nacionibus a deceptionibus
et mendaciis hominum et a suspi-
cionibus falsis ab omnibus
violentis facinoribus et sceleri-
bus alienis quandoquidem ab eis
et depredacio et captivitas et
vincula et carceres et ex-
ilia et cruciatus et ampu-
tacio membrorum et privacio sen-
suum et oppressio corporis ad ob-
scenam libidinem opprimentis
explendam et alia multa hor-
renda sepe contingunt. Quid
ab innumeris casibus qui
forinsecus corpori formidantur
frigoribus estibus temptacio-
nibus alluvionibus cho-
ruscacione tonitruo grandine
fulmine motibus hyatibus-
que terrarum oppressionibus ru-
narum ob offensionibus et pa-
vore vel etiam malicia iumen-
torum ac tot venenis fruti-
cum aquarum aurarum bestiarum

aut ferarum vel tantummodo molestis
vel etiam mortiferis morsibus
a rabie que contingit a rabido
cane ut etiam blanda et amica
suo domino bestia non nunquam
vehemencius et amarius quam
leones dracones que metuatur
faciatque hominem quem forte
attaminaverit contagione
pestifera ita rabiosum
ut a parentibus coniuge filiis
peius omni bestia formidetur.
Que mala paciuntur naviga-
tes que terrena itinera gra-
dientes. Quis ambulet ubi-
cumque non inopinatis subia-
ceat casibus. De foro quidam
rediens domum sanis pedibus
suis cadit pedem fregit et
ex illo vulnere finivit hanc
vitam. Quid videtur sedente
securius de sella in qua sede-
bat cecidit Heli sacerdos et
mortuus est. Agricole ymo
vero omnes homines quot et
quantos a celo et terra vel a
perniciosis animalibus casus
metuunt fructibus agrorum.
Solent tamen de frumentis tandem
collectis et reconditis esse se-
curi. Sed quibusdam quod novimus
proventum optimum frumentorum
fluvius inundans fugienti-
bus hominibus de horreis
eiecit atque abstulit. Contra
mille formas demonum incur-
sus quis innocencia sua fidat
quandoquidem ne quisquam fideret
etiam parvulos baptizatos
quibus certe nichil innocencius

est aliquis sic vexatur ut in eis
inanime ideo ista sinere mo
strentur huius vite calamitas
flenda et alterius desideranda
felicitas circa vero ipso
corpore tot existunt morborum
mala ut nec libris medi
corum cuncta comprehensa sint in
quorum pluribus ac pene omnibus
etiam ipsa adiumenta et me
dicamenta tormenta sunt ut
homines penarum exitio penali
eruantur auxilio. Nonne
ad hoc perduxit sitientes ho
mines ardor immanis ut u
rinam quoque humanam vel etiam
suam biberent. Nonne ad hoc
fames ut a cadaveribus homi
num se abstinere non possent nec
inventos homines morientes sed
propter hoc a se occisos non
quoslibet alienos verum etiam
filios matres incredibili cru
delitate quam rabida esuries
faciebat absumerent. Ipse
postremo somnus qui proprie
quietis nomen accepit quis
verbis explicet saepe somnio
rum visis quam sit inquietus
et quam licet inanibus falsa
tamen rerum terroribus quas ita
exhibet et quodammodo ex
primit ut a veris eas discer
nere nequeamus animam miseram
sensusque perturbet. Qua fal
sitate visorum etiam vigilantes
in quibusdam morbis et ve
nenis miserabilius agitantur
cum per multimodam varieta
tem fallacie homines etiam sa
nos maligni demones non

nunquam decipiat talibus
visis ut etiam si eos per hec
ad sua traducere non potue
rint sensus tamen illorum solo
appetitu quolibet persuadende
falsitatis illudant. Ab
huius tam miserie quasi qui
busdam inferis vite non libe
rat nisi gratia salvatoris
Christi dei et domini nostri. Hoc enim
nomen est ipse Ihesus interpretatur
quippe salvator maxime
ne post hanc miseriorem ac
sempiternam suscipiat non
vita sed mors. Nam in ista
quamvis sint per sancta et sanctos cura
tionum magna solacia tamen
ideo non semper ipsa beneficia
prebentur petentibus ne propter hoc
religio queratur que propter
aliam magis vitam ubi mala
non erunt omnino ulla querenda
est. Et ad hoc meliores quosque
in his malis adiuvat gratia
ut quanto fideliore tanto fortiore
corde tollerentur. Ad quam
rem philosophiam prodesse dicunt
docti huius seculi quam dii
de quibusdam paucis aut
talibus veram dederunt nec
hominibus inquit ab his aut
datum est donum aut maius
potuit ullum dari usque adeo
et ipsi contra quos agimus
quoquo modo compulsi sunt
in habenda non qualicumque
sed vera philosophia divinam gratiam
confiteri. Porro si paucis divi
nitus datum est vere philosophie
contra miserias huius vite
unicum auxilium satis

et hinc apparet genus humanum
ad luendas miserias penas
esse dampnatum sicut ante hoc
ut fatentur nullum deum est
maius donum sit a nullo deo
dari credendum est nisi ab illo
quo et ipsi qui multos deos
colunt nullum dicunt esse ma-
iorem sit.

Preter hec autem mala vite
huius bonis malisque communia
habet in ea iusti etiam proprios
quosdam labores suos quibus
adversus vicia militant
et in talium preliorum temptatio-
nibus versantur atque periculis
Aliquando enim remissius ali-
quando vehementius non tamen desinit
caro concupiscere adversus spiritum
et spiritus adversus carnem ut non
ea que volumus faciamus omnem
malam concupiscentiam consumendo
sed eam nobis quantum divinitus
adiuti possumus non ei con-
sentiendo subdamus vigiliis
continuis conturbantes ne opinio
verisimilis fallat ne decipiat
sermo versutus ne se tenebre
alicuius erroris offundant ne
quod bonum est malum aut quod
est malum bonum esse credatur
ne ab hiis que agenda sunt metus
revocet ne in ea que agenda
non sunt cupido precipitet ne
super iracundiam sol occidat
ne inimicicie provocent ad
vicem retributionis mali pro malo
ne absorbeat inhonesta
vel inmoderata tristicia ne
impendenda beneficiorum
ingerat mens ingrata

tempore ne maledictis vn-
dibus bona conscientia fatigetur
ne temeraria de alienis suspicio
nos decipiat ne aliena de
nobis nos frangat ne reg-
net peccatum in nostro mortali cor-
pore ad obediendum desideriis
eius ne membra nostra exhibe-
antur iniquitatis arma
peccato ne oculus sequatur concu-
piscentiam ne vindicandi cupidi-
tas vincit ne in eo quod male
delectat vel visus vel cogitacio
remoretur ne improbum
aut indecens verbis libenter
audiatur ne fiat quod non licet
etiam si libet ne in hoc bello
laborum periculorum que plenis-
simo vel de viribus nostris
speretur facienda victoria
vel viribus nostris facta tribuatur
sed eius gratie de quo ait apostolus
Gratias autem deo qui dat nobis
victoriam per dominum nostrum ihesum
christum Et alio loco in
hiis omnibus supervincimus
per eum qui dilexit nos Sciamus
tamen quantalibet virtute preliandi vi-
ciis repugnemus vel etiam
vicia superemus atque subdamus
quamdiu sumus in hoc corpore
nobis deesse non posse unde
dicamus deo Dimitte nobis
debita nostra In illo autem regno
ubi semper cum corporibus immor-
talibus erimus nec prelia
nobis erunt nec debita
que nusquam et nunquam
essent si natura nostra sicut recta
creata est permaneret. Ac

pluribus causis in isto conflictu
in quo pridem iam et de quo nos
victoria novissima cupimus
liberum arbitrium illa pertinet
qua tot tractatores catholicos testes
malorum probamus esse dampnata

nata
cum quae considerata est ipsa hac
miseria quam homines laudatis
in sectam emergentis generali et
quia multis implevit bonis
cuius bonitas cuncta creavit
ad ministrant omnium bonorum
illam qua protulerat an pari
ditus tamen restituit et multiplicati
et implete terram. Nec post pec
catum voluit in hoc magis quam
in stirpe dampnata donatam
fecunditatis nec illam vim mi
rabilem seminum vino etiam in ma
bilior equa efficiuntur et sua
indita corporibus hominibus et
quodammodo intexta peccatum violen
tum potuit auferre quo nobis in
parata parata est et manitas
mortis futuraque simul erit
isto quam turpe atque flumis
quinque homini mali quod a
parente trahit et boni quod
a creante tenet quod originali
malo sit pena atque suppli
cium originali bono alium duo
propagatio conformatio. De
quantum ad partem pertinet in
tuemur immo de malis quod
de meo venit audacia id est pec
catum alterum de vindicta dei
id est supplicium iam satis dixi
mus de bonis dei quod ipsi quoque
vitiate dampnatae naturae
contulit sive usque nunc confert
dicemus institui. Neque dampnado

aut totum abstulit quod de
derat alioquin non esset omnino
talis ea remansit ac sua
potestate eam sub dyabolo subdidit
ut nec ipsum dyabolum a se alie
navit in ipso quoniam ut
ipsius dyaboli natura subsistat
facit qui summe est et facit
esse quod in alio modo est. Duorum
igitur illorum quae diximus bona
etiam in natura peccato viciata supplicio
etiam dampnata de bo
nitate eius quodam veluti
fonte manavit propagatio
in primis operibus mundi bene
dictione largitus est agnumbus
operibus die septimo requievit.
Confirmatio vero in illo eius
est opere quo usque nunc operatur
efficaciter quippe potentiam
suam si rebus subtra
hat nec progredi poterunt
et suis dimensis motibus
peragere ita nec prorsus in eo
quod creatae sunt permane
bunt. Sic ergo creavit hominem deus
ut ei adderet fertilitatem
quandam qua homines alios
propagaret congruens eis etiam
propagandi possibili
tatem non necessitatem cuius
tamen voluit hominibus abstulit
eam deus et steriles fuerunt
non tamen quam homine abstulit
semel data primis duobus
coniugibus benedictione ge
nerali. Hoc ergo propagatio
quamvis peccato ablata non fuit
non tamen etiam ipsa talis est qualis
fuisset si nemo peccasset

Ex quo enim homo in honore
positus postea quam deliquit
comparatus est pecoribus similiter
generat non in eo tamen penitus
extincta est quedam velud
scintilla rationis in qua factus
est ad ymaginem dei hinc at
propagacioni si conformacio
non adhiberet nec ipsa in
suis generibus formas modosque
procederet. Si enim concubuis-
sent homines et nichilominus deus
vellet implere terras hominibus
quos creavit unum sine com-
mixtione maris et femine sic
posset omnes concumbentes
vero nisi illo creante ge-
neratos esse non possunt.
Sicut ergo ait apostolus de in-
stitucione spirituali qua homo
ad pietatem iusticiamque
formatur neque qui plantat
est aliquid neque qui rigat
sed qui incrementum dat deus
ita etiam hic dici potest Neque
qui concubuit sed qui seminat est
aliquid sed qui informat
deus. Nec mater que conceptum por-
tat ad partum nutrit est ali-
quid sed qui incrementum dat
deus. Ipse namque operacione qua
usque nunc operatur facit ut
numeros suos explicent semina
et a quibusdam latentibus
atque in sedibus invisibi-
libus involucris in formas
visibiles huius quod aspicimus
decoris evoluant. Ipse in-
corpoream corporeamque naturam illam
propositam istam subiectam

miris modis copulans et connec-
tens animantem facit. Quod
eius opus tam magnum et mirabile
est ut non solum in homine quod
est animal rationale et ob hoc cunctis
terrenis animantibus excellen-
tius atque prestancius sed in qualibet
minutissima muscula bene
consideratum stuporem mentis in-
gerat laudemque pariat crea-
toris. Ipse itaque anime humane
mentem dedit ubi ratio et intel-
ligencia in infante sopita
est quodammodo quasi nulla
sit excitanda scilicet atque exer-
cenda etatis accessu qua
sit sciencie capax atque doctrine
et habilis perceptioni veritatis
et amoris boni qua capacitate
hauriat sapienciam virtutibusque sit
predita quibus prudenter fortiter
temperanter et iuste adversus
errores et cetera ingenita vi-
cia confligat eaque nullius
nullius rei desiderio nisi
boni illius summi atque immu-
tabilis vincat. Quod et si
non faciat ipsa talium bonorum
capacitas in natura rationali di-
vinitus instituta quantum sit
boni quam mirabile opus omni-
potentis quis competenter effatur
aut cogitat. Preter enim artes
bene vivendi et ad immor-
talem perveniendi felicitatem
que virtutes vocantur et
sola dei gratia que in Christo est fi-
liis promissionis regnique
donatur nonne humano in-
genio tot tante que sunt

inuenta et exercitata partim necessarie
partim voluptarie ut et tam
excellens vis mentis atque ra-
cionis et rebus quas superfluas
ymo et periculosas perniciosasque
appetit quantum habeat bonum
in natura unde ista potuit vel in-
uenire vel discere vel exercere testetur
Vestimentorum et edificiorum ad opera
quam mirabilia quam stupenda indus-
tria humana peruenerit quo in
agricultura quo in nauigacione
profecerit que in fabricacione
quorumque vasorum vel etiam statu-
arum et picturarum varietate ex-
cogitauerit et impleuerit que in
theatris mirabilia spectantibus
audientibus incredibilia facienda
aut exhibenda molita sit in
capiendis occidendis doman-
dis irracionalibus animantibus que
et quanta reperierit aduersus
ipsos homines tot genera venenorum
tot armorum tot machinamen-
torum et pro salute mortali tu-
enda atque reparanda quot me-
dicamenta atque adiumenta com-
prehenderit pro volupta-
te faucium quot condimenta et
gule irritamenta reperit
ad indicandas et suadendas
cogitaciones quantamque multitudi-ne
varietateque signorum ubi pre-
cipuum locum verba et littere te-
nent ad delectandos animos
quos elocucionis ornatus quam
diuersorum carminum copiam
ad mulcendas aures quot
organa musica quot can-
tilene modos excogitauit
quantam periciam dimensionum
atque numerorum meatus et

ordines syderum quanta sagaci-
tate comprehenderit quam multa
rerum mundanarum cognicione im-
pleuerit quis possit eloqui
maxime si velimus non aceruati-
m cuncta congerere sed in singulis i-
morari In ipsis postremo er-
roribus et falsitatibus defen-
dendis quam magna claruerunt
ingenia philosophorum atque hereticorum
quis estimare sufficiat lo-
quimur enim nunc de natura ment-
humane qua ista vita corporal-
ornatur non de fide atque itine-
ris veritatis qua illa immortalis acquiritur
huius tante nature conditor cum
sit utique deus verus et summus
ipso cuncta que fecit administran-
te et summam potestatem summamque habente
iusticiam numquam profecto in has
miserias decidisset atque ex
hiis preter eos solos qui liberabuntur
in eternas esset itura nisi nimis
grande peccatum in homine primo
de quo ceteri orti sunt precessisset
Iam uero in ipso corpore quamuis nobis
sit cum beluis mortalitate
commune multisque ceteris reperiatur
infirmius quanta dei bonitas
et quanta prouidencia tanti crea-
toris apparet Nonne ita sunt
in eo loca sensuum et cetera membra
disposita faciesque ipsa ac
figura ac statura totius
corporis ita modificata ut ad
ministerium anime racionalis se in-
dicet factum Non enim ut ania-
lia racionis expercia prona
esse videmus in terram ita
creatus est homo sed erecta
in celum corporis forma admo-
net eum que sursum sunt sapere

porro ipsa mobilitas que
lingue ac manibus attributa est
ad loquendum et scribendum apta
atque conveniens et ad opera artium
plurimarum officiorumque complenda
nonne satis ostendit quali anime
ut serviret tale sit corpus ad-
iunctum quamquam et detractis
necessitatibus operandi ita omnium
partium congruencia numerosa sit
et pulchra sibi parilitate respon-
deat ut nescias utrum in eo
condendo sit maior utilitatis
habita racio quam decoris Certe
enim nichil creatum videmus in
corpore utilitatis causa quod
non habeat eciam decoris locum Plus
autem nobis id appareret si numeros
mensurarum quibus inter se cuncta conexa
sint et coaptata nossemus
quos forsitan data opera
in hiis que foris eminent
humana possit vestigare
sollercia que vero tecta
sunt atque a nostris remota conspec-
tibus sicuti est tanta perplexitas
venarum atque nervorum et vis-
cerum secreta vitalium inve-
nire nullus potest quia etsi medi-
corum diligencia nonnulla crude-
lis quos anathomicos appel-
lant laniavit corpora mortuorum
sive eciam inter manus secantis
perscrutantisque morientium atque
in carnibus humanis satis
inhumane abdita cuncta ri-
mata est ut quid et quomodo
quibus locis curandum esset
addisceret numeros tamen de quibus lo-
quor quibus coaptacio que
armonia grece dicitur tan-
quam cuiusdam organi extrinsecus

atque intrinsecus totius corporis
constat quid dicam nemo va-
luit invenire quos nemo au-
sus est querere Qui si noti esse
potuissent in interioribus quoque
visceribus que nullum ostentant
decus ita ut delectaret pulchri-
tudo racionis ut omni forme appa-
renti que oculis placet ipsius mentis
que oculis utitur preferretur
arbitrio Sunt vero quedam ita posita
in corpore ut tantummodo decorem
habeant non et usum sicut habet pectus
virile mamillas sicut facies
barbam quam non esse in
munimento sed virili ornamento in-
dicant pure facies feminarum
quas utique muniri tucius conve-
niret Si ergo nullum membrum est
in hiis quidem conspicuis unde ambi-
git nemo quod ita sit alicui
operis accommodatum ut non
et sit decorum sunt autem nonnulla
quorum solum decus et nullus est
usus puto facile intelligi
in condicione corporis dignitatem
necessitati fuisse prelatam Transi-
tura quippe est necessitas tempusque
venturum quando sola invicem pul-
chritudine sine ulla libidine
perfruamur Quod maxime ad lau-
dem referendum est conditoris
cui dicitur in psalmo Confessionem
et decorem induisti Iam cetera
pulchritudo et utilitas crea-
ture que homini licet in istos labo-
res miseriasque proiecto atque
dampnato spectanda atque
sumenda divina largitate con-
cessa est quo sermone terminari potest in
celi et terre et maris multimo-
da et varia pulchritudine et

operibus suis tanta copia tam
multae lucis species in sole ac luna
et syderibus in opacitatibus ne-
morum in coloribus et odoribus
florum in diversitate ac multitudine
volucrum garrularum atque pictarum
in multiformi specie tot et tantorum
animantium quorum illa plus habent admirationis
que mole minima (plus enim
formicularum et apicularum opera
stupemus quam immensa corpora
balenarum) in ipsius quoque maris
tam grandi spectaculo cum sese
diversis coloribus velud vesti-
bus induit et aliquando viride atque
hoc multis modis aliquando pur-
pureum aliquando ceruleum est quam
porro delectabiliter spectatur
etiam quando turbatur et fit inde
maior suavitas quia sic de-
mulcet intuentem ut non iac-
tet et quatiat navigantem
quid ciborum usquequaque co-
pia contra famem quid saporum
diversitas contra fastidium natura diffusa
diviciis non coquorum arte ac
labore quesita quid in tam
multis rebus tuende ac recu-
perande salutis auxilia quam
grata vicissitudo diei alter-
nantis et noctis aurarum quam
blanda temperies in fructibus
et pecoribus indumentorum confici-
endorum quanta materies quis
cuncta commemorare possit hec
aut sola que a me velud aggre-
gata sunt coartata si vellem
velud colligata involucra
solvere atque discutere quanta
mora esset in singulis quibus
plurima continentur Et hec omnia
sunt miserorum dampnatorum quo-
solacia non premia beatorum que
igitur illa sunt si tot et talia

ac tanta sunt ista quid dabit
eis quos predestinavit ad vitam
qui hec bona et illa vita beata
facit eis simul quibus in hac
misera voluit esse unigenitum filium voluit
usque ad mortem mala tanta per-
ferre Unde apostolus de ipsis in
illud regnum predestinatis lo-
quens qui proprio inquit filio
non pepercit sed pro nobis omnibus
tradidit eum quomodo non et cum illo
omnia nobis donavit Cum hec
promissio complebitur quid erimus
quales erimus que bona in illo
regno accepturi sumus quandoquidem
Christo moriente pro nobis tale
iam pignus accepimus Qualis
erit spiritus hominis nullum omnino
habens vicium nec sub quo iaceat
nec cui cedat nec contra quod
saltem laudabiliter dimicet
pacatissima virtute perfectus
rerum illic omnium quanta quam
speciosa quam certa scientia sine
errore aliquo vel labore ubi
dei sapientia de ipso suo fonte po-
tabitur cum summa difficultate
felicitate sine ulla difficultate
qualis erit corpus quod omnino spiritui
subditum et eo sufficienter vivi-
ficatum nullis alimoniis in-
digebit Non enim animale sed
spiritale erit habens quidem car-
nis sed sine ulla carnali cor-
ruptione substantiam

cm̄ deā bonis quibus
post hanc vitam beatissimos
perfruentur non animas dissenciunt
philosophi nobiles sed de carnis re-
surrectione contendunt hanc
quantum possunt negant sed credentes
multos negantes paucissi-
mos reliquerunt et ad xpm hd

stus uidet absurdum in sua
re iam monstrauit fideli corde
querere sunt docti et indocti sa-
pientes mundi et insipientes. Cer-
tum credidit mundus quod pre-
dixit deus qui etiam hoc predixit
quod sic ante rem mundus fuerat
crediturus. Neque enim perhibent ma-
leficiis eius cum laude cre-
dentium tanto ante pronuntiare
conpulsus. Ille est enim deus quem
fatentur etiam ipsi aliquibus nec co-
memorare me piget ostentante
porphyrio atque id oraculis
deorum suorum probare cupiente
ipsa nomina perhorrescunt quem
sic laudauit ut eum et deum
patrem et regem vocaret. Ab-
sit enim ut sic intelligenda
sint que predixit quo volunt
hii qui hoc cum mundo non
crediderunt quod mundum credi-
turum esse predixit. Cur enim
non potius ista sicut credi-
turus tanto ante predictum
est mundus non sic parasse
garrierunt qui hoc cum mundo
quod crediturum predictum est credere
noluerunt. Si enim propterea di-
cunt alio modo esse credenda ne si
dixerint vana esse conscripta in-
iuriam faciat illi deo cui tam
magnum perhibent testimonium
tantam prorsus ei vel etiam
grauiorem faciunt iniuriam si aliter
dicunt esse intelligenda non
sicut mundus ea credidit
que crediturum ipse lauda-
uit ipse promisit ipse compleuit.
Utrum enim non potest facere ut re-
surgat caro et viuat in eternum
an propterea credendum non est
id eum esse facturum quia malum

est atque indignum deo. Et de eius
potentia cuius qua tot et tanta
facit incredibilia iam multa diximus.
Si nolunt inuenire quod omnipo-
tens non potest habent prorsus ecce dicam
mentiri non potest. Credamus igitur quod
potest non credendo quod non potest. Non
ergo credentes quod mentiri possit
credant esse facturum quod se facturum
esse promisit et sic credant
sicut id credidit mundus quem
crediturum esse predixit quem
crediturum esse promisit quem
crediturum esse laudauit quem
credidisse iam ostendit. Hoc
autem malum esse quomodo demonstrant
non erit ibi ulla corruptio quod
est corporis malum. De ordine ele-
mentorum iam disputauimus de aliis
hominum coniecturis satis diximus
quanta sit futura in corpore in-
corruptibili sanitatis facilitas mo-
tus deprimis bone valitudinis
ipse temperamento que utique
nullo modo comparanda est
immortalitati in libro tertio
decimo satis ut opinor ostendi-
mus. Relegant superiora operis huius
qui vel non legerunt vel no-
lunt recolere que legerunt.

ſ Sed porphyrius ait
inquiunt ut beata sit anima corpus
omne esse fugiendum. Nichil ergo
prodest quia incorruptibile
dicimus futurum corpus si anima
beata non erit nisi omne effugerit
corpus. Et de hoc in libro memo-
rato quantum oportuit dispu-
taui. Unum hic tamen inde tantum
commemorabo. Emendet libros
suos istorum omnium magister plato et
dicat deos eorum ut beati sint
in sua corpora futuros. l esse

molituros quos in celestibus
corporibus dixit inclusos quibus
tamen deus a quo facti sunt quod pos
sent esse semper in mortalitate
id est in eisdem corporibus eterna perma
sionem non eorum natura id habente sed suo
consilio prevalente promisit ubi
etiam illud evertit quod dicunt quia
est impossibile ideo non esse
credendum. Aptissime quippe
iuxta eundem philosophum ubi deus
a se factis promisit deus non factus
immortalitatem quod impossibile est
se dixit esse facturum. Sic enim eum
locutum narrat Plato. Quoniam estis
orti immortales esse et
indissolubiles non potestis non
tamen dissolvemini neque vos ulla
mortis fata perimet nec erunt
valentiora quam consilium meum
quod maius est vinculum ad perpe
tuitatem vestram quam illa quibus estis
colligati. Hic non solum absur
di sed etiam surdi non sunt qui au
diunt non utique dubitant diis
factis ab illo deo qui eos fecit
secundum Platonem quod impossibile est
promissum fuisse. Hoc enim dicit
vos quidem immortales esse non
potestis sed mea voluntate im
mortales eritis. Quid aliud dicit
quam id quod fieri non potest me
faciente tamen eritis. Ille igitur
carnem incorruptibilem immor
talem spiritualem resuscitabit qui
iuxta Platonem id quod impossibile
est se facturum esse promisit. Quid
adhuc quod promisit deus quod
deo promittenti credidit mundus
quem etiam ipse promissus est
crediturus esse impossibile cla
mant quandoquidem nos deum qui etiam
secundum Platonem facit impossibilia
id facturum esse clamamus. Non
ergo ut beate sint anime corpus
est omne fugiendum sed corpus
incorruptibile recipiendum.
Et in quo convenientius in
corruptibili corpore letabuntur
quam in quo corruptibili gemue
runt. Sic enim non inerit
illa dira cupiditas quam
posuit ex Platone Virgilius
ubi ait Rursusque et incipiant
in corpora velle reverti.
Sic inquam cupiditatem
revertendi ad corpora
non habebunt cum corpora in que
reverti cupiunt secum habe
bunt et sic habebunt ut per
se nunquam non habeant neque ca
sus ut ad aliquod quantum
tempus ulla morte deponant.

Singula quedam
dixerunt Plato atque Por
phyrius que si inter se communicare
potuissent facti essent for
tasse christiani. Plato dixit animas
sine corporibus eternas esse non
posse. Ideo enim dixit etiam
sapientium animas post quamlibet
longum tempus tamen et corpora
redituras. Porphyrius
autem dixit animam purgatissimam
cum redierit ad patrem ad hec
mala mundi numquam esse redi
turam. Ac per hoc quod verum
vidit Plato si dedisset Porphyrio
etiam iustorum atque sapientium
purgatissimas animas ad
humana corpora redituras.
Rursus quod vero vidit Por
phyrius si dedisset Platoni
numquam redituras ad mise
rias corruptibilis corporis animas
sanctas ut non singuli singula

ambo et simul utrumque dicerent puto
quod viderent esse iam consequens ut
redirent anime ad corpora et talia
reciperent corpora in quibus
beate atque inmortaliter viverent
quoniam secundum platonem etiam sancte anime
ad humana corpora redibunt
secundum porphyrium ad mala mundi
huius sancte anime non redibunt di
cat itaque cum platone porphyrius
redibunt ad corpora dicat plato
cum porphyrio non redibunt ad ma
la et ad ea corpora redire con
sencient in quibus nulla paciantur
mala hec itaque non erunt nisi
illa que promittit deus beatas
animas eterna vita cum sua carne eterna
victuras hoc enim iam sentencie ipsorum
facile ambo nobis concederent an
imas ut qui faterentur ad inmor
talia corpora redituras animas
esse sanctorum ad sua illas redire
permittent in quibus mala huius
seculi pertulerunt in quibus deum
ut hiis malis careret pie fi
deliterque coluerunt
n onnulla ipsi quoddam pre
clarissimum loquendi genus
et ipsi nonnulla que videant
sensisse, animas platone dicunt
enim aliquid simile nobis etiam de
resurrectione mortuorum sensisse eorum
quod sic tangit in libris de
re publica tullius ubi eum
lusisse pocius quam quod id
verum esset asserit dicere vo
luisse. Inducit enim hominem re
vixisse et narrasse quedam
que platonicis disputacionibus
congruebant. Labio etiam dicat
uno die duos fuisse defunctos
et occurrisse in invicem in
quodam conpeto deinde ad corpora
sua iussos fuisse remeare et
constituisse inter se amicos se esse
victuros ita atque esse factum
donec postea morerentur. Sed
iste auctores talem resurrectionem
corporis factam fuisse narrarent
quales fuerunt eorum quos re
surrexisse novimus et huic quidem
redditos vite sed non eo modo
ut non morerentur ulterius. Mira
bilius autem quiddam marcus
varro ponit in libris quos
conscripsit de gente populi romani
cuius putavi verba ipsa esse po
nenda. Benethliaci quidam
scripserunt inquid in renascen
dis esse hominibus quam appellant
palingenesian greci. Hanc scrip
serunt confici in annis numero qua
dringentis quadraginta ut idem
corpus et eadem anima que fuerunt coniuncta
in homine aliquando eadem rursus re
deant in coniunctionem. Iste varro
quidem sive illi benethliaci
nescio qui non enim nomina eorum
prodidit quorum commemoravit
sentenciam aliquid dixerunt quod licet
falsum sit. Cum enim semel ad
eadem corpora que gesserunt anime
redierint nunquam ea postea
sunt relicture. Tamen multa illius
impossibilitatis qua contra
nos garriunt ergo mencia
quellit et destruit. Qui enim
hoc senciunt sive senserunt
non eis visum est fieri non posse
nec dilapsa cadavera in au
ras in pulverem in cinerem in
humores in corpora vescencium
bestiarum vel ipsorum quoque hominum
ad id rursus redeant quod
fuerunt. Quapropter plato et por
phyrius vel pocius quicumque

illos diligunt et adhuc vivunt si
nobis consenserint etiam sanctas animas ad
corpora redituras sicut ait plato
nec tamen ad mala ulla redituras
sicut ait porphyrius ut ex hiis fiat
quod fides predicat xpiana talia
corpora recepturas in quibus sine
ullo malo in eternum feliciter vivant
assumant etiam de hoc varrone
ut ad eadem corpora redeant in quibus
ante fuerunt nec apud eos tota
questio de carnis in eternum resurrectione
solvatur sequitur

Ut iam quid acturi sint in
corporibus immortalibus
atque spiritualibus sancti non adhuc
eorum corporibus carnaliter sed spiritua-
liter iam viventibus quantum dominus dignatus
fuerit adiuvare videamus. Et
illa quidem actio vel potius quies
atque otium quale futurum sit si
verum velim dicere nescio. Non
enim hoc unquam per sensus corporis
vidi. Si mente id est intelligentia
vidisse me dicam quanta est
aut quid est nostra intelligentia
ad illam excellentiam? Ibi enim est
pax dei que sicut ait apostolus
superat omnem intellectum
quem nisi nostrum aut fortasse
etiam sanctorum angelorum non enim et dei.
Si ergo sancti in dei pace victuri
sunt profecto in ea pace victuri sunt
que superat omnem intellectum.
Quem nostrum quidem superat non
est dubium si autem superat et angelorum
ut nec ipsos excepisse videatur
qui ait omnem intellectum secundum
hoc dictum eum debemus accipere quod pace
dei qua deus ipse pacatus est
sicut deus novit nec eam nos
sic possumus nosse nec ulli an-
geli superat itaque omnem intel-
lectum non dubium quod preter suum.

Sed quia et nos pro modulo
nostro pacis eius participes
facti sumus novimus in nobis atque
inter nos et cum ipso pacem completam
quantum summum est optinebimus
isto modo pro suo sciunt eam
sancti angeli homines autem nunc
longe infra quantumlibet provectu
mentis excellant. Consi-
derandum est enim quantus vir di-
cebat: Ex parte scimus et ex parte
prophetamus donec veniat quod
perfectum est; et: Videmus nunc per speculum
in enigmate tunc autem fa-
cie ad faciem. Sic iam vident
sancti angeli qui etiam nostri angeli
dicti sunt quia eruti de potestate
tenebrarum et accepto spiritus
pignore translati ad regnum
christi ad eos angelos iam
cepimus pertinere cum quibus nobis
erit sancta atque dulcissima de
qua iam tot libros scripsimus
dei civitas ipsa communis. Sic sunt
ergo angeli nostri qui sunt
angeli dei quemadmodum christus dei
christus est noster. Dei sunt quia
deum non reliquerunt nostri sunt
quia suos cives nos habere
ceperunt. Dixit autem dominus
ihesus: Videte ne contempnatis
unum de pusillis istis dico
enim vobis quia angeli eorum
in celis semper vident faciem patris
mei qui in celis est. Sicut ergo
illi vident ita et nos visuri
sumus sed nondum ita videmus. Propter
quod ait apostolus quod paulo ante
dixi: Videmus nunc per speculum
in enigmate tunc autem facie
ad faciem. Premium itaque fidei
nobis visio ista servatur de
qua et Iohannes apostolus loquens

Cu aparuerit inquit similes
ei erimus qm videbimus eu sicuti
est facies aut dei manifestat
cuius intelligenda est no alie
qs tale membru q̄le nos habemus
in corpore atque isto noīe nu
cupamus eciam ipse cu dominic
quitur quid acturi sint sancti
in illo corpore spuali no dico
quod ia video sed dico quod
credo scdm illud qd in ps̄ 7
xxx° legis Credidi ppt qd lo
cutus sum dico itaque in illo vis̄t
deum in ipso corpore s utrumque
p ipm sicut p corpus nunc
videmus solem 7 luna stella
[illegible] in eo no
[illegible] questio durior e cum
dicitur quod sic talia corpora
sunt habebunt ut no pos
sint oculos claudere atque a
perire cu volunt durius aut
qd ibi deu quisquis oculos
clauserit no videbit Si enim
ppha helyseus puerum suum
iesi absentes corpore vidit ac
cipientem munera que dedit
ei naaman syrus quem ppha
mundatum a lepre deformi
tate mundauit qd seruus
nequam dno suo no vidente
latenter se fecisse putauit
quanto magis in illo corpore
spuali videbunt sci omnia
no solum si oculos claudat
vim eciam unde sunt corpore
absentes erunt enim p fcm
illud de quo loquens aplus
Ex parte inquit scimus 7 ex
parte pphamus cu aut venerit
quod p fcm e qd ex parte eua
cuabit. Deinde ut quo posset
aliqua similitudine ostendere

quanta ab illa q futura est
distet hec vita no qualiumcum
que homini vir eciam qui prepua fuerit
sublate sed p duci eu esset inquit
paruulus ut paruulus sapiebam
quasi paruulus loquebar qsi
paruulus cogitabam Cu autem
factus sum vir euacuaui ea q
paruuli erat videmus nunc p spe
culum in enigmate tunc autem
facie ad faciem nunc scio ex parte
tunc aut cognoscam sicut et
cognitus sum Si igitur in hac vita
ubi homines mirabiles ppha ita
comparanda e illi vite qm paruuli
adiuuene vidit tamen helyseus
accipientem suum munera
ubi ipse no erat ita ut eum
venit quod pfcm e ut iam
corpus corpus corruptibile aggrauat
bit aiam sed incorruptibile nichil
impediet illi sci adeo ut videant
sunt oculis corporis quibus
helyseus absens adsuum suo
videndum no indiguit in di
gebit Nam scdm interptes lxx
ista sunt ad giezi a ppha
Nonne cor meum erat tecum
qm conuersus est vir de curru in
obuia tibi 7 accepisti pecuniam
7 cetera Sicut aut ex hebreo inter
tatus est psbr Jeronimus Nonne
cor meum inquit in psnti erat
qm reuersus est homo de curru suo
in occursum tui Corde suo ergo
se dixit vidisse ppha adiuto
quidem mirabiliter nullo dubitat
te diuinitus Sed quanto amplius
tunc omnes munere isto habun
dabunt cu deus erit omnia
in omnibus habebant tamen illi
oculi corporei officium suum
7 in loco suo erit utetur eo illi
spus p spuale corpus Nam

enim et ille ipsis quae non erat ibi in-
diguit ut videret absente non erat
usus eorum ad videnda praesentia que
in spiritu videre posset etiam si illos
clauderet sicut vidit absentia ubi
ipse cum eis non erat. Absit ergo
ut dicamus illos sanctos in illa vita
clausis oculis non visuros
que spiritu praevidebunt. Sed
utrum videbunt et per oculos corporis
cum eos apertos habebunt inde
questio est. Si enim tantum poterunt
in corpore spirituali eo mo-
do utique etiam ipsi oculi spirituales
quantum possunt isti quales nunc
habemus procul dubio per eos
videri deus non poterit. Longe
itaque alterius erunt potentie
si per eos videbitur incorporea
illa natura que non continetur loco sed
ubique tota est. Non enim quia dicimus
deum et in celo et in terra esse ipse qui-
pe ait per prophetam Celum et
terram ego impleo aliam partem
dicturi sumus eum in celo habere
et in terra aliam sed totus in celo est
totus in terra non alternis temporibus
sed utrumque simul quod nulla natura
potest corporalis. Vis itaque prepol-
lentior oculorum erit illorum non
ut acrius videant quam quidam
videre perhibentur serpentes et a-
quile quantalibet enim acrimonia
cernendi eadem quoque animalia
nichil aliud possunt videre quam
corpora sed ut videant et incorpora-
lia. Et fortasse ista virtus magna
cernendi data fuit ad horam
etiam in isto mortali corpore oculis
sancti viri Iob quando ait ad deum In
obauditu auris audiebam
te prius nunc autem oculus meus
videt te propterea despexi me

metipsum et distabui et ex-
istimavi me terram et cine-
rem quamvis nichil hic prohibeat
oculum cordis intelligi de
quibus ait apostolus Illuminatos
oculos habete cordis vestri. Ipsis
autem videri deum quando videbitur
christianus ambigit nemo qui
fideliter accipit quod ait
deus ille magister Beati mundo cor-
de quoniam ipsi deum videbunt.
Sed utrum etiam corporalibus oculis
ibi videatur hoc in ista questione
versamus. Illud enim quod
scriptum est Et videbit omnis sa-
lutare dei sine ullius nodo
difficultatis sic intelligi potest
ac si dictum fuit Et videbit
omnis homo christum dei qui utique in corpore
visus est quando vivos et mortuos
iudicabit. Quod autem
ipse sit salutare dei multa
sunt et alia testimonia scripturarum
sed evidentius venerandi illius
senis Symeonis verba decla-
rat qui cum infantem christum
accepisset in manus suas
nunc inquit dimittis domine
servum tuum secundum verbum tuum in pace
quoniam viderunt oculi mei salu-
tare tuum. Illud etiam quod ait supra
memoratus Iob sicut in exem-
plaribus Iob que ex hebreo
sunt invenitur Et in carne
mea videbo deum sine
dubio resurrectionem carnis prophetavit
non tamen dixit per carnem meam
quod quidem si dixisset posset
deus christus intelligi qui per
carnem in carne videbitur
nunc vero potest sic accipi in
carne mea videbo deum

at si dixisset in carne mea
videbo deum. Et illud
quod ait apostolus faciem ad faciem
non cogit ut deum per hanc faciem
corporalem ubi sunt oculi corporales
nos visuros esse credamus
quem spiritu sine intermissione
videbimus. nisi enim esset interioris
hominis facies non diceret idem apostolus
Nos autem revelata facie gloriam
domini speculantes in eandem ymaginem
transformamur de gloria in
gloriam tanquam a domini spiritu. nec
aliter intelligimus quod in psalmo
canitur Accedite ad eum et il
luminamini et facies vestre non eru
bescent. fide quippe acceditur
ad deum quam cordis constat esse
non corporis. Sed quia spirituale
corpus nescimus quantum ha
bebit accessum. Rem quippe
inexpertam loquimur ubi aliqua
que aliter intelligi nequeat
divinarum scripturarum non occurrit
sed succurrit auctoritas necesse
est ut contingat in nobis quod
legitur in libro sapientie Cogita
ciones timide et incerte providencie
nostre. Ratio quippe illa philosophorum
qua disputant ita mente conspici
intelligibilia et sensu cor
poris sensibilia id est corporalia ut
nec intelligibilia per corpus
nec corporalia per se ipsam mens
valeat intueri si posset nobis
esse certissima profecto certum es
set per oculos corporis etiam spiritualis
nullo modo posse deum videri
Sed istam raciocinacionem et vera
ratio et prophetica irridet auc
toritas. Quis enim ita sit aversus

a vero ut dicere audeat deum
corporalia ista nescire. Numquid
ergo corpus habet per cuius oculos ea possit
addiscere. Deinde quod de propheta he
liseo paulo ante diximus nonne
satis indicat etiam spiritu non per
corpus corporalia posse cerni. Quan
do enim servus ille munera accepit
utique corporaliter gestum est
quod tamen propheta non per corpus sed per spiritum
vidit. Sicut ergo constat videri
corpora spiritu quid si tanta erit
potencia spiritualis corporis ut
corpore videatur et spiritus. Spiritus
enim est deus. Deinde vitam quidem
suam qua nunc vivit in corpore
et hec terrena membra vegetat
facitque viventia interiore sensu
quisque non per corporeos ocu
los novit. aliorum vero vitas
cum sint invisibiles per corpus videt
Nam unde viventia discernimus
a non viventibus corpora nisi
corpora simul vitasque videamus
quas nisi per corpus videre non pos
sumus. vitas autem sine corporibus
corporeis oculis non videmus.
Quamobrem fieri potest valdeque cred
ibile est sic nos esse visuros
mundana tunc corpora celi no
vi et terre nove ut deum ubique
presentem et universa etiam corporalia
gubernantem per corpora que ges
tabimus et que conspiciemus
quaqua versum oculos duxe
rimus clarissima perspicuitate
videamus non sicut nunc invi
sibilia dei per ea que facta sunt intel
lecta conspiciuntur et per speculum
in enigmate et ex parte ubi plus
valet fides in nobis qua
credimus quam rerum corporalium species

q per oculos terrenos corporales sic
sicut homines inter quos viventes
motusque vitales exerentes
vivimus mox ut aspicimus non
credimus vivere sed videmus cum
eorum vitam sine corporibus videre
nequeamus quam tamen in eis per
corpora sine ulla ambi
guitate conspicimus ita quaqua
versum spiritalia illa lumina corporum
nostrorum circumferemus incorporeum
deum omnia regentem etiam per corpora
contuebimur. Aut ergo sic per illos o
culos videbitur deus ut aliquid habeant
in tanta excellentia menti simile
quo et incorporea natura cernatur
quod ullis exemplis sive scripturarum
testimoniis demonstrare vel difficile
est vel impossibile ostendere aut
quod est ad intelligendum facilius
ita deus erit nobis notus atque
conspicuus ut videatur a singulis nobis
videatur alter in altero videatur in
se ipso videatur in celo novo
et terra nova atque in omni que
tunc fuerit creatura videatur et per
corpora in omni corpore quocumque
fuerint spiritalis corporis oculi
acie pervenienter directe. Pa
tebunt etiam cogitationes nostre in
vicem nobis tunc implebitur quod
apostolus cum dixisset Nolite ante
tempus quid quam iudicare mox addi
dit donec veniat dominus et il
luminet abscondita tenebrarum
et manifestabit cogitationes
cordis et tunc laus erit unicuique
a deo etc.
Quanta erit illa felicitas ubi
nullum erit malum nullum late
bit bonum vacabitur dei laudi
bus qui erit omnia in omnibus
Nam quid agatur ubi nulla
desidia cessabitur neque ulla
indigentia laborabitur nescio
Admoneor etiam sancto cantico ubi
lego vel audio Beati qui habi
tant in domo tua domine in se
cula seculorum laudabunt
te. Omnia membra et viscera
incorruptibilis corporis que nunc
videmus per usus et necessita
tes varias distributa quoniam tunc
non erit ipsa necessitas sed plena
certa secura sempiterna felici
tas proficient laudibus dei. Omnes
quippe illi de quibus iam sum lo
cutus qui nunc latent armo
nie corporalis numeri non latebunt
intrinsecus et extrinsecus per
corporis cuncta dispositi et cum
ceteris rebus que ibi magne
atque mirabiles videbuntur ratio
nales mentes in tanti artificis
laudem rationabilis pulchritudinis
delectatione succendent. Qui motus
illic talium corporum sint futuri
temere definire non audeo quod
excogitare non valeo tamen et
motus et status sicut ipsa
species decens erit quicumque erit
ubi quod non decebit non erit certe
ubi volet spiritus ibi erit protinus
corpus nec volet aliquid
spiritus quod nec spiritum possit decere
nec corpus. Vera ibi gloria erit
ubi laudantis nec errore quisquam
nec adulatione laudabitur
verus honor qui nulli nega
bitur digno nulli deferetur
indigno sed nec ad eum ambiet ullus
indignus ubi nullus permit
tetur esse nisi dignus. Vera
pax ibi erit ubi nihil adversi nec a se
ipso nec ab aliquo quisquam pa
cietur. Premium virtutis erit
ipse qui virtutem dedit ei seipsum quo
quo melius et maius nihil

posset esse promisit. Quid est
enim aliud quod [per] prophetam dixit
Ero illorum deus et ipsi erunt
michi plebs nisi ero eorum un-
de sacientur. ero ego quecumque ab
hominibus honeste desiderantur
et vita et salus et victus et co-
pia et gloria et honor et pax
et omnia bona. Sic enim et illud
recte intelligitur quod ait apostolus
ut sit deus omnia in omnibus. Ipse
finis erit desideriorum nostrorum qui
sine fine videbitur sine fasti-
dio amabitur sine fatigatione
laudabitur. Hoc munus hic
affectus hic actus profecto erit
omnibus sicut ipsa vita eterna
communis. Ceterum qui futuri sint
pro meritis premiorum etiam gradus
honorum atque gloriarum quis est
ydoneus cogitare quanto magis
dicere. Quod tamen futuri sint non
est ambigendum. Atque id etiam
magnum beata illa civitas [magnum] in se bonum
videbit quod nullus superiori
ullus inferior invidebit sicut
nunc non invident archan-
gelis angeli ceteri tamquam
nollet esse unusquisque quod
non accepit quamvis sit paca-
tissimo concordie vinculo ei
qui accepit constrictus quo nec
in corpore vult oculus esse qui
est digitus cum membrum utrum-
que contineat totius corporis
pacata compago. Sic itaque
habebit donum alius alio minus
ut hoc quoque donum habeat
ne velit amplius. Nec ideo
liberum arbitrium non habebunt
quia peccata eos delectare non
poterunt. Magis quippe erit
liberum a delectatione peccandi
usque ad delectationem non peccandi
indeclinabilem liberatum. Nam
primum liberum arbitrium quod
homini datum est quando primum creatus est
rectus potuit non peccare sed
potuit et peccare. Hoc autem
novissimum eo potencius erit
quo peccare non poterit. Verum hoc
quoque dei munere non sue possi-
bilitate nature. Aliud est enim esse
deum aliud participem dei. Deus
natura peccare non potest. particeps vero
dei ab illo accepit ut peccare
non possit. Servandi autem
gradus erant divini muneris
ut primum daretur liberum arbi-
trium quo et peccare homo posset
postremum quo peccare
non posset atque illud ad compa-
randum meritum hoc ad recipiendum
premium pertineret. Sed quia peccavit
ista natura cum peccare potuit largiore
gratia liberatur ut ad eam perducatur
libertatem in qua peccare non possit.
Sicut enim prima immortalitas
fuit quam peccando Adam per-
didit posse non mori novissima
erit non posse mori ita primum
liberum arbitrium posse peccare
novissimum non posse peccare.
Sic enim erit inamissibilis vo-
luntas pietatis et equitatis
quomodo et felicitatis. Nam utique
peccando nec pietatem nec fe-
licitatem tenuimus voluntatem
vero felicitatis nec perdita fe-
licitate perdidimus. Certe deus ipse
numquid quia peccare non potest ideo
liberum habere arbitrium nega-
dus est. Erit ergo illius civitatis
et una in omnibus et inseparabilis

in singulis voluntas libera
ab omni malo liberata et imple-
ta omni bono fruens indeficien-
ter eternorum iocunditate gaudiorum
oblita culparum oblita penarum
nec ideo tamen sue liberacionis obli-
ta ut liberatori suo non sit in-
grata. Quantum ergo attinet
ad scientiam rationalem memor pre-
teritorum malorum suorum etiam quantum
autem ad experientis sensum in
memor prorsus. Nam et peritis-
simus medicus sicut arte sciunt
omnes fere morbos corporis novit
sicut autem corpore senciuntur plu-
rimos nescit quos ipse non passus
est. Ut ergo sciencie malorum due
sunt una qua potentiam mentis non
latet altera qua experientis sen-
sibus inheret. Aliter quippe
sciuntur vicia omnia per sapiencie
doctrinam aliter per insipientis
pessimam vitam. Ita et obliviones
malorum due sunt. Aliter ea nam-
que obliviscitur eruditus et doc-
tus aliter expertus et passus. Ille si
periciam negligat iste si mi-
seria careat. Secundum hanc oblivionem
quam posteriore loco posui non
erunt memores sancti preteritorum malorum
carebunt enim omnibus ita ut
penitus deleantur de sensi-
bus eorum. Ea tamen potentia
sciencie que magna in eis erit
non solum sua preterita sed etiam
dampnatorum eos sempiterna
miseria non latebit. Alioquin
si se miseros fuisse nescituri
sunt quomodo sicut ait psalmus misericordias
domini in eternum cantabunt. Quo
cantico in gloriam gracie Christi cuius
sanguine liberati sumus nichil
erit profecto illi civitati iocun-
dius. Ibi perficietur vacate

et videte quoniam ego sum deus.
Quod erit vere magnum maximum
sabbatum non habens vesperam
quod commendavit dominus in primis
operibus mundi ubi legitur
et requievit deus in die sep-
timo et sanctificavit eum quia in
eo requievit ab omnibus operibus
suis que inchoavit deus
facere. Dies enim septimus
etiam nos ipsi erimus quando eius
erimus benedictione et sanctificatione
pleni atque perfecti. Ibi vacantes
videbimus quoniam ipse est deus
quod nobis ipsi esse voluimus
quando ab illo cecidimus audie-
ntes a seductore. Eritis sicut
dii. Et recedentes a vero deo
quo faciente dii essemus eius
participatione non desertione.
Quid enim sine illo fecimus
nisi quod in ira eius defecimus.
A quo refecti et gratia maiore
perfecti vacabimus in eternum vi-
dentes quia ipse est deus quo
pleni erimus quando ipse erit omnia
in omnibus. Nam et ipsa bona
opera nostra quando ab illo potius
intelliguntur esse quam nostra tunc
nobis ad hoc sabbatum adi-
piscendum imputantur quia
si nobis ea tribuerimus servilia
erunt cum de sabbato dicatur
omne opus non facietis servile. Pro-
pter quod et per Ezechielem dicitur
et sabbata mea dedi
eis in signum inter me et inter
eos ut scirent quia ego dominus
qui sanctifico eos. Hoc perfecte tunc
sciemus quando perfecte vacabimus
et perfecte videbimus quia ipse
est deus. Ipse etiam numerus etatum
vel uti dierum si secundum eos articulos

tem

ab omnibus operibus que fecit et benedixit deus diem septimum et sanctificavit

temporis computatur quam in scripturis
inveniuntur eo ipso ille sabbatis
mus evidencius apparebit
quoniam septimus invenitur
ut prima etas tamquam prima dies
sit ab adam usque ad diluvium
secunda inde usque ad abraham non
equalitate temporum sed numero gene
rationum quas denas habere reperiuntur
hinc iam sicut matheus evangelista
determinat tres etates usque ad
christi subsequuntur adventum
que singule denis et quaternis
generationibus explicantur ab abra
ham usque ad david una al
tera inde usque ad transmigracionem
in babyloniam tercia inde usque ad
christi carnalem nativitatem fiunt itaque
omnes quinque sexta nunc agitur
nullo generationum numero metienda
propter id quod dictum est non est vestrum
scire tempora que pater posuit in sua
potestate post hanc tamquam die
septimo requiescet deus cum
eundem diem septimum quod
nos erimus in se ipso deo faciet
requiescere de istis porro
etatibus nunc diligenter lon
gum est disputare nunc tamen septima
erit sabbatum nostrum cuius finis
non erit vespera sed dominicus
dies velud octavus eternus
qui christi resurrectione sacratus est eternam
non solum spiritus verum eciam cor
poris requiem prefigurans ibi
vacabimus et videbimus vide
bimus et amabimus amabimus
et laudabimus Ecce quod erit in
fine sine fine Nam quis est
alius noster finis nisi pervenire
ad regnum cuius nullus est finis
Videor mihi debitum ingentis
huius operis adiuvante domino
reddidisse Quibus parum
vel quibus nimium est mihi ignos
cant quibus autem satis est non mihi
sed deo mecum gratias gratulantes
agant

Explicit augustinus de civitate dei

no q st nota q dem ad p ipo
mediatoz verit templu incipit fundamentum
presbr ospitum sacerdos hostia sacrificium
receptor & sumultor & sin spiritu sancto nota
attribuit ipo xpo quia h diversos actus eius
vn diversitatis alterius nomen e penes
duos actus xpo videns est q vnus actus
ab cuius unum sit assm astr dicit q
perpetuae habitat pro unione perpetuae
& quantum ad hunc actum dicitur templum ista
perpetua & pura libera habitacio dei i xpo hunc
videtur i pus cum de apparuit uno tecum
desiderium alterum lectione et dum e actus
- sit principal appetit humane nostrae
dine et eius q humana natura xpo evidentia
divini participat & appetit divine
& humane sit persona divina & humana na
turalitate & quantum ad hunc actum dicitur
mediator & coniunctor mediatorum nature
eius ei placat quae sit coniunctor
unione simplex e largitio sui effudit
alius & plenitudine sua tamen sic i tercius
actus i quantum ipso sit i fide habet perseverans
spiritualis sit largitio gratia & dicitur
ab ipso factus est primus de plenitudine eius
accipimus & 2 hunc modum dicitur incipit
impetus e i plenitudine sit & esse &
virtus vel motu aliis membris h q
quod prius quarto i descendit vi pus h
i suspensus quae sit totalius habet
sunt dispositio aut q quarto dispositio
e 2 illum & assum impetus effu
sit quae essent duos actus quantum
ad dispositionem quae s illumina iustus

& notandum assum quantum ad actum
illumina iustus q e p intelligentiam
fidei & fundamentum quantum ad actum
notandum di assum & considerans ego
dicit quae & dicitur distribue ipsa p
e illuminatio iustus quam accepit assum
h pus i tota actus e causam nos
certe q sit p presbiter principaliter
& quantum ad hunc actum nos prestantius
sacerdos regenerando & sacerdos h frequenter
ecclesia regimen in scripture invenit q
sit p misericordiam presbyteri h preceptor
presbyter nos vero specialiter dicitur
& quantum ad hunc actum & presbyter
h q obligati sunt ad cunctis
misericordie dei per originale peccatum q
actus reputantur & p peccatum relaxatum
q reddimus i q est eius actus p
me istum peccatum & obligati & dicitur
hostia vel receptor solvens
ad peccatum vel obligationem e eius
actus s morte rupturam quantum e
ad quam amantem reatum relaxatur
modus i q dicitur & via quam
mortis p i eius via quam
quare reddet & dicitur dum e blue
gloria eius hunc actum dicitur sanctus
sit q p q dicit tertius
modus p dicitur & actus